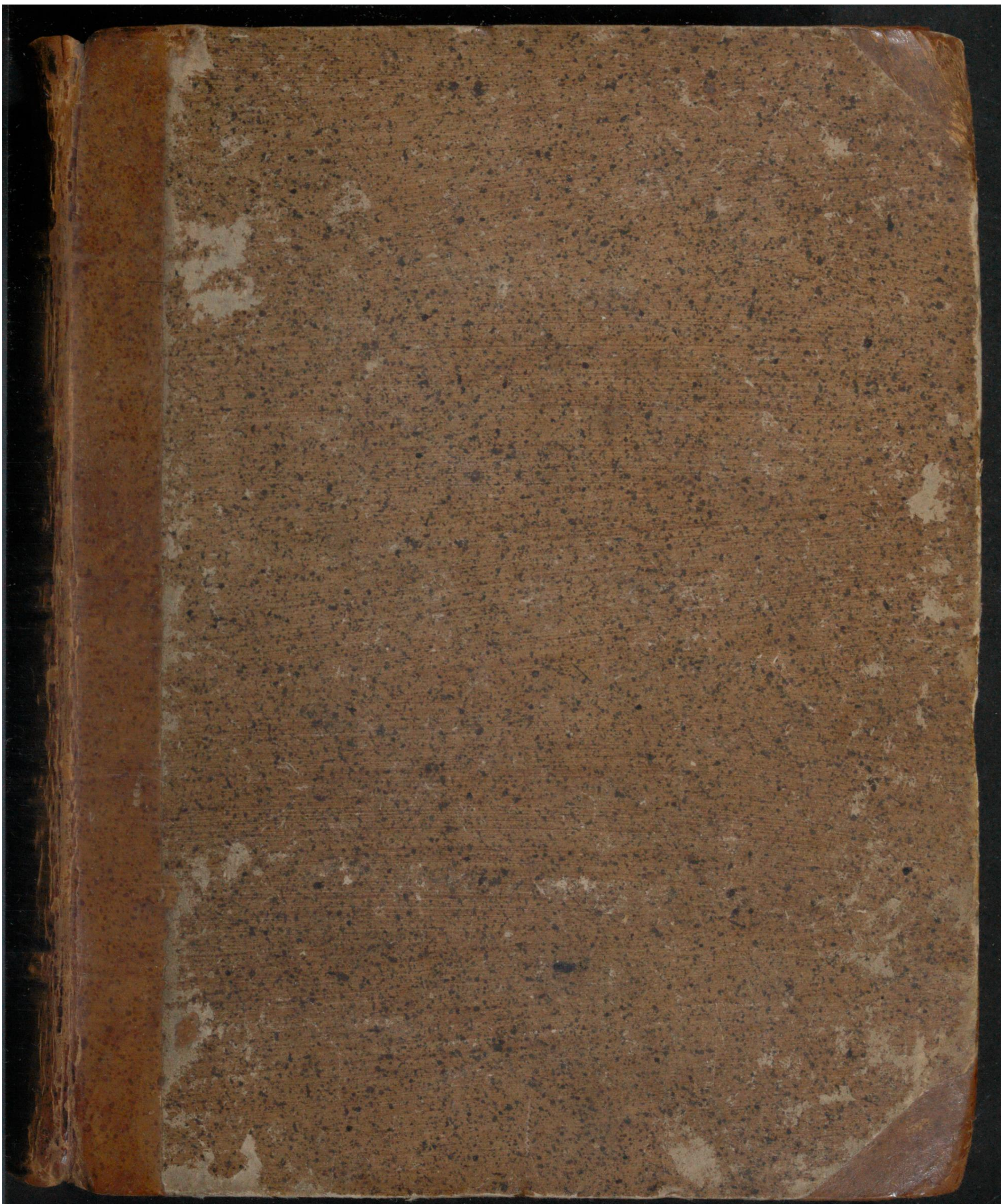
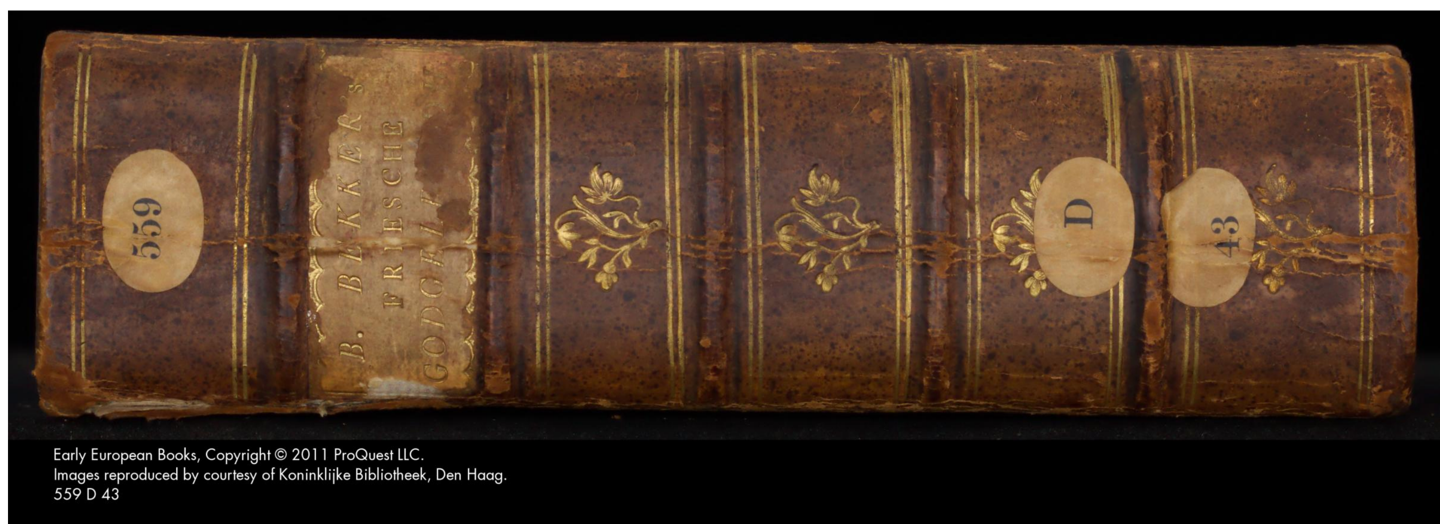
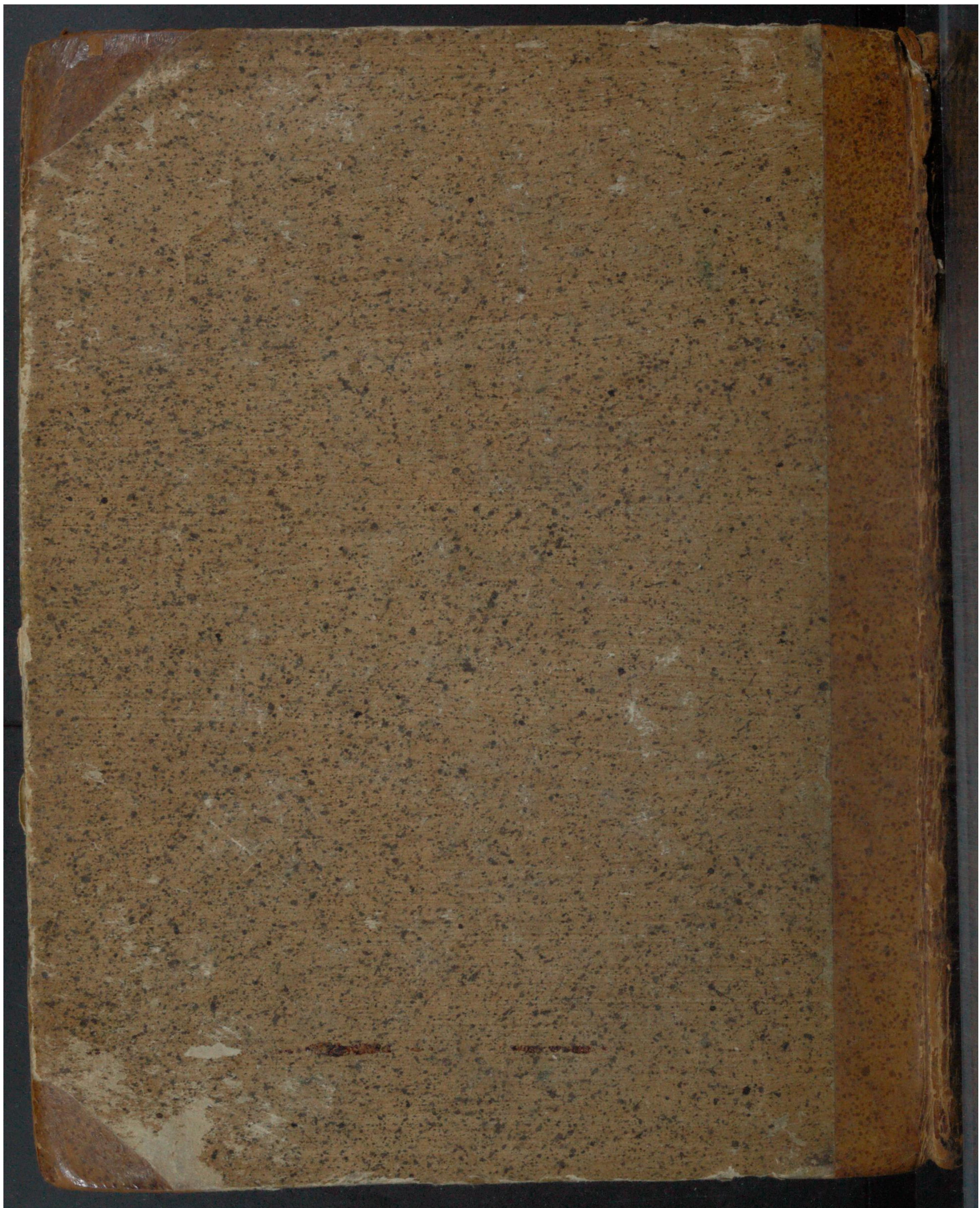

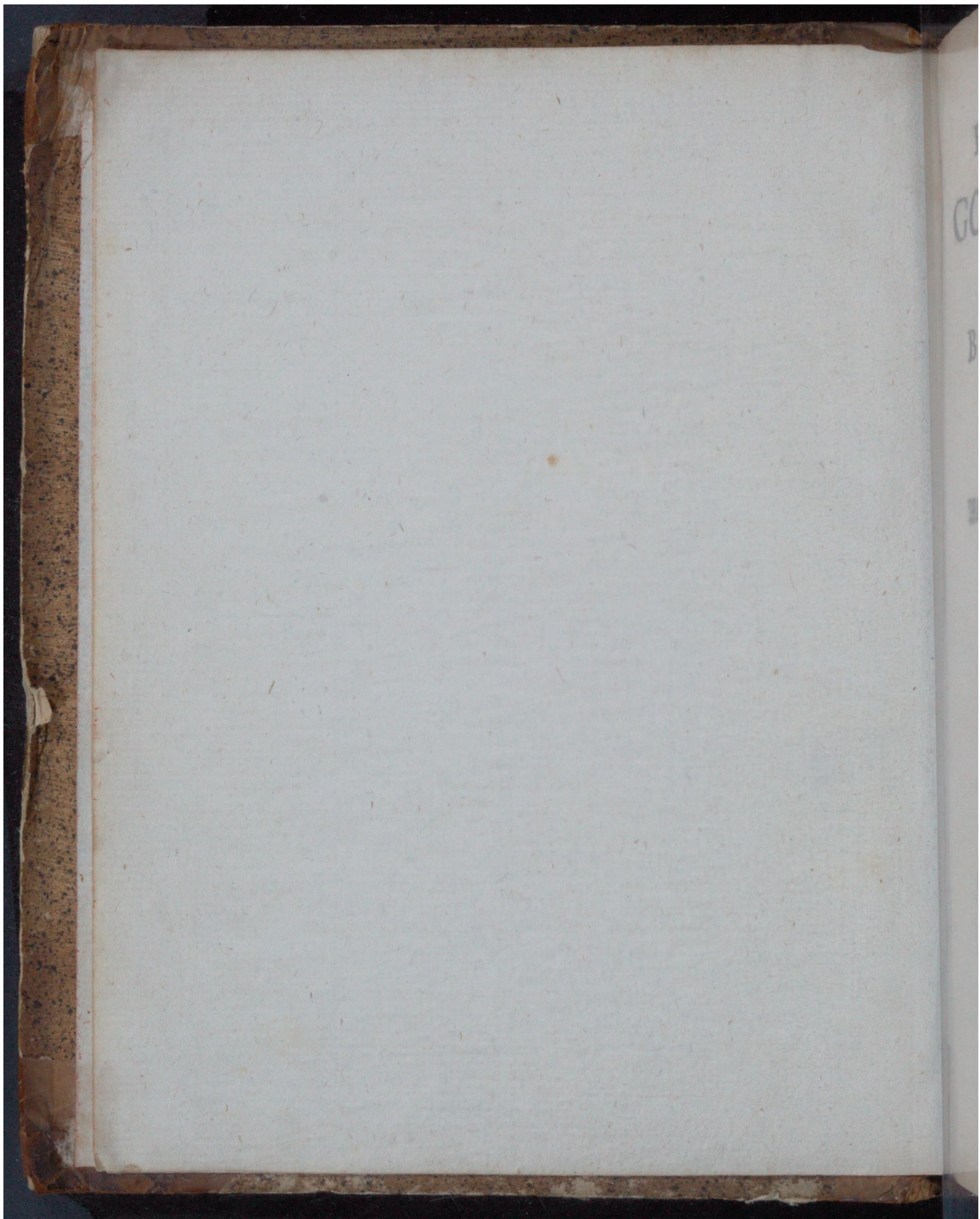

559
B. BEKKERs
FRIESCHE
D
43

DE FRIESCHE GODGELEERDHEID

Van

BALTHASAR BEKKER,

S. Theol. Doctor en Predikant tot Amſterdam.

Begrijpende

Alle deſſelfs Werken in Frieſland uitgegeven/ en 't gene daar af geoordeeld/ en daar over voorgevallen is.

Waar van enige ſtukken nooit voor deſen zijn gedrukt geweeſt.

'T AMSTERDAM,

By DANIEL van den DALEN, Boekverkoper op 't Rokkin/ bezyden de Beurs, 1693.

Den Doorluchtigen, Hooghgeboorenen
PRINSSE
HENRIK KASIMYR,

Door Gods genade Furst tot Nassaw; Grave tot Katzenellebogen, Vianden, Dietz, Spiegelberg; Heere tot Bielstein; Baron tot Liesveld; Erf-Stadhouder en Kapitein generaal van Friesland; Stadhouder en Kapitein generaal van de Stad Groningen en Omlanden, mitsgaders het Landschap Drente; Veldmaarschalk der Vereende Nederlanden &c. &c.

Doorluchtige, Hooghgeboorene Vorst.

DE gunst waar mede Uwe Vorst: Doorl: my nessens de mijnen altijd bejegend, en d'opdraght mijner *Vaste Spyse* met de *Toespyse*, laatstmaal noch ontvangen heeft; doet dat ik de vrymoedigheid derf nemen, dit geheele Werk, daar ook 't ander in begrepen is, aan deselve onderdanigst op te draghen. Ook en soude 't niet wel voegen, dat ik iemant anders, van geringer, of al ware 't van gelijke waerdigheid, nu achterna noch bieden soude, het gene welx voornaamste deel aan Uwe Vorst. Doorl. so lang voor henen al geeigend is: noch iemants naam voor aan stellen, daar die van HENDRIK KASIMYR noch na te lesen staat; gelijk deselve op de 55ste bladzijde te sien is, boven den voorgaanden Opdraght-brief: die hier nu niet meer voor sodanig; maar als een deel, of liever een bewijs des laatsten deels van dat Bereght, waar mede nu dit werk

 begint,

begint, tot op die plaats versett is; om in 't vervolg van tijd, dat licht geeft aan 't verhaal van saken, geen verandering te maken. De laatste werken van my t'sedert aan het licht gegeven, en die my heden noch so moeilik besig houden, veel groter aantal van weetgrage leesers vindende, dan ik of iemant hadden konnen denken; die hebben ook in veelen meer begeerte tot de vorige, en tot de eersten noch veel meer ontsteken. Want mijne *Uitleggingge over den Profeet Daniël*, als 't gene waar uit sommige besondere oorsaak hebben opgevatt, om over 't laatste werk, dat ik den name van *Betoverde Weereld* geve, min broederlik als anders wel met my te handelen: word nu te meer gekocht, ten minsten om te sien, of 't van den selfden toets is als het ander. Mijn *Ondersoek van de Kometen*, van ouder druk, en daarom eerder uit verkocht, was wederom tot Leewarden by Hero Nauta, desselfs eersten Drukker opgelegd: van my self oversien, en wel na mijnen sin gedrukt; waarom ik 't ook voor 't mijne ken. Maar tusschenkomende verhinderingen, waar door het lang wierd opgehouden, die hebben Jan ten Horen hier tot Amsterdam gelegentheid gegeven, om 't selfde werkje buiten mijne kennis na te drukken; en daarom sonder die verbetering van mijne hand, sodanig als men voor als noch in 4°. siet, met drukfouten die den sin verbijsteren. Daar mede sie ik dat sich echter noch de Lesers al behelpen, by gebrek van beter; en ook om dat het mede nu in 4°. als al d'andere werken is gedrukt. Want belangende de *Vaste Spyse*, hoewel die maar was in 8°. echter ook de tweede druk al uit verkocht, en 't werk op niew begeerd zijnde; was men mede in verwachting, dat het insgelijx vermeerderd, en in 4°. stond gedrukt te worden. Voor 't schrijven der *Betoverde Weereld* had ik 't daar al op aangeleid. En bevind ik meer en meer, dat vele dies te meer begeerig zijn, om 't Friesche werk eens by malkanderen te sien; op dat het hen vertonen moghte, wat

het

het doch voor schriften waren, waar over ik voor twintig jaren ook so veel te lijden hadde; en op wat wijse doe met my gehandeld zy. Die 't gunstigste gevoelen van my hebben, verlangen om te sien, waarmede sy den mond noch sullen stoppen aan de genen die tot mijn nadeel duiden, dat ik voor desen ook in Friesland over onreghtsinnigheid gestraft ben; en dat het daarom voor een oud seer moet gehouden werden, dat nu met dese *Betoverde Weereld* wederom opbarst. Sy meinen, dat een die al eens om misdaad is gestraft geweest, met reden om de tweede swaarder word gestraft; en dat derhalven nu aan my niet veel meer te verbeuren is. Dit zijn de redenen, DOORLUCHTIGE en HOOGHGEBOOREN PRINSE, die my bewogen hebben, de meergemelde *Vaste Spyse* wederom aan 't licht te geven, sodanig als die allereerst geweest is, van woord tot woord; sonder d'allerminste veranderinge, self in de spellinge niet, hoewel ik na dien tijd self daar in enigsins veranderd ben. En dit, op datmen klaar magh sien, hoe 't Boek geweest zy, als daar over eerst geoordeeld is. Daar aan heb ik gevoegd *d'Advysen* van geleerde mannen, die het so als 't was goed keurden, met mijn *Nodig Antwoord* op 't Advys der Faculteit tot Franeker: vermeerderd met d'*Aanmerkingen* van den heer Steinbergius, en mijne *Aantekeningen* op de selve: mitsgaders 't gene van my aan de Classen en Gedeputeerden der Synoden voorgedraghen, en by hen is aangetekend. En laatstelik de *Vergelijkinge* der plaatsen die veranderd zijn, so alsse by den eersten, en den tweeden, dat is den veranderden druk (verbeterden en seg ik niet) d'een nevens d'andere te lesen staan. Uit welken allen is te sien, hoedanig 't oordeel en den handel, so van Predikanten als van Professoren zy geweest. Daar achter doe ik mijne kleindere werken volgen, so van Catechismus, als van andere stukken, voor en na deselve in 't latijn of duits van my aan 't licht gebraght. En voor dit alles heb ik een *Beright* gesteld, dat

voor en achter in de *Toeſpyſe* heeft geſtaan; een weinig hier en daar vermeerderd, en (daar 't orders halven weſen moeſt) verανderd zijnde. Het meeſte is, dat ik d'autentijke Stukken, met mijne korte Aanmerkingen daar op, die achter ſtonden, nu in 't Bericht elk op de plaatſe heb ingevoegd, daar 't na vervolg van tijd behoort. Behalven de drie laatſte ſtukjes, en 't *Nodig Antwoord*, en wat tuſſchen 't ſelve en de *Vergelijkinge* der plaatſen is geſteld; ſo is al 't gene dat nu voor en achter deſe *Vaſte Spyſe* ſtaat, het gene dat ik nu in 't elfde jaar geleden, beneffens deſelve, op den naam van *Toeſpyſe*, aan Uwe Vorſt: Doorl: onderdanigſt opdroegh: gelijk nu alles met den ander, op den naam van FRIESCHE GODGELEERDHEID; eenſdeels om dat het altemaal Frieſch Werk is, ſo veel als mijne ſchriften aanbelangt; en ander deels, om dat het oordeel en gevoelen van de Frieſche Godgeleerden, Profeſſoren, Predikanten, over 't ſelve daar by ook te vinden is. Dit alles is 't dat ik eerbiediglik verſoeke, dat Uwe Vorſtel. Doorl. van my gelieve gunſtig aan te nemen. Al is 't dat deſe tijd van oorlog, beneffens ſo veel andere hooghwightige Staatſaken, Uwe Vorſtelike heldhaftigheid nu al te beſig houd, om in de boeken veel te leſen; en dat ook ſelf dit werk in ſommige deelen, op den Catechiſmus toegeſteld, te kinderlijk ten voorſchijn komt: ſo wilik echter wel vertrouwen, dat onder 't moederlijk beſtuur van Uwe Vorſtelike Gemalinne, derſelver jonge Prinſſe en Princeſſen, of ſelf mijnen *Kindermelk*, of ook *'t Geſneden Brood*, voor geeſtlijk voedſel niet verſmaden ſullen: om door deſelve op te waſſen, en voorts dan ook der *Vaſte Spyſe* maghtig werden. Altoos ik biede mijnen dienſt in deſen onderdaniglik aan Uw Hooghvorſtelijke Perſoon en Huis, deſelve allen voorſpoed van den Hemel wenſchende; ten einde een Vorſtelike band van Naſſaw ende Anhalt met Orange, te ſterker zy, om ons vereenigd Nederland, en Frieſland in 't beſonder, in vrede en

oor-

oorlog te verseekeren en te bewaren. Waar toe ik Uwe Vorstel: Gen: met desselfs Vorstelike Gemalinne, en Vorstelke Spruiten aan 's Alderhoogsten heilige bewaringe beveele: met hertelike bede en verwachtinge, dat dese aanstaande veldtoght onsen lande dienstig, en Uwe Vorstel: Doorluchtigheid, gelijk voor desen, meer en meer tot eere zy. Sodanig is de wensch van alle liefhebbers des Vaderlands, ende van my die ben

DOORLUCHTIGE en HOOGHGEBOORNE VORST,

Amsterdam den 24/14 Febr. 1693.

Uwer Vorst: Doorl: geringe en onderdanige Dienaar

Bekker

INHOUD

Van dit ganſche Werk.

NODIG BERIGHT,

Behelſende een VERHAAL *van't gene den Auteur in Frieſland over ſyne Schriften, en inſonderheid het Boek de* Vaſte Spyſe *wedervaren is.*

1.

IN dit Berigh wil ik den Leſer wel vertonen, wat ik in Frieſland ooit in druk heb uitgegeven, wat my daar toe bewoog, en wat my moeylijx daar ontrent is wedervaren: maar geenſins alles wat daaraf geſeid kan worden; noch ook d'oorſaken, diemen daar toe nam, en wie ſy waren, die 't werk t'elkens tot mijnen achterdeele wiſten te beſteeken, of door te drijven. Want daar toe ſoude een groot boek niet genoegſaam zijn: en de papieren alleen by my beruſtende, waar uit ik alles, van ſtuk tot ſtuk, verklaren of bewyſen kan, ſouden dat wel konnen vullen. Ook en luſtet my niet, die doe vreedshalven van daar herwaarts vertrokken ben, dat verdrietig kluwen te ontwerren, of de lieden te noemen die daar af de reeders waren: waar van de meeſten al voor mijn vertrek met my verſoend, en zedert door den dood der gemeene gebrekkelijkheid ontworſteld zijn. Het werk dat over mijn Boek te doen viel, hoewel wonderlik ſwaar en groot, was echter maar een deel van al de byſterheid, die my aldaar geoefend heeft; en 't magh het twintigſte niet heten, 't gene ik hier verhalen ſal: alſo ik ſlechs de hoofdſaken melden wil van dingen, die in 't openbaar, en voor weereldlike en kerkelike Vergaderingen, en dat alleen in Frieſland, geſchied zijn.

2. Van Boeken te ſchryven heb ik my, ſo lang als op mijne eerſte plaats, Ooſterlittens, ſtond, onthouden: behalven den Catechiſ-

mus, ten dienste der kleine kinderen in rijm gesteld, dat ik den naam gaf van GERYMDE KINDERLEER. Dit diende onder anderen om van de kleinste jeugd af te beginnen, en also te bondiger te stichten 't nut gebruik van Catechisatie: waarin ik door gansch Friesland op de dorpen d'eerste was, gelijk ook in 't gedurig achtermiddaghs preken op den Sondagh. De na-yver daar uit ontstaan heeft my namaals dies te minder hulp doen vinden by de broeders Predikanten, als ik met Professoren in geschil, en als voor hen te reghte quam.

3. Het hielp er mede toe, dat namaals wat geschill ontstond in't stuk der LYKREDEN en LYKPREDIKATIEN, dies tyds in Friesland, en besonderlik ter plaatse daar ik Predikant was, noch gebruikelijk; en in sulker voegen als ik die dan ook ('t gebruik involgende) in wesen hield, met stichtinge gebruikt. Doch ter begravenisse myner eerste Huisvrow, in den jare 1664. 't selfde door een ander Predikant, op mijn versoek gedaan; en sulx by die van Groningen vernomen zynde: so quam van daar ter naaste Synodus van Friesland binnen Bolswerd klaghte. Daar uit ontstond myne verantwoordinge, doe mondeling gedaan, en na twee jaren ook in druk gebraght; wanneer de Classis van Dokkum een Gravamen maakte, tegens eene myner stellingen te Franeker gedisputeerd. Daar mede liep het echter af. Dit was het tweede schriftje, dat van my ter weereld quam ende nu hier achter volgt pag. 647.

4. Mitsdien gevorderd tot den trap van *Doctor in de Godgeleerdheid*, waar in ik meinde dat my noch twee myner oude metgenoten volgen souden; die sich echter anders quamen te beraden: was my die bysonderheid, onder so veel Predikanten myns gelyken, naderhand tot dies te meerder ongemak; wanneer hen de gelegentheid in handen quam, om enen *Doctor Theologiæ* onder hunner aller oordeel te betrekken. En ik binnen 't jaar daarna tot Franeker beroepen, daar studenten ook verklaarden sich by myne onderwysinge in huis wel te bevinden; so wierd de sake voor my in dat aansien niets te beter.

5. Doch houdende myselve meer als Catechista dan als Doctor, so schreef ik daar in 't jaar 1668. myn GESNEDEN BROOD, pag. 567. zynde de Catechismus in meer Vragen en kortere Antwoorden gekerfd; meest ten dienste van 't Diakens Weeshuis, dat daar toen wierd opgeright. Maar wanneer ik, na vervolg der trappen van de kristelike kennis, ook op veel versoek van Vrienden, 't selfde Werk wat verder begon uit te breiden; om VASTE SPYSE te ver-

schaf-

ſchaffen voor volwaſſenen, die de Melk ontwaſſen, en nu ſelve maghtig waren 't Brood te kauwen: ſo quam my, onder 't drukken, tweederleijen hinder aan. D'eerſte, die de pers een wijltje dede ſtille ſtaan, was de ſwarigheid, die men den Frieſchen Kerken maakte, over de Filoſofie van Des Cartes: waar af ik, weetende wat daar doe omging, en my ſelven verplight houdende d' onkundigen te berighten, om de Kerk in ruſt, en hare Opſienders in eere te houden, een kort geſchrift in 't Latijn uitgaf, dat ik noemden *ADMONITIO de PHILOSOPHIA CARTESIANA*, dat is, BERIGHT OVER DE FILOSOFIE VAN DESCARTES pag. 679. waar over voor de Synodus tot Leewarden 1668. en naderhand al wat te doen viel; doch deſe ſaak by die Vergaderinge tot gemeene ruſt, en de twiſt door onderhandeling van tuſſchenſpraak, tot mijn genoegen wierd beſleght.

6. Doe had ik gaarne voortgevaren met de *Vaſte Spyſe* te bereiden; doch daar quam tot Groningen een andere pot te vuur. Twee groote Leeraars raakten zamen hevig in geſchil; gemerkt dat d'een beſchuldigingen tegens den anderen inbraght van onreghtſinnigheid, in 31 punten beſtaande. Daar waſſer twee of drie onder, die ik, om mijn werk niet te verminken, daar in niet vermyden konde, hoe ſeer ik dat ook ſocht: want anders had ikſe altemaal bequamelijk konnen invlijen, indien ik de gewoonte hadde willen volgen, allerhande vraghen, die maar twiſtinge voortbrengen, in alſulke ſchriften mengende; van wien mijn oogmerk ſeer verſcheiden was. Nochtans had ik my in een ſtuk door 't verdedigſchrift van den Beſchuldigden, eer dat vuur noch aan 't branden was, ſo verre laten onderrighten: dat ik een blad, reeds gedrukt, veranderde, en na ſijn gevoelen deed herdrukken. Dan daarna, ſiende dat vaſt ginder tuſſchen die twee de vlam oprees, was ik, als voor het vuur vervaard, dat herwaarts overſlaande my met eene ſchaden moghte, door vrienden noch door drukker te bewegen, om 't werk ſo te laten voortgaan, voor dat ik ſien ſoude hoe 't afliep. Want de Beſchuldigde was van die twee mijn grootſte vriend; en een der Profeſſoren in de Godgeleerdheid doe tot Franeker verſtond ſich in 't beſonder met den anderen. Doch eindelik in 't ander jaar, als op het oordeel van de Leidſche Leeraars de Beſchuldigde was vrygeſproken, en hen beiden van hogher Maght een ſtilſwygen over die verſchilpunten belaſt; liet ik wederom de perſſe gaan, om 't werk te voleinden.

7. Mijn voornemen was, in dat Boek ſo te ſpreken, dat my een ieder

der die niet als plat Duitsch kan, verstaan moght; alle uitheemsche spreekwysen, filosoofsche vragen en noodelose sintwistingen te myden; de taal der H. Schriften eenvoudiglik te volgen, om geestelike dingen alleen met geestelike zamen te voegen. Maar wanneer 't ontrent op een derdendeel na gedrukt was, des Somers 1670. begon een sterk gerught te lopen, dat het vele onreghtsinnigheden, besonderlik Cartesiaansche, aan den dagh soude brengen. En dit was al uit enkel gissinge: om dat ik sedert dit klein boexken nopende de Philosophie van Descartes uitgegeven hadde; dat my op den naam braght van Cartesiaansch gesind te zyn.

8. Het onweer my hier door gedreigd socht ik in't begin t' ontwyken: gaf derhalven de gedrukte bladen aan de drie Professoren der Godgeleerdheid tot Franeker; welker een de besondere oorsaak van dat quaad gerughte was: met versoek, om daar over vrijelik hun gevoelen te verklaren; daar ik my dan beloofde, so veel doenlik, na te righten, om, soder iet aanstotelijks in gevonden wierde, dat door enig Aanhangsel goed te maken.

9. Terwijl ik hun bescheid verwachtte, schreef my d' een, dat hy 't met vermaak en vrught doorlesen, en sijn volkomen genoegen daar in gevonden hadde: d' ander, dat hy der eene plaats in vond, daar ik 't Verbond der Werken voor den Valscheen te ontkennen, 't gene ik door nadere verklaringe soude konnen verbeteren; maar dat de derde ses of seven swarigheden had, voor wien hy my ried op myne hoede te zijn, en om 't oordeel hunder drieën zamen, als der Faculteit, niet aan te houden.

10. Die eene dan, menigmaal door my, door Vrienden, door den Kerkenraad versocht; om aan de selve, of aan my alleen, by monde of in geschrifte, de beswaringen, die hy tegens mijn Boek had, op te geven: konde daar toe niet verstaan; maar wilde 't met d' anderen doen, wanneer het hen van hoger hand moght worden afgeëischt.

11. Door dese bejegeninge voor erger beducht, sond ik het Boek noch, sekerheids halven, aan verscheide buitenlandsche Professoren: om my selven met hun oordeel, (nu my sulx te huis geweigerd wierd) tegen aanstoot te wapenen. Terwijle sich de Faculteit te Leiden gereed toonde, om my, als 't de nood nader vereischen soude, hare goedkenninge te geven: kreeg ik andere geheelik tot mijn voordeel, van Utrecht, Niewmegen en Deventer, over 't gansche Boek; daar na
ook

ook dat van Leiden, over de gewightigste geschillen, die ik sagh datmen my daar over maken soude. Elders wasser een die my schreef, dat niet Duitsch genoeg verstond, om van mijn Schrift behoorlijk te konnen oordeelen; die echter namaals het duitsch Advijs, dat daar tegens gemaakt wierd, ondertekend heeft.

12. So haast en quam mijn Boek in 't licht niet, so als het hier nu wederom van woord tot woord gedrukt is van pag. 1. tot 366. of het wierd by de Gemeente, door de Stad en door 't Land, met besonder genoegen gelesen, en in weinig maanden byna uitverkoft. Dan daar tegen sterkte sich 't geruchte, meer en meer, dat het onreghtsinnig, en ik voorts een Ketter was. Ik ondersocht met onvermoeide neerstigheid, watter sonderlinge in berispt wierd, terwijl niemand by reden stond: met voordacht, om noch eens te sien; of ik, vernomen hebbende waar 't hen letten moghte, de voorgewendde swarigheden, na gissinge, ten besten door een Aanhansel wechnemen konde. En ik had al, door enige Vrienden, een goed deel van 't gene onder de hand gestrooid wierd by een vergaderd; wanneer de tegenspraak, die niet was in te houden, noch uit te halen, eindelik uitborst.

13. Want twee andere Professoren, d' een gebelgd over sekere mijne Predicatie, waar in ik die van mijnen Medebroeder, van anderen inhoud, mijn Boek gansch niet rakende, verdedigd had; en d' andere, buiten besondere viandschap te mijwaarts, ten diepsten ingenomen tegen de Filosofie van Des Cartes: lieten sich in 't openbaar verluiden, dat mijn Boek in verscheidene dingen Sociniaansch was: 't welk sy ook, nader aangesproken, staande hielden. De Kerkenraad sich onmaghtig vindende, om dat werk te vervangen, vond met my goed, en voorname Vrienden rieden 't my; dat ik die beiden, tot reddinge mijner Eere, versekertheid van mijnen Dienst, en gerustheid der Gemeente, voor 't Hof dee roepen.

14. Daar stonden mijne saken schoon, wanneer den gedaagden by brieve der Ed. Mog. Gedeputeerde Staten verboden wierd, my voor 't Hof in reghte te antwoorden, met belofte hunner beschermenis: en aan die souveraine Reght-kamer schrevense, dat hen dit so hadde goed gedacht. Doch also die echter, hare wettige Hoogheid handhavende, daar in voortvoer: sond my 't voorseide Collegie een schriftelijk verbod t' huis, om de gedaagden in geen reght te vervolgen;

gen; deed ik dat, vijf-en-twintig goudene Friesche Rijders soude de boete zijn.

15. Het bleef daar noch niet by. Want de sake wierd also besteld, dat d'Edele Mogende aan de Theologische Faculteit schreven, om hun Advijs over mijn Boek; 't welk aanstonds verveerdigd en overgesonden wierd: also 't nu van hoger hand begeerd was; in welken gevalle een van de drie verklaard hadde, dat hy d' openinge van sijn gevoelen, mijner bede geweigerd, bereid was te geven. De jongste hunner drieën was doe korts te voren overleden: d'andere twee, welker een onlangs maar ses of seven, d'ander maar een punt in mijn werk berispt hadde,(§.9.)stelden hier nu op den name der Faculteit wel ses of seven-en-dertig by een, die sy so gewightig oordeelden, dat derhalven 't Boek self was te verwerpen. So als uit het Advys self hier na in mijn *Nodig Antwoord* is te sien.

16. De Gedeputeerde Staten sonden dit Advys in 't begin des jaars 1671. aan alle de ses Classen van Friesland, met desen *Brief.*

MISSIVE *der Ed. Mog. Heeren Gedeputeerde Staten van Friesland aan de respective Classen.*

Eerwaardige, Godsalige, Lieve, Besondere.

GElijk op ons aanschryven de Theologische Faculteit tot Franeker aan ons derselver gevoelen en meininge hebben ingebraght, nopens het bekende Boek van D. Bekker: so hebben wy door desen mede aan U Eerw. * *deselve willen het voorsz. ingebraghte in copia hier nevens gaande neffens het selve Boek examineeren, ende haar Advijs daarop aan het aanstaande Synode, so over het een als 't ander inbrengen. Waar toe ons verlatende, bevelen wy U Eerw. in Godes h. protectie.* Leewaarden den - Janua. 1671.

* Ter plaatse van dit sterretje siet men dat de sin onvolkomen is; ende also iets uitgelaten: Doch het staat niet anders in de autentyke Copy, my van 't Ed. Mog. Collegie toegesonden; gelijk ook de dagh niet van de maand.

Men siet hier uit. I. Dat hunne Ed. Mog. in 't Advys der Professoren niet gerust zijn geweest: dewijle sy dat van alle de Classen daar by begeerd hebben.

II. Blijkt ook klaarlijk/ dat sy 't oordeel der Professoren met mijn Boek ge-

gelijk stellen: alsō sy willen / dat sy 't Advijs neffens het Boek examineeren/en hun oordeel over het een en ander ter Synode inbrengen sullen.

III. Ook volgt daar uit / dat het gemelde Advijs voor geen oordeel / maar sleghs voor een gevoelen en meininge geschat word: 't welk aan 't eigentlijk Advijs der Classen / die het souden examineeren, en der Synode / daar sy 't inbrengen souden / onderworpen is.

IV. Oversulx isser niets gedaan / so lange dat Advijs der Professoren onveroerd blijft; gelijk het blijft tot desen dagh: behoudelik dat enige Classen hun gevoelen mede daar op geseid hebben. Doch daarop is by de Synode noch by 't Collegie geen acht genomen; maar wel in tegendeel voor de behoudenis van dat Advijs met veel bekommering gesorgd.

Hier mede had ik, so my dochte, half gewonnen spel: nadien ik neffens beide Professoren t'huis, daar ik reeds meerder getal buiten voor my had, in ene saak, die ik so wel betrowde, voor alle Predikanten des gehelen Landschaps, wierd te reghte gesteld.

17. Maar wel onsacht wierd ik in dese rust gestoord, wanneer een maand daarna, en wel vier voor de Synode, eer het Boek onder d'ogen van een eenig Classis was gekomen, een Plakkaat in druk quam, aldus luidende.

W A A R S C H O U W I N G E.

De Gedeputeerde Staten van Friesland hebben om moveerende redenen, dienstig en nodig geoordeeld, het Boek by D. *Bekker Predikant tot Franeker gemaakt, geintituleerd* Der Volmaakten Vaste Spijse, *te doen inhouden: ende word by desen elker een gewaarschowd, dat het voorsz. Boek niet en sal mogen worden Gedrukt nochte Verkoft, by pœne van XXV. gouden Friesche Rijders. Ende op dat niemand van sulx hebbe ignorantie voor te wenden, versoeken ende ordonneeren wy met eenen hier mede amptshalven alle Grietsluiden en Magistraten, dit te publiceeren en affigeeren, daar men gewoon is publicatie en affictie te doen.* Gegeven binnen Leewaarden op 't Collegie den 19. Febr. 1671.

Boeken daar enig bedenken op valt / worden wel ingehouden / door besonderen last aan den Drukker of Boek-verkopers / om niet te verkopen; of d'exemplaren middelertijd verseker / tot dat het oordeel daar over gegaan zy: maar by gedrukten Plakkate te verbieden / 't gene noch eerst ondersocht sal worden of 't goed of kwaad zy / weet ik niet of iemand anders als my ooit of ergens gebeurd zy.

Ik

Ik was doe self van huis, ter oorsaak van myns Broeders overlyden my tot Groningen bevindende; van geene saken my bewust ook niet gewaarschuwd noch gehoord; maar dit so door degenen die hun voordeel myn nadeel sochten, by myn afzyn uitgewerkt. Het is in de hoofdstad Leewarden, en tot Franeker self, afgekundigd: maar by verscheidene andere Gereghten, self leden van 't Collegie, die 't niet mede hadden goedgevonden, voordachtelik nagelaten.

18. Mijn werk nu reeds van de Faculteit, so 't hiete, veroordeeld, en van de Gedeputeerde Staten verboden; liep te meer gevaar, om wegen dit dubbeld vooroordeel by de Classen mede niet ten besten onthaald te worden: dies poogd ik hier tegen by tijds te voorsien. Gaf dan voor eerst d'ADVYSEN die tot mijn voordeel spraken, in druk uit; pag. 367. en daarby een versoek-schrift aan 't Collegie over, om 't verbod, dat op 't oordeel van twee Professoren rustte, nu volgens dat van ses of acht weder in te trekken, tot dat de Kerk self over 't een en 't ander, volgens eigen aanschryven hunner Ed. Mog. kon geoordeeld hebben: te meer, also de Classen geen Boek lesen konden, datse niet en hadden, noch kopen moghten; en van 500. exemplaren niet boven de tachtentig meer behouden waren, over welken 't niet der pijne weerd scheen een verbod te doen. Doch daar volgde meer niet op, dan dat die tachtentig exemplaren by 't Collegie self opgekocht, en meestendeel aan de Classen versonden wierden.

19. 't Naaste dat ik hier dan wist te doen, was, enige Verantwoordinge onder de hand toe te stellen, om 't Advijs van Franeker met redenen te wederleggen: 't gene ontrent Paaschen, eermen eens gewaar kon worden dat het gedrukt wierd, onder den tytel van NODIG ANTWOORD aan den dagh quam; pag. 386. waar af ik aanstonds een goed deel Exemplaren aan de Classen sond: met mondeling of schriftelijk versoek, dat ik d'overblijvende beswaarnissen, soder moghten zijn, voor hunne Vergadering, of voor de Synodus beantwoorden moghte; ende hen dan het oordeel laten, offer iets by den tweeden druk te verbeteren bleef; daar ik my gehoorsaamlik na schikken zoude. De meeste hebben my geantwoord, of immers daar na in hunne advijsen te kennen gegeven, dat so wel mijne bede als aanbiedinge behoorlijk was.

20. De twee Professoren quamen op den selfden tijd met hun *Advijs* in druk aan 't licht, vermeerderd met een Berigt om het te verschonen, en versterkt met drie *Advijsen over hun Advijs* van

noch

noch ses andere Professoren, by hen zedert van buiten bekomen: waar op ik seer veel te seggen hadde. Doch wanneer al enige bladen van een Tegenberight, op mijne kosten, gelijk 't voorgaande, gedrukt waren; wierd my de voortgang daaraf, by 't Collegie, op de boete van noch vijfentwintig goudene Friesche Rijders verboden; doch 't gene de Professoren tegen my hadden uitgegeven, door hun Ed. Mog. last uit 's Lands middelen betaald.

21. Sy hadden sich daar in op 't oordeel van de Classen en Synode, meer dan eens, uitdrukkelijk beroepen. Dies ik hen te Bolswerd, daar dat jaar de beurte was, voor de Synode roepen liet. Maar de Brief van de selve tot dien einde aan de Professoren afgesonden, wierd door schrijven van mogende hand, om hen te doen t'huis blijven, onder versekeringe van beschermінge, verijdeld.

22. Uit sulken voorval min goeds voorspellende dan ik my selven dus verre beloofd hadde; deed ik aan de Synodus mondeling versoek, dat ik eens 't geluk moght hebben, om daar te verstaan, hoe verre de Classen in mijn *Nodig Antwoord* moghten voldaan zijn, hoe verre niet; en wat ik noch, volgens hunne overeenstemming, in 't Boek selve te beschaven hadde; om dat hier nu aanstonds by monde, of, so ik daar in te kort quam, by 't herdrukken goed te maken.

23. Men liet my daarop met de toehoorders buiten staan: en na anderhalf uur weer ingeroepen, in plaats van aanwysinge der aanstotelikheden, in so veel tijds, so ik meinde, uit de Aanmerkingen der Classen by een gesocht, dit onverwacht Vonnis horen.

CONCLUSIE *Synodi Bolswerdianæ* 1671. over 't Boek de Vaste Spyse.

Dewijle in Synodum, volgens aanschryvinge der Ed. Mog. Heeren Gedeputeerden, zijn ingebraght de Classicale Advysen, gevallen over het Boek van Doctor Bekkerus, genaamd De Vaste Spijse der Volmaakten: *so heeft de E. Synodus geoordeeld, gelijk sy oordeelen mits desen, uit alle de Advysen der Classen zamen vergeleken, dat het bewuste Boek D. Bekkeri voor 't meerder deel wel is een geleerd geschrifte; echter in sich vervat verscheide vreemde uitdrukkingen, onschriftmatige stellingen en gevaarlike gevoelens: die in een duitsch geschrifte, veel min in een Catechismus,*

chismus, zijnde een formulier der eenigheid onser Kerken, geensins behoren geduld te worden; en daarom niet behoort gedrukt te worden, of gedrukt zijnde gemeen te blyven. Doch met dien verstande, dat het sal mogen gedrukt en uitgegeven worden op niews, wanneer het als 't behoort gevisiteerd, en van 't gene aanstotelijk is gesuiverd sal zijn.

In dit geschrift geef ik den Leser aan te merken.

I Op de woorden / volgens aanschrijvinge der Ed. Mog. Heeren Gedeputeerden: dat die in den Synode niet en is gevolgd: also verscheidene Classen niet en hebben geadviseerd over 't Advijs der Professoren / of dat op mijn Boek wel paste; 't welk de voorname eisch van die Aanschryvinge was, gelijk §. 16. gesien is.

II. 't Was niet genoegh / d'Advijsen van de Classen tsamen te vergelyken; maar ook derselver Aanmerkingen, waar op die zyn gegrond geweest. Volgens dien hebben alle Classen / op eene na / gewild / dat ik in de Synodus gehoord / het aanstootelijk my voorgehouden / en daar in loco terstond vereffend soude worden: 't welk my nochtans uitdrukkelik geweigerd en belet is: hoewel de volgende Synodus 1672. te Francker in hare acte te kennen gaf / dat sy niet anders wist / of het was also geschied. Ende in dat gevoelen zijn alle menschen geweest: als weetende dat het so behoorde.

III. Dat de Synodus haar oordeel, hier uitgesproken / soude hebben zamengesteld uit alle d'Advysen der Classen zamen vergeleken; daar af heb ik daar na het tegendeel voor de Gedeputeerden der Synode van Francker duidelik aangewesen: also 't onmogelik is / dat uit de samentlike Advijsen van de Classen sulk een Synodaal besluit gesmeed kan worden.

IV. Of mijn Boek een geleerd geschrifte was / dat en was de vrage niet: maar alleenlik of het reghtsinnig was. Dan dit word tot versachtinge der volgende scherpigheid voor af gesonden.

V. Onschriftmatige stellingen heeft my maar een Classis te laste gelegd; maar niet aangewesen: evenwel word dese beschuldiging / die d'onverdraaglikte van allen is / in dit vonnis uitgedrukt / 't welk den naam heeft / dat het uit d'Advijsen der Classen te samen gesteld is.

VI. Dat mijn Boek niet behoort gedrukt te worden, noch gedrukt zijnde gemeen te blijven, is mede uit de zamenstemminge van de Classen niet te halen: dient derhalven sleghs om 't Advijs der Professoren / dat doorgaans by de Classen op verscheidene plaatsen veroordeeld was / te verschonen / en 't Plakkaat van waarschouwinge daar op gegrond te beschermen.

VII. In 't Besluit word my 't weder uitgeven toegestaan; so het sleghs gevisiteerd en van aanstotelikheden gesuiverd zy: doch op mijne aanbiedinge om het terstond te suiveren / en van de Synodus self te laten visiteeren, heeft deselve my geweigerd d'aanstotelikheden aan te wijsen; en opentlik verklaard / datse niet eens ondernomen had daar na te sien.

24. Ik,

24. Ik, hier over seer verwonderd, antwoordde sleghs, dat niet gehoopt had eer veroordeeld als gehoord te zijn: maar, also de geesten der Profeeten den Profeeten onderworpen zijn, soud ik my ook goedwillig onderwerpen, om 't Boek van d' opgetijde aanstootelikheden aanstonds te suiveren, somen my die nu aanwees. De Præses sonder omvrage te doen, of my te heten uitgaan, seide volmondig, en niemant sprak het tegen: dat de Synodus d'Aanmerkingen van de Classen op enige plaatsen van het Boek gemaakt, niet eens ingesien, maar sleghs der selver Advijsen daar op staande nagesien, en daaruit dit gemeen Besluit gemaakt had. Hier mede nu noch meer verwonderd, was ik noch niet af te setten: maar hield aan, dat ik self dat werk mocht doen, 't gene der Synode hadde toe behoord, om d'Aanmerkingen der Classen onderlinge te vergelijken, so men my die in handen gaf; en daar sy voor't meerderdeel zamen stemden, mijn Boek na der selver eisch te veranderen; en so noch aan dese vergadering op 't niew te vertonen, of het haar behagen moghte. De Leden beloofden my, sonder omvrage, datse my, elk die van sijn Classis, na geeindigde sessie, geven souden: maar buiten komende, hadden sich de meestendeel anders bedacht.

25. Noodsakelik was ik dan een geheel jaar in 't nalopen, tot datter weer Synode quam, en ondertusschen door die wyse van doen gelegentheid gemaakt, om 't Advijs der Professoren te dekken; waarop eerst, sonder verder ondersoek 't intrekken van myn Boek by Plakkate was gegrond geweest: en also met een oorsaak genomen tot dit volgende Plakkaat.

Verbod van D. Balthasar Bekkers Boek

De Gedeputeerde Staten van Friesland gehoord het rapport van de Heeren der selver Commissariën Politicq, hebbende bygewoond het Synode jongst te Belsweerd gehouden, ende nagesien de Acte van het selve Synode, ende in specie het artijkel van D. Balthaser Bekkers Boek luidende, als volgt. Dewijle in Synodum volgens aanschrijvinge &c, *hebben goed gevonden, dat het selve Boek, geintituleerd* der Volmaakten Vaste Spijse, *reeds by provisie den 24. Febr. jongstleden daar van by publicatie ende affixie waarschouwinge zijnde gedaan, als nu eindelik, om redenen in 't voorsz. artijkel geexpresseerd, sal worden verboden; gelijk sulx word verboden by desen: sullende het selve Boek in dese onse Provincie niet gedrukt noch verkocht mogen worden, op pœne van vyftig Friesche Ryders, voor en aleer het selve na be-*

behoren sal wesen gecorrigeerd. So word ook op vorige pœne mede verboden het vorder drukken van seker geschrifte nu jongst by gemelde Dominus Bekker ingesteld, onder den tytel, Naakt Vertoogh van de gelegentheden en oorsaken der veelvoudige Moeijelikheden *ende so voorts, waar van reeds enige bladen door den druk zyn gemeen gemaakt: welke gedrukte bladen insgelyx door desen worden verboden, op de voorsz. pœne, om na desen in dese Provincie verkocht te mogen worden. Ende op dat niemand hier af ignorantie hebbe te prætendeeren, versoeken ende ordonneeren wy ampts halven alle Grietsluiden ende Magistraten, desen alomme te publiceeren en affigeeren.*

Aldus geresolveerd op 't Collegie den 22. July 1671.

Hier staat onder veele andere dingen voornamelik op de volgende te letten.

I. Dat de Synodus dese moeite voor hunne Ed. Mog. en de vordere moeijelikheid / voor my hadden kunnen sparen; so sy my het Boek / volgens hunne eigene uitspraak / en mijne gereede aanbiedinge / terstond hadden willen (gelijk sy 't noemen) corrigeeren; waar mede dit Plakkaat / niet anders vereischende / hadde mogen achter blijven: gelijk ook voor het eerste / en vervolgens voor al dat ondersoek by de Classen gedaan / en die vonnis by de Synoden uitgesproken / geene plaats geweest soude hebben; hadden my de broederen die beswaard waren hunne beswaarnissen / op mijn veelvuldig versoek / eens willen te kennen geven.

II. Ik en versta niet / het gene van mijn Naakt Vertoogh geseid word / dat daar af enige bladen door den druk waren gemeen gemaakt. Vier bladen waren wel gedrukt / maar niet uitgegeven: gelijk men dat niet en doet voor dat alles is afgedrukt. Ook en weet ik niet / dat deselve bladen door my of iemand anders eerder aan goede vrienden getoond zijn / dan na dat de vordere druk des werx en 't verkopen der gedrukte bladen door dit Plakkaat gestcuit was.

III Oversulx weet ik mede niet / dat hunne E. Mog. deselve ooit gesien hebben: dit weet ik datse my nooit daar over hebben gehoord.

IV. Hoewel de publicatie en affixie by seer weinig Grietsluiden en Magistraten nagekomen wierd; so is daarom niettemin het oogemerk van hunne Ed. Mog. door my self ten vollen gehoorsaamd / op hun besonder aanschryven aan my gedaan / om 't vorder drukken en uitgeven van dat Naakt Vertoogh na te laten.

Teffens ging een Brief van 't Collegie aan de Classen af, van inhoud, dat sich nu niemand meer voor of tegen 't Boek bemoeijen moght.

26. Dat deden echter sommigen by den Kerkenraad tot Franeker, die op scheuringe toeleiden: onder voorwendsel, datse beswaard waren 't heilig Brood en Wijn uit sijne handen t'ontfangen, of met hem

te

te genieten, wiens Boek by de Synodus veroordeeld was. Maar als ſy niets wiſten aan te wyſen waar op ſulk oordeel ſteunde, noch enige ergernis in de Gemeente, ſo raakten ſy niet te reght; maar veel eer ſelf, om gegeven aanſtoot, in de klem blyvende nochtans met hun vieren, door de Claſſis naderhand daar in geſterkt, van de Kerk tot Franeker geſcheiden; lang na myn vertrek, en tot hun aller dood.

27. Van elders wierd diergelijke moeite in den ſelven Somer, by de Claſſis beſteken. Men nam het eerſt op ene predikatie, waar in ik mynen text volgende, van den Sabbat, op den ſelven ſin als in myn Boek ſtaat, geſproken had. Het werk met veele omſtandigheden tot in den winter geſleept, quam eindelik op dit vonnis uit: Ik ſoude mijne hand ſetten, dat ik geen van die dingen, welke dit Claſſis alleen voor haar beſonder Advijs (dat verre 't hardſte was) als aanſtotelik in mijn Boek had aangemerkt, noch opentlik noch heimelik, by monde of by geſchrifte, leeren ſoude: en ſo raakte dat geſchil, tegen mijne predicatie opgeheven, in mijn Boek te eindigen. Ik braghtet geheel in ſchrift, en betuigde daarin, dat my de redelikheid niet toeliet, hen daar in te gehoorſamen; my voorts beroepende op d' aanſtaande Synode. Welke daarna in Somermaand des jaar 1672. tot Franeker gehouden, my ook volkomelik vry ſprak, en de Claſſis belaſte, 't gemelde vonnis in hun Boek door te ſtrijken: gelijk ſy deden.

28. Tuſſchen de beide Synoden van Bolſwerd en Franeker, wierd my noch onder anderen deſe moeite aangedaan. Enige Profeſſoren deden my 't houden van Collegie, alsmen dat noemt, dat is, van Studenten in mijn huis t'onderwijſen, 't gene hen al lang tegen de borſt geweeſt was, verbieden: en alſo hun geſagh op my niet klemde, klaagden ſy aan de Gedeputeerde Staten, dat ik hier in dede tegen de wetten der Academie, tegen d' achtinge der Profeſſoren en tegen mijnen eed; behalven noch, dat ik dingen leerde, die de Synode, als onſchriftmatig en onduidelijk veroordeeld hadde. Het Collegie dede my hun requeſt ter handen ſtellen, om daar op te antwoorden; en verbood my echter 't houden van Collegien, al wederom op de boete van vijf-en-twintig goudene Frieſche Rijders. Hier op vertoond ik by geſchrifte, dat niet mijn, maar hun eigen doen tegen de wetten ſtreed; aan welken ſy, en niet ik, onder eede verplight waren; dat ik door wetten van de Kerk, van d' Academie, en van 't Land daar toe gereghtigd, en echter niet als by gebrek van Profeſſoren dienſt,

en op veelvuldig versoek van Studenten . van Predikanten , ja Professoren self daar in getreden was : dat ik in tijd en wijse van mijn onderwijs voor deser eere, leere en dienst altijd getrouwelik, en meer als sy selve voor malkanderen , gesorgd hadde: dat de Synodus my niet een enige onschriftmatigheid in mijn Boek getoond, veel min buiten 't selve te leeren verboden hadde. Een goed getal van getuigenissen mijner Leerlingen, waar af doe enige al Proponenten of Predikanten waren, die ik daar by voegde; gaven mijne reghtsinnigheit en vorderen onschuld nader te kennen. Doch siende dat op dit alles overlangsaam bescheid quam; hebbe my van self voortaan gerustelik van dat lastig werk onthouden, en die mijn onderwijs voortaan begeerden t' elkens afgewesen 't welk ook enige Studenten , in-en-uitheemschen , van Franeker vertrekken dede.

29. Terwijl ik dus vast heen en weer geslingerd wierde, maakte ik bereidsel tot de aanstaande Synode; om mijn Boek, ware 't mogelik, daar so voor te stellen, dat het wel het selfde bleve; maar hen bet behagen, of ten minsten overtuigen moghte. Dies socht ik d' Aanmerkingen der Classen, die ter vorige Synode moesten gediend hebben, neerstelik by een. Die van Dokkum had ik vooraf ontvangen; van Leewarden onder de vergaderinge. Ik schreef na Bolsward; doch sonder vrught: daar na ging ik er self, en bequam hunne Aanmerkingen. Dit was des Maandaghs. Dingsdagh daar op voorts tot Sneek, en 's Woensdaghs op 't Heereveen voor de Classis verscheenen , kreeg byna eenerley bescheid; te weten, dat mijn versoek en voornemen billijk; maar by hen geen genoegsaam vermogen was , m het te voldoen. Reden : de laatste hadde geen Aanmerkingen hunner acht gelastigden tot het ondersoek mijns Boex gesien, en de eerste hadse niet bewaard. Te Franeker raakte ik allerlaatst te reght; wanneer sy sagen, dat ik by d'anderen niet was afgeslagen, en hun eigen vonnis, flus gemeld, sulx noodsakelik mede braght

30. Hebbende dan d' Aamerkingen van vier Classen, met elx eigen Advijs, Oordeel of Besluit daar achter, voorts de selfde vierderleye Aanmerkingen met malkanderen , insgelijx de ses Advysen van alle Classen zamen vergeleken , ('t welk een bloedigen arbeid was) en daarop mijn Boek, na 't waarschijnelijxt gissen, hoe sy 't souden hebben willen, hier en daar so wat verhandseld: verscheen ik te Franeker voor de Synode, en versocht behalven mijn appel, om 't vonnis van de

de

de Classis, waar van § 27. is gemeld, te vernietigen; dat dese myne niewe pogingen by die schriften van de Classen gesien, en 't werk eens in staat gebraght wierde om herdrukt te worden. De Vergaderinge had werx te veel en tijds te weinig, in dien droevigen overval des gemeenen Vaderlands, om sich tot ene besigheid van so veel beslaghs in te laten. Lastigde derhalven hare twaalf Gedeputeerden, ses Predikanten en so veel Ouderlingen, (want so groot is daar 't gewoonelijk getal) met volle maght, om het in ses weken af te doen. Want na't verwysen van de Classis op myn voorschreven Appel, luid die Resolutie van de Synodus aldus.

Synodi Franeq. 1672. Art.

Daarbenevens heeft sijn Eerw. versocht, dat enige Visitatores *moghten gesteld worden, die sijn Boek de* Vaste Spijse, *op enige plaatsen verandered en verklaard, moghten nasien, om geapprobeerd zijnde te meugen herdrukt worden. Het Eerw. Synodus heeft dit versoek* D. Bekkeri *toegestaan, en de visitatie van sijn Boek, om dat het* stante Synodo *niet geschieden kan, hun Deputaten aanbevolen, die sulx in ses weken sullen hebben te verrichten: aan wien metten allereersten d' Exemplaren sullen behandigd worden, op dat haar Advys by d' eerste vergaderinge magh worden ingeleverd.*

Hier sietmen/ dat de Synode hare eigene maght in desen volkomelik aan hare Gedeputeerden overgeeft: latende hen 't gansche werk aanbevolen: en geensins vereischende/ dat sy daar af enige rekenschap aan de volgende Synode te doen hadden; die ook/ gelijk terstond sal blijken/ sulx in 't minste niet vereischt heeft: veelmin den volgenden Gedeputeerden enige maght overgelaten/ om 't werk hunner Voorsaten te meesteren.

31. Die ses weken waren ruim verlopen, wanneer sy in Herfstmaand sich daartoe verledigden; en ik hen mijne papieren overgaf. Die waren twe. In't een had ik d'Aanmerkingen der vier Classen op ieder punt vervolgens by malkanderen gesteld, en op de kant mijne beswaarnissen of bedenkingen daar by geschreven. Desgelijx deed ik met de ses Advysen, die elke Classis uit hare Aanmerkingen gemaakt had. Eindelik vergeleek ik daarin met deselven het Besluit der Synode van Bolswerd, waar by mijn Boek veroordeeld was. Uit dit alles heb ik doe den Deputaten blijkelik getoond, I. Dat drie Classen alleenlik op mijn Boek, en niet

niet mede op 't Advijs der Faculteit, volgens aanſchryven van hun Ed. Mog. geadviſeerd hadden. II. Dat by d'andere drie in hunne Aanmerkingen de Profeſſoren dikmaals mede in 't ongelijk geſteld wierden; en nochtans in de Concluſie, (ſo ſy hunne Advyſen noemden) daar op weinig, of niet gelet was. III. Datſe in hunne beriſpingen d'eene veel verder gingen als d'andere; alſo de Claſſis van Bolſwerd 47. plaatſen aangetekend hadde, Franeker wel 58, Dokkum maar 24, Leewarden niet meer dan 19: en alſo d'eene ſtilſwygens veel meer goed keurde als d'andere miſprees. IV. Datſe daar en boven in verſcheidene ſtukken duidelik malkander tegenſpraken. V. Sy verſchilden ook ſelfs, en dat veelſins, in 't gene ſy beriſpten: alſo het d'eene dikmaals op de ſaak, d'ander op de woorden nam; die voor d'eene te duidelik, en daar door aanſtooteliker, voor d'andere te duiſter waren; of diergelyke. VI. En op die wyſe, dat is, met ſulk een verſcheiden oordeel, quamen zamen maar in ſeven punten met de Faculteit over een: in ſo verre namelik, datſer elk wat, d'eene dit, d'andere dat, in beriſpten. VII. Datſe altemaal in hunne Advyſen of Concluſien (uitgeſonderd Leewarden miſſchien) hunne beriſpingen ſwaarder of breeder uitdrukten als hunne eigene Aanmerkingen lyden konden. VIII. Echter daarin genoegſaam zamenſtemmende, (behalven Franeker alleen) dat de Synodus d'aanſtootelixte dingen, ſo haar dunken moghte, uit ſchiften ende doen veranderen ſoude. Dokkum, Leewarden en Heerenveen, (dat is, de ſeven Wouden) verklaarden ſich noch duideliker: dat ik daar ſelf mondeling op jeder punt verſtaan, en de ſake *per amicam collationem, door vriendelike onderhandelinge* beſleght moeſt worden. IX. De Synodus, dit alles ongeacht, ſchoon ſy geene andere maght had als haar van de Claſſen was gegeeven, had dit alles overgeſlagen; gelijk hier voren verhaald is: en d' Advyſen of Concluſien ſleghs, ſonder d'Aanmerkingen die daar af de grondſlagh waren, zamen vergeleeken, in dat deel, daar die tot mijns Boex nadeel ſpraken; al wat tot mijn voordeel of den Profeſſoren tegen was, voordachtelik mydende. X. Boven dit al ſprak de Synodus gebreken van mijn werk, die geen Claſſis, of maar een, of ten hoogſten twee genoemd hadden. *Gevaarlike gevoelens* wierden my by geen van allen toegeſchreeven: *onſchriftmatige ſtellingen* ('t welk het hardſte woord van allen is) had de Claſſis van Franeker alleen uitgedrukt; ende onder 58. Aanmerkingen maar eene, daar op ſy die benaminge ſelf gepaſt had. Overſulx was mijn beſluit, dat het ge-

geheel bedryf der Synode tot Bolſwerd onwettig ; en de verbeteringe myns Boex te maken, die met een gemeen oordeel der Claſſen over een quam, onmogelijk was. Het geſchrift dat ik van deſen inhoud overgaf, beſloeg tien vellen papiers ; ende is nu by deſen pag. 463---509. hier aan volgende gedrukt.

32. Het andere was maar van twee: ende volgt nu in dit werk onmiddelik daar aan, van pag. 509. tot 520. Daar in had ik ſelf, in ruim dertig plaatſen van mijn Boek, den ſtijl en de woorden of veranderd of bekort; of (gelijk meeſt) verder uitgebreid: en daarmede den ſelfden ſin en 't ſelfde gevoelen, (voor welx behoudenis ik goede ſorge droegh) alſo verklaard, dat het den voornoemden Overſienders byna in alles voldeed. Want wanneer ſy, na gedaan werk, my die ſchriften wederlangden, bevond ik in dit laatſte achtienmaal het woord *probatur*, of *approbatur*, dat is, *'t word voor goed gekend*, van hen op de kant geſchreven; dertienmaal *tranſeat*, *laat doorgaan*; viermaal *omittatur*, *laat uit*, daar ſy myne verbetering overtollig keurden. In vijf plaatſen haddenſe iets uitgedaan; en in vier van die vijf iet anders in de plaats geſteld, of hebben 't aan my ſelf gelaten. In 't Boek ſelf haddenſe aan vier oorden iet veranderd; dat ten hoogſten maar eenen regel letteren maakte: en van noch drie of vier de nadere verbetering aan my bevolen. Die dit ſchrift op voorſeide plaatſe naſiet, ſal 't ſo vinden Dit is 't werk dat dien Broederen drie ganſche dagen lang het hoofd gebroken heeft; en waaraf ſy dat Beſluit maakten, 't gene ik eerſt by den tweeden druk voor, en nu achter dit Boek en de Aanhangſelen geſteld hebbe. Sy maakten enige, hoewel weinig woorden, over d' onkoſten: maar gaven lichtelik aan myne redenen gehoor, dat niet ik, maar de Synodus dit werk op myne ſchouderen gelegd hadde. Hier na had ik 't ſo goed koop niet meer. Dus luid de Acte die ſy daar van ſtelden.

Ex Actis Deputat. Syn. Franeq. 1672.

A*Lſoo het den Chriſtelijken* Synodo *laatſt gehouden binnen* Franequer *gelieft heeft, de* reviſie *van het Boek* D. Doctoris Bekker, *genaamt* der volmaakten Vaſte Spijſe *hunne* Deputaten *aan te bevelen; vermits de ſake* ſtante Synodo *niet en heeft konnen afgehandeld werden; So is het dat* D. D. Deputati *volgens laſt en ordre* Synodi prædictæ, *in de vreſe des Heeren vergadert, alles rijpelik conſidererende en over-*

wegende, dat in desen stont te considereeren, 't gene van een aanstootelyke en vreemde of ongewoone uitdrukkinge scheen te wesen hebben verandert, ende 't welk by de respective Classen *als onschriftmatige stellingen aangetekend was (hoewel in veel aanmerkingen van malkanderen discrepeerden, so dat in dien niet sekers hebben konnen besluiten)* secundum fidei analogiam gerevideert. *Diesvolgens hebben na vele moeyelike* Sessien; *ook tot in den laten nacht, tot quytinge ende ontlastinge hunner Conscientien, alle devoiren aangewend, alles overgesien, en na den regel der Heilige Schriften ge-examineert, so sy verstonden te behoren. Oordelen oversulx, dat het geschrift* D. D. Bekkeri *op deselve wyse herformt tot gemeene stichting van Gods Kerk gedrukt en in 't licht mag gebraght worden, als in sich continerende vele geleerde ende heilsame Leeringen. Aldus gedaan en gearresteert in onse vergaderinge* loco & die ut supra.

G. Moda.

P. T. Deput. Scriba.

(NB. Dit *ut supra*, dat is als boven, siet op 't begin hunder Acten/ dat hier niet staat uitgedrukt. Doch ik wete dat het in de maand September was.)

I. De Gedeputeerden der Synode van Franeker nemen 't op de leeringen selve niet; maar alleenlijk op enige uitdrukkingen of manieren van spreken/ die in mijn boek gevonden wierden.

II. Noemen die ook niet onreghtsinnig; maar slechs aanstotelijk, vreemd en ongewoon. Van d' aanstotelikheid kan de schuld so wel by den Leser als by den Schryver zijn; en 't gene vreemd of ongewoon is/ dat is daaarom niet te erger.

III. Sy seggen ook niet/ dat mijne uitdrukkingen sodanig waren; maar datse 't schenen te wesen: waar uit blijkt/ dat de swarigheden/ daarmen so veel werks af maakte/ weinig te beduiden hadden.

IV. Dies wachten sy sich ook van te seggen/ datse die uitdrukkingen verbeterd hebben; maar noemen het veranderd.

V. Aangaande 't gene by de Classen als onschriftmatig was aangemerkt/ de Gedeputeerden belyden rondelik/ dat niet sekers hebben kunnen besluiten. Hoe so? Om dat deselve Classen in vele Aanmerkingen van malkanderen discrepeerden. Is dat waar; (gelijk ik wete dat het waar is/ waar af onder anderen dit getuigenis een genoegsaam bewijs geeft) so hebben de Classen in Friesland noch niet geweten wat onschriftmatig is: of so sy 't wisten/ sy en vonden sulx in mijn Boek niet; anders en haddense geenen nood gehad daar over so seer te discrepeeren, dat de Deputati, na vele moeijelike sessien, ook in den laten nacht, noch niet te reghte raken konden/ om iets sekers te besluiten.

VI. Hebbense dan wel iet daarin verbeterd of gecorrigeerd? Neen/ maar

slechs

sleghs gerevideerd, dat is / oversien. Na wat regel? d'Aanmerkingen der Classen / die so seer discrepeerden? Dat was onmogelijk: maar *secundum analogiam Fidei*, na de regelmate des geloofs.

VII. Nu is't kennelijk / dat sulk ene revisse mede door gemeenen last der Kerken / op de Synode te Dordrecht 1619. over den Catechismus en Belijdenis onser Kerken geschied is; waarin ook verscheidene plaatsen / die van aanstotelike uitdrukkinge schenen te wesen / veranderd zijn: maar de leeringen selve / gelijk ook in mijn Boek / onveranderd gelaten. So bedenke dan de Leser toch / of dese Acte der Deputaten meer tot mijnen of der Classen eigen nadeel spreekt.

33. Ik meinde nu volkomelik gedaan te hebben, wanneer mijn Boek sleghs na die tweede vorm herdrukt, en bevonden soude zijn daar mede over een te komen. Maar hier was nu juist het ongemak, dat het mynen drukker aan papier mangelde, vermits Vrankrijk vyand en de Veluwe fransch was. Dat braght schaarsheid, en de schaarsheid duurte in Holland, om ter keure of tot oorbaar aan te raken. De Somer liep ten einde, de Winter raakte tusschen beiden: en werd April des jaars 1673. eer ik met gedurig aanporren de pers aan de gang kreeg; en so't werk ter tijd der volgende Synode tot Harlingen ruim ten halven sleghs gedaan. De Vergaderinge dese reden verstaande, hield my voor onschuldig; en haarselven aan mijn woord, dat ik't werk, als 't geheel geeind sou zijn, van de Deputaten soude laten oversien; en, rightig bevonden zijnde, vryelik uitgeven. Want dus luid de Acte.

Synod. Harling. 1673. art. 24.

Solito more & debitâ reverentiâ den *Alderhooghsten* per Rev. D. Præsidem *aangeboden zijnde, is na herleesinge* sess. præcedentis D. Bekkeri *saak by der hand genomen, en sijn waarde door last van den* Synodo *ingestaan zijnde* per. D. Præsidem *afgevraagd, of zijn E. het Exemplaar van de revisie en vastgestelde correcture over zijn Boek genaamd de Vaste Spyse door d'Eerw. Broederen Deputaten gedaan, by de hand hadde, of getrouwelik den Drukker, om die fauten na den nieuwe correcture aangewesen, om den publyken licht te sien hadde overhandigd, tot spoedige aanwysinge van in desen zyne geacquiesceerde onderdanigheid, tot believen van de wille des voorgaande Synodi. Zyn E. hier over verstaan zynde, verklaard rondelyk, den volkomen effect van die gecorrigeerde Boek niet* suâ culpâ, *maar van de drukker by gekomen te zyn,* door

door manquement van papier, het welk in dese conjuncture van tyden voor geloofl yk is aangenomen: met verdere belofte uit kracht van Synodale resolutie, het Boek niet gemeen te maken, tot dat het gedrukt exemplaar weder gerevideerd zy van de Deputaten.

I. Hoewel de slechte stijl des Schrijvers dese Acte wat duister maakt / (waar uit met een te sien is / met wat nettigheid van oordeel men aldaar gehandeld heeft) en het werk der Deputaten ene correcture noemt / 't gene sy selfs nochtans gemijd hebben: soo is echter klaar / datse die voor goed kent / door deselve ene vast gestelde correcture te noemen; eischende met een het eigenste exemplaar / daarin die aangetekend was; op dat men sich voor al in 't drukken daarna righten soude. Vieler meer aan te veranderen / dat moeste daar geseid zijn geweest: om daar na geen gedaan werk vrughteloos te maken.

II. De Synodus stelt ook vast / dat de wille des voorgaanden Synodi gehoorsaamd was / door het exemplaar vande revisie en vastgestelde correcture door de Deputaten gedaan, getrouwelik den drukker, om het publijke licht te sien te overhandigen. So wasser dan geene nadere verandering in te maken; gelijk dat ook de billikheid vereischte.

III. Sy wil mede dat mijne vrywillige aanbiedinge gelden sal / van den tweden druk niet uit te geven / voor dat deselve door de Deputaten weder gerevideerd en geapprobeerd zy. Hoe weder gerevideerd? Nooit heb ik dat anders verstaan / als de sake self eischt; namelijk / na te sien / of die niewe druk met dese vastgestelde correctie over een quam. Indien ja; den selven t'approbeeren: meer en vieler niet te doen.

34. Hier uit onstond nu ene tweede dwaling, erger dan de eerste. Want also de Gedeputeerden der Synode, volgens gewoonte, alle op twee na afgingen, ende tien niewen in de plaats traden: had ik met so veel niewe Reghters te doen; gelijk sy sich instelden: niet te vreeden zynde sleghs na te sien, of 't gedrukte boek met de *vastgestelde Correcture* (so noemdet de Synode) van hunne Voorsaten over een quam; maar sich ook het reght aanmatigende, om niewe veranderingen te maken. D'andere tien waren uit het bewind, ende niet bevoegd om tegens desen ook vergaderinge te beleggen: die Præses en Scriba geweest waren, hadden weinig lust om d'oversieninge te doen, en de niewen by te woonen. Ik, die met een kerkelijk Collegie, hoger dan een Classis, en also met meesters te doen hadde: sagh geen ander einde, als hen toe te geven, en 't geheele werk in handen: welverstaande, om te sien, of by hunne Voorsaten iet was overgeslagen, dat na 't gemeen gevoelen van de Classen noch nader was te bedis-

selen.

ſelen. Tot dien einde ſond ik hen in de hondsdagen de papieren toe, die d'anderen gebruikt hadden.

35. Het liep tot den 1. October, wanneerſe my door enen brief een handſchrift voor de Koſten vergden; en met een betekenden, datſe in 't overſien van 't gedane werk volkomen meeſter wilden zijn. Waar op ik met de acht daghen voor antwoord ſchreef, dat ik geene verſekering voor onſekere koſten gaf: immers niet, om hen boven 't overſien, noch een volkomen *oordeel*, (ſo ſchrevenſe) toe te laten; en dat over 't gene in 't voorleeden jaar, van luiden die uitdrukkelik ten vollen daar toe gelaſt waren, buiten myne koſten, geoordeeld was.

36. 't Gene my daarop den 6. November van hen geantwoord wierd, daar in wierd my lichtveerdigheid te laſte gelegd; en wel duidelik aangeſeid, dat ſy echter meinden in hun voorneemen tot mynen koſten voort te gaan. Lieten ook ten ſelven dage den Boekverkoper, die 't myne hadde doen drukken, door twee Boden van 't Ed: Mog. Collegie verbieden, enig exemplaar daar af, directè of indirectè te verkopen, of uit te leenen, (ſo verre ging noch geen Plakkaat) voor dat ſy 't hadden goedgekeurd.

37. Ik ſiende, dat ik noch onder dat oordeel, en aan die koſten moeſt: ſchreef eindelik den 19. van Wintermaand, dat ik my daar toe ſoude laten vinden. Maar voorſagh my inmiddels door een verſoekſchrift, dat ik aan d' Ed. Mog. Gedeputeerde Staten overgaf, welker Præſes toen een Heer was, die te Franeker als Ouderling, en neffens enen anderen tot Harlingen als Commiſſaris de Synoden bygewoond, en daar door beſondere kenniſſe van ſaken hadde. Hier by verworf ik dan verlof, om delen tweeden druk mijns Boex, volgens de keure der Gedeputeerden van de Synodus tot Franeker (welker eigene hand ik daarby overgaf) vryelik uit te geven.

Extract uit het Reſolutie-boek der Ed. Mog. Heeren Gedeputeerde Staten van Frieſland. Saterdagh *den* 15. *November*, 1673. *voor Noen.*

IS *geleſen ſeker Requeſt aan het Collegie gepræſenteert by ende van wege* D. Balthaſar Bekker S. S. Theol: Doctor, *en Predicant tot Franeker; waar op gedelibereert zynde, is goed gevonden ende verſtaan, den Suppliant by deſen te conſenteren om zyn Boek, geintituleert* der Volmaakten Vaſte Spyſe, *ſo als het ſelve by de Deputaten* Synodi Franequeranæ

ranæ , *na gedane revisie ende correctie, is geapprobeert, te mogen uitgeven.*

Accordeert met voorsz. Boek, voor so vele desen aangaat.

In kennisse vanmy. J. van AARSSEN.

Hier word my nu verooslofd / het Boek / so als het selve by de *Deputaten Synodi Franequeranæ*, na gedane revisie en correctie geapprobeert is, uit te geven. Heb ik 't dan niet anders uitgegeven / gelijk ik niet en hebbe; so en heb ik niet misdaan.

En schoon genoeg hier mede nu gewapend, so lang als niemand iets in't Boek en toonde, dat met het voorschrift der voorseide Gemaghtigden niet over een quam: so wederhield ik echter mynen drukker noch, van het uit te geven, tot dat sich dese niewe Reghters mede moghten laten genoegen.

38. Maar om nochtans daar in gereed te zyn, deed ik het afdrukken: en droeg het, tot bewys van dankbare erkentenis, aan de Gedeputeerde Staten op; met ene Voorrede, die ten groten dele is begrepen in de gene die ik namaals aan den Prinsse stelde, so als die ook hier voor te lesen staat. Hoe dit hun Ed:Mog: beviel, getuigden sy alsdoe met desen Brief.

Eerwaarde &c.

BALTHASAR BEKKER, S. S. Theol. Doctor ende Bedienaar des Goddelijken Woords tot Franequer.

Eerwaarde, Godsalige, Hoochgeleerde.

O*P den ontvang van enige exemplaren van U. E. Boek, geintituleert* der Volmaakten vaste Spyse, *aan Ons op gedragen; hebben wy niet willen nalaten, U. E. by desen te betuigen het welgevallen dat wy scheppen in desselfs yver ende neerstigheid in de opbow van Gods Kerke, onder anderen mede in het voorsz. Boek geblykende, met recommendatie om daar in van tyd tot tyd te willen continueeren. Waar mede U. Eerw. bevelen in Godes Genadige Protectie. Leewaarden den* 31. *January.* 1674.

U. Eerw. goede Vrienden *De Gedeputeerde Staten van Frieslant.*

V. van GLINSTRA vt.

Ter ordonnantie derselver G. v. VIERSEN.

I. Het

I. Het welgevallen dat hunne Ed. Mog. daar nu betuigen in mijn werk te hebben / en de deugd die sy met eene daar van spreken / zijn mijns onschulds kraghtige getuigen.

II. De Vermaninge hunner Ed: Mog: om in gelijken yver en neerstigheid van tyd tot tyd voort te gaan, geeft te kennen / dat de genen die my zedert daarin verhinderd en verachterd hebben / dat oogmerk van die hoge Maghten in dien tijd genoegsaam wederstaan ; en de boete / my naderhand op valsch aangeven opgeleid / en afgehaald / self ten uitersten verdiend hebben.

39. Doch de Gedeputeerden der Synode vergaderden eerst in April 1674. tijd hunner gewoonlike byeenkomste : die anders op gemeene kosten geschieden moest ; ende nu echter voor myne rekeninge. Nagesien 't gene ten overstaan hunner Voorsaten veranderd was, en my daarover nu en dan verstaan hebbende : bevonden en verklaarden sy, dat by desen tweeden druk de gemelde correctie, so genaamd, behoorlik was gevolgd.

40. Maar doe komende tot hunne eigene besondere aanmerkingen, (so sy die self noemden) hielden my noch seer veele dingen voor, die by geene Classen waren aangemerkt: ook noch wel iet verwerpende dat by de vorige oversienders self gesteld was. Wilden echter, om den druk van 't Boek niet te verydelen, dat ik in een AANHANGSEL, de plaatsen my van hen voorgehouden wat nader verklaren, ende na hunne meininge schikken soude. Ik nam dat ook al aan : doch konde niet verwerven datse my in schrift gaven 't gene ik in dat Aanhangsel brengen moeste; noch sy en hielden ook niet nodig hen het selve eer 't gedrukt wierd te vertoonen. Sulx blykt uit hunne Acte, die hier volgt.

En Actis Depp. Synodi Harling. anni 1673.

Deputati Synodi Harlinganæ, *achtervolgende hun last in gemelden Synodo haar opgelegd, om de twede editie van D. Doctor Bekkers Catechisatie-Boek genaamd* de Vaste Spyse der Volmaakten *te revideren en te examineren, hebben voor eerst de correctie door den E. Broederen Deputaten des voorgaande* Synodi Franequeranæ *gedaan overgesien, en met het niewsgedrukte exemplaar vergeleken : bevinden 't selve daarmede te accordeeren : enige weinige dingen van geen groot gewigte uitgesonderd ; welke juist so bequamelik niet konden veranderd worden, om de zamenhanginge der materien niet ganschelik te ontbinden en te breken: gelyk* D. *Bekker in zyn openinge over dat poinct van Correctie heeft*

soe-

soeken aan te wysen. Daarna *gekomen zynde tot voorstellinge van hare eigene besondere aanmerkingen, over verscheidene stellingen en spreekwysen van't selve Boek, en* D. *Bekkers mondelinge verklaringe over dien allen gehoord hebbende: adviseren en oordelen sy, dat zyn E. vele dingen, die aanstotelijk schenen te wesen, getracht heeft reghtsinniglik uit te leggen: hoewelse betuigen, in alles sulk een contentement niet geschept te hebben als wenschelijk en behoorlik was: insonderheid in de poincten van Adams hoogste gelukzaligheid, Gods Verbond, de Reghtveerdigmakinge des Menschen, en den Christeliken Sabbat &c. Versoeken derhalven om den vrede der Kerken* D. *Bekker gansch broederlik, dat hy door 't byvoegen van een* Appendix *achter 't selve Boek, alle aanstotelikheden hem van ons aangewesen, so veel mogelik, vorder door verbeteringe wille weghnemen. Onder welke conditie, met belofte van desselfs vervullinge, D. Bekker van de E. Vergaderinge geconsenteerd word, dese twede editie van zyn gemelde Boek in 't licht te mogen geven. Aldus gedaan* in Conventu Deputatorum Synodi *den X April* 1674.

I. Deputati Synodi Harlinganæ spreken wel van hunnen last hen by de Synode gegeven; maar dat die van hen achtervolgd is / staat my geensins te geloven. Of sy schoon met dien aansienliken character van Deputaten bekleed tegens my hebben kunnen uitharden / dat en maakt geen onreght reght / of waarachtig 't gene so niet is.

II. Maar wat getuigen heb ik nader als hen self; die terstond tonen / en daarna belijden / datse hunnen last te buiten gingen. Die was / seide de Synode tot Harlingen / om het Boek te revideeren en approbeeren. Van approbeeren maken sy nu examineeren. En ik meen / datse niet alleenlik mijn Boek / maar ook my selve wel ter dege geexamineerd, dat is / meesterlik geschoolierd hebben.

III. Moeten echter nu tot mijnen onschuld noch getuigen / datse in 't revideeren van mijn werk / 't selve bevonden hebben met de correctie hunner Voorsaten te accordeeren. 't Is waar / datse enige dingen uitsonderen; maar die voor eerst weinig, en dan noch van geen groot gewighte waren. Niet geloofsijk derhalven / dat die in de meeste en gewichtigste dingen trouwelik gehandeld hadde / ontrent de minste soude hebben ontrow willen zijn.

IV. Wat was de reden echter / dat dese niet in alles accordeerden? Sy seggen 't self; beiydende / dat ik het hen gesocht heb aan te wijsen: en ik heb het aangewesen. Namelik; Deputati Synodi Franequeranæ, hadden / sonder my te spreken / hier en daar in 't Boek of in mijn schrift dat de verandering behelsde / iets uitgedaan / of bygetekend; sonder op den zamenhang te letten / die daar door gebroken wierd: (gelijk ik sulk ene proef hier voor heb aangetekend) of sy hadden ook wel op de kant blootelik geschreven / deleatur,

tur. Zoud ik daar door die geheele Vraag en Antwoord of reden verstaan so
en sloot het naastvoorgaande en naastvolgende / 't welk dan staan bleef / niet
meer op malkander. Noodsakelik moest ik daar dan iet tusschen setten /
om den zamenhang te herstellen; en dat doende volgd ik d'eigene meininge
der Deputaten ten naasten dat ik raden kon.

V. Maar dese Broeders komen daar na tot hunne eigene besondere Aan-
merkingen. Wie gaf hen last daar toe? Selfs de Synode tot Bolsward / die
't hoofdvonnis te wijsen hadde / nam sich sulken werk niet aan. Sy sagh
na / wat de Classen in 't gemein van 't Boek geoordeeld hadden; en de Ge-
deputeerden van Franeker / wat deselve in 't besonder hadden aangemerkt:
dat ondersoekende / en zamen vergelijkende / vonden sy so veel bloedig werks /
als wy hen hebben horen klagen. Haddense / gelijk desen / hun eigen oor-
deel dezren volgen / sy waren lichter daar af geraakt. Maar maghmen doen
gelijk als dese laatsten; wel / alle jaren komen niewe Deputaten: al
wederom dan niewe veranderingen; niewe heeren / niewe wetten; so vele
hoofden / so vele sinnen; elk besonder hoofd sal t' elkens besondere Aanmer-
kingen maken. Wie sal ooit sijn pleit ten einde raken / so de Reghters van 't
volgende jaar 't vonnis door die van 't voorgaande gewesen maghtig zyn
te veranderen?

VI, Nu / ik heb 't my laten doen / en (gelijk sy vorder seggen) aangeno-
men, de swarigheden / die sy noch behielden over poincten daar sy enigen af
noemen / in een Aanhangsel, so veel mogelijk, wech te nemen. 't Is goed
datser by doen / so veel mogelijk. Want des te minder reden haddense / om
daarna te klagen / dat ik hen in alles niet voldeed? of ook my te beschuldigen /
dat hen 't gemaakte Aanhangsel niet voor de Synode was ter hand gesteld.
Want dat wierd my in die acte niet belast. Ja het tegendeel stond daar uit
te besluiten: gemerkt sy / als op mijne redelikheid betrouwende / so 't schijnt,
my reeds hadden toegestaan / het Boek / niet op 't vertonen van 't Appendix;
maar onder belofteniße slechs dat ik 'er so een achter voegen soude / in 't licht te
geven. Dit Aanhangsel was dan 't gene achter pag. 540-tot-548. is gedrukt.

41. Veel swaarder ongemak dan al 't voorgaande, viel ondertusschen
my terselve tijd op 't lijf. Want seker Heer, by wien myn grootste vy-
and meest vermoght, (in 't Naberight te melden) doe president van 't
Ed. Mog. Collegie zynde; so wierd myn Drukker over seker schrift,
hem door dien anderen twee jaar te voren om te drukken selt ter hand
gesteld, en van hem uitgegeven; met schijn als of 't myn werk geweest
had; eerst opentlik daar ondervraagd, en voorts tot op den sesden dagh
in sijn huys (gelykmen 't noemt) geconfineerd. Doch als ik uit die
bladeren op hem dus vallende wel sekerlik voorsagh, wat bomen dat
wel haast op my noch souden vallen, beliefde 't God, door sijne onna-
speurlike voorsienigheid, den slinxen toeleg mijner maghtigste tegen-
stan-

ſtanders, op 't rypen hunner uiterſte gedachten, ſchielik te verydelen; door het beroep na Loenen, dat my doe reght als uit den Hemel quam. Dit dede my na Holland gaan, al eer ik ſelf noch voor 't Collegie ontboden was; 't welk driemaal in myn afzyn is geſchied. Doch t'huis gekomen, en aldaar verſcheenen, betoonde klaarlik mynen onſchuld: en daar op vrygelaten, moeſt evenwel de koſten van die confinatie betalen.

42. Hebbende dan een Aanhangſel, als geſeid, na mijne beſte geheugeniſſe en begrip van 't gene my door hen was voorgehouden, ververdigd, ende aan hen op de Synode te Dokkum 1674. ter hand geſteld: was ik wederom ſo ongelukkig, datſer geen genoegen in en namen. Wilden nu, dat ik 't eerder moeſte vertoond hebben; hadden hier ook (ſeidenſe) geen exemplaar. Dies liep ik in de nacht; alſo 't avond, en buiten tijd van ſchuit of wagen was, ſelf na Leewaarden; en braghter hen ſo veele ſy van noden hadden. Doch ſy (was hun ſeggen) waren in hun vol getal niet tegenwoordig. Ik toonde, dat ſy echter de voornaamſten waren; en de Synodus ſittende, ſelf genoegſaam maghtig, het zy om hun getal te vullen, of ook geheelik te vervangen: welke ook laſt gaf, dat ſy, neffens drie der Broederen Correſpondenten, dat Aanhangſel overeen en in vaſten ſtaat brengen ſouden.

43. Des morgens na die nacht, daar ik terſtond af ſeide, wierden deſe Broederen, zamen vergaderd, na veel haperings (want met de Correſpondenten had ik nooit verſchil) het eindelik noch hier in eens: dat in 't voorſeide Aanhangſel niet weinig uitmonſterden; hoewel te voren geklaagd hadden, dat daar in te veel van my was overgeſlagen, en in 't gene ſy ſtaan lieten ſeer weinig wiſten te veranderen. 't Werkjen in dien ſtaat gebraght, en daar af aan de Synodus beſcheid gegeven hebbende; die daar in geruſt was, en in mijne ronde verklaringe, van het ſo te ſullen nakomen, eer ik iet daar af geſien hadde, genoegen nam: ſo gavenſe aan my hun voorſchrift over, waar na ik het nu ſchikken, en herdrukt zijnde, aan 't Ed. Mog. Collegie beſtellen ſoude; die 't dan van deſe afgaande Gedeputeerden der Synode, ende niet van de aankomenden (gelijk ſy 't nochtans ſelf hier voor verſtaan hadden) ſouden laten naſien.

44. Ondertuſſchen wierd ik voor de Synode van de Heeren Commiſſarien aangeſproken: hoe ik 't herte gehad hadde, al in 't voorleeden

den jaar aan 't Collegie te vertoonen, dat mijn Boek van de Gedeputeerden der Synode was oversien en goedgekeurd; ende nu bleek, dat het noch te deser tijd niet uit hunne handen was. Dat dit was hun Ed. Mog. te misleiden, die ook hun reght hier in tegens my bewaren souden. Ik nam hier op verlof, tot aller onderrightinge de saak wat hooger op te halen; en toonde, hoe tot hier aan toe met my gehandeld was: dat ik also niet anders als d' opreghte waarheid aan hunne Edele Mog. had voorgesteld, en de selve met d' eigene hand van d'eerste en wettige oversienders bekraghtigd. Maar dat ik selve naderhands van dese Deputaten veelsins misleid was, en verongelijkt: de welke sonder daar toe enig reght te hebben, mijn werk op 't niew onder hun oordeel hadden derren betrekken, ende dat van hunne Voorsaten meesteren. Evenwel had ik my van dat verlof hunner Ed. Mog. so wettelijk verkreegen, niet eens bediend; om doe mijn Boek na 't voorschrift der voorseide eerste Oversienders uit te geven: maar hadde na 't believen deser laatsten, met grote lijdsaamheid, noch een geheel jaar lang gewacht. Seer euvel namen dit de Deputeerden der Synode; en hebbende dien character, kregen, hoewel ook niet na vollen wensch, by de Vergaderinge meer gehoor als ik. Wierd oversulx daarover dus ene Acte daar te Boek gebraght.

Synode tot Dokkum. 1674 art. 15.

Also art. 24. (**der voorgaande Synode**) *vermeld van Rev. Doctoris Bekkeri boek genaamd* De Vaste Spyse, *ende dat het selve den E! Deputaten van het E.* Synodus Harlingana *in last gegeven was, om het selve te revideeren en approbeeren; so is 't dat den E. Deputaten à* Rev. D. Præside *is afgevraaght, of sy haren last hadden volbraght. Waar op sy verklaarden, 't selve gedaan te hebben: verhalende ende à Rev. D. Elgersma latende voorlesen alle de Sessien ende de Acten in de selve genomen, mitsgaders de Sententie daarover; als dat het Boek ten voorschijn soude komen met een* Appendix, *tot nadere elucidatie ende verklaringe van enige poincten in het selve. Waarop Rev. D. Bekker versocht heeft, te mogen gehoord worden; 't welk sijn E. gegund zynde, heeft een lange en wytlopige reden verhaald, behelsende onder anderen ook een beschuldiginge, als of de Deputaten haren last hadden overgegaan, doende meer als haar van het E.* Synodus Harlingana *bevolen was. Waar op de* Deputati Synodi *haar wel*

tot dusverre hebben verantwoord: ende alſo zynder verſcheidene redenen ende debatten heen en weder gevallen. So dat eindelyk de Synodus de ſaken ter herten nemende, aan de E. Deputaten en Dr. *Bekker heeft verſocht; om eenmaal te willen uitſtaan; op dat alſo een middel moghte uitgevonden worden, tot ſliſſinge van alle moejelikheden. Onder anderen is voorgekomen, dat het voornoemde Appendix nu eindelik gedrukt was: 't welk eerder behoorde geſchied te zyn, op dat de* Deputati ante hanc Synodum *het ſelve hadden konnen onderſoeken.* Dit *niet geſchied zynde, heeft het E. Synodus geoordeeld, dat het moeſte geſchieden, om tot een gewenſcht einde te komen. Heeft derhalven tot examinatie van het ſelve* Appendix *gekoren, benevens de drie* Deputati ad cauſſas *ende de E. Deputatus Michaël vanden* Doem *Predikant tot Ausbuur, de Eerw. Godſalige en Hooghgeleerde heeren Correſpondenten; die van Suidholland D. Joannes Canzius, van Noordholland D. Chriſtianus Dengbertius, ende van Stad en Landen* D. *Henricus à Bijler, om met de* Deputatis *op 't ſpoedigſte het werk eenmaal over te ſien: ten einde deſe moeijelike geſchillen den langgewenſchten uitſlagh mogen bekomen.*

Dit *alles verrigt, behoudende nochtans d' eere, 't reſpect ende het reght van het Collegie der Ed. Mog. Heeren Gedeputeerde Staten; indien* Dr. *Bekker ſich daar tegens hadde vergrepen: gelijk d' Ed. Mog. Heeren Commiſſarien daar van in 't brede hebben gemeld.*

Ende na d' approbatie van het Appendix *ſal het ſelve aan het Collegie der Ed. Mog. geëxhibeert worden; met interdictie van 't ſelve niet eerder in 't licht te geven.*

I. So d' Appendix heeft moeten dienen tot nadere elucidatie en verklaringe van enige poincten in mijn Boek: ſo is 't dan alleenlik de duiſterheid geweeſt/ daar het om gelaakt is: en niet enige onreghtſinnigheid/ die met nadere elucidatie en verklaringe niet beter maar erger gemaakt word. Doch dewijle mijn voornaam oogmerk geweeſt is/ inſonderheid klaar en duidelik te ſpreken: ſo moet my dat ſeer gemiſt zijn/ indien enige Catechiſatie gevonden word/ die minder elucidatie en verklaringe van noden heeft/ als de mijne: dat oordeel laat ik gaarne aan den Leſer.

II. Lang en wijdlopig was mijne rede voor die Synodus/ niet in woorden/ maar in ſaken. Want ſiende dat ik van tyd tot tijd al te veel had laten over my gaan; en dat alle de weereld door eenerlei vooroordeel miſleid was/ als of de Synode 1671. tot Bolſwerd enige beſondere ſtukken in mijn Boek aangeweſen en veroordeeld had/ en de volgende Synoden of Gedeputeerden der ſelven ſich daar aan gehouden hadden/ om my die te doen verbeteren; en als of ſulx aan my t'elkens gehaperd hadde/ die hen luiden dan dus dan ſo ſoude

de getracht hebben te misleiden; waarhenen ook de Acten der Deputaten/ ter Vergaderinge voorgeleesen/ enkelijk strekten: so docht het my eenmaal tijd te zijn/ het tegendeel daaraf door een net verhaal der handelingen van 't begin af tot daar toe voorgevallen/ in 't licht te stellen: te meer/ also toen reeds 't beroep van Loenen op my lagh; om daar mede te doen blijken/ dat ik so wel eerlijk als wettelijk uit Friesland ging.

III. Deputati Synodi hebben sich daarop wel tot dusverre verantwoord: (welke woorden/ hunner achting halven/ tegen mijne kraghtige betuiginge/ die by verscheide leden plaats vond/ met veele moeiten in d'acte geschoven zijn) maar dat sy in die verantwoordinge niet gereghtveerdigd zijn/ blijkt daar uit; om dat in plaats van vonnis tusschen hen en my te wysen/ de Synodus beliefd heeft de sake by te leggen/ een middel uitgevonden hebbende/ tot slissinge van alle moejelikheden.

IV. Dat d' Appendix, dat is/ 't Aanhangsel eerder hadde behoren gedrukt te zijn; op dat de Deputati voor dese Synode 't selve hadden konnen ondersoeken: sulx was nu hun voorgeven wel/ maar niet hun last geweest. En waar of wanneer soud ik 't hen vertoond hebben? Aan elk in 't besonder/ den eenen aan dit/ den anderen aan dat einde van Friesland woonachtig? Self in persoon? Ik hadde buiten dat genoegh te lopen. Door brieven? Hoe gereed en trow bescheid die brengen/ had ik te vooren al geleerd. Onmogelijk hadde 't ook geweest/ datse over een gekomen waren/ sonder malkanderen te spreken. Hunne Vergaderinge te beleggen/ dat was mijne beurse wel gewaar geworden/ toense my 't Aanhangsel hieten maken. Ook wasser tusschen die handeling en de Synode pas twee maanden tijds/ om sulk een Aanhangsel toe te stellen: daar toe haddense my by de tachtentig plaatsen uit mijn Boek voorgehouden/ die sy wilden verbeterd hebben/ sonder een daaraf in geschrift te willen stellen. Toen ik t'huis quam/ had ik de helft omtrent vergeten: moest derhalven 't gansche Boek doorlopen/ raden en gissen/ wat het was geweest/ waarop de Broeders iet hadden te seggen gemaakt; en hoe dat dan best soude te schikken zijn/ dat het hen behagen moghte. Of daar werk in stak/ geef ik den verstandigen te bedenken. Ondertusschen was ik in dien tijd/ buiten 't dagelijx werk van mijn beroep/ met so vele andere moeijelijkheden overstolpt/ daar ik in dit Berigh niet af en melde: dat het niemand wonder denken soude/ die het wist/ al had ik noch in lange dat Aanhangsel niet gereed gehad.

V. 't Gene de Gedeputeerden der Synode met de Correspondenten, die sy niet gaarne by hen sagen/ uit kraght van desen last/ om dit werk op 't spoedigste te oversien, te samen verright hebben; is hier achter tusschen 't eerste en t'wede Aanhangsel pag. 548. 549. 550. gesteld/ met enige mijne aantekeningen over 't selve/ ende 't gene naderhand gevolgd is pag. 562---566. waar henen ik den Leser wijse/ om geen onnodig verhaal te doen.

45. Voor 't Ed. Mog. Collegie wierd ik niet geroepen; maar my slegs daarna dit Vonnis toegesonden.

Extract uit het Resolutie-Boek der *Ed. Mog. Heeren Gedeputeerde Staten van Friesland.*

Saterdag den 4. July 1674. voor noen.

ALso D. *Balthasar Bekker SS. Theol.* Dr. *ende Predikant tot Franeker geliest heest aan dese tafel voor te dragen, als ofte zyn Boek geintituleerd* der Volmaakten Spijse *by de Deputaten Synodi ware ge-examineerd ende geapprobeerd, ende daarop versocht ende bekomen consent omme 't selve boek te mogen uitgeven, daar nochtans dit Collegie het tegendeel van voorschr. Bekkeri aangeven is gebleeken, hebbende also hy Bekker dit Collegie leelyk geabuseerd; Is 't dat 't Collegie na deliberatie heest goed gevonden ende verstaan, den gemelden D. Bekker deswegen te condemneeren, gelyk hy gecondemneerd word by desen in een amende van vyf en twintig gouden friesche ryders, die hy aan dese tafel sal hebben te tellen, om teu profyte van de armen gekeerd te worden.*

Accordeert met voorsz. Boek in kennisse van my
(vertekend)
GERROLTSMA.

Hier by heb ik anders niet te seggen / als 't gene alreeds §. 37/38/42/43. tot volkomen verstand van dese sake verhaald hadde. Want daaruit blijkt / dat my dese boete is afgeeischt voor 't ongelijk dat my geschied was. Want

I. Ik hebbe niet alleenlik aan 't Ed. Mog. Collegie voorgedragen; maar wel klaarlijk getoond / met de acte §. 32. onder d' eigene hand vanden Scriba / daarby overgelevert / dat mijn Boek by de Deputaten Synodi was geexamineerd en geapprobeerd.

II. Ik hadde versocht en verkregen / volgens Resolutie §. 37. dat ik mijn Boek / so als het selve by de Deputaten Synodi Franequeranæ na gedane revisie en correctie geapprobeerd was, soude mogen uitgeven.

III. Deputati der volgende Synode van Harlingen bekennen self in hunne acte § 40. Dat het voorseide Boek nu herdrukt zijnde / daarmede overeen quam.

IV. Des niettemin had ik het Boek noch ingehouden / na dat ik by die eerste Resolutie der Ed. Mog. H. H. Gedeputeerde Staten verlof verkregen hadde / om het uit te geven: tot dat die laatste Deputaten der Synode (hoewel om meergemelde reden daar toe onbevoegd) ook noch hun eigen oordeel uitgesproken hadden.

V. Maar om sich over het mislukken van voorgaanden aanslagh / aan my noch te wreeken, so wierd de saak dus omgesett / dat slechs maar Deputati Synodi genoemd zijn / sonder die van Franeker en Harlingen te onderscheiden. Het ongelijk my van de laatsten aangedaan / dat heeft men desen schijn gegeven / dat ik het Ed. M. Collegie had geabuseerd. Maar 't zijn de laatste Deputati self

ſelf geweeſt / die dat Collegie geabuſeerd hebben ; of wel een Heer van dat Collegie ſelf / die 't gene deſe laatſte Deputati wilden doen / voor 't gene opgaf dat by d' eerſten 't jaar te voren was gedaan. En om dat ik niet ben gehoord geweeſt / noch van dien heimeliken aanſlagh iet geweten hebbe ; wierd ik met ſulken Reſolutie dus overyld.

Men ried my dat ik 't uiterſte afwachten ſoude, om te ſien of 't ernſt was: en ſo wierd my, na vorige ſommatie, dat geld door enen Deurwaarder afgehaald.

46. Eer dit noch geſchied was, braght ik 't Aanhangſel, na 't voorſchrift my op de Synode ter hand geſteld, 's maandaghs na hun ſcheiden aanſtonds in druk, en een afdruxel daaraf ſelf in handen van den Preſident der Gedeputeerde Staten: die daarop d' oude Gedeputeerden der Synode buiten myne kennis beſchreven, ende my t' huis lieten. Dan daar liet ſich een Heer van 't Ed. Mog. Collegie by vinden, wien ik niet lang geleden als reghter in ene andere ſaak, opentlik voor bekende Party gewraakt had. En wanneer ik, van ter ſyde kennis van die byeenkomſte gekregen hebbende, my daar by meinde te voegen: vond ikſe reeds geſcheiden, en de Predikanten 's avonds gereed om 's morgens te vertrekken; gelijk ſy deden: latende hunne verteeringen en reiskoſten voor myne rekeninge; met laſt van de Gedeputeerde Staten aan de Magiſtraat tot Franeker, om deſelve, (gelijk ook geſchied is) uit myne wedden te betalen.

47. Hunne verrightinge was ondertuſſchen anders niet geweeſt, als datſe 't exemplaar van 't niew herdrukt Aanhangſel, hen ter hand geſteld, overſagen (hoedanig of van wien en weet ik niet; want het gene ik ſelf in handen van den Preſident gegeven hadde, was, ſeidenſe, verloren) 't welk met hun Voorſchrift ganſch niet overeenquam. Ik haalde van de drukkery een verſch exemplaar, ſo als de letters doe noch ſtonden, en verſocht datſe 't met hun eigen werk vergelyken moghten. Maar vergeefs: de Heeren warender nu niet by, en ſy moeſten naar huis. Doch het tweede Aanhangſel dat nu neffens 't derde ſtaat gedrukt pag. 551---562. toont van woord tot woord, hoedanig het van my doe was geſteld.

48. Na mijn vertrek uit Frieſland door 't beroep tot Loenen heeft de Synodus des volgenden jaars 1675. tot Leewarden, daar ſeven jaar te voren myne eerſte moeijelikheid om 't werk der Filoſofie van Deſcartes aangevangen was, de ſaak in die voegen ten einde gebraght: dat men 't Aanhang-

hangſel, by de laatſtgenoemde Overſienders verworpen, buiten myne minſte kenniſſe heeft goedgekeurd; onder voorgeven dat het een ander was. Of dat ſo is; ſal den Leſer konnen blyken uit de vergelykinge des tweeden drux van't Aanhangſel, ſo als ik 't hen opgegeven hadde, met den derden, ſo als ſy nu ſeiden dat het goed was: in voegen als die beide nu neffens malkanderen te leſen ſtaan, pag. 551---562, met myne Aantekeningen p. 566. Altoos heefter de Synodus ſo veel werx af gemaakt, datse een exemplaar daar af, van drie handen ondertekend, gelaſt heeft in hare Kas te bewaren; en door hunnen Correſpondent de Synodus van Noordholland, die doe tot Haarlem was, te berighten, dat by hen geen andere druk mijns Boex, als die met dit Aanhangſel vermeerderd was, voor wettig erkend wierd.

Synode tot Leewaarden 1675. art. 17.

AD artic. 15. (Synodi præcedentis) *is dienſtig geoordeeld, dat* D. *Franciſcus Elgerſma, geweſene* Deputatus Synodi Harlinganæ, *verſocht ſal worden in deſe vergaderinge te komen, om ons te dienen met onderrightinge, wat gepaſſeerd was inde ſake van 't* Appendix *van* D. *Bekkers Boek, zedert het E. Synodus te Dokkum gehouden: welke bootſchap D. Johannes de Leſpierre Synodi Deputatus heeſt aangenomen.*

Art. 22. D. Fr. Elgerſma is verſchenen, en heeft deſen Synodo gediend met openinge van 't gepaſſeerde ontrent het niewe Appendix *van D. Bekkeri Boek, dat het ſelve bevonden was niet te accordeeren met het principale gecorrigeerde exemplaar by de Gecommitteerden* Synodi Doccumanæ; *maar dat ſijn Eerw. nu van den Drukker ter hand was geſteld een niew gedrukt* Appendix, *'t welk ſijn Eerw. had gecollationeerd, en bevonden te accordeeren: dat tot meerder ſecuriteit 't ſelve ook moghte geſchieden door Gecommitteerden uit deſe Synode.* D. *Feddema en de Burgermeeſter Wellens zijn daarop gecommitteerd, om neffens* D. *Elgerſma 't ſelve op niew te collationeeren, en daar van te rapporteeren.*

Art, 26. De Gecommitteerde Broederen, waarvan art. 22. met namen D. Feddema en de heer Burgermeeſter Wellens, hebben verklaard, dat het laatſt gedrukte Appendix *van D. Bekkeri boek, van D. Franciſco Elgerſma overgeleverd, na gedane collatie met het principale gecorrigeerde exemplaar was bevonden te accordeeren. De voornoemde Gecommitteerden en te gelijk D. Franciſcus Elgerſma zijn bedankt geworden* per Rev. D. Præſidem

ſidem *voor haar aangewende moeite. En alhoewel het Chriſtelike Synodus ſiet, dat d' intentie van't voorgaande* Synodus Doccumana 1674. *nu bereikt is, en uit de mond van haar Ed. Mog. bericht word; dat het* Appendix, *'t welk bevonden was ten overſtaan van de twee Heeren uit het Collegie der Ed. Mog. en van de Deputaten* Synodi Harl. *niet te accordeeren, door pubiyk placcaat verboden was; vond evenwel ten hoogſten noodſakelik door de Gecommitteerde tot haar Ed. Mog. waar van art. 21. van haar Ed. Mog. te verſoeken, dat ſodanige voorſieninge gedaan werde, [dat geen ander exemplaar van 't gemelde Appendix uitgegeven werde] als t welke by de Deputaten Synodi was geapprobeerd, volgens ordre der Kerke: gelyk* D. D. *Deputati daar toe mits deſen worden geauthoriſeerd. Word ook onſen* Correſpondenti *tot het Synode van Noordholland in ſpeciale laſt gegeven, het voorſz. aldaar te notificeeren; dewyle D. Bekker nu tot Loenen onder het Claſſis van Amſteldam, en dienvolgens onder het Noordhollandſche Synode is.*

Art. 35. Art. 33. is door den 26. art. deſes Synodi af gedaan. Alleen word noch dit vereiſcht, dat het autenthicè *gecorrigeerde exemplaar moge in handen en Caſſa vande Deputaten Synodi geſteld zyn, op dat het aldaar wel bewaart werde.*

I. De Synodus van Leewaarden 1675. heeft daar na noch dienſtig geoordeeld /het bericht aangaande 't ſelve Aanhangſel/ hoe het zedert de Synode van Dokkum daarmede gegaan was/ by D. Elgersma te verſoenen; en D. Leſpiere/ die den ſelfden laſt gehad heeft/ en dat jaar noch Deputatus gebleven was / na dat D. Elgersma ſijnen tyd had uitgediend; word ſelf voor bode gebruikt/ om hem te gaan halen. En niet hy/ maar D. Feddema word daar na geſteld / om het werk / dat D. Leſpierre had helpen toeſtellen / op te neemen.

II. Deſelve D. Elgersma verklaart daar/ Dat het niew Appendix met het principaal gecorrigeerd exemplaar niet en accordeerde. Sy en ſullen niet kunnen ſeggen/ dat ik hen een ander exemplaar / als 't gene hier nevens hun eigen geſteld is/ heb in handen gegeven. Is 't reghte verwaarloosd / en misſchien een onreght afdrukſel of onverbeterde proef van de drukkers gehaald; en hebben ſy na dat ſelve in mijn af zijn geoordeeld; (want ik moght nergens by zijn) dat ſtond my niet te verantwoorden / die hier in / gelijk in alles / ter goeder trouwe ging.

III. Van waar de Drukker 't niew gedrukt Appendix gehaald heeft / ſo het niet het ſelf de geweeſt is dat ik hem 't jaar te vooren had doen drukken/ weet ik niet te ſeggen. Ik altoos hebber my zedert niet meer mede bemoeid: en de Drukker kon 't Aanhangſel niet anders nadrukken als ik 't hem gegeven had; alſo 't voorſchrift daar af in ſijne handen niet en was.

IV. Van een publyk Plakkaat, waar in't Aanhangsel 't gene ik self na dat voorschrift hervormd had, verboden zy, heb ik buiten dese Acte der Synode nooit de minste kennisse gehad. Wonder, dat ook niemant in die vergaderinge daar af wist, sulx datse van noden hadden 't selve van de heeren Commissarisen eerst te horen. Was het Plakkaat niet gepubliceerd, hoe was het dan publyk; of een Plakkaat, het gene nergens was aangeplakt? En was dat geschied; hoe en heeftmen dat in so langen tyd, byna van d'eene Synode tot d'andere, in 't geheele Land niet eens vernomen? Nu, het zy hoe 't is: seit dat een Synode, en 't is nooit gebleken; of is 't evenwel geschied: ik stel dit by de wonderen van die my dies tyds wedervaren zijn.

V. Ses Gecommitteerden van ene Synode (want so vele warender inden 11. en 21. artijkel by die vergaderinge gesteld) maken voorwaar een aansienlik getal, om een so gewightig versoek, aan sulk een hoog Collegie, over dit onnosel Aanhangsel te doen. Daarenboven worden D. D. Deputati noch besonderlik geauthoriseerd, om op de bewaringe van 't reght exemplaar sorgvuldlik te letten. Negen artijkelen worden hier na tusschen beiden verhandeld; en daarop komt de Synodus noch een nader middel in den sin: namelik, dit wierd alleenlik noch vereischt, dat het autenthicè gecorrigeerd exemplaar in handen en casse *Deputatorum* moge bewaard werden; even eens als de oorspronkelike schriften van de Synodus nationaal en van de niewe Oversettinge des Bijbels, tot Leiden en inden Hage. De Correspondens na Noordholland moest die Synode ook noch bekend maken; wat exemplaar die van Friesland voor autentijk hield.

Tantæ molis erat!

49. Dus is 't, bescheiden Leser, met mijn Boek in Friesland afgelopen. In Friesland, seg ik; want tot Gronigen, daar d' eerste beweginge van daan quam, viel mede niet weinig te doen. Van 't jaar 1671. tot 1674. hebben sich geheele Synoden en besondere Classen van de Stad en Omlanden daar mede bemoeid. De Gedeputeerde Staten self heeftmen in dat werk betrokken. Doch alle moeite is daar eindelik door een vrede-verdragh tusschen de Synodus, met twee Classen, mitsgaders den stervenden Professor, wiens voornaamste werk het was geweest, ter ene, ende met my ter andere sijde, bygelegd: en al 't voorgaande gehouden als niet geschied. Waarom ik 't ook willens ben voorby gegaan; te meer, also my zedert van die kant geene swarigheid meer gemaakt is.

50. Maar in Friesland is die onlust tsedert wederom opgehaald door de E. Classis van Seven Wouden, in een Boexken op haren naam uitgegeven; onder den tytel van *Waarschouwinge aan de friesche Kerken, tegen de doordringende schadelike Niewigheden*: waar in menigte van voor-

name

name Leeraars onſer eigene Kerken, buiten Frieſland en buiten de Nederlanden, onder den naam van Coccejanen en Carteſianen, ruwelik worden aangetaſt; en als onreghtſinnigen, als Socinianen, Papiſten, ja Atheiſten opentlik, en met name, voor alle man ten toon geſteld. Daar onder word ik mede gerekend; die van haar terſtond in d'Opdraght aan de hoge Regeering als *een Verduiſteraar der* duurgekofte *Waarheid*, met veel onwaarheden belaſt, ende in den text des Boex ſelf pag. 487. als een *Medeſtander van genoemde valſche* Leeraars, en beſonder van *D. van Giffen*, tegens wien ſy ſich meeſt uitlaten, beſchuldigd, dat ik de Frieſche Kerken ontruſt heb.

51. Hier tegen ſocht ik door den gereedſten en gemakkelixten wegh te voorſien; welke was, dat ik aan de Frieſche Synodus te Dokkum, die doe ſtond te vergaderen, myne beſwaarnis overſchreef; verſoekende, dat de Claſſis gebraght wierde tot gewilligheid, om 't gene in dat Boexken tot mijn nadeel ſtond uit alle hunne exemplaren wech te nemen. Mijn Brief, daar trouwelik beſteld en ten eerſten geopend, wierd, als by gebrek van tijd, wederom toegeſegeld, en tot de volgende ſeſſie wechgeleid. Maar toen ſeidemen, dat het een brief van Bekker was, dienmen niet en had te leſen. Enige beſcheidene leden braghten 't in omvrage, en ſtonden verſet, dat verre de meeſte ſtemmen vielen om den Brief niet te leſen: die my dan ook, met het ſegel van den Præſes geſloten, wederom t'huis quam.

52. Daar is noch meer van deſelfde Claſſis op die Synode gedaan, dat my mede raakt: doch alſo het niet in druk is, ſal ik 't hier niet melden. Wat het gedrukte Boexken belangt: het gene daarin van my geſegd word is ſo onwaarachtig en ongerijmd, dat het niet van noden is daar af ander bewijs te geven als uit dit verhaal en 't gene hier achter in de Voorrede aan den Prinſſe Stadhouder volgt, van ſelfs openbaar is.

NADER BERIGHT.

IK hebbe dit Beright seer kort gemaakt, nit vrese dat het anders mynen Leser moght verveelen: doch dese kortheid brengt my wederom in die bekommeringe, dat daar door de waarheid niet so wel verstaan sal worden als ik wenschte. Voornamelik sal ieder een verwonderd staan, die van den staat des Lands, en van den tyd in welken sulx is voorgevallen niet veel kennis heeft, hoe het konde gebeuren. Om dit enigsins te helpen, sal ik hier noch kortelik berighten, op wat wyse Friesland, (seer verscheiden van de andere Nederlanden) geregeerd word; en wie my 't voornaamste werk aldaar gemaakt heeft.

D' oorspronkelike maght der Regeeringe berust daar op de Edelen en Eigenerfden voor drie vierde delen, en de Steden voor het laatste vierde deel Eigenerfden zijn de genen, die wel van so ouden noch vermaarden afkomst niet en zijn, maar nochtans gelyk den Adel eigenaars der Landeryen, die het reght van stemmen hebben. Te weten ieder Hoeve, of gelijkmen 't hier in Holland noemt, een Bruikweer, (doch in Friesland seitmen *State*, en om 't reght van stemmen *State* lands) heeft daar een stem in Staat; en ieder eigenaar so vele stemmen als hy Staten lands, of meyerhoven heeft. Nu is het platste land van Friesland in drie landstreken, genaamd *Goën*, en ieder Go in onderscheidelike Gereghten, diemen *Deelen* of meest *Griietenyen* noemt, verdeeld; welker elk uit enige Dorpen, klein of groot, meer of minder in getal bestaat. Een Grietman heeft alleen 't gebied (gelijk de Burgermeesters tsamen in de stad) in syne Grietenye; dan twee of drie Bysitters over saken van 't Gereght. In *Oostergo* zyn elf, *Westergo* negen, en de *Seven Wolden* tien alsulke Grietenyen. Van jaar tot jaar word de vergadering der Staten dus besteld. Uit ieder Gieteny een Edelman en Eigenerfde, uit ieder Stad een Burgermeester en een uit de Vroedschap tot de Staats vergadering gesonden: doen daar alles met volkomene maght, sonder datse rekenschap aan die hen afgesonden hebben schuldig zijn. Daaraf is ook *Volmaght ten Lansdagh* hun gebruikelike naam. Die maken tsamen een getal van 82. mannen uit, op wien het hoogst gesagh of souverainiteit van Friesland voor dat jaar berust. Uit desen is 't dat alle Staats bedienden ook verkoren worden, en uit een ieder der vier leden een gelijk getal. En dese zijn daar binnen 't Land I. de Gedeputeerde Staten, twee uit ieder Go; van de Steden drie: en alsо negen tsamen. II. Vier Rekenmeesters. III. Monstercommissarisen. V, Ter Admiraliteit tot Harlingen, ens. En buiten ter Generaliteit, I. In de Staten Generaal, II. Raad van Staten. III. Rekenkamer, IV. Raad van Braband &c. 't Gebruik is, dat aan ieder zyn bewind drie jaren lang gelaten word. De hope dan tot vordering tot dit of dat bewind maakt die besendinge ten Landsdaghe begeerlyk. Die in 't *Collegie* (so word het ook genoemd) der Gedeputeerde Staten sit, is op den hoogsten trap; welken al 't bewind der Souverainiteit uit name van de Staten (ook self wanneer die sitten) word betrowd. Want die Volmaghten sitten maar in Februarius; of so wanneerse tusschen tyden eens beschreven worden,

op 't

op 't ftuk van deConfenten, en ookom Staats befluitingen te makenOok ftaat by die Gedeputeerde Staten, de Staats vergaderinge te befchryven, en ook de monfteringte doen, wie wettelik ten Lansdaghe is geftemd of niet; Grietsluiden en derfelver Secretarifen uit een getal van drie te kiefen; voorts alle vordere bedieningen den Staat betreffende, en die *ad vitam*, te begeven. Sy fitten 't ganfche jaar; doch meer in 't laatft als 't eerfte van de week; hun Prefident verandert alle 14. daghen; wanneerfe vyf dat is boven de helft zyn, moghen fy by overftemminge befluiten. Hun rang is voor de Raadsheeren van 't Hof, die hunder twaalf en voor hun leven 't Halsgeright in Friefland oefenen, en by appel van vonniffen der Nederreghters in de Griettenyen en de Steden 't oordeel fpreken. 't Gebruik is metter tyd gekomen, dat fes van die Gedeputeerde Staten, uit die Goën fittende, doorgaans al Grietsluiden zyn. Twee worden jaarlyx uit dat felfde Collegie, als Commiffarifen van Staat, na de Synoden afgefonden.

Dus verre fal de Lefer konnen fien, hoe 't lichtelik gebeuren konde, dat my een heer of twee, in dat Collegie te feggen hebbende, en mijnen tegen partyderen genegen, of heimelik vooringenomen zijnde, genoegfaam alle myne pogingen verfetten konde; en felf beletten, dat ik noch by 't Hof, noch by de Synodus, te reght kon raken. Daar by komt, dat fy hebbende 't reghte der verkiefinge van Profefforen, uit een getal van drie dat by de Curateurs der Academie word opgefteld; en dat hen de faken d' Academie betreffende fchier daghelyx te voren komen, en fy betaals-heeren der Profefforen zyn: dat die van d' Academie wel tienmaal meer by dat voornaam Collegie bekend zijn en verkeeren moeten, dan ik, die anders niet en was dan Predikant. Maar nu, fal de Lefer noch veel weiniger verwonderen, wanneer ik hem beduide, op welke wyfe fy die als volmaghten na den Lansdagh gaan, dan toe geftemd worden: 't welk dus toegaat.

In Januarius word by 't Collegie van die Gedeputeerde Staten aan alle Grietsluy ende Magiftraten uitfchryvinge gedaan: hen laftende, elk twee uit hunnen bedryve volmaghten ten Lansdaghe te committeeren. Dat gaat nu in de Steden maar by ftemmen van de Magiftraat en Vroedfchap, elk in 't fyne. Maar de Grietenyen ftemmen Dorp voor Dorp, en ieder Dorp by *fchotfchietends huifen* of bruikweeren of hoeven lands. De meefte ftemmen zijn de ftem van ieder Dorp, de meefte dorpen zijn de ftem van hunne Gietenye, tot eenen uiten Adel met eenen uit de Eigenerfde; doch binnen een der dorpen van die Grieteny, in voegen als voorfchreven is, begoedige zijnde, al evenveel of hy daar woont of niet. Die nu traght in de Regeeringe te komen, of daar in te blyven; moet fich van de meerderheid van ftemmen in fo veel dorpen voorfien, dat hy de meefte dorpen van de Gieteny magh hebben. En 't meefte voordeel is hier dan te doen, fo iemant felf of fyne bondgenoten in die Grietenyen die maar weinig dorpen, en de kleinfte dorpen die maar weinig ftemmen hebben, moght begoedigd zijn. Volgt met eene, dat die 't meefte goed aan Landeryen heeft, fich daar meeft kan doen ontfien. Een ieder Gietman, Edelman of Eigenerfde, die fich der regeeringe laat aangelegen zijn, traght alfo de ftemmen van te voren op te halen waar hy kan of magh; door defe en gene vrienden, of vrienden van

van vriends wege: en om die te hebben is de eene deugd de andere dan weerdig. Nu ſal ik 't raadſel open leggen, waar dit verhaal toe ſtrekt, dat met de ſake van mijn Boek, ſo 't ſchynt, ganſch geen gemeenſchap heeft.

Tot Franeker bevond ſich doe ter tyd een man, daar 't volgende Requeſt van ſpreekt, die loos en boos, een vyand der Filoſofie van Descartes opgequeekt, maar omgekeert om ſich aan ſynen amtgenoot te wreken, die al ſo ſeer daar tegen, maar boven hem tot dat Profeſſorſchap gevorderd was. Hy hadde ſich ſeer diep en vaſt geworteld in de gunſt van ſekere Mevrow, die menigte van ſtemmen hadde, door ſeer vele landeryen die haar in verſcheide Grietenyen eigen waren: hy hadde 't algemeen bewind van hare ſaken, en volgens dien ook het beſtuur in d' erfeniſſe, die ſy aan hare naaſte bloedverwanten van den grootſten Adel liet. By haar leven wierd hy als *premier miniſtre* ſteeds om hare ſtemmen aangeſocht; daar hy altyd ietwes voor bedingen konde; en na haar verſterven met een goed legaat voorſien. Hy wiſt ook aan die Erfgename, welkke van vermogen waren, door verdragh een voordeel toe te voegen; en te meer aan ſich te doen verplighten. Dit dede hem alle ſyne amtgenoten bovent hoofd waſſen, ende over hen heen ſitten. Deſe man eerſt willende mijn vriend zijn, en daarna geſlagen vyand wordende; om dat ik volgens laſt en plight hem ſynen boſen handel onder oghen ſtelde: is d' opperbaats van aldien onraad en dat ongemak geweeſt, dat my weervaren is. 't Was hem onlydeelijk, in 't openbaar van 's Heeren Tafel afgehouden en dat van borgers gekaſtyd te worden, die over meer dan borgers heerſchte. Hy nam de driften der Theologanten en der Predikanten waar, en wiſt die tegens my met duiſend konſten in te nemen. Maar waarom tegens my? Van maar twee Predikanten was ik de geheele helft; en mijn College ook de ſyne, alſo deſelve ook Profeſſor was: daar na een ander in deſelve plaats, geen kennis van 't begin der ſaken hebbende, en ik doe d' oudſte, en daar door ook voor aan. Het beſt en grooſt Gedeelte der gemeinte was met my; en op maar vier of vyf na allegaar. Maar vele wiſt hy door voorſchreven reden af te leiden; en poogde ſcheuring in den Kerkenraad, en daar door de Cenſure kraghteloos te maken. Syn grootſte vriend was Preſident van 't Ed. Mog. Collegie, en dus de tyd bequaam, om nu de lagen, van twee jaren op my aangelegd, uit te werken, door ſchyn van ſaken diemen niet bepleiten ſoude; wanneer my God op 't ſelfde ogenblik na Loenen riep. *Nimirum*

Hæc Deus intererat, quia durus vindice nodus
Inciderat.
't Was Gods Voorſienigheid, die onvoorſiens den knoop
Ontneſtelde, anders dicht bewoeld en buiten hoop.

Die man wierd eindelik, wanneer de mate ſyner euveldaden alle heeren gunſt te boven ging, aan 't Hof van Frieſland aangeklaagd, en verdaghvaard, volgens dit Requeſt.

Aan

Aan 't Hof van Friesland.

REmonstreert met reverentie de Procureur Generaal deser Landschap, dat een publijq Professor in ene loffelike Universiteit behoort te wesen een geleerd ende wel gemanierd man, als die sulx aan de studeerende jeugd ten goede van het gemeene Lands ende Gods Kerke communiceeren moet. Sodanig een behoorde dan ook te wesen de Professor Joannes Wubbena *tot Franeker: maar het is met denselven seer verre van daar; gelijk voor desen in synen ommegang met vrouwen en andersins is gebleeken. Want behalven d'oneerbare conversatie met de vrouw van* C. M. *met sijn meid* B. *by tyde van sijne eerste vrouw Juffr.* C. *tot sijnen huise beswangerd, met* R. D. *sijne tegenwoordigen huisvrouw by 't leeven van gedachte Juff.* C. *sijn wijf, met vrouw* S. v. F. *wed. van den Heer Ridder* J. v. A. *heeft gedachte Wubbena by Juff* Y. B. *wed. van den heer* G. *veelsins sijn gaan ende komen gemaakt, ende deselve sodanig misleid, dat* Y. B. *voorschr. van den selven vleeschelik is bekend, ende in ontucht misbruikt, by 't leven van* R. D. *voorsz. 't welk so lange geduurd heeft, tot dat eindelik* Y. B. *voorsz. is beswangerd geworden, ende van kinde verlost 's nachts tusschen den* 18. *en* 19. *Juny* 1678. *binnen Dokkum, onder des dat sy op 's Hofs ontbieden by opene Acte herwaarts aan reisde; wanneer sy gedachten Wubbena genoemd ende verklaard heeft tot Vader van haren jongen soon, ende niemant anders. Boven noch dat voorsz. Wubbena sich allesins schuldig gemaakt heeft aan veele en verscheide malefeiten: als het divulgeeren van een pasquil, tot nadeel van een persoon ofte juff tot Groningen, item tot nadeel van* F. F. *huisvrouw van* Dr. B. B. *samt de vrouw van den Secretaris* Br. *ende dan noch aan 't suborneeren ende divulgeeren van 't pasquil in 't almanach tot nadeel van den* H. *ja wat meer is, hy heeft den Reghtscholt Verhel ten huise van den Professor Dankelman getracht met den blooten opsteeker van 't leven te berooven, ten tyde als sy daar vergastet waren; ende den* 11. *Decemb.* 1672. *op enen Bededagh, onder de predicatie op vryer straten ende in burgers huysinge te attenteeren een openbare moord aan den Professor Huber sijnen Collega. Voorts so de Pedel Petrus Pol degene was, welke ware de principaalste getuige tegens hem in de sake van den Professor Huber tegens hem beklaagde; heeft hy beklaagde getracht ende uitgewerkt, onder quade pretexten ende valsch voorgeeven, dat hy enige attestatie ofte certificatie tot Pols nadeel heeft bekomen. Na sulx heeft hy al wederom door dreigementen ende openbare concussie getracht om*

Pe-

Petrus Poll te intimideeren ende te doen schuld bekennen, mitsgaders revoceeren sijn voorgaande getuigenisse: doch so gedachte P. Poll sich aan de waarheid vast hielde, heeft de Beklaagde ende enige syner medestanders uit de Professoren, ausu admodum temerario *op haar genomen, omme d'administratie van de criminele justitie haar te arrogeeren, ende Petrum Pol, sonder enige forme van Proces,* ex crimine publico *van sijn officie te suspendeeren. So dat V. Ed. Mog. noodsakelik geoordeeld hebben den klager na Franeker af te senden, de bewysen in te eischen, ende proces aan den beklaagden Poll te doen maken. Ja de Beklaagde Wubbena heeft so veel weten te wege te brengen, dat de Ed. Mog. Heeren Gedeputeerde Staten van Friesland, onder pretext van amnestie den Professor Huber gemuilband hebben; om tegens hem Wubbena niet wyders te mogen procedeeren, ende sijn reght vervolgen. Alle welke grouwelen nadien seer enorm zijn, besonder als sy met haar omstandigheden* extensivè *worden genarreerd; versoekt de Suppliant in officio, V. Ed. Mog. provisie van citatie; door kraght van welke voorsz. Wubbena magh werden verdaghvaard, om in persoon op de rolle van den Hove te compareeren, ende aan te hooren sodanigen eisch ende klaghte, als de Suppliant sal hebben te nemen; so ten principale als nessens de provisionele incarceratie op 't Blokhuis, ofte suspensie van het Professoraat.* Quo facto &c. *was geteekend* Anthonius Kan. *In margine stond.* Fiat Citatio ut petitur. *Den 21. Juny* 1678.

Aldus verdaghvaard heeft hy voor de volle Rolle, in 't aanschouwen van veel honderd menschen sich ten eersten ene gansche weke lang, en dat tweemaal's daags vertoonen moeten. Waar op hy by provisie van sijnen dienst gesuspendeerd, en onder borgtoght van 3000. gl. buiten banden is gelaten. Ter naawer nood twee Advocaten voor groot geld op hand bekomende, heeft hy met allerhande listen sich verweerd, tot dat hy stierf, voor 't einde van dat crimineel Proces. Hy hadde noch tot middernacht een ongereghtig stuk verright; en daarop slapende, ontwaakte 's morgens vroeg; syne huisvrow (eerst syn boel) toesprekende, dat sich niet wel bevond, waarop van haar gevraagd, waar in? was hem de spraak ontgaan, en met een het leven. Syne Weduwe verkreeg door gunst van Heeren, die haren man noch leevende niet langer helpen konden, syn achterstaande Tractement van dat hy was gesuspendeerd geweest; maar 't Hof haar reght handhavende, liet het haar reghtelik afhalen, 't selve confisqueerende; gelyk sy mede syn overkostelyk wapen door de Weduwe in de kerk opgehangen, afnemen deden, met verbod om het ooit weder op te hangen. Dus *heb ik gesien enen geweld-dryvende godloosen, die sich uitbreidde als een groene inlandsche boom: maar hy ging door, ende siet hy en was 'er niet meer.* ens. Psal. 37: 35, 36.

DE

DE
VASTE SPYSE
der Volmaakten,

Bestaande

In ene grondige en schriftmatige Verklaringe

Van de Leere die begrepen is in den Heidelbergschen Catechismus, gebruikelijk by de Gereformeerde Kerken der Vereende Nederlanden,

By wege van Vragen en Antwoorden op 't duidelixt en eenvoudigst toebereid.

(f)

Aan den Reght-eerweerdigen, Godsaligen, welgeleerden

D. HENRICUS BEKKER,

welbeminden en seer getrouwen Predikant in 's Heeren Gemeente tot Warfhuisen en Maarslagh, mynen seer weerden en veelgeliefsden Vader na den vleesche en in den Heere, Genade en Vrede.

Myn Vader,

HEt is meer dan tyd, dat ik blyk tone van myne kindlike dankbaarheid voor Uwe vaderlike weldaden, die ik nooit vergelden kan. Want ik bevinde langs so meer de waarheid van des Apostels spreuke, *dat de Kinderen geene schatten voor d'Ouders vergaderen, maar d'Ouders voor de kinderen.* Het best dat dese doen konnen is, met de middelen hen van d'Ouders aangekomen goede winst te maken, en daaraf aan deselve ter gelegene tyd rekenschap te leveren: daar ik nooit aan gedenke, sonder by my selfs den onvermoeiden Arbeid te roemen, dien U. E. met een seer goed beleid aan myne kindsche jaren besteed heeft; jaren die my door Gods voorsienigheid het voorreght deden genieten van te zyn *het beginssel Uwer kraght*, insonderheid van Uwen kosteliken Geest, dien U. E. te koste leide om Uwen Eerstgeboorenen wel te vormen. 't Gene daar aan hapert dat is myn eygen schuld: noghtans vermagh ik nu niet langer schuldig te blyven de rekenschap van het Talent, my dies tyds door U. E. van Gods wege toebetrowd; gevende dit Voorbeeld der gesonde woorden met enigen woeker, aan den genen die daar toe de naaste is; wetende van wien ikse geleerd hebbe. Want al hadd ik tien duisend Leermeesters in Christus, so hebb ik noghtans maar eenen Vader: die my niet alleenlik uit den vleesche en uit den bloede, maar ook in Christus Jesus door 't Euangelium hebt ge-

gegenereed. Dat dagelix doen lesen in Gods Woord, dat leeren, dat vermanen, die veelvuldige oefeningen over 't gansche huisgesin maakten, dat ik van kinds been af de Heilige Schriften weten moest, en daar door wys worden ter saligheid. Hadd ik dat voordeel niet op d'hooge Scholen medegebraght, daar my Vaders Huis-school alleen toe bevorderd heeft; ik soude moeijeliker hebben moeten soeken na die redelike en onvervalschte Melk waar door een kristen leerling moet opwassen. Want het gros der jongelingen sagh ik daar meest janken na philosoofsche lekkernijen, en dwase vragen die twistinge voortbrengen; tot welken my de gemeene stroom al mee vervoerde, en te trager voortvaren dede tot de volmaaktheid. So seggen nu de tyden, waar in wy menschen vinden, die met groot reght niet verdragen konnen dat men de Philosophie, (insonderheid de niewe, die noch niet oud genoegh is om genoegsaam bekend en bemind te wesen,) tot uitlegster der Schrifture make, of met de H. Theologie menge; en nochtans selve 't hert niet hebben om enige spreuk of leere der H. Schrift anders uit te leggen, als na de regelen van hunne Scholastique, dat is, Philosophische Theologie, toegemaakt met kromme Termen en Distinctien, die stinken in den neuse van de genen welker rieken alleenlik is in de vreese des Heeren. En dat achtense voor den noodigsten en veerdigsten wegh, om de dwaalgeesten met hunne eigene wapenen te verslaan: onaangesien datmen in 't tegendeel siet, hoe ellendiglik dat wy in die doornstruiken verwerren; wanneer wy ons bloot geven buiten 't effen veld van Gods suiver Woord, en verleeren de suivere Tale van Kanaan, om met uitheemsch volk Asdodisch of half Afgodisch te spreken. Wat sal ons hunne bastard-tale helpen om van hen te beter verstaan te worden, indiense Gods eigene Tale niet willen verstaan? Tot de Wet en tot het getuigenis; indiense 't woord niet hebben willen datse spreken na een Woord daar geen dageraad in is. En evenwel van loutere schaamte om niet sonder Schriftuur te spreken, soo dwingense den sin der Schriften na hun eigen hoofd; en 't gene sy daar so uit perssen, dat noemense reghtsinnige Theologie. Spreekt iemant anders, daar makense veerdiglik Niewgesinden, en op een kort Socinianen en Pelagianen af. Maar die beter gevoelen, die beklagen deswegen den staat der Kerken, datmen so doende plat uit op syn paapsch de Gereformeerde Leere

dryft:

dryft: want van den beginne ist also niet geweest. Men plagh 't seer euvel te nemen, dat die van de Roomsche Kerke d'Oudvaders, de Canones, en d'Autoriteit der Kerke, en de zamenstemminge van de menighte tot regelen namen, om de H. Schrift uit te leggen. Maar nu doen dat d'onsen ook al fijntjes na. Traght iemant den wegh des Heeren wat bescheideliker uit te leggen: 't is niewigheid, seggense; en sy willen niet dat een Schriftgeleerde Huisvader uit synen schatt niewe, maar alleenlik oude dingen voortbrenge: Sy kennen niet meer ten deele; 't is hen al geopenbaard watse zyn sullen, en wat een ander zyn sal: daar valt niet meer in de Schriften t' ondersoeken, somen hen geloven magh. De wysheid en 't verstand der Heiligen is by hen al uitgeput. Trouwens om dat sy 't volk zyn, so soude de wysheid met hen moeten sterven. Sy meenen dat wy niet wyser behooren te zyn als d'ouden, hoewel wy ouder zyn: want de weereld is nu ouder alsse by ouds was. Sy weten Belydenissen, Catechismen, Synoden, Liturgien, de Schriften der voornaamste Leeraars by te brengen, alsse voor hen zyn: doende daarin als onse pleiters, het profytelik accepteerende en 't schadelik afslaande: en so kweltmen vast en ontrustmen de goede gemeenten, en verbystert d'eenvoudigen, en ergert de swakken, en geeftmen mond tot lasteringe aan de genen die buiten zyn. Maar hoe verre vervoert my d' yver? 't Is, geliefde Vader, om dat ik met leedwesen gedenk aan 't verlies van so veel tyds en arbeids: sonder my over myne Leermeesters te beklagen, dien ik dankbaar blyf so lang ik leve; *sed usque ad aras.* Na dat ik echter begonnen heb een Leeraar genaamt te worden, hebb ik reght bestaan te herleeren by my selven ook selfs de beginselen van Gods Woorden: op dien voet als ik aleer van U. E. selve onderwesen was, alles van voren aan neerstelik ondersoekende; en denkende, (om hier ook so te spreken) ik sal wederkeeren tot mynen eersten Meester; want doe was my beter dan nu. Niet dat ik onwaarheid in d'aangenomene Leere vond; maar dat ik 't light van die waarheid klaarder sie door ene vrye lucht: de nevel van menschelik ontsagh was my te voren in den wegh. En 't is my waarlik een groot vermaak, de vastigheid der waarheid van de Gereformeerde Kerk so wel gegrond te sien, niet op menschelike maar op godlike geloofweerdigheid. Dieswegen verblyde ik my in den Heere, over den dagelixen aan-

was van een goed getal brave mannen, die hedendaags onse Kerken op desen voet tot de volle versekertheid hunner algemeene Belydenis beginnen te vorderen. Langs so veiligen pad poog ik hen na te stappen, en met dit proefje te toonen, hoe verre dat ik gekomen ben: en den aart van die suivere en schriftuurlike eenvoudigheid, daar Uwe vaderlike sorge myne jeugd in geoefend heeft, eenigsins te verbeelden. Versoeke derhalven met kindlike onderdanigheid, dat U. E. dit Boek gelieve aan te nemen, als hem besonlik toegeeigend door opreghte betuiginge myner schuldige dankbaarheid. En hoewel ik lichtelik vertrouwen kan, dat een Vader haast voor lief neemt wat hem van syn kind af komt, al is 't noch so gering; niettemin hebb ik liever anderen laten oordeelen, of ik dit stuk Kinderwerks met eeren aan sulken Vader soude mogen opdragen, of ook de weereld met den last van myn boek beswaren. Op alle Universiteiten en hoge Scholen van 't vereende Nederland, daar ik enige kennis hadde, hebb ik 't geleerde en vermaarde mannen, Professoren en Doctoren der Heilige Schrift laten doorsien, en overwegen; welker schriftelike Toestemmingen by my berusten: en 't volkomen genoegen dat ik hebbe in hun aller oordeel, versekert my dat U. E. 't werk ontvangen sal als een Vader, alle onpartydige leesers als Vrienden en Broeders. Die my uit liefde en in waarheid berispen sullen my en myn werk verbeteren: maar isser iemand wat hekelens gesind, die sal, als 't de nood en waarheid eischt, bevinden, dat ik hem vast sta; door die genade in welke wy alle staan, so wy malkanderen niet en byten noch verteeren. Om te sluiten, Myn Vader, so bidd ik den Vader der geesten en der lighten, dat hy dit ses en zestighste jaar Uwes Ouderdoms met so vele jaren vermeerdere, en met so vele kraghten ondersteune, als d'Eere van synen Naam dien Gy geduuriglik eert, de stichtinge syner Kerke die Gy getrouwelik stight, 't welvaren van d'Uwen en Mynen die Gy hertelik bemint, en besonderlik de saligheid Uwer Siele, die Gy sorgvuldelik soekt, in alle manieren vereischen sal. Uwe Grysigheid zy ene zierlike Kroone, gevonden op den wegh der gereghtigheid; en Uwe Ruste zy eindelik in goeden ouderdom en satheid van daghen: tot dat die verlengd werden in een Leven, dat men door versadinge van vreugde nimmer sat word; daar wy niet meer sullen kennen na den vleesche, daar alle gelovige Vaders Gods kin-

kinderen zyn sullen, en alle gelovige kinderen God alleen voor Vader kennen, gelijk hy hier vaders en kinders voor syne kinderen kent.

Franeker den 20 Sept. 1670. in't 37. jaar
Uwes vaderschaps.

So lang ben ik, en blyve so lang als Wy beide leven U.E. geliefde en verplighte Soon

BALTASAR.

Bescheiden LESER.

Gelijk doorgaans de Voorredens op het alderlaatst gedrukt worden: so is ook dese Toeeigenbrief aan mynen Vader niet eerder van my opgesteld geweest/ dan na datmen reeds al't quaad/ daar so veel moeiten uit ontstaan zijn van dit Boek had uit gestrooid; en ik met eene in ervaringe gekomen was / dat sich de tegenspreekers dien aangaande met alsulke middelen behielpen als ik daar vermelde. Dit dede my in desen met meer yvers op die luiden spreken / dan ik anders wel gedaan soude hebben. Doch by den tweeden druk heb ik van self / en sonder dat het my wierd opgelegd of aangewesen / alleenlik om de klaghten dien aangaande wech te nemen / al dat gene uitgelaten 't welk pag. 4. op de 11. en 12. regel begint / So seggen nu de tyden ens. eindigende pag. 5. met de latijnsche woorden / *sed usque ad aras.* Maar nu / deself de oorsaak wederom ontstaande / en om dat ik 't werk geheel / so als het eerst geweest is / aan den Leser wil vertoonen / so heb ik wederom dat gansche stuk op sijne plaatse ingevoegd / en dien Opdraghtbrief alhier gesteld / so als die van te voren was.

VOOR-

VOORREDEN

Aan den

L E S E R.

DIe hedendaags een Boek schryft, zy van den koningliken Prediker *gewaarschuwd*, *van vele Boeken te maken is geen einde; en veel leesens is vermoeijinge des vleesches.* Pred. 12: 12. De Weereld heeft boeken te veel, en kennis te weinig: door dien de genen *die meinen iets te weeten*, (1. Kor. 8: 2.) geen einde maken van schryven; en die hunne schriften lesen souden, willen 't vleesch so veel niet moeyen. Behalven dat sommigen in 't bearbeiden van hunne boeken meer vleeschelike dan geestelike moeiten doen: waardoor de meeste schriften meer vleesch en gest, als geest vertoonen; de meeste leesers meer met vleeschelike driften, als met een geestelik oordeel swanger gaan. Deed elk in 't schryven en leesen van de boeken so hy behoorde, *geestelike dingen met geestelike zamenvoegende, en geestelik onderscheidende*; (1. Kor. 2: 13, 14.) niemant souden seggen datter boeken te veel konden zyn; hoewel men dan weiniger soude behoeven Maar nu men geestelike letters met vleeschelike pennen schryft, en geestelike lessen met vleeschelike ogen leest; so zynder buiten twyfel so leesers als schryvers, van de kwaden te veel, van de goeden te weinig.

Terwyl ik dit overdenk, hoor ik den Profeet bekommerd roepen, *Wat sal ik roepen?* Jes. 40: 6. en dat geeft my in den mond om te seggen, wat sal ik seggen? *Heer, ik en kan niet spreken*, sprak Jeremias 1: 6. O God! magh ik schryven, ik en kan niet schryven: my ontbreekt *de penn eens veerdigen schryvers.* Psal. 45: 2. By de besten kom ik te kort; hoewelder veel te kort is: by de sleghtsten schiet ikker over; schoon datter te veel af overschieten.

Wat doe ik dan met myn Boek in de weereld? om 't getal te vullen, datter reeds te veel is? of om te verbeteren watter noch aan 't best ontbreekt? Beide isset buiten my. Maar men vind een seker slagh van boeken, Beminden, die van d'alderbesten souden zyn, sose konden verbeterd worden; en daarom nochtans te gebrekliker, datse onder so goeden soort niet beter worden gevonden. Ik begin nu van de *Catechismen* en *Catechizatien* te spreken: niet die mondelinge onderwysingen; (waar van hier na) maar van de Boeken die daarop gemaakt zyn. Ik moet bekennen datter veele zyn, en datse goed zyn; immers die ik kenne dat over onsen Heidelbergsen Catechismus

voor-

voorbedachtelik geschreven hebben; sommigen in 't lang, anderen in 't kort. Maar ik moet de vryheid nemen om te seggen, dat weinigen, na myn bedunken, met genoegsame omsightigheid sekere onwegen vermyd hebben, die men hier behoorde mis te gaan. Eer ik die melde, so sta dit echter vast, dat de Heidelbergsche Catechismus een uitneemend boexken is, dat seer grondig en bondig, waarachtig en kraghtig, de gesonde leere voor d'eenvoudigen beschryft. En ik achte dat het niet alleen andere boeken van den kristelyken Godsdienst, maar selfs ook alle Catechismen der Gereformeerden overtreft. D'ordre is kunstig, de styl eenvoudig en duidelijk, reght na 't begryp der ongeleerden gepast. Maar in d'Uitleggers sie ik dit voor den eersten misslagh aan, datse met sulken boek bestaan te handelen, alsmen met de donkere, diepsinnige, en woordenkunstige schriften der geleerden doet: wanneerse breede uitleggingen maken, om den sin van een boexken te verklaren, dat de Schryvers daar van selve klaar genoegh geoordeeld hebben voor het kinderlijk verstand. Indienmen 't daar niet voor en houd, so beschuldigt men stilswygens die geleerde mannen van kwaad overleg. En, om meer te seggen: gemerkt *Ursinus* selfs synen Catechismus so verklaard heeft, dat hy sich aan geene woorden of vervolg der reden bind, noch enige uitleggingen of ontledingen maakt; maar alleen enige de wightigste stukken uit die kinderlessen opgevat, en vraags-wyse by gevoegd, voor de volmaakten wat breeder verhandelt: so geeftmen hem dus heimelik de wyt van onkunde om met syne eigene schriften om te gaan, wanneermen synen Catechismus op sulk ene wyse handelt, alsmen te reght de goddelike Schriften doet. Ik wil seggen, datmen die op 't netst ontleed, en so nauwkeuriglik verklaart; dat men sich selve bind aan de woorden, daar ons wel de H. Geest aan bind, maar *Ursinus* niet. Alle gereformeerde Kerken hebben geen eenen Catechismus; hoewelse eene Leere hebben, onder verscheidene woorden: maar alle Kristenen hebben eenen selfden Bibel, met deselfde woorden. Onbillik derhalven, dat wy met dat menschelijk, hoewel treffelijk schrift, souden handelen als met Gods Woord. Noch meer echter doen sy 't, die den Catechismus op stoel den volke voorlesen sonder Text uit den Bibel; terwyl nochtans de mannen met ongedekten hoofde staan: en dan die woorden so verklaren, en ontrent geheelik so verhandelen, als men doet met de woorden der Heilige Schrift. Indienmen d'Apokryfe Boeken so verre inruimde, souden wy het niet ondraaghlijk achten? En nochtans weet ik niet ofmen die, met oorlof der gereformeerde Kerken, achter den Catechismus soude mogen stellen. Hoewel onse reghtsinnige leeraars in die Boeken dwalingen vinden, diergelijk men dese kinderleer niet opleggen magh: so winnen sy het evenwel verre door oudheid, en het algemeen gebruik der kristen Kerken. Derhalven doetmen t'onsent beter, daarmen vooraf enigen Text uiten Bybel leest, terwyl de mans met blooten hoofde staan; en daarop dan den Catechismus, maar gemeenelik de hoofden weer gedekt synde: om so 't onderscheid te toonen. Dat my ook besondere oorsaak is om d'ordre van *Amesius* in de verhandeling te volgen: die den Text eerst kortelik verklaart, en dan de leeringen in den voor-

vôorgeſtelden Sondagh van den Catechiſmus begrepen daaruit bewyſt, met andere texten breeder beveſtigt, en ſo voorts tot verſcheidene nuttigheden brengt. Dus doende toontmen klaarlik met de daad, het gene onder ons by allen aangenomen word, dat de Catechiſmus Gods Woord niet is, maar van de Menſchen Gods op dat Woord onwrikbaar gebowd. Maar ik beginne buiten myne voorgeſtelde ſtreek te lopen; welke was, om alleenlik van de Boeken, niet van de Predicatien te ſpreken. Houde 't dan mede voor een miſbruik, wanneer ik ſie, dat ſommigen in hunne boeken van *Catechizatie* meer na d'eere van diepſinnigheid als van duidelikheid ſtaan: om de eenvoudigheid der leerlingen en jonge kinderen in Chriſtus te belemmeren, met verſcheidene vragen by Schoolgeleerden gehanteerd, en met duiſtere kunſtwoorden, by jeukrige en krevelſieke verſtanden uitgevonden; ſommige wel tot enig voordeel, maar de meeſten tot een meerder nadeel van de kriſtelike Leere. En die anders al wat nuts ſouden konnen doen, ſtaan echter den ongeleerden leſer in den wege, om iets beter te begrypen, ſo lang alſſe ook niet nader zyn verklaard. Beter geſwegen, als ſo geſproken, datmen ons niet wel verſtaat. Sal een Leek (gelyk men degenen noemt die in de hoge wetenſchappen en talen niet geoefend zyn) deſe vrage konnen verſtaan? *Oft enige creaturen, 't zy planten of beeſten* (voor den vall) *geene Vyandlyke Qualiteiten hadden tegen de natuur des menſchen, om die actuëlik te konnen beſchadigen?* Wat klarigheid ſal 't den eenvoudigen leerling geven, om de Perſonen in de H. Drieëenige Godheid te begrypen, wanneermen deſelve aldus beſchryft: dat *een Perſoon is ene ſake of ding dat van ſelfs beſtaat, dat eenig, levendig, en verſtandig is, en dat een ander niet medegedeeld is, noch van een ander onderhouden word, noch een deel daarvan is.* En in 't beſonder, *wat is een Godlik Perſoon? Antw. Een onderſcheidene ſelfſtandigheid, hebbende de geheele Godheid in ſich.* Dat ſullenſe hier ſo wel verſtaan als t'huis. En hoe veel beter is dit volgende? *Zyn de Werken Gods &c. verſcheiden van God? Antw. Sy zyn verſcheiden ten aanſien van hunne Effecten en Objecten; maar niet voor ſo veel ſy in God zyn:* als mede: *Stryd Gods Barmhertigheid niet tegen ſyne Reghtveerdigheid? &c. Antw. Neen, voor ſo veel deſe eigenſchappen in God zyn; maar worden van ons Geconcipieerd als verſcheiden; ja tegenſtellig, niet in haarſelven, maar ten aanſien van hare Effecten en Objecten, ontrent welke ſy verkeeren.* Indien ik niet en wiſte, wat *Effecten Objecten* en *Concepten* te ſeggen is, ik ſouder niet een woord af verſtaan. Die ſulx dan niet weten, die verſtaan 't ook niet; en ſulke zyn 't nochtans daar dit voor geſchreven is. Een ander leert van 's menſchen ſtaat voor den vall, welk het gevoelen van *de Jeſuyten en ſommige Remonſtranten* is. Soude 't den gemeenen kriſtenen niet genoegh zyn, ſoſe wiſten wat alle Papiſten, wat alle Remonſtranten gevoelen; ſonder juiſte kennis van d'een of anders beſonder gevoelen daarin ſyne ſekte niet met hem ſtemt? En nochtans leert hy, dat na die luiden hun ſeggen de menſche ſoude geſchapen zyn *in Puris Naturalibus, dat is, in ene nature die noch goed noch kwaad is.* En daarop antwoord hy aldus: *Dit ſteit ene Indifferente of Onverſcheelige nature, gelyk in den beeſten; enen geheel Animalen of Dierliken*

ſtand-

ſtand &c. Wie van de Leken kan dat verſtaan? 't is geen goed Latyn, en noch iſt erger Duits. So ik alle d'exempelen bybraghte, ik ſoude haaſt een boek vol hebben: en d'ongerymdheid van ſulk ſchryven aan te wyſen ſoude d'ongerymdheid ſelve zyn. En 't gene hier noch meer af te ſeggen valt, is voor al niet beter. Sommige ſchryvers door een ongeſeggelijk vooroordeel ingenomen, volgen ſo ſeer hunne beſondere ſinnelikheid en eigen gevoelen, datſe dikwyls noodeloſe en onnutte vragen voorſtellen; en die ſomtyds uit hun eigen brein beantwoorden, ſonder 't minſte bewys of uit de H. Schrift, of uit de geſonde reden: niet anders dan oft hunne leerlingen gewend waren by *Pythagoras* ter ſchool te gaan, daarmen voor reden gaf, *αὐτὸς ἔφα*: dat is, *hy ſeit ſo.* Men lette ſleghs op deſe ſtaaltjes. *V. Kan de Kerk niet uit de Beeſten beſtaan? Antw.* Neen. *V. Waarom niet? Antw. Om datſe geen redelijk verſtand hebben. V. Soudemen dan den onvernuftigen dieren 't Euangelium niet mogen verkondigen. A.* Neen. *V. Wie dede dat? A. Franciſcus.* Lieve, zyn die dingen vragens weerd? So niet; wat dunkt u dan van deſe verklaring over 't vierde Gebod? *V. Soudemen op Sondagen wel mogen reiſen? A. Neen. V. Magh een jager op dien dagh wel gaan jagen? A.* Neen. *V. Magh een ſtudent op dien dagh ſyn werk maken van in weereldſche konſten en wetenſchappen te ſtudeeren? A.* Neen. *V. Magh een danſmeeſter op dien dagh wel danſſchool houden? A.* Neen. *V. Magh een Advokaat ſyne ſtukken op dien dagh wel inſtellen, ſchryven? &c. A. Neen. V. Maghmen op dien dagh met de penne wel omgaan? A. Neen.* (Merkt, dat dit noch ene vrage voor de volmaakten is, volgens ordre van deſen ſchryver getekend met de letter D.) *V. Soudemen alle ſyne brieven aangaande den koophandel niet mogen uitſtellen tot op den Sondagh, &c. A. Neen. V. Soudemen des Sondaghs ſyne ſchulden rondom mogen gaan inmanen? A. Neen. V. Soudemen des Sondaghs uit het kladboek in 't ander boek alles niet mogen overſetten? A. Neen. V. Soudemen des Sondaghs wel mogen ſyn werk maken van geld tellen &c. A. Neen V. Soudemen des Sondaghs de huiſen wel mogen ſchoon maken, en ander kleuterwerk doen? A. Neen. V. Soudemen des Sondaghs wel mogen de Viſchmerkten, Vleeſchmerkten, en alle andere merkten houden? A.* Neen. De volgende Tegenwerpinge is met de letter C. gemerkt, en daarom een trap hoger als de vorige vragen met B. *V. De viſch ſoude bederven, ſoſe ſtond tot 's Maandaghs. A. Dat baat niet.* Hy ſeit wel: want dat baat niet, maar het ſchaad, wanneer 't goed bederft. Merk nu, Leſer, dat hy 't meerendeel van deſe vragen met B gemerkt, en alſo voor degenen geſteld heeft die op een na de minſte zyn: die dat da voor eerſt ſo op ſyn ſeggen geloven moeten by Ja en by Neen. Want het bewys volgt eerſt voor de geleerdſten, die geoefende ſinnen hebben; en ſo vraagt hy op de letter D. *Bewyſt dit altemaal:* t'Antwoord beſtaat in drie ſchriftuur-plaatſen, maar enkelik angeweſen, en niet eens uitgedrukt; veel min verklaard of op de voorgaande leſſen gepaſt: nam. *Ex.* 20: 10. *met Neh.* 13: 15. *&c. Jerem.* 17: 27. Is ſulk catechiſeeren geen beuſelen, ſo weet ik 't niet. Andere vragen vind ik noch, die wel niet onnutt zyn; maar nochtans gevaarlik voorgeſteld, om datſe niet be-

bewesen worden, daar 't op bewys aankomt. Over de 90. Vrage word van de geestelike Blydschap gevraagd: *Is die blydschap in Gods kinderen noodsakelik? Antw. Ja.* Op de 91. Vr. *Wat dunkt u van de werken des hoofdmans* Cornelii? *Antw. Die kwamen voort van enen wedergeborenen.* Indien dese dingen van selfs bekend zyn, wat vraagtmen dan na den kundigen wegh? Van den Sabbath: *V. Staater wat dagh?* en hy antwoord *Neen*; juist om dat hy 't so verstaat, hoewel de text uitdrukkelik seit, *den sevensten dagh.* Dat is waarlik der menschen woord, 't welk ook niet en werkt in ons die geloven.

Maar 't blyft daar noch niet by: dwase, onnutte, belagghelike vragen lopender met onder: een exempel is genoegh. *Hoe veel geboden zynder in d'eerste Tafel? A. Vier. V. Hoe veel geboden zynder in de twede Tafel? A. Ses.* (Letter op, nu salder wat gewightigs komen.) *Hoe veel maken dis te samen? A. Tien.* Dat is, denk ik, voor de genen die al vyf konnen tellen, maar noch geen tien. Uit oorsake deser omgerymdheden, die sich onder de bygebraghte staaltjes mengen, krygt het seer loffelijk gebruik der Catechisatien so kwaden naam: selfs by luiden die andersins de kwaadsten noch de botsten niet en zyn; maar daarin alleenlik misslaan, datse 't gebruik van so goeden saak om 't misbruik laken, en liever laten als na behooren verbeteren willen. By 't gene duslang geseid is geef ik den Leeser te bedenken, of 't al by velen een goede styl van schryven is, het voorste met het achterste te bewysen, en een ding dikwyls vast op eene wyse te verhandelen? Want, waar toe van de Wedergeboorte uitvoerlik gehandeld op d'8. Vrage, daar die niet als van ter zyden te pas komt; en dan noch eens op de reghte plaats? Waarom geleerd over de 6. Vr. hoe dat Gods Beeld in Christus is; daar van syne Godheid eerst op de 33. Vr. gesproken word? 't een kan niet verklaard worden sonder 't ander. 't Voegt alsо weinig, over de 4. Vr. van 't onderscheid der Joodsche Wetten te spreken: want daar toe ist onderscheid van 't Oud en Niew Verbond van node, dat eerst by de 19. Vrage past. In de gemeene lesse van de Sonde over de 7. 8. 9. Vr. komtmen met de Sonde tegen den H. Geest te vroeg; die sonder kennisse van syn persoon, amt en gaven niet te begrypen is. En 't selve maghmen oordelen van de rest. Leeringen die op sich selve staan kanmen elk te syner stede ten eersten afdoen: maar die hun grond of light van elders leenen moeten, daarvan ist best op verscheidene plaatsen stuxwyse te handelen. Dat best en eerst bekend is, moet voorgaan, en 't onbekende daar uit bewesen worden of verklaard. De natuurlike wysheid heeft alleen die wetten niet: de Godlike Schryvers gaan ons selve hier in voor. Men lese onder veelen sleghs; Hand. 2: 24--36. en 7: 2--53. en 17: 22--31. en 26: 2--23. men sal bevinden dat *Petrus en Stefanus* en *Paulus* geene andere ordre hebben gevolgd. Dese leerde t'Atheen van Christus niet, sonder eerst den onbekenden God te toonen: was die desen Heidenen vreemd; Christus noch veel vreemder. Sulke mannen dan te volgen is ons verre best.

Maar, waartoe, segje, al dit verhaal? Ik weet hoe veel dat het lighter is eens anders werk te berispen als beter te maken: maar ik hebb ook 't herte niet, om een boek in 't licht te geven, sonder d'oorsaak te melden, waarom dat ik de pen-

ne:

ne gebruik, daar die van meerdere dan ik so dikmaal wel gebruikt is. Wat myne meninge is, moet voor 't meerendeel uit het voorverhaalde blykken. 't Gene my aan anderen ontbrak, hebb ik hier getraght te vervullen; wat na myn aansien anderen misstond, daarvoor hebb ik my willen wachten. Of 't my gelukt is, oordeele de Leser. Niettemin moet ik verlof van enige feilen socken, daar af ik my bewust ben. Myn voornemen was eerst; sleghs een korter onderwys te geven, bekwaam om van woorde te woorde van buiten geleerd, en in de onderwysinge van eenvoudigen en van kinderen opgeseid te worden. Maar als 't werk so begonnen en reeds ter persse was, kreeg ik de Catechisatie van D. Abrahamus Trommius in handen, die myn ogmerk voldede. Dies moest ik, om vergeefschen druk te sparen, 't werk onder de hand veranderen, en tot een grooter boek doen aanwassen: hoewel met dit ongemak, dat ik al schryvende de drukkers in 't werk moest houden; 't welk mede om tusschenkomende besigheden nu en dan is opgehouden. Hier door zyn enige Hoofdstukken, besonderlik de vyf of ses eersten, alsmede 't XXII. (dat allereerst gemaakt is) in vorm en lengte met d'anderen niet gelyk. En ik hebb, als de pers gaande was, dikwyls geenen tyd gehad om 't oneffene te beschaven, en na wensch by 't andere in te schikken. Maar word dese eerste druk wel gesleten, so hoop ik 't met de twede te verbeteren. De algemeene vorm, waarna 't gansche werk geschikt is, verschilt van andere Catechisatien: eensdeels om reden die uit het voorverhaalde blykt; maar nochtans ook om dat ik bemerkte, hoe veel dat de tyd met onse kerken veranderd is, sint dat de Catechismus gemaakt is. Men hanteerde doe hittiglik de geschillen van de Sakramenten, en andere stukken; daaraf uit die oorsaak het boexken te wydlopiger spreekt: Nu heefmen weer wat anders te doen, dat doe so breed niet plagh te gaan. Dat maakt myn boek somtyds korter, daar de Catechismus langst is, en langer daar die kortst is: Doch op alle plaatsen niet; want daar had dat onderscheid geen plaats. Dat ik enige Hoofdstukken ter Inleidinge stelle, daarin hebbe ik anderen, insonderheid Poudroijen, voor my; behalven dat het nodig is. In 't laatste Deel en ga ik so wydlopig niet: eensdeels, om niet te herseggen, 't gene hier en daar tot gebruik van leeringen in d'eerste deelen geseid was; anderdeels om dat de besondere gevallen van conscientie in geen boek konnen begrepen, of met algemeene regelen verklaard worden; maar wel uit deselve opgelost, van Kristenen die door de gewoonheid de sinnen geoefend hebben, tot onderscheidinge des goeds en kwaads. Heb. 5: 14. In 't kort te seggen: Ik breng dikwyls weinig by, daar anderen veel hebben; en veel, daar ik by anderen weinig vinde: om niet light te schryven dat geschreven is, of te swygen dat geswegen is. Maar soder wat goeds aan myn boek is, so houd ik den styl voor 't best: niet myn eigen, maar der Apostelen en Profeten; welker uitgedrukte woorden ik, so veel als 't mogelijk was, sonder verandering gevolgd hebbe; vermaand zynde van den Apostel: indien iemant spreekt, die spreke als de woorden Gods. 1. Pet. 4: 11. Dewelke wy ook spreken, niet met woorden die de menschelike wysheid leert; maar m t woorden die de H. Geest leert; geestelike dingen met geestelike zamenvoegende 1. Kor. 2: 13. De vermaarde Samuel Maresius heeft so in syn Systema geda n, 't gene ik hem om deselfde reden na doe. Keurt iemant dat voor niewigheid; so weet ik echter, dat

dat de Taal der heilige Schriften ouder is, dan 't niew Latyn gedight in 't Babel van Thomas, *van* Scotus *of* Lombardus. *Dat oude niew begeert nu niemant, die reghten smaak in dese niewe oudheid heeft:* want hy segt, d'oude is beter. *Luk.* 5: 39. *Daar de woorden der H. Schrift wat duister schenen, hebb ik een woordje ter verklaring ingevoegd: en indien ik andersins niet duidelik genoegh geschreven hebbe, so bekenn ik dat myn ogmerk my gemist is. So iemant ook myn boek zoude gebruiken, om daaruit na vervolg te vragen alsmen catechiseert: die wete, dat ik 't selfs so niet versta; maar dat het neffens andere boeken van denselven slagh by elk te huis gelesen werde. Datmen in 't catechiseeren de predicatien volge, waaruit de leerlingen te meer onthouden en behouden sullen, wanneerse dit en diergelyke schriften dan daar neffens vlytig lesen. Doch 't is my eveneveel, hoe iemant mynen arbeid wil gebruiken, als die maar niet misbruikt word: Elk volge syn verstand en oordeel.*

So de Heere lust aan my heeft, die my 't werk heeft doen beginnen en voleinden: hy sal myn boek genade doen vinden in d' ogen van zyn volk. Valtet anders uit: ik sal van ongelyk niet klagen. Vryborstig hebbe ik selve gemeld, wat my aan anderen schortte; reden ist, dat ik ook lyde, so myne schriften van anderen geoordeeld worden. Gy ondertusschen, volmaktere Kristenen, die geoefende sinnen hebt, *ontvangt dese* VASTE SPYSE *uit de Spys kamer van Gods Woord, door mynen dienst voor u bereid: voegt die by 't* GESNEDEN BROOD *voor uwe* Kinderen, *en by de* KINDER-MELK *aan uwe* Suigelingen *toegediend:* op dat gy, *oud en jong,* door deselve meugt opwassen. (1. *Pet.* 2: 2.) *En* den wasdom bekomen hebbende, na de werkinge van eens ygelix deel in syne mate; (*Efes.* 4: 16.) *wanneer gy bemerkt datter myn geringe arbeid iets toe geholpen heeft, so gedenkt my in uwe kristelike Gebeden.*

Gedenk my, myn God, ten goede!

Nogh een woord aan den LESER.

Uit dese Voorrede had ik / om gelijke oorsaak als geseid is van den opdraght brief / by den tweeden druk dese plaatsen uitgelaten. I. pag. 50. op de 17. regel / Sal een Leek. ens. eindigende pag. 51. op de 5. regel / voor al niet beter. II. p. 51. het begin op de 11. regel / Men lette slechs op dese staaltjes, en 't einde pag. 52. op de 8. regel / in ons die geloven. III. op de selfde pag. 10. reg. een exempel is genoegh --- tot in de 14. reg. --- maar noch geen tien.

Den Doorluchtigen, Hooghgeboorenen
PRINSSE,
HENRIK KASIMYR

Door Gods genade Furst tot Nasſaw ; Grave tot Katzenellebogen, Vianden, Dietz, Spiegelberg; Heere tot Bielſtein; Baron tot Liesveld : Erf-Stadhouder en Kapitein generaal van Friesland; Stadhouder en Kapitein generaal van de Stad Groningen en Omlanden, mitsgaders het Landſchap Drente. &c. &c.

Doorluchtige Vorſt.

HEt ſchryven van Brieven zijnde eerder in gebruik geweeſt als dat van de Boeken, ſo vindmen deſen ook doorgaans by ouds briefswijſe den eenen of den anderen toegeſchreven : het zy dat de gemeenſaamheid eens vriends den ſchrijver enige verklaringe ſijns gevoelens vergde ; of dat het ongemak van gevreeſde tegenſprake hem bewoog, om ſich door dien wegh van de gunſt ener mogende achtbaarheid, ten ſcherme ſijner Schriften te bedienen. Dat gebruik volgende, ſo ik gedacht hadde, Doorluchtige Vorſt, dat den eerſten druk van dit Boexken ſo veele moeyelikheid, als daar over gevallen is, ontmoeten ſoude: ik was die, door veerdige opdraght aan d'aanſienlixten en maghtigſten des Lands, lichtelik voorgekomen. Gelijk ik nu, door ondervindinge bet geleerd zijnde, wat d'autoriteit vermagh; onbeſchroomd voor ſlinxen achterdocht, het ſelfde geſchrifte, na veel ſukkelens van by de twaalf jaren herwaarts, wederom uitgeevende, aan Uwe Vorſt: Doorl. eerbiediglijk eigene. Kleine gaave, dat beken ik, voor ſo grooten Prins : Doch die my, zedert ikſe d'eerſtemaal aan de Weereld gaf, op 't verlies van een groot deel mijner middelen te ſtaan quam: behalven noch ſo veel van mijnen koſteliken tijd, die my door ſo veel moeijelike beſigheden onbruikbaar gemaakt is; ende noch meeſt

meeſt van mijnen goeden naam, die voor een eerlik man, inſonderheid een Predikant, veel dierbaarder dan goud of ſilver is te ſchatten. Welk ongeval, hoewel het anderen gediend heeft, om mijn Perſoon en Werk verdacht te maken: nochtans hare Hoogheid Uwe V. D. Vrouw Moeder niet afkeerig gemaakt heeft van het te leeſen; noch haar oordeel, ſonderling geoefend in de H. Schriften, enigſins ingenomen, om daar af niet ten beſten te ſpreken, en mijn lot te beklagen. Dies ik ook te gereeder my ſelven hebbe derren beloven, dat het niet onaangenaam zijn ſoude by den Prinſe haren Sone: veel te edelmoedig, om iemant over geleden ongelijk te verachten, of een Boek te verſmaden, dat uit ſuiveren inſighte des gemeenen oorbaars, ſonder ſucht tot eigen eer of voordeel geſchreven is. Ik weet wel, dat elk vaſt dus eerlijk van ſijn oogmerk ſpreekt: doch 't is my genoegh, dat ik met vryen gemoede ſo magh ſpreken. Al vondmen van duiſend niet een die my hier in geloofde, het ſal daarom niet laten waarachtig te zijn. Luſt tot Niewigheid braght my mede aan 't ſchryven niet; maar luſt tot grondige Waarheid. De ſtijl en toeſtel van het werk wijſt dat ook genoegſaam uit. Het Duitſch dat ik daar in gebruikt heb, is voor d'aller eenvowdigſten verſtaanbaar. De woorden van de H. Schrift zijn daarin de mijne; ſonder veel daar by te doen, of het dient om ſin of ſaken uit te leggen, en geeſtelike dingen met geeſtelike te voegen. Doch 't en ſal miſſchien niet al mis geraden zijn, ſo men gelooft, dat ik platter ſpreekende niet genoegh op ſijn Theologants ſprak: te weten, ſo als nu ſommige Theologanten ſpreken. Ik hadde daar beneffens noch dit beſonder wit voor ogen: om eens, ſonder behulp van andere als de Godlike Boeken, te beproeven, hoeveel 't bedroegh, 't gene ik van kindsbeen af tot daartoe geleerd hadde; verre af zijnde van met iemant onder de hand tot het ſmeeden van Niewigheden zaam te ſtemmen. Hoede my ook van iet anders voor den dagh te brengen, als 't gene ik den gemeenen man nodig, of ten minſten dienſtig vond: willens vele ſtukken voorbygaande, die van anderen, ook in duitſche boeken en Catechizatien, ſcherpſinniger als nuttelik verhandeld waren. Voorts gelijk ſelden ſchryver enig boek, by ſijn leven herdrukt wordende, onveranderd of onverbeterd laat; ſo als d' eene dagh den anderen leert: ſo ſoud ik ook ontrent dit mijne veel meerdere vryheid gebruikt hebben, hadmen

men mijn werk in mijne maght gelaten. Maar dewijl dat anders uitgevallen is, ſo wiſt ik voor hands niet voegeliker te doen, als mijn reght, dat ik verſtonde te hebben, ten beſte te geven voor den Vrede der Kerken. Hebbe my derhalven na 't oordeel van de Kerk, ſo als het doe heeten moeſt, gehoorſaamlik geſchikt, ende mijne eigene eere voor deſelve gewilliglik gewaagd. In tegenſpoed een goed gelaat houdende, en een goed herte bewarende; heb ik door gewoonte leeren harden, en my ſelven te vreede ſtellen met het getuigeniſſe mijns gemoeds, dat ſich op allen die mijne Leere, Dienſt en Wandel van 't begin af gekend hebben, vryelik beroept, en ſelf mijne beſchuldigers tot getuigen heeft. So iemand goed vond twiſtgierig te zijn; ik en hadde die gewoonte niet: nooit hebbende tegen iemants perſoon of gevoelen de pen eerſt in de hand genomen; maar, lang en veel gevergd zijnde, voor my ſelven en voor de waarheid. Na dat my de Heere ruſte verleend had, heb ik my dankbaarlik en vreedſaamlik daar af bediend; alles latende daar het was: ſonder 't minſte uit te geven, dat mijn geleden ongelijk, tot mijns naams billike ſuivering, aan den dagh braghte. Liever heb ik d'eere van anderen, die door amt of tal aanſienlijk waren, ſwygende verſchoond; den laſt des argwaans en der laſter op my ſelf geladen; allerleyen naſpraak en verwijt van ongewaſſchene monden en onbeſnedene pennen, deſe ſeven jaren lang, verdragen. En 't viel my noch niet ſwaar: ſonderlinge door dien ik in mijns vyands ondergang, en mijnen eigenen opgang genoegſame voorſpraak van Gods goede Voorſienigheid vond. Maar op dat die ſege ten eerſten niet al te groot en ware, heeftet den ſelven wijſſelik beliefd, aan dertele pennen wederom wat bot te laten; ende my eindelik eenigſins over te halen, om voor een deel te toonen wie ik ben, en wat my is geſchied. Want mijne Frieſen, konnende dies tijds, ſoo 't ſchijnt, van my die bladeren niet verdragen, voelen nu, (als offe 't aan my verdiend hadden) en dat ſonder my, ſelf de bomen op hen vallen; en daar door al te pijnlik geraakt, heffen enen niewen Broederſtrijd aan; en willen my mede, tegen mijnen wille daar in betrekken. Dit ſeg ik, Doorluchtige Vorſt, ten aanſien der onluſten, uit de verſcheidenheid van gevoelens en driften, over den ſtijl en leeringen der twee beroemde mannen *Coccejus* en *Des Cartes* ontſtaan: doch ten meerendeele, door Gods genade, aan 't bedaren gebragt,

wanneer die in Friesland, mijn Vaderland, op 't niew verwekt zijn. Waar ontrent, schoon ik weet watter omgaat, watmen voor heeft, en waaruit het onheil ontstaat: so en sal ik echter niet wijders, als van 't gene openbaar is, spreken. Binnenlandsche en buitenlandsche driften zamenstortende, doen een geheel Classis een Boek uitgeven, en daarin maat en maght te buiten gaan. Het meerder deel tegen 't minder in na-yver ontsteeken, laat sich van een of weinige hunner leden tegen een ander; en, van elders noch meer aangemoedigd, tegen alle leeraars onser kerken, die van enige vermaardheid, doch niet in alles van hun besonder gevoelen zijn, met heeten yver aanvoeren. Met ene algemeene verantwoordinge der beleedigde personen of bestreedene leeringen sal ik Uwe Vorst. Doorl. niet ophouden, noch my selve vermoeyen. Het zy my sleghs toegelaten, Doorluchtige Vorst, voor my self te spreken; ende my te beklagen, dat ik al mede in dien algemeenen storm niet vry magh gaan. Sy die my in hun eerste boexken pag. 467. met name ten toon stellen, sullen niet vermogen te loghenen, datse my mede in d' opdraght aan Uwe Vorst. Doorl. en hun Ed. Mog. betekenen: daar sy van *een Boek* gewagen, dat *om enige van* de genaamde *Niewigheden, door Uwe Vorst. Doorl. en hun Ed. Mog. op 't eenparig versoek en herten wensch der Classen en Synoden soude verboden zijn.* In welke weinige woorden viervoudige onwaarheid steekt. Want die mijn Bericht met de aangehechte Bewijsen daar van leest, sal voor eerst bevinden, dat mijn Boek eens veroordeeld en tweemaal verboden was, een geheel jaar te voren, eer uwe Vorst. Doorl. in 't hoog bewind sijner Stadhouderschap getreden is. So is het dan niet waar, dat deselve sijne hand mede in dat verbod gehad heeft. Het blykt ten tweden, dat het niet geschied is *op 't versoek der Classen en Synoden*: maar dat Classen en Synode van hun Ed. Mog. gelast zijn geweest, om het Boek te ondersoeken; en dat het de Synode sonder ondersoek veroordeeld heeft, na dat het verboden was. D' Eenparigheid van *alle* hunne Classen en Synoden, die dat so *hertelik* souden *gewenscht* hebben, is sodanig geweest als ik hier achter seggen sal: dat is, na d' eigene woorden van de Gedeputeerden der Synode van Franeker, sy verschilden so byster van elkanderen, selfs in de swaarste stukken, *datse niet sekers daar uit konden besluiten.* Al so onwaarachtig is 't mede, dat mijn Boek *om enige van dese nu swevende Niewigheden*, die sy gaan bevechten, of veroordeeld of verboden

den is : alſo uit de vergelijkinge der veranderde plaatſen ende der Aanhangſelen hier achter blijkt, dat in mijne ſchriften niet een eenig gevoelen geleerd is van de genen die in dit hun Boexken verhandeld zijn. Niet te min derven ſy dit niet alleenlik noch herſeggen, maar ook verſwaren: als ſy my pag. 467. uitdrukkelik noemen derren onder de *Medeſtanders van* D. Giffen, *die den Frieſchen kerken deſelfde moeyelikheid heb aangedaan:* ſonder dat echter in hun ganſche werk iets ten voorſchijn komt, van 't gene ooit of ooit in my of in 't mijne beriſpt wierd: ſonder ook te dier ſelver plaatſe iets aan te wijſen uit mijn Boek ſelf, dat voor bewijs kan dienen. Dan 't is uit de Voorrede ſlechs, datſe enige mijne woorden aantrekken; daar ik *D. Giffen,* ſo ſy ſelf (hoewel met groot onreght) voorgeven, tegen ſpreck: ſo verre zijnſe van bewijſen, dat ik ſijn *Medeſtander* ben. So ſy daar door blotelik verſtaan iemant die over beſondere leerpunten, het fundament niet rakende, en die hy ſelf voor de ſijnen kent, met hem allesins van een gevoelen is: ſo en ſal ik my des naams wel niet ſchamen, maar echter rond uit belijden, dat die my niet toekomt. Want hoewel ik, om de verſchoning van *Deſcartes* leeringen, ſonder die te handhaven, inden eerſten haat geraakt ben: nochtans vonden mijne tegenſprekers, tot hun leedweſen, niet met allen daar af in mijn Boek, 't welk ſy hadden voorgenomen te veroordelen. En vorders was het dies tijds niet ſo ſeer om *Coccejus*, als om *Altings* naam te doen, dat ik al dien argwaan over mijn Boek lijden moeſte; als of ik ſijne gevoelens (by de Leidſche Profeſſoren voor verdraaglijk geoordeeld, maar te Franeker noch niet geleden) daar in ſocht te voeden: (hoewel verre van die gedachten) en dat om een of twe dien ik wat nader by quam, en om de vriendſchap van den Man. Deſe Claſſis van de Wouden denſelven in hunne Schriſten pas eens noemende, geeſt genoegſaam te kennen, dat hy niet meer ſo diep in 't oog is; of immers datſe weinig tot ſijnen laſte hebben: gemerkt ſy in hun wijdlopig geſchrifte tegens de Niewigheden ter Sijnode in gediend, maar eene poſt op ſijne rekeninge ſetten: en dat noch maar op 't aangeven van een ander. Maar my ſcheidenſe nu ook in 't ſelfde ſchrift van Alting af, en ſetten my by Coccejus: met wien ik, ſeggenſe, ontkenne, dat de gelovigen des ouden Teſtaments vergevinge van ſonden gehad hebben. Welk gevoelen my van geen Claſſis of Synodus, of derſelver Gedeputeerden, of enigen Profeſſor of Predikant, ooit is

is toegeschreven. Nochtans doet dat nu dese Classis in haar Schrift, ter laatste Synode ingediend, en daarover nu so veel beweeginge in 't Land is. Sy noemen 't *Middelen tegen de schadelike Niewigheden*: en 't zijn middelen, die men so schadelijk bevinden soude, somense in 't werk stelde, alsse niew bevonden worden, wanneer mense sleghs leest. *Vastitiem si fecerint, pacem appellabunt.* Boven d'onwaarheid, daarmede sy my in dat schrift belasten, heb ik over 't grootste ongelijk te klagen. Dat de beschuldiging niet waar is, blijkt genoegsaam uit den text van den eersten druk mijns boex, die hier achter in de vergelijkinge voor ieder een te lesen staat. Want daar is dat niet te vinden; maar veel eer, dat de Regtveerdigmakinge, die sonder vergevinge der sonden niet bestaat, even seer in 't oud Testament als in 't Niewe geweest is. Ook had ik in 't XI. Hoofdstuk, van de tiende vraag af tot de vier-en-twintigste toe geleerd, dat de *Vergevinge der sonden een wesentlijk deel*, en *onveranderde voorwaarde* van 't Verbond is; zedert d'eerste beloftenis, tot aan 't einde van de weereld; en daar na getoond, hoe de verandering en 't onderscheid der beide Testamenten alleenlik in uiterlike Byvoegselen, en besonderlik in de maniere van verbindinge en bedieninge bestaat. Hebbende dan daar, en door dat gansche Hoofdstuk, de Vergevinge der sonden aan de beide Testamenten en Bedieningen van een selfde Verbond vast gemaakt: so heb ik, op de selfde gronden voortgaande, in 't XXIV. Hoofdstuk, dat van de Reghtveerdigmakinge spreekt, alleenlik wat nader verklaard, welk onderscheid daarin door die tweederleye bedieninge des O. en N. Testaments gemaakt zy. Daar toe gebruik ik in den eersten druk op de 43. Vrage de eigene woorden des Apostels Rom. 3: 25. *Verdraagsaamheid* en *Vergeevinge*; en verklare die in de 44. Vr. met de mijnen, *Borgen* en *Kwytschelden*: daar by wysende op de 44. 45. en 46. vragen des voornoemden XI. Hoofdstuk; alwaar ik duidelik verklaard hadde, dat d'ouden deselfde Beloftenissen en Reghtveerdigmakinge gehad hebben als wy: 't welk ik niet te min noch eens doe op de twe volgende vragen des selfden XXIV. Hoofdstuks, daar het de Classis op neemt. Welke over elf jaren, wanneer 't de tijd was, het minste van allen te seggen had; en op mijn eigen versoek, om iets in mijn werk aen te wijsen dat te verbeteren stonde, sich onmaghtig verklaard heeft om het te doen. Hun onbescheid blijkt noch klaarder, door diense so in hun eerste

Boexken als in dat Geschrifte, sich op den eersten druk van mijn Boek beroepen. Schoon ik dan daar in gedwaald hadde; gelijk ik niet en hebbe: so en baat het echter niet, sie ik nu wel, alles over gegeven; sijne schriften eens, ja tienmaal, tot hun eigen seggen, en hersseggen, nu dus, dan so, na dat desen of genen, heden of gisteren 't hoofd stond, t'elkens veranderd te hebben, of gedoogd dat sy het deden; 't selve ook in so veel jaaren niet anders uitgegeven te hebben, als na 't voorschrift 't welk sy self gemaakt hadden. Men laat daarom niet na, het eerste wederom op te halen, ende my verbeterde feilen (immers na hun eigen oordeel, niet na 't mijne) noch te verwijten. Isser niemant anders behalven my, die dat van de Vergevinge der sonden alsó geleerd heeft? 't Is twaalf jaren geleden, in welken tijd ik dat nooit mondeling of schriftelik meer heb gerept, ja het aanstonds tot hun eigen goedvinden met andere woorden uitgedrukt, en my zederd, ook buiten hunne maght zijnde, daar aan gehouden. Wat quaad stond dan den Kerken, uit een lang versleten woord eens eenigen mans, so seer te vresen: datmen daar tegen sulk een artijkel smeed, en Classen, Synoden, binnen-en buitenlandsche, beroert? Zijnder andere meer die dat selfde noch seggen, 't gene ik over lange maar eens gesegd hebbe: waar toe word ik dan alleen genoemd? Waar uit lichtelik te merken is, Doorluchtige Vorst, datse mijnen naam in hunne twist-schriften mengen, niet om datse dien daar in van noden hadden; maar om dat het hen alsó geliefd heeft. Maar my en kan het niet vermaken, dat men my so met de *Medestanders* van *D. Giffen* rekent, die by hen in dat Boexken so afgrysclik staan afgemaald: datse een gemengden hoop van *Verduisteraars* der *oude*, *lieve* en overdierbare *Waarheid* zijn, die deselve door *dwalende Kerk-en-Staat-beroerende gevoelens* pogén te *vermeesteren*; de Overigheden van hunne eere en gesagh te beroven; met de Remonstranten, Socinianen, Papisten en Atheisten heimelik eens zijn; ende geene verdere beteringe des levens van de Kristenen vorderen, als de gene die by de ongelovigen self te vinden is: gelijk sy pag. 502. genoegsaam sweeren. Hier by moet ik, die, om so ondraaglike als onverdiende moeyelikheden te ontgaan, mijn uiterlijk voordeel verlaten; ende een wettig beroep tot veel mindere plaats, met groot herten-leed der goede Gemeente van Franeker, gevolgd; en my zedert, nu tot in 't achtste jaar, schoon noch menigmaal ten uit-

uiterften geterg*d*, gerustelik van allen schijn der wrake, ja selfs van onberispelike verantwoordinge onthouden heb: ik moet nu so lang achter na, het woord noch hebben, dat ik den Frieschen Kerken *moeyelikheid heb aangedaan.* Dus onbroederlik van de Classis gehandeld, heb ik daar over, (om noch al den broederlixten wegh te gaan) door schryven aan de Synode te Dokkum geklaagd: en daar by sleghs versocht, dat de woorden van hen tot mijn nadeel gesteld, in d'onverkofte exemplaren mogten uit gelaten worden; waar mede ik my wilde te vrede stellen. Maar also de meeste leden van die Vergaderinge met de Classis hielden, en deselve effen te voren mede door enen brief van den Professor *Braun* in 't ongelijk gesteld waren: heeftet hen veiligst gedacht, by omvrage, met de meeste stemmen te besluiten, dat de mijne, reeds geopend, niet gelesen soude worden. Is derhalven met een ander segel wederom gesloten, ende my so toegesonden. Dewijl ik dan, Doorluchtige Vorst, door een geheel Classis, in openbare schriften, en een gedrukt boexken, als een *Medestander* van sulk een versoeijelijk geselschap, volgens de beschryvinge die sy daar af geven, en als een Beroerder van Frieslands Israël getekend sta; by de Synode geen gehoor en vinde; en daar door de leugen, anders nu vast t'einde lopens, van niew voedsel gediend word, om hare kraghten tegens my te herstellen; en dat in sulk ene stad vol volx, daar twe jaren nawelix genoegh zijn, voor een Predikant, om der Gemeente ten vollen bekend te worden, insonderheid daar so veel naspraax is voorgegaan: so en kan ik niet denken, dat Uwe Vorst. Doorl. qualik nemen sal, so ik ten minsten, in plaatse van breedere verantwoordinge, de sake self voor my doe spreken. Tot welken einde ik dit Boek nu voor de derde-maal aan 't licht geve; en 't selve latende so als 't by den tweden druk, van wege der Friesche Synoden, met het Aanhangsel was goedgekeurd: so heb ik daar by gevoegd een Bericht over 't gene daar ontrent van 't begin tot den einde voorgevallen is; en de veranderde Plaatsen tegen over elkander gesteld; met noch een gevolg van enige Acten en Resolutien, dienstig tot verklaringe en bevestiginge van 't een en 't ander: daar ik mijne korte Aantekeningen hebbe bygevoegd, ten einde alles behoorlik met malkanderen te vergelijken, om 't reghte spoor niet mis te gaan. Uit dit alles, meen ik, sal een ieder sien, so veel des nodig is, wat het zy, daar af men nu so vele jaren lang, verkeerdelik

delik geoordeeld heeft: en die wil ſal ſich konnen bedienen, ſo wel van den eerſten als tweden druk: na dien het den Broederen van de Seven-Wouden mede nu belieft, gelijk anderen al voor haar gedaan hebben, door 't aantrekken en misduiden van den eerſten, my eens te verplighten om dien wederom aan den dagh te brengen; op dat een ieder ſie, of 't waar is 't gene men daar af verbreid heeft. Want deſe dingen ſleghs te vertonen, is genoeg om hen te wederleggen. Verdere moeite luſt my niet, die dit ook noch ongaarne doe: alſo ik niet als vrede ſoek, waar toe ons God geroepen heeft. Maar niemant is daar langer heer af als ſijn buurman wil. De Broederhaat losbandig uitgeborſten, ſchijnt bykans niet anders over te laten, als verwinnen of verwonnen te zijn: ſo ons de God des Vredes niet genadig word, en mannen verwekt, die ſich in de breſſe ſtellen, om Zions muren voor den ſwaarſten val te verſekeren. Waar toe ik mijnen geringen dienſt van ganſcher herten biede; en den Heere bidde, den vorderen brand te verhoeden, en daar die reeds ontſteeken is, tydelik te ſmooren: op dat de Vrede herſteld, de Liefde in Waarheid beveſtigd werde, en wy ſo zamen mogen opwaſſen in hem die 't Hoofd is, Kriſtus. Uwe Vorſtelike Perſoon zy van God geheiligd, om door ſijn wijs beleid en hoogh geſagh tot dat ſelfde einde vrughbaarlik te werken. 't Welk van desſelfs opreghte genegentheid ten gemeenen nutte vertrouwende, heb ik dit mijn werkje, in dien ſtaat als 't nu is, aan desſelfs gunſte onderdaniglik opgedragen: met een verlof verſoekende, ſo de veelheid der ſaken my genoodſaakt heeft, om, niet tegenſtaande ik ſeer kort hebbe willen zijn, Uwe Vorſt. Doorl. met al te langen Voorrede te verveelen. Ondertuſſchen ſal niet laten, den Almaghtigen voor den welſtand van Uwe Vorſt. Doorl. Perſoon, Doorluchtig Huis, en reghtmatige Regeeringe met yver te bidden; ende voorts my ſelven by alle gelegentheid te doen kennen dat ik ben,

Doorluchtige Vorſt,

Amſterdam
den 13 Juny 1682.

Uwer V. D. onderdanige dienaar

B. BEKKER.

NA-

Nader Beright

Aan den

L E E S E R.

Mijn Toe-eigen-brief aan den Prinsse Stadhouder hier voor gesteld siet op de Byschriften / waar mede ik mijn Vaste Spyse voor de derdemaal aan't licht komende / in dat jaar vermeerderd hadde; en die vermeerderinge den naam Toe-Spyse gegeven. Daar ik dit dan achter voegde.

DIt werk was al afgedrukt, wanneer ik terstond daarna een boexken genaamt *Apologie des Classis van Sevenwouden*, tegen *Godelief Waarmond* in handen kreeg, waarin myn naam, by de nadere Aanwysinge van de 20. stellingen, door hunne E. E. ter voorgaande Synode binnen Dokkum ingebraght, ganschelik is uitgelaten; en in plaats van my Coccejus aangetrokken. Misschien had ik dan in mynen Toe-eigenbrief aan den Prinsse Stadhouder, over't ongelijk van daarin eerst genoemd te zijn geweest, geene klaghte voorgebraght, so dese bedaringe te my waarts eerder hadde kunnen verneemen. Want ik buiten dat ook al lang en veel beraads gebruikt heb, of my ook in druk te beantwoorden stonde, 't gene slechs schriftelik was tegengeworpen. Wanneer ik't echter in twee gedrukte boexkens sag gemeen gemaakt, was my 't gereedste te oordeelen, dat ik ten minsten so veel voor my self behoorde te spreeken, als twee onbekende schryvers (*Godelief Waarmond* en *Daniël Hosius*) reeds buiten mijn allergeringste medeweeten, en nochtans seer wel ter sake, gedaan hadden. En ik achte my selve dobbel verschoond, dat anderen mynen onschuld, in mijn werk self datmen beschuldigd hadde, sonder myne aanwysinge so klaarlik hebben kunnen sien: en dat de Classis zedert deselve dingen noch nader aandringende, het zy door de twee schryvers overtuigd, het zy andersins by haar selve tot matiger gedachten te mywaarts gekeerd; niet het minste meer van my gewaagt, als ware ik nooit te voren gedacht geweest. Een blijkbaar bewijs, datse my ook ter plaatsen haars eersten Boexkens, daar ik over klage, lichtelijk had konnen missen. Stond ik daar so leelik niet getekend, al haddense de vlekken, my eerst aangewreeven, in den tweeden druk slechs uitgewischt; och hoe gaarne had ik ook noch desen arbeid gespaard! Welke, mijns oordeels, den onpartydigen Leeser een genoegsaam getuigenis geeft van myne ongenegentheid tot dit slagh van schriften Want hoewel 't my licht zyn soude, te betoonen, dat ik meerder reden had dan iemant anders, die in't voorseide eerste boekje vande Wouden geraakt zyn, om my selven door een volslagen

ſchrift te verantwoorden; nochtans heb ik liever willen ſwygen, en de ſake ſelf op deſe wyſe laten ſpreken. Dienvolgens heeft men niet te denken, dat ik de hand hebbe in enig boexken van de genen, die nopende 't gemelde Claſſis, voor en na, met of ſonder eigen naam des ſchryvers, onlangs uitgekomen zijn, of vorder (als ik hoope, neen,) uitkomen moghten. Al wat ik doe, ſal ik naamkundig doen, of liever laten; alſo ik my ſelven, door Gods genade, in dien ſtaat bevinde, daar ik my voor niemant behoeve te verſchuilen. Dit begeer ik dat elk een, en beſonderlik de Eerw. Claſſis, gelove. Ende alſo ſeer bid ik hen, geen verdere moeite my te vergen; noch tyd en luſt my te beneemen, om ietwes anders op 't papier te brengen, dat tot der Kerken vrede dienen magh; die my beſonderlik ter herten gaat. Want ik en kan met goede ogen niet meer aanſien, dat mijne waarde Medebroeders en lieve Landsluiden elkander met ſo weinig liefde den eenen ſtryd op den anderen leverende; noch in myne ooren verdragen, dat ſulx te *Gat* verteld, en op de ſtraten van *Askelon* verkondigd wotd: nadien ik ſeer wel wete, waar-uit dat deſe brand ontſtaan is, en waar de rook en vlam na toe ſlaat, wordſe niet wel haaſtelik met kraght gedoofd. Hier toe ben ik, onder des Heeren ſegen, ten voorſten bereid: met hope van beider ſyds vrught en dank te behalen. Valt het anders uit; ik ſal my echter mynes plights gequeten hebben: ook ſal de Heer aan my ten goede noch gedenken, en den vrede ſyns Volx door onbedenkelike en onnaſpeurlike wegen beſorgen.

AAN DEN

Eerwaardigen en Welbegaafden Man

D. HUBERTUS VAN DER MEER.

Predikant tot Bovenkarſpel.

GY toont, hoe weinigh 't paſt, als Vaſte Spys te roemen
't Geen daar een kriſten ſiel voor ſchrikt;
Dat d' aaſſemtoght der deugd verſtikt,
En 't geen bei Kerk en Staat als ſchadelyk kon doemen.

Dit ſchreef in 't Boek van DIEST de ſchrandre VAN DER MEER;
En dee 't geen niet en paſt voor Broeders,
En God-gewyde ſielen-hoeders,
Noch voor het vreedſaam oud der ware Hemels Leer.

Ik toon, hoe weinig 't paſt, mijn Vaſte ſpys te doemen,
Met woorden daar mijn ſiel voor ſchrikt;

Waar mee Gy op u Broeder ſtikt,
In wien noch Kerk noch Staat iet ſchadelijk kon noemen.

Seg, Broeder, dien ik nooit miſſeid hebb of misdaan,
Nooit aangeſien met kundige ogen,
Veel min belaſterd of belogen:
Wat deed U dus de walg van mijne ſpyſe ſlaan?

Wie vraagd U na de ſmaak van 't geen U niet gediſt is?
Maar voor dien 't eten beter ſmaakt
Als die 't den weerd in 't aanſight braakt?
Wat doet U ſaus daar op U water niet geviſt is?

Moet ik de maat dan ſlaan van ſang en tegenſang,
Om 't holle ſchimpgedight te dighten,
En 't ſlightelike ſo t' ontſtighten,
Waar ergens d'eene penn hielp d'andere aan de gang?

Ston 't Lydius niet vry, de Vaſte Spijs van Bekker
(Al hadd hy Bekker nooit geſien)
Den gragen eeter aan te bien,
En op ſijn eigen ſmaak te noôn tot voedſaam lekker?

Of 't kropte ſtrax een Vriend, (ik noem hem anders niet)
Die ſterke koſt niet kon verteeren,
Maar licht ſijn ſwakke maag beſeeren,
En meint, hy ſpijkers byt, terwijl hy ſpijkers biedt?

Gewis, die waarde Man had nadre ſtof gevonden,
En kon licht op hem ſelf vermoen,
(Wat hadd hy met mijn Boek te doen?)
De regels die in 't vers een weinig hoger ſtonden.

Ik meen, daar Lydius ſchreef van dien Sabbath-twiſt,
Bepleit in Claſſen en Synoden,
Tot 's Pleiters nadeel, voor den dooden.
Daar had ſijn hamer op den ſpijker niet gemiſt.

Wil DIEST ſijn gaaw verſtand in 't worſtelperk beproeven,
En neemen 't voor een ander aan,
Om in een vreemden twiſt te ſtaan;
'k Meen, Allinga ſal mijn noch anders hulp behoeven:

So weinig gaf het pas in 't Boek daar mee VAN DIEST
Poogt ALLINGA te wederleggen,

Om

Om iet van Bekkers leer te ſeggen,
Waar in hy licht hem ſelf en 't geen hy ſeit verlieſt.

Maar VAN DER MEER, Gy hebt in dat verhaal gevonden
'T Geen daar U bitter vers op mikt,
Daar voor U ſiel ſo anxtig ſchrikt.
O! ſchrikten Gy en ik ſo ſeer voor eige ſonden;

Wat ſchrik en kreegje niet van ſulk een laſter taal?
Die kriſten ſielen moet doen ſchrikken,
En d'aaſſemtoght der deugd verſtikken,
So lang geen ſaghter geeſt kan toonen dat ik dwaal;

Of toogen dat U 't ſlaan eens Broeders kan berouwen,
Die nooit den Twiſt-hoek quam te na
Van WITS en DIEST met ALLINGA,
Of niewe wonden in eens anders ſeer te houwen.

Seg, Broeder, hebje noch van die ſaghtmoedigheid
Die ons de groote Meeſter leerde,
Wiens Geeſt tot yver nooit begeerde:
Segg eens Uw reghten grond, hoe denkje waar't beſcheid,

So iemant d' Alkoran moght op Uw oordeel leggen,
Des Muſulmans vervloekte wett,
Die deugd en Kriſtus buiten ſett;
Wat ſoudje ſchrikkelix meer als van 't mijne ſeggen?

Wat woorden hieldje noch, van tong en pen begaafd,
Om 't haatlik Pauſdom reght te noemen,
Of 't Jood-en-Heidendom te doemen,
Die met ſo fellen ſchacht dus tegen Broeders draaft?

Waar ſchuilt toch al 't vergift, om dus mijn Boek te ſchelden?
Waar blijkt die ſchrikkelike Leer,
In 't geen VAN DIEST of VAN DER MEER,
In Boek of Brief of Vers, van mijnen arbeid melden?

VAN DIEST haalt uit mijn Boek 't geen hy er noit in vond;
En hy beroept ſich op ſijn oordeel;
Dat gaf ſijn ſaak een byſter voordeel;
Hy geeft ons dit bewijs, dat Hy het dus verſtond.

In VANDER MEEREN Brief ſtaat met een ander letter,
Als ofmen 't in mijn Boek ſo las,

Dat nooit mijn ſin noch ſeggen was.
VAN DIEST, bruik, watje drukt, hier na een trouwer ſetter.

Maar, ſegje mogelik, waar toe bewijs genoemd,
Daar 't werk genoeg van ſelf kan tuigen:
Vermits uw leer heeft moeten buigen,
Wanneer haar Kerk en Staat als ſchadeſik verdoemd?

Wel, Broeder, ſchrikje dan van *Vaſte Spys* te noemen;
En vreesje dat een ander ſtikk,
En denkt, een aar gelooft als ik,
En ik gelijk de Kerk en Staat, die 't bei verdoemen?

Dat 's 't reghte ſmids geloof, indien ik iet bemerk.
God laat geen Spys van tafel ſetten,
Als na ſyne eige tafel-wetten.
Maar, Broeder, ſpreekje Paapſch, en geeft dat reght de Kerk?

En voegter Staten by? Wel, ſal die reden klemmen,
Hoe quamje Naſpraak dan te werk,
Daar Voorſpraak plaats had in de Kerk?
Of wilje lietſt met ons en d'uwe tegen ſtemmen?

Ik acht en eer de Kerk, en ſtrijde voor haar wett;
Ik ly niet dat men haar mishandel:
Heel Frieſland kent mijn leer en wandel:
'k Heb nooit den Troon van Staat mijn voet te na geſett.

Maar weetje, waarde Man, hoe't hier al in ſijn werk ging?
Op welke baren 't ſchip doe dreef;
En waar het leſt voor anker bleef?
En hoe 't ons volk verſtond, dat met my ſtaag te Kerk ging?

Gy laaſt het oordeel dat mijn Boek ſo ſchaadlijk viel:
En kondje 't voordeel niet bemerken,
Bekend geſtaan by onſe Kerken,
En dik gebleeken aan ſo menigh kriſte ſiel?

Quam mijn gehoorſaamheid ook nimmer tot uw' ooren,
Hoe ik voor Staat en Kerke ſweeg,
En gaf my binnen boort om leeg
In 't onweer? liever my als 't heele ſchip verlooren.

Schoon was ik Jonas niet, ik hield my of ik 't waar:
En leerde dus my ſelf mishaagen,

En

En 't mijn aan anders nut te wagen,
Tot dienste van mijn HEER, en sijn gewijde Schaar.

Dit leer ik noch; en ga by VAN DER MEER ter schole:
Die oefent myn geduldigheid,
Wanneer Hy laster van my seit,
En wyst my echter niet, waar dat ik ergens doole.

Vriend, doopje pen niet meer in sulk een gallig int:
Ik geef U licht dat spel gewonnen.
Maar hebje beters iet versonnen;
Die myn verbetering in vriendschap soekt, die vint.

Minweerde Man door 't lot van hemelrijke gaven,
Laat Liefde met de Waarheid gaan,
Daar gy en ik na wysheid staan,
En laat uw geest en mijn om prijs ten Hemel draven.

So d'een 't gestichte werk van d'ander weer ontsticht,
Wie kan so 's HEEREN Tempel bouwen?
Maar 't sal geen Dienaar na berouwen.
Heeft hy getrouwelik sijns MEESTERS last verright.

Een woord hier over aan den Leser.

Om d' oorsaak en met een het oogmerk van dit Veers te weten / so zy genoegh / dat D. Witsius doe Predikant tot Leewarden / sijn boeck genaamd den Twist des Heeren met sijn Wijngaard op niew had uitgegeven. Waar op een boeck van D. Allinga sal: ged: aan 't licht quam / dat hy noemde Zedige Verdediging ens. Daar voor stond ook een Veers / daar mijn naam gunstig in gemeld wierd / getekend K. Lydius / my dies tijds onbekend. De heer Witsius op dit boek antwoordende met sijn Aanstotelijk Niew, gaf in de Voorrede te kennen / dat hem de lof / my in 't voorseide veers van K. Lydius gegeven / niet behaagde; en seide dat hy de schotspykers, die in mijne Valte Spijs waren niet verteeren konde. D. Allinga antwoord door een tweede schrift met den naam van Seker Oud. Mitsdien so komt de heer Van Diest, den eersten schryver tegens Allinga verdedigen. En voor sijn boek was 't Losgedicht gesteld door D. vander Meer; waarin die woorden stonden / die in de vier eerste regels van dit Gedicht begrepen zijn.

REGISTER
Der
HOOFDSTUKKEN.

Met aantekeninge van de Sondagen en Vragen uit den

CATECHISMUS,

Die daar in verhandeld syn.

I. DEEL.

Van 's Menschen Elende.

II. DEEL.

II. DEEL.

Van 's Menschen Verlossinge.

III. DEEL.

Van 's Menschen Dankbaarheid.

CATECHI-

CATECHISATIE.

INLEIDINGE.

I. HOOFDSTUK.

Van den Gods-dienst.

1. Vrage.

At verstaat gy door *Religie*, 't welk is te seggen Gods-dienst?

Antwoord. Den dienst welken de menschen aan God doen / om hem te eeren en te vriend te houden.

2. Vr. Vindmen over al Religie by de menschen.

Antw. Ja: men sal niet licht eenig Land of mensche vinden / die geheel sonder Religie sy.

3. Vr. Hoe is dat soo gemeen. f°. 407.

Antw. Om dat alle menschen een gemeen gevoelen hebben datter eene God-heid is / daar ons goed en kwaad van daan komt; so verstaan sy ook datmen die moet voor oogen houden. 453.

4. Vr. Maar is 't altemaal eene Religie en een geloof door de geheele weereld?

Antw. O Neen! men vind'er meer als duisenderlei. Want gelyker veele Gooden en veele Heeren zyn, die Gooden genaamd worden (1 Kor. 8.) alsoo zijnder ook veelerhande Godsdiensten.

5. Vr. Waar komt dat by toe? 454

Antw. Dat de menschen so verscheiden van sinnen zijn; en datse doorgaans van malkanderen of van den Duivel op veelerleye wijsen worden misleid.

6. Vr. Soo zijn dan alle die Religien niet goed?

Antw. Allegaar mis / op eene na; dat is de Kristelyke Religie.

7. Vr. Waaraan kan men weeten / welk dat de reghte Gods-dienst is.

Antw. Aan twee saken 1. Als onse dienst God behaagt. 2. en als men daar door kan salig worden. Hebr. 11. 6.

8. Vr. Hoe veelerhande zijn nu de valsche Religien?

Antw. Tweederleye. Want sommige den waaren God niet kennende dienen den genen die van nature geene Goden en sijn Gal. 4: 8. Andere hem kennende dienen hem niet na sijnen wille / maar met eenen eigenwilligen Gods-dienst. Kol. 3: 23.

9. Vr. Zijnder veele sulke menschen / die den reghten Godt niet kennen?

Antw. Voorseeker. Want het meeste deel der weereld is Heidensch / daarnen weinig of niet weet van den waaren Godt Efes. 2. 11/ 12.

10. Vr. Maar het weinige dat de Heidenen van Godt weeten dienen sy hem daar al na / soo als 't behoort?

Antw. Ook niet. Want sy God kennende, hem als God niet en hebben verheerlikt ofte gedankt; maar sijn verydeld geworden in hunne overleggingen, en hun overstandig herte is verduisterd geworden; Ende hebben de heerlikheid des onverderfliken Gods veranderd in de gelykenis eens beelds van een verderflyk mensche, en van gevogelte, en van viervoetige en kruipende gedierten; hebbende Gods waarheid veranderd in de leugen, en het schepsel geëerd en gediend boven de Schepper, die te prysen is tot in eeuwigheid, Amen. Rom. 1. 21/ 22. 23.

11. Vr. Wie zijnse nu / die den eenigen waaren God alleen dienen / en nochtans niet regt? 454

Antw. De Jooden en Turken met huns gelijke.

12. Vr. Wat scheelter meest aan 't Joodsch en Turx Geloof.

Antw. Dat sy Godt den Vader willen dienen sonder den Soon / en salig worden sonder Saligmaaker. Want dit is 't eeuwige Leeven, datse u kennen den eenigen waarachtigen God en Jesus Christus dien gy gesonden hebt, seyde Gods Soon tot sijnen Vader Johan. 17. 3.

13. Vr. Hoe meenen sy dan salig te worden? 454

Antw. Door 't onderhouden van menschelijke geboden / die den Joden sijn voorgeschreeven van hunne Leeraars de Rabbynen in den Talmud, en den Turken van hunnen Profeet Mahomet in den Alkoran: welke beide vol grillen en gruwelen staan.

14. Vr. Welke noemt gy nu de Kristelyke Religie.

Antw. Waar in dat de regte Godt reght gediend word / door den Middelaar Christus.

15. Vra. Maar sijnder ook niet veelerleye gesintheden in de Kristenheid?

Antw. Ja / God betert: Doch eene van allen kan maar reght wesen; d'anderen hebben altemaal ongelijk; nogtans d'eene wyp wat meer als d'andere.

16. Vr. Welk is d'alleroudste van de tegenwoordige valsche sekten by ons bekend? 455

Antw. De Paapsche. Want die is'er geweest lang voor alle d'anderen / naast ettelijke honderd jaaren.

17. Vr. Ook niet voor ons?

Antw. Ja / voor soo veel als wy van 't Pausdom sijn uitgegaan / en door de Reformatie van hen afgescheiden.

18. Vr. Wel; hebben zy dan 't oudst geloof niet?

Antw. Neense. Wy hebben 't: Want ons geloof komt met d'Apostelen over een / soo als die geleerd hebben eermen van 't Pausdom wist. Maar zy hebben ons geloof en den Bybel langen tijd onderdrukt / doen zy d'Overhand hadden. Daarna hebben Zwinglius en Luther en andere braave mannen het recht Geloof weer uit Gods woord te lande gehaald / en beweesen dat de Paapsche religie

religie door lankheid van tijd meer en meer was afgeweeken van 't regte Geloof.

19. Vr. So is de Roomsche Religie dan eertijds goed geweest / maar niet gebleeven?

Antw. So is 't. Want in tijden van den Apostel Paulus wierd het geloove der Romeinen verkondigd en geroemd in de geheele weereld. Rom. 1: 8. maar de selve Apostel heeft geprofeteerd / dat in de laatste tyden sommige souden afvallen van 't geloove, sich begeevende tot verleidende geesten en leeringen der duivelen, door geveinstheid der leugensprekers; hebbende hunne eigene conscientie als met een brandyser toegeschroeid; verbiedende te houweliken, gebiedende van spysen t'onthouden, die God geschapen heeft tot nuttinge met dankseggingе voor de geloovigen, en die de waarheid hebben bekend. 1 Tim. 4: 1/ 2/ 3. Dit doen de Papisten / en wy niet: daarom zijn zy afgevallen / en wy staan; daarom hebben zy een nieuw geloof / en wy het oud.

20. Vr. Maar zijnse alle met ons eens / die van 't Pausdom afgescheiden zijn?

Antw. Neen: sommige hebben de Paapsche dwaalingen verlaaten / en zijn tot andere ketterije vervallen: sommige zijn met ons uit het Pausdom gegaan/ maar daar na wederom van ons gescheiden.

21. Vr. Welke zijn de nieuwe Sekten / die 't Paaps Geloof verlaaten hebben / en nochtans nooit met ons eens geweest sijn?

Antw. De Sociniaanen, de Geestdryvers, (die men in Engeland nu *Quakers* noemt) / de Vrygeesten, en de Wederdoopers.

22. Vr. Welke sijn van ons afgescheurd / na datse met ons het Pausdom verlaaten hadden?

Antw. De Lutherschen en Arminiaanen. Sy zijn van ons uitgegaan; maar sy waren uit ons niet. 1 Joh. 2: 19.

23. Vr. Hoe! had Luther dan de reghte Leere niet?

Antw. Ja / in 't lest al: maar sommige Lutherschen volgen meest de leeringen die Luther in 't begin gedreeven heeft / als hy de waarheid noch niet volkomelijk ondersocht had; en daar voegense noch veel by dat met Luthers Leer niet over een komt: daarom zijn wy beter Lutherschen als zy. Sommige van hen willen ons niet reght verstaan / anders soude 't verschil met ons so groot niet wesen.

24. Vr. Is 't soo ook niet met d'Arminiaanen?

Antw. Bykans. Het meestendeel is maar ingenomen met scheursiekte om te dwersdrijven. Doch eenige sijn besmet met lasterlijke dwaalingen / die sich onder d'Arminiaanen in 't begin niet openbaarden.

25. Vr. Welke is nu ten lesten de suyverste Religie onder de kristenen?

Antw. De Gereformeerde: want die is *gereformeerd*, dat is / verbeterd van d'oude ketteryen onder 't Pausdom / na den inhoud van Gods woord / ende met geene andere dwaalingen weer op 't nieuw besmet.

26. Vr. Volgen de Gereformeerden niet de Leere van Calvinus, die geweest is een Prediker te Geneve?

 Antw

Antw. Neen: maar wy volgen de Leere der Profeeten en Apostelen / dat doet Calvinus ook: daarom volgen wy hem niet na; maar wy gaan met hem en hy met ons / om dat wy op eenen weg zijn.

27. Vr. Zijnder nu ook geene Religien onder de Kristenen / die nooid onder den Paus hebben gestaan / en nochtans met ons ook niet en houden?

Antw. Ja voorseeker;en die zijn meerder in 't getal als alle de voornoemde;te weeten de Grieken, en de Moskowyten in Europe; de Armeniers, Jakobyten, Georgianen, Nestoriaanen, Koftiers en Abyssynen, in Turkijen en andere deelen van de weereld.

28. Vr. Maar nu / aangesien dat elk volk so eene sekere Religie heeft; waarom is dit te doen?

Antw. Om hier gerustelijk op aarden / en hier naar saliglijk in den Hemel te leeven. Maar sonder geloof is 't onmogelik God te behagen. Want die tot God komt moet gelooven dat hy is, en een belooner is van de gene die hem soeken. Hebr. 11:6.

29. Vr. Kunnen nu door alle Religien zalig worden.

Antw. O Neen! Die zalig wil wesen moet dien God dienen / welke de zaligheid geeven kan / en dat na zijne wetten; want daar is een wetgever die behouden kan en verderven. Jak. 4:12.

30. Vr. Wel soudemen dan niet konnen zalig worden / of men moest juist gereformeerd wesen?

Antw. Die 't gereformeerd Geloof van herten beleest en bestersft / is buiten perykel om zalig te worden: want die houd sich aan Gods woord; en so veele als'er na desen regel sullen wandelen, over deselve sal zijn vreede en barmhertigheyd, Gal. 6:16. Maar van anderen hebben wy niet te seggen; want die buiten zijn oordeelt God 1 Kor. 5:13. Doch wy moeten 't wisse pad kiesen; een yegelik zy in zyn eigen gemoed ten vollen versekerd. Rom. 14:5.

31. Vr. Maar is'er evenwel geen grooter perykel van verlooren te gaan in d'eene sekte of in d'andere?

Antw. Ja gewis. Want sommige zijn geheel vreemd van 't kristen Geloof / als de Heidenen / Jooden en Turken; en de Socinianen zijn niet veel beter. Sommige en zijn weer niet verre van Gods Koninkryk. Mar. 12:34. gelijk de bescheidenste onder die andere sekten: en voor zodanigen is'er meerder hoope.

32. Vr. So maghmen dan niemant plat uit veroordelen.

Antw. Oordeelt niet, op dat gy niet veroordeeld en word; verdoemd niet, op dat gy niet verdoemd en word Matt. 7:1. Wy moeten oordeelen van de Leere der valsche Profeeten, datse verdoemelik is; maar wy mogen niet oordeelen van de gene die so geleerd worden / datse verdoemd zijn.

33. Vr. Hoe hebben wy ons dan te draagen nessens luiden die van andere religie zijn?

Antw. Wy moeten ons best doen omse te winnen / met sachtmoedigheid onderwysende de gene die tegen staan; of hen God t'eeniger tyd bekeeringe gave tot erkentenis der waarheid, en sy weder ontwaaken moghten uit den

strik

strik des Duivels, onder welken sy gevangen waren tot zijnen wille. 2 Tim. 2:25/26.

34. Vr. Maar waarom laat God so veele sekten en ketterijen toe?

Antw. Het belieft hem soo; en daar moeten ook ketterijen zijn, op dat de gene die opreght zijn, openbaar mogen worden. 1 Kor. 11:19.

35. Vr. Nochtans kan een sleght mensche soo licht verbijsteren / en onweetens op eenen dwaalwegh raaken.

Antw. Dat wendmen voor; maar 't is vaak onse eigene schuld / dat wy niet genoeg weer en doen om de waarheid te ondersoeken: want so gyse soekt als silver en naspeurt als verborgene schatten; dan sult gy de vreese des Heeren verstaan, en sult de kennisse Gods vinden. Spreuk. 2:4/5/6. verg. Spr. 8. 17. Jak. 1:5. God laat gene verlegene schaapskens dwalen; want gy waart, seit Petrus, als dwaalende schapen; maar gy zijt nu bekeerd tot den Herder en Opsiender uwer zielen. 1 Pet. 2:25.

II. HOOFDSTUK.

Van Gods Woord.

1. Vrage.

Kan een mensche de reghte Religie door zijn eigen verstand wel uitvinden?

Antw. Neen: wie kan begrijpen / waarmede dat d'onbegrijpelijke God gediend wil wesen / soo hy 't selve niet openbaart? Want wie heeft den sin des Heeren gekend? Rom. 11:34. verg 1 Kor. 2:7/8/9.

2. Vr, Isser dan openbaringe van?

Antw. Ja. Het gene van God kennelijk is, dat is in de menschen openbaar: want God heeftet hen geopenbaard Rom. 1:19.

3. Vr. Op wat wijze?

Antw. Tweesins: met woorden en werken.

4. Vr. Wat werken?

Antw. Al wat hy geschapen heeft: Want zijne onsienlijke dingen worden van de scheppinge der weereld af uyt de schepselen verstaan en doorsien, beide zyne eeuwige kragt en Godlijkheid. Rom. 1:20.

5. Vr. Wat kond gy daar uit leeren van zijnen dienst?

Antw. 1. Dat de God die de weereld gemaakt heeft, en al watter in is, zijnde een Heere van allen, niet en woont in tempelen met handen gemaakt; ende word ook van menschen handen niet gediend als iet behoevende; alsoo hy selve allen het leeven, den adem, en alle dingen geeft, Hand. 17:24/25. en 26-29.

2. Is God een reine Geest,
Gelyk de verssen leeren;
So moet men hem ook meest.
Met reiner herten eeren.

6. Vr. Kan die natuurlijke kennis den mensche wel strekken tot de zaligheid?

Antw. Neen: maar sy dient alleen daar toe / op datse niet te verontschuldigen zijn. Rom. 1: 20. Want God heeft hem selven, dus doende / niet onbetuyght gelaaten Hand. 14: 17. Daarom kan niemant seggen / dat hy niet beter weet / om dat sy God kennende hem als Godt niet en hebben verheerlikt Rom. 1: 21.

7. Vr. Waarom kan geen mensch door die natuurlijke kennis zalig worden?

Antw. Om dat wy daartoe / sint Adams Val / al te zeer bedorven zijn: want de menschen zijn verydeld geworden in hunne overleggingen, en hun onverstandig herte is verduisterd geworden. Rom. 1: 21.

8. Vr. Wat raad dan / om God zo te leeren kennen / dat wy mogen zalig worden?

Antw. Dat heeft hy nader geopenbaard in zijn Woord. Want nademaal in de wijsheid van God de weereld God niet en heeft gekend door die wijsheid; so heeft het Gode behaagt door de dwaasheid der predikinge (dat is / door d'eenvoudige verkondinge van zijn woord) zalig te maken die gelooven 1 Kor. 1: 21.

9. Vr. Wat verstaat gy door Gods woord?

Antw. De woorden die God gesprooken heeft om hem selven en zijnen wille aan de menschen bekent te maken. Hy heeft u bekend gemaakt, ô mensche, wat goed is. Mich. 6: 8.

10. Vr. Zijn dese woorden alleenlijk gesprooken / of zijnse ook beschreeven?

Antw. Eerst gesprooken; daarna beschreeven / op dat het gene gesprooken was / niet soude vergeeten worden. Siet Deut. 31: 24/27. verg. met Rigt. 2: 7—12.

11. Vr. Hoe ging dat spreeken toe?

Antw. God voortijds veelmaal en op veelerleije wijse tot de vaderen gesprooken hebbende door de Profeeten, heeft in de laarste dagen tot ons gesprooken door den Soon, Hebr. 1: 1. te weeten / van de saligheid, dewelke begonnen zijnde verkondigd te worden van den Heere zelve / daarna bevestigd is van de gene die hem gehoord hebben, welke waren d'Apostelen Hebr. 2: 3.

12. Vr. Hoe wisten de menschen / dattet van God afkwam / wanneer de Profeeten, of Christus of d'Apostelen tot hen spraken?

Antw. De Heere selve wroght mede, bevestigende 't woord door Tekenen die daar op volgden Mar. 16: 20. namelijk soo / dat God boven dien mede getuigde door tekenen en wonderen en menigerleye kragten, en bedeelingen des Heiligen Geestes, na zijnen wille. Hebr. 2: 4.

13. Vr. Is 't nu altemaal in 't Schrift / wat de Profeeten, of Christus, of d'Apostelen ooit van de Zaligheid gesprooken hebben?

Antw. Nergens na: Want daar zijn noch veele andere dingen, die Jesus alleen gedaan heeft, welke, zose elk bysonder beschreeven wierden; ik achte (segt d'Apostel Joannes) dat ook de weerelt selve de geschreevene boeken niet en soude vatten Joh. 21: 25.

14. Vr. Wel / hebben wy dan al genoeg aan 't gene datter van beschreeven is?

Antw. Ja: d'Apostel getuigt van de Heilige Schriften, die doe waren / daar zedert noch veel by gekomen is) datse ons konnen wys maaken ter zaligligheid 2 Tim. 3: 15/ 16. (Leest ook Joh. 5: 39. en 20: 31. Rom. 15: 4.) Ja soo verre / dat de mensche Gods volmaakt sy tot alle goed werk volmaaktelyk toegerust 2 Tim. 3: 17.

15. Vr. Zijnder ook niet eenige Mondelinge Overleveringen van ouds / die wy moeten volgen als Gods woord?

Antw. Nu niet. Maar eertijds moestmen sich daar mede behelpen / doeder noch geen Schrift af was. Ik heb van den Heere ontvangen, 't gene ik ook u overgeleverd hebbe, zeide Paulus 1 Kor. 11: 23. maar die Overlevering staat daar nu beschreeven vers 23: 24/ 25. En so daar eenige anderen niet beschreeven zijn / so zijnse ook niet noodig geweest tot de saligheid: gelijk Joannes Schrijft / Jesus heeft noch wel veele andere teekenen gedaan in de tegenwoordigheid zijner discipelen, die niet en zijn geschreeven in dit boek: maar dese zijn geschreeven, op dat gy geloovet, dat Jesus is de Christus, de Soon Gods; en dat gy geloovende het Leeven hebbet in zijnen naam. Joh. 20: 30/ 31.

16. Vr. Hoe noemt gy 't Boek / daar Gods woorden in beschreeven staan.

Antw. Den Bibel ofte de Heilige Schrift. Bibel luid in 't Griex *Biblia*, dat is Boeken, om datter verscheidene boeken in zijn; welke genoemt worden de Heilige Schrift, 2 Tim. 3: 14. om datze komt van den Heiligen God / en van Heilige Saaken schrijft aan Gods Heilig Volk.

17. Vr. In hoe veele Boeken bestaat de gansche Bibel.

Antw. Ses en sestig in alles / beginnende met Genesis en eindigende met Apocalypsis: welke beschreeven zijn van Profeeten, Apostelen en Evangelisten Efes. 2: 20. en naderhand in kapittelen en verssen verdeeld.

18. Vr. Hoe onderscheid gy die?

Antw. In twee deelen; het Oude en Nieuw Testament. Want de Bibel is een dubbeld Testament / waar in de Hemelsche Vader een euwig erfdeel besprooken heeft aan zijne geloovige kinderen.

19. Vr. Hoe onderscheid gy den inhoud van de beide Testamenten.

Antw. Die bestaat in de Wet en 't Euangelium. Want de H. Schrift leert ons twee wegen om zalig te worden: d'eerste door de Wet, zijnde onmogelijk; de tweede door 't Euangelium, zijnde mogelijk en seker.

20. Vr. Handelt nu 't een Testament van de Wet en 't ander van 't Euangelium.

Antw. Allebeide van beiden: doch van de Wet staat meest in 't Oude; van 't Evangelium meest in 't Nieuw Testament.

21. Vr. Welke noemt gy 't Oud Testament?

Antw. De Boeken die door Gods Profeeten voor Christus geboorte beschreeven zijn / onder de bediening van 't eerste Testament / dat door de Joden alleen gemaakt is. Rom. 3: 1/ 2. Psal. 147: 19/ 20. Dit noemt Petrus 't Profeetsche woord 2 Pe. 1: 19.

22. Vr.

22. Vr. Hoe veele Boeken heeft het Oud Testament?

Antw. Negen en dertig, beginnende met Genesis en eindende met Malachias,

23. Vr. Hoe verdeelt gy die?

Antw. In tween / de Wet en de Profeeten. Luk. 16:29/31.

24. Vr. Welke zijn de Wet?

Antw. De vyf Boeken van Moses, in 't Griex en Latijn genaamd *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, en *Deuteronomium*.

25. Vr. Wat is daar in beschreeven?

Antw. D'oorsprong van de gansche Weereld / en besonder van Israels Volk; mitsgaders de Wetten die God hen door Moses geboden heeft in de woestijne.

26. Vr. Welke zijn de Profeeten?

Antw. Noch vier en dertig Boeken / door andere Profeeten na Moses / tot verklaaringe en toeeigeninge van die wet beschreeven.

27. Vr. Zijn die ook niet verscheiden?

Antw. Ja: driederhande; Historiën, Leeringen, Profezijen.

28. Vr. Wat zijn dit voor Heilige Histori-boeken?

Antw. In de selve word verhaald / wat voor gedenkweerdige saken datter by de Joden / in 't Land Kanaän en daar ontrent / zijn voorgevallen.

29. Vr. Hoe veele zijnder?

Antw. Dese twaalf. Het boek van Josua, *Judicum* of van de Righteren, Ruth, twee boeken van Samuel; twee van de Koningen, in 't Latijn *Regum*; twee der Kronyken in 't Griex genaamd *Paralipomena*; voorts Esra, Nehemias, en Esther.

30. Vr. Wat zijnder voor Boeken van Leeringe?

Antw. Daar verscheidene nutte Leeringen in beschreeven staan.

31. Vr. Welk zijn 't?

Antw. Dese vyf: het boek van Job; de Psalmen; en de drie boeken van Salomon, *Proverbia*, dat is de Spreuken, *Ecclesiastes*, de Prediker, en *Canticum Canticorum*, het Hoogelied.

32. Vr. Wat voor boeken noemt gy besonderlijk de Profeeten?

Antw. Daarin dat sestien profeeten hebben beschreeven de Voorseggingen / Vermaaningen / Bestraffingen / Beloftenissen en Dreigingen / die God hen belast had door Gesighten / om aan sijn Volk bekend te maaken.

33. Vr. Hoe veele zijnder?

Antw. Seventien boeken / waar af de vyf eerste beschreeven zijn van de vier groote / en de anderen van de twaalf kleine Profeeten / gelijk gemeenlijk genaamd worden.

34. Vr. Noemt my de vier groote Profeeten.

Antw. Esaias, Jeremias met zijne Klaagliederen, Ezechiel en Daniel.

35. Vr. Nu de twaalf kleine Profeeten.

Antw. Hoseas, Joël, Amos, Obadias, Jonas, Micha, Nahum Habbakuk, Zefanias, Haggai, Zacharias, Malachias.

36. Vr. In wat Taal is dit Oud Testament beschreeven?

Antw.

Antw. In 't Hebreeuwsch; want dat was de moederlijke Taal van de Joden / wien Gods woorden eerst toebetrouwd zijn. Rom. 3: 2.

37. Vr. So gaat ons dan het Oud Testament niet aan.

Antw. Ja: Evenwel. Want al watter in staat / van de onveranderlijke Leer der Godsaligheid / dat kan ons wys maken ter saligheid, tot allen goeden werke volmaaktelyk toegerust. 2 Tim. 3: 15/ 17. Rom. 15: 4.

38. Vr. Wat voor Boeken noemt gy nu 't Nieuw Testament.

Antw. Die door Apostelen en Evangelisten / na Christus hemelvaart beschreeven zijn onder de bedieninge van het tweede Testament / ten dienste van de geheele weereld. Haar geluid is over de geheele aarde uitgegaan, ende haare woorden tot de einden der wereld. Rom. 10: 18. also sy alle neerstigheid deden om te schryven van d'algemeene saligheid Jud. v. 3.

39. Vr. Hoe veele Boeken zijn hier.

Antw. Seven en twintig, beginnende van Mattheus en eindigende met Apocalypsis.

40. Vr. Hoe veelderhande boeken zijn dit wel?

Antw. Driederley: Historien, Brieven, en eene Profezy.

41. Vr. Wat voor Histori-boeken?

Antw. Dese vyf: De Handelingen van Christus / beschreeven van vier Evangelisten, Mattheus, Marcus, Lukas, Joannes; en de *Acta*, of Handelingen der Apostelen, beschreeven van Lukas.

42. Vr. Wat staat in de Sendbrieven.

Antw. Leeringen en Vermaningen aangaande de gemene saligheid van d'Apostelen geschreeven aan sommige Gemeinten / die sy geplant hadden; om deselve in 't kristelijk Geloof te versterken. Jud. v. 3.

43. Vr. Hoe veele zijnder?

Antw. In alles een en twintig: de veertien eersten geschreeven van Paulus: en de seven laatsten van vier andere Apostelen.

44. Vr. Noem op de veertien Sendbrieven van Paulus.

Antw. Aan de Gemeinte tot Romen, een; tot Korinthen, twee; in Galatien, een; tot Efesen, een; tot Filippi, een; tot Kolossen een; tot Thessalonika, twee: aan den Leeraar Timothus twee; aan Titus, een; aan zijnen Vriend Filemon, een; aan zijne broeders d'Hebreën of Joodsche Kristenen / een.

45. Vr. Nu de seven algemeine Sendbrieven.

Antw. Van Jakobus, een; van Petrus, twee; van Joannes, drie; van Judas, een.

46. Vr. Hoe heet nu 't Boek der Profeteering in 't Nieuw Testament.

Antw. *Apocalypsis* ofte d'Openbaaringe van Joannes, waar in vertoond worden de dingen die Gods Kerke souden over komen van den tijd der Apostelen af/ tot op 't einde van de weereld Openb. 1: 1/ 19.

47. Vr. Zijn dese Boeken van 't Nieuw Testament ook eerst beschreeven in de Hebreeusche Taal.

Antw. Neen; in 't Griex: alsoo hier door alle Volkeren moesten onderweesen

sen worden / Matth. 28: 19. over de geheele aarde, tot de einden der weereld. Rom. 10: 18. So diende daar doen ter tijd geene Taal beter toe als de Grieke/ om datse over de meeste deelen van de weereld gebruikelik was. Siet Hand. 21: 37.

48. Vr. Zijn dit nu alle de Boeken van de H. Schrift?

Antw. Ja: te weeten / dit zijnse altemaal die men noemt *Kanonyk*, dat is te seggen Regelmaatig; maar daar zijn andere / die genaamd worden *Apokryf*, dat is so veel als Verborgen.

49. Vr. Waarom worden de voornoemde Boeken *Kanonyk* of Regelmaatig genaamd?

Antw. Om dat die alleen zijn de Regel onses Geloofs. Want wy hebben het Profeetsche woord, dat seer vast is 2 Petr. 1: 19. ende zijn gebouwd op het fondament der Apostelen en Profeeten. Efes. 2: 20. En so veele alsser na desen REGEL sullen wandelen, over deselve sal zyn vreede, en barmhertigheid. Gal. 6: 16.

50. Vr. Welke zijn de Apokryfe Boeken

Antw. Dese dertien: Het derde en vierde boek van Esdras; het boek van Tobias; van Judith; het boek der Wysheid; Jesus Syrach; Baruch; d'Aanhangselen aan Esther; eenige Bytvoegselen tot Daniel, zijnde 't Gebed der drie Jongelingen in den Oven, van Susanna, van Bel en den Draak; 't Gebed van Manasse; mitsgaders de drie boeken van de Machabeen.

51 Vr. Waarom heeten die *Apokryf*, of Verborgen?

Antw. Om dat mense van ouds by de Joden niet openbaarlijk plag voor te leesen noch te verklaren in de Gemeinte / gelijk men de Kanonyke Boeken dede. Siet Hand. 15: 21. 2 Kon. 23: 2. Esr. 8: 6/ 9.

52. Vr. Zijnse dan niet goed?

Antw. Ja: maar niet volmaakt. De Wet des Heeren is volmaakt Psal. 19: 8. maar dit zijn menschelike schriften/ in welke verscheidene dwaalingen onder de goede leeringen vermengd zijn. Gy moogtse dan wel leesen by u selven; maar beproeft alle dingen, en behoud het goede 1. Thess. 5: 21.

53. Vr. Het Psalmboek dat wy in de Kerk singen / behoort dat mede tot den Bibel niet?

Antw. De Psalmen so alsse van David en andere Profeeten gemaakt zijn / staan midden in den Bibel: maar so als wijse singen / heeftse Petrus Dathenus gedicht / die in tijden van Duc d'Alva Predikant was binnen Gent; So zijn 't dan Dathenus woorden; maar het is Davids sin.

54. Vr. Nu / de Stukken / die achter onse Psalmboeken staan / te weeten Catechismus, Kort Begryp, Belydenis des Geloofs, met de andere Formulieren, zijn die Gods woord niet?

Antw. Neen; maar sy komen der ganschelijk met over een. Onse gereformeerde Leeraars hebbense eertijds so by een gesteld / tot onderhoudinge van eenigheid in de Leere en den dienst der Kerken.

55. Vr. Hoe bewijst gy nu / dat de Bibel Gods woord is, meer als andere goede boeken?

Antw.

Antw. Dat sie ik klaarlijk in den Bibel, en gevoel het kraghtigh in my selven.

56. Vr. Hoe siet gy dat in den Bibel, datse van God is?

Antw. Aan de Heiligheid der Leere weet ik datse niet uiten Boosen is: want een kwaade Boom kan geen goede vrugten voortbrengen. Matt. 7: 18.

57. Vr. Daarom kon de Schrift wel van goede Menschen wesen / en juist niet van God.

Antw. Menschen en konden sonder God niet weeten al 't gene in den Bibel staat. Vleesch en bloed en heeft dat niet geopenbaard. Matt. 16: 17. 't gene 't oog niet en heeft gesien, ens. 1. Kor. 2: 9.

58. Vr. Wat isser in den Bibel / dat geen mensch uit hem selven konde weeten.

Antw. Al wat te lang verleeden was / gelijk de Scheppinge der weereld; ofte wat noch op handen was / gelijk de Profezijen / die allegaar so gebeurd zijn als 't voorseid is; ofte wat al te diep verborgen was / in welke dingen de Engelen begeerig zijn in te sien 1 Petr 1: 12. 't gene God bereid heeft dien die hem lief hebben 1. Kor. 2: 9. want wie heeft den sin des Heeren gekend? Rom. 11: 34.

59. Vr. Hebje meer bewijs?

Antw. Ja: Door Gods Voorsienigheid zijn de Heilige Schriften / tegen Duivels list en geweld / duisenden van jaaren lang ongescheud bewaard; 't welk aan geenerhande boeken van bloote menschen gemaakt geschied is / die lang daarna geschreeven sijn.

60. Vr. Hebben ook de Ongelovigen den Bibel wel ooit wederleid?

Antw. O Neen: Het Oud Testament was selfs by de Heidenen in groote achtinge / en is voor Christus tijden van d'Egiptenaars in 't Griex overgeset. Het Nieuw Testament hebben de Fariseen / Christus ergste vyanden / niet konnen tegen spreeken / doe het beschreeven wierd; maar word noch van Josefus Joodschen Historischrijver bevestigd.

61. Vr. Getuigt het Nieuw Testament ook niet van 't Oude / dat 't selve van God is?

Antw. Ja: Alle Schrift is van God ingegeeven 2. Tim. 3: 16. de profezije en is eertijds niet voortgebraght door den wille eens menschen; maar Gods heilige menschen van den Heiligen Geest gedreeven zijnde, hebbense gesproken. 2. Pet. 1: 21. daarom noemtse Paulus uitdrukkelijk Gods woorden Rom. 3: 2. en Christus selve bewees uit Moses, de Profeeten en Psalmen, dat hy moeste lyden, en alsoo in zijne heerlikheid ingaan. Luk. 24: 25/ 26/ 27/ 44/ 45/ 46. verg. mede Matt. 5: 17. 22: 29. Joh. 5. 39. Hand. 17: 2/ 3.

62. Vr. Al bewijs genoeg uit den Bibel: wat versekeringe hebt gy in u selven?

Antw. De H. Geest overtuigt my in mijn gemoed / onder 't leesen en bepeinsen van de Schrift / datse van God is. En de Geest is 't die getuigt, dat de Geest de waarheid is 1 Joh. 5: 6.

63. Vr. Maar wat helpt eenen anderen / dat u de Geest sulx getuigt?

Antw. Dit is maar voor my selven / om my volkomelyker te versekeren:

 de

de voorgaande redenen sijn genoegh / om de vreemden t'overtuigen / alsse maar willen.

64. Vr. So behoev ik dan na 't oordeel der kerke of na geene menschen om te sien; wat boeken sy voor Gods Woord houden / of niet?

Antw. O neen: want dus kond gy dat selfs genoeg sien. En soude ik menschen glooven / so moest ik der Joden Talmud en der Turken Alkoran ook voor Godlijke boeken aanneemen / om dat sy 't seggen. Ook moet ik de kerke niet vragen / welke dat Gods Woord is; maar Gods Woord moet my leeren / welk dat de regte kerk is.

65. Vr. Mag alle man den Bibel leesen?

Antw. Ja: en sy moeten 't doen / alle die na 't eeuwig leeven staan. Joh. 5: 39. en door de vertroostinge der Schrift hoope hebben willen Rom. 15: 4. niet alleen de geleerden / op dat de mensche Gods volmaakt sy 2 Tim. 3: 17. maar ook leeken / want het getuigenis des Heeren geeft den slegten wysheid. Psal. 19: 8. Spreuk. 1: 4. so wel jongen als ouden / om den jongeling weetenschap en bedachtsaamheid te geeven Spr. 1: 4. verg. Deut. 6: 7. verg. Psal. 1: 1. Luk. 11: 28.

66. Vr. Is dat aleer by Gods volk gebruikelik geweest dat de H. Schrift van elk geleesen werde?

Antw. Ja. De Koning Josija ging op in 't Huis des Heeren, ende al 't volk van den minsten tot den meesten; en men las voor hunne ooren alle woorden van 't boek des verbonds 2. Kon. 23: 2. 2 Kron. 34: 30. en Esra opende het boek voor de oogen des ganschen volx; Ende sy lasen in het boek, in Gods Wet, duidelik Neh. 8. 6/9. Want Moses had'er van oude tyden in elke Stad die hem predikten, en hy word op elken Sabbath in de Synagogen geleesen Hand. 15: 21/13/27. Waar door dat ook Timotheus van kinds been af de Heilige Schriften geweeten heeft, 2. Tim. 3: 15.

67. Vr. Word daarom ook de Bibel niet uit het Hebreewsch en Griex overgeset, in allerleije Talen?

Antw. Ja; want so hooren wy een ygelijk in onse eigene tale Gods grote werken spreeken. Hand. 2. 8/11.

68 Vr. Maar is de Schrift dan evenwel noch niet swaar om te verstaan?

Antw. Neen: so veel als noodig is kan elk een wel begrijpen; overmits daar gesprooken word niet met woorden die de menschelike wijsheid leert 1 Kor. 2: 4/13. maar geschreeven met eens menschen griffie. Jesa. 8: 1. dat is/ met eenen gemeenen samen stijl / sich voegende na het begrijp en 't gebruik van de menschen.

69. Vr. Nochtans vindmen genoeg in de Schrift / daar de geleerden selfs met verleegen zijn?

Antw. Die dingen zijn soo nodig niet / datse ieder een op zijne zaligheid volkomelijk weeten moet. Maar God heeft al willens van sommige dingen wat duisterlijk gesprooken / om ons in leesen van zijn woord te oefenen; insonderheid de profezyen. Hier in is wysheit Openb. 13: 18. 17: 9. Daar valt al veel te doen in den Bibel / alsmen dien met aandacht leest; In alle volmaaktheid, seid

seid David / heb ik een einde gesien; maar uw gebod is seer wyd. Psal. 119:96.

70. Vr. Is 't mede niet goed dat de geleerden de Schrift uitleggen voor de leeken.

Antw. Ja voorseker. Want het uitleggen is eene besondere gave van God. Sijnse alle uitleggers? 1. Kor. 12: 30. maar hoe soude ik doch konnen verstaan, seide de Moorman / so my niet iemand en onderregt? Hand. 8: 31. Daarom in tijden van Esra lasen sy in 't boek, in Gods Wet duidelik, en den sin verklarende so maakten sy datmen 't verstond in 't leesen. Neh. 8: vers 9.

71. Vr. Moetmen 't dan so aanneemen / als 't ons van de Leerars word uitgelegd?

Antw. Neen / so terstont niet. wy moeten selfs mede toesien / ondersoekende dagelix de Schriften, of die dingen alsoo zijn, gelijk die van Beroën deeden. Hand. 17: 11. want menschen is niet te betrouwen: de geleerden zijn vaak verkeerden / en de wijsen komen dwaalen. Sy mogen ons leiden als zienden; maar niet als blinden.

72. Vr. Maar hoe vindmen den regten sin der H. Schrift?

Antw. Men moet het voorste met het achterste in elke spreuk zamenvoegen/ om het oogmerk te sien; en dan d'eene plaats met d'andere vergelijken / om den sin der woorden te verstaan. Siet Hebr. 8: 8/9. 1. — 18.

73. Vr. Hoe moetmen voorder doen / alsmen iets bewysen wil uit de Schrift?

Antw. Eerst moetmen sien oft'et ergens uitdrukkelik geschreeven staat: gelijk Paulus de Regtveerdigmakinge door 't gelove bewijst Rom. 4: 5. --- 8. met de woorden van David Psal. 32: 1/2. So men dat niet vind / moetmen soeken of 'er niet wat anders is / daarmen de saak uit besluiten kan: gelijk Christus d'opstandinge der dooden beweesen heeft Matt. 22: 31 / 32. uit Exod. 3: 6.

74. Vr. Wat is 't beste datmen doen kan / om de H. Schrift wel te gebruyken?

Antw. Neerstig leesen / en ernstig bidden. God is de beste uitlegger van sijn eigen woord: Niemand en weet het gene Gods is, dan Gods Geest. 1 Kor. 2: 11. Bid derhalven met David, ontdekt mijne oogen, dat ik aanschouwe de wonderen van uwe Wet. Psal. 119. vers 18.

III. HOOFDSTUK.

Van den Catechismus.

1. Vraage.

AAngesien dat wy dan de Leere der Saligheid alleenlik uit Gods Woord hebben moeten / en dat de Bibel een groot boek is / 't welk men so licht niet in 't hoofd kan krijgen: isser geen middel om ons wat korter voor te stellen 't gene daar in begreepen is?

Antw. Ja / seer wel: alsmen daar uit trekt de voornaamste Hoofdstukken/ daar de H. Geest doorgaans van handelt; en verklaart die uit de duidelikte spreuken der Schrift van die saak spreekende. Hebr. 6: 1/2. 't welk op veelerhande wijsen geschieden kan.

2. Vr. Maar welk is de voegelikte manier voor den gemeenen man / en voor de kinderen / ofte die eerst beginnen?

Antw. Datse den Catechismus leeren.

3. Vr. Wat is dat te seggen / Catechismus?

Antw. 't Is een Griex woord / en 't heet in Duits so veel als Mondeling Onderwys, 't welk door vraagen en antwoorden geschied. *Kategetes* en *Katechistes* is de gene die d'onderwysinge doet. en *Katechumenos* die so onderweesen word; *Katechizeeren* dat is op die manier onderwysing doen.

4. Vr. Waar toe sulke vreemde naamen?

Antw. Om dat dit gebruik van *Katechizeeren* uit vreemde landen tot ons overgebragt is / daarmen eertijds Griex spraak / gelijk d'Apostelen en d'oude Leeraars meest hebben gedaan.

5. Vr. Heeftmen dan in vreemde landen / al van oude tijden af Catechismus geleerd?

Antw. Dats buiten twijfel. d'Apostelen selfs deeden daar hun best toe: Want Paulus spreekt van geestelijke Melk voor de Kinderen, waar door hy verstond het fondament en 't beginsel van Christus Leere, voor de gene die noch onervaaren zijn in 't Woord der gerechtigheid, Hebr. 5: 13. 6: 1. Hy vermaant ook / dat de gene die onderweesen word in 't Woord, mede deele van alle goederen den genen die hem onderwyst. In 't Griex staat / als of men seide / die gekatechizeerd word den genen die hem katechizeerd Gal. 6: 6.

6. Vr. Bleef dat gebruik noch lang?

Antw. O Ja: Men nam eertijds uit het Heidendom niemant in de Gemeinte/of hy moest eerst eenen tijd lang onder de Catechumenen geweest zijn; en als hy genoegsaam in den Katechismus bedreeven was/steldemen hem *inter competentes*, dat is / onder de gene die 't H. Avondmaal begeeren: die deeden dan hunne belijdenis / wierden gedoopt / en gingen daar op ten Avondmaale.

7. Vr. Zijnder by ouds ook wel sulke Boexkens gemaakt/die wy Katechismus noemen?

Antw. Verscheidene / dewelke al voor 1200 of 1300 jaaren van treffelijke mannen gemaakt zijn / insonderheid Augustinus Bisschop of Predikant van Hippona / Cyrillus Bisschop van Jerusalem / Dionysius van Korinthen / en anderen meer.

8. Vr. Maar heeftmen hier te lande voor 100 jaaren wel geweeten van Catechismus of Katechizeeren?

Antw. Onder 't Pausdom was 't alleen in versloffinge geraakt / door dien men 't volk socht te onderhouden in onweetenheit. Maar nu zedert de Reformatie zijnder weer verscheidene Katechismen in alderleije taalen by alle volkeren door gansch Europen in 't gebruik gebragt. Selfs de Papisten en andere Sekten hebben hunne eigene Katechismen; om ons na te doen / en de jeugd tegen ons te bereghten.

9. Vr.

9. Vr. Waar van daan is onse Duitsche Katechismus gekomen?

Antw. Door last van Frederyk den III. Palzgraaf aan den Rijn isse eerst gemaakt in 't Hoogduits van de Leeraars tot Heidelberg / in 't jaar 1563; en daar na in 't Latijn en Nederduits vertaaldt / is zedert by onse Kerken hier te Lande in 't gebruik gebraght / en onveranderlik gebleeven.

10. Vr. Is dese Catechismus onfeilbaar / datmen al geloven moet / watter in staat?

Antw. Niet verder als met Godts Woordt over een komt: Want het is altemaal geschreeven van menschen die dwaalen konnen. Maar 't is ook al dikwijls en overvloedelijk beweesen / datter niets in is / 't gene tegen Godts Woord strijd.

11. Vr. Alsmen dan desen Catechismus van buiten weet / is 't daar met goed?

Antw. Nergens na: Van buiten te seggen en niet te verstaan / dat is maar een klinkend metaal of luidende schelle te zijn. 1. Kor. 13: 1. verg. 1. Kor. 14: 15/19. Men moet dan verstaan wat men leest Hand. 8: 30.

12. Vr. Hoe moet ik dan doen / om my den Catechismus wel te nutte te maaken?

Antw. I. Nalaatende 't beginssel van Christus leere moet ik tot de volmaaktheid voortvaaren. Hebr. 6: 1. II. Ondersoekende de Schriften; of die dingen alsoo zijn Hand. 17: 11. moet ik door de gewoonheid de sinnen oefenen, tot onderscheidinge van goed en kwaad Hebr. 5: 14. III. 't gene ik alleen niet begrijpen kan / moet ik wijser vraagen. Siet Matt. 13: 36. 1. Kor. 14: 35.

13. Vr. Welke is de beste voet om 't Katechizeeren in swang te houden?

Antw. I. Dat elk zijn Huisgesin onderreght; Gy sultse uwe kinderen inscherpen, en daar van spreeken, als gy in uw huis sittet, als gy over wegh gaat, als gy nederligget en als gy opstaat. Deut. 6: 7. Soo deede Abraham Genes. 18: 19. en soo was aan Timotheus geschied 2. Tim. 3. 15. verg. met 1: 5. II. Dat de Schoolmeesters hier op passen / 't gene Salomo seid: Leer den jongen d'eerste beginsselen; na den eisch sijns weghs: Spreuk. 22: 6. So was Paulus aan de voeten van Gamaliel sijnen meester onderweesen: Hand. 22: 3. vergel. Luk. 2. 46. III. Dat de Predikanten 't sleghte Volk hier in onderreghten in de Kerk / en by alle gelegentheeden: voornamelijk / die op 't stuk staan om tot het H. Avondmaal toegelaaten te worden; deselve voedende eerst met melk, en daarna met vaste spijse 1. Kor. 3: 2.

14. Vr. Maar is 't al noodig soo veel te Catechizeeren?

Antw. Immers. Want Godt wil 't hebben. Ik zal seid hy / u onderwysen, en u leeren van den wegh dien gy gaan sult: weest niet gelijk een peerd, gelijk een muilesel, welk geen verstand en heeft. Psal. 32: 8/9. maar weest altyd bereid tot verantwoordinge aan eenen ygeliken die u rekenschap afeischt van de hoope die in u is, met sachtmoedigheid en vreese. 1. Pet. 3: 15. daarom wil hy ook / datmen 't met dank vergelden sal / als ons iemand Catechizeert. Gal. 6: 6.

15. Vr. Soudemen niet konnen salig worden sonder Catichizeeren?

Antw. Sonder kennisse kan niemant salig worden: en om tot kennis te komen isser geen bekwaamer middel als de Catechizatie.

16. Vr.

16. Vr. Maar kan men ook niet al te veel leeren? die meest weet sal meest verantwoorden: weet ik dan weinig / so sal myn ook weinig afgeeischt worden. Luk. 12:47/48.

Antw. Holla! dat is de meening niet. Die minst weet / sal meest moeten verantwoorden / als hy gelegentheid heeft gehad om meer te weeten / om dat hy niet gedaan heeft 't gene hy behoorde te weeten / en om dat hy niet geleerd heeft wat hy moeste doen. Want God sal met vlammenden vuure wrake doen over de gene die hem niet en kennen 2 Thess. 1:8.

17. Vr. Nochtans worden veele luiden seer neuswijs en opgeblasen door 't Catechizeeren / of geeven hun hooft al te veel te doen: ware 't dan niet beter datse 't lieten?

Antw. 't Ware beter datse d'opgeblaasentheid lieten sinken / en de weetenschap rysen. So iemant meint iets te weeten, die en heeft noch niet gekend gelijk men behoort te kennen 1. Kor. 8:2. De kennis maakt opgeblaasen 1. Kor. 8:1. maar dat komt door de verdorventheid der menschen; de leere en heeft geen schuld. Paulus bestraft d'opgeblaasentheid; maar hy prijst de kennisse Rom. 12:3. en hy beschaamt d'onweetenheid. 1. Kor. 15:34. het misbruik neemt het gebruik niet weg.

18. Vr. Wy konnen evenwel altemaal geene Leeraars weesen. Zijnse alle Profeeten? zijnse alle Leeraars? 1. Kor. 12:29.

Antw. Ja; wy behoorden Leeraars te zijn van wegen den tijd Hebr. 5:12. en och dat al het Volk des Heeren Profeeten waren, dat de Heere zijnen Geest over hen gave! Num. 11:29. overmits dat van den tijden des Nieuwen Testaments geprofeteerd is / zy sullen den Heere alle kennen, van den kleinsten tot den grootsten. Jerem. 31:34. Jesa. 54:13. Joh. 6:45. Joel. 2:28/29. Hand. 2:16/17/18.

19. Vr. Maar wat is 't al / ofmen veel weet en niet en doet?

Antw. Dan is 't niet met al. Niet een yegelyk, segt Christus, die tot my seid, Heere, Heere, sal ingaan in 't Koningryk der Hemelen; maar die doet den wille myns Vaders die in de Hemelen is Matt. 7:21/22/23. Ende wat noemt gy my Heere, Heere; ende en doet niet wat ik segge? Luk. 6:46. Maar indien gy dese dingen weet; Salig zijt gy so gy deselve doet. Joh. 13:17.

CATECHISATIE
Over den Heidelbergschen
CATECHISMUS.

IV. HOOFDSTUK.

I. SONDAGH.

Van den Troost der Kristenen.

I. Vraage.

At helpt u de Kristelijke Religie; hebje 't daar door beter in de weereld als een ander/ die om God noch zijn gebod niet denkt?

Antw. **O** ja: My aangaande, 't is my goed na by God te wesen **Psal.** 73: 28. **Na 't Lichaam te spreeken/ soo hebben 't de Godloosen best/** de lieden die van de weereld zijn, welker deel in dit leeven is. **Psal.** 17: 14. **Maar voor de Ziel is't vrij wat beter dat men God dient/ die** een belooner is van de gene die hem soeken **Hebr.** 11: 6. De Heere is mijn deel, zeit mijne ziele; daarom zal ik op hem hoopen. De Heere is goed den genen die hem verwachten, de ziele die hem zoekt: **Klaagl.** 3: 24/ 25.

2. Vr. **Maar wat kan u dit veel troosten/ als gy ondertusschen al u leeven lang in 't lijden zijt?**

Antw. **Dat ik leevende een beter verwacht/ en stervende een beter verwerven sal:** Indien wy alleenlik in dit leeven op Christus zijn hoopende, soo zijn wy d'elendigste van alle menschen. **1. Kor.** 15: 19. **Doch** wy en hebben hier geene blyvende stadt; maar wy soeken de toekomende. **Hebr.** 13: 14. Dewyle wy niet en aanmerken de dingen diemen siet; maar de dingen diemen niet en siet. Want de dingen diemen siet zijn tydelik: maar de dingen diemen niet en siet zijn eeuwig. 2. **Kor.** 4: 18.

3. Vr. **Isser dan niets in de weereld dat u te reghte troosten kan?**

Antw. **O neen:** ydelheid der ydelheden, zeit de Prediker; ydelheid der ydelheeden; 't is all ydelheid. Wat voordeel heeft de mensch, van all zynen arbeid, dien hy arbeid onder de Sonne? **Pred.** 1: 2/ 3, **Psal.** 49: 13/ 17/ 18.

4. Vr. Waar in bestaat dan u Hoogste goet?

Antw. Mijn goed is in God. Beswykt mijn vleesch en mijn herte, soo is God de rotsteen mijns herten, en mijn deel in eeuwigheid. Psal. 73:25/26. 16:8 want by hem is de Fontein des Leevens. Psal. 36:10.

5. Vr. Kond gy u met God wel troosten; hoe weet gy dat God met u is?

Antw. Om dat ik met God ben: Ik stell den Heere geduuriglik voor my: om dat hy aan myne reghterhand is, en sal ik niet wankelen. Psal. 16:8.

6. Vr. Wat moetje waarnemen/ om desen Troost wel te begrijpen?

Antw. I. Waar in die bestaat; volgens d'eerste Vraage vanden Catechismus. II. Wat middelen datter toe vereischt worden; op de tweede Vraage.

1. Vraage. Welk is u eenige Troost in 't leeben en sterben?

Antwoord. Dat ik met lijf en siele/ by leeben en by sterben/ niet mijn; maar mijns getrouwen Saligmaakers Jesus Christus eigen ben; die met sijn dierbaar Bloed voor alle mijne sonden volkomelik betaald/ en my uit alle geweld des Duivels verlost heeft; en nu soo wel bewaart/ dat sonder den wille mijns Hemelschen Vaders geen Haar van mijnen Hoofde vallen kan: Ja ook/ dat my alle ding tot mijne Saligheid dienen moet: daarom hy my ook door sijnen Heiligen Geest van 't eeuwig Leeben versekert/ en om hem voortaan te dienen van herten willig en bereid maakt.

7. Vr. Seg nu met een woord/ waarin bestaat u eenigste Troost?

Antw. Dat ik Christus eigen ben. Gy zijt Christi, segt Paulus 1. Kor. 3:23.

8. Vr. Hoe! zijt gy dan u eigen mann niet?

Antw. Neen ik; en weet gy niet, dat gy ook uws zelfs niet en zijt? 1. Kor. 6:19.

9. Vr. Wel is dat so troostelik/ iemants eigen te zijn?

Antw. Ja: nademaal de mensch hem zelfs niet te betrouwen is/ so is't veel beter dat hy iemant toekomt als niemant: gelijk een onmondig kind best bewaard is onder Voogden en Versorgers Gal. 4:2. verg. 1. Petr. 2:25.

10. Vr. Hoe verre zijt gy nu Christus eigen; in 't geheel/ of ten deele?

Antw. Geheelik: met lijf en siele. Daarom zeit d'Apostel/ verheerlikt God in uw Lichaam en in uwen Geest, dewelke Gods zijn 1. Kor. 6:20.

11. Vr. Wanneer of hoe langh zijt gy zijne?

Antw. Altijdt: beide in 't leeven en sterven. Want het zy dat wy leeven, wy leeven den Heere: het zy dat wy sterven, wy sterven den Heere: Het zy dan dat wy leeven, het zy dat wy sterven; wy zijn des Heeren. Rom. 14:8.

12. Vr. Hoe zijt gy zijn eigen geworden?

Antw. Hy heeft my gekocht: want, zeit Paulus/ gy zijt dier gekocht. 1. Kor. 6:20.

13. Vr. Hoe duur kost hy u; en waar mede heeft hy betaald?

Antw. Met zijn dierbaar Bloed. Niet door vergankelike dingen, silver

ofte goudt, maar door 't dierbaar Bloed van Chriſtus 1. Petr. 1:18/19.

14. Vr. Waar voor gaf hy zijn bloed?

Antw. Voor alle mijne ſonden. Want het bloed van Jeſus Chriſtus Godts Soon reinigt ons van alle ſonden. 1. Joh. 1:7. verg. 1 Petr. 1:18.

15. Vr. Valter dan niet meer op te betaalen?

Antw. Neen; hy heeft volkomelik betaald. Want met eene Offerhande heeft hy in eeuwigheid volmaakt de gene die geheiligd worden. Hebr. 10:14.

16. Vr. Maar in wiens geweld waren wy anders / dat hy ons vry koopen moeſt?

Antw. Van wegen de ſonde waren wy in de maght des Duivels, met vreeſe des doodts door al ons leeven de dienſtbaarheid onderworpen Hebr. 2:14/15. verg. 2. Tim 2:26.

17. Vr. Heeft Chriſtus u daar uit verloſt?

Antw. Ja hy: want hy heeft door den dood te niete gedaan, den genen die 't geweld des doods hadde, dat is den Duivel. Hebr. 2:14. en nu heeft hy de ſleutelen der hell en des doods. Openb. 1:18. verg. 1. Joh. 3:8. en Matt. 12: vers 29.

18. Vr. Bevalt u Chriſtus nu ſo wel; dat gy geern zijn eigen zijt?

Antw. Ja ſeker. Want onder allen ſo bewijſt hy my vier uitneemende weldaden.

19. Vr. Welke toch?

Antw. Ten eerſten / dat hy my ſo wel bewaart dat ſonder den wille mijns Hemelſchen Vaders geen haar van mijnen hoofde vallen kan. Want dus ſeit hy / Mijne Schapen en ſullen niet verlooren gaan in eeuwigheid, en niemant en ſal deſelve uit mijne hand rukken. Mijn vader dieſe my gegeven heeft is meerder dan alle; en niemant kanſe rukken uit de hand des vaders. Joh. 10: 27/28/29. En worden niet twee muſchkens om een penninxken verkocht? nochtans niet een van die en ſal op d'aarde vallen ſonder uwen vader. Ja ook de haaren uws hoofds zijn alle geteld. En vreeſt dan niet; gy gaat veele muſchkens te boven. Matt. 10:29/30/31. Leeſt ook Jeſa. 43:2.

20. Vr. Welk is het tweede?

Antw. Hy maakt / dat my alle ding tot mijne ſaligheid dienen moet. Want wy weeten, dat den genen die God lief hebben alle dingen mede werken ten goede; Rom. 8:28.

21. Vr. Kan ons 't kwaad dan ook ten goede ſtrekken?

Antw. Ja: het lijden is ons nut. 't Is waar / alle kaſtydinge als die tegenwoordig is, en ſchynt geene ſaak van vreugde, maar van droefheid te zijn: doch daar na geeſt ſy van haar een vreedſaame vrugt der geregtigheid, den genen die door deſelve geoefend zijn. Hebr. 12:11. Want onſe lichte verdrukkinge, die ſeer haaſt voorby gaat, werkt ons een ganſch ſeer uitneemend eeuwig gewigte der heerlikheid. 2. Kor. 4:17. Siet Pſal. 119:67/71.

22. Vr. Is 't ſondigen u ook nut?

Antw. De ſonde is in haar ſelfs het ſchadelikt van allen: Want de beſoldinge der ſonde is de dood. Rom. 6:23. Maar God ſtiertſe ons ook al ten beſten / wanneer

wanneer wy berouw hebben; dat wy ons meer voor de selve wachten; gelijk een die krank geweest is / en daar na soo veel te beter voor zijne gesondheid sorgt. Joh. 5: 14. 8: 11.

23. Vr. Welk is nu de derde weldaad / die Christus u bewijst?

Antw. Dat hy my versekert van 't Eeuwig Leeven: want ik weet wien ik geloofd hebbe, en ik ben versekerd: dat hy magtig is mijn pand by hem weg gelegd te bewaren tot dien dag. 2. Tim. 1: 12. 4: 8. 1. Joh. 5: 13.

24. Vr. Door wat Getuige geeft hy u dese versekering?

Antw. Door zijnen Heiligen Geest. Want deselve Geest getuigt met onsen Geest, dat wy Gods Kinderen zijn. Rom. 8: 16. 1. Kor. 2: 12.

25. Vr. Welk is de vierde weldaad?

Antw. Dat hy my van herten willig maakt tot zijnen dienst: nademaal hy hem selven voor ons gegeeven heeft, op dat hy ons soude verlossen van alle ongeregtigheid, en hem selven een eigen volk soude reinigen yverig in goede werken. Tit. 2: 14.

26. Vr. Is dat ook troostelijk / dat wy gewillig zijn tot dienstbaarheid?

Antw. Immers ja: want I. daar aan kent men Gods kinderen. So veele als'er door Gods Geest geleid worden, die zijn Gods Kinderen Rom. 8: 14. II. Daar op hooptmen de Saligheid: Want indien ik 't gewillig doe, so hebb' ik loon. 1 Kor. 9: 17. III. Daar door valt de dienst ons lichter:

Lust en liefde rot een ding. Maak den arbeid seer gering.

27. Vr. Maar is dit nu al een volkomene troost in 't leeven en sterven? moet ik niet gedurig klaagen:

Drie dingen kwellen mijn gemoedt: Dat ik niet weet den tyd, wanneer:
Het eerste, dat ik sterven moet: Het derde knaaght my boven al;
Het tweede drukt my noch veel meer; Ik weet niet, waar ik vaaren sal?

Antw. Och neen! Soo moest gy niet spreeken; op dat gy niet bedroefd en zijt gelijk als de anderen, die geene hoope en hebben. 1. Thess. 4: 13. Want / moet ik sterven? Het leeven is my Christus, en sterven is my gewinn. Filip. 1: 21. Weet ik den tydt niet? dat leert my waaken en bidden. Luk. 12: 35--46. 21: 34/ 35/ 36. En als ik dood ben soo vaar ik ten Hemel / hebbende begeerte om ontbonden te worden, en met Christus te zijn. Filip. 1: 23.

28. Vr. Hoe soud gy dit dan rijmen / dat het kristelijker luid?

Antw. Aldus:

Drie dingen troosten mijn gemoed: Maar houd my veerdig, als 't geschied:
Met sterven winn ik 't meeste goed: Doch dit vertroost my boven all;
Den tyd mijns stervens weet ik niet; Ik weet waar dat ik vaaren sall.

2. Vraage. Hoe veele Stukken zijn u noodig te weeten / op dat gy in desen Troost salighlijk leeven en sterven meugt?

Antwoord. Drie Stukken. Ten eersten / hoe groot mijne sonden en elenden zijn. Ten anderen / hoe ik van alle mijne sonden en elenden verlost werde. Ten derden / hoe ik God voor alsulke verlossinge sal dankbaar zijn.

29. Vr.

29. Vr. Wat grond heeft deſe Afdeeling?

Antw. Het eerſte deel ſpreekt van de ſiekte; het tweede van de geneeſing; het derde van de onderhoudinge der geſondtheid. Het eerſte leert den geloovigen menſche / wat hy is geweeſt; Het tweede / wat hy is; het derde wat hy weſen moet. Elendig was hy; en Salig is hy; Godtſalig moet hy weſen.

30. Vr. Wat trooſt is my dat / oft ik my ſelven elendig bevind?

Antw. I. Hoe grooter elende / hoe grooter gelukk / als men daar uit verloſt is. Luk. 7:41/42/43. II. En die de meeſte ſwaarigheid ontkomen is / heeft de minſte niet meer te vreeſen. 2. Kor. 1:10.

31. Vr. Wat trooſt kan 't u geeven / dat gy de manier van uwe verloſſinge verſtaat?

Antw. I. Dat ik volkomelijk in Godts gunſte ſta / die my door ſijns Soons dood verloſt heeft. II. En ſo God voor ons is, wie ſal tegen ons zijn? Rom. 8:31---39.

32. Vr. Maar dat gy God daar voor dankbaar zijt door een godſalig leeven / kan u dat ook trooſten?

Antw. O ja! want dat is om mijne roepinge en verkieſinge vaſt te maaken. 2. Pet. 1:10.

33. Vr. Worden deſe drie ſtukken ook met ſulken order wel verhandeld of voorgeſteld in Godts Woord?

Antw. Ja. Paulus in den Brief aen de Romeinen handelt in 't breede I. Van d'Elendigheid in de drie eerſte Kapittelen / II. Van de Verloſſinge in de acht middelſte / en III. Van de Dankbaarheid in de vyf laatſten. Kortelik worden deſe drie deelen voorgeſteld in ſommige ſpreuken. Pſal. 130:3/4. Matt. 11:28/29. Rom. 7:24. Eſeſ. 5:8. Tit. 3:3--9. 1. Pet. 2:9. en 10. 11. 12.

HET EERSTE DEEL,

Van 's Menſchen Elendigheid.

V. HOOFDSTUK.

II. SONDAGH.

Van de Wett.

1. Vrage.

WAar in beſtaat 's menſchen Elendigheid?

Antw. In twee ſaken: de Sonde en de Straffe; dat hy geen goed

kan doen / en daarom niets goedts heeft te verwachten: daar tegen / dat hy kwaalik doet / en daar over kwaalik vaaren moet. Want zy hebben alle gesondigd, en derven daarom Gods heerlikheid. Rom. 3: 23. en wy waaren van natuuren kinderen des toorns Efes. 2: 3.

3. Vraage. Waar uit kent gy uwe Elendigheid?
Antwoort. Uit de Wett Gods.

2. Vr. Wat is eene Wett?
Antw. Al wat ons voorgesteld word om te doen of te laaten / van de genen die magt over ons hebben / om de gehoorsamen te beschermen / en de ongehoorsamen te straffen. Jak. 4: 12.

3. Vr. Wat verstaat gy door Gods Wett?
Antw. De Regelen die God den menschen heeft voorgesteld om daar naa te leeven; beloovende geduurige segeningen aan de genen die het doen / en dreigende geduurigen vloek aan de genen die het niet en doen. Want God is d'opperste Wetgeever, die behouden kan en verderven Jak. 4: 12. verg. Matth. 10: 28. Luk. 12: 4.

4. Vr. Heeft Godt zijne Wett aan alle menschen gegeeven?
Antw. Ja: overmits dat alle menschen onder hem staan.

5. Vr. Maar op wat wijse maakt hy zijne Wetten aan de menschen bekend?
Antw. Dat doet hy tweesins / in de Natuur en in de Schriftuur Rom. 2: 14.

6 Vr. Hoe in de Natuur?
Antw. Door dien hy allen menschen soo veel natuurlik verstand geeft / datse uit hunne eigene natuur konnen weeten wat goed of kwaad is: als betoonende het werk der Wet geschreeven in hunne herten, hunne conscientien mede getuigende, en de gedachten onder malkanderen hen beschuldigende of ook ontschuldigende Rom. 2: 15.

7. Vr. Hoe in de Schriftuur?
Antw. Alsoo / dat God ons daar in zijnen wille noch veel duidelijker te kennen geeft / als wy uit de natuur konden weeten. Daarom zeide David tot God / u woord is eene Lampe voor mijnen voet, en een Licht voor mijn pad. Psal. 119: 105. verg. Psal. 19: 1--10.

8. Vr. Hoe leert gy nu uit de Wett uwe Elendigheid?
Antw. I De Wet leert my wat Sonde is / en dat ik een Sondaar ben. II. Sy leert my ook wat Straffe dat op de Sonde staat / en dat ik verdoemelik ben.

9. Vr. Weet gy uit de Wet der Natuur / wat dat Sonde zy?
Antw. Ja: uit de natuur weet ik wat Deugd is; en wat tegen de Deugd strydt / dat is Sonde. Want wanneer de Heidenen die de Wet niet en hebben (verstaat de beschreevene Wet van Godts Woord) van natuur de dingen doen die der Wet zijn, dese de Wet niet hebbende zijn hen selven eene Wett. Rom. 2: 14. Daarom hebben Heidensche Kooningen en Filosoofen somtydts soo goede Wetten gemaakt / de misdaaden bestraft en gestraft; om datse uit

uit de Natuur wisten het kwaad dat men laaten en 't Goed datmen doen moet.

10. Vr. Weet gy uit de Natuur ook van de Straffe?

Antw. Ja: Want der Heidenen conscientie getuigt hen dat mede Rom. 2: 15. Dewelke Godts Reght weeten, dat de gene die sulke dingen doen, den dood weerdig zijn. Rom. 1: 32.

11. Vr. Kent gy nu de Sonde noch beter uit de Schriftuurlike Wet?

Antw. Ja: Want door de Wet is de kennis der sonde. Rom. 3: 20. Ja ik en kende de Sonde niet volkomelik dan door de Wet. Die leert my dat sonde is / 't gene ik uit de natuur niet soude konnen weeten: want ook en hadde ik de begeerlikheid voor gene sonde gekend, indien de wet niet en seide, Gy en sult niet begeeren. Rom. 7: 7.

12. Vr. Spreekt de Wet in de Schriftuur ook klaarder van de Straffe / als de Nature leert?

Antw. Jase: Want niet alleen staater duidelik / de besoldinge der sonde is de Dood. Rom. 6. 23. maar noch veel scherper / Vervloekt is een ygelik die niet en blyft in al het gene geschreeven is in het Boek der Wett, om dat te doen. Gal. 3: 10.

13. Vr. Nu willen wy dan eerst van de Sonde spreeken / gelijk onse Catechismus doet op de 4--8 Vraagen: daarnaa van de Straffe, op de 9/ 10/ 11. Vraagen. Maar wat staater aan te merken / om de Sonde te leeren kennen uit de Wett?

Antw. Eeerst besie ik de Wett / wat die my gebied / daarnaa spiegel ik my selven in de Wett / of ik alsoo doe of niet. Doe ik dan na de Wet / so ben ik gelukkig; doe ik'er niet na / so ben ik elendig.

4. Vraage. Wat eischt Gods Wet van ons?

Antwoord. Dat leert ons Christus in eene somme Matt. 22: 37-40. seggende; Gy zult den Heere uwen God lief hebben met u geheel herte, met uwe geheele ziele, en met u geheel verstand Dit is het eerste en het grootste gebod. En het tweede desen gelijk is, Gy sult uwen naasten lief hebben als u selven. Aan dese twee gebooden hangt de gantsche Wett en de Profeeten.

14. Vr. Hoe salmen dit altemaal best verstaan?

Antw. Men moet letten op twee dingen. I. de Geboden / die Christus hier aanwijst / en II. zijn Oordeel / dat hy daar over spreekt.

15. Vr. Hoe veele Geboden verhaalt hy?

Antw. Twee: Het eene raakt God / en het ander de menschen.

16. Vr. Wat is d'Inhoud van beide Geboden?

Antw. Liefde. Want het einde des Gebods is Liefde 1 Tim. 1: 5. So is dan de liefde de vervullinge der Wet. Rom. 13: 10. verg. Deut. 10: 12.

17. Vr. Wat is Liefde?

Antw. Liefde is iemant een goed herte toedragen / en zijn best doen / om hem te behagen.

18. Vr. Hoe lief moet ik God hebben?

Antw.

Antw. Zo als de Wet seit / daar het Christus uit verhaalt; Gy sult den Heere uwen Godt liefhebben met u gansch herte, en met uwe gansche ziele, en met al u vermogen. Deut. 6: 5.

19. Vr. Wat is dat te zeggen?

Antw. Dat wy God moeten liever hebben als eenig ding ter weereld; en dat wy tot het minste toe anders niet moeten denken of / spreken / of doen / als 't 't gene hem volkomelik behaagt. Deut. 10: 12/ 13.

20. Vr. Kond gy hier reden van geeven?

Antw. Ja / seer wel. I. Ten aansien van God also hy sonder eenig gebrek is; so is hy de meeste liefde weerdig. II. Ten aansien van my / also ik my selven niet gemaakt heb / maar God; so moet ik hem liever hebben als my selven. III. Ten aansien van de Liefde / dewyl ik niemant kan liefhebben of God geeft my die kragt; so moet ik hem ten voorsten beminnen daar my die kragt van daan komt.

21. Vr. Nu dan van 't tweede: Hoe lief moet gy andere menschen hebben?

Antw. De Wet seid / Gy sult uwen Naasten liefhebben als u selven. Lev. 19: 18.

22. Vr. En wie is mijn Naaste? Luk. 10: 29.

Antw. Alle menschen zijn my na genoeg / voor so veel als God uit eenen bloede het gansch geslagt der menschen gemaakt heeft. Hand. 17: 26; want wy allegaar Adams Kinderen zijn. Maar nochtans zijn ons eigen volk en vrienden ons altijd de Naaste / daar wy meest met om gaan Lev. 19: 17/ 18.

23. Vr. Is dit dan de meening van de Wet / Gy sult uwen Naasten liefhebben, en uwen vyand sult gy haaten? Matt. 5: 43.

Antw. Neen seker: maar Christus seit ons / hebt uwe vyanden lief. Matt. 5: 44.

24. Vr. Maar hoe kan mijn Vyand mijn naaste zijn?

Antw. Als hy my van doen heeft / so is hy my de naaste: gelijk Christus leert van den Samaritaan / die barmhertigheid gedaan had aan eenen Jode onder de moordenaars gevallen, Luk. 10: 29--37. Hoewel de Joden anders geene gemeinschap hielden met de Samaritaanen Joh. 4: 9.

24. Vr. Hoe kan ik evenwel mijnen Naasten so liefhebben als my selven; nademaal ik noodsakelik den eenen mensche liever hebben moet als den anderen? moet ik mijne Ouders / wijf of kinderen niet liever hebben als de vreemden?

Antw. Ja: maar de Wet en seid niet / so lief als u selven; maar lief als u selven, ofte gelijk u selven: 't welk geen Maat maar een Regel is. Na de Maat moet gy u selven liever hebben als uw vrienden / en uw vrienden weer liever als uwe vyanden: want niemant en heeft ooit zijn eigen vleesch gehaat; maar hy voed het en onderhoud 'et Efes. 5: 28/ 29. Maar de Regel is overal gelijk: Want gelijk gy wilt dat u de menschen doen sullen, doet gy hen ook desgelyx. By exempel: ik moet by mijne Ouders en Vrienden doen / so als ik wil dat mijne Kinders en Vrienden by my doen: en is 't my leed dat my kwaad van mijne Vyanden geschied; so moet ikse weer goed doen / gelijk ik woude datse my deeden.

26. Vr. Seg nu / wat Oordeel geeft Christus over dese twee Geboden?
Antw. Eerst seid hy zijn gevoelen van elk Gebod; daarna van beidegaar.
27. Vr. Wat seid hy van 't Eerste?
Antw. Dit is 't eerste en 't grootst gebod.
28. Vr. Wat wil hy daar met seggen?
Antw. Twee dingen. I. Dat dit het voornaamste is: want God is meer dan de Menschen. II. Dat dit het swaarste Gebod is: want die zijnen broeder niet lief en heeft dien hy gesien heeft, hoe kan hy God lief hebben dien hy niet gesien heeft? 1. Joh. 4: 20.
29. Vr. Wat seid Christus van 't Tweede Gebod?
Antw. Dat dit is gelijk als 't eerste.
30. Vr. Hoe kan dat wesen: also het ander is het eerste en 't grootste?
Antw. Klein en groot kan malkander wel gelijken; en twee gelijken zijn juist niet even groot. Dit tweede hoewel het minste Gebod is het grootste gelijk. I. om dattet so wel van Godt geboden is als 't eerste / en II. om dattet so wel van Liefde spreekt als 't eerste; want wie den anderen lief heeft, die heeft de Wet vervuld. Rom. 13: 8. III. om dat een van dese twee geboden sonder 't ander niet en kan bestaan. Want / heb ik Godt lief / so bemin ik mijnen Naasten ook; want God heeftet my geboden: 1. Joh. 4: 21. en heb ik mijnen Naasten lief / so moet ik God ook lief hebben; want die heeft hem geschapen.
31. Vr. Wat seit nu de Heer van de beide Geboden?
Antw. Aan dese twee Geboden hangt de gansche Wet en de Profeeten.
32. Vr. Wat meent hy daar met?
Antw. Dat in dese twee Geboden kortelik begreepen is al wat in de boeken des Ouden Testaments geleerd word / dewelke bestaan in de Wet en Profeeten. Want al wat gy daar in leest / dat raakt de plighten van liefde / ofte nevens God / ofte neffens onsen Naasten.
33. Vr. Waar komt dan nu de volle Eisch van de Wett op uit?
Antw. Dat een mensche geheel volmaakt moet wesen; so dat hy alles volkomelik na komt / wat hem God gebied. Deut. 5: 32. Also is dan de Wet heilig, en 't gebod is heilig en regtveerdig en goed. Rom. 7: 12. Daarom seid Godt / Och! datse sulk een herte hadden, om my te vreesen en alle mijne geboden t'allen dagen t'onderhouden. Deut. 5: 29.

5. Vrage. Kond gy dit al volkomelik houden?
Antwoord. Neen ik: Want ik ben van nature geneigd God en mijnen Naasten te haaten.

34. Vr. Isser wel iemant in de weereld / die de Wet onderhouden kan?
Antw. Niemant. Wie kan seggen, ik hebbe mijn herte gesuiverd, ik ben rein van mijne sonde? Spreuk. 20: 9. Want geen mensch en isser die niet en sondigt. 1. Koon. 8: 46. 2. Kron. 6: 36. Voorwaar, daar en is geen mensche regtveerdig op aarden, die goed doet en niet en sondigt. Pred. 7: 20.
35. Vr. Hoe komtet / dat niemant sonder sonde is?
Antw. Om dat alle menschen so boos van natuur zijn; Want wy weeten

de geheele Weerelt ligt in 't boose. 1. Joh. 5: 19. so ben ik ook van nature geneigd tot de boosheid; Want ik weet dat in my, dat is, in mijnen vleesche geen goed en woont. Rom. 7: 18.

36. Vr Hebje dan uit u selven geene Liefde tot God of tot uwen Naasten?

Antw. Neen. Maar veel eer strekt mijne verdorventheid om God en mijnen Naasten te haten. Want de menschen zijn haaters Gods Rom. 1: 30. en malkanderen haatende Tit. 3: 3.

37. Vr. Hoe konje dat seggen van God / dat gy hem haat?

Antw. Om dat ik hem niet lief en hebbe / dat is so veel als haaten. Matt. 6: 24.

38. Vr. Maar hoe hebje God niet lief uit de natuur?

Antw. Door dien mijne natuur geneegen is te doen al wat God verbied: Want dit is de liefde tot God, dat wy zijne geboden bewaren. 1 Joh. 5: 3.

39. Vr. Zijt gy ook geneegen om alle menschen te haaten?

Antw. Ja: van natuure haat ik niet alleen mijne vyanden / maar ook mijne vrienden / voor so veel als ik my selven altyd liefst heb; en so haast als my eenig leed geschied / so word mijne boose natuur gaande om dat te wreeken.

40. Vr. Wel wat segje nu dan van u selven / als gy uwe eigene Natuur dus spiegelt in Gods Wet?

Antw. Dat ik een arm sondig mensche ben Luk. 5: 8. Want wy weeten dat de Wet geestelik is; maar Ik ben vleeschelik, verkocht onder de sonde Rom. 7: 14.

VI. HOOFDSTUK

Van Gods Beeld.

III Sondag. 6. Vrage.

Heeft dan God den mensche zo boos en verkeerd geschapen?

Antwoord. Neen hy. Maar hy heeft hem goed en na zijn Beeld geschapen / dat is / met waare Geregtigheid en Heiligheid: op dat hy Godt zijnen Schepper regt soude kennen / hem van herten lief hebben / en met hem in eeuwige geluksaligheid leeven / om hem te loven en te prijsen.

1. Vr. Waar zijn de Menschen van daan gekomen / doe der noch geen mensch in de Weereld was?

Antw. God heeft uit eenen bloede het gansch geslaghte der Menschen gemaakt. Hand. 17: 26.

2. Vr. Hoe ging dat toe?

Antw. Het eerste paar Adam en Eva heeft hy selfs geschapen; de Zielen

beide uit nietmetal; de lichaamen uit iet datter ganfch niet toe bekwaam was/ Adams uit het stof der Aarde/ Eva uit Adams ribbe. Genes. 1:26/27. 2: 20. Matt. 19:4. En dien twee eerste Menschen gaf hy die kraght in de Natuur/ datse sich konden vermeerderen. Want God segendese en zeide: wast en vermenigvuldigd u en vervullet de Aarde. Genes. 1:28. en daarnaa noch eens 9:1.

3. Vr. Is dan de Menschelike Natuur ook van God?

Antw. Dat moet volgen. Want het is van God datter Menschen zijn; soo isset ook van hem/ hoe en wat de Menschen zijn; waar door dat de Mensch juist een Mensch/ en niet wat anders is: en dat is de Natuur van den Mensche/ daar zijne Menscheid in bestaat.

4. Vr. Seg my dan eens reght; wat is een Mensch?

Antw. Mensche dat is een Schepsel/ bestaande uit eene redelike Ziel en een werksaam Lichaam/ ten allernauwsten zamen vereenigd. Want de Heere God heeft den Mensche geformeerd uit het stof der aarde, en in zijne neusgaten geblaasen den adem des leevens: alsoo werd de mensch tot eene leevendige Ziel. Genes. 2:7.

5. Vr. Waarin bestaat nu 's Menschen Natuur/ dat hy juist een Mensch is/ en niet wat anders?

Antw. Daar in/ dat Ziel en Lichaam soo nauw aan elkander verbonden zijn; dat zy beide op malkanderen en met malkanderen werken/ al 't gene wat in den mensche of van den mensche geschied.

6. Vr. Soo de Mensch dan geen Lichaam had of geene Ziel daar verstand in is; wat soud hy wesen?

Antw. Sonder Lichaam als een Engel; sonder Ziel gelijk een Beest.

7. Vr. Is de Mensch dan soo veel als een Engel en een Beest te zamen?

Antw. Neen. Hy is meer als een Beest dat geen verstandt en heeft, Psal. 32:9. Maar hy is minder als een Geest/ die geen vleesch of been en heeft, Luk. 24:39. want een Engel heeft geen Lichaam van doen/ maar onse Ziel is sonder Lichaam niet volkomen.

8. Vr. Nu/ soo als Godt den Mensch in de Natuur geschapen heeft/ is hy Goed of Kwaad?

Antw. Goed. 't Gene God selfs maakt/ die de Goedheid selfs is/ hoe kan dat kwaad zijn? God sagh al wat hy gemaakt hadde; en ziet, het was seer goed. Genes. 1:31. daarom zeit Salomo, dat God den Mensche REGHT gemaakt heeft. Pred. 7:29.

9. Vr. Heeft God den Mensche dan beter geschaapen als hy nu is?

Antw. O ja! Want God heeft den mensche na zijn BEELD gemaakt, Genes. 9:6. Ten dage als God den mensche schiep maakte hy hem na de GELYKENIS GODTS Gen 5:1. Ende God zeide, Laat ons Menschen maaken na onzen BEELDE, na onse GELYKENIS: en God schiep den Mensch na zijnen BEELDE, na den BEELDE GODTS schiep hy hem: Mann en wyf schiep hyse. Genes. 1:26/27.

10. Vr. Hoe! wat is dat/ na Gods Beeld? is de Mensche God gelijk?

Antw. Ja / in sekere voegen. God schiep den Mensche sodanig / dat hy als een kleine God kon wesen op de Aarde / om heerschappy te hebben over de visschen der Zee, en over de vogelen des Hemels, en over 't vee, en over de geheele Aarde, en over all het kruipend gedierte dat op d'Aarde kruipt. Gen. 1:26. hier over regeerde de Mensch gelijk God regeert over alles. Psal. 8: 4--10. verg. met 1. Kor. 15:27. en Gen. 2: 19. met 5: 2.

11. Vr. Bestaat dit Beeld daarin / dat de Mensch eene Ziel heeft die een Geest is / gelijk God een Geest is?

Antw. Neen / want dan hadden d'Engelen Godts Beeld noch veel beter; die geheel sonder Lichaam zijn / gelijk God ook is.

12. Vr. Is 't Lichaam zelfs niet na de gelijkenis van God?

Antw. O neen! want God is sonder lichaam: maar wy gelijken daar de Beesten in; al is 't dat onse lichaamen fraaper zijn: want de Beesten zijn malkander seer ongelijk; en nochtans zijn 't Beesten.

13. Vr. Is Gods Beeld dan alleen gelegen in 't Gesag / dat de Mensch had over de Beesten?

Antw. Neen. Maar God schiep den Mensche na zijn Beeld, dat is / hy schiep'er hem naa / ofte hy schiep hem sodanig / dat hy bekwaam was om dat gesag ter eere van den Schepper te gebruiken.

14. Vr. Waarin bestaat die bekwaamheid?

Antw. Niet in de sterkte of veerdigheid des lichaams; want veele Beesten daarin de Menschen te boven gaan: maar in de kraghten der Ziele.

15. Vr. Welke zijn die kraghten der Menschelike Ziel / daar Godts Beeld in bestaat?

Antw. Kennisse / Gereghtigheid en Heiligheid. Want de nieuwe mensch vernieuwd word tot KENNISSE, na 't evenbeeld des genen die hem geschapen heeft, Kol. 3: 10; en na God geschapen is in waare REGHTVEERDIGHEID en HEILIGHEID, Efes 4: 24. Daar nu d'Oude mensch na vernieuwd word / daar is d'Eerste mensch na gemaakt: want vernieuwen is wanneer men een ding so weer maakt als 't eerst geweest is.

16. Vr. Waarin bestond die Kennisse?

Antw. Dat de mensch wist onderscheid te maaken tusschen goed en kwaad / hoe hy hem selven en al wat onder hem stond soude regeeren ten dienste van God den Schepper.

17. Vr. Wat was de Gereghtigheid?

Antw. Dat de mensch 't vermogen had om alles soo te doen / als 't met Gods wille over een komt: want al wat God wil / dat is reght; en soo te doen dat is Gereghtigheid.

18. Vr. Wat verstaaje door de Heiligheid?

Antw. Dat de mensch hem selven kon wachten voor de sonde / en van hem selven de bekooringen ten kwaade tegenstaan: so dat hy geenen nood had van vallen / so lang als hy de kragten daar God hem met geschapen had wel gebruikte.

19. Vr. Had Adam dan voor zijnen vall eenen Vrijen Wille?

Antw. Ja. Hy kon uit hemselven sin hebben tot goed doen: en daarin was hy op aarden gelukkiger als wy nu zijn. Maar het kond hem ook missen als hy niet wel voor hem sagh: en daarin sullen wy in den Hemel gelukkiger wesen als hy doe was.

20. Vr. Waar was 't goed voor / dat God den Mensche maakte na zijn Beeld?

Antw. Dat hy God zijnen Schepper reght kennen / hem van herten lief hebben / en met hem in d'eeuwige saligheid leeven soude / hem te looven en te prysen. Dat God kon Eere hebben van de Menschen / en de Mensch kon Zegen genieten van God.

21. Vr. Eischt God Eere van de Menschen?

Antw. Ja hy trouwen: daar moest eenig Schepsel op aarden wesen / dat zijnen Schepper erkennen en behoorlike eere geven kon: dat konden de domme beesten niet doen: 't moest van den Mensche komen dien God het verstand daartoe gegeeven heeft / dien ik, zeit hy / geschapen heb tot myne eere. Jes. 33. 7.

22. Vr. Waarom juist Eere?

Antw. Anders kannen hem niet geeven / want hy zelfs alles heeft en alles geeft. Wie heeft hem eerst gegeven? 't zal hem vergolden worden: Want uyt hem, en door hem, en tot hem zijn alle dingen: Hem zy de Heerlikheid tot in eeuwigheid. Amen Rom. 11: 35/36.

23. Vr. Waar door kan de Mensche God eeren?

Antw. Door kennisse / Liefde en Lof. Want God kennende soude hy hem als God hebben verheerlikt en gedankt: 't welk de menschen nu niet na behooren doen. Rom. 1: 21.

24. Vr. Was dat Eere voor God / dat de Mensch hem kende?

Antw. O ja. Want onkunde maakt ommine: 't was noodig dat de Mensch God daar voor kende / dat hy Eere weerdig is / so van wegen zijne Hoogheid / als ter oorsake van zijne Goedtheid.

25. Vr. Wat Eere kon 't wesen voor God dat de Mensch hem lief hadde?

Antw. I. Dat hy vry wat Schoons en wat Heerlix wesen moet / nadien de Mensch dat edel schepsel op hem verliefd was. II. Dat hy veel goedts aan den Mensche moet beweesen hebben / mits dat die hem so veel Liefde bewees.

26. Vr. Waarover sou de Mensche God looven en prijsen?

Antw. Over zijne Weerdigheyd / Werken en Weldaaden; loflijk daar van spreekende by alle gelegentheyd. Psal. 105: 1---5. Siet Ps. 8: 2/4---10.

27. Vr. Wat Segen had de Mensch van God voor den Vall?

Antw. Ruste en Rijkdom en Heerlikheid. Psal. 8: 5---9.

28. Vr. Waarin had hy 't so rustelijk?

Antw. Dat hy niet en behoefde te schroomen / noch te lijden / noch te werken?

29. Vr. Hoe was hy onbeschroomd?

Antw. Hy behoefde sich niet te schamen noch te vreesen: Sy waren beide

 naakt,

naakt, Adam en zijn wyf; en sy en schaamden sich niet, Genes. 2:25.

30. Vr. Waren 't dan so onbeschaamde menschen?

Antw. Neen: Maar sy hadden niet misdaan / waar over sy behoefden beschaamd of bevreesd te wesen. De vreese en schaamte kwam eerst doe sy gesondigd hadden / Genes. 3: 7/8/ 10/11.

31. Vr. Had de mensch ook niet te lijden voor den Val?

Antw. Neen: so lang als hy niet misdeed / so en wasser geene straffe. Hy wist van ziekte noch swarigheid.

32. Vr. Viel'er ook niet t'arbeiden?

Antw. Neen. Niet om den kost; want dien had hy sonder moeite / verg. Gen. 3:17. niet om de kleeren: want hy hadse niet van doen. Hy behoefde niet te koken noch te smoken / niet te kleeden of te reeden; niet te spitten noch te spinnen: het kwam al van selfs. verg. Gen. 3: 17/ 18. 4: 12.

33. Vr. Hoe! ging de Mensch dan ledig?

Antw. Al veel minder als nu. Want / sonder beletsel / hy diende zijnen Schepper; hy oefende hem selven? hy regeerde de dieren; hy bebouwde den Lusthof / Gen. 2: 15. doch sonder sweeten / verg. Gen. 3: 19.

34. Vr. Waar in bestond Adams Rijkdom voor den Val?

Antw. Dat alles zijn eigen was in de weereld / Genes. 1: 29. en dat hy van alles zijn vermaak had in 't Paradijs; Gen. 2: 8---17

35. Vr. Hoedanig was zijne Heerlikheid? c. 466

Antw. Dat hy altijd met God was / en dat hy op Aarden als een God was.

36. Vr. Hoe was hy met God? c. 466

Antw. Op eene heerlike wijse verkeerde hy geestelik met God; en was daar so toegewend / dat hy niet anxtig was met God te spreeken / verg. Gen. 2:23. verg. met 3: 8/ 10. Na den Val heeft dat niemant mogen gebeuren behalven Moses / Num. 12: 8.

37. Vr. Maar hoe segje dat de Mensche voor den Val ook als een God was?

Antw. Also / dat hy van Gods wegen / als een Ondergod / over alle leevendige Schepselen hier beneden regeerde. Genes. 1: 28. 2: 19.

38. Vr. Stond hy doe onder geene Wetten?

Antw. Ja hy toch. Want God was boven hem altijd / en die stelde hem Wetten / daar hy zijn doen na stellen moest: deed hy dat / so soude hy 't houden so als hy 't hadde; maar deed hy 't niet / so was 't uit.

39. Vr. Wat waren dat voor Wetten?

Antw. Hy wist uit hem selven / en hy leerde uit de Natuur / en hy hoorde van God / als die met hem sprak / wat hy doen of laaten moest. En / om zijne gehoorsaamheid te beproeven / de Heere God gebood den Mensche, seggende, van allen boom deses hofs sult gy vrijelik eeten: maar van den BOOM DER KENNISSE DES GOEDS EN DES KWAADS, daar van en sult gy niet eeten; want ten dage als gy daar van eet, sult gy den dood sterven. Genes. 2: 16/17.

40. Vr. Hoe! sou de Mensch niet gestorven zijn / had hy niet gesondigd?

Antw.

Antw. Neen hy. Want door de sonde is de dood eerst in de weereld gekomen: Rom. 5:12. So wasser dan voor de sonde geen dood. Rom. 7:10.

41. Vr. Konde hy ook niet sterven / so lang als hy niet en sondigde?

Antw. Hy was van natuure vergankelik / gelijk alle dingen zijn behalven God / Psal. 102:26/27/28. Maar so lang als hy hem wel droeg / wasser niet dat hem de dood kon aan doen / siekte noch ongeluk / noch geweld / noch gebrek / noch overdaad: dat kwam almaal eerst met de sonde. Want God en wil zijn schepsel niet breeken so lang als 't so blijft als hy 't gemaakt heeft. Verg. Gen. 6:5/6/7. met Psal. 102:29.

42. Vr. Maar de Mensche soud evenwel metter tijd oud geworden zijn: daar hadde ten lesten de dood op moeten volgen.

Antw. 't Had geenen nood: want hy was van God daar tegen gewapend door den BOOM DES LEEVENS in 't midden van den Hof staande. Gen. 2:9. Verg. met 3:22.

43. Vr. Wasser sulken kragt in dien Boom?

Antw. Ja: gelijkter noch wel seer kragtige kruiden en vrugten zijn / die 's menschen natuur versterken; also was de Vrugt van dien Boom voor den eersten Mensche van ongemeene en algemeene kragt: dat genomen / oft hem al eenige swakheid des Lighaams had mogen overkomen / so sou 't gebruik van dese Boomvrugt die weer gesterkt hebben / en de leevendige kragten bewaard; selfs ook na den val. Genes. 3:22.

44. Vr. Sou de Mensche dan altijd in dat aardsch Paradijs gebleeven zijn?

Antw. Daar soude metter tijd eenige verandering hebben moeten komen: want de Weereld allenx van Menschen vermeerderende sonder te minderen / souden de lesten geene plaats gevonden hebben by d'eersten / om so rijkelik / en so heerlik te leeven. Doch de Mensche dien eersten staat verlaatende / heeft 'et so verre niet eens laaten komen. Wat anders zoude geschied zijn / weet God alleen.

45. Vr. Maar had Adam geene belofte van hoogere Gelukzaligheid?

Antw. Dat blijkt niet. Maar doe ging hy hem te buiten / als hy na hoger stond: Ware 't hem beloofd geweest / so had hy'er wel na mogen tragten: ja hy haddet moeten doen.

46. Vr. Had Adam ook den hemel niet konnen verdienen door gehoorsaamheid?

Antw. Neen hy niet: want hy was 't God zijnen Schepper en weldoender schuldig / dat hy hem diende so veel als hy konde. Daarom ware 't Gods loutere goedheid geweest / den Mensche boven waardije te kroonen / en boven verdienste te loonen. Of dat in den Hemel of op d'Aarde geschiedde / was evenveel. De Saligheid bestaat in de gemeinschap met God / die aan geene plaats gebonden is: So lang als de mensche die op Aarde genoeg had / so en had hy den hemel niet van doen.

47. Vr. Seg nu dan kortelik / in wat Staat was de Menschen voor den Val?

Antw. Hy deede wat hy soude: hy hadde wat hy woude. Want God had hem so goed en gelukkig geschapen.

48. Vr.

48. Vr. So is God dan geene oorsaak voor al van sonde en menschelike ellendigheid?

Antw. In 't minste niet. Gy zijt, seid Habbakuk / te rein van oogen, dat gy 't kwaad soud sien Hab. 1: 13. Hoe soude hy 't dan selfs maaken / Hy soud' ons ook geen kwaad doen / als wy 't er niet eerst na maakten: want ik en hebbe geenen lust aan den dood des stervenden, spreekt de Heere: daarom bekeert u en levet. Ezech 16: 32.

VII. HOOFDSTUK.

Van de Sonde.

7. Vraage.

VAn waar komt dan sulk een verdorven Aart des Menschen?

Antw. Uit den Val en ongehoorsaamheid van onse eerste Voorouders Adam en Eva in 't Paradys: daar onse Natuur alsoo bedorven is geworden; dat wy alle in Sonden ontvangen en gebooren worden.

8. Vr. Maar zijn wy so seer bedorven; dat wy ganschelik onbekwaam zijn tot eenigen goede / en geneigd tot allen kwaade?

Antw. Ja wy: 't en sy dat wy door Gods Geest wedergeboozen worden.

IV. Sondag. 9. Vrage.

DOet dan God den Mensche geen onregt / dat hy in zijne Wet van hem eischt 't gene hy niet doen en kan?

Antw. Neen hy. Want God heeft den Mensche sodanig geschapen / dat hy 't wel konde doen: maar de Mensch heeft hemselven en alle zijne Nakomelingen / door 't ingeeven des Duivels en door moedwillige ongehoorsaamheid / van die heerlike gaven beroofd.

1. Vr. Staat dan nu te besien / hoe de sonde in de weereld gekomen is. Maar seg my eerst eens / wat is Sonde?

Antw. De Sonde is de ongeregtigheid 1. Joh. 3: 4. als de schepselen / die verstand hebben / doen tegen de wetten die hen God heeft voorgesteld.

2. Vr. Waarom segje van schepselen die verstand hebben?

Antw. Om dat de Beesten sonder verstand zijn; en daarom niet konnen sondigen.

3. Vr. Waarom kander geene sonde wesen daar geen verstand is?

Antw.

Antw. Om datter eerst kennis moet wesen van Gods Wet / dewelke is 't geue men weet van Gods wille. Want daar geene Wet is daar is ook geene overtreedinge Rom. 4: 15. en de sonde en word niet toegerekend daar geene Wet is. Rom. 5: 13.

4. Vr. Zijnder dan anders geene schepselen als de Menschen / die sonde konnen begaan?

Antw. Ja. Want de Menschen hebben 't verstand alleen niet; de Engelen hebben 't ook. Daarom zijnder ook Engelen die gesondigt hebben, 2. Pet. 2: 4. en de Duivel sondigt van den beginne. 1. Joh. 3: 8.

5. Vr. Zijn de Duivels dan Engelen?

Antw. Sy zijn 't geweest: Engelen die hun beginssel niet bewaard en hebben: En daarom wordense in de H. Schrift boose Geesten genaamd Luk. 8: 2. en Engelen des Satans 2. Kor. 12: 7. Openb. 12: 9. want d'Opperste van allen is de Duivel en Satanas. Openb. 12: 9. 20: 2.

6. Vr. Wat is te seggen Duivel en Satan?

Antw. DUIVEL heet so veel in 't Grier als Lasteraar; want hy God en zijne heiligen gedurigl ik lastert. Openb. 12: 10. SATAN luid in het He-Hebreeuws vyand of tegenparty. Matt. 16: 23. maar niemand past die naam beter als den Duivel; want die staat altyd tegen God en zijn Volk. Openb. 12. 9. 20: 10. en is een vyand van alle menschen / een menschenmoorder van den beginne. Joh. 8: 44.

7. Vr. Welke hebben dan nu eerst gesondigd / de Duivels of de Menschen?

Antw. De Duivelen. Want de Duivel sondigt van den beginne. en die de sonde doet is uit den Duivel, 1. Joh. 3: 8.

8. Vr. Maar heeftse God so boos geschapen:

Antw. Neen hy: Seer goed / gelijk alle dingen? maar insonderheid heeft hy in zijne Engelen klaarheid gesteld. Job. 4: 18. want sy zijn Gods gedienstige geesten Hebr. 1: 14. verg. Psal. 103: 20/ 21. Dan 7: 10.

9. Vr. Hoe kwamense dan te sondigen?

Antw. Het schijnt datse met hun staat niet te vreeden zijn geweest / maar hebben hooger willen wesen: so datse in de waarheid niet zijn staande gebleeven. Joh. 8: 44. dat is in de trouwigheid van hun amt / en hun beginssel niet bewaard hebben, dat is dien staat daar sy van God in geschapen waren. Jud. v. 6.

10. Vr. Hoe liep het doe met hen af?

Antw. Sy moesten hunne eigene woonstede in den Hemel verlaaten, en God heeftse in de Helle geworpen, 2. Pet. 2: 4. en tot het oordeel des grooten daags, met eeuwige banden, onder de duisternis bewaard. Jud. v. 6. 1. Pet. 2: 4.

11. Vr. Welke zijn nu d'eerste sondaars onder de Menschen geweest?

Antw. De twee eerste menschen Adam en Eva in 't Paradijs / als sy aaten de verbodene vrugt van den boom des kennis des goeds en kwaads.

12. Vr. Hoe kwamense dat te doen; daar 't hen God so uitdrukkelik verboden had?

Antw. Sy wierden beide verleid.

13. Vr. Van wie is Adam verleid?

Antw. Van Eva. De vrouwe, seide hy tot God / die gy my gegeeven hebt, die heeft my van dien boom gegeeven, en ik heb gegeeten, Gen. 3: 12. want sy gaf ook haaren man met haar, en hy at. v. 6.

14. Vr. Wie had dan Eva verleid?

Antw. De Duivel: so als 't Moses verhaalt Gen. 3: 1---6. Op desen zin seit Paulus / Adam is niet verleid geworden: maar de vrouwe verleid zijnde is in overtreedinge geweest. 1. Tim. 2: 14. overmits de slange Eva door haar arglistigheid bedroogen heeft. 2. Kor. 11: 3.

15. Vr. Maar Moses en Paulus seggen beide / dattet een Slange was; hoe segt gy dan van den Duivel?

Antw. Om dat Johannes seit / die de sonde doet is uit den Duivel, 1 Joh. 3: 8. Dat Eva dan gesondigd heeft / daar heeft haar de Duivel toe gebragt; en daarom seit Christus / dat hy is een menschenmoordenaar van den beginne. Joh. 8: 44. Ook so word de Duivel eene Slange genaamd / want de Draak de oude slange is de Duivel en Satanas. Openb. 12: 9. 20: 2.

16. Vr. Sou Moses dan door de Slang den Duivel verstaan?

Antw. Neen. Moses verhaalt maar 't gene uiterlijk voor oogen geschied is: 't was eene regte slang dit sprak / gelijk 't ander gedierte des velds. Gen. 3: 1. maar wy verstaan wel / dat de Slange van haar selfs niet spreeken kon / en datter daarom de Duivel mede gespeeld heeft.

17. Vr. Wat reden had de Duivel om Eva te verleiden?

Antw. Wat reden soud' hy gehad hebben als zijne eigene boosheid? Buiten twijfel was hy nijdig / dat de Mensch in sulken gelukkigen staat leefde by God / nu dat hy selfs door eigen schuld van God verstooten was: want het was ook uit den Boosen Duivel / dat Kajin zijnen broeder doodsloeg door nijdigheid om dat die beter met God stond als hy. Genes. 4: 5: 8. 1. Joan. 3: 12. Even so is de Duivel een menschenmoorder geworden om dat hy een menschennyder was.

18. Vr. Maar waarom sprak hy tot Eva en niet tot Adam?

Antw. Om dat de vrouwen doorgaans lichter te beweegen zijn als de mans: want sy zijn so sterk niet. Het vrouwelijke vat is het swakste. 1. Pet. 3: 7. en dat sy lichtelijk hunne mannen konnen beweegen: want daar in zijn de vrouwen de sterxte. 3 Esd. 3: 12.

19. Vr. Waarom gebruikte hy de Slange daar toe?

Antw. Om haar lichter te bedriegen. Want Eva had op dat Beest geen kwaad betrouwen / om dat het een van hare onderdanen was: weinig dacht sy dat de Duivel in de Slange sprak; want sy seide daarna / de slang heeft my bedrogen. Gen. 3: 13.

20. Vr. Wel / kon die vrouw niet denken / dat de Slangen niet spreeken en komen uit hen selven?

Antw. Neen. Sy was so korts eerst in de weereld gekomen / en kende noch de natuur van de beesten so volkomen niet als Adam: want die hadse alle

by malkanderen gesien / en altemaal hunne namen al gegeeven / eer dat Eva geschapen was. Gen. 2: 19/20. Daarom wist de Duivel ook so veel / dat hy by Adam niet en kwam met de Slang; die haddet mogen merken : verg. wederom. 1. Tim. 2: 14.

21. Vr. Maar de slang was listiger dan al 't gedierte des velds, seit Moses Gen. 3: 1. en de slang heeft Eva door hare arglistigheid bedrogen, seit Paulus 2. Kor. 11: 3. 't Schijnt daar uit / of dat beest verstand gehad heeft / en sonder Duivels behulp de vrouw wel konde bedriegen.

Antw. De Slang was listig gelijk alle slangen zijn in natuurlik beleid om haar selfs te beschermen / Psal. 58: 5/6. Matt. 10: 16. en daarom paste dit beest den listigen Duivel best: gelijk soekt gelijk. Maar de Slang / dat domme beest had in hem selven geen verstand: al 't bedrog kwam van den Duivel / die oude Slang. Openb. 12: 9.

22. Vr. Hoe stelde hy 't bedrog in 't werk?

Antw. De slange seide tot de vrouwe, Gy lieden en sult den dood niet sterven: maar God weet, dat ten dage als gy daar van eetet so sullen uwe oogen geopend worden: en gy sult als God wesen, kennende het goed en kwaad. Gen. 3: 4/5. Dat was / I. Hy maakte de Vrouw wijs / dat God den menschen niet gunde van den verboden Boom t'eeten / en daarom geseid had dat s'er van sterven souden. II. Want / seide hy'er by / dat die vrugt de kragt had / om de menschen tot Goden te maken; en dan souden sy alle dingen wijs worden / die God nu voor hen verborgen hield / en sich selven noch veel gelukkiger konnen maken / als se dus lang waren geweest.

23. Vr. Dat was een reght Duivels bedrog; maar wat schuld hadden onse Voorouders dan / datse verleid zijn?

Antw. O seer veel! het was een swaare vall / en moedtwillige ongehoorsaamheid, misdaad en overtreedinge. Rom. 5: 14/15/17/18/19. ja de grootste trouwloosheid word by Adams sonde vergeleeken. Hos. 6: 7.

24. Vr. Hoe was 't moedtwillige ongehoorsaamheid?

Antw. Alsoo: vermits zy deeden 't gene zy wel wisten dat God verbooden had; en dat zy wel hadden konnen tegenstaan. Wat had Eva so haast toe te tasten / sonder met haaren mann eerst over te leggen? En wat liet Adam sich so haast van 't wijf bepraaten / sonder eerst te vraagen / hoe be'er toe gekomen?

25. Vr. Wel / hoe lietense sich dan so licht verleiden?

Antw. Verscheidene sonden waren al in 't hert / eer sy de handen uitstaken na dien boom: d'eene sonde holp d'andere.

26. Vr. Seg my 't voornaamste.

Antw. Ten eersten Vleeschelijke Begeerlikheid: daar zy van alles overvloedig had / sag de vrouwe dien boom aan, dat hy goed was tot spyse, en dat hy een lust was voor d'oogen. Gen. 3: 6.

27. Vr. Wat meer?

Antw. Ten tweeden Geestelike Begeerlikheid / met Ondankbaarheid en Hoveerdigheid; datse met so heerliken staat niet te vreeden waren; maar

wilden 't noch beter hebben / ſiende dat die boom begeerlik was om verſtandig te maaken Gen. 3:6.

28. Vr. Nu ten derden.

Antw. Ligtgeloovigheid en Ongeloovigheid: Adam geloofde ſijn wijf / en Eva de Slang; en geen van beiden geloofde God; ſy lieten ſich wijs maken van het ſchepſel / dat de Schepper geloogen had: ſy lieten ſig bedriegen van den Duivel / om niet bedrogen te weſen van God.

29. Vr. Maar hoe kon de Menſch / na Gods Beeld geſchapen / ſtrax ten eerſten ſo groote misſlagen begaan? 415.

Antw. Hy had Gods Beeld ſoo / dat hy 't konde houden / als hy wilde; maar ook verlieſen / als hy 't niet in agt nam. Hy haddet verſtand wel om de bedriegery te merken; maar hy ſtelde 't niet in 't werk: hy konde wel gehoorſaam zijn; maar doe deed hy anders: hy kon den Duivel wel verwonnen hebben; maar hy liet hem ſelfs verwinnen. Alſoo misbruykte hy 't Beeld dat hy hadd' / om nog beter Beeld te bekomen: en dat doende verloor hy wat hy hadd' / en hy kreeg niet wat hy ſogt. 471 447

30. Vr. Hoe? Heeft Adam Gods Beeld verlooren?

Antw. Ja hy. Want God wilde hem / door ſijn regtveerdig oordeel / die heerlike gaven niet langer toe-ſtaan / als hyſe dus ſchandelik had misbruikt / en met deſelve niet te vreeden was: daarom beroofde hy hem daar van. Die 't al will hebben krijgt nietmetal. Die 't al ſoekt verlieſt het al.

31. Vr. Veranderde dan doe de Natuur van den eerſten Menſche?

Antw. Deſelve Natuur bleef al by hem: maar ſy en bleef ſo goed niet meer; ſy was verdorven. Want doe wierden hun beider oogen geopend, en ſy wierden gewaar, datſe naakt waren Gen. 3: 7. Dat is / doe wiſtenſe goed en kwaad / doenſe 't goed doen hadden verlaten en 't geluk verlooren; maar het kwaad hadden bedreeven en de ſtraffe begonden te voelen. Te vooren ſagen ſy hunne naaktheid wel / maar ſy ſchaamden 't hen niet; want doe warenſe nog in eere / maar nu warenſe al te ſchande; en de ſchande maakteſe beſchaamd. verg. Openb. 3:17.

32. Vr. Gaat ons dat nu met aan / dat Adam geſondigt heeft?

Antw. Ja voorſeker: onſe Natuur is daar door geheel bedorven. Want Adams ſonde is Onſe ſonde / en ſy is Oorſaak van onſe ſonde.

33. Vr. Hoe kan Adams ſonde Onſe ſonde weſen?

Antw. Door Toerekening: Wat Adam misdaan heeft in die ſonde / dat rekent Godt ook zijne Nakomelingen toe. In hem hebbenſe alle geſondigt; ſo dat door d'overtredinge van eenen veele tot ſondaars geſteld zijn. Rom. 5: vers 12/19.

34. Vr. Maar is dat regt?

Antw. Ja. Want Adam was 't Hoofd / en hy ſtond voor alle zijne Nakomelingen in: voor allen ontving hy 't gebod; en hy heeft het voor allen overtreden. En ſo heeft de Menſch hem ſelven en alle zijne Nakomelingen van die heerlike gaven beroofd.

35. Vr. Hoe is Adams ſonde nu Oorſaak van Onſe ſonde?

Antw.

Antw. Dat wy alle in sonden ontvangen en gebooren worden; 't welk is d'Erfsonde. Want wat is de mensch, dat hy suiver soude zijn? en die van eene Vrouwe gebooren is, dat hy regtveerdig soude zijn? Job. 15:14. So dat David selfs bekende / Siet ik ben in ongeregtigheid gebooren, en in sonde heeft my mijne Moeder ontfangen. Psal. 51:7.

36. Vr. Waarom konnen wy niet ontvangen nog gebooren worden sonder sonde?

Antw. Adams Nakomelingen konnen niet beter zijn als hun Vader was. Hy heeftse na den Val geteeld / doe was hy onrein: maar wie sal eenen reinen geeven uit den onreinen? niet een: Job. 14:4. Hy was de wortel / en wy zijn de takken: indien de wortel heilig is, so zijn 't de takken ook. Rom. 11:16. maar nu is de wortel bedorven / daarom deugen ook de takken niet.

37. Vr. Zijn wy dan niet geschapen of gebooren na Gods Beeld?

Antw. Niet gebooren. Want doe Adam Gods Beeld kwyt was / kon hy 't op ons niet erven / maar hy gewann eenen Soon na sijne Gelijkenis, na Zijn Beeld; en noemde sijnen naam Seth Gen. 5:3 gelykerwijs wy ook voor onse bekeeringe het Beeld des aardschen Adams gedragen hebben 1. Kor. 15: 49. Wy zijn dan in Adam geschapen na Gods Beeld; maar wy worden uit Adam gebooren na Adams Beeld: de Scheppinge is van God; de Geboorte is uit de Menschen.

38. Vr. Wat verstaaje door Adams Beeld?

Antw. Dat wy sodanig gebooren worden als Adam door zijnen Val geworden is; niet als Heeren van alles / maar als Knechten van de zonde: dat de Ziel niet meer over 't Lichaam regeert / om de lusten van 't vleesch te bedwingen / gelijk als 't voor den val geweest is; maar dat de Ziele sich na 't Lighaam voegt / om de lusten van 't vleesch te volgen / gelijk Adam in den vall en na den val gedaan heeft: want van wien iemand overwonnen is, dien is hy ook tot een diensiknegt gemaakt. 2. Pet. 2:19. De Ziel was meester in Gods Beeld; maar 't Lighaam is meester in Adams Beeld.

39. Vr. Hebben wy 't nu dan veel erger met Adams Beeld?

Antw. O ja! want wy zijn altemaal bedorven / wy zijn voor altoos bedorven / wy zijn tot alle dingen bedorven.

40. Vr. Kon dan een mensch alle menschen bederven?

Antw. Ja: want alle menschen zijn uit een: hoedanig de aardsche is sodanig zijn ook d'aardschen 1. Kor. 15:48. Daarom isser niemand die goed doet, daar is ook niet tot een toe: want zy hebben alle gesondigd, Rom. 3: 12/23. Ziet ook 1. Koon. 8:46. 1. Kron. 6:36. Spreuk. 20:9. Pred. 7:20. Jak. 3:2. 1. Joh. 5:19.

41. Vr. Hoe zijn wy voor altijd bedorven?

Antw. Dat wy van jongs op sondigen: want het gedigtsel van 's menschen herte is boos van sijne jeugd af. Gen. 8:21. en dienvolgens ook t'allen dagen boos. Gen. 6:5. waarom dat David selfs bidden moest Gedenk niet de sonden mijner jonkheid. Psal. 25:7.

42. Vr. Maar dat komt ligt daar door / dat de kinderen van jongs op door kwaade exempelen verleid worden?

Antw. 't Is regt. Maar waarom leerense 't goede so licht niet als 't kwaad? en hoe bedenkense so veel boevery diese nooit geleerd hebben? 't moet wesen, om dat de natuur van selfs daar toe geneegen is: daarom, de dwaasheid is in 't herte des jongen gebonden Spreuk. 22: 15.

43. Vr. Maar wat segje, zijn wy tot alle ding bedorven?

Antw. Ja, tot alle geestelike dingen. Sonder Gods Geest zijn wy ganschelik onbekwaam tot eenigen goede, en geneigd tot allen kwaade.

44. Vr. Hoe zijn wy onbekwaam ten goede?

Antw. Also, dat wy geen goed konnen denken noch doen.

45. Vr. Hoe niet denken?

Antw. Dat wy niet konnen verstaan of begrijpen wat eigentlik goed of kwaad is. Wy mogen in natuurlike dingen so scherp zijn als wy willen: maar aangaande 't geestelik zijn wy verduisterd in 't verstand, en vreemd van 't Leeven Gods, door d'onweetenheid die in ons is, Efes. 4: 18. Want de natuurlike mensch begrijpt niet de dingen van Gods Geest; want zy zijn dwaasheid: en hy en kanse niet verstaan, om datse geestelik onderscheiden worden. 1. Kor. 2: 14. Matt 16: 17. Rom. 3: 11, 17.

46. Vr. Nochtans weet de mensch wel iet uit de Natuur van God en zijne Wet? I. §. 6.

Antw. 't Is waar; doch niet ter saligheid. De Filosofije selfs is in dit stuk maar eene ydele verleidinge: Kol. 2: 8. alsoose niet meer als uiterlike deugden leert; welke wysheid deeser weereld dwaasheid is by God, 1. Kor. 3: 19, 20. en 1: 19, 20, 25, 26, 27. Rom. 1: 22. Sommige Filosofen schilderen de Deugd wel aardig af; maar niet na 't leeven.

47. Vr. Maar als wy 't al konden verstaan uit ons selven, souden wy 't dan wel konnen doen?

Antw. Ook niet: also de menschen de waarheid door ongeregtigheid t'onder houden. Rom. 1: 18. Daarom sonder my, segt Christus, en kond gy niet doen. Joh. 15: 5. Niet dat wy van ons selven bekwaam zijn iets te denken als uit ons selven, te weeten, om wat goeds te doen. 2. Kor. 3: 5.

48. Vr. Hoe zijn wy nu geneegen tot het kwaad?

Antw. Alsoo, dat onse gedaghten altijd strekken om kwaad te leeren en te doen.

49. Vr. Hoe om kwaad te leeren?

Antw. Dat het gedigtsel der gedaghten van 's menschen herte alleenlik boos is. Genes. 6: 5. ziet Psal. 36: 5. Daarom seit Jeremias, hoe soud gy konnen goed doen die geleerd zijt kwaad te doen? Jer. 13: 23.

50. Vr. Waarom leeren de menschen so licht 't gene kwaad is?

Antw. Om dat sy 't geern doen: dewelke daar zy Gods Regt kennen, dat de gene die sulke dingen doen den dood weerdig zijn; niet alleen deselve doen, maar ook een welgevallen hebben in de gene diese doen. Rom. 1: 32. Siet ook Jes. 59: 7. 65: 2. Jerem. 7: 24.

Ik zie voor goed aan 't geen' ik laat,
En doe het gen' ik keur voor kwaad.

51. Vr.

51. Vr. Maar heeft de mensche na den val geenen Vryen Wille / dat hy 't kwaad kan laaten en 't goed kan doen / uit eigene vrije keur?

Antw. Neen: het gene uit vleesch geboren is, dat is vleesch. Joh. 3: 6. en daarom die na den vleesche zijn bedenken dat des vleesches is, Rom. 8: 5. dat is / een mensche die van vleesch en bloed is kan uit de natuur geene andere gedagten hebben / als na vleeschelike en lichaamelike dingen. Maar het bedendes vleesches is vyandschap tegen God; want het onderwerpt sich aan Gods Wet niet; want het en kan ook niet. Rom. 8: 7.

52. Vr. Waarom kan de mensch sich niet onderwerpen aan Gods Wet?

Antw. Om dat hy geen vry man is. Want de Ziel is onder slaverny van 't Lighaam §. 38. daarom kan die 't Lighaam niet regeeren ten dienste van God. Want / weet gy niet, dat wien gy u selven stelt tot dienstknegten ter gehoorsaamheid, gy dienstknegten zijt des genen dien gy gehoorsaamt, ofte der sonde tot den dood, ofte der gehoorsaamheit tot geregtigheid? Rom. 6: 16. Niemant kan twee heeren dienen Matt. 6: 24. Daarom is onse Vrije wille van natuur niet anders als vrijwillige slaverny der sonde. Rom. 6: 20.

53. Vr. Spot onse Lieve Heer dan met de menschen / als hyse tot deugden vermaant die sy niet doen konnen / ofte over sonden bestraft die sy niet laten konnen: is 't spreeken dan niet te vergeefs?

Antw. Neen. want het en geschied niet om te toonen wat de menschen konnen doen / maar wat sy behooren te doen. Hy heeft u bekend gemaakt ô mensche, wat goed is. Mich. 6: 8. Also gebood God Israël zijne wetten / al wist hy dat syse niet na komen souden Deut. 31: 16/17/29.

54. Vr. Maar wat helptet evenwel / als wy 't doch niet doen konnen?

Antw. I. 't Helpt so veel / dat de mensch overtuigd word van zijne boosheid / die so groot is / dat hy door so veel ernstige vermaaningen niet beweegd kan worden. Deut. 31: 26/27. Jesa. 53: 1. 65: 2/3. II. 't Kan ook strekken tot Gods eere / als de menschen verharden in de sonde tegen Gods Woord: hy gebood Farao / Laat myn volk trekken Exod. 5: 1. nochtans seide hy tot Moses / Ik weet dat de koning van Egipten u l. niet en sal laten trekken. Exod. 3: 19. maar tot Farao / waarlik daar toe hebb' ik u verwekt, op dat ik mijne kragt aan u betoonde, en op dat men mijnen Naam vertelle op de gansche aarde. Exod. 9: 16.

55. Vr. So zijn wy dan t'eenemaal bedorven: Maar is die verdorventheid in alle menschen even groot?

Antw. Ja / ten aansien van de slaverny onder de sonde; maar niet ten aansien vande sonden daarse slaaven van zijn. Wy dienen elk onse eigene sonden altemaal even trouw / onder welke ook wy alle certydts verkeerd hebben in de begeerlikheid onses vleeschs, doende den wille des vleeschs en der gedaghten: en wy waren van natuure kinderen des toorns, gelyk ook d'anderen Efes. 2: 3. Rom. 3: 9. nochtans doet d'eene grootere sonden als d'ander.

56. Vr. Zijn de Sonden dan allegaar niet even swaar?

Antw. Neense / Die my aan u heeft overgeleverd, zeide Christus tot Pilatus / die heeft grooter sonde Joh. 19: 11. Jer. 3: 11. 2. Kron. 33: 9.

57. Vr.

57. Vr. Waar in bestaat dan 't onderscheid?

Antw. Ten eersten / sonden door onweetenheid begaan zijn so swaar niet / als diemen willens en weetens doet: de dienstknecht welke geweeten heeft den wille zijns Heeren, en zich niet bereid noch na zijnen wille gedaan heeft, die zal met veele slagen geslagen worden: maar die den zelven niet geweeten heeft, en gedaan heeft dingen die slagen weerdigh zijn, die zal met weinige slagen geslagen worden: En een ygelik dien veel gegeeven is. van dien zal veel geeischt worden; en dien men veel vertrouwd heeft, van dien zalmen overvloediger eischen Luk. 12: 47/48. Ziet Hand. 3: 17. 1. Tim. 1: 13. verg. met Rom. 2: 17----23. Hebr. 10: 26/27.

58. Vr. Maar is dat al sonde / 't gene men onweetende doet?

Antw. Ja. Want wy behooren 't te weeten; God heeft u bekend gemaakt, ô mensche! wat goed is Mich. 6: 8. Rom. 1: 19. op dat gy meugt beproeven welke Godts goede en welbehaaglike en volmaakte wille zy. Rom. 12: 2. verg. Rom. 2: 12. Daarom sondigen wy al veel meer als wy weeten; want wie zoude d'afdwaalingen verstaan? Reinig my, zeid David / van de verborgene afdwaalingen Psal. 19: 13. verg. Psal. 139: 23/24. verg. mede III. §. 16.

59. Vr. Wat onderscheid isser meer?

Antw. Heerschende sonden zijn swaarder als enkele Misdaaden of Overtreedingen.

60. Vr. Wat is Misdaad of Overtreedingen.

Antw. Als een mensche by sonderlinge gelegentheid een of meer van Godts gebooden overtreed / dat hy daar tegen misdoet. Soo was Noahs en Lots dronkenschap; Davids overspel en doodslagh. Gen. 9: 21. 19: 33/35. 2. Sam. 11: 12.

61. Vr. Wat is dan Heerschende Sonde?

Antw. Als de mensch hem so zeer tot eene of meer sonden gewent / dat hy die niet laaten kan; so dat de sonde hem geheelik in de maght heeft / gelijk Achab. 1. Koon. 21: 25. Dat dan de sonde niet en heersche in u sterflik lichaam om haar te gehoorsamen in de begeerlikheeden des zelven Rom. 6: 12. Siet Jes. 5: 18/19/20.

62. Vr. Isser noch meer verscheidenheid?

Antw. Daar zijn ook Roepende Sonden van overgeevene menschen / die doen derven al watse willen / en daar noch van roemen; hunne sonden spreekense vry uit, als Sodom, zy en verbergense niet. Jes. 3: 9. Psal. 73: 8/9. Sonden van wrevel en overlast Jesa. 3: 15. die God / by manier van spreeken / om wraake roepen. Gen. 4: 10. 18: 20/21. Dat zijn de swaarste van alle sonden Gen. 18: 29.

63. Vr. Maar hoe komtet dat d'eene mensch tot swaardere sonden vervalt als d'ander?

Antw. Dat komt in 't gemeen soo uit de verscheidene Genegentheden van de menschen / en uit de verscheidene Gelegentheden tot de sonden: de genegentheid soekt gelegentheid / en de gelegentheid maakt genegentheid.

64. Vr. Hoe verstaaje dat van de Genegentheid?

Antw. Dat d'een of ander mensch door eigenen Aart tot dese en gene sonden meest genegen is: of door de Gewoonte meer of min daar toe genegen word.

65. Vr. Isser so verscheiden Aart van menschen / daar de sonden ook na aarden?

Antw. Ja. I. 't Een Volk scheelt veel van 't ander: Israël was een hardnekkig volk, Deut. 9: 13. Matth. 19: 8. 23: 30/ 31/ 32. Hand. 7: 51. de Sodomyten een hoogmoedig en dertel volk Ezech. 16: 49; de Kretensen altydt leugenaars, kwaade beesten, leuije buiken Tit. 1: 12. die van Athenen boven anderen nieuwsgierig en afgoodisch. Hand. 17: 16/ 21. II De mans zijn anders van humeuren als de vrouwen. Tit. 2: 2---6: kinders of mannen / jong of oudt / zy hebben al verscheidene optoghten Psal. 25: 7. 131: 2. Matt. 18: 2---6. 1. Kor. 13. 11. III. Onder elke soorte van menschen vindtmen dan noch groot onderscheid van sinnen: ja d'eene broeder gelijkt den anderen niet: als te zien was in Kajin en Abel Gen. 4: 2. Jakob en Esau. Gen. 24: 27. En na dat die Aart onder de menschen verscheelt / daarnaa zijn ook de meeste sonden diese doen.

66. Vr. Kan de Gewoonte hier ook wat toe helpen?

Antw. Ja: Want de gewoonte is de tweede natuur: die braght Israel tot Afgoodery Right. 2: 12. en daar warense naderhand niet af te brengen. 2. Koon. 17: 17. verg. Hos. 10: 11. Sal ook een moorman zijne huid veranderen, of een luipaard zijne vlekken? Jer. 13: 23.

67. Vr. Wat verschill isser in 't sondigen door de verscheidene Gelegentheid?

Antw. Dat gebeurd tweesins; dat een mensche minder of meerder sonde doet / als hy anders soude doen / soo 't uit geene sonderlinge oorsaken by kwame.

68. Vr. Door wat oorsaken sondigt iemant minder als hy anders soude doen?

Antw. Door Belett of door Bedwang.

69. Vr. Wat door Belett?

Antw. I. Als hy gelegentheid soekt om kwaad te doen en hy vindse niet: gelijk de Fariseen dikwyls tegen Christus. Luk. 4: 29/ 30. en veertig vloekverwanten tegen Paulus Hand. 23: 12/ enz. II. Ofte als hy gelegentheid heeft / maar hy word door Godts voorsienigheid belett: so zeide God tot Abimelech van Sarah, ik hebb' u belett van tegen my te sondigen, daarom hebb' ik u niet toegelaaten haar aan te roeren. Gen. 20: 6.

70. Vr. Hoe geschiedtet door Bedwang?

Antw. I. Als iemant door de Wetten bedwongen word. De Jooden wilden Christus dooden: Pilatus dan zeide tot hen, neemt gy hem, en oordeelt hem na uwe Wett. De Jooden dan seiden tot hem, het en is ons niet geoorlofd iemant te dooden. Joh. 18: 31. II. Of dat hy door de straffe geboepd word / als Achab. 1. Koon. 21: 25/ 26/ 27. en Farao zelfs. Exod. 12: 30---33. III. Of dat hy door vreese van ongemak wederhouden word / als Laban willende Jakob kwaad doen / vreesde voor Jakobs God / Gen. 31: 29. en de Fariseen soekende Jesus te vangen, vreesden voor de schaaren. Matt. 21: 46.

71. Vr. Door wat oorsaken nu sondigt iemant meer / als hy anders soude doen?

Antw. Dat geschied door Verleidinge / of door Aanporringe / of door Verhardinge.

72. Vr. Hoe door Verleidinge?

Antw. I. Als iemant de weereld lief heeft met het gene dat in de weereld is, 1. Joh. 2: 15; so word hy versocht, als hy van zijne eigene begeerlikheden afgetrokken en verlokt word Jak. 1: 14. II. Ofte dat hy door kwaad geselschap misleid word; want kwaade zamenspreekingen bederven goede zeden, 1. Kor. 15: 33. verg. Psal. 1: 1. Spreuk. 7: 6---23.

73. Vr. Hoe geschiedtet door Aanporringe?

Antw. Als iemant tot de sonde word opgehitst van kwaade menschen / gelijk Achab van zijn wijf / 1. Kon. 21: 25. Job ging 't ook soo / maar hy stond het tegen Job. 2: 9/ 10. II. Maar insonderheid word de mensch aangepord van den Duivel / gelijk Judas, Joh. 13: 2. en Ananias met zijn wijf Saffyra, Hand. 5: 1/2/3. ja David zelfs. 2. Sam. 24: 1. 1. Kron: 21: 1.

74. Vr. Doet'et God somtijds ook zelf niet / gelijk er staat 2. Sam. 24: 1/2. hy porde David aan?

Antw. Neen; 't is maar so veel te seggen na den Hebreeuwschen stijl / als dat David wierd aangepord; 't welk geschied is van den Satan / gelijk uitdrukkelijk geseid word 1. Kron. 21: 1. Niemant als hy versocht word, en segge, ik worde van God versocht; want God en kan niet versocht worden met kwaad, en hy selve versockt niemant Jak. 1: 13. So hy dat eenigsins deede / so moest hy noodsakelijk oorsaak van de sonde wesen: maar dat zy verre / God en doet geen Duivels werk; de Duivel is de versoeker Matt. 4: 3.

75. Vr. Maar de Verhardinge is die niet van God?

Antw. Ja: Want hy verhard wien hy will. Rom. 9: 18. gelijk hy Farao deede Exod. 4: 21. 7: 3. 9: 12. 10: 1/20. 11: 10. 14: 4/ 8. en de Jooden Jes. 6: 9/ 10. Joh. 12: 39/ 40. Hand. 28: 25/ 26/ 27. Rom. 11: 25.

76. Vr. Hoe gaat dat toe?

Antw. Wanneer 't den menschen niet goed gedacht heeft God in erkentenis te houden, so heeftse God overgegeeven in eenen verkeerden sinn, om te doen dingen die niet en betaamen Rom. 1: 24/ 26/ 28. waar door zy so hardnekkig worden in de sonden / datser door geenerhande middelen zijn af te brengen / door de verhardinge van hun herte Efes. 4: 18.

77. Vr. Dan is God evenwel oorsaak van die sonden: is hy niet?

Antw. Neen hy trouwen. Want God doet geen ding aan die menschen / dat hen hardnekkigh maakt: maar hy houdter t'eenemaal de hand af; 't welk hem vry staat te doen / of hy heefter ook reden toe Psal. 81: 12/ 13. en dan worden se so hard in sich selven.

78. Vr. Wat besluitje nu dan uit dese gansche Leere?

Antw. Dat God den mensche reght gemaakt heeft; maar zy hebben veele vonden gesocht. Pred. 7: 29. Wy weeten dat wy uit God zijn, en dat de geheele weereld ligt in 't boose 1. Joh. 5: 19. want de Schrift heeftet all onder de Sonde besl ooten. Gal. 3: 22.

VIII. HOOFDSTUK

Van de Verdoemenis.

10. Vrage.

Wil God sulken ongehoorsaamheid en afvall ongestraft laaten?

Antw. Neen hy, geensins: maar hy vertoont hem schrikkelik beide over d'aangeboorene en werkelike sonden, en wil die door een reghtveerdig oordeel tijdelik en eeuwiglijk straffen; alsoo hy gesprooken heeft, Vervloekt is een iegelijk die niet en blijft in al 't gene geschreeven is in 't Boek der Wett, om dat te doen. Gal. 3. 10. Deut. 27:26.

1. Vr. Indien wy dan met de Weereld in de boosheid gebleeven waren, wat stond ons te verwachten?

Antw. Niet, als alle verdriet sonder eind of maat. Want Gods toorn word geopenbaard van den hemel over alle godloosheid en ongereghtigheid der menschen Rom. 1: 18. En wy waren van natuure kinderen des toorns, gelijk als d'anderen Efes. 2: 3.

2. Vr. Hoe! kan Gods gemoed so veranderen door de sonde, dat hy toornig word?

Antw. Verandering is by God in 't minste niet: Mal. 3:6. Jak. 1:17. maar, om menschelijk te spreeken, als wy op onse kinderen verstoord zijn, dan slaan wijse; alsoo wil God seggen, dat hy voor heeft ons te straffen, wanneer hy zeit, dat hy toornig is. Siet, de dagh des Heeren komt grouwelik met verbolgentheid en hittigen toorn, om 't land te stellen tot verwoestinge, en desselven sondaars daar uit te verdelgen. Jes. 13:9.

3. Vr. Is Gods Toorn tegen de sonde heel groot?

Antw. Och ja! hy vertoont hem schrikkelik: Een yverig God en een wreeker is de Heere; een wreeker is de Heere en seer grimmig Nah. 1: 2. en vreeselik is 't vallen in de handen des Leevendigen Gods, Heb. 10: 31. Want onse God is een verteerend vuur Heb. 12:29. Siet Jes. 33: 14. Deut. 32: 22. Psal. 2: 12. 76: 8.

4. Vr. Maar gaat die hevigheid met God niet haast over?

Antw. Sonder straffe nooit: hy behoud den toorn zijnen vyanden, en hy en houd den schuldigen geensins onschuldig. Nah. 1: 2, 3. Daarom spreekt de Heere Heere der Heirscharen de Magtige Israëls, ô wee! ik sal my troosten van mijne wederpartyders, ik sal my wreeken van mijne vyanden Jes. 1:24. verg. Deut. 28:63. Hos. 5: 14.

5. Vr. Wie zijnse nu die God over de sonde straft?

Antw. Die de sonde gedaan hebben: en dat moeten Engelen of Menschen wesen; want de Beesten sondigen niet.

6. Vr. Nochtans word'er straffe op Beesten geset Exod. 21: 28---32. verg. Genes. 9: 5.

Antw. Dat geschied om twee redenen. I. om de Menschen des te afkeeriger van de sonden te maken / bysonder van doodslag; als de domme Beesten selfs lyden moeten die niet weeten / datse misdoen. II. om dat wy onse Beesten wel bewaren sullen / datse geen schade doen / om geene schade in onse beesten weer te lyden.

7. Vr. Maar de boose Engelen zijn die straffe onderworpen?

Antw. Wel ter dege: mitsdien God d'Engelen die gesondigt hebben niet gespaard en heeft; maar die in de Helle geworpen hebbende, overgegeeven heeft den ketenen der duisternis, om tot het oordeel bewaard te worden 2. Pet. 2: 4. Jud. 5: 6. want het eeuwig vuur is den Duivel en zijnen Engelen bereid. Matt. 25: 41.

8. Vr. Maar dat de Duivel de menschen tot den val gebragt heeft / krijgt hy daar ook geene straffe voor?

Antw. O ja! Om dese menschen-moord word zijne verdoemenis verswaard; De grote Draak is geworpen, d'oude Slange, welke genaamd word Duivel en Satanas; die de geheele weereld verleid; hy is, seg ik, geworpen op d'aarde, en zijne Engelen zijn met hem geworpen. Openb. 12: 9/ 10.

9. Vr Verhaalt Moses daar dan niet af?

Antw. Ja hy: want hy verhaalt dat de Slang / als sy Eva bedroogen had / vervloekt wierd boven alle beesten / en verhaat by alle menschen: Doe seide de Heere God tot die Slange, dewijle gy dit gedaan hebt, so zijt gy vervloekt boven al 't vee, en boven al 't gedierte des velds: op uwen buik sult gy gaan, en stof sult gy eeten alle de dagen uwes leevens. En ik sal vyandschap setten tusschen u en tusschen dese Vrouwe, en tusschen uwen zade en tusschen haaren saade; dat selve sal u den kop vermorselen, en gy sult het de versenen vermorselen Gen. 3: 14: 15.

10. Vr. Dat was de Slange: maar wat is hier van den Duivel?

Antw. 't Was tegen de Slang uiterlik wel maar eigentlik niet. Want I. God spreekt tot de genen die spreeken verstaan: dat kan de Slang niet / maar de Duivel. II. De Slang was te vooren so al datse op d'aarde kroop; want God had haar so geschapen en al 't kruipende gedierte des aardbodems na zijnen aart Gen. 1: 25. daarom kon haar dat geene straffe wesen; maar den Duivel die de slang beseten had.

11. Vr. Maar wat straffe sou dat wesen voor den Duivel?

Antw. Dat hy geheelik verworpen en vervloekt is / om dat hy de menschen door dat oolik beest verleid heeft tot den val / en daar door ook niet beter weerdig als dat beest / om by manier van spreeken door den drek der elenden te sleepen en met voeten vertreeden te worden.

12. Vr. Wat vyandschap isser tusschen den Duivel en de Vrouw?

Antw. Door Gods voorsienigheid isser niet alleen een tegenstrijd tusschen de Menschen en de Slangen zedert ontstaan / maar ook tusschen den Duivel en de Menschen uit Eva gesprooten; so dat uit dien korten schijn van vriend-

schap /

schap / daar Eva door misleid is / eene eeuwige vyandschap gereesen is. 1. Pet. 3: 18.

13. Vr. Wat einde neemt dese strijd? wie raakt boven?

Antw. De Mensch. De Duivel plaagt den Mensch gelijk of hem eene slang in de hakken bijt; maar de Mensch verwint den Duivel / gelijk oft hy eene slang met voeten den kop te pletteren treed.

14. Vr. Hoe krijgt de swakke Mensch den fellen Duivel onder?

Antw. Christus een van allen doe'tet alleen voor allen: die is 't regte en echte Saad der Vrouwe, dat door den dood de werken des Duivels vernietigd heeft Heb. 2: 14.

15. Vr. Aangaande nu de Menschen / hoe draagt hem God neffens de Menschelike Sonden?

Antw. Hy geeftse ook loon na werken: want Gods toorn word geopenbaard over alle Godloosheid en ongeregtigheid der Menschen, Rom. 1: 18. op dat de geheele weereld voor God verdoemelik zy, Rom. 3: 19. die de misdaad der vaderen besoekt aan de kinderen en kinds kinderen tot in 't derde en vierde lid Exod. 34: 7.

16. Vr. Hoe! straft God dan de menschen om meer sonden / als diese selfs hebben gedaan?

Antw. Ja: Adam was ook strafbaar om onse sonden / en wy zijn mede strafbaar om Adams sonde. Want Adams sonde is oorsaak van onse sonden; daarom moet hy ook om onse sonden lyden; en Adams sonde werkt in ons: daarom moeten wy ook om Adams sonde lyden: Gelijk door eenen mensche de sonde in de weereld gekomen is, en door de sonde de dood; also is de dood tot alle menschen overgegaan, in welken sy alle gesondigt hebben Rom. 5: 12. Siet VII. §. 32---40.

17. Vr. Is dan d'Erfsonde ook strafbaar voor God?

Antw. O ja! Wy waren van natuure kinderen des toorns, Efes. 2: 3. so dat de dood heeft geheerscht van Adam tot Moses toe, ook over de gene die niet gesondigd hadden in de gelijkheid van Adams overtreedinge Rom. 5: 14. Want gelijk wy de jongen van fenynige beesten vrijelik dood trappen / al hebbense noch geene schaade gedaan; also mag God met reden straffen de verdorvene menschen kinderen / al hebbense noch met woorden of werken niet misdaan. verg. Psal. 91: 13.

18. Vr. Doet God so wel meer / dat hy de nakomelingen straft om besondere misdaden die de voorouders bedreeven hebben?

Antw. Ja hy. 't Is zijne manier / dat hy de misdaad der vaderen besoekt aan de kinderen en kinds kinderen tot in 't derde en vierde lid. Exod. 20: 5. 34: 7. Deut. 5: 9. en daar zijn exempelen van / als Korah, Num. 16: 27/ 32/ 33. Achan, Jos. 7: 24/ 25. Amalek, 1. Sam. 15: 2. verg. met Exod. 17: 8/ 14. Deut. 25: 17. Saul, 2. Sam. 21: 1---9. David, 2 Sam. 12: 10. Salomo, Koon. 11: 12. Achab 1. Koon. 31: 29. verg. met 2 Koon. 9. 10.

19. Vr. Maar is dat geen groot ongelijk? Want de Soon en sal niet draagen d'ongeregtigheid des vaders Ezech. 18: 20. Deut. 24. 16.

Antw. De kinders worden nooit gestraft om de sonden van d'ouders; maar de sonden van d'ouders worden gestraft aan de kinders. Want het eene straffe voor d'ouders is / dattet hunnen kinderen kwaalik gaat: Psal. 109: 9/ 10. maar de kinders selve hebben altijd de straffe van hunner voorouderen sonden / door hunne eigene sonden overvloedlijk verdiend. Evenwel seid het huis Israëls, de weg des Heeren en is niet regt. Souden mijn wegen, ô huis Israëls! niet regt zijn? zijn niet uwe wegen onregt, sept de Heere Ezech. 18: 25/ 29. 33: 17: 20.

20. Vr. Straft God dan ook noch de sonden die elk mensche selfs begaat?

Antw. Wat soud' hy anders? Die de misdaad der vaderen aan de kinderen besoekt, hoe sou die der vaderen of kinderen misdaad aan hen selven niet besoeken? Maar een ygelijk sal om zijne ongeregtigheid sterven; een yder mensch die d'onrype druiven eet, zijne tanden sullen stomp worden. Jer. 31: 30. Deut. 24: 16. De ziele die sondigt die sal sterven Ezech. 18: vers 20.

21. Vr. Straft God alle sondige werken die wy doen?

Antw. Voorseker: hy vergeld verdrukkinge en benauwdheid over alle ziele des menschen die 't kwaad werkt. Rom. 2: 9. want God sal yder werk in 't gerigte brengen. Pred. 12: 14.

22. Vr. Ook het kwaad spreeken?

Antw. O ja! want Christus seit ons / dat elk ydel woord dat de menschen sullen gesprooken hebben, sy van 't selve sullen rekenschap geeven in den dag des oordeels Matt. 12: 36. Siet Psal. 12: 4. 140: 12. 50: 16/ 19/ 20/ 21.

23. Vr. Maar dat in 't verborgen geschied / sal God dat ook straffen?

Antw. O ja! Want daar en is geen schepsel onsigtbaar voor hem: maar alle dingen zijn naakt en geopend voor de oogen des genen met welken wy te doen hebben Heb. 4: 13. siet Psal. 10: 8---14.

24. Vr. Zijn de gedachten ook niet vrij?

Antw. Voor God in 't minste niet: maar wee dien die ongeregtigheid bedenken, Mich 2: 1. Daarom strafte God ook d'eerste Weereld met den Sondvloed / om dat al 't gedigtsel der gedagten van 's menschen herte t'allen dage alleenlik boos was Genes. 6: 5.

25. Vr. Wat is nu de Vloek of Verdoemenis?

Antw. Gods regtveerdig Oordeel / volgens 't welk hy de sonden na verdienste straft: Want wy weeten dat Gods oordeel na waarheid is over de genen die sulke dingen doen: welke eenen ygeliken vergelden sal na zijne werken. Rom. 2: 2/ 6. Die dan van dit Oordeel niet vry is / dien hangt de verdiende straffe zijner sonden over 't hoofd; en so is hy vervloekt ofte verdoemd. verg. Gal. 3: 10.

26. Vr. Welke is de verdiende Straffe van de sonde?

Antw. De besoldinge der sonde is de Dood, Rom. 6: 23. Want de ziele die sondigt, die sal sterven Ezech. 18: 20. en door de sonde is de Dood in de weereld ingekomen Rom. 5: 12. om dat God tot Adam geseid heeft / Ten dage als gy daar van eet, sult gy den Dood sterven Gen. 2: 17.

27. Vr. Isser meer niet aan vast als de Dood?

Antw. Daar is meer aan de Dood vast als het scheiden van ziel en lijf: Want daar onder word begreepen al wat tot sterven strekt / en al wat op 't sterven volgt;

volgt; te weeten een elendig leeven / daar de dood uit rijst / en een eeuwig sterven: daar de dood toe leid.

28. Vr. Gaat de straffe meest over 't Lichaam / of over de Ziel?

Antw. Over beiden even seer; Want sy zijn beide schuldig; de Ziel sondigt voor 't Lichaam en door 't Lichaam. Daarom seit Christus / vreest hem die beide Ziel en Lichaam kan verderven in de helle. Matt. 10: 18. Want God sal vergelden verdrukkinge en benauwdheid over alle Siele des menschen die het kwaad werkt, Rom. 2: 9. op dat een ygelik weg draage 't gene door 't lichaam geschied, na dat hy gedaan heeft, het sy goed, het sy kwaad. 2. Kor. 5: 10.

29. Vr. Bestaat die straffe nu daar in / dat de mensche versteeken is van 't Goed / dat sy derven de heerlikheid Gods? Rom. 3: 23.

Antw. Niet alleen: maar dat hy ook verworpen is in 't Kwaad / en lijd smerten in de plaats der pyninge. Luk. 16: 25/ 28. Want nademaal de mensch het goed verwerpt en 't kwaad verkiest; so is 't behoorlik / dat hy 't geluk ook mist en 't ongeluk voelt.

30. Vr. Wanneer is de tijd / dat God de sonden straft?

Antw. Geen tijd isser vry; hy strafse tydelik in dit leeven / en eeuwiglik na dit leeven. Vreest dien, die na dat hy gedood heeft, ook maght heeft in de Helle te werpen Luk. 12: 5. Dat is d'eerste / en dit is de tweede Dood, Openb. 20: 14. 21: 8.

31. Vr. Wat verstaaje door de Hell? isser ergens sulken plaats; of is de Hell overal daar 't niet wel is?

Antw. Voorseker isser sulken plaats. Gelijk 'er twee tijden zijn / soo zijnder ook twee plaatsen: de tijdelike straffe valt hier op aarden; de eeuwige volgt hier na in de Hell / welke uitdrukkelik de plaats der pijninge genaamd word Luk. 16: 28. en by gelijkenis de gevangenisse 1. Petr. 3: 16. verg. Matt. 18: 30/ 34/ 35. en d'afgrond Luk. 8: 31. Openb. 17: 8. 22: 3. en put des afgrondts Open. 9: 1/ 2. en poel des vuurs Openb. 20: 14/ 15. 21: 8. 't welk altemaal naamen van sekere plaatse zijn.

32. Vr. Men verneemt nochtans niet / waar dat de Hell is?

Antw. Ons isser ook niet aan gelegen: hoewel der God plaats genoegh toe heeft in de wijde weereld daar ons het tien duisendste deel niet af bekend is. Laat ons veel eer toe zien / en God bidden / dat wy 'er nooit en komen.

33. Vr. Nu / dewijle God op twee terminen straft / hier tijdelik / en hier na eeuwiglik; waarin bestaat de Tijdlike Straffe?

Antw. In de Kortheid en Elendigheid deses Leevens: Want het eindigt haast met den tijdliken dood / en self is 't maar een gestadige dood; ik sterve alle dagen 1. Kor. 15: 31. dewijle de mensche van eene vrouwe gebooren is kort van dagen en sat van onrust Job. 14: 1/ 2/ 7/ 1. want aangaande de dagen onser jaaren, daar in zijn zeventig jaar; of so wy sterk zijn, tachtentig jaar: en 't uitnemenste van dien is moeite en verdriet: want het word snellik afgesneeden, en wy vliegen daar henen, Psal. 90: 10.

34. Vr. Adams leeven was nochtans so kort niet / want hy leefde negen hondert en dertig jaar, Gen. 5: 5. en verscheidene na hem voor den Sondvloed leefden by na so lang of langer.

Antw. I. d'Algemeene kortheid van 't menschelik leeven wierd aan de eerste vaders in 't bysonder verlengd / om de weereld te versterken.
II. So veel langer alsse leefden / so veel langer duurden hunne elenden / die vry groot waren Gen. 5: 29.

35. Vr. Waar komt dat by toe?

Antw. d'Ellenden deses leevens hebben wy van Adam geerfd / gelijk als de sonden: so datse alle in Adam sterven, 1. Kor. 15: 22. in welken alle gesondigd hebben. Rom. 5: 12. Daarom ook de mensche word tot moeite gebooren, gelyk de sprankelen der vierige koolen sich verheffen tot vliegen. Job. 5: 7.

36. Vr. Hoe kwam de Mensch tot sulken Elende / die te vooren so gelukkig was?

Antw. Om 't eeten van de verboodene Vrught heeft God Adam en Eva beide sekere Straffen opgelegd / die zy te zamen en elk in 't besonder moesten uitstaan; Gen. 3: 16--24. en voorts alle hunne Nakomelingen / het zy Mannen ofte Vrouwen.

37. Vr. Wat straffe kreegen zy te samen?

Antw. Den Tydliken Dood en d'Elendigheden deses Leevens.

38. Vr. Moestense sterven?

Antw. O ja: Gy zijt stof, zeide God / en gy zult tot stof wederkeeren Gen. 3: 19. Sy wierden terstond verstooten van den Boom des Leevens; Nu dan, zeide hy / dat de Mensch zijne hand niet uit en steeke, en neeme ook van den Boom des Leevens, en eete en leeve in eeuwigheit. Gen. 3: 22.

39. Vr. Waar in bestaat d'Elendigheid deses Leevens?

Antw. Gelijk zy voor den Val leefden in Ruste / Rijkdom en Heerlikheid; (VI §. 27--37.) alsoo leeden zy na den Vall Ongemak / Armoede / en Schamelheid / van wegen het aardryk dat de Heere vervloekt heeft. Gen. 5: 29.

40. Vr. Wat voor Ongemak?

Antw. Zy moesten swerven buiten 't Paradijs / daar zy alles sonder suuren arbeid hadden: want God dreef den Mensch uit, en versond hem uit den Hof Eden. Gen. 3: 24/23. Dies moestense als verlegene ballingen / in de wijde Weereld / met sorg en kommer en allerhande swaarigheid hunn onderhoud soeken Gen. 3: 23. En de Heere God maakte Adam en zijnen wyve rokken van vellen en toogse hen aan. v. 21. die haddense te vooren niet van doen 2: 25. daarom moetet wesen datse meer ongemak geleeden hebben / daarse zich met kleeren tegen dekken moesten; gelijk wy noch moeten doen.

41. Vr. Waarin bestond d'Armoede?

Antw. Datse heel kommerlik sich geneerden: want van den kost zeide God tot Adam / het aardryk zal u doornen en distelen voortbrengen; en gy sult het kruid des veldts eeten v. 18. en Eva kon 't niet ruimer hebben als de mann / om datse beide van zijnen arbeid leeven moesten: en aangaande de kleedinge / de rokken van vellen waren armelik genoegh / verg. Heb. 11: 37. huisvesting haddense nergens; zy mochten zien waarse bleeven.

42. Vr. Warense noch ook in Schamelheid?

Antw. O ja! te vooren leefdense als Prinssen / en nu als slaaven in gedurig slooven / afgesett van de voorige heerlikheid / en voor ballingen achter lande swervende buiten 't Paradijs / v. 23/24.

Doe Adam groef en Eva span,
Waar was doe Vorst of Edelman?

43. Vr. Wat straffe kreeg Adam besonder?

Antw. Suuren arbeid om den aardbodem te bouwen daar hy van genoomen was v. 23. want zeide God / met smerte sult gy daar van eeten alle de dagen uwes leevens v. 17. in 't sweet uws aanschyns sult gy brood eeten v. 19.

44. Vr. Hoe ging 't met Eva?

Antw. Haar wierd opgelegd I. smertelijke kinderteeling; om datse haare kinderen hadd in 't verdriet gebraght / so moest zyer ook verdriet af lyden. II. dienstbaarheid aan den mann: om datse hem verleid had / moest zy nu so veel meer onder zijn gebied staan. Want tot de vrouwe zeide hy, ik sal seer vermenigvuldigen uwe smerte, naamelik uwer draght; met smerte sult gy kinderen baaren: en tot uwen man sal uwe begeerte zijn; en hy sal over u heerschappy hebben. v. 16.

45. Vr. Overmits dat dese tijdelike elendigheden van Adam en Eva begonnen zijn; hoe komtet dat het leeven van de menschen soo ongelijk suur of lang valt?

Antw. Godt houd dat aan hem / hoe hy 't met ieder mensche maakt; anders is 't eene algemeene plaag over 't menschelik geslaght / 't gene God den eenen mensche dus / den anderen soo oplegt / meer ofte min / soo als 't hem believt.

46. Vr. Heeft hy ook geene reden / om onderscheid te maaken?

Antw. Ja gewisselijk. Na dat de sonden zijn / daar na meet hy de straffen / Siet Lev. 26: 23/24/27/28.

Hoe hooger dat de sonde gaat,
Hoe swaarder dat Gods roede slaat.

Exempel hebben wy aan den Sondvloed / Gen. 6: 5/6/7. den brand van Sodoma. Gen. 19: 13. de tien plaagen van Egipten / Exod. 7—12. 't uitroeijen van de Kanaanyten / Deut. 9: 4. de verwoestinge der tien stammen van Israel. 2. Koon. 17: 7—24. de gevangenis der Jooden te Babel. 2. Kron. 36: 16/17. Jer. 52: 3. de laatste verwoestinge van Jerusalem. Luk. 19: 41—44.

47. Vr. Nochtans zijnder reghtveerdigen dien 't weder vaart na 't werk der godloosen; en daar zijn godloosen dien 't wedervaart na 't werk der reghtveerdigen. Pred. 8: 14/7/15. ja somtijds / Hoe slimmer stukk; Hoe meer gelukk. Verg. Jer. 12: 1/2. Job 21: 7—15. Psal. 73: 2—14. met Psal. 44: 12—23. 73: 13/14.

Antw. I. Uiterlik gaatet soo; maar inwendelik zijn de godloosen in hunnen voorspoed nooit gerust: de godloosen en hebben geenen vreede, zeit de Heere Jes. 48: 22/ 57/ 21. doch de vroomen zijn ook gerust in tegenspoed: het weinige dat de reghtveerdige heeft is beter als de overvloed veeler godloosen. Psal. 37: 16. II. Dat hier niet gestraft word / sal God namaals straffen; en dat

hier niet beloond word sal hy dan beloonen: alsoo het reght is by God verdrukkinge te vergelden den genen die u verdrukken; en u die verdrukt word verkwikkinge, 2. Thessal. 1:6/7. Ziet Pred. 8:11/12/13. Psal. 37:34-38.

48. Vr. Maar waarom straft God niet op verscher daad? want de menschen sondigen daar op: om dat niet haastelik het oordeel over de boose daad geschied; daar om is 't herte van de kinderen der menschen in hen voll om kwaad te doen, Pred. 8:11. Ziet Psal. 10:11/13.

Antw. I. Om dattet lieden van de weereld zijn, welker deel in dit leeven is, Psal. 17:14. 't gene zy hier genieten / is 't ook al dats'er van hebben sullen / tot bewijs van Gods goedertierenheid en verdraagsaamheid en langmoedigheid. Rom. 2:4. II. Ondertusschen worden zy ten vuure bewaard tegen den dagh des oordeels en der verdervinge der godloose menschen, 2. Pet. 3:7.

49. Vr. Waarom is de straffe van dit leeven niet genoegh?

Antw. Om twee redenen. I. d'Elenden deses leevens gewoogen zijnde / tegen al 't Goed datter noch in is / so wil 't elk van natuure noch liever houden als missen: Daarom kan dat geene Straffe zijn / als voor so veel de Mensche van meer tot so veel minder Goed vervallen is. II. De Sonden die wy in dit leeven doen / gevoegd met d'Erfsonde / vergaderen eene oneindelike Schult / die met eindelike Straffen in dit leeven niet betaald kan worden.

50 Vr. Kwam Adam ook in de Hel?

Antw. Neen / door Gods genade; hoewel hy 't verdiende: Maar / den Duivel te spijt / bewees God barmhertigheit aan de twee eerste menschen / die zijne eigene handen gemaakt hadden / om hen te bewaaren voor 't eeuwig bederf: want Adam was de Soone Gods. Luk 3:38.

51. Vr. Maar anders / kan een mensche ook straffe lijden als hy dood is?

Antw. Waarom niet? met den dood gaat het eerst ter degen aan: daar komt de straffe lest op uit die God Adam dreigde / als hy seide / gy sult den dood sterven, Gen. 4:17. Verg. 3:19. Anders mogt een sondaar na den dood verlangen / om dat die 't einde van zijn ellendig leeven is? maar nu schrikt hy voor sterven / om dat Gods gramschap hem dan meest op 't herte ligt. Ziet Psal. 90:7/9/11.

52. Vr. Hoe is dat gelegen?

Antw. I. De dood breekt Gods maarel: want hy scheid de ziel van 't lijf / Pred. 12:7. II. Door den dood als een mensch in sonden sterft / so keert de ziel weer sondig tot God / die haar suiver geschapen heeft: hoe kan 't dan wel met haar afloopen / als sy haaren Meester so verdorven t'huis komt? III. So moet ook ten lesten volgen / dat de mensch in dien staat gestraft werde / daar hy in gesondigt heeft / en daarom 't lichaam met de ziel weer vereenigd / om te gaar de straffe te draagen. Dan. 12:2. Joh. 5:29. 2. Kor. 5:10.

53. Vr Wat voor straffe wankter in de Hell?

Antw. Versmaadheid en Afgrysinge, Dan. 12:2.

54. Vr. Wat Versmaadheid?

Antw. Datse God nimmermeer onder oogen komen; tot in eeuwigheid en sullen sy 't licht niet sien, Psal. 49:20. maar altijd verstooten zijn / op dit schrik-

schrikkelik woord / gaat weg van my gy vervloekten, Matt. 25:41. 7:22.

55. Vr. Wat door Afgrysinge?

Antw. Jammerlijke elende des lichaams en der Ziele / die niet uit te spreeken is / en daarom vergeleeken word by een eeuwig vuur dat den Duivel en zijnen Engelen bereid is, Matt. 25:41. 't welk is een vlammend' vuur. 2. Thess. 1:18. een onuitblusschelik vuur, Matt. 3:12. een vuurige oven, Matt. 13. 42. vol vuur en sulfer, Openb. 20:10. als mede by eenen knaagenden worm, Jes. 66:44. Mark. 9:44/46/48. en dit sal wesen in d'uiterste duisternis, alwaar weeninge sal zijn door droefheid / en knersinge der tanden door pijne. Matt. 8: 22:13. 42.

56. Vr. Maar wat sal dat eigentlik wesen?

Antw So veel alsmen gissen kan / so sal 't hier in bestaan. I. Schrikkelike bangigheid / van wegen den vertoornden God: de sondaaren zijn verschrokken, Jes. 33:14. weetende den schrik des Heeren, 2 Cor. 5:11. II. Naare benauwtheid: van wegen d'uiterste duisternis, en den put en poel des afgronds, III. Gruwselike mismaaktheid / datse schuw door malkanderen zijn: Sy sullen allen vleesche eene afgrysinge wesen, Jes. 66:24. IV. Smertelijke pijnen / als offe van de wormen gegeeten / of met vuur en swevel bedroopen wierden. Nochtans konnen wy 't niet eigentlijk weeten / hoe 't in de Hel sal toegaan. God geeve dat wy 't nooit ondervinden! Die daar komen / sullent 't wel wijs worden / gelijk de Rijkeman / Luc. 16:23/24.

57. Vr. Sal daar geen raad wesen in de Hel om de swaarigheid eenigsins te verlichten?

Antw. In 't minste niet / als te verstaan is / door dien den Rijken brasser niet een druppel waters beuren mogt om zijne tong te verkoelen. Luk. 16:24/26.

58. Vr. Wel komter op het lest geen end af?

Antw. Nimmermeer: Sy sullen gepynigd worden dag en nagt in alle eeuwigheid, Openb. 20:10. want hun worm en sal niet sterven, en hun vuur en sal niet uitgeblust worden. Jes. 66:24. Mark. 9:44/46/48. verg Luk 16:26.

11. Vrage. Is dan God ook niet barmhertig?

Antwoord. God is wel barmhertig; maar hy is ook regtveerdig: daarom so eischt zijne regtveerdigheid / dat de sonde tegen d'allerhoogste Majesteit begangen / ook met de hoogste / dat is / met d'eeuwige straffe aan lichaam en ziele gestraft werde.

59. Vr. Godt lijkt dan evenwel onbarmhertig te wesen / dat hy de menschen so swaarlik straft.

Antw. Neen; dat sy verre. Barmhertig en genadig is de Heere, langmoedig en groot van goedertierenheid. Psal. 103:8. Soud ik eenigsins lust hebben aan den dood des godloosen? spreekt de Heere Heere Ezech. 18:23. 33:11. Maar also barmhertig als hy is / so regtveerdig is hy ook: de Heere is langmoedig en van groote kragt; en hy en houd den schuldigen geensins onschuldig, Nah. 1:3. Exod. 34:7. Num. 14:18. God en kan niet afstaan van zijn regt.

60. Vr. Waarom so wel niet als de menschen? die moeten somtijds al vrij wat laaten vallen / gelijk ons geleerd word Matth. 5: 38---41.

Antw. Met ons is 't heel een ander doen als met God. Misschied ons wat; wy konnen hem de wraak beveelen: maar God heeft niemant boven hem; en moet derhalven selfs de wraak neemen en 't regt uitvoeren. Een yverig God en Wreeker is de Heere, een Wreeker is de Heere en seer grimmig, Nah. 1: 2. want daar is gescheeven, my komt de wraak toe, en ik sal 't vergelden, segt de Heere, Rom. 12: 19. Deut 32: 35. Hebr. 10: 30. verg. Pred. 5: 17. Soude de Rigter der ganscher aarde geen regt doen? Gen. 18: 25. Hy en kan hem selve niet verloochenen. 2 Tim. 2: 13.

61. Vr. Moet het dan noodsakelik wesen / dat God de sonden straft?

Antw. Ja: of hy moest geen God zijn. Want de sonde word weg genoomen door de straffe: daar dan geene straffe is / daar blijft de sonde. Die nu de sonde ongestraft laat blijven / dien moet het aan de magt ontbreeken of aan den wille. God is almagtig; daarom kan hy 't doen: hy is ook regtveerdig / daarom wil hy 't doen.

62. Vr. Soude hy dan niet reghtveerdig wesen / so hy eenige sonde ongestraft liet?

Antw. Neen. Want die de sonde kan straffen / en hy doet het niet / die en haat de boosheid niet: maar God haatse. Gy en zijt geen God, seit David / die lust heeft aan godloosheid; en daarom volgter op / de boose en sal by u niet verkeeren, d'onsinnige sullen voor uwe oogen niet bestaan: en noch eens / gy haat alle werkers der ongeregtigheid; en dienvolgens / gy sult de leugenspreekers verdoen. Psal. 5: 5/6/7. Gy zijt, seit Habbakuk / te rein van oogen, dat gy 't kwaad soud sien; Hab. 1: 13. Hoe soude hy 't dan niet weg doen als hy 't ziet?

63. Vr. Maar konde hy de straffe niet wat minder maken?

Antw. 't Mag niet wesen. Want zijne geregtigtigheid eischt / dat hy loon na werken geeft: want na 't werk des menschen vergeld hy hem, en na yders weg doet hy 't hem vinden, Job 34: 11. en daarom / die onregt doet, die sal 't onregt draagen dat hy gedaan heeft, Kol. 3: 25. ziet Psal 62: 13. Spreuk. 24: 12. Jer. 17: 10. 32: 19. Ezech. 27: 27. 33: 20. Matt. 16: 27. Rom. 2: 6. 1. Kor. 3: 8. 2. Kor. 5: 10. Openb. 22: 12.

64. Vr. Verdiend de sonde dan so swaaren straf?

Antw. Ja. Zo groot als God is tegen wien de sonde begaan word / so groot moet de straffe wesen / met welke de sonde beloond word: Daarom eischt Gods geregtigheid / dat de sonde tegen Gods hoogste Majesteit begaan / ook op het hoogste gestraft werde. Wanneer een mensche tegen eenen mensche sondigt, so sullen de Gooden (dat zijn d'Overheeden) hem oordeelen: maar wanneer een mensche tegen den Heere sondigd, wie sal voor hem bidden? 1. Sam. 2: 15.

65. Vr. Sal d'eene straffe nochtans niet swaarder weesen als d'andere?

Antw. O ja! want de sonden ongelijk swaar zijn; VII. §. 56-62. daar moeten dan de straffen ook na wesen: elk sal 't onreght draagen dat hy gedaan heeft.

heeft. Kol. 3: 25. Hoe hy dan swaarder onreght doet / hoe hy swaarder draagen moet: gelijk als 't hier op aarden gaat / so sal 't ook in den dagh des oordeels verdraagliker zijn voor Tyrus, Sidon en Sodoma, als voor Chorazin, Betsaida en Kapernaum Matth. 11: 20-24.

66. Vr. Maar waarom komter noit een einde van de straffe?

Antw. I. Om datter nooit een einde komt van sondigen: de verdoemden konnen zich niet bekeeren in den staat der verdoemenis; want Gods Geest werkt daar niet; hier is de tijd / so lang als het heden genaamd word. Heb. 3: 13. II. Om dat de schepselen te swak zijn om te draagen straffen van oneindelike swaarte; so mostense die draagen in minder gewight eenen oneindeliken tijd.

67. Vr. Isser dan niet de minste versaghtinge te hoopen.

Antw. Niet met all. De straffe moet de straffe blijven / anders soude de Righter der ganscher aarde geen reght doen. Genes. 18: 25. Nochtans komt God den mensch al veel te gemoed / daar hy noch zijne Goedheid in betoont. Of veracht gy den rykdom zijner goedertierenheid en verdraagsaamheid en langmoedigheid, niet weetende dat Godts goedertierenheid, u tot bekeeringe leid? Rom. 2: 5.

68. Vr. Waar in toont hy Goedertierenheid?

Antw. Dat hy de menschen met goed doen noch overtuigt. Hand. 14: 17. Want hy doet zyne sonne opgaan over boosen en goeden, en regent over reghtveerdigen en onreghtveerdigen Matt. 5: 45.

69. Vr. Waar door bewijst hy zijne Verdraagsaamheid?

Antw. Dat hy wyp wat door de vingeren ziet ten aansien van de tijdelike straffen / welke in voorleedene tyden alle Heidenen heeft laaten wandelen in hunne wegen Hand. 14: 16. de tyden der onweetenheid overgesien hebbende. 17: vers 30.

70. Vr. Wat bewijs hebje van zyne Langmoedigheid?

Antw. Dat hy den menschen tijdt geest om hen te bekeeren / en zelfs daartoe vermaant. Hy spreekt eer hy wreekt / en hy dreigt eer hy slaat; en hy strast de sonden niet / voor datse volkomen rijp zijn / Siet Gen. 15: 16. 6: 3. 18: 25. Lev. 26: 14-38. Deut. 28: 15-2. Koon. 17: 7-23. 2. Kron. 36: 15/ 16. Jer. 7: 13/ 14/ 25/ 26. 25: 4. 35: 15. Jon. 1: 2. 3: 2/ 3/ 4.

71. Vr. Waar toe kan ons dese leere dienen?

Antw. I. Op dat alle mond gestopt werde en de geheele weereld voor God verdoemelik zy. Rom. 3: 19. II. wy mogen yverig bidden: Gaa niet in 't gerighte met ons: want niemant die leeft sal voor u aangesight reghtveerdig zijn. Psal. 143: 2. III. Ondertusschen bekommerd suchtende / ik elendig mensche! wie sal my verlossen van 't lichaam deses doods; Rom. 7: 24.

HET TWEEDE DEEL

Van 's Menschen Verlossinge.

IX. HOOFDSTUK.

Van den Middelaar.

1. Vraage.

WAt valter t'overleggen om 's Menschen Verlossinge reght te verstaan?

Antw. Dese drie dingen. I. Ofter eenig Middel toe is? waarvan de Catechismus spreekt in de V. en VI. Sond. II. Waarin dattet bestaat? VII–XXII. Sond. III. Hoemen 't gebruiken sal? XXIII–XXXI Sondagh.

2. Vr. Hoe zult gy weeten ofter eenig Middel is?

Antw. Eerst moet ik overdenken / waar van dat ik begeer verlost te wesen? en hoe verre dat my die verlossinge strekken sal? daar na magh ik zien / ofter iemant is die my alsoo verlossen kan?

3. Vr. Waar van soud gy geern verlost willen wesen?

Antw. Van die dubbelde elende / daar in 't eerste deel afgesprooken is: te weeten van de Sonde / dat ik die niet meer en doe; en van de Straffe / dat ik die niet heb te vreesen.

4. Vr. Hoe verre soud' u dese Verlossinge strekken?

Antw. I. Door eeuwig: dat ik eens uit dien verdoemeliken staat verlost zijnde / nimmer weer tot sulken jammer kom te vervallen. II. In alles: dat ik niet alleen vry raake van de sonde en verdoemenis; maar dat ik ook kome tot de deugd en saligheid.

V. SONDAGH.

12. Vraage. Aangesien wy dan / na Gods reghtveerdig oordeel / tydelike en eeuwige straffe verdiend hebben; isser wel eenig middel / waar door wy dese straff' ontgaan moghten / en wederom tot genade komen?

Antwoord. God wil dat zijner Gereghtigheid genoegh geschiede: daarom moeten wy derselve / of door ons selfs / of door iemant anders volkomelik betaalen.

5. Vr. Om nu dan te weeten oft u iemant volkomelik verlossen kan / waarop moetje letten?

Antw.

Antw. Op dese twee stukken: Ik moet kennis hebben van den Middelaar/ 12–17. Vraage/ en van 't Euangelium 18/19. Vr.

6. Vr. Wat Middelaar meenje?

Antw. Daar is een Middelaar Gods en der Menschen 1. Tim. 2: 5. die de saken tusschen God en de Menschen bemiddelt. De wet is door d'Engelen besteld in de hand des Middelaars Gal. 3: 19. die Middelaar was Moses Hand. 7: 38. Deut. 5: 5. want de wet is door Moses gegeeven Joan. 1: 17. Maar wy spreeken hier van den Middelaar des Nieuwen Testaments Heb. 9: 15. 12: 24.

7. Vr. Heeft die meer te doen als Moses?

Antw. Ja/ vry wat meer: Hy moet de Menschen met God versoenen. Want daarom is hy de Middelaar des Nieuwen Testaments, op dat de dood daar tusschen gekomen zijnde tot versoeninge der overtreedingen die onder 't eerste Testament waren, de gene die geroepen zijn de beloftenisse der eeuwige erve ontvangen souden, Heb. 9: 15.

8. Vr. Hoe sal hy dat begaan?

Antw. Als beide partijen schuld hadden/ so mogt hyse maar tot onderlinge versoeninge door kwijtscheldinge zien te brengen: maar nu dat de schuld by de Menschen alleen is/ en by God het grootste regt van de weereld; so moet hy God voldoen/ sal hy de Menschen verlossen; datmen van hem seggen kan/ Siet, u heil komt; ziet, zijn loon is met hem, en zijn arbeidsloon is voor sijn aangesigt Jes. 62: 11. 40: 3.

9. Vr. Kan dan niemant hier Middelaar wesen/ of hy moet ook een Verlosser zijn?

Antw. Juist. Want hy moet verlossen alle de gene die met vreese des doods door al hun leeven de dienstbaarheid onderworpen waren, Hebr. 2: 15. dat men die kan noemen het heilig volk, de verlosten des Heeren Jes. 62: 12.

10. Vr. Hoe sal God nu voldaan worden/ dat wy verlost mogen wesen?

Antw. God en word niet voldaan sonder volkome gehoorsaamheid aan zijne Wet; V. Hoofdst. of die 't niet en doet/ moet de straffe lijden die daar op staat VIII. Hoofdst.

11. Vr. Als wy dan maar een van beiden bestellen/ is 't daar met wel?

Antw. Noch niet. Wy zijn nu te meer al tot beiden verpligt/ om dat wy sondaars zijn; Want eerst moeten wy de straffen voldoen voor onse voorleedene sonden; en dan moeten wy ons noch wachten voor de toekomende/ of wy souden weer op 't nieuw gestraft worden. Joh. 5: 14: 8: 11.

12. Vr. Maar hebben wy daar toe eenen Middelaar van doen?

Antw. Ja Voorseker. Want al wat wy selfs niet doen konnen/ dat laaten wy bestuuren door iemant anders/ als wy maar eenen daar toe weeten te vinden.

13. Vrage. Maar konnen wy door ons selven niet betaalen?

Antwoord. In geenerleije wijse: maar wy maaken ook de schuld noch dagelix meerder.

13. Vr.

13. Vr. Wel / souden wy selfs niet konnen voldoen?

Antw. Neen / in 't minste niet. Want wy konnen selfs de straffe niet doorstaan; en al konden wy / so sou 't ons evenwel niet helpen.

14. Vr. Waarom souden wy de straffe niet konnen uitharden?

Antw. Om datse ons veel te swaar is: wie kent de sterkte uwes toorns, en uwe verbolgentheid, na dat gy te vreesen zijt? seit Gods volk Psal. 90: 11. ziet Jes. 33: 14. Openb. 6: 17. Want onse God is een verteerend vuur Heb. 12: 29. 't soude ons verteerd hebben / eer wy'er half door waren; wy souden in den weg vergaan, als zijn toorn maar een weinig soude ombranden Psal. 2: 12.

15. Vr. Evenwel de verdoemden in de hel staan de straff al uit.

Antw. 't Is waar: maar sy worden ook nooit verlost / die straffe duurt eeuwig / om dat sy nimmermeer voldoen. Want het gaat daar als met de gene die om schuld gevangen sitten. Voorwaar, seit ons Christus / gy sult daar geensins uit komen, voor dat gy den laatsten penning sult betaald hebben Matt. 5: 26. Wy moeten dan die straffe niet alleen harden / maar ook uitharden; niet alleen uitstaan / maar ook doorstaan; indien wy verlost sullen worden.

16. Vr. Als wy nochtans so veel lijden konden doorstaan / waarom sou dat dan noch niet helpen?

Antw. Om dat wy maaken weer de schuld al dagelix meerder; mitsdien wy stadig sonde doen: en hoe wy meer sondigen / hoe swaarder straffe wy verdienen? en dat seit d'Apostel ook / na uwe hardigheid en onbekeerlik herte vergadert gy u selven toorn als eenen schat, Rom. 2: 5. Maar so lang als wy schuld vergaaren / hoe konnen wy die dan af betaalen?

17. Vr. Indien wy ons van de sonden konden wachten / souden wy dan door gehoorsaamheid de voorgaande feilen niet konnen verbeteren?

Antw. Ook in 't minste niet. Al wat wy doen / zijn wy schuldig: Wanneer gy sult gedaan hebben al wat u bevoolen is; so segt, wy zijn onnutte dienstknegten, wy hebben maar gedaan 't gene wy schuldig waren te doen. Luk. 17: 10.

14. Vrage. Kan ook ergens eene bloote creature gebonden worden die voor ons betaale?

Antw. Neen. Want ten eersten so wil God aan geen ander schepsel de schuld straffen die de mensche gemaakt heeft. Ten anderen so kan ook geen bloot schepsel den last van Gods toorn tegen de sonde dragen / en anderen daar van verlossen.

18. Vr. Dewyle wy dan ons selven niet redden konnen; mag 't wel geschieden dat een ander voor ons betaale?

Antw. Ja: Gods Woord kent dat goed / oordeelende, dat indien een voor alle gestorven is, sy dan alle gestorven zijn. 2. Kor. 5: 15. welverstaande / so hy daartoe gewillig en bekwaam is / en so hy'er wettelik toe gesteld word: anders ware 't onregt en onnut.

19. Vr. Waarom sou 't onregt wesen / so hy onwillig ware?

Antw. Om dattet in geenerhande regten bestaat / iemant tegen zijnen dank af te dwingen 't gene hy niet schuldig is : dat is geweld / waarover David klaagt / dat ik niet geroofd en hebbe moet ik als dan wedergeeven. Psal. 69: 6.

20. Vr. Waarom onnutt?

Antw. Om dat ik niemand kan voor my borge stellen / die 't niet wesen wil : so kan ik ook geenen staat maaken dat hy voor my betaalen sal.

21. Vr. Wat onregt sou 't wesen / so de Middelaar niet bekwaam mogte zijn?

Antw. Dat Gods eisch en regt niet konde voldaan worden : daarom soude God ongelijk geschien.

22. Vr. Sou 't dan ook geene nuttigheid geeven?

Antw. Neen. God soude sulk eenen voor borge niet willen aanneemen; want hy wil ten volsten betaald wesen Siet. 12. Pr.

23. Vr. So soude 't daarom ook vergeefs wesen / indien de Middelaar niet wettelik gesteld ware?

Antw. Ja. Want God moest met den Borge te vreeden zijn / als zijn doen ons voor betaalinge soude verstrekken. En niemand en neemt hem selven die eer aan, maar die van God geroepen werd. Heb. 5: 4.

24. Vr. Isser nu dan wel eenig Schepsel in hemel of op aarde / dat voor ons betaalen kan?

Antw. 't Gene niet meer is als een bloot Schepsel / dat kan voor onse sonden niet voldoen : want God is daar te regtveerdig toe / en 't Schepsel veel te swakk.

25. Vr. Hoe kan dat strijden tegen Gods regtveerdigheid?

Antw. God wil aan geen ander schepsel de schuld straffen / die de mensche gemaakt heeft : want dewijle de dood door eenen mensch is, so is ook d'opstandinge door eenen mensche. 1. Kor. 15: 21. verg. Heb. 2: 14/ 16.

26. Vr. Waarom is een bloot schepsel te swak tot dit werk?

Antw. Ten eersten so kan geen schepsel den last van Gods toorn tegen de sonde dragen; want Gods grimmigheid vaart uit als een vuur dat niemand bluschen kan. Jerem. 4: 4.

27. Vr. Wat reden isser meer?

Antw. Geen bloot schepsel kan den mensche van de verdoemenis verlossen : want die dat doen sal moet den dood verslinden tot overwinninge 1. Cor. 15: 54. en te niete doen den genen die 't geweld des doods heeft, den Duivel, Heb. 2: 14/ 15. 't welk in geen schepsels vermogen is; also de Engelen selfs / 't sy goede of kwaade / de sterkte van alle schepselen zijn. Siet Efes. 2: 11/ 12.

28. Vr. Maar heeft zich God niet altijd laaten versoenen door d'Offerhanden?

Antw. O neen! want het is onmogelik dat het bloed van stieren en bokken de sonden weg neeme. Heb. 10: 1---4. Gods geregtigheid kan daar door niet voldaan worden / dat een onnoosel beest sterft voor de sonden van de menschen / Mich. 6: 6/ 7.

29. Vr. Wat reden isser besonderlik in d'Engelen / dat die onse middelaars niet kounen zijn?

Antw. I. Om datse van natuur geesten zijn / sonder vleesch en bloed / die niet en sterven: doch sonder bloedstortinge geschied geene vergeevinge. Heb. 9: 22. en sonder dood kan ons niemant van de dood verlossen. Heb. 2: 14. want de besoldinge der sonde is de dood Rom. 6: 23. II. Om datse van amts wegen onse dienaars en mede dienstknegten zijn Heb. 1: 14. Openb. 19: 10. 22: 9. daarom konnen sy onse middelaars niet wesen.

30. Vr. Konnen de Heiligen 't niet wesen in den hemel?

Antw. Neense: want sy hebben selve gesondigd / en zijn sonder middelaar niet salig geworden; alsoo God voorgenoomen hadde in de bedeelinge van de volheid der tyden alles tot een te vergaderen in Christus, beide dat in den hemel en dat op d'aarde is Efes. 1: 10.

15. Vrage. Wat moeten wy dan voor een Middelaar en Verlosser soeken?

Antw. Eenen sulken die een waarachtig en regtveerdig mensche sy; en nochtans ook sterker dan alle creaturen / dat is / die ook mede waarachtig God sy.

31. Vr. Scheelter so veel aan van alle kanten / wat voor een moet het dan wel wesen / die voor Middelaar by God onsent wegen kan volstaan?

Antw. I. Hy moet van 't selve volk wesen dat gesondigd heeft; en daarom een waarachtig mensche. II hy moet selfs vry wesen van de sonden zijns volk; en daarom een regtveerdig mensche. III. hy moet magtig wesen / om zijn volk te verlossen van de sonde; en daarom meer als eenig schepsel / en dienvolgens waaragtig God.

VI. Sondag.

16. Vr. Waarom moet hy een waaragtig regtveerdig Mensche zijn?

Antw. Om dat Gods regtveerdigheid vorderde / dat de menschelike natuur / die gesondigd had / voor de sonde betaalde / en dat een mensche self een sondaar zijnde niet en konde voor anderen betaaken.

32. Vr. Eischt Gods geregtigheid / dat de sonden der menschen juist ook van eenen mensche geboet worden?

Antw. Ja. Want dewijle de dood door eenen mensche is; so is ook d'opstandinge der dooden door eenen mensche. 1. Kor. 15: 21.

33. Vr. Moest hier dan een besondere mensch van God toe geschapen worden?

Antw. Neen. Dese mensch moest een tweede Adam wesen / uit den eersten Adam geboozen na den vleesche Rom. 1: 3 want tot desen en zijne nakomelingen had God geseid / ten dage als gy daar van eet, sult gy den dood sterven Gen. 2: 17.

34. Vr. Maar is dat dan genoeg / als een van Adams geslagte sterft / daar sy 't altemaal verdiend hebben?

Antw.

Antw. Ja: het word geoordeeld, dat so een van allen gestorven is, sy dan alle gestorven zijn. 2. Kor. 5: 15. Want God haddet met het geheele menschelik geslagt te doen: als die dan zamen eenen uitmaaken van hen allen / die voor allen in staat; so rekent God dat hy van de menschen in 't geheel voldaan is.

35. Vr. Waarom moet hy een regtveerdig mensche wesen?

Antw. Om dat een mensche self een sondaar zijnde niet en konde voor anderen betaalen; want sodanig een Hoogepriester betaamde ons, heilig, onnosel, onbesmet, afgescheiden van de sondaaren, en hooger dan de hemelen geworden; dien 't niet alle dagen noodig ware gelijk den Hoogepriesters, eerst voor zijne eigene sonden slagtofferen t'offeren, daarna voor de sonden des volx. Heb. 7: 26/27.

36. Vr. Hoe kan dat bestaan / dat d'onschuldige voor de schuldigen betaalt? want een ygelik sal zijn eigen pak draagen Gal. 6: 5. de geregtigheid des regtveerdigen sal op hem zijn, en de godloosheid des godloosen sal op hem zijn. Ezech. 18: 20.

Antw. I. Paulus seit dat van elx besondere werken / dat ieder van de zijne sal rekenschap geeven; maar wy spreeken hier van den Middelaar der algemeene verdorventheid. II. Ezechiel spreekt van de tijdelike straffen; wy hebben 't hier van den eeuwigen vloek. III. Gemeenlik moet elk voor zich selven staan/ alsser niemant is die voor hem kan of wil betaalen: maar wy soeken eenen Middelaar die voor ons betaalen kan / en voor ons betaalen wil; en sulk een mag het dan wel voor ons doen. Siet §. 18--23.

17. Vr. Waarom moet hy mede waaragtig God zijn?

Antw. Om dat hy door de kragt van zijne Godheid den last van Gods toorn aan zijne Menscheid draagen / en ons de geregtigheid en 't leeven verwerven en wedergeeven mogte.

37. Vr. Is geen Middelaar magtig te verlossen of hy moet selve ook God wesen?

Antw. Anders niet: want alle schepselen te swak zijn om so swaaren last te draagen / en so grooten werk te doen.

38. Vr. Wat swaare last valter te draagen?

Antw. De last van Gods toorn tegen de sonden der menschen: want de Heere heeft alle onse ongeregtigheid op hem doen aanloopen; als deselve geëischt wierd, doe werd hy verdrukt Jes. 53: 6/7. Siet Jes. 63: 3/4/5.

39. Vr. Hoe! die God is / kan die ook lijden? kan God selfs in swaarigheid komen / die alle saligheid besit?

Antw. De Godheid kan niet lijden; maar de Menscheid van de Godheid ondersteund / waar mede die persoonlik vereenigd is: so dat de Godlijke Persoon al dit lijden uitstaat in Menschelike Natuur. God heeft zijne gemeinte verkreegen door sijn bloed. Hand. 20: 28.

40. Vr Wat groot werk isser voor den Middelaar te doen?

Antw. Hy moet ons de Geregtigheid en 't Leeven weer verwerven / die wy beide verlooren hadden door de Sonde.

41. Vr. Kan niemant de Geregtigheid herstellen als God?

Antw. Neen: die onse natuur eerst goed geschapen heeft / die kanse alleen weer goed maaken na datse verdorven is / Kol. 3: 10. God is 't die regtveerdig maakt Rom. 8: 33.

42. Vr. Ook 't Leeven niet wedergeeven?

Antw. Also weinig. Want I. geen schepsel kon te niete doen den genen die 't geweld des doods had, den Duivel, Heb. 2: 14. ziet § 27. maar als een daarover komt die sterker is dan hy, en hem overwint; die neemt zijne geheele wapenrustinge daar hy op vertroude, en deelt zijnen roof uit. Luk. 11: 22. Siet Jes. 53: 12. So lang als dat niet geschied is / 't gene geschreeven is (Jes. 25: 8.) de dood is verslonden tot overwinninge, 1. Kor. 15: 54. so kan hy ons geen leeven vast setten: want die na den dood eeuwig sal leeven / moet van den dood niet beschadigt worden, Openb. 2: 11. verg. met v. 7. en 3: 5.

43. Vr. Kond gy hier ook noch nader reden af geeven?

Antw. Ja: II. niemant als God heeft het leeven in handen; hy dood en hy maakt leevendig; hy doet ter helle nederdaalen, en hy doet weder op komen. 1. Sam. 2: 6. Deut. 32: 39. Siet ook Ezech. 37: 12/ 13/ 14.

44. Vr. Moet de Middelaar dan so een God op zich zelven wesen / om de Menschen met God te versoenen?

Antw. Neen. Het moet deselve God wesen dien wy vertoond hebben: want wy weeten dat een Afgod niets is in de weereld, en datter geen ander God is dan een. 1. Kor. 8: 4.

45. Vr. Wel hoe! kan dat bestaan / dat deselve God onse Middelaar zy die ons Party is?

Antw. Het kan seer wel bestaan / I. Om datter van beide kanten niet misdaan is; want de schuld is by de menschen alleen: II. Om dat God de meeste is / en wy de minsten. Als de meeste / en die sonder schuld is / tot vreede wil verstaan; so kan de minste / en by wien de schuld is / niemant beter tot zijn en Middelaar begeeren: maar God bevestigt zijne liefde aan ons, dat wy vyanden zijnde met hem versoend zijn, Rom. 5: 8/ 10. 2. Kor. 5: 18/ 19/ 20. en so wil hy dat wy hem sullen na doen. Matt. 18: 15. verg. Right. 21. 2. Sam. 19: 12.

46. Vr. Maar hoe kan God geneegen zijn tot versoeninge / die so schrikkelik op ons vertoornd is?

Antw. Hy is toornig op ons om onse sonden / dewijle hy een reghtveerdig Righter is / maar hy is welgenegen tot ons om zijn maaksel / dewyle hy onse Schepper is / Tit. 3: 4. Hebb ik tegen u gesondigd; wat sal ik u doen? O Menschenhoeder! Job 7: 20.

47. Vr. Moet nu de Mensch die onse Middelaar zy / juist een persoon met God wesen?

Antw. Ja / voor al! want Menschen-bloed kon alleen den prijs niet gelden om duisend duisenden van Menschen zielen te ranzoeneeren: het moest wesen Gods eigen bloed; Hand. 20: 28. souden wy oordeelen, dat so een voor allen gestorven is, zy dan alle gestorven zijn. 2. Kor. 5: 15.

X. HOOFDSTUK.

Van 't Euangelium.

1. Vraage.

DEwijler so veel aan vast is / om de Menschen salig te maaken; isser dan wel Menschen raad toe? Wie kan dan salig worden?

Antw. By de Menschen is dat onmogelyk; Maar by God zijn alle dingen mogelik. Matt. 19:25/26.

2. Vr. Waarom by de Menschen niet?

Antw. Om dattet geen menschen werk is te bedenken / hoe dat God moet voldaan worden voor de sonde / sonder dat wy zelfs behoeven te voldoen: dit is eene wysheid, welke niemant van d'oversten deser weereld ooit gekend heeft. 1. Kor. 2:8.

3. Vr. Konden de H. Engelen ons daar niet afleeren?

Antw. O Neen: de verborgentheid der Godsaligheid is groot, 1. Tim. 3:16. in welke dingen d'Engelen zelfs begeerig zijn in te zien. 1. Pet. 1:12. dien door de Gemeinte eerst bekend word, de veelvuldige wysheid Gods. Efes. 3:10.

4. Vr. Geseid zijnde / hoedanigen Middelaar dat wy van doen hebben; weetje nu wel / datter sulk een sekerlik is?

Antw. Ja: want Gods Saligmaakende genade is verscheenen aan alle menschen. Tit. 2:11.

5. Vr. Door wat Middel?

Antw. Door 't Euangelium, 't welk na 't bevel des eeuwigen Gods, tot gehoorsaamheid des geloofs onder alle volkeren is bekend gemaakt. Rom. 16:25/26.

6. Vr. Wat is te seggen *Euangelium*?

Antw. Het is te seggen eene Blyde Boodschap of Goede Tyding van 't gene 't oog niet en heeft gesien, en 't oor niet en heeft gehoord, en in 't herte des menschen niet en is opgeklommen, 't gene God bereid heeft, dien die hem liefhebben 1. Kor. 2:9. gelijk geschreeven is, hoe lieflijk zijn de voeten der genen die vreede verkondigen, die 't goede verkondigen? in 't Gryx staat *Euangeliseeren*. Rom. 10:15. Jesa. 52:7. Nah. 1:15. Luk. 2:10.

7. Vr. Wat is 't Euangelium dan?

Antw. De wegh der saligheid, Hand. 16:17. Want het is eene Leere van God geopenbaard / aanwysende den reghten wegh om de sondaars salig te maaken Rom. 1:16. 16:15/16. 1. Tim. 1:15.

8. Vr. Waar van houdje nu meest / van de Wett / of van 't Euangelium?

Antw. So veel als God aangaat / daarse beide van af komen / so is de Wett so goed als 't Evangelium: want wy weeten dat de Wett goed is, so iemand die wettelik gebruikt, Rom. 7:12. 1. Tim. 1:5. Maar ons aangaan-

de 't Euangelium is ons nutter: Want de Wett werkt toorn Rom. 4: 14. om datse door 't vleesch kraghteloos is om ons salig te maaken. Rom. 8: 3. Maar. 't Euangelium is eene kraght Gods ter saligheid allen die gelooven. Rom. 1: 16. verg. Hand. 13: 39.

9. Vr. Maar om reght in 't verstand te komen / wat staater in 't Euangelium aan te merken?

Antw. Dese twee saken: I. De wegh die ons daar in geweesen word; II. Op wat wijse dat ons die geopenbaard word.

18. Vraage. Maar wie is de zelve Middelaar / die 't samen een waarachtig God ende een waarachtig rechtveerdig Mensche is?

Antw. Onse Heere Jesus Christus, die ons van God tot wijsheid / reghtveerdigmaakinge / heiligmaakinge / en de tot eene volkomene verlossinge geschonken is.

10. Vr. Welk is nu de Saligmaakinge die ons in 't Euangelium geopenbaard word?

Antw. Die bestaat in twee stukken; den Saligmaaker en de Saligheid.

11. Vr. Wat Saligmaaker word ons in 't Euangelium geopenbaard?

Antw. Onse Heere Jesus Christus; daarom 't ook genaamd word het getuigenis van Jesus Christus, 1. Kor. 1: 6. Openb. 1: 9. verkondigde / so predikte hy Christus. Hand. 8: 5 / 12. Want daar en is geen ander Euangelium, als van Christus / Gal. 1: 6–9. dewijle dat ook de Saligheid in geenen anderen is. Hand. 4: 12. Want daar is een Middelaar Gods en der Menschen, de Mensche Christus Jesus: 1. Tim. 2: 5.

12. Vr. Meld het Euangelium dan ook / dat dese is waarachtig God / en waar reghtveerdig Mensch?

Antw. Ja: want Gods Euangelium is van zijnen Soone, die geworden is uit Davids Saad na den vleesche, naamelik Jesus Christus onse Heere. Rom. 1: 1 / 3 / 4. gelijk hier naa breeder staat te bewijsen.

13. Vr. Hoedanig is de Saligheid / die ons van desen Middelaar verworven is / volgens 't Euangelium?

Antw. Sodanig / dat Christus ons geworden is Wysheid van God, en Reghtveerdigheid, en Heiligmakinge, en Verlossinge 1. Kor. 1: 30. dat is te seggen / dat hy alleen ons dese vier weldaaden sekerlik en volkomelijk toebrengt: 't welk noch nader sal beweesen worden.

14. Vr. Hoe is dat te verstaan van de Wijsheid?

Antw. Dat wy verduisterd zijnde in 't verstand ontrent geestelike saaken / van hem verlicht worden door zijnen geest. 1. Kor. 1: 6–15. Niemant heeft ooit God gesien; de eeniggebooren Soon die in den schoot des Vaders is, die heeft hem ons verklaard. Joh. 1: 18. En wie heeft den zinn des Heeren gekend, die hem soude onderrighten? Maar wy hebben den zinn van Christus 1. Kor. 2: 16. op dat wy souden weeten de dingen die ons van God geschonken zijn v. 12.

15. Vr.

15. Vr. Hoedanigen Reghtveerdigheid krijgen wy door Christus?

Antw. De reghtveerdigheid Gods door 't geloove aan Jesus Christus, tot allen en over allen die gelooven: want daar en is geen onderscheid. Want zy hebben alle gesondigd, en derven Gods heerlikheid: en worden om niet gereghtveerdigd uit zijne genade, door de verlossinge die in Christus Jesus is. Rom. 3: 22/ 23/ 24. Daarom word hy genaamd de HEERE onse Gereghtigheid. Jerem. 23: 6.

16. Vr. Welke is de Heiligmaakinge?

Antw. Dat wy worden geheilight in den naam des Heeren Jesus en door den Geest onses Gods. 1. Kor. 6: 11. dewelke ons verandert na de vernieuwinge onses gemoeds. Rom. 12: 2. en dit doet hy aan de Gemeinte / op datse zy heilig en onberispelik. Efes. 5: 27.

17. Vr. Hoe is Christus u tot Verlossinge geworden?

Antw. Also / dat wy door hem vry gemaakt zijnde van de slaverny der sonde en 't geweld des doods / verwachtende de salige hoope ende verschyninge der heerlikheid des grooten Gods en onses Saligmaakers Jesus Christus, die hem selven voor ons gegeeven heeft, op dat hy ons soude verlossen van alle ongereghtigheid, en hem selven een eigen volk soude reinigen, yverig in goede werken. Tit. 2: 13/ 14.

19. Vr. Waar uit weet gy dat?

Antw. Uit het heilig Euangelium / 't welk God selve eerstelijk in 't Paradijs geopenbaard heeft / ende namaals door de Heilige Patriarchen ende Profeeten laaten verkondigen / ende door de Offerhanden en andere Ceremonien der Wet laaten voorbeelden / en ten laatsten door zijnen eengeboorenen Soone verbuld.

18. Vr. Op wat wijse word ons 't Euangelium geopenbaard?

Antw. Op twederleije wijse: door Beloften in 't Oude Testament / en door Verklaaringen in 't Nieuwe: Want eerst heeft God sulken Middelaar beloofd; en doen hy gekomen was / so heeft hy ons dat verklaard. Rom. 1: 1/ 2: 16: 25/ 26.

19. Vr. Hoe heeft hy 't beloofd?

Antw. Hy heeft voortijds veelmaal en op veelerleije wijse tot de vaderen gesprooken in de Profeeten. Heb. 1: 1. want hy heeftet selfs geopenbaard / door anderen laaten verkondigen / en door de diensten der Wet afgebeeld.

20. Vr. Waar heeft hy 't self geopenbaard?

Antw. In zijn Vonnis tegen de Slang binnen 't Paradijs. Gen. 3: 15. Ik sal vyandschap setten tusschen u en tusschen dese vrouwe, en tusschen uw' saad; en haar saad; dat sal u den kop vermorselen; maar gy sultet de versenen vermorselen. Dat was d'eerste Belostenis / die God sedert aan de Vaderen bevestigt heeft.

21. Vr. Kunje eenige Belostenis vinden in sulken dreigement?

Antw. Al wat kwaad is voor de Slang / dat is goed voor ons; wanter vyand-

vyandschap tusschen beiden is. Al wat ons vyand verlieft / dat is winst voor ons.

22. Vr. Wat voordeel word hier beloofd?

Antw. Vryheid van de magt des Duivels / en Vernieling zijner magt / door 't Saad der Vrouwe.

23. Vr. Hoe verstaaje dat van de Vryheid?

Antw. Dat de Duivel geene heerschappy sal hebben over ons / om de vyandschap dieder tusschen beide is. Want souden wy zijne vyanden wesen / so moesten wy niet langer onderdaanen zijn. vergel. Rom. 8: 7.

24. Vr. Hoe blijkt uit dese woorden / dat des Duivels magt soude vernietigd worden?

Antw. Door dien dat hem de kop sal vermorseld worden / so dat hy niet meer kan uitrigten / om ons van God wederom af te trekken. Rom. 16: 20.

25. Vr. Wie soude den Duivel sulx doen?

Antw. Het Saad der vrouwe: want niemant van Evas nakomelingen dese dingen doen konde / dan hy alleen.

26. Vr. Zijn alle Menschen 't Saad der Vrouwe niet?

Antw. Neen: want d'Ongeloovigen blijven 't Saad der Slange, en kinderen des Duivels Joh. 8: 44. 1. Joh. 3: 8. Maar de Geloovigen die zijn door de Belostenis mede onder 't Saad der Vrouwe begreepen: Dat is, niet de Kinderen des Vleesches, maar de Kinderen der Belostenis worden voor het Saad gerekend, Rom. 9: 8.

27. Vr. Blijkt ook uit dese Belostenis / dat de Saligmaaker soude wesen waaragtig Regtveerdig Mensch / en Waaragtig God?

Antw. Ja: Want I. Het Saad der vrouwe / dat is een waaragtig Mensch: II. de Vyandschap tegen de Slang / betekent dat hy vyand van de sonden is; en dienvolgens een Regtveerdig Mensch. III. Soude hy den Duivel den kop vermorselen; so moest hy sterker zijn dan eenig schepsel / en diesvolgende Waaragtig God.

28. Vr. Hebjer ook wat in van zijn Amt?

Antw. Ja: dat hy de Slang den kop soude vermorselen; want hier toe is Gods Soon geopenbaard, op dat hy de werken des Duivels verbreeken soude. 1. Joh. 3: 8.

29. Vr. Kannen hier ook uit zien / in wat Staat dat Christus zijn Amt verrigten moest?

Antw. Ja / ook al: Eerst in Lijden / en daar na in Heerlikheid. Want so lang als de Slang haaren kop hield / soude die hem de versenen vermorselen: maar op 't lest soude hy de slang den kop vermorselen? gelijk hy seide / De overste deser weereld komt, ende heeft aan my niets. Joh. 14: 30 en 12: 31 / 32. Rom. 16: 20.

30. Vr. Aan wien heeft God dese eerste Belostenis zedert nader toegeeigend?

Antw. Aan Abraham, Isaak, Jakob, en David, en dat t'elkens al nader en klaarder.

31. Vr.

31. Vr. Hoe heeft God dit Saad aan Abraham beloofd?

Antw. Also: dat in zijnen Saade alle geslagten der Aarde souden gesegend worden. Gen. 12: 3. 22: 18. Nu so zijn de Beloftenissen tot Abraham en zijnen Saade gesprooken: hy en segt niet, en den Saaden, als van veelen; maar als van eenen, en uwen Saade. Gal 3: 16. vergel. Luk. 1: 55/73.

32. Vr. Wat Belofte kreeg Isaak?

Antw. Deselve woorden / Gen. 26: 4. volgens 't gene zijnen Vader Abraham beloofd was: Want niet om datse Abrahams Saad zijn, zijnse alle kinderen; maar in Isaak, seide hy / sal u het Saad gerekend worden, Rom. 9: 7. uit Gen. 21: 12.

33. Vr. Wat isser beloofd aan Jakob?

Antw. Ook al 't selve / Gen. 28: 14. Maar in 't besonder kwam hier by / dat de Heiland uit Juda soude gebooren worden / als mede op hoedaningen tijd. Want het is openbaar, dat onse Heer uit Juda gesprooten is. Heb. 7: 14. volgens de segening van Israel, De Schepter en sal van Juda niet wyken, noch de Wetgever van tusschen zijne voeten, tot dat Silo kome, en den selven sullen de Volkeren gehoorsaam zijn. Gen. 49: 10.

34. Vr. Is aan David ook noch iets naders beloofd?

Antw. Ja: Want de Heere heeft David de waarheid geswooren, waar van hy niet wyken sal; van de vrugt uwes buix sal ik op uwen throon setten. Psal. 132: 11. Siet 2. Sam. 7: 12. 1. Koon. 8: 25. 2 Kron. 6: 16. van deses Saad heeft God Israël na de Beloftenis verwekt den Saligmaaker Jesus. Hand. 13: 23.

35. Vr. Zijnder nu behalven dese Beloftenissen ook noch Profezijen van dit Beloofde Saad Christus?

Antw. Ja: Overmits van dese saligheid ondersocht hebben de Profeeten, die geprofeteerd hebben van de genade aan ons geschied. 1. Pet. 1: 16. Want God heeft zijn Euangelium te vooren beloofd door zijne Profeeten in de heilige Schriften. Rom. 1: 2. Daarom Jesus begonnen hebbende van Moses en alle de Profeeten, leide uit in alle de Schriften 't gene van hem geschreeven was Luk. 24: 27/25/44/46.

36. Vr. Schrijft Moses iet van Christus?

Antw. Ja: Moses, seit hy: heeft van my geschreeven. Joh. 5: 46. Want Moses heeft tot de Vaderen gesegt; (behalven 't gene verhaald is) de HEERE uwe God sal u eenen Profeet verwekken uit uwe broederen gelijk my: dien sult gy hooren in alles wat hy tot u spreeken sal. Hand. 3: 22. uit Deut. 18. v. 15/18/19. Siet Hand. 7: 37. Christus heeft doen blijken / dat hy die Profeet was; so dat het Volk van hem seide / Dese is waarlik de Profeet, die in de weereld komen soude Joh. 6: 14. Want de Wet is door Moses gegeeven, de Genade en Waarheid is door Jesus Christus geworden. Joh. 1: 14.

37. Vr. Wat zijnder voor Profeeten na Moses, die van Christus hebben geprofeteerd?

Antw. Alle Profeeten van Samuel af, en die daar na gevolgd zijn, so veele als 'er hebben gesprooken, die hebben ook dese dagen te vooren verkondigd. Hand. 3: 24. De gene nu / die gesprooken hebben / worden vast in 't Nieuw

Testament al by gebracht / voornementlik David en Esaias.

38. Vr. Wat heeft David voorzeid?

Antw. Dat hy zijn amt met grooten yver soude verrigten Psal. 69: 10. verg. Joh. 2: 17. Dat hy onschuldig soude lyden Psal. 22. besonderlik / van God verlaaten worden v. 2. verg. Matt. 27: 46. van de menschen bespot / v. 8/ 9. verg. Matt. 27: 39/ 43. aan handen en voeten doornageld v. 17. verg. Joh. 20: 25. met edik en galle gelaafd Psal. 69: 22. verg. Joh. 19: 28/ 29. Matt. 27. 38/ 48. zijne kleederen gedeeld Psal. 22: 19. verg. Joh. 19: 24. Dat hy soude sterven en weder opstaan Psal. 69: 10. en 16: 10. verg Hand. 2: 15/ 31. en 13: 35/ 36/ 37. Dat hy daarna in groote heerlikheid verheeven / als God en Koning heerschen soude Psal. 2: 8/ 9. verg. Heb. 1: 5. Openb. 2: 29. 19: 15. en Psal. 45: 7/ 8. verg. Heb. 1: 8. en Psal. 110: 1/ 2. verg Matt. 22: 42---46. Hand. 2: 34/ 35/ 36. 1. Kor. 15: 25. Heb. 1: 13. 10: 12/ 13. en Psal. 118: 22/ 23. verg Matt. 21: 42 Matt. 12: 10/ 11. Luk. 20: 17. Hand. 4: 11. 1. Pet. 2: 7.

39. Vr. Wat leestmen by Esaias.

Antw. Dat hy gebooren soude worden van een Maagd Jes. 7: 14. verg. Matt 1: 21. Dat hy zijnen eigenen volke tot een aanstoot soude zijn Jes. 8: 12. verg. Luk 2: 34. Rom 9: 33. 1 Pet. 2: 4/ 8. Dat hy met den Heiligen Geest overvloedelik soude begaafd worden / om wel te regeeren Jes. 11: 2. en wel te leeren Jes. 61. 1. Dat hy als Gods en Davids Soon over Gods volk tot haaren grooten voorspoed regeeren soude Jes. 9: 5. 6. en 11: 1/ 2. ens. verg. Luk. 1: 32. Dat hy d'eere en vastigheid zijns volx soude wesen Jes. 28: 16. verg Rom. 9: 33. 1 Pet. 2: 6/ 7. Dat hy veele wonderen soude doen. Jes. 35: 4/ 5/ 6. verg. Matt. 11: 5. Dat hem de weg soude voorbereid worden. Jes. 40: 3/ 4. 't welk Joannes de Dooper gedaan heeft Matth. 3: 3. Marc. 1: 3. Luk. 3: 4/ 5/ 6. Dat hy komende seer sagtmoedelik soude handelen. Jes. 42. 1/ 2/ 3. vergel. Matt. 12. 18-21. Dat hy door swaar onschuldig lyden soude verheerlikt worden. Jes. 53. verg Hand. 8: 32/ 33/ 34. Dat hy selfs het Euangelium soude verkondigen. Jes. 61: 1: 2. verg. Matt. 11. 5. Luk. 4: 17-20.

40. Vr. Wat seit Jeremias?

Antw. Dat hy Davids Spruite en de HEERE onse geregtigheid is. Jer. 23: 5/ 6 verg. Luk. 1: 32. 33/ Dat te zijner geboorte de kinderkens ontrent Bethlehem souden vermoord worden. Jer. 31: 15. verg. Matt 2: 17/ 18. Dat God door hem een nieuw verbond soude oprigten. Jer. 31: 31--34. verg. Heb. 8: 8--13.

41. Vr. Wat heeft Ezechiel geprofeteerd?

Antw. Dat hy Davids nakomeling soude wesen / en opperste Herder van zijn volk. Ezech. 34: 23/ 24 verg Joh. 10: 14. Heb. 13: 20.

42. Vr. Wat heeft Daniël voorzeid?

Antw. Op welken en hoedanigen Tyd de Geest van Christus, die in hem was, beduide en te vooren getuigde het Lijden dat op Christus komen soude, en de Heerlikheid daar aan volgende. 1. Pet. 1: 11. Gelijkmen daar af leest. Dan. 9: 24--

43. Vr.

43. Vr. Wat hebben de kleine Profeeten van Christus geschreeven?

Antw. Dat hy soude vlugten na Egipten Hos. 11: 1. verg. Matt. 2: 15. Dat hy den H. Geest rijkelik uitstorten soude. Joel. 2. 28–32. verg. Hand. 2: 16–21. Dat hy soude gebooren worden te Bethlehem. Mich. 5: 1. verg. Matt. 2: 4/ 5/ 6. Dat hy soude komen binnen den tweeden Tempel. Hag. 2: 7. 10. verg. Heb. 12: 20. Dat hy op eene Eselinne soude inrijden binnen Jerusalem. Zach. 9: 9. verg. Matt. 21. 4/ 5. Dat hy voor dertig silverlingen soude verkocht worden. Zach. 11: 12/ 13. verg. Matt. 27: 9/ 10. Dat hy soude doorsteeken worden. Zach. 12: 10. verg. Joh. 19: 39. Dat hy Joannes den Dooper terstond volgen soude / en in den Tempel verschijnen. Mal. 3: 1. verg. Matt. 21: 23–27. Mar. 11: 27–33. Luk. 20: 1–8.

44. Vr. Isser dan ook iets geprofeteerd van Joannes den Dooper?

Antw. Ja: De Wet en de Profeeten zijn tot op Joannes. Luk. 16: 16. Want dese is 't van welken gesprooken is door Esaias den Profeet, seggende, de Stemme des Roependen in de woestijne, Bereid den weg des Heeren, Maakt zijne paden regt Matt. 3: 3 Mar. 1: 3. Luk. 3: 4/ 5/ 6. Joh. 1: 23. verg. met Jesa. 40: 3/ 4/ 5. En dese is 't ook van den welken geschreeven staat, ziet ik sende mijnen Engel voor u aangesigt, die uwen weg bereiden sal voor u henen. Matt. 11: 10. Mar. 1: 2 Luk. 7: 27. verg. met Mal. 3: 1. Ja hy is d'Elias die komen soude. Matt. 11: 14. en 17: 10–13. Mar. 9: 11/ 12/ 13. en voor den Heere henen gaan in den geest en kragt van Elias, om te bekeeren de herten der Vaderen tot de Kinderen, en d'ongehoorsaamen tot de voorsigtigheid der regtveerdigen; om den Heere te bereiden een toegerust volk. Luk. 1: 17/ 76/ 77. uit Mal. 4: 5/ 6.

45. Vr. Zijn die Profezijen altemaal juist van Christus te verstaan?

Antw. Ja: maar met onderscheid. Want I. sommige zien op niemant anders als op Christus. II Sommige slaan op Persoonen of saken die doe ontrent waren / of wesen souden / wanneer de Profezijen zijn voortgebragt; doch die naderhand noch volkomeliker in Christus vervult zijn; van wien dat die eerste maar Voorbeelden waren: en so kan eene selfde Profezije / tweesins gepast worden; eerst op het voorbeeld van Christus / en daarna op Christus selfs: en sodanig zijn verre de meesten.

46. Vr. 't Gene alle dese Profeeten van Christus voorseid hebben / is dat ook afgebeeld in den dienst der Wett?

Antw. Ja. Want het einde der Wet is Christus, tot regtveerdigheid eenen ygeliken die geloofd. Rom. 10: 4. So dan, de Wet is onse tugtmeerster geweest tot Christus, op dat wy uit het geloove souden geregtveerdig worden. Gal. 3: 24.

47. Vr. Is dat die Wett / die God alle menschen door de Natuur geopenbaard heeft / en nader verklaard in zijn Woord; waar uit de kennis van de sonden is?

Antw. Neen: Maar het zijn die Insettingen en die Reghten, en die Wetten, dewelke de HEERE gegeeven heeft tusschen Hem en tusschen de Kinderen Israëls, op den berg Sinaj, door de hand van Mose. Lev. 26: 46. Psal. 147: 19/

20. Rom. 9: 4/ 5. hebbende eene ſchaduwe der toekomende goederen, niet het beeld ſelve der ſaaken. Heb. 19: 1.

48. Vr. Waar in beſtonden die Wetten?

Antw. In Offerhanden/ Sakramenten/ en uiterlijke Dienſten.

49. Vr. Hoe was 't gelegen met d'Offerhanden?

Antw. Alſoo/ dat de Prieſters na de Wett gaaven offerden, welke het voorbeeld en ſchaduwe der hemelſche dingen diende, Heb. 8: 4/ 5. zijnde eene afbeeldinge voor dien tegenwoordigen tijd, in welken gaaven en ſlaghtofferen geofferd wierden, welke de genen die den dienſt pleegden niet en konden heiligen na de conſcientie Heb. 9: 9. Want het is onmogelik dat het bloed der Stieren en Bokken de ſonden weghneeme. Heb. 10: 4. maar 't hadt te beduiden dat wy geheiligd zijn door d'offerande van Chriſtus lichaam, verſ. 10. enſ.

50. Vr. Wat voor Sakramenten warender?

Antw. De Beſnijdenis en het Paſcha.

51. Vr. Sagh de Beſnijdenis ook ook op Chriſtus?

Antw. Ja. Want Abraham heeft de Beſnydenis ontvangen tot eenen ſegel der reghtveerdigheid des geloofs. Rom. 4: 11. betekenende eene beſnydenis, die ſonder handen geſchied in de uittrekkinge van het lichaam der ſonden des vleeſchs, door de Beſnydenis van Chriſtus Kol. 2: 11.

52. Vr. Wat wierd door 't Paſcha/ op Chriſtus beduid?

Antw. Ons Paſcha is ook voor ons geſlaght, naamelik Chriſtus 1. Kor. 5: 7. juiſt op den ſelven tijd van 't jaar/ als 't Lam van Paſcha na de Wett. Exod. 12: 2/ 3/ 6. verg. Matt. 26: 27. enſ. op dat ook de Schrift vervuld werde, Geen been van hem en ſal gebrooken worden. Joh. 19: 36. Want hy is het Lam Gods; dat de ſonden der weereld wegh neemt. Joh. 1: 29/ 36. 1. Pet. 1: 19.

53. Vr. Wat waren 't ander voor uiterlike Dienſten?

Antw. Die waren beſtaande in 't onderſcheid van ſpijſen en dranken, en verſcheidene waſſchingen en reghtveerdigmaakingen des vleeſches, tot op den tijd der verbetering opgelegd. Heb. 9: 10. mitsgaders in 't onderhouden van ſekere dagen, en maanden, en tyden, en jaaren Gal. 4: 10. in 't ſtuk des Feeſtdaags, en der nieuwe Maanden en der Sabbathen: welke waren eene Schaduwe der toekomende dingen, maar 't Lichaam is Chriſtus. Kol. 2: 16/ 17.

54. Vr. Zijnder behalven deſe dienſten ook noch eenige Geſchiedeniſſen voorgevallen/ die beduiding hadden op Chriſtus?

Antw. Ja. Verſcheidene: beſonderlik de Koopere Slang in de woeſtijne/ en de Profeet Jonas in den Walviſch.

55. Vr. Wat ſake is dat van de kopere Slang?

Antw. Gelijk Moſes de ſlang in de woeſtyne verhoogd heeft, alſoo moeſt de Soon des Menſchen verhoogd worden Joh. 3: 14. 't Volk dat van de ſlangen gebeeten was/ alſſe ſagen op de kopere Slang die Moſes aan eenen ſtaak had opgehangen/ ſo wierdenſe geneeſen Num. 21. Alſoo is Chriſtus opgehangen aan 't kruis/ door wiens ſtriemen wy geneeſen zijn. 1. Pet. 2: 24. uit Jeſ. 53: 5.

56. Vr. Wat is het teken van Jonas den Profeet?

Antw. Gelijk Jonas drie dagen en drie nachten was in den buik van den Walvisch; alsoo soude de Soon des Menschen drie dagen en drie naghten wesen in 't herte der Aarde, dat is/ in 't graf. Matt. 12: 39/40. uit Jon. 1: 17. verg. Matt. 16: 4. Luk. 11: 29/30.

57. Vr. Heeft God dese Belofteniſſen en Voorbeeldingen ook ooit vervuld?

Antw. O ja/ want so veele Belofteniſſen Gods alſſer zijn, die zijn in hem Ja, en zijn in hem Amen. 2. Kor. 1: 20. Wanneer dan de volheid des tyds gekomen is, heeft God zijnen Soone uitgesonden, geworden uit eene Vrouwe, geworden onder de Wett; op dat hy de gene die onder de Wett waren, verloſſen soude, en dat wy d'aanneeminge tot Kinderen verkrygen souden. Gal. 4: 4/ 5.

58. Vr. Als hy nu kwam die beloofd was/ hoe heeft hy zijne komste bekend gemaakt?

Antw. Driesins. I. In zijne Geboorte/ aan sommige Menschen. II. In zijnen Wandel/ aan 't gansche volk van Israel. III. Na zijn vertrek/ aan alle Volkeren van de Weereld.

59. Vr. Hoe liet hy weeten/ dat hy gebooren was?

Antw. D'Engelen songen 't uit/ Luk. 2: 9-14. en eene Sterre wees het aan van den Hemel Matt. 2: 9/ 10. en de H. Geest maakte 't kind bekend in den Tempel Luk. 2: 22-38.

60. Vr. Hoe vertoonde hy hem selven onder 't Volk?

Antw. Hy sond eenen Voorlooper/ en daar op kwam hy zelfs.

61. Vr. Wie was zijn Voorlooper?

Antw. Joannes de Dooper: Want die predikte/ dat hy kwam; en doopte in zijnen Naam; en hy wees op hem; en hy doopte hem Matt. 3. Mar. 1: -9. Luk. 3: 1-21. Joan. 1: 6/ 7/ 8/ 15/ 19-37. en 3: 26-36.

62. Vr. Doe hy zelfs kwam/ hoe werd hy doe bekend?

Antw. I. Door de Stemme zijns Vaders van den Hemel Matt. 3: 17. Mar. 1: 11. Luk. 3: 22. en Matt. 17: 5. Mar. 9: 7. Luk. 9: 35. 1. Pet. 1: 17. II. Door 't uitsenden van zijne Leerlinge Matt. 10. Mar. 6: 7-13. Luk. 6: 13-16. 9: 1-6. en 10: 1-20. III. Door 't bewijs van zijne eigene woorden en werken. Luk. 24: 19.

63. Vr. Hoe was hy in zijne Woorden?

Antw. Waarachtig en kraghtig. Want hy leerde als maght hebbende Mat. 7: 29. so als hem van God den Vader belast was/ Joh. 3: 11. en 7: 16. en 8: 28. en 12: 49. en 14: 24. woorden des eeuwigen Leevens, waaruit zijne Apostelen hebben gelooft en bekend, dat hy was de Christus de Soon des leevendigen Gods. Joh. 6: 68/ 69.

64. Vr. Hoe was hy in zijne Werken?

Antw. Hy bewees met zijne Mirakelen/ dat hy was de gene die komen soude Matt. 11: 2-6. Luk. 7: 18-23. En hy toonde met zijn Leeven dat hy was gekomen om te dienen, en zijne ziel te geeven tot een rantsoen voor veelen Matt. 20: 28. en stervende heeft hy onder Pontius Pilatus die goede belydenis

nis betuigd. 1. Tim. 6: 13. Daar naa is hy kraghtelik bewesen, te zijn de Soone Gods, na den Geest der Heiligmaakinge, uit de opstandinge der dooden. Rom. 1: 4.

65. Vr. **Op wat wijse heeft Christus de Weereld verlaaten / en zich selven nochtans overal bekend gemaakt?**

Antw. De Heere, na dat hy tot zijne Apostelen gesprooken hadde, is opgenomen in den Hemel, en is geseten aan de Reghterhand Gods. Ende zy uitgaande predikten overal; en de Heere wroght mede en bevestigde 't Woord door Tekenen die daar op volgden. Mar. 16: 19/ 20. Siet Matt. 28: 18/ 19/ 20. Heb. 2: 4. 1. Tim. 3: 16.

66. Vr. **Duurt dit prediken noch?**

Antw. Ja. Want Christus heeft gegeeven sommige tot Apostelen, en sommige tot Profeeten, en sommige tot Euangelisten, en sommige tot Herders en Leeraars; tot volmaakinge der Heiligen, tot het werk der bedieninge, tot opbouwinge van Christus Lichaam; Tot dat wy alle sullen komen tot d'eenigheid des geloofs en der kennisse van Gods Soon. Efes. 4: 11/ 12/ 13.

67. Vr. **Maar die eerste en groote Leeraars zijn wegh / en die Tekenen en volgen nu niet meer: wat sekerheid hebben wy dan?**

Antw. **Het Woord dat door die Tekenen bevestigd is / hebben wy nu in de Schrift;** gebouwd op het fondament der Apostelen en Profeeten, waar van Christus d'uiterste hoeksteen is. Efes. 2: 20. Hem dan die maghtigh is ons te bevestigen na dit EUANGELIUM en de predikinge van Jesus Christus, na d'openbaaringe der verborgentheid, die van de tyden der eeuwen versweegen is geweest; maar nu geopenbaard is, en door de Profeetische Schriften, na 't bevel des eeuwigen Gods, tot gehoorsaamheid des Geloofs onder alle de Heidenen is bekend gemaakt; Den alleen wysen God zy door JESUS CHRISTUS de heerlikheid tot in eeuwigheid. Amen Rom. 16: 25/ 26/ 27.

XI. HOOFDSTUK

Van Gods Verbond.

7. Sond. 20. Vrage.

Worden dan alle Menschen wederom door Christum salig / also zy door Adam zijn verdoemt geworden?

Antw. **Neen zy: Maar alleen de genen die hem door een opreght geloove worden ingelijfd / en alle zijne weldaaden aanneemen.**

1. Vr Zynder ook weinigen die salig worden? Luk. 13: 13.

Antw. **Ja / weinigen / ten aansien van de genen die verlooren gaan:** Want wyd is de poort, en breed is de wegh die tot het verderf leid, en veele zijnder die

door

door deselve ingaan: Want de poort is eng, en de wegh is nauw die tot het verderf leid, en weinigen zijnder die den selven vinden, Matt. 7: 13/14.

2. Vr. Hoe komt dat?

Antw. Door twee oorsaken. I. Dat veele 't Euangelium nooit komen te weeten/ en den wegh des vreedes en hebben zy niet gekend, Rom. 3: 17. II. Dat veele 't zelve wel weeten en nochtans niet geloove: zy en zijn niet alle 't Euangelium gehoorsaam geweest; want Esaias segt, wie heeft onse predikinge geloofd? Rom. 10: 16. Esa. 53: 1.

3. Vr. Is Christus nochtans niet eene versoeninge voor de sonden der geheele weereld?

Antw. Ja: maar dat is te seggen/ van eenen ygeliken die gelooft Joh. 3: 16. door de gansche wijde weerelt/ niet alleen Joden/ maar ook Heidenen. Rom. 1: 16. 3: 29. So verstond'et de Saligmaaker selfs/ wanneer hy tot den Vader sprak/ Ik heb uwen Naam geopenbaard den menschen die gy my uit de weereld gegeeven hebt. Joh. 17: 6. Maar 't meeste deel blijft in de verdorventheid: Wy weeten dat wy uit God zijn, en dat de geheele Weereld ligt in 't boose, 1. Joh. 5: 19.

4. Vr. Is God dan niet onbarmhertig/ so hy weinige menschen zalig maakt?

Antw. Neen. Want die verlooren gaan/ die soeken Gods barmhertigheid niet Rom. 2: 5. 10: 16. 2. Thess. 1: 1. en diese soeken/ die worden daar door zalig. II. De geheele weereld is verdoemelik voor God Rom. 3: 19. als hy dan noch so veele duisenden daar uit zalig maakt/ is hy dan niet barmhertig genoeg? III. Hoe souden weeten waar in dat zijne barmhertigheid bestaat/ indien hy aan niemant betoonde wat zijne regtveerdigheid vereischt? Rom. 9: 22/23. 2. Thess. 1: 5–8. Matt. 25: 46.

5. Vr. Nochtans strekt de verdoemenis door Adam dus breeder dan de saligheid door Christus.

Antw. Neen: Christus gaat breeder. Want I. Al 't natuurlik saad van Adam is verdoemelik; al 't geestelik saad van Christus word salig Rom. 5: 15–21. II. So isser dan wel saligheid voor sommigen die uit Adam zijn; maar geene verdoemenis den genen die in Christus Jesus zijn. Rom. 8: 1.

6. Vr. Wat zijn 't dan nu voor Adams kinderen/ die door Christus salig worden?

Antw. Gods Bondgenooten die zijn zijne Gunstgenooten: Wel geluksalig is 't volk wiens God dat de HEER is; het volk dat hy zich ten erve verkooren heeft. Psal. 33: 12. 144: 15. Want de goedertierentheid des HEEREN is van eeuwigheid en tot eeuwigheid over de gene die zijn Verbond houden Psal. 103: 17/18.

7. Vr. Isser dan eenig Verbond tusschen God en de Menschen?

Antw. Ja. Sint dat de Duivel den Mensch had afgetrokken van God; so heeft God weer met sommige Menschen die hy wilde/ een Verbond gemaakt tegen den Duivel/ Gen. 3: 15.

8. Vr. Waar in bestaat dit Verbond?

Antw.

Antw. Daarin / dat God uit vrijen wille aan zijne Bondgenooten belooft / dat hyse door tusschen komen van den Middelaar / uit den staat der Verdoemenis tot den staat der hemelsche Saligheid brengen sal / onder bedingst van Geloove en Bekeeringe: en dat is in dese weinige woorden begreepen: Ik sal u tot eenen God zijn, en gy sult my tot een volk zijn. Jer. 31: 33. Zach. 8: 8. Heb 8: 10.

9. Vr. Isser meer als een Verbond?

Antw. Neen: daar is anders geen Verbond tusschen God en de Menschen als 't Verbond der Genade: want God en behoeft zich niet te verbinden / of hy wil / vermits niemant hem kan wetten stellen; en niemant heeft regt om hem iet af te eischen: want wie heeft hem eerst gegeeven, het sal hem vergolden worden? Rom. 11: 35. Dus seit hy / Wie heeft my voorgekomen, dat ik hem soude vergelden? wat onder den ganschen Hemel is, is mijne. Job. 41: 2.

10. Vr. Wanneer en waar is dit Verbond begonnen?

Antw. Terstond na Adams Val in 't Paradijs: door 't uitgesproken Vonnis tegen de Slang / 't welk was d'eerste Belostenis van 't Evangelium. Gen 3: 15. (Siet X. §. 20–29.) Waarin God genoeg te kennen gaf / dat hy zich met de Menschen verbond; hoewel 't met woorden niet is uitgedrukt.

11. Vr. Hoe gaf hy dat daar te kennen?

Antw. Aldus: wanneer God vyandschap sette tusschen de Slang en de Vrouw en tusschen beider Saad; so verbond hy zich daar door aan 't Saad der Vrouwe de geloovige menschen / om door 't Saad der Vrouwe (Christus) den kop der Slang te vermorselen; en 't Saad der Vrouwe de Geloovigen verbond hy aan hem / om door Christus die vermorseling te doen

12. Vr. Hoe lang duurt dit Verbond?

Antw. Tot in eeuwigheid: 't is een eeuwig verbond Gen. 17: 7. vanden getrouwen God, die 't Verbond en de weldaadigheid houd dien die hem lief hebben, en zijne geboden houden, tot in duisend geslagten Deut. 7: 9. Psal. 103: 17/ 18.

13. Vr. Maar is 't altemet niet eens verandert?

Antw. 't Verbond blijft altijd: Want Gods genadengiften en roepingen zijn onberouwelik. Rom. 11: 29. en Jesus Christus is heden en gisteren deselve en in eeuwigheid. Heb. 13: 8. Maar God heef 'tet ongelijk ingesteld; en die verscheidene Instellingen worden ook Verbonden genaamd. Jer. 31: 31–34. Daarom seit ook Paulus van Verbonden der beloste Efes. 2: 12.

14. Vr. Hoe salmen dit best onderscheiden?

Antw. Acht neemende op twee saken. I. De Wesentlike Deelen / waarin dattet Verbond bestaat / en sonder welke dattet geen Verbond soude zijn. II. De uiterlike Byvoegsels / die God dikwils veranderd heeft / en nochtans 't Verbond selfs in weerde gelaaten.

15. Vr. Welke zijn de Wesentlike Deelen van 't Verbond?

Antw. Dese drie. I. De Partijen die met malkanderen verdraagen zijn. II. De Middelaar of Borge die beide partijen heeft versoend. III. De Voorwaarden / waar op datse verdraagen zijn. 16. Vr.

16. Vr. Welke zijn de Partijen?

Antw. De genadige God ter eene / en sondige Menschen ter andere zijde: Gy ô mijne schaapen, schaapen mijner weide, gy zijt Menschem; maar ik ben uwe God spreekt de Heere HEERE. Ezech. 34: 31.

17. Vr. Wie is de Borge / daar 't Verbond op rust?

Antw. De Middelaar Jesus Heb. 7: 22. Die maakt dat het Verbond aan beide kanten kragtig is; nadien wy vyanden zijnde met God versoend zijn door den Dood zijns Soons. Rom. 5: 10.

18. Vr. Welke zijn de Voorwaarden van dit Verbond?

Antw. Sekere Weldaaden / die Godt ons genadelik beloofd / en sekere Pligten die hy van ons regtveerdelik bedingt: seggende / Ik sal hen tot eenen God zijn, en sy sullen my tot een volk zijn. Jer. 31: 33 Zach. 8: 8. Heb. 8: 10.

19. Vr. Wat weldaaden beloofd hy?

Antw. Vergeevinge der Sonden Jer. 31: 34. en 't Eeuwig Leeven. Matt. 22: 31/ 32.

20. Vr. Wat voor Pligten eischt hy?

Antw. Geloove en Bekeeringe. Mar. 1: 15. Jer. 31: 33/ 34. Mar. 16: 16.

21. Vr. Wat Verandering heeft God gemaakt met de Instelling van zijn Verbond?

Antw. Dit bestaat in dese 3. stukken / I. De Persoonen dien 't voorgesteld is. II. De Tyd wanneer dat geschied is. III. De Manier van verbindinge.

22. Vr. Aan wat Persoonen heeft God zijn Verbond voorgesteld?

Antw. I. Aan Noah Gen. 9. II. Aan Abraham. Gen. 15. 17. III. Aan 't Volk van Israel. Exod. 19. 20, 25. IV. Aan alle Volken. Matt. 28: 19. Mar. 16: 16.

23. Vr. Wanneer is dat geschied?

Antw. Aan d'eerste drie in den tijd der Beloftenis / als de Borge noch verwacht werd: aan de laasten in den tijd der Vervullinge / als de Borge alles volbragt had.

24. Vr. Wat onderscheid isser in de Manier van Verbindinge?

Antw. Die bestaat daar in / dat het Verbond t'elkens met andere Woorden verklaard is / en door andere Tekenen bevestigd; en dat na tijds gelegentheid: Voor Christus tijden werd het Verbond gemaakt op Beloften van de Voldoeninge / die door hem geschieden soude. Siet X. § 19—57. en nu zedert zijne komst is 't bevestigd en vermeerderd / door de Voldoening die door hem geschied is. Gal. 3: 15. 4: 5.

25. Vr. Seg nu besonderlik / hoedanig was 't Verbond met Noach?

Antw 't Was een Verbond der Nature / daar in dat Menschen en Beesten alle gelijkelik begreepen zijn / Gen. 9: 9/ 10. doch gelijkelik verder niet / als omse voor eenen tweeden Sondvloed en algemeen verderf te bewaaren vers. 11. en dat is met den Regenboog / als een besonder Teken in de gemeene Natuur / bevestigd. vers. 12-17.

26. Vr. So was dit geen Verbond der Genade; ende en had geene gemeenschap met Christus? 41.

Antw. Ja trouwen. God deed dit uit insigt van Noahs Offerhande; als de HEERE rook die liefliken reuk Gen. 8: 21. en 't is seker / dat alle Offerhanden op Christus sagen / gelijk te vooren bewesen is X. §. 49. Dus beloofde God in dit Verbond / dat hy de geheele Weereld spaaren soude / so lang alsser eene Gemeinte op aarden soude zijn: gelijk hy geheel Sodom soude verschoond hebben / warender maar tien regtveerdigen geweest. Gen. 18: 32.

27. Vr. Maar aan wien leestmen dat God zijn Genadenbond eerst uitdrukkelijk heeft voorgesteld?

Antw. Aan Abraham. Gen. 15: 18. 17: 2/7. 22: 11—18. en voorts aan Isaak Gen. 26: 2-5. en aan Jakob Gen 28: 11—22. Want hy gedenkt zijns Verbonds tot in eeuwigheid, 't welk hy met Abraham gemaakt heeft, en zijns Eeds aan Isaak; welken hy ook gesteld heeft aan Jakob tot eene insettinge, aan Israël tot een eeuwig verbond. Psal. 105: 8/9/10. Daarom heet hy ook doorgaans de God van Abraham, Isaak, en Jakob Exod 3: 6. Matt. 22: 32.

28. Vr. Wat voor menschen waren in dit Verbond begreepen?

Antw. De Huisgesinnen en de Nakomelingen deser Vaderen / na den vleesche en na den geest: want wy verstaan ook / dat de gene die uit het geloove zijn, Abrahams kinderen zijn: So dat, die uit het geloove zijn, worden gesegend met den geloovigen Abraham. Gal. 3: 7/8/9.

29. Vr. Was dit dan ook een Verbond des Geloofs?

Antw. O ja. Want hy en heeft aan de Beloftenis niet getwyfeld door ongeloove, Rom. 4: 20. Welke was dese / En vreest niet Abraham; ik ben u Schild, u Loon seer groot. Gen. 15: 1. En Abraham geloofde den HEERE, en 't is hem tot regtveerdigheid gerekent Gen. 15: 6.

30. Vr. Was 't dan ook 't selve Verbond / daar de Heidenen nu mede onder begreepen zijn?

Antw. Ja: want de Schrift te vooren ziende, dat God de Heidenen uit het geloove soude regtveerdigen, heeft te vooren aan Abraham 't Euangelium verkondigd, seggende, in u sullen alle de volkeren gesegend worden. Gal. 3: 8.

31. Vr. Maar waren in dit Verbond geene aardsche Beloftenissen begreepen?

Antw. Ja: aangaande de besittinge van 't Land Kanaan: te weeten / uwen Saade sal ik dit Land geeven. Gen. 12: 7. 13: 15. Psal. 105: 11. dat is te verstaan van het vleeschelik Saad; gelijk de geestelike Beloften van het Saad des Geloofs: Want de Godsaligheid heeft de beloftenissen des Tegenwoordigen en des Toekomenden Leevens. 1. Tim. 4: 8. en 't aardsch Kanaan was een voorbeeld van het Hemelsch Vaderland / Heb. 11: 13—16. verg. met cap. 4: 8/9.

32. Vr. Welk was het Teken van dat Verbond met Abraham?

Antw. Hy heeft het Teken der Besnydenis ontfangen tot eenen segel der regtveerdigheid des geloofs, die hem in de Voorhuid (dat is / noch onbesneeden zijnde) was toegerekend: op dat hy soude zijn een Vader van alle die gelooven in

in de voorhuid zijnde, ten einde ook haar de regtveerdigheid toegerekend werde; ende een Vader der Besnydenis den genen die niet alleen uit de Besnydenis zijn, maar die ook wandelen in de voetstappen des geloofs van onsen vader Abraham, 't welk in de voorhuid was. Rom. 4: 11/ 12. Siet Gen. 17: 11.

33. Vr. Aan wien heeft God zijn Verbond ter derden maale ingesteld / geduurende den tijd der Belostenis?

Antw. Aan Abrahams Nakomelingen / welke Israëlyten zijn, welker is d'Aanneeming tot kinderen, en de Heerlikheid, en de Verbonden, en de Wetgeevinge, en de Godsdienst, en de Belostenissen; welker zijn de Vaders, en uit welken Christus is, so veel het vleesch aangaat, dewelke is God boven al te prijsen in eeuwigheid. Rom. 9: 4/ 5. Dit Volk is geweest Gods Eigendom uit alle volkeren, een Priesterlik Koningryk en een Heilig volk. Exod. 19: 5/ 6. Psal. 147: 19/ 20.

34. Vr. Wat verandering maakte God met dit Volk in zijn Verbond?

Antw. Sulx / dat hy Abrahams Verbond met dese zijne Nakomelingen vernieuwd heeft / en den selven op eene besondere wijse toegepast / door de Wet / op den berg Horeb / in de Woestijne van Sinaj Exod. 19: 20/ 24.

35. Vr. Waarin bestond dese Toepassinge?

Antw. In de maniere van Bedingst. Door tusschenspraak van Moses als Middelaar (Gal. 3: 19.) wierd bedongen. I. swaardere Belastinge van uiterliken Godsdienst / en II. ruimere Belostenis van volkomene Gehoorsaamheid. Want als Mose kwam en verhaalde den volke alle de Woorden des HEEREN en alle de Regten, doe antwoordde al dat volk met eene stemme, en sy seiden, Alle dese woorden, die de HEERE gesprooken heeft, sullen wy doen Exod. 24: 3. En daarom heet dit ook 't Verbond der Werken of der Wet.

36. Vr. Waar was dat niet een ander Verbond als Abrahams?

Antw. Neen. Het verbond dat te vooren van God bevestigd is op Christus, en word door de Wet, die na vier honderd en dergtig jaaren gekomen is, niet kragteloos gemaakt, om de Belostenis te niete te doen. Want indien de erfenis uit de Wet is, so en isse niet meer uit de Belostenis: maar God heeftse Abraham door de Belostenis genadelik gegeeven Gal. 3: 17/ 18.

38. Vr. Waar toe is dan de Wett?

Antw. Sy is om der overtreedingen wille daar bygesteld, tot dat het Saad soude gekomen zijn dien het beloofd was, ens. So dat de Wet onse tugtmeester is tot Christus, op dat wy uit het Geloove souden geregtveerdigd worden, Gal. 3: 19–24.

39. Vr. Wat voor Tekenen had dit Verbond?

Antw. De Besnydenis bleef noch; om dat Israel Abrahams Saad na den vleesche was: Daar by kwaam het Pascha, tot gedachtenis der voorleedene Verlossinge uit Egipten Ex. 12. en tot voorbeeldinge van Christus Offerhande 1. Kor. 5: 7. mitsgaders de Sabbath, tot een Teken der Heiligmaakinge Ex. 31: 15/ 17. Ezech. 20: 12/ 20.

40. Vr. Heeft God zedert anders geen Verbond gemaakt met Israel?

Antw. Ja: Want haar berispende segt hy tot haar, Siet, de dagen komen, spreekt de HEERE, en ik sal over het huis van Israel en over het huis van Juda een Nieuw Verbond opregten. enz. Als hy segt, een Nieuw Verbond, so heeft hy 't eerste oud gemaakt: dat nu oud gemaakt is en veroud, is na by de verdwyninge. Hebr. 8:8—13. Siet Jer. 31:31—34.

41. Vr. Wanneer is dit Nieuw Verbond gemaakt?

Antw. Na dat Christus in zijn vleesch voldaan heeft voor de sonden/ daar hy Borge voor is: Want daar om is hy de Middelaar des Nieuwen Testaments, op dat de Dood daar tusschen gekomen zijnde, tot versoeninge der overtreedingen die onder 't eerste Testament waren, de gene die geroepen zijn de Beloftenis der eeuwige erve ontfangen souden. Hebr. 9:15.

42. Vr. Gaat dat de Jooden nu ook alleen aan?

Antw. 't Is alleen een Nieuw Verbond ten aanzien van de Joden/ die 't Oude Verbond alleen gehad hebben: maar 't is het eenigst Verbond/ dat God met Abraham gemaakt heeft op de Beloftenis (Siet §. 30.) en nu bevestigd heeft op de Vervullinge/ met alle Nakomelingen van Abraham in 't geloove. Gal. 3:7/8/9.

43. Vr. Strekt zich 't Verbond dan nu verder/ sint de tijden van Christus?

Antw. Ja voorseker: Want/ de Heidenen (dat zijn alle volkeren van de Weereld buiten de Jooden) zijn mede-erfgenaamen en van 't selve Lighaam, en mededeel-genooten zijner Belofte in Christus, door 't Euangelium, Efes. 3:6. en 2:11—18. So en zijn wy dan niet meer vreemdelingen en bywoonders, maar medeburgers der Heiligen en huisgenooten Gods, Efes. 2:19.

44. Vr. Is dit Nieuw Verbond beter als 't Oude?

Antw. Ja: overmits het in betere beloftenissen bevestigd is: want indien het eerste verbond onberispelik geweest ware, so en soude voor het tweede geene plaatse gesocht zijn geweest. Hebr. 8:6/7.

45. Vr. Zijn 't dan deselve Beloftenissen niet?

Antw. O ja: Want wy gelooven door de genade des Heeren Jesus Christus salig te worden, op sulke wyse als ook zy. Hand. 15:11. 't zijn dan geene andere Beloftenissen: maar deselve Beloften zijn beter geworden alsse doe waren; doe gefondeert op belofte van den Borge die betaalen soude/ maar nu bevestigd op de betaalinge die van den Borge volbragt is.

46. Vr. Maar in wat saken bestaat eigentlik het onderscheid van 't Oud en Nieuw Testament? 44

Antw. In dese drie dingen: I. Den Middelaar. II. De Bekwaamheid der Bondgenooten. en III. Het Bloed des Verbonds.

47. Vr. Wat Middelaar? is Christus niet de Middelaar van beide Testamenten voor altoos?

Antw. Buiten twijfel. Hand. 15:11. so veel als de kraght zijner verdiensten en 't opper bestier der Gemeinte belangt. Maar 't onderscheid bestaat in de bedieninge van de woorden des Verbonds: Moses was Middelaar van de Wett/ Gal. 3:19. maar Christus van 't Euangelium Luk. 4:18. Want de Wett is door Moses gegeeven; de Genade en Waarheid is door Jesus Christus

gewor-

geworden. Joh. 1: 17. verg. Heb. 1:1. 2:2/3. 8:6. 12:24/25. met Jer. 31:34. Jes. 54:13. Joh. 1:45.

48. Vr. Heeft Christus anders geene uitneementheid boven Moses / als dat hy uitneemender Leere verkondigt heeft?

Antw. O ja! want Moses kon niet meer als 't woord doen / doch sonder kraght / Deut. 5:23-29. maar Christus maakt ook dat zijn Woord geloofd word; hy maakt door zijnen Geest de herten zijner Bondgenoten bekwaam om te gelooven: volgens dese belofte / Ik sal mijne Wett in hun binnenste geeven, en sal die in hunne herten schrijven. Jer. 31: 33. Ende ik sal van mynen Geest uitstorten op alle vleesch enz. Hand. 2: 17. uit Joel 2:28. Daar van heet de Wett eene doodende letter; maar 't Euangelium eene bedieninge des Geestes. 2. Kor. 3:6/7/8.

49. Vr. Wat onderscheid isser in 't Bloed des Verbonds?

Antw. Sonder bloedtstortinge en geschied geene vergeevinge der sonden Heb. 9: 22. Waarom ook het eerste Testament niet sonder Bloed is ingewijd v. 18. 't welk was het bloed der kalveren en bokken v. 19. Doch 't is onmogelik dat het Bloed der Stieren en Bokken de sonden wegneeme cap. 10: 4. 't Welk alleen heiligt tot de reinigheid des vleeschs cap. 9: 13. maar niet en konde heiligen na de conscientie v. 9. So was 't dan wel noodsake, dat de voorbeeldingen der dingen die in de hemelen zijn, door dese dingen gereinigd wierden; maar de hemelsche dingen selve door betere offerhanden dan dese. v. 23. te weeten / door het Bloed van Christus, die door den eeuwigen Geest hem selven Gode onstrafselik opgeofferd heeft; door zijn eigen Bloed eene eeuwige verlossinge te wege gebraght hebbende, onse conscientie reinigende van doode werken, om den leevendigen God te dienen. v. 14/ 12/ 14. Daarom gebied Christus zijn Bloed te drinken / 't welk van 't Bloed der Offerhanden nooit geschied is.

50. Vr. Isser ook nader verandering des Verbonds te verwachten?

Antw. Neen; want nu heeft hy verkondigd, geduurende het oude Verbond. Noch eenmaal sal ik beweegen, niet alleen d'aarde maar ook den hemel (Hagg. 2: 7.) dat was te seggen / noch eenmaal sal ik eene groote verandering maaken in mijn Verbond. En dit woord, Noch eenmaal, wijst aan de verandering der beweeglike dingen; als welke gemaakt waren, op dat blyven souden de dingen die niet beweeglik (dat is veranderlijk) en zijn Heb. 12: 26/ 27. Daarom drinkende het bloed des Niewen Testaments, verkondigen wy den dood des Heeren, tot dat hy komt 1. Kor. 11: 26. dewelke zeit; Ik en sal u geenen anderen last opleggen: maar 't gene gy hebt, houd dat tot dat ik sal komen Openb. 2: 24/ 25. 't welk is het eeuwig Euangelium Openb. 14: 6.

51. Vr. Om wat reden blijft het Verbond nu onveranderd / dat te vooren so dikwils veranderd is?

Antw. De vernietinge des voorgaanden gebods geschied om des zelven swakheids en onprofijtelikheids wille: Want de Wett en heeft geen ding volmaakt. Heb. 7: 18/ 19. Maar Jesus heeft een onvergankelik priesterschap v. 24. Want

met eene offerhande heeft hy in eeuwigheid volmaakt de geene die geheiligd worden **cap.** 10: 14. Waarom hy ook volkomelik kan salig maaken de gene die door hem tot God gaan, alsoo hy altyd leeft om voor haar te bidden. **cap.** 7: 25.

52. Vr. **So beleeven wy dan nu eenen beteren tijd / als de Vaderen voor Christus?**

Antw. **Gewisselik: Want** veele Profeeten en Koningen hebben begeerd te zien 't gene wy zien, ende hebben 't niet gezien; en te hooren, 't gene wy hooren, ende hebben 't niet gehoord **Luk.** 10: 24. **Joh.** 8: 56. 1. **Pet.** 1: 10. En dese alle hebbende door 't geloove getuigenis gehad, en hebben de belofte niet verkreegen: Alsoo God wat beters over ons voorsien hadde; op dat Zy sonder ons niet en souden volmaakt worden. **Heb.** 11: 39/ 40.

53. Vr. **Hoe behooren wy ons dan hier in te draagen?**

Antw. Daarom, alsoo wy een onbeweeglik Koningryk ontvangen; laat ons de genade vast houden; door dewelke wy welbehaagelik Gode mogen dienen, met eerbiedinge en Godvrughtigheid. Want onse God is een verteerend vuur. **Heb.** 12: 28/ 29. **En** dewijle wy vrymoedigheid hebben om in te gaan in 't Heiligdom (**dat is / in den Hemel**) door Jesus Bloed; **ens.** So laat ons toegaan met een waarachtig herte, in volle versekerheid des Geloofs **ens. Heb.** 10: 19/ 22.

XII. HOOFDSTUK.

Van 't Geloof.

1. Vraage.

KAnnen sonder Geloof niet salig worden?

Antw. **Neen/** Die in den Soon gelooft, die heeft het eeuwig leeven: maar die den Soon ongehoorsaam is, die en sal 't leeven niet zien; maar Gods toorn blyft op hem. **Joh.** 3: 36. **En** sonder Geloof is 't onmogelik God te behaagen: want die tot God komt moet gelooven dat hy is, en een belooner is der genen die hem soeken. **Heb.** 11: 6.

2. Vr. **Waar in bestaat het Geloof?**

Antw. **In een reght Gevoelen van 't Hert / en opreghte Belijdenis van den Mond.** Want met het Herte gelooft men ter reghtveerdigheid, en metten Monde belyd men ter saligheid. **Rom.** 10: 10.

21. Vraage. **Wat is een opreght Geloove?**

Antw. **Het is niet alleen een seker weeten of kennisse / waar door ik al voor waarachtig houde wat my God in zijn Woord geopenbaard heeft; maar ook een seker vertrouwen / 't welk de H. Geest door 't Euangelium in mijn herte werkt / dat niet alleen anderen / maar**

maar ook my / vergeevinge der sonden / eeuwige gereghtigheid en saligheid van God geschonken zy / uit loutere genade / alleen om Christus verdiensten wille.

3. Vr. Waar in bestaat het Geloof des Herten?

Antw. Daar in / dat wy ons verseekerd houden by ons selven / van saken die wy uit ons selven niet en wisten: Het Geloof is een vaste grond van dingen die men hoopt, en een bewijs van saken die men niet en ziet. Heb. 11: 1.

4. Vr. Wat zijn dit voor saken?

Antw. De dingen die ons van God geschonken zijn: gelyk geschreeven is, 't gene d'ooge niet en heeft gesien, en d'oore niet en heeft gehoord, en in 't herte des menschen niet opgeklommen is, 't gene God bereid heeft dien die hem lief-hebben 1. Kor. 2: 12/9.

5. Vr. Wat sekerheid hebje daar af?

Antw. Dat God daar van getuigt. God heeftet ons geopenbaard door zijnen Geest. 1. Kor. 2: 10 Want dit is Gods getuigenis 't welk hy van zijnen Soon getuigd heeft. 1. Joh. 5: 9. 't gene begreepen is in zijn Woord / zijnde 't Getuigenis van Jesus Christus. Openb. 1: 2. Die zijn getuigenis aangenoomen heeft, die heeft versegeld dat God waarachtig is Joh. 3: 33.

6. Vr. Alsmen gelooft dat God waarachtig is / kan dat geloof ons salig maaken?

Antw. Neen: 't is altijd geen Saligmaakend Geloof / al gelooftmen aan God en aan Jesus Christus. Sommige gelooven so aan God / dat God hen niet en gelooft. Siet Joh. 2: 23/24. en 6: 64/66. Daarom moeten wy toezien / I. wat wy van God en Christus gelooven / en II. hoe wy dat gelooven.

7. Vr. Wat moeten wy dan gelooven / om salig te worden?

Antw. In 't gemeen moeten wy God en zijn Woord gelooven. Hand. 24: 14. 2 Pet. 3: 2. Maar in 't besonder 't Euangelium Mar. 1: 15. Dat Jesus is de Christus Gods Soon; op dat wy geloovende 't Leeven hebben in zijnen naam. Joh. 20: 31. Daarom gelooft aan den Heere Jesus Christus, en gy sult salig worden Hand. 16: 31.

8. Vr. Maar hoe moeten wy dat gelooven?

Antw. Met Kennis / met Toestemming en met Vertrouwen.

9. Vr Wat voor Kennis?

Antw. Dat wy weeten wat in Gods Woord geleerd word van de Saligheid / en wat den geloovigen van Christus wege beloofd word: want hy heeft ons 't verstand gegeeven, dat wy den waarachtigen kennen. naamelik Jesus Christus 1. Joh. 5: 20. Op dat wy souden weeten de dingen die ons van God geschonken zijn 1. Kor. 2: 12.

10. Vr. Is 't Geloof sonder die kennis niet goed?

Antw. Neen / Hoe sullense in hem gelooven van welken sy niet gehoord en hebben? Rom. 10: 14. Want door zijne kennisse, seide God / sal mijn Knegt de regtveerdige veelen regtveerdig maaken. Jes. 53. Daarom sprak Christus selfs tot

tot den Vader / Dit is 't eeuwig Leeven, datse U kennen den eenigen waarachtigen God, en Jesus Christus dien gy gesonden hebt. Joh. 17: 3.

11. Vr. Hoedanige Toestemming word'er vereischt?

Antw. Dat wy 't Woord van Gods predikinge aanneemen, niet als der menschen woord; maar gelijk het waarlik is, als Gods Woord, 't welk ook werkt in de genen die gelooven. 1. Thess. 2: 13. Siet Hand. 24: 14. 2. Pet. 3: 2. Want in Boeken van louter menschen geschreeven mag men faute vinden / maar Gods Woord en liegt niet.

12. Vr. Wat Vertrouwen moet hier by wesen?

Antw. Dat wy een volkomen genoegen hebben in Gods Genade en de verdiensten des Middelaars: so dat wy in geenen anderen de Saligheid soeken; maar deselve met een hertelike genegentheid / door hem alleen begeeren te genieten: seggende / op uwe saligheid wacht ik, HEERE? Gen. 49: 18. Want wien heb ik neffens u in den Hemel! neffens u en lust my ook niet op de Aarde? my aangaande, 't is my goed na by God te wesen; ik sette mijn betrouwen op den Heere HEERE Psal. 73: 25/ 26/ 28. Siet Joh. 6: 68/ 69. Filip. 3: 8/ 9.

13. Vr. Is 't genoeg / alsmen d'een of ander tyd sulken gevoelen heeft / of moetm'er altijd by blijven?

Antw. Men moeter aan houden / of 't is verlooren / Maar die volstandig sal blijven ten einde toe, die sal salig worden. Matt. 10: 22. Het sy Man of Vrouwe / sy sal salig worden, sose blyven in 't geloove. 1 Tim 2: 15. Houdende de verborgentheyd des geloofs. 1. Tim. 3: 9. 1: 19. Daarom / bouwt u selven op u alderheiligst geloove Jud. v 20.

14. Vr. Kanmen ook wel glooven dat m'er niet door zalig word?

Antw. Ja: alsmen een Geloof heeft sonder kennis / of kennis sonder Geloof / of een Geloof van Mirakelen / of een Tijdgeloove.

15. Vr. Wat noemt gy Geloof sonder kennis?

Antw. Een Ingewikkeld Geloof / als de menschen selfs niet weeten watse glooven; maar laaten 't op anderen staan; seggende / als de Papisten / ik geloof al wat de Kerk gelooft: van sulken Geloof seit Godt: Mijn volk is uitgeroeid, om dattet sonder kennis is. Hos. 4: 6.

16. Vr. Wat segje van kennis sonder Geloof?

Antw. Dat heet een Historisch Geloof alsmen Gods Woord wel weet of verstaat / en men maakter nochtans geen werk af / gelijk Gallio Hand. 18: 14/ 15. Festus Hand. 25: 19. en Agrippa Hand. 26: 27/ 28. verg. Rom. 2: 18/ 21. Sommige noemen 't een Duivels Geloof.

17. Vr. Hoe! hebben de Duivelen ook Geloove?

Antw. Ja sulken geloof wel datse veel van God weeten / maar 't en gaat hen niet aan. Gy gelooft dat God een is; Gy doet wel: De Duivelen gelooven 't ook, en sy zitteren. Jak. 2: 19. Gy houd Christus voor den Saligmaaker der weereld / maar niet voor u eigen; dat kan een Duivel ook wel doen / seggende / Ik kenne u wie gy zijt, naamelik de Heilige Gods. Mar. 1: 24. Ofmen al veel weet te disputeeren uit de Schrift / dat kan de Duivel alderbest. Matt. 4: 6. Luk. 4: 10/ 11. Maar indien gy dese dingen weet, salig zijt gy so gy deselve doet. Joh 13: 17.

18. Vr. Wat segje van 't Geloove der Mirakelen?

Antw. Als God Mirakelen doet door Menschen / daar moet noodsakelik geloove wesen in den genen door wien 't geschied / dat hy sulx door Gods kragt verrigten sal / Matt. 17: 19. 20. Luk. 17: 6. en ook in den genen aan wien 't geschied / dat sulx aan hem door Gods kragt verrigt sal worden. Mar. 9: 23. Matt. 9: 18/29. Anders kander niet van komen. Mar. 9: 18. Matt. 17: 19/20. 13: 58. verg. met Mar. 6: 5.

19. Vr. Kannen door dat Geloof niet salig worden?

Antw. Neen. Al waar 't dat ik alle geloove hadde, so dat ik bergen versettede, en de liefde niet en hadde, so waar ik niets. 1. Kor. 13: 2. Veele doen Mirakelen / en worden verdoemd. Matt. 7: 22/23. gelijk Judas. Veele ontvangen Mirakelen die sy gelooven / en nochtans geloovense ter Saligheid niet Joh. 2: 23/24/25. Joh. 6: 64/66.

20. Vr. Wat noemt gy Tijdgeloove?

Antw. Als een mensch begint te gelooven / maar hy en blijfter niet by / hy laatet steeken: 't zy dat hy door Duivels bedrogh verleid word Matt. 13: 19. of dat hy'er te veel om lijden moet v. 20/21. of dat zijn herte al te aardsch gesind is / v. 22. waar door sommige van 't geloof schipbreuk geleeden hebben. 1. Tim. 1: 19. So dan, wie meint te staan, die zie toe dat hy niet en valle. 1. Kor. 10: 12.

21. Vr. Maar kan elk gelooven die wil?

Antw. O neen! 't Geloove en is niet aller 2. Thess 3: 2. Niemant kan Jesus te reght Heere noemen, dan door den H. Geest. 1. Kor. 12: 3. Joh. 6: 14. Want ons is uit genade gegeeven in de sake van Christus, in hem te gelooven. Fil. 2: 29. Dewyle wy dan den selven Geest des Geloofs hebben, so gelooven wy ook. 2. Kor. 4: 13.

22. Vr. Waarom straft God de Menschen dan om hunne ongeloovigheid?

Antw. Om datse schuldig zijn te gelooven / want God is waarachtig. Rom. 3: 4. Joh. 3: 33. en om dat God hen de uiterlike middelen geeft om te gelooven / al en hebben zy 't vermogen niet om de middelen te gebruiken. Ziet VII. §. 53, 54.

23. Vr. Door wat Middelen werkt d'H. Geest het Geloove?

Antw. Door 't veelvuldig prediken van Gods Woord en 't Euangelium: want het heeft Gode behaagd door de dwaasheid (dat is door d'eenvoudigheid) der predikinge salig te maaken de genen die gelooven. 1. Kor. 1: 21. en dat in voegen als geschied is aan Lydia, welker hert de Heere heeft geopend, dat zy acht nam op 't gene van Paulus gesprooken werd. Hand. 16: 14. So is dan 't geloove uit het gehoor van Gods Woord. Rom. 10: 17. 't welk ook werkt in de genen die gelooven. 1 Thess. 2: 13.

24. Vr. Waar in bestaat de kraght des Geloofs?

Antw. In Hoope en Liefde. 't Geloove werkt Hoope so lang als dit leeven duurt / en Liefde tot in alle eeuwigheid. 1. Kor. 13: 13.

25. Vr. Wat scheelt Geloove en Hoope?

Antw. 't Geloof is de grond van de Hoope; de Hoop is de kraght van 't Geloof. Want het Geloof is een vaste grond van de dingen die men hoopt Heb. 11: 1. en wy hebben toeleidinge door 't Geloof tot dese genade, in welke wy ook staan en roemen in de Hoope van Gods heerlikheid. Rom. 5: 1.

26. Vr. Kan 't Geloof wesen sonder Hoop?

Antw. Neen: wy en konnen niet wesen als anderen die geene Hoop en hebben, indien wy gelooven, 1. Thess. 4: 13/ 14. Want ik geloof dat God my geeven wil 't gene hy belooft/ om dat hy waaraghtig is; en ik hoop dat hy 't my geeven sal/ om dat hy getrouw is. 1. Thess. 5: 24. Tit. 1: 2.

27. Vr. Maar wat zijn 't voor dingen die men gelooft/ en dingen die men hoopt?

Antw. Beide zijn 't onsienlijke en onbegrijpelike dingen/ welke God bereid heeft. 1. Kor. 2: 9. 2. Kor. 4: 18. Het Geloof is een bewijs van saken die men niet en ziet Heb. 11: 1. en de Hoope die gesien word en is geene Hoope. Rom. 8: 24.

28. Vr. Maar isser nochtans geen onderscheid?

Antw. Ja: wy gelooven 't gene tegenwoordig is/ en wy hoopen 't gene toekomende is: door 't Geloove hebben wy toeleidinge tot dese genade, in welke wy nu al staan. Rom. 5: 2. en 4: 20/ 21. maar/ hoopende 't gene wy niet en zien, so verwachten wy 't met lydsaamheid. Rom. 8: 25. en 4: 28.

29. Vr. Wat saken zijn 't nu/ die wy in dit leeven aanneemen door 't Geloove?

Antw. De Vergeevinge der sonden; want een ygelik die gelooft sal vergeevinge der sonden hebben in zijnen naam. Hand. 10: 43. en dienvolgens de toerekening van Christus Geregtigheid; so dat wy gereghtveerdigd zijnde door 't Geloove hebben vreede met God. Rom. 5: 1. en dat is de genade in welke wy staan. v. 2.

30. Vr. Wat saken zijn 't die wy na dit leeven verwachten door de Hoope?

Antw. Wy hebben de Hoope des Eeuwigen Leevens, welke God die niet liegen kan, beloofd heeft. Tit. 1: 2. verwachtende d'Aanneeminge tot kinderen, naamelik de verlossinge onses lighaams. Want wy zijn in Hoope salig geworden. Rom. 8: 23/ 24.

31. Vr. Waar op rust u Geloof en Hoop?

Antw. Op Gods loutere Genade/ alleen om de verdiensten van Jesus Christus, door welken wy hebben de toeleidinge tot dese genade. Rom. 5: 1/ 2/ 10. 8: 32.

32. Vr. Hoe naa komt de Liefde aan 't Geloof?

Antw. 't Geloof is door de Liefde werkende Gal. 5: 6. Want de genen die aan God gelooven moeten sorge draagen om goede werken voor te staan. Tit. 3: 8.

33. Vr. Indien iemant dan segt dat hy 't geloove heeft, en hy en heeft de werken niet, kan dat geloof hem salig maken? Jak. 2: 14.

Antw. Geensins: Sulke menschen belyden datse God kennen; maar zy verlooghenen hem met de werken. Tit. 1: 16. Daaruit blijkt/ dat hun herte

niet

niet en gelooft 't gene de mond belijd. Want gelyk het lighaam sonder geest dood is; alsoo is ook 't Geloof sonder de Werken dood Jak. 2: 26/ 17.

34. Vr. Hoedanig is de Liefde des Geloofs tot God/ of tot onsen Naasten?

Antw. Allebeide/ want aangaande God/ wy hebben hem lief, om dat hy ons eerst lief gehad heeft. 1. Joh. 4: 19. Belangende onsen Naasten/ indien God ons alsoo heeft lief gehad, so zijn ook wy schuldig malkanderen lief te hebben. 1. Joh. 4: 11.

35. Vr. Isser aan gelegen/ dat wy weeten oft wy Geloof hebben of niet?

Antw. Ja voorseker: Want will ik geern weeten oft ik sal salig worden/ so moet ik weeten of ik al ter saligheid geloove. Daarom ondersoekt u selven, of gy in 't geloove zijt, beproeft u selven. Of en kent gy u selven niet, dat Christus in u is? ten zy dat gy eenigsins verworpelijk en zijt. 2. Kor. 13: 5. Dus doende verkrijght men de volle versekertheid des Geloofs. Hebr. 10: 22.

36. Vr. Waarin bestaat die?

Antw. Dat ik in my selven sulk een volkomen genoegen bevind in Gods Genade/ en de Verdiensten des Saligmaakers/ §. 1. 2. en daar uit besluit/ dattet my met aangaat/ om dat God zijne Genade biedt eenen iegelyken diese van herten begeert: Die will' neeme 't water des Leevens om niet Openb. 22: 17. Will ik dan so pas ik 't my toe. Ziet Hand. 8: 36/ 37/ 38.

37. Vr. Hoe doet gy dat?

Antw. Vertrouwende/ dat niet alleen anderen/ maar ook my/ Vergeevinge der sonden en 't eeuwig Leeven van God geschonken zy. Want ik weet wien ik geloofd hebbe; 1. Tim. 1: 12. en Christus leeft in my, die my lief gehad, en hem selven voor my heeft overgegeeven. Gal. 2: 20.

38. Vr. Mag ik dan wel twijfelen aan mijne Saligheid/ als ik geloof?

Antw. Neen. Want die geloofd sal hebben, die sal salig worden. Mar. 16: 16. Maar met reden magh ik twijfelen aan mijn Geloof/ of dat goed is/ om my selven niet te bedriegen 1. Kor. 3: 13. verg. Jer. 17: 9. want wy weeten dikwils selve niet van hoedanigen Geest dat wy zijn Luk. 9: 55.

39. Vr. Maar hoe sal ik weeten/ oft mijn Geloof God is of niet?

Antw. So gy van ganscher herten gelooft, Hand. 8: 37. want de reghte liefde komt uit een ongeveinsd Geloove, 1. Tim. 1: 5. Daarom moet elk zijn eigen hert ondersoeken/ ofter sulken Geloof in woont als voorseid is: want wie van de menschen weet wat in den mensch is, dan de geest des menschen die in hem is? 1. Cor. 2: 11.

40. Vr. Als wy dat nu so bevinden/ wat staat ons te betraghten?

Antw. Dat wy ons onbeschroomd tot God begeeven: want indien ons herte ons niet en veroordeelt, so hebben wy vrymoedigheid tot God: 1. Joh. 2: 21. Laat ons dan toegaan met een waaragtig herte in volle versekertheid des Geloofs, Laat ons d'onwankelbaare belydenis der Hoope vast houden: want die 't beloofd heeft is getrouw. Heb 10: 22/ 23.

41. Vr. Maar/ genoomen/ mijn Geloof moght so goed niet wesen/ wat raad dan?

Antw. Als 't u maar ernst is/ laat daarom niemand moed niet vallen; maar

bid/ Ik geloof, Heer, kom toch mijne ongeloovigheid te hulpe. Mar. 9. 24. En werkt uwes zelfs faligheid met vreese en beeven: want God is't, die in u werkt beide 't willen en werken, na zijn welbehaagen. Filip. 2: 12/ 13.

42. Vr. Als ik evenwel niet voel dat God in my werkt/ hoe maak ik't et dan?

Antw. Schijnt God van u te gaan; loopt en roept hem na: en dunkt u dat gy noch zijne tafel niet weerd zijt; behelpt u voor eerst met de kruimelkens Matt. 15: 23—28. Salig zijn de armen van geeste: want derselven is het Koningrijk der Hemelen. Salig zijn de hongerigen en dorstigen na de gereghtigheid: want zy fullen verfadigd worden Matt. 5: 3/ 6.

22. Vr. Wat is voor een Kristen noodig te gelooven?

Antw. Al wat ons in 't Euangelium beloofd word: 't welk ons d'Artijkelen onses algemeinen/ ongetwijfelden/ Kristelijken Geloofs in eene somme leeren.

43. Vr. Is 't nu genoeg/ als ik selfs weet dat ik geloof?

Antw. Neen: ik moe'et ook belijden by andere menschen; overmits Christus seit/ Een ygelik die my belijden fal voor de menschen, dien fal ik ook belijden voor mijnen Vader die in de hemelen is, en voor de Engelen Gods: maar so wie my verloochend fal hebben voor de menschen, dien fal ik ook verloochenen voor mijnen Vader die in de hemelen is, en voor de Engelen Gods, Matt. 10: 32/ 33. Luc. 12: 8. ziet 2. Tim. 2: 12. verg. Mar. 8. 38. Luc. 9:26.

44. Vr. Waarom neemt hy dat so hoog?

Antw. I. Om dat ons geloof niet goed kan wesen/ als 't so veel niet vermag/ dat wy God daar van d'eere geeven. Want uit den overvloed des herten spreekt de mond. Mat. 12: 34. II. Te meer/ om dat het Gods loutere Genade begrijpt; so is 't de grootste ondankbaarheid/ die te verswijgen/ Psal. 40: 10/ 11.

45. Vr. Maar isser een ander ook aan gelegen/ oft wy gelooven of niet?

Antw. Ja: want door onse Belijdenis word een ander mede getrokken tot ons Geloof Psal. 22: 26/ 27/ 28. 51: 15. 1. Kron. 16. 8. Jes. 12: 4/ 5.

46. Vr. Hoe sal ik dan best mijn Gelsof belijden dattet alleman met my verstaan en onthouden kan?

Antw. Als ik in eene Hoofdsom begrijp al wat God in zijn Woord beveelt te gelooven en belooft te geeven. Want sulx te doen/ was by d'Apostelen gebruikelik/ die elk een belijdenis afeischten by den Doop. Hand. 8: 36/ 37/ 38. 10: 46/ 47.

47. Vr. Kannen dat wel met weinig woorden doen?

Antw. Ja: I. Christus selfs was met de korte Belijdenis van Petrus te vreeden/ als dese seide/ wy hebben geloofd en bekend, dat gy zijt de Christus, de Soon des leevendigen Gods, Joh. 6: 69. Matt. 16: 16. Joh. 11: 27. en noch korter/ Gy zijt de Christus, Mar. 8. 29. Luc. 9: 20. II. D'inhoud van

van de gansche H. Schrift is / dat Jesus is de Christus, Joh. 20: 31. Hand. 17: 3. en 10: 43.

48. Vr. Kannen dan met so korten Belijdenis altijd volstaan?

Antw. Neen: Doe de menschen hun geloof beleeden souder erg / na den regten sin van de woorden / waarmede sy van d'Apostelen onderrigt waren / doe was dat genoeg. Maar zint datter verscheidene ketteryen ontstaan zijn / waar door de regte Leer in veele stukken vervalscht is / so heeftmen zich hoe langer hoe breeder moeten verklaaren.

49. Vr. Wat voor Formulieren van Belijdenis heeftmen by ouds gebruikt?

Antw. Dese drie worden by alle Gereformeerde Kerken voor schriftmaatig gehouden: De Geloofsomme der Apostelen, van 't Synodus te Nikea in 't jaar 325. en van Athanasius in 't jaar 333. Doch het eerste is vast overal by echte en onechte Kristenen / tot op heden gebruikelik / en word in twaalf Artijkelen begreepen / die wy plegen te noemen 't Geloof.

23. Vr. Hoe luiden die Artijkelen?

Ant. 1. IK geloof in God den Vader, den Almagtigen, Schepper van Hemel en Aarde.

2. En in Jesus Christus, zijnen eeniggeboorenen Soon, onsen Heere;

3. Ontvangen van den H. Geest, gebooren uit de maagd Maria;

4. Geleeden onder Pontius Pilatus, gekruist, gestorven, begraaven, nedergedaald ter Helle;

5. Ten derden dage wederopgestaan van de dooden?

6. Opgevaaren ten Hemel, zittende ter regterhand Gods zijns hemelschen Vaders;

7. Van waar hy komen sal om t'oordeelen, de leevendigen en de dooden.

8. Ik geloof in den Heiligen Geest.

9. Ik geloof eene heilige, algemeine, kristelijke Kerke, de Gemeinschap der Heiligen;

10. Vergeevinge der sonden,

11. Wederopstandinge des vleesches,

12. En een Eeuwig Leeven. Amen.

50. Vr. Waarom noemt gy dit de Geloofsomme der Apostelen?

Antw. Om datse ontrent der Apostelen tijden / na den inhoud van hunne leeringe gestelt zijn: maar datse van d'Apostelen selve souden gemaakt zijn / kan niet beweesen worden.

51. Vr. Zijnder zedert die drie ook noch bredere Belijdenissen gemaakt?

Antw. Ja: Alle Kerken / die wettelijk van 't Pausdom geweeken zijn / hebben hunne bekentenissen breeder in schrift vervat; daar sy hen aan houden /

en daarmede sy de dwaalingen aanwijsen / die in de Paapsche en andere onschriftmaatige Belijdenissen begreepen zijn: gelijk in onse Nederlandsche Belijdenis mede geschied / welke in 38. groote Artijkelen bestaat.

52. Vr. Was dat noodig?

Antw: Ja: nuitsdien de oude allegemeine hooft-sommen / besonderlik die 12 Artijkelen / so veel als de woorden belangt / van alle Gesindheden word aangenomen: maar in den sin zijnse seer verscheiden; d'een duidse dus / d'ander so. Daarom was 't noodig / dat van elke kant eene breedere Belijdenis gemaakt werd / om hunne meening over die 12. Artykelen te verklaaren; gelijk in onse Belijdenis en Catechismus volgens Gods Woord geschied.

VIII. Sondag.

24. Vr. Hoe worden die 12. Artijkelen gedeeld?

Antw. In drie deelen. I. Van God den Vader / en onse Scheppinge. II. Van God den Soon / en onse Verlossinge. III. Van God den H. Geest / en onse Heiligmaakinge.

53. Vr. Isser geene andere Afdeeling van die Artijkelen te maaken / als onse Catechismus doet?

Antw. Ja. Voegelijk in twee deelen. I. Van God / in d'8. eerste Artijkelen. II. Van Gods Kerk / in de 4. laatste: 't eerste deel weer in drieën. I. Van God den Vader / in den 1. art. II. Van God den Soon / in de 2-7. art. III. Van God den H. Geest / in den 8. art. Het ander in tweën. I. Van den Staat der Kerke in den 9. art. II. Van haare Voordeelen in den 10/ 11/ 12. art. Maar de Catechismus stel'et dus / om gelegentheid te hebben / van God en de H. Drie-eenigheid te spreeken.

54. Vr. Met wat ordre word dese Geloofssomme verklaard?

Antw. Eerst staat te bezien / hoe de woorden te verstaan zijn / volgens Gods Woord / in de 25-38. Vragen XII-XXII. Hoofdst. Daarna / hoe wy ons die te nutte maaken / 59-85. Vraagen, XXIII-XXVII. Hoofdst.

XIII. HOOFDSTUK.

Van God.

25. Vraage.

AAngesien datter maar een eenig Godlijk Wesen is / waarom noemt gy drie / den Vader / den Soon / en den H. Geest?

Antw. Om dat God hem selven in zijn Woord alsô geopenbaard heeft / dat dese drie onderscheidene Persoonen / d'eenige / waaragtige en eeuwige God zijn.

1. Vr. Wat verstaat gy daar door als gy spreekt van God?

Antw. Door God verstaan wy een wesen / dat alle d'uiterste volmaaktheden alleen heeft / en geenerley oorsaak buiten zich selve / selfs opperste en eerste oorsaak zijnde van alle dingen.

2. Vr. Magmen wel twijfelen offer een God is?

Antw. Geenzins Nooit zijnder menschen geweest / die daaraan geheelik hebben konnen twijfelen I. §. 3. En sommige Filosofen / ondersoekende hoe vast dat hunne weetenschap stond / hebben bevonden / datse aan alle andere dingen eenigsins konden twijfelen voor een wijle tijds; maar aan de Godheid ganschelik niet.

3. Vr. Hoe komt dat?

Antw. I. Overmits, 't gene van God kennelik is, dat is in hem openbaar; want God heeftet hen geopenbaard: doordien de mensch in zijne eigene gedagten een onuitwisschelik Afdrukel vind van 't allervolmaakte Wesen / daar hy selfs zijn herkomst af heeft. II. Om dat de voetstappen des Scheppers in d'andere Schepselen zijn uitgedrukt: Want zijne onsienlike dingen worden van de scheppinge der Weereld aan uit de schepselen verstaan en doorsien, beide zijne eeuwige Kragt en Goddelijkheid, Rom. 1: 19/ 20.

4. Vr. Wat behoeven wy dan nadere openbaaringe van God / uit de H. Schrift?

Antw. I. Om dat de natuurlike kennis al te duister is / om daar uit te weeten / hoemen God dienen moet. II. §. 6, 7. V. §. 5—12. II. Om dat wy niet alleen weeten moeten / wat God in hem selven is; maar ook / hoe hy neffens ons gesind is: en dat konnen wy nergens uit volkomelik weeten / als uit zijn eigen Woord. 1. Kor. 2: 7/ 8/ 9.

5. Vr. Wat leert ons nu de H. Schrift van God?

Antw. Dat is tweederlei: Wat God is / en Wie dat God is.

6. Vr. Hoe leertse ons / Wat God is?

Antw. Sy getuigt ons / hoedanig dat hy is; en sy verklaard ons / wat hy doet.

7. Vr. Waarmede getuigtse / hoedanig dat God is?

Antw. Sy toont ons de Eigenschappen van zijne Natuur of Wesen; eensdeels door eigente Naamen aangewesen / anderdeels door bygevoegde Benaamingen beschreeven.

8. Vr. Behoeft God ook Naamen?

Antw. Hy en behoeftse niet; maar wy hebbense van doen / om den waaren God vand' Afgoden / en den Schepper van de Schepselen t'onderscheiden.

9. Vr. Wat door eigene Naamen heeft de waare God?

Antw. Dit zijn de voornaamste. I. JEHOVA, de Steeds-self-wesende, 't welk wy noemen Heere; en betekent in 't Hebreuwsch Gods onveranderlikheid in 't wesen en in 't willen / Exod. 3: 13/ 14/ 15. II. Æloah of Eel, de Sterke van wegen zijne almogende kragt. Jes. 9: 5. III. Jehova Zebaoth Heere der Heirschaaren, van wegen zijne magtige en hulpveerdige heerlikheid Psal. 24: 10/ 8/ 9. IV. Eel Schaddai, God d'Almag-

magtige, om zijne algenoegsaame volmaaktheid. Gen. 17: 1. V. AAB, Vader, van wegen d'oorspronkelike scheppinge en gedurige bestieringe van alle dingen. Mal. 3: 10. Hebr. 12: 10.

10. Vr. Wat voor Benaamingen heeft God van besondere eigenschappen?

Antw. Die zijn veelerhande: om zijne Natuur te beter te verklaaren: want dus noemt zich de HEERE HEERE God, Barmhertig en Genadig, Langmoedig en groot van Weldaadigheid en Waarheid. Exod. 34: 6.

11. Vr. Is God dan ook so veelerhande?

Antw. Geensins: Al wat wy van God seggen konnen / dat is God selfs. Maar overmits ons klein verstand zijne onbegrijpelike volmaaktheid in eenen greep niet raaken kan; so moeten wy dikwijls toetasten / om God so als by perseelen te leeren kennen: en God selfs die voegt zich na ons begrijp.

12. Vr. Konnen wy dan door die Eigenschappen zamen Gods Natuur volkomelik leeren kennen?

Antw. Nergens na: onse gedagten van God zijn geheel anders als God selfs is. Jes. 55: 9 Maar wy neemen 't so na als wy konnen; gelijk de kinderkens / die vreemde en hooge dingen door ongewoonte den regten naam niet weeten te geeven / en noemense dan so wat heen / na hun verstand; En gelijk wy met de kinderen spreeken op zijn kinds; also doet God met ons ook / op dat wy hem so veel te beter mogen verstaan.

13. Vr. Maar komt d'eene Eigenschap Gods Natuur niet nader als d'andere?

Antw. Ja. God spreekt somtijds wat platter en oneigentlijker / voor de ongeleerden verg. Jes. 8: 1. somtijds wat dieper en eigentlyker voor de geleerden / Jes. 50: 4. Oversulx moet men sommige Eigenschappen van God menschelijk verstaan; sommige godlijk.

14. Vr. Wat voor Eigenschappen worden Gode Menschelik toegeschreeven?

Antw. I. Menschelike Gedagten. II. Menschelike Genegentheeden. III. Menschelike Leden. IV. Menschelike Toevallen. Ik ben God, sept hy / en geen Mensche. Hos. 11: 9. Maar om dat wy Menschen zijn, en geen God; (Jes. 31: 3. Ezech. 28: 2 / 9.) so spreekt God Menschelik met de domme Menschen.

15. Vr. Hoe worden God Menschelike Gedagten toegeschreeven?

Antw. Om zijn hoog Verstand en vrijen Wille te betekenen / seit David / Ik sal van 't Besluit verhaalen. Psal. 2: 7. De Raad des HEEREN bestaat in eeuwigheid; de Gedagten zijns herten van geslagte tot geslagte. Psal. 33: 11. Siet Jes. 46: 10. 55: 8.

16. Vr. Hoe worden hem Menschelike Genegentheden toegepast?

Antw. Niet dat by hem eenige beroerte of veranderinge of swakheid is; maar om te toonen / dat God evenwel dergelijke dingen doet / als de Menschen pleegen te doen door die Genegentheden en Beweegingen des Gemoeds; daarom leestmen van Gods Hoope of Verlangen, Esa 5: 2 / 4.

Berouw. Genes. 6:6. Verheugenis. Mal 3:16. Vergetelheidt Esa. 43:25. Blydschap. Deut. 28/63. Droefheidt. Efes. 4:30. Smerte. Genes. 6:6. Jes. 63:10. Liefde en Haat. Mal. 1:2/3. Gramschap. Psal. 95:11. Nah. 1:2. Yver. Zach. 1:14. Nah. 1:2.

17. Vr. Wat gelijkenis neemt God van de Menschelijke Leden?

Antw. Om te toonen/ dat hy sonder Lighaam kan werken boven 't gene de Mensch door 't behulp zijner Leden doet/ so spreekt God van zijn Herte Genes. 6:6. Aangesight en Achterste deelen. Exod. 33:23. (om dat hy sich van den mensch ongelijk verre kennen laat) Mond Jes. 1:20. Neus. Psal. 18:16. Oogen. Psal. 33:18. Ooren. Psal. 34:16. Handen. Jes. 65:2. Psal. 8:7. Reghterhand. Psal. 139:10. Arm. Jes. 53:1. Vingeren. Psalm 8:4. Voeten. Esa. 66:1.

18. Vr. Hoe worden op God Menschelijke en Lighaamelijke Toevallen gepast?

Antw. Tot bewijs dat hy geduuriglik by alle dingen met Wijsheid/ Maght en Heerlikheid tegenwoordig is; so spreekt de Schrift van Gods Lengte, Breedte, Hoogte, ens. Job 11:8/9. van de Plaats zijner heerlikheid/ dat de Hemel is zijn troon, en d'Aarde zijn voetbank, Jes. 66:1. de plaats zijner genade/ de Tempel. 2. Kron. 6:2. 7:16. de plaats zijner straffen/ de Helle Psal. 139:8. van zijne Beweegingen/ Nederdaalen, Opklimmen Gen. 11:7. Gaan en Koomen Gen. 3. 8: 18/33. Voor en Achter, Onder en Boven Psal. 50:3/4. Jes. 6:2. van zijnen Tijd/ Jaaren en Ouderdom, Psal. 102:28. Dan. 7:9. van zijn Reedschap/ Sweerd, Boog en Pylen, Psal. 7:13/14. en diergelijke dingen veele; al na ons sleght verstand.

19. Vr. Wat voor Eigenschappen segt gy nu/ dat Gode Godlijk worden toegeschreeven?

Antw. Die Gods Natuur nader uitdrukken/ so veel als 't menschen begrijp vatten kan: dingen die waarlik in God zijn; maar op eene godlijke wijs/ en niet na ons verstand. 't Welk te zien is/ wanneer men Gods Eigenschappen eerst elk besonder/ en daarnaa alle tessens met de volmaakte Schepselen en der selver Omstandigheden vergelijkt.

20. Vr. Hoe worden Gods Eigenschappen met zijne Schepselen vergeleken?

Antw. Dewijle wy/ maar Schepselen zijnde/ den Schepper selfs niet begrijpen konnen/ om dat hy boven ons verstand is; daarom aanmerken wy de volmaaktheden der Schepselen/ dat die in den Schepper aldervolmaakt zijn; en de onvolmaaktheden der Schepselen/ dat die in hem niet en zijn; maar dat de volmaaktheid die den Schepselen ontbreekt/ noodsakelik wesen moet in den Schepper.

21. Vr. Hoe onderscheid gy dese eygenschappen dan?

Antw. Sommige zijn Mededeelbaar; om dat God diergelijke aan de Schepselen heeft medegedeeld: sommige zijn Onmededeelbaar; om dat geen Schepsel aan sulx deelachtig is/ of wesen kan.

22. Vr. Welke zijn nu Gods Mededeelbaare Eigenschappen?

Antw. Die bemerk ik I. in de Geestelijkheid van zijn Wesen / II. in zijn Leeven / en III in zijne Leevendige Kraghten / te weeten in zijn Verstand en Wille.

23. Vr. Wat segt gy van Gods Wesen / is hy Geest?

Antw. Ja / God is een Geest, Joh. 4:24. sonder lighaam / onverderflik, onsienlik. 1. Tim. 1:17. Siet Hand. 17:24/29. Indien hy een lighaam had / so kon hy niet volmaakt wesen: want een lighaam heeft zijne deelen / en een deel heeft geene volmaaktheid / maar het geheel: dan soude iets in God wesen dat onvolmaakt is.

24. Vr. Hoedanigen Leeven isser in God?

Antw. Alsoo dat hy 't Leeven heeft in hem selven Joh. 5:26. en dat hy selve allen het leeven, den adem en alle dingen geeft Hand. 17:25. daarom heet hy ook de Leevendige God. Hand. 14:15.

25. Vr. Wat segje van Gods Verstand?

Antw. Daar en is geene doorgrondinge zijns Verstands Jes. 40:28. Hy is Alweetende: I. om dat hy alle dingen weet; want daar en is geen schepsel onsightbaar voor hem: II. om dat hyse volkomelik weet; want alle dingen zijn naakt en geopend voor zijne oogen. Heb. 4:13. verg. Psal. 7:10. III. om dat hyse altijd weet / zelfs ook alsse noch niet en zijn: want Gode zijn alle zijn werken van eeuwigheid bekend. Hand. 15:18. die de dingen die niet en zijn roept, als ofse waren.

26. Vr. Wat merkje in Gods Wille?

Antw. Drie dingen. I. datse Vry is. II. datse Reghtveerdig is. III. datse Kraghtig is.

27. Vr. Hoe heeft God eenen Vrijen Wille?

Antw. Alsoo: dat hy uit hem selven voorneemt en doet / al wat hy doet; sonder van iet daar toe bewoogen / of daar van belett te worden: want hy is boven alle dingen / die alle dingen werkt na den raad zijns Willens. Efes. 1:11. want wie heeft zijnen Wille wederstaan? Rom. 9:19. Siet Jes. 14:27.

28. Vr. Waar in bestaat de Kraght van Gods Wille?

Antw. In zijne Almaghtigheid: want by God zijn alle dingen mogelik Matt. 19:26. hy doet al wat hem behaagt. Psal. 115:3. I. Hy word van niemant geholpen of bewegd om te werken: Want uit hem, en door hem, en tot hem zijn alle dingen. Rom. 11:36. II. Hy werkt alles door de kraght van zijnen Wille: Want hy spreekt, en het isser; hy gebied, en het staater. Psal. 33:9. III. Niemant kan zijne kraght tegenstaan: Want de HEERE der Heirschaaren heeftet in zijnen raad besslooten; wie sal 't dan breeken? en zijne hand is uitgestrekt; wie salse dan keeren? Jes. 14:27. en 43:13.

29. Vr. Hoe is Gods Wille Reghtveerdigh?

Antw. Dewijle God onder geene wetten staat / so staan alle wetten in zijnen Wille: al wat hy wil / dat is reght en goed / om dat hy 't wil; wat hy niet wil / dat is kwaad om dat hy 't niet en wil. De HEERE is Reghtveerdig in alle zijne wegen, en goedertieren in alle zijne werken. Psal. 145:17.

30. Vr. Is 't dan altemaal Reghtveerdigheid wat God will?

Antw.

Antw. Ja: maar ongelijk stelt hy die te werk; en oversulx heeft zijn Wille verscheidene Eigenschappen / na dat de Werkingen verscheiden zijn. Hy toont I. zijne Strengigheid, als hy zijn Reght op 't scherpste vordert / Rom. 11: 22. II. zijne Barmhertigheid, als hy zijn Reght maatigt / om den schuldigen vry te houden. Rom. 3: 24/ 25/ 26. Tit. 3: 4/ 5. III. zijne Verdraaghsaamheid, als hy de straffen uitstelt. Rom. 3: 25. 2: 4. IV. zijne Langmoedigheid, als hy langen tijdt geeft tot bekeeringe. Rom. 2: 4. 2. Pet. 3: 9. V. zijne Goedertierentheid, als hy kwaad met goed beloont / en de straffen mindert. Psal. 103: 8—11.

31. Vr. Welke zijn nu Gods Onmededeelbare Eigenschappen?

Antw. Zijne Oneindelikheid / Ondeelbaarheid / en onveranderlikheid / welke zamen berusten op zijne sonderlinge Eenheid.

32. Vr. Isser dan maar Een God?

Antw. Wy weeten dat een Afgod niets is in de Weereld, en datter geen ander God en is dan een. Want hoewel der ook zijn die Goden genaamd worden, 't zy in den hemel, 't zy op d'aarde (gelijker veele Goden en veele Heeren zijn) Nochtans en hebben wy maar eenen God, den Vader uit welken alle dingen zijn, en wy tot Hem. 1. Kor. 8: 4/ 5/ 6. Siet Deut. 6: 4. en 4: 35. Mar. 12: 29/ 32. Een God en Vader van allen, die daar is boven allen, en door allen, en in ons allen. Efes. 4: 6.

33. Vr. Maar is dat soo een besondere eigenschap van God / dat hy maar een is? daar is ook maar een Sonn / een Maan / een Hemel. ens.

Antw. Niemant dan God is een / op sulken wijse als hy. Want I. daar kan geen ander zijn. Deut. 4: 35. en 32: 39. Jes. 44: 6. en 45: 5/ 14/ 18/ 21/ 22. II. daar kan ook niets komen dat hem gelijk zy. Jes. 40: 18/ 25. en 46: 5. verg. Joh. 1: 18. Deut. 4: 12. Hand. 17: 29.

34. Vr. Hoe is hy Een door zijne Oneindelikheid?

Antw. I. Ten aansien van den Tijd / so is hy Eeuwig. II. Ten aansien van de Plaats / so is hy Overaltegenwoordig.

35. Vr. Hoe is hy Eeuwig?

Antw. I. Hy is sonder Begin / sonder Einde / de eerste ende de laatste. Openb. 1: 17. zelfs zijnde 't Beginn en 't Einde van alles v. 8. II. sonder verloop of maate van Tijd / die is, en die was, en die komen sal. v. 4/ 8. alle dingen zijn voor hem teffens / als op eenen tijd / Gode zijn alle zijne werken van eeuwigheid bekend Hand. 15: 18. alle tijden zijn by hem gelijke lang / een dagh als duisend jaaren, en duisend jaaren als een dagh. 2. Pet. 3: 8. de Tijd meet alle schepselen; maar de Schepper meet den tijd.

36. Vr. Hoe is hy Alomtegenwoordig?

Antw. Alsoo / I. Dat hy binnen geene plaats bepaald is / dewyle de hemelen, ja de hemel der hemelen hem niet begrypen souden, 2. Kron 2: 6. en 6: 18. 1. Koon. 8: 27. Job. 11: 7/ 8/ 9. Psal. 139: 7—10. Jes. 66: 1. Jer. 23: 24. Hand. 17: 24. II. dat hem alle plaatsen even na zijn. Jer. 23: 23. en al watter ergens is / want hy en is niet verre van eenen ygeliken van ons. Hand. 17: 27.

37. Vr. Hoe is hy Een door Ondeelbaarheid?

Antw. Dat hy uit geenerhande deelen bestaat: maar al wat in God is dat is God zelfs! Alle zijne eigenschappen zamen/ en zijn wesen zelfs zijn een en 't zelfde in God; hoe wel 't verscheiden schijnt te wesen voor ons/ om dat wy niet anders konnen begrijpen: nochtans konnen wy verstaan/ dat het met God niet anders wesen kan/ van wegen zijne hoogste volmaaktheid.

38. Vr. Waarin is God Onveranderlijk?

Antw. In alles: want in hem is geene verandering noch schaduwe van omkeeringe. Jak. 1:17. Hy veranderd tot geenen tijde/ Psal. 102:28. niet in zijn Wesen/ Ik sal zijn, zeit hy/ die ik zijn sal. Exod. 3:14. niet in zijn Voorneemen/ het en berouwt hem niet; want hy is geen mensche, dat hem iet berouwen soude. 1. Sam. 15:29. niet in zijne Beloften. Mal. 3:6. soude hy 't seggen, en niet doen? soude hy spreeken, en niet bestendig maaken? Num. 23:19. 1. Sam. 15:29.

39. Vr. Geseid zijnde wat God is/ na ons verstand; seg nu/ wie is sulken God?

Antw. God Vader/ Soon/ en Heilige Geest.

40. Vr. Hoe? heeft dese eene God drie Naamen?

Antw. So niet! wy noemen 't Persoonen/ om dat wy geen ander woord daar toe bedenken konnen: het zijn drie Persoonen; maar 't is een Wesen.

41. Vr. Hoe kan dat wesen? want het is tegen de Natuur.

Antw. 't Is tegen de Natuur; maar niet tegen ons begrijp. 't Is boven ons begrijp; want het in de geschapene natuur niet wesen kan: maar 't is niet tegen ons begrijp/ dat 'et boven de natuur/ in den Schepper wel so wesen kan.

42. Vr. Maar oft so wesen kan; hoe weetje dattet so is?

Antw. Om dat God hem selven in zijn Woord alzo geopenbaard heeft/ dat dese drie onderscheidene Persoonen de eenige/ Waaragtige/ en eeuwige God zijn. Want drie zijnder die getuigen in den Hemel; De Vader, het Woord, en de Heilige Geest: En dese drie zijn Een. 1. Joh. 5:7. 2. Kor. 13:13. Luk. 1:35. Openb. 1:4/5/6.

43. Vr. Waar uit blijkt/ dat dese drie verscheidene Persoonen zijn?

Antw. I. Om dat d'een niet en is d'ander: Ik sal den Vader bidden, seide Christus/ en hy sal u eenen Anderen Trooster geeven, naam: den Geest der Waarheid. Joh. 14:16/17. Siet Joh. 12:49: 16. 13. II. en om datse sulke werkingen doen/ daar door zy van elkander noodsakelijk moeten onderscheiden worden.

44. Vr. Wat zijn dat voor Werkingen?

Antw. Die zijn driederley: I. tusschen den Vader en den Soon. II. tusschen den Vader en den H. Geest. III. tusschen den Soon en den H. Geest.

45. Vr. Door wat werkinge worden Vader en Soon onderscheiden? 44

Antw. Door generatie of teelinge/ gelijk de H. Schrift spreekt/ godlijke verborgentheden menschelijk verklaarende/ Gy zijt mijn Soon, heden hebb' ik u gegenereerd. Psal. 2:7. Heb. 1:5. Sulx dat hy is het Afschynsel zijner

heerlikheid, en 't uitgedrukte Beeld zijner selfstandigheid. v. 3. Siet 2. Kor. 4: 4. Kol. 1: 15. Filip. 2: 6.

46. Vr. Waar door word de H. Geest onderscheiden van den Vader en den Soon?

Antw. Dat hy van den Vader uitgaat door den Soon: overmits de Soon hem send van den Vader / volgens zijne woorden / Wanneer de Trooster sal gekomen zijn, dien Ik u senden sal van den Vader, naam: de Geest der Waarheid, die van den Vader uitgaat, die sal van my getuigen. Joh. 15: 26. en 16: 7. En de Vader send hem door den Soon / gelijk hy seit / de Trooster de Heilige Geest, welken de Vader senden sal in mijnen naam, die sal u alles leeren. Joh. 14: 26.

47. Vr. Waarom blijkt hier uit / datse juist verscheide Persoonen zijn / en geene onderscheidene Kragten?

Antw. Om dat I. elk word hier besondere werkinge toegeschreeven: II. die werkingen worden onderscheiden van de genen diese doen: III. 't zijn sulke werkingen die van sekere persoonen afkomen. De Vader genereert den Soon / en send den H. Geest door den Soon: de Soon word gegenereerd / en send den H. Geest van den Vader: de H. Geest gaat uit van den Vader door den Soon.

48. Vr. Hoe bewijst gy nu / dat dese drie Persoonen maar een God zijn?

Antw. Van de drie hemelsche Getuigen seid Joannes. Dese drie zijn een. 1. Brief. 5: 7. En indien wy 't getuigenis der menschen aanneemen; Gods getuigenis is meerder: en dit is 't getuigenis 't welk God getuigd heeft van zijnen Soon v. 9. Sulx dat dese getuigen alle drie God zijn. En dewijler maar een God is / so hebben dese drie een Wesen / hoewel 't verscheidene Persoonen zijn.

49. Vr. Nochtans diende dit wat nader beweesen te worden / eerst van den Soon daarna van den H. Geest; dat die beide so wel wesentlik God zijn / als de Vader.

Antw. 't Sal geschieden over den 2. en 8. Artijkel / in twee voegen. I. Door dien aan die beide Persoonen sulke Naamen / Eigenschappen / Werkingen en Eere werden toegeschreeven / die God alleen eigen zijn: II. Om dat somtijds iet aangaande God geseid word / dat op eene andere plaats een van dese twee Persoonen toegeeigend word.

50. Vr. Nu / gelijk die drie door sommige dingen onderscheiden zijn; waar door zijnse wederom een?

Antw. Door diense een en 't selve wesen / even seer / met malkanderen gemeen hebben / en als in malkanderen bestaan: 't welk wy na den stijl der oude Kristenen Eenwesentheid / Evenwesendheid en Inwesentheid komen noemen. I. Van den Soon seit Christus / Ik en de Vader zijn een. Joh. 10: 30. Geloovet my, dat ik in den Vader ben, en de Vader in my. Joh. 14: 10/ 11. en 10: 38. en 17: 21. II. Van den H. Geest seid Paulus / dat hy so een is met God als de mensch met hem selven. De Geest ondersoekt alle dingen, ook de de diepten Gods: Want wie van de menschen weet het gene des menschen is,

dan de geest des menschen die in hem is? also en weet ook niemant gene 't Gods is, dan de Geest Gods. 1. Kor. 2: 10/11.

51. Vr. Isser sonderling wat aan gelegen / ofmen dese H. Drie-eenigheid geloofd?

Antw. Immers ja: Het algemein geloof is dit, dat wy den eenigen God in de Drieheid; en de Drieheid in de Eenheid eeren, seid Athanasius in zijne Bekentenis. §. 3. Daarom so wie wil salig zijn, die moet aldus van de Drie-eenigheid gevoelen. §. 28. Dit vereischt Christus selfs / dat sy alle den Soone eeren, gelijkse den Vader eeren. Die den Soon niet en eert, en eert den Vader niet die hem gesonden heeft. Joh. 5:23. En Johannes / Een ygelik die den Soon loochent, en heeft ook den Vader niet. 1. Joh. 2: 23. Daarom wenscht ons Paulus de Genade onses Heeren Jesus Christus, en de Liefde Gods, en de Gemeinschap des Heiligen Geestes. 2 Kor. 13: 13. gelijk wy ook gedoopt worden/ in den Naam des Vaders, des Soons, en des H. Geests. Matt. 28: 19.

52. Vr. Maar wat nuttigheid kan 't ons eigentlijk geeven / dat wy sulx gelooven?

Antw. Driederley. I. Dat wy God nader dienen dan de Turken en Joden. II. Dat wy de Verborgentheid des Euangeliums beter begrijpen. III. Dat wy van onse Saligheid volkomeliker verseKerd worden.

53. Vr. Hoe dienen wy God daar door nader dan de Turken en Joden?

Antw. Overmits sy beide ook wel maar eenen God eeren; maar niet den Soon en den H. Geest. De Turken houden den Soon voor eenen Profeet; maar niet voor God; en de Joden lasteren en vloeken hem. Maar die in Christus leere blijft, dese heeft beide den Vader en den Soon. 2 Joh. v. 9.

54. Vr. Hoe dientet om de Verborgentheid des Euangeliums beter te begrijpen?

Antw. Door dien de Vader is de gene die 't werk onser Saligheid bestelt / de Soon voert het uit / en de H. Geest maaktet ons te nutte Tit. 3: 4/5/6. 2. Kor. 13: 13. Gal. 4:4/5/6. De Vader send den Soon uit hem selven / Joh. 3: 16. en den H. Geest van wegen den Soon / Gal. 4: 6. De Soon versoent ons met den Vader / Rom. 5: 8/9/10. en verwerft ons den H. Geest Joh. 14: 16. en 15: 26. De H. Geest vereenigd ons met den Soon Rom. 8: 9. dat wy zijnenthalven Gods kinderen worden vers. 14–17. Gal. 4: 6.

55. Vr. Waar in zijn wy door de H. Drie-eenigheid te sekerder van onse Saligheid?

Antw. Daarin / dat wy God van alle kanten met ons bevinden / met wien wy versoend zijn / Rom. 8: 31/32/33. door wien wy verlost zijn / vers 34. Kol: 1: 13/14. en van wien wy in de verlossinge bevestigd zijn. 2. Kor. 1: 21/22. 1. Joh. 5: 6. Sulx dat de regtgeloovige Kristenen malkanderen op eenen goeden grond toe wenschen mogen: De Genade onses Heeren Jesus Christus, en de Liefde Gods, ende Gemeinschap des H. Geestes sy met u allen, Amen. 2. Kor. 13: 13. En dese onse gemeinschap sy ook met den Vader en met zijnen Soon Jesus Christus. 1. Joh. 1: 3.

I. ARTYKEL
XIV. HOOFDSTUK.
Van de Scheppinge.
IX. SONDAG.

26. Vraage.

WAt gelooft gy met dese woorden: Ik geloof in God den Vader, Almagtigen Schepper des Hemels en der Aarde?

Antw. Dat d'Eeuwige Vader onses Heeren Jesus Christus, die Hemel en Aarde met al watter in is uit niet geschapen heeft, die ook de selve noch door zijnen eeuwigen raad en voorsienigheid onderhoud en regeert; om zijns Soons Christus wil, mijn God en mijn Vader sy: op welken ik so vast vertrouwe, dat ik niet en twijfele, of hy sal my van allen noodzust des lijfs en der ziele versorgen, en ook al het kwaad dat hy my in dit jammerdal toeschikt, my ten besten keeren: Want hy sulx doen kan, als een Almagtig God; en ook doen wil, als mijn Getrouwe Vader.

1. Vr. Door wat voor Werken maakt God hem selven bekend?

Antw. Die zijn tweederhande; de Werken der Natuur en de Werken der Genade. Door de Werken der Natuur heeft hy alle ding gemaakt als 't noch niet en was; door de Werken der Genade heeft hy een deel van zijn Werk weer opgemaakt als 't vervallen was.

2. Vr. Welke zijn de Werken der Natuur?

Antw. Dese twee: De Scheppinge en de Voorsienigheid. Door de Scheppinge zijn alle dingen geschapen; en door de Voorsienigheid zijnse noch. Openb. 4: 11. Beide is begreepen in 't 1. Artykel.

3. Vr. Hoe verklaart gy dit Artykel van de Scheppinge?

Antw. Door drie Stukken: I. Wat kennis dat ik van God heb uit de Scheppinge? II. Hoe na dat hy my is? III. en hoe veel dat ik hem toevertrouw?

4. Vr. Wat kennis hebje van God uit de Scheppinge?

Antw. Dat hy de God is die de weereld gemaakt heeft, en alles datter in is, zijnde een Heer des Hemels en der Aarde. Hand. 17: 24.

5. Vr. Wat heeft God gemaakt?

Antw. Al watter is buiten God, het groote Ruim van Hemel en Aarde, en al wat daar in beslooten is: 't welk de H. Schrift noemt Hemel en Aarde, en al hun Heir. Gen. 2: 1. Somtyds in drieen genoemd, Hemel en Aarde, en de See, en alle dingen die in deselve zijn Hand. 4: 24. Ex. 20: 11.

6. Vr. Is de geheele Weereld dan in dese drie stukken onderscheiden?

Antw. In de natuur is 't so niet: want de Aarde en de See zijn in eenen kloot zamen Gen. 1. ende 't uitspanssel des Hemels is rondom den Aardkloot. Maar na ons gebruik en 't eenvoudigst begrijp so spreekt de H. Schrift van 't gene dat boven in den Hemel is, dat onder op d'Aarde is, en dat in de Wateren onder d'aarde is Exod. 20: 4.

7. Waaruit maakt God dit altemaal?

Antw. Uit niet met al. Door 't geloove verstaan wy dat de weereld door Gods woord is toebereid, also dat de dingen diemen ziet, niet geworden zijn uit dingen die gesien worden. Heb. 11: 3. want hy roept de dingen die niet en zijn, als offe waren Rom. 4: 17. die gesegd heeft dat het Light uit de duisternis soude schynen 2. Kor. 4: 6. Gen. 1: 3. De laatste schepselen zijn wel uit de eersten gemaakt / doch d'eerste stoffe is uit niet. Gen. 1: 1.

8. Vr. Wat kraght bruikte God in 't scheppen?

Antw. Alleen zyn Woord / dat is / zijnen kraghtigen Wille / XIII. §. 28. Door 't Woord des HEEREN zijn de hemelen gemaakt, en door den geest zijns monds al hun heir Psal. 33: 6. Heb. 11: 3. en door zijnen Wille zijnse en zijnse geschapen Openb. 4: 11. want hy spreekt, en het isser; hy gebied, en het staater. Psal. 33: 9. God sprak, het werde light; en het werd light. Gen. 1: 3.

9. Vr. Hoe lang was hy doende met de scheppinge?

Antw. In Ses Daagen heeft de HEERE den Hemel en d'Aarde gemaakt, en de See, en al watter in is. Exod. 20: 11. God sagh al wat hy gemaakt hadde; en ziet het was seer goed: Doe was 't avond geweest en 't was morgen geweest, de Seste Dagh. Gen. 1: 31.

10. Vr. Kond hy de weereld niet in korteren tijd gemaakt hebben?

Antw. Dat is eene vreemde vraage / ten aansien van God: want duisend jaaren / ses dagen / een oogenblik / is altemaal by hem even lang. 2. Pet. 3: 8. God heeft in 't werken geenen tijd van doen; XIII. §. 35. maar zijne werken de schepselen duurden ses dagen in 't voortkomen / tot datse voltrokken waren.

11. Vr. Wat werken schiep God op den Eersten Dagh? f° 1

Antw. I. Hemel en Aarde in 't rouw / als water; daar al 't ander uit gemaakt is. Gen. 1: 1/2. II. Het Light sonder son of maan bestaande / met onderscheid van Dagh en Nacht. v: 3/4/5.

12. Vr. Wat schiep hy op den Tweeden Dagh? f° 4

Antw. III. Het Uitspanssel / dat is / den Hemel / scheidende die waterige stoffe van een; so datter een groot ruim tusschen beiden kwam. Gen. 1. 6/ 7/ 8.

13. Vr. Wat waren de werken van den Derden Dagh?

Antw. IV. Den eenen waterklomp beneden 't uitspanssel schifte hy noch eens; dat het dunste in de holten zamenvloeyde / en de dikste en vastere stoffe bleef besonder: en so kwam'er Water en Land / de See en de drooge Aarde. v. 9/ 10. Psal. 33: 7. en 104: 6—9. V. Doe deed hy allerhande Gras en Kruiden

den uit d'Aarde spruiten sonder dauw of regen. v. 11/12/13. cap. 2: 4/5/6.

14. Vr. Wat isser geschapen op den Vierden Dagh?

Antw. VI. Alle Lichaamen die Licht geeven op d'Aarde / de Son / Maan en Sterren; niet alleen om te lichten / maar ook met hunnen loop de tijden te bepaalen. v. 14–19. Psal. 104: 19. en 8: 4.

15. Vr. Wat maakte God op den Vijfden Dagh?

Antw. VII. Hy maakte Visschen en Vogelen uit het water voortkomende; en gemaakt hebbende gaf hyse kraght door zijnen segen / om voort te teelen. v. 20–23.

16. Vr. Wat op den Sesten?

Antw. VIII. Al 't Gedierte der Aarde na zijnen aart. v. 24/25. IX. ten laatsten den Mensche / 't hoofd van alles hier beneden. v. 26–30. en cap. 2: 7–. Siet IV. Hoofdst.

17. Vr. Gy noemt hier geene Engelen met onder; zijn die van God niet geschapen?

Antw. O ja: want door hem zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen en die op aarde zijn, die sienlik en die onsienlik zijn. Kol. 1: 16. Maar Moses verhaalt alleen / wat sienlike dingen dat God geschapen heeft. Heb. 11: 3.

18. Vr. Wanneer meent gy dat d'Engelen geschapen zijn?

Antw. Buiten twijfel binnen die ses dagen / in welken volbraght zijn de hemel, en d'aarde en al hun Heir Gen. 2: 1. het Hemels Heir zijn d'Engelen 1. Koon. 22: 19. 2. Kron. 18: 18. Luk. 2: 13.

19. Vr. Wat zijn d'Engelen?

Antw. Gedienstige Geesten Heb. 1: 14. Gods Kraghtige Helden, Gods Heirschaaren, Gods dienaars Psal. 103: 20/21. die als Lijftrawanten en hemelse Hovelingen rondom zijnen troon zijn Jes. 6: 1/2/3. Dan. 7: 9/10. 1. Koon. 22: 19. 2. Kron. 18: 18. Job. 1: 6. en 2: 1. Matt. 25: 1. en tot dienst uitgesonden worden, om der genen wille die de saligheid beërven sullen Heb. 1: 14. Matt. 13: 41. en 24: 31. 2. Thess. 1: 7. doch sommige zijn afgevallen / en heeten nu Duivelen. Siet VII. §. 4–9.

20. Vr. Zijn d'Engelen altemaal gelijk?

Antw. Sy zijn gelijk van Natuur; maar verscheiden in ordre en dienst: daar is een Ertsengel 1. Thess. 4: 16. Jud. v. 9. daar is ook een Overste der Duivelen Matt. 12: 24. en 25: 41. en onder de goeden en kwaaden zijn Throonen, Heerschappyen, Overheden, Maghten. Kol. 1: 16. Efes. 4: 21. en 2: 2. en 3: 10. en 6: 12. Kol. 2: 15.

21. Vr. Nu / als God zijn Werk opnam / hoe vond hy 't gesteld?

Antw. God sagh al wat hy gemaakt hadde, en ziet het was Seer Goed. Gen. 1: 31. 't welk besonderlik geseid word van 't Light v. 4. van Water en Land v. 20. van 't Gras en de Kruiden v. 12. van de hemelsche Lighten v. 18. van Visch en Vogelen v. 21. van 't Vee v. 25. van de Menschen ziet VI. §. 8, 9. van d'Engelen VII. §. 8.

22. Vr. Is 't nu so goed noch / als doe 't geschapen wierd?

Antw. Neen: Want het schepsel is d'ydelheid onderworpen, niet gewillig;

maar om dienswille die 't der ydelheid onderworpen heeft. Rom. 8: 20. Naamelik door den val des Menschen is't altemaal bedorven/wat den mensche aangaat / Siet Gen. 3: 18/ 19. en 4: 12. verg. 13: 10.

23. Vr. Waar toe schiep God de Weereld?

Antw. Niet om dat hyse van doen had; maar tot zijne Eere: want tot hem zijn alle dingen: Hem zy de Heerlikheid. Rom. 11: 36. En de hemelen vertellen Gods Eere, en 't uitspansel verkondigt zijner handen werk ens. Psal. 19: 2–7. In desen zijn looven den HEERE alle zijne werken, aan alle plaatsen zijner heerschappye Psal. 103: 22. Siet Psal. 8: 4/ 5. en 104. 145: 10/ 11/ 12. en 147: 7/ 8/9/15–18. en 148. 't welk geschied door den dienst van de Engelen Psal. 103: 20/ 21. en van de Menschen Psal. 145: 12. Siet VI. §. 21,22. ens.

24. Vr. Is 't hem om Eere te doen/ waarom heeft hy dan 't beste van zyn Werk voor een groot deel te schande laaten worden?

Antw. Ook al tot zijner meerdere Eere. De HEERE heeft alles gewroght om zijns zelfs wille: Ja ook den Godloosen tot den dagh des kwaads. Spreuk. 16: 4. nademaal hy in die duisternis 't licht doet schijnen van de eere zijner reghtveerdigheid 2. Kor. 4: 6. verg. met Rom. 9: 22. En zijne maght om 't vervallene noch beter weer op te maaken: want wy verwaghten, na zijne belofte nieuwe Hemelen, en eene nieuwe Aarde, in welke gereghtigheid woont. 2. Pet. 3: 13.

25. Vr. Wat leerje nu van God uit de Scheppinge?

Antw. Dat hy alles vermagh. Job 42: 2. daarom noemt hy zich zelven God den Almaghtigen. Gen. 17: 1. Want in de Scheppinge toont hy zijne I. Alnoegsaamheid / II. Mogentheid / III. Wijsheid / en IV. Goedheid. Psal. 104: 24.

26. Vr. Hoe toont hy zijne Alnoegsaamheid?

Antw. Dat hy geen ding van doen heeft / om dat alle ding uit hem bestaat: en word ook van menschen handen niet gediend, als iet behoevende; alsoo hy selve allen het leeven, den adem en alle dingen geeft Hand. 17: 25 Of wie heeft hem eerst gegeeven? en 't sal hem vergolden worden: want uit hem, en door hem, en tot hem zijn alle dingen. Rom. 11: 35/ 36. Job 40: 2. Psal. 24: 1. en 50: 12.

27. Vr. Waar in betoont hy zijn Vermogen?

Antw. I. In de Grootheid zijner werken. Psal. 104: 1–9/ 24. Wie heeft de Wateren met zijnen vuist gemeeten? en van de Hemelen met de span de maat genoomen? en heeft met eenen drieling het stof der Aarde begreepen? en de Bergen gewoogen in eene waage, en de Heuvelen in eene weegschaal? Jes. 40: 12/ 21/ 22. Psal. 104: 32. II. In de veerdigheid zijner werkinge: En weet gy 't niet, en hebt gy niet gehoord, dat d'eeuwige God, de HEERE, de Schepper van d'einden der Aarde noch moede noch matt en word? Jes. 40: 28. 't gaat hem alles licht af: want hy spreekt, en het isser; hy gebied, en het staater Psal. 33: 9. III. En dat hy geene middelen noch reedschap gebruikt heeft: want hy schiep 't licht voor de sonne / hy maakte d'aarde vrughtbaar sonder regen Gen. 1: en 2. noch eenige hulp: waar waart gy, segt hy / doe ik d'aarde grondde? Job 38: 4. ens.

28. Vr. Hoe doet hy zijne Wijsheid blijken?

Antw. Hy heeft alle zijne werken met Wijsheid gemaakt Psal. 104. 24. Want I. wie heeft den Geest des HEEREN bestierd, en wie heeft hem als zijn raadsman onderweesen? Jes. 41: 13. die de weereld bereid heeft door zijne Wijsheid, en den hemel uitgebreid door zijn Verstand. Jer. 10: 12. II. 't welk hy in d'order van zijn werk overvloedelik heeft doen blijken. Gen. 1.

29. Vr. Waar door toond hy zijne Goedheid?

Antw. I. Door dien hy den Mensche lest geschapen heeft / als de weereld hem eerst te nutte gemaakt was. II. Vermits hy die van alles overvloedelik verzien heeft / ten gebruike van menschen en beesten: 't aardryk is vol van zijne goederen. Psal. 104: 24. III. Om dat hy den mensch tot Heer gemaakt heeft over 't gene daar hy niet aan gearbeid had / en dat so haast als hy in de weereld kwam / een Koning geschapen. Psal. 8: 7.

30. Vr. Wien heeft God de Weereld aanbevoolen / na dat hyse geschapen hadde?

Antw. Niemant: want wie sou daar bekwaam toe wesen? Buiten de Weereld is niemant als God; die daarom deselve noch selfs door zijnen eeuwigen Raad en Voorsienigheid onderhoud en regeert. Mijn vader werkt tot nu toe, en ik werk ook, seide Christus Joh. 5: 17. die alle dingen draagt door 't woord zijner kragt. Heb. 2: 3.

31. Vr. Nu / dat God de Schepper van alles is / wat raakt ons dat?

Antw. So veel / dat wy hem houden voor onsen Vader. En hebben wy niet alle eenen Vader? en heeft niet een God ons geschapen? Mal. 2: 10.

32. Vr. Wie is daar nu de Vader? is dat d'eerste Persoon in de Godheid / of de drie Persoonen?

Antw. I. God Vader / Soon / en H. Geest is onse Schepper: want door 't Woord des HEEREN zijn de hemelen gemaakt, en door den Geest zijns monds al hun heir Psal. 33: 6. In den beginne was het Woord, en alle dingen zijn door 't selve gemaakt Joh. 1: 1 / 3. en Gods Geest sweefde op de wateren Gen. 1: 2. II. En God de Schepper is onse Vader / door de Natuur en door de Genade.

33. Vr. Hoe door de Natuur?

Antw. God Vader / Soon en H. Geest is onse Vader / door de Scheppinge: want daarom heet de Soon Vader der Eeuwe, ofte Vader des weerelds Jes. 9: 5.

34. Vr. Hoe door de Genade?

Antw. So is Christus Vader ook mijn Vader van Christus wege / die God tot zijnen Vader heeft / na de Godheid; en ons tot zijne broederen / na de menscheid: waarom hy zich niet schaamt ons zijne broeders te noemen. Heb. 2: 11. tot welke hy segt / Ik vaar op tot mijnen Vader en uwen Vader, tot mijnen God en uwen God. Joh. 20: 17. Gelijk hier na in 't XVII. Hoofdst. sal geleerd worden.

35. Vr. Wat helpt u dat nu / dat gy God den Schepper tot sulken Vader hebt?

Antw. Dat ik op hem alles betrouwen mag; om dat ik hem als David mag

mag noemen, Nu zijt mijn Vader, mijn God, en de rotsteen mijns heils Psal. 89:27.

36. Vr. Wat saken zijn 't die gy God toebetrouwt?

Antw. Dewijle hy mijn Lighaam en Ziele beide geschapen heeft; so twijfel ik niet / of hy sal my ook met Lighaamelijken en Geestelijken Nooddruft versorgen: na Davids woorden / werpt uwe sorge op den HEERE; en hy sal u onderhouden. Psal. 55:23. en 37:5. 1 Pet. 5:7.

37. Vr. Nochtans moetje bekennen / dattet den vroomen dikwijls kwaalik gaat; dewijl ik den ganschen dagh geplaagd ben, en mijne straffinge isser alle morgens Psal. 73:14.

Antw. 't Is waar. Doch ik weet dat my God al dit kwaad in dit dal van jammer toesend Klaagl. 3:37/38. verg. 2. Sam. 16:10. Souden wy dan 't goede van God ontvangen, en 't kwaade niet ontvangen? Job 2:10. Dat ons van so goeden Vader toekomt / moeten wy voor lief op neemen.

38. Vr. Maar wat helpt my dat: als 't my ondertusschen kwaalik gaat?

Antw. Dan weet ik nochtans / dat hy 't my ten besten keeren sal: want wy weeten, dat den genen die God lief hebben alle dingen mede werken ten goede, Rom. 8:28. Let op den vroomen; en ziet na den opregten; want het einde van dien man sal vreede zijn. Psal. 37:37.

39. Vr. Wat Grond hebje / daar gy sulx op betrouwt?

Antw. Dese twee Gronden: Gods Almagtige hand / en zijn Vaderlijk hert.

40. Vr. Wat fondament hebje in zijne Almagtigheid?

Antw. Dat hy 't doen kan: Want so seit de HEERE u Schepper, ô Jakob! en uw Formeerder, ô Israel! en vreest niet: want ik heb u verlost. Jes. 43:1. Ik sal werken; en wie sal 't keeren? v. 13. Wat sullen wy dan tot dese dingen seggen? So God voor ons is; wie sal tegen ons zijn? Rom. 8:31.

41. Vr. Wat bouwt gy op Gods Vaderlijke Genegentheid?

Antw. Dat hy 't ook wil doen. Alle goede gaave, en alle volmaakte gifte is van boven, van den Vader der ligten afkomende Jak. 1:17. waarop zich de geloovigen verlaaten / alsse seggen / Gy, ô HEER, zijt onse Vader, onse verlosser van ouds af is u naam. Jes. 63:16.

XV. HOOFDSTUK.

X. SONDAG.

Van Gods Voorsienigheid.

27. Vrage.

WAt verstaat gy door Gods Voorsienigheid?

Antw. Gods Almagtige en Alomtegenwoordige kragt; door

door welke hy hemel en aarde / en alle schepselen / gelijk als met zijne hand noch onderhoud en regeert: en also dat loof en gras / regen en droogte / vrugtbaare en onvrugtbaare jaaren / spijse en drank / gesondheid en krankheid / rijkdom en armoede / en alle dingen / niet by Geval; maar van zijne vaderlike hand / ons toekomen.

2. Vr. Kan God iets voor af zien / dat gy van zijne Voorsienigheid spreekt?

Antw. Ja. Gode zijn alle zijne werken van eeuwigheid bekend Hand. 15: 18. En daar en is geen schepsel onsigtbaar voor hem; maar alle dingen zijn naakt en geopend voor d'oogen des genen met welken wy te doen hebben. Heb. 4: 13.

2. Vr. Waar uit kan hy dat zien?

Antw. Uit hem selven: want uit hem zijn alle dingen Rom. 11: 36. in hem leeven wy, en beweegen ons, en zijn wy. Hand. 17: 28. Daarom / al wat de Schepselen doen / dat moest de Schepper weeten; om dat alles van hem geschied.

3. Vr. Moet hy 't daarom juist weeten voor den tijd / eer datse geschieden?

Antw. Eer 't geschied / en wanneer 't geschied / en als 't gescheid is / dat is by God al te gelijk; om dat hy eeuwig is / en door geenen tijd bepaald word. Siet XIII. §35. Hy roept de dingen die niet en zijn, als offe zijn Rom. 4: 17.

4. Vr. Maar isser ook meer af / dan dat hy 't weet: of doet hy'er ook wat toe?

Antw. Hy doet'er alles toe: zijne Voorsienigheid is een Almagtige en Alomtegenwoordige Kragt. I. Die alle dingen werkt na den Raad zijns willens Efes. 1: 11. II En draagt alle dingen door 't woord zijner Kragt Hebr. 1: 3. III. in wiends Hand de ziel is van al dat leeft Job 12: 10.

5. Vr. Hoe! houd God ook Raad met anderen / hoe hy de Weereld regeeren sal?

Antw. Dat sy verre: want wie heeft den geest des HEEREN bestierd? of wie heeft hem als zijn Raadsman onderweesen? Jes. 40: 13. Rom. 11: 34. Jer. 23: 18. Maar by hem is wijsheid en magt; hy geeft Raad en verstand Job. 12: 13. Raad en het wesen, seit hy / zijn mijne; ik ben 't verstand. Spreuk. 8: 14. Hy is groot van Raade, en magtig van daade Jer. 32: 9. die al 't geschapene alleen bestiert.

6. Vr. Overlegt God dan by hem selven / hoe hy 't met de weereld maaken sal?

Antw. Neen; hy en behoeft geen overleg. Want. I. hy en begrijpt geen ding stukwijs / 't een voor / 't ander na: gelijk wy doen moeten / om dat ons verstand so groot niet en is: maar alle ding verstaat hy strax ten eersten / als met eenen opslag der oogen. II. En wat hy wil / dat wil hy ook met een / al gelijkelik: hy kan door geen ding bewoogen worden / of verachtert worden om 't een te willen voor 't ander.

7. Vr. Waarom spreekt de Schrift dan so van God / als of hy raadpleegen moest / gelijk wy?

Antw. Al menschelijker wijs / om ons te doen begrijpen / dat God de Weerelt met kennis en verstand regeert: tegen het dwaas voorgeeven der godloosen / welke seggen, De HEERE en ziet het niet, en de God Jakobs en merkt het niet. Soude die d'oore plant, niet hooren? Soude die d'ooge formeert, niet aanschouwen? Psal. 94: 7/9.

8. Vr. Verandert God zijne Raadslagen ook?

Antw. Geensins. Mijn Raad, segt hy / sal bestaan; en ik sal al mijn welbehaagen doen. Jes. 46: 10. De Raad des HEEREN bestaat in eeuwigheid; de gedagten zijns herten van geslagte tot de geslagte. Psal. 33: 11. In 't herte des mans zijn veele gedagten, (dat is / een mensch verandert dikwijls van voorneemen;) maar de Raad des HEEREN die sal bestaan. Spreuk. 19: 21.

9. Vr. Wat is d'oorsaak?

Antw. I. Om dat God in hem selven nooit veranderd. XIII. §. 38. dat bewijst ook d'onveranderlikheid zijns Raads, in welke 't onmogelijk is dat God liege. Heb. 6: 17/18. II. Om dat niemant magtig is buiten God / zijnen Raad te veranderen: Daar en is geene wysheid, noch daar en is geen verstand, noch daar en is geen raad tegen den HEERE Spreuk. 21: 39. Wie sal hem dan afkeeren? wat zijne ziele begeert, dat sal hy doen. Job 23: 13.

10. Vr. Kan de mensch ook iet weeten van Gods Raad en Wille?

Antw. So veel als hem God toe wil te weeten / en verder niet. De Verborgene dingen zijn voor den HEERE onsen God; maar de Geopenbaarde dingen zijn voor ons en onse kinderen. Deut. 29: 29. Daarom seggen wy datter is een Geopenbaarde wille / en een Verborgene Wille in God.

11. Vr. Hoe! datter tweederleye Wille is in God?

Antw. Neen: maar 't zijn twederleye saaken die God wil. Eensdeels leert hy ons wat wy doen moeten; en dat zijn de Geopenbaarde dingen, de Wille van zijn Gebod / om die te doen Deut. 29: 29. dewelke ook Gods Raad genoemd word Hand. 20: 27. Luk. 7: 30. Anderdeels houd hy voor ons verborgen/wat hy voor heeft; en dat zijn de Verborgene dingen, de Wille van zijn Besluit / 't gene dat de HEERE der heirschaaren in zijnen Raad Besloten heeft. Jes. 14: 27.

12. Vr. Hoedanig is nu de Kragt / van Gods Voorsienigheid?

Antw. Die is Almagtig en onwederstandelik; en sy is Alomtegenwoordig en steeds by de werken.

13. Vr. Kan niemant die Kragt tegenstaan?

Antw. Neen: Want wie heeft zijnen wille wederstaan? Rom. 9: 19. Ik sal werken, seit hy / en wie sal 't keeren? Jes. 43: 13. Siet Dan. 4: 35. Hy is wijs van herten en sterk van kragt; wie heeft zich tegen hem verhard en vreede gehad? Die de bergen verset, datse 't niet gewaar en worden; diese omkeert in zijnen toorn: die d'aarde beweegt uit haare plaatsen, dat haare pilaaren schudden: die de Sonne gebied, en sy en gaat niet op; en versegelt de Sterren: enz. Job 9: 4-12. Siet Psal. 104: 32.

14. Vr. Werkt die kragt overal?

Antw. Jase: also God niet verre is van eenen ygeliken van ons. Hand. 17: 27. Gy omringt, seit David; mijn gaan, en mijn liggen; en gy zijt alle mijne we-

wegen gewend: Gy beset my van achteren en van vooren; en gy set uwe hand op my. Waar soud ik henen gaan voor uwen Geest; en waar soud ik henen vlieden voor uw aangesigt? So ik opvoere ten Hemel: gy zijt daar: of beddede ik my in de Helle, ziet, gy zijt daar: naame ik vleugelen des dageraads, woonde ik aan 't uiterste der See; ook daar soud uwe Hand my geleiden, en uwe rechterhand soude my houden. Psal. 139: 3/5/7-10. 't selve blijkt mede uit Job. 9: 6-9. terstond verhaald.

15. Vr. Wat verstaaje door Gods Hand?

Antw. Zijn wijs/ en kragtig en goedertieren Beleid/ tot stuur der geschapene dingen: by gelijkenis/ so alsmen van de menschen spreekt.

16. Vr. Hoe verstaat gy 't van God Wijs Beleid?

Antw. Elk gebruikt zijne handen na zijn verstand/ gelijk Jakob zijne handen verstandelik bestierde; Gen. 48: 14. en een Werkmeester stelt zijne handen te werk/ en voert daar met uit/ 't gene hy besind heeft. Siet Exod. 31: 3/4/5. 2. Kron. 2: 13/14. Also werkt God verstandelik uit/ al wat hy voorgenoomen heeft; om te doen, al wat zijne Hand en zijn Raad te vooren bepaald heeft, dat geschieden soude. Hand. 4: 28.

17. Vr. Hoe verstaaje 't van zijn Kragtig Beleid?

Antw. Also/ dat niemant zijne Hand kan afkeeren, of tot hem seggen kan, wat doet gy? Dan 4: 35. en dat hy niet verre is van eenen ygeliken van ons; want in hem leeven wy, en beweegen ons, en zijn wy. Hand. 17: 27/28. Siet Psal. 104: 29/30. Wie en weet niet uit allen desen, dat de Hand des HEEREN dit doet; in wiens Hand de ziel is van al dat leeft, en de Geest van alle vleesch des menschen. Job. 12: 9/10.

18. Vr. Waarin betoont hy/ dat zijne Hand Goedertieren is?

Antw. Dat hy alle dingen met zijne Hand toebrengt. Job 12: 6. door dien hy mildelik geeft, en niet en verwyt, Jak. 1: 5/17. tot wien wy seggen/ Aller oogen wagten op u, en gy geeft hen hunne spijse op zijnen tyd: Gy doet uwe Hand open, en versadigt al wat leeft na u welbehagen. De HEERE is goedertieren in alle zijne werken. Psal. 145: 15/16/17. en 104: 27/28

19. Vr. Waarin bestaat nu 't Werk van Gods Voorsienigheid?

Antw. In de Onderhouding en Regeering van alle dingen. Hy onderhoud de natuur in haar wesen/ en hy regeert de schepselen na zijn believen.

20. Vr. Hoe onderhoud hy de Natuur?

Antw. Also/ dat hy al 't geschapene bewaart en ondersteunt/ dat het volgt den loop van zijne natuur/ daarin 't geschapen is: volgens dese Wet/ Voortaan alle de dagen der aarde, en sullen saayinge en oogst, en koude en hitte, en somer en winter, en dag en nagt niet ophouden. Gen. 8: 22. dat zijn d'ordeningen des hemels en der aarde, die God eens gesteld heeft/ en altoos onderhoud. Jer. 33: 20/25.

21. Vr. Sou de weereld niet konnen duuren/ als God se niet onderhield?

Antw. Neen: Gelijk de schepselen niet konden worden sonder God/ also konnense ook niet wesen buiten God/ die alle dingen draagt door 't woord zijner kragt. Heb. 1: 3. Trekt hy zijne hand weg/ daar hy 't al op draagt/ so valtet in stukken. Psal. 104: 29/30.

22. Vr. **Hoe regeert hy alles?**

Antw. **So/ dat hy alle ding stuurt daar hy 't hebben wil;** en hy neigtet tot al dat hy wil. **Spreuk. 21: 1. Siet Job. 38: 39.** Hy doet na zijnen wille met het heir des hemels en met d'inwoonders der aarde; en daar en is niemant die zijne hand afslaan, of tot hem seggen kan, wat doet gy? **Dan. 4: 35. en 2: 21: 22.**

23. Vr. **Indien God alles regeert/ hoe komt dattet dan dikwijls so misslik toegaat?**

Antw. **Voor ons schijntet misslik; maar by God is 't heel anders: hy weet alles wonderlik te schikken/ dat wy 't niet verstaan/ waarom dat hy 't doet.** Want mijne gedagten en zijn niet u lieder gedagten, en uwe wegen en zijn niet mijne wegen, spreekt de HEERE: want gelijk de hemelen hooger zijn als de aarde; alſo zijn mijne wegen hooger als uwe wegen, en mijne gedagten dan u lieder gedagten. **Jes. 55: 8/ 9. Rom. 11: 35.**

24. Vr. **Wat saken zijn 't nu/ die onder Gods Voorsienigheid staan?**

Antw. **Al watter is: Hemel en Aarde en alle schepselen.** De Hemelen vertellen Gods eere en 't uitspansſel verkondigt zijner handen werk; geene spraake noch geene woorden zijnder, daar haare stemme niet en word gehoord: haar rigtsnoer gaat uit over de gansche Aarde, en haare redenen aan 't einde der Weereld. **Psal. 19: 2/ 4/ 5.** also **God** selve allen het leeven, den adem, en alle dingen geeft. **Hand. 17: 25.**

25. Vr. **Wat saken zijn 't in 't besonder/ daar Gods Voorsienigheid besonderlik over gaat?**

Antw. **Groot en klein; Goed en Kwaad; dingen die noodsakelik geschieden/ en dingen die vrywillig geschieden.**

26. Vr. **Soude God ook sorgen/ meenje/ voor kleine en nietige dingen?**

Antw. **O ja: selfs de luisen en 't stof Exod. 8: 16/ 17. en de haaren van onse hoofden/ zijn by hem geteld. Matt. 10: 30. Niet en wormken/ of 't is zijn bestel. Jon. 4: 5. Ex. 16: 20/ 24.**

27. Vr. **Maar past dat wel voor so grooten God?**

Antw. **Waarom niet? I. 't soude hem niet passen datter iet klein of groot soude geschieden van 't gene hy selfs geschapen heeft/ sonder dat hy 't wiste en bestuurde. II. d'aldergeringste dingen soude dan selfs Godt zijn/ alsse buiten Gods toedoen bestonden.**

28. Vr. **Wordtet kwaad ook van God bestierd?**

Antw. **Waarom niet?** Wie seit wat, 't welk geschied, so 't de HEERE niet en beveeld? gaat niet uit den mond des Allerhoogsten het Kwaad en 't Goed? **Klaagl. 3: 37/ 38. Amos 3: 6.** **'t welk te verstaan is van 't kwaad der Straffe/ dat den menschen van God overkomt/ die selfs seit/** Ik formeer het ligt, en scheppe de duisternis; ik maak den vreede, (**dat is/ voorspoed**) en schep het Kwaad: (**dat is/ tegenspoed**) Ik de HEERE doe alle dese dingen. **Jes. 45: 7.**

29. Vr. **Maar 't kwaad der Sonde/ dat de menschen doen/ is dat ook van God?**

Antw.

Antw. I. **God en doet selfs geene sonde; want hy staat onder geene wett.** Wie heeft hem gesteld over d'aarde? **Job** 34: 13. **Niemant.** Daar nu geene wett is, daar is ook geene overtreedinge. **Rom.** 4: 15. II. **God en werkt ook de sonden der menschen niet; maar hy werkt door de sonden der menschen / tot een goed einde. Gen.** 45: 8. **en** 50: 20. **Hand.** 4: 27/ 28. **Matt.** 26: 24/ 54.

30. Vr. Wat sullen wy dan seggen? is'er onregtveerdigheid by God?

Antw. Dat sy verre: **Rom.** 9: 14. Verre sy God van godloosheid, en d'Almagtige van onregt: want na 't werk des menschen vergeld hy hem; en na eens yders weg doet hy 't hem vinden. Ook waarlik, God en handelt niet godloosik; en d'Almagtige verkeert het regt niet. **Job** 34: 10/ 11/ 12. De Heere is regtveerdig in alle zijne wegen, en goedertieren in alle zijne werken. **Psal.** 145: 17.

31. Vr. **Waarom seide God dan van** Absaloms **sonde** / Ik sal dese sake doen; 2. **Sam.** 12: 12. **verg. met cap.** 16: 20/ 21/ 22. **en hoe** heeft de Heere tot Simej geseid, vloek David **cap.** 16: 10/ 11?

Antw. **Gods voorsienigheid heeft dat so beschikt / dat dese sonden van** Absalom **en** Simej **David souden strekken tot een straffe: want het Gods gewoonte is / d'eene sonde te straffen door d'andere.**

32. Vr. **Hoe begaat hy dat?**

Antw. **Tweesins:** I. **somtijds door de sonden van andere menschen; als klaarlik te zien is uit** Israel **en** Assur **Jes.** 10: 5/ 6/ 7/ 12/ 15. Juda **en** Babel **verg. Jer.** 25: 9. **en** 27: 6. **met cap.** 50: 17/ 18. **en** 51: 35/ 36/ 49. II. **somtijds door hunne eigene sonden;** doende misdaad tot hunne misdaad **Ps.** 69: 28. **Rom.** 1: 24—28. 2. **Kron.** 25: 10. **Siet** VII. §. 74—77.

33. Vr. **Maar dewijler geene sonde geschieden kan / sonder Gods wille** (**Siet** VII. §. 69.) **wat schuld hebben de menschen dan?**

Antw. **Onse schuld of onschuld moeten wy aan Gods bekende wetten beproeven; en niet aan zijne verborgene voorsienigheid. Siet** §. 10, 11. **Deut.** 29: 29. **God doet wat hy wil; wy moeten doen wat hy ons gebied: niet wat hy heimelik denkt; maar wat hy opentlik zeit.**

34. Vr. **Regeert God ook over de vrywillige handelingen der menschen?**

Antw. **Ja voorseker:** Het herte des menschen overdenkt zijnen wegh; maar de Heere stiert zijnen gang. **Spreuk.** 16: 9. **die zeit** / Ik weet u sitten, en u opstaan en u inkomen **Jes.** 37: 28. Gy weet, **zeit David** / mijn sitten en mijn opstaan; Gy omringt mijn gaan en mijn liggen; en gy zijt alle mijne wegen gewend **Psal.** 139: 2/ 3. Ik weet, ô Heere, dat by eenen mensche zijn wegh niet en is; het en is niet by eenen man die wandelt, dat hy zijnen gang righte. **Jer.** 10: 23. **Dan.** 2: 21. **Spreuk** 20: 24.

35. Vr. **Ook onse Gedaghten?**

Antw. **O ja:** Gy verstaat, **zeit David** / van verre, mijn Gedaghte: Alsser noch geen woord op mijne tonge is; ziet Heere, gy weet het alles **Psal.** 139: 2/ 4. Hy ziet uit van zijne vaste woonplaats, op alle inwoonders der aarde, hy formeert hun aller herte, hy lett op alle hunne werken. **Psal.** 33: 14/ 15. De Heere haat **onder anderen** een herte dat ondeugdsaame Gedaghten smeed.

Spreuk. 6: 16/ 18. so moet hy dan letten op de gedaghten. Siet Joh. 2: 25. 2. Kron. 28: 9.

36. Vr. Word onse Wille ook van God bestierd?

Antw. Gewisselik: want het is God die in u werkt beide het willen en 't werken na zijn welbehaagen Filip. 2: 13. Selfs des Konings herte is in de hand des HEEREN, als waterbeeken; hy neigt het tot al dat hy will. Spreuk. 21: 1. Siet Ezech. 36: 26. Job 12: 17/ 24 Gen. 43: 14. Psal. 81: 13.

37. Vr. Zijn de Engelen/ 't zy goeden of kwaaden/ ook onder Gods bestier?

Antw. Immers ja: I. Sy worden van God bestierd / het zy Engelen Heb. 1: 14. Het zy Duivelen. 1. Koon. 22: 22. II. Sy worden in al hun doen van God bepaald. Job 1. en 2. Matt. 8: 31/ 32.

38. Vr. Moeten dan de redelike schepselen noodsakelik doen/ 't gene zy doen?

Antw. Noodsakelik/ voor so veel als 't niet anders wesen kan; om dattet van God so besteld is: maar niet noodsakelik/ so datse gedwongen worden. Zy doen 't niet tegen hunnen dank; want God en dwingt niemant/ noch tot goed doen/ noch tot kwaad doen: maar hy stuurt ons/ dat wy willen/ en willens doen/ 't gene zijne hand en raad te vooren bepaald heeft dat geschieden soude. Hand. 4: 28.

39. Vr. Wat noemt gy eigentlik Noodsakelike dingen?

Antw. Die volgens den loop der Natuur niet anders wesen konnen; om datse van God alsoo geschapen zijn: en noch in den selven staat van hem onderhouden worden/ Gen. 8: 22. als by exempel/ dat het een Geslaghte gaat, en 't ander geslaghte komt; maar d'Aarde staat in eeuwigheid; ook ryst de Sonn op, en de son gaat onder, en zy hygt na haare plaatse daarse oprees; zy gaat na 't Zuiden, en zy gaat om na 't Noorden: de Wind gaat steeds omgaande, en de wind keert weder tot zijne omgangen: alle Beeken gaan in de See, nochtans en word de See niet voll; na de plaatse daar de beeken henen gaan, derwaarts gaande keerense weder. Pred. 1: 4—7.

40. Vr. Bestuurt God dat altemaal?

Antw. Wat anders? daar geschied geen ding natuurlik/ in hemel of op aarden/ sonder Gods voorsienigheid.

41. Vr. Hoe weet gy 't van den Hemel?

Antw. Wie sou 't daar anders bestellen als God? weet gy de Ordinantien des Hemels, of kont gy d'Heerschappije des selven op d'aarde bestellen? Job 38: 33. So zeit de HEERE, die de Sonne ten lighte geeft des daags, de ordeningen der Maane en der Sterren ten lighte des naghts. Jerem. 31: 35.

42. Vr. Wat bescheid hebje van d'Aarde?

Antw. Dat Loof en Gras/ Regen en Droogte/ vrughtbaare en onvrughtbaare jaaren/ spijs en drank/ gesondheid en krankheid/ rijkdom en armoede/ en alle andere dingen van God zijn.

43. Vr. Kander geen ding uit d'aarde wassen sonder God?

Antw Neen: Loof en Gras/ Spijs en Drank/ 't komt al van God.

Hy

Hy doet het Gras uitspruiten voor de beesten, en 't Kruid tot dienst des menschen, doende 't Brood uit d'aarde voortkomen, en den Wyn die 's menschen herte verheugt, doende 't aangesight blinken van Oolie, en 't Brood dat des menschen herte sterkt Psal. 104: 14/ 15. en 147: 8/ 9. so dat hy 't Saad den saaijer verleent, en Brood tot spyse, en vermindert of vermenigvuldigt het gesaayssel. 2. Kor. 9: 10. Siet Hos. 2: 20/ 21. Psal. 65: 10/ 12/ 13/ 14. en 104: 27. en 145: 15/ 16. Hand. 14: 17.

44. Vr. Kan niemant Regen geeven / als God?

Antw. Niemant / als hy / die de hemelen met wolken bedekt, die voor d'aarde den Regen bereid. Psal. 147: 8. die den Regen geeft, so vroegen regen als spaaden regen, in zijnen tyd, Jer. 5: 24. Deut. 11: 14. Heeft de Regen eenen Vader? of wie baart de druppelen des Dauws? Job 38: 28/ 25/ 26/ 27. Psal. 65: 10/ 11. God stelt de rivieren tot eene woestyne, en watertoghten tot een dorstigh land: hy stelt de woestyne tot eenen waterpoel, en het dorre land tot watertoghten Psal. 107: 33/ 35. Jes. 41: 18. Siet 1. Koon. 17: 1. en 18: 41—45. Jak. 5: 17/ 18.

45. Vr. So staatet dan ook aan Godt / of 't vrughtbaare jaaren zijn of niet?

Antw. Gewisselik; dat moet volgen: want daar toe strekt de regen / om 't uitspruitsel der grasschoutkens te doen wassen Job 38: 27. als dat niet geschied/ dan ontstaat een duure tijd. Beide is 't Gods bestell: 't Gene God is doende, heeft hy Faaro bekend gemaakt Gen. 41: 28. en Israel Levit. 26: 3/ 4/ 26. Deut. 28: 3/ 4/ 5/ 8/ 23/ 24. en David 2. Sam. 21: 1. en Salomo 2. Kron. 7: 13.

46. Vr. Hangt al ons welvaaren dan aan Gods Voorsienigheid?

Antw. O ja: Gesondheid en Krankheid: want hy doet smerte aan, en hy verbind; hy doorwond, en zijne handen heelen Job 5: 18. Hos. 6: 1. Deut. 32: 39. Siet Lev. 26: 16. Deut. 28: 20/ 21/ 22. 2. Kron. 7: 13. Rijkdom en Armoede: want de HEERE maakt Arm, en hy maakt Ryk; 1. Sam. 2: 7/ 8. so dat Ryken en Armen malkanderen ontmoeten, de HEERE heeftse beide gemaakt Spreuk. 22: 2. en 29: 13.

47. Vr. Maar regeert God alle dingen volgens d'order van de Natuur?

Antw. Gewoonlik doet hy soo; maar hy en bindter zich niet aan: de schepselen zijn aan den Schepper gebonden; maar hy aan niemant. Daarom werkt hy somtijds door Middelen; somtijds sonder middelen.

48. Vr. Hoe door Middelen?

Antw. Dat hy werkt volgens den loop der Natuur / gelijk hy zeide: Ik zal den Hemel verhooren, en die sal d'Aarde verhooren; en d'Aarde sal het Koorn verhooren, mitsgaders den Most en d'Oolie; en die sullen Jisreël verhooren. Hos. 2: 20/ 21. Dat was te seggen / dat God Regen soude geeven van den Hemel; door den regen soude hy d'Aarde bevoghtigen / dan soude d'aarde Vrughten draagen; en die vrught soude Israel onderhouden.

49. Vr. Hoe werkt God sonder Middelen?

Antw. Alsoo / dat hy veele Mirakelen doet / die boven de kraghten of tegen de order der Natuur geschieden; als dat Son en Maan stil staan Jos. 10: 12/ 13. of

13. of dat de Son voortgaat / en de schaduwe achterwaarts. Jes. 38:8. dat het water niet en vloept Exod. 14: 12. Jos. 3: 15/16. dat het yser swemt. 2. Koon. 6: 5/6/7. en duisend andere dingen / daar Gods Woord voll af is.

50. Vr. Maar geschieden sommige dingen niet by Geval?

Antw. Ten aansien van ons; maar niet ten aansien van God. Al wat geschied / daar af wy d'oorsaak niet en weeten / dat noemen wy Geval: maar 't beleid is van God / die d'eerste en opperste oorsaak is van alle dingen. Het Lot word in den schoot geworpen; maar 't geheel beleid daar af is van den HEERE Spreuk. 16: 33. Als iemant by ongeluk eenen mensche dood / God heeft hem zijne hand doen ontmoeten. Exod. 21: 13. verg. Deut. 19: 5.

28. Vraage. **Waar toe dient ons te weeten / dat God alles geschapen heeft / en noch door zyne Voorsienigheid onderhoud en regeert?**

Antwoord. **Dat wy in tegenspoed geduldig / in voorspoed dankbaar zyn mogen; en in alles wat ons noch toekomen kan / een goed vertrouwen hebben op onsen getrouwen God en Vader; dat ons geen schepsel van zyne liefde scheiden sal: aangesien dat alle schepselen alsoo in zyne hand zyn / datse tegen zynen wille sich noch roeren noch beweegen konnen.**

51. Vr. Isser ook wat aan gelegen / of God de Weereld regeert; dan ofte alle ding so by hem selven komt?

Antw. Dat scheelt wy veel. Want Gods Voorsienigheid maakt ons Geduldig in tegenspoed / Dankbaar in voorspoed / en Gerust in 't toekomende.

52. Vr. Hoe troostse ons in Tegenspoed?

Antw. Drieins: ten aansien I. van Gods Maght over ons / II. van zyne Wysheid boven ons / en III. van zijne Goedheid nessens ons.

53. Vr. Hoe ten aansien van zyne Maght?

Antw. Dat men'er niet tegen doen kan: wat hy wil / dat moet geschieden. Is hy tegen iemant, wie sal dan hem afkeeren? wat zijne ziele begeert, dat sal hy doen Job 23: 13. Hy is wys van herten, en sterk van Kraght: wie heeft zich tegen hem verhard, en vreede gehad? Job 9: 4. Daarom is 't best / dat wy seggen / Hy is de HEERE; hy doe wat goed is in zijne oogen. 1. Sam. 3: 18. Siet 2. Sam. 16: 10/11/12. En hebb' ik gesondigd; wat sal ik u doen, ô menschenhoeder? Job 7: 20.

54. Vr. Hoe dan ten aansien van zyne Wysheid?

Antw. I. Dat wy ons gerust stellen / al konnen wy niet begrypen / waarom dat God een ding doet / om niet te wandelen in dingen ons te hoog en te wonderlik Psal. 131: 1. want ondoorsoekelik zijn zijne oordeelen, en onnaspeurlik zijne wegen Rom. 11: 33. 't gene dat verre af is, en seer diep; wie sal dat vinden? Pred. 7: 24. Daar en is geene wysheid, noch daar en is geen ver-

verstand, noch daar en is geen raad tegen den HEERE. Spreuk. 21:30.

55. Vr. Wat troost hebje wegens zijne Goedheid?

Antw. Dat ons nooit ongelyk geschied / al gaatet ons noch so kwaalik: Want hy en heeft hemselven niet onbetuigd gelaaten, Goed doende van den hemel, Hand. 14:17. Siet Psal. 36:6-9. en 145:9/ 10. Klaagl. 3:37/ 38/ 39. En so 't al schijnt / dat hy ons kwaad doet / hy en doet ons niet na onse sonden; ende vergeld ons niet na onse ongereghtigheeden. Psal. 103:10. Want hy en plaagt noch en bedroeft des menschen kinderen niet van herten. Wat klaaght dan een leevendig mensche? Klaagl. 3:33/ 39. Souden wy 't goede van den HEERE ontvangen, en 't kwaade niet ontvangen? Job 2:10. De HEERE heeft gegeeven, de HEERE heeft genoomen: de Naam des HEEREN zy geloofd. Job 1:21.

56. Vr. Hoe leert ons Gods Voorsienigheid / in Voorspoed dankbaar te zijn?

Antw. Als wy bemerken I. Hoe groot dat Gods weldaaden zijn; II. Hoe weinig dat onse natuur behoeft. III. Hoe klein dat onse weerdigheid is / en IV. hoe kwaad dat onse werken zijn.

57. Vr. Wat segje van de grootheid zijner Weldaaden?

Antw. I. God kan ons meer geeven / als wy maghtig zijn t'ontvangen: Alle goede gaave en alle volmaakte gifte is van boven, van den Vader der lighten afkomende. Jak. 1:17. en wat hebt gy, dat gy niet en hebt ontvangen? 1. Kor. 4:7. Daarom / ô HEERE, uwe goedertierentheid is tot in de hemelen, uwe waarheid tot de bovenste wolken toe: gy behoud menschen en beesten Psal. 36:6-10. II. En wy ontvangen meer als wy hebben t'eisschen: Want wie heeft hem eerst gegeeven? en 't zal hem vergolden worden Rom. 11:35. Daar is niet / dat ons toekomt: Want d'Aarde is des HEEREN, mitsgaders haare volheid; de Weereld, en die daar in woonen. Psal. 24:1. Wy en hebben in de weereld niets gebraght; het is openbaar, dat wy ook niet en konnen iets daar uit draagen 1. Tim. 6:7. Job 1:21.

58. Vr. Welk is 't weinige dat de Natuur behoeft?

Antw. Als wy Voedsel en Deksel hebben, wy sullen daar mede vergenoegd zijn. 1 Tim. 6:8. als God ons gegeeven sal hebben Brood om t'eeten, en Kleederen om aan te trekken, Gen. 28:20. hoe veel te meer / als hy onse herten vervult niet alleen met Spyse, maar ook met Vroolikheid? Hand. 14:17. Als gy dan sult gegeeten hebben, en versaadigt zijn, so sult gy den HEERE uwen God looven over dat goede Land dat hy u sal hebben gegeeven Deut. 8:10.

59. Vr. Wat bedenken hebje op onse Onweerdigheid?

Antw. Dat wy geringer zijn / dan alle dese weldaadigheid, en dan alle dese trouwe, die God aan ons bewijst Gen. 32:10. tot wien wy seggen mogen / wat is de mensch, dat gy aan hem gedenkt; en de Soon des menschen, dat gy hem besockt? Psal. 8:5. ens. Psal. 144:3. wat is de mensch, dat gy hem groot acht? en dat gy u herte op hem sett? en dat gy hem besoekt in elken morgenstond? Job 7:17/ 18. Siet 2. Sam 7:8/ 18/ 19. want

19. want hy weet, wat maaxel dat wy zijn; gedagtig zijnde dat wy stof zijn. Psal. 103: 14.

60. Vr. Hoe komen onse Werken hier by te pas?

Antw. Elk van ons had reden om te seggen/ HEERE, gaa uit van my: want ik ben een sondig mensche. Luk. 5: 8. Maar 't zijn de goedertierenthe-den des HEEREN, dat wy niet vernield worden; dat zijne barmhertigheden geen einde en hebben. Klaagl. 3: 22. Want so goed is God / dat hy zijne son-ne doet opgaan over boosen en goeden, en regent over regtveerdigen en onregt-veerdigen. Matt. 5: 45.

61. Vr. Wel! maakt hy dan geen onderscheid?

Antw. Ja hy toch! Want de leevende God is een behouder van alle men-schen, maar allermeest de geloovigen. 1. Tim. 4: 10. De Heere is aan allen goed, en zijne barmhertigheden zijn over alle zijne werken: Psal. 145: 9. maar so hoog als de hemel is boven d'aarde, is zijne goedertierentheid geweldig over de genen die hem vreesen. Psal. 103: 11. De vloek des Heeren is in 't huis der godloosen; maar de wooninge der reghtveerdigen sal hy segenen, Spr. 3: 33.

62. Vr. Hoe kan dat wesen? want de godlooste menschen hebben 't in de weereld best?

Antw. Ja / in de weereld hebben zy 't best / die van de weereld zijn, welker deel in dit leeven is Psal. 17: 14. maar de Heere is myn deel, seit onse ziele; daarom hoopen wy hier na beter. Klaagl. 3: 24. En die hoope geeft ons hier gerustheid / al hebben wy weinig: de Godsaligheid is een groot gewin met ver-genoeginge; 1. Tim. 6: 8. hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toe-komenden Leevens. 1. Tim. 4: 8. Maar de vreese geeft den godloosen ongerust-heid / al hebbense veel: Jes. 57: 21. de rykdom zelfs vergaat door eene moe-yelike besigheid. Pred. 5: 13. Verg. VIII. §. 47, 48.

63. Vr. Wat Gerustheid geeft ons Gods Voorsienigheid voor 't toeko-mende?

Antw. Wy weeten dat den genen die God lief hebben, alle dingen mede werken ten goede, den genen die na zijn voorneemen geroepen zijn. Rom. 8: 28. Daarom / werpt alle uwe bekommernissen op hem; want hy sorgt voor u 1. Pet. 5: 7. De Heere sal 't voorsien. Gen. 22: 14. Siet Psal. 37: 3/ 4/ 5. en 55: 23. en 123: 1/ 2. en 127: 1/ 2. Dat vertrouwen toonde eertyds Abra-ham Heb. 11: 8/ 9/ 10. David 1. Sam. 17: 37. 2. Sam. 15: 25/ 26. en 16: 11/ 12. Sadrach, Mesach en Abednego Dan. 3: 16/ 17/ 18. en Paulus 2. Tim. 4: 17/ 18.

64. Vr. Dunkt u dan / dat God u so lief heeft / om dat gy hem so veel be-trouwt?

Antw. Soud ik niet? Want ik ben versekerd, dat noch dood, noch lee-ven, noch engelen, noch overheeden, noch maghten, noch tegenwoordige noch toekomende dingen, noch hoogte, noch diepte, noch eenig ander schep-sel, ons sal konnen scheiden van Gods Liefde, welke is in Christus Jesus onsen Heere. Rom. 8: 38/ 39.

65. Vr.

65. Vr. Waarom niet?

Antw. Aangesien dat alle schepselen alsoo in zijne hand zijn / datse tegen zijnen wille zich niet roeren noch beweegen konnen; gelijk te vooren beweesen is. Sal eene byl haar beroemen tegen dien die daarmede houwt? sal eene saage pogghen, tegen dien diese trekt? als oft een staf beweegde de genen die hem ophef-fen. Jes. 10: 15/ 13/ 14. So dan ook, die lyden na den wille Gods, datse hunne zielen hem, als den getrouwen Schepper, beveelen met weldoen. 1. Pet. 4: 19.

II. ARTYKEL.

XVI. HOOFDSTUK.

Van 't Amt des Saligmaakers.

1. Vr. Geseid zijnde van God den Vader; wat staat ons aan te merken neffens den Soon?

Antw. Dese drie stukken. I. Hoedanigen Amt dat hy bekleed? II. Wat door een Persoon dat hy is? XVII. Hoofdst. III. In wat Staat dat hy zijn Amt uitvoert. XVIII. XIX. Hoofdst?

2. Vr. Wat valter te seggen van zijn Amt?

Antw. I. Waar toe dat het dient? en II. in wat deelen dat het bestaat? Beide word door zijn twee Naamen betekend: 't eerste door den Naam JESUS; en 't ander door den Naam CHRISTUS.

XI. SONDAG.

29. Vr. Waarom wordt Gods Soon JESUS, dat is/ Saligmaaker, genaamd?

Antw. Om dat hy ons salig maakt / en van alle onse sonden verlost: daar beneven / dat by niemant anders eenige Saligheid te soeken of te vinden is.

3. Vr. Wat Naam is dat / JESUS?

Antw. 't Is een Hebreeuwsche Naam: want hy selfs uit de Joden afkomstig is / die ten tijde zijner geboorte noch in 't land Kanaan woonden / en spraken na 't Hebreeuws. In 't Hebreeuwsch seit men *Jeschuah* of *Jehoschuah*; wy spreeken 't uit als de Grieken / *Jesus*.

4. Vr. Maar heeft die Naam eenige beduidinge?

Antw. Ja: want hy is hem voorbedachtelik van God gegeeven / door eenen Engel, eer hy in den lighaame zijner moeder ontvangen was Luk 2: 21. Matt. 1: 21. Luk. 1: 31. Wanneer sulx geschied is / so heeftet altijd wat sonderlings

derlings beduid; als te zien is uit de naamen van Abraham Gen. 17: 5/6. en Sarah v. 15/ 16. Isaak. v. 19. Jacob. cap. 32:28. en 35: 10. Josija. 1. Koon. 13: 2.

5. Vr. Zijnder nochtans ook geene anderen geweest / die den selven Naam hadden?

Antw. Ja. Josua de soon van Nun. Jos. 1: 1. Josua de soon van Josadak, Esr. 3: 2. de hoogepriester Zach. 3: 1. en 6: 11. Hag. 1: 1/ 12/ 14. en 2: 3. Josua de Betsemyter 1. Sam. 6: 14. Josua d'overste der Sadt 2. Koon. 23: 8. Jesus geseid Justus Kol. 4: 11. Maar die hebben hunne naamen niet van God ontvangen / maar van de menschen: doch twee van dese zijn ook Voorbeelden geweest van Jesus Christus, te weeten / Josua de soon van Nun. Heb. 4: 8. en Josua de hoogepriester Zach. 6: 11/ 12/ 13.

6. Vr. Wat is dan te seggen / Jesus?

Antw. Saligmaaker: die uitlegginge gaf d'Engel zelfs / Matt. 1: 21. in gelijke zin word God genaamd de Heiland Jes. 43: 3/ 11. en de Verlosser Job 19: 25. Jes. 44: 6. en 63: 16.

7. Vr. Bestaat daar nu zijn Amt in?

Antw. Ja. Hy sal zijn volk salig maaken. Matt. 1: 21. want de Soon des menschen is gekomen om salig te maaken dat verlooren was Matt. 18: 11. Dit is een getrouw woord, en alle aanneeminge weerdig, dat Christus Jesus in de weereld gekomen is, om de sondaars salig te maaken; 1. Tim. 1: 15.

8. Vr. Wat verstaaje door zijn Saligmaaken?

Antw. I. Dat hy een volkomen Saligmaaker is / en II. dat hy 't alleen is.

9. Vr. Waar door is hy een volkomen Saligmaaker?

Antw. I. Door dien hy ons de hoogste Saligheid toebrengt. II. Door dien hy dat volkomelik doet.

10. Vr. Wat is te seggen Saligheid?

Antw. Geluk / of Heil / of Voorspoed / of Welvaaren; hoemen 't noemen wil: 't is al een en 't zelve. 2. Kron. 9: 7. Luk. 11: 27/28. en 10: 23. en 23: 29. verg. met 21: 23. maar alle geluk of saligheid en is niet even groot.

11. Vr. Hoe dat?

Antw. Alsoo / dat iemand in 't een wel kan gelukkig wesen / en in 't ander weer ongelukkig: d'eene heeft ook meer voorspoed of tegenspoed als d'ander; den eenen tijd meer / den anderen tijdt min. Maar als iemant altijd / allen voorspoed heeft / sonder eenigen tegenspoed; dat is de hoogste Saligheid.

12. Vr. Als gy nu segt / dat Jesus ons Salig maakt; verstaat gy / dat wy anders Onsalig waren?

Antw. Dat geeft reden. Want salig is de gene / die van een Ongeluk verlost is; of daar van vry blijft: Luk. 23. 29. en salig is de gene / die een Geluk verkrijgt / en geniet. Luk. 11: 27. 2. Kron. 9: 7.

13. Vr. Waar in bestaat nu de Saligheid / die ons Jesus aanbrengt?

Antw. Daarin / dat hy ons verlost van 't aldergrootste Kwaad / dat menschen kan overkomen; en dat hy ons deelachtig maakt aan 't aldergrootste Goed / dat menschen konnen genieten: op dat een ygelik die in hem gelooft,

niet en verderve: maar 't eeuwig leeven hebbe. Joh. 3: 16.

14. Vr. Welk is dat grootste Kwaad / daar hy ons van verlost?

Antw. Onse Sonden: want die maaken eene scheidinge tusschen ons en tusschen onsen God Jes. 59: 5. en weeren 't Goede van ons. Jer. 5: 25. Ze keeren 't Kwaad op ons; want de besoldinge der Sonde is de dood Rom. 6: 23. Gelijk dat beide beweesen is in 't VIII. Hoofdst.

15. Vr. Maar verlost hy ons daar van?

Antw. Immers ja! also Christus Jesus in de weereld gekomen is, om de Sondaars salig te maaken 1. Tim. 1: 15. want hy sal zijn volk salig maaken van haare Sonden. Matt. 1: 21. Psal. 130: 8. waarom ook de Soon des menschen maght heeft, om op d'aarde de Sonden te vergeeven Matt. 9: 6.

16. Vr. Maar welk is 't hoogste Goed / dat hy ons verwerft?

Antw. Reghtveerdigheid voor God en 't Eeuwig Leeven; of de Reghtveerdigmaakinge des Leevens. Rom. 5: 18. Want gereghtveerdigd zijnde, hebben wy Vreede by God v. 1. Grooter Goed kander niet wesen; want so God voor ons is, wie kan tegen ons zijn? Rom. 8: 31. My aangaande, 't is my Goed, na by God te wesen Psal. 73: 28. want versaadinge der vreugden is by zijn aangesight Psal. 16: 11.

17. Vr. Brengt hy ons dat te wege?

Antw. Voorseker doet hy dat: Wy gereghtveerdigd zijnde door 't geloove, hebben vrede by God, door onsen Heere Jesus Christus: door welken wy ook de toeleidinge hebben door 't geloove tot dese Genade, in welke wy staan, en roemen in de hoope van Gods Heerlikheid. Rom. 5: 1/2. God heeft door hem het Leeven en d'onverderflikheid aan 't lightgebraght. 2. Tim. 1: 10.

18. Vr. Doet hy dat nu volkomelik?

Antw. Ja: want hy is onse Saligmaaker door Verdienste en door Kraght; zijnde overgelevert om onse sonden, en opgewekt om onse reghtveerdigmaakinge Rom. 4: 25. waarom hy ook volkomelik kan salig maaken Heb. 7: 25.

19. Vr. Hoe door Verdienste?

Antw. Dat hy voldoet voor onse Sonden / en verwerft ons 't Reght tot het eeuwig Leeven; die hem selven gegeeven heeft tot een rantsoen voor allen, 1. Tim. 2: 6. die is een versoeninge voor onse sonden 1. Joh. 2: 2. Matt. 20: 28. op dat een ygelik die in hem gelooft niet en verderve, maar 't eeuwig Leeven hebbe Joh. 3: 16.

20. Vr. Hoe door Kraght?

Antw. I. Dat hy ons op vrye voeten stelt / ontslagen van den overlast der Sonde 1. Pet. 2: 24. en van de maght des Doods: want ik heb, zeit hy / de sleutelen der Helle en des Doods Openb. 1: 18. II. en dat hy ons stelt in 't besitt van 't eeuwig Leeven / want / zeit hy / ik geeve mynen schaapen 't eeuwig Leeven Joh. 10: 28. Ziet Luk. 12: 32. daar van hy ons versekert in dit leeven.

21. Vr. Maar doet hy al dit werk alleen?

Antw. Ja hy: want by niemant anders eenige saligheid te soeken of te vinden is. De saligheid is in geenen anderen: Hand. 4: 12. Ziet 1. Kor. 3: 11.

Alsoo hy alleen het Reght en 't Vermogen heeft om ons salig te maaken.

22. Vr. Hoe heeft hy dat Reght alleen?

Antw. Alsoo dat God hem alleen heeft voorgesteld tot eene versoeninge Rom. 3: 25. want daar en is ook onder den hemel geen ander Naam, die onder de menschen gegeeven is, (dat is / niemant anders isser toe genoemd of gesteld) door welken wy moeten salig worden Hand. 4: 12. Ziet IX. § 23.

23. Vr. Waar door heeft hy dit Vermogen alleen?

Antw. Door dien hy alleen waarachtig God en waar reghtveerdig Mensch is / in eenen persoon. Want sulk een moest onse Saligmaaker zijn / gelijk beweesen is X. §. 31 — en sulk een is Jesus Christus, gelijk beweesen sal worden in 't XVII. Hoofdst.

24. Vr. Op wat wyse geloof je dan in den Naam van Jesus?

Antw. I. Mijn gevoelen is / dat een ygelik die in hem gelooft, vergeevinge der sonden ontvangen sal door zijnen naam Hand. 10: 43. II. Daarom ik zelfs ook geloof door de genade des Heeren Jesus Christus salig te worden Hand. 15: 11. So dat ik dit houde voor een getrouw woord, en aller aenneeminge weerdig, dat Christus Jesus in de weereld gekomen is om de sondaaren salig te maaken; van welken ik de voornaamste ben 1. Tim. 1: 15.

30. Vraage. Gelooven die dan ook al in den eenigen Saligmaaker Jesus, die hunne saligheid of eeuwigen welvaart by de heiligen / by henselven / ofte ergens elders soeken?

Antwoord. Neense: maar zy verlooghenen metter daad den eenigen Saligmaaker Jesus; al is 't schoon / datse zich van hem metten monde roemen. Want van tween een: of Jesus en moet geen volkomen Saligmaaker zijn; of die hem daar voor met waaren geloove aenneemen / moeten alles in hem hebben / wat tot hunne saligheid van nooden is.

25. Vr. Geschied dan Jesus ook ongelijk alsmen buiten hem eenige saligheid soekt?

Antw. Gewisselik: want dus geeft men anderen / dat hen niet toekomt; en 't gene hem alleen toekomt / dat ontsteeltmen hem.

26. Vr. Waarom geeftmen anderen daar door / 't gene hen niet toekomt?

Antw. Om dat niemant ter weereld buiten hem / maght of reght heeft om de saligheid te werken / IX. §. 13 — 30. Zelfs konnen wy 'er niet toe doen. IX. § 13 — 17. Andere schepselen konnen 't voor ons niet doen §. 24 — 27. het zy Engelen §. 29. het zy Heiligen §. 30. ofte eenig ding. §. 28.

27. Vr. Waarin ontsteelen die Christus zijne Eere / die elders eenige saligheid soeken?

Antw. Daarin datse hem maar met den monde eeren / maar niet metter daad. Zy belijden datse God kennen, maar zy verlooghenen hem met de werken Tit. 1: 16.

28. Vr. Hoe soo?

Antw. Want houden zy hem alleen voor den volkomenen Saligmaaker; wat hebbense dan met anderen te doen? Stellense buiten hem geene saligheid? wat steunense dan op hunne eigene kraghten? Zijnse te vreeden met zijn Bloed / waar toe dan andere middelen / als missen / bedevaarden / en diergelijken?

29. Vr. Houd gy u dan volkomelik aan Jesus alleen?

Antw. Dat hoop ik te doen. Ik hebbe niet voorgenoomen iets te weeten aangaande de saligheid / dan Jesus Christus, en dien gekruist. 1. Kor. 2: 2. Ja gewisselik, ik acht ook alle dingen schaade te zijn, om d'uitneementheid der kennisse van Christus Jesus mijnen Heere; om wiens wille ik alle die dingen schaade gerekend hebbe, en achte die drek te zijn, op dat ik Christus moge gewinnen, ende in hem gevonden werde. Filip. 3: 8/9. Op uwe saligheid wacht ik, HEERE. Gen. 49: 18.

XII. SONDAG.

31. Vraage. Waarom word hy CHRISTUS, dat is / Gesalfde, genaamd?

Antw. Om dat hy van God den Vader verordineerd is / en met den H. Geest gesalfd: tot onsen Hoogsten Profeet en Leeraar; die ons Gods verborgenen raad van onse verlossinge volkomelik geopenbaard heeft: en tot onsen eenigen Hoogenpriester; die ons met d'eenige offerhande zijns lighaams verlost heeft / en ons met zijne voorbiddinge steeds voortreed by den Vader: en tot onsen eeuwigen Kooning; die ons met zijnen Geest en Woord regeert / en ons by de verworvene verlossinge beschutt en bewaart.

30. Vr. Wat is te seggen / CHRISTUS?

Antw. *Christus* heet so veel in 't Griex / als *Messias*, of eigentlik *Maschiah*, in 't Hebreeuwsch; en 't is beide te seggen / Gesalfde: Joh. 1: 42. en 4: 25.

31. Vr. Magmen dan elk een die gesalfd is / wel Messias of Christus noemen?

Antw. Neen: so niet als 't in Gods Woord verstaan word: want het is daar een eigen naam van de genen die van Gods wegen tot eenig amt gesalfd waren; Psal. 105: 15. en een besonder naam van seker uitstekend persoon / van God zelfs gesalfd ten Heiland van zijn volk. Dan. 9: 25/26. Joh. 4: 25.

32. Vr. Is Jesus nu dese Messias?

Antw. Gewisselik is hy 't. Want hier in komt de Schrift van 't Nieuw en Oud Testament over een / dat Jesus is de Christus Joh. 20: 31. van welken Moses in de Wett geschreeven heeft, en de Profeeten Joh. 1: 46. Ziet Matt. 16: 16. Joh. 6: 69. Hand. 17: 3.

33. Vr. Hoe isset nu te verstaan dat hy gesalfd is?

Antw. Also dat hy verduld heeft 't gene in 't Oud Testament door de salvinge beduid werd; verg. Jes. 61: 1. met Luk. 4: 18/21.

34. Vr. Hoe was 't met de salvinge in 't Oud Testament gelegen?

Antw. God had sekere heilige salfoolie doen maken Exod. 30: 22/23. en daarmede doen salven Priesters v. 30. Lev. 8: 12. Profeeten en Kooningen 1. Koon. 19: 16. die daar van ook gesalfden des HEEREN genaamd wierden Psal. 105: 15. en 84: 10. 1. Sam. 12: 3. en 24: 7/11. en 26: 9. 2. Sam. 1: 16. Ziet Right. 9: 8. 1. Sam. 10: 1. en 16: 13.

35. Vr. Wat hield dat in?

Antw. Twee dingen: I. Dat God hen reght en last gaf tot dat amt; alsoo zy uit Gods naam/ en door zijne dienaaren daartoe gesalfd wierden: Ziet Exod. 30: 30. Levit. 8: 12. 1. Sam. 10: 1. II. Dat Gods Geest hen bekwaam maakte om dat amt wel te bedienen; gelijk oolie en salve 't lichaam ververscht en de leden veerdig maakt. Ziet 1. Sam. 10: 9. en 16: 13.

36. Vr. Is dat nu in Christus verbuld?

Antw. Ja. Sonder uiterlyke salve/ heeft hy van God ontvangen vollen last en bekwaamheid om 't Amt van Saligmaaker uit te voeren.

37. Vr. Waar uit blykt zijn Last?

Antw. I. Dat hem de Vader geheiligd en in de weereld gesonden heeft Joh. 10: 36. Siet Joh. 8: 18. Gal. 4: 4. Luk. 4: 18. uit Jes. 61: 1. II. Dat hy hem gekomen zijnde heeft verfegeld Joh. 6: 27. dat is/ bevestigd; als sodanig eene stemme van d'hoogweerdige heerlikheid tot hem gebraght werd, dese is mijn geliefde Soon in welken ik myn welbehaagen hebbe; 2. Pet. 1: 17. 't welk eerst geschied is by zijnen Doop. Matt. 3: 17. Mar. 1: 11. Luk. 3: 22. en daarnaa/ doe Petrus/ Jakobus en Joannes met hem op den heiligen berg waren 2. Pet. 1: 18. Matt. 17: 5. Mar. 9: 7. Luk. 9: 35.

38. Vr. Waarin bestaat zijne bekwaamheid?

Antw. Na zijne Godheid heeft hy alles uit hem-selven: Maar na zijne Menscheid heeft hem God gesalfd met vreugden-oolie boven zijne medegenooten Psal. 45: 8. dat is te seggen/ dat hem God gesalfd heeft met den heiligen Geest en met kraght, Hand. 10: 38. dat is/ met de kraght des H. Geestes/ meer als gemeen: want God en geeft hem den Geest niet met maate; Joh. 3: 34. overmits dat tot sulken grooten werk uitneemende gaaven vereischt wierden. Jes. 11: 2. Ziet Jes. 61: 1/ 2/ 3. Luk. 4: 18/ 19. Daarom is d'H. Geest ook sightbaarlik op hem nedergedaald Matt. 3: 16. Mar. 1: 10. Luk. 3: 22.

39. Vr. Welke zijn de Deelen van zijn Middelaarschap/ daar hy toe gesalfd is?

Antw. Hy is gesalfd tot Profeet/ Priester/ Kooning. Als Profeet leert hy onse onweetenheid; als Priester versoent hy onse ongereghtigheid; als Kooning helpt hy onse onmaghtigheid.

40. Vr. Is Christus dan een Profeet?

Antw. Ja: Een groot Profeet is onder ons opgestaan; Luk. 7: 16. naamelik/ Jesus de Nazarener, een Profeet kraghtig in werken en woorden, voor God

God en all het volk: Luk. 24: 19. Dese is waarlik de Profeet, die in de weereld komen soude. Joh. 6: 14.

41. Vr. Wasset dan voorseid?

Antw. O ja. Want Moses heeft tot de vaderen gesegd, (Deut. 18: 15/ 18/ 19.) de Heere uwe God sal u eenen Profeet verwekken, uit uwe broederen, gelijk my; dien sult gy hooren in alles wat hy tot u spreecken sal. En 't sal geschieden dat alle ziele die desen Profeet niet en sal gehoord hebben, uitgeroeyd sal worden uit den volke. Hand. 3: 22/ 23. en 7: 37.

42. Vr. Waar in is hy Moses gelijk?

Antw. Datse beide d'opperste Leeraars zijn/ elk in zijnen tijd; Moses van de Wett/ Deut. 34: 10. Christus van 't Euangelium; Matt. 23: 8. want de Wett is door Moses gegeeven; de Genade en Waarheid is door Jesus Christus geworden. Joh. 1: 17. die getrouw is den genen die hem gesteld heeft; gelijk ook Moses in geheel zijn huis was Heb. 3: 2.

43. Vr. Is hy dan geen grooter Profeet als Moses?

Antw. Ja/ vry al grooter. Want I. hy spreekt met meerdere Autoriteit. II. hy leert met meerder fondament. III. hy onderrigt met grootere klaarheid. IV. hy drijft zijne leere met meerdere kragt.

44. Vr. Wat Autoriteit heeft hy boven Moses?

Antw. Dese is so veel meerdere heerlikheid weerdig geagt dan Moses, als de gene die t'huis gebouwd heeft, meerdere eere heeft dan het huis. En Moses is wel getrouw geweest in geheel zijn huis, als een Dienaar; maar Christus als de Soon over zijn eigen huis. Heb. 3: 3–6. Daarom ook de stem van den hemel van Christus seide/ 't gene op sulken wijse van Moses nooit geseid is/ Hoort hem. Matt. 17: 5. Mar. 9: 7. Luk. 9: 35.

45. Vr. Heeft Moses 't ook so verstaan/ dat Christus meerder Profeet soude zijn als hy was?

Antw. Ja: want I. hy appelleert van hemselven tot Christus, seggende/ na Hem sult gy hooren Deut. 18: 15. En II. hy dreigt d'ongehoorsaamen met de swaarste straffe v. 9. Hand. 3: 23. Daarom ziet toe, dat gy dien die spreekt, niet en verwerpt: want indien dese niet en zijn ontvlooden, die den genen verwierpen, welke op aarden Godlike antwoorden gaf; veel meer en sullen wy niet ontvlieden, so wy ons van dien afkeeren, die van de hemelen is? Heb. 12. 25. en 2: 2/ 3/ 4.

46. Vr. Wat Fondament van leeren heeft hy meer als Moses?

Antw. Moses ging daarin andere profeeten te boven/ dat God met hem sprak van mond tot mond, Num. 12: 8. en van aangesigt tot aangesigt Deut. 34: 10. Maar Christus was daarin boven Moses, dat hy niet alleen sprak wat hy wist, en getuigde dat hy gesien had; Joh. 3: 11. en 7: 16. en 8: 28. en 12: 49. en 14: 24. maar dat hy selfs God zijnde/ en in den schoot des Vaders Joh. 1: 18. alle dingen selfs weet Joh. 21: 17. in welken alle schatten der wysheid en der kennisse verborgen zijn. Kol. 2: 3. Siet Matt. 11. 27. verg. mede Exod. 33: 20. en Joh. 1: 18.

47. Vr. Waar door toont Christus meerdere Klaarheid in zijne leere als Moses?

Antw. Door dien hy ons Gods verborgenen raad van onse verlossinge volkomelik openbaart. Want de wett is door Moses gegeeven / (die maar eene schaduwe was van toekomende goederen; maar het beeld selve der saken Heb. 10: 1.) de genade en waarheid is door Jesus Christus geworden : Niemant en heeft ooit God gesien ; d'eeniggebooren Soon , die in den schoot des Vaders is, die heeft het ons verklaard Joh. 1: 17/ 18. Siet Matt. 11: 27. want / seit hy / al wat ik van mijnen Vader gehoord hebbe, dat hebb ik u bekend gemaakt. Joh. 15: 15. Siet Rom. 16: 25. Kol. 2: 3. Siet ook XI. §. 47.

48. Vr. Waarin bestaat de kragt zijner leere?

Antw. Nooit en heeft een mensche alsoo gesprooken gelijk dese mensche Joh. 7: 46. want hy leerde als magt hebbende ; en niet als de Schriftgeleerden. Matt. 7: 29 Siet X. §. 63. 66. Daar van is Christus Euangelium eene kragt Gods ter saligheid, Rom 1: 16. 't welk ook werkt in de genen die gelooven 1. Thess. 2: 13. om dat het is eene bedieninge des Geestes 1. Kor. 3: 6/ 7/ 8. Siet XI. §. 48.

49. Vr. Is Christus ook tot Priester gesalfd?

Antw. O ja: De HEERE heeft gelwooren , en 't en sal hem niet berouwen; gy zijt Priester in eeuwigheid , na d'ordening van Melchizedek Psal. 110: 4. Hierom, aanmerkt den Hoogenpriester onser belydenis Christus Jesus Heb. 3: 1. en 5: 5/ 6/ 11. en 6: 20.

50. Vr. Wat is te seggen / na d'ordening van Melchizedek?

Antw. Men leest van twee Priesterlike ordeningen / van Melchizedek voor de wett / Gen. 14: 18. en van Aaron onder de wett. Exod. 28: 1. Elke ordening bestaat in sekere regelen of wetten / volgens welke dat Priesterschap moet bediend worden: want het priesterschap veranderd zijnde , so geschiedter ook noodsakelik verandering der wett Heb. 7: 12.

51. Vr. Welk is nu 't onderscheid?

Antw I. Dat Aarons Priesterschap erfde op 't geslagt; Num. 25: 13. maar Melchizedek was alleen. Heb. 7: 3. II. Aarons Priesterschap stond onder Melchizedek; maar Melchizedek onder niemant. Heb. 7: 5—10. III. Aarons Priesterschap was onvolmaakt ; maar Melchizedeks ordening heeft een volmaakt Priesterdom Hebr. 7: 11/ 12. IV. Daarom ook Aarons Priesterdom voor eenen tijd was ; maar Melchizedeks voor eeuwig. Psal. 110: 4. Heb. 5: 6. en 6: 20. en 7: 3.

52. Vr. Hoedanigen Priester is Christus dan / na dese ordening van Melchizedek?

Antw. I. d'Opperste Priester. II. d'eeuwigste Priester. III. een volkomen Priester.

53. Vr. Hoe is hy d'opperste Priester?

Antw. De hoofdsomme der dingen daar van wy spreeken is, (I.) dat wy hebben sodanigen Hoogepriester, die geseten is aan de reghterhand des troons der Majesteit in de hemelen; eenen bedienaar des Heiligdoms, en des waaren Tabernakels (dat is de hemel Heb. 9: 24.) welken de Heere heeft opgereght, en geen mensche. Heb. 8: 1/ 2. II. voor so veel het niet sonder eedsweeringe geschied is : want Aarons priesters zijn wel sonder eedsweeringe priesters geworden;

worden ; maar dese met eedsweeringe ens. Heb. 7: 20/ 21.

54. Vr. Isser sulk geen Hoogepriester meer buiten hem?

Antw. Neen: De priesters van de wett zijn wel veele priesters geworden; om datse door den dood verhinderd wierden altijd te blijven; maar dese, om dat hy tot in eeuwigheid blijft, heeft een onvergankelik priesterschap. Heb. 7: 23/ 24.

55. Vr. Waar door is hy een volkomen Hoogepriester?

Antw. Door dien hy volkomelik kan salig maaken de genen die door hem tot God gaan; alsoo hy altijd leeft, om voor hen te bidden. Heb. 7: 15. zijnde volkomen van Persoon/ en volkomen in zijnen Dienst.

56. Vr. Hoe is hy volkomen van Persoon?

Antw. Hy is sodanig en Hoogepriester als ons betaamde, (I.) heilig, onnoosel, onbesmett, afgescheiden van de sondaaren, en hooger dan de hemelen geworden: dien 't niet alle dagen noodig en was, gelijk den hoogen priesteren der wett/ eerst voor zijne eigene sonden slaghtofferen op te offeren, daar na voor de sonden des volx: want dat heeft hy eenmaal gedaan, als hy hem selven opgeofferd heeft. Heb. 7: 26/ 27. II. maghtig en kraghtig: Want de wett stelt tot hoogepriesters menschen, die swakheid hebben; maar 't woord der eedsweeringe, die na de wett is gevolgd, stelt den Soone, die tot in eeuwigheid geheiligd is. v. 28.

57. Vr. Hoe is hy volkoomen in den Priesterliken Dienst?

Antw. Alsoo/ dat hy volkomelik verright 't gene eenen Priester te doen staat/ daarin I. dat hy voor ons offert. II. en dat hy voor ons bid.

58. Vr. Welk is zijne volkomene Offerhande?

Antw. Hy heeft ons met d'eenige offerhande zijns Lighaams verlost: in welken wy geheyligd zijn door d'offerhande van Jesus Christus Lighaam, eenmaal geschied. Heb. 10: 10. want met eene Offerhande heeft hy in eeuwigheid volmaakt de genen die geheiligd worden v. 14. Siet ook Heb. 9: 12. Siet breeder in 't XVIII. Hoofdst.

59. Vr. Waar in bestaat zijne Voorbiddinge?

Antw. Dat hy uit kraght deser versoeninge ook voor ons bid Rom 8: 34. want wy hebben eenen Voorspraak by den Vader, Jesus Christus den reghtveerdigen, voor soo veel hy is eene versoeninge voor onse sonden 1. Joh. 2: 1/ 2. alsoo hy eenmaal gestorven zijnde/ nu altijd leeft om voor ons te bidden, Heb. 7: 25. Heb. 9: 24. Siet XIX. Hoofdst. over den XVII. Sond.

60. Vr. Is Christus ook tot Koning gesalfd?

Antw. O ja. Want tot den Soon segt God/ u troon, ô God, is in alle eeuwigheid, de schepter uws Koningryx is een reghte schepter. ens. Heb. 1: 8/ 9. uit Psal. 45: 7/ 8. En op David, als voorbeeld van Christus, heeft hy gesprooken/ Ik hebbe mijnen Koning gesalfd over Zion, den berg mijner heiligheid. Psal. 2: 6. verg. v. 7. met Heb. 1: 5. en v. 8/ 9. met Openb. 2: 26/ 27. 19: 15. Daarom heet hy Kooning der Koningen, en Heere der Heeren Openb. 19: 16. Siet ook 2. Sam. 7: 12. Psal. 132: 11. Jes. 9: 6. Jer. 23: 5. Ezech. 34: 23/ 24. Dan. 2: 44. en 7: 14/ 27. verg. met Luk. 1: 32/ 33. en Zach. 9: 9. verg.

met Matt. 21: 4/ 5. Joh. 12: 14/ 15. 't Is daarom ook door Gods besondere Voorsienigheid geschied / dat Pilatus in zyne onweetenheid dit opgeschrift aan Christus kruis gehegt heeft: Jesus de Nazarener, de Kooning der Jooden. Matt. 27: 37. Mar. 15: 26. Luk. 23: 38. Joh. 19: 19.

61. Vr. Is hy dan der Jooden Koning alleen?

Antw. Neen: Is God een God der Jooden alleen? is hy 't niet ook der Heidenen? Ja ook der Heidenen: Rom. 3: 29. Daarom geeft God zijnen Kooning maght over de Heidenen. Openb. 2: 26/ 27. en de Heidenen tot zijn erfdeel, en de einden der aarde tot zijne besittinge Psal. 2: 8. en 72: 8. Siet Jes. 11: 10. heerscht, seght hy / in 't midden uwer vyanden. Psal. 110: 2.

62. Vr. Waarom werd hy dan der Jooden Koning genaamd; en zijn troon / Davids troon?

Antw. Om dat het besitt der hemelsche Regeeringe van ouds af by 't volk van Israel geweest is Ex. 19: 5/ 6. daarom heeft God den schepter der sterkte van zyns Soons Rijk uit Zion willen senden Psal. 110: 3. van waar ook de wervinge van dit Kooningrijk / dat is / de vergadering zijner Kerke / begin genoomen heeft. Luk. 24: 47. Hand. 1: 4/ 8. en 13: 46.

63. Vr. Waarin bestaat Christus Koningdom?

Antw. I. Daarin / dat hy ons regeert / en II. dat hy ons beschermt.

64. Vr. Hoe regeert hy zyn volk?

Antw. Niet weereldlik; want mijn Kooningryk, zeit hy / en is niet van dese weereld Joh. 18: 37. Matt. 20: 25 - 28. maar geestelijker wijse: met zijn Woord / en met zijnen Geest: want dit heeft hy beloofd? Mijn Geest die op u is, en mijne Woorden die ik in uwen mond geleid hebbe, die en sullen van uwen monde niet wykken. Jes. 59: 21/ en 20.

65. Vr. Hoe met zijn Woord?

Antw. Alsoo / dat hy daar door de menschen bekeert / en ter saligheid leid. Rom. 1: 16. want uit Zion soude de wett uitgaan, en 's HEEREN woord uit Jerusalem. En so doende soude hy righten onder de heidenen, en bestraffen veele volkeren. ens. Jes. 2: 2/ 3/ 4. Siet Openb. 19: 13/ 15/ 21. en 2: 16.

66. Vr. Hoe met zijnen Geest?

Antw. Dat hy ons door den selven in alle waerheid leid Joh. 16: 13. want Christus op den dagh zijner Hemelvaert spreekende van de dingen die Gods Koningryk aangaan; en gevraagd zijnde / Heere, sult gy in desen tijd het Kooningryk over Israel weder op regten? gaf tot antwoord / Gy sult ontvangen de kragt des heiligen Geestes, die over u komen sal. ens. Hand. 1: 3/ 6/ 8. waer uit te verstaan was / dat zijn Kooningrijk door den Geest soude opgerigt worden.

67. Vr. Hoe beschermt hy zijn Kooningrijk?

Antw. Alsoo / dat hy ons by de verworvene verlossing beschutt en behoed: want de poorten der Helle, (dat is / de maght en list des Duivels) en sullen zijne Gemeinte niet overweldigen Matt. 16: 18. alsoo hy heeft / by maniere van spreken / de sleutelen der helle en des doots Openb. 1: 18. Siet van Christus Kooningrijk breeder in 't XLV. Hoofdst. als mede in 't XIX. en XXI.

32. Vraage.

32. Vraage. Maar waarom word gy een Kristen genaamd?

Antwoord. Om dat ik door 't Geloove een Lidtmaat van Christus, en alsoo aan zijne salvinge deelachtig ben: op dat ik zijnen Naam belyde; en my selven hem tot een leevendig Dankoffer opoffere; en met eene vrije en goede conscientie, in dit leven tegen de sonde en den Duivel stryde, en namaals in eeuwigheid met hem over alle schepselen regeere.

68. Vr. Isser wel iemant meer, die den naam van Christus draagt?

Antw. Neen. Want die komt niemant toe dan die de Christus is, naam: Jesus, Josefs Soon, van Nazaret Joh. 1:46.

69. Vr. Nochtans noemen wy ons selven Kristenen: waarom dat?

Antw. Om dat wy van zijn volk zijn, die aan hem gelooven. D'auteur van dien naam was Christus, die onder de Regeering van Tiberius, door den Stadhouder Pontius Pilatus gekruist is, schrijft *Tacitus Ann: l. 15. c. 44.*

70. Vr. So is die naam al oud?

Antw. Jase, al van der Apostelen tijden af; want eerst wierdense *Discipuli*, dat is Leerlingen van Christus genoemd, Matt. 27:57. Hand. 6:7. en 9: 1, 10, 26, 36. ens. Daarnaa is't geschied, dat de Discipelen eerst t'Antiochiën KRISTENEN genaamd wierden; en dat van wegen den yver diense toonden tot hunnen Meester Christus Hand. 11:26.

71. Vr. Mogen wy ons na den naam Jesus niet noemen; gelijk de Jesuyten doen?

Antw. Neen. Want 't gene die naam betekent, dat komt hem alleen toe; maar 't gene door den naam Christus betekend word, daar zijn wy met aan deelachtig.

72. Vr. Kan ons die Naam dan wat besonders leeren?

Antw. Ja gewisselik: want een *Kristen*, dat is een Salveling te seggen; die met aan de salvinge van zijnen *Christus*, dat is, Gesalfden Saligmaaker deelachtig is. Die salig wil worden, die moet een Kristen wesen; gelijk hy een Kristen genaamd word.

73. Vr. Hoe is dat te verstaan?

Antw. Alsoo, dat wy deelgenooten zijn van zijne Salvinge, en navolgers van zijn Amt.

74. Vr. Hoe zijn wy deelachtig aan zijne Salvinge?

Antw. Alsoo, dat wy Leden zijnde van 't Lighaam der Gemeinte, daar hy 't Hoofd af is; ook mede elk ons deel krijgen van de genade daar hy van den H. Geest met begaafd is: Want uit zijne volheid hebben wy alle ontvangen, ook genade voor genade, dat is, d'eene genade voor d'andere, of d'eene by d'andere, Joh. 1:16.

75. Vr. Noemt de H. Schrift dat ook Salvinge?

Antw. Ja: Die ons met u bevestigd heeft in Christus, en die ons gesalfd heeft is God; 2. Kor. 1:21, 22. En de salvinge die gy van hem ontvangen hebt

blyft in u 1. Joh. 2: 27. Want dat is gelijk de kostelike oolie op 't hoofd, nederdaalende op den baard, den baard van Aaron; die nederdaalt op den soom zijner kleederen. Psal. 133: 2.

76. Vr. Hoe zijn wy navolgers van zijn Amt? Moeten wy dan Profeeten/ Priesters/ en Kooningen wesen?

Antw. Ja wy: want zelfs onse Soonen en Doghteren, onse Dienstkneghten en Dienstmaagden moeten Profeteeren Hand. 2: 17/ 18. en Christus heeft ons gemaakt tot Kooningen en Priesters Gode en zijnen Vader Openb. 1: 6. en 5: 10.

77. Vr. Waar in bestaat het Profeets amt van een Kristen?

Antw. Dat wy zijnen Naam belijden/ dat is/ de deugden verkondigen des genen die ons geroepen heeft uit de duisternis, tot zijn wonderbaar light 1. Pet. 2: 9. Daarom vermaant malkanderen, en stight d'een den anderen. 1. Thess. 5: 11. Die my, zeit hy/ belyden sal voor de menschen, te weeten/ dat ik de Saligmaaker ben/ dien sal ik ook belyden voor mijnen Vader, die in de hemelen is, naam. dat hy een oprecht Kristen is. Matt. 10: 32.

78. Vr. Waarin bestaat het Priesterschap der Kristenen?

Antw. Dat gy uwe lighaamen stelt tot eene leevende, heilige en Gode welbehaaglike Offerhande; welke is u redelike Godsdienst Rom. 12: 1. So wordet gy ook selve tot een heilig Priesterdom, om geestelike Offerhanden op te offeren, die Gode aangenaam zijn door Jesus Christus 1 Pet. 2: 5.

49. Vr. Welke noemt gy Geestelike Offerhanden?

Antw. De geestelike diensten/ die een Kristen aan God bewijst/ tot dankbaarheid voor 't eenigst Versoen-offer/ dat de Hoogepriester onser belijdenis Christus Jesus (Heb. 3: 1) voor ons volbraght heeft. In sulken sin vordert God van ons offerhanden van eenen gebrookenen geest en verslaagen herte Psal. 51: 19. offerhanden des lofs. Heb. 13: 15. offerhanden der weldaadigheid en mededeelsaamheid, v. 16. het avondoffer en reukwerk der gebeden Psal. 141: 2. Openb. 5: 8. en 8: 3/ 4. Het drankoffer des martelaarschaps neffens d'offerhande, dat is/ de bedieninge des geloofs Filip. 2: 17. 2. Tim. 4: 6.

80. Vr. Zijn de Kristenen ook Kooningen?

Antw. O ja: de Kristenschap is de hoogste Adel Hand. 17: 11. want die overwint, zeit Christus/ ik sal hem maght geeven over de heidenen, gelijk ook ik van mijnen Vader ontvangen hebbe. Openb 2: 26/ 27.

81. Vr. Zijn wy nu al Kooningen/ of sullen wy 't noch worden?

Antw. Wy zijn nu strijdende Kooningen; en hier na sullen wy worden regeerende Kooningen. Indien wy verdragen; wy sullen ook met hem heerschen 2. Tim. 2: 12. Rom. 8: 17. Eerst den goeden Stryd gestreeden, daarnaa is my weghgeleyd de Kroone der gereghtigheid. 2. Tim. 4: 7.

82. Vr. Tegen wat voor vyanden hebben wy te strijden?

Antw. Tegen de Sonde die ons lightelik omringt, Heb. 12: 1. tegen den Duivel, die rontom gaat als een brieschende leeuw, soekende wien hy soude mogen verslinden 1. Pet. 5: 8/ 9. en tegen de Weereld, welker vriendschap vyandschap is met God Jak. 4: 4.

83. Vr.

83. Vr. Wat strijd is dat tegen de Sonde?

Antw. Dat gy u onthoud van de vleeschelike begeerlikheden welke kryg voeren tegen de siele. 1. Pet. 2: 11. Dat dan de Sonde niet en heersche in uwe sterflike lighaamen, om haar te gehoorsaamen in de begeerlikheden des selven: noch en stelt uwe leden niet der Sonde, tot wapenen der ongereghtigheid; maar stelt u selven Gode als uit de dooden leevendig geworden zijnde, en stelt uwe leden Gode, tot wapenen der gereghtigheid Rom. 6: 12/ 13.

84. Vr. Hoe moet ik strijden tegen den Duivel?

Antw. Doet aan de geheele wapenrustinge Gods; op dat gy konnet staan tegen de listige omleidingen des Duivels. Efes. 6: 11. denwelken wederstaat, vast zijnde in 't geloove. 1. Pet. 5: 9. Jak. 4: 7.

85. Vr. Hoe sal ik my wapenen tegen de Weereld?

Antw. Word dese Weereld (dat is / den verdorven seden van de menschen in dese eeuwe verg. 1. Kor. 15: 33. Psal. 17: 14.) niet gelijkformig Rom. 12: 2. en hebt de Weereld niet lief, noch 't gene in de Weereld is, 1. Joh. 2: 15. Jak. 4: 4.

86. Vr. Met wat slagh van wapenen moet ik dese vyanden aantasten?

Antw. Met de Wapenrustinge Gods Efes. 6: 11/ 13. want de Wapenen onses krygs en zijn niet vleeschelik; maar kraghtig door God, tot nederwerpinge der sterkten; 2. Kor. 10: 4/ 5/ 6. Dit geestelik wapentuigh bestaat in de geestelike gaaven / die God zijnen Kristenen mededeeld. Efes. 6: 14–18. 1. Thess. 5: 8. Ziet daar af breeder over de 55. Vr.

87. Vr. Wat einde neemt dese Krijgh ten lesten?

Antw. Een seer goed einde / dat wy namaals met Christus regeeren sullen. Die overwint, zeit hy / ik sal hem geeven met my te sitten in mijnen troon; gelijk als ik overwonnen hebbe, en ben met mijnen Vader geseten in zijnen troon. Openb. 3: 21. In desen sinn / zeit hy / Ik verordineere u het Kooningryk, gelijkerwys mijn Vader my dat verordineerd heeft. Luk. 22: 29. en 12: 32.

88. Vr. Waarover sullen wy regeeren?

Antw. Over alle schepselen. So verre is 't waar / 't gene David van den mensche zeit. Psal. 8: 6/ 7. en Paulus op Christus past Heb. 2: 6–9. dat God alles zijnen voeten heeft onderworpen. Want dat is voor de geloovigen / die door Christus sulken reght bekomen. Want in desen allen zijn wy meer als overwinners, door hem die ons heeft lief gehad Rom. 8: 37.

89. Vr. Hoe lang sal die regeering duuren?

Antw. De geloovigen sullen als Kooningen heerschen in alle eeuwigheid Openb. 22: 5. Want de Sonde en sal daar niet meer zijn / en geene vervloekinge salder meer tegen iemant zijn v. 3. en de God des vreedes sal den Satan haast onder onse voeten verpletteren Rom. 16: 20. en de Weereld gaat voor by, en haare begeerlikheid; maar die Gods wille doet, blyft tot in eeuwigheid. 1. Joh. 2: 17.

XVII. HOOFDSTUK.

Van den Persoon des Saligmaakers.

1. Vraage.

GEseid zijnde / welk het Amt des Saligmaakers zy; Hoedanigen Persoon is't nu / die dit Amt bekleed;

Antw. Onse Heere Jesus Christus is Gods Eeniggebooren Soon; Ontvangen van den H. Geest, gebooren uit de Maagd Maria: Dat is te seggen / hy is waarachtig God en waar reghtveerdig Mensch in een Persoon; gelijk vereischt werd / dat de Saligmaaker zijn moest. IX. Hoofdst. 15/ 16/ 17/ 18. Vr. Van zijne Godheid spreekt het II. Artijkel / en XIII. Sond. van zijne Menscheid het III. Art. en XIV. Sond.

2. Vr. Wat valter te seggen van zijne Godheid?

Antw. Dat hy Gods Soon is; en dat hy zelfs ook God is.

XIII. SONDAG.

33. Vraage. Waarom word Christus Gods Eeniggebooren Soon genaamd; so wy doch ook Gods kinderen zijn?

Antwoord. Daarom / dat Christus alleen Gods eeuwige en natuurlijke Soon is: maar wy zijn alleen om zijnent wille / uit genade / tot Gods kinderen aangenoomen.

3. Vr. Heeft God ook Soonen / of kinderen? wie zijnse?

Antw. God heeft verscheiden slagh van kinderen: sommige / die hy geschapen heeft; sommige die hy opgenoomen heeft; en eenen Soone dien hy gegenereerd heeft.

4. Vr. Welke zijn de kinderen die hy geschapen heeft?

Antw. D'Engelen en de Menschen: want hy is de Vader der Geesten Heb. 12: 9. en de God der Geesten van alle vleesch. Num. 16: 22. en 27: 16. Daarom worden d'Engelen Gods Kinderen genaamd Job 1: 6. en 2: 1. en 38: 7. en Adam Gods Soon Luk. 3: 38. en dien volgens alle menschen uit Adam gesprooten zijn ook Gods Geslaghte. Hand. 17: 28. Want hebben wy niet alle eenen Vader? en heeft niet een God ons geschapen? Mal. 2: 10.

5. Vr. Wie zijnse die hy tot kinderen opgenoomen heeft?

Antw. Die zijn noch tweederhande / aan welken hy so besondere gunste bewijst / als of't zijne eigene kinderen waren / schoon datse door de sonde ontaard zijn: waar uit datse God tot eere brengt; sommigen in dit leeven / voor eenen tijd / als d'Overheeden Kinderen des Alderhoogsten Psal. 82: 6. sommigen na dit leeven / voor eeuwig / zijnde Gods Kinderen, dewijle zy kinderen der opstandinge zijn. Luk. 20: 36.

6. Vr. Heeft God buiten desen / noch eenen eigenen Soon / van nature?

Hoe

Hoe is de naam zijns Soons, so gy 't weet? Spreuk. 30: 4.

Antw. Jesus Christus is Gods Eeniggebooren Soon, d'Eeniggebooren van den Vader, Joh. 1: 14. so veel treffeliker geworden dan d'Engelen, als hy uitneemender naam boven hen geërfd heeft: want tot wien van d'Engelen heeft hy ooit geseid, Gy zijt mijn Soon, heden heb ik u gegenereerd? Heb. 1: 4/ 5. uit Psal. 2: 7. En van wien heeft hy ooit geseid/ Dese is mijn Soon, mijn geliefde Matt. 3: 17. Mar. 1: 11. Luk. 3: 32. Mar. 17: 5. Mar. 9: 7. Luk. 9: 35. so dat hy ook Gods eigen Soon genoemd word/ Rom. 8: 22. en seide zelfs dat God zijn eigen Vader was Joh. 5: 18.

7. Vr. Waarin is Christus meer Gods Soon/ als anderen?

Antw. Daarin/ dat hy alleen uit Gods Wesen gegenereerd is; en dat hy boven allen van God bemind is.

8. Vr. Hoe is hy uit Gods Wesen gegenereerd?

Antw. Alsoo: Even als de Menschen teelen huns gelijk/ en deelen 't menschelik Leeven aan hunne kinderen/ menscheliker wijs; alsoo teelt God zijnen Soon/ en deelt hem mede 't Godlik Leeven/ godliker wijs: Want gelijk de Vader 't Leeven heeft in hem selven, alsoo heeft hy ook den Soon gegeeven 't Leeven te hebben in hem selven. Joh. 5: 26. dewelke is het Beeld des onsienliken Gods, Kol. 1: 15. 2. Kor. 4: 4 het Affschijnsel zijner Heerlikheid, en 't Uitgedrukte Beeld zijner Selfstandigheid, Heb. 1: 3.

9. Vr. Heeft God desen Soon liever als anderen?

Antw. O ja! oneindelik. I. 't Is de Soon zijner Liefden, Kol. 1: 13. van welken de Vader bysonderlik/ en nadrukkelik tot tweemaalen toe verklaard heeft/ Dese is mijn Soon, mijn Geliefde, in welken ik mijn welbehaagen hebbe Matt. 3: 17. Mar. 1: 11. Luk. 3: 22. Matt. 17: 5. Mar. 9: 7. Luk. 9: 35. II. En al die hy lief heeft/ die heeft hy lief in desen Soon/ Joh. 17: 23/ 26.

10. Vr. Dese Soon/ is die zelfs ook God?

Antw. Ja: Eens menschen soon is zelfs ook mensch; so moet Gods Soon zelfs ook God zijn: Want hy seide dat God zijn eigen Vader was, hem selven Gode even gelijk maakende. Joh. 5: 18. Die in de gestaltenis Gods zijnde, geenen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn Filip. 2: 6. zijnde een van de drie getuigen in den hemel, welke drie zijn een. 1. Joh. 5: 7.

11. Vr. Maar wijst nu eens aan (volgens XIII. § 49.) I. dat den Soon word toegeschreeven/ 't gene God alleen toekomt; en II. dat van den Soon geseid word/ 't gene elders van God alleen gesprooken is.

Antw. Aangaande 't eerste/ den Soon worden in de H. Schrift toegeschreeven I. Godlike Naamen/ II. Godlike Eigenschappen/ III. Godlike Werken/ IV. Godlike Eere.

12. Vr. Wat helpt de Naam van God? dewijler veele zijn die Goden genaamd worden, 't zy in den hemel, 't zy op d'aarde 1. Kor. 8: 5.

Antw. 't Is met Christus anders gelegen/ dewijl hy besonderlik/ en nadrukkelik/ en sonder eenige bepaalinge God genaamd word; van wien Joannes schrijft/ het Woord was God. Joh. 1: 1. en/ Dese is de waaraghtige God,

1. Joh. 5:20. van welken Thomas seide, Mijn Heere, en mijn God Joh. 20: 28. en Paulus noemt hem den Grooten God Tit. 2:13. dewelke, zeit hy / is God boven allen te prijsen in eeuwigheid. Rom. 9:5.

13. Vr. Wat voor Godlike Eigenschappen worden Christus toegeschreeven?

Antw. Dat hy Eeuwig is; d'Alfa en d'Omega (welke zijn d'eerste en laatste letter in 't Grier A B.) 't Beginn en 't Einde, d'Eerste en de Laaste, Openb. 2:8. en 22:13. wiens uitgangen zijn van eeuwigheid Mich. 4:1. noch beginsel der dagen, noch einde des leevens hebbende Heb. 7:3. Siet Kol. 1:17 Heb. 1:8. Joh. 1:1. Dat hy over al tegenwoordig is; want doe hy lighaamelik op aarden was / zeide hy / de Soon des menschen die in den hemel is. Joh. 3:13. en als hy ten hemel voer / zeide hy / ik ben met u, op aarden / alle dagen Matt. 28:19. Siet Open. 2:1. Matt. 18:20. Dat hy Alweetende is / tot wien Petrus zeide / Heere, gy weet alle dingen, Joh. 21:17. en 16:30. die zelfs de gedaghten kent Luk. 6:8. Joh. 2:24/25. en d'onbegrijpelike verborgentheden der saligheid. Matt. 11:27. Joh. 1:18. Dat hy Almaghtig is; alsoo hy d'Almaghtige genaamd word Openb. 1:8. na de werkinge, waar door hy ook hemselven alle dingen kan onderwerpen Filip. 3:21. Heb. 1:3. En diergelijke dingen meer / die op niemant passen / als op God alleen / Heb. 1: 12. Openb. 3:7. Joh. 14:6 Psal. 2:12.

14. Vr. Wat voor Godlike Werken worden Christus toegeschreeven?

Antw. Al wat de Vader doet, het selve doet ook de Soon desgelyks Joh. 5:19.

15. Vr. Isser geen onderscheid?

Antw. Ja: de Vader is d'oorsprونk van 't werk en d'eerste in 't werken: want de Soon en kan niets van hem selven doen, ten zy dat hy 't den Vader ziet doen. Joh. 5:19. Evenwel brengt de Soon so wel godlike kraght te wege als de Vader / die de dooden leevendig maakt Rom. 4:17. verg. met Joh. 5:21. en dat uit hem selven; want alsoo maakt ook de Soon leevendig die hy will. Joh. 5:21.

16. Vr. Blijkt dat ook in de Werken der Nature?

Antw. Ja. Want alle dingen zijn door hem en tot hem geschapen. Kol. 1: 16. sonder 't Woord en is niets gemaakt van 't gene dat gemaakt is. Joh. 1:3/ 10. Heb. 1:3. en alle dingen bestaan zamen door hem Kol. 1:17. Daarvan heet hy d'Eerstgebooren van alle schepselen v. 15. als reght en bestuur van alles hebbende / gelijk de Eerstgeboorenen volgens de Wett. Gen. 25:31—. en 27:36/37. en 48:18/19.

17. Vr. Blijktet ook in de Werken der Genade?

Antw. Ja / wel duidelik: Dat hy ons salig maakt / bewijst genoegh dat hy God is; want sonder dat soude hy 't niet konnen doen. Siet IX. §. 37—43. Daarom hy ook maght heeft, om de sonden te vergeeven: doch wie kan de sonden vergeeven, dan alleen God? Mar. 2:10/7. hy bestelt den kerkendienst Efes. 4:11. Matt. 28:18/19. en die hy bestelt / die zijn van God geroepen Heb. 5:4. en diergelijke dingen doet hy veele; als in 't vervolg sal blijken.

18. Vr. Heeft hy ook iets aan hemselven gewerkt / 't welk zijne Godheid bewijst?

Antw. Ja hy: want hy kraghtelik beweesen is Gods Soon te zijn, na den Geest der heiligmaakinge (dat is / na de Godheid / daar zijn Vleesch / dat is / zijne menscheid 't leeven en weerdigheid van heeft) uit de opstandinge der dooden, (dat is / door zijne opstandinge uit den dood) Rom. 1: 4. Want dat was zijn eigen werk: overmits ik, zeit hy / mijn leeven aflegge, op dat ik het selve wederom neeme; ik heb maght het selve af te leggen, en hebbe maght het selve wederom te neemen. Joh. 10: 17/ 18. en 2: 19.

19. Vr. Word den Soone ook Godlike Eere toegeschreeven?

Antw. O ja: Op datse alle den Soon eeren, gelijkse den Vader eeren Joh. 5: 23. en dat alle Gods engelen hem aanbidden Heb. 1: 6. op wien de Kristenen hoopen 1. Kor. 15: 19. en bidden / Heere, vermeerderd ons 't geloof Luk. 17: 5. die selfs zeit / Gylieden gelooft in God, gelooft ook in my Joh. 14: 1. gelijk wy mede gedoopt worden in den naame des Soons Matt. 28: 19. 't welk altemaal dingen zijn / die God alleen toekomen; en daarom Christus ook als God: Hem zy de Heerlikheid, beide nu en in den dagh der eeuwigheid 2. Pet. 3: 18.

20. Vr. Wat wordter nu van Christus geseid / dat elders van God alleen gesprooken is?

Antw. Moses zeit dat de Jooden God versocht hebben / Exod. 17: 2. Num. 14: 22. en 21: 5. Psal. 78: 17/ 18/ 19. en 95: 9. Paulus spreekt daar van / datse Christus versocht hebben. 1. Kor. 10: 9. Jesaias verhaalt / dat hy Gods heerlikheid gesien heeft. Jes. 6: 1/ 3. Joannes verklaart / dat Jesaias dies tijds Christus heerlikheid sagh, en van hem sprak Joh. 12: 41. David sprak tot God / Gy zijt opgevaaren in de hoogte Psal. 68: 19. Paulus zeit van Christus / Hy is opgevaaren in de hoogte Efes. 4: 8. Vergelijkt mede Jes. 8: 13/ 14/ 15. en 28: 16. met Luk. 2: 34. Rom. 9: 32/ 33. 1. Pet. 2: 6/ 7. Als ook Jes. 40: 3. met Matt. 3: 3. Mar. 1: 2. Noch Jes. 41: 4. en 48: 12. met Op. 1: 8/ 17. en 22: 13. Gelijk mede Jes. 44: 3. met Openb. 21: 6. Voorts Psal. 97: 7. met Heb. 1: 6. Insgelijx Psal. 102: 26. met Heb. 1: 10. Noch eens Jes. 45: 23. met Rom. 14: 10/ 11. Fil. 2: 10. Gelijk ook Zach. 11: 12/ 13. met Matt. 26: 15. 27: 9/ 10. En Zach. 12: 10. met Joh. 19: 37. Openb. 1: 7.

21. Vr. Blijkt daaruit dat Christus God is?

Antw. Ja. Al wat God toekomt / dat kan op geen schepsel gepast worden; of 't soude afgoderije zijn: want mijne eere, zeit God / en sal ik geenen anderen geeven Jes. 42: 8. en 48: 11. verg. Gal. 4: 8. So moet dan volgen / dat Christus God zelfs is; om dat van hem even 't selve gesprooken word / als van God.

22. Vr. Kan 't ons sonderling wat helpen / dat onse Saligmaaker God en Gods Soon is?

Antw. Ja / seer veel. Want hoe souden wy anders verlost worden? Ik salse verlossen, zeit hy / door den HEERE hunnen God Hos. 1: 7. Indien dan de

de Soon u sal vry gemaakt hebben, so sult gy waarlik vry zijn. Joh. 8: 36. Siet breeder IX §. 37-43.

23 Vr. Hoe is dat gelegen?

Antw. Dat wy om sijnent wille niet meer dienstknegthen der sonde zijn; Joh. 8: 34. maar Kinderen van den Allerhoogsten God / die ons te vooren verordineert heeft tot Aanneeminge tot Kinderen, door Jesus Christus Efes. 1: 5/6. Want so veele als hem aangenoomen hebben, dien heeft hy maght gegeeven om Gods Kinderen genaamt te worden, naam: die in sijnen naame gelooven. Joh. 1: 12.

24. Vr. Waar in bestaat die Kindschap?

Antw. Soo veele alsser door Gods Geest geleid worden, die zijn Gods Kinderen. Want gy en hebt niet ontvangen den Geest der Dienstbaarheid wederom tot vreese; (dat is / Gods Geest en getuigt in u gemoed niet / dat gy van hem vreemd zijd / en onder vreese staat van de verdoemenis der wett) maar gy hebt ontvangen den Geest der Aanneeminge tot Kinderen; door welken wy roepen, *Abba*, (een Syrisch woord / 't welk is te seggen) Vader. Deselve Geest getuigt met onsen Geest, dat wy Gods Kinderen zijn. Rom. 8: 14/ 15/ 16.

25. Vr. Wat voordeel geeft ons dat?

Antw. Indien wy Kinderen zijn, so zijn wy ook erfgenaamen; Erfgenaamen Gods, en mede-erfgenaamen van Christus v. 17. Daarom / siet, hoe grooten liefde dat ons de Vader gegeeven heeft, dat wy Gods Kinderen genaamt souden worden! 1. Joh. 3: 1/ 2.

26. Vr. Waar komt ons dat van daan?

Antw. Dewijle Christus Gods Soon is / die sich niet en schaamt ons broeders te noemen Heb. 2: 11/ 12. uit Psal. 22: 23. Siet Joh. 20: 17. so neemt God om sijnent wille de broederen sijns Soons tot sijne Kinderen aan.

27. Vr. Zijn wy Gods Kinderen / en noemt Christus ons sijne Broederen; hoe is hy dan onse Heer?

Antw. Om dat hy onse Heer is / daar door heeft hy de magt om ons tot Gods Kinderen te maaken. Indien de Soon u sal vry gemaakt hebben, so sult gy waarlik vry zijn Joh. 6: 36. verkondigende vreede door Jesus Christus: dese is een Heer van allen. Hand. 10: 36.

34. Vraage. Waarom noemt gy hem onsen Heer?

Antw. **Om dat hy ons met lijf en ziele / van alle onse sonden / niet met goud ofte met silver / maar met sijnen dierbaaren bloede gekocht / en van alle geweld des Duivels verlost heeft; en ons alsoo hem tot een eigendom gemaakt.**

28. Vr. Is Christus dan onse Heer?

Antw. Ja hy; en niemand anders: Want wy hebben maar eenen Heere, Jesus Christus, door welken alle dingen zijn, en wy door hem 1 Kor. 8: 6. Dese is een Heer van allen Hand. 10: 36. welken God tot eenen Heere en Christus gemaakt heeft Hand. 3: 36. op dat alle tonge soude belijden, dat Jesus Christus de Heere zy Filip. 2: 11.

29. Vr. Hoe is hy onse Heer?

Antw. Tweesins: voor soo veel als hy God is/ en voor soo veel als hy Middelaar is.

30. Vr. Hoe is hy Heer door sijn Godheid?

Antw. Hy is een erf-heer/ welken God gesteld heeft tot eenen Erfgenaam van alles, door welken hy ook de weereld gemaakt heeft Heb. 1:2. Verg. Matt. 21:38. Rom. 8:17. Want/ seid hy/ al wat de Vader heeft is mijne. Joh. 16: 15. Daarom mag ik hem noemen/ Mijn Heer en mijn God Joh. 20:28 die de Heer is van den Hemel 1 Kor. 15:47. so wel als de Vader Heer is van hemel en aarde Matt. 11:25.

31. Vr. Hoe is hy Heer/ als Middelaar?

Antw. Alsoo/ dat hy ons met sijn bloed heeft vry gekocht/ uit de slaverny des Duivels/ daar wy sonder dat in geweest hadden: op dat hy ons verlossen soude van alle onse ongeregtigheid, en hem selven een Eigen Volk soude reinigen Tit. 2:14. Siet IV. §. 7–28.

III. ARTYKEL.

XIV. SONDAG.

35. Vraage. Wat is dat geseid/ Die ontvangen is van den Heiligen Geest, gebooren uit de Maagd Maria?

Antw. **Dat Gods eeuwige Soon/ die waaragtig en eeuwig God is en blijft/ waare Menschelike Natuur uit den vleesche en bloede der maagd Maria/ door de werkinge van den H. Geest/ aangenoomen heeft: op dat hy ook het waare Saad van David zy; sijnen broederen in alles gelijk/ uitgenoomen de sonde.**

32. Vr. Isser iet nader te seggen van de Natuur des Saligmaakers/ als dat hy God is en Gods Soon?

Antw. Ja; want hy is ook Mensch en eens Menschen Soon: de Middelaar tusschen God en de menschen is de Mensche Christus Jesus, 1 Tim. 2:5. die hemselven/ als Middelaar/ altijd noemde den Soon des Menschen: Siet insonderheid Joh. 5:27.

33. Vr. Sijn 't dan ook twee verscheidene Persoonen/ d'een God/ en d'ander Mensch?

Antw. O Neen! dan moestender twee verscheidene Saligmaakers zijn. Maar een selfde Persoon is 't allebeide; de Soon des Menschen na den VLEESCHE, en Gods Soon na den GEEST der Heiligmaakinge Rom. 1:3/4. deselve is uit de Menschen/ soo veel het vleesch aangaat; dewelke is Godt boven al te prijsen in eeuwigheid Rom. 9:5. Verg. IX. §. 47.

34. Vr. Is hy 't altijd beide geweest/ so wel Mensch als God?

Antw. Neen: Hy is God van eeuwigheid; maar hy is Mensch geworden op sekeren tijd/ wanneer de volheid des tijds gekomen was, dien God daar toe

 bestemd

bestemd had. Gal. 4: 4. Verg. X §. 33/ 42. Want een Mensch en kan van eeuwigheid niet zijn.

35. Vr. Is hy dan voor dien tijd geweest / als God; en niet geweest / als Mensch?

Antw. Soo is 't: want het Woord is vleesch GEWORDEN. Joh. 1: 14. Gal. 4: 4. en hy is geworden na den vleesche; Rom. 1: 3.

36. Vr. Is God dan in Mensch veranderd?

Antw. Geensins: want de Godheid is onveranderlik. XIII. §. 38. Maar de Menscheid is niet deselve onveranderlik / onvermengelik / onscheidelik en ondeelbaarlik vereenigd.

37. Vr. Maar is hy sulken Mensch als andere menschen / van een selfde natuur?

Antw. Ja: uitgenoomen dat hy geen sondig mensch is: want de Sonde behoort niet tot de natuur van den Mensche; alsoo God den mensche eertijds geschapen heeft sonder sonde. (verg. VI. §. 8/ 9. en VII § 31.) Maar God heeft sijnen Soon gesonden in gelijkheid van 't sondig vleesch, dat is / in sulken natuur als de sondige menschen hebben Rom. 8: 3.

38. Vr. Is hy dan mede afkomstig van Adam?

Antw. Ja hy; na uitwijsen van sijn Geslagtregister / Luk. 3: 23 –; na den inhoud van Gods Belostenis / dat het Saad van die vrouw / van Eva / den kop der Slagh vermorselen soude Gen. 3: 15. Siet VIII. §. 1 4. X. §. 25/ 26; en na den eisch van Gods Regt IX. §. 23.

39. Vr. Maar is Christus van geene hoogere afkomste / als Adam?

Antw. Ja; na de Godheid: d'eerste Adam is uit d'aarde, aardsch; de tweede Adam (dat is Christus) is de Heere van den hemel. 1 Kor. 15: 47. Maar na de Menscheid is hy uit de Vaderen Rom. 9: 5.

40. Vr. Wat voor Vaderen?

Antw. De geloovige Voorouderen onses Saligmaakers na den vleesche; uit welken hy gesprooten is so veel het vleesch aangaat Rom 9: 5. Matt. 1: 1. Want het is openbaar, dat onse Heer uit Juda gesprooten is Heb. 7: 14. en dat hy Davids Soon is Matt. 22: 42. Mark. 12. 35. Luk. 20: 41. 't welk in voortijden onder Israels volk d'eigen naam van den Messias was. Matt. 9: 27. en 1 :23. en 15: 22. en 20: 30/ 31. en 21: 9/ 15.

41. Vr. Door wat reden?

Antw. Om dat God David met eede gesworen hadde (Psal. 132: 11.) dat hy uit de vrugt sijner lendenen, so veel het vleesch aangaat, den Christus verwekken soude Hand. 2: 30. So heeft God Israël, van deses Saad, na de beloftenis, verwekt den Saligmaaker Jesus Hand. 13: 23. die geworden is uit Davids Saad na den vleesche Rom. 1: 3. 2. Tim. 1: 8. Siet Luk. 2: 4. Matt. 1: 20. Luk. 1: 27. Matt. 1: 16. Luk. 3: 23 –. Openb. 22: 16. Rom. 15: 12. Jes. 11: 10/ 1.

42. Vr. Maar is 't niet genoegh / alsmen gelooft / dat Christus waarlik Mensch is; al evenveel waar hy sijne Menscheid van daan heeft?

Antw. Neen: want I. God heeft anders niemand tot Saligmaaker gesteld

of

of beloofd / als den genen die uit Davids lendenen spruiten soude. Is hy dan Davids Saad niet; so en is hy ook onse Saligmaaker niet. II. En is 't dat wy Gods Woord gelooven / 't welk segt / dat hy Mensch is; so moeten wy ook gelooven dat hy Davids Saad is / om dat Gods Woord sulx mede getuigt.

43. Vr. Wie sijn nu Christus naaste Ouders geweest?

Antw. De Maagd Maria was sijne Moeder; en Josef haar ondertrouwde Man was sijn Stiefvader. Daarom heet Maria de Moeder des Heeren Luk. 1:43. Hand. 1:14. en Jesus haar eerstgeboorен Soon Luk. 2:7.

44. Vr. Maar is hy ook niet den Soon van Josef? Luk. 4:22. Joh. 1:46.

Antw. Neen: hy was, (so men meinde, doe hy op aarden verkeerde) de Soon van Josef Luk. 3:23. Maar Josef en was sijn natuurlike Vader niet. Want eer sy zamen gekomen waren, werd Maria swanger bevonden van den heiligen Geest Matt. 1:18.

45. Vr. Hoe! was de H. Geest sijn Vader dan?

Antw. Geensins: maar die werkte Godliker wijs / in Maria / dat sy bekwaam was / om sonder Mans toedoen desen Soon t'ontvangen / en daar naa te baaren. Want Maria seide, (als d'Engel Gabriel haar de boodschap braght / dat sy desen Soon baaren soude) hoe sal dat geschieden; de wijl ik geenen Man bekenne? En d'Engel antwoordende seide tot haar, de H. Geest sal over u komen, en de Kraght des Alderhooghsten sal u overschaduwen. Luk. 1:34/35.

46 Vr. Is Christus dan al natuurlik van Maria gebooren?

Antw. Ja: want hy is uit haar vleesch en bloed deelaghtig geworden / sijnde geworden uit een Vrouwe Gal. 4:4. Heb. 2:14.

47. Vr. Maar ging dat natuurlik / gelijk als 't met de geboorte van andere menschen gaat?

Antw. Ook al: want hy is in haar ontvangen Matt. 1:21. en negen maanden van haar gedraagen Luk. 1:56. verg. 2:6. sijnde de vrught haares buix Luk. 1:42. tot dat de dagen vervuld waren datse baaren soude; en doe baarde sy haaren eerstgeboorenen Soon Luk. 1:6/7.

48. Vr. Had Maria dan noch meer kinderen na Jesus?

Antw. 't Is onbekend: maar voor Jesus heeft sy geen kind gehad / noch geenen man bekend: en daar van heet hy d'Eerstgebooren / door wiens geboorte de baarmoeder van Maria geopend is / Siet Exod. 13:2.

49. Vr. Waarom moest hy sonder Vader gebooren worden?

Antw. Om dat hy sonder schuld van sonden moest gebooren worden. Want Adams Sonde konde hem niet toegerekend worden; dewijl hy wel uit Adam / maar niet door Adam gesprooten is.

50. Vr. Wat heefter de H. Geest toe gedaan?

Antw. Die heeft de Vrught geheiligd / datse weerdig was om met den Persoon van Gods Soon vereenigd te worden: daarom ook dat Heilige, dat uit u gebooren sal worden, sal Gods Soon genaamt worden, seide d'Engel tot Maria Luk. 1:35.

51. Vr. Waarin is Christus heiliger dan andere menschen?

Antw. Dat hy sonder Smet van sonden gebooren is; sijnen broederen in alles gelijk / uitgenoomen de sonde. Want wie van u overtuigt my van Sonde? seide hy Joh. 8:46. die geene sonde gekend heeft, 2 Kor. 5:21. en daarom geene sonden gedaan en heeft, noch daar en is geen bedrogh in sijnen mond gevonden 1 Pet. 2:22. uit Jes. 53:9.

52. Vr. Maar was hy geene Menschelijke Swakheden onderworpen?

Antw. Ja: maar hy en is geen mensche van gelijke Beweegingen als wy Jak. 5:17. die in alle dingen, gelijk als wy, versoght is; doch sonder Sonde. Heb. 4:15.

36. Vraage. Wat nuttigheid bekomt gy door dese Heilige Ontvangenis en Geboorte van Christus?

Antw. Dat hy onse Middelaar is; en met sijnen onschuld en volkomene heiligheid / mijne sonden / daarin ik ontvangen en gebooren ben / voor Gods aangesight bedekt.

53. Vr. Soude Christus geen Middelaar zijn / so hy op sulken wijse niet gebooren ware?

Antw. Neen hy: want hy moest een waar en reghtveerdig Mensche zijn. IX. §. 32–36. want en hy die heiligd, en sy die geheiligd worden, zijn alle uit een; om welke oorsaak hy hem niet en schaamt haar broeders te noemen. Heb. 2:11. Als Christus en wy niet van eene afkomst waren / so soude dat niet konnen wesen.

54. Vr Zijn wy dan geheiligd door dese sijne heilige Ontvangenis en Geboorte?

Antw. Ja wy: voor soo veel als hy sonder dat onse sonden en schuld van Gods Toorn niet had konnen bevrijden / overmits dan de kinderen (die God hem gegeeven heeft / v. 13. dat is / sijne geloovigen) vleesch en bloed deelachtig zijn, so is hy ook desgelijx aan de selve deelachtig geworden: op dat hy door den dood te niete doen soude den genen die 't geweld des Doods hadde, dat is, den Duivel; en verlossen soude alle de genen die met vreese des Doods, door all hun leeven de dienstbaarheid onderworpen waren. Heb 2:14/15.

55 Vr. Soude hy in dien staat d'Engelen / die gevallen zijn / niet hebben konnen verlossen?

Antw. Als Middelaar niet: want waarlik hy en neemt d'Engelen niet aan, om te verlossen; maar hy neemt Abrahams Saad aan, (dat zijn menschen uit Abraham gesprooten / en als Abraham / zijne navolgers zijnde in 't geloof) Gal. 3:9/29. Heb. 2:16.

56. Vr. So is hy dan alleen ons gebooren Middelaar?

Antw. O ja: want een kind is Ons gebooren, een Soon is Ons gegeeven, heeft de Profeet van Christus voorseid. Jes. 9:5. en d'Engel den Herderen verkondigd / dat u, zeit hy / gebooren is de Saligmaaker Luk. 2:11. En een ygelik die dese hoope op hem heeft, die reinigt hemselven, gelijk hy rein is. 1. Joh. 3:3.

XVIII. HOOFD-

XVIII. HOOFDSTUK.

IV. ARTYKEL

Van den Staat der Vernedering onſes Saligmaakers.

1. Vrage.

'T IS geſeyd / waarin 't Amt des Saligmaakers beſtaat / en wat voor een Perſoon dat Amt bekleed: Nu / in wat Staat voert hy zijn Amt uit;

Antw. I. In den Staat van Vernedering / XVIII. Hoofdſt IV. Art. XV. XVI. Sond. II. En in den Staat van Verhooging. XIX. Hoofdſt. V. VI. VII. Art. XVII. XVIII. XIX. Sond. Want hy heeſt hemſelven vernedert; daerom heeſt hem ook Godt uitermaaten verhoogd Filip. 2: 8/9. Siet Luk. 24: 26/46. Rom. 4: 25.

2. Vr. Was dat noodig?

Antw. Ja: 't kon niet anders weſen; eenſdeels om Gods Waarheid / anderdeels om Gods Regt.

3. Vr. Hoe om Gods Waarheid?

Antw. God wilde woord houden met de voorſeggingen van zijne Profeeten / dat de Chriſtus moeſte Lyden, en alſoo in zijne Heerlikheid ingaan Luk. 24: 26/ 46. Siet X. §. 38, 39. enſ.

4. Vr. Hoe van wegen Gods Reght?

Antw. Alſoo / dat Chriſtus ons niet verloſſen konde uit de diepſte elenden / of hy moeſt die eerſt van onſent wegen lijden; en dat hy ons niet kon tot heerlikheid brengen / of hy moeſt zelfs eerſt verheerlikt zijn: welke is overgeleverd om onſe ſonden, en opgewekt om onſe reghtveerdigmaakinge. Rom. 4: 25.

5. Vr. Is hy na de Godheid vernederd en verhoogd; of na de Menſcheid?

Antw. Allebeide: maar met onderſcheid. Na de Godheid heeft hy ſich eerſt nederig aangeſteld; en daarnaa heerlik vertoond: na de Menſcheid is hy eerſt d'aldergeringſte geworden; en daarnaa boven maaten heerlik gemaakt: gelijk in 't vervolg ſal verklaard worden. Filip. 2: 6—10.

6. Vr. Waarin beſtaat zijne Vernedering?

Antw. In drie Trappen: I. zijne Menſchwordinge / II. zijn elendig Leeven / III. zijne vervloekte Dood.

7. Vr. Hoe is hy vernederd door de Menſchwordinge?

Antw. Ten aanſien van zijne Godheid: alſoo / dat hy in Gods geſtaltenis zijnde geenen roof geacht heeſt Gode even gelijk te zijn: (dat is / hy wiſt wel dat hy reght had om ſich de godlike eere aan te matigen / zelfs God zijnde; ſo dat hy God daar door van zijne eere niet beroofde) Maar niettemin heeft hy hemſelven vernietigd, en is den Menſchen gelijk geworden, en in gedaante bevonden als een Menſch. Filip. 2: 6/ 7/ 8. verg. Hand. 14: 11.

8 Vr. Hoe is hy vernederd in zijn Elendig Leeven?

Antw. Alsoo / dat hy niet alleen Mensch geworden is; maar ook een nietig Mensch: Want hy heeft hemselven vernietigd, de gestaltenis eens Dienstknegths aangenoomen hebbende Fil. 2: 7. Matt. 20: 28.

9. Vr. Waarin bestaat de Gestaltenis eens Dienstknegts?

Antw. Dat hy is gehoorsaam geworden tot in den dood. Filip. 2: 8. geworden onder de Wett, Gal. 4: 4. en geworden onder den Vloek. Gal. 3: 13. Dat hy den Eisch der Wett voldaan heeft / en dat hy den Vloek der Wett geleeden heeft.

10. Vr. Waar toe was dat nutt?

Antw. Dat hy ons zijne Gehoorsaamheid soude aanrekenen; door Adams Ongehoorsaamheid voor ons te boeten: Want gelijk door d'Ongehoorsaamheid van dien eenen mensche, veele tot Sondaars gesteld zijn; alsoo sullen ook door de Gehoorsaamheid van eenen, veele tot Reghtveerdigen gesteld worden Rom. 5: 19. Gal. 4: 4/ 5.

11. Vr. Hoe heeft Christus den Eisch der Wett voldaan?

Antw. Alsoo: Dat hy de geheele Wett volkomelik gehoorsaamd heeft: Want komende in de weereld segt hy, gy hebt my d'oore doorboord, ziet ik kome om uwen willete doen, ô God! Psal. 40: 7. Heb. 10: 5. dat is / ik ben volkomelik u gewillige kneght / sonder eenige bepaalinge / gelijk de kneghten die zich d'oore lieten doorbooren / en daar door 't lighaam ter eeuwige dienstbaarheid bereiden / volgens de Wett / Exod. 21: 5/ 6. Deut. 15: 15 / 16.

12. Vr. Laat sich God ook genoegen aan die gehoorsaamheid zijns Soons?

Antw. O ja! volkomelik: want hy zeit van hem / ziet mijn Kneght, dien ik ondersteune; mijn uytverkooren, in welken mijne ziele een welbehagen heeft. Jes. 42: 1.

XV. Sondag.

37. Vraage. Wat verstaat gy door 't Woord Geleeden?

Antwoord. Dat hy / aan lijf en ziele / den ganschen tijd zijns leevens op d'aarde / maar insonderheid op 't einde zijns leevens / Gods Toorn tegen de sonden van 't geheel menschelijk geslaghte gedraagen heeft: op dat hy met zijn Lijden / als met het eenigst Soenoffer / ons lijf en ziele van d'eeuwige verdoemenis verloste; en ons Gods genade / gereghtigheid / en 't eeuwig leeven verworve.

38. Vraage. Waarom heeft hy onder den Righter Pontius Pilatus geleeden?

Antwoord. Op dat hy / onschuldig van den Weereldlijken Righter veroordeeld zijnde; ons daarmede van Gods streng oordeel / dat over ons soude gegaan zijn / bevrijde.

39. Vr.

39. Vraage. Heeft dat iet meer in / dat hy gekruist is; dan oft hy niet eene andere dood gestorven ware?

Antwoord. Ja: Want daar door ben ik seker / dat hy den Vloek / die op my lag / op zich gelaaden heeft; dewyle de dood aan 't kruis van God vervloekt was.

XVI. SONDAG.

40. Vraage. Waarom heeft zich Christus tot in den Dood moeten vernederen?

Antwoord. Om dat van wegen Gods Gereghtigheid en Waarheid / niet anders voor onse sonden konde betaald worden; dan door den Dood van Gods Soon.

41. Vraage. Waarom is hy begraaven?

Antwoord. Om daar mede te betuigen / dat hy waarlik gestorven was.

42. Vraage. So dan Christus voor ons gestorven is; hoe komter / dat wy noch ook moeten sterven?

Antwoord. Onse dood en is geene betalinge voor onse sonden; maar alleen eene afsterbinge der sonden / en een doorgang ten eeuwigen leeven.

43. Vraage. Wat nuttigheid verkrijgt gy meer / uit Christus Offerhande en Dood aan 't kruis?

Antwoord. Dat door zijne kraght / onse oude mensch / met hem gekruist / gedood / en begraaven word: op dat de bose lusten van 't vleesch in ons niet meer en regeeren; maar dat wy ons selven hem / tot een leevendig dankoffer / op offeren.

44. Vraage. Waarom volgt'er / Nedergedaald ter Helle?

Antwoord. Op dat ik in mijne hoogste aanvechtinge verseekerd zy / en my daarmet gantschelik vertrooste / dat myn Heere Jesus Christus / door zijne onuitspreekelike benauwdheid / smerten / verschrikkingen en helsche kwaalen / (waarin hy door al zyn lijden / maar insonderheid aan 't kruis / gesonken was) my van de helsche benauwdheid en pijne verlost heeft.

13. Vr. Waarin bestaat Christus Lijden?

Antw. In Smaad en Smert; en dat op 't hoogst.

14. Vr. Wat voor Smaad?

Antw. Eene smaadelike Gestalte / en smaadelike Bejegeningen.

15. Vr. Wat smaadelike Gestalte?

Antw.

Antw. Hy en hadde geene gedaante noch heerlikheid; als hem de menschen aansagen, so en wasser geene gestalte, datse hem souden begeerd hebben Jes. 53: 2. Want hy was van sleght volk Mar. 6: 3. Joh. 6: 42. uit een veracht vaderland Joh. 1: 47. armelik gebooren Luk. 2: 7. kommerlik van middelen Matt. 8: 20. en 't was gering volk / dat hem aanhing Joh. 7: 48/ 49.

16. Vr. Wat voor smaadelike Bejegeningen?

Antw. Verachtinge sijns Persoons / Onteeringe sijns Naams / Lastering sijner Bediening.

17. Vr. Was hy so veracht?

Antw. Ja: Hy was veracht en de onweerdigste onder de menschen; en een yegelik was als verbergende 't aangesigt voor hem hy was veracht, en wy hebben hem niets geacht. Jes. 53: 3 Siet Marc. 9: 12. Psal. 22: 7.

18. Vrag. Wierd hy ook onteerd in sijnen goeden Naam?

Antw. Ja: want ook Christus en heeft hemselven niet behaagd (dat is / sijne eigene eere niet gesocht Joh. 5: 41.) maar, gelijk geschreeven is, (Psal. 69: 10.) de smaadingen der genen die u smaaden, zijn op my gevallen. Rom. 15: 3. alsmen seide dat hy was een vraat en wijnsuiper, een vriend van tollenaaren en sondaren, Matt. 11: 19. dat hy dull en beseten was Mar. 3: 21/ 22. Joh. 8: 48. en 10: 20 dat hy een Samaritaan/ dat is/ sonder religie was. Joh. 8: 48.

19. Vrag. Hoe werd hy in sijnen Dienst gelasterd?

Antw. Dat hy de duivelen door duivels hulp uitbande / Matt. 9: 34. en 12: 24. Mar 3: 22. Luk. 11: 15. dat hy 't volk beroerde Luk. 23: 5. en verleidde Matt. 27: 63. dat hy God lasterde Matt. 9: 3. en 26: 65. en diergelijke swaare beschuldigingen veele.

20. Vr. Wat voor Smerten heeft Christus gevoeld?

Antw. Hy was een man van Smerten en versocht in krankheid Jes. 53: 3. Hy heeft na den lighaame honger geleeden Matt. 4: 2. en 21: 18/ 19. en dorst Joh. 4: 6/ 7. en vermoeidheid Joh. 4: 6. Na de siele is hy geweest in ontsteltenis Mark. 3: 5. en vreese Heb. 5: 7. en droefheid Mar. 3: 5. ja in versoekinge des duivels Matt. 4. Mar. 1. Luk. 4. Hy was geduuriglik in leevens gevaar Matt. 21: 46. Luk. 13: 31. en 19: 47. en 20: 19. Joh. 7: 44. en in den twist met valsche tongen. Matt. 21: 23. en 22: 15. Luk. 20: 20.

21. Vr. Wat isser te seggen van Christus Dood?

Antw. I. Waarom dat hy sterven moest? 40. Vr. II. Hoedanigen Dood dat hy gestorven is? 37. 38. 39. 41. 44. Vr. en III. Wat ons dat helpen kan? 37. 42. 43. Vr.

22. Vr. Was 'et noodsakelik / dat Christus sterven moest?

Antw. Ja: 't Is bewijslik uit de Schriften / dat de Christus moeste lijden Hand. 17: 3. Luk. 24: 26/ 46. en Christus vertoonde sijnen leerlingen / dat hy moeste gedood worden Matt. 16: 21. Hy moest desen Drinkbeker drinken Joh. 18: 11. Matt. 26: 29. en hy moest met desen Doop gedoopt worden Luk. 12: 50. gelijk hy sijn Lyden by gelijkenis noemt Matt. 20: 22/ 23 verg. Psal. 75: 9. Jer. 25: 15/ 16/ 17. en Psal. 69: 2/ 3/ 15/ 16.

23. Vr. Heeft Christus dan tegen sijnen wille geleeden?

Antw. Geensins: want hier toe, seid hy/ ben ik in dese uure gekomen Joh. 12:27. Niemant en neemt het leeven van my; maar ik legg het van myselven af Joh. 10: 18. Als een lam werd hy ter slaghtinge geleid, en als een schaap dat stomm is voor 't aangesight sijns scheerders, alsoo en deed hy sijnen mond niet op. Jes. 53:7.

24. Vr. Maar hadd hy'er al in te seggen? heeft hem de Vader niet overgeleverd om te sterven? Joh. 1:16. Rom. 8:32.

Antw. Hy hadder vry wat in te seggen: ik heb maght, seid hy/ het leeven af te leggen, en hebbe maght het selve wederom te neemen Joh. 10:18. en hy heeft ook hem selven overgegeeven 1. Tim. 2: 6. sijnde daar toe gekomen. Matt. 20:28.

25. Vr. Waarin bestaat dan de Noodsakelikheid van Christus Dood?

Antw. In dese twee Oorsaken/ Gods Gereghtigheid en Waarheid.

26. Vr. Wat oorsaak geefter Gods Geregtigheid toe?

Antw. I. Dat Gods Reght noodsakelik/ ten uitersten moet voldaan worden/ VIII. § 59—67. II. Dat sijn Reght tegen de sonden met geene mindere straffe kon voldaan worden/ dan met de Dood/ VIII. §. 25—29 ens. 49—58. III. Dat niemant die Dood kan uitstaan als Gods Soon. IX. § 13, 14, 15, 24—27. 37—43.

27. Vr. Wat reden isser van Gods Waarheid?

Antw. Om dattet by God so beslooten/ en van Gods wege voorseid was.

28. Vr. Had God sijns Soons Dood te vooren beslooten?

Antw. Ja: want Christus is door Gods bepaalden raad en voorkennisse overgegeeven. Hand. 2:23. en 4:28.

29. Vr. Wasset ook voorseid?

Antw. Ja: alsoo isser geschreeven, en alsoo moest de Christus lijden Luk. 24:46. hoe souden anders de Schriften vervuld worden, die seggen dat het alsoo geschieden moet? Matt. 26:54. Luk. 18. 31. Siet X. §. 20. 28. 29. 38. 39. 42. 43. 49. 52. 55. 56.

30. Vr. Seg nu/ hoedanigen Dood is Christus gestorven?

Antw. Sulken Dood/ als Gods Reght en Waarheid vereischte van wegen onse sonden: want de straffe die ons den vreede aanbrengt was op hem Jes. 53:5. en de Heere heeft d'ongereghtigheid van ons allen op hem doen aanloopen; als de selve geëischt wierd, doe werd hy verdrukt v. 6/ 7.

31. Vr. Maar wy hebben den tijdeliken en eeuwigen Dood verdient; (VIII. §. 26—34. 49—58.) heeft Christus die beide geleeden?

Antw. Ja hy: doch niet eeuwiglik; om dat hy maghtig was/ de straffe door te staan in korter tijd IX. §. 37, 38. 't welk de verdoemden niet konnen doen; en moeten daarom eeuwiglik lyden §. 13, 14, 15. Maar so Christus tot in eeuwigheid onder den vloek gebleeven ware/ so hadd hy 'er ons niet af konnen verlossen: want so lang als de Borge niet betaald heeft/ blijft de schuldenaar onder den last.

32. Vr. Nu/ waar door was Christus so sterk om de straffe door te staan? heeft hy dan meer geleeden/ als in zijne Menschelijke Natuur?

Antw. Neen hy: want de Godheid kan niet lijden; maar die heeft nochtans de Menscheid ondersteund. Gods eigen Soon, Christus is't die gestorven is Rom. 8:32/34. so dat God zijne gemeinte verkreegen heeft door zijn eigen bloed Hand. 20:28. 1. Joh. 1:7.

33. Vr. Heeft hy ook meer als in't Lighaam geleeden?

Antw. O ja: aan Lijf en Ziele. 't Is mijn Lighaam, seit hy/ dat voor u gegeeven word Luk. 22:19. mijn Bloed, dat voor veelen vergooten word Matt. 26:28. Maer zijn swaerst lijden bestond in den arbeid zijner siele Jes. 53: 11. Matt. 26:37/38. en 27:46. Siet VIII. §. 28. Daerom seggen wy/ dat Christus uitwendelik en inwendelik geleeden heeft/ den lighaameliken en geesteliken Dood.

34. Vr. Wat heeft hy uiterlik/ in't Lighaam geleden?

Antw. Behalven de voorgaande elenden zijns Leevens §. 13–20. soo heeft hy op't einde zijns leevens geleeden onder Pontius Pilatus, is gekruist, gestorven, begraaven.

35. Vr. Waarin bestond dat altemaal?

Antw. In 't gene aan hem te Jerusalem geschied is/ eerst van de Jooden/ daarnaa van de Heidenen; volgens 't gene van hem zelfs voorseid was/ Siet wy gaan op na Jerusalem: I. en de Soon des menschen sal den Overpriesteren en Schriftgeleerden overgeleverd worden; en zy sullen hem ter dood veroordeelen; II. en zy sullen hem den Heidenen overleveren; om hem te bespotten, en te geesselen, en te kruissen. Matt. 20: 18/ 19. Mar. 10:33/34. Luk. 18:31/ 32/33. Gelijk dat van de vier Evangelisten in 't breede beschreeven is Matt. 26:27. Mar. 14:15. Luk. 22:23. Joh. 18:19.

36. Vr. Wat heeft hy van de Jooden geleeden?

Antw. Van zijne Vrienden is hy I. verraaden Matt. 26:14/15/16/21–25/ 46–49. en 27:3–10. Mar 14:10/11/18–21/42–45. Luk. 22:3–6/21/ 22/23/47/48. Joh. 6:70/71. en 13:21–30. en 18:2/3. II. verlaaten Matt. 26:31. Mar. 14:27/50. Matt. 26:56. III. verlooghend Matt. 26:33/34/ 35/69–. Mar. 14:29/30/31/66–. Luk. 22:31–34/54–62. Joh. 13:37/ 38. Joh. 18:15–18/25/26/27 Van zijne Vyanden is hy I. gevangen Matt. 26:3/4/5/50/55/56/57 Mar. 14:1/2/46–49. Luk. 22:1/2/52–55. Joh. 18:3–12/24. II. valschelijk beschuldigd Matt. 26:59–66. Mar. 14:55–64. en 15:3/4/5. Luk. 22:66–71. en 23/2/4/5/13/14. Joh. 18:28/29/30. en 19:7/12. III. onreghtelik veroordeeld Matt. 26:66. Mar. 14:64. Joh. 19: 7. IV. in 't gereght mishandeld Matt. 26:67/68. Mar. 14:65. Luk. 22:63/ 64/65 Joh. 18:22/23. V. den Heidenen overgeleverd Matt. 27:1/2. Mar. 15:1. Luk. 23:1. Joh. 18:28.

37. Vr. Wat heeft hy doe geleeden van de Heidenen?

Antw. 't Gene Christus selfs voorseid heeft: I. Hy is bespott: in 't hof van Herodes Luk. 23:11. in 't rigthuis van Pilatus Matt. 27:27–31. Mar. 15: 16–19 Joh. 19:2/3. en aan 't kruis Matt. 27:39–44. Mar. 15:29–32. Luk. 23:35–39. daar hy met d'overtreeders vergeleechen is Matth. 27:15– 21. Mar. 15:7–11. Luk. 23:17/18/19. Joh. 18:39/40. en met d'overtreeders

ders gerekend Jes. 53: 12. Luk. 22: 37. Matt. 27: 38. Mar. 15: 27/28. Luk. 23: 33. Joh. 19: 18. II. Hy is gegeesselt Matth. 27: 26. Mar. 15: 15. Luk. 23: 16/22. Joh. 19: 1. welke geesseling in plaats van den pynbank was. verg. Hand. 22: 24. III. Hy is gekruist Matt. 27: 22/23/31/35. Mar. 15: 13/14/15/20/24. Luk. 23: 21/23/33. Joh. 19: 6/15/16/18. Hand. 2: 23 en 5: 30. 1. Kor. 2: 8. en daarvan is hy gestorven/ Matt. 27: 50. Mar 15: 37 Luk. 23: 46. Joh. 19: 30.

38. Vr. Wat heeft Christus in sijne Ziele geleeden?

Antw. Den last van Gods Toorn tegen de sonden van 't menschelik geslaght; bestaande in onuitspreekelike benauwdheid/ smerten/ verschrikkingen/ en helsche kwaalen: alsoo hy in de dagen sijns vleesches) dat is/ doe hy menschelik onder de menschen verkeerde) gebeden en smeekingen, tot den genen die hem uit den dood konde verlossen, met sterke roepinge en traanen geofferd hebbende, en verhoord zijnde uit de Vreese; hoewel hy de soon was, nochtans gehoorsaamheid geleerd heeft uit 't gene hy heeft geleeden. Heb. 5: 7/8.

39 Vr. Hoe verstaa ik dat? vreesde Christus de Dood?

Antw. Ja: als hy'er aan dacht/ begon hy seer droevig en seer beanxt te worden Matt. 26: 37. I. dat bleek uit sijne klagten: Nu is mijne ziele ontroerd; Joh. 12: 27. want ik moet met eenen Doop gedoopt worden: en hoe word ik geperst, tot dat het volbraght zy! Luk. 12: 50. Mijne siele is geheel bedroefd ter dood toe. Matt. 26: 38. Mar. 14: 34. II. Het bleek uit sijne gebeden: Mijn Vader, indien 't mogelik is, laat desen Drinkbeker van my voorby gaan. Matt. 26: 39. Luk. 22: 42. Vader verlos my uit dese uure. Joh. 12: 27. Mar. 14: 35. III. Het bleek ook uit sijn gelaat: want in swaren strijd sijnde bad hy te ernstiger; en sijn sweet wierd gelijk groote droppelen bloeds, die op d'aarde afliepen.

40. Vr. Kon hy de Dood so vreesen sonder sonde?

Antw. O ja: want het was louter natuurlike vreese: hy werd beroerd; maar hy sondigde niet. Siet Psal. 4: 5. Kon sijn lighaam pijn hebben/ sonder sonde; so kon de siel ook vreese hebben/ sonder sonde. Sijn gemoed was als suiver water in een glas; al wordet op en neer geschudd/ het blijft klaar/ want het heeft geenen droesem: maar met ons is 't anders; als wy ontsteld sijn/ de vuiligheid onser sonde komt strax boven.

41. Vr. Maar hoe vreesde Christus de Dood so seer; daar veele Martelaaren so vrymoedelik gestorven sijn?

Antw. Beide geen wonder. Christus had te doen met den leevendigen Dood; maar wy met den dooden Dood/ seid Basilius. Hy gevoelde den Dood in volle kraght van den eeuwigen vloek; maar wy hebbender nu goed doen met/ sint dat door hem de Dood is verslonden tot overwinninge, en de prikkel weghgenoomen. 1 Kor. 15: 54/55/57.

42. Vr. Heeft Christus nu dien vloek gevoeld/ als hy stierf?

Antw. Ja: maar niet op dat oogenblik/ als de Ziel van 't Lighaam scheidde: want doe was 't al over; als hy seide/ Vader, in uwe handen beveel ik mijnen Geest. Luk. 23: 46. en korts te vooren had hy geseid/Het is volbraght Joh. 19: 30.

43. Vr. Wanneer dan?

Antw. Terwijl hy aan 't Kruis hing / dat den vloek betekende; want daar is geschreeven, vervloekt is een iegelik die aan 't hout hangt Gal. 3: 13. uit Deut. 21: 23. Aan dat vervloekte hout droeg Christus den ondraaglijken last van den eeuwigen Vloek over onse sonden / als hy riep met eene groote stemme, Mijn God. mijn God, waarom hebt gy my verlaaten? Matt. 27: 46. Mar. 15: 34.

44. Vr. Was hy dan van God verlaaten?

Antw. Ja hy / voor dien tijd: wat hadd hy anders te klaagen? En dat moest ook wesen: want / hoe soude hem God op dien tijd eenige de minste gunst hebben getoond / als hy zijnen Toorn tegen onse sonden / op 't alderhevigst branden / gevoelde? Zelfs de Sonne weigerde hem doe zijn licht / Matt. 27: 45. Mar. 15: 33. Luk. 23: 44.

45. Vr. Was het niet uit wanhoope / dat hy so klaagde?

Antw. Neen: dan hadd hy gesondigd. Maar door d'overmaat zijner benauwdheid kon hy voor dien tijd geenen troost voelen; noch op de reden denken / waarom dat hy so swaar lijden moest: want hy had genoegh met zijn lijden te doen. So was 't ook met zijne bangigheden in den hof. § 38–41.

46. Vr. Maar klaagde Christus daarom niet / om dat hy sagh dat hy sterven moest / en dat hem God van de Dood des lighaams niet verloste?

Antw. O neen. Want I. hy wist dat hy ten derden dage weder opstaan soude / Matt. 16: 21. ens. II. In 't scheiden was hy best te moede / als hy Gode zijnen Geest beval. Luk. 23: 46.

47. Vr. Behoorde dan die lighaamelike Dood niet tot den Vloek?

Antw. Jase: want daar aan was de Vloek geheght. Maar Christus heeft dien gevoeld / eer de scheidinge kwam: de verdoemden gevoelen dien meest / als siel en lighaam gescheiden zijn: daarom wierd hy door den Dood des lighaams verlight; maar de last der verdoemden word dan verswaard.

48. Vr. Moest Christus Ziel dan juist van 't Lighaam scheiden?

Antw. Ja: Want sonder dat had de Dood zijn volle wesen niet: de beroovinge van dit Leeven / en van de vermaaklikheid des leevens behoort mede tot de straffe der sonden / die Christus op zich genoomen had / Heb. 9: 27/ 28. Dat Christus door die lighaamelike dood tot beteren staat gekomen is / dat kwam uit die andere oorsaak.

49. Vr. Maar hadd hy 't Rantzoen niet voldaan eer dat hy stierf: als hy zeide / Het is volbraght Joh. 19: 30.

Antw. Daar was zijn lighaamelike Dood niet in begreepen: als oft hy seide / daar niet is 't gedaan / al wat de Schrift vereischte dat ik lijden moest: Want dat eindigde met den Dood zijns Lighaams verg. Joh. 12: 23/ 31. en 14: 30/ 31. en 16: 5/ 11. en 17: 1.

50. Vr. Volgder niet meer op / tot zijner vernedering?

Antw. Ja: Dat hy is begraaven 1. Kor. 15: 4. Matt. 27: 57–. Mar. 15: 42–. Luk. 23: 50–. Joh. 19: 38. want doe was 't seker / dat de Ziel al uit het Lighaam was: waarom dat ook Pilatus daar eerst na vernam / eer hy toeliet het Lighaam te begraaven Mar. 15: 44/ 45.

51. Vr. In wat staat was Christus doe?

Antw. In den staat der Dooden / en onder de maght des Doods; daar hy voor eenen tijd van God onder gelaaten is: Hand. 2:27/31. dat word volgens den Hebreeuwschen en Grieken stijl verstaan / door de woorden Nedergedaald ter helle, of ten grave: gelijk in onse Geloofstaat / hoewel het nergens so te leesen is in Gods Woord.

52. Vr. Is Christus dan in de Hel niet geweest?

Antw. Neen: want hy en hadder niet te doen; alsoo hy de helsche straff al doorgestaan hadde aan 't kruis: dat is ook ter helle nederdaalen, alsmen in de grootste swaarigheden raakt. 1. Sam. 2:6. en ten diepsten verneederd word Jes. 14:15. En dat is beide aan Christus geschied; en so is hy nedergedaald ter helle; gelijk'et onse Catechismus verklaart.

53. Vr. Maar heeft hy den dooden 't Evangelium niet verkondigd 1. Pet. 4:6. en den geesten gepredikt die in de helsche gevangenis zijn 1. Pet. 3:19?

Antw. Ja / so als Petrus zeit / in de dagen van Noë, 3:20. heeft Christus in den Geest (dat is / na de Godheid / want Mensch was hy doe noch niet) door den dienst van Noë gepredikt voor de geenen die doe ongehoorsaam waren, alsse noch leefden; maar ten tijde van Petrus warense al lange dood, en in de gevangenis, dat is / in de helle / van wegen die ongehoorsaamheid: doe en heefter Christus niet gepredikt.

54. Vr. Nochtans is Christus nedergedaald in de nederste deelen der aarde. Efes. 4:9.

Antw. 't Is soo; door zijne Menschwerdinge is dat geschied. En wilmen 't anders hebben / hy is nedergedaald onder d'aarde / in 't graf: Want wie kan seggen / dat de Hel juist in de nederste deelen der aarde is? Siet. VIII. §. 33.

55. Vr. Was 't noodig dat Christus alle die dingen leed onder den Stadhouder Pontius Pilatus?

Antw. Ja. Want daar door blijkt / dat hy geleeden heeft I. openbaarlik. II. reghtelik. III. onschuldig.

56. Vr. Hoe heeft hy reghtelik geleeden?

Antw. Dat hy niet heimelik vermoord / of in oproer gedood is; maar by manier van vormelike rechtspleeginge / van Gods wege: want alle maght is Gods dienaaress Rom. 13:4. 2. Kron. 19:6 Psal. 82:1. Daarom als Pilatus tegen Christus 't oordeel sprak / so sprak God het oordeel door Pilatus.

57. Vr. Maar segje niet / dat hy onschuldig geleeden heeft?

Antw. Ja: want Pilatus heeft na genoegsaam ondersoek / tot driemaalen toe / openbaarlik verklaard / Ik en vinde in hem geene schuld I. Luk. 23:4. II. Luk. 23:14. Joh. 18:38. III. Luk. 23:22. Jes. 19:4/6.

58. Vr. Hoe kan hy dan door Pilatus van Godt selfs veroordeeld sijn; want Godt veroordeeld niemant onschuldig?

Antw. 't Is so. Maar God heeft hem in onse plaats veroordeeld / als Borge; en heeft hem daarom onschuldig doen verklaaren / op dat wy souden

weeten / dat hy voor hemselven niet en leed / maar voor ons: als de Messias soude uitgeroeid worden, 't soude voor hemselven niet sijn, Dan. 9: 26. maar als sijne siele haar tot een Schuldoffer soude gesteld hebben, dan soude hy Saad sien Jes. 53: 16. 4: 16. want hy soght een Saad Gods Mal. 2: 15.

59. Vr. Wat is datte seggen?

Antw. Dat begrijpt twee dingen / I. Voor wien dat Christus gestorven is? en II. wat voordeel dat sijn Dood ons geeft?

60. Vr. Voor wien is hy dan gestorven?

Antw. I. In 't gemein / voor 't Menschelik Geslaght / IX. §. 34. II. In 't besonder voor sommige menschen / die hy sijn Saad noemd.

61. Vr. Hoe heeft hy voor 't Menschelik Geslaght geleden?

Antw. Alsoo / dat hy Gods Toorn gedraagen heeft / die tegen 't Menschelik Geslaght ontsteeken was; want waarlik hy en neemt d'Engelen niet aan; maar hy neemt Abrahams Saad aan Heb. 2: 16 Hy is voor geene Engelen gestorven; maar voor Menschen / sijnde de middelaar Gods en der Menschen, 1 Tim. 2: 5. Siet XI. §. 16.

62. Vr. Maar is hy voor alle Menschen gestorven?

Antw. Voor Alle Menschen / maar niet voor Yder Mensch.

63. Hoe voor alle Menschen?

Antw. God wil, dat Alle Menschen salig worden 1 Tim. 2: 4. alsoo Christus een voor Allen gestorven is 2 Kor. 5: 15 die hemselven gegeeven heeft tot een rantsoen voor Allen 1 Tim. 2: 6. om dat hy geen onderscheid maakt / van wat volk of staat dat de menschen sijn / daar hy voor gestorven is. Siet 1 Tim. 2: 1—6. Openb. 5: 9. en 7: 9. Want daar is geene aanneeminge des persoons by God Rom. 2: 11. Siet XI. §. 3.

64. Vr. Is hy echter niet gestorven voor Yder Mensch?

Antw. Neen hy: maar alleen voor de Menschen, die hem de Vader uit de Weereld gegeeven heeft Joh 17: 6 die hy noemt sijn volk Matt. 1: 21. sijne Gemeinte, Hand. 20: 28. Efes. 5: 15. sijne Schaapen Joh. 10: 11/ 15. Gods Uitverkoorenen Rom. 8: 33/ 34. een iegelik die in de Weereld sijnde aan hem gelooft. Joh. 3: 16. En so is gy geheiligd sijnde (door lijden Heb. 2: 10.) allen die hem gehootsaam zijn eene oorsaak der eeuwige saligheid geworden Heb. 5: 9. Siet XI. Hoofdst.

65. Vr. Is dit nu 't voordeel van sijn Lijden / dat hy ons eene oorsaak der eeuwige saligheid geworden is?

Antw. Ja. Want hy met sijn Lijden als met het eenigst Soenoffer ons lijf en siele van d'eeuwige Verdoemenis verlost heeft; en ons Gods genade / geregtigheid / en 't eeuwig leeven verworven. Siet XVI. §. 13—24.

66. Vr. Hoe is sijn Lijden een Soenoffer voor ons?

Antw. Alsoo / dat hy sijne siele (dat is / sijn Leeven Joh. 10: 11.) gesteld heeft tot een Rantsoen Matt. 20: 28. en tot een Schuldoffer Esa. 53: 10. welken God voorgesteld heeft tot eene Versoeninge door 't geloove in sijnen bloede, Rom. 3: 25. te weeten / eene Versoeninge voor onse Sonden 1 Joh. 2: 2. Want hy door den eeuwigen Geest hemselven Gode onstraffelik opgeofferd heeft. Heb. 9: 14.

67. Vr. **So heeft hy dan door sijn Lijden voor onse Sonden betaald?**

Antw. **Ja; volkomelik.** Want God was in Christus de weereld met hemselven versoenende, hunne sonden hen niet toerekenende, 2 **Kor.** 5: 19. **Waar door hy** bevestigt sijne liefde tot ons, dat Christus voor ons gestorven is, als wy noch sondaars waren: veel meer dan, sijnde nu gereghtveerdigd door sijn Bloed, sullen wy door hem behouden worden van den toorn: Want wy met God versoend zijn door den Dood sijns Soons. **Rom.** 5: 10.

68. Vr. **Is Christus Dood alleen 't Rantsoen?**

Antw. **Sijn Dood / dat is te seggen / al 't gene dat hy geleeden heeft / den ganschen tijdt sijns leevens op d'aarde / maar insonderheid aan 't einde sijns leevens / tot dat siel en lighaam gescheiden zijn. Siet Heb.** 5: 7/ 8/ 9.

69. Vr. **Bestaat het Rantsoen ook in sijn Bloedt?**

Antw. **Ja:** het Bloed van Jesus Christus Gods Soon reinigt ons van alle sonden. 1 **Joh.** 1: 7. in welken wy hebben de verlossinge door sijn Bloed **Efes.** 1: 7. **Kol.** 1: 14. **alsoo hy sijne** Gemeinte verkreegen heeft door sijn Bloed **Hand.** 20: 28. **Want wy** zijn met sijn dierbaar Bloed gekoght; 1. **Pet.** 1: 18/ 19. **en** gereinigd van de kwaade conscientie. **Heb.** 9: 14.

70. Vr. **Hoe is dat te verstaan?**

Antw. **De H. Schrift spreekt van Christus Offerhande als van d'Offerhanden des Ouden Testaments / die sonder bloedstortinge niet gelden konden. Op dat Christus dan sluiten moghte op de oude Wett / so moest hy ook sijn bloed storten / alsoo hy gekomen was om de Wett onderdaanig te sijn. Gal.** 4: 4 **Filip.** 2: 8. **Siet besonderlik Heb.** 9: 22—.

71. Vr. **Hoe komtet nu dat wy evenwel sterven moeten / als Christus voor ons gestorven is?**

Antw. **Onse dood en is geene betaalinge voor onse sonden;** Wat sal een mensche geeven tot lossinge sijner siele? **Matt.** 16: 26. **Want de prikkel ofte d'angel is den Dood benoomen door Christus Dood /** 1 **Kor.** 15: 54—57; **so datter geene kraght in is om te verdoemen; daarom kanse tot betaalinge niet strekken.**

72. Vr. **Waar toe dientse dan?**

Antw **Sy is tot eene Afstervinge der sonden / en een doorgang ten Eeuwigen Leeven.**

73. Vr. **Hoe isse tot eene Afstervinge van sonden?**

Antw. Die gestorven is, die is gereghtveerdigd van de sonde **Rom.** 6: 7. **naamelik /** die in het vleesch geleeden heeft, **die dit lighaamelik lijden en leeven heeft overgebraght /** die heeft opgehouden van de sonde 1 **Pet.** 4: 1. **De sielen der geloovigen die gestorven zijn / die zijn** de geesten der volmaakte reghtveerdigen **Heb.** 12: 23. **en** 4: 10.

74. Vr. **Hoe is de Dood een doorgang tot het Leeven?**

Antw. **Op die wijse als Christus seid /** Die mijn Woord hoort, en gelooft in hem die my gesonden heeft, die heeft het eeuwig leeven; ende en komt niet in de verdoemenis; maar is uit den dood overgegaan in 't eeuwig leeven **Joh.** 5: 24. **Daarom** 't leeven is my Christus, en sterven is my gewinn. **Filip.** 1: 21/ 23. **Siet** XXII. **Hoofdst. over de** 57. **Vr.**

57. Vr. Maar voelen wy de kraght van Christus Dood niet / voor dat wy sterven?

Antw. Ja: want wy in dit leeven sijnen dood gelijkvormig worden, door de gemeinschap sijns lijdens. Filip. 3: 10. waartoe wy ook geroepen zijn / dewijle ook Christus voor ons geleeden heeft; die ons een exempel heeft nagelaaten, op dat wy sijne voetstaapen souden navolgen 1 Pet. 2: 21.

76. Vr. So moetmer dan om lijden / salmen Christus gelijkvormig worden; maar moetmer ook niet wat om doen?

Antw. Ja: als dit weetende, dat ons oude mensch met hem Gekruist is, Rom. 6: 6. en dat wy de sonde Dood zijn, v. 11. en met hem Begraaven door den doop in den dood v. 4. op dat het lighaam der sonde te niete gedaan worde, dat wy niet meer de sonde en dienen v. 6/ 12/ 13. Want die Christus toekomen, die hebben 't vleesch gekruist, met de beweegingen en begeerlikheden Gal. 5: 24. dat elk van hen seggen kan / Ik ben met Christus gekruist Gal. 2: 20. want ik bedwinge mijn lighaam, en brengen 't tot dienstbaarheid 1 Kor. 9: 27.

77. Vr. Hoe sullen wy ons dan Christus Dood te nutte maaken?

Antw. Houd het daar voor, dat gy wel der sonde Dood zijt; maar Gode leevende zijt, in Christus Jesus onsen Heere. Dat dan de Sonde niet en heersche in u sterflik lighaam, om haar te gehoorsaamen in de begeerlikheden desselven: noch en stelt uwe leden niet der sonde, tot wapenen der ongereghtigheid, maar stelt u selven Gode, als uit de Dooden leevendig geworden zijnde, en steld uwe leden Gode tot wapenen der geregtigheid Rom. 6: 12/ 13. alsoo dat gy uwe lighaamen steld tot eene leevende, heilige, en Gode welbehaagelike Offerhande, welke is u redelike Godsdienst. Rom. 12: 1.

78. Vr. Die soo niet en leest / kan die geen voordeel trekken uit Christus Lyden?

Antw. Neen / geensins. Want veele wandelen anders: van welken wy met den Apostel weenende seggen mogen / datse vyanden van Christus kruis zijn; welker einde is 't verderf, welker God is de buik, en welker heerlikheid is in hunne schande, dewelke aardsche dingen bedenken. Filip. 3: 18/ 19. Want indien gy na den vleesche leeft; so sult gy sterven: maar indien gy door den geest de werkingen des lighaams Dood, so sult gy leeven. Rom. 8: 13.

79. Vr. Wat sullen wy dan tot dese dingen seggen?

Antw. So God voor ons is; wie sal tegen ons zijn? Die ook zijnen eigenen Soon niet gespaard en heeft, maar heeft hem voor ons allen overgegeeven; hoe en sal hy om ook met hem niet alle dingen schenken? Wie isset die verdoemt? Christus is 't, die voor ons gestorven is. Rom. 8: 31/ 32/ 34. So en isser dan geene verdoemenis voor de genen die in Christus Jesus zijn; die niet na den vleesche leeven, maar na den geest. v. 1.

XIX. HOOFDSTUK.

Van den Staat der Verhooginge onses Saligmaakers.

V. ARTYKEL.

1. Vraage.

WAarin bestaat de Verhooginge onses Saligmaakers?

Antw. In dese drie Trappen. I. zijne Opstanding uit den Dood 5. Art. 17. Sond. II. zijne Heerlikheid in den Hemel. 6. Art. 18/19. Sond. 50/51. Vr. III. zijne Wederkomst ten Oordeel. 7. Art. 18/19. Sond. 52. Vr.

2. Vr. Wat valter van Christus Opstandinge te seggen?

Antw. De Waarheid en Nuttigheid: Dat hy opgestaan is / en tot wat einde.

3. Vr. Wat segje dan; bleef Christus niet Dood / doe hy aan 't Kruys gestorven was?

Antw. Neen hy: alsoo 't onmogelik was, dat hy van den Dood soude gehouden worden Hand. 4: 24. en dat van wegen Gods Gereghtigheid en Waarheid.

4. Vr. Hoe van wegen Gods Reght?

Antw. Alsoo dat hy zijnde overgeleverd geweest om voor onse sonden te voldoen / ook moest worden opgewekt om onse reghtveerdigmaakinge Rom. 4: 25. Soude ons God voor geene sondaars rekenen / soo moest Christus sterven: soude hy ons voor reghtveerdig rekenen / so moest Christus wederom leevendig worden.

5. Vr. Waarom dat?

Antw. So lang als hy onder de maght des doods was / so kond hy'er ons niet af verlossen: en so haast als hy voldaan had / so wasset reght by God / hem van de maght des doods t'ontslaan / de smerten des doods ontbonden hebbende Hand. 4: 24. Daarom heeft hem God uit de dooden wedergebraght, door het bloed des eeuwigen Testaments, dat is / uit kraght van de volle betaalinge door zijn Bloed geschied / tot bevestiging van 't eeuwig Testament Heb. 13: 20. Siet Jes. 53: 10.

6. Vr. Hoe vereischte Gods Waarheid / dat Christus opstaan moest?

Antw. 't Was so voorseid door Gods Profeeten. Want David, alsoo hy een profeet was, so heeft hy dit voorsiende gesprooken (Psal. 16: 10.) van Christus Opstandinge, dat zijne ziele (dat is / zijn persoon) niet en is verlaaten in de helle, (dat is / in 't graf) noch zijn vleesch verdervinge en heeft gesien. Hand. 2: 29/30/31. Want hy dien God opgewekt heeft, en heeft geene verdervinge gesien Hand. 13: 37/34/35/36. Siet ook. Jes. 53: 10. Psal. 110: 7. X. §. 56.

7. Vr. Is dat nu so geschied?

Antw. Ja/ dat is seker: Desen Jesus heeft God opgewekt; waarvan alle d'Apostelen getuigen zijn Hand. 2:32. daarom zy ook amtshalven Getuigen zijner Opstandinge genoemd worden Hand. 1:22. Want daar toe zijnse van Christus gesteld Luk. 24:48. Hand. 10:41/42. en zy hebben dat getuigenis omstandelik beschreeven Matt. 28:1–17. Mar. 16:1–14. Luk. 24:1–47. Joh. 20. en 21. 1. Kor. 15:4–8.

8. Vr. Hoe segje? is hy van God opgewekt? of is hy van zelfs opgestaan?

Antw. Alleheide. I. Hy is opgestaan Luk. 24:6/46. 1. Thess. 4:14. uit zijne eigene kraght: want dit seide hy van den tempel zijns lighaams. In drie dagen sal ik denselven opreghten Joh. 2:21/19. om te toonen dat hy maght hadde zijn leeven niet alleen af te leggen; maar ook wederom te neemen Joh. 10:18. II. Hy is ook opgewekt 1. Kor. 15:20/4/17. alsoo hem God opgewekt heeft Hand. 2:24. en 10:40. en 13:30/31. Rom. 10:8/9.

9. Vr. Hoe hadd hy die Maght om selfs op te staan?

Antw. Hy hadder Reght toe/ dat hy opstaan moght; en hy hadder Kraght toe/ dat hy opstaan konde.

10. Vr. Wat Reght hadd hy daar toe?

Antw. Dit gebod, zeit hy/ hebb ik van mijnen Vader ontvangen Joh. 10:18. op dat hy door den Dood te niete doen soude dengenen die 't geweld des doods had, den Duivel. Heb. 2:14. 't welk geschied zijnde/ so was 't onmogelik dat hy van de selve dood soude gehouden worden Hand. 2:24.

11. Vr. Wat Kraght had hy om hemselven leevendig te maaken?

Antw. De Kraght zijner Godheid: alsoo hy kraghtelik beweesen is Gods Soon te zijn, na den Geest der heiligmaakinge uit d'Opstandinge der dooden Rom. 1:4. Siet XVII. §. 18. gedood in het vleesch, dat is/ in de menscheid; maar leevendig gemaakt door den Geest, dat is/ door de Godheid 1. Pet. 3:18.

12. Vr. Hoe verstaaje 't dan/ dat hem de Vader heeft opgewekt?

Antw. Alsoo/ dat hy hem uit de dooden heeft wedergebraght, door 't bloed des eeuwigen verbonds Heb. 13:20. Dat is te seggen/ dat God hem reghtelik ontslagen heeft van de maght des doods: door dien hy voldaan was voor onse sonden door het bloed zijns Soons; en dat voor eeuwig/ uit kraght van 't Verbond der genade. Verg. 1. Pet. 3:21.

13. Vr. Wanneer is hy opgestaan?

Antw. Ten derden dage na zijn overlijden Hand. 10:40. en dat volgens de Schriften 1. Kor. 15:4. want alsoo isser geschreeven, en alsoo moest de Christus lyden, en van de dooden opstaan ten derden dage Luk. 24:46. Matt. 16:21. en 17:23. en 20:19. Luk. 18:33. Joh. 2:19. Want gelijk Jonas drie dagen en drie naghten was in den buik des walvischs; alsoo moest de Soon des menschen drie dagen en drie naghten wesen in 't herte der aarde. Matt. 12:40. uit Jon. 2:1/2. En so is 't ook geschied: want hy is Vrydagh abond gestorven/ en Sondagh morgen opgestaan. Verg. Matt. 27:62/63/64. met 28:1. en Mar. 15:42. met 16:1/2. en Luk. 23:54/56. met 24:1. en Joh. 19:42. met 20:1.

14. Vr. Was dat doe drie dagen en drie naghten? 't was maar een volle dagh / en twee naghten ſonder meer.

Antw. Drie dagen en drie naghten / dat is te ſeggen / drie Etmaalen / na den Hebreuwſchen ſtijl: maar niet drie volle Etmaalen. Op ieder van die drie aan een volgende Etmaalen is hy in 't graf geweeſt: te weeten / na datmen onder de Jooden rekende. 't Eerſte Etmaal begon Donderdagh avond en eindigde Vrydagh avond; met Sonnen ondergang: eer dat Etmaal volkomelik t'einde was / lagh Chriſtus al in 't graf Luk. 23: 52/ 54. Het tweede van Vrydagh avond tot Saterdagh avond: Dat Etmaal lagh hy over. Het derde van Saturdagh avond tot Sondagh avond: midden in dit Etmaal / te weeten / Sondagh 's morgens / is hy verreeſen.

15. Vr. Waarom moeſt hy juiſt ſoo lang in 't graf liggen?

Antw. Ten minſten ſo lang / om ſijnen dood te verſekeren. verg. Matt. 27: 62—. Nochtans niet langer / om niet te verrotten Pſal. 16: 10. Hand. 13: 35. om de ſijnen niet in twyfel te laaten Luk. 24: 21—24. Matt. 28: 17. en om te bewijſen / dat hy met geen ander lighaam was opgeſtaan Joh. 20: 27. Luk. 24: 40.

XVII. Sondag.

45. Vraage. **Wat nut geeft ons d' Opſtandinge van Chriſtus?**

Antw. **Ten eerſten heeft hy door ſijne Opſtandinge den dood overwonnen: op dat hy ons de Gereghtigheid / die hy ons door ſijnen dood verworven had / konde deelachtig maaken. Ten anderen worden wy ook door ſijne kraght opgewekt tot een Nieuw Leeven. Ten derden is ons d' Opſtandinge van Chriſtus een ſeker pand van Onſe ſalige Opſtandinge.**

16. Vr. Is ons aan Chriſtus Opſtandinge veel gelegen?

Antw. Immers ja. Indien Chriſtus niet opgewekt is, ſo is uw geloove vergeefs, ſo zijt gy noch in uwe ſonden 1 Kor. 15: 17. Want ſonder d' Opſtandinge kond hy ons ſijnen Dood niet te nutte maaken: welke is overgeleverd om onſe ſonden, en opgewekt om onſe reghtveerdigmakinge Rom. 4: 25.

17. Vr. Hoe maakt hy 't ons dan te nutte?

Antw. Alſoo / dat hy ons I. de verdiende Reghtveerdigheid verwerſt / II. het verdorven Leeven vernieuwt / III. de toekomende Opſtandinge verſekerd.

18. Vr. Hoe verwerſt hy ons de verdiende Gereghtigheid?

Antw. Door dien hy den Dood verwonnen heeſt / ſo kan hy ons / ſonder eenigen tegenſtand de verdienſten ſijns Doods toepaſſen.

19. Vr. Hoe heeft hy den Dood verwonnen?

Antw. De Dood is verſlonden tot overwinninge 1 Kor. 15: 54—57. uit Jeſ. 25: 8. Hoſ. 13: 14. En dat eenſdeels voor hem ſelven / en anderdeels voor ons.

20. Vr. Hoe voor hem selven?

Antw. Also / dat hy de kraght des Doods te boven geraakt is : so dat Christus opgewekt sijnde uit de dooden niet meer en sterft; de Dood en heerscht niet meer over hem Rom 6:9. maar hy selve heerscht over den Dood; En ik, seid hy / hebbe de sleutelen der Helle en des Doods Openb. 1: 18.

21. Vr. Hoe voor ons?

Antw. In voegen/dat hy daar door 't geweld des Doods van ons afkeert Heb. 2: 14. volgens Gods beloste / ik salse van 't geweld der Helle verlossen, ik salse vry maaken van den Dood. Hos. 13: 14. So heeft hy willen verlossen alle de genen, die met vreese des Doods, door all hun leeven, de dienstbaarheid onderworpen waren. Heb. 2: 15.

22. Vr. Hoe past hy ons toe de verdiensten sijns Doods?

Antw. Door dien hy met sijne Opstandinge betoond/ dat God hem tot eenen Heere en Christus gemaakt heeft, Hand. 2: 36. en 10: 40 en 13: 32 versekering daar van doende aan allen, door dien hy hem uit de dooden opgewekt heeft Hand. 17: 31. So datter geene reden is / waarom dat God ons niet en soude toerekenen de Geregtigheid sijns Soons; welken hy selfs heeft overgeleverd om onse sonden, en opgewekt om onse Reghtveerdigmaakinge Rom. 4: 25.

23. Vr. Hoe vernieuwt hy nu / door sijne Opstandinge / ons verdorven Leeven?

Antw. Door de kraght sijner Godheid / die hy in d'Opstandinge betoond heeft/ Rom. 1:4. en door het Reght van Middelaarschap/dat hy door d'Opstandinge bekraghtigd heeft / so verwekt hy in ons een Nieuw Leeven: dat gelijkerwys Christus opgewekt is tot de heerlikheid des Vaders, alsoo ook wy in Nieuwigheid des Leevens wandelen souden Rom. 6. 4. ens.

24. Vr. Door wat oorsaake werkt hy dat?

Antw. Door de gemeinschap van sijnen Geest met ons. Want indien de Geest des genen, die Jesus uit de dooden opgewekt heeft, in u woond; so sal hy die Christus uit de dooden opgewekt heeft, ook uwe sterflike lighaamen leevendig maaken, door sijnen Geest, die in u woond Rom. 8: 11. Dit is de Kraght sijner Opstandinge Filip. 3: 10. Siet Efes. 2: 5/ 6. Kol. 2: 12/ 13. 1 Pet. 1: 3. Daarom ontwaakt gy die slaapt; en staat op uit de dooden; en Christus sal over u lighten Efes. 5: 14.

25. Vr. Op wat wijse versekert ons Christus Opstandinge / dat wy ook opstaan sullen?

Antw. Indien wy alleen in dit leeven op Christus zijn hoopende, so zijn wy d'ellendigste van alle menschen. Maar nu, Christus is opgewekt uit de dooden; en is d'eersteling geworden van degenen die ontslaapen zijn. (dat is / hy gaat d'anderen voor in 't opstaan) Want dewyle de Dood door eenen mensche is, so is ook d'Opstandinge der dooden door eenen mensche: want gelijkse alle in Adam sterven, alsoo sullense ook in Christus alle leevendig gemaakt worden. Maar een ygelik in sijne orden: d'Eersteling Christus; daar na die Christus toebehooren, in sijne toekomste. 1. Kor. 15: 19—23. Siet 1 Thess. 4: 14. Joh. 11: 25

VI. AR-

VI. ARTYKEL.

26. Vr. Waar in bestaat de Hemelsche Heerlikheid onses Saligmaakers?
Antw. Daarin / dat hem God, van wegen sijne gewillige / alderdiepste vernedering / uitermaaten heeft verhoogd Filip. 2: 9. Hand. 2: 33. Efes. 1: 20. Want na sijne Opstandinge / na dat hy tot sijne Apostelen gesprooken hadde, is hy opgenoomen in den Hemel, en is geseten aan Gods Regterhand Mar. 16: 9.

XVIII. SONDAG.

46. Vraage. Wat verstaat gy daar met / Opgevaaren ten Hemel?
Antw. Dat Christus voor d'oogen sijner leerlingen / van d'aarde ten Hemel is opgeheven: en dat hy ons te goede daar is; tot dat hy wederkomt om t'oordeelen de leevendigen en de dooden.

27. Vr. Wat hebje ontrent des Heeren Hemelvaart te bemerken?
Antw. Insgelyx als in d'Opstandinge / de Waarheid en de Nuttigheid: Waarin dattet bestaat / en waar toe dat het dient / dat hy opgevaaren is.
28. Vr. Wel / waarin bestaatet?
Antw. Dat hy Lighaamelik en Plaatselik van d'Aarde ten Hemel is opgenoomen.
29. Vr. Hoe verstaaje dat / Lighaamelik?
Antw. I. Dat hy na de Menscheid is opgevaaren; en niet na de Godheid: want die vaart eigentlik niet op of neder; alsoose hemel en aarde vervuld XIII. §. 36 II. Dattet sightbaarlik geschied is: Want hy word opgenoomen daar sy 't sagen, die by hem stonden / en eene wolke nam hem wegh voor hunne oogen, Hand. 1: 9. so dat sy hem na den hemel hebben sien opvaaren v. 11. Joh. 6: 62.
30. Vr. Waarom segje / Plaatselik?
Antw. Om dat hy van plaats veranderd is / doe hy op voer: want hy verliet d'Aarde / en kwam in den Hemel; wanneer hy van hen scheidde, die by hem op d'aarde waren / en werd opgenoomen in den Hemel Luk. 24: 51. Hand. 1: 11.
31. Vr. Is hy dan niet meer op d'Aarde?
Antw. Neen hy. My, seght hy / en hebt gy niet altyd Matt. 26: 11. want / ik verlaate de weereld Joh. 16: 28.
32. Vr. Waar is hy eigentlik na toe gevaaren?
Antw. Na den Hemel Luk. 24: 51 Hand. 1: 11. Want Christus als Hoogepriester der toekomende goederen, is ingegaan in den Hemel selve Heb. 9: 24. welken de Hemel moet ontvangen Hand. 3: 21. daar hy sich als noch onthoud: want onse wandel is in de Hemelen, van waar wy ook den Saligmaaker verwachten Filip. 3: 20.
33. Vr. Maar wat Hemel is dat; en waar is die hemel / daar Christus na toe gevaaren is?
Antw. 't Is de Hemel der Hemelen, (1. Koon. 8: 27.) de derde Hemel, 't Para-

't Paradys, 2. Kor. 12:2/4. Het Huis sijns vaders, Joh. 14:2. Gods Troon: Matt. 5:34. verre boven alle d'ander hemelen Efes. 4:10. het uitspanssel van soo grooten ruim / daar in dat boven de sterren schijnen / Psal. 8:4. en beneden de wolken des hemels drijven / Matt. 26:64. en de vogelen des hemels vliegen Matt. 6:26.

47. Vraage. **Is Christus dan niet by ons tot aan 't einde der Weereld / gelijk hy ons beloofd heeft?**

Antwoord. **Christus is waarachtig Mensch / en waarachtig God. Na sijne Menschelijke natuur en is hy niet meer op aarden: maar na sijne Godheid / Majesteyt / Genade en Geest / en wijkt hy nimmermeer van ons.**

34. Vr. Is Christus dan altijdt van ons?

Antw. Neen: want hy heeft ons heel anders beloofd / seggende tot sijne leerlingen / eer hy ten Hemel voer / siet ik ben met ul. alle de dagen tot aan de voleindinge der weereld. Matt. 28:20. en eer dat hy stierf / Ik en sal u geene weesen laaten. Joh. 14:18.

35. Vr. Is dat niet te verstaan na de Menscheid?

Antw. Neen: want na Christus Hemelvaart seide d'Apostel / Indien wy ook Christus na den vleesche gekend hebben; nochtans en kennen wy hem nu so niet meer. 2. Kor. 5:16. het vleesch en is niet nutt Joh. 6:63.

36. Vr. Hoe verstaaje 't dan?

Antw. Geestelik: Joh. 6:61/62/63. want ten aansien van sijne Godheid / Majesteit / Genade en Geest en wijkt hy nimmermeer van ons. En so isset te verstaan / 't gene hy ons eens voor al versekerd heeft / waar twee of drie vergaderd zijn (hy en seid niet in mijne tegenwoordigheid / lighaamelik; maar) in mijnen naam, daar ben ik in 't midden van hen Matt. 18:20.

48. Vraage. **Maar so de Menscheid niet overal en is daar de Godheid is / worden dan die twee Natuuren in Christus niet van malkander gescheiden?**

Antwoord. **Neense: Want mitsdien de Godheid onbegrijpelik en over al tegenwoordig is; so moet volgen / datse wel buiten haare aangenoomen Menscheid is / en nochtans persoonlik met deselve vereenigd blijft.**

37. Vr. Kan Christus als God wesen op plaatsen daar hy niet en is als Mensch?

Antw. Ja / dat kan so wesen; en 't moet ook so wesen: sonder dat die twee Natuuren eenigsins gescheiden worden.

38. Vr. Hoe kan 't so wesen?

Antw. Om dat die twee Natuuren niet plaatselik vereenigd zijn / maar per-

persoonlik: Want in de plaats zijn alle menschen / ja alle schepselen met God vereenigd; alsoo hy niet verre is van eenen ygeliken van ons Hand. 17: 27.

39. Vr. Waarom moetet so wesen?

Antw. Om dat de Godheid en Menscheid / al zijnse vereenigd / nochtans niet vermengd zijn; elk houd haare wesentlike eigenschappen. God is overal; maar een mensch kan maar op eene plaatse t'effens zijn: So is Christus dan als God overal; als Mensch / is hy nu anders nergens als in den Hemel.

40. Vr. Maar nu zijn Lighaam verheerlikt is / soude 't daar door aan de Godlike eigenschappen niet mede deelaghtig zijn?

Antw. Neen: aan d'eene niet meer als aan d'andere. Zijne Menscheid is wel verheerlikt geworden; maar zy en is geen God geworden: want hy sal ook ons verneederd lighaam veranderen, op dat het zijnen heerliken lighaame gelykvormig worde Filip. 3: 21. nochtans sullen wy niet godlik wesen / maar menschlik; dat weeten wy wel beter.

49. Vraage. Wat nut geeft ons Christus Hemelvaart?

Antwoord. Ten eersten / dat hy in den Hemel voor 't aangesight sijns Vaders onse Voorspreeker is: Ten anderen / dat wy ons Vleesch in den Hemel tot een seker Pand hebben; dat hy als 't Hoofd / ons sijne lidmaaten ook tot hem sal opneemen: Ten derden / dat hy ons sijnen Geest tot een Tegenpand send; door welx kraght wy soeken dat daar boven is / daar Christus is sittende aan Gods Reghterhand / en niet dat op de aarden is.

XIX. SONDAG.

50. Vraage. Waarom werd'er toe geset / Sittende ter Reghterhand Gods?

Antw. Dat Christus daarom ten Hemel gevaaren is / op dat hy hemselven daar bewijse als 't Hoofd sijner kristelyke kerke / door welken de Vader alle ding regeerd.

51. Vraage. Wat nuttigheid brengt ons dese Heerlikheid onses Hoofds Christus?

Antw. Eerstelik / dat hy door sijnen H. Geest / in ons sijne Lidmaaten de hemelsche gaaven uitgiet: Ten anderen / dat hy ons met sijne maght tegen alle vyanden beschutt en bewaard.

41. Vr. In wat staat is Christus in den Hemel?

Antw. Volgens de manier van spreeken / die de H. Schrift gebruikt / so is hy aan Gods Reghterhand. 1. Pet. 3: 22. So dat degene die gestorven is, deselve is 't / die ook ter Reghterhand Gods sitt. Rom. 8: 34.

42. Vr.

42. Vr. Wat is dat te seggen?

Antw. Dat God hem tot eenen Heere en Christus gemaakt heeft Hand. 2: 36/ 34/ 35. en heeft hem uitermaaten verhoogd Filip. 2: 9. verre boven alle overheid en maght en kraght en heerschappije, en allen naam die genoemd word, niet alleen in dese weereld, maar ook in de toekomende Efes. 1: 21. Want God heeft eigentlik hand noch voet XIII. §. 17. maar by gelijkenis zit Christus aan de Reghterhand des Alderhoogsten / als oft een mensche geseten ware aan de reghterhand eens Koonings. Verg. 1. Koon. 2: 19. Psal. 45: 10. Matt. 20: 21/ 23.

43. Vr. Waarin bestaat dese Hoogheid?

Antw. In de hoogste Eere / en de grootste Maght. Want hy is geseten aan de Reghterhand van Gods Troon Heb. 12: 2. en aan de Reghterhand van Gods Kraght. Matt. 26: 64. Mar. 14: 62. Luk. 22: 69.

44. Vr. Wat verstaaje door de Reghterhand van Gods Troon?

Antw. Dat wy hebben sodanigen Hoogepriester, die geseten is aan de Reghterhand van den Troon der Majesteit in de Hemelen Heb. 8: 1. Dese eere heeft nooit mensch of engel genooten; want tot wien van d'Engelen heeft hy ooit geseid, Sitt aan mijne Reghterhand. Heb. 1: 13. uit Psal. 110: 1. Door dien God alle dingen zijnen voeten heeft onderworpen, en heeft hem der Gemeinte gegeeven tot een Hoofd boven alle dingen Efes. 1: 22.

45. Vr. Hoe is hy 't Hoofd der Gemeinte?

Antw. Gelijk de Gemeinte zijn Lighaam is Efes. 1: 23. en gelijk de mann het hoofd van zijn wijf is, alsoo is Christus het Hoofd zijner Gemeinte, en hy is de behouder des Lighaams Efes. 5: 23. Siet Kol. 1: 18.

46. Vr. Hoe zijn alle dingen zijnen voeten onderworpen?

Antw. Alsoo / dat hem is gegeeven alle Maght in hemel en op aarde Matt. 28: 18. Want de Vader heeft den Soon lief, en heeft alle dingen in zijne hand gegeeven Joh. 3: 35. Matt. 11: 27. Luk. 10: 22. Joh. 17: 2. op dat in den naame Jesus zich soude buigen alle knie, (dat is / dat hem als Heere en Christus eere beweesen worde) van de genen die in den hemel, die op de aarde, en die onder d'aarde zijn, (dat is / van engelen; van menschen / die leeven / en die gestorven zijn / welker zielen ten hemel of ter helle gevaaren / en welker lichaamen begraaven zijn) En alle tonge soude belijden, dat Jesus Christus de Heere zy, tot heerlikheid van God den Vader Filip. 2: 10/ 11.

47. Vr. Wat is te seggen de Reghterhand van Gods Kraght?

Antw. Dat hy heerscht in 't midden zijner vyanden met den Schepter zijner sterkte Psal. 110: 2. en gelijk als met eenen yseren schepter Psal. 2: 9. Openb. 2: 27. en 19: 15. Want hy moet als Kooning heerschen, tot dat hy alle de vyanden onder zijne voeten sal gelegd hebben 1. Kor. 15: 25. Siet XVI. §. 63.

48. Vr. Wat kan 't ons baaten / dat Christus so seer verheerlikt is?

Antw. Seer veel. I. hy bidt voor ons. II. hy beschenkt ons. III. hy beschermt ons. IV. hy maakt ons plaats. V. hy trekt ons tot sich.

49. Vr. Wat segje? bidt hy voor ons?

Antw. O ja: die ter Reghterhandt Gods sit, is deselve / die ook voor ons

bid Rom. 8:34. Waarom hy ook volkomelik kan salig maken de genen die door hem tot God gaan; alsoo hy altyd leeft, om voor hen te bieden Heb 7:25 Indien dan iemandt gesondigd heeft; wy hebben tot eenen Voorspraak by den Vader Jesus Christus den reghtveerdigen 1. Joh. 2: 1.

50. Vr. Hoe verstaaje dat?

Antw. Voor soo veel hy is eene versoeninge voor onse sonden 1. Joh. 2: 2. en dat hy uit kraght van die versoeninge is ingegaan in den Hemel selve; om nu te verschynen voor Godts aangesighte, voor ons Heb: 9:24. hemselven vertoonende aan den Vader / in den hemel / dat hy voor ons voldaan heeft op d'aarde: gelyk de Hoogepriesters onder de Wett / de jaarlixe offerhande volbraght hebbende / het bloed daar van vertoonden in het Heiligdom Heb 9. besonderlik v. 11, 12. Siet Joh. 17:4/9.

51 Vr. Waar met beschenkt hy ons?

Antw. Hy, door Gods reghterhand verhoogt synde, en de belofte des H Geestes ontvangen hebbende van den Vader (volgens Joel. 2:28/29. Hand. 1. 4/5.) heeft dien uitgestort Hand. 2:33. Want elck een van ons is de genaade gegeeven na de mate van Christus gaave. Daarom, seght hy (Psal. 68:19.) Als hy opgevaaren is in de hoogte, heeft hy den Menschen gaaven gegeeven. Efes. 4:7:8:

52. Vr. Kond hy dat niet doen / of hy moest in den Hemel zijn?

Antw. Neen / so overvloedelik niet / als God aan 't N. Testament beloofd had Jer. 31.33/34. Ezech. 36:26/27. Joel. 2:28/29. Jes. 59:21. Want op die wijse seit Johannes / van den voorigen tijdt / de H.Geest en was noch niet; overmits Jesus noch niet verheerlikt was Joh. 7:39. En daarom seit hy ons de waarheidt, het is u nut, dat ik wegh ga: want indien ik niet wegh en ga, so en sal de Trooster (de H Geest Joh. 14:26. en 15:26.) tot u niet komen; maar indien ik henen ga, so sal ik hem tot u senden Joh. 16:7.

53. Vr. Waarom eerder niet?

Antw. I. Eer en hadd hy de magt niet / om als Middelaar iets aan ons te schencken van den Vader Joh. 15:26. of hy moest eerst als middelaar voor ons voldaan hebben aan den Vader Joh. 17:19. Gal. 4:6. II. Hy en konde syne Gemeinte niet verheerliken door zyne gaaven / so lang als hy selve niet verheerlikt was: Christus / die nedergedaald is, is de selve ook die opgevaaren is verre boven alle de hemelen, op dat hy alle dingen vervullen soude, die hem als Middelaar stonden te verrighten Efes. 4:19.

54. Vr. Waarmet beschermt ons Christus uit den Hemel?

Antw. Als hy opgevaaren is in de hoogte, heeft hy de gevangenis, dat is / zyne vyanden ter eeuwe gevangenis geschikt) gevangen genoomen Efes. 4:8. Psal 68:19. Want na dat hy overwonnen heeft / en met zynen vader geseten is in zynen Troon, Openb. 3:21. so heeft hy den sleutel van Davids Kooningrijk: so dat hy opent, en niemant en sluit; en hy sluit, en niemant en opent. Openb. 3:7. en 1:18. Wie isset dan / die verdoemt? Christus is't die ook ter Reghterhand Godts sitt. Rom. 8:34.

55. Vr. Hoe maakt ons Christus plaats in den Hemel?

Antw. Wy zyn leden zyns lighaams, van zyn vleesch, en van zyn beenen Efes. 5: 30. Het Lighaam kon geen plaats hebben in den Hemel / of het Hoofd moester eerst wesen: en nu 't Hoofd daar is / so moeter 't Lighaam ook wesen / en de Leden in 't besonder. Siet Luk. 22: 28: 29. Openb. 3. 21.

56. Vr. Hebje daar van ook iet uitdrukkelijk?

Antw. Ja. I. Syn gebed; Vader, ik wil, dat daar ik ben, ook die by my zyn, die gy my gegeeven hebt. Joh. 17: 24. II. Sijne belofte: Ik ga henen om ul. plaats te bereiden: En so wanneer ik henen sal gegaan zyn, en ul. plaatse sal bereid hebben, so kom ik weder, en sal u tot my neemen; op dat gy ook zyn meugt daar ik ben Joh. 14: 2/ 3.

57 Vr. Op wat wijse trekt hy ons tot sich?

Antw. Alsoo / dat hy door zijnen Geest, die 't onderpand is van onse erfenis Efes. 1: 14. en 4: 30. 2 Kor. 5: 5. getuigt tot onsen geest, dat wy zyne medeerfgenaamen zijn sullen / en met hem verheerlikt worden. Rom. 8: 16/ 17. En niet alleenlik dit; maar ook wyselve die de eerstelingen des Geestes hebben, wy ook selven sughten in ons selven, verwaghtende d'aanneeminge tot Kinderen, naam; de verlossinge onses lighaams. Rom. 8: 23. 2 Kor. 5: 2. En so verre is onse wandel in de hemelen Filip 3: 20. Indien gy dan met Christus opgewekt zyt, zo zoekt de dingen die boven zyn, daar Christus is sittende aan Godts Reghterhand: Bedenkt de dingen die boven zyn, en niet die op de aarde zyn. Kol. 3: 1/ 2.

VII. ARTYKEL.

58. Vr. Sal Christus noch eens wederkomen uit den Hemel?

Antw. O ja: want hy heeftet beloofd / Ik kome weder Joh. 14: 3. Ja, ik kome haastelik: en d'Engelen hebben 't voorseid / Dese Jesus, die van u opgenoomen is in den hemel, sal alsoo komen, gelykerwys gy hem na de hemel hebbet sien henen vaaren Hand. 1: 11. So dat wy Gods Soon onsen Saligmaaker uit de hemelen verwaghten Filip. 3: 20. 1. Thess. 1: 10. 2 Thess. 1: 10. Siet, hy komt met de wolken Openb. 1: 7.

59. Vr. Wat sal hy hier doen / als hy komt?

Antw. Hy sal leevenden en dooden oordeelen in zyne verschyninge en in zyn Koningryk 2. Tim. 4: 1. en de menschen sullen rekenschap geeven den genen die bereid staat om 't oordeelen de leevenden en de dooden 1 Pet. 4: 5.

60. Vr. Wat reght heeft hy om dat te doen?

Antw. De Vader heeft alle 't oordeel den Soon overgegeeven, Joh. 5: 22. want hy heeft hem maght gegeeven ook gerighte te houden, om dat hy des menschen Soon is, ofte voor so veel als hy Middelaar is. v. 27. Dit oordeel behoort tot zijn Middelaars amt: hy is de man, dien Godt daar toe geordineerd heeft Hand. 17: 31.

61. Vr. Over wie sal hy 't Oordeel uitspreeken?

Antw. I. Over Leevenden en Dooden. 2 Tim. 4: 1. 1 Pet. 4: 5. Dat is / die dan noch leeven / en die dan sullen verstorven zijn: de leevenden sullen veranderd worden / en de dooden sullen opstaan. 1 Thess. 4: 15/ 16/ 17. II. over Reghtveerdigen en Onreghtveerdigen Hand. 24: 15. goeden en kwaaden; want

wy

wy moeten alle voor Christus Reghterstoel geopenbaert worden; op dat een ygelik weghdraage 't geene door 't lighaam geschied, na dat hy gedaan heeft, het zy goed het zy kwaad 2 Kor. 5: 10.

62. Vr. Wanneer sal dat geschieden?

Antw. Van dien dagh en die uure en weet niemant, noch de Engelen die in den hemel zyn, noch de Soon; (voor so veel als hy mensch en middelaar is) dan de Vader Mar. 13: 32. Matt. 24: 36. Want het komt ons niet toe te weeten de tyden ofte gelegentheden, die de Vader in zyne eigene maght gesteld heeft. Hand. 1: 7.

63. Vr. Maar ist ook ergens goed voor/ dat ons de tyd onbekend is?

Antw. Ja: te weeten/ waght u, dat u die dagh niet onvoorsiens overkoome: want gelyk een strik sal hy komen over alle de genen, die op den gantschen aardboodem geseten zyn. Waakt dan 't aller tydt, biddende dat gy meugt weerdig geacht worden om te ontvlieden alle dese dingen die geschieden sullen, en te staan voor den Soon des menschen. Luk 21: 34/ 35/ 36.

64. Vr. Maar als de Heere komt/ hoe sal hy oordeelen?

Antw. Zijn oordeel sal wesen. I. Openbaar. II. Reghtveerdig. III. Sonder Appell. IV. Sonder Uitstell.

65. Vr. Hoe segje dat het Openbaar sal wesen?

Antw. Dat Christus sal geopenbaart worden Kol. 3: 4. komende op de wolken des hemels Matt. 26: 64. Hand. 1: 11. met groote kraght en heerlikheid Matt. 24: 30 en alle de heilige Engelen met hem; en dat hy zal zitten op den troon zyner heerlikheid Matt. 25: 31. 1 Thess. 4: 16: En voor hem zullen alle volkeren vergaderd worden Matt 25: 32. Openb. 1: 7. Want wy moeten alle voor Christus Righterstoel geopenbaard worden 2. Kor. 5: 10.

66. Vr. Hoe sal 't daar dan met ons gaan?

Antw. Elck sal loon ontvangen na zijne werken Rom. 2: 6. op dat een iegelik wegh draage 't gene door 't lighaam geschied, na dat hy gedaan heeft, het zy goed, het zy kwaad. 2 Kor. 5: 10.

67. Vr. Sal dat al reght toe gaan?

Antw. O ja: soude de Righter der gansche aarde geen reght doen? Gen. 18: 25. hy selfs sal de weereld righten in gereghtigheid, en de volken oordeelen in regtmaatigheden Psal. 9: 9. en 96. 13. en 98. 9. Hand. 17: 31. Want daar en is geene aanneeminge des persoons by Godt. Rom. 2: 11. 1 Pet. 1: 17. die 't aangesight der vorsten niet aan en neemt, en de rykken voor den armen niet en kent; want zy zyn alle zyner handen werk Job 34: 17. Deut. 10: 17. 2 Kron. 19: 7.

68. Vr. Maar sal hy oordeelen na de werken/ wie kan dan salig worden? Matt. 19: 25. Want Wie kan seggen, ik hebbe myn herte gesuiverd; ik ben reyn van myne sonde. Spreuk. 20: 9.

Antw. Hy sal niet oordeelen hoe volmaakt dat de werken zijn; maar hoedanig datse zijn/ oft wy ons geloove konnen toonen uit de werken: Jak. 2: 18 Door 't geloof worden onse kwaade werken uitgedaan/ en onse onvolmaakte deugden voor volmaakt erkend. Siet XXIV. Hoofdst. Siet Joh. 3: 16/ 36.

69. Vr. Na wat reghten geschied dat?

Antw. Na de Reghten van 't Euangelium. Rom. 2: 16. alsoo 't Reght is by God, met vlammenden vuure wraake te doen over de genen die God niet en kennen, en over de genen die 't Euangelium onses Heeren Jesus Christus niet ge-hoorsaam en zyn 2 Thess. 1: 6/ 8.

70. Vr. Sal Christus op elx besondere werken sien/ of sal hy maar in 't gros oordeelen.

Antw. Hy sal soo scherp gaan / dat van elk ydel woord 't welk de menschen sullen gesprooken hebben, zy van 't selve zullen rekenschap geeven in den daage des oordeels Matt. 12: 36. Want God sal yder werk in 't gerighte brengen, met al dat verborgen is, het zy goed, het zy quaad. Pred. 12: 14. 1 Kor. 4: 5. 2 Kor. 5: 10.

71. Vr. Hoe sal dat konnen geschieden/ daar so veel duisend duisenden van menschen zijn / en elke mensch so veel op zijne leden heeft?

Antw. Dat zal al kort te doen wesen: want elx gemoed sal als een boek / hemselven overtuigen van zyne werken Rom 2: 5. 1 Joh. 3: 20. 21. op dat alle mond gestopt werde, en de geheele weereld voor God verdoemelik zy Rom. 3: 19. Alleen de geloovigen sullen eenen mond hebben om te spreken 2 Kor. 4: 13. om datse in Christus Jesus zy Rom. 8: 1. die geschreeven zyn in 't Boek des Leevens van het Lam Openb. 21: 27. dat is / die in Christus uitver-koozen zy ten eeuwigen leeven. Efes 1: 4.

72. Is 't daar met uit?

Antw. Neen. Godt sal op eene sonderlinge wijse doen blijken aan alle wee-reldt / dat die reghtveerdelik verdoemd en dese reghtveerdelik salig worden: gelijk Johannes in d'openbaaring sagh de dooden klein en groot, staande voor God: en de boeken wierden geopend; en een ander boek wierd geopend, dat des leevens is; en de dooden wierden geoordeeld uit het gene in de boeken ge-schreven was, na hunne werken Openb. 20: 12. Dan. 7: 11.

73. Vr. Valter van dit Oordeel geen Appell?

Antw. In 't minste niet: want de Vader heeft all het oordeel den Soone o-vergegeeven Joh. 5: 22. die daarom ook sal komen in de heerlikheid zyns Va-ders Matt. 16: 27. als Koning en *souverain* Matt. 25: 34. Daarom salig zijn wy / so wy in dien dag komen staan voor den Soon des menschen. Luk. 21: 36.

74. Vr. Wijst hy dan eindelik 't vonnis?

Antw. O ja: want voor hem sullen alle de volkeren vergaderd worden: en hy salse van malkanderen scheiden, gelyk de Herder de Schaapen van de Bokken scheid. En hy sal de Schaapen aan zyne reghterhand setten, maar de Bokken aan zijne slinkerhand, om beider zyds elk hun vonnis te hooren. Matt. 25: 32/ 33.

75. Vr. Welk sal 't eerste Vonnis wesen?

Antw. Eerst sal de Koning seggen tot de genen die aan zyne Reghterhand zyn, Komt gy gesegende myns Vaders; beërft het Kooningryk, dat u bereid is van de grondlegginge der weereld. v. 34.

76. Vr. Waarom sal dit voorgaan?

Antw. I. Om dat de Geloovigen eerst vrygesprooken zijnde / daarnaa Gods Oordeel over d'ongeloovigen openbaarlik sullen roemen: want de god-loosen

loosen sullen dat niet doen. Openb. 19:1/2. II. Om dat de Geloovigen by Christus geseten Matt. 19:28. Luk. 22:30. Openb. 3:21. selfs mede als tuigen staan sullen over de godloosen: want weet gy niet dat de heiligen de weereld oordeelen sullen? 1. Kor. 6:2.

77. Vr. Hoedanigen Vonnis sal dan over de Godloosen gaan?

Antw. Dan sal hy seggen ook tot de genen die ter slinkerhand zijn, Gaat wegh van my, gy vervloekten, in 't eeuwige vuur 't welk den Duivel en zijnen engelen bereid is Matt. 25:41. Luk. 13:25/27.

78. Vr. Sal die straffe dan terstond volgen?

Antw. Ja / sonder Uitstell: dese sullen gaan in d'Eeuwige Pijne; maar de reghtveerdigen in 't Eeuwig Leeven Matt. 25:46. Met d'Opstandinge gaat het Oordeel strax / tot de Saligheid of tot de Verdoemenis: daar is geen tijd tusschen beiden Dan. 12:2. Joh. 5:29.

79. Vr. Welke gaan voor? vaaren de godloosen eerst ter helle / of vaaren de geloovigen eerst ten hemel?

Antw. Eerst moeten de godloosen de weereld ruimen / en alles laaten voor de reghtveerdigen. De sondaars sullen van d'aarde verdaan worden, en de godloosen sullen niet meer zijn Psal. 104:35. de saghtmoedigen daar entegen sullen d'aarde erflik besitten, en hen verlusten over grooten vreede Psal. 37:11. Matt. 5:5.

80. Vr. Wat kraght heeft de leere van 't laatst Oordeel in de herten der menschen?

Antw. Zy maakt Schrik in de sondaars / en Troost in de geloovigen.

81. Vr. Hoe verschriktse de sondaars?

Antw. Datse alleen vreesen voor Gods Oordeel / gelijk Felix Hand. 24:25. verg. Jes. 33:14. of datse ook beweegd worden tot bekeeringe: Hand. 17:30/31. wy dan weetende den schrik des Heeren, beweegen de menschen tot het geloove 2. Kor. 5:11.

52. Vraage. Wat troost geeft u Christus Wederkomst om t'oordeelen de leevendigen en de dooden?

Antwoord. Dat ik in alle droefenis en verbolginge/ met opgereghten hoofde/ even den selven die zich te vooren om mijnent wille voor Gods gerighte gesteld / en allen vloek van my weghgnoomen heeft / tot eenen Reghter uit den hemel verwachte: die alle zijne en myne vyanden in d'eeuwige verdoemenis werpen; maar my met alle uitverkoorenen / tot zich in d'eeuwige blydschap en heerlikheid neemen sal.

82. Vr. Geeftet eenigen besonderen Troost voor de geloovigen?

Antw. O ja. Als nu dese dingen beginnen te geschieden, so ziet om hooge en heft uwe hoofden opwaarts, om dat uwe verlossinge na by is. Luk. 21:28. Want zien wy op den Reghter / die is voor ons; op onse vyanden / die worden veroordeeld; op ons selve / wy worden salig.

83. Vr. Wat troost haal je uit den Righter?

Antw. Dat hy deselve is / die hem te vooren om mijnent wille voor Gods gerighte gesteld / en allen vloek van my weghgenoomen heeft. Wie sal beschuldiging inbrengen tegen Gods uitverkoorenen? God is't die reghtveerdig maakt: wie is't die verdoemt? Christus isset die gestorven is: ja dat meer is, die ook opgewekt is, die ook ter reghterhand Gods zit, die ook voor ons bid. Rom. 8: 33/34.

84. Vr. Derft gy hem dan wel verwaghten sonder schroom?

Antw. O ja: want ik weet, mijn Verlosser leeft, en hy sal de laatste over het stof opstaan: mijne nieren verlangen seer in mijnen schoot Job 19: 25/27. en de Geest en de Bruid seggen, komt. Ja kom, Heer Jesus Openb. 22: 17/20.

85. Vr. Wat troost hebje ten aansien van uwe Vyanden?

Antw. Dattet so wel zijne als mijne Vyanden zijn / die hy allegaar in d'eeuwige verdoemenis sal werpen / niet alleen de boose geesten / maar ook de boose menschen: Want hy moet als Kooning heerschen, tot dat hy alle de vyanden onder zijne voeten sal gelegd hebben. 1. Kor. 15: 25.

86. Vr. Wat bescheid hebje van de boose Geesten?

Antw. Dat het eeuwig vuur voor den Duivel en zijne engelen bereid is Matt. 25: 41. die hy tot het Oordeel des grooten daghs, met eeuwige banden, onder de duisternis bewaart Jud. v. 6. 2. Pet. 2: 4. welk Oordeel Joannes in een gesighte voorsagh / dat de Duivel wierd geworpen in den poel des vuurs en sulfers, Openb. 20: 10. 19: 20 Als dat geschied / sullen wy mogen juighen / en seggen / de Verklaager onser broederen, die hen verklaagde voor onsen God dagh en naght, is nedergeworpen, Openb. 12: 10. Siet Luk. 10: 18.

87. Vr. Hoe sal 't met de boose Menschen gaan?

Antw. Zy sullen tot straffe lijden het eeuwig verderf van 't aangesight des Heeren, en van de heerlikheid zijner sterkte 2. Thess. 1: 9. Matt. 25: 46. Alsoo het reght is by God verdrukkinge te vergelden den genen die ons verdrukken; en ons die verdrukt worden, verkwikkinge, in d'openbaaringe des Heeren Jesus van den hemel, met d'Engelen zijner kraght; met vlammenden vuure wraake doende over de genen die God niet enkennen ens. 2. Thess. 1: 6/7/8.

88. Vr. Wat verwacht je dan voor U selven?

Antw. Dat hy my met alle zijne uitverkoorenen tot hem in d'eeuwige blijdschap en heerlikheid neemen sal. Matt. 25: 34. en alsoo sullen wy altijd met den Heere wesen. So dan, vertroost malkanderen met dese woorden. 1. Thess. 4: 17/18. Siet breeder XXIII. Hoofdst.

VIII. ARTYKEL

XX. HOOFDSTUK.

XX. SONDAG.

Van den Heiligen Geest.

53. Vraage.

WAt geloost gy van den Heiligen Geest?

Antw. Eerstelik / dat hy zamen met den Vader en den Soon waarachtig en eeuwig God is. Ten anderen / dat hy ook my gegeeven is; op dat hy my door een opreght geloof aan Christus en alle zijne weldaaden deelachtig maake / my trooste en by my eeuwiglik blyve.

1. Vr. Gesprooken zijnde van God den Soon / wat valter te seggen van den H. Geest?

Antw. Twee saken / Wat hy is / en wat hy my is: dat is / I. van zijn Persoon. II. en van zijn Amt.

2. Vr. Hoedanigen Persoon is hy?

Antw. Een van de drie persoonen in 't Godlik Wesen 1. Joh. 5: 7. diesvolgens metten Vader en den Soon waarachtig en eeuwig God.

3. Vr. Is de Vader en de Soon ook geen heilige Geest?

Antw. Ja: want de Vader is God / en de Soon is God; en God is een Geest / en hy is heilig. Doch 't onderscheid is / dat de drie persoonen Geest zijn / en heilig in Wesen; maar de derde alleen is de Heilige Geest in Persoon.

4. Vr. Hoe is dat te verstaan?

Antw. Alsoo dat hy de besondere oorsaak is van alle de heilige geestelike werkingen / die van God op de menschen nederdaalen: want dese dingen alle werkt een en deselve Geest. 1. Kor. 12: 11.

5. Vr. Maar hoe weetje / dat hy een besonder persoon is / onderscheiden van Vader en Soon?

Antw. Door dien Christus selve zeit / Ik sal den Vader bidden, en hy sal u eenen anderen Trooster geeven, naamelik den Geest der waarheid Joh. 14: 16/ 17. want dese Trooster is de heilige Geest v. 26. en 15: 26. Siet XIII. §. 43, 46, 47.

6. Vr. Is hy dan juist ook God?

Antw. Ja hy: Want I. hem worden sulke Naamen / Eigenschappen / Werken / en Eerbiedigheden toegeschreeven / die God alleen eigen zijn: II. en

en wat ergens van God als God geseid is / dat word elders ook op den Geest gepast. Siet XIII. §. 49. gelijk als vooren van den Soon beweesen is / XVII. §. 11-21.

7. Vr. Wie heeft hem ooit God genoemd?

Antw. Petrus geseid hebbende / dat Ananias den H Geest geloogen hadde / verklaart daar op / gy en hebt den menschen niet geloogen, maar Gode. Hand. 5: 3/4. Paulus noemt de geloovigen Gods Tempel, om dat Gods Geest in hen woont 1 Kor. 2: 16. en 6. 19. 2 Kor. 6: 16.

8 Vr. Wat voor godlicke Eigenschappen heeft de H. Geest?

Antw. Hy is eeuwig / want het was in den beginne/ dat Gods Geest sweefde op de wateren Gen. 1: 2. (Siet XIX. §. 52. Joh. 7: 39.) Hy is Almaghtig / deelende eenen ygeliken in 't besonder gelykerwys hy will. 1 Kor. 12: 11. Hy is Alomtegenwoordig / alsoo hy in ons woont 1 Kor. 3: 16. en daarom niet verre kan weesen van eenen ygeliken van ons Hand. 17: 27. Hy is ook Alweetende: want de Geest ondersoekt alle dingen, ook de diepten Gods 1 Kor. 2: 10.

9. Vr Wel / als hy 't ondersoekt, hoe kan hy 't dan weeten?

Antw. Hy ondersoekt maar by manier van spreeken / dat is te seggen / hy weetet so klaar / als 't gene iemand van vooren aan neerstelyk ondersoght heeft/ Siet Luk. 1: 3. gelijk Paulus hemselven verklaart: want wie van de menschen weet het gene des menschen is, dan de geest des menschen die in hem is? alsoo en weet ook niemant het gene Gods is, dan Gods Geest. 1 Kor. 2: 11.

10. Vr Konje daar uit eenigsins bewysen / dat de H. Geest God is?

Antw. Geen beter bewys in de gansche H. Schrift. Want I. de H. Geest / seit hy / heeft so innerliken kennis van God / als de mensch heeft van hemselven. II. gelijk niemant den mensch innerlik kent / als de mensche selfs; veel min kan de H. Geest God so innerlik kennen / of hy moet God selve zijn. III. gelijk de geest des menschen self mensch is / alsoo is Gods Geest ook selve Godt. IV. elke mensch is de uitlegger van zijne eigene gedaghten; de H. Geest insgelijx / kan als God / self verklaaren wat God denkt.

11. Vr. Wat voor godlicke Werken doet de H. Geest?

Antw. Onder anderen en insonderheid so werkt de een en de selve Geest alle geestelijke gaven 1 Kor. 12: 11. en Gods heilige menschen, de Profeeten/ hebben eertijds gesprooken, gedreeven zynde van Gods Geest 2 Pet. 1: 21. verg. Hand. 1. 16 met 4: 24. Siet hier na breeder.

12. Vr. Waar word hem godlike Eere gegeeven?

Antw. In den Doop / daar zijn Naam mede gedacht word / in gelijke voegen metten Vader en Soon / Matt. 28: 19. In de Gebeden / daar hy met aangeroepen word 2 Kor. 13: 13. Op. 1: 4. In zijne Woorden / diemen volkomelik gehoorsaamen moet Op. 2: 7/ 11/ 17/ 29. en 3: 6/ 13/ 22. en in de Straffe van de genen die tegen hem sondigen Matt. 12: 32.

13. Vr. Helpt datter ook niet toe / dat ons lighaam genaamd word een Tempel van den H. Geest? 1. Kor. 6: 19.

Antw. Ja: vry veel. Want I. een Tempel is Gods Huys: dien de men-
schen

schen Tempelen stighten / dien houdense voor God; indien dan de Kristenen Tempelen zijn van den H. Geest / so is de H. Geest ook de Godt der Kristenen. II. Dat meer is / hy en woont niet in de Tempelen die wy maaken; maar hy maakt ons tot Tempelen om te bewoonen. Verg. Hand. 17: 24/ 27.

14. Vr. Maar vindje wel ergens iet van God geschreeven / dat op den H. Geest gepast word?

Antw. Ja: veertig jaaren, seid God / hebb ik verdriet gehad aan dit geslaght, Psal. 95: 10. Jesaias seid daar van / zy hebben zynen Heiligen Geest smerten aangedaan Jes. 63: 10. en 't gene God sprak Psal. 95: 7/ 8. 't selve verklaart Paulus / dat de heilige Geest segt, Heden indien gy zyne stemme hoort, en verhard uwe herten niet Heb. 3: 7/ 8. Paulus zeyt / dat de H. Geest gesprooken heeft door Esaias den profeet Hand. 28: 25. zynde juist de zelve woorden / die Jesaia selfs verhaalt / datse van God tot hem gesprooken zyn / wanneer hy den HEERE sagh sittende op eenen hoogen en verhevenen troon Jes. 6. 1/ 8/ 9. Vergelykt mede Lev. 16: 2. met Heb. 9: 7/ 8. en 1. Tim. 3: 16. met 2. Pet. 1: 21. Siet diergelijk van den Soon XVIII § 21.

15. Vr. Waar in bestaat nu 't Amt van den H. Geest?

Antw. Dat hy ons Christus Weldaaden te nutte maakt / want die ons bevestigt in Christus en die ons gesalft heeft, is God; die ons ook heeft versegeld, en 't onderpand des Geestes in onse herten gegeeven. 2 Kor. 1: 21/ 22. en 5: 5. Efes. 1: 13/ 14. en 4/ 30. En hier aan kennen wy dat wy in hem blyven, en hy in ons, om dat hy ons van synen Geest gegeven heeft 1. Joh. 4: 13. en 3: 24. Rom. 4: 5.

16. Vr. Hoe segje? geeft ons God desen Geest? hoe kan hy dan een persoon wesen die ons wat geeft?

Antw. Hy is de geene die ons geeft al wat tot het eeuwig leeven en de godsaligheid behoort; maar niettemin word hy selfs een gaave genoemd / om dat hy 't niet geeft van zyn eigen: want hy sal 't uit het myne neemen, seide Christus. Joh. 16: 14/ 13/ 15. So die 't niet en deede / de H. Geest soude ons niet met allen doen.

17. Vr. Konje my dat wat nader beduyden?

Antw. Ja: de H. Geest werkt niet verder in ons / als volgens de genade die ons Christus als Middelaar verworven heeft: daarom seit hy dien ik u senden sal van den Vader Joh. 15: 26. te weeten / ik sal, seit hy / den Vader bidden, en hy sal u eenen anderen Trooster geeven, naam. den Geest der waarheid. Joh. 14: 16/ 17. dienvolgens word hy ook de Geest van Christus genoemd Rom. 8. 9. en de Geest van Gods Soon Gal. 4: 6.

18. Vr. Staat de H. Geest dan onder Christus / dat hy buiten hem niets doen en kan?

Antw. Hy kan wel want hy is niet minder dan de Vader en Soon / deelende eenen ygeliken gelykerwys hy wil. 1. Kor. 12: 11. Maar 't beliefd hem vere der niet: want het werk van onse saligheid is by de H. Drieënigheid so besteld / dat de Vader ons alles schenkt / en de H. Geest in ons alles werkt / wat Christus ons heeft verworven. De Vader heeft den Soon lief, en heeft alle dingen in zijne hand gegeeven Joh. 3: 35. Matt. 11: 27. Daar van seit hy; Al

wat de Vader heeft, is mijne: daarom heb ik u geseid, dat hy 't uit het mijne sal neemen, en u verkondigen, te weeten/ de H. Geest sal dat doen Joh. 16: 15.

19. Vr. Werkt de H. Geest in alle menschen?

Antw. Neen: hy is de Geest der waarheid, welken de weereld niet en kan ontvangen; want zy en ziet hem niet, noch en kent hem niet. Joh. 14: 17. Daarom word de Geest der weereld uitdrukkelik onderscheiden van den Geest die uit God is 1 Kor. 2: 12. Sommige uiterlike gaaven ontvangen ook de weerelds kinderen wel/ maar de saaligmaakende gaaven zyn voor Gods kinderen alleen.

20. Vr. Kond gy dit wat nader onderscheiden?

Antw. Ja: de gaaven van den H Geest zyn tweederley; sommige voor dit leeven / sommige voor 't eeuwigh leeven.

21. Vr. Welke zyn voor dit leeven?

Antw. I. Eenige verlightinge in 't verstand van natuurlike dingen; gelyk sommige menschen vervuld zyn met Gods Geest, met wysheid en met verstand, en met weetenschap, naamelik in alle handwerk, enz. als Bezaleel Exod 31:2/ 3. II. Eenige versterkinge in 't gemoed / om groote dingen uit te voeren; want so toog de Geest des HEEREN Gideon aan Rigt. 6: 34. en werd veerdig over Jefta Rigt. 11:29. en Simson 13: 25. en 14: 6/ 19. en Saul 1. Sam. 11: 6. Dese gaaven komen so wel den ongeloovigen als den geloovigen te deelen vallen: Want zy en doen tot den eeuwige saligheid niet.

22. Vr. Welke zijn dan voor 't eeuwig leeven?

Antw. Die Gods Geest besonderlik aan zyne Gemeinte deelt /, waar door hy de menschen met Christus vereenigt/ en in dit leeven tot het eeuwig leven leid.

23. Vr. Zijn dese Gaaven alle eenerley?

Antw. Neen: daar is verscheidentheid van gaaven; doch het is deselve Geest 1 Kor. 12: 4/ 5–11. Sommige strekken maar tot Heerlikheid en gemeene stightinge van Gods Kerke: sommige ook tot Saligheid en besondere stightinge van Gods Kinderen.

24. Vr. Wat zijn d'eerste voor Gaaven?

Antw. I. Eenige uitsteekende verlightinge van geestelijke kennis en bekwaamheid om anderen te leeren; gelijker insonderheid ten tijde van d'eerste Kristenheid waren/ de besondere gaaven van wysheid, en kennisse, en profezije, en onderscheidinge der geesten, de kennis van menigerleye taalen, en uitlegginge der taalen. 1. Kor. 12: 8/ 10. II. Eenige uitneemende kraghten 1. Kor. 12: 28. in die tijden mede gangbaar / als het geloove van mirakelen / de gaave der gesondmaakingen en werkingen der kraghten 1. Kor. 12: 9/ 10.

25. Vr. Waar toe dienden dese Gaaven?

Antw. I. Om de Leere van 't Euangelium te snelder de weereld over te verbreiden: daarom verlichte God hen teffens met die kennis / daarse anders lang aan hadden te leeren. Hand. 2: 1–12. II. Om de Kerke in so veel meer aansien te brengen by de vyanden en vreemden. Hand. 2:16–21. III. Om de Leere te kraghtiger te bevestigen/ door de tekenen die daar op volgden Mar. 16: 20.

26. Vr. Wat voor lieden ontvingen die Gaaven?

Antw. Die van d'Apostelen en Apostelsche Leeraars gedoopt waaren; vol-

volgens 't gene Petrus seide / een ygelik van u werde gedoopt; en gy sult de gaave des H. Geests ontvangen. Hand 2: 38. en 10: 44–48. Verg. 19: 6.

27. Vr. Is't voor dien tijd so niet gebeurd?

Antw. Neen: Want op dese sake werd Petrus gedaghtig aan 't woord des Heeren, hoe hy seide, Joannnes doopte wel met water; maar gy l. sult gedoopt worden met den H. Geest. Hand. 11: 16. Want ten tijde van Joannes en was de H. Geest noch niet: (dat is / dese gaaven waren doe noch niet) om dat Jesus noch niet verheerlikt en was Joh. 7: 39. Waarom dat ook sommige van Joannes gedoopt / en noch niet verkeerd hebbende onder d'andere Kristenen / na dese gaaven gevraagd zijnde tot Paulus seiden / wy hebben zelfs niet gehoord of'er een H. Geest is. Hand. 19: 2.

28. Vr. Waarom zijn die Gaaven nu so niet meer?

Antw. Om dat Gods Kerke nu na zijn believen / door de gansche Weereld genoeghsaam verbreid en bevestigd is / en door de Schriften der Apostelen klaar genoeg onderweesen word in de leere der saligheid.

29. Vr.. Wierden de menschen altemaal salig / die sulke gaaven hadden?

Antw. Neense: want verscheidene / die op sulke wijse verlight zijn geweest, en de hemelsche gaave gesmaakt hebben, en deelaghtig zijn geweest aan den H. Geest, zijn daarnaa wederom afvallig geworden Heb. 6: 4/ 5/ 6. Siet XII. §. 17, 18, 19. Al waar 't dan dat ik de Taalen der menschen en der engelen sprake; ende al waar't dat ik de gaave der profezije hadde, en wiste alle verborgentheid; en alle weetenschap, en de liesde niet en hadde, so en soude 't my gene nuttigheid geeven. 1 Kor. 13: 1/ 2/ 3.

30. Vr. Wat zijn 't dan voor gaaven die elk geloovige ontvangt?

Antw. 't Zijn sulke Gaaven / sonder welke dat niemant kan salig worden; te weeten het saligmaakend Geloof; de gemeinschap met Christus / die hy daar door werkt; en de Troost / die daar uit ontstaat. Want die desen aangaande den Geest van Christus niet en heeft, die en komt hem niet toe, Rom. 8: 9.

31. Vr. Werkt de H. Geest dan 't Geloove?

Antw. Ja hy: De vrught des Geestes is Geloove Gal. 5: 22. Dewyle wy dan denselven Geest des Geloofs hebben 2. Kor. 4: 13. so opent hy ons 't herte, om acht te geeven op Gods Woord Hand. 16: 14. en leert ons alles Joh. 14: 26. en leid ons in alle waarheid Joh. 16: 13. en de Geest is't die getuigt dat de Geest de waarheid is 1. Joh. 5: 6.

32. Vr. Doet hy anders niet?

Antw. Ja hy: overmits het Geloof door de Liefde werkende is; Gal. 5: 6. so is Gods Liefde ook in onse herten uitgestort door den heiligen Geest die ons is gegeeven Rom. 5: 5. Want so veele alser door Gods Geest geleid worden, die zijn Gods Kinderen: en deselve Geest getuigt met onsen geest, dat wy Gods Kinderen zijn. Rom. 8: 14/ 16.

33. Vr. Hoe maakt hy ons door 't Geloof aan Christus deelachtig?

Antw. Wy hebben ontvangen den Geest die uit God is; op dat wy souden weeten de dingen die ons van God geschonken zijn 1. Kor. 2: 12. in den naam des Heeren Jesu 1. Kor. 6: 11. op dat Chistus door 't Geloof in onse herten woo-

ne, en wy in de Liefde geworteld en gegrondet zijn Efes. 3: 17.

34. Vr. Kan dat sonder den H. Geest niet geschieden?

Antw. Neen: So iemand den Geest van Christus niet en heeft, die en komt hem niet toe. Rom. 8: 9. en niemant, die door Gods Geest spreekt, en noemt Jesus eene vervloekinge; en niemant kan Jesus zijnen Heere verklaaren, dan door den Heiligen Geest. 1. Kor. 12: 3.

35. Vr. Wat Troost werkt hy in de geloovigen?

Antw. De vertroostinge met welkewy selve van God vertroost worden 2. Kor. 1: 4. dat is / de vertroostinge des H Geestes. Hand. 9: 31. welken Christus ons tot eenen Trooster heeft beloofd te senden van den Vader Joh. 14: 16/26. en 15: 26. die daarom genaamd word de God aller vertroostinge. 2. Kor. 1: 3.

36. Vr. Waar tegen helpt ons dese Troost?

Antw. Dat wy roemen in de verdrukkinge: weetende dat de verdrukkinge lydsaamheid werkt, en de lijdsaamheid bevindinge, en de bevindinge hoope: en de hoope en beschaamt niet; om dat Gods liefde in onse herten uitgestort is, door zijnen Geest dien hy ons heeft gegeeven Rom. 5: 3/ 4/ 5.

37. Vr. Wat is dat voor Hoope?

Antw. De hoope van de vrijheid der heerlikheid van Gods kinderen Rom. 8: 21. Want de selve Geest getuigt met onsen geest, dat wy Gods kinderen zijn: en indien wy kinderen zijn, so zijn wy ook erfgenaamen; erfgenaamen van God, en mede erfgenamen van Christus; so wy anders met hem lijden, op dat wy ook met hem verheerlikt worden. v. 16/ 17.

38. Vr. Maar kan die hoope niet feilen / als iemant den H. Geest verliest?

Antw. Die en word niet verloozen: Christus beloofde ons desen Trooster/ dat hy by ons soude blyven tot in eeuwigheid. Want, zeid hy / hy blijft by u lieden, en sal in u zijn Joh. 14: 16/ 17. So dat de genen die eens opreghtelik geloofd hebben / zijn versegeld met den Heiligen Geest der belofte; die 't Onderpand is van onse erfenis, tot de verkreegene verlossinge, tot prijs zijner heerlikheid Efes. 1: 13/ 14. en 4: 30. 2 Kor. 1: 22. en 5: 5.

39. Vr. Nochtans week de Geest des Heeren van Saul. 1 Sam. 16: 14. en David bad / neemt uwen H. Geest niet van my. Psal. 51: 13.

Antw. Saul had den Geest maar van Kooninglike deugden §. 21. die kond hy verliesen. David had den Geest der heiligmaakinge; dien heeft hy nooit verloozen: want doen hy bad / neemt uwen H. Geest niet van my; so hadd hy hem noch / sint dat hy so swaar gesondigd hadde: maar hy en hadder de kraght doe niet van gevoeld; daarom bid hy / Geef my weder de vreugde uwes heils, en de vrymoedige Geest ondersteund my v. 14.

40. Vr. Maar komt dit van God / dat hy ons zijnen Geest niet beneemen wil; of komtet van ons / dat wy den Geest niet missen willen?

Antw. God is getrouw 1 Kor. 1: 9. 1 Thess. 5: 24. en zyne genadengiften en roepingen zyn onberouwelik Rom. 11: 29. Myn Geest, seit hy / en sal van u niet wykken Jes. 59: 21. Maar ons aangaande / wy geeven dikwijls oorsaak door onse sonden / om den H. Geest te keeren en te verdrijven.

41. Vr. Wat zijn dat voor sonden?

Antw. Men sondigt besonderlik tegen den H. Geest / als men hem wederstaat Hand. 7:51. of bedroeft Efes. 4:30. of uitblusscht 1 Thess. 5:19. of lastert. Matt. 12:31. Mar. 3:29. Luk. 12:10

42. Vr. Hoe wederstaatmen den H. Geest?

Antw. Alsmen de predikinge des Evangeliums tegenstaat / en de leeraars vervolgt / 2 Tim. 2:25: Hand. 7:51/52 Matt. 23:37. Want het Euangelium is eene bedieninge des Geestes 2. Kor. 3:6/8. En de Geest isset die getuigt, dat de Geest (dat is dese geestelike bedieninge) de waarheid is. 1 Joh. 5:6.

43. Vr. Waarmede bedroestmen den H. Geest?

Antw. Met een vleeschelik en sondig leeven: alsmen den Geest wel heeft / en nochtans niet en wandelt door den Geest; maar de begeerlikheidt des vleesches volbrengt: Want het vleesch begeert tegen den Geest, en de Geest tegen 't vleesch Gal. 5:16/17. Rom. 8:6/7. Gelijket ons dan bedroeft / als wy wat goeds doen willen / en een ander arbeid tegen ons; alsoo isset / by manier van spreeken / dies te bedroefder voor den H. Geest / als hy tot onse saligheid in ons werkt / en wy arbeiden selfs tot ons verderf. Verg. Luk. 19:41-44.

44. Vr. Hoe word de Geest uitgeblusscht?

Antw. Alsmen versuimt de gaave die in ons is. 1. Tim. 4:14. alsoo / datmen de gaaven van den Geest niet in 't werk stelt; so datse so veel ons aangaat / hunne kraght verliesen: als oft iemant zyn geld in d'aarde begroef Matt. 25:25.

45. Vr. Wat is de Lastering tegen den H. Geest.

Antw. Als iemand tegen 't getuigen van zyn eigen gemoed / de werkingen van den H. Geest / opsettelik en herdnekkelik versmaad / en smaadelik lastert. Mar. 3:28/29/30. Heb. 6:4/5/6. en 10:26/27/29.

46. Vr. Hoe gaat dat toe?

Antw. Tweesins: dese sonde geschied I. tegen de waarheid van de Leere Mar. 3:30. Heb. 10:26. of II. tegen 't gevoel van de Genade. Heb. 6:4-8. en 10:26.

47. Vr. Hoe tegen de Waarheid van de Leere?

Antw. Alsmen in zyn gemoed volkomelik overtuigd is / dattet de Waarachtige Leere ter saligheid is; en men wil die evenwel nooit aanneemen / maar spreektse geduriglik met lastering tegen: gelijk sommige Fariseën en Wetgeleerden Gods raad over hen verworpen hebben Luk. 7:30. klaarlik siende / dat Christus door Gods Geest de duivelen uitwierp, en dat daarom Gods Koningryk tot hen gekomen was Matt. 12:28. en evenwel seiden, Hy heeft eenen onreinen Geest. Mar. 3:30.

48. Vr. Hoe tegen 't gevoel van de Genade?

Antw. Als iemant selfs ook in zijn herte gevoelt sekere werkingen van Gods Geest tot de genade der saligheid strekkende: en dat hy dan evenwel noch afvalt. Heb 6:4/5/6.

49. Vr. Op wat wijse sal ik dat verstaan?

Antw. Bemerkende I. hoe verre dat sulken mensch van den H. Geest begaafd is / en II. hoe verre dat hy tegen den H. Geest misdoet.

50. Vr. Hoe veẓre moet hy begaafd wesen / eer hy dese sonde kan begaan?

Antw. So veẓre / I. dat hy eens verlight is geweest in 't verstand / met de kennis der saligheid. II. dat hy de hemelsche gaave gesmaakt heeft, voelende in zijn herte / dat de Heere goed is (Psal 34: 9. en 73: 1. 1. Pet. 2:3.) III. dat hy Gods goede woord gesmaakt heeft / bevindende in zijn gemoed / dat die leere troostelik is / (verblydende 't herte Psal 19: 9.) IV. dat hy ook gesmaakt heeft ofte in hem selven gevoeld / de kraghten der toekomende eeuwe, dat is / hoe kragtelik dat Gods genade werkt in dese tyden van 't nieuw Testament onder Christus. V. en eertyds kon daar by komen / dat hy aan den heiligen Geest deelachtig geworden was / op die besondere wyse als §. 24–29. geseid is. Heb. 6: 4/ 5.

51. Vr. Soude sulken mensch die gaaven altemaal konnen verliesen?

Antw. Ja wel: want so veẓre konnen de tydgeloovigen komen / en nochtans vervallen / Matt. 13: 20/ 21. Siet XII. §. 20. Gelijk ofte iemant de spijse ofte den geneesdrank in den mond nam / en proefde datse smaakelik en kraghtig is: so hy die evenwel weer uitspuwt / en niet in de maage komen laat / of terstond wederom uitbraakt / eerse verteerd is; so kander hem geen voedsel of gesondheid afkomen. Siet 2 Pet. 2: 22.

52. Vr. Hoe veẓre sondigt sulken mensche tegen den Heiligen Geest?

Antw. So veẓre / dat hy afvallig word, en tegen die genade / welke H. Geest hem heeft doen smaaken / onverbeterlik en onvergevelik sondigt.

53. Vr. Hoe sondigt hy onverbeterlik?

Antw. Alsoo / dattet onmogelik is, sulk eenen wederom te vernieuwen tot bekeeringe; als welke hem selven Gods Soon wederom kruist, en opentlik te schande maakt. Heb. 6: 6/ 7/ 8. Gelijk oft hy maar eene spijse of geneesdrank in de weereld hebbende / en dat voor eenmaal; deselve wederom uitbraakt en met voeten treed / na dat hijse ingenomen heeft. Want Christus is d'eenigste spijse en Medezijnmeester onser zielen: daar blijft dan geen slagtoffer meer over voor de sonden. Heb. 10: 26

54. Vr. Waarom is dese sonde onvergeevelik?

Antw. Om dat God hem door zijn reghtveerdig oordeel / eene swaare straffe weerdig aght, die Gods Soon (so veel als in hem is) vertreeden heeft, en het Bloed des Testaments onrein geaght heeft, daar door hy geheiligd was (dat is / 't was hem meede aangebooden / om daar door met God versoend te worden) en den Geest der genade smaatheid heeft aangedaan Heb. 10: 29.

55. Vr. Is dit dan die besondere Sonde tegen den H. Geest / die nimmermeer vergeeven word?

Antw. Ja: dit isse. Daarom segt ons Christus, Alle sonde en lastering sal den mensch vergeeven worden, te weeten / daar kan hy hem noch van bekeeren: maar de lastering tegen den Geest en sal den menschen niet vergeeven worden; om dat God hem niet bekeeren wil. En so wie eenig woord gesprooken sal hebben tegen den Soon des Menschen, 't sal hem vergeeven worden; gelijker veele geweest zijn / die Christus eerst lasterden en vervolgden / doch daarnaa aan hem noch geloofden / maar so wie tegen den Heiligen Geest sal gesproo-

kēn

ken hebben, het en sal hem niet vergeeven worden, noch in dese eeuwe. dat is / in den tijd van de Wett / noch in de toekomende, dat is / in den tijd van den Messias; daar anders de genade veel grooter soude wesen. Jer. 31: 34. Matt. 12: 31/ 32. Mar: 3: 28/ 29. Luk. 12: 10.

56. Vr. Maar is de H Geest meer als de Vader of de Soon / om dat dese sonde alleen onvergeevelik is?

Antw. Neen / daarom niet; maar om dat dese sonde te verre gaat / en alle middel van bekeeringe wegh neemt. God de Vader send ons den Medezijnmeester Christus; de Soon bereid ons de Medecijne: wil iemand den Medezijnmeester / of de Medezijn niet hebben / seit hy dat het vergif is; de Drank staater evenwel noch; beraad hy hem anders / hy kanse noch inneemen / en geneesen worden. Maar de H. Geest geestse ons in / die vereenigt ons met Christus; smijten wy 't dan om / of spijen 't uit / en vertreeden 't; so is 't gedaan / de eenigste medecijn is om hals / de kranke moet sterven.

57. Vr. Soudemen voor sulke Sondaars wel mogen bidden?

Antw. Neen: alsmen 't wiste niet: want wy souden tegen Gods gebod en tegen ons gemoed bidden: 't is eene sonde tot de dood, voor de selve en segg ik niet dat men sal bidden. 1 Joh. 5: 16.

58. Vr Maar soudemen 't wel sekerlik konnen weeten / oft iemand sulken sonde begaan heeft?

Antw. Ik achte / seer beswaarlik; om dat niemant reght kan weeten hoe eens anders gemoed gesteld is / volgens §. 50. want wie van de menschen weet het gene des menschen is, dan de geest des menschen die in hem is? 1 Kor. 2: 11. Doch in d'eerste Kristenheid warender sommige besonderlik begaafd met d'onderscheidinge der geesten 1 Kor. 12: 10. En tot sulke kon Johannes seggen / Indien iemant zynen broeder siet sondigen niet tot de dood. 1 Joh. 5: 16,

59. Vr. Sou de mensch hemselven ook niet konnen inbeelden / dat hy tegen den H. Geest gesondigd heeft / al en is 't so niet?

Antw. Ja: als hy door swaarmoedigheid / of aanstrijdinge des Duivels in zijn eigen oordeel misleid word. Maar die daarover van herten bekommerd is / die en kan aan sulken sonde niet schuldig zijn; want de droefheid na God werkt eene onberouwelike bekeeringe tot saligheid 2. Kor. 7: 10.

60. Vr. Wat raad isser / om dese swaare sonde voor te komen?

Antw. Wacht u voor 't gene / datter u toe brengen kan / en oefent u in 't gene datter u voor bewaaren kan.

61. Vr. Waar voor hebb ik my dan te wachten?

Antw. I. Dat gy den H. Geest niet wederstaat Hand. 7: 51. II. en hebje zijne leere aangenoomen / so en bedroeft Gods H. Geest niet Efes 4: 30. III. of hebje hem bedroeft / doetet niet meer / laatet niet al te dikwijls geschieden / en blusch den Geest niet uit 1. Thess. 5: 19.

62. Vr. Waar in hebb ik my dan t'oefenen?

Antw. Dat gy de gaaven van den H. Geest meugt verkrijgen / en bewaaren.

63. Vr. Hoe verkrijgen?

Antw. I. Yvert na de geestelijke gaaven, 1. Kor. 14: 10. ja yvert om de beste gaaven. 1. Kor. 12: 31. II. Bid, en u sal gegeeven worden Luk. 11: 9. u hemelsche Vader sal den H Geest geeven den genen die hem bidden. v. 13. Siet Psal. 51: 12/ 13/ 14. Luk. 17: 5.

64. Vr. Hoe sal ik die gaaven bewaaren?

Antw. I. En versuimt de gaave niet die in u is; 1. Tim. 4: 14 maar steltse te werk/ en word alsoo vervuld met den Geest Efes. 5: 18. II. Wandeld door den Geest, ende en volbrengt de begeerlikheden van 't vleesch niet Gal. 5: 16. Want indien wy door den Geest leeven, so laat ons ook door den Geest wandelen. v. 25. III. Buigt uwe knijen tot den Vader onses Heeren Jesus Christus, op dat hy u geeve, na den rykdom zijner heerlikheid, met kraght versterkt te worden, door zijnen Geest, na den inwendigen mensche Efes. 3: 14/ 16. Die ooren heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeinten segt. Openb. 2: 7/ 11/ 17/ 29. en 3: 6/ 13/ 22.

XXI. Sondag.

IX. Artykel.

XXI. Hoofdstuk.

Van de Kerk.

54. Vraage.

Wat gelooft gy van de heilige, algemeine, kristelike Kerk?

Antwoord. Dat Gods Zoon/ uit het gansche menschelik geslaght/ hemselven eene Gemeinte ten eeuwigen leeven uitverkooren/ door zijnen Geest en Woord/ in eenigheid des waaren geloofs/ van den beginne der weereld totten einde toe/ vergadert/ beschermt en onderhoud: en dat ik daar van een leevendig lidmaat ben/ en eeuwig blijven sal.

1. Vr. Het eerste deel van de Geloofssomme is verhandeld/ naamelik van God: wat belijd gy in 't tweede/ van de Kerk?

Antw. Twee saken: Waar in dat de Kerk bestaat/ en hoe na datse my bestaat: wat de Kerk is/ en wat ik in de kerke ben.

2. Vr. Wel/ wat is te seggen *Kerk*?

Antw. Dat is so veel uit het Griex/ als oft men seide/ des Heeren Huis, dat is/ Gods Huis, en daar door word verstaan Gods Gemeinte, 1. Tim. 3: 15. zijnde een geestelik Huis 1. Pet. 2: 5. gebouwd op 't fondament der Apo-

stelen

stelen en Profeeten; waar van Jesus Christus d'uiterste hoeksteen is, op welken 't geheel gebouw bekwaamelik zamengepast zijnde, opwast tot eenen heiligen Tempel in den Heere Efes. 2: 20 21.

3. Vr. Waarom seght gy Heilige Kerk? bestaat de Gemeinte hier op aarde niet uit sondige menschen?

Antw. Ja: maar niettemin worden zy een Heilig volk genaamd 1. Pet. 2: 9. I. Om d'onheilige weereld / daar God haar uit scheid. Deut. 7: 6. en 14: 2. Openb. 18: 4. II. om de heiligheid Gods / die onder haar woont Exod. 19: 6. Matt. 4: 5. 1. Kor. 3: 19. III. Om den Heiligen Geest / die in haar werkt / 1. Kor. 6: 11. IV. om den heiligen wandel / dien zy van God aanwent 1. Joh. 3: 3. V. om haare heilige maatschap in den hemel Heb. 12: 22/ 23.

4. Vr. Waarom seght gy Algemeene Kerk?

Antw. Om dat ik hier spreek van alle geloovigen die in de gansche wijde Weereld zijn / of geweest zijn / of weesen sullen: en wat hier van de Kerke geleerd word / dat raakt alle geloovigen in 't gemeen.

5. Vr. Wat is nu dan de Katholyke Kerk?

Antw. Dat is een en 't selve; *Katholyk* is Grieks / en algemeen is Duits: maar 't is beter dat wy Duitsch spreeken; dat verstaan wy best.

6. Vr. Wel / 't Katholyk geloove wat is dat voor een geloof?

Antw. So als ik geseid heb / dat is 't algemeen geloof / 't welk alle Kristenen gelooven.

7. Vr. Is 't Pausdom dan de Katholyke Kerke niet?

Antw. Neen: want daar ontallijk veele Kristenen zijn / in alle deelen van de Weereld / die het Paapsch Geloof verwerpen / en sommige nooit van 't Pausdom hebben geweeten.

8. Vr. Waarom noemt gy de Kerk Kristelijk?

Antw. Om datse bestaat uit Kristenen / die aan Christus gelooven / so dat Christus haar Hoofd is. Die geen Kristen mensch is / die is buiten de Kerk / al woont hy midden onder de Kristenen.

9. Vr. Maar tot de saak: Wat is de Heilige, Algemeine, Kristelijke Kerk?

Antw. Sy is een Geselschap van menschen die God verkooren heeft tot de saligheid ende onder een Hoofd 't welk is Jesus Christus, van 't begin des weerelds tot aan 't einde uit alle geslaghten der menschen vergadert / door synen Geest en door sijn Woord / tot eenigheid des waaren Geloofs / en de salige gemeenschap des eeuwigen Leevens.

10. Vr. Hoe veele sulke Kerken zijnder?

Antw. Maar eene. Want alle geloovigen zijn zamen eene Kudde Joh. 10: 16. en een lighaam Rom. 12: 5.

11. Vr. Hoe? Nochtans waren alleen wel seven Gemeinten in Asiën Openb. 1: 11.

Antw. Dat waren de geloovigen / welke woonden en vergaderden in seven verscheidene Steden / aldaar genoemt: en so worden altijd de vergaderingen der geloovigen in elke plaats Besondere Gemeenten genaamd: maar alle

die Gemeenten zamen zijn de eenige Algemeene Kerk.

12. Vr. Maar isser niet noch eene andere Gemeinte in den Hemel / die beschreeven word als een Hemelsch Jerusalem Heb. 12: 22/ 23/ 24?

Antw. 't Is al een volk / 't zy de dingen die op aarden zijn, 't zy de dingen die in den hemel zijn. Kol. 1: 20.

13. Vr. Maar spreektmen niet van eene Strijdende en Triumfeerende Kerk.

Antw. Ja; doch 't is al een Lichaam: waarvan dat sommige Leden strijden op de aarde / ende sommige triumfeeren inden hemel. Eerst lijden / dan verblijden: Die Overwint segt onse Overste Christus / ik sal hem geeven met my te sitten op mijnen troon. Openb. 3: 21. Verg. 1. Tim. 6: 12 2. Tim. 4: 7/ 8.

14. Vr. Wat noemt gy de Zienlijke of Onsienlijke Kerk?

Antw. De Sienlijke kerk zijn alle openbaare geloovigen na 't uiterlijk oordeel van menschen; de Onsienlijke zijn de waare geloovigen na 't innerlijk oordeel van God: want de mensche siet aan wat voor oogen is; maar de Heere siet het herte aan. 1. Sam. 16: 7. de Sienlijke zijn de gene die alleen belijden metten monde; d'Onsienlijke die ook gelooven met het herte. Rom. 10: 9/ 10.

15. Vr. Kan iemant wel salig worden / die maar in de sightbaare Gemeente is?

Antw. Neen. Matt. 7: 21/ 22/ 23. Maar indien gy met den monde sult belijden den Heere Jesus, en met het herte gelooven, so sult gy salig worden. Rom. 10: 9. Verg. Jud. 4: 13.

16. Vr. Maar nu / Wie vergadert dese kerk?

Antw. Gods Soon / want I. die is gestorven voor zijn volk / op dat hy ook de kinderen Gods, die verstrooid waren, tot een soude vergaderen Joh. 11: 52. II. ook zijn wy zijne: want hy heeft ons gekocht Openb. 5: 9. Siet XIX. §. 45.

17. Vr. Waar haalt hy die van daan?

Antw. Uit den ganschen menschelijken Geslaghte / uit allen natien, en geslaghten, en volkeren, en taalen Openb. 5: 9. 7: 9. want daar en is geen onderscheid. Rom. 3: 22.

18. Vr. Isser nooit onderscheid geweest?

Antw. Ja. Eertijds waren de Jooden of kinderen Israels alleen Gods volk Psal. 147: 19/ 20. de andere volken zijnde Heidenen altemaal / waren in dien tyd sonder Christus en sonder God in de weereld. Efes. 2: 12.

19 Vr. Wel / wy zijn ook Heidenen van afkomste: zijn wy dan nu wel so na tot de saligheid / als de Jooden?

Antw. Ja: Want Christus is onse vreede, die dese beide een gemaakt heeft, Efes. 2: 14–19. welke hy ook geroepen heeft, niet alleen uit de Jooden, maar ook uit de Heidenen Rom. 9: 24. Verg. Rom. 3: 29/ 30.

20. Vr. Maar soo roept hy evenwel alle Jooden en alle Heidenen niet?

Antw. Neen: want de verhardinge is voor een deel over Israël gekomen. Rom. 11. 24 Verg. Rom. 9: 6. ende van de Heidenen zijnder noch seer veele die nooit

nooit tot het kristen geloove komen; maar in hunne blindheid blijven; het grootste deel der weereld is noch ongeloovig. Siet I. §. 9. enſ.

21. Vr. Maar waarom roeptſe God altemaal niet?

Antw. Dat is hy niet gehouden te doen; ja aan niemand niet / om dat de geheele weereld voor hem verdoemelik is. Rom. 3. 19. So ontfermt hy hem dan dien hy wil, en verhard dien hy wil. Rom. 9: 18. gelijk geschreeven is, Jakob heb ik liefgehad, en Esau hebb ik gehaat. v. 13. dat was te ſeggen; Jacobs nakomelingen heb ik meerder liefde beweeſen als Esaus; dewijl ik d'Israelijten tot mijn volk heb aangenoomen / en d'Edomijten niet.

22 Vr. Maar daar nu 't kristen geloove in een land is / behooren alle die menſchen tot de Gemeente?

Antw. Neen: Maar in allen volke, die God vreest, en geregtigheid werkt, is hem aangenaam Hand. 10: 35 want daar gelooven ſo veele alſſer geordineerd zyn ten eeuwigen leeven. Hand. 13: 48.

23. Vr. Welke heeft God ten eeuwigen Leeven uitverkooren?

Antw Die 't hem beliefde / na 't welbehaagen zyns willens Efeſ. 1: 5. die alle dingen werkt na den Raad zijns willens. v. 11.

24. Vr. Verwerpt hy dan d'anderen / die hy niet verkiest?

Antw. Dat moet volgen: want niet verkieſen dat is verwerpen. 1. Sam. 16: 7/ 8.

25. Vr. Nochtans is d'eene menſch ſo goed als d'ander: Wat ſullen wy dan ſeggen? iſſer onregtveerdigheid by God?

Antw. Dat zy verre: want hy ſegt tot Moſes, ik ſal my ontfermen dien ik my ontferme, en ſal barmhertig zyn dien ik barmhertig ben. So en iſſet dan niet des genen die wil, noch des genen die loopt, maar des ontfermenden Gods. Rom. 9: 14/ 15/ 16. Hy behoefde niet eenen menſche te verkieſen of hy wilde; want ſy hebben alle geſondigd, en derven de heerlikheid Gods. Rom. 3: 23.

26. Vr. Waarom verwerpt hy dan alle menſchen niet?

Antw. Op dat hy ſoude bekend maaken den rijkdom ſyner heerlikheid over de vaten der barmhertigheyd, die hy te voren bereid heeft tot heerlikheid. Rom. 9: 23.

27. Vr. Wel: hy verkiest immers alle menſchen niet: Is hy dan niet onbarmhertig?

Antw. Neen: aangeſien dat God willende ſynen toorn bewijſen en ſyne magt bekend maaken, met veele langmoedigheid verdraagen heeft de vaten des toorns ten verderve toebereid Rom. 9: 22.

28. Vr. Wanneer is deſe verkieſinge geſchied?

Antw. God heeft ons uitverkooren voor de grondlegginge des weerelds. Efeſ. 1: 4. voor de tijden der eeuwen. 2 Tim. 1: 9.

29. Vr. Hoe kan dat weſen / doe warender immers noch geene menſchen?

Antw. Gode zijn alle ſijne werken van eeuwigheid bekend. Hand. 15: 18. Daarom ſo wiſt God van te vooren wat menſchen datter ooit of ergens gebooren ſouden worden: welke gelooven ſouden en ſich wel aanſtellen of niet; welke dat ſalig ſouden worden of niet.

30. Vr. Meent gy dan / dat God daarop geſien heeft in 't verkieſen / welke

dat gelooven souden / of schikkelijker leeven voeren als andere menschen?

Antw. Geensins. God sagh op de deugd der menschen niet; zy hebben 't doch niet van sich selven: Dat iemant geloovig of deugdelijk word / komt daar van / om dat hy uitverkooren is; daarom geeft hem God die genade door welke hy tot de saligheid komt / op dat wy souden heilig en onberispelijk zyn Efes. 1:4. want die hy te vooren gekend heeft, dese heeft hy ook te vooren verordineerd den beelde syns Soons gelijkformig te zyn, en die hy te vooren geordineerd heeft, dese heeft hy ook geroepen; en die hy geroepen heeft, dese heeft hy ook geregtveerdigt; en die hy geregtveerdigd heeft, dese heeft hy ook verheerlijkt, Rom. 8:29/30. Siet ook Hand. 13:48.

31. Vr. Is dese verkiesinge onveranderlijk?

Antw. Ja: Het vast fondament Gods staat: God kent de gene die sijne zijn. 2 Tim. 2:19. op dat Gods voorneemen, volgens de verkiesinge, blijve. Rom. 9:11. Siet ook Rom. 11:2/29. Jes. 46:10.

32. Vr. So hoor ik wel: al leefde ik noch so godloos; ben ik verkooren / so sal ik evenwel salig worden: ofte al leefde ik noch so heilig / 't sal my niet helpen als ik niet uitverkooren ben?

Antw. Maar! wat seggen is dat! die uitverkooren is; kan niet blijven in de godloosheid: en die niet uitverkooren is / sal sijn leeven nooit geloovig of godsalig worden: dat is te vooren beweesen uit Rom. 8:29/30:

33. Vr. Evenwel so word dan d'eene mensch gebooren tot de saligheid / en d'ander tot de verdoemenis.

Antw. Neen / dat is valsch: maar alle menschen worden gebooren in de verdoemenis / zijnde van natuure kinderen des toorns. Efes. 2:3. Doch d'uitverkoorene worden wedergebooren tot de saligheid: want God en heeft ons niet gesteld tot toorn; maar tot verkrijginge der saligheid. 1. Thess. 5:9. Maar de menschen worden altemaal gebooren / en van God geschapen om hem te dienen: want hy heeft uit eenen bloede het gansch geslagte der menschen gemaakt, op datse den Heere souden soeken Hand. 17:26:27. Verg. Jes. 43:7.

34. Vr. Dit werk is evenwel swaar te begrijpen?

Antw. Geen wonder / in dese diepte des rijkdoms beide der wijsheid en der kennisse Gods: ondoorsoekelijk zijn sijne oordeelen en onnaspeurlijk zijne wegen: want wie heeft den sin des Heeren gekend? of wie is sijn raadsman geweest? of wie heeft hem eerst gegeeven; en 't sal hem weder vergolden worden? Rom. 11:33/34/35. Daarom / sijt niet hoog gevoelende; maar vreest. v. 20. Niemant veroordeele 't gene hy niet en verstaat. Al begrijpen wy 't juist niet / nochtans is de Heere regtveerdig in alle sijne wegen, en goedertieren in alle sijne werken. Psal. 145.17.

Wat God bestemt, Wie Gods Besluit,
Al schijntet vremt, Ooit anders duit,
Is vast en bondig, Is sott of sondig.

35. Vr. Maar had God niemant juist uitverkooren / en de menschen hadden hunne eigene keure gehad / hoe soud 't dan gegaan hebben?

Antw. Niemand soude salig geworden zijn. Want niemant kan gelooven uit

uit hemselven / 't en zy dat God hem roept. Salig zijnse die geroepen zijn. Openb. 19: 9. en hy en roept niemant dan die hy te vooren verordineerd heeft, dese heeft hy ook geroepen. Rom. 8: 30.

36. Vr. Hoe geschied dese Roepinge?

Antw. Inwendig door sijnen Geest / en uitwendig door sijn Woord; gelijk d'Apostelen uitgegaan zijnde predikten overal, en de Heere wrogt mede. Mar. 16: 20.

37. Vr. Welke Roepinge is nu de kragtigste?

Antw. d'Inwendige: want die geschied van God / d'Uitwendige door menschen.

38. Vr. Wat is nu d'Uitwendige Roepinge?

Antw. Die bestaat in 't verkondigen en aanhooren van Gods woord / 't welk geschied door Gods last: want hoe sullense in hem gelooven, van welken sy niet gehoord hebben? en hoe sullense hooren sonder die haar predike? En hoe sullense prediken, indiense niet gesonden worden? So is dan 't geloove uit het gehoor, en 't gehoor door 't woord Gods, dat is / door Gods bevell. Rom. 10: 14/15/17.

39. Vr. Wordense altemaal salig die dus uitwendelijk geroepen zijn?

Antw. Neen: want sy en zijn niet alle het Euangelium gehoorsaam: want Esaias segt, Heere, wie heeft onse predikinge geloofd? Rom. 10: 16. uit Jes. 53: 1.

40. Vr. Welke dan?

Antw. Den die ook inwendelijk geroepen zijn prediken wy Christus de kraght Gods, en de wijsheid Gods, 1. Kor. 1: 24. want die hy op sulken wijse geroepen heeft, dese heeft hy ook gereghtveerdigd Rom. 8: 30.

41. Vr. Wat is d'Inwendige Roepinge?

Antw. Als iemant in 't gemoed kraghtelijk geraakt is van den H. Geest / tot geloove en bekeeringe; gelijk Lydia, welker herte de Heere heeft geopend, dat zy acht name op 't gene van Paulus gesprooken wierd. Hand. 16: 14.

42. Vr. Kan niemant gelooven sonder die inwendige Roepinge?

Antw. Neen: Niemand kan tot my komen (zeit Christus) ten zy dat de Vader, die my gesonden heeft, hem trekke. Joh. 6: 44/65. En niemant kan Jesus Heere noemen (dat is / voor Saligmaaker erkennen) dan door den H. Geest. 1. Kor. 12: 3.

43. Vr. Wel / waarom niet?

Antw. I. Van wegen de hardigheid van 's menschen herte: Daarom dat het bedenken des vleesches vyandschap is tegen God; want het en onderwerpt sich niet aan Gods wett; want het en kan ook niet. Rom. 8: 7. II. van wegen de domnigheid van zijn verstand: De natuurlijke mensch en begrijpt niet, de dingen van Gods Geest: want sy zijn hem dwaasheid; en hy en kanse niet verstaan, om datse geestelijk onderscheiden worden 1. Kor. 2: 14. Siet --VII §. 43-52.

44. Vr. Maar is God hier selfs geene oorsaak af? hy heeft hunne oogen verblind en hun herte verhard; op datse met d'oogen niet en sien, en met het herte

herte niet verstaan, ende sy bekeerd worden: daarom konnen zy niet gelooven. Joh. 12:40/39.

Antw. Dat is maar so veel te seggen / als dat God somtijds tot straffe van des menschen hardnekkigheid / denselven zijne genade onthoud / ofte de tekenen en beginsselen daarvan weer beneemt; alsoo hy doch niet schuldig is hem die te geeven of te laaten houden; en geeft hem so over in eenen verkeerden sin. Rom. 1:28. gelijk Israël Psal. 81:12/13. Siet – VII. § 75, 76, 77.

45. Vr. Nu / als God den menschе inwendelijk roept / en beweegt tot het geloove; kan de mensch die beweeginge wel tegenstaan?

Antw. Neen. Want wie heeft zijnen wille wederstaan? Rom. 9:19.

46. Vr. Word hy dan gedwongen?

Antw. Ook niet: God maakt hem willig; want het is God die in u werkt beide het willen en het werken Filip. 2:13.

47. Vr. Wat klaagt hy dan noch over de herdnekkigheid der menschen? want wie heeft zijnen wille wederstaan?

Antw. Maar doch, ô mensche, wie zijt gy die tegen God antwoord? Sal ook het maaxel tot den genen die 't gemaakt heeft, seggen, waarom hebt gy my alsoo gemaakt? of en heeft de pottebakker geene maght over het leem, om uit den selven klomp te maaken het eene een vat ter eeren, en 't ander ter oneere? Rom. 9:19/20/21.

48. Vr. Hoe lang duurt dit / dat Christus zijne kerk vergadert?

Antw. Van den beginne der Weereld tot aan 't einde / voor en na de tijden van Christus.

49. Vr. Hoe bewijst gy datter voor Christus tijd eene kerke geweest is.

Antw. I. Inde dagen van Seth en Enos, doe begonmen den Naam des Heeren te aanroepen, Genes. 4:26. dat is / opentlijke vergaderingen tot den Godsdienst aan te stellen: II. daar zijn profeeten geweest van de grondlegginge der weereld af: Luk. 11:50. III. van ouds af is 't geloove geweest. Heb. 11:2. ens. Daar geloovigen zijn / daar is de kerk.

50. Vr. Bewijst nu / datse van Christus tijden tot aan 's weerelds einde duuren moet?

Antw. I. So lang duurt zijne genade over de kerke. Ik, zeit hy / ben met u alle de dagen tot aan de voleindinge der weereld Matt. 28:20. II. So lang duurt ook de Godsdienst / verkondigende den dood des Heeren, tot dat hy komt. 1. Kor. 11:26.

51. Vr. Maar soude Christus nooit konnen wesen sonder Gemeente?

Antw. Niet meer als een Hoofd sonder Lighaam; want God heeft hem der Gemeinte gegeeven tot een Hoofd Efes. 1:22. en die de Bruid heeft is de Bruidegom; Joh. 3:29. sonder Bruid soude Christus geen Bruidegom zijn: die Bruid is zijne Gemeente 1. Kor. 11:2. Efes. 5:23-25/32.

52. Vr. Doet Christus anders niet tot zijne Gemeente / als dat hyse vergadert?

Antw. Ja: want hy beschermt en onderhoudse ook.

53. Vr. Waar tegen beschermt hyse?

Antw.

Antw. Hy seit/ de poorten der Helle, dat is/ alle duivels maght/ en sullen deselve niet overweldigen Matt. 16: 18. en Niemant sal mijne schapen uit mijne hand rukken Joh. 10: 28/ 29. Siet XVI. §. 67. XIX. §. 54.

54. Vr. Maar hoe komtet dan/ datse so vervolgd worden in de weereld?
Antw. Dat is om hen te oefenen inden geestelyken strijd. Efes. 6: 10 - 18. Doch dat en hindert hunne saligheid niet; maar dient ons noch ten goede: Rom 8: 28/ 37/ 38/ 39. want in desen zijn wy meer als overwinners.

55. Vr. Hoe onderhoud hy de Kerke?
Antw. Door dien dat hy over haar bestelt Herders en Leeraars, tot volmakinge der heiligen, tot het werk der bedieninge, tot opbouwinge van Christus Lighaam. Efes. 4: 11/ 12. Matt. 23: 34.

56. Vr. Waarom laat hy dan so veele ketterijen insluipen?
Antw. Daar moeten ook ketterijen zijn, op dat de gene die opreght zijn, openbaar mogen worden 1. Kor. 11: 19.

57. Vr. So kan dan de Kerke wel vervallen?
Antw. Ja; maar niet vergaan: God en heeft zijn volk niet verstooten, 't welk hy te vooren gekend heeft. Siet Rom. 11: 2/ 3/ 4.

58. Vr. Is de Gemeinte nu ergens in de weereld so suiver wel alsse behoort te wesen?
Antw. Neen: overmits datse in veele gesintheden gedeeld is/ ende in de beste is noch onvolmaaktheid.

59. Vr. Waar in bestaat het dan/ dat de Kerke noch Gods Kerke is?
Antw. In de Eenigheid des waaren Geloofs; want daar toe streckt het werk der bedieninge, dat wy alle sullen komen tot de Eenigheid des Geloofs Efes. 4: 12/ 13.

60. Vr. Maar de Kristenen zijn nu niet eenig in 't geloof/ vermits datter so veele gelooven zijn in de weereld.
Antw. Daarom seit onse Catechismus van 't waare geloof/ daar is een Heere, een Geloove, een Doop. Efes. 4: 5. en de Gemeente des leevenden Gods is een pilaar en vastigheid der waarheid. 1 Tim. 3: 15. daar aan dit plakkaat der godlijke waarheid gehegt is.

61. Vr. Maar aan wat tekenen sal ik de regte Kerke kennen?
Antw. Kortelijk dese: waar dat de Gemeente wel geleerd/ en wel geregeerd word volgens Gods Woord/ geboud op 't fondament der Apostelen en Profeeten, waar af Christus d'uiterste hoeksteen is Efes. 2: 20.

62. Vr. Als ik nu so doende de regte Kerk gevonden heb; moet ik al doen en gelooven wat de Kerke gelooft?
Antw. Neen: Beproeft alle dingen, en behoud het goede. 1 Thess 5: 21.

63. Vr. Maar voor een slegt mensche die niet leesen of schrijven kan/ ofte ten minsten niet gestudeert heeft/ is dat so niet te doen?
Antw. So mag hy bidden om verlichtede oogen zijns verstands, op dat hy mag weeten welke zy de hoope van zijne roepinge. Efes. 1: 18.

64. Vr. Deed ik evenwel niet best/ so ik my van alle gemeenschap der Kerke onthield/ om datse doch nergens volmaakt is?

Antw.

Antw. **Neen seker niet.** Laat ons onse onderlinge byeenkomste niet nalaaten, gelijk sommige de gewoonte hebben **Heb.** 10: 25. **De volmaakte kerk moeten wy hier niet soeken; maar hier boven verwachten / by** de geesten der volmaakte regtveerdigen **Heb.** 12: 23. **Siet ook.** 2. **Kor.** 11: 11. **Efes.** 5: 27.

65. Vr. **Seg dan / wat is u aan de kerk gelegen?**

Antw. **Seer veel: alsoo ik een leevendig Lidmaat van deselve ben / en eeuwig sal blijven.**

66. Vr. **Wat is een Lidmaat der Gemeente?**

Antw. **Een kristen mensche; dat is / die aan Christus gelooft / die gedoopt is / ter kerke en ten Avondmaale gaat / ende alsoo met tot de Gemeente behoord.** Want gelijk het Lichaam een is en veele Leden heeft, en alle de Leden van dit eene Lichaam veele zijnde, maar een Lichaam sijn; alsoo ook Christus. 1 **Kor.** 12: 12/ 13.

67. Vr. **Wat verstaat gy door een Leevendig Lidmaat?**

Antw. **Die ongeveinsd en yverig is / die seggen kan /** Christus leeft in my; **Gal.** 2: 20. **die in 't herte godvrugtig is; die** door den Geest de werckinge des lichaems dood, **Rom.** 8: 13. **en** Gode leevendig **is** in Christus Jesus onsen Heere **Rom.** 6: 11.

68. Vr. **Als gy sulk juist geen leevendig lid zijt / kan 't u dan niet helpen?**

Antw. **Niet met al: gelijk een Lid dat geen Leeven heeft aan 't lichaam / dat trekter ook geen voedsel uit; alsoo die een Lid in de gemeente is / en geen geestelijk Leeven heeft / die kan niet salig worden.**

69. Vr. **Derft gy u selven daar voor uit geeven dat gy een Leevendig Lidzijt?**

Antw. **Waarom niet: als ik dat so bevinde / dan roem ik van my selven niet / maar** gelijk geschreeven is, die roemt, roeme sich in den Heere. 1 **Kor.** 1: 31.

70. Vr. **Maar hoe weet gy / dat gy sodanig zijt / en** dat Jesus Christus in u is, **en** dat gy niet eenigsins verworpelijk en zijt. 1. **Kor.** 13: 6. **Waarmede kond gy** uwe roepinge en verkiesinge vast maaken **by u selven** 2 **Pet.** 1: 10?

Antw. **Wanneer** Christus door 't geloove in mijn herte woont, en dat ik in de liefde geworteld en gegrond **ben; Efes.** 3: 17. **dan ben ik van God verkooren en geroepen tot de saligheid: Want** wy hebben hem lief, om dat hy ons eerst lief gehad heeft 1. **Joh.** 4: 19.

71. Vr. **Maar;** die meint te staan die sie toe, dat hy niet en valle. 1 **Kor.** 10: 12. **Hoe derft gy dan seggen / dat gy sulk een leevendig lidmaat eeuwig sult blijven?**

Antw. **Dat vertrouwen stell ik niet op my selven / maar op God:** want Gods genadengiften en roepingen zijn onberouwelyk. **Rom.** 11: 29. **Ik weet wie ik ben / die geloove / dat ik vallen kan; maar ik** weet ook in wien ik geloofd hebbe, en ik ben versekerd, dat hy maghtigh is mijn pand, by hem weghgelegd, te bewaaren tot dien dag. 2. **Tim.** 1: 12.

72. Vr. **Evenwel siet men dat sommige** afvallen van 't geloove 1. **Tim.** 4: 1. ook den Heere die haar gekocht **heeft /** verloochenende. 2. **Pet.** 2: 1. **Is dat volstandigheid?**

Antw. **Dat zijn nooit reghtgeloovigen geweest. Siet Matt.** 13: 19-20.

Die

Die ooit gevallen is te gronde;
't Is vast, dat hy nooit vast en stonde,
zeght *Boetius*.

Sy zijn van den Heere gekocht met zijn woord; maar niet met zijn bloed: Want somtijds noemt de H. Schrift koopen, als men sijn best doet om te krijgen / 't gene men begeert / al betaaltm'er juist niet voor. Siet Spreuk. 23:23. Jes. 55:1/2. Openb. 3:18. Verg. Jes. 5:2/3/4. So wil Petrus seggen / dat Christus dienaars veel moeite hebben gedaan met preeken / van zijnent wegen / eer zy dese menschen in de Gemeinte gekreegen hebben: maar 't herte was noch weerelds; daarom hadden zy geenen duur / zy vielen weer af.

73. Vr. Maar hebben de reght geloovigen niet wel swaare vallen gedaan?

Antw. Ja; maar nooit den hals gebrooken: vallen is geen afvallen. Als de reghtveerdige valt so word hy niet weghgeworpen; want de Heere ondersteunt zijne hand. Psal. 37:24.

74. Vr. Nu / wat kan 't u baaten / dat gy sulk eene gemeente gebonden hebt in de weereld / en u selven in de gemeente?

Antw. Seer veel: Vind ik de Kerke / so vind ik den Hemel: want die in de kerk is / die is gekomen tot den bergh Zion, en de Stad des leevendigen Gods; tot het hemelsche Jerusalem; tot d'algemeine Vergadering, en de gemeinte der eerstgebooren, die in de hemelen opgeschreeven zijn; en tot God den Reghter over allen; en de geesten der volmaakte reghtveerdigen. Heb. 12:22/23.

75. Vr. Magh een opreght kristen dan wel seggen sonder roem / dat zijn stoel in den hemel bereid is?

Antw. Ja. want God heeft ons mede gesett in den hemel in Christus Efes. 2:6.

76. Vr. Seg dit eens wat breeder en grondiger / volgens dese Leere van de kerke?

Antw. Een Levendig Lidmaat van de Gemeente magh zich verseekeren van de saligheid: want hy spreekt aldus: I. God kent de zijnen; wie sal hem verbijsteren? II. Hy heeft my verkooren; wie sal my verwerpen? III. Christus heeft my geroepen; wie sal my verbieden? IV. De Vader trekt my; wie sal my houden? V. Sijn Soon bewaart my; wie sal my krenken.

77. Vr. Wat sullen wy dan tot dese dingen seggen?

Antw. So God voor ons is, wie sal tegen ons zijn? Wie sal ons scheiden van Christus liefde? want ik ben versekerd, dat noch dood noch leeven, noch engelen, noch overheden, noch maghten, noch tegenwoordige, noch tockomende dingen, noch hooghte noch diepte, noch eenig ander schepsel ons sal konnen scheiden van Gods liefde, welke is in Christus Jesus onsen Heere. Rom. 8:31/35/38/39.

XXII. HOOFDSTUK.

Van den Staat der Genade.

55. Vraage.

WAt verstaat gy door de Gemeinschap der Heiligen?

Antw. Eerstelijk / dat alle en elk geloovige aan den Heere Christus en aan alle zijne schatten en gaaven gemeinschap heeft: ten anderen / dat elk hem moet schuldig kennen / zijne gaaven ten nutte der andere ledemaaten gewilliglik en met vreugden aan te leggen.

X. ARTYKEL.

56. Vraage. Wat geloofts gy van de Vergeevinge der sonden?

Antwoord. Dat God van wegen de voldoeninge van Christus / alle mijne sonden / ook mijnen sonderliken aart / daarmede ik al mijn leeven langh te strijden hebbe / nimmermeer en wil gedenken; maar my uit genade / de gereghtigheid van Christus schenken: op dat ik nimmermeer in Gods Gerighte kome.

1. Vr. Als gy van de Gemeinschap der Heiligen spreekt / wat door Heiligen verstaat gy dan?

Antw. De Heiligen die op d'aarde zijn Psal. 16:3. welke zijn de geloovigen in de weereld; en de Heiligen die ontslaapen zijn, Matt. 27:52. welke zijn de saligen in den hemel.

2. Vr. Worden dan de geloovigen ook Heiligen genaamd / so lang alsse noch in dit lighaam der sonde zijn?

Antw. Ja / dikwijls: Paulus noemde de geloovigen tot Romen en Korinten geroepene Heiligen Rom. 1:7. 1. Kor. 1:2. en Heiligen tot Efesen de geloovigen in Christus Jesus; Efes. 1:1. d'armoede der Kristenen noemt hy de behoeften der Heiligen, Rom. 12:10. en de aalmissen heet hy versamelingen voor de Heiligen 1. Kor. 16:1. Siet ook Rom. 15:26.

3 Vr. Maar om wat reden noemt God sondige menschen Heilig?

Antw. Om dat dese zijn Leden van die heilige kerk: gelijk dat Lighaam heilig is so zijn ook de Leden heilig; want ook het Lighaam niet en is een Lid, maar veele leden 1. Kor. 12:14. Siet XXI. §. 3.

4. Vr Hoedanigen gemeenschap isser onder dese Heiligen / of onder de geloovigen?

Antw. Gelijker is onder de Leden in een Lighaam: Elk Lid heeft gemeenschap met het Hoofd / daar 't al van geregeerd word; en alle de Leeden hebben gemeenschap met malkanderen / dewijl 't eene Lid het ander niet missen

sen kan. Want gelijk wy in een lighaam veele leden hebben, en de leeden alle niet deselve werkingen en hebben; alsoo zijn wy veele een Lighaam in Christus, maar elk een zijn wy malkanders leden: Rom. 12: 4/ 5. 1. Kor. 12: 15-27. 't welk God so gevoegd heeft / op dat wy de waarheid betrachtende in liefde alsins souden opwassen in hem die 't hooft is, Christus; Uit welken 't geheel lichaam bekwaamelijk zamengevoegd en zamen vast gemaakt zijnde door alle voegselen der toebrenginge, na de werkinge van een iegelijk deel in zijne maate, den wasdom des lighaams bekomt, tot zijns zelfs opbouwinge in de liefde Efes. 4: 15/ 16.

5. Vr. Hoe sal ik dese Gemeinschap best verstaan?

Antw. Bemerkende I. de Persoonen / die in gemeinschap zijn. II. De Saken diese gemein hebben. III. Den Staat / waarin datse die gemeinschap genieten.

6. Vr. Wat voor Persoonen zijn in dese Gemeinschap?

Antw. Christus en de Geloovigen; als 't Hoofd en de Leden van de Kerke. De geloovigen hebben gemeinschap met Christus en met malkanderen.

7. Vr. Hoe met Christus?

Antw. Alsoo: dat die den Heere aanhangt is een geest met hem. 1 Kor. 6: 17. so dat wy in hem blijven, en hy in ons, 1 Joh. 4: 13. Joh. 17: 23. Want God is getrou, door welken wy geroepen zijn tot de gemeinschap sijns Soons 1. Kor. 1: 9. op dat dese onse Gemeinschap ook zy met den Vader en met zijnen Soon Jesus Christus 1. Joh. 1: 3.

8. Vr. Gaat dat alle geloovigen aan in 't gemein / of elk in 't besonder?

Antw. Alle zamen en elk besonder; so dat elk geloovige seggen kan / Christus leeft in My Gal. 2: 20. volgens 't gene de Heere selfs aan ieder belooft / Ik sal tot hem inkomen, en ik sal met hem avondmaal houden, en hy met my Openb. 3: 20.

9. Vr. Waar uit ontstaat dese Gemeinschap?

Antw. I. Van Christus wege isse uit den H. Geest; want hier aan kennen wy; dat wy in hem blijven, en hy in ons, om dat hy ons van zijnen Geest gegeeven heeft: 1 Joh. 4: 13. en 3: 24. 1 Kor. 12: 12/ 13. II. Van onsent wegen isse uit het geloove; sulx dat Christus door 't Geloof in onse herten woont: Efes. 3: 17. Gal. 3: 26. III. Van beide zijden bestaatse in den Doop; want so veele als gy in Christus gedoopt zijt, hebt gy Christus aangedaan Gal. 3: 27. Rom. 6: 3/ 4.

10. Vr. Hoedanig is de Gemeinschap der geloovigen met Malkanderen?

Antw. Sodanig/ datse alle een zijn met den Vader / in den Soon / Joh. 17: 21. en door den H. Geest 1. Kor. 12: 12. als Leden van een geestelik Lighaam onder een Hoofd. Rom. 12: 5. Efes. 4: 15/ 16/ 25. en 5: 30. en als leevendige Steenen van een geestelik Huis 1. Pet. 2: 5. Efes. 2: 21/ 22 So dat de gansche menigte van de genen die gelooven zijn een Hert en eene Ziele Hand. 4: 32.

11. Vr. Waaruit ontstaat dese Gemeinschap?

Antw. Uit d'eenigheid des Geloofs; Efes. 4. 13. en uit de Liefde; v. 15: 16. welke is de band des vreedes, v. 3. en der volmaaktheid. Kol. 3: 14. Want door 't Geloof hebben wy alles gemeen / 2 Kor. 4: 13. Hand. 15: 11. Gal. 2: 16. en

door de Liefde maaken wy alles gemein 1 Pet. 4: 8 – 11. Hand. 4: 32.

12. Vr. Wat Saken zijn 't nu die wy met Christus en met malkanderen gemeen hebben?

Antw. Genade in dit leeven / en Heerlikheid na dit leeven: Hier van is de Kerk in tweederleijen Staat; naamelik / den Staat der Genade hier op aarden / en den Staat der Heerlikheid in den hemel: want wy gelooven door de Genade onses Heeren Jesus Christus Salig te worden Hand. 15: 11.

13. Vr. Volgt de Heerlikheid altijd op de Genade?

Antw. Ja; en de Genade gaat altijd voor de Heerlikheid. Niemant word salig sonder die genade; en die de genade heeft / die word ook sekerlik salig. Want die God geregtveerdigd heeft, dese heeft hy ook verheerlikt Rom. 8: 30. en niemant word gekroond, so hy eerst niet wettelik gestreeden heeft. 2 Tim. 2: 5.

14. Vr. Wat voor Genade verstaat gy hier?

Antw. De Genade die God aan ons doet / en de Genade die God in ons werkt.

15. Vr. Wat is't voor Genade die God ons bewijst?

Antw. De Vergevinge der Sonden. Luk. 2: 77. Want dat is Gods belofte aan de Gemeinte / als eene heilige Stad / 't volk dat daar in woont sal Vergeevinge van Ongeregtigheid hebben. Jes. 33: 24. want ik sal hunne Ongeregtigheden Genadig zijn, en aan hunne Sonden en Overtreedingen en sal ik geensins meer gedenken Heb. 8: 12. uit Jer. 31. 34.

16. Vr. Waar in bestaat de Vergeevinge der Sonden?

Antw. Daarin / dat God ons de Straffe der sonden kwijt schelt / en zijn regt afstaat / om de volle gehoorsaamheid van ons t'eischen / die wy hem schuldig zijn.

17. Vr. Kan ons niemant die Genade bewijsen als God?

Antw. Neen: wie kan de sonden vergeeven dan alleen God? Mar. 2: 7. Luk. 5: 21. Exod. 34: 7. Ik, Ik ben't, seit hy / die uwe overtredingen uitdelgt. Jes. 43: 25. en 44: 22. De sonde raakt hem ten voorsten: Psal. 51: 6 Daarom moet de volle vergeevinge van hem af komen; hy is alleen de wetgever die behouden kan en verderven; Jak. 4: 12. welgeluksalig is de mensche, dien de HEERE d'ongeregtigheid niet toerekent Psal. 32: 2. Siet Rom. 8: 33.

18. Vr. Uit wat oorsaak doet hy dat?

Antw. Om dat Christus voor onse sonden voldaan heeft / so en eischt hy geene voldoeninge van ons: want dien die geene sonde gekend heeft, heeft hy sonde voor ons gemaakt; op dat wy souden worden regtveerdigheid Gods in Hem. 2 Kor. 5: 21. Hy is eene versoeninge voor onse sonden; 1 Joh. 2: 2. so dat een ygelik die in Hem gelooft, vergeevinge der Sonden sal ontvangen door zijnen naam, dat is / van sijnentwegen Hand. 10: 43. Siet 1. Joh. 1: 7. Hand. 4: 12. Rom. 8: 1. Matt. 9: 6.

19. Vr. Is dese Vergeevinge al volkomen?

Antw. O ja; zy is gansch volkoomen: God vergeeft ons alle sonden / hy vergeeft ons de geheele sonde / en hy vergeeftse ons voor altijd.

20. Vr. Hoe alle sonden?

Antw. So datter niet eene sonde onder zijn volk is / die hy niet en vergeest: hy en aanschout geene ongeregtigheid in Jakob, ook en aansiet hy geene overtreedinge in Israël. Num. 23: 21. Daarom looft den HEERE, die alle uwe ongeregtigheid vergeeft Psal 103: 3.

21. Vr. Vergeeft hy die geheel?

Antw. Ja: de Schuld en de Straffe: I. De Schuld bedekt hy / en neemtse weg, Psal. 32: 1. hy delgtse uit, Jes 44: 22. en hy demptse. Mich. 7: 18/ 19. II. De straffe laat hy ganschelik na; so datter geene verdoemenis en is voor de genen die in Christus Jesus zyn. Rom. 8: 1.

22. Vr. Duurt die Vergeevinge eeuwig?

Antw. Ja: Ik sal, seit hy / aan hunne sonden niet meer gedenken. Jer. 31: 34. De voorgaande manieren van spreeken geeven dat ook te kennen.

23. Vr. Wat Genade isset nu die God hier door in ons werkt?

Antw. Dat wy uit Ongenade verlost zijn / en in Genaade staan / en op Genade leeven.

24. Vr. Uit wat Ongenade zijn wy verlost?

Antw. Uit de slaverny des Duivels en der Sonde. Want de Duivel werkt als een overste in de kinderen der ongehoorsaamheid; Efes. 2: 2. maar de geloovigen zijn uit zijn geweld verlost: Heb. 2: 14: 15. ook en sal de sonde over ons niet heerschen, om dat wy niet en zijn onder de wett, (dat is / onder den vloek der wett) maar onder de Genade. Rom. 6: 14/ 15.

25. Vr. Wat is't voor Genade daar wy in staan?

Antw. De genade der Wedergeboorte: Want God heeft ons salig gemaakt na zijne barmhertigheid, door het bad der Wedergeboorte: Tit. 3: 5. daarom word ook de staat der geloovigen in dit leeven de Wedergeboorte genaamd Matt. 19: 28:

26. Vr. Wat verstaaje daar door?

Antw. De Vernieuwinge des H. Geestes, die ons veranderd door de Vernieuwinge onses Gemoeds; Rom. 12: 2. dat wy niet meer sondig blijven / maar Heilig worden.

27. Vr. Waarom noemt gy dat Wedergeboorte?

Antw. Om dat de mensch inwendelik door die genade so vernieud word/ dat hy geheel een ander mensche schijnt te wesen; volgens Gods duidelike belofte: Ik sal u een nieuw herte geeven, en sal eenen nieuwen Geest geeven in 't binnenste van u; en ik sal 't steenen herte uit u vleesch wegneemen, en sal u een vleeschen (dat is / sagt en buigsaam) herte geeven: en ik sal mijnen Geest geeven in 't binnenste van u; en ik sal maaken, dat gy in mijne insettingen sult wandelen, en mijne regten sult bewaaren en doen. Ezech. 36: 26. 27. Verg. 1. Sam. 10: 9.

28. Vr. Is die Wedergeboorte noodig?

Antw. O ja: ten zy dat iemant wederom gebooren worde, hy en kan in Gods Kooningrijk niet ingaan; Joh. 3: 3/ 5. alsoo Christus zijne gemeinte heeft liefgehad, en hem selven voor haar heeft overgegeeven, op dat hyse Heiligen soude, Efes. 5: 52/ 26. en hemselven een eigen volk soude Reinigen Tit. 2: 14.

29. Vr. Wie werkt dese Wedergeboorte?

Antw. De H. Geest/ volgens Ezech. 36:26/ 27. so dat iemant wedergebooren word door Water en Geest, Joh. 3:5. Siet Psal. 51:12/ 13/ 14.

30. Vr. Hoe is dat te verstaan/ Water en Geest?

Antw. Dat is te seggen/ het Water des Geestes/ gelijk ook de H. Geest en 't Vuur, Matt. 3:11. Luk. 3:16. dat is so veel als 't Vuur des H. Geestes; om dat de H. Geest so werkt in de herten der menschen/ gelijk water en vuur op de lighaamen werkt. I. De H. Geest wascht de sonden af/ gelijk 't Water de smetten: Jes. 44:3. Ezech. 36:25. II. Hy suivert de zielen van sonde en ontsteektse tot yver/ gelijk Vuur alles suivert/ verwarmt en verteert/ Rom. 12:11.

31. Vr Door wat middel werkt de Geest der Wedergeboorte?

Antw. Door Gods Woord 1. Pet. 1:23. Jak. 1:18. Want daar door worden wy geestelikerwijs geteeld en gevoed.

32. Vr. Hoe geteeld?

Antw. Alsoo dat wy daar door tot de betraghtinge des geestelijken Leevens geschikt worden / so dat wy wedergebooren zijn / niet uit vergankeliken, maar uit onvergankeliken saade, door Gods leevendig en eeuwigblijvend Woord: 1. Pet. 1:23. want na zijnen wille heeft hy ons gebaard door 't Woord der waarheid, Jak. 1:18. Woorden des eeuwigen leevens; Joh. 6:68. alsoo God het leven en onverderflikheid heeft aan 't ligt gebragt door 't Euangelium. 2 Tim. 2:10.

33. Vr. Hoe worden wy door Gods Woord gevoed?

Antw. Gelijk nieugeboorene kinderkens eerst met melk / en daarnaa met vastere spijse worden opgebragt; alsoo strekt Gods Woord I. voor eene redelike en onvervalschte melk, 1. Pet. 2:2. om de genen die jonge kinderen zijn in Christus 1. Kor. 3:1/ 2. en noch onervaaren in 't Woord der gereghtigheid. Heb. 5:13. daar door te doen opwassen, 1. Pet. 2:2. in de genade en kennisse onses Heeren en Saligmakers Jesus Christus: 2. Pet. 3:18. II. voor eene vaste spijse der volmaakten, die door de gewoonheid de sinnen geoefent hebben tot onderscheidinge van goed en kwaad: Heb. 5:14. versterkende de sielen in 't geestelik leeven/ om te blijven in 't geloove. Hand. 14:22. en 15:41.

34. Vrag. Maar komt men in de Wedergeboorte ook tot volmaaktheid?

Antw. Volkomelik nooit. Volmaakten noemen wy de genen / die niet meer kinderen zijn, en nochtans so volwassen niet in de genade/ of zy moeten noch al lesins opwassen. Efes. 4:14/ 15. Kinderen zijn 't die noch meest vleeschelik zijn; maar volwassenen zijn so verre geestelik, 1. Kor. 3:1/ 3. datse 't vleesch konnen bedwingen door den Geest.

35. Vr. Wat is dat te seggen?

Antw. In den Wedergeboorenen is een Strijd tusschen twee naturen: want het vleesch begeert tegen den Geest, en de Geest tegen 't vleesch; en dese staan tegen malkanderen, alsoo dat gy niet en doet 't gene gy wilt. Gal. 5:17. Rom. 7:14-23. In wien 't vleesch meest sterkt is / die heet vleeschelik; in welken de Geest sterker is / die is dan Geestelik

36. Vr. Waar van komt die Strijd?

Antw.

Antw. Daar van / dat de mensch van nature verdorven en geheel vleeschelik is: VII §. 39 - 52. Die verdorventheid neemt de H. Geest niet weg in de Wedergeboorte; maar hy setter zijn werk by / en hy versterkt den geest des menschen door de Genade / om de begeerlikheden des lighaams te temmen. Rom. 6: 12/13. en 8: 13. Siet VII. §. 38. En hoe de Genade der Wedergeboorte meer toeneemt / hoe meer dat de Wedergeboorene zijn verdorven vleesch bedwingen kan.

37. Vr. Kander ook sulken Strijd niet wesen in Onherboorene menschen?

Antw. Daar kan wel strijd wesen; maar sulken strijd niet: hun Verstand kan strijden tegen den Wille; VII §. 50. ofte in den Wille kan de Vreese strijden tegen de Genegentheden. VII. §. 70. Maar in de Wedergeboorenen is een strijd tusschen de vleeschelike en geestelike Genegentheden / tusschen den eenen Wille en den anderen. Rom. 7: 18 - 23.

38. Vr. Hoe is dat best t' onderscheiden?

Antw. Indien de strijd alleen ontstaat uit vreese van de straffe / so is't niet: maar indien het komt uit liefde van de deugt / so is't een teeken van Wedergeborte: Rom. 7: 22. Want

De Boos' uit Vrees voor Straf de sonde laat;
De Goed' uit Lust tot Deugd de sonden haat.

So dan, ik selve diene wel met den Gemoede de wet Gods; maar met den Vleesche de wet der sonde. Rom. 7: 26.

39. Vr. Wanneer sal die Strijd eens ophouden?

Antw. Als wy sterven: want die gestorven is, die is geregtveerdigd van de sonde: Rom. 6: 7. en in den Hemel zijn onse zielen geesten der volmaakte regtveerdigen. Heb. 12: 23. De laatste vijand die in desen strijd moet te niete gedaan worden, is de Dood als die verslonden is tot overwinninge, 1 Kor. 15: 26/54. die overwint, sal van de tweede dood niet beschadigd worden. Openb. 2: 11. maar sal bekleed worden met witte kleederen, Openb. 3: 5. 't welk suivere en volmaakte heiligheid betekent. Openb 7: 13/14.

40. Vr. Maar hoe komen wy noch so verre?

Antw. Wy leeven op Gods Genade / die na zijne groote barmhertigheid ons heeft Wedergebooren tot eene leevende hoope: 1. Pet. 1: 3. en dese hoope beschaamt niet; Rom 5: 5. want wy zijn in hoope nu al salig geworden, v. 24. om dat hy die ons roept getrouw is, die 't ook doen sal. 1. Thess. 5: 24. 1. Kor. 1: 9/8.

41. Vr. Als 't Gods Genade niet en deede / souden wy niet salig worden?

Antw. Neen: alsoo wy in Gods kragt bewaard worden, door 't geloove, tot de saligheid die bereid is om geopenbaard te worden in den laatsten tijd 1. Pet. 1: 5 Jud. v. 1/24. want het is God die in u werkt beide 't willen en 't werken na zijn welbehaagen. Filip. 2: 13.

42. Vr. Hebben wy hier dan niet in te doen?

Antw. Ja wy: 't is wel Gods kragt / die de Genade in ons werkt; maar 't is onse pligt ook / de Genade te gebruiken / dat wy onses selfs saligheid werken met vreese en beeven; Filip. 2: 12. op dat wy Gods Genade niet te vergeefs mogen ontvangen hebben. 2. Kor. 6: 1.

43. Vr.

43. Vr. Hoe sal dat gaan?

Antw. Alsoo dat wy voor selfs en voor malkanderen sorge draagen / om de Genade te bewaaren en te bevorderen.

44. Vr. Hoe sullen wy ons selfs in den Staat der Genade bewaaren?

Antw. Waakt, staat in 't geloove, houd u mannelik, zijt sterk. 1. Kor. 16: 13. Wacht u dat gy niet door de verleidinge der grouwelike menschen mede afgerukt word, en uitvalt van uwe vastigheid 2. Pet. 3: 17. Siet Efes. 6: 10-18.

45. Vr Hoe sullen wy ons zelfs bevorderen in de Genade?

Antw. Bouwt u selven op u alderheiligst Geloove, biddende in den H. Geest; bewaart u selven in Gods Liefde, verwachtende de barmhertigheid onses Heeren Jesus Christus ten eeuwigen leeven: Jud. v. 20/21.

46. Vr. Hoe sullen wy malkanderen bewaaren?

Antw. Toesiende, dat niet iemand en verachtere van Gods Genade; dat niet eenige wortel van bitterheid opwaarts spruitende beroerte en maake, en door deselve veele ontreinigd worden. Heb. 12: 15. Siet Gal. 5: 7/ 12. Heb. 3: 12.

47. Vr. Hoe salmen de Genade in malkander bevorderen?

Antw. Laat ons op malkanderen acht neemen tot opscherpinge der liefde en der goede werken: en laat ons niet nalaaten onse onderlinge by eenkomste ofte vergadering, dat is / al watter vereischt word / om ons met malkanderen tot Christus in een lighaam te vergaderen; maar malkanderen vermaanen: en dat so veel te meer, als gy ziet dat de dagh nadert, ofte dat het light van Gods Genade toeneemt / tot de volle verlichtinge toe. Heb. 10: 24/ 25. Siet ook Heb. 3: 13.

48. Vr. Is 't niet genoegh dat wy voor ons zelfs sorgen? want een ygelik sal zijn eigen pak draagen. Gal. 6: 5.

Antw. 't Is so: maar 't heet ook/ Draagt malkanders lasten, en vervult alsoo de wett van Christus: v. 2/ 3/ 4. Een ygelik en zie niet op 't zijne; maar een ygelik zie ook op 't gene dat der anderen is Filip. 2: 4. 1. Kor. 10: 24. Hebbende dan nu verscheidene gaaven, na de Genade die ons gegeeven is Rom. 12: 6. laat alle dingen geschieden tot stichtinge: 1. Kor. 14: 6. Een ygelik gelijk hy gaave ontvangen heeft, bediene deselve aan den anderen, als goede uitdeelders van Gods menigerleye Genade; 1. Pet. 4: 10. om mede vertroost te worden door 't onderling geloove. Rom. 1: 12.

49. Vr. Komen hier ook Lighaamelike Gaaven te pas?

Antw. Ja: so verre alsse een bewijs van Liefde zijn / en datse dienen tot dies te grooter achtinge van de Genade. Daarom vergeet de weldaadigheid en mededeelsaamheid niet; Heb. 13: 16. maar deelt mede tot de behoeften der Heiligen, Rom. 12: 13. want indien wy hunne geestelike goederen deelachtig zijn geworden, so zijn wy ook schuldig, haar van de lighaamelike te dienen. Rom. 15: 27. Verg. 1. Kor. 9: 11. Gal. 6: 6. Sulken gemeinschap wasser van geestelike en lighaamelike goederen in d'eerste Kristen Kerk te Jerusalem: Hand. 2: 42-47. en 5: 32-37. en die lighaamelike mededeelsaamheid noemt Paulus ook Genade 1. Kor. 8: 1-7.

50. Vr.. Segt nu in een woord / hoe sullen wy ons den Staat der Genade te nutte maaken?

Antw. Gelijk de H. Geest segt / (Psal. 95: 7.) Heden, indien gy zijne stemme hoort, so en verhard uwe herten niet. Heb. 3: 7/8. Want hy segt, (Jes. 49: 8.) In den aangenaamen tyd hebb' ik u verhoord, en in den dagh der saligheid hebb ik u geholpen: siet, nu is 't de welaangenaame tijd; ziet, nu is 't de dagh der saligheid. 2. Kor. 6: 2. Dewijle wy dan dese beloften hebben, laat ons ons selven reinigen van alle besmettinge des vleesches en des geestes, voleindigende de heiligmaakinge in Gods vreese 2. Kor. 7: 1. De GENADE zy met alle de genen, die onsen Heere Jesus Christus lief hebben in onverderflikheid. Amen. Efes. 6: 24.

XXIII. HOOFDSTUK.

XXII. SONDAG.

Van den Staat der Heerlikheid.

1. Vraage.

Welk is nu 't meeste voordeel van den Staat der Genade?

Antw. Dat wy roemen in de hoope van Gods Heerlikheid, Rom. 5: 2. ofte de vrijheid der Heerlikheid van Gods Kinderen. Rom. 8: 21. Want wy zijn in hoope salig geworden; v. 24. so dat wy nu wandelen door geloove, op hoope dat wy hier na sullen wandelen door aanschouwen: 2 Kor. 5: 7. en wy alle met ongedekten aangesighte de Heerlikheid des Heeren aanschouwende, worden na 't selve beeld in gedaante veranderd van Heerlikheid tot Heerlikheid, als van des Heeren Geest. 2. Kor. 3: 18.

2. Vr. Waarin bestaat de toekomende Heerlikheid?

Antw. In onse volmaakste gemeinschap met God door Christus / tot in alle eeuwigheid. Heb. 12: 23/24. Nu zijn wy Gods Kinderen; en 't is noch niet geopenbaard wat wy zijn sullen: maar als Christus sal geopenbaard zijn, wy sullen hem gelijk wesen; want wy sullen hem sien gelijk hy is. 1. Joh. 3: 2.

3. Vr. Wanneer sal dat aangaan?

Antw. Met de Ziele beginnet terstond na ieders dood; met den geheelen mensche in d'algemeine Opstandinge.

XI. ARTYKEL.

57. Vraage. Wat troost geeft u de Wederopstandinge des Vleesches?

Antwoord. Dat niet alleen mijne Ziele na dit leeven / van ston-

den aan tot Christus haar Hoofd sal opgenoomen worden; maar dat ook dit mijn Vleesch/ door Christus kraght opgewekt zijnde/ wederom met mijne siele vereenigd/ en Christus heerliken Lichaame gelijkvormig sal worden.

4. Vr. Verwachtje dan noch een Leeven na dit Leeven?

Antw. Wat anders? Indien wy alleenlik in dit Leeven op Christus zijn hoopende, so sijn wy d'elendigste van alle menschen: 1. Kor. 15:19. Want de godloosste menschen hebben 't hier dikwijls best/ welker deel in dit leeven is. Psal. 17:14. Maar de HEERE is mijn deel, seid mijne siele; daarom sal ik op hem hoopen. Klaagl. 3:24. God en is geen God der dooden, maar der Leevenden; Matt. 22:32. Mar. 12:27. want sy leeven hem alle. Luk. 20:38.

5. Vr. Wat grond hebje van sulken hoope?

Antw. d'Onsterflikheid der Sielen/ en de Opstandinge der Lighaamen.

6. Vr. Acht gy dat de Sielen onsterflik zijn?

Antw. Ja: als het Lighaam/ het Stof weder tot aarde keert, als 't geweest is; so keert de Geest weder tot God die hem gegeeven heeft: Pred 12:7. Menschen konnen 't lighaam dooden, maar de Siel kan niemant dooden, dan God alleen. Matt. 10:28.

7. Vr. Maar waaraan blijkt dat? Wie merkt dat de Adem van de kinderen der menschen opvaart na boven, en d'adem der beesten nederwaarts vaart in d'aarde? Pred. 3:21.

Antw. 't Is soo: 't uiterlik oog en merkt dat niet. Want so aan te sien/ wat den kinderen der menschen wedervaart, dat wedervaart ook den beesten; en eenerley wedervaart hen beiden: gelijk die sterft, alsoo sterft dese; en sy alle hebben eenerleyen adem, en d'uitneementheid der menschen boven de beesten is geene: want alle zijnse ydelheid: sy gaan alle na eene plaatse; sy sijn alle uit het stof, en sy keeren alle weder tot het stof. v. 19/ 20. Maar 't innerlik oog des geloofs en aanmerkt niet de dingen die men siet; maar de dingen die men niet en siet: want de dingen die men siet zijn tijdelik; maar de dingen die men niet en siet zijn eeuwig. 2. Kor. 4:18.

8. Vr. Waar blijft de Siel dan als 't Lighaam dood is?

Antw. Sy keert weder tot God; Pred. 12:7. isse kwaad/ als tot haaren Righter; Luk. 16:23. isse goed/ als tot haaren Vader/ Heb. 12:9. dien wy onse sielen als den getrouwen Schepper beveelen met weldoen. 1. Pet. 4:19. Want wy weeten, dat so ons aardsch huis deses tabernakels gebrooken word, wy een gebouw van God hebben; een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen 2. Kor. 5:1.

9. Vr. Isser anders geene plaats voor de sielen der geloovigen/ als de Hemel?

Antw. Neen. Lazarus kwam terstond in den hemel/ gelijk de Rijkkeman in de Hell: Luk. 16:22/ 23. Selfs de bekeerde Moordenaar kreeg dese versekering/ Heden sult gy met my in 't Paradys sijn. Luk. 23:43. Wy hebben dan

altijd

altijd goeden moed, weetende dat wy inwoonende in 't lighaam uitwoonen van den Heere; en hebben meer behaagen om uit het lighaam uit te woonen, en by den Heere in te woonen 2. Kor. 5: 6/8. Siet Fil. 1: 23. Psal. 31: 6. Hand. 7: 59. Openb. 14: 13. Joh. 5: 24.

10. Vr. Komen onse Sielen suiver in den Hemel/ of blijvense noch met sonden besmett?

Antw. O! suiver: Daar en sal niet inkomen iet dat ontreinigt, en grouwelikheid doet, en leugen spreekt; Openb. 21: 27. en 22: 15. maar de Geesten der volmaakte reghtveerdigen Heb. 12: 23. Verg. Psal. 15. en 24: 3/4. Jes. 33: 15/16. Efes. 5: 27. 2. Kor. 11: 2.

11. Vr. Wordense dan eerst ergens op eenige plaats gesuiverd/ na datse uit het Lighaam gescheiden zijn?

Antw. Neen: sy worden gesuiverd in 't lighaam door de Wedergeboorte; en dat hoe langer hoe meer/ tot aan den Dood toe: want terwijl onse uitwendige mensch verdorven word, so word d'inwendige vernieuwd van dage te dage. 2. Kor. 4: 16. Maar metten Dood word de Siel van 't sondig Lighaam geheel verlost: want die gestorven is, die is gereghtveerdigd van de sonde. Rom. 6: 7.

12. Vr. In wat Staat zijn de Sielen in den Hemel?

Antw. In Ruste en Vreugde en Heerlikheid.

13. Vr. Wat voor Ruste?

Antw. Sy rusten van hunnen arbeid, Openb. 14: 13. van alle moeyelikheden deses leevens; Siet Pred. 2: 22/23. gelijk een arbeider 's nachts van sijn daghwerk rust: Hy sal ingaan in den vreede, sy sullen rusten op hunne slaapsteden; een ygelik die in zijne opreghtigheid gewandeld heeft Jes. 57: 2. Siet Luk. 16: 23. Dat moet van de Sielen verstaan worden/ ten aansien van de Lighaamen: Dan. 12: 13. want de Lighaamen rusten in haar selven niet/ maar rotten: en dat rotten is geene weldaad; maar niet te rotten. Psal. 16: 10. Verg. met Hand. 13: 35/36/37.

14. Vr. Slaapen de Sielen dan in den Hemel?

Antw. Neense. Indiense sliepen/ so warense dood: want eene Siele/ die niet en denkt of voelt/ die en is niet. So soude dan de Siel so wel sterven als het Lighaam; 't welk valsch is: so moest de Siel ook weder opstaan/ gelijk 't Lighaam; 't welk ongerijmd is.

15. Vr. Wat Vermaak hebben de Sielen in den Hemel?

Antw. De vermaakelike Wooning des Hemelschen gebouws; 2. Kor 5: 1/2. Luk. 23: 43. 't vermaakelik Geselschap des Saligmaakers/ Filip. 1: 23. en der salige geesten; Heb. 12: 23. en 't vermaakelik Gesight van Gods aangesight. 2. Kor. 5: 7. Siet Psal. 16: 11. Openb. 2: 7/17.

16. Vr. Hoedanig is de Heerlikheid der verhemelde Siel?

Antw. Sodanig als Paulus eens ondervonden heeft/ als hy opgetrokken was in den derden hemel, in 't paradijs, en gehoord heeft onuitspreekelike woorden, die eenen mensche niet en is geoorlofd te spreeken. 2. Kor. 12: 2/4. Hy wil seggen dat hy 't niet konde navertellen; so heerlik was 't geweest: en

nochtans en wist hy selfs niet / of het in 't lichaam, of buiten 't lichaam geschied ware; v. 2/3 een teken dat de Siel ook buiten 't lighaam wel kan verheerlikt worden. En 't is niet te gelooven / dat hy namaals / uit het lighaam gescheiden zijnde / minder heerlikheid verkreegen heeft; anders ware die proeve valsch geweest: en de voorsmaak grooter dan de smaak. Verg. Matt. 17: 4. Exod. 34. 29-35.

17. Vr. Hoe lang sal 't duuren dat de Siel daar in sulken staat is?

Antw. Tot op den tijd van d'opstandinge der Lichaamen. 't Gaat alle Geloovigen aan / 't geene tot Daniel geseid is; Gy gaat henen tot het einde: want gy sult rusten; en gy sult opstaan in u lot in 't einde der dagen. Dan. 12: 13.

18. Vr. Sullen dan de Lighaamen weder opstaan?

Antw. Voorseker sullense opstaan. Datter eene Opstandinge der Dooden wesen sal, Hand. 24: 15. getuigt Gods Woord overal: veele van die in 't stof der aarde slaapen, sullen ontwaaken: Dan. 12: 2. en dat de Dooden sullen opgewekt worden, heeft ook Moses aangeweesen by den doornbosch. Luk. 20: 37/ 38. d'Opstandinge der Dooden is de hoope der belofte die van God tot de vaderen geschied is. Hand. 26: 6. en 23/ 6.

19. Vr. Zijnder wel exempels van?

Antw. Ja: want binnen tyds zijn van den dood weder opgewekt. I. Door den dienst der profeeten/ de soon van de weduwe te Zarpat. 1. Koon. 17: 17-23. de soon der Sunamitische, 2. Koon. 4: 32-37. een man geworpen in 't graf van Elisa; 2. Koon. 13: 21. II. Door de kragt van Christus: het dochterken van Jairus, Matt. 9: 18/ 19/ 23-26. Mar. 5: 22/ 23/ 35-43. Luk. 8: 41/ 42/ 49-56. de soon van de weduwe te Najim. Luk. 7: 11-17. Lazarus, Joh. 11: 1-45. en veele lighaamen der Heiligen die ontslaapen waren; Matt. 27: 52/ 53. III. Door den dienst der Apostelen: Tabitha, Hand. 9: 36-42. en Entychius, Hand. 20: 7-12.

20. Vr. Hebje meer exempelen?

Antw. Ja: dat God de Verlossinge van sijn volk by de Opstandinge der Dooden vergelijkt / Ezech. 37. seggende / uwe Dooden sullen leven, ook mijn dood Lighaam; sy sullen opstaan: Jes. 26: 19. 't welk hy niet en soude seggen/ indiender in waarheid geen Opstandinge der Dooden stonden te verwachten.

21. Vr. Wanneer sal 't geschieden?

Antw. In 't einde der dagen, Dan. 12: 13. ten Uitersten of ten Laatsten dage. Joh. 6: 39/ 40. en 11: 24. als dese Weereld een einde neeemt.

22. Vr. Sal die dan een einde neemen?

Antw. Ja: de Hemelen en d'Aarde die sullen vergaan: Psal. 102: 26/ 27. Matt. 24: 35. te weeten / de Hemelen die nu sijn, en d'Aarde, worden ten vuure bewaard tegen den dag des Oordeels; maar wy verwachten, na Gods belofte, nieuwe Hemelen en eene nieuwe Aarde, in welke geregtigheid woont. 2: Pet. 3: 7/ 13. Openb. 21: 1 Verg. Jes. 65: 17. en 66: 22.

23. Vr. Sal God dese Weereld dan gansch te niete doen / en een ander in de plaats scheppen; of sal hy dese selve Weereld een nieuwe gedaante aandoen?

Antw. 't Is ons onbekend / God weet het; wy mogen 't verwachten. So veel

veel isser van / dat dese Weereld in alle zijne deelen niet en kan vergaan; of de engelen / menschelike sielen en lighaamen moesten ook te niete gaan / met de plaatsen daarse in sijn: dan ware dese Leere ook te niete / van d'onsterflikheid der Sielen en d'Opstandinge der selve Lighaamen.

24. Vr. Hoe? sullen juist de selve Lighaamen opstaan die gevallen sijn?

Antw. Dat is seker: anders ware 't geene Opstandinge / maar een scheppinge op 't nieuw; dat opstaet moet eerst gelegen hebben. DIT verderflike moet onverderflikheid aandoen, en DIT sterflike moet onsterflikheid aandoen: 1. Kor. 15: 53/ 54. Job. 19: 25/ 26/ 27. op dat een ygelik wegdraage 't gene door 't Lighaam geschied. 2 Kor. 5: 10. Dit ons vernederd Lighaam sal Christus veranderen tot heerlikheid; Filip. 3: 21. gelijk hy selfs in 't selve Lighaam verheerlikt is / daar hy in vernederd was. Luk. 24: 39. Joh. 20: 27.

25. Vr. Sal Christus ons dan opwekken?

Antw. Ja: dat wy opstaan sullen / dat hebben wy hem te danken. d'Uure komt, en is nu, (dat is / van nu af krijgt hy die magt) wanneer de dooden sullen hooren de stemme van Gods Soon; en die se gehoord hebben, sullen leeven: Joh. 5: 25/ 28/ 29. en dit is (seit hy) de wille des genen die my gesonden heeft; die in my gelooft, ik sal hem opwekken ten uitersten dage. Joh. 6: 40/ 39/ 54. Want gelijk de Vader de Dooden opwekt en leevendig maakt, alsoo maakt ook de Soon leevendig die hy will. Joh. 5: 21. Siet Job. 19: 25. 1 Thess. 4: 16.

26. Vr. Is 't dan een besonder voordeel der Geloovigen / datsy door Christus kragt worden opgewekt?

Antw. Ja: weet gy niet, dat uwe Lighaamen Christus Leden zijn? 1. Kor. 6: 15. Die dan Christus heeft opgewekt als het Hoofd / die heeft ons mede opgewekt: Efes. 2: 6. alsoo wy altijd de doodinge des Heeren Jesus in 't Lichaam omdraagen, (aan sijn lijden eenigermaaten deelachtig zijnde) op dat ook het leeven van Jesus in onsen Lighaame (ofte in ons sterflik vleesch) soude geopenbaard worden. 2. Kor. 4/ 10/ 11. Daarom word d'Opstandinge te reghte genaamd d'Opstandinge der Regtveerdigen, Luk. 14: 14. en de Kinderen Gods, Kinderen der Opstandinge. Luk. 20: 36. Siet XIX. §. 25.

27. Vr. Raaktet dan de Godloosen niet?

Antw. Immers. Wy hebben hoope op God, datter eene Opstandinge der Dooden wesen sal, beide der Regtveerdigen en der Onregtveerdigen; Hand. 24: 15. en sy sullen uitgaan (uit de graven) die 't goede gedaan hebben, tot de Opstandinge des leevens en die 't kwaad gedaan hebben, tot d'Opstandinge der Verdoemenis: Joh. 5/ 29/ 28. Dan. 12: 2. alsoo Christus leevendigen en dooden oordeelen sal. 2. Tim. 4: 1. Hand. 17: 41. Verg. Openb. 20: 13.

28. Vr. Waarom wordtet dan den Geloovigen besonderlik beloofd?

Antw. Om dattet tot hun voordeel streekt; maar tot nadeel van de godlosen: want alsinen tot erger opstaat / en niet tot beter; dan ist meer een Vall als een Opstandinge. De godloosen sullen wel opstaan uit de graven / maar zy sullen niet opstaan (Verg. Luk. 21: 28. in 'tgerigte; Psal. 1: 5. maar de Regtveerdigen sullen konnen staan voor den Soone des menschen: Luk. 21: 36. De Godloosen sullen opstaan om eeuwiglik te sterven; maar de Regtveerdigen sullen opstaan om eeuwiglik te leeven.

29. Vr. Maar, sal iemant seggen, Hoe sullen de Dooden opgewekt worden? 1 Kor. 15:35.

Antw. De Heere selve sal met een geroep, met de Stemme des Ertzengels, en met Gods Basuine nederdaalen van den hemel; en (so veel als de Geloovigen aangaat / d'anderen raaken ons niet (die in Christus gestorven sijn, sullen eerst opstaan: daarna wy die leevendig overgebleeven sijn (daar mogen wy ons na setten / want wy sijn niet verseekerd / Siet XIX. §.62, 63.) sullen zamen met haar opgenoomen worden in de wolken, den Heere te gemoete in de lugt. 1. Thess. 4: 16/ 17/ 15.

30. Vr. Sullen die dan niet sterven en opstaan / die Christus leevendig vinden sal / als hy komt?

Antw. Neen. Siet ik segge u eene verborgentheid: wy en sullen wel niet alle ontslaapen; maar wy sullen alle veranderd worden: in een punt des tijds in eenen oogenblik, met de laaste Basuine: want de Basuine sal slaan; en de Dooden sullen onverderflik opgewekt worden, en wy sullen veranderd worden. 1. Kor. 15: 51/ 52.

31. Vr. Alsse dan opgewekt of leevendig verandert sijn / met hoedanig een Lighaam sullen se komen? 1. Kor. 15: 35.

Antw. Een Natuurlik Lichaam wordter gesaaid; een Geestelik Lichaam wordter opgewekt: want dit verderflike moet Onverderflikheid aandoen, en dit sterflike moet Onsterflikheid aandoen: 1. Kor. 15: 44/ 53.

32. Vr. Sullen onse Lighaamen dan van Natuur veranderen?

Antw. Neense: deselve Natuur sal tot beter veranderd worden: (Verg. VII. §.31.) Want alsoo sal d'Opstandinge der Dooden zijn: Het Lighaam word als gesaaid in verderflikheid; het word opgewekt in onverderflikheid: het word gesaaid in oneere; 't word opgewekt in heerlikheid: 't word gesaaid in swakheid; 't word opgewekt in kragt. En op sulken wijse word ons Lighaam van een Natuurlik Lighaam veranderd in een Geestelik Lighaam 1. Kor. 15: 42/ 43/ 44/46.

33. Vr. Waar toe behoest die verandering?

Antw. Om dat wy Christus sullen gelijk wesen / en bekwaam tot het eeuwig Leeven.

34. Vr. Hoe sullen wy Christus gelijken?

Antw. Gelykerwijs wy 't Beeld des Aardschen Adams gedraagen hebben, alsoo sullen wy ook het Beeld des Hemelschen draagen: 1. Kor. 15: 49. Daarom sal hy ons vernederd Lighaam veranderen, op dat het selve gelykvormig worde Sijnen Heerliken Lighaame. Fil. 3: 21.

35. Vr. Hoe moeten wy bekwaam worden tot het eeuwig Leeven?

Antw. Dewijle Vleesch en Bloed, (dat is de swakheid en sondelikheid van de Menschelike Natuur / Matt. 16: 17. Gal. 1: 16.) Gods Kooningryk niet beërven konnen, noch de verderflikheid beërft de onverderflikheid niet; 1. Kor. 15: 50. Daarom moeten onse Lighaamen met nieuwe heerlikheid overkleed worden, op dat het sterflike van 't Leeven verslonden worde, 2. Kor. 5: 4.

XII. ARTYKEL.

58. Vraage. Wat Troost schept gy uit den artijkel van 't Eeuwig Leeven?

Antwoord. Dat Nademaal ik nu 't beginssel der eeuwige Vreugd in mijn herte gevoele / ik na dit leeven volkomene Saligheid besitten sal; die geen ooge gesien/ noch geen oore gehoord heeft/ noch in geens menschen herte gekomen is: en dat om God daarin eeuwiglik te prijsen.

36. Vr. Wat verstaat gy door 't Eeuwig Leeven?

Antw. Het geduurig genot van volkomene Saligheid; welke bestaat in d'innerlikte gemeinschap met God: want by hem is de Fontein des Leevens; in sijn Light sien wy het Light. Psal. 36: 10.

37. Vr. Begint dat Leeven met d'Opstandinge?

Antw. Eer is 't in sijn volle wesen niet: want het Lighaam heefter eer niet af/ en de Siel heeft so veel heerlikheids niet buiten 't Lighaam / alsse wel hebben sal binnen 't Lighaam.

38. Vr. Waarom buiten 't Lighaam minder?

Antw. I. Om haare begeerte tot het geselschap / en de verlossinge des Lighaams; Rom 8: 13. II. Om haar verlangen na de verlossinge van de bedrukte kristenen in de strijdende kerk hier op aarden Openb. 6: 9/ 10.

39. Vr. Waarom binnen 't Lighaam meer?

Antw. I. Om dat de geheele mensch God volkomeliker kan genieten dan de Siel alleen; en II. dat hy sich overvloediger kan verblijden / wanneer hy bevind dat alle schepsel vry gemaakt is van de dienstbaarheid der verderfenis, tot de vrijheid der heerlikheid van alle Gods kinderen Rom. 8: 21.

40. Vr. Hoedanig sal dat Leeven zijn?

Antw. Gelijk geschreeven is (Jes. 64: 4. van de groote verborgentheid der Kristelike Leere) 't gene d'ooge niet en heeft gesien, en d'oore niet en heeft gehoord, en in 't herte des menschen niet en is opgeklommen, 't gene God bereid heeft dien die hem lief hebben: 1. Kor. 2: 9. Verg. Psal. 31: 20. alsoo God maghtig is meer als overvloedelik te doen boven 't gene wy bidden of denken. Efes. 5: 20.

41. Vr. Hoe komtet datwe nu so verre niet denken?

Antw. Om dat wy hier nooit so groote dingen gewend zijn/ en dat ons oordeel noch te kinds is: maar dan sullen wy als volwassenen wesen. 1. Kor. 13: 11. Geliefde, nu sijn wy Gods kinderen (dienvolgens ook erfgenaamen; Rom. 8: 17.) maar 't is noch niet geopenbaard wat wy zijn sullen, ens. 1. Joh. 3: 2. daarom weeten wy 'er ook niet af te seggen.

42. Vr. Maar weetjer niet een weinig af te spreeken?

Antw. De woorden om dit uit te spreeken zijn onuitspreekelike woorden, die eenen mensche niet en is geoorlofd te spreeken. 2. Kor. 12: 4. Want dewijl het

het boven menschen verstand is / so is 't ook boven de kraght van menschen tongen. Soo wy dit meinden na zijnen reghten aart te verklaaren; elk soude als Job moeten seggen; Ik hebbe verhaald 't gene ik niet en verstond; dingen die voor my te wonderbaarlik waaren, die ik niet en wiste. Job 42: 3.

43. Vr. Maar heeftet ons God in zijn Woord niet verklaard?

Antw. Ja: Maar dewijle de H. Schrift gene andere woorden gebruikt als de menschen gewend zijn; Jes. 8: 1. so konden daar in sulke onuitspreekelike dingen niet verklaard worden sodanig alsse in waarheid zijn: maar worden alleenlik door eenige gelijkenissen afgebeeld / van dingen die by ons bekend en in grootste achtinge zijn; als Lusthoven, Palleisen, Maaltijden, Bruiloften, Goud, Troonen, Kroonen, en diergelijke.

44 Vr. Wat geeven die te kennen?

Antw. Volgens d'eigene verklaaringe daar af in Gods Woord / so word ons door sulke beschrijvingen geleerd / I. In wat Staat wy namaals leeven sullen? II. In wat Plaatse? III. Met wat voor Geselschap? IV. Hoe langen Tijd? V. Tot wat Einde?

45. Vr. In wat Staat sullen wy daar wesen?

Antw. In staat van d'uiterste Volmaaktheid / daar ooit Mensche toe komen kan: alderverst van de dood / op 't allerkraghtigst leevende: Vry van alle bedenkelik en onbedenkelik Kwaad; Voll van alle wenschelik en meer dan wenschelik Goed. Wanneer 't Volmaakte sal gekomen zijn, dan sal 't gene ten deele is te niete gedaan worden; 1. Kor. 13: 10. en geene vervloekinge en salder meer tegen iemant zijn. Openb. 22: 3. Verg. Gen. 3: 5/ 22. en 1. Joh. 3: 2. met 1. Kor. 15: 47/ 48/ 49.

46. Vr. Kander geenerley kwaad bedacht worden / dat daar soude konnen wesen?

Antw. Neen / 't allerminste niet: geene Sonden / geene Wonden. Wy sullender niet kwaad zijn / geen kwaad doen / geen kwaad lyden.

47. Vr. Salder geen kwaad in ons wesen?

Antw. Neen. I. Geen Onverstand; want zelfs dese onse kennis / om datse maar ten deele is, sal te niete gedaan worden. 1. Kor. 13: 8/ 10. II. Geene Ondeugd; want daar sullen wy eene Gemeinte zijn / die geen vlek of rimpel heeft. Efes. 5: 27.

48. Vr. So sullen wy dan ook niet misdoen?

Antw. Niet met al: Daar sal niet komen iet dat ontreinigt, en grouwelikheid doet en leugen spreekt: Openb. 21: 27. Sy en sullen geen kwaad doen noch verderven op mijnen ganschen Heiligen Bergh, seit de Heere. Jes. 65: 25. Verg. Psal. 15. en 24: 3/ 4.

49. Vr. Sal ons dan ook geen kwaad wedervaaren?

Antw. Gansch niet. I. Geene krankheid des Lighaams: want het word opgewekt in onverderflikheid, ens. 1. Kor. 15: 42/ 43/ 44. II. Geen Ongemak of Onlust: God sal alle traanen van onse oogen afwisschen; en de dood en sal niet zijn, noch rouwe, noch gekryt, noch moeite en salder meer zijn; want d'eerstedingen sullen dan sijn wechgegaan. Openb. 21: 4.

50. Vr. Maar souder niet wel eenig kwaad komen zijn / daar wy in dit leeven niet af weeten?

Antw. O neen! 't kleinste kwaad van dit Leeven sou te groot zijn voor 't ander Leeven; hoe veel te meer het grootste dat alleen ter straffe der verdoemelingen strekken sal: tusschen die en ons is eene groote kloove bevestigd; so dat wy met hen geenerlije gemeinschap konnen hebben. Luk. 16:26

51. Vr. Nochtans schijnt / dat de saligen de Verdoemden in de hell vernee-men sullen / gelijk Abraham dien rijkaart.

Antw. Laat dat zijn. Dies te grooter sal onse blijdschap wesen / dat wy de vergeldinge der godloosen met onse oogen sullen aanschouwen, Psal. 91: 8. en 58: 11. Siet Openb. 12: 10/ 11/ 12.

52. Vr. Seg nu eens / wat voor Goed datmen in 't Eeuwig Leeven genie-ten sal?

Antw. Light en Leeven, Psal. 36: 10. dat is / al wat vereischt word tot de hoogste Volmaaktheid onser Natuur en onses Leevens.

53. Vr. Hoedanig sal de Volmaaktheid onser Natuure zijn?

Antw. Wy sullen volkomelik wedergeboozen zijn/ als Gods Engelen; Matt. 22: 30. verlight in 't Verstand / geheiligd in den Wille / en geregeld in de Genegentheden.

54. Vr. Sal 't Verstand dan beter zijn als 't nu is?

Antw. Immers ja: Doe ik een kind was sprak ik als een kind, was ik gesind als een kind, overleid ik als een kind: maer wanneer ik een man geworden ben, so hebb ik te niete gedaan 't gene eens kinds was. Want wy sien nu door eenen spiegel in eene duistere reden (als een raadsel;) maar alsdan sullen wy sien aangesight tot aangesight: nu kenn ik ten deele; maar alsdan sal ik kennen gelijk ook ik gekend ben. 1. Kor. 13: 11/ 12.

55. Vr. Wat sullen wy dan al kennen?

Antw. Al wat ons door kennisse kan gelukkig maaken: insonderheid God, die daar alles in allen sal zijn; 1. Kor. 15: 28. die een ontoegankelik Light bewoont, den welken geen mensche gesien en heeft, noch sien en kan: 1. Tim. 6: 16. Joh. 1: 18. Verg. Exod. 33: 20. Dat is te seggen / niemant kan God so wel kennen / alsmen eenen mensche kent wanneermen hem voor oogen ziet.

56 Vr. Salmen God dan so klaarlik kennen?

Antw. Ja: so klaarlik; maar evenwel so volmaaktelik niet / om dat de Godheid in haar selfs voor ons onbegrijpelik is. XIII §. 12/ 20. Nochtans sullen wy God dan sien aangesight tot aangesight; 1. Kor. 13: 11/ 12. Verg. met Exod 33: 11. Num. 12: 6. Deut. 34: 10. 2. Kor. 3: 18. Dat is / wy sullen hem seer besonderlik kennen; so veel als 't Menschelik verstand immers vatten kan / so wel van zijne Natuur / 1. Kor. 13: 11. als van zijne Heerlikheid Joh. 17: 24.

57. Vr. Hoe heilig sal onse Wille zijn?

Antw. So seer / dat wy gansch heilig en onberispelik sullen wesen / Efes. 5: 27. gelijk Gods Engelen, Matt. 22: 30. die sijn woord en welbehaagen doen,

doen gehoorsaamende de stemme zijn woords. Psal. 103: 20/ 21. So dat Gods Wille niet alleen aan ons/ maar ook door ons sal geschieden/ sonder 't minste tegenstreeven. Matt. 6: 10.

58. Vr. Salder ook geen strijd zijn tusschen Vleesch en Geest?

Antw. Gansch niet: want daar sal geen Vleesch zijn/ maar louter Geest. Siet §. 11, 32, 33, 34. Die tot dien staat komt/ sal seggen mogen; Ik hebbe den goeden strijd gestreeden, ik hebbe den loop geeindigd. 2. Tim. 4: 7. Dies sullen wy ook/ als na geeindigden strijd/ gekroond worden/ v. 8. en 2: 4. en bekleed met rein en fyn lynwaad: want dit fyn Lynwaat zyn de Reghtveerdigmaakingen der heiligen. Openb. 19: 8.

59. Vr. Salder ook geenerhande Onmaatigheid sijn in onse Begeerten/ noch ongeregeldheid in onse Genegentheden?

Antw. Ook niet. De Siel sal dan volkomen meester over 't Lighaam zijn en blijven; volgens Gods Beeld (Siet VI. §. 17, 18, 19.) dat dan volkomelik sal hersteld en vast gesteld zijn: Openb. 3: 12. Waarom wy nu ook al na 't selve Beeld in gedaante veranderd worden. 2. Kor. 3: 18.

60. Vr. Maar hoedanig sal de Volmaaktheid onses Leevens zijn?

Antw. Sodanig als de staat van de afgescheidene Siel; hoewel in meerdere Volmaaktheid van Ruste/ Vermaak/ en Heerlikheid.

61. Vr. Wat segje van die Ruste?

Antw. d'Apostel bewijst uit den 95. Psalm/ dat wy die geloofd hebben, gaan in de Ruste des Eeuwigen Leevens; Heb. 4: 3. om dat Davids woorden niet konnen verstaan worden van den sevensten dagh; v. 3/4/5. ook niet van 't Land Kanaan: v. 6/7/8. en daarom besluit hy/ daar blyft dan eene Ruste over voor Gods volk: v. 9. welke door de ruste van den Sabbath en van Kanaan eertijds voorgebeeld was; en noch afgebeeld word door Abrahams Schoot Luk. 16: 22/23.

62. Vr. Heeft die Ruste ook eenige reden?

Antw. O ja: Alsoo 't reght is by God, ons verkwikkinge te vergelden in d'openbaaringe des Heeren Jesus van den hemel: 2. Thess. 1: 6/7 want God en is niet onreghtveerdig, dat hy u werk soude vergeeten en den arbeid uwer liefde. Heb. 6: 10. Want die ingegaan is in zijne Ruste, die heeft selve ook van zijne werken gerust; gelijk God van de zijnen: Heb. 4: 10. op dat eens volkomelik waar werde/ 't gene in den Messias beloofd is/ dat sijne Ruste sal Heerlik zijn: Jes. 11: 10.

63. Vr. Hoedanig sal 't Vermaak dan wesen?

Antw. Versaadinge der Vreugden is by Gods aangesighte, Lieflikheden in sijne reghterhand eeuwiglik. Psal. 16: 11. Want daar en kan geene grootere Vreugd wesen als de Vreugde des Heeren. Matt. 25: 21/23.

64. Vr. Maar waarin sal die bestaan?

Antw. Hoewel 't ons by aardsche dingen vergeleeken word/ om dat wy 't so best begrijpen konnen; so sal 't evenwel sulk vermaak niet zijn alsmen hier op aarden soekt/ doch selden vind; maar 't sal vry wat beter wesen.

65. Vr. Hoe weetje dattet ander vermaak sal wesen als wy hier gewend zijn?

Antw.

Antw. Selfs uit de gelijkenissen die daar af zijn / en waaruit men verstaan kan / dat het niet meer dan gelijkenissen zijn. Het heet / men salder eeten; maar van Manna dat Verborgen is: Openb. 2: 17. Men salder drinken; maar 't is Nieuwe Wyn: Matt. 26: 29. Men sal sich kleeden; maar met een nieuw slagh van witte kleederen: Openb. 3: 5. Men salder te Bruiloft gaan; maar men trouwter niet. Matt. 22: 30.

66. Vr. Waaruit blijkt nu / dat wy ons dan beter sullen vermaaken als wy nu doen?

Antw. Sonder eenige swaarigheid (die hier meer is als 't vermaak) sullen wy daar by gelijkenis / genieten. I. 't alderVermaakelijxt Voedsel; want wy sullen eeten en drinken aan Christus Kooninglike Tafel, Luk. 22: 30. van den Boom des Leevens, Openb. 2: 7. en van 't Water des Leevens, Openb. 22: 17. aan leevende fonteinen. Openb. 7: 17. Verg. Psal. 23. II. 't alderaangenaamste Huwelik; niet vleeschelik / maar geestelik met Christus: Openb. 19: 7. 2. Kor. 11: 2. Efes. 5: 25/ 26/ 27/ 32. want in d'opstandinge neemense niet ten huwelike, noch en worden niet ten huwelike uitgegeeven; maar sy sijn als Gods engelen in den hemel. Matt. 22: 30. III. 't alderliefelijxt Musyk van een Nieuw Lied, Openb. 3: 9. dat elk een niet te leeren is Openb. 14: 3. 't Sijn bekende naamen / maar onbekende saken: 't welk door den Nieuwen Naam word aangewesen. Openb. 2: 7. en 3: 12. ens.

67. Vr. Welke sal de Heerlikheid des Eeuwigen Leevens zijn?

Antw. De Heerlikheid die wy sullen aanschouwen / en de Heerlikheid die wy sullen genieten.

68. Vr. Wat heerlikheid sullen wy aanschouwen?

Antw. Den Troon Gods en des Lams; Openb. 22: 3. dat is / I. de Heerlikheid onses Gods; Openb. 21: 23. die Moses selfs op aarden niet heeft mogen sien: Exod. 33: 18–23. II. mitsgaders de Heerlikheid onses Saligmaakers: Joh. 17: 24. waartoe hem God uitermaaten heeft verhoogd. Filip. 2: 9.

69. Vr. Sullen wy selfs ook groote Heerlikheid ontvangen?

Antw. Voorseker dat: Want de volkomene verlichtinge van d'oogen onses verstands sal ons dien rijkdom der Heerlikheid dan eerst volkomelik doen sien: Siet Efes. 1: 17–23. Wanneer Christus selve sal verheerlikt worden in zijne heiligen, 2 Thess. 1: 10. waarvan hy 't Hoofd is; sulx dat wy zijne Leden ook met hem sullen verheerlikt worden; Rom. 8: 17. door 't verkrygen van de saligheid die in Christus Jesus is / met eeuwige Heerlikheid. v. 10.

70. Vr. Hoe groot sal dese Heerlikheid zijn?

Antw. Ik houde 't daar voor, dat het lijden des tegenwoordigen tyds niet en is te waardeeren tegen dat gantsch seer uitneemend gewighte der Heerlikheid. Rom. 8: 18. 2. Kor. 4: 17. By gelijkenis geseid / de reghtveerdigen sullen blinken als de Sonne, Matt. 13: 43. en bekleed worden met reine en blinkende kleederen: Openb. 3: 5. en 19: 8. Eene Heerlikheid / die eenigen hier op aarde in anderen siende / niet hebben konnen verdraagen; Exod. 34: 29–35. Richt. 14: 22/ 23. Mar. 9: 6. Matt. 28: 4. Mar. 16: 5. en noghtans sullen

wy selve dan so verheerlikt wesen. Verg. Matt. 22: 30.

71. Vr. Kondy dat toch wat nader toonen?

Antw. Het blijkt klaarlik / om dattet genoemd word 1. de Heerlikheid van Gods Kinderen; Rom. 8: 21. die wy nu niet begrijpen / maar dan aan ons sal geopenbaard worden. v. 18. 1. Joh. 3: 2 II de Heerlikheid van Gods Vuurschaar: want weet gy niet, dat de heiligen de weereld oordeelen sullen, en dat wy d'engelen oordeelen sullen? 1. Kor. 6: 2/ 3. Matt. 19: 28. Luk. 22: 38. III. de Heerlikheid van Gods Kooningrijk; Matt. 13: 43. Openb. 3: 21 daar alle kooningen en volkeren der aarde hunne heerlikheid by neer leggen moeten. Openb. 21: 24/ 26. IV. de Heerlikheid van meer als Overwinners, Rom. 8: 37. om over onse Vyanden te segepraalen / Openb. 3: 5. en te gebieden. Openb 2: 26. Siet XVI. §. 80, 81, 87, 88, 89. So dat wy hier op aldereigentlikt mogen singen/ seer Heerlike dingen worden van u gesprooken, ô Stad Gods! Psal. 87: 3.

72. Vr. Is de Plaatse dan ook sekere Stad / daar dit altemaal wesen sal?

Antw. Ja: doch mede door gelijkenis / de toekomende Stad, Heb. 13: 14. die fondamenten heeft, welker konstenaar en bouwmeester God is; 11: 16/ 17. een nieuw Jerusalem, Openb. 3: 12. Heb. 12: 22 Gal. 5: 26. 't welk bestaat in de Hemelen, 2. Kor. 5: 1/ 2. besonderlik den derden Hemel, 2. Kor. 12: 2. het tweede en beste Paradijs. v. 4. Luk. 23: 43. Openb. 2: 7.

73. Vr. Waarom de Hemel?

Antw. Om dat daar 't Huis van Christus Vader is / daar veele wooningen sijn, daar hy ons plaats bereid heeft; Joh. 14: 2. daar onse wandel en borgerschap is; Filip. 3: 20. daar ons groote loon, Matt. 5: 12. en onse schat is; Luk. 12: 33/ 34. daar onse erfenis bewaard word / 1. Pet. 1: 4. en onse hoope weggelegd is. Kol. 1: 5.

74. Vr. Nu dan / wat voor Geselschap sullen wy daar vinden?

Antw. Wy sijn gekomen (naam. door geloove / en in hoope. Rom. 8: 24.) tot de veele duisenden der Engelen; tot d'algemeine Vergadering en de Gemeinte der eerstgeboorenen, die in de hemelen opgeschreeven zijn, en tot God den regter over allen, en de Geesten der volmaakte regtveerdigen; en tot den Middelaar des nieuwen Testaments Jesus. Heb 12: 22/ 23/ 24. Kortelik / ons Hemels Geselschap sal zijn / God / Christus / d'uitverkoorene Engelen en Menschen.

75. Vr. Hoedanig sal ons Geselschap met God wesen?

Antw. Wy sullen met hem leeven in de alderinnerlikte gemeinschap. §. 36. Op eene volmaaktere wyse als ooit op aarden / sal Gods Tabernakel zijn by de menschen, en hy sal by hen woonen; en zy sullen zijn volk zijn, en God selve sal by hen hun God zijn. Openb. 21: 3. Op dat God sij alles in allen. 1. Kor. 15: 28. Siet Openb. 21: 22/ 23. en 22: 5.

76 Vr. Hoe sullen wy daar met Christus leeven?

Antw. Wy sullen ten volsten gevoelen de kragt van sijne verdiensten / en volkomene gemeinschap met hem hebben Want als wy met den Heere sullen wesen daar hy is; 1. Thess. 4: 16. Joh. 14: 3. en 17: 24. so sal dese onse gemeinschap sijn niet alleen met den Vader, maar ook met sijnen Soone Jesus Christus.

1. Joh. 1: 3. Hy sal in ons zijn / en de Vader in hem. Joh. 17: 22. Dat begint hier wel in Genade; maar word namaals voltrokken in Heerlikheid.

77. Vr. Waarin sal die gemeinschap bestaan?

Antw. Hy is onse Heere; wy sullen daar sijne gewillige en ge-eerde dienaars sijn Joh. 14: 16. Hy is onse Hoofd; wy sijne Leden: dies sullen wy met hem verheerlikt worden, Rom. 8: 17. met hem sitten op sijnen Troon, Openb. 3: 21. en met hem heerschen, 2. Tim. 2: 12. met hem eeten en drinken aan sijne Tafel. Luk. 22: 30. en met hem Avondmaal houden. Openb. 3: 20. Dat is / in 't kort geseid / wy sullen alle Saligheid met hem genieten.

78 Vr. Sullen wy 't dan alsoo goed hebben als Christus selfs?

Antw Het selfde Goed / als medeërtgenamen, Rom 8: 17 en leden sijns Lighaams; Efes. 5/30. maar niet gelijke goed / op eene wijse en maate. Want het komt ons van hem af / Efes. 2: 6. die d'overste Leidsman en Voleinder onses geloofs en onser Saligheid is; Heb. 12: 2. en 2: 10. die ons plaats bereid en inhaalt in zijns Vaders Huis: Joh. 14: 2/ 3. Het Hoofd moet boven de Romp sijn: Daarom sullen wy als Sterren wesen; maar hy als de Sonne: wy sullen verligt zijn / maar door sijn ligt Openb. 21: 23/ 24.

79. Vr. Wat sullen wy by d'uitverkoozene Engelen doen?

Antw. 't Gene men by goede Vrienden doet / die sich in onse welvaart hertelik verblijden: Luk 15: 7/ 10 en 't gene 's Konings gasten by sijne Hovelingen doen / in welkers seer heerliken staat en uitsteekende ordre sy hen op 't hoogste vermaaken. Verg. Dan. 7: 10. met 1. Koon. 10: 4: 5. Maar insonderheid sal 't ons deugd doen / dat wy Medeburgers sullen sijn van die Hemels Burgery; Verg. Efes. 2: 19. ja dat wy sullen wesen gelijk als sy Matt. 22: 30.

80. Vr. Hoedanig Geselschap sullen de Salige Menschen hebben met malkanderen?

Antw. Die sullen zamen leeven in d' allervriendelixte maatschappy / gelijk vrienden aan eene tafel; Matt 8: 11. ja gelijk eene kudde schaapkens / die sich naauw by elkanderen houden / in eene weide en tot eenerley water. Siet Openb. 7: 15/ 16/ 17.

81. Vr. Sullen wy dan altemaal even gelukkig wesen?

Antw. Onse meeste en regtsinnigste leeraars seggen / Neen; volgens Gods Woord: d'eene sterre verschilt van d'andere. 1. Kor 15/ 41. God geeft Loon na Werken: Rom. 2: 6 2. Kor. 5: 10. Hoe braaver werk / hoe beter loon; Dan. 12: 3. Matt. 19: 27/ 28/ 29. Hoe snooder loon by den menschen / hoe beter loon by God: Matt. 5: 12. Hoe bloediger en moediger strijd; hoe hooger troon / Matt. 19: 18. en duurder kroon. 2. Tim 4: 8. Openb 3: 11. en 4: 4.

82. Vr. Maar sou dat geen scheel oog komen maaken?

Antw. In 't minste niet. De Geest, die in ons dan volmaaktelik woonen sal / heeft die lust tot nydigheid? Jak. 4: 5. Hier en mag dat niet weesen / al heeft d'een meerdere gaaf als d'ander: Num 11: 29. En daar kan 't niet wesen; want de volmaakte Liefde drijft allen afgunst buiten. Verg. 1. Joh. 4: 18. met 1. Kor. 13: 4. Elk sal hem verblijden so wel in 't geluk van een ander / als van hem selve: 't gene wy hier schuldig sijn te doen / Fil. 2: 4. Luk. 15:

 6/

6/9. dat sullen wy daar volbrengen.

83. Vr. Sal daar dan so volmaakte Liefde wesen?

Antw. Ja: want de Liefde vergaat nimmermeer; maar sal blijven wanneer 't volmaakte sal gekomen sijn: 1. Kor. 13: 8/ 10. Daarom salse ook niet volmaakt komen wesen. Daar eene volkomene wedergeboorte is / daar moet ook de Liefde volkomen sijn. Ja de Saligheid selve soude rampsalig wesen / so die niet met vreede genooten wierde. Verg. Spreuk. 15: 6/ 7. en 17: 1.

84. Vr. Alsser so grooten Liefde sal zijn / so behooren wy malkander ook te kennen: sullenwe niet?

Antw. Ik soude seggen / ja. Niet alleen van de genen die wy hier gekend hebben / maar ook die ons persoonlik niet bekend sijn geweest. Want I. die iemant bemind / moet hem kennen dat hy Liefde weerdig is. II 't Soude vreemd sijn / dat wy alle God so besonderlik souden kennen; en malkanderen niet. Siet 1 Joh. 4: 20. III. De Verworpelingen selve sullen daar sien Abraham, Isaak en Jacob, met de Profeeten: Luk. 13: 28. hoe veel te meer wy / die hen daar hoopen te vinden? Matt. 8: 11. So sullen wy dan ook sien / dat sy 't sijn. IV. 't Moeste wonder wesen / souden de genen die so beroemt zijn geweest in 't 't Rijk der Genade / niet besonderlik bekend worden in 't Rijk der Heerlikheid.

85. Vr. Kan dat ook wat doen tot de Saligheid?

Antw. Waarom niet? Want I. een geselschap word eerst soet / alsmen malkanders kennis krijgt. II. Als wy bekende vrienden in den Hemel vinden / wy sullen ons daarover dies te meer verblijden: insonderheid sose eertijds veel by ons gedaan / of met ons geleeden hebben; of dat wy met swaarigheid door den dood gescheiden zijn. Verg. Genes. 45: 28. en 48: 11.

86. Vr. Maar hoe verre sal die kennis strekken?

Antw. Alsoo: dat wy sullen mogen seggen / wy en kennen nu niet meer na den vleesche. 2. Kor. 4: 16. Niemant sal een ander daarom te liever hebben / om dat hy sijn Vader of Broeder / of Wijf of Kind geweest is: maar alleen/om datse elkanderen in Christus verwand zijn; Siet Matt. 12: 48/ 49/ 50. Luk. 8: 21. en verg. Gal. 2: 28. want die sal ons elk eenen Nieuwen Naame geeven, Openb. 2: 17.

87. Vr. Nochtans / genoomen ik vond in den Hemel niet die my op Aarde seer lief sijn geweest/ soude ik my heurenthalven niet bedroeven?

Antw. Geensins: want dan sult gy denken / dat sy 't niet beter verdiend hebben: en uwe Liefde sal in heiligen Haat verkeeren; so seer dat gy u noch daarin verblijden sult / dat God geregtveerdigd word in de verdiende straffe / die hy hen doet lijden. Sulk een yver is op Aarde wel gevonden; hoe veel te meer in den Hemel? Siet Psal. 139: 19—22.

88. Vr. Weetje ook / wat Taal datner spreeken sal?

Antw. Neen ik; God weet het. So veel weet ik / dat deze Taalen altemaal sullen ophouden: 1. Kor. 13: 8. om datse daar te gering sullen sijn: v. 10. Datter ook maar eenerleije Taal sal wesen; want de verscheidentheid der Taalen is eene straffe. 1. Kor. 14: 21: 22. Gen. 11: 1/ 6/ 7/ 8.

89. Vr. Waarvan sullense dan elkander kennen / als spraak en gedaante veran-

veranderd sijn? Salmer Oud en Jong / Groot en Klein ook komen onderscheiden?

Antw. Onmogelik alles nu te weeten. 't Is noch niet geopenbaard wat wy sijn sullen. 1. Joh. 3: 2. Wy mogen ons best doen / om daar te komen; so sullen wy 't wel sien.

90. Vr. O hoe groot moet die Saligheid dan wesen / daar wy nu so weinig af begrijpen. Maar sal 't ook lang duuren?

Antw. Eeuwiglik / sonder einde: want daarom heetet een Eeuwig Leeven, Matt. 19: 16/ 29. en 25: 46. Joh. 3: 16/ 36. en 6/ 68. Rom. 2/ 7. etc. Eeuwige Blijdschap, Jes. 35: 10. een Blijvend goed, Heb. 10: 34. eene Onverderflike, Onbevleklike en Onverwelkelike Erfenis, 1. Pet. 1: 4. d'Onverwelkelike en Onverderflike kroone der heerlikheid, 5: 4. 1. Kor. 9: 25. 't Welk te kennen geeft / dat wy in dien staat sullen bevestigd worden / om nooit van de deugd of van 't geluk te vervallen: Die overwint, seide de Saligmaker / ik sal hem maaken tot een Pilaar in den tempel mijns Gods; en hy en sal niet meer daar uit gaan. Openb. 3: 12.

91. Vr. Wat is daar af de reden?

Antw. Om dat het eene Erfenisse is / 1. Pet. 1: 4. Gal. 3: 18. Efes. 1: 14. voor Gods kinderen, sijne Erfgenaamen, en medeërfgenaamen van Christus, Rom. 8: 17. Gal. 3: 29. Erfgenaamen des Eeuwigen leevens 1. Pet. 3: 22. Tit 3: 5. en des Kooningrijx: Jak. 2: 5. en derhalven isse bestendig: dat ons erflik komt / dat komt ons eeuwig: ons erfdeel is het goede deel, dat van ons niet en sal genoomen worden. Luk. 10: 42.

92. Vr. Uit wat Oorsake?

Antw. I. Om dat Christus eene Eeuwige verlossinge heeft te wege gebragt Heb. 9: 12. II Om dat Gods genegentheid eeuwig duurt. Rom. 11: 29. Jes. 54: 8: 10. Psal. 100: 5. en 136. III. Om dat onse Vijanden hunne magt voor eeuwig kwijt zijn Openb. 20: 14. en 12: 10. Kan ons nu den strijd niemand scheiden van Gods liefde in Christus; Rom 8: 35—39. hoe veel temin na d'overwinninge? Openb. 12: 10. en 2: 11

93. Vr. Tot wat Einde sal dat oneindig Leeven strekken?

Antw. Op dat God ons de Gunst doe die hy ons beloofd heeft / en wy God d'Eere doen die wy hem schuldig sijn: verkrijgende 't Einde onses Geloofs, de Saligheid der sielen. 1. Pet. 1: 9.

94. Vr. Hoe is 't om sijne Gunst te bewijsen?

Antw. Dewijle die oneyndig / gedurig en onveranderlik is; so kan geen tijd die ooit doen eindigen: en om dat dit leeven d'ydelheid onderworpen is / daarin God sich gram vertoont / so moet ook 't schepsel selve vry gemaakt worden van de dienstbaarheid der verderfenisse, tot de vryheid der heerlikheid van Gods kinderen. Rom. 8: 21. En so sal God louter toonen / hoe groot dat sijn Goed is/ dat hy weghgelegd heeft voor de genen die hem vreesen: Psal 31: 20.

95. Vr. Hoe sullen wy Hem daar sijne Eere geeven?

Antw. Dat wy hem looven ende prijsen over sijne Weerdigheid die hy daar vertoont in hemselven; en over de Goedheid / die hy daar betoont aan sijne

Kerke:

Kerke: geevende Heerlikheid en Eere en Dankseggings Hem die op den Troon sitt, die in alle eeuwigheid leeft; Openb. 4:9. en verkondigende sijne deugden die ons geroepen heeft uit de duisternis tot zijn wonderbaar light. 1. Pet. 2:9.

96. Vr. Wel / doenwe dat hier niet?

Antw. 't Gene wy 'er hier toe doen heeft weinig te beduiden by 't gene wy daar sullen doen / van wegen d'onvolmaaktheid deses Leevens. Maar in 't ander Leeven vernieuwd zijnde / sullen wy een Nieuw Lied God ter eere singen / Op. 5:9. en 14:3. en geene ruste hebbende dagh en naght, seggende, Heilig, heilig, heilig is de Heere God, d'Almaghtige, die is, en die was, en die komen sal; Gy Heere zijt weerdig t'ontvangen de Heerlikheid, en d'Eere, en de Kraght. Openb. 4:8/11.

97. Vr. Maar is onse Saligmaaker buiten dien Lof?

Antw. Dat sy verze: het nieuw Lied is op Hem gedight / en word aldus gesongen / met eene groote stemme: Het Lam dat geslaght is, is weerdig t'ontvangen de Kraght, en Rykdom, en Wysheid, en Sterkte, en Eere, en Heerlikheid, en Dankseggings. Openb. 5:9/12.

98. Vr. Wel / salmen daar dan anders niet doen als singen?

Antw. Ja toch / maar wy noemen 't op onse beste manier Singen; dewijle wy 't niet beter seggen konnen / om de Blijdschap so wat uit te drukken / die daar wesen sal / en de soetigheid van Gods Lof. Maar hoe 't eigentlik sal toegaan / mogen wy daar leeren. Openb. 14:3. Als wy beter weeten / sullen wy beter doen.

99. Vr. Wat raad echter / om eenmaal so verre te komen?

Antw. Stryd den goeden Stryd des Geloofs, en grypt so na 't Eeuwig Leeven 1. Tim. 6:12. Stryd om in te gaan door d'enge poort, Luk. 13:24 die tot het Leeven leid. Matt. 7:14. Bouwt u selven op uw alderheiligst Geloove, biddende door den heiligen Geest: bewaart u selven in Gods Liefde, verwaghtende de barmhertigheid onses Heeren Jesus Christus ten EEUWIGEN LEEVEN. Jud. v. 20/21.

100. Vr. Maar hebjer selfs dan wel moed toe?

Antw. Ja ik: door de genade van Gods Geest. Efes. 4:30. Rom. 8:14/17. XIX. §. 57. Als ik dan gevoel dat Gods Geest my in dien goeden stryd bestiert; so ben ik versekerd / dat my weghgelegd is de kroone der reghtveerdigheid, welke de Heere de reghtveerdige Reghter my in dien dagh geeven sal: en niet alleen my, maar ook allen die zijne verschyninge lief gehad hebben. 2 Tim. 4:8. want ik weet wien ik geloofd hebbe. 2 Tim. 1:12.

101. Vr. Gy spreekt oft gy al in den Hemel waart?

Antw. Is 't wonder? Want ik ben daar Borger; Fil. 3:20. en God heeft ons mede al gesett in den Hemel, door Christus Jesus. Efes. 2:6 So dat wy hier 't beginssel der Eeuwige Vreugd in onse herten voor af gevoelen.

102. Vr. Hoe verstaaje dat?

Antw. Alsoo / als Christus leert / verblyd u, dat uwe naamen geschreeven zijn in de hemelen. Luk. 10:20. Verg. 2. Kor. 4:17/18. Wy hebben dan

dan altijd goeden moed: 5:6/8. So dat wy tot malkanderen vrymoedelik derven seggen: Heb. 13:6. Gelooft zy de God en de Vader onses Heeren Jesus Christus, die na sijne groote barmhertigheid ons heeft wedergeboorenen tot eene Leevende Hoope: (Verg. Rom. 8:24.) die gy in Gods kraght bewaard word door 't Geloove, tot de SALIGHEID, die bereid is om geopenbaard te worden in den laatsten tijd, in d'openbaaringe van Jesus Christus; in welken gy NU, hoewel hem niet siende, maar geloovende, u verheugt met eene Onuitspreekelike en Heerlike vreugde: verkrygende 't Einde uwes geloofs, DE SALIGHEID DER SIELEN. 1. Pet. 1:3/5/8/9.

XXIV. HOOFDSTUK.

Van de Reghtveerdigmaakinge.

XXIII. SONDAG.

59. Vraage.

MAar wat baatet u/ nu dat gy dit altemaal gelooft?

Antwoord. **Dat ik in Christus voor God Reghtveerdig ben/ en een Erfgenaam des eeuwigen Leevens.**

1. Vr. **Hebje Reght uit U selven tot het eeuwig Leeven?**

Antw. **Neen:** En weet gy niet dat d'onreghtveerdigen Gods Kooningryk niet en sullen beërven? 1. Kor. 6:9. Maar die God Gereghtveerdigd heeft, dese heeft hy ook Verheerlikt: Rom. 8:30. en 4:13. Op dat wy Gereghtveerdigd zijnde door zijne genade, Erfgenaamen souden worden na de hoope des eeuwigen Leevens. Tit. 3:7.

2. Vr. **Hoe reghtveerdigt God den Mensche? Neemt hy d'Onreghveerdigheid uit hem wegh/ en stort hy hem Reghtveerdigheid in 't hert?**

Antw. **Dat doet God wel; en hy noemtet Heiligmaakinge/ en Wedergeboorte: waar af gesprooken is/** XXII. §. 25–33. **en noch sal gesprooken worden in 't** XXVII. **Hoofdst. Maar dat en is de Reghtveerdigmaakinge niet.**

3. Vr. **Wat isse dan?**

Antw. **God reghtveerdigt den Mensche/ als hy hem Reght geeft/ 't welk hy niet en heeft/ tot het eeuwig Leeven: 't welk** Abraham verkreegen heeft, **wanneer hy** Gereghtveerdigd **is; Rom.** 4:1/2. **sijnde** een Erfgenaam der wereld geworden door de Reghtveerdigheid: v. 13. Gelijk ook David den mensche Salig spreekt, welken God de Reghtveerdigheid toerekent. v. 6.

4. Vr. **Hoe geeft God den Mensche so grooten Reght/ daar hy uit hem selven niet aan heeft?**

Antw. **Alsoo/ dat Hy als Reghter den Schuldigen Onschuldig en den**

Onreghtveerdigen Reghtveerdig verklaart. Jes. 1: 18. Rom. 8: 33/ 34.

5. Vr. Maar staater niet / dat God den Schuldigen geensins Onschuldig houd? Exod. 34: 7. Nah. 1: 3. gelijk te vooren ook geleerd is. VIII. §. 59-63.

Antw. Ja: als God op 's Menschen eigene werken siet: So hy daarnaa oordeelde / soude niemant die leeft voor sijn aangesight reghtveerdig zijn. Psal. 143: 2. en 130: 3. Maar wanneer de Goedertierentheid Gods onses Saligmaakers en sijne Liefde tot de menschen verscheenen is, heeft hy ons Salig gemaakt, niet uit de werken der reghtveerdigheid die wy gedaan hadden; maar na zijne Barmhertigheid. Tit. 3: 4/ 5.

6. Vr. Wel / hebje eerst niet geleerd VIII. §. 59. dat Gods Reghtveerdigheid door zijne Barmhertigheid niet weghgenoomen word? Hoe spreekje nu dan anders?

Antw. Ik spreek niet anders. Maar door zijne Barmhertigheid reghtveerdigt ons God op eene geheel andere wijse / als hy soude gedaan hebben door zijne Reghtveerdigheid alleen. Want als wy gereghtveerdigd worden uit sijne Genade, dat strekt tot eene betooninge van zijne Reghtveerdigheid: op dat hy Reghtveerdig zy in zijn ontfermen / en Reghtveerdigende door ontfermhertigheid. Rom. 3: 24/ 26. Hy bewijst ons Barmhertigheid / om dat hy Reghtveerdig is; en hy reghtveerdigt ons / om dat hy Barmhertig is.

7. Vr. Dat moestje my breeder beduiden / soud ik 't verstaan?

Antw. 't Is wel. Let dan op dese twee stukken: I. Hoe wy alleenlik door God / door God gereghtveerdigd worden? 60. 61. Vr. II. Dat wy niet konden gereghtveerdigd worden uit ons selven. XXIV. Sondagh.

60. Vraage. Hoe zijt gy Reghtveerdig voor God?

Antwoord. Alleen door een opreght Geloove aan Jesus Christus. Alsoo dat al is 't dat my mijne conscientie beklaagt / dat ik tegen alle Gods gebooden swaarlik gesondigd / en geen van deselve gehouden hebbe / en noch steeds tot allerhande boosheid geneigd ben; nochtans God / sonder eenige mijne verdienste / uit loutere genade / my Christus volkomene genoegdoeninge / gereghtigheid en heiligheid schenkt en toerekent: even als oft ik nooit sonde gehad ofte gedaan hadde; ja / oft ik alle gehoorsaamheid selve volbraght hadde / die Christus voor my volbraght heeft: by so verre ik sulk eene weldaad met een geloovig herte aanneeme.

61. Vraage. Waarom segt gy / dat gy alleenlik door 't Geloove reghtveerdig zijt?

Antwoord. Niet dat ik van wegen de weerdigheid mijns Geloofs Gode aangenaam ben: maar daarom / dat alleen de voldoeninge / gereghtigheid en heiligheid van Christus / mijne Gereghtigheid

tigheid voor God is; en dat ik die niet anders als door 't Geloof aanneemen/ en my toeeigenen kan.

8. Vr. Wat isset nu voor eene Reghtveerdigheid die wy hebben by God?

Antw. De Reghtveerdigheid die uit God is, door 't Geloove; Fil. 3: 9. Rom. 3: 22. en daarom genaamd word de Reghtveerdigheid des Geloofs; Rom. 4: 11/ 13. alsmede de Reghtveerdigmaakinge des Leevens; 5: 18. om datse ons van den Dood tot het Leeven brengt.

9. Vr. Maar wat is de Reghtveerdigheid des Geloofs?

Antw. 't Is Gods Genadengifte, Rom. 5: 15. waar door een ygelik die gelooft Rom. 10:4. om niet gereghtveerdigd word, door de verlossinge die in Christus Jesus is. 3: 24/ 26.

10. Vr. Dat dienje my wat nader uit te leggen?

Antw. Merk dan op dese vyf dingen: I. Wie dat ons reghtveerdigt? II. In wat staat hy ons dat doet? III. Waardoor dat hy ons reghtveerdig verklaart? IV. uit wat oorsaak/ en V. op wat wijse sulx geschied?

11. Vr. Wie segje dat ons reghtveerdigt?

Antw. God is 't die reghtveerdig maakt. Rom. 8: 33. Want wy spreeken hier van onse Reghtveerdigmaakinge/ niet voor de menschen/ maar voor God: dis ook niet uit de menschen/ maar uit God is. Filip. 3: 9. Rom. 3: 22.

12. Vr. Waar siet hy ons voor aan/ als hy ons reghtveerdigt?

Antw. Voor Onreghtveerdigen; zelfs ook die ten hoogsten onreghtveerdig zijn. Want dit waart gy sommigen: maar gy sijt gereghtveerdigd, 1. Kor. 6: 11. van God die den Godloosen reghtveerdigt: Rom. 4: 5. So verre/ dat al is 't dat my mijn gemoed overtuigt/ dat ik tegen alle Gods gebooden swaarlik gesondigd/ en geen van deselve gehouden hebbe/ en 't vleesch nogh steeds ten kwaade geneigd is; nochtans word ik van God voor Reghtveerdig verklaard.

13. Vr. Gy spreekt als of 't sondigen u vry stonde/ en ofte gy 't niet te bont kond maaken?

Antw. Dat sy verre. Ik segg alleenlik/ hoedanig dat ik ben als God my reghtveerdigt; (Siet de 5. Vr. en VII. §. 39-50.) maar niet/ als hy my gereghtveerdigd heeft: (Siet hier voor XXII. §. 23-39. ens. en hier na XXVII. Hoofdst.) en dat hy geenerleye Reghtveerdigheid in den Mensche vind/ waarom hy hem soude Reghtveerdig verklaaren. Want sy hebben alle gesondigd, en derven Gods heerlikheid; en worden derhalven om niet gereghtveerdigd: Rom. 3: 23. en de Schrift heeftet all onder de Sonde beslooten, op dat de belofte uit het geloof aan Jesus Christus den geloovigen soude gegeeven worden. Gal. 3: 22. Rom. 11: 32. So dat ik in hem gevonden worde, niet hebbende mijne Eigene Reghtveerdigheid. Filip. 3: 9.

14. Vr. Door wiens Gereghtigheid zijt gy dan reghtveerdig?

Antw. Door de Reghtveerdigheid en de verlossiinge die in Christus Jesus is: Filip. 3: 9. Rom. 3: 24. want die is de HEERE onse Gereghtigheid, Jerem. 23: 6. en 33: 16. die ons van God geworden is tot Reghtveerdigheid en Verlossinge. 1. Kor. 1: 30.

15. Vr. Wat Gereghtigheid is dat in Christus / daar gy door gereghtveerdigd word?

Antw. De Reghtveerdigheid des Middelaars: van welken God segt / mijn Knecht de Reghtveerdige salder veele reghtveerdig maaken. Jes. 53: 11. Dese Reghtveerdigheid bestaat in zijne Gehoorsaamheid: want Paulus stelt dit voor een / dat Gods Genade door eene Reghtveerdigheid komt over ons tot Reghtveerdigmaakinge, en dat wy door de Gehoorsaamheid van eenen tot Reghtveerdigen gesteld worden. Rom. 5: 18/ 19.

16. Vr. Waarin bestaat die Gehoorsaamheid?

Antw. De Gehoorsaamheid, die hy geleerd heeft uit het gene hy heeft geleeden, hoewel hy de Soon was; Heb. 5: 12. en heeft hem selven vernederd, Gehoorsaam geworden zijnde tot in den dood, ja den dood des kruisses. Filip. 3: 8.

17. Vr. Komt die Gehoorsaamheid ons te baate?

Antw. Voorseker dat. Want God was in Christus de weereld met hem selven versoenende: 2. Kor. 5: 19. en Christus is door zijne Gehoorsaamheid geworden onder de wett, Gal. 4: 4. op dat het Reght der wett vervuld soude worden in ons: Rom. 8: 4. tot eene betooninge van zijne Reghtveerdigheid, op dat hy reghtveerdig sy en reghtveerdigende den genen die uit Jesus Geloof is. 3: 26/ 27.

18. Vr. Op wat wijse worden wy dan gereghtveerdigd door Christus Gereghtigheid?

Antw. Alsoo / dat God de Gereghtigheid en Gehoorsaamheid zijns Soons tegen onse Ongereghtigheden en Ongehoorsaamheid rekent / en zamen veressent. Want dien die geene sonde gekend heeft, heeft hy sonde voor ons gemaakt, op dat wy souden worden Gods Reghtveerdigheid in Hem. 2. Kor. 5: 21. Als onse ongereghtigheid van God geëischt wierd, doe werd Hy verdrukt. Jes. 53: 7.

19. Vr. Met wat reght / en op wat wijse rekent God Christus onse Ongereghtigheden aan?

Antw. 't Is u geleerd in 't XVIII. Hoofdstuk / en besonderlik §. 65—70. Siet ook 't IX. Hoofdst. waaruit gy verstaan kond / dat Christus als onse Middelaar en Borge / door Gereghtigheid te pleegen en Ongereghtigheid te lijden / voor onse Ongereghtigheden betaald heeft.

20. Vr. Wel / hoe rekent hy nu met Ons?

Antw. Hy eischt geene rekenschap van onse Sonden / die wy door eigene Ongehoorsaamheid gedaan hebben; en hy ontvangt in rekeninge de Gehoorsaamheid zijns Soons / die hy in onse plaats volbraght heeft. Gelyk ook David den mensche salig spreekt, welken God DE REGHTVEERDIGHEID TOEREKENT sonder de werken, seggende: salig is de man, welken de Heere DE SONDEN NIET TOEREKENT. Rom. 4: 6/ 8. uit Psal. 32: 1/ 2.

21. Vr. Wat segje! Soude God uwe Sonden niet rekenen?

Antw. Neen hy: want God was in Christus de weereld met hem selven versoenende, hunne Sonden hen niet toerekenende. 2. Kor. 5: 19. Daarom gelooft

loof ik de Vergeevinge der sonden XXIII. §. 15—22. Want 't gene Christus eens voor my betaald heeft / dat vordert God niet meer; anders soud hy onreghtveerdig wesen: Diesvolgens rekent hy my armen sondaar so vry / als oft ik nooit sonde gehad ofte gedaan hadde.

22. Vr. Rekent hy ook verder / als dat wy niet Onreghtveerdig zijn?

Antw. Ja trouwen: hy rekent ons ook voor Reghtveerdig; als oft wy selfs al de Gehoorsaamheid volbraght hadden / die Christus voor ons volbraght heeft. Want hy ons niet alleen tot verlossinge van de sonden / (Efes. 1:7.) maar ook tot Reghtveerdigheid geworden is: 1. Kor. 1: 30. ja wy zijn Gods Reghtveerdigheid in hem; 2. Kor. 5: 19. dewijle wy door de Gehoorsaamheid van dien eenen tot Reghtveerdigen gesteld worden. Rom. 5: 19.

23. Vr. Gaat dit soo breed / dat God ons vry rekent van alle onse Sonden / en dat hy ons toerekent eene volmaakte Gehoorsaamheid?

Antw. Dat moet volgen. Want I. Christus heeft voor onse Sonden volkomelik voldaan / XVI. §. 57, 58, 59. en XVIII. §. 30, 31, 67. en alle Gereghtigheid voor ons vervult. Matt. 3: 15. XVIII. §. 12. en XIX. §. 12, 22. Diensvolgens komt alle zijne Gereghtigheid op ons / om dat alle onse Ongereghtigheden op hem geweest zijn.

24. Vr. Maar wat oorsaak beweegt God tot so vreemden handeling?

Antw. Wy worden om niet gereghtveerdigd, uit zijne Genade, Rom. 3: 24. na sijne Barmhertigheid. Tit. 3: 5. Want uit Genade zijt gy salig geworden: Efes. 2: 8. so sijt gy dan ook uit genade gereghtveerdigd. Vergel. Rom. 8: 30. Tit. 3: 7.

25. Vr. Is 't uit loutere Genade / sonder eenige uwer verdiensten?

Antw. Juist / als gy segt. Niet uit U: 't is Gods gaave. Efes. 2: 8. 't Heeft God enkelik alsoo beliefd / uit liefde tot ons / die wy niet weerdig waren: niemant heefter hem raad of daad toe gegeeven. Rom. 11: 34/ 35.

26. Vr. Maar komter niet wat by van onse kant?

Antw. Ja: God bedingt van ons 't Geloove; 't welk so veel als de Hand of 't Reedschap is / waarmede wy Christus Reghtveerdigheid aanvatten: So dat door desen een iegelik die Geloofs gereghtveerdigd word; Hand. 13: 39. en God ons reghtveerdigt door 't GELOOVE. Rom. 3: 22/ 28. en 10: 4/ 6. Efes. 2: 8. Want de Reghtveerdige sal uit het Geloove leeven. Rom. 1: 17. Gal. 3: 11. Heb. 10: 30. uit Hab. 2: 4.

27. Vr. Wat voor een Geloof verstaat gy hier?

Antw. Een opreght Geloove / dat in 't herte schuilt / en uit de werken blijkt. Want met het herte gelooftmen tot Reghtveerdigheid: Rom. 10: 10. en in Christus Jesus heeft geen Geloove eenige kraght, dan dat door de Liefde werkende is: Gal. 5: 6. so als 't beschreeven is XII. §. 6—13. en 32, 33.

28. Vr. Isser geene Reghtveerdigheid sonder dit Geloof?

Antw. Neen: 't Geloove alleenlik reghtveerdigt ons voor God / sonder iet anders: Rom. 3: 28. so dat de mensche NIET door eenige andere sake / MAAR door 't Geloof aan Jesus Christus gereghtveerdigd word: Gal. 2: 16. op dat ik ook in hem gevonden werde NIET hebbende mijne reghtveerdigheid,

MAAR die door't Geloof is. Filip. 3: 9. Verg. de manieren van spreeken die elders gebruikt worden / Matt. 15: 24. en 16: 4 Mar. 5: 37. alsmede Mar. 2: 26. Verg. met Matt. 12: 4. Luk. 6: 4. en Mar. 13: 32. met Matt. 24: 36.

29. Vr. Kont gy 't door eenige reden wat nader aanwijsen?

Antw. Seer wel: want Gods Woord leert ons / datmen sonder Christus niet kan salig worden; XVI. §. 21, 22, 23. en datmen Christus niet en heeft sonder Geloof. XII. §. 1. Daaruit moet volgen / dat door desen een ygelik die gelooft, en anders niemant / gereghtveerdigd word. Hand. 13: 39.

30. Vr. So hoor ik wel is 't Geloof al een treffelik werk?

Antw. Dat is 't voorseker: ja een Godlik werk. Indien wy Gods werk willen werken; dat is Gods werk, dat gy gelooft in hem dien hy gesonden heeft. Joh. 6: 28/29. Geen beter werk kont gy doen dan het werk uwes Geloofs: 1. Thess. 1: 3. Sonder dat zijn alle werken kwaad; Rom. 14: 23. maar worden geheiligd door ons allerheiligst Geloove. Jud. v. 20.

31. Vr. Komtet so / dat het Geloof ons alleen reghtveerdigt / om datter geen beter Werk is als 't Geloof?

Antw. Neen: Dat en is de meening niet / dat ik om de Weerdigheid mijns geloofs Gode t'aangenaamer ben: want het is in ons een gebrekkelik werk. Mar. 9: 24. Luk. 17: 5. Daarom seid de Schrift nergens / dat wy om 't geloove gereghtveerdigd worden; maar altijd uit of door 't geloove.

32. Vr. Waarom dan?

Antw. Om de weerdigheid van Christus en zijne Verdiensten / daar 't Geloof op siet; XII. §. 7, 12. So dat een ygelik die in hem gelooft, vergeevinge der sonden ontvangen sal, (en dienvolgens gereghtveerdigd worden / niet om zijns geloofs wille; maar) door zijnen Naam; Hand. 10: 43. voor so veel als wy hem aangenoomen hebben die in hem gelooven. Joh. 1: 12.

33. Vr. Hoe spreekt gy so verscheidelik? dan segje / door Genade; dan / door Christus; en nochtans segje / door 't Geloove?

Antw. Ik spreek met woorden die de heilige Geest leert, geestelike dingen met geestelike zamenvoegende; 1. Kor. 2: 13. maar die ook geestelik onderscheiden worden. v. 14. Want het is verscheidelik te verstaan / dat wy door Gods Genade, door Christus Verdienste, door ons Geloof gereghtveerdigd worden.

34. Vr. Toon dit onderscheid eens.

Antw. Dat toont d'Apostel als hy zeit / dat wy worden (I.) om niet gereghtveerdigd, uit zijne Genade, (II.) door de verlossinge die in Christus Jesus is; welken God voorgesteld heeft tot eene versoeninge (III.) door 't Geloove in zijnen Bloede. Rom. 3: 24/25.

35. Vr. Verklaar dat nu wat nader.

Antw. I. Vraagt iemant / wat beweegt God om u eens anders reghtveerdigheid toe te rekenen? so segt / met met allen: 't is uit Genade, Efes. 2: 5/8. of door de Genade des Heeren Jesus. Hand. 15: 11. II. So gy vraagt / waar door / ofte om wiens wille word gy gereghtveerdigd? d'Antwoord is / door

door Christus Bloed, Rom. 5:9. en door de Gehoorsaamheid van dien eenen v. 19. III. Maar vraagt gy my / hoe raaktmen aan dat Bloed? hoe krijgtmen deel aan die Gehoorsaamheid? so is 't bescheid / door 't Geloove.

36. Vr. Maar den eenen tijd segje / door 't Geloove; en dan wederom / uit het Geloove: Heeft dat seggen ook onderscheid?

Antw. Ja: nademaal God de Besnydenis (dat is / de Jooden) reghtveerdigt UIT het Geloove, en de Voorhuid (dat sijn de Heidenen) DOOR 't Geloove. Rom. 3:30.

37. Vr. Hoe sal ik dat verstaan?

Antw. Paulus leert / dat God zijne Reghtveerdigheid in Christus op twee verscheidene tijden betoont. d'Eerste is eene betooninge van sijne Reghtveerdigheid door de Vergeevinge der sonden die TE VOOREN geschied zijn onder Gods Verdraagsaamheid: d'andere is eene Betooninge van zijne regtveerdigheid IN DEN TEGENWOORDIGEN TYD: beide daartoe strekkende / op dat hy regtveerdig zy en regtveerdigende den genen die uit het Geloove van Jesus is; Hy wil seggen / die van 't volk is dat aan Jesus gelooft. Rom. 3:25:26.

38. Vr. Wel / wat besluit gy uit die woorden?

Antw. Dat deselve Geregtigheid van Christus / den geloovigen onder beide tijden / van 't Oud en Nieuw Testament word toegerekend: maar niet op deselve wijse.

39. Vr. Hoe toont gy dattet eenerleije Geregtigheid is?

Antw. Door dien hy seit / dat God regtveerdigt den genen die uit Jesus gelooft is, so wel van de sonden die te vooren geschied zijn, als in den tegenwoordigen tijd. Daarom gelooven wy door de genade des Heeren Jesus Christus salig te worden, OP SULK EENE WYSE ALS OOK SY. Hand 15:11.

40. Vr. Is daar ook breeder bescheid af / datse onder 't oude Testament door 't Geloove geregtveerdigd zijn?

Antw. Ja: want door 't selve hebben d'Ouden getuigenis bekomen, Heb. 11:2/29. die in 't Geloove gestorven zijn: v. 13. want wat segt de Schrift? En Abraham geloofde Gode; en 't is hem tot Regtveerdigheid gerekend. Rom. 4: 3. uit Genes. 15:6.

41. Vr. Sag 't Geloove van die Vaderen mede op Christus?

Antw. Ja: want sodanig als de Belostenissen waren / sodanig was 't Geloove Nu, soo zijn de Belostenissen tot Abraham en zijnen Saade gesprooken; 't welk is Christus, Gal. 3:16. wiens dag hy ook gesien heeft door zijn geloove. Joh. 8:56.

42. Vr. Maar geloofdense op eene wijse als wy?

Antw. Neen: zy de Belostenissen / van de Wett; wy de Tijdingen van 't Euangelium. X. §. 18, 19. ens. 57. Rom. 16:25/ 26/ 27. Sy hebben de beloofde Genade van verre gesien en geloofd, en omhelsd; Heb. 11:13. en hebben de Belofte (dat is / de beloofde Genade des Nieuwen Verbonds) niet verkreegen: alsoo God wat beters over ons voorsien hadde, op dat zy sonder ons niet en souden volmaakt worden: v. 39/40. UIT welker geloove, volgens de Belostenis / Gods Regtveerdigheid door 't Euangelium geopenbaard word,

TOT geloove van alle volkeren dien 't heden verkondigd word. Rom. 1. 17.

43. Vr. Worden wy dan op eene betere en volmaaktere wyse geregtveerdigd als zy?

Antw. Ja. Hoewel wy niet regtveerdiger verklaard worden als zy; nochtans heeft de Regtveerdigmakinge in 't Nieuwe Verbond meerderen nadruk als in 't Oude. Want doen heeft God de sonden verdraagen; maar nu vergeeven. Rom. 3: 25.

44. Vr. Wat onderscheid siet gy tusschen de Verdraagsaamheid en de Vergeevinge?

Antw. So veel als tusschen Borgen en Kwijtschelden. Siet XI. §. 44, 45, 46.

45. Vr. Hoe? borgde God ons de sonden onder 't Oud Testament?

Antw. Ja. God had doe / so te seggen / noch een Handschrift dat tegen ons was, in een lastig jok (Hand. 15: 10.) der Insettingen van uiterliken Godsdienst bestaande; 't welk, segg ik, eeniger wijse ons tegen was: Kol. 2: 14. want daar door bekende Gods volk / datse sondaars waren. Heb. 10: 3. Rom. 3: 20. Maar deselve Wett was ook een Borgsedel voor ons by God / dat Christus / Borge van een beter verbond, (Heb. 7: 22.) het oud en nieuw te gelijk betaalen soude: Heb. 10: 1. Rom. 10: 4. En uit kraght van die Borgtoghte verdroegh God de sonden / en strafte se niet. Siet XI. §. 17.

46. Vr. Doet hy nu noch beter?

Antw. Ja: Christus selfs gekomen zijnde heeft voor alles voldaan; en alsoo / by manier van spreeken / dat Handschrift uitgewischt, uit het midden weghgenoomen, en aan 't kruis genageld. Kol. 2: 14. Dienvolgens verklaart ons God nu opentlik voor reghtveerdig / alle onse misdaaden vergeevende. v. 13.

47. Vr. So mogen wy nu noch beter gerust wesen op de Reghtveerdigmaakinge / als in tijden van de Wett?

Antw. Dat is so. Want al word iemant niet gemaand om de schuld / dewijl hy vaste borge heeft; so lang als hy evenwel door Handschrift verbonden blijft / so bekommert hem eenigsins de schuld. Maar so haast als de borge betaald heeft / en 't Handschrift vernietigd / so is de schuldenaar vry / en ten vollen gerust. Wy dan gereghtveerdigd zijnde door 't Geloof, hebben Vrede by God, door onsen Heere Jesus Christus. Rom. 5: 1.

XXIV. Sondag.

62. Vraage. Maar waarom konnen onse goede Werken niet onse Gereghtigheid voor God / ofte een stuk derselve zijn?

Antwoord. Daarom / dat de Gereghtigheid die voor Gods Gerighte bestaan sal / gansch volkomen / en der godlike Wett in alle deelen gelijkmaatig moet wesen: daar nochtans onse beste werken altemaal onvolkomen en met sonden bevlekt zijn.

48. Vr. Ik beken/ 't is groot/ so uit genade van God selfs gereghtveerdigd te worden: maar wordter ook in de Schrift van geene andere Reghtveerdigmaakinge gesprooken?

Antw. Ja/ wel van Eigene Gereghtigheid, Rom. 10: 3. die uit de wett is, Filip. 3: 9. waar door wy souden moeten gereghtveerdigd worden uit de Werken der reghtveerdigheid die wy gedaan hadden. Tit. 3: 5.

49. Vr. Als wy die doen konden/ soud ons God dan voor Reghtveerdig houden?

Antw. Ja: Indiender eene wett gegeeven ware die maghtig ware leevendig te maaken, so soude waarlik de Reghtveerdigheid uit de wett zijn: Gal. 3: 21. Want Moses beschrijft de Reghtveerdigheid die uit de wett is, seggende, de mensche die dese dingen doet, sal door deselve leeven. Rom. 10: 5. uit Levit. 18: 5. Siet Ezech. 20: 11. Gal. 3: 12.

50. Vr. Kan ons die Reghtveerdigmaakinge niet te pas komen?

Antw. In 't minste niet. Die Gods reghtveerdigheid niet en kennen, die soeken hunne eigene gereghtigheid op te righten, en sijn derhalven Gods reghtveerdigheid niet onderworpen. Rom. 10: 3. Tot de aardsche segeningen is ons geen reght geschapen uit eigene gereghtigheid: Deut. 9: 4/ 5. hoe veel min tot den Hemel?

51. Vr. Maar souden Geloove en Werken niet zamen konnen bestaan?

Antw. In de Reghtveerdigmaakinge niet. Want uit genade zijt gy salig geworden, door 't geloove: en dat niet uit u; het is Gods gave. Efes. 2: 8. Siet ook Rom. 3: 27. en 4: 2. Psal. 16: 2. Maar indien 't door Genade is, so en is 't niet meer uit de Werken: andersins en is de Genade geen Genade meer. En indien 't is uit de Werken, so en is 't geen Genade meer: andersins en is 't Werk geen Werk meer. Rom. 11: 6. Siet ook 4: 14. Gal. 3: 18.

52. Vr. Waarom niet uit de Werken?

Antw. Om dat God ons so niet reghtveerdigen will/ en dat wy ook soo niet gereghtveerdigd konnen worden.

53. Vr. Waarom wil God so niet?

Antw. Niet uit de werken, op dat niemant en roeme. Efes. 2: 9. Nu, den genen die werkt en word de loon niet toegerekend na genade, maar na schuld. Rom. 4: 4. Indien dan iemant uit de werken gereghtveerdigd is, so heeft hy roem, maar niet by God. v. 2. Doch dat lijd Gods eere niet/ dat de mensch soude roemen/ als oft hem God iet schuldig ware: Job 41: 2. Rom. 11: 35. 1. Kor. 4: 7. maar gelijk geschreeven is, die roemt roeme in den Heere. 1. Kor. 1: 31. uit Jer. 9: 23/ 24.

54. Vr. Maar genoomen/ God woude 't wel doen/ waarom konden wy uit de Werken niet gereghtveerdigd worden?

Antw. Om datser niet en zijn. 't Gene wy niet hebben/ daar komen wy ook niet met uitreghten. Doch den genen die NIET en werkt, werd sijn geloove gerekend tot reghtveerdigheid. Rom. 4: 5. V. §. 34. Rom. 7: 18.

55. Vr. Wel/ acht God onse Werken niet meer als oft wy niet en werkten?

Antw. So is 't: Want het gaat na desen regel /

Die God niet schuldig is, en uit hem selfs kan werken,
Na maate van Gods loon; die eische loon voor werken.

56. Vr. Zijn wy God de Goede Werken schuldig?

Antw. Ja wy: om datse ons bevoolen sijn van den opperſten wettgeever, die behouden kan en bederven; Jak. 4:12. en die ons door zij ne weldaaden tot sijnen dienst verplight heeft. Psal. 116:12. Dankt hy dan ook sulken dienſt-knegt, na dat hy gedaan heeft 't gene hem bevoolen was? Ik meine, Neen. Alſoo ook gy, wanneer gy ſult gedaan hebben al 't gene u bevoolen is, ſo ſegt, wy ſijn onnutte dienſtkneghten; want wy hebben maar gedaan 't gene wy ſchuldig waren te doen. Luk. 17:9/10.

57. Vr. Konnen wy ook uit ons ſelven noch niet doen / 't gene wy ſchuldig zijn?

Antw. Neen wy. Niet dat wy van ons ſelven bekwaam ſijn iet te denken als uit ons ſelven; maar onſe bekwaamheid is uit God. 2. Kor. 3:5. En wat hebt gy dat gy niet en hebt ontvangen? en ſo gy 't ook ontvangen hebt, wat roemt gy als of gy 't niet ontvangen had? 1. Kor. 4:7.

58. Vr. Is 't werk ook niet na dat het loon is?

Antw. Het komter niet eens by te pas. Een volmaakte Loon word beloofd voor volmaakte gehoorſaamheid; maar onſe werken ſijn gansch onvolmaakt.

59. Vr. Eiſcht God juiſt volmaakte gehoorſaamheid?

Antw. Niet minder: de Gereghtigheid die voor Gods gerighte beſtaan ſal / moet gansch volkomen / en Gods Wett in alle ſtukken gelijkmaatig weſen. Siet. V. §. 14-33. Och, ſeit hy / datſe ſulk een herte hadden, om alle mijne gebooden t'allen dage t'onderhouden! Deute. 5:29.

60. Vr. Wil hy anders niemant reghtveerdigen of loonen?

Antw. Neen: Sullen wy leeven / ſo moeten wy niet afwykken ter reghter of ter ſlinker hand: Deut. 5:32/33. want door de Wett ſelve worden wy daar af klaarlik vermaand; in 't houden van dien is groote loon. Pſal. 19:12.

61. Vr. Is de Loon ſo groot?

Antw. O ja. U Loon is Groot, ſeit Chriſtus / in de Hemelen; Matt. 5:12. naamelik in de toekomende eeuwe het Eeuwig Leeven. Mar. 10:30. Siet daar af XXIII. §. 40. enſ.

62. Vr. En daar zijn onſe Werken niet by te rekenen / ſegje?

Antw. Onſe Werken? wat ſouden die weſen? Selfs onſe beſte Werken ſijn in dit leeven gansch onvolkomen en met ſonden bevlekt: Wy alle ſijn als een onreine, en alle onſe Gereghtigheden ſijn als een weghwerpelik kleed. Jeſ. 64:6. Wat ſouden dan onſe Ongereghtigheden weſen?

63. Vr. Wat beſluit gy hier nu uit?

Antw. Daarom, ſegg ik / ſal uit de werken der Wett geen vleeſch (dat is / geen menſch) gereghtveerdigd worden: want uit de wett is de kenniſſe van de ſonde, en niet van de Reghtveerdigheid. Rom. 3:20. Gal. 3:16. 't Is de

wett onmogelik ons te reghtveerdigen / dewijle sy door 't vleesch, (dat is / door onse vleeschelike verdorventheid) kraghteloos is. Rom. 8: 3.

64. Vr. Maar als wy wedergeboozen zijn / XXII. §. 27, 30. doen we dan geene werken die ons konnen reghtveerdigen?

Antw. Neen. Want dan zijn wy al gereghtveerdigd: de Reghtveerdigmaakinge gaat voor de Wedergeboorte. XXII. §. 14–22. en hier §. 12, 13. En ook sijn wy nooit volkomelik wedergeboozen. XXII: §. 34, 35, 36.

65. Vr. Genoomen nochtans / dat God onse onvolmaakte werken / om Christus wille / voor volmaakt woude aanneemen?

Antw. Dat doet hy niet: want wy weeten dat Gods oordeel na waarheid is. Rom. 2: 2. Om Christus wille neemt hy zijn werk aan voor 't onse / om dat het so goed wel is als wy schuldig waren: maar hy en neemt ons werk niet aan voor 't gene dat het niet en is. So een ander voor my betaalt met gangbaare munte / 't sal my betaalinge verstrekken: maar mijn eigen geld dat geld niet / so 't niet gangbaar is.

63. Vraage. Hoe! verdienen onse goede Werken niet / die nochtans God in dit en in 't toekomende Leeven wil beloonen?

Antwoord. Dese Belooning geschied niet uit Verdienste / maar uit Genade.

66. Vr. Belooft God evenwel onse Werken niet te beloonen?

Antw. Ja: want de Godsaligheid heeft de belofte des tegenwoordigen en toekomenden Leevens. 1. Tim. 4: 8. Mar. 10: 29/ 30. Niet alleen de Reghtveerdige / maar die eenen reghtveerdigen ontvangt in den naam eens reghtveerdigen, sal den Loon eens Reghtveerdigen ontvangen; hy en sal sijnen Loon geensins verliesen. Matt. 10: 41/ 42. Daarom verblijd en verheugt u. Matt. 5: 12. Gen. 15: 1. Psal. 19: 12.

67. Vr. Segje dan noch / dat wy niet verdienen?

Antw. Dat segg ik: want die Loon word toegerekend na Genade, en niet na schuld: Rom. 4: 4. het Eeuwig Leeven is Gods Genadengifte: 6: 23. 't is eene Erfenis, en geen daghhuur; Rom. 8: 17. want hy en geeft het niet na 't werk / maar na sijn believen. Matt. 20: 13–16.

68. Vr. Waarom heetet dan een Loon / als 't niet na verdiensten is?

Antw. I. Om dat het eerst gegeeven word / als 't werk gedaan is. Matt. 20: 8. II. Om dat het strekt voor eenen Prys, ten einde van den Loop: Loopt dan alsoo, dat gy dien meugt verkrygen. 1. Kor. 9: 24.

69. Vr. Soud ik God dan wel mogen dienen om Loon?

Antw. Ja: als 't uit reine liefde geschied / dat gy 't evenwel doen soud / al stond 'er geen prijs op. Want een Vader belooft wel iet aan sijn kind / om het so veel meer aan te porren; schoon dattet hem doch dienen moet / om dat het sijn kind is / en daar toe gewillig is / om dat het een goed kind is. Moses sag ook op de vergeldinge des Loons, Heb. 11: 26. en d'overste leidsman onser saligheid Jesus op de vreugde die hem voorgesteld was. Heb. 12: 2.

70 Vr. Wat besluit gy nu verder?

Antw. Wy besluiten dan, dat de mensche door 't Geloove geregtveerdigd word, sonder de Werken der Wett. Rom. 3: 28.

71. Vr. Hoe doen wy dan best / dat wy mogen geregtveerdigd worden?

Antw. Weetende dat de mensche niet geregtveerdigd word uit de Werken der Wett, maar door 't Geloof aan Jesus Christus; so hebben wy ook in Christus Jesus geloofd, op dat wy souden geregtveerdigd worden uit het Geloof aan Christus: daarom dat uit de Werken der Wett geen vleesch sal geregtveerdigt worden. Gal. 3: 16.

64. Vrage. Maar maakt dese leere geene sorgeloose en godloose menschen?

Antw. Neense: want het is onmogelik / dat so wie Christus door een waarachtig geloof ingeplant is / niet en soude voortbrengen de vrughten van dankbaarheid.

72. Vr. Maar indien wy die in Christus soeken geregtveerdigd te worden, ook selve sondaars bevonden worden; is Christus dan een dienaar der sonde?

Antw. Dat zy verre: want indien ik, 't gene ik afgebrooken hebbe, 't selve wederom opbouwe; so stell ik my selven tot een overtreeder. Gal. 2: 17/ 18: Daarom moet ik de sonde niet wederom opbouwen / na dat Christus die in my afgebrooken heeft; of die Regtveerdigmaakinge soude my niet baaten.

73. Vr. Maar nochtans / waar blijkt Gods genade meest / als hy iemant regtveerdigt die veel of die weinig gesondigt heeft?

Antw. Waar de sonde meerder geworden is, daar is ook de genade veel meer overvloedig geweest. Rom 5: 20: 16.

74. Vr. Wat sullen wy dan seggen? Sullen wy in de sonde blijven, op dat dat de genade te meerder werde?

Antw Dat zy verre Wy die de sonde gestorven zijn, hoe sullen wy nog in deselve leeven? Rom. 6: 1/2. Want vry gemaakt zijnde van de sonde, zijt gy dienstknegten der geregtigheid. v. 18/ 22.

75 Vr. Maar als wy alleenlik uit het Geloove geregtveerdigd worden / sonder de Werken; welaan / sal iemant seggen / ik heb 't Geloof / wat hebb ik met de Werken te doen. Sou dese leere dan geene Godloose menschen maaken?

Antw. Dan moet gy weeten, ô ydel mensche, dat het geloove sonder de werken dood is: Jak. 2: 20. maar, toont my uw geloof uit uwe werken; en ik sal u uit mijne werken mijn geloove toonen v. 18. En in desen sin siet gy, dat een mensch ook uit de Werken geregtveerdigd word, en niet alleenlik uit het Geloove; v. 24. Dat is te seggen / de bloote kennis / die de Duivelen ook hebben / v 19. kan ons voor God noch menschen niet regtveerdigen; maar het Geloove door de Liefde werkende Gal. 5: 6.

76. Vr Nochtans soudet ons Sorgeloos konnen maaken / dat wy niet veel meer deden om onse saligheid?

Antw.

Antw. Die waarlik geregtveerdigd zijn door een waarachtig Geloof/ die en hebben daar geenen nood af: alsoo hunne herten gereinigd zijn door 't Geloove. Hand 15: 9. Want Christus liefde dringt ons 2. Kor. 5: 14. om hem lief te hebben, dewijle hy ons eerst heeft lief gehad 1. Joh. 4: 19.

77. Vr. Die dan waarlijk geregtveerdigd zijn/ konnen die geen godloos leeven leiden?

Antw. Neense: want het is onmogelik/ wanneer iemant in Christus als den geestelikken Wijnstok geplant is door een opregt Geloove/ dat die gene Vrugten soude draagen van goede Werken. Want: seit hy/ ik ben de Wijnstok, en gy de Ranken, die in my blijft, en ik in hem, die draagt veel Vrugt Joh. 15: 5. Een yegelik die uit God gebooren is, die en doet de sonde niet: (dat is/ hy maakter zijn werk niet af) want sijn zaad blijft in hem: en hy en kan niet sondigen, (dat is/ hy mag'er niet over/ het staat hem tegen Rom. 7: 20.) want hy is uit God gebooren 1. Joh. 3: 9.

78. Vr. Maar zijnder niet genoeg/ die dese leere misbruiken?

Antw. Och ja/ God beter 't! Want daar zijn sommige menschen ingeslopen, die eertijds tot dit selve oordeel te vooren opgeschreeven zijn, godloosen die Gods genade veranderen in ontugtigheid, en den eenigen heerscher God en onsen Heere Jesus Christus verlooghenen Jud. v. 4. Sy belijden datse God kennen: maar zy verlooghenen hem met de werken; alsoo zy grouwelik zijn en ongehoorsaam, en tot alle goed werk ondeugende. Tit. 1: 16. 1. Pet. 4: 3/ 4/ 5. en 2. Pet 2: 1/ 2. ens.

79. Vr. Maar hoe gebruykt gyse dan beter?

Antw. Tot mijne Vertroostinge en tot mijne Verbetering.

80. Vr. Hoe troost gy u selve met dese leere?

Antw. Dewijl ik sonder mijne werken aan te sien alleen door Christus geregtveerdigt ben/ so en isser dan geene verdoemenis voor my/ als ik in Christus Jesus ben: Rom 8: 1. want wie sal beschuldiginge inbrengen tegen Gods uitverkoorenen? God is't die regtveerdig maakt. v. 33. So God voor ons is, wie kan tegen ons zijn? v. 31.

81. Hoe strektse tot uwe Verbeetering?

Antw. Alsoo/ dat een ygelik die dese hoope op hem heeft, die reinigt hem selven, gelijk hy rein is: 1. Joh. 3: 3. want indien gy weet dat hy regtveerdig is, so weet gy dat een ygelik die de regtveerdigheid doet, uit hem gebooren is. 2: 29. En die de regtveerdigheid doet, die is regtveerdig, gelijk hy regtveerdig is. 3: 7.

XXV. HOOFDSTUK.
Van de Sakramenten.
XXV. SONDAG.

65. Vraage.

NAdemaal dan alleen 't Geloof ons aan Christus en alle zijne Weldaaden deelagtig maakt; van waar komt sulk Geloove?

 Antw.

Antwoord. Van den Heiligen Geeſt; die 't Geloof in onſe herten werkt door de verkondinge des H. Euangeliums / en ſterkt het ſelve door 't gebruik de Sakramenten.

1. Vr. Dewijle de H. Geeſt het Geloof in ons werkt / waar door wy geregtveerdigd worden / XII. §. 21. XX §. 31. en dat hy ſulx doet door middel van 't Euangelium; XII. §. 23. valter ook meer voor ons te doen / als dat wy Gods Woord hooren / op dat wy moogen gelooven / en geloovende regtveerdig zijn by God?

Antw. Ja: want het is niet genoeg dat wy 't Geloof hebben; wy moeten 't ook ſoeken te bewaaren en te verſterken: op dat wy mogen vaſt zijn in 't Geloove, 1. Pet. 5: 9. dat anders ſterven ſoude, ſo wy 't niet verſterkten: Openb. 3: 2. en dat van wegen onſe ſwakheid / en de liſtige omleidingen des Duivels. Efeſ. 6: 11/ 10/ 16. 1. Pet. 5: 8.

2. Vr. Waar door word het geloove verſterkt?

Antw. Door den ſelven H. Geeſt. Want Daarom word gy geleert te bidden / Heere, vermeerder ons 't Geloove: Luk. 17: 5. om met kragt Verſterkt te worden door zijnen Geeſt na den inwendigen menſche; op dat Chriſtus door 't Geloof in uwe herten Woone, en gy in de liefde Gewortelt ende Gegrondet zijt. Efeſ 3: 16/ 17.

3. Vr. Maar ik meen / door wat middelen doet hy dat?

Antw. Door 't ſelve Woord des Euangeliums / en door de Sakramenten.

4. Vr. Segje dan dat door 't Euangelium niet alleen 't Geloove gewerkt word / daar het te vooren niet en was; maar dat het ook daar door verſterkt word / als 't eenmaal plaats genoomen heeft?

Antw. So is 't. Want als d'Apoſtelen 't Euangelium verkondigd en veele diſcipelen gemaakt hadden, keerden zy weder daar zy te vooren gepredikt hadden / Verſterkende de zielen der diſcipelen, en vermaanende datſe ſouden blijven in 't Geloove. Hand. 14: 21/ 22. Siet ook. 15: 36. 2. Pet. 1: 12/ 13. en 3: 1/ 2. Jud. v. 3.

5. Vr. Maar wat ſegje van de Sacramenten?

Antw. Dat ons God door zijne groote goedheid / behalven 't Woord der ſaligheid / noch eenige uiterlike Tekenen gegeeven heeft / waar door hy ons in den ſtaat der genade verſterkt. Rom. 4: 11. En die Tekenen noemen wy Sacramenten.

6. Vr. Noemtſe God anders?

Antw. Ja: in Gods Woord werdenſe Tekenen des Verbonds genoemd. Geneſ. 17: 11. Exod. 31: 13/ 16/ 17. Ezech. 20: 12/ 20. Maar *Sacramentum* heet in 't Latijn een Heilig Teken, of Heiligen Eed, of Heiligen Dienſt: en dien naam gebruykten d'oude Kriſten kerken / daar men Latijn ſprak / om te toonen waar voor dat ſy deſe Tekenen hielden.

66. Vraage. Wat zijn Sakramenten?

Antwoord. Heilige/ sigtbaare waartekenen en Segelen / van God ingesteld; om ons door 't gebruik van deselve de Beloftenissen des Euangeliums dies te beter te verklaaren en te versegelen: naamelick / dat hy ons / van wegen Christus eenigste slachtoffer aan 't kruis volbragt / vergeevinge der sonden en 't eeuwig leeven uit genade schenkt.

7. Vr. Seg dan kortelik / wat zijn de Sakramenten?

Antw. Sigtbaare tekenen van Gods onsienlike Genade / waar door hy hemselven aan ons versekert / en ons aan hem verpligt: in een woord / Bondsegelen van God en Gods Kerke: die God haar gebied t'onderhouden; Gen. 17: 9. Exod. 31: 13/ 14/ 16. want dit is, segt hy / een teken tusschen my en tusschen u lieden, op dat men weete dat ik de Heere ben, die u heiligd. Exod. 31: 13.

8. Vr. Hoe verklaart gy dit nader?

Antw. In seven stukken. I. Wat voor slag van tekenen dat het zijn? II. Wie se tot Tekenen gesteld heeft? III. Waaruit datse gemaakt zijn? IV. Watse betekenen? V. Hoe datse betekenen? VI. Wat nutt datse doen? VII. Hoe datmense gebruiken moet.

9 Vr. Van wat soorte zijn dese Tekenen?

Antw. Het zijn sulke Tekenen als de Segelen zijn / die niet alleen de saak aanwijsen / maar ook bevestigen: gelijk een Segel niet alleenlik toont van wien dat de Brief komt / maar ook bewijst datse bondig is. Alsoo heeft Abraham het Teken der besnijdenis ontvangen tot eenen Segel der regtveerdigheid des geloofs. Rom. 4: 11.

10. Vr. Hoedanige Eigenschappen hebben dese Tekenen?

Antw. I. Het zijn Heilige Tekenen van heilige dingen / en diemen met heiligen aandagt gebruiken moet; eene Heiligheid des Heeren. Exod. 31: 15/ 14. II. En 't zijn Sigtbare Tekenen / die in 't openbaar zijn / Rom. 2: 28. Siet Exod. 12: 13. Hand. 8: 36. waar door Christus als voor d'oogen geschilderd is. Gal. 3: 1.

11. Vr. Wie heeftse ingesteld?

Antw. God / die 't verbond selve gemaakt heeft met zijn volk / en alleen maght heeft om de saak te leveren daar de Tekenen op wijsen: in sulk eene gelegentheid gaf Hy aan Abraham 't verbond der besnijdenis; Hand. 7: 8. Gen. 17: 7—14. En die iet voor een Sakrament gebruikt / die moet daar af konnen seggen / ik heb 't van den Heere ontvangen. 1. Kor. 11: 23.

12. Vr. Waaruit bestaan dese Tekenen?

Antw. Sy zijn gemaakt van uiterlike en lighaamelike dingen / en van uiterlike / lighaamelike handelingen; welke in verscheidene Sakramenten verscheiden zijn / en nochtans eenerleye saak te kennen geeven.

13. Vr. Wat Saak geeven dese Tekenen te kennen?

Antw. De Beloftenissen des Euangeliums / of 't gene ons in 't Euangelium

beloofd word: namelik / dat God ons van wegen Christus eenige offerhande aan 't kruys / Vergeevinge der sonden en 't eeuwig Leeven uit genade schenkt. In 't kort geseid / de Sakramenten zijn een regte schildery van Christus aan 't kruis. Gal. 3: 1.

14. Vr. Op wat wijse word sulx door de Sakramenten getoond?

Antw. Door Betekening en Versegeling.

15. Vr. Hoe betekenen zy die dingen?

Antw. Door de gelijkenis diese daar met hebben: Sose die niet hadden / 't souden gene Sakramenten wesen. Siet 1. Kor. 5: 7. en Joh. 3: 14. en 6: 55. 1. Kor. 10: 17.

16. Vr. Hoe gaatet versegelen toe?

Antw. Dat geschied door 't woord der beloftenis / dieder bygevoegt word alsmen de Tekenen uitdeeld: daarom heeft ook de Heere die Beloftenissen niet vergeeten by te doen als hy de Tekenen instelde. Mar. 16: 16. 1. Kor. 11: 24/ 25. Matt. 26: 28: 29.

17. Vr. Maar gaat die Versegeling vast?

Antw. O ja: want wy hebben met God te doen / die niet liegen kan Tit. 1: 2. en die spreekt so van de tekenen als of zy de saak selve waren die daar door betekend word; Matt. 26: 26/ 27/ 28. 1. Kor. 10: 16/ 4. Hand. 22: 16 en geeft insgelijks aan zijne onsienlike genade den Naam dien 't sienlik teken heeft: 1. Kor. 5: 7. 1. Kor. 11: 24. welke wijse van spreeken den Sakramenten eigen is.

18. Vr: Kont gy daar wat sonderlings uit besluiten?

Antw. Ja toch: want wat is dat anders te seggen / als dat het Teken en de Saak zelfs zamen gaan; en die 't een heeft / dat die ook 't ander heeft: die het Teken van Christus heeft / die heeft Christus selfs; dien hy een Teken geeft van de Vergeevinge der sonden / dien zijn de sonden vergeeven.

19. Vr. Heeft God dan sulk eene kragt aan de Sakramenten medegedeeld / datse de Genade in ons werken?

Antw. Geensins: de kragt is in Christus verdiensten; 1. Joh. 1: 7. maar het Bewijs daar van is in de Sakramenten: de Geest is 't die levendig maakt, het Vleesch en is niet nutt Joh. 6: 63.

20. Vr. Wat Nuttigheden geeven ons de Sakramenten dan?

Antw. Datse ons in 't Geloove versterken / en tot Godsaligheid verpligten. Want het zijn tekenen des Verbonds daarin dat God zijne Genaade aan ons belooft: en wy onse Gehoorsaamheid aan hem. XI. §. 8, 16–20.

67. Vraage. **Zijn dan beide 't Woord en de Sakramenten daar toe gerigt / datse ons Geloof op Christus eenige Offerhande aan 't kruis / als op den eenigen grond onser saligheid wijsen?**

Antwoord. **Jase toch: want de H. Geest leert ons in 't Euangelium / en versekert ons door de Sakramenten / dat onse volkomene saligheid op Christus eenigste Offerhande staat / die voor ons aan 't kruis geschied is.**

21. Vr. Zijn dan 't Woord en de Sakramenten beide van eenerleijen inhoud?

Antw. Jase: want zy wijsen ons beide op Christus / die de Middelaar van 't Verbond is / de grond van al wat God en de Geloovigen malkanderen belooven. XI. §. 8, 13, 17.

22. Vr. Wel: als Gods Woord ons van zijne genade versekert / is dat niet sekerheid genoeg? wat behoeven wy dan nog Sakramenten?

Antw. Sy zijn om onse swakheid te helpen / op dat wy door Twee onveranderlike dingen, in welken 't onmogelik is dat God liege, eene sterke vertroostinge souden hebben, gelijk d'Apostelen van Gods Eed en zijn Woord spreekt: Heb. 6: 18/ 17. sulx dat wy met Job tot God mogen seggen / Met het gehoor der oore hebb ik u gehoord, maar nu siet u mijn ooge. Job. 42: 5.

23. Vr. Maar is God met ons niet te vreede / als wy sijn Woord gelooven en beleeven; moeten wy juist ook bewijs doen met Tekenen?

Antw. Dat moeten wy: want die van 't Woord seit / Houd in gedagtenis dat Jesus Christus uit de dooden opgewekt is, na mijn Euangelium; 2. Tim: 2: 8. die seit ook van het Teken / dat Christus geseid heeft / Doet dat tot mijner gedagtenis. 1. Kor. 11: 24/ 25/ 26. Siet Exod. 12: 26/ 27.

24. Vr. Soud iemand wel konnen salig worden sonder Sakramenten?

Antw. Hy kan wel als 't hem niet beuren mag die te gebruiken / gelijk de moordenaar Luk. 23: 43. en Davids kind: 2. Sam. 12: 18/ 23. Want de saligheid hangt aan Christus verdiensten / die wy verwerven door 't geloove. Maar die niet wil als hy kan / die veragt Gods instelling en verwerpt zijne genade / Luk 7: 30. en behaalt hemselven een oordeel: 1. Kor. 11: 21. Deselve ziele sal uitgeroeit worden uit hare volkeren; Hy heeft Gods verbond gebrooken. Gen. 17: 14.

25. Vr. Maar wordens' altemaal salig die de Sakramenten gebruiken?

Antw. O neen: Ik wil niet dat gy onweetende zijt, dat de Israelijten eertijds alle deselve geestelike spijse gegeeten hebben, en alle den selven geesteliken drank gedronken hebben: maar in 't meerendeel derselve heeft God geen welgevallen gehad: (door dien hy de genen die niet en geloofden verdorven heeft. Jud. v. 5.) En dese dingen zijn geschied ons tot voorbeelden. 1. Kor. 10: 1/ 3/ 4/ 5: 6. dat wy de H. Sakramenten niet onweerdelik gebruiken. 1. Kor. 11: 29.

26. Vr. Hoe gebruiktmense dan weerdelik?

Antw. Door Geloof en bekeeringe; want dat eischt God in zijn Verbond: als wy daar niet by staan / so hebben wy ook by God niet te goede. Gy hebt geen deel nog lot in dit woord; want uw herte en is niet regt voor God, seide Petrus tot Simon / Hand. 8: 21. hoewel dat hy al gedoopt was. v. 13.

27. Vr. Maar nu / kinderen / die noch so veel niet weeten / mogen die wel van de Sakramenten genieten?

Antw. Het komter toe wat voor Sakramenten dat het zijn: want in sommige wort openbaare Belijdenis vereischt / en die zijn voor bejaarde luiden alleen; in sommigen word dat niet vereischt/ en die zijn voor de kinderen mede.

28. Vr. Sijnder dan so veelerhanden Sakramenten?

Antw. Ja: sommige sijnder geweest in 't Oud Testament; en sommige sijnder nu onder 't Nieuwe.

29. Vr. Welke warender by Ouds?

Antw. Eenige waren alleen voor korten tijd / als Noahs Arke, 1. Pet. 3: 20/21. de Roode See en de Wolke, 1. Kor. 10: 1/2. het Manna, en de Steenrotse. v. 3/4. Maar geduurig bleef'er de Besnijdenis, van Abrahams tijden af / Gen. 17. en sint Israels uitgang uit Egipten; het Pascha; Exod. 12. en de Sabbath, Exod. 16: 23/ 29. die alleruitdrukkelijkt een Sakrament genaamd word / Ex. 31: 13/17. Ezech. 20: 12/20.

68. Vraage. **Hoe veel Sakramenten heeft Christus onder 't Nieuw Testament ingesteld?**

Antwoord. **Twee / naamelik den H. Doop en 't H. Nachtmaal.**

30. Vr. Waarom sijnder nu nieuwe Sakramenten in plaats van d'ouden / waren die so goed niet?

Antw. Sy waren doe so goed als dese nu zijn; want beide wysens' ons op Christus: Kol. 2: 11/12. 1. Kor. 5: 7. Heb. 4: 1–11. 1. Kor. 10: 1–4. 1. Pet. 3: 20/21. Maar sy souden nu niet passen / om datse maar schaduwen waren van Christus / die doe noch komen soude; Kol. 2: 16/17. Heb. 10: 1. doch nu hy gekomen is / moeten wy Sakramenten hebben die ons Christus uitbeelden na 't leeven. Verg. Gal. 3: 1. 2. Kor. 3: 6.

31. Vr. Souden wy nu dan de oude Sakramenten by de nieuwen niet mogen gebruiken?

Antw. Geensins: Want het soude so veel wesen / ofte wy niet geloofden dat Christus gekomen is / indien wy noch sulke schaduwen gebruikten: daarom ziet, Paulus segt u, so gy u laat besnyden, dat Christus u niet nutt en sal zijn: Gal. 5: 2/3/4. desgelijx leert hy van 't Pascha, 1. Kor. 5: 7/8. en van de Sabbathen, Kol. 2: 16. gelijk als van alle andere diensten der Joodsche Wett. v. 20. Gal. 3: 23/24 25.

32. Vr. Maar sijnder nu anders geene Sakramenten in 't Nieuw Testament / als de Doop en 't Nachtmaal?

Antw. Neen: want wy en vinden niet datter Christus meer heeft ingesteld: en selfs mogen wy geene Sakramenten maaken na ons eigen believen / ingevoerd na de gebooden en leeringen van menschen: Kol. 2: 22/20. ook mogen wy de kristenen geenen meerderen last op leggen als Christus selve gewild heeft. Hand. 15: 10. Openb. 2: 24.

33. Vr. Heeft Christus dan alleen die maght?

Antw. Ja, Matt. 28: 18. Moses hadse als een dienaar, in 't oud Testament; maar Christus als de Soon over sijn eigen huis, heeft die nu in 't Nieuw Testament. Heb. 3: 5/6.

34. Vr. Wel / heeft Christus de Voetwasschinge niet ingesteld? Joh. 13: 12–15.

Antw.

Antw. Hy heeftse gedaan tot een Exempel van liefde en nedrigheid; v. 15/ 16. diemen ook door andere diensten aan malkanderen bewijsen kan en moet/ gelijkmen dies tijds daar ter plaatse na landswijse met het voetwasschen deede. Luk. 7: 44. Maar dat gelijkt na geen Sakrament/ waar door ons Christus verdienste versegeld worden.

35. Vr. Wat segje van 't Houwelik/ Priesterschap/ Vormsel/ Oolisel/ en de Bieghte/ die de Roomsche Kerck voor Sakramenten houd?

Antw. 't Heeft so veel bescheid niet eens/ datmer op behoeft t'antwoorden. 't Houwelik is van God ingesteld/ maar tot geen Sakrament; d'andere vier sijn maar menschelike instellingen: gelijk hier na besonderlik sal getoond worden.

36. Vr. So hebben wy dan sleghs van twee Sakramenten te spreeken?

Antw. So is 't: want d'ouden die en sijn niet meer; en de nieuwen die menschen versierd hebben/ die gelden niet. Daarom spreekt ook onse Catechismus maar van twee: aangaande den Doop in den XXVI. en XXVII. Sondagh/ en belangende 't Avondmaal in den XXVIII. XXIX. en XXX. Sondagh.

37. Vr. Wat valter te seggen van den H. Doop in 't besonder?

Antw. Dat komt meest aan op dese vijf stukken I. Des Heeren Last. II. Het uiterlik Teken. III. De Betekende Saak. IV. Tot wat einde? en V. Wien datmen doopen moet.

XXVI. Sondagh.

69. Vraage. Hoe word gy in den H. Doop vermaand en verseekerd/ dat Christus eenige Offerhande aan 't kruis geschied u te goede komt?

Antwoord. Alsoo/ dat Christus dit uitwendig Waterbad ingesett/ en daar by toegeseid heeft: dat ik so sekerlik met sijnen Bloede en Geest van d'onreinigheid mijner siele/ dat is/ van alle mijne Sonden gewasschen ben; als ik uitwendelik met het water/ 't welk d'onsuiverheid des lighaams pleegt wegh te neemen/ gewasschen worde.

70. Vraage. Wat is dat/ met Christus Bloed en Geest gewasschen te zijn?

Antwoord. Het is/ van God uit genade Vergeebinge der sonden hebben/ van wegen Christus Bloed dat hy aan 't kruis voor ons vergooten heeft: daarna ook door sijnen H. Geest vernieuwd/ en tot Christus leden geheiligd zijn; op dat wy hoe langer hoe meer de sonden afsterven/ en in een godsalig onstraflik leeben wandelen.

71. Vraage. Waar heeft ons Christus beloofd / dat wy so sekerlik met sijnen Bloede en Geest / als met het Doopwater sullen gewasschen zijn?

Antwoord. In d'Instellinge des Doops / welke aldus luid: Gaat henen, onderwijst alle de volkeren, deselve doopende in den naame des Vaders, en des Soons, en des heiligen Geestes: ende / Die geloofd sal hebben en gedoopt sal zijn, sal salig worden; maar die niet en sal geloofd hebben, sal verdoemd worden. Dese Beloftenis word ook wederhaald / daar de Schrift den Doop het Bad der wedergeboorte en d'afwasschinge der sonden noemt.

38. Vr. Uit wiens Last en Naam word de Doop bediend?

Antw. In den Naam des Heeren Jesus, als van onsen Saligmaaker; Hand. 2:38. en 19:5. en in den Naam des Vaders, Soons en H. Geests, als van onsen God. Matt. 28:19. Want Christus heeft als Middelaar de maght ontvangen / v. 18. waar door hy niet alleen anderen gesonden heeft om te doopen, 1. Kor. 1:17. maar ook selve met den H. Geest doopt: Joh. 1:33. dat is / hy deelt ons mede de geestelike genade / die door den uiterliken doop betekend word.

39. Vr. Welk is 't uiterlik Teken in den Doop?

Antw. Niet als Water. Want Joannes de Dooper was gesonden om maar te doopen met water; Joh. 1:26/ 31/ 33. en doopte derhalven daar 't meeste water was: 32:3. d'Apostelen ook; Siet daar water; seide de Moorman / wat verhinderd my gedoopt te worden? Hand. 8:36. anders / blijkt wel / hadd hy 'er uiterlik niet toe van doen: en nergens word by den Doop iet uiterlik genoemd als Water. Siet Matt. 3:6/11/16. Mar. 1:5/8/9/10. Luk. 3:16. Hand. 10:47.

40. Vr. Wat doetmen met het Water?

Antw. Men waschter mede: Daarom heet het doopen, afwasschen; Hand. 22:16. en de Doop een Bad; Tit. 3:5. en de wasschingen en besprengingen des ouden Testaments waren doopingen. Verg. Heb. 9:10/13. met Mar. 7:4/8 alsmede Heb. 6:2.

41. Vr. Wat moetmen wasschen; 't gansche lighaam / of een deel daar van?

Antw. 't Is evenveel: die gewasschen is, heeft niet van noode dan te voeten te wasschen, seide Christus in andere gelegentheid. Joh. 13:10. 't Is genoegh als 't Water maar op ons Lighaam raakt: want het is niet om 't Lighaam / maar om de Siel te doen.

42. Vr. Hoe moetmen wasschen?

Antw. Ofmen in 't water dompelt / of daar met afspoeld / of besprengt / dat scheelt niet: Wasschen is wasschen. Maar na dat iemant teer of sterk is / na dattet heet of koud is / so moetmen onderscheid maaken: dat best voegt is best gedaan. Nochtans is 't indompelen beter / daar 't voegelik geschieden kan: want so deeden Joannes de Dooper Matt. 3:16/17. Joh. 3:23. en

d'Apostelen / Hand. 8: 36/ 38/ 39. in die heete landen; dat konde best afbeelden het geestelik onderdompelen of begraaven van onse sonden. Rom. 6: 4 Kol. 2: 12.

43. Vr. Maar alsmen besprengt / gelijk wy in dese koude landen doen / moetmen driemaal sprengen in den naame des Vaders / Soons en H. Geest; of is't met eennaal genoeg / en dat in Gods of Christus naam?

Antw. Daar is ook al geene wet van: 't is beide niet kwaad. Maar so wy 't besprengen na 't indompelen reguleeren willen / dat kan niet meer als eens geschied zijn.

44. Vr. Wat Saake word hier nu met betekend en versegeld?

Antw. d'Afwasschinge onses Lighaams met Water vertoont ons d'afwasschinge onser Siele met Christus Bloed en Geest: want gy zijt Afgewasschen, seit Paulus / dat is / gy zijt geheiligd, gy zijt geregtveerdigd in den name des Heeren Jesus, (die ons gewasschen heeft in zijnen Bloede, Openb. 1: 5.) en door den Geest onses Gods. 1. Kor. 6: 11.

45. Vr. Hoe werden wy in den Doop met Christus Bloed gewasschen?

Antw. Alsoo dat wy gedoopt worden tot Vergeevinge der Sonden; Hand. 2: 38. die wy verkrijgen door de verdienste van zijn Bloed, Rom. 3: 25. 't welk ons reinigt van alle sonde. 1. Joh. 1: 7. Als wy dan Afgewasschen worden in den Doop / so worden wy Geregtveerdigd in den naam des Heeren Jesus; 1. Kor 6: 11. en die sich laat doopen die laat zijne sonden afwasschen. Hand. 22: 16.

46. Vr. Hoe worden wy met Christus Geest gewasschen in den Doop?

Antw. Als wy worden Afgewasschen, so worden wy Geheiligd door den Geest onses Gods, 1. Kor: 6: 11. want de Doop is ons een Bad der wedergeboorte door de Vernieuwinge des H. Geestes. Tit. 3: 5. Daarom word geseid / dat wy wedergebooren worden uit Water en Geest; Joh. 3: 5. Siet XXII. §. 29, 30. om dat Christus zijne gemeinte gereinigt heeft in 'tBad des Waters door het woord, op dat zy soude heilig zijn en onberispelik. Efes. 5: 26/ 27.

47. Vr. Waar toe dient nu dan de Doop?

Antw. Om ons in te lijven in Christus Kerke: want wy alle zijn door eenen geest tot Een Lichaam Gedoopt. 1. Kor. 12: 12. Wy stellen ons in voor Christus Leden / als wy den Doop begeeren; en God neemter ons voor aan/ als hy ons den Doop verleent.

48. Vr. Waarmede betoonen wy in den Doop / dat wy in Gods Gemeinte treeden willen?

Antw. Met onse Belijdenis: want wy worden gedoopt belijdende onse sonden, Matt. 3: 6. en verklaarende dat wy gelooven aan Christus Jesus, Hand. 19: 4. en 8: 37. en beloovende dat wy ons sullen bekeeren, om tot Gods Gemeinte toegedaan, en daarin behouden te worden van 't verkeerd geslagte der weereld Hand 2: 38: 41.

49. Vr. Waar in laat God blijkken / dat hy ons door den Doop aanneemt in de Gemeinte?

Antw. In zijn Bevel en in zijne Belofte / die hy beide by den Doop gevoegd heeft

50. Vr. Hoedanig is dat Bevel?

Antw. Dat hy segt / doopt in den Naame des Vaders, en des Soons, en des H. Geestes: Matt. 28: 19. Want die ons so wil gedoopt hebben / die wil ons ook deelachtig maaken aan de genade onses Heeren Jesus Christus, en de liefde Gods des Vaders, en de gemeinschap des H. Geestes. 2. Kor. 13: 13.

51. Vr. Hoe staatet met zijne Belostenis?

Antw. Die geloofd sal hebben, seit Christus / en Gedoopt sal zijn, die sal Salig worden; maar die niet en sal geloofd hebben, die sal verdoemt worden. Mar. 16: 16. Dese Belostenis word ook wederhaalt / daar de Schrift den Doop het Bad der Wedergeboorte Tit. 3: 5. en d'Afwasschinge der sonden noemt Hand. 22: 16.

XXVII. Sondagh.

72. Vraage. Is dan d'uiterlike Waterdoop d'afwasschinge der sonden selve?

Antw. Neen: maar alleen het Bloed van Jesus Christus en d'H. Geest reinigt ons van alle sonden.

73. Vraage. Waarom noemt dan d'H. Geest den Doop het Bad der Wedergeboorte en d'Afwasschinge der sonden?

Antwoord. God en spreekt alsoo niet sonder groote oorsaak: naamelik / niet alleen om ons daar met te leeren / dat gelijk d'onsuiverheid des lighaams door 't Water / alsoo ook onse sonden door Christus Bloed en Geest weggenoomen worden; maar veel meer / om ons door dit godlik waarteken en pand te versekeren / dat wy so waarachtelik van onse sonden geestelik en inwendelik gewasschen zijn / als wy uitwendelik met lighaamelik en sigtbaar water gewasschen worden.

52. Vr. Heest God aan 't natuurlik Water so geesteliken kragt gegeeven / om de sonden af te wasschen?

Antw. Neen / dat en is de meening niet; maar so als 't de Catechismus in de 72 en 73. Vraage verklaart / Gods Geest heest alleen sulk eene geestelike kracht; §. 47. en die werkt in ons uit kragt van Christus verdienste: §. 46. 't welk ons in den H. Doop door 't wasschen met Water betekend en versegeld word. §. 45.

74. Vraage. Salmen ook de jonge kinderen doopen?

Antwoord. Ja. Want mitsdien zy alsoo wel als de volwassenen tot Gods Verbond en Gemeinte behooren / en dat hen door Christus bloed de Vergeevinge der sonden en d'H. Geest / die 't Geloove werkt / niet weiniger als den volwassenen toegeseid word; so moetens / ook

ook door den Doop / als het segelteken des Verbonds / in de kristelike Kerk ingelijfd / en van de kinderen der ongeloovigen onderscheiden worden; gelijk in 't oude Verbond door de Besnijdenis geschied is / waar voor in 't nieuw Testament de Doop is ingesteld.

53. Vr. Maar seg my eens / wat voor luiden moetmen doopen?

Antw. Die in de Gemeinte komen: §. 48, 49. het zy door hunne Belijdenis/ het zy door de geboorte.

54. Vr. Hoe door de Belijdenis?

Antw. Alsoo dat alle de genen die buiten de Kristen Gemeinte gebooren en opgevoed zijn / die en konnen daar niet in komen / ten zy datse gedoopt worden: Hand. 2: 41. en zy en mogen niet gedoopt worden / sose niet en verklaren datse glooven. 8:47. verg. 5: 14. Daarom moetens' ook eerst onderweesen worden. Matt. 28: 19. Hand. 2. en 10. en 16: 32/ 33. en 19: 4.

55. Vr. Word iemand ook wel in de gemeinte gebooren.

Antw. Ja: Zijn d'ouders beide / of een van beiden in de gemeinte / so wordender ook de kinders onder gerekent: want anders waren uwe kinderen onrein; maar nu zijnse heilig: 1. Kor. 7: 14. indien de wortel heilig is, soo zijn 't ook de takken. Rom. 11: 16.

56. Vr. Soudemen dan sulke kindertjes mogen doopen meenje / eer datse verstand hebben om hun geloof te belijden?

Antw. Waarom niet? Een kind dat borger gebooren is behoeft geen borger-regt te begeeren. Sodanig zijn de kinderen der geloovigen: het kooningrijk der hemelen komt hen toe; Matt. 19: 14. Mar. 10: 14. waarom dan de Doop niet / die dat regt aan de kinderkens versegelt?

57. Vr. Maar staater wel ergens / datmen kinders doopen sal?

Antw. Staatet wel ergens / datmen volwassenen doopen sal? Geen van beiden staater uitdrukkelik: maar wel / datmen doopen moet alle de geenen die tot de Gemeinte toegedaan worden; dat geschied met de kinderen der geloovigen alsse gebooren worden / en met volwassene ongeloovigen alsse gelooven.

58. Vr. Nochtans weet een kind niet watmen hem doet?

Antw. Daar op soude Christus woorden passen / dat ik doe en weet gy nu niet, maar gy sultet na desen verstaan. Joh. 13: 7. Daar voor belooven d'ouderen en voorstanders van onmondige doopelingen / dat zyse kristelik onderwijsen sullen: die 't niet en doen / ontheiligen hunner kinderen Doop en besmetten hun eigen gemoed.

59. Vr. Is 't wel ooit in gebruik geweest / aan kinderkens die noch niet gelooven konnen / sulk een teken te bedienen / dat een segel is van de Regtveerdigheid des Geloofs?

Antw. Immers ja: sodanig was de Besnijdenis; Rom. 4: 11. en die is meest en gewoonlik aan de kinderkens bediend / volgens d'instellinge: Genes. 17: 12. Waarom dan nu ook de Doop niet? dewelke Christus Besnijdenisse is / waar door de kinderkens mede geheiligd en wedergebooren worden / zijnde met

met hem begraaven in den Doop. Kol. 2: 11/12.

60. Vr. Waarom word het tweede Sakrament des Heeren Avondmaal / of Nachtmaal genoemd?

Antw. Om dattet onse Heere Jesus Christus in den nacht doen hy verraden werd, na 't Paasch-eeten ingesteld heeft: 1. Kor. 11: 23. Matt. 26: 26. Mar. 14: 22. Luk. 22: 20. op dat het zijne laatste gedagtenis by ons soude wesen. Matt. 26: 29. Mat 14: 25.

61. Vr. Wat valter besonderlik van 't H. Avondmaal te seggen?

Antw. 't Selfde dat van den H. Doop geseid is: I. wat men in 't H. Avondmaal doet? II. wat sulk doen beduid? III. waar toe dat het strekt? IV. Wien dat het toekomt.

XXVIII. Sondag.

75. Vraage. Hoe werd gy in 't H. Avondmaal vermaand en versekerd / dat gy aan Christus eenige Offerhande aan 't kruis volbraght en al sijn Goed gemeinschap hebt?

Antwoord. Alsoo / dat Christus my en allen geloovigen bevoolen heeft / tot sijner gedaghtenis van dit gebrooken Brood te eeten / en van desen Drinkbeker te drinken; en daar by beloofd: eerstelik / dat sijn Lighaam so sekerlik voor my aan 't kruis geofferd en gebrooken / en sijn Bloed voor my vergooten zy; als ik met oogen zie / dat het Brood des Heeren my gebrooken / en de Drinkbeker my medegedeeld word: ten anderen / dat hy selve mijne siele met sijn gekruist Lighaam en vergooten Bloed so sekerlik ten eeuwigen leeven spijst en laaft; als ik uit des Dienaars hand ontvang en metten monde des lighaams geniete het Brood en den Drinkbeker des Heeren / die my als gewisse waartekenen van Christus Lighaam en Bloed gegeeven worden.

76. Vraage. Wat is dat / Christus gekruist Lighaam eeten en sijn vergooten Bloed drinken?

Antwoord. Het is niet alleenlik met een geloovig herte Christus gansche lijden en sterven aanneemen / en daar door vergeevinge der sonden en 't eeuwig leeven verkrijgen: maar ook door sijnen Heiligen Geest / (die in Christus en ons te samen woont) met zijn hoogheilig Lighaam hoe langer hoe meer alsoo vereenigd worden; dat alhoewel hy selfs in den hemel en wy op aarde zijn / wy nochtaus vleesch van sijn vleesch en been van sijne beenen zijn; en gelijk alle de leden onses lighaams van eene siele / alsoo wy van eenen selven Geest eeuwiglik leeven en geregeerd worden.

77. Vra-

77. Vraage. **Waar heeft Christus beloofd/ dat hy de geloobigen alsoo en so sekerlik zijn Lighaam t'eeten en zijn Bloed te drinken geeft/ als sy van dit gebrooken Brood eeten en van desen Beker drinken?**

Antwoord. **In d'Instellinge des Avondmaals/ welke dus luid:** dat de Heere Jesus in den naght in welken hy verraaden wierd het Brood nam: en als hy gedankt hadde brak hy 't, en seide, Neemt, Eetet; dat is mijn Lighaam dat voor u gebrooken word: Doet dat tot mijner gedaghtenis. Desgelijx nam hy ook den Drinkbeker na 't eeten des Avondmaals, en seide, Dese Drinkbeker is 't Nieuw Testament in mijnen Bloede: doet dat, so dikwijls als gy dien sult drinken, tot mijner gedaghtenisse. Want so dikwijls als gy dit Brood sult eeten, en desen Drinkbeker drinken, so verkondigd den dood des Heeren tot dat hy komt. **Dese Belostenis word ook van den Heiligen Paulus wederhaald/ daar hy zeit/** De Drinkbeker der dankseggingе dien wy dankseggende zegenen, is die niet eene gemeinschap van Christus Bloed? Het Brood dat wy breeken, is 't niet eene gemeinschap van Christus Lighaam? Want een Brood is 't; so sijn veele een Lighaam, dewijle wy alle aan een Brood deelaghtig zijn.

XXIX. SONDAG.

78. Vraage. **Word dan het Brood en de Wijn Christus wesentlik Lighaam en Bloed?**

Antwoord. **Neen: maar gelijk 't Water in den Doop niet in Christus Bloed veranderd word/ nochte d'afwasschinge der sonden selve is/ daar van 't alleenlik een godlik waarteken en versekering is; alsoo en is ook het Brood in 't Nachtmaal Christus Lighaam selve niet; hoewel na den aart der Sakramenten en de wijse van spreeken daarover gebruikelik/ het Brood Christus Lighaam genaamd word.**

79. Vraage. **Waarom noemt Christus dan het Brood sijn Lighaam/ en den Drinkbeker sijn Bloed/ ofte 't Nieuw Testament in sijn Bloed; en Paulus het Brood en den Wijn de Gemeinschap van Christus lighaam en bloed?**

Antwoord. **Christus en spreekt alsoo niet sonder groote oorsaak: naamelik/ niet alleenlik om ons daar met te leeren/ dat gelijk**

Brood en Wijn het tijdlik leeven des lighaams onderhouden; alsoo ook sijn gekruist Lighaam en vergooten Bloed sy de waaraghtige spys en drank onser siele / ten eeuwigen leeven: maar veel meer/ om ons door dit sightbaar teken en pand te verseekeren / dat wy alsoo waarlik aan sijn waaraghtig Lighaam en Bloed / door de werkinge van den H. Geest deelachtig worden; als wy dese heilige waartekenen / metten lighaamelikken monde / tot sijner gedachtenis ontvangen: en dat al sijn lyden en gehoorsaamheid so sekerlik ons eigen is / als ofr wy selve in eigener persoon voor onse sonden geleeden hadden / en God daar door voldaan.

62. Vr. Wie heeft het H. Nachtmaal ingesteld?

Antw. De Heere Jesus: want ik heb van den Heere ontvangen, seide d'Apostel Paulus / 't gene ik ook u overgegeeven hebbe; 1 Kor. 11: 23. en dat was des Heeren Avondmaal, v. 20. 't welk hy selve eerst bediende als hy 't instelde/ en stelde 't in als hy 't bediende. Matt. 26: 26/ 27/ 28. Mar. 14: 22/ 23/ 24. Luk. 22: 19/ 20.

63. Vr. Wat voor Tekenen heeft hy ingesteld?

Antw. Brood en Wijn: want d'Instellinge meld / dat de Heere Jesus het Brood nam, en desgelijx nam hy ook den Drinkbeker, 1. Kor. 11: 23/ 25. daar van de vrught des Wynstox in was Matt. 26: 29. Mar. 14: 25.

64. Vr. Wat was 't voor Brood / gesuurd of ongesuurd?

Antw. Christus nam 't Brood, so als 't op de tafel lagh; dat was doe ongesuurd / om dat het geschiedde op den tyd der ongehevelde brooden, volgens de wet van der Jooden Pascha: Mar. 14: 1. Maar het blykt niet / dat hy 'er sulk brood op soude hebben laaten bakken / haddet buiten dien tyd geweest. 't Is genoegh / als 't maar goed en voedsaam brood is / dat het herte des menschen sterkt. Psal. 104: 15.

65. Vr. Moeter de Wijn altijd by wesen?

Antw. Ja: want die wordter altijd by genoemd/ so dikwijls alsser uitdrukkelik van des Heeren Avondmaal gesprooken word. Matt. 26: 26/ 27. Mar. 14: 22/ 23. Luk. 22: 19/ 20. 1. Kor. 10: 16. en 11: 23/ 25/ 26/ 27.

66. Vr. Staater ook wat Wijn?

Antw. Neen: Christus nam den Drinkbeker die der doch stond als men 't Paaschmaal hield. Luk. 22: 17/ 20. Daarom is 't evenveel wat Wijn / als 't maar van de vrught des Wijnstox is. v. 18. Matt. 26: 29. Mar. 14: 25.

67. Vr. Maar ofmer wat Waters in dede?

Antw. Dat deugt niet. Het Water is voor den Doop / maar de Wijn voor 't Avondmaal: en daar drinktmen so veel niet / datmen nood heeft om dronken te worden: verg. 1. Kor. 11: 20/ 21/ 22. daarom behoeftmen den wijn met geen water te mengen / om de kraght te breeken. Valschen Godsdienst vergelijkt God by wijn die gemengt is met water: Jes. 1: 22. so is 't dan voe-

voegelikt dat tot den waren Godsdienst onvervalschte wijn gebruikt word.

68. Vr. Hoe doetmen met het Brood in 't Avondmaal?

Antw. Die 't bedient / die moeter eerst den segen over spreeken / daarnaa breeken / en omdeelen; die aan tafel sitten / moeten 't metter hand ontvangen en metten monde eeten: gelijk als de Heere Jesus ook het Brood nam, en als hy gedankt hadde, brak hy 't, en seide, neemet, eetet 1. Kor. 11: 23/ 24. Siet ook. 10: 16.

69. Vr. Hoe doetmen metten Drinkbeker?

Antw. Die 't Avondmaal bedient / spreekt eerst Gods segen over den Wijn / daarnaa langt hy dien aan de gasten: die hem onder malkander deelen en met malkanderen uitdrinken. Want het is drinkbeker der dankseggingе, dien wy dankseggende segenen, 1. Kor. 10: 16. welken de Heere Jesus nam, en gedankt hebbende gaf hen dien, seggende, (neemt desen en deelt hem onder u lieden Luk. 22: 16. en) drinkt alle daar uit. Matt. 26: 26: 27.

70. Vr. Wat heeft dit altemaal te beduiden;

Antw. Dat wy so sekerlik 't gekruiste Lighaam onses Saligmaakers eeten / en zijn vergooten bloed drinken; als wy met oogen sien / dat het Brood des Heeren ons gebrooken en de Drinkbeker ons ingeschonken word / en wy dat beide ontvangen en genieten. Want de Drinkbeker der dankseggingе, is die niet de gemeinschap van Christus Bloed? het Brood dat wy breeken, is 't niet de gemeinschap van Christus Lichaam? 1. Kor. 10: 16.

71. Vr. Waar uit blijkt dat?

Antw. Uit de manieren van spreeken die Christus selve daar by gebruikt heeft: van 't gebrooken Brood seide hy / dat is mijn Lichaam, 't welk voor u gegeeven en gebrooken word, Luk. 22: 19. 1. Kor. 11: 24. Van den ingeschonkenen Wijn sprak hy / dat is mijn Bloed, het bloed des nieuwen Testaments, (of 't nieuw Testament in mynen Bloede. 1. Kor. 11: 24.) 't welk voor u en voor veelen vergooten word. Matt. 26: 28. Mar. 14: 24. Luk. 22: 20.

72. Vr. Wat wil hy daarmet seggen? dat het Brood wesentlik zijn eigen Lighaam is / en de Wijn zijn Bloed? Hoe kan hy ons zijn vleesch t'eeten geeven, en zijn bloed te drinken? Joh. 6: 52.

Antw. Het is de Geest die leevendig maakt, het vleesch en is niet nut: de woorden die hy tot ons spreekt / zijn geest en zijn leeven; Joh. 6: 63. en moeten derhalven geestelik verstaan worden / na den stijl der Sakramenten. Siet daar af de 78. Vraage.

73. Vr Hoe eetmen dan Christus Lighaam / en hoe drinktmen zijn Bloed?

Antw. So als 't onse Catechismus verklaart op de 76. en 79. Vr. Datmen aan hem gelooft en met hem gemeinschap heeft.

74. Vr. Hoe eet en drinktmen door 't Geloof?

Antw. Alsoo / datmen met een geloovig herte vertrouwt op de verdiensten van Christus lijden / daar zijn Lighaam voor ons gebrooken en zijn Bloed voor ons vergooten is: want in sulken sin seit Christus buiten 't Avondmaal / Ik ben 't Brood des leevens; die tot my komt en sal geensins hongeren, en die in

my gelooft en sal nimmermeer dorsten; Joh: 6: 35. en onder 't Avondmaal seit hy tot de genen die so gelooven / by 't Brood / mijn Lichaam word voor u gegeeven, en by den Wijn / mijn Bloed word voor u vergooten. Luk. 22; 19/20.

75. Vr. Wat Gemeinschap heeftmen met Christus in 't Avondmaal?

Antw. Dat wy vleesch van zijn vleesch en been van zijne beenen zijn / want een Brood is 't, so zijn wy veele een Lighaam; dewijle wy alle aan een brood deelachtig zijn: 1. Kor. 10: 17. en wy alle zijn tot eenen Geest gedrenkt of gelaafd. 12: 13.

76. Vr. Waar is 't goed voor datmen ten Avondmaale gaat / als 'uiterlik eeten en drinken toch niet en helpt?

Antw. Het dient nochtans merkelik om ons in 't geloof te versterken / en tot de deugd te verpligten: want het is een Teken van Gods Verbond dat ons tot beiden verbind. XI. §. 18, 19, 20.

77. Vr. Hoe kan dat u geloove versterken?

Antw. Alsoo dat ik mijn selven daar door in gedachtenis brenge / dat Christus my heeft lief gehad en hemselven voor my overgegeeven heeft. Gal. 2: 20. Daarom seide hy / doet dit tot mijner Gedagtenisse, naamelik / dat mijn Lichaam voor u gegeeven word, en mijn Bloed voor u vergooten word. Luk. 22: 19/20. 1. Kor. 11: 24: 25. Want so dikwijls, seit Paulus / als gy dit brood sult eeten en desen drinkbeker sult drinken, so verkondigt den Dood des Heeren tot dat hy komt. v. 26.

78. Vr. Hoe kan ons 't H Nachtmaal verpligten tot de Deugd?

Antw. In die voegen / dat het ons vermaant van de pligten die wy God en de Gemeinte schuldig zijn. Want die Christus naame noemt, sta af van d'ongeregtigheid. 2. Tim. 2: 19. hoe veel te meer / die met hem ter Tafel gaat? want des Heeren maaltijd is een liefdemaal. verg. Jud. v. 12.

XXX. Sondagh.

80. Vraage. Wat onderscheid isser tusschen 't Nachtmaal des Heeren en de Paapsche Mis?

Antwoord. Het Avondmaal des Heeren betuigt ons / dat wy volkoomene vergeevinge van alle onse sonden hebben / door Christus eenige offerhande / die hy selve eenmaal aan 't kruis volbragt heeft: en dat wy door den H. Geest Christus worden ingelyfd / die nu na zijne menschelike natuure niet op aarde / maar in den Hemel / ter regterhand zijns Vaders is; en daar van ons will aangebeden wesen. Maar de Misse leert / dat leevenden en dooden door Christus lyden geene vergeevinge der sonden hebben / ten zy dat Christus nog dagelix voor deselve van de Mispriesteren geofferd werde: ook / dat Christus lyflik onder de gedaanten des broods en wijns zy; en

dienvolgens daarin moet aangebeden worden. En alsoo is de Misse in den grond anders niet / dan eene verlooghenınge van Christus eenig offer en lijden / en eene vervloekte afgoderye.

79. Vr. Maar is de Paapsche Misse niet veel kragtiger als ons Nachtmaal. Want daar / seggense / is 't brood en de wijn in Christus Lichaam en Bloed veranderd / door kragt van dese vijf woorden / dieder de Priester over spreekt / *Hoc enim est Corpus meum*, want dat is mijn Lichaam: Dan eetmen geen Brood noch men drinkt geenen Wijn; maar men eet Christus natuurlik lighaam met de tanden / en men drinkt zijn natuurlik bloed door de keele: Sou dat geene nadere gemeinschap met Christus maaken als ons Nachtmaal?

Antw. Och / verre van daar: Geen grooter verschil tusschen hemel en aarde / als tusschen 't Nachtmaal en de Mis; die eene loutere verlooghenınge is van Christus eenige offerhande / en eene vervloekte Afgodery: So dat die misdoenders ten hoogsten misdoen tegen de waarheid en tegen de godsaligheid.

80. Vr. Hoe tegen de waarheid?

Antw. In alle manieren. I. Men siet / en voelt / en tast / dat het Brood en wijn is en blijft; en zy seggen dat het vleesch en bloed is. II. Het H. Nachtmaal leert ons te gedenken dat Christus eenmaal geofferd is; en in de Misse wilmen hem noch dagelix offeren. III Het Nachtmaal wijst ons Christus in den Hemel / in den staat der heerlikheid; de Misse haalt hem duisendmaal op d'aarde / om Gods Soon andermaal te kruissen, 't welk Paulus seit dat gruwelik is. Heb. 6: 6.

81. Vr. Hoe strijd de Misse tegen de Godsaligheid daar ons 't H. Nachtmaal toe verpligt?

Antw. I: Het Nachtmaal is voor de leevenden; de Misse doetmen ook voor de dooden: het Nachtmaal voor de menschen: de Misse ook voor de beesten: het Nachtmaal voor de siel? de Misse ook voor de kwellingen des lighaams. II. Het Nachtmaal leert ons 't brood te segenen; in de Misse doetmen 't Brood aanbidden / en seit dattet God is / en alsmen 't aangebeden heeft so eetmen 't op. Eene vervloekte Afgodery / die selfs onder de Heidenen nooit genoemd is / en deselve afkeerig maakt van de Kristenheid.

82. Vr. Maar zy glooven niet datse daarin Afgodery begaan?

Antw. Sy moeten 't glooven. Want die iet aanbid als God / sonder wel te weeten dat het God is / die begaat Afgodery. Maar genoomen / dat het Brood al in Christus Lighaam / ja in God selfs veranderen konde / nochtans zijnse nooit versekert dat sulx geschied is; om dattet na hun seggen niet geschied als de Priester selve de gedagten niet gehad heeft wanneer hy de vijf woorden sprak / dat het brood soude God worden. En dewijle niemant van eens anders gedagten kan versekerd zijn; 1. Kor. 2. so weet hy nimmermeer / ofte hy God aanbid in 't Brood / dan oft hy God aanbid voor God.

81. Vraage. Voor wien is 't Nachtmaal des Heeren ingesteld?

Antwoord. Voor de genen die henselven mis-haagen / om datse God door hunne sonden vertoornd hebben: en nochtans vertrouwen dat deselve hen om Christus wille vergeeven zijn / en dat hunne overige swakheid met zijn lijden en sterven bedekt is: begeeren ook hoe langer hoe meer hun gelooven te stercken en hun leeven te beteren. Maar d'onboetveerdigen en gebeinsden die eeten en drinken henselven een oordeel.

83. Vr. Mag elk aan 't H. Avondmaal gaan die wil?

Antw. Neen: maar de mensche beproeve hem selven, en eete alsoo van 't brood en drinke van den drinkbeker: 1. Kor. 11:28. dan sal hy weerdelik eeten en drinken, als hy het Lighaam des Heeren wel onderscheid, v. 29. en hemselven wel oordeelt. v. 31.

84. Vr. Wat is 't Lighaam des Heeren onderscheiden?

Antw. Datmen onderscheid maakt tusschen 't H. Avondmaal des Heeren en de gemeene maaltijden der menschen: want als gy by een zamen komt, om in uwe huisen t'eeten en te drinken, voor een gewoonlik vriendemaal / dat en is niet des Heeren Avondmaal eeten. 1. Kor. 11: 22/ 20. Dese tafel is geestelik / daar wy niemant kennen na den vleesche. 2. Kor. 5/ 16.

85. Vr. Hoe sal ik my selven oordeelen?

Antw. Ondersoekt u selven, beproeft u selven, 2. Kor. 13:6. om te weeten van hoedanigen geest dat gy zijt: Luk. 9:55. I. ofte gy arm van geeste zijt / Matt. 5:3. vermoeyd en belast met uwe sonden; Jes. 55:1. want sulke noodigt Christus: Matt. 11:28. verg. Psal. 51:19. Jes. 55:1. II. of gy in 't geloove zijt, of Jesus Christus in u is? 2. Kor. 13:6. of gy hongerig en dorstig zijt na zijne geregtigheid, Matt. 5:6. om in hem gevonden te worden. Fil. 3:1. verg. Openb. 3:20. Matt. 8:10/11. III. Of gy met Christus gekruist, Gal. 2:20. gestorven, Rom. 6:8. en opgewekt zijt; Kol. 3:1. om in nieuwigheid des leevens te wandelen. Rom. 6:4. Die so gesteld is / ik sal met hem Avondmaal houden, seit Christus / en hy met my. Openb. 3:20.

86. Vr. Maar ofte sich iemant so degelik veinsde / souden wy dien met ons aan 't Avondmaal laaten gaan?

Antw. Wy souden hem niet konnen keeren; want wie van de menschen weet wat in den mensch is? 1. Kor. 2:11. Maar God selfs die onse herten beproeft, 1. Thess. 2:4. verwerpt de gasten sonder bruilofts kleed. Matt. 22: 11/12/13. So dan, wie onweerdelik dit brood eet, ofte den drinkbeker des Heeren drinkt, die sal schuldig sijn aan 't lighaam en bloed des Heeren; want die onweerdelik eet en drinkt, die eet en drinkt hemselven een oordeel van swaare straffe: maar indien wy ons selven oordeelden, so souden wy niet geoordeeld worden. 1. Kor. 11:27/29/31.

82. Vraage. Maar salmen die ook tot dit Avondmaal toelaaten / die

die sich met hunne bekentenis en leeven als ongeloovigen en godloosen betoonen?

Antwoord. Neen: want alsoo word Gods verbond ontheiligd / en sijn toorn over de gansche gemeinte verwekt. Daarom is de Kristelike Kerke schuldig / door 't gebruik van de Sleutelen des hemelryx / na d'ordening van Christus en sijne Apostelen / desulke / tot op de beteringe huns leevens van 't Avondmaal te weeren.

87. Vr. Souder ook kwaad van komen / somen menschen aan 't Avondmaal liet gaan / die voor ongeloovig en godloos bevonden zijn?

Antw. Voorseker ja: want daarom, seide Paulus / sijn onder u veele swakken, en kranken, en veele slaapen: 1. Kor. 11: 30. God strafte de Korintiers met siekten en sterften / om datse 't H. Avondmaal onweerdelik gebruikten. v. 29/31. Want wy en konnen den drinkbeker des Heeren niet drinken en den drinkbeker der duivelen; wy en konnen niet deelaghtig sijn aan de tafel des Heeren en de tafel der duivelen; of wy tergen den Heere. 10: 21/22.

88. Vr. Heeftet sijne besonder reden ook?

Antw. Ja: het Sakrament des H. Nachtmaals is een Teken van Gods verbond: Soudemen dan het teken laaten toekomen aan degenen die buiten 't verbond zijn; dat moest eene vystere ontheiliginge wesen. Want tot den godloosen segt God, wat hebt gy mijne insettingen te vertellen? en neemt mijn verbond in uwen monde? Ik sal u straffen, en sal 't ordentlik voor uwe oogen stellen. Psal. 51: 16/21.

89. Vr. Maar hoe maaktmen 't met sulk volk / alsse te vooren ingesloopen zijn?

Antw. Daar voor is 't Amt van de Kerk / om de Sleutelen des Hemelrijx te gebruiken. Want die buiten sijn oordeelt God: maar de Gemeinte oordeelt de geenen die binnen zijn; als daar iemant is die sich onbehoorlik aanstelt / so staat dese Wett geschreeven / Doet gy desen boosen uit u lieden wegh. 1. Kor. 5: 12/13.

XXVI. HOOFDSTUK.

Van de Kerkelike Maght.

1. Vraage.

Heeft de Kerk ook Sleutels?

Antw. Ja: want Christus heeftse haar gegeeven als hy seyde tot Petrus / Ik sal u geeven de Sleutelen van 't Kooninkryk der hemelen Matt. 16: 19.

2. Vr. Wat sijn dat voor Sleutels?

Antw. 't Is te seggen / dat Christus maght en bevel gegeeven heeft aan sijne Gemeinte om op haare eigene saken toe te sien. Want die de maght heeft over 't huis / die draagt en geeft de Sleutels; en die bevel heeft over 't huiswerk / die gebruiktse / als Eliakim. Jes. 22: 22.

3. Vr. Isser ooit sulk Bevel aan Gods Gemeinte gegeeven?

Antw. Ja: want Paulus segt / Laat alle dingen eerlik en met ordre geschieden, tot de meeste stichtinge, 1. Kor. 14: 40/.26. na d'insettinge die hy van ons ontvangen heeft. 2. Thess. 3: 6. en 2: 15. Daarom so iemant niet en will so hy behoort / segt het de gemeinte. Matt. 18: 17.

4. Vr. Als de Gemeinte dat Bevel na komt / kanse daar eenige Maght by gebruiken?

Antw. Ja: want Christus spreekt tot de genen die dit Bevel van wegen de Gemeinte uitvoeren: voorwaar segg ik u, al wat gy op aarde binden sult, sal in den hemel gebonden wesen; en al wat gy op aarden ontbinden sult, sal in den hemel ontbonden wesen. Matt. 18: 18. en 16: 19. Joh. 20: 22. Door dese Maght oordeelt de Gemeinte over de genen die binnen haar sijn. 1. Kor. 5: 12.

5. Vr. Verklaar dit wat bescheideliker.

Antw. So moet gy op vier dingen besonderlik acht geeven: I. Hoedanigen Bevel dat Christus aan sijne Gemeinte gegeeven heeft / II. Wie de maght heeft om dat uit te voeren / III. Hoe groot dat die Maght is / en IV. op wat Wijse datse bediend word.

83. Vraage. **Welk is het Amt van de Sleutelen des Hemelrijx?**

Antwoord. **De Verkondiging des H. Euangeliums en de kristelike Tught: door welke twee stukken 't Hemelrijk voor de geloobigen geopend / en voor d'ongeloobigen geslooten word.**

6. Vr. Wat Bevel is 't nu / dat Christus sijne Gemeinte gegeeven heeft?

Antw. Dat bestaat in de Bedieninge, Hand. 1: 17/25. Rom. 12: 7. 2. Kor. 3: 8/ 9. Efes. 4: 12. 1. Kor. 4: 1/ 2. Kol. 1: 25. 1. Pet. 4: 10/ 11. en in de Regeeringe. 1. Kor. 12: 28. ofte 't Opsienderschap. 1. Tim. 3: 1. Door de Bedieninge word Gods genade onder sijne gemeinte gewerkt / en door de Regeeringe word een ieder in sijnen schuldigen plight gestuurd.

7. Vr. Hoe veelerhande Bedieningen zijnder?

Antw. Tweederleye: d'eene geestelik en d'andere lighaamelik. Rom. 15: 27. 1. Kor. 9: 11. de geestelike bestaat in de verkondinge van Gods Woord / en d'uitdeelinge van de Sakramenten; de lighaamelike in 't besteeden van de tijdlike goederen.

8. Vr. Sijn die beide al noodig?

Antw. Jase: want Christus heeft onse lighaamen en sielen beide gekocht / 1. Kor. 6: 20. en wil die beide onberispelik bewaard hebben tegen den tijd van sijne toekomste: 1. Thess. 5: 23. Daarom moetender bedieningen voor 't lighaam sijn en voor de siele.

9. Vr. Is 't noodig dat Gods Woord verkondigd worde?

Antw.

Antw. Ja: want het heeft Gode behaagd door de dwaasheid (dat is eenvoudigheid) der predikinge salig te maaken die gelooven: 1. Kor. 1:21. en daarom moest in Christus naam gepredikt worden bekeeringe en vergeevinge der sonden; Luk. 24: 47. volgens desen last: Gaat henen in de geheele weereld, predikt het Euangelium allen schepselen: Mar. 16: 15. onderwijst alle volkeren, leerende hem onderhouden al wat ik u gebooden hebbe. Matt. 28:19.

10. Vr. Is 't noodig dat de Sakramenten bediend worden?

Antw. Wel ja: dat blijkt uit de leere van de Sakramenten. En die gebooden heeft te prediken / die heeft ook belast om te doopen / Matt. 28:19. en van 't H. Avondmaal geseid / Doet dat. 1. Kor. 11:24/25. Moeten de menschen gedoopt worden / so moetender ook wesen die den doop bedienen; moetmen 't Avondmaal ontvangen / so moetet ook uitgedeeld worden.

11. Vr. Maar hoe is 't met de lighaamelike Bediening?

Antw. De liefde vereischt / dat niemant onder de kristenen gebrek hebbe / en dat derhalven van 't overschot der rijkken uitgedeeld worde, na dat elk van nooden heeft: Hand. 4: 34:35/32. en 't is behoorlik / dat wy ook van de lighaamelike goederen dienen den genen die onse geestelike goederen deelachtig zijn geworden. Rom. 15: 27. Siet Deut. 15: 4. Rom. 12: 13. Daarom moeter ook iemant wesen die uitdeeld v. 8.

12. Vr. Tot wat gebruik strekt dese uitdeelinge.

Antw. Tot onderhoud der Leeraars en der Armen.

13. Vr. Moetmen de Leeraars onderhouden?

Antw. Dat bestaat in reden: want I. sullense hun amt waarnemen in de gemeinte / so moetense 't huiswerk belaaten. Niemant die in den krijg dient, word ingewikkelt in de handelingen des leeftogts. 2. Tim. 2:4. 1. Kor. 9: 25. II. En sullense bekwaam worden tot den H. Dienst / so moetens' hunne jeugd besteeden in d'oefening der H. schriften: hebben derhalven genen tijd om een handwerk of iet anders te leeren / daar een ander den kost met wint. Want die ongemeene verlichtinge van den H. Geest / welke ten tijde der Apostelen was / en is nu niet meer: het komt nu weer tot de gewoonlike middelen. Siet XX. §. 28.

14. Vr. Maar als de Leeraars rijk genoegh zijn / behoeftmense dan ook onderhoud te geeven?

Antw. Al behoeven sy 't niet / wy sijn 't hen evenwel schuldig: want I. d'arbeider is sijnen loon weerdig: Luk. 10: 7. 1. Tim. 5:18. Matt. 10: 10. En weet gy niet, dat de genen die de heilige dingen bedienen, en die den altaar steeds by zijn, deelen met den altaar: (volgens de wet van Moses Deut. 18: 1.) Alsoo heeft ook de Heere geordineerd den genen die 't Euangelium bedienen, datse van 't Euangelium leeven. 1. Kor. 9: 13/14/7. II. En noch is d'arbeid veel meer als 't loon: daarom d'Apostel seit / Indien wy u lieden 't geestelijke gesaaid hebben, is 't eene groote saak, indien wy 't uwe dat lighaamelik is maayen? v. 11/12. Wy sijn dan hier in schuldenaars van de Leeraars: Rom. 15: 27. willen sy 't de Gemeinte laaten houden / om redenen gelijk Paulus; sy

hebben nochtans de maght om t'ontvangen. 1 Kor. 9: 6/ 12. Die dan onderweesen word in 't woord, deile mede van alle goederen den genen die hem onderwijst.

15. Vr. Is de bedieninge der Armen ook een nodig amt in de kristen Kerke?

Antw. Ja: want van der Apostelen tijden her zijnder altijd *Diakonoi*, (seitmen in 't Griex) dat is / Dienaars der Armen geweest; Hand. 6: 1-6. Fil. 1: 1. welker eigenschappen en deugden Paulus beschrijft: 1. Tim. 4: 8-13. alsmede sekere vrouwen en weduwen / die vrouwelike diensten pleegden / v. 11. en Rom. 16: 1. 1. Tim. 5: 9/ 10. met de minste beswaaringe van de gemeinte. v. 16. Maar nu wy kristen overheden hebben / die Armevoogden stellen konnen / soude men dit amt in de Gemeinte missen konnen: hoewel 't yders amt is dat wy goed doen aan allen, maar allermeest aan de huisgenooten des geloofs. Gal. 6: 10.

16. Vr. Moeter ook niet gesorgd worden voor de Geestelike goederen / daar men kerken / schoolen / arme huisen ens. van onderhoud?

Antw. 't Is kwaalik geseid / geestelike goederen / want sy zijn lighaamelik: maar in 't Pausdom leertmen so spreeken / daarmen de kerkelike dienaars en monniken geestelikheid noemt: als of d'andere goede kristenen maar vleesch waren. Wat geestelike goederen zijn / leert ons de Gemeinschap der heiligen: XXII. §. 12. ens. maar dese souden wy kerkelike Goederen noemen moeten. Doch in Apostelen tijden hadden de Kristenen 't geluk noch niet / om kerken en gods huisen vry te stighten; want sy wierden vervolgd wijl de Keisers noch Heidenen waren: maar ten tijde van den grooten Keiser Constantinus, die kristen was / ontrent 300. jaar na Christus geboorte / werd hen die vryheid over al gegund / en groote middelen daartoe geschonken. Die goederen moeten nu bediend worden gelijk die anderen / om deselve reden.

17. Vr. Wat verstaat gy nu door 't amt van Regeering in de Kerke?

Antw. Dat noemt de H. Schrift het Opsienderschap. 1. Tim 3: 1. Die dat bedienen heeten in 't Griex *Episkopoi*; daarvan seitmen noch / Bisschoppen, dat is in goed Duits te seggen Opsienders. v. 2. Fil. 1: 1. Tit. 1: 7. Sy worden ook genaamd *Presbyteroi* op 't Griex / daarvan seitmen in 't Latijn / *Presbyter*, en in 't Duits Priester; 't welk eigentlik so veel geseid is als een Ouderling: 1. Tim. 5: 19. want het sijn Ouderlingen die de gemeinte regeeren; v. 17.

18. Vr. Neemt gy Bisschop en Ouderling dan voor een?

Antw. Ja: volgens den Apostel Paulus / diese somtijds Ouderlingen noemt / om dat het luiden van jaaren en van kennisse moeten wesen; en somtijds noemt hyse Opsienders, om datse op de Gemeinte toesien moeten: en hy maakt tusschen die beiden geen onderscheid. Hand. 20: 17/ 28. Tit. 1: 5/ 7. Ouderling is so weerdigen naam / dat d'Apostel Joannes hem selven Ouderling in plaats van Apostel noemt. 2. Joan. v. 1. 3. Joh. v. 1. en Petrus geeft sich uit voor een Mede-ouderling. 1. Pet. 5: 1.

19. Vr.

19. Vr. Maar nu / dese Ouderlingen of Opsienders wat hebben die te doen?

Antw. Gods Gemeinte te weiden, dat is / daar op aght te hebben / gelijk een Herder op sijne kudde: Hand. 20:28. alwaarom sy ook Herders genaamd worden / Efes. 4:11. en voorstanders der gemeinte. 1. Thess. 5:12. Sy moeten die versorgen tegen de wolven, Hand. 20:29. dat is / de vyanden der Kerke; en suiveren van d'ergernissen / toesiende op eenen iegeliken broeder die ongeregeld wandeld, 2. Thess. 3:6. met de roede van kristelike tught. 1. Kor. 4:21. en 5:13.

84. Vraage. Hoe word het Hemelrijk door 't prediken des H. Euangeliums ontslooten en toegeslooten?

Antwoord. Alsoo / dat na Christus bevel / allen en iegeliken Geloobigen verkondigd en opentlik betuigd word / dat hen / so dikwijls als sy de beloftenis des Euangeliums met waaren geloof aanneemen / waarachtelik alle hunne sonden van God om Christus verdiensten wille vergeeven zijn; daar tegen allen Ongeloobigen en Huighelaaren verkondigd word / dat Gods toorn en d'eeuwige verdoemenis op hen ligt / so lang alsse sich niet en bekeeren: Volgens welk getuigenis des Euangeliums God beide in dit en het toekomende leeven oordeelen will.

85. Vraage. Hoe word het Hemelrijk toegeslooten en geopend door de Kerkelike Tught? (of Kristeliken Bann.)

Antwoord. Alsoo / dat volgens Christus bevel / de genen die onder den Kristeliken naam onkristelike Leer of Leeben voeren / na datse ettelike maalen broederlik vermaand sijnde van hunne dwaalingen of schandelike daaden niet afstaan willen / aan de Gemeinte of de genen die daar toe van de Gemeinte gesteld zijn / aangebraght worden; en so sy na derselver vermaaninge niet en vraagen / van hen door 't verbieden der Sakramenten uit de Kristelike Gemeinte / en van God self uit Christus Rijk geslooten worden: en wederom als leeden van Christus en sijne Kerk aangenoomen / so wanneerse waare beterschap belooven en bewijsen.

20. Vr. Maar nu / aan wien staatet om de voorverhaalde Amten in de Gemeinte te bekleeden?

Antw. Aan de genen die daar toe bekwaam en wettelik beroepen zijn.

21. Vr. En wie is tot dese dingen bekwaam? 2. Kor. 2:16.

Antw. Niet dat wy van ons selven bekwaam sijn iet te denken als uit ons selven: maar onse bekwaamheid is uit God; die ons ook bekwaam gemaakt heeft degenen die Dienaars sijn des nieuwen Testaments. 2. Kor. 3:5/6. Want sy

hebben desen schat der hemelsche leer in aardene vaten, sijnde swakke menschen; op dat d'uitneementheid der kraght sy Godes, en niet uit ons. 4: 7.

22. Vr. Maakt God ons allegaar tot alle bedieningen bekwaam?

Antw. Geensins: want hoe sou dat wesen? Sijnse alle apostelen? Sijnse alle profeeten? Sijnse alle leeraars? Sijnse alle uitleggers? 1. Kor. 12: 29/ 30. maar eenen ygeliken word d'openbaaringe des Geestes gegeeven tot het gene dat oorbaar is; en dese dingen alle werkt de een en deselve Geest, deelende eenen ygeliken in besonder gelijkerwijs hy wil. v. 7/ 11 ens.

23. Vr. So magh elk dan sulken amt aanveerden/ daar hy sich toe bekwaam vind?

Antw. Wel te verstaan/ als hy daar toe wettelik gesteld word: want niemant en neemt hemselven die eere aan; maar die van God geroepen word, gelijkerwijs als Aaron: Heb. 5: 4. en hoe sullense prediken, of andere diensten in de Gemeinte bekleeden/ indiense niet gesonden worden? Rom. 10: 10. Daarom verklaart God sulke dienaars onwettig/ die hy selfs in sijnen dienst niet aangenoomen heeft: die profeeten, segt hy/ profeteeren valsch in mijnen naame: hoe so? ik en hebse niet gesonden. Jerem. 14: 14/ 15. en 23: 21. en 27: 15. en 29: 8/ 9.

24. Vr. Het Senden en Roepen is dat beide even eens?

Antw. Men moetse onderscheiden/ maar men kanse niet scheiden: God roept de genen die hy senden wil/ en hy send die hy geroepen heeft. So noemt Paulus sich selven een Geroepen *Apostel*, dat is Gesant; geroepen en gesonden; geroepen om te senden/ en gesonden als geroepen. Rom. 1: 1. Gelijk een heere sijne kneghten eerst tot sich roept/ en segt/ hoort hier/ wat ik u belasten wil; en sendse dan ergens henen/ seggende/ gaat daar of daar/ en doet dat ofte dat. Als hy roept/ so seit hy/ komt; als hy send/ so seit hy/ gaat: en met beide wil hy seggen/ doet dat. Matt. 8: 9. Verg. Exod. 31: 2-6. Levit. 1: 1/ 2. Jes. 6: 8/ 9.

25. Vr. Sijn dan alle wettelike Dienaars in de gemeinte van God gesteld.

Antw. Ja. Die 't werk besteld heeft/ die bestelter ook arbeiders toe. Matt. 20: 1. en 9: 38. En so heefter God sommigen in de Gemeinte gesteld tot Apostelen, en sommigen tot Profeeten, en sommigen tot Euangelisten, en sommigen tot Herders en Leeraars; daarna kragten, daarna gaaven der gesondmakingen; behulpsels, regeeringen, menigerleije taalen: 1. Kor. 12: 28. Efes. 4: 11. en dit alles tot de volmaakinge der heiligen, tot het werk der Bedieninge, tot opbouwinge van Christus Lichaam. v. 12.

26. Vr. Wel/ hier noemt gy immers veel meer Amten/ als gy te vooren verhaald hebt?

Antw. Dat schijnt so: meer Amten zijnder niet; maar ongelijk wordense daar toe begaafd/ of beroepen/ die sulken diensten doen. In 't begin van de Kristen Kerken/ doe Paulus dat schreef/ wierden sommige van de H. Geest op een oogenblik so begaafd/ datse diensten in de gemeinte doen konden/ diese nooit geleerd hadden: Siet XX. §. 23-26. sommige wierden ook by ouds van

God selve geroepen / niet van menschen, noch door een mensche; Gal. 1: 1. en dat waren de Profeeten in 't oud en d'Apostelen in 'tnieuw Testament.

27. Vr. Wat voor luiden waren d'Apostelen?

Antw. Mannen die Christus selfs persoonlik tot den dienst des Euangeliums heeft gebruikt / doe hy noch op aarden verkeerde; Matt. 10: 1–5. ens. Mar: 3: 13/14–19. Luk. 6: 13–16. en daartoe breeder belast / na zijne opstandinge; Matt. 28: 19. Mar. 16: 15. Luk. 24: 46–49. en noch uitneemender begaafd na zijnen hemelvaart; Hand. 1: 4/8. en 2: 1–4. en so uitgesonden om 't Euangelium over al te verkondigen / gelijk 't in de Handelingen der Apostelen beschreeven is.

28. Vr. Zijnder sulke mannen veele geweest?

Antw. Christus verkoos'er eerst twaalve, die hy ook *Apostelen* (dat is Gesanten. 2. Kor. 5: 20.) noemde: Luk. 6: 13. Joh. 6: 70. welk getal met Judas Iskariot vermindert / en met Matthias weer vervult is; Hand. 1: 25/ 26. en naderhand vermeerderd met Paulus Hand. 9: 2–20. en 22: 14/ 16. en 26: 15–18. en Barnabas, Hand. 13: 2/ 3/ 4. die beide Apostelen genoemt worden / 14: 14. en tot de Heidenen bysonderlik gesonden waren / gelijk andere tot de Jooden. Gal. 2: 9.

29. Vr. Wat waren de Profeeten en Euangelisten?

Antw. Het waren Leeraars Hand. 13: 1. voor dien tijd / die met d'Apostelen reisden / en van deselve gesonden wierden / om 't Euangelium te verkondigen en te verklaaren / na dat het pas gaf. Hand. 11: 22/ 23/ 27.

30. Vr. Is 't nu dan anders?

Antw. Ja: Als d'Apostelen over al 't fundament van de kristen kerke gelegd hadden/ so hebbense selfs Dienaars in de besondere Gemeinten besteld / en doen bestellen / om daar op te bouwen. 1. Kor. 3: 10. Tot sulken einde schreef Paulus aan Titus / om die oorsaak hebb ik u in Kreta gelaaten, op dat gy 't gene dat noch ontbrak voorts soud te regte brengen, en dat gy van stad tot stad soud ouderlingen stellen, gelijk ik u bevoolen hebbe. Tit: 1: 5. Siet ook. 2. Tim. 2: 2. Hand. 14: 23.

31. Vr. Door wien zijn de kerkelike amten daarnaa besteld?

Antw. Dat is altijd geschied door de Gemeinten / ten overstaan van eenige Herders en Leeraars / indienser waren. Hand. 11: 19–22. en 14: 23. Want de magt is by de Gemeinte; en die geestse aan sommige persoonen die zy bekwaam oordeeld / welke daarom de Gemeinte genaamd worden Matt. 18: 17. om datse van de Gemeinte verkooren zijn 2. Kor. 8: 19. als hunne afgesanten v. 23.

32 Vr. Maar heeft God de Gemeinten niet bepaald / van wat staat of afkomst dat de persoonen moeten wesen / en tot wat voor amten dat dese of die moeten beroepen worden?

Antw. Onder 't oud Testament was het so: de heilige diensten waren aan de stam van Levi / en 't Priesterschap alleen aan 't geslagt van Aaron vast gemaakt. Maar 't nieuw Testament en weet van dat onderscheid niet: kristenen zijn altemaal schuldig malkanderen te stichten / als Kooningen, Priesters en Pro-

Profeeten Op. 1: 6. XVI. §. 76. enſ. en leden van een Lighaam; 1. Kor. 12: 27/28. Maar d'order vereiſcht dat de bekwaamſte leden 't lighaam beſtuuren / en dat d'oogen in 't hoofd ſtaan / om op 't gantſche lighaam toe te ſien. De Gemeinte mag dan kieſen wienſe wil / tot wat amt dat haar believd; als 't maar een wettig amt is van God ingeſteld / en dat de perſoon bekwaam is dienmen daar toe beſtelt.

33. Vr. Kanmen dan ook ſeggen / dat ſulk een perſoon van God ſelve tot ſulken amt beroepen is?

Antw. Ja toch: want hy is dan uitterlik beroepen volgens Gods inſtellinge / en inwendelik door Gods Geeſt begaafd / en met goeden yver aangeſteeken om de Gemeinte met zijne gaaven te dienen. Dan kanmen ſeggen / dat God ſulke perſoonen gegeeven heeft tot herders en leeraars; Efeſ. 4: 11. gelijk de magt van God is / om datſe van God geordineerd is, Rom. 13: 1. hoewel verkooren van de menſchen.

34. Vr. Magmer ook wel Vrouwen toe gebruiken?

Antw. Tot de lighamelike dienſten wel; §. 15. Maar met de geeſteliken is 't anders geleegen: het zy regeeringe het zy bedieninge / beide paſt den vrouwen niet; immers alſſer mannen zijn: Dat dan de vrouwen in de gemeinten ſwijgen: want het is hen niet toegelaaten te ſpreeken, maar bevoolen onderworpen te zijn; daerom ſtaatet leelik voor de vrouwen dat zy in de gemeinten ſpreeken. 1. Kor. 14: 34/ 35. 1. Tim. 2: 12.

35. Vr. Maar ſoud eenen Vrouw niet mogen doopen / alſſer geen Mann ontrent is?

Antw. Neen: nergens leeſtmen dat ſulx geſchied is: liever dan den Doop na te laaten / als door mann of vrouw te bedienen die geen beroep heeft van de Gemeinte / want de Saligheid hangt eigentlik aan de Sakramenten niet.

36. Vr. Nochtans leeſtmen van Zippora, Moſes wijf / dat zy haaren Soon beſneed / en Gods toorn daar met ſtilde. Exod. 4: 24/ 25/ 26.

Antw. Van de Beſnijdenis bleef altijd een uiterlik merk na 't werk; daaraan te ſien was dat iemand beſneeden was / wanneer hy den voorhuid miſte: al evenweel wie dien afgeſneeden hadde / het teken waſſer evenwel. Maar in den Doop en is geen teken / als die niet door een beroepen dienaar / van Gods wege bedient word: anders ſoud allerley waſſchen en beſprengen de H. Doop zijn; 't welk ſeer ongerijmd is. Daarom mogt de Beſnijdenis van een ander wel bediend worden / maar de Doop niet.

37. Vr. Soud gyſe dan laaten herdoopen / die van ſoodanigen gedoopt zijn?

Antw. Neen: maar ik ſoudeſe laaten doopen / hen houdende voor ongedoopt.

38. Vr. Maar oft iemant in 't Pausdom of by eenige andere gefinden gedoopt ware? wat ſoud gy dan doen?

Antw. Ik ſoude hem niet laaten herdoopen / wanneer ik bemerkte / I. dat de Gemeinte daar hy gedoopt was / noch eenigſins Gods Gemeinte is; II. dat

dat de gene die hem gedoopt heeft / van die gemeinte daar toe geroepen was; III. en dat hy gedoopt is volgens d'instellinge van Christus en 't gebruik der Apostelen; schoon dat in alle drie stukken al eenige verdorventheid gevonden werd; dat sond ik verwerpen / en houden my aan 't goed datter noch in overgebleeven is. Daar van konnen de Leeraars best oordeelen / en moeten den doopeling behoorlik onderzegten.

39. Vr. Moet ieder amt van een besonder persoon bediend worden?

Antw. Dat is altijd niet noodig: maar na dat de gemeinte groot is / na dat het amt lastig is / na dat de persoon bequaam is. Want eenen yegeliken word ook van God d'openbaaringe des geestes gegeeven tot het gene dat oorbaar is 1. Kor. 12: 7. Filippus was een Diaken Hand. 6: 5. en een Euangelist; 21: 8. en hy doopte: 8: 38/ 12. Stefanus was een Diaken, Hand. 6: 5. en hy leerde. v. 10. ensf. Petrus en Paulus waren Apostelen, en nochtans zy doopten selve niet. Hand. 10: 48. of 't moeste wesen by gelegentheid. 1. Kor. 1: 15/ 16: 17.

40. Vr. Wat wilje dan seggen? Soudemen 't doopen en predikén mogen scheiden? en soude iemant predikant / ouderling en diaken zamen mogen wesen?

Antw. Waarom niet? als 't de gelegentheid van de Gemeinte so vereischte / als maar niemant iet doet / of hy moeter van de Gemeinte toe gesteld zijn; het zy voor een tijd / het zy voor altijd. Want het gene God niet bepaald heeft / dat staat aan de voorsigtigheid zijner Kerke: Ook isser een tijd geweest datter noch geene Diakenen waren; doe wierden d'armen van d'Apostelen besorgd. Hand. 4: 34/ 35/ 37. en 6: 2. en ook naderhand by gelegentheid. Hand. 11: 29/ 30. Rom. 15. 25-28. 2. Kor. 8: 19.

41. Vr. Maar als d'Overigheid krisien is / soude die de kerkelike amten niet aan haar selfs mogen houden?

Antw. Neen. Want dat iemant meer of min is na de weereld / dat heeft in Gods Gemeinte geene plaats: Daar en is Joode nog Griek, daar en is noch dienstbare noch vrije, daar en is geen man nog wijf: want gy alle zijt een in Christus Jesus. Gal. 3: 28. Is een overigheid geloovig; so is hy daar door een lidmaat van de Gemeinte / gelijk een ander / en niet meer. Maar kiest de Gemeinte een Regent tot Predikant of Ouderling of Diaken / en is hy bekwaam om 't beide te bedienen; 't is hem so na als een ander / en niet nader.

42. Vr. Soude nochtans d'Overigheid het regt niet hebben om de Kerkendienaars te beroepen?

Antw. Ook niet: want mijn Kooningrijk, seit Christus / is van dese weereld niet, Joh. 18: 36. De Burgerlijke regeering en de kerkelike zijn gescheiden. Draagt de gemeinte haar regt op aan de kristen overheid / in welker land of gebied zy burgers zijn? dat kan geschieden. Sonder dat heeft d'Overheid niet meer te seggen als een ander. Was 't so in 't Oud Testament / 't had daar een ander bescheid; in 't nieuwe vinden wy 't so niet.

43. Vr. Wanneer nochtans d'Overheid de Kerken en kerkelike huisen stigt / en de Predikanten loont / heeftse dan niet mede te seggen in de Kerk?

Antw. Ontrent die uiterlike dingen wel die in haare eigene magt zijn. Maar

I. die lighaamelike weldaaden geeven hen geen regt tot de geestelike bediening: die 't meeste aan d'armen geeven / hebben daar door geen meer magt om Diakenen te kiesen / als de genen die 't ontvangen II. De gemeinschap der heiligen vereischt / dat elk / hy zy rijk of arm / groot of klein van vermogen / hoog of leeg van staat in de weereld / al wat hy vermag / ten beste van de Gemeinte besteede: en nochtans hebben de heerlixte leden daarom niet meer te seggen als de geringsten. 1. Kor. 12:15-25. III. d'Overigheid is schuldig elk by 't zijne te beschermen / en aan 't zijne te helpen; maar krijgt daar door geene magt of eigendom aan een andermans goed.

44. Vr. Nochtans is 't eene schoone sake / datmen sulke weldaadige Heeren heeft. Luk. 22:25.

Antw. Dat beken ik: God belooft sulx aan zijne kerke voor eene sonderlinge weldaad / Kooningen sullen uwe Voedsterheeren zijn, hunne Vorstinnen uwe Soogvrouwen; Jes. 49:23. maar geene Heeren: want wy hebben maar eenen Heere, Jesus Christus: 1. Kor. 8:6. die heeft den weereldliken Regenten niets benoomen van hun eigen / en niets gegeeven van het zijne; behalven dats' aan hem gelooven: en dan geschied hen noch groote gunst; want gy siet uwe roepinge, broeders, dat gy niet veele wijsen en sijt na den vleesche, niet veele Maghtigen, niet veele Edelen. 1. Kor. 1:26.

45. Vr. So weet gy 't den kristeliken Overheden weinig dank / datse veel goeds doen aan Gods kerke?

Antw. Dat sy verre. Wy sijn Gods daar voor dank schuldig / daarmen anders seer om bidden moet: 1. Tim. 2:1/2. en sijn gehouden sulk eene Overheid te meerder t'eeren en te beminnen / en God te bidden dat hy hem segene; seggende / Heere / hy is weerdig dat gy hem dat doet: want hy heeft ons volk lief, en heeft selve ons de Synagoge gebouwd. Luk. 7:4/5. Nochtans daarom magh hy Christus volk onder hem niet buigen; maar moet sich selven voor Christus buigen met het aangesighte ter aarde, en 't stof sijner voeten lekken. Jes. 49:23.

46. Vr. Maar so doende souder tweederleye Regeeringe zijn / waarvan d'een' over d'andere niet te seggen hadde: hoe kan dat gaan?

Antw. 't Heeft geene swaarigheid; als elk maar by 't zijne blijft: gelijk iemant wel een Regent van 't eene gild kan zijn / en een lid van 't ander / sonder nadeel aan een van beiden. En sijnder niet veele Kooningrijken der aarden die onder malkanderen niet en staan? Heeft de Kooning van Vrankrijk niet wel steden in 't gebied van Spanjen? en soude Christus geen besonder gebied konnen hebben in 't Kooningrijk van dese weereld? 't Alleropperste gebied is by God / en sijn kooningrijk heerscht over alles. Psal. 103:19.

47. Vr. Als d'Overheden dan de Predikanten stellen / met wat reght doense dat?

Antw. Met geen Godlik reght altoos: want God heeft dat niet aan d'Overheden deser weereld / maar aan de Gemeinte gelaaten. Doch de Gemeinte kan daarin te vreeden zijn / of die maght aan d'Overheyd toelaaten / of opdraagen / wanneer 't kristen Overheden zijn. Want de Regenten hebben so

veel

veel maghts als 't Volk hen geeft / het sy in 't weereldlik of kerkelik; niet alleen om te regeeren / maar ook om Regenten te bestellen: En so kan de weereldlike Magistraat ook wel Kerkelike maght ontvangen van de Kerke; die hem nochtans niet toekomt als Overheid / maar gegeeven word als Kristen / om dat hy Overheid is.

48. Vr. Maar sou dat al nutt sijn voor Gods Kerke?

Antw. Ja. Want indien 't so grooten segen is / wanneer d'Overheden Voedsterheeren van Gods Kerke zijn / Jes. 49: 23. door 't bewind datse hebben in de weereld; so kan 't voor al niet nadeelig zijn / datse daar noch eenig bewind by krijgen in kerkelike saken: want dan is 't hen noch so veel te nader / om de Kerke / door behulp van 't weereldlik gesagh so veel ernstiger te besorgen / en kraghtiger te beschermen. Het kan ook niet wel anders komen / daar d'Overigheid steeds gemoeid word om kerkelike saken te handhaaven / of sy moet ook so doende wat meer in de Kerke te seggen krijgen als een ander.

49. Vr. Maar isser andersins ook geen onderscheid tusschen de Weereldlike en kerkelike Regeering?

Antw. Ja. Gelijk Christus Kooningryk van deese weereld niet en is, Joh. 18: 36. alsoo is de Regeeringe van sijn Kooningrijk ook anders: 't welk d'Apostelen noch niet verstaande so seide hy tot hen: Gy weet, dat d'Oversten der volkeren heerschappye voeren over hen, en de grooten gebruiken maght over hen. Doch alsoo sal 't onder u lieden niet zijn: maar so wie onder u sal willen groot worden die sy uwe dienaar, en so wie onder u sal willen d'eerste sijn die sy uwe dienstknegt. Gelijk de soon des menschen niet en is gekomen om gediend te worden, maar om te dienen, en sijne siele te geeven tot een ransoen voor veelen. Matt. 20: 25–28. Mar 10: 42–45. Luk. 22: 25/ 26/ 29.

50. Vr. Verklaar dat onderscheid wat nader?

Antw. By de weereldlike regeering is eene uiterlike Majesteit en lighaamelik bedwang: maar in de Kerk is geen van beiden. De weereldlike regenten sijn Heeren; Luk. 22: 25. de Kerkelike opsienders sijn Dienaars der gemeinten: 2. Kor. 4: 5. de weereldlike heeren gebieden en heerschen; Matt. 20: 25. Luk. 22: 25. de dienaars der gemeinten die beveelen wel; (niet als heerschappye voerende, 1. Pet. 5: 3. 1. Kor. 1: 24.) maar dat doense met vermaanen 2. Thess. 3: 12. 1. Thess. 5: 12. en bidden, als of God door ons bade, seit Paulus. 2. Kor. 5: 20.

51. Vr. Waaruit rijst dit onderscheid?

Antw. Uit Gods tweederley bestell over de menschen. God heeft de wijde weereld onder verscheydene Kooningen en Overheden besteld; maar de Gemeinte besonderlik onder Christus den Middelaar alleen. Die Overheden regeeren elk hun deel van de weereld uiterlik; Christus regeert de gansche Gemeinte / innerlik door sijnen Geest / en uiterlik door sijne dienaars: de weereldlike Heeren regeeren en maaken wetten na Gods Wett; Christus maakt selfs wetten so hy 't verstaat: Matt. 28: 18. De Kooningen der aarde hebben Onderbevelhebbers; Christus heeftse niet van doen / hy is overal selve by 't werk: Matt. 28: 20. en 18: 20. de Regenten der weereld

hebben hunne Gerightsdienaars / om d'onwilligen te dwingen; Christus gebruikt daartoe sijne eigene kraght / welke is 't sweerd sijns monds Openb. 2: 16. en 1: 16.

52. Vr. Wat slagh van Dienaars heeft Christus dan?

Antw. Gelijk d'Overheden Boden hebben die hunne beveelen bekend maaken / en Arbeiders die hun werk doen in huis / hoven en akkers; sulke heefter Christus ook / en dat sijn de Dienaars en Opsienders der Gemeinten daar wy van spreeken: want de Gemeinte is Gods Stad, Heb. 12: 22. volk, 8: 10. en burgers; Efes. 2: 19. d'Opsienders sijn Gods Booden aan zijn volk; Jes. 42: 19. 2. Kor. 5: 20. de Gemeinte is Gods Huis, 1. Tim. 3: 15. de Geloovigen Gods Huisgenooten; Efes. 2: 19. Een Opsiender is Gods Huisversorger, Tit. 1: 7. als een Huisvader, Matt. 13: 52. en Uitdeelder: 1. Kor. 4: 1. Eindelik / wy sijn Gods Medearbeiders; Gods Akkerwerk, Gods Gebouw sijt gy, seide Paulus. 1. Kor. 3: 9.

53. Vr. Maar kont gy dat Maght noemen / dat iemant maar een Boode of Arbeider is?

Antw. Ja: want het is elk niet geoorlofd / maar dieder toe gesteld is / om in 's Koonings werk te treeden / of sijne boodschappen te doen / of sijn huis / hof / akkers en wijngaarden te bewaaren; of op d'andere dienaars en arbeiders toe te sien / om die in 't werk te houden: dat is Gods boode dien ik, seit hy / sende, Jes. 42: 19. sijn arbeider dien hy huurt. Matt. 20: 1 / 7.

54. Vr. 't Is wel datse iet te seggen hebben / so veel als een Boode of Arbeider / of Werkbaas; maar wat heeft dat veel te beduiden?

Antw. Dat en is so weinig niet. Gy moet denken wiens booden datse zijn / 2. Kor. 5: 20. Matt. 10: 40. Luk. 10: 16. en wat boodschap datse brengen / Rom. 10: 15. en wiens werk datse doen. 1. Thess. 5: 13. Sy draagen ons Gods bevel over; daartoe hebbense geene gebiedende / maar eene Bedienende Maght: 2. Kor. 5: 19. want alsoo, seggense / houde ons een ygelik mensche, als Christus Dienaars, en Uitdeelers van Godts verborgentheden: 1. Kor. 4: 1. Erkent daar voor degenen die onder u arbeiden, en uwe voorstanders sijn in den Heere. 1. Thess. 5: 12.

55. Vr. Heeft d'eene Dienst ook meer maght als d'andere?

Antw. Ja: daarom seit Paulus / dat d'Ouderlingen die wel regeeren dubbeler eere weerdig geacht worden, voornaamelik die arbeiden in 't woord en de leere. 1. Tim. 5: 17. En nogh isser onderscheid tusschen d'Opsienders en Diakenen: Fil. 1: 1. want Gods woord te prediken is meer te seggen als de tafelen te dienen. Hand. 6: 2.

56. Vr. Heeft d'eene Opsiender ook over den anderen te seggen?

Antw. Ja / so te verstaan / datse moeten acht hebben op hemselven, en op de geheele kudde Hand. 20: 28. en op malkanderen. Heb. 10: 24. want dat vereischt d'ordre / en sonder dat soude de Eenigheid in de Gemeinte niet konnen bestaan. Maaket eenig opsiender dan verschill over de leere; d'ouderlingen vergaderen daar op te samen, Hand. 15: 6. Hapertet aan iemants leeven; d'ouderlingen die sondigen moeten bestraft worden. 1. Tim. 5: 20.

57. Vr. Hebbense sonder onderscheid over malkanderen te seggen / of komt het alleen sommigen toe datse over anderen staan?

Antw. Gods Woord heeft dat niet bepaald. De Gemeinten mogen daar in sulken ordre stellen als hen best voegt / tot gemeene stightinge: want op d'eene plaats dientet dus beter / op d'andere soo. Daarom ook by de hedendaagse kristenheid / en selfs by de Gereformeerden geen eenderleye styl gevolgd word.

58. Vr. Welke is d'oudste en gebruikelixte wijse van kerkelike Regeering?

Antw. I. Dat iedere Kerk eenen Bisschop of Opsiender heeft / die 't hoofd van d'andere Opsienders is / waaruit de kerkeraad bestaat. II. Een Erzbisschop of Opperbisschop heeft over verscheidene andere Bisschoppen te seggen. III. Metropolitaan is de Bisschop van de Hoofdstad / daar alle Bisschoppen van dat landschap onder staan. IV. Patriarch of Erzvader is de gene die over de samentlike Bisschoppen en Erzbisschoppen en Metropolitaanen van eenige landschappen te seggen heeft: en op die wijse raakten eertijds allenx alle kristen kerken van de gansche weereld onder vijf Patriarchen, sijnde de Bisschoppen van dese vijf beroemde Kooninglike steden / Romen, Konstantinopel, Antiochiën, Jerusalem, Alexandriën. Op 't lest liet sich die van Roomen Paus, dat is / Vader en opperste hoofd van alle Bisschoppen der gansche weereld noemen; hoewel hy nooit van d'andere Patriarchen daar voor erkend is.

59. Vr. Bleeven dan alle kristen Kerken onder die vijf?

Antw. Ook niet. De Russen of Moskowijten sijn van de Grieken gescheiden en den Patriarch van Konstantinopelen afgegaan; hebben nu eenen op sich selfs: d'andere Patriarchschappen sijn ook so niet gebleeven. Doch insonderheid sijn den Roomschen Paus naast hondert jaaren de helft wel afgevallen: te weeten d'Engelssen / Schotten / Deenen / Normannen / Sweeden / de vereenigde Nederlanders / en sommige / Franssen / Duitsen / Swytsers en Ungerssen / ens.

60. Vr. Waarvan komt die verandering?

Antw. Voorneemelik uyt twee oorsaken: dat de Paus te streng en te breed regeerde. Te streng: want hy beswaarde de menschen met een ondraagelik jok van menschelike insettingen / buyten en tegen Gods woord; en dat op hunner sielen saligheid. Te breed: want hy was met het kerkelik alleen niet te vreeden / maar trok ook de weereldlike regeering aen sich / en trad den kooningen op den nekke. Willende Christus Stadhouder wesen / so stelde hy sich tegen Christus; daarom hielden hem die kerken niet meer voor hun hoofd / maar voor den grooten Antichrist.

61. Vr. Wat is te seggen Antichrist?

Antw. Die sich in de plaats van Christus tegen Christus stelt: Gelijk gy wel gehoord hebt, dat d'Antichrist komt, 1. Joh. 2: 18. alsoo heeft u d'ondervindinge geleerd van den Paus / dat dese is de verleider en d'Antichrist, 2. Joh. 1: 7. die mensche der sonde, de soone des verderfs; die hem selven tegensteld en verheft boven al dat God genaamd word (gelijk de Oversten der aarde) of-

te als God geëerd word: (gelijk de Paapse heiligen) alsoo dat hy in Gods tempel (dat is Gods gemeinte 1. Tim. 3: 15.) als een God sitt, hemselven vertoonende dat hy God is. 2. Thess. 2: 3/ 4.

62. Vr. Hoe worden dan die kerken nu geregeerd / welke van den Paus afgevallen zijn?

Antw. Sommige houden sich noch aan de Bisschoppen / maar hebben hunne maght besnoeid en ingetoomd: gelijk de Gereformeerden in Engeland / en de Luterschen in Denemarken / Norwegen en Sweeden. Sommige hebben die Regeeringe noch wat meer veranderd en versacht / houdende in plaats van Bisschoppen Inspectoren, dat is Opsighters / en Superintendenten, dat is Overmeesters / die op eenige Predikanten en Kerken toesien: So is 't in Duitsland en elders daar 't niet Paapsch is. Sommigen hebben alle Predikanten en Opsienders neffens malkanderen gelijk gemaakt: so is 't hier in Nederland en by de Gereformeerden in Vrankrijk.

63. Vr. Maar als alle Opsienders even veel maghts hebben / wat heeft d'een dan te seggen over den anderen?

Antw. Dan staat elk onder allen / en weinigen onder veelen: te weeten ieder Opsiender staat onder sijnen Kerkenraad / de Kerkenraad onder haar Classis, dat is / Verdeeling; de Classis onder haar Synodis, dat is / Zamenkomst van eenige Opsienders uit verscheidene Classen. En dese Synoden sijn somtijds Provinciaal, uit de Kerken en Classen van een landschap besonder / somtijds Nationaal uit verscheidene landen of eene geheele Natie, somtijds algemeene Synoden uit alle kristen landschappen zamen: na dat de saken verre verspreid zijn / en veele of weinige Kerken betreffen die daar over zamen komen.

64. Vr. Plagh dat by ouds ook niet al te wesen?

Antw. Ja: Synoden sijnder altijd geweest: alsser wat swaarigheid voorviel / so vergaderden de bisschoppen en ouderlingen zamen, om op de saake te letten; gelijk aldereerst met d'Apostelen selve geschied is. Hand. 15: 6. In die vergadering wierd dan beslooten / waarnaa datmen sich te righten hadde / het sy in de Leere / of in de maniere van den uyterliken Godsdienst / of in d'oefening van de kristelike Straffe.

65. Vr. Konnen dan de Synoden ook wetten voorschrijven daar wy ons geloof na reguleeren moeten?

Antw. Neen / eigentlik niet: Want d'Ouderlingen moeten opsight hebben, niet als heerschappye voerende over 't erfdeel des Heeren, maar als voorbeelden der kudde geworden zijnde. 1. Pet. 5: 2/ 3. Selfs d'Apostelen gingen so breed niet, dat wy, seide Paulus / heerschappije voeren over uw geloove. 2. Kor. 1: 24.

66. Vr. Hadden d'Apostelen anders meer te seggen als onse tegenwoordige leeraars?

Antw Ja: hun woord was een Gebod, 2. Pet. 3: 2. hunne schriften des Heeren gebooden: 1. Kor. 14: 37. 1. Joh. 2: 7. waaraf sy seggen konden / 't heeft ons en den H. Geest goed gedaght Hand. 15: 28. so dat d'andere leeraars van d'Apostelen beveelen ontvangen mosten. Koloss. 4: 10.

67. Vr.

67. Vr. Hoe hadden zy soo veel te seggen?

Antw. Sy waren van Christus gesonden om 't kristen geloof eerst te planten / en de Gemeenten te grondvesten: daartoe gaf hy hen Instructie, Commissie en Autorisatie, Berigt / Last en Magt.

68. Vr. Wat Instructie of Onderzigtinge gaf hy aan d'Apostelen?

Antw. Na dat hy geleeden hadde heeft hy hemselven weder leevendig vertoond veertig dagen lang, spreekende van de dingen die Gods Kooningrijk aangaan, hen tot verdere onderzigtinge beloovende die ongemeene gaaven van den H. Geest / Hand. 1: 3/4. Joh. 20: 22. en 14: 26.

69. Vr. Hoedanig was hunne Commissie of Last?

Antw. Christus droeg zijne Commissie in 't bestuuren zijner Kerk aan d'Apostelen over / als hy seide / gelijkerwijs my de Vader gesonden heeft, send' ik ook ulieden: Joh. 20: 21. Gaat henen in de gansche weereld, Mar. 16: 15. en onderwijst alle volkeren, deselve doopende, en leerende hen onderhouden al wat ik u geboden hebbe. Matt. 28: 19.

70. Vr. Hoe groot was hunne Magt?

Antw. Al wat zy deeden dat hield Christus van weerde / seggende / so wat gy op aarden binden sult, sal in de hemelen gebonden zijn; en so wat gy ontbinden sult op aarde, sal in d'hemelen ontbonden zijn: Matt. 16: 19. en 18: 18. en besonderen so gy iemands sonden vergeest dien wordense vergeeven; so gy iemanrs sonden houd, dien zijnse gehouden. Joh. 20: 23.

71. Vr. Heeft Gods Gemeinte die Magt noch niet?

Antw. Jase. §. 4. Maar zy heeft nu geene Opsienders diese met sulken gesag uitvoeren konnen. Christus had die Magt als Middelaar van God / die besteldese aan d'Apostelen / d'Apostelen aan de Gemeinte. d'Apostelen hebben alle ding besteld so als 't wesen soude; en de Gemeinte moet volgens ordre der Apostelen daar op letten / dat alles so onderhouden werde: en dat doetse door d'Opsienders en Dienaars / die daar toe van haar gelastigd zijn.

72. Vr. Wat onderscheid stelt gy dan tusschen d'Apostelen en de hedendaagse Leeraars?

Antw. I. Dat d'Apostelen van God selfs; maar onse Leeraars van de Gemeinte beroepen zijn. II. d'Apostelen leerden alles van den H. Geeest; maar dese leeren 't uit de schriften der Apostelen. III. d'Apostelen hadden te beveelen en te gebieden; maar dese hebben anders niet te doen als datse de Beveelen der Apostelen voorstellen / verklaaren en in 't gebruik mogen brengen.

73. Vr. Wat kragt hebben dan de Besluiten van onse Synoden?

Antw. De geesten der profeeten zijn den profeeten onderworpen: 1. Kor. 14: 32. Daarmet wil Paulus seggen / dat het meerder getal goed vindt / moet by 't minder getal gelden. Die dan van de kerke by de meeste stemmen gelastigd zijn / en met de meeste stemmen iet besluiten / 't gene van de kerken die sulken last gegeeven hebben met de meeste stemmen word aangenoomen / dat moet by allen onderhouden worden. In die voegen moet alle dingen eerlik en met order in de gemeinte geschieden. 1. Kor. 14: 40. want God en is geen God van ver-

verwerringe, maar van vreede in alle gemeinten der heiligen. v. 33.

74. Vr. So moet ik dan gelooven dattet waar is al wat de Leeraars met de meeste stemmen besluiten?

Antw. Dat volgt niet. Want de meeste leeraars konnen wel dwaalen; en 't is ook dikwils so gebeurd: die overstemd worden konnen wel 't meeste gelijk hebben / als Nicodemus Joh. 7: 50—. en Josef van Arimathea. Luk. 23: 50/ 51. En somtijds heeft een man so wel gesprooken / dat zy hem alle gehoor gaven, als Gamaliël. Hand. 5: 34/ 40.

75. Vr. Wat helptet dan of de Synoden iet besluiten / alsmer doch niet aan gehouden is?

Antw. 't Helpt so veel. I. Datmen daaruit leert / welke de gemeine leere der Kerken is daar de Synoden uit bestaan: II Dat partijen die hunne verschillen op dat oordeel begeeven hebben / daar in ook moeten te vreeden zijn: 1. Kor. 14: 32. III. Datmen sonder groote redenen niet mag afwijken van de Leer en Ordere / die de Kerken gelijkelik hebben goed gekeurd: want indien iemand schijnt twistgierig te zijn, wy en hebben sulken gewoonte niet, noch de gemeinten Gods. 1. Kor. 11: 16.

76. Vr. Waar voor houd gy dan de kerkelike Besluiten?

Antw. Is 't om de Leere te doen / so zijn 't advijsen: de Leeraars seggen daar af hun gevoelen: 1. Kor. 7: 25/ 40. Is 't van de Dienst en Regeeringe der Kerken / so zijn 't Ordonnantien, die goed gevonden zijn om in de gemeinten t'onderhouden, Hand. 16: 4. Verg. 15: 25/ 28. daar 't voegelik geschieden kan / 15: 19/ 20.

77. Vr. Wel genoomen dat de kerkelike Besluiten streeden tegen Gods Woord?

Antw. Dan moetmen God meer gehoorsaamen als den menschen. Hand. 5: 29. en 4: 19. Maar om niet mis te slaan / ondersoekt de Schriften; Joh. 5: 39. so weet gy Gods wille, en beproeft de dingen die daar af verschillen. Rom. 2: 18.

78. Vr. Seg nu eens / in wat voegen dat de Kerkelike Magt gebruikt word?

Antw. Dat geschied door de verkondiging van 't Euangelium en door d'oefening van kerkelike Straffe: welke beiden te regten de Sleutelen van 't Hemelrijk genaamd worden. Want door d'eerste geschied d'Insinuatie of Bekendmaakinge / en door de tweede geschied d'Executie of Uitvoeringe van de willekeuren des grooten Gods en Saligmaakers.

79. Vr. Aan wie geschied d'Insinuatie?

Antw. Aan alle menschen dien 't Euangelium verkondigt word; waar van 't geluid over de geheele aarde is uitgegaan Rom. 10: 18. 't welk is eene kragt Gods ter saligheid eenen ygeliken die gelooft: want Gods regtveerdigheid word in 't selve geopenbaard uit geloove tot geloove: Rom. 1: 16/ 17. dat is te seggen / door de bekendmaakinge van de Leere der saligheid worden de menschen kragtelik vermaand en beweegd om te gelooven / en alsoo Gods Soon voor hunnen Saligmaker aan te neemen?

80. Vr. Maar hoe word Gods Regtveerdigheid daar door geopenbaard?

Antw. Alsoo / dat God in 't Euangelium zijnen Soon heeft voorgesteld tot eene versoeninge door 't geloof in zijnen bloede Rom. 3: 25. Want dit is d'Uitspraak van 't Euangelium; die in den Soone gelooft, die heeft het eeuwig leeven; maar die den Soon ongehoorsaam is, die en sal 't leeven niet sien, maar Gods toorn blijft op hem. Joh. 3: 36.

81. Vr. Is dat nu so veel als 't Koningrijk der Hemelen voor iemand op of toe te sluiten?

Antw. Ja: want Christus is de Kooning der Kristenen: Siet XVI. §. 60-67. en Gods Gemeinte is het Kooningrijk der Hemelen, Matt. 8: 11. en 13: 12/ 24/ 31. uitgesonderd van 't Kooningrijk deser weereld Joh. 18: 36. Daarvan word ook 't Euangelium het woord des Kooningrijx genaamd. Matt. 13: 19. Die 't Euangelium dan gelooven worden ingelaaten / en aangenoomen tot kinderen des Koningrijx: Matt. 13: 38. maar den ongeloovigen word verklaard / datse sullen uitgeworpen worden; Mat. 8: 12. om datse geen deel nog lot hebben aan dat woord. Hand. 8: 21.

82. Vr. Wat voor Executie volgt daar op?

Antw. Die is eigentlik tweederley: d'eerste geschied nu / en d'andere sal geschieden in de voleindinge der weereld.

83. Vr. Wat salder dan te doen wesen?

Antw. In de voleindinge deser weereld sal de Soon des menschen zijne Engelen (als groote Executeurs) uitsenden, en zy sullen uit zijn Kooningrijk vergaderen alle d'ergernissen en de genen die ongeregtigheid doen; en sy sullen deselve in den vuurigen oven werpen. Matt. 13: 41/ 42.

84. Vr. Moetmen dan 't onkruyd so lang niet staan laaten / Matt. 13/ 30. sonder iemand kerkelik te straffen?

Antw. Geensins: al konnen wy 't al niet uittrekken / wy moeten nochtans toesien / dat het goede kruid van 't onkruid niet verstikt werde; maar datter de Tarwe onder opwassen kan / gelijk 't onkruid onder de tarwe: derhalven moetmen dat uittrekken eer 't so digt onder de tarwe begroeid datmen 't daarnaa niet doen kan sonder de tarwe te beschadigen.

85. Vr. Hoe is 't met d'eerste Executie geleegen?

Antw. Alsoo / dat de Gemeinte of de genen die van de Gemeinte daartoe besteld zijn / eenige straffe oefenen over de genen die sich tegen de kristelike pligten verloopen hebben; en deselve daaraf weder ontslaan wanneer zy sich bekeeren: dat is binden en ontbinden op de aarde. Matt. 16: 18.

86. Vr. Dit dienende wel wat breeder verklaard?

Antw. Wel dan / soo sal ik seggen / I. over wat Persoonen dat deese straffe gaat / II. om wat saken / III. waarin datse bestaat / IV. waartoe datse nut is / V. hoe datse uitgevoerd word.

87. Vr. Wat voor Persoonen zijn dese straffe onderworpen?

Antw. Alle die uiterlik in de Gemeinte zijn / een ygelik die een broeder genaamd word, en niemand anders: want wat hebben wy ook die buiten zijn 'oordeelen? oordeelen wy de genen niet die binnen zijn, maar die buiten zijn oordeelt God. 1. Kor. 5: 11/ 12/ 13.

88. Vr.

88. Vr. Maar wat moetense misdaen hebben alsmense straft?

Antw. Datse kristenen genaamd zijnde ende sich daar voor uitgeevende / nochtans onkristelike Leer of Leeven voeren.

89. Vr. Moetmen alle menschen verwerpen die eenige dwaling hebben in de Leere?

Antw. Neen: want niemant kan in dit leeven sonder eenige dwaalinge zijn / so lang als wy maar ten deele kennen en ten deele profeeteren. 1. Kor. 13: 9. Maar wy verwerpen alleen Ketters Tit. 3: 10. 2. Joh. v. 10. en Scheurmaakers. Rom. 16: 17.

90. Vr. Welke noemt gy Ketters?

Antw. I. Die 't hoofd niet behouden / Kol. 2: 19. en 't fondament van de leere der saligheid niet bewaaren: 1. Kor. 3: 11. 't welk daarin bestaat / dat Jesus is de Christus. Die dese leere niet na komt dien mogen wy niet ontvangen voor een kristen / maar hem houden voor den Antichrist. 2. Joh. v. 7/ 10. II. Of/ sose 't fondament al behouden / wanneerse op dien goeden grond kwade leeringen bouwen. 1. Kor. 3: 12/ 13. en daarby herdnekkelik volherden. Tit. 3: 10.

91. Vr. Waarom moetmen sulke menschen mijden?

Antw. I. Om dat niemand een lid van 't lighaam kan wesen die 't hoofd niet behoud, uit welk het geheele lighaam door de zamenvoegselen en zamenbindingen voorsien en zamengevoegd zijnde, opwast met goede wasdom: Kol. 2: 19. dat een gebouw niet staan kan / dat geen fondament heeft; Matt. 7: 26/ 27. of so iet op 't fondament gebouwd is datter niet op hegten kan / dat word afgebrooken. 1. Kor. 3: 11. II. Om dat de boose menschen en bedriegers altijd tot erger voortgaan, verleidende en wordende verleid, 2. Tim. 3: 13. en hun woord sal voorteeten gelijk de kanker; 2. Tim 2: 17. indien 't verzotte lid niet in tijds afgesneeden word. III. Om dat uit kwaade leere een kwaad leeven volgt: daarom moetmen sich stellen tegen dat ongodlik ydel roepen: want zy sullen in meerdere godloosheid toeneemen. v. 16.

92. Vr. Wie zijn nu Scheurmaakers?

Antw. Die tweedragt en ergernissen aanrigten tegen de leere, Rom 16: 17. door vraagen die dwaas en sonder leeringe zijn 2. Tim. 2: 23. ofte die ook raasen ontrent twistvraagen en woordenstrijd. 1. Tim. 6: 4.

93. Vr. Wat behoeftmen sulke te straffen / wanneerse 't fondament behouden?

Antw. Om dattet niet mogelik is de Gemeinte in rust en vreeden te houden/ daar sulke menschen niet ingetoomd worden: Daarom moetmen sich tegen stellen / weetende datse twistingen voortbrengen, 2. Tim. 2: 23. ja nijd, lasteringen, kwaade nadenkingen, verkeerde krakkeelingen van menschen die een verdorven verstand hebben, en van de waarheid beroofd zijn, meinende dat de Godsaligheid een gewin zy: 1. Tim. 6: 4/ 5. en is derhalven niet beter als datse afgesneeden werden die de Gemeinte onrustig maaken. Gal 5: 12.

94. Vr. Moetmen die ook straffen die van een kwaad leeven zijn?

Antw. Immers ja: Indien iemant een broeder genaamd zijnde een hoereerder

der is, of een gierigaart, of een afgodendienaar, of een lasteraar, of een dronkaart, of een roover; 1. Kor. 5: 11. en voorts een ygelik broeder die ongeregeld wandelt. 2. Thess. 3: 6/ 14.

95. Vr. Wat reden hier toe?

Antw. Dat kanmen ligt sien. I. Gelijk ongelijke peerden niet wel zamen trekken / alsoo kan de vroome geene gemeinschap hebben met den godloosen / die alle jok verscheurt: Jes. 58: 6. En trekt derhalven geen een jok aan met d'ongeloovigen. 2. Kor. 6: 14/ 15. II. En weet gy ook niet, dat een weinig suurdeessem 't geheele deeg suur maakt? 1. Kor. 5: 6. Verg. Psal. 1: 1. en 50: 16/ 18. Immers het maakt eene vermenginge. 1. Kor. 5: 9/ 11. Verg. met 1. Kor. 15. 33.

96. Vr. Wat voor soorte van straffe gebruikt de Kerk?

Antw. De Kerkelike straffe is geheel anders als de weereldlike: Men weet hier niet van vangen of hangen / van geesselen of brandmerken/ van boeten of boeijen; waar door de Rigters der aarde moedwilligen bedwingen. Sy bestaat alleenlik in een vaderlik en broederlik bestuur / en in eene afscheidinge der ongeregelden van 't lighaam der Gemeinte. Rom. 16: 17. Matt. 18: 17. 2. Thess. 3: 6. 2. Tim. 3: 5.

97. Vr. Waar van komt dat onderscheid?

Antw. Uit het verscheiden oogmerk van de wereldlike en kerkelike regeering. De weereldlike overheid beoogt de verdiende uiterlike straffe van den misdaader en de veiligheid van den staat: maar de Gemeinte siet alleenlik op de verbetering van de siele die gesondigd heeft/ en op de wegneeminge der ergernis / die daar door gegeeven is: op de geneesinge van 't ongesonde lid / of immers op de bewaaringe van 't Lichaam.

98. Vr. Wat moetmen dan hier beoogen neffens een Litmaat die gesondigd heeft?

Antw. Brengt den sodanigen te regte, Gal. 6: 1. op dat hy beschaamd worde, 2. Thess. 3: 14. en dat de geest behouden mag worden, 1. Kor. 5: 5. en onse broeder gewonnen; Matt. 18. 15. die door de straffe sal mogen leeren niet meer te lasteren, of so te sondigen: 1. Tim. 1: 20. want de droefheid na God werkt eene onberouwelike bekeeringe tot saligheid. 2. Kor. 7: 10.

99. Vr. Wat voor nuttigheid word hier door voor de geheele Gemeinte beoogd?

Antw. I. Men soekt / so doende / den ouden suerdeessem uit te suiveren, om 't geheele deeg niet suur te maaken. 1. Kor. 5: 7/ 6/ 13. II. Men bestraft en straft den eenen / op dat ook d'anderen vreese mogen hebben 1. Tim. 5: 20. Siet Hand. 5: 11. en met malkanderen namaals dies te beter oppassen. 2. Kor. 7: 11. III. De Gemeinten bewijsen haar selve dus rein te zijn in die sake; 2. Kor. 7: 11. dat de vyanden des Heeren geenen voet komen hebben om te lasteren, 2. Sam. 12. 14. als ofte onder Gods volk so swaare sonden geduld wierden / die ook onder heidenen niet genaamd worden. 2. Kor. 5: 1.

100. Vr. Om nu tot dat oogmerk te geraaken / hoe oeffentmen dese Straffe?

Antw. Dat geschied tweesins / na dat de misdaaden zijn; ofte iemant alleen tegen een persoon gesondigd heeft/of dat hy openbaare ergernis gegeeven heeft.

101. Vr. Wel / als iemant my alleen wat misdaan heeft / hoe moet ik dan met hem handelen?

Antw. Indien u broeder tegen u gesondigd heeft, en hy weet so veel van hem selven niet dat hy by u komt en bid u om vergiffenis / gelijk hy schuldig is te doen; (Matt. 5: 25. Luk. 17: 4.) so gaat henen en bestraft hem tusschen u en hem alleen. Indien hy u hoort, en segt het is my leed; so sult gy 't hem vergeeven, alwaart sevenmaal daags; Luk. 17: 3/ 4. ja zeventigmaal sevenmaal: Matt. 18: 22. want dan hebt gy uwen broeder gewonnen. §. 98. Daarom isser geene straffe bescheiden; die bestraffinge is dan genoeg. 2. Kor. 2: 6.

102. Vr. Maar genoomen of 't so goed niet uitviel?

Antw I. Indien hy u niet en hoort, so neemt nog een of twee met u, op dat in den mond van twee of drie getuigen alle woord besta. II. En indien hy deselve geen gehoor en geeft, so segget de Gemeinte: En indien hy ook de Gemeinte geen gehoor en geeft, so zy hy u als de Heiden en de Tollenaar; Matt. 18: 15/ 16/ 17. Dat is te seggen / houd hem dan niet meer voor een Lidmaat der Gemeinte / gelijk de Jooden geene gemeinschap wilden hebben met de Heidenen en Tollenaaren. Luk. 15: 1/ 2.

103. Vr. Maar als 't openbaare ergernis is?

Antw. Van sommige menschen zijn de sonden te vooren openbaar, en gaan voor tot hunne veroordeelinge; en in sommigen ook volgen zy naar. 1. Tim. 5: 24. Alsmen dan te vooren weet dat het luiden van kwaad leeven zijn / so moetmense niet aanneemen in de Gemeinte: maar indien hunne boosheid eerst uitbreekt / na datse ingesloopen zijn; Jud. v. 4. of datse weder afwijkken van 't heilig gebod, na datse de besmettingen der weereld ontvlooden waren; 2 Pet. 2: 2·/ 20. Dan moetmense wederom afsnijden.

104. Vr. Geschied dat sonder onderscheid?

Antw. Geensins: daar is driederley onderscheid / na datse persoonen van meer of minder aansien zijn / na dat de sonden swaarder of ligter zijn / en na dat de sondaar boetveerdig is of niet.

105. Vr. Wat segje van de Persoonen?

Antw. d'Aansienelijkste luiden moeten met meerdere voorsigtigheit / en nogtans met meerderen yver getugtigd worden. Siet 2. Sam. 12: 1—4. en 7—12: Voorsigteliker: want tegen eenen ouderling en neemt geene beschuldiging aan dan onder twee of drie getuigen. Ernsteliker: want die sondigen bestraft in tegenwoordigheid van allen, op dat ook d'anderen vreese mogen hebben. 1. Tim. 5: 19/ 20.

106. Vr. Wat onderscheid stelt gy in de Sonden?

Antw. Sommige sonden zijn alleenlik Ergernissen voor de swakken: Luk. 17: 1. en ik kan iemant wel ergernis geeven / als ik doe dat in hemselven geoorlofd; en ik weet dat mijn broeder daar door geergerd word. Rom. 14: 13—21. Maar andere sonden zijn openbaare werken des vleesches, Gal. 5: 19/ 20/ 21. die selfs onder de heidenen strafbaar zijn; 1. Kor. 5: 1. waar door Gods naam

naam gelasterd word: Rom. 2: 24. Sulke sonden moeten noodsakelik alderswaarst in de Gemeinte gestrafd worden.

38. Vr. Isser ook geen onderscheid te maaken / ofte iemant eens in eenige groove sonde vervallen is / dan of hy daar zijn werk af maakt?

Antw. I. Broeders, indien ook een mensche overvallen ware door eenige misdaad, gy die geestelik zijt, brengt den sodanigen te regte met den geest der sagtmoedigheid; siende op u selven, op dat ook gy niet versogt en word. Gal. 6/ 1. II. Maar ontrekt u van eenen ygeliken broeder die ongeregeld wandelt: 2. Thess. 3: 6. of so hy eens tot kwaad vervallen is / en herdnekkelik daar by blijft / na d'eerste en tweede vermaaning; so verwerpt hem / Tit. 3: 10. en vermengt u niet met hem; 2. Thess. 3: 14. maar doet gy den boosen uit u lieden weg, en geeft hem over (so te spreeken) aan den Satan. 1. Kor. 5: 5. 1. Tim. 1: 20.

108. Vr. Hoe geestmen iemant over aan den Satan?

Antw. Alsmen hem onweerdig verklaard om langer een Lidmaat van Gods Gemeinte te blijven; en dat hy dienvolgens daaruit gesloten word: dan rekentmen sulken mensche buiten Christus rijk in 't rijk des Duivels te wesen / gelijk als te vooren eer hy tot de Gemeinte bekeerd werd / wanneer hy kwam 'tontwaken uit den strik des Duivels, onder welken hy gevangen was tot zijne wille. 2. Tim. 2: 26.

109. Vr. Magmen met sulke menschen geenerleije gemeinschap houden?

Antw. Menschelike en burgerlike gemeinschap is geoorlofd: maar kristelike gemeinschap is verbooden. Want gy kont u niet geheelik van alle boose menschen onthouden; anders soud gy moeten uit de weereld gaan. 1. Kor. 5: 10. Maar so iemant als een kristen tot u komt, en de regte leere niet en brengt, 2. Joh. v. 10. of so iemant een broeder genaamd zijnde een hoereerder is, of in diergelike sonden leeft; so wil Paulus / dat gy met sodanigen niet en sult eeten: 1. Kor. 5: 11. ja ontvangt hem liever niet in u huis, en segt tot hem niet, zijt gegroet. Want die in sulke gelegentheid tot hem segt, zijt gegroet, die heeft gemeinschap aan zijne boose werken. 2. Joh. v. 11.

110. Vr. Souden Man en Wijf niet mogen scheiden / als een van beiden uit de Gemeinte gebannen word?

Antw. Geensins. Want al konnense malkanderen niet meer voor kristenen kennen / so blijvense nochtans Man en Wijf / Verg. Gal. 3: 28. Luk. 17: 34. 't Gene dan God zamengevoegd heeft dat en scheide de mensche niet. Matt. 19: 6. En alsser al verscheel om 't geloof is / so gebied nochtans de Heere, dat het wijf van den man niet en scheide, en dat de man het wijf niet en verlaate. 1. Kor. 7: 10/ 11/ 12–16.

111. Vr. Maar moet ik veel strenger handelen met een broeder of suster die sondigt / als met eenen ongeloovigen?

Antw. Eensdeels strenger / eensdeels sagter. Gy moet meer afkeer hebben van zijne boose werken / maar ook meer genegentheid tot zijn persoon. Zijne sonde is swaarder als de ongeloovigen / om dat hy den weg der geregtigheid gekend heeft, 2. Pet. 2: 20/ 21. en den wille zijns Heeren geweeten heeft. Luk. 12:

12: 47. Maar zijn persoon moet u liever wesen / om dat hy u nader is: daarom houd hem niet als een vyand, maar vermaand hem als een broeder. 2. Thess. 3: 15:

112. Vr. Indien hy de vermaaningen gehoor geest / hoe moetmen dan met hem handelen?

Antw. Danmoetmen hem wederom aanneemen. Den sodanigen is de bestraffinge genoeg, die van veelen geschied is: alsoo dat gy daar en tegen hem liever moet vergeeven en vertroosten, op dat de sodanige door al t' overvloedige droefheid niet eenigsins en werde verslonden. En in sulke voegen moetmen de liefde aan hem bevestigen. 2. Kor. 2: 6/ 7/ 8. Want indien iemant onder u van de waarheid is afgedwaald, en dat iemant hem bekeert, die weete dat de gene die eenen sondaar van de dwaalinge zijns wegs bekeert, sal eene siele van den dood behouden, en sal menigte der sonden bedekken. Jak. 5: 20:

HET DERDE DEEL.

Van 's Menschen

DANKBAARHEID.

XXVII. HOOFDSTUK.

Van de Heiligmaakinge.

1. Vraage.

KOmende nu tot het Derde Deel der Kristelike Leere van de Dankbaarheid / wat valt daar over te seggen?

Antw. Hoe noodig datse is / XXXII. Sondag / en waarin datse bestaat. XXXIII. Sondag / ens.

2. Vr. Nademaal wy alleen uit genade door Christus salig worden / isser dan al veel aan geleegen hoe datmen leeft?

Antw. Ja voorseker: want vry gemaakt zijnde moeten wy leeven als vrye, doch niet de vryheid hebbende tot een dexel der boosheid, maar als dienstknegten Gods. 1. Pet. 2: 16. Want vry gemaakt zijnde van de sonde, so zijt gy dienstknegten der geregtigheid. Rom. 6: 18/ 22. ens. Siet XXIV. §. 72—78.

3. Vr. Volgt dat juist?

Antw. Ja / dat moet volgen: de leere des Euangeliums brengt dat so met. God verkondigt allen menschen alomme, datse hen bekeeren, Hand. 17: 30. Want Gods saligmaakende genade onderwijst ons, dat wy de godloosheid en wee-

weereldsche begeerlikheden versaakende, maatiglik en reghtveerdelik en godsaliglik leeven souden in de tegenwoordige weereld. Tit. 2: 11/12.

4. Vr. Wat sonderlinge reden heeft een kristen mensch om goede werken te doen?

Antw. I. Om dattet billik is / 86. Vr. II. Om dattet noodig is. 87. Vraage.

XXXII. SONDAG.

86. Vraage. Nademaal wy dan van alle onse sonden en ellendigheden / sonder eenige onse verdienst alleen uit Gods genade door Christus verlost zijn; waarom moeten wy Goede Werken doen?

Antwoord. Daarom dat Christus / na dat hy ons met sijn bloed heeft vrygekocht / ons ook door sijnen Geest na sijn Beeld vernieuwt: op dat wy door erkentenis van so groote weldaaden / ons door al ons leeven dankbaar tot God betoonen / en hy door ons gepreesen werde. Daarnaa ook / dat elk by hemselfs van zijn geloof uit de vrughten versekerd zy. En eindelik / dat wy door onsen godsaligen wandel ook onsen naasten tot Christus mogen winnen.

5. Vr. Om wat reden segt gy nu / dat het billik is?

Antw. Het is I. om God te danken / II. ons selfs te verseekeren / en III onsen Naasten te winnen.

6. Vr. So dunkt u dan / dat gy God ten voorsten dankbaar wesen moet voor sijne genade u door Christus betoond?

Antw. Dat is meer als reden: want het is Gods Oogmerk en onse Plight.

7. Vr. Had God dan voor om ons beter te maaken door de genade zijns Soons?

Antw. O ja: want wy sijn sijn maaxel, geschapen in Christus Jesus tot goede werken, welke God voorbereid heeft, op dat wy in deselve souden wandelen: Efes. 2: 10. en Christus heeft hem selven voor ons gegeeven, op dat hy ons soude verlossen van alle onse ongereghtigheid, en hem selven een eigen volk soude reinigen, yverig in goede werken. Tit. 2: 14.

8. Vr. En heeft hy ons daartoe verplight?

Antw. Ook al: dat wy verlost sijnde uit de hand onser vyanden hem dienen souden sonder vreese, in heiligheid en gereghtigheid voor hem alle dagen onses leevens. Luk. 1: 74/75. Ik bidd u dan, broeders, door de ontfermingen Gods, dat gy uwe lighaamen stelt tot eene leevende, heilige en Gode welbehaaglike offerhande, welke is uwe redelike godsdienst: Rom. 12: 1. om sijne deugden te verkondigen die u geroepen heeft uit de duisternis tot sijn wonderbaar light. 1. Pet. 2: 9. Daarom weest dankbaar. Kol. 3: 15. Siet 2. Kor. 5: 14/15.

9. Vr. Konnen onse deugden van Gods deugden niet gescheiden worden?

Antw. Geensins; de Reghtveerdigmaakinge en Heiligmaakinge gaan zamen: De genen die Christus met sijn Bloed gekocht heeft / die heeft hy ook door sijnen Geest geheiligd: want hy is ons geworden Reghtveerdigmaakinge en Heiligmaakinge, 1. Kor. 1:30. Gy sijt afgewasschen, gy sijt gereghtveerdigd, gy sijt geheiligd: 1. Kor. 6:11, want dit is Gods wille, uwe Heiligmaakinge. 1. Thess. 4:3. So dan iemant in Christus is, die is een nieuw schepsel. 2. Kor. 5:17. Wy hebben hem lief, om dat hy ons eerst heeft lief gehad. 1. Joh. 4:19. Siet Openb. 22:11.

10. Vr. Maar is God door onse dankbaarheid en heiligheid verbeterd / om dat hy daar so op staat?

Antw. Neen: wat sal ik den Heere vergelden? Psal. 116:8. mijne goedheid, seide David / en raakt tot u niet. Psal. 16:2. Want wie heeft hem eerst gegeeven? en 't sal hem vergolden worden: want uit hem, en door hem, en tot hem zijn alle dingen. Rom. 11:35/36.

11. Vr. Waartoe strekt hem dan onse Dankbaarheid?

Antw. Op dat wy souden sijn tot prys sijner heerlikheid: Efes. 1:12/6. Dit volk, seit hy / hebb ik my geformeerd; sy sullen mijnen lof vertellen. Jes. 43:21. En niet alleen wy / maar ook anderen die onse goede werken siende God daarover verheerliken: Matt. 5:16. Maar so gy kwaalik leeft / daar gy Gods volk zijt / so word om uwent wille Gods Naam gelasterd. Rom. 2:24.

12. Vr. Wat sekerheid geeftet voor u selven / wanneer gy een beter Leeven leid?

Antw. Dat ik van mijn Geloof / en volgens dien van de Saligheid uit sulke vrughten versekerd ben: want het geloof is door de Liefde werkende; Gal. 5:6. een goede boom brengt goede vrughten voort. Matt. 7:17. XXIV. §. 75, 76, 77. En so veele alsser door Gods Geest geleid worden die zijn Gods kinderen, en erfgenaamen. Rom. 8:14/15. daarom, broeders, beneerstigt u te meer om uwe roepinge en verkiesinge vast temaaken. 1. Pet. 1:10.

13. Vr. Maar wat sijn 't voor werken / waaruit men weeten kan oft iemant bekeerd is of niet?

Antw. I. De Werken des Vleesches sijn openbaar: welke sijn overspel, hoererije, onreinigheid, ontughtigheid, afgoderije, venijngeevinge, vyandschappen, twisten, afgunstigheden, toorne, gekyf, tweedraght, ketteryen, nyd, moord, dronkenschappen, brasseryen, en diergelijke: II. Maar de Vrught des Geestes is liefde, blijdschap, vreede, langmoedigheid, goedertierentheid, goedheid, geloove, saghtmoedigheid, maatigheid. Gal. 5:19–22.

14. Vr. Wat voordeel doen wy onsen Naasten door een godsalig leeven?

Antw. Dat wy hem daarmet winnen en mede trekken tot ons geloof en tot Christus. Daarom laat u light schijnen onder de menschen, Matt. 5:16. dat is / houd uwen wandel eerlik onder de Heidenen, op dat in 't gene sy kwaalik van

van u spreeken, als van kwaaddoenders, sy uit de goede werken die sy in u sien, God verheerliken mogen in den dagh der besoekinge. 1. Pet. 2: 12. Siet 1. Kor. 7: 16. en 1. Pet. 3: 1/2.

15. Vr. Soud 't hem schaadelik konnen zijn / so wy kwaalik leesden?

Antw. Ja: daar soud een ander sich aan ergeren; en dan souden wy oorsaak sijn van zijnen vall. Nu / het en kan niet wesen datter geene ergernissen komen; doch wee nochtans den genen door welken sy komen. Luk. 17: 1/2. Matt. 18: 7/8. Mar. 9: 42.

87. Vraage. Konnen die dan niet salig worden die in hun ondankbaar / sondig leeven sorgeloosilik volherdende / sich van hunne boosheid tot God niet en bekeeren?

Antwoord. In geenerleije wijse: want de H. Schrift seid; noch hoereerders, noch afgodendienaars, noch overspeelders, noch ontughtigen, noch die by mannen liggen, noch dieven, noch gierigaarts, noch dronkaarts, geene lasteraars, geene roovers en sullen Gods kooningryk beërven. 1. Kor. 6: 10.

16. Vr. Gaat dat dan vast/ so lang als iemant kwaalik leest/ dat hy niet kan salig worden?

Antw. Ja: want uit het bewijs in den Catechismus weet gy, dat geen hoereerder, of onreine, of gierigaart, die een afgodendienaar is, erfenis heeft in Christus en Gods Kooningryk. Efes. 5: 5. Gal. 5: 21. Joh. 3: 15. Openb. 21: 8/27. En daarom wie gy zijt / indien gy u niet bekeert, so sult gy alle desgelijx vergaan. Luk. 13: 3/5.

17. Vr. In hoe veele stukken bestaat onse dankbaarheid?

Antw. In twee: wel te Leeven en wel te Bidden: om te doen 't gene ons God gebied / door Gehoorsaamheid; XXXIII.–XLIV. Sond. en om te versoeken 't gene hy ons belooft / door 't Gebed. XLV–LII. Sond.

XXXIII. Sondag.

18. Vr. Waarin bestaat de Gehoorsaamheid / ofte datmen wel leest?

Antw. Datmen sijn ongeregeld Leeven verandert na de regelen van Gods Woord. Word veranderd door de vernieuwinge uwes gemoeds, op dat gy meugt beproeven welke de goede en welbehaagende en volmaakte wille Gods zy. Rom. 12: 2.

19. Vr. Waarom moeten wy veranderen?

Antw. I. Om dat wy in ons selven niet deugen / Siet VII. §. 39. ens. II. en dat wy so ondeugende niet konnen salig worden. Indien gy u niet en veranderd, so en sult gy in Gods Kooningrijk niet ingaan: Matt. 18: 3. want sonder Heiligmaakinge sal niemant God sien. 1. Thess. 4: 3. Indien gy dan na den vleesche leeft, so sult gy sterven; maar indien gy door den Geest de werkinge des lighaams dood, so sult gy leeven. Rom. 8: 13.

20. Vr.

20 Vr. Moet dese Verandering juist in 't Gemoed wesen; is 't uiterlik niet genoegh?

Antw. Neen: maar de Liefde die God eischt moet komen uit het herte; 1. Tim. 1: 5. want sijne wett is eene wet des Gemoeds Rom. 7: 23. d'uiterlike mensche kan 't hem niet doen; maar d'inwendige mensch, Rom. 7: 22. de verborgene mensche des herten 1. Pet. 3: 4. De Heere siet het herte aan, 1. Sam. 16: 7. en seit/ Geef my uw herte. Spreuk. 23: 26.

21. Vr. Wat naamen geef je dese Verandering of Vernieuwing?

Antw. Ten aansien van God so noemtmen 't Heiligmaakinge: 1. Kor. 1: 30. want sijn Geest maakt ons heilig. 6: 11. Ook heetet Wedergeboorte: want na sijnen wille heeft hy ons gebaard. Jak. 1: 18. Ten aansien van den mensche so is 't eigentlik / Bekeeringe: want het is sijn schuldige plight; het Euangelium vermaant eene ygeliken / Bekeert u. Matt. 3: 2. en 4: 17. ens.

22. Vr. Maar word de Bekeeringe niet wel Heiligmaakinge genaamd / en de Heiligmaakinge Bekeeringe?

Antw. Ja / dikwijls: vermits doch 't een sonder 't ander niet wesen kan. Als God ons heiligt / dan geeft hy ons Bekeeringe; Hand. 5: 21. en 11: 18. en dan sijt gy bekeerd, 1. Pet. 2: 25. wanneer gy geheiligd sijt. 1. Kor. 6: 11. En als gy u bekeerd en doet Gods wille, dat is uwe Heiligmaakinge. 1. Thess. 4: 3. Want als wy onsselven reinigen van alle besmettingen des vleesches en des geestes, so voleindigen wy de Heiligmaakinge in Gods vreese. 2. Kor. 7: 1.

23. Vr. Wel / als wy ons selven bekeeren / wat heeft er God dan met te doen?

Antw. God doetet altemaal dat wy iets doen / 't Is God die in ons werkt beide 't willen en 't werken na sijn welbehagen. Fili. 2: 13. Hem moeten wy bidden dat hy ons kraght geeve om ons te bekeeren / Heere, bekeert ons tot u, so sullen wy bekeert zijn. Klaagl. 5: 21.

24. Vr. Konnen wy dan onsselven niet bekeeren?

Antw. Neen. Wy bekeeren ons; maar wy hebben 't uit ons selven niet: wy doen 't werk; maar door Gods kraght. XXII. §. 26, 27 Ik weet, ô Heere, dat by den mensche sijn wegh niet en is; 't en is niet by eenen man die leeft, dat hy sijnen gang righte. Jerem. 10: 23.

88. Vraage. In hoe veel stukken bestaat de waarachtige Bekeeringe des Menschen?

Antwoord. In twee stukken; d'Afsterbinge des Ouden / en d'Opstandinge des Nieuwen Mensches.

25. Vr. Waarin bestaat de reghte Bekeering?

Antw. Datmen sich van 't Kwaad keert tot het Goed; van den onreghten wegh tot den reghten. So gy u dan bekeeren sult, Jer. 4: 1. so wijkt af van 't Kwaade en doet het Goede: Psal. 34: 15. en 37: 27. Jes. 1: 16/ 17. ja / haatet het boose en hebt het goede lief. Amos 5: 15. Want gy waart als dwaalende schaapen, (Jes. 53: 6.) maar gy sijt nu bekeerd tot den herder en opsiender uwer sielen. 1. Pet. 2: 25.

26. Vr. Waar leestmen van den Ouden en Nieuwen Mensche?

Antw. In de vermaanninge van den Apostel / hoemen Christus Leere volgen sal; te weeten / dat gy soud afleggen den OUDEN MENSCHE, en den NIEUWEN MENSCHE aandoen: Efes. 4: 22/ 24. alsmede in de reden die hy geeft / waarom datmen niet liegen moet; dewyle gy, seit hy / uitgedaan hebt den OUDEN MENSCHE, en den NEUWEN aangedaan. Kol. 3: 9/ 10.

27. Vr. Wat verstaat hy daar door?

Antw. Gelijk hy 't selfs verklaart: d'oude Mensch, dat is / de voorige wandeling, die bedorven word door de begeerlikheden der verleidinge. De Nieuwe Mensch bestaat in waare Reghtveerdigheid en Heiligheid. Efes. 4: 22/ 24. d'Oude Mensch is een onherbooren Mensch / die noch in sijne oude sonden ligt / daar niet goeds aan is: maar als iemant wedergebooren is / dan heeft hy dat oude kwaad afgelegd; en 't is of hy een geheel nieuw mensch geworden is.

89. Vraage. Wat is d'Afsterbinge des Ouden Mensches?

Antwoord. 't Is een hertelik leedwesen / dat wy God door onse sonden vertoornd hebben; en deselve hoe langer hoe meer haaten en vlieden.

28. Vr. Waarin bestaat d'Afsterbinge des Ouden Mensches?

Antw. 't Is de Sonde te Haaten en te Laaten. Daarom gy Lief hebbers des Heeren, haatet het kwaade. Psal. 97: 10. En een ygelik die Christus naame noemt, sta af van ongereghtigheid. 2. Tim. 2: 19.

29. Vr. Wat is lighter / de Sonde te Haaten of te Laaten?

Antw. Te laaten. Want menig laat de sonden om dat hyse niet kan uitvoeren / en heester nochtans wel lust toe / dien hy so light niet afleggen kan. Siet VII. §. 68, 69, 70.

30. Vr. Maar moetmen de sonden juist haaten?

Antw. Ja: en dat met vasten, en met geween, en met rouwklaagen. Joel. 2: 12. en 1: 13. want d'offerhanden Gods sijn een gebrooken geest; Psal. 51: 19. en op desen sal ik sien, spreekt de Heere, op den armen en verslaagenen van geeste, en dien die voor mijn woord beeft; Jes. 66: 2. en segt / my is seer bange. 2. Sam. 24: 14. ik ben bekommerd van wegen mijne sonde. Psal. 38: 19. Siet Luk. 5: 8. en 18: 13.

31. Vr. Kan een godloos mensch ook niet wel bedroefd sijn over zijne sonden?

Antw. Ja: maar de Droefheid is tweederley / d'eene na God, en d'andere na de weereld: 2. Kor. 7: 10. waaraf d'oorsaken en vrughten veel van malkanderen verschillen.

32. Vr. Wat verschill isser in d'Oorsaken?

Antw. De godloosen sijn bedroefd om 't ongemak dat uit de Sonde ontstaat; als Kajin Gen. 4: 13/ 14. en Farao. Exod. 9: 27/ 28 en Achab 1. Kon. 21: 27. maar de godsaligen om de schandelikheid die daar in bestaat / waarover hy hem schaamt. Rom. 6: 21.

33. Vr. **Wat onderscheid isser in de Vrughten?**
Antw. De Droefheid na God werkt eene onberouwlike Bekeeringe tot saligheid: (**Luk.** 15: 18/ 19. **Matt.** 26: 75. **ens.**) maar de Droefheid der weereld werkt de Dood; 2. **Kor.** 7: 10. **als** aan Saul. 1. **Sam.** 28: 6. **ens.** en 31: 4. **en** 31: 4. **en** Judas **den Verraader wel gebleeken is. Matt.** 27: 3/ 4/ 5.
34. Vr. **Doetmen dan geenerhande sonde alsmen van herten bekeerd is?**
Antw. **Met wille niet:** 't gene ik haate dat doe ik. **Rom.** 7: 15. XXII. §. 35, 36. XXIV. §. 77. **Wy konnen d'aangeboorene verdorventheid niet geheelik kwijd worden in dit leeven:** XXII. §. 34, 39. **maar nochtans sal een opreght kristen sijn best doen/** dat de sonde **in hem** niet en heersche. **Rom.** 6: 12. **want** die van Christus **volk** sijn hebben 't vleesch gekruist met de beweegingen en begeerlikheden. **Gal.** 5: 24.

90. Vraage. **Wat is d'Opstandinge des Nieuwen Mensches?**
Antwoord. **'t Is eene hertelike vreugd in God door Christus/ en een ernstige lust en liefde om na Gods wille in alle goede Werken te leeven.**

35. Vr. **Waarin bestaat het aandoen van den Nieuwen Mensche?**
Antw. **De Deugd te Beminnen en te Beleeven/** Ik hebbe Lust, o mijn God, om u welbehaagen te doen: **Psal.** 40: 9. **Die so gesteld is/** die wandelt door den geest, en volbrengt de begeerlikheid van 't vleesch niet. **Gal.** 5: 16.
36. Vr. **Sô moetmen/ hoor ik wel/ God met Lust dienen?**
Antw. **O ja: hy heeft geenen lust aan een** volk dat met geenen lust bevangen word **om hem te dienen. Zefan.** 2: 1. So iemant hem onttrekt, mijne siele, **zeit hy/** heeft aan hem geen behaagen: **Heb.** 10: 38. **Hy houd van** een gewillig volk, **Psal.** 110 3. **Daarom** verblyd u in den Heere altijd; wederom segg ik u, verblijd u. **Fili.** 4: 4. **en** 3: 1. Want ik hebb' een vermaaken in Gods wet na den inwendigen mensche. **Rom.** 7: 22.
37 Vr. **Moet die Lust wesen tot alle deugden/ of is 't tot sommige genoegh?**
Antw. **Tot altemaal: want dat eischt God/** Och datse sulk een herte hadden om my te vreesen en alle mijne gebooden t'allen dagen t'onderhouden! **Deut.** 5: 29. Want wie de geheele wett sal houden, en in een sal struikelen, die is schuldig geworden aan allen. **Jak.** 2: 10.
38. Vr. **Maar soud een de Lust niet vergaan konnen alsmen bevind hoe swaar dat het is Gods wille in alles na te komen?**
Antw. **Neen: de Lust en voelt geen Last.** Sijne gebooden en sijn niet swaar **voor sijne kinderen/ die geerne doen watse doen.** 1. **Joh.** 5: 3. Want mijn jok is saght, en mijn last is light, **seit onse oudste broeder/ Christus/ Matt.** 11: 30. **Siet** IV. §. 26.
39 Vr. **Kan de vreese en eerbiedigheid tot God dien Lust niet minderen?**
Antw. **Ook niet: want het word ons beide gebooden:** Dient den Heere **met vreese,** en verheugt u met beevinge. **Psal.** 2: 11. Werkt uwes selfs salig-

heid met vreese en beeven: Filip. 2: 12. en laat ons evenwel toegaan met een waaraghtig herte in volle versekerdheid des geloofs, onse herten gereinigd sijnde van de kwaade conscientie. Heb. 10: 22.

40. Vr. Komt de Conscientie hier ook te pas?

Antw. Ja/ insonderheid. Want het einde des gebods is Liefde uit een rein herte, en uit eene goede Conscientie. 1. Tim. 1: 5. Daarom hebt eene goede Conscientie, 1. Pet. 3: 16. en oefent u selven hier in om altijd eene onergerlike conscientie te hebben. Hand. 24: 16. en 23: 1.

41. Vr. Men seit veel van Conscientie: maar wat is Conscientie?

Antw. 't Heet so veel als Medeweetenschap, dat is te seggen de kennis die de mensch in hem selven heeft van sijne eigene gedaghten: besonderlik so veel als het goed of kwaad doen belangt/ so betoonen alle menschen het werk der wet geschreeven in hunne herten, hunne CONSCIENTIE MEDE GETUIGENDE, en de gedaghten onder malkanderen hen beschuldigende of ook onschuldigende. Rom. 2: 15.

42. Vr. Wat noemt gy goede of kwaade Conscientie, 1. Pet. 3: 16. Heb. 10: 22.

Antw. De Conscientie noem ik goed alsse my ontschuldigt, maar kwaad wanneerse beschuldigt. Als my mijn gemoed getuigt dat ik wel doe/ so hebb ik eene goede Conscientie; maar wanneer ik by my selven bevinde dat mijn doen niet goed is/ dan hebb ik eene kwaade Conscientie.

43. Vr. Maar oordeelt de Conscientie altijd reght?

Antw. Neen: want sommiger verstand en conscientie is bevlekt: Tit. 1: 15. die oordeelen dan verkeerdelik/ so datse 't kwaade goed heeten, en 't goede kwaad. Jes. 5: 20. Sommige verdooven hunne eigen verstand/ datse door al te grooten lust in de sonde/ niet eens overleggen watse doen; als die de waarheid in ongereghtigheid t'onderhouden, Rom. 1: 18. hebbende hunne eigene conscientie als met een brandyser toegeschroeid: 1. Tim. 4: 2. want sy weeten niet datse kwaad doen. Pred. 4: 17.

44. Vr. Kannen wel kwaad doen met eene goede conscientie, of goed met eene kwaade conscientie?

Antw. Men kan geen goed doen met eene kwade conscientie: maar dat goed is word dan kwaad/ alsset tegen onse dwaalende conscientie strijd. Want die acht iet onrein te zijn (al en is 't so niet) dien is het onrein. Rom. 14: 14/ 20. Tit. 1: 15. Maar men kan geen kwaad doen met een goede conscientie: want die weet goed te doen, en niet en doet, dien isset sonde. Jak. 4: 17.

45. Vr. Scheeltet veel ost een Mensch eene Goede of Kwaade Conscientie heeft?

Antw. Merkelik. Want Salig is hy die hemselven niet en oordeelt, (dat is veroordeelt) in 't gene dat hy (met reden) voor goed houd: Rom. 14: 22. Geliefde indien ons herte ons niet en veroordeelt, so hebben wy vrymoedigheid tot God: 1. Joh. 3: 21. dan is onse roem dese, naamelik het getuigenis onser conscientie, 2. Kor. 1: 12. Maar de Kwaade Conscientie is als eene

voortgedreevene see, die en kan niet rusten: de Godloosen, segt mijn God, en hebbe geene vreede. Jes. 57. 20/ 21. want indien ons hert ons veroordeelt, God is meerder dan ons herte, en hy kent alle dingen. 1. Joh. 3: 20.

46. Vr. Maar isser wel iemant op aarde dien zijn herte niet en veroordeeld, want geen mensch isser die niet en sondigt? 1. Koon. 8. 46. 2. Kron. 6: 36. Wie kan dan eene goede Conscientie hebben?

Antw. Wy hebben nochtans I. eene geruste Conscientie, als wy glooven/ dat Christus ons met God versoent heeft: Rom. 5: 1. en 8: 1/ 3 - 34. II. Eene vrije Conscientie, wanneer wy verseekerd zijn dat wy eene goede saak voor hebben: 1. Pet. 3: 16. Psal. 7: 4/ 5. III. En eene goede Conscientie, als wy God opregtelik dienen/ al konnen wy 't juist niet volmaaktelik doen: Job 31. Jes. 38: 3. als wy maar seggen mogen voor God/ 't is in uwe weetenschap dat ik niet godloos ben: Job. 10: 7. want ik en ben my selven geen ding bewist. 1. Kor. 4: 4.

47. Vr. Wanneer staat ons dat 't oordeelen of wy wel of kwaalik doen?

Antw. Eer wy iets doen/ moeten wy overleggen of 't goed of kwaad is: is 't dan goed so moeten wy 't niet laaten; maar is 't kwaad/ so mogen wy 't niet doen. Hand. 4: 19. En hebben wy dat overleg doe versuimd/ so moeten wy de Conscientie vraagen als 't gedaan is; Jes. 5/ 3/ 4. is 't dan wel gedaan/ wy mogen ons verblijden/ 2. Kor. 1: 12. houdende die goede conscientie; 1. Tim. 1: 19. maar is 't kwaalik/ so hebben wy ons te bedroeven en te beteren. 2. Kor. 7: 9.

48. Vr. Maar hoe sal ik maken dat ik altijd eene onergerlike Conscientie mag hebben?

Antw. Leert wat u te doen staat/ en doet wat gy geleerd hebt. Joh. 13: 17. Wanneer gy Gods Regt en wille weet, en beproeft de dingen die daar af verschillen, Rom. 1: 32. en 2: 18. dan zijt gy u selven eene wet, en betoont het werk der Wet geschreeven in uw' herte. v. 14: 15. En voorts oefent u selven, om altijd met alle goede Conscientie te wandelen voor God en de menschen. Hand. 23: 1. en 24: 16.

49. Vr. Wel/ dat komt op de goede Werken aan/ om die te leeren en te doen?

Antw. So is 't: de genen die aan God gelooven moeten sorge draagen om Goede Werken voor te staan, Tit. 3: 8/ 14. en derhalven tot alle Goed Werk bereid zijn. Waar toe wy geschapen zijn in Christus Jesus; Efes. 2: 10. om te wandelen weerdiglik den Heere tot alle behaaglikheid, in alle Goede Werken vrugt draagende. Kol. 1: 10.

50. Vr. So moest ik my dan voor al wachten voor de Kwaade Werken?

Antw. 't Moet volgen. I. En hebt geene gemeenschap met d'onvrugtbare werken der der duisternis; II. maar bestraftse ook veel eer. Efes. 5: 11. want sulke menschen/ al belijdense datse God kennen, nochtans verlooghenen zy hem met de werken; alsoo zy grouwelik zijn en ongehoorsaam, en tot alle goed werk ondeugende. Tit. 1: 16.

91. Vraa-

91. Vraage. Welke zijn dan Goede Werken?

Antwoord. Alleen die uit waaren Geloove / na Gods Wet / hem ter Eere geschieden : maar niet die op ons goeddunken of menschelike insetttingen gegrond zijn?

51. Vr. Waaraan sal ik weeten oft mijn Werk goed is?

Antw. Dan is 't een Goed Werk / wanneer 't uit eenen goeden Grond voortkomt / met een goed Oogmerk geschied / en na eenen goeden Regel gedaan word.

52. Vr. Welk is dan de regte Grond van Goede Werken?

Antw. Het Geloof: datmen wel weet watmen doet / en reden van zijn doen kan geeven / dat men'er Gode dienst met doet. Een ygelik zy in zijn eigen gemoed ten vollen versekerd, dat hy den Heere doet het gene hy doet/ of laat het gene hy laat: Rom. 14: 5/6. verg. Zach. 7: 5. Maar die daaraan twijfelt wanneer hy iet doet / is veroordeeld; om dat hy 't niet uiten Geloove doet: want al wat uit geen geloof is dat is sonde. v. 23.

53. Vr. Wat grond van Geloof moet een Kristen hier in hebben?

Antw. Al wat gy doet met woorden ofte met werken, doet het al in den name des Heeren Jesus, dankende God en den Vader door hem. Kol. 3: 17. Efes. 5: 20. 1. Thess. 5: 18.

54. Vr Met wat Oogmerk moetmen de Goede Werken doen?

Antw. Om God daar door te eeren. Al wat gy doet, doet het al tot Gods Eere: 1. Kor. 10: 31. want de vrugten der geregtigheid zijn door Jesus Christus tot Gods Heerlikheid en Prijs. Filip. 1: 11. Soekt gy eigen Eere / so is 't gansche Werk bedorven. Matt. 6: 1/2/5.

55. Vr. Welk is nu de Regel van de Goede Werken?

Antw. Gods Woord en Wet. Mijne regten, segt God / sult gy doen, en Mijne insettingen sult gy houden: ja Mijne insettingen en Mijne regten sult gy houden: Levit. 18: 4/5. Deut. 4: 1/2. en 11: 32. Ezech. 20: 19/20. alleenlik daarom / dat het des Heeren Gebooden zijn. 1. Kor. 14: 37. Siet II. §. 1. Tot de Wet dan / en tot het Getuigenis: (want Gods Wet is een Getuigenis van zijnen wille) sose niet en spreeken noch wandelen na dit woord, het sal zijn datse geenen dageraad of voorspoed sullen hebben. Jes. 8: 20.

56. Vr. Oft wy somtijds niet wisten wat Gods Woord eischt / souden wy dan ons eigen goeddunken niet mogen volgen?

Antw. Neen / Gy en sult niet doen een yder wat in zijn oogen regt is : Deut. 12: 8. Siet Jes. 1: 11–15. want daar is een weg die iemand regt schijnt; maar 't laatste van dien zijn wegen des doods. Spreuk. 14: 12. en 16: 25. Siet 1. Sam. 13: 11/ 12/ 13. en 15: 19/ 20/ 21. Die hunne eigene gedagten volgen / die wandelen op eenen weg die niet goed is / en zijn een wederstreevig volk: Jes. 65: 2. Want so doende wederstreeftmen dikwyls Gods wille/ meinende hem eenen dienst te doen. Joh. 16: 2. en Hand. 22: 3. en 26: 9. Gal. 1: 13/ 14. verg. 1. Kor. 15: 9. 1. Tim. 1: 13.

57. Vr. Maar om juist mijn eigen hoofd niet te volgen / oft ik / my na an-

dere Menschen Geboden reguleerde / om God te dienen?

Antw. Dat deugt ook niet. Te vergeefs, seit hy / eerense my, leerende leeringen die geboden van menschen zijn. Matt. 15: 9. Jes. 29: 13/ 14. Sulke dingen alle verderven door 't gebruik, die ingevoert zijn na de geboden en leeringen der menschen. Kol. 2: 22/ 18–21. Siet Jerem. 19: 5.

58. Vr. Wel / soud ik de gewoonte mijner vooroudern niet mogen volgen?

Antw. Ook niet; wanneer gy niet verseekerd zijt datse wel gedaan hebben. Want indien kwalik / so en wandelt niet in d'insettingen uwer Vaderen, en onderhoud hunne regten niet. Ezech. 20: 18/ 19. Gy hebt God veel eer te danken / als gy door kennis van zijn woord verlost zijt uit uwe ydele wandeling, die u van de Vaderen is overgeleverd. 1. Pet. 1: 18.

59. Vr. Wel hoe! magmen dan geen ding doen / of 't moet juist uitdrukkelik in Gods Woord geboden zijn?

Antw. Als een werk goed sal heeten in sich selven / om God daarmet te dienen; so moeter ten minsten eenig bewijs van wesen uit Gods Woord: al staatet juist niet uitdrukkelik beschreven / als wy maar konnen beproeven, dattet Gods wille is. Rom. 12: 2.

60. Vr. Maar zijnder geene Middelmaatige Werken / die in Gods woord niet geboden of verboden zijn.

Antw. Ja: en die zijn daarom in sich selven goed noch kwaad: Sy zijn alleenlik geoorlofd. Maar kanmer wat goeds met uitregten / so zijn 't goede werken: souder kwaad van komen / so zijn 't kwaade werken. Alle sodanige dingen zijn my geoorlofd, maar alle dingen en zijn niet oorbaar; alle dingen zijn my geoorlofd, maar alle dingen stigten niet: 1. Kor. 10: 23. en 6: 12. Daarom siet toe, dat dese uwe magt niet eeniger wijse een aanstoot worde den geenen die swak zijn. 1. Kor. 8: 9.

61. Vr. Hoe? wat kan 't een ander schaaden / wanneer ik doe 't gene my geoorlofd is?

Antw. 't Is wel / hebt gy dat geloove? hebt dat by u selven voor God: Rom. 14: 22. Doch in allen en is de kennisse niet; En daarom hunne conscientie swak zijnde word bevlekt: 1. Kor. 8: 7. Dat dan u goed niet gelasterd en worde. Rom. 14: 16.

62. Vr. Wat raakt my dat / oft een ander sich aan my ergert / als ik doe dat my geoorlofd is?

Antw. Daar is tweederley Ergernis / Gegeeven of genoomen. Neemt iemant ergernis wanneer ik wel doe / dat komt op hem selven aan: salig is hy die aan my niet en sal geërgerd worden. Matt. 11: 6. Maar geeft gy iemant ergernis / wanneer gy doet het gene gy met al so goeden gemoed kond laaten; so en wandelt gy niet meer na liefde. Daarom oordeelt niet so seer wat u geoorlofd is; maar oordeelt dit liever, naamelik dat gy een broeder geenen aanstoot ofte ergernis en geeft. Rom. 14: 15/ 13. ens.

XXXIV. Son-

XXXIV. Sondag.

92. Vraage. **Hoe luid de Wet des Heeren?**

63. Vr. **Maar om my na Gods Wet te reguleeren / ben ik aan alle Wetten verbonden die in Gods Woord te vinden zijn?**

Antw. **Neen: daar is tweederley onderscheid. I. Sommige wetten zijn gemeen voor alle man / wat ieder een in den gemeenen wandel te doen of te laaten heeft; sommige zijn besonder voor dees en geenen / wat elk in zijn beroep staat waar te neemen. II. Wederom eenige Wetten zijn voor altoos; andere zijn maar voor een tijd.**

64. Vr. **Wat Wet is 't die altijd duurt en alle menschen verbind?**

Antw. **Die noemen wy de Wet der Seden / of liever de Wet der Deugden: waar af het kort begrijp verhandelt is in 't V. Hoofdstuk over Matt.** 22:37—40.

65. Vr. **Welke Wetten zijn 't dan die maar voor sekeren tijd duuren moesten?**

Antw. Dat zijn de Gebooden en Regten die de Heere door den dienst Mose aan de kinderen van Israël gebooden heeft. **Num.** 36: 13. **Psal.** 147: 19/ 20.

66. Vr. **Zijn die alle van eenderleijen inhoud?**

Antw. **Neen: zy waren tweederley / kerkelike en Burgerlike; anders noemt menſe de Wet der** Ceremonien, **en de Wet der** Politie.

67. Vr. **Welke was de Wet der** Ceremonien?

Antw. **Volgens welke dat zy magtig veele swaare uitwendige Belastingen moesten waarneemen in den Godsdienst.** X. §. 47, 48. **enſ.** Een jok, **seide Petrus** / 't welk noch wy, noch onse Vaders hebben konnen draagen. **Hand.** 15: 10.

68. Vr. **Waarom den Jooden alleen so swaaren last opgeleid?**

Antw. **Om dat zy alleen hadden** d'aanneemiuge tot kinderen, en de heerlikheit, en de verbonden, en de beloftenissen; **so was 't billik dat zy ook alleen hadden** de wetgeevingen en den dienst: **Rom.** 9: 4.

Die den lust geniet, Ook geen last verdriet.

69. Vr. **Zijn dese Wetten nu uit?**

Antw. **Ja: met dat Christus gestorven was / verlooren dese** Ceremonien **hunne kragt** / welke zijn **geweest** eene schaduwe der toekomende dingen; maar 't lichaam is Christus: **Kol.** 2: 17 **Heb.** 10: 1. **die** 't slagtoffer en spijsoffer soude doen ophouden. **Dan.** 9: 27. **Siet hier van breeder.** XI. §. 40, 41, 44.

70. Vr. **Zijn dan de Jooden hedendaags aan Moses wetten niet meer gebonden?**

Antw. **Neenſe: en wy noch veel minder / die nooit onder dat jok geweest zijn / daar van zy nu vry gemaakt zijn; alſſe 't weeten willen en den** Messias **erkennen / en de** tekenen der tijden onderscheiden. **Matt.** 16: 3. **Want de tijden seggen nu so / dat** Christus is u ydel geworden, die door de wet wilt geregtveerdigt worden. **Gal.** 5: 4. **Siet** XXV. §. 31.

71. Vr.

71. Vr. Wat doen de Jooden dan huidendaags / datse noch so veele nieuwe insettingen daarenboven onderhouden / welke beschreeven staan in hunnen Talmud, een boek wel so groot als tien Bibels?

Antw. Dat doense uit verkeerden yver dienſe tot God bebben, maar niet met verstand: Rom. 10:2. Want tot den huidigen dag toe, wanneer Moses geleesen word, so ligt een deksel op hun herte: 2. Kor. 3: 15. so dat zy Christus voor de Saligmaaker niet erkennen: Joh. 1: 11. maar meenen dat de saligheid een erfpagt is voor hen alleen: behalven ook datse van ouds af gewend zijn / sich meer te bemoeijen met de sotte verdigselen van hunne Leeraars / als met de suivere waarheid van Gods Woord. Matt. 15: 1–6. Mar. 7: 1–13. Maar als Israel tot den Heere sal bekeerd zijn, so word het dexel weggenoomen. 2. Kor. 3:16.

72. Vr. Maar wat segt gy van 't Pausdom / daarmen 't kristen volk noch met oude en nieuwe Ceremonien beswaart?

Antw. Dat zy God versoecken, leggende sulk een jok op de discipelen; Hand. 15: 10. welke tot vryheid geroepen zijn Gal. 5: 13. staat dan in de vryheid, met welken ons Christus vrygemaakt heeft, ende en word niet wederom met het jok der dienstbaarheid bevangen. Gal. 5: 1.

73. Vr. Wat was de Wet der Politije?

Antw. Dat was het *Corpus Juris Iudaici*, de Lands ordonnantie, ofte het Landregt der Jooden; waar in God hen selfs voorgeschreeven heeft / hoe zy 't Land regeeren en 't Regt bedienen moesten / so lang alsse woonden in 't Land Kanaan.

74. Vr. Langer niet?

Antw. Neen: want het zijn meestendeel sulke wetten / die zy in vreemde Landen of onder vreemde Volkeren niet onderhouden konnen; mitsdiense juist passen op de gelegentheid van 't Land Kanaan en den aard van 't Joodsche Volk / mitsgaders op de gelegentheid van hunnen Staat en Godsdienst / om die beiden in train te houden.

75. Vr. Doen die Wetten dan nu langer geen nut?

Antw. Ja / tot Leeringe: want als wy bemerken hoedanige wetten van den allervolmaakten wetgeever aan zijn liefste volk gegeeven zijn; so konnen wy daaruit leeren wat dat over al regt en billik is; om voor ons selfs na vereisch van onse gelegentheid dergelijken goeden polizy te volgen.

76. Vr. Aangesien echter / datmen dese driederleije wetten vind in Gods Woord; staan die elk besonder te leesen / of door malkanderen?

Antw. Meestendeel door malkanderen in 't Oude Testament; insonderheid in de boeken van Moses / daarse na vervolg van tijd zijn aangetekend: maar in 't nieuw Testament vint gy geene geboden als na de Wet der Seeden.

77. Vr. Waar dewijle gy segt / dat ik my alleen na de Wet der Seden reguleeren moet; hoe onderscheid ik die dan best van d'andere Wetten?

Antw. Volgt dese regelen. I. Al wat bekend is uit de Natuur / doet dat volgens de Schriftuur. Want de H. Schrift leert ons den redelijken Godsdienst, die

die in reden bestaat. Rom. 12: 2. V. §. 5, 6, 7. II. Wat in 't Nieuw Testament so wel gebooden word als in 't Oude / dat blijft onveranderd. Siet. XI, §. 50, 51. III. Al wat van de Liefde des herten spreekt tot God of de menschen / dat is sedelik en redelik; want de Liefde is de vervullinge der Wet. Rom. 13: 10. IV. Al wat aan geen onderscheid van Volk of Land of Tijd bepaald is / dat verbind alle Volken in alle Landen voor altijd.

78. Vr. Weet gy niet een bekwaam exempel daar dit altemaal op past?

Antw. Ja: den Heeren uwen God sult gy aanbidden. Deut. 6: 13. I. Dit is bekend uit de Natuur: want daar is geen so heidenschen volk / of zy aanbidden 't gene zy voor God houden: maar 't geene zy hier in kwaalik doen / word ons in de H. Schrift beter geleerd; gelijk hier / datmen den Heere alleen sal aanbidden. II. Dit word ook in 't Nieuw Testament gebooden. Matt 4: 10. Luk. 4: 8. Openb. 19: 10. en 22: 9. III. Dit vereischt liefde des herten: want men God niet kan bidden sonder geloove / en niet kan gelooven sonder 't herte. Rom. 10: 14/ 10. Joh 4: 24. IV. Dit heeft altijd en overal en by alle menschen plaats: aangesien God altijd overal is en by allen. Hand. 17: 27.

79. Vr. Weet gy ook sulk een staaltje van de wet der Ceremoniën?

Antw. Neemt dit eens. Lev. 11: 5/6/7. Verbied God konijnen, haasen, swijnen t'eeten Eertijds dan geschiedde Gode dienst/als men sich van die spijsen onthield: doch 't was geen redelike Godsdienst / maar alleen eene uiterlike ceremonië: Want I. de Natuur is niet afkeerig van sulk vleesch; maar 't smaakt en bekomt ons wel: en de Schriftuur leert ons datmen zijn eigen lighaam voeden en onderhouden mag na vereisch van de natuur. Efes. 5: 29. 1. Tim. 5: 23. Psal. 104/ 14/ 15. en dat geen ding onrein is in hemselven, Rom. 14: 14. 1. Kor. 10: 26. II. In 't Nieuw Testament is 't eeten van allerley vleesch vry. Rom. 14. Kol. 2: 16/ 20/ 21/ 22. en 't selve nu te verbieden, is eene leeringe der duivelen. 1. Tim. 4: 1: 3/ 4/ 5. III. Dit raakt ook 't herte niet / maar den mond; en 't gene ten monde ingaat en verontreinigt den mensche niet: Matt. 15: 11. De Spijse in sich selven en maakt ons Gode niet aangenaam. 1. Kor. 8: 8. Siet Zach. 7: 5/ 6. Eeten is geen werk van conscientie. 1. Kor. 10. 25/ 27. ens. IV. Sulk onderscheid van spijsen past ook overal niet: wanter veele landen zijn; daar sulke spijse / als voor de Jooden rein was / niet is te bekomen.

80. Vr. Nu eens wat van de Burgerlike Wetten?

Antw. Sodanig was de Wet van den Scheidbrief tusschen Man en Wijf / Deut. 24: 1. I. Dese wet was niet volgens de Natuur: want van den beginne is 't alsoo niet geweest; Matt. 19: 8/ 4/ 5. 't is den Jooden alleenlik toegelaaten. v. 8: 4/ 5. II. In 't Nieuw Testament word se plat uit tegen gesprooken: 't gene God heeft zamengevoegd dat scheide de mensche niet. Matt. 19: 6. III. De Liefde des herten vereischt ook het tegendeel / insonderheid tusschen Man en Wijf: want niemant en heeft ooit zijn eigen vleesch gehaat; maar hy voed en onderhoudtet. Efes. 5. 29. IV. Booven dien was dese Wet ook gepast op den aart en staat des Joodschen volx / om de hardigheid van hunne herten wat toe te geeven / Matt. 19: 8. en de vermeerdering des geslagts te vorderen / wel-

ke hen van God als een besondere segen beloofd was. Gen. 15: 5. Deut. 10: 22.

Exod. 20: 1---17. Deut. 5: 6---21.

God sprak alle dese woorden, seggende:

't Eerste Gebod.

Ik ben de HEERE uwe God, die u uit Egyptenland, uit den dienst-huise uitgeleid hebbe: Gy en sult geene andere Gooden voor mijn aangesigt hebben.

Het tweede Gebod.

Gy en sult u geen gesneeden Beeld nog eenige Gelijkenisse maaken, van 't gene dat boven in den hemel is, noch van 't geene dat onder op de aarden is, nog van 't gene dat in de wateren onder d'aarde is: Gy en sult u voor die niet buigen, noch hen dienen. Want ik de HEERE uwe God ben een yverig God, die de misdaad der Vaderen besoek aan de kinderen, aan 't derde en aan 't vierde lid der genen die my haaten; en doe barmhertigheid aan duisenden der genen die my lief hebben, en mijne gebooden onderhouden.

Het derde Gebod.

Gy en sult den Naam des HEEREN uwes Gods niet ydelik gebruiken: want de HEERE en sal hem niet onschuldig houden die zijnen Naam ydelik gebruikt.

Het vierde Gebod.

Gedenkt des Sabbathdaghs, dat gy dien heiligt. Ses dagen sult gy arbeiden en al u werk doen. Maar de sevende dagh is de Sabbath des HEEREN uwes Gods: dan en sult gy geen werk doen, gy, noch u soon, noch uwe doghter, noch u dienstkneght, noch uwe dienstmaagd, noch u vee, noch uwe vreemdeling die in uwe poorten is. Want in ses dagen heeft de HEERE den hemel en d'aarde gemaakt, de see en al watter in is; en hy ruste ten sevenden dage: daarom segende de HEERE den Sabbathdagh, en heiligde den selven.

Het vijf de Gebod.

Eert uwen Vader en uwe Moeder: op dat uwe dagen verlengd worden in den lande dat u de HEERE uwe God geeft.

Het seste Gebod.

Gy en sult niet doodslaan.

't Sevende Gebod.

Gy en sult niet eghtbreeken.

't Achtste Gebod.

Gy en sult niet steelen.

Het negende Gebod.

Gy en sult geen valsch Getuigenis spreeken tegen uwen naasten.

Het tiende Gebod.

Gy en sult niet begeeren uwes naasten huis: gy en sult niet begeeren uwes naasten wyf; noch sijnen dienstknegt, noch sijne dienstmaagd, noch sijnen osse, noch sijnen esel; noch iet dat uwes naasten is.

93. Vraage. Hoe worden dese Tien Gebooden gedeeld?

Antwoord. In twee Tafelen: waarvan d'eerste in vier gebooden leert/ hoe wy ons tegen God sullen draagen; de twee in ses gebooden/ wat wy onsen Naasten schuldig zijn.

81. Vr. Bemerkende dat gy onderscheid weet te maaken tusschen de Gebooden die ons aangaan/ en die ons niet aangaan; wat segt gy van de Tien Gebooden?

Antw. Dat sijn de tien woorden of voorwaarden van Gods Verbond met sijn volk Israel/ die God selfs/ ontrent vierde half duisend jaar geleeden/ in de Woestijne Sinai in Arabien/ op den Berg Horeb/ ten aanhooren van 't gansche volk/met eene donderende stem/en blixemende onweders uit het midden des vuurs heeft uitgesprooken: daarna met duidelike letters van Gods eygen schrift in twee steenen Tafelen gegraveerd; en door Moses aan 't Volk overhandigd/ en in d' Arke, dat is/ kiste des Verbonds bewaard; om te strekken tot eenen korten Regel des leevens voor dat Volk/ geduurende dat selve verbond. Exod. 20. en 31: 18. en 34: 1/4/27/28. Deut. 5 en 10: 4/5. Heb. 12: 18-21.

82. Vr. Maar vermitser driederleije Wetten zijn; tot welke van de drie brengt gy de Tien Gebooden?

Antw. Tot geen van allen: maar tot alle drie meest echter tot de Sedelike Wet/ die niet alleen de grond/ maar selfs het pit en merg is van d'andere beiden. Matt 22: 30. Mar. 12: 33. Doch de Wet der Tien gebooden is de grond en aanleg geweest van alle Gebooden die God zedert niet met eigene stemme/ maar om des volx swakheid t' ontmoeten door den dienst van Moses aan de kinderen van Israel heeft voorgesteld. Siet daar op na Heb. 12: 18-21. en Exod. 20: 18-22. Deut. 5: 1-5/22-31. Exod. 24: 1-4/12-18. en 31: 18. Levit. 27: 46. en 27: 34. Num. 36: 13. Ezech. 20: 11/12.

83. Vr. Blijktet ook uit de Tien Gebooden/ datse niet alleenlik op de Seden sien?

Antw. Ja/ alsmer slegts wel op let. Want I. Sy spreeken ten meerendeel maar van d'uiterlike gehoorsaamheid: so als door de Ceremonien en de Politijke Wet voegelijx konnen in train gehouden worden: maar de Sedelike Wet dringt meest op d'innerlike gehoorsaamheid. II. De woorden en de stijl zijn gepast

past op de gelegentheid des Joodschen volx in 't besonder; als Exod. 20: 2/ 10/ 12. Deut. 5: 14/ 15/ 16. maar de Sedelike Wet behoort tot alle natien.

84. Vr. Waar met soud gy bewijsen dat Gods meininge niet geweest is / in de Tien Geboođen de Wet der Seden alleen te begrijpen? 43.

Antw. I. Om dat Christus de Hoofdsomme van de geestelike en sedelike Wet in andere woorden begrijpt / die van God selfs op Horeb niet zijn uitgesprooken. Matt. 22: 36/ 37. Mar. 12: 28/ 29. Luk 10: 25/ 26. II. Om dat de Tien Gebooden in sich selven gesteld worden tegen 't Euangelium / waar door zy vernietigd zijn / en tot ons niet behooren: Heb. 12: 18–27. Siet ook Gal. 3. maar de Geestelike Wet der seden blijft in 't Euangelium / en word daar door noch meer versterkt. Tit. 2: 11: 12/ 1. Pet. 4: 1/ 2. III. Om dat de Tien woorden zijn de woorden des Verbonds, Deut. 10: 4. en 5: 2. dat door een beter verbond vernietigd is. Heb. 8: 7–13. Verg. Exod. 24. met Heb. 9: 19. 44

85. Vr. Waartoe dan dese Tien Gebooden met sulken toestel van Majesteit uitgesprooken / met Gods eigenen vinger in twee steenen Tafelen beschreven/ en in de Kiste des verbonds bewaard; alsse alleenlik de Wet der Seden niet en zijn?

Antw. I. Waarom dat alle d'andere Gebooden ook op die wijse niet gesprooken zijn / daarvan was des Volx verslagentheid oorsaak. Exod. 20: 19. Deut. 5; 23–28. Heb. 12–18–22. II. Dat dese in steenen Tafelen beschreeven zijn / gaf te kennen datse so lang duuren souden als de Tafelen duurden; op dat Gods eigen hand niet vergeefs soud in de weereld zijn: Maar nu zijn de Tafelen verlooren en de Wet is afgeschaft. De Wet der Seden is nooit in steenen tafelen geschreeven, maar in vleeschelike tafelen des herten. 2. Kor. 3: 3. III. Dat de Tien Gebooden in d'Arke des Verbonds gelegd zijn / gaf te kennen datse van eene natuure waaren als die Arke en dat Verbond / dat is / verganklelik: maar de Wet der Seden blijft altijd.

86. Vr. Wilje dan seggen / dat wy nu niets meer hebben 't onderhouden van 't gene in de Tien Gebooden staet?

Antw. Dat zy verre: maar ik verstaa 't so / dat wy 't voornaamste daar van noch onderhouden moeten: § 82. niet om dattet in de Tien Gebooden staat/ of so als 't daar staat; want op die wijse was 't alleen tot Jsrael geseid: maar om andere redenen / die te vooren geseid zijn; §. 78. al wat daar in gevonden word 't welk met die regelen niet overeenkomt / dat moet tot de verganklelike Wetten gebragt worden.

87. Vr. Komen ons de Tien Gebooden dan wel meer te staat?

Antw. Ja: grootelix; als wy maar op 't onderscheid letten tusschen 't Oud en Nieuw Testament / so hebben wy in de Tien Gebooden eenen Regel des Kristeliken Leevens / en een Voorschrift van de Gehoorsaamheid der geloovigen: so verre dat ons elk van de tien met aangaat so wel als eertijds den Jooden / hoewel niet op de selve wijse.

88. Vr. Wat meenje daar met?

Antw. Datter niet een van de tien gebooden is / of het verbind ons mede: maar met dit onderscheid / I. sommige behooren tot ons so alsse met woorden

zijn

zijn uitgedrukt / als besonderlik die van de tweede tafel: want dit, gy en sult geen overspel doen, gy en sult niet dooden, gy en sult niet steelen, gy en sult geen valsch getuigenis geeven, gy en sult niet begeeren, word in dit woord als in eene hoofdsomme begreepen, naamelik in dit, gy sult uwen naasten lief hebben gelyk u selven. Rom. 13: 9. II. Alle de besondere omstandigheden die in de Tien Gebooden sijn uitgedrukt / raaken alleene d'Israeliten; maar de saake selfs die daar onder begreepen is / raakt ons kristenen mede: en dat heeft voornaamelik plaats in 't 4. gebod.

89. Vr. Stelt gy dan eenig besonder onderscheid tusschen de Tien Gebooden?
Antw. Ja: want sy sijn van verscheiden inhoud / en worden verscheidelik voorgesteld: Verscheiden is de saak en verscheiden is de spraak.

90. Vr. Hoe word d'Inhoud der Tien Gebooden verdeeld?
Antw. Sy scheiden sich selven in twee Tafelen / gelijkse in twee tafelen van God geschreeven zijn. Exod. 31: 18. en 34: 1. Deut. 10: 1. Want de 4. eerste Gebooden sien op God / de ses laatsten op onsen Naasten: even gelijk als de Wet der Seden van Christus onderscheiden word. Matt. 22: 37/ 38/ 39. Siet V. Hoofdst.

91. Vr. Welk is d'inhoud van elk Gebod in d'eerste Tafel?
Antw. Het Eerste leert / welke de God sy / dien men dienen moet; het Tweede / op wat wijse dat men hem eeren moet; het Derde / hoe grooten Eerbiedigheid dat men hem schuldig is; het Vierde / wat Tijd men tot sijnen dienst besteeden moet.

92. Vr. Wat leeren de ses Gebooden der Tweede Tafel?
Antw. De vijf eersten verbieden de Sonden; het laatste den Oorsprong der sonden: naamelik aldus: Het vijfde Gebod leert Onderdanigheid / het seste Vreedsaamheid / het sevende Kuischeid / het achste Regtveerdigheid / het negende Opregtigheid / het tiende de Bestieringe der Gedaghten.

93. Vr. Merkt gy ook onderscheid in 't voorstellen deser Tien Gebooden?
Antw. Ja: by 't Eerste en Vierde Gebod staat de reden waarom God het verbied of gebied. By 't Derde staat eene dreiginge / by 't Vijfde eene belofte / by 't Tweede staatet alle beide.

94. Vr. Heeft dat iet besonders in?
Antw. Buiten twijfel. Want het geeft te kennen / dat de gebooden van de eerste Tafel van meerder belang zijn als van de tweede; Matt. 22: 38. en dat aan 't eerste Gebod van de tweede Tafel meer gelegen is / als aan de rest. Efes. 6: 2.

95. Vr. Isser meer onderscheid?
Antw. Dit ook: Het seste / sevende / achtste en negende gebod worden met korte woorden voorgesteld; om datse van natuure klaar bekend zijn: d'anderen worden wijdloopiger verhaald / om dat wy van natuure daar in minst bekend en daar toe minst genegen zijn.

96. Vr. Weetje noch meer?
Antw. Dit noch: Het Vierde en 't Vijfde worden so voorgesteld / dat God daar

daar in iets gebied; d'anderen ſijn met ſulke woorden uitgedrukt/ datter ons iet in verbooden word.

97. Vr. Is 't dan Gods meening/ ons in die twee Gebooden alleenlijk iets te gebieden/ en in d'anderen acht alleenlik te verbieden?

Antw. Geenſins. Het goed ſtaat altijd tegen 't kwaad: Als God wat goeds gebied/ ſo moetmen verſtaan/ dat hy inſgelijx het kwaad verbied 't welk daar tegen ſtrijd. En wederom/ als hy eenig kwaad verbied/ ſo gebied hy 't goed daar tegen. By exempel/ als hy gebied vader en moeder t'eeren, ſo verbied hy vader en moeder te vloeken; Exod. 21:17. en als hy de leugen verbied/ ſo gebied hy de waarheid. Efeſ. 4:25.

98. Vr. Wel/ hoeftmen anders niet te doen of te laaten/ als 't gene hier uitdrukkelik gebooden of verbooden word?

Antw. Immers ja: maar overmits de Tien Gebooden in 't kort geſteld zijn/ ſo worden in elk de voornaamſte ſtukken ſleghs genoemd/ waaruit men dan moet oordeelen van alle ſonden of deugden van den ſelven ſlagh: gelijk als wanneer God verbied valſch getuigenis/ ſo verbied hy alle leugentaal; en wanneer hy gebied Vader en Moeder 't eeren/ ſo wil hy ook dat men den Overheden moet gehoorſaam zijn.

99. Vr. Kont gy de Tien Gebooden tot kortere Hoofdſtukken betrekken?

Antw. Ja: tot deſe vier/ I. Godſaligheid/ in 't 1. Gebod; II. Godſdienſtigheid/ in 't 2/3/4/ Gebod; III. Reghtveerdigheid/ in 't 5/6/7/8/9. Gebod; IV. Genoegſaamheid/ in 't 10. Gebod.

100. Vr. Hoe toont gy dat nader? - - - - - - f.407.

Antw. Aldus. In elke Tafel ſtaat aan te merken/ I. de innerlike Heiligheid des gemoeds/ en II. d'uiterlike Oefening des Leevens. Die heiligheid heet in d'eerſte Tafel Godſaligheid/ in de tweede Genoegſaamheid: want Godſaligheid is een groot gewinn met Vergenoeginge. 1. Tim. 6:6. d'Oefening beſtaat neffens d'eerſte Tafel in Godſdienſtigheid/ neffens de tweede in Reghtveerdigheid.

XXVIII. HOOFDSTUK.

Van de Godſaligheid.

1. Vraage.

HOe veele ſtukken ſijnder aan te merken over 't Eerſte Gebod?

Antw. Twee: I. de Voorreden/ Ik ben de HEERE uwe God, die u uit Egypten-land, uit den dienſthuiſe uitgeleid hebbe, II. het Voorſtel/ Gy en ſult geene andere Gooden voor mijn aangeſight hebben.

2. Vr. Waartoe dient ſulken Voorreden?

Antw.

Antw. Om 't volk van Israel door dzie redenen te verplighten aan den eenigen / waaren God / I. dat sy hem daar voor kenden uit de kraghtige werken / waardoor hy se verlost hadde: Exod. 15: 11/12. II. dat sy hem daarom behoorden lief te hebben / die so groote weldaaden aan hen beweesen hadde: Deut. 4: 20. Exod. 15: 13. en 10: 4. III. Dat sy alleen in Verbond stonden met God / als haaren God; en daarom hem alleen hadden t'ontsien / als zijn Volk. Exod. 19: 5. Levit. 26: 12.

3. Vr. Wat houd het Voorstel in?

Antw. Dat sy so besonderlik onder Godts oogen verkeerende / hem alleen moesten voor oogen houden; en voor al geenen anderen God eeren in de besondere tegenwoordigheid van den eenigen en waaren God.

94. Vraage. **Wat gebied God in 't Eerste Gebod?**

Antwoord. **Dat ik / so lief als my mijner siele saligheid is / alle Afgoderije / Tooverije / Waarseggingę / Superstitie of Bygeloove / Aanroepinge der heiligen of andere schepselen / mijde ende vliede: en dat ik den eenigen waaren God regt leere kennen / hem alleen vertrouwe / in alle ootmoedigheid en lijdsaamheid my hem alleen onderwerpe / van hem alleen alle goed verwagte / hem van ganscher herte lief hebbe / vreese en eere: Alsoo dat ik eer alle schepselen afga en vaaren laate; dan dat ik in 't alderminste tegen zijnen wille doe.**

95. Vraage. **Wat is Afgoderije?**

Antwoord. **Afgodery is / in de plaatse des eenigen waaren Gods / die sich in zijn Woord geopenbaard heeft / ofte beneven den selven / iet anders versieren of hebben / daar op de mensche zyn vertrouwen set.**

4. Vr. Heeft dit Gebod nog by de Kristenen plaats?

Antw. Immers ja; Wy hebbender diergelijke en nog grootere reden toe als dies tijds d'Israelijten: naamelik om te wandelen weerdiglik den Heere, tot alle behaaglikheid, dankende den Vader, die ons getrokken heeft uit de magt der Duisternisse, en overgesett in 't kooningryk des Soons sijner liefde. Kol. 1: 10/12/13.

5. Vr. Welke sijn de Hoofd-sonden daar dit Gebod tegen gesteld is?

Antw. Die sijn vier / Godloosheid / Afgodery / Ongeloovigheid en Bygeloovigheid: Uit Ongeloovigheid rijst Godloosheid; uit Bygeloovigheid komt Afgoderye.

6. Vr. Wat is Ongeloovigheid?

Antw. Wanneer alle gedaghten des menschen zijn, datter geen God is. Psal. 10: 4. want de dwaas seit in sijn herte, daar en is geen God: Psal. 14: 1. en 53: 2. Hy gelooft niet dat God de weereld regeert: Psal. 59: 8. en 94: 7.

Hy gelooft Gods Woord niet: 2. Pet. 3: 3/4. Hy gelooft niet datter een leeven na dit levenis. 1. Thess. 4: 13. Daarom wil hy doen wat hem lust / hy roemt over den wensch sijner siele. Psal. 10: 3. Siet dan toe, broederen dat niet t'eeniger tijd in iemant van u en sy een boos en ongeloovig herte, om af te wykken van den leevendigen God: Heb. 3: 12/ 13.

7. Vr. Volgt dat dan uit d'Ongeloovigheid / datmen van God af wijkt?

Antw. Ja: en dat noemen wy Godloosheid: want de godloosen seggen tot God, wijkt van ons, want aan de kennis uwer wegen hebben wy geenen lust? wat is d'Almaghtige dat wy hem souden dienen? en wat baate sullen wy hebben dat wy hem aanloopen souden? Job 21: 14/ 15. En seggense 't niet / sy bewijsen 't met de werken: Psal. 14: 1/ 4. en 94: 5/6/ 7. So verre dat sy en roepen God niet aan: Psal. 14: 4. maar de godloose die lastert den Heere. Psal. 10: 3.

8. Vr. Hoe kan een mensche so verre van God verballen?

Antw. Dat doet de hoogmoed. Godloosen sijn Hooveerdigen. Psal. 94: 2/ 3. De Godloose, gelijk hy sijnen neus om hooge steekt, en ondersoekt niet. Psal. 10:4. Daar en is geene vreese Gods voor sijne oogen: want hy vleyt sich selven in sijne oogen; hy meint dat hem niemant leeren kan. Psal. 36: 2/ 3. Hy beelt hem in dat hy God niet van doen heeft / dat sijn geluk van hem selven af komt: hy seit in sijn herte, ik en sal niet wankelen. Psal. 10: 6. Siet Psal. 73: 6–9.

9. Vr. So hoor ik wel / sijn de godloose menschen alderbest gerust?

Antw. Dat meenense / so lang als de conscientie slaapt; maar als die hem voor Gods oordeel stelt / aldaar sijn sy met vervaartheid vervaart Psal. 14: 5. en 53: 6. Want God wederstaat den hooveerdigen; Jak. 4: 6. 1. Pet. 5: 5. en de dagh des Heeren der heirschaaren sal zijn tegen allen Hooveerdigen en hoogen, en tegen allen verhevenen, op dat hy vernederd worde. Jes. 2: 12.

10. Vr. Wat verstaat gy nu door Bygeloovigheid / of Wangelovigheid?

Antw. *Superstitie* seitmen in 't Latijn / of Overgeloovigheid; dat is wanneermen al te seer genegen is tot Godsdienstigheid. Hand. 17: 22/ 23. Sulke menschen willen voor al niet godloos wesen / en ondertusschen vervallen sy aan d'andere kant tot eenen eigenwilligen Godsdienst. Kol. 2: 23. Sy willen sonder God niet wesen; maar sy aanbidden 't gene sy niet en weeten. Joh. 4: 22. Siet I. §. 2–6.

11. Vr. Waar komt dat van daan?

Antw. Uit al te grooten vreese van hunne conscientien: so datse sich alle ding laaten wijs maaken / osse 't verstaan of niet en verstaan / om sich tegen allerleye kwaad wel te wapenen; of 't helpt of niet en helpt: want sy denken / baatet niet / het schaad ook niet. Doet een ander 't voor / sy doen 't hem na. Sy sijn altijd in vreese / datse te weinig doen; want sy hebben nergens geene vastigheid. 2. Pet. 3: 17. Sy sijn door de sonde van den waaren God vervreemd/ en weeten niet waar sy hunnen troost soeken sullen.

12. Vr. Komt daar ook Afgodery uit?

Antw.

Antw. Ja: want vreesende ofter meer als een God mogte wesen / so willense niemant van allen te vyand hebben / en soeken daarom te dienen al de genen die slegts Gooden genaamd worden: 1. Kor. 8: 5. gelijk die van Athenen, om voor al geenen God te vergeeten / ofter misschien meer Gooden mogten wesen als zy wisten / so hadden zy eenen altaar op welken dit opschrift stond, DEN ONBEKENDEN GOD. Hand. 17: 21/ 23.

13. Vr. Wat verstaat gy door Afgoderije?

Antw. Afgoderije is van God af te gaan tot iet dat geen God is / dienende de genen die van natuure geene Gooden zijn. Gal. 4: 8. Want hoewelder ook zijn die Gooden genaamd worden, wy weeten nochtans / dat een Afgod niets is in de weereld, en datter geen ander God is dan een. 1. Kor. 8: 5: 4. Siet XIII. §. 32, 33.

14. Vr. Is Afgoderije so grooten sonde?

Antw. O ja: de grootste sonde word daarby vergeleeken. 1. Sam. 15: 23. Want daar door word God de grootste schande aangedaan / Ik sal, segt hy / mijne eere geenen anderen geeven; Jes. 42: 8. en 48. 11. en de grootste ondankbaarheid tegens hem / de grootste dwaasheid tegen ons selven begangen: want d'afgoden-dienaars verlaaten den Heere den sprinkaders des leevendigen waters, Jer. 17: 13. om henselven bakken uit te houwen, gebrookene bakken die geen water en houden. 2: 13.

15. Vr. Maar is alle Afgodery even eens?

Antw. Neen / zy is tweederhande. I. By de genen die den regten God niet kennen / alle God vergeetende heidenen, Psal. 9: 18. daar word in plaats van God geëerd het gene dat geen God is. II. By de genen die God kennen word Afgodery begaan / alsmen God alleen niet en dient / maar den Afgoden nevens hem: sodanig was d'Afgoderije der Israeliten: zy vreesden den Heere, en dienden ook hunnen Gooden, na de wijse der volkeren. 2. Koon. 17: 33. Zefan. 1: 5.

16. Vr. Waar in bestaat nu de grootste sonde?

Antw. In de laatste: want de Heidenen God niet kennende dienen den Afgoden, meinende dat het Gooden zijn: Gal. 4: 8. maar die God kennen, ja veel meer van God gekend zijn; v. 9. hoe keeren die sich tot de genen diese weeten dat geene Gooden zijn / of ten minsten niet en weeten datse 't zijn? 1. Kor. 8: 4/ 5.

17. Vr. Wat Afgoden hebben de Heidenen?

Antw. Die zijn ontelbaar veel / en van verscheiden slag. I. Engelen om hen te beschermen / Kol. 2: 18. II. Duivelen om datse hen geen kwaad sullen doen / Psal. 106: 37. III. Menschen die gestorven zijn / en om hunne beroemde daaden so zy meenen in den hemel tot Gooden / dat is / tot heiligen gemaakt; hebbende elk zijn Land of Volk ens. daar hy beschermer van is. IV. Beesten en Kruiden daar zy eenige sonderlinge kragt in bemerkten of eenig besonder nut van trokken. V. De Sonne / Maan en Sterren.

18. Vr. Word die andere slag van Afgodery in Gods Woord wel bestraft?

Antw. Ja / wel ernstelik / en overvloedelik. Want de waare God had

hemselven aan Israel geopenbaard / so dat andere volkeren seggen moesten / gewisselik God is in u, en daar en is anders geen God meer. Jes. 45: 14. Daarom had hy besondere reden tot haar te seggen / Mijn volk Israël, daar sal onder u geen uitlands God wesen, en gy en sult u voor geenen vreemden God neder buigen: Psal. 81: 9/ 10. en elk van haar mogt seggen / als David / De smerten der genen die eenen anderen God met hunne offerhanden en diergelijke diensten begiften, sullen vermenigvuldigt worden. Psal. 26: 4. Want zy breeken so doende Gods Verbond, Ezech. 16: 59. en begaan geestelik overspel en hoererije. Ezech. 23. ens.

19. Vr. Maar hadden zijer ook nood van?

Antw. Wel ter dege. Salomo heeft allereerst d'Afgoderije toegelaaten. 1. Koon. 11: 4—10. Achab heeftse ingevoerd / want hy deede seer grouwelik, wandelende achter de Drekgooden (beter naame kent God d'Afgoden niet weerdig) 21: 25/ 26. waarmede hy Israel heeft doen sondigen: v. 22. So dat zy den Drekgooden hebben gedient, daar van de Heere tot hen geseid hadde, gy en sult dese sake niet doen. 2. Koon. 17: 12. Daarom vertoornde sich de Heere seer over Israël, dat hyse weg deede van zijn aangesigte, (want hy lietse verslaan en voor gevangen wegvoeren van d'Assyriers) daar en bleef niets over behalven de stam van Juda alleen. v. 18.

20. Vr. Maakten 't die van Juda dan beter?

Antw. Dat was voor eerst so wat. Maar daarna so en hield selfs Juda ook de Gebooden des Heeren haaren Gods niet: v. 19. Want na 't getal uwer steeden, zijn uwe Gooden geweest / ô Juda! Jer. 2: 28. Samaria (dat was de hoofdstad van Israel) en heeft na de helft uwer sonden niet gesondigd. Ezech. 16: 51. Daarom heeftse God gestraft met d'eerste verwoestinge van Jerusalem en de gevangenis in Babel / wanneer de grimmigheid des Heeren tegen zijn volk opging, datter geen heelen aan was. 2. Kron. 36: 16. Zedert hebse nooit weer Afgoderije gepleegd / den tijd van meer als 2000. jaren tot op desen dag.

21. Vr. Zijn de Kristenen ook ooit met Afgoderije besmet geweest?

Antw. O ja: want noch hedendaags onder de genen die by ons bekend zijn / wordter veelsins Afgodery gepleegd by de Soziniaanen en Papisten.

22. Vr. Wat doen dan de Soziniaanen?

Antw. Sy aanbidden Christus en doen hem godlike eere; en nochtans geloovense niet dat hy wesentlik God is: daarom doen zy Afgodery in hun eigen gemoed: want die acht iet onrein te zijn, dien is 't onrein. Rom. 14: 14. Die dan niet gelooft dat Christus God is die doet sonde als hy hem aanbid: want den Heere uwen God sult gy aanbidden, en hem alleen dienen. Matt. 4: 10. Verg. 19: 17.

23. Vr. Waarin bestaat d'Afgoderije der Papisten?

Antw I. In de Misse / Siet. XXV. §. 81, 82. II. In de Aanroepinge der Engelen / en Heiligen.

24. Vr. Magmen d'Engelen niet aanbidden?

Antw. Och neen. Als d'Apostel Johannes sich maar wat te diep verneder-

de

de voor den Engel die hem d'openbaaringe deede / en dattet geleek als oft hy hem aanbad; (hoewel d'Apostel wel beter wist) so wilde die H. Engel onmogelik die eere niet hebben / op dattet niet soude schijnen als oft hy sich aanbidden liet. Siet, seide hy / dat gy 't niet en doet: want ik ben uw mededienstknegt; Aanbid God. Openb. 19: 10, en 22: 9. Gods Engelen moeten hem aanbidden; Heb. 1: 6. maar niet neffens hem aangebeden worden.

25. Vr. Mogen de Heiligen niet aangebeeden worden?

Antw. Immers voor al niet meer als d'Engelen. Want regte Heiligen kennen henselve die eere niet weerdig: Als Kornelius viel aan de voeten van Petrus en aanbad, so regtede hy hem op, seggende, staat op, ik ben ook selve een mensche: Hand. 10: 25/ 26. d'Apostelen Paulus en Barnabas siende dat de Lykaoniyrs hen voor Gooden wilden eeren / wierden ten hoosten ontsteld / so datse hunne kleederen scheurden en sprongen onder de schaare, roepende en seggende, Mannen, waarom doet gy dese dingen? wy zijn ook menschen van gelijke beweegingen als gy, Hand. 14: 14/ 15. Maar by ons sal de Regtveerdige in eeuwige gedagtenisse zijn, Psal. 112: 6. Dat is d'eere die den Heiligen toekomt / sonder wijders.

26. Vr. Maar oftse ons evenwel nog ergens in helpen konnen? want zy zijn in den Hemel by God.

Antw. David hieldet met de Heiligen die op aarden zijn; Psal. 16: 3. maar hy en badse niet aan. Die in den Hemel zijn / wat souden die doen? Abraham en weet van ons niet, en Israel en kent ons niet. Jes. 63: 16. Sy weeten dat God noch volk op aarden heeft; maar hoe 't met desen of dien gelegen is in 't besonder / daarvan weeten de dooden niet met allen: Pred. 9: 5. ja van hunne eigene kinderen niet. Job. 14: 21.

27. Vr. Gy seid terstond van de Regte Heiligen / zijnder ook andere?

Antw. Wel te weeten: De Paus maakter meenig tot een Heilig die in zijn leeven maar een Boeve geweest is; en dan zijnder noch een groot getal namen onder de Paapsche Heiligen / daarmen geen seker bescheid af heeft / offe ooit in de weereld geweest zijn. En soudemen dan aanbidden datmen niet en weet? daar wy so wel weeten datter maar een God is / die alles heeft en alles geeft: dat die ons weigert dat sullen ons geene Engelen of Heiligen geeven.

28. Vr. Isser geene Afgoderye anders buiten de voornoemde;

Antw. Noch al. Wy zijn selfs ook niet beter als Afgodendienaars I. Wanneer wy menschen meerdere eere bewijsen als God: Joh. 12: 43. want hoe kont gy gelooven, die gy eere van malkanderen neemt, en d'eere die van God alleen is niet en soekt? Joh. 5: 44. II. Wanneer wy meer op menschen betrouwen als op God: vervloekt is de man die op een mensche betrouwt, en vleesch tot zijnen arm stelt: Reden / om dat sijn herte daar door van den Heere afwijkt Jer. 17: 6. Siet 2. Kron. 16: 12. III. Wanneer wy ons herte te seer setten op onse eigene magt; Siet Dan. 4: 29/ 30/ 31. ofte op onse tijdlike middelen; want een Gierigaart is een Afgodendienaar. Efes. 5: 5. Gy en kont Gode niet dienen en den Mammon. (So hiet de God der Rijkdommen by de Spriers.) Matt. 6: 24. Siet Job 31: 24.

29. Vr. Is 't nu al geseid;

Antw. Noch niet. Daar is een slag van Afgodery / alsmen meer dan menschelike hulpe soekt en nochtans niet van God: bestaande in Toovery en Wighelery / en diergelijke: onder u, seit Moses / en sal niet gevonden worden die met waarseggerije omgaat, een guighelaar, ofte die op vogelgeschrey acht geeft, ofte toveraar, ofte een besweerder, die met besweeringen omgaat, ofte die een en waarseggenden geest vraagt, ofte een Duivels konstenaar, of die eenen dooden vraagt: want al wie sulx doet is den Heere een grouwel: Deut. 18:10/11/12. Levit. 20:6. en 19:26/31 Reden / want ik, seit hy / ben de Heere uwe God; daarom / wil hy seggen / moest voor al de Duivel u God niet wesen.

30. Vr. Wat noemt gy Waarseggery?

Antw. Als menschen hen onderwinden heimelike dingen 't openbaaren / en toekomende dingen te voorseggen / die geen mensche weeten kan: en maaken den menschen wijs / datse 't sien konnen uit de sterren / als de Planeetleesers; of uit de streeken van 's menschen hand of aansigt / als de Handkijkers doen; ofte diergelijke. Sy noemen sich selve Waarseggers / om datse voorgeeven de waarheid te seggen; hoewel 't louter leugen en bedrog is. So doen hier te landen de menschen diemen Heidens noemt; niet door hunne afkomste / maar door hun heidensch leeven.

31. Vr. Wat zijn Guighelaars?

Antw. Die sich gewennen tot sulken behendigheid en geswindigheid in hunne handelingen / datse een ding gedaan hebben eermen 't sien kan / hoese doen: so dat het schijnen wondere dingen te wesen / die geen mensch begrijpen kan: en ondertusschen kan 't elk een wel doen sonder iemants behulp / als hy slegts de streeken weet. 't Is maar om de menschen te bedriegen.

32. Vr. Wat zijn de genen die op Vogelgeschrey agt geeven?

Antw. Die 's menschen geluk of ongeluk uit het geroep der Vogelen bestaan te wikken / en de Menschen daar door verbaast maaken / en van hun vertrouwen op God verbreemden / door diense op die uiterlike en nietige dingen sien. 2. Koon. 17:17. en 21:6.

33. Vr. Wat zijn de Tooveraars?

Antw. Menschen die met de Duivelen gemeenschap hebben / om door der selver behulp wondere dingen te doen: en daartoe sekere tekenen gebruiken die in sich selfve geene kragt ter weereld hebben; maar die zy van den Duivel of van den Duivels volk geleerd hebben / en waarna de Duivel hem dikwijls voegt / om dan wat sonderlings te werken als zy die tekenen gebruiken; waar door zy dan meinen dattet van die tekenen komt / en dat zy selfs so konstig zijn die hunne stemme hebben als uit d'aarde, en met hunne spraake uit het stof piepen, Jes. 29:4. bedrogen zijnde om te bedriegen. Leest van Tooveraars. Exod. 7:11/22. en 8:7/18. 1. Sam. 28:7. Dan. 2:2. Hand. 8:9. en 13:6.

34. Vr. Soudender dan wel menschen wesen / die met Toovery omgaan / sonder datse 't weeten?

Antw. Och ja! meer dan alteveel. Niemant word ligt so boos en godloos / dat hy willens en weetens hemselven aan den Duivel zijnen dood-vyand geeft/ wee-

weetende dattet strekt tot zijn verderf: hoewel 't sommige doen door mismoedigheid en wanhoope / sommige door reukeloose nieuwsgierigheid / meenende datse wel weer sullen vry raaken / alsse lang genoeg hun wille gehad hebben. Maar het meestendeel der menschen gebruikt onweetende sulk Duivels behulp: als de gene die sich hard maaken / die brief kens / kruissen en andere lompery gebruiken tegen eenig kwaad.

35. Vr. Wat is een Besweerder?

Antw. De Tooveraars zijn ook Besweerders: d'Egyptische Tooveraars deeden ook alsoo met hunne Besweeringen. Exod. 7:11/22. en 8:7. 't Is te seggen datse eenige woorden spreeken of leesen / datse piepen en binnens monds mompelen. Jes. 8:19. die kruissen slaan / eenen kring beschrijven/ en so d'een of d' ander Duivel roepen; die verschijnt dan kwansuis op de stemme des beleesers Psal. 58:6. in d'een of andere gedaante / of ten minsten doet hy wat zy hebben willen: dan meenen die arme menschen datse over den Duivel te seggen hebben / die hen vrywillig dient omse te maaken tot zijne slaaven. Siet 1. Sam. 28:7–20.

37. Vr. Wat voor eene sonde is / die eenen waarseggenden Geest vraagt?

Antw. Dat is sulken Tooveraar of Besweerder die den Duivel om raad vraagt; ofte een ander die juist selfs geen Tooveraar is / maar nochtans so verre vervalt / dat hy de waarseggers en duivelskonstenaars vraagt. Jes. 8:19. Dat ander dee de Tooveresse t'Endor, en hierom kwam Saul by haar. 1. Sam. 28:7/8/11. ens.

37. Vr. Wat is een Duivelskonstenaar?

Antw. Jeder Tooveraar, of Besweerder, die ervaaren is om met besweeringen om te gaan; Psal. 58:6. ja ieder Waarsegger is een Duivelskonstenaar: Jes. 8:19. om dattet Duivels konsten zijn diese doen.

38. Vr. Wat is dat voor een / die de Dooden vraagt?

Antw. Dien noemtmen in 't Griex *Nekromantes*, dat is / Doodenwikker, die uit de Doode Lighaamen iets te vooren wikt so hy meint; gelijk die de lever besien. Ezech. 21:21. Die 't Griex niet en verstaan hebben gemeend dat het ware *Negromantes*, dat is / Swartkonstenaar: dien naam heeftmen gegeeven aan alle de genen die met den Duyvel omgaan / en de swarte, dat is / ongeoorlofde en Duivelse konsten hanteeren.

39. Vr. Waar is al die Duivelery om te doen?

Antw. I. Om ydele eere / als Simon pleegende tooverije en verrukkende de sinnen des volx te Samaria, seggende van hem selven dat hy wat groots was. Hand. 8:9. II. Om vuil gewin / als de dienstmaagd te Filippi, die haaren heere groot gewin toe bragt met waarseggen. Hand. 16:16.

40. Vr. Dit zijn buiten twijfel schrikkelike sonden: maar hebben Gods geloovigen daar wel nood af?

Antw. Och ja / helaas! 't is aan de kinderen van Israel gebleeken: Sy gebruikten waarseggerijen en gaven op vogelgeschrei agt; 2. Koon. 17:17. selfs hunne Kooningen / als Saul, 1. Sam. 28:7. ens. en Manasseh, 2. Koon. 21:6. noch / Elymas de tooveraar; Hand. 13:8/6. ja Priesters kinderen waren

Duivelbesweerders Hand. 19: 13/ 14. Warender geene geweest/ Saul noch Josija hadse dan niet konnen weg doen/ 1. Sam. 28: 3. 2. Koon 23: 24. en God hadder zijn volk nooit over bestraft/ indienser niet aan schuldig hadden geweest; Jer. 8: 19. en 47: 13. en so hy niet verstaan hadden datser nood af hebben konden/ te vergeefs had die wet geweest/ de Tooveressen sult gy niet laaten leeven. Exod. 22: 18. Gave God/ datter onder de Kristenen geen en waren.

41. Vr. Waarom staater juist van Tooveressen, meer als van Tooveraars?

Antw. Om datmen doorgaans meer Vrouwen als Mans vind met sulke sonden besmet: uit oorsaake datter meer swakheid/ ongestadigheid en nieuwsgierigheid by de vrouwen is als by de mans: daar doorse te ligter van den Duivel bedroogen worden en verleid/ dats aan d'eerste vrouw gebleeken. Gen. 3. Siet. VII. §. 18, 19, 20. Verg. 1. Sam. 28: 7. Hand. 16: 16.

42. Vr. Maar nu/ waarin bestaat de leelikheid van alle die Sonden?

Antw. I. 't Is God en zijn Woord verlooghenen alsmen eenigsins met den Duivel opslaat/ ofte middelen gebruikt/ die niet natuurlik noch schriftuurlik zijn: Wanneer zy dan tot uliedén sullen seggen, vraagt de waarseggers en duivelskonstenaars; so segget, sal niet een volk zijnen God vraagen? Tot de Wet en tot het Getuigenis. Jes. 8: 19/ 20. Siet 1. Sam. 15: 23. Verg. 1. Sam. 28: 6/ 7. II. 't Is ydele dwaasheid: Salmen voor de leevendigen de dooden vraagen. Ja al 't geprevel van die waarseggers en duivelskonstenaars is maar een woord dat geenen dageraad heeft: Jes. 8: 19/ 20. laatse u verlossen van de dingen die over u komen sullen; 't Is vergeefs gewagt/ zy konnen niet doen. Jes. 47: 13.

43. Vr. Nochtans zijn 't geene kwaade woorden die van sulke luiden gebruikt worden: 't zijn doorgaans naamen van heiligen/ ofte eenige spreuken uit Gods woord?

Antw. Dies te gruweliker en gevaarliker is dit Duivels bedrog/ dat die heilige woorden so misbruikt worden; waar mede d'ongeleerde en onvaste menschen door de verleidinge der grouwelike menschen dies te ligter afgerukt worden. 2. Pet 3: 16/ 17. De Toovenaars en al dat slag van volk zijn dikwijls van seer heiligen schijn: En het is geen wonder; want de Satan selve verandert hem in een Engel des ligts. 2. Kor. 11: 14. Nochtans seit Christus/ wie met my niet en is die is tegen my, en wie met my niet vergadert die verstrooit. Matt. 12: 30. Reden/ want wat zamenstemming heeft Christus met Belial? 2. Kor. 6: 15

44 Vr. Maar wat kwaad sou de Duivel derven doen/ als men hem beswéert in den Naam van God en Christus en zijn Heiligen?

Antw. Meint gy dat? wat geest hy na naamen: hy dersde Christus self wel noemen/ Mar. 1: 24. ja by 't lyf grypen. Matt. 4: 5/ 8. Luk. 4: 5/ 9. Wat meer is/ sommige van d'omsweerende Jooden, zijnde Duivelbesweerders, hebben sich onderwonden den naam des Heeren Jesus te noemen over de genen die boose geesten hadden, seggende, wy besweeren u by Jesus welken Paulus predikt: Maar de boose geest antwoordende seide, Jesus ken ik, en Paulus weet ik;

ik; maar gy lieden wie sijt gy? En de mensche in welken de boose geest was sprong op hen, en hun meester geworden sijnde kreeg d'overhand tegen haar; alsoo datse naakt en gewond uit dat huis ontvlooden. Hand. 19: 13/ 15/ 16. Siet! so veel geeft de Duivel om 't kruis. De godloose toveraar Elymas dorsde hemselven noemen *Bar-Jesus*, dat is te seggen/ Jesus kind Hand. 13: 6/ 8. hoewel hy een kind des Duivels was. v. 10.

45. Vr. Wat swaarigheid sleepen dese sonden na sich?

Antw. I. Datse ons van de Godsaligheid aftrekken: want gelijkerwijs Jannes en Jambres Moses wederstonden, 2. Tim. 3: 8. alsoo wederstond Elymas de tooveraar den Apostelen/ soekende den Stadhouder Sergius Paulus van 't geloof af te trekken, en te verkeeren de reghte wegen des Heeren: Hand. 13: 8/ 10. ja sy verdoeren de menschen van God tot den Duivel eer datse 't weeten; gelijk Simon de tooveraar so de sinnen van 't volk verrukte, datse hem alle aanhingen van den kleinen tot den grooten, seggende, dese is de groote kraght Gods. Hand. 8: 9/ 10/ 11. II. Daar dese sonden insonderheid Gods gramschap ontsteeken. 2. Koon. 17: 17/ 18. en 21: 6/ 10. enz.

46. Vr. Maar menig raakter evenwel dikwijls so onnoosel in/ die so verre niet eens en denkt/ en die nochtans God niet geern soude willen afgaan: hebben sulke luiden al veel schuld?

Antw. So te spreeken dat is saaken die niet reght sijn tegen den Heere onsen God te bemantelen: 2. Koon. 17: 9. want hoese onervaarener sijn hoe sy sich meer waghten en wapenen moeten/ die de diepten des Satans niet gekend en hebben: Openb. 2: 24. want sijne gedaghten en sijn ons niet onbekend, 2. Kor. 2: 11. dat hy rondom gaat als een brieschende leeuw, soekende wien hy soude mogen verslinden. 1. Pet. 5: 8. Luk. 22: 31.

47. Vr. Wel/ oft iemand van u volk beseten of betooverd ware/ wat soud gy doen?

Antw. I. 't Is al geen Toovery/ dat Toovery heet. Somtijdts word den mensche eenige swaare kwellinge van God toegesonden/ die uit naturlike oorsaken ontstaat: Doch om datter de gemeene man geen verstand af heeft/ so seitmen strax dat de sieke betooverd is. II. Maar indien God toelaat datter sich een boose geest onder mengt/ tot beproevinge van den mensche; so moetmen doen als Job en Paulus, doe die betooverd waren/ Job. 1. en 2. en 2. Kor. 12: 7/ 8/ 9. onsen toevlught neemende tot God en godlike middelen; al duurtet noch so lang/ en datter geen raad toe schijnt te wesen. Job 13: 15. want dit geslaghte en vaart niet uit dan met bidden en vasten. Matt. 17: 11.

48. Vr. Wat raad om voor te komen/ dat die Duivels neeringe by ons geene plaats grijpe?

Antw. Dat wy daarenboven ons neerstelijk oefenen in Gods Woord. Tot de wetten tot het getuigenis, indien wy niet hebben willen dat sy ons sullen spreeken volgens dat Duivels woord dat geenen dageraad heeft. Jes. 8: 20. Daar de meeste onweetenheid en minst van Gods vreese is/ daar verneemtmen meest van dat Duivels gespook: die Geest werkt in de kinderen der ongehoorsaamheid. Efes. 2: 2. Maar daar Gods Woord overvloedelixt/ trou-

weli̇xt/

welikt / en duidelikt geleerd / en yverlikt betraght word / daar regeert de Satan minst. Hand. 19: 17–20. De Samaritaanen lieten sich lightelik van Simon betooveren; Hand. 8: 9/ 10/ 11. want sy en vreesden den Heere niet: 2. Koon. 17: 34. Maar doe sy Fillippus geloofden, die 't Euangelium van Gods Kooningryk en van Jesus Christus naam verkondigde, wierdense gedoopt, beide mans en vrouwen, en lieten Simon vaaren: Hand. 8: 12. ens. Die sijnen Doop wel verstaat / sal sich met die grillen en gruwelen niet besmetten.

49. Vr. So verstaa ik wel / dat sich een Kristen voor al van die dingen onthouden moet?

Antw. Dat is reght. Ik en wil niet dat gy met de Duivelen gemeenschap hebt; 1. Kor. 10: 20. weetende dat gy met so dierbaaren Bloed verlost sijt uit uwe ydele wandelingen, 1. Pet. 1: 18. en van 't geweld des Duivels. Heb. 2: 14. Doet dan / als die van Efesen, alwaar veele van de gene die geloofden, en te vooren ydele konsten gepleegd hadden, de boeken by een braghten, en verbrandense in aller tegenwoordigheid. Hand. 19: 19.

50. Vr. Maar souden hier besonderlik de Leeraars en Overheden niet veel toe konnen doen?

Antw. Voorseker dat: I. De Leeraars moeten hun best doen / om 't volk beter te berighten / als Paulus die van Athenen aangaande hunne Afgodery; Hand. 17: 16. ens. en sich tegen des Duivels diensten ter weere stellen / als Filippus en Petrus deeden tegen Simon, Hand. 8: 5/ 9–12/ 21/ 22. Barnabas en Paulus tegen Elymas, Hand. 13: 9/ 10. twee vermaarde Tooveraars / alsmede tegen die Wikster te Filippi. Hand. 16: 16/ 17. II. d'Overigheid doe als Saul eerst deede; hy hadde uiten lande weghgedaan de Waarseggers en de Duivels konstenaars: 1. Sam. 28: 3. en ook deede Josija wegh de Waarseggers en de Duivels konstenaars, en de Terafim, en de Drekgooden, en alle de Versoeiselen die in 't land van Juda en in Jerusalem gesien wierden; op dat hy bevestigde de woorden der Wett. 2. Koon. 23: 24.

51. Vr. Om nu alle de voornoemde Sonden te vermijden / wat voor Deugden staander ons tegen te betraghten?

Antw. Wanneer wy God reght kennen / so sullen wy hem geerne bewijsen de schuldige Eerbiedigheid / Liefde / Gehoorsaamheid; en so doende hem volkomelik betrouwen en trouwelik dienen.

52. Vr. So vereischt gy / hoor ik wel / voor alle dingen / dat men God moet kennen?

Antw. O ja: want God niet te kennen veroorsaakt de swaarste Sonden / en brengt den mensch in alle Verdriet.

53. Vr. Veroorsaakt dat so swaare Sonden / alsmen God niet kent?

Antw. Dat is seker. Het doet sommigen in sonden slaapen / datse de kennisse Gods niet en hebben. 1. Kor. 15: 34. En dat is d'eenigst oorsaak van alle Afgodery: I. Dat de menschen iet als God willen eeren / en weeten niet wat God is; doe als gy God niet kendet, diendet gy degenen die geene Goden sijn: Gal. 4: 8. en II. datse God willen dienen sonder sijnen sin te weeten; 1. Kor. 2: 16. Rom. 10: 14. Siet II. §. 1. en daarom doe gy heidenen waart, wierd

gy tot de ſtomme Afgoden henen getrokken, na dat gy geleidet wierd, 1. Kor. 12:2. ſonder ſelfs te weeten wat gy deed.

54. Vr. Wat Verdriet kander van komen datmen God niet en kent?

Antw. 't Is alleen oorſaak genoegh om den menſche te verdoemen: alſoo God met vlammenden vyere ſal wraake doen over de genen die hem niet en kennen, dewelke ſullen tot ſtraffe lijden het eeuwig verderf. 2. Theſſ. 1:8/9.

55. Vr. Heeft God daar wel reden toe?

Antw. Ja: overmits 't gene van God kennelik is, dat is in de menſchen openbaar; want God heeftet hen geopenbaard: Rom. 1:19. op dat ſy den Heere ſouden ſoeken, of ſy hem immers taſten en vinden moghten; hoewel hy niet verre is van een ygelik van ons. Hand. 17:27. Siet XIII. §. 3, 4, 5. en V. §. 4—7.

56. Vr. So is dat dan ook een ſonderlinge Deugd / God reght te leeren kennen?

Antw. O ja. I. 't Is de eerſte deugd in een kriſten: want de Nieuwe Menſch word vernieuwd tot Kenniſſe na 't evenbeeld des genen die hem geſchapen heeft. Koloſſ. 3:10. II. 't Is eene groote Deugd / die in elk mans maght niet is; die God aan ſijn volk belooft / Ik ſal hen een herte geeven om my te kennen, dat ik de HEERE ben: Jerem. 24:7. Siet Jeſ. 53:11. Jer. 31:34. ſo dat iemant van Gods wege hier op roemen magh; die ſich beroemt, ſpreekt God / beroeme ſich hier in, dat hy verſtaat, en my kent, dat ik de HEERE ben. Jerem. 9:24.

57. Vr. Wordtet ons ook als eene Deugd aanbevoolen?

Antw. Ja als een beginſſel van alle andere deugden: willen wy wandelen weerdiglik den Heere tot alle behaaglikheid in alle goede werken vrught draagende, ſo is 't van noode dat wy waſſen in de Kenniſſe Gods. Koloſſ. 1:10. Daarom / de Vader der Heerlikheid geeve ons maar den geeſt der wijſheid en der openbaringe in ſijne Kenniſſe; Efeſ. 1:17. ſo ſal 't met ons wel gaan: want dit is, ſeide Chriſtus 't eeuwige Leeven, datſe u kennen den eenigen waaren God, en Chriſtus Jeſus dien gy geſonden hebt. Joh. 17:3. Siet XII. §. 9, 10.

58. Vr. Rijſt nu uit deſe kenuis Eerbiedigheid tot God?

Antw. Ja: want wat eiſcht de Heere van u, als ootmoedelik te wandelen met uwen God? Mich. 6:8. daarom vreeſt God 1. Pet 2:17.

59. Vr. Uit wat oorſaak?

Antw. Eenſdeels uit de Volmaaktheid die wy in hem ſien / anderdeels uit de Goedheid die wy van hem genieten: ofte / om ſijne Hoogheid / en om ſijne Goedheid. Want een ſoone ſal den Vader eeren, en een knegt ſijnen Heere: ben ik dan een Vader, waar is mijne Eere; en ben ik een Heere, waar is mijne Vreeſe? ſeit de Heere der heirſchaaren. Mal. 1:6.

60. Vr. Hoe uit ſijne Volmaaktheid?

Antw. Als wy bemerken dat God ſo heerlik en ſo heilig is / en dat wy ſo nietig zijn / ſo verneederen wy ons te reght voor ſulk eene Majeſteit; als Jeſaia, Jeſ. 6:5. en Abraham, Geneſ. 18:27. en Manoah, Right. 13:20/21/22.

en Daniel. Dan. 10: 7/ 8/ 9. Want God is in den Hemel, en gy zijt op d'aarde: daarom vreest gy God: Pred. 5: 1/6. Dient den Heere met vreese, en verblijd u voor hem met Beevinge: Psal. 2: 11. want onse God is een verteerend vuur. Heb 12:29. En sult gylieden my niet Vreesen? spreekt de Heere; sult gy voor mijn aangesigt niet Beeven? Jerem. 5: 22. Wie soud u niet vreesen, gy Kooning der Heidenen? want het komt u toe, om dat doch niemant u gelijk is. Jerem. 10:7. Openb. 15: 4.

61. Vr. Hoe nu uit zijne Goedheid?

Antw. Die behoord ons te doen seggen / Laat ons nu den Heer onsen God Vreesen, die ons den regen geeft, so vroegen regen als spaaden regen in zijnen tijd; die ons de weeken, de gesette tijden des oogstes bewaart. Jerem. 5: 24. Insonderheid als gy bemerkt / hoe grooten goedheid dat hy ons in Christus bewijst / so werkt uwes selfs saligheid in Vreese en Beeven, Filip. 2: 12. En dewyle gy door Christus voor uwen Vader kent den genen die sonder aansien des persoons oordeelt na eens ygelix werk, so wandelt in Vreese den tijd uwer inwooninge. 1. Pet. 1: 17. Siet Heb. 12: 28.

62. Vr. Kan ons die Vreese eenig voordeel doen?

Antw. Seer veel. De vreese des Heeren is 't beginsel der wijsheid: Psal. 111: 10. Spreuk. 1: 7. en 9: 10. om de Sonden te mijden / en God te behaagen.

63. Vr. Hoe om de Sonden te mijden?

Antw. Hy geeft ons verstand om van 't kwaade te wijkken: Job. 28: 28. die God vreest die denkt terstond; Hoe soud ik dit een so groot kwaad doen, en sondigen tegen God? Gen 39: 9.

64. Vr. Hoe om God te behaagen?

Antw. Wy sullen God dan welbehaaglik konnen dienen, als wy 't doen met eerbiedigheid en Godvrugtigheid; Heb. 12: 28. want op desen sal ik sien, spreekt de Heere, die voor mijn woord Beeft, Jes. 66: 2. en die my Eeren, sal ik eeren, 1. Sam. 2: 30.

65. Vr. Maakt dat ook Liefde tot God alsmen hem kent?

Antw. Voorseeker: So iemant God Lief heeft, die kent hem niet alleenlik / maar is ook van hem gekend. 1. Kor 8: 3. De HEERE onse God is een eenig HEERE; daarvoor kennen wy hem: maar wat volgter op? so sult gy den HEERE uwen God Lief hebben. Deut. 6: 4/ 5. De Heere rigte dan uwe herten tot de Liefde Gods. 2. Thess. 3: 5.

66. Vr. Uit wat reden?

Antw. Dat is hy weerdig / en dat verdient hy aan ons: God isser na / en hy maakteter na / dat wy hem beminnen moeten.

67. Vr. Waar door is hy Liefde weerdig?

Antw. Door dien hy 't hoogste Goed is / waar aan niets te berispen is / en daar elk om wenscht. God is Liefde, 1. Joh. 4: 8/ 16. tot wien Asaf seide/wien heb ik neffens u in den Hemel, neffens u en lust my ook niet op d'aerde. Psal. 73: 25/ 28.

68. Vr. Waar door kent gy God uwe Liefde weerdig?

Antw.

Antw. Wy hebben gekend en geloofd de Liefde die God tot ons heeft: God is Liefde, en die in de Liefde blijft die blijft in God, en God in hem. Wy hebben hem lief, om dat hy ons eerst lief gehad heeft. 1. Joh. 4: 16/19. Daarom hebbet den Heere lief, gy alle zijne Gunstgenooten: want de Heere behoed de geloovigen, en vergeld overvloedelik den genen die hoogmoed bedrijft. Psal. 31: 24. Siet Psal. 18: 2. enz. en 116: 1/2.

69. Vr. Maar kan die Liefde ons ook wat helpen?

Antw. Gewisselik: die God met regte kennis bemint/ die heeft van hem alle goed te verwagten. Dewijle hy my seer bemint, spreekt God, so sal ik hem uithelpen; ik sal hem op eene hoogte stellen, want hy kent mijnen naame, dat is te seggen/ hy weet waarom dat hy my bemint. Psal. 91: 14. En wy weeten, dat den genen die God lief hebben alle dingen mede werken ten goede: Rom. 8: 28. alsoo hy vzy wat groots bereid heeft den genen die hem Lief hebben. 1. Kor. 2: 9.

70. Vr. Hoedanig behoort dese Liefde te weesen?

Antw. Diep in 't hert en kragtig in de werken.

71. Vr. Hoe in 't Herte?

Antw. Dewijle het einde des Gebods is Liefde uit een rein Herte; 1. Tim. 1: 5. So sult gy den Heere uwen God Lief hebben met u gansch Herte en met al uw gansche ziele en met al uw vermogen: Deut. 6: 5. Segt dan als David/ Ik sal u hertelik lief hebben, HEERE, mijne sterkte! Psal. 18: 2.

72. Vr. Hoe in de Werken?

Antw. Alsoo dat wy God uit suivere Liefde Gehoorsaam zijn; Want dit is Gods Liefde, dat wy zijne Gebooden bewaaren; 1. Joh 5: 2. Siet Genes. 39: 9. Dat is God vreesen alsmen hem dient: Psal. 34/ 10. want dan toontmen datmen hem vreest. Psal. 2: 11. Gy sult dan den Heere uwen God vreesen en hem dienen, Deut. 6: 13.

73. Vr. Moet dese Gehoorsaamheid volmaakt wesen?

Antw. Voorzal/ so seer dat wy veel eer alle schepselen souden afgaan en vaaren laaten als in 't allerminste tegen zijnen wille doen: geen menschelik ontsag kom hier tegen te pas: want men moet Gode meer gehoorsaam zijn dan den menschen. Hand. 5: 29. Siet Dan. 3: 17/ 18. Deut. 33: 9. Matt. 10: 37/ 38. Mar. 8: 34.

74. Vr. Maar moet dit een blinde Gehoorsaamheid wesen?

Antw. Ja: wy mogen niet sien/ maar alleenlik hooren/ wat God ons gebied; sonder na de reden te verneemen: 't moet ons genoeg zijn te weeten/ dattet God is die 't ons gebied; al komtet ons noch so bijster en so swaar te vooren. God heeft meer reden dan Absalom, om te seggen/ is 't niet om dat ik het u gebooden hebbe? 2. Sam. 13: 28. Siet exempelen in de gewilligheid van Abraham Genes. 12: 1/ 4. Heb. 11: 8. en Genes. 22: 1/ 2/ 3. Heb. 11: 17. mitsgaders de volstandigheid der Rechabijten Jerem. 35.

75. Vr. Als gy God dan altijd trouwelik gedient hebt/ wat sal u dat baaten?

Antw. My aangaande, 't is my goed na by God te weesen; ik sette mijn betrou-

trouwen op den Heere Heere, Psal. 73:28. vastelik steunende op zijn Woord/ want alle Gods reden is doorlouterd, hy is een Schild allen die op hem betrouwen. Spreuk. 30:5. Daarom gesegent is de man die op den Heere betrouwt, en wiens vertrouwen dat de Heere is. Jer. 17:7. Spreuk. 16. 20. Vertrouwt op den Heere tot in eeuwigheid.

Siet dit nader XIV. §. 35–41.
En breeder XV. §. 51–65.

XXIX. HOOFDSTUK.

Van de Godsdienstigheid.

1. Vr. WAt is Godsdienstigheid?
Antw. Daar mede word verstaan sulken deugd / waar door men God eenige uiterlike tekenen van eere en Gedienstigheid bewijst; en sich daar in oefent / datmen hem mag leeren dienen: Die dat doen worden Godsdienstig genaamd / Hand. 2:5. en 13:50. en 17:17. Jak. 1:26. selfs ook de genen die in blinde Afgoderij Godsdienstig zijn / als Hand. 17:22.

2. Vr. Geschied dit in 't openbaar voor alle man / of by elk voor hemselfs in 't besonder?
Antw. Beide moetet weesen / God te belijden voor den menschen, Matt. 10:32: en te bidden in onse binnenkameren. Matt. 6:6.

3. Vr. Wat nut doetet als gy God dient dat niemant siet?
Antw. God selfs siet in 't verborgen: Matt. 6:6. En hoewel hy voornamelik moet geheiligd zijn in mijn herte, 1. Pet. 3:15. nochtans oefen ik my uiterlik in 't onderhouden van de Gemeinschap met God. Ik sal den Heere prijsen in mijn leeven; ik sal mijnen God Psalmsingen terwijl ik nog ben: mijne overdenkinge van hem sal soete zijn; ik sal my in den Heere verblijden. Psal. 104:33:34. en 146:2. en 63:5.

4. Vr. Maar wat segje van den Openbaaren Godsdienst?
Antw. Die besondere weldaaden van God genooten hebben / laatse voor den Heere zijne goedertierentheid looven, en zijne wonderwerken voor de kinderen der menschen, en hem verhoogen in de gemeinten des volx, en in 't gestoelte der oudsten hem roemen. Psal. 107:8/15/21/31.32. Ik bootschappe de geregtigheid in de groote gemeinte; ende weldaadigheid, ô mijn God! en trouwe en verheel ik niet in de groote gemeinte; Psal. 40:9/10/11. onder magtig veel volx sal ik u prijsen, Psal. 35:18. in den raad en vergaderinge der opregten. Psal. 111:1.

5. Vr. Seg nu / waarin dat de regte Godsdienstigheid bestaat?
Antw. So hebje te letten op de regte Wijse / en op de behoorlike Omstandigheden / want het herte eens wijsen sal Tijd en Wijse weeten. Pred. 8:5. Van 't I. spreekt het 2. en 3. Gebod / de XXXV. XXXVI. XXXVII. Sond.

Op het II. staat het 4. Gebod / de XXXVIII. Sond.

6. Vr. Op wat Wijse wil God uiterlik gediend wesen?

Antw. Dat staat ons af te meeten by zijn Wesen en by zyne Majesteit. Want wy moeten hem dienen volgens zijne Natuur / en hem eeren na zijne Weerdigheid: om te toonen dat God de Schepper van alle Schepselen verscheiden is / en boven alle Schepselen verheven is. Het eerste leert ons het Tweede / en het ander toont ons het Derde Gebod.

XXXV. Sondag.

96. Vraage. Wat eischt God in 't Tweede Gebod?

Antwoord. Dat wy God in geenerleije wyse afbeelden; noch op geene andere wijse bereeren / dan hy in zijn Woord bevoolen heeft.

97 Vraage. Magmen dan ganschelik geene Beelden maaken?

Antwoord. God en kan nog en mag in geenerleije wijse afgebeeld worden: maar de Schepselen / al is 't datse konnen afgebeeld worden / so verbied God evenwel derselver Beeldenissen te maaken of te hebben / om die te vereeren of te God daar door te dienen.

7. Vr. Wat oogmerk heeft het Tweede Gebod?

Antw. Om den Israeliten te leeren: dat de God die hen uit Egipten verlost hadde / niet alleen magtiger is dan de Heidensche Gooden / maar ook van een geheel andere natuur. Daarom zy ook niet meenen moesten / dat zy desen God souden konnen behaagen met sulke diensten als zy onder de Heidenen by d' Afgoden gewend waren. Want dit zeyde hy'er van: Gy en sult den Heere uwen God alsoo niet doen: Gy en sult niet doen na alles wat wy hier heden doen; een ygelik wat in zijn oogen regt is: Deut. 12: 4: 8. seggende, gelijk als dese volken hunnen Gooden gedient hebben, alsoo sal ik ook doen. Gy en sult alsoo niet doen den Heere uwen God: want al dat den Heere een grouwel is, dat hy haat, hebben zy hunnen Gooden gedaan. v. 30: 31.

8. Vr. Wat wil hy dan hebben?

Antw. Dewijle zy den God en Godsdienst hunner Vaderen / door lang verloop van jaaren / onder de Heidenen in Egipten / by na vergeeten hadden; en hem nu eerst regt leerden kennen: so wil hy datse nu ook van vooren aan weder om leeren sullen; wat nieuwen Godsdienst zy aan hem / als byna hunnen nieuwen God / hadden te bewijsen: seit derhalven / datse hier in verder niet gaan sullen / als hy hen selfs sal verklaren? op datse sekerlik weeten mogten / wat hem na den sin is of niet: Al dit woord, welk ik ulieden gebiede, sult gy waarneemen om te doen: gy en sult daar niet toedoen, en daar van niet af doen. Deut. 12: 32. en 4: 2. Verg. Spreuk. 30: 6.

9. Vr. Maar waar scheelt'et hem aan / dat hy op sulken wijse niet wil gedient wesen / als de Gooden van de Heidenen?

Antw. Aan twee saken. I. Dat de Heidenen hunnen Gooden dienden na eigen hoofd / so als zy 't verstonden: een igelik wat in zijne oogen regt was:

Deut. 12: 8 Maar God wil gediend wesen / so als hy 't selfs verstaat; al dit woord, segt hy / dat ik u gebiede. v. 32. II. Dat de Heidenen sulke diensten deeden aan hunne Gooden / die voor den waaren God geensins pasten / en hem derhalven ten hoogsten moesten mishaagen: 't is den Heere een grouwel, en hy haatet. v. 31.

10. Vr Hoe komtet dat de Heidenen hunne Gooden dienen na hun eigen verstand?

Antw. Dat is wel te begrijpen. Wat segg ik dan? dat een Afgod iets is? 1. Kor. 10: 19. Wy weeten dat een Afgod niet is in de weereld. 8: 4. Nu / 't gene dat niet is / dat kan ons ook niet onderrighten: daarom konden d'Afgodendienaars geen bescheid hebben van hunne Gooden / hoe die willen gediend zijn; maar moeten 't uit hun eigene hoofd gissen / en deerlik missen.

11. Vr. Nochtans leestmen wel van ouds / en hoortmen wel op heden / van orakelen / dat de Heidensche Gooden aan de menschen iet openbaaren.

Antw. So verre als dat waar is / so speelter de Duivel met: om de blinde Heidenen te bedriegen. Ja, ik segge, dat het gene de Heidenen offeren, sy den Duivelen offeren, en niet Goode. 1. Kor. 10: 20. al en weetense 't selve niet.

12. Vr Wat isser nu eigentlik in den Heidenschen Godsdienst / dat den waaren God niet past?

Antw. Dat sy God dienen op eene lighaamelike en al te uiterliken wijse / door Beelden en Schilderijen / door welke sy meinen datse de gedaante en de eigenschappen van hunne Gooden voor oogen stellen: doende dan aan die Afbeeldsels sodanigen eere / als sy oordeelen dat den Gooden selfs toekomt; en so doende meinen sy / datse hunne Gooden eeren door die Beelden.

13. Vr. Maar meinense niet / dat die Beelden de Gooden selve zijn?

Antw. Neen: so bot sijnse nooit geweest. Sy derven wel staande houden dat de Gooden in hunne Beelden eenige besondere kraght vertoonen; maar gelooven ondertusschen dat hunne plaats in den Hemel is. De Heidenen te Lystren siende het wonder dat Paulus gedaan hadde, verhieven hunne stemmen, en seiden, de Gooden sijn den menschen gelijk geworden, en tot ons neder gekomen; en sy noemden Barnabas Jupiter, en Paulus Mercurius: Hand. 14: 11/ 12. een teken datse de Beelden van Jupiter en Mercurius niet en hielden voor die Gooden selve: gelijk ook die van Efesen onderscheid maakten / tusschen de Godinne Diana en haar Beeld. Hand. 19: 35. En die de Sonne / Maan en Sterren aanbidden / weeten immers wel / dat hunne opgerighte Beelden van Beth-semes, (dat is / 't huis der Sonne) Jer. 43: 13. niet en sijn de Sonne die aan den Hemel staat.

14. Vr. Hoedanige Beelden sijn 't die d'Afgodendienaars gebruiken?

Antw. Allerhande slagh datmen bedenken kan: van allerleije gedaante en maarel / en van allerhande stoffe: het sy een gesneeden Beeld of andere Gelijkenisse; van 't gene dat boven in den hemel is, of dat onder op d'aarde is, of dat in de wateren, en so te seggen onder d'aarde is; Exod. 20: 4. de gedaante van Man of Wijf, de gedaante van eenig Beest dat op d'aarde is, de gedaante van eeni-

eenigen gevleugelden Vogel die onder den Hemel vliegt, de gedaante van iet dat op den aardbodem kruipt, de gedaante van eenigen Visch die in 't water is onder d'aarde. Deut. 4: 16/ 17/ 18.

15. Vr. Soudemen dan sulke Beelden niet mogen maaken?

Antw. Ja wel: anders souden de Schilders en Beeldsnyders en diergelijke werk-meesters ter weereld uit moeten/ welken God eenen geest gegeeven heeft om de natuur konstiglik uit te beelden. Exod. 31: 2/ 3/ 6. en 35: 31–. en selfs tot sulke werken gebruikt/ 1. Koon. 7: 13/ 14. ens. Maar men maghse niet maaken om God daar door af te beelden/ of door deselve te dienen.

16. Vr. Waarom maghmen God niet af beelden?

Antw. Om dat sulx onmogelik en onbetaamelik is.

17. Vr. Waarom is 't onmogelik?

Antw. Niemant heeft ooit God gesien: Joh. 1: 18. Want God is een Geest. Joh. 4: 34. By wien dan sult gy God vergelijken? of wat gelijkenisse sult gy hem toepassen? Jes. 40: 18/ 25. en 46: 5. Waght u dan wel voor uwe sielen; want gy en hebt geene gelijkenis gesien.

18. Vr. Hoe! hebben de Profeeten niet wel dikwijls Gods gelijkenis gesien/ als God hen verscheen in een Gesighte? ten minsten Moses aanschouwde de Gelijkenis des Heeren, Num. 12: 8. hy en d'oudsten sagen den God Israëls, Exod. 24: 9/ 10/ 11. en Jesaia sag den Heere sittende op eenen hoogen en verhevenen troon. Jes. 6: 1. Desgelijx. Ezech. 1. en Daniel. 7.

Antw. De Profeeten sagen tekenen van Gods tegenwoordigheid; maar geene afbeeldsels van sijn wesen. Moses sagh Gods Gelijkenis; niet van sijn aangesighte, maar van d'achterste deelen: Exod. 33: 23 Dat was te seggen/ God liet hem 't naaste weeten/ maar 't allernaaste niet. Het Godlik Teken sagen anderen van verre: Exod. 24: 17. maar Moses had so veel voor uit/ dat hy naderde tot de donkerheid, alwaar God was; Exod. 20: 21. so dat hy met God van na by sprak/ dat was so veel als van mond tot mond. Num. 12: 8. Maar daarom sagh hy God niet/ noch iets dat na God geleek.

19. Vr. Wel hadden sy ten minsten niet mogen afbeelden 't gene sy sagen?

Antw. I. God magh sich openbaaren hoe hy wil/ maar wy mogen niet schilderen wat wy willen: Dat moest God eerst gebooden hebben: niemant laat sich uitbeelden tegen sijn dank. II. Behalven dat so sou 't ook spottelik zijn; So wy 's Koonings Karos sagen/ en hem daaruit hoorden spreeken/ so souden wy mogen gelooven/ dat de Kooning in die Karos moeste zijn: maar soudemen die Karos uitschilderen/ en dan meenen dattet de schildery van den Kooning ware/ dat sou te grooten misslagh wesen.

20. Vr. Maar waarom sou 't niet betaamelik wesen/ God af te beelden/ alsmen 't konde doen?

Antw. Het strekt tot merkelike verkleininge van Gods Majesteit: Want wy sijnde Gods geslaghte en moeten niet meenen dat de Godheid goud of silver of steen gelijk zy, welke door menschen konst en bedenkinge gesneeden zijn; Hand. 17 29. die de heerlikheid des onverderfliken Gods hebben veranderd in de gelijkenisse eens beeld van een verderflik mensche, en van gevogelte, en van vier-

voetige

voetige en kruipende gedierten. Rom. 1: 23. Jes. 40: 19-22.

21. Vr. Blijktet ook / dattet God selve kwaalik neemt?

Antw. Wel ter degen: want van twaalf vloeken die hy eertijds opentlik gebood uit te roepen / is dit d'eerste; Vervloekt sy de man, die een gesneeden ofte gegooten Beeld, eenen Grouwel des Heeren, een werk van 's Werkmeesters handen, sal maaken, en setten 't in 't verborgen. Deut. 27: 15. Wat voor Beelden dat het mogen zijn / alsse gebruikt worden om God daar door te verbeelden of te vereeren / sy sijn by hem een Grouwel en de grootste dwaasheid van de weereld. Jes. 44: 19.

22. Vr. Hoedanigen Dienst misprijst God neffens sulke Beelden?

Antw. Datmen sich daar voor buigt, Exod. 20: 5. en ontrent deselve sulken eerbiedigheid toont / alsmen aan God selfs schuldig is en voor heeft te toonen. d'Afgodist maakt sich een Beeld, hy knielt daar voor neder, en buigt sich, en bid het aan; en seit, Red my, want gy sijt mijn God: Jes. 44: 17. 't eenemaal sich uiterlik so aanstellende / als oft hy God selve voor hadde.

23. Vr. Wel / is daar so veel aan misdaan / alsmen het Beeld voor God niet en houd / en men bid ondertusschen geene Afgoden aan / maar den waaren God?

Antw. Dat Beeld is selfs een Afgod, op Gods spraake: hy neemtet beide voor een / als hy seit / Gy en sult uliedden geene Afgoden maaken, noghte gesneeden Beeld noghte opgeright Beeld sult gy stellen: Levit. 26: 1. Daarom die een Beeld giet, die formt eenen God; Jes. 44: 10/ 15. want hy maakt het gesneeden Beeld tot eenen God, en handelter met als hy uiterlik met God behoort te doen.

24. Vr. So soud gy schier seggen / dat de Beeldendienst ook Afgodery is?

Antw. Dat segg ik uitdrukkelik: Toovery, Afgodery, Beeldendienst sijn al een slagh van sonden / die by God ten hooghsten versoeid worden. 1. Sam. 15: 23. Dit was d'eerste Afgodery van Israel / datse een Kalf maakten by Horeb, en sich boogen voor een gegooten Beeld, en sy veranderden hunne Eere (dat is hunnen God, Jer. 2: 11. Psal. 3: 4.) in de gedaante van eenen Osse die gras eet. Psal. 106: 19/ 20. Daarvan noemtse Paulus Afgodendienaars. 1. Kor. 10: 7.

25. Vr. Maar dat was om datse eenen anderen God dienden door dat Beeld / en niet den waaren God?

Antw. 't Was daarom niet / maar om datse den waaren God eerden / dat is / onteerden in de gelijkenis van een beest: (Siet Rom. 1: 23.) want sy verstonden dien God die hen uit Egipten geleid hadde. Exod. 32: 4/ 8. dat was de Heere, dien sy daarmede een feest hielden / v. 5. Van gelijken deeden Jerobeam, door de twee Kalveren te Dan en te Bethel, ook al op den naam van den selven God / 1. Koon. 12: 28/ 29. en onderhield daarmet een Feest, gelijk het Feest dat in Juda was ter eeren van den waaren God / v. 32.

26. Vr. Hoe weetje dat Jerobeam geene anderen Gooden daarmet socht te eeren?

Antw.

Antw. Om dat Achab d'eerste geweest is / die vreemde Gooden eerde / niet te vreeden sijnde dat hy wandelde in de sonden van Jerobeam, den soon van Nebat; dewijle hy noch daarenboven den Baal diende: so dat Achab noch meer deede om den Heere den God Israëls tot toorn te verwekken, dan alle Koningen Israëls die voor hem geweest waren. 1. Koon. 16: 30-33. Waaruit blijkt dat Jerobeams sonde daarin alleen bestond / dat hy den waaren God diende in de gelijkenis van een Kalf: en niettemin sondigde hy daarin en deede Israel sondigen, en dat was sijne terginge daarmede hy den Heere den God Israels getergd hadde. 1. Koon. 15: 30.

27. Vr. Maar seg my de reden eens / waarom is dat tergen, als men God niet verlaat / en men eert hem door een Beeld?

Antw. Om dat de Heere onse God is een yverig God voor sijne eere; myne Eere, seit hy / en sal ik geenen anderen geeven, noch mijnen lof den gesneeden Beelden. Jes. 42: 8. Die sich op gesneedene Beelden verlaaten, die tot de gegootene Beelden seggen, gy sijt onse God, die sullen aghterwaart keeren en met schaamte beschaamd worden. v. 17.

28. Vr. Maar sy rekenen niet datse den Beelden die eere doen / maar God die daar door word afgebeeld.

Antw. Dat raakt de saak niet: Wy sien wel dat God het so neemt. So een getrouwd wijf by een ander man slaapt / sal haar dat by haaren eigen man verschoonen / datse seit / ik slaap wel by dien Persoon / maar houd u nochtans voor mijn Man / en als ik by dien anderen slaap / dan reken ik dat ik by u ben? Soud haar Man niet seggen / ik reken dat so niet / maar houd u voor een hoer? En so neemtet God ook / wanneer sijn volk dat hy door sijn verbond getrouwd heeft, Jerem. 31: 32. Ezech. 16: 8. d'eere die hem toekomt aan eenig schepsel bewijst / of maarel van menschen handen. Want het gelijkt hem in 't duisenste niet / en hy heeftet verbooden in sijne plaats te stellen; hoe kan ons dat Beeld dan God vertoonen: Daarom al wat eere dat hem de menschen meenen te doen door het Beeld / die rekent hy datse suiver alleen aan dat Beeld doen / en niet aan hem. God is een Geest, en die hem aanbidden moeten hem aanbidden in den Geest en in de waarheid. Joh 4: 24.

98. Vraage. Maar soudemen de Beelden in de Kerken als Boeken der Leeken niet mogen lyden?

Antwoord. Neen: want wy en moeten niet wijser sijn dan God; dewelke sijne Kristenen niet door stomme Beelden / maar door de leevendige stemme syns Woords will onderweesen hebben.

29. Vr. Nochtans soud gy niet mispryisen / datmen de Beelden ter gedaghtenis in de Kerken stelde / om voor de slegthe Leeken tot onderrightinge te dienen?

Antw. Ook niet: Dat is onvernuftig en sot gedaan: want een hout is een onderwijs der ydelheden. Jer. 10: 8. 't gegooten Beeld is een leugen-leeraar.

v. 14. en Hand. 2: 18. de Terafim, (dat waren eertijds Beeldekens) die spreken ydelheid. Zach. 10: 2.

30. Vr. Geeft reden?

Antw. 't Is ligt te doen. I. Komense door het gehoor uit de Predikatien en onderwijsinge niet genoeg leeren / de Beelden sullen 't hen niet doen: Want hoe sullense weeten wat het Beeld beduid / als 't hen niemant seit; en als 't hen geseid word / so verstaanse 't wel sonder Beeld. II. Beelden van God en de H. Drieenigheid / daar wy meest van hadden te leeren / zijn doch ongeoorlosd te maaken; en de gedaanten van Christus / d'Apostelen en eerste martelaaren zijn ons doch niet sekerlik bekend. III. d'Anderen zijn voor 't meerendeel versierde Naamen / en daarom ook versierde Beelden. Wat souden dan de Leeken uit al dat tuig veel besonders konnen leeren.

31. Vr. Maar genoomen dat wy de reghte Beeldenissen van sommige Heiligen konden hebben / soud gyse d'eere weigeren omse vp u ter gedaghtenis te bewaaren ofte ook in de Kerken te stellen? So veel doetmen immers met zijn ouders en vrienden wel.

Antw. 't Is waar / 't soude niet kwaalik gedaan zijn / maar nochtans onvoorsigtelik. Want mitsdien dat de Heiligen in so grooten achtinge zijn / so vervallen de menschen ligtelik daar toe datse sulken Beelden te grooten eere bewysen; 't welk so ligt met de schilderijen van onse vrienden geenen nood heeft. So kwam de Beeldendienst eerst op; men steldese in 't begin slegts ter gedagtenis; maar daarna begon mense 't aanbidden? allenx vervielen de menschen tot so gruwelike Afgodery / datse de doode beenderen der Heiligen (so sy ten minsten meenen) en andere reliquien so sy 't noemen / dat is / overblijfselen / hebben begonnen t' aanbidden; besonderlik des Saligmaakers kruis / dat zy op ontallike plaatsen vertoonen / al hebbenser nooit het minste spaanken van gesien. Gelijk dat altemaal hedendaags in 't Pausdom geschied.

32. Vr. So soud gy liever generhande sulke Beelden willen dulden?

Antw. So is 't. Daarom heeft de Koning Hizkia de koopere Slange verbrijseld, die Mose selfs gemaakt hadde, om dat de kinderen van Israel tot dien daage toe haar gerookt hadden: 2. Koon. 18: 4. niet tegenstaande datse door Gods eigen last gesteld was op eene stange, tot een heilig gebruik / Num. 21. en datse Moses, so 't blijkt / ter gedagtenis hadden staan; En heeft in den jaare 305. het Synodus van Elvria in Spanjen goed gedagt, dat in de Kerken geene schilderijen behooren te zijn; om 't gene dat men eert en aanbid, aan de wanden niet te schilderen *Can.* 36.

33. Vr. Hoe soud gy 't dan liefst hebben?

Antw. Die God door sightbaare Beelden dienen / dien gaatet alsse van de Beelden af zijn / na 't spreekwoord / uit het oog, uit het hert. Daarom is 't de beste wijse / datmen God in zijn herte draagt; en dat wy hem daarin meer en meer afbeelden / om so te spreeken / tot dat Christus eene Gedaante in ons krijge, Gal. 4: 19. die 't Beeld is van den onsienelijken God. Kol. 1: 15. In plaatse van dat d'Afgodendienaars hunne tempelen met handen gemaakt door opgepronkte Beelden versieren / Hand. 17: 24/ 25. so laat ons den verborgenen

gen mensche onses herten, (als tempelen des H. Geestes. 1. Kor. 3: 16: 17. en 6: 19. 2. Kor. 6: 16.) versieren met eenen sagtmoedigen en stillen geest, die kostelik is voor God. 1. Pet. 3: 4.

34. Vr. Magmen dan geenerhande uiterlike manieren gebruiken om God te dienen?

Antw. Ja wel: So verre als wy sonder geveinsdheid eenige manieren gebruiken die onse gedagten van God niet aftrekken / maar ons en anderen tot eerbiedigheid en aandagt verwekken. Is iemant in lijden? dat hy bidde: Is iemant goeds moeds? dat hy Psalmsinge. Jak. 5: 13. Om dese oorsaake: I. Buig ik mijne Knijen als ik bidde, in den naam van Jesus tot den Vader des Heeren Jesus Christus: Efes. 3: 24. Filip. 1: 10. want daar is geschreeven (Jes. 45: 23.) Ik leeve, segt de Heere, voor my sal alle knije buigen. Rom. 14: 11. II. Mijne stemm is tot God, en ik Roepe somtyds door benauwtheid Psal. 77: 2/ 3. Jon. 2: 2. ens. want God segt / Roept my aan; Psal. 50: 15. ik sal verhooren. Psal. 91: 15. III. Ook sal ik altemets den Heere Singen in mijn leeven; Psal. 104: 33. en 146: 2. want Paulus segt / leert en vermaant malkanderen met Psalmen en Lossangen en geestelike Liedekens, singende den Heere met aangenaamheid in uw herte. Kol. 3/ 16.

35. Vr. Heest God dan ook vermaak in dat uiterlik gebaar?

Antw. Neen: Het uiterlike is voor ons in de gemeinte om malkanderen te leeren en te vermaanen, maar de Heere heeft aangenaamheid in ons herte. Wat is 't dan? Ik sal met den Geest Bidden, maar ik sal ook met den Verstande Bidden; ik sal met den Geest Singen, maar ik sal ook met den Verstande Singen. 1. Kor. 14: 15. De Geest is voor God / 't verstand is voor de menschen.

XXXVI. Sondag.

99. Vraage. Wat wil het Derde Gebod?

Antwoord. Dat wy niet alleenlik met vloeken ofte met valschen eede / maar ook met onnoodig sweeren Gods Naam niet en lasteren noch misbruiken; noch ons met stilswijgen en toesien aan sulke schrikkelike sonden deelachtig maaken: en in summa / dat wy Gods heiligen Naam niet anders als met vreese en eerbiedigheid gebruiken; op dat hy van ons behoorlik erkend / aangeroepen / en in alle onse woorden en werken gepreesen werde.

100. Vraage. Is 't dan so grooten sonde wanneermen Gods Naam met sweeren en vloeken lastert; dat God sich over degenen vertoornt / die / so veel als hen mogelik is / dat vloeken en sweeren niet traghten te beletten en te verbieden?

Antwoord. Ja 't gewisselik: want daar en is geene grootere sonde / noch die God meer vertoornt / dan de Lasteringe sijns Naams:

daarom hy ook deselve met de Dood bevoolen heeft te straffen.

XXXVI. Sondagh.

101. Vraage. Magmen ook Godsaliglik by Gods Naam eenen Eed sweeren?

Antwoord. Ja: als 't d'Overheid van haare onderdaanen / ofte andersins de nood vordert: om trouwe en waarheid daar door te bevestigen; en dat tot Gods eere en 's naasten stichtinge. Want sulk Eedsweeren is in Gods Woord gegrond; en daarom ook van de Heiligen in 't Oud en Nieuw Testament regt gebruikt.

102. Vraage. Magmen ook by de Heiligen ofte eenige andere Schepselen eenen Eedsweeren?

Antwoord. Neen: want een regt Eedsweeren is God aenroepen / dat hy / als die alleen het herte kent / van de waarheid getuigenis geeve / en my straffe indien ik valschelik sweere; welke eere geenen Schepselen toebehoort.

36. Vr. Van d'Inwendige Eerbiedigheid gesprooken zijnde / XXVIII. §. 58-64. Hoe leert ons God Uiterlike Eerbiedigheid in 't Derde Gebod?

Antw. Alsoo / dat hy uitdrukkelik beveelt / hoe eerbiedelik datmen hem noemen sal; en dewijl hy alle geveinsdheit haat / so leert hy daar door duidelik / hoe seer dat wy hem moeten vreesen en ontsien in onse herten. Want daar is 't hem om te doen.

37. Vr. Dewijle God verscheide Naamen heeft / XIII. §. 8, 9. Wat Naam meent hy hier / dien men niet ydelik gebruiken mag?

Antw. God wil alle zijne Naamen heiliglik genoemd hebben / maar insonderheid den Naam Heere *Iehova*, dien hy Israel besonderlik hadde bekend gemaakt Exod. 6: 2/ Want om dat dit d'uitneemenste van alle Gods Naamen is / Exod. 3: 15. wanneer blootelik gesegd word / Gods Naam, so word de Naam *Iehova* gemeent. Num 6: 23-27. Levit. 24: 11/ 16.

38. Vr. Hoe moesten d'Israelyten met Gods Naam te werke gaan?

Antw. Sy mogten geen van Gods Naamen / voornamelik desen uitneemenden Naam / niet ydelik gebruiken; dat is / sonder nood / of sonder reden. Want / dewijle God heilig is / so is ook zijn Naam heilig: Luk. 1/ 49. dienvolgens magmen God wel noemen / wanneer wy iets voortbrengen dat tot zijne Eere strekt; maar indien wy Gods Naam gebruiken by slegte of ydele dingen / so doen wy zijne hooge Majesteit grootelix te kort.

39. Vr. In wat saaken word Gods Naam meest gebruikt of misbruikt?

Antw. Dewijl alle dingen onder Gods oogen en door zijn vermogen geschieden / so komt Gods Naam over al te pas / doch allermeest in d'oefening van onsen Godsdienst. Daarmen Gods Naam meest gebruikt word / daar heeftet ook

ook ligst nood dien te misbruiken: 't welk besonderlik te sien is / wanneer-men van God spreekt / of van Gods wege, of tot God / of in Gods tegenwoordigheid, en dat geschied in de Gebeden / in de Gelosten / in d'Eeden / in godlike en menschelike Handelingen.

40. Vr. Hoe in de Gebeden?

Antw. Datmen die so los heen rabbelt sonder aandagt of eerbiedigheid / spreekende tot dien hoogen God / sonder eens aan hem te denken / alsoo de gedagten dikwijls verre van huis zijn. Siet breeder in 't XXXIII. Hoofdstuk.

41. Vr. Hoe in de Gelosten?

Antw. 't Is prijselik / alsmen van God eenige besondere weldaad verwagt of verworven heeft / datmen daarop aan hem tot dankbaarheid sekeren besonderen dienst belooft: want Jakob beloofde eene Geloste. Genes. 28:20. Jefta beloofde den Heere eene Geloste. Rigt. 11:30. de mannen die met Jonas voeren beloofden Geloste. Jon 1:16. Paulus heeft eens eene Geloste gedaan, Hand. 18:18. en daarna nog eens met vier andere mannen. Hand. 21:23/26.

42. Vr. Moetmen sulke Gelosten doen?

Antw. Wy zijn altijd gehouden tot een dankbaar en godsdienstig gemoed; maar 't is Gode evenveel op wat wijse dat wy sulx aan hem betoonen / als 't maar tegen zijn Woord niet strijd. Nochtans om u selfs eene spoore te geven en te vaster tot s'Heeren dienst te verpligten / so doet Gelosten en betaalt se den HEERE uwen God. Psalm 76:12.

43. Vr. Kanmen ook misdoen in 't Beloven?

Antw. Ja; alsmen iet belooft datmen in zijne magt niet heeft: gelijk de maagdelike staat van 't kloostervolk / want alle en vatten dese saake niet. Matt. 19:11. dat is / zy hebben alle de gaaf niet van God, om sich t'onthouden: 1. Kor. 7:7/17. insonderheid van kinders die onder de magt der ouders staan. Num. 30. Daarom weest niet te snel met uwen monde, en u hert en haaste niet een woort voort te brengen voor Gods aangesigte; want God is in den hemel, en gy zijt op d'aarde: daarom laat uwe woorden weinig zijn. Pred 5:1. Handel so los niet voor so grooten God / als Jefta deede. Rigt. 11:30/31/34/35.

44. Vr. Als gy onverdocht iet onbehoorlik aan God beloofd had / soud gy 't daar na niet moeten volbrengen?

Antw. Neen: dan soud ik tweemaal sondigen / als ik eerst beloofde / en daarna deede 't gene God niet aangenaam is om te beloven of te doen. Jefta had reukeloos elik aan God zijne dogter beloofd; en so verre volbragt hy zijne Geloste: Jud. 11:39. maar hy hadse tot een brandoffer beloofd; v. 31. dat volbragt hy niet / om dat het den HEERE een grouwel is, dat hy haat; Deut. 12:31. Daarom liet hyse maagd blijven / om God te dienen / en zy en heeft geenen man bekend. Rigt. 11:39.

45. Vr. Maar zijt gy verbonden als gy iet beloofd hebt dat geoorlofd is?

Antw. Ja. Wanneer gy eene Geloste aan God sult beloofd hebben, en stelt niet uit de selve te betaalen: want hy en heeft geenen lust aan de sotten: wat gy sult beloofd hebben, betaaltet. 't Is beter dat gy niet en beloofd, dan dat gy beloofd

hoofd en niet en betaalt. Pred 5: 3/4. Deut. 23: 21. Daarom betaalt den Allerhoogſten uwe Geloften. Pſal. 50: 14. en 116: 18. Want God en laat hem niet beſpotten: Gal. 6: 7. moeten wy menſchen woord houden / hoe veel te meer God?

46. Vr. Gy ſegt ook datmen Gods Naam kan misbruiken in 't Eedſweeren: wat is een Eed?

Antw. Als ik de waarheid voor heb / en nogtans niet bewijſen kan / en datmen my op mijn ſeggen niet glooven wil / ſo roep ik God aan tot een Getuige over mijne ziele, 2. Kor. 1: 23. Rom. 1: 9. Filip. 1: 8. 1. Theſſ. 2: 5. die weet dat ik niet en liege: 11: 31. Gal. 1: 20. En dat noem ik eenen Eed. Want de menſchen ſweeren by den meerderen dan zy zijn, en d'Eed tot beveſtiging is den ſelven een einde van alle tegenſpreekingen. Heb. 6: 15.

47. Vr. Magmen dat ſo doen?

Antw. Ja: want het is 't voornaamſte ſtuk mede van de eerbiedigheid die wy Gode ſchuldig zijn. Wilt gy den Heere uwen God vreeſen en dienen, ſo ſult gy by zijnen Naame ſweeren; Deut. 6: 13. en 10: 20. en 'tis de regte ſpraake van Gods volk / datſe ſweeren den Heere der Heirſchaaren. Jeſ. 19: 18. en 48: 1. Jer. 12: 16.

48. Vr. Waarom is dat voor God ſo grooten eere?

Antw. Want ſo doende houdmen God I. voor den kenner der herten van allen; Hand. 1: 24. en 15. 8. 1 Kron. 28: 9. en 29: 17. Pſal. 7: 10. Jerem. 11: 20 en 17: 10 en 20: 12. Openb. 2: 23. En II. voor den Regter over allen, Heb. 12: 23. die yder werk in 't gerigte brengt, met al dat verborgen is Pred. 12: 14. Daarom ſeggen wy van verborgene dingen / die met menſchen niet te bewijſen zijn / de God der Goden, de HEERE, die weet het: Jeſ. 22: 22. en om dat menſchen ſulke heimelike dingen niet regten konnen / ſo ſeggen wy / de HEERE rigte tuſſchen my en tuſſchen u. Geneſ. 16: 5/ en 31: 49/ 53.

49. Vr. Kanmen dan met ſweeren niet miſdoen?

Antw. Jimmers ja: alſmen ſweert ſonder God of ſonder nood / of ſonder aandagt / of ſonder onderſcheid van ſaken die 't weerdig zijn of niet.

50. Vr. Magmen by niemant anders ſweeren als by God?

Antw. Neen. Want men anders niemant aanbidden mag. XXVIII. §. 13--27. inſonderheid om ſaken die verborgen zijn. Dienvolgens eiſcht God die eere voor hemſelven / ſeggende / alle tongen ſal my ſweeren; Jeſ. 45: 23. de Eed is des HEEREN Eed Exod. 22: 6. Daarom ſult gy by zijnen Naame ſweeren, Deut. 6: 13. en ſeggen / ſo waarlik als de HEERE leeft! Jer. 4: 2. dat is / ſo waarlik helpe my God: Die by hem ſweert, ſal ſich beroemen. Pſal. 63: 12 Selfs een Engel van den Hemel ſwoer by dien die leeſt in alle eeuwigheid; Openb. 10: 6. Dan. 12: 7. en wie ſweeren ſal op aarde, die ſal ſweren by den God der waarheid. Jeſ. 65: 16.

51. Vr. Magmen dan by geen ſchepſel ſweeren?

Antw. Dat volgt; en God neemtet ſeer hoog; Hoe ſoud ik overſulx u vergeeven, ſeit hy / uwe kinderen verlaten my, en ſweeren by dien die geen God en zijn. Jer. 5: 7. Siet 12: 16. Daarom zeit Christus / Sweert ganſchelik niet,

niet, noch by den Hemel, om dat hy Gods Troon is; noch by d'Aarde, om dat zy is de voetbank zijner voeten, noch by uw Hoofd (dat is, by u selfs, of by uwe Siele) en sult gy niet sweeren, want gy en kont niet een haar wit ofte swart maaken. Matt. 5: 34/ 35/ 36. Jak. 5: 12.

52. Vr. Maar zeit hy daar niet, dat alle Eeden ongeoorlofd zijn?

Antw. Dat zeit hy niet: maar alleenlik dat sulk slag van Eeden onbetaamlik zijn: die hy daar op noemt, te weeten alsmen ligtveerdelik by eenig Schepsel sweert, ofte iet dat geen God en is: om dat sulx niet geschieden kan sonder Superstitie of Afgodery.

53. Vr. Waarom sonder Superstitie niet?

Antw. Want sommige menschen sweeren los weg, en om Gods Naam kwanswijs niet te misbruiken so noemense Gods Schepselen: maar waarom den Hemel, als om dat die Gods troon is? waarom d'Aarde, als om dat die zijn voetbank is? Daarom wie sweert by den Hemel, die sweert by Gods troon, en by dien die daar op sit. Matt. 23: 22/ 20/ 21/ 16—19. Dat is louter Superstitie; sy willen hun Eed so duur niet maaken, datse by God souden sweeren; en ondertussen doense 't.

54. Vr. Wat Afgodery isser in sulk sweeren?

Antw. Als ik by een Schepsel sweer, stel ik dat dan niet in de plaats van God? en schrijf ik dat dan niet toe 't gene God alleen eigen is? Isser wel eenig Schepsel, die een haar wit of swart kan maaken? Daarom al wie so sweert, sal 't geen Eed zijn, so is 't ydel, onnut, ligtveerdig; en sal 't een Eed zijn, so is 't Afgodery.

55. Vr. Magmen buiten nood niet sweeren?

Antw. Geensins: Want hy ontheiligt en verkleint Gods hooge Majesteit, die zijnen Naam noemt sonder oorsaak. Maar als 't niet anders wesen kan, so eertmen God met, datmen tot hem toevlugt neemt, en hem daar voor erkent dat hy alleen de saak rigten en 't geschil beslegten kan.

56. Vr. Hoedanigen nood sou dat moeten wesen?

Antw. Alsser geene ander bewijs is, en datter evenwel bewijs van nooden is, dan is d' Eed tot bevestiging een einde van alle tegenspreekinge. Heb. 6: 16.

57. Vr. Alsser ander bewijs is, heeft een Eed dan geen plaats?

Antw. Neen: op den mond van twee getuige, ofte op den mond van drie getuige sal de sake bestaan. Deut. 19: 15. en 17: 6. Num. 35: 30. Matt. 18: 16. Maar wordter iets bedreeven dat het niemant siet, so sal des Heeren Eed tusschen beiden zijn. Exod. 22: 10/ 11.

58. Vr. Maar wanneer is 't van nooden datmen sweert?

Antw. Alsser aan geleegen is om de menschen te verseekeren van eene onbewijslike sake die waaragtig is; en die een mensche so op iemants bloot seggen niet gelooven wil: het zy datmen iets verklaart, of datmen iets bedingt. Aan beide kanten geld Sweeren en Besweeren.

59. Vr. Wat meent gy hier met Sweeren?

Antw. Daar door verstaa ik besonderlik, wanneer ik onder Eede verklaa-

re,

re / dat het waar is 't gene ik segge / Rom. 1: 9. en 9: 1. 1. Kor. 1: 23. en 11: 31. Gal. 1: 20. Filip. 1: 8. 1. Thess. 2: 5. of dat ik doen sal 't gene ik beloof. Gen. 21: 23. Jos. 2: 12. 1 Sam. 20: 17.

60. Vr. Wat verstaat gy door Besweeren?

Antw. Wanneer ik iemant voor Gods oordeel daag / om te seggen 't gene hy weet / Matt. 26: 63 en te doen 't gene hy behoort. Hoogel. 2: 7. en 3: 5. en 5: 8. en 8: 4. 1. Thess. 5: 27. 1. Tim. 5: 21 en 6: 13.

61. Vr. Maar waarom is dat Zweeren en Besweeren noodig? wat kan 't helpen?

Antw. 't Helpt so veel / dat mitsdien de menschen altemaal van natuure sondaars Gal. 2: 15. en leugenachtig zijn; en dat God alleen waaragtig is; Rom. 3: 4. so worden de menschen door tusschen komen van den Eed dies te meer versekerd en verpligt om de waarheid te seggen en te gelooven / mitsgaders om alle geregtigheid aan malkander te bewijsen en van malkander te vertrouwen. En dat ten aansien van 't groot ontsag datse hebben tot Gods groote Majesteit.

62. Vr. Maar de menschen behoorden so vroom te wesen / datter geene Eeden van noode waren.

Antw. 't Is waar; en zy behoorden so met vreese voor God te wandelen; 1. Pet. 1: 17. datse nimmer 't hert hadden om te misseggen of te misdoen. Maar sodanig zijnse niet: daarom komt God selfs onse swakheid te hulpe; die om ons te bewijsen d'onveranderlikheid zijns raads, is met eenen Eed daar tusschen gekomen; en dewijle hy by niemant die meerder was en hadde te sweeren, so swoer hy by hemselven: (Genes. 22: 16.) op dat wy door twee onveranderlike dingen, (te weeten Gods Belofte en Gods Eed) in welken 't onmogelik is dat God liege, eene sterke vertroostinge souden hebben. ens. Heb. 6: 17/ 13/ 18.

63. Vr. Wat noemt gy Meineedigheid?

Antw. Wanneer iemant kwaalik sweert / of dat hy niet en doet wat hy beswooren heeft.

64. Vr. Wanneer sweert men kwaalik?

Antw. Alsmen valschelik of ligtveerdelik sweert?

65. Vr. Kan men ook valschelik sweeren alsmen by God sweert?

Antw. O ja: De genen die iet onwaaragtigs met Eede bevestigen willen / of zy al seggen, so waaragtig als de HEERE leeft, so sweeren se doch valschelik. Jerem. 5: 2. Maar wat seit God? Gy en sult niet valschelik by mijnen Naame sweeren: want gy soud den Naam uwes Gods ontheiligen: ik ben de HEERE. Levit. 19: 12. Hebbet eenen valschen Eed niet Lief; 't zijn dingen die ik haate, spreekt de HEERE. Zach. 8: 17. en 5: 3/ 4.

66. Vr. Wat segje van Ligtveerdig sweeren?

Antw. Die ligt sweert / die ligt liegt. Een mensche die God vreest / die vreest den Eed ook Pred. 9: 2. So als Salomo daar sprak in 't Oude Verbond/ so spreekt ook Christus in 't Nieuwe Matt. 5: 34/ 35/ 36. 't Is beider weegs een doen: een eerbiedigen Eed is God behaagelik / ligtveerdig sweeren is ver-

verbooden. Daarom voor alle dingen, broeders, en sweert niet ligtveerdelik/ gelijk de genen doen die seggen/ by den hemel, by d'aarde, of eenigen anderen Eed van sulken slagh. Jak. 5: 12.

67. Vr. Is 't Meineedigheid alsmen niet en houd wat men beswooren heeft?

Antw. Gewisselik. Gy hebt gehoort dat van d'Ouden gesegd is, Gy en sult den Eed niet breeken; maar gy sult den Heer uwe Eeden houden. Matt. 5: 33. Wanneer een man den HEERE eenen Eed sal geswooren hebbenzijne ziele met eene verbintenisse verbindende; zijn woorden sal hy in ontheiligen, na alles dat uit zijnen monde gegaan is sal hy doen. Num. 30: 2.

68. Vr. Vloeken is dat ook sonde?

Antw. Somtijds is 't geene sonde/ alsmen God om wraake roept tegen Gods onversoenlike vijanden. Indien iemant den Heere Jesus Christus niet lief en heeft, die zy eene vervloekinge! 1. Kor. 16: 22. en Psal. 129: 5-8. en 139: 19 22. Somtijds hebben Gods Heiligen door besonderen yver eenen vloek gesprooken/ tot een exempel van godlike straffe/ als David, Psal. 35. en 69. en 109. en Elias 2. Koon. 1: 10/ 12. en Elisa 2. Koon. 2: 23/ 24. en Paulus: 2. Tim. 2: 14. maar dat staat ons niet na te volgen; want wy hebben alle sulken Geest niet. Luk. 9: 54/ 55.

69. Vr. Kond gy niet toonen wat voor Vloeken dat plat uit sonde is?

Antw. Ja: alsmen sich selven of anderen vervloekt/ en Gods Naam misbruikt om iemant kwaad te wenschen.

70. Vr. Zijnder ook die sich selfs vervloeken?

Antw. Immers. Sommige doen 't uit boosheid/ wenschende henselven kwaad/ sose een ander geen kwaad en doen; gelijk Iesabel tegen Elia; 1. Koon. 19: 2. Joram tegen Elisa, 2. Koon. 6: 31. en eenige Jooden tegen Paulus: Hand. 23: 12. Sommigen uit swakheid en vreese van eenig naakend kwaad; als Petrus: Matt. 26: 74. Sommigen uit misnoedigheid door gevoelen van eene tegenwoordige elende/ als Job cap. 3: 1. en Jeremias cap. 15: 10.

71. Vr. Waarom vloekt d'eene mensch over den anderen?

Antw. Uit enkele haat en gramschap/ gelijk Simei aan David deede/ 2. Sam. 16: 7/ 8. en des Egyptischen mans soon den Israelijt. Levit. 24: 10/ 11.

72. Vr. Bestaat in dat Vloeken ook Sonde tegen God?

Antw. Voorseeker: Want het is eene openbaare lastering en lasterlik misbruik van Gods H. Naam/ Levit. 24: 11. alsmen hem daar door maakt tot eenen knegt van ons wraakgierig en grammoedig herte. Daarom heefter God dood straffe op gestelt v. 16: 14.

73. Vr. Maar zijnder wel menschen die over God selve vloeken?

Antw. Ja: helaas! want men vind menschen/ die verachtelik en lasterlik van God spreeken.

74. Vr. Welke noemt gy Gods verachters?

Antw. Die so van God spreeken/ als ofthy over de weerelt niet te seggen hadden/ en die elk liet doen wat hem beliefst; die seggen, de Heere en siet het niet,

God en merkt het niet: Psal. 94: 7. die met Gods woord en oordeelen spotten/ 2. Pet. 3: 3/ 4. want, seggense/ wie hoortet? Psal. 59: 8. als osse tot God seiden/ gy en sult het niet soeken. Psal. 10: 13. Siet Jes. 30: 9. Jerem. 23: 33-38.

75. Vr. Welke sijn dan Godslasteraars?

Antw. I. Die van God kwaad spreeken/ als ofte hy niet en deede so als 't behoorde; seggende/ de wegh des Heeren en is niet reght. Ezech. 18: 25/ 29. en 33: 16/ 20. ofte dat hy een voorstander ware van 't kwaad/ als oftse seiden/ wy sijn verlost om alle dese grouwelen te doen. Jer. 7: 10. II. Die na God niet luisteren willen/ seggende als Farao, wie is de HEERE, wiens stemm ik gehoorsaamen soude? Exod. 5: 2. III. Die God niet erkennen dat hy God is/ maar seggen ik en kenne den HEERE niet, en derven sich stellen tegen dien God die sich in sijn woord en door sijne werken geopenbaard heeft/ als Sanherib. Jes. 36: 18/ 19/ 20. en 37: 17. ens.

76. Vr. Word sulk en diergelijk misbruik van Gods Naam ook bespeurd in den dageliren wandel der menschen?

Antw. Och ja! alsmen om eene lighte oorsaak/ om een leur/ in sijn dagelix spreeken/ Gods H. Naame of sijn Woord in den mond neemt; ja wat meer is/ des Duivels naam en andere seer vuile woorden daar onder mengt: 't welk eene algemeene en seer groote verdorventheid in de menschen is; waaraf ieder een lightelik oordeelen kan/ datse strekt tot merkelike ontheiliging van Gods heiligheid.

77. Vr. Maar 't schijnt niet dattet juist de kwaadste slagh van menschen zijn/ die so reukeloos spreeken: een woord isser dikwijls uit eer ser om denken: 't Is vaak maar eene aanwenst; d'een hoortet van den anderen?

Antw. I. Denkense 't so kwaad niet/ sy spreeken nochtans kwaad; 't vat geeft uit wat het in heeft/ uit den overvloed des herten spreekt de mond: Matt. 12: 34. Daarom uit sulke woorden sult gy veroordeeld worden. v. 37. II. Maar wat eene eere is 't voor u/ dat gy gewend en geleerd sijt kwaad te doen? Jerem. 13: 23. III. En waarom kont gy so light van een ander 't vloeken leeren/ dat gy een ander behoort af te leeren?

78. Vr. Soud ik dat ook gehouden sijn te doen?

Antw. Wel ernstelik: anders maakt gy u alleenlik door u stilswijgen aan die schrikkelike sonden deelachtig/ al en vloekt gy selve niet. Als nu een mensche sal gesondigd hebben, dat hy gehoord heeft eene stemme des vloex, daar van hy getuig is, 't zy dat hy 't gesien ofte geweeten heeft; indien hy 't niet te kennen geeft, so sal hy sijne ongereghtigheid draagen. Levit. 5: 1. Siet Jes. 36: 22.

79. Vr. Wat raad nu eindelik/ om ons tegen dat veelerhande misbruik van Gods Naam te wapenen?

Antw. Al wat gy doet met woorden of met werken, doet het all in den Naame des Heeren Jesus, dankende God en den Vader door hem. Koloss. 3: 17. op dat Gods Naam en de Leere niet werde gelasterd. 1. Tim. 6: 1. 1. Pet. 2: 12.

80. Vr.

80. Vr. Maar hoe sullen wy dat uiterlik betoonen?

Antw. Door Tekenen van Eerbiedigheid / en meldinge van Gods Eere. Want daar is geschreeven, (Jes. 45: 23.) Ik leeve, spreekt de Heere; voor my sal alle knije buigen, en alle tonge sal God belijden. Rom. 14: 11.

81. Vr. Isser aan 't kniebuigen en diergelijke eerbewijsingen wat gelegen? God is immers selfs een Geest.

Antw. 't Is waar: nochtans is 't goed voor ons selven / I. om ons op te wekken tot aandaght / en anderen met ons: als 't maar sonder geveinstheid geschied: om dese oorsaak buig ik mijne knijen tot den Vader onses Heeren Jesus Christus: Efes. 2: 14. II. om ons t'oefenen in d'Eerbiedigheid tot God: want dan denk ik / waarmede sal ik den HEERE tegen komen, en my bukken voor den Hoogen God? Mich. 6: 6.

82. Vr. Is d'uitwendige Stemme Gode ook aangenaam?

Antw. Ja: I. Het strekt tot opwekkinge van my selven; mijne Stemm is tot God, en ik roepe; mijne Stemm is tot God, en hy sal d'oore tot my neigen! Psal. 77: 2. II. tot Stightinge van anderen: daarom leert en vermaant malkanderen met Psalmen en Lofsangen en Geestelike Liedekens, singende en psalmende den Heere met aangenaamheid in uw Herte; dankende altijd over alle dingen God en den Vader in den naame des Heeren Jesus Christus. Efes. 5: 19/ 20. Kol. 3: 16.

83. Vr. Wat houd gy van d'Orgels in de Kerken?

Antw. Alsmense onder 't singen gebruikt / so houd ikker veel af; om datse 't gesang stieren en stijven tot meerdere aangenaamheid. Maar buiten 't singen is 't onnutt: want in de kristen Gemeinte geld geene taale die geen duidelike reden geeft, en waar by niet verstaan kan worden 't gene gesprooken of gesongen word; dan is 't of men in de lught spreekt. 1. Kor. 14: 9.

84. Vr. Op wat wijse word Gods Naam dan meest ge-eerd voor de menschen?

Antw. Looft den Heere, roept sijnen Naam aan, maakt sijne daaden bekend onder de volkeren; 1. Kron. 16: 8/ 9/ 10. Siet Psal. 22: 2. en laat u light schijnen, en houd uwen wandel eerlijk; op dat de menschen uit de goede werken die sy in u sien, God verheerliken mogen. Matt. 5: 16. 1. Pet. 2: 12.

XXXVIII. SONDAG.

103. Vraage. Wat gebied God in 't Vierde Gebod?

Antwoord. Eerstelik dat de Kerkendienst ofte het Predikamt en de Schoolen onderhouden worden: en dat ik insonderheid op den Sabbath / dat is / op den Rustdagh tot Gods Gemeinte neerstelik kome; om Gods Woord te hooren / de Sakramenten te gebruiken / God den Heer opentlik aan te roepen / en den Armen kristelike handreikinge te doen. Ten anderen / dat ik alle dagen mijns leevens van mijne boose werken viere / den Heere door sijnen Geest in

in my werken laate; en alsos den eeuwigen Sabbath in dit leeben aanvange.

85. Vr. Welk is de grond van 't Vierde Gebod;

Antw. Datter bestemde Tijden moeten sijn om God te dienen. Want alles heeft eenen bestemden Tijd, en alle voorneemen onder den hemel heeft sijnen Tijd. Pred. 3: 1.

86. Vr. Maar wat is Gods oogmerk daarin geweest?

Antw. Om sijn Volk Israel voor te schrijven / datse onderscheid maaken moesten in de dagen der weeke; gebruikende de Ses eersten om te werken / en den Sevensten of laatsten om te rusten: gelijk de woorden uitdrukkelik te kennen geeven.

87. Vr. Was God dan dies tijds met dat onderscheid gediend?

Antw. Ja: het beliefde hem eertijds sijn volk so in alles te bepaalen / so lang alsse onder den Tughtmeester stonden / Gal. 3: 24. terwijlen d'Erfgenaam noch een kind was. Gal. 4: 1. XI. §. 35, 38. Hy maakte duidelik onderscheid. I. van Persoonen / de Priesters en Levijten, Deut. 18: 1/ 2. II. van Spijsen / Levit. 11: 2-23. Deut. 14. 3-21. III. van Plaatsen / Deut. 12: 5. en IV. van Tijden. Num. 28: 2.

88. Vr. Is 't nu anders?

Antw. Ja / in alles: want als 't Geloove gekomen is so en sijn wy niet meer onder den Tughtmeester. Gal 3: 25. God stelt ons alles vry: I. aangaande wat Persoon en siet XXVI. §. 32. II. de Plaatsen sijn nu alle gelijk: Joh. 4: 20/ 21/ 23/ 24. so datmen nu Gode even kraghtig dienen kan in alle plaatsen. 1. Tim. 2: 9. III. van 't onderscheid der Spijsen en IV. der Tijden segt Paulus uitdrukkelik / dat u niemant en oordeele in Spijse en Drank, ofte in 't stuk des Feestdaags, ofte der Nieuwe Maane ofte der Sabbathen: welke sijn eene schaduwe der toekomende dingen; maar 't Lighaam is Christi. Koloss. 2: 16/ 17.

89. Vr. Meenje dat hy daar de weekelike Sabbathen onder verstaat?

Antw. Wat soud hy anders? want daar van sprak God altijd / wanneer hy seide / mijne Sabbathen, of mijnen Sabbath; Siet Exod. 31: 13/ 17. en Ezech. 20: 12/ 13/ 16/ 20/ 21/ 24. En Paulus selfs seit tot die van Galatien / Gy onderhoud Dagen, en Maanden, en Tijden, en Jaaren; ik vreese voor u dat ik niet eenigsins te vergeefs aan u gearbeid hebbe; Gal. 4: 10/ 11. waar door hy te kennen geeft / dat het vierderley onderscheid van Tijd geene plaats kan hebben onder 't Nieuw Testament.

90. Vr. Wat was dat voor een vierderley onderscheid?

Antw. Dat bestond I. in Dagen, dat sijn weekelike Rustdagen; Exod. 31: 15. II. Maanden, dat sijn de beginselen der Maanden; Num. 28: 11. III. Tyden, dat sijn de jaarlixe gesette Hoogtijden; Levit 23: 2/ 4 en IV. Jaaren, dat is elke sevende Jaar, Levit. 25: 2/ 3/ 4. en 't Jubeljaar. v. 8-12. enz.

91. Vr. Maar wat reden konje geeven / waarom dat wy aan geenerley onderscheid van dagen of tijden gebonden zijn?

Antw. Dat bewijs ik uit het natuurlik Reght van alle Menschen / en uit d'instellinge van dese Wetten.

92. Vr. Wat Reght geeft hier de Natuure?

Antw. Gelijker van selfs onderscheid van Spijsen is / om dat God alle spijse geeft aan al wat leeft; Psal. 145: 15/16. 1. Kor. 10:25/26. alsoo kander ook uit de natuur geen onderscheid van Tijden wesen / om dat God de Tijden so wel als d'oorsaaken der Tijden / te weeten sonne, maan en sterren, allen volken onder den ganschen hemel heeft uitgedeeld Deut. 4: 19. Daarom seggen wy te reghte / de Tijd is Gods en onse. So lang als God selfs geen onderscheid maakt / so staatet aan ons selfs.

93. Vr. Wat merkt gy aan uit d'Instellinge van die Wetten?

Antw. Voor wien datse gesteld sijn en wanneer / en tot wat Einde.

94. Vr. Voor wien sijnse dan ingesteld;

Antw. Voor 't volk van Israel alleen / tot welken Moses seide / de HEERE heeft ulieden den Sabbath gegeeven, Exod. 16: 29. en van welken God seide / ik gaf haar mijne Sabbathen: Ezech. 20: 12. dat dan de kinderen van Israel den Sabbath houden, den Sabbath onderhoudende IN HUNNE GESLAGHTEN. Exod. 31: 13/16. Met dat woord spreekt God overal en alleenlik van de vergankelike Wetten. Van de Besnijdenisse, Gen. 17: 6/9/12. van 't Pascha, Exod. 12: 14/17/42. van 't bewaaren van het Man, Exod. 16: 33. van d'Offerhanden/ Exod. 29: 42. en 30: 8/10. Levit. 6: 18. en 23: 14. van de Salfoolie / Exod. 30: 31 van geen vet t'eeten / Levit. 3: 17. van 't Priesterschap Levit. 7: 36. en 10: 9. en den dienst der Levijten / Num. 18: 23. van de Feestdagen / Levit 23: 14/21/31/43. van de Lampoolie / Levit. 25: 3. van de krijghordening / Num. 1: 20/22/24/26/28/30/32/34/36/38/40/42. van de Trompetten. Num. 10: 8. Maar van d'algemeene en eeuwig duurende wetten word dat nergens gesegd. So blijkt dan / dat de Sabbath alleenlik is ingesteld voor dat eene volk / ofte voor al de geenen die van geslaght en afkomst Jooden waren / sonder wyders.

95. Vr. Wanneer is de Sabbath ingesteld?

Antw. Doen eerst als God Israel tot sijn besonder volk had aangenoomen / wanneer hy 't Man gaf in de woestijne: Want wy en leesender eer niet af; en sy en wistender eer niet af: God gaf hen doe eerst te kennen door dien hy op den sesten dagh voor twee dagen Man liet regenen; en verklaarde hen daar na / dat sulx om den Sabbath te doen was: Exod. 16: 22-29. en sy stelden 't doe eerst in 't werk / alsse sagen dat het Gods wille was. v. 30.

96. Vr. Heeft God den Sabbath niet ingesteld voor den Val; Gen. 2: 2/3. gelijk ook ook op 't einde van 't Vierde Gebod verhaald word?

Antw. Dat staater niet: maar de sevende dagh, van welken Moses seit / dat God dien segende en heiligde: dat was die eerste sevende dagh alleen / op welken God gerust heeft van al sijn werk. Want gelijk als God op de ses eerste dagen van d'eerste week gearbeid heeft / en niet alle ses eerste dagen werkt; alsoo heeft hy op den laatsten dagh van deselve eerste week gerust; Daarom segende de Heere DIEN Sabbathh-dagh (so staater in 't Hebreeuwsch) en heiligde

de DENSELVEN: niet elken sevenden dagh; maar dien eenen / op welken God gerust heeft.

97. Vr. Hoe segende en heiligde hy dan dien dagh?

Antw. I. Hy segende, dat is / hy prees dien dagh; segenen is somtijds prijsen: als 1. Sam. 25: 33. Luk. 1: 42. want op geene andere wijse word God van ons gesegend, als datmen hem prijst: II. Hy heiligde, dat is / hy onderscheidde dien dagh van d'andere ses dagen; om dattet een ander slagh van een dagh was als een van d'andere ses: doe was de weereld noch in 't worden; maar nu wasse voltrokken: dit was d'eerste dagh dat de weereld bleef sonder verandering: heiligen is veeltijds afsonderen of onderscheiden van den gemeenen slagh. Exod. 13: 2. en 29: 1/ 33/ 34/ 36/ 37.

98. Vr. Maar hoe kon dat een reden wesen dat d'Israelyten juist den Sevenden dagh rusten moesten?

Antw 't Was so veel dat hen God wilde in gedaghtenis houden de Scheppinge van de Weereld / en dat volgens d'ordre als Moses die na hun beste begrijp in waarheid beschreeven hadde; op datse daar door moghten leeren op God te betrouwen / en hunne hulpe te stellen in den naam des HEEREN, die Hemel en Aarde gemaakt heeft. Psal. 121: 2. en 124: 8. alsoo deselve God de Bewaarder Israels is. Psal. 121: 4.

99. Vr Tot wat Einde is de Sabbath ingesteld?

Antw. God seit dat duidelik: Hy sal tusschen my en tusschen de kinderen van Israel een TEKEN in eeuwigheid zijn; dewyle de Heere in ses dagen den Hemel en d'Aarde gemaakt, en op den sevenden dag gerust en hem verkwikt heeft: Exod. 31: 17. op datmen weete, dat ik de HEERE ben die u heiligd v. 13. Ezech. 20: 12/ 20. Siet XI. §. 39. en XXV. §. 29. En daarom word hen ook de Sabbath so streng belast / Exod. 31: 14/ 15. en d'overtreeders met de dood gestraft. Num. 15: 32—36.

100. Vr. In wat voegen was de Sabbath een Teken?

Antw. Door dat dikwils rusten van hun werk / insonderheid van den Landbouw / niet alleen elken sevenden dag en andere dagen in 't jaar / maar ook elken sevenden jaar in en uit / so toondense hun betrouwen op God / die het zijnen beminden als in den slaap geeft; Psal. 127: 2. en God toonde zijne gunst tot zijn volk / dat hy hen op die ledige dagen en jaaren so wel versorgde / als wanneerse werkten. Exod. 16: 22/ 23. ens. Levit. 25: 4/ 5/ 6/ 20/ 21/ 22.

101. Vr. Sag 't ook niet nog verder?

Antw. Ja: dese Ruste was een voorbeeld van eene meerdere en betere Ruste: gelijk d'Apostel bewijst / Heb. 4: 4—10. uit Davids woorden Psal. 95: 11. Want hy seit / dat die plaatse niet verstaan kan worden van de Ruste des Sevenden dags / v. 4/ 5. noch van de Ruste in 't land Kanaan; v. 6: 7/ 8. maar van een andere Ruste / die door de voorgaande wierd betekend: v. 9/ 10. welke hy hadden te verwachten door de genade van den Messias / die hen verlossen souden van de lastige werken der Wet. Siet Gal. 4: 5/ 7. en 3: 23—26. en 5: 1. Dit overdenkende so verlustigen zy sich op den Sabbath in den Heere. Jes. 58: 14.

102. Vr. Maar haddens' op den Sabbath niet te doen?

Antw. Sy deeden Gods werk terwijlse rusten van hun eigen. Jes. 58: 13. Sy deeden dan besondere Offerhande meer als op andere dagen. Num. 28: 9/ 10. Sy kwamen by een om God opentlik te bidden en te danken / met d'een of ander Psalm, een lied op den Sabbathdag. Psal. 92: 1. Sy oefenen sich in 't leesen en uitleggen van de Wet: want Moses hadder van ouden tijden in elke stad die hem prediken, en hy werd op elken Sabbath in de Synagogen geleesen. Hand. 15: 21.

103. Vr. Nu dan / dewijle wy met ons Kristenen God ook dienen moeten/ op onse wijse / en die sevenden dag is afgeschaft; heeft Christus of hebben zijne Apostelen geen anderen dag in de plaats gesteld?

Antw. Dat leestmen nergens: en 't moester nochtans wel duidelik geschreven staan / indien wy sekeren dag souden onderhouden moeten uit kragt van een goddelik gebod. Onsekere gissingen gelden hier niet: gissen doet missen. Christus en d'Apostelen zijn wel met de Geloovigen vergaderd geweest op den eersten dag der weeke / maar ook alsoo wel op andere dagen: zy naamen de bekwaamste gelegentheid waar.

104. Vr. Hoe komtet dan / datmen nu overal den Sondag onderhoud?

Antw. 't Is een oud en algemeen gebruik van de Kristen Kerken / 't welk sich meest geopenbaard heeft ten tijden van den grooten Keiser Konstantijn; die Kristen zijnde een gebod uitgaf / dat men alle weeken twee naamkundige dagen tot den gemeenen Godsdienst besteeden soude; den Vrijdag op welken onse Saligmaaker gestorven is / en den Sondag / op welken hy verreesen is. En op dattet geen belet mogte zijn / so verbood hy op die dagen eenig ander werk te doen. Maar de Vrydag is allenx uit het gebruik gekomen: de Sondag alleen is in 't gebruik gebleeven.

105. Vr. Wel als 't maar menschen instelling is / ben ik dan al aan dien dag gehouden?

Antw. Ja: niet om des dags wille; maar om des Heeren wille. 't Is de dag des Heeren; Openb. 1: 10. niet om dat hy van den Heere is ingesteld / maar om dat de Heere dan gediend word. Daarom laat ons onse onderlinge Bijeenkomste niet nalaaten, gelijk sommige de gewoonten hebben; Heb. 10: 25. en dewijle wy de gelegentheid des tijds weeten, laat ons die waarneemen wanneer 't ons beuren mag. Rom. 13: 11.

106. Vr. Maar soud ik al veel misdoen / so ik Sondags werkte / dewijl 't God selve niet verbooden heeft?

Antw. Gy behoort evenwel uw werk dan staan te laaten: I. om dattet u beletten soude Gods werk te doen; Jes. 58. 13. II. om dattet u d'Overheid ten selven einde verbied: want op Biddagen werkt gy ook niet / om dat d'Overigheid sulx niet toelaat? en dat geschied mede op dat gy te vryer en t'yveriger uwen God meugt dienen.

107. Vr. Maar maaken ook de Kristenen selve geen onderscheid van dagen/ mitsdiense Feestdagen onderhouden?

Antw. Die Feestdagen worden maar onderhouden tot een jaarlixe gedagtenis

nis van Gods voornaamste weldaaden; gelijk de dagen zijn op welke wy 't H. Nachtmaal houden / ter gedagtenis van den Dood des Heeren: daar moet een sekere Tijd toe wesen. Om dien Tijd eerst te stellen / dat staat in de vrije keur der kerken: die hebben uitgekoosen den tijd des jaars / waar ontrent zy souden staat maaken dat die weldaaden geschied waaren. Maar zedert dat die tijden in 't algemeen bestemd zijn / zo is 't de pligt van ieder kristen / om dan d'onderlinge byeenkomsten niet na te laaten. Heb. 10: 25.

108. Vr. Wat segje van de Vast en Biddagen?

Antw. Die staan hedendaags alsoo wel in de magt van de Kristenen / als eertijds van de Jooden; dien is 't van God toegelaaten tot hun eigen bestel in tijd van nood / seggende / Heiliget een Vasten, roept eenen Verbonds dag uit; Joel. 1: 14. en 2: 15/ 16. Siet 2. Kron. 20: 3. al evenveel wat voor een dag in de weeke / in de maand / of in 't jaar dat het soude mogen zijn.

109. Vr. Maar wat segje van andere dagen in de week alsser gepredikt word?

Antw. Daar ben ik van Gods wegen even seer aangehouden als aan den Sondag: want de Kerk is de Kerk / de Gemeente is de Gemeente / Gods Woord is Gods Woord / de Godsdienst / is de Godsdienst: de Dag en doeter niet toe. Maar dit onderscheid isser evenwel: overmits de Sondag so eenpaariglik onderhouden word / en d'andere dagen niet; so toont sulken mensche meer handnekkigheids en min godsdienstigheids / die den Godsdienst op Sondag nalaat / als de geene die in de weeke de Predikatie versuimt.

110. Vr. Maar veele luiden weeten niet beter of God heeft de Sondag boven andere dagen tot de Ruste en tot de Godsdienst geheiligd: Daarom komense Sondags vlijtig ter kerke: maar in de weeke neemen zy 't so effen niet?

Antw. I. Wat de Ruste aangaat / daar doen wy God nu geenen dienst met: als wy niet ter Kerke konnen komen of andere gelegentheid om ons t'oefenen / so doen wy beter met werken als ledig gaan. II. Van de Dagen / 't is waar; d'een agt wel den eenen dag boven den anderen; maar d'ander agt alle dagen gelijk, een ygelik zy in zijn eigen gemoed ten vollen versekerd; die den eenen dag dan waerneemt boven andere dagen / die neemt hem waar den Heere, om Gode dienst te doen; alsoo hy gelooft dat God dien dag heeft ingesteld: en die den dag niet waarneemt, die neemt hem niet waar den Heere, te weeten / also hy verstaat dat God geen onderscheid van dagen hebben wil / so maakt hy geen onderscheid. Rom. 14: 5/ 6. Alsser geen Predikatie is / so is 't met hem geen Sondag; maar hy houd altijd Sondag wanneerder gepredikt word?

111. Vr. So mag ik dan wel weer na mijn werk toe gaan / als de Predikatie uit is?

Antw. Neen / dat sult gy u wel wagten: Gy moet meer doen om God te dienen / als de Predikatie te hooren: eer gy uit de Kerk gaat / bereid u wel; en als gy'er geweest zijt / wederhaaltet by u selven of met u huisgesin. Doet dan insonderheid 't gene gy alle dagen behoort te doen; dat gy Gods woorden in uw herte legt; en gy sult uwen kinderen inscherpen, en daar van spreeken, als gy in uwen huise sittet, en als gy over weg gaat, en als gy nederligt, en als gy opstaat. enz. Deut. 6: 6/ 7/ 8/ 9.

112. Vr. Wie doet dan best; die op preektijd ledig gaat / of de gene die werkt?

Antw. Die den tijd voor / na / en tusschen de Predikatien met hun werk toebrengen; die doen seer kwaalik: want de sorgvuldigheid deser weereld verstikt het Woord, en 't word onvrugtbaar. Matt. 13:22. Die op sulken tijd ledig omloopen / doen noch erger: want wy moeten ons houden aan 't gene van ons gehoord is, op dat wy niet t' eeniger tijd door en vloeijen. Heb. 2: 1. en 4: 1: 1/ 11. Die uit de Kerk in de kroeg loopen en diergelijke / zijn als een hond die wederkeerd tot zijn eigen uitbraaxel, en de gewasschene seuge tot de wenteling in 't slijk. 2. Pet. 2: 22 Spreuk. 26: 11. Die de Sondagen / Vastdagen / Feestdagen misbruiken tot de vertelheden des vleesches / om hunnen eigenen lust te vinden; Jes. 58: 13. die maaken hunne Sabbathen en gesette Hoogtijden tot louter ongeregtigheid, selfs de verbodsdagen: Gods siele haat deselve / zy zijn hem tot eenen last. Jes. 1: 13/ 14.

113. Vr. Hoe verstaat gy dan / dat een kristelike Sabbath behoord te wesen?

Antw. I. Geduurig / dag op dag; volgens 't gene voorseid is onder 't oud Testament / dat het in 't Nieuw alsoo wesen soude: 't sal geschieden dat van d'eene nieuwe Maane tot d'andere, en van d'eene Sabbath tot den anderen alle vleesch komen sal om aan te bidden voor mijn aangesigte, seit de Heere. Jes. 66: 23. II. Geestelik / 't gene God selfs onder 't oude Verbond al geeischt heeft / dat gy den Sabbath (ofte den tijd wanneer gy God dient) noemt eene verlustinge, op dat de Heere geheiligd worde die te eeren is; Jes. 58: 13.

114. Vr. Kannnen in dit leeven wel volkomen Sabbath vieren?

Antw. Neen: en dat van wegen de besigheid die God den kinderen der menschen gegeeven heeft, om henselven daar mede te bekommeren. Pred. 3: 10. Salig zijn de dooden die in den Heere sterven. Ja, segt de Geest: op datse Rusten mogen van hunnen arbeid. Openb. 14: 13. Jes. 57: 2. Daar blijft dan eene Ruste over voor Gods volk. Heb. 4: 9. Siet XXII. §. 61, 62. Laat ons dan ons beneerstigen om in die Ruste in te gaan. Heb. 4: 11. XXII. §. 99.

XXX. HOOFDSTUK.

Van de Regtveerdigheid.

1. Vraage.

WAt verstaat gy door de Regtveerdigheid?

Antw. Datmen zijnen Naasten geest wat hem toekomt. So geest dan eenen ygeliken dat gy schuldig zijt. Rom. 13: 7.

2. Vr. Wat zijn wy hem schuldig?

Antw. Sijt niemant iet schuldig dan malkanderen Lief te hebben: want die

den anderen liefheeft, die heeft de wet vervuld. De Liefde en doet den Naasten geen kwaad: So is dan de Liefde de vervullinge der Wet. v. 8/10. Hy wil seggen / dat al 't gene wat de Wet / aangaande onsen Naasten van ons eischt / dat bestaat in de Liefde: want so lang als wy hem lief hebben so sullen wy hem geen kwaad doen.

3. Vr. Wat zijn 't voor Geboden / die ons dese Liefde beveelen?

Antw. Dese: Gy en sult niet dooden, Gy en sult geen overspel doen, Gy en sult niet steelen, Gy en sult geen valsch Getuigenis geeven, en 't gene de grond en 't hoofd van allen is / Eert uwen Vader ende moeder: want dese Geboden alle worden in dit woord, als in eene hoofdsomme begreepen, Gy sult uwen Naasten lief hebben gelijk u selven. Matt. 19: 18/19. Rom. 13: 9. Siet XXVII. §. 92, 99, 100.

4. Vr. Op wat grond berust het onderscheid van dese vijf Geboden?

Antw. Sullen wy onsen Naasten de schuldige Liefde bewijsen / so moeten wy onse Regtveerdigheid laaten blijken I. in 't onderhouden van de Menschelike Ordening; 1. Pet. 2: 13. waar door elk gehouden word tot zijnen schuldigen pligt; volgens 't Vijfde Gebod: II. in de behoudenis van 't menschelik Geslagt / na vereisch van 't 6. en 7. Gebod; III. in den handel en wandel der Menschen met malkanderen / in gevolge van 't 8. en 9. Gebod.

XXXIX. Sondag.

104. Vraage. Wat wil God in 't Vijfde Gebod?

Antwoord. Dat ik mijnen Vader en Moeder en allen die over my gesteld zijn / alle eere / liefde en trouwe bewijse; en my hunne goede leere en straffe met billike gehoorsaamheid onderwerpe; en ook met hunne swakheden en gebreeken gedult hebbe: aangesien 't Gode beliest / ons door hunne hand te regeeren.

5. Vr. Is aan dit Gebod veel gelegen?

Antw. O ja: 't is 't eerste Gebod in de tweede Tafel met eene Belofte; op dat het u wel ga, en gy lange leeft op d'aarde: Efes. 6: 2/3. want den kinderen van Israel wierden eertijds de tijdelike segeningen uitdrukkeliker voorgesteld als de geestelike: Lev. 26. Deut. 28. maar in 't Nieuw Testament is 't anders. Siet XI. §. 44, 55.

6. Vr. Waarom dit Gebod voor aan en boven aan gesteld?

Antw. Om dat het de grond van d'anderen is: want soder geen order of regeering is onder de menschen / so sal elk doen wat hy wil / en niet wat hy behoort. So dikwijls alsser geen Kooning was in Israël, so deede een ygelik wat regt was in zijnen oogen: Rigt. 17: 6. en 21: 25. Maar indien 't met de Regeeringe wel gaat / so konnen wy een gerust en stil leeven leiden. 1. Tim. 2: 2. Doch om dat dese order voor den wreeveligen mensche swaar valt t'onderhouden / so heeftet God dies t'ernstiger bevoolen.

7. Vr.

7. Vr. Maar 't Gebod spreekt alleenlik van Vader en Moeder?

Antw. 't Is so; en 't heeft zijn reden: want het gesag van d'Ouders over de kinderen is alleroudst; en daaruit is ontsprooten alle andere ordre, waar door d'eene mensch onder den anderen staat: waarom ook de bovensten Vaders en Moeders van d'ondersten genaamd worden: gelijk Saul Davids Vader, 1. Sam. 24: 12. om dat hy zijn Heer was; Debora eene Moeder in Israël. Rigt. 5: 7. om datse Rigtersse en Profetesse was; Elias de Vader van Elisa, om dat hy zijn Meester was; 2. Koon. 2: 12. Elisa de Vader van den Koning Joas, om dat hy zijn Profeet was: 2. Koon. 13: 14. Paulus de Vader van de Korinthiers, om dat hy hun Leermeesters en Apostel was. 1. Kor. 4: 15. Siet mede Gal. 4: 19. Filema. v. 10.

8. Vr. Is d'eene mensch van nature meer als d'ander?

Antw. Neen: want God heeft uit eenen bloede 't gansch geslagte der menschen gemaakt: 't zijn Adams kinderen, de minsten so wel als de meesten. Nochtans so kan dat geslagte niet bestaan om op den geheelen aardbodem te woonen, of daar moet ordre wesen, volgens de bepaalingen der tijden en der wooningen. Hand. 17: 26. I. De kinders hebben hunnen oorsprong van d'ouders; en daarom zijnse minder: zy komen d'ouders toe, wiens vleesch en been datse zijn; daarom hebben die over hen te seggen. II. Die eerst in de wereld komt of in 't besit van eenig deel der wereld, die heefter 't regt ook; wie na hem komt, moet sich onder hem stellen.

9. Vr. Hoe veelerley ordre isser wel onder de menschen?

Antw. Van de Kerkelike order is in 't XXVI. Hoofdstuk gesprooken: die gaat alleenlik sommige menschen aan. Maar door 't gansche menschelik Geslagt vindmen over al tweederley Order, d'eene Huisselik en d'ander Burgerlik, d'eerste is godlik, zijnde van God in de natuure geplant; dat een Soon sal den Vader eeren, en een Knegt zijnen Heere: Mal. 1: 6. de tweede is menschelik, 1. Pet. 2: 13. van den menschen uitgevonden, maar van God geordineerd. Rom. 13: 1.

10. Vr. Wat order isser in een Huysgesin?

Antw. Die is vast driederley: naamelik tusschen I. Man en Wijf, II. Ouders en Kinders, III. Heer en Knegt.

11. Vr. Hoedanig eene order isser tusschen Man en Wijf?

Antw. De Man is 't Hoofd der Vrouwe: 1. Kor. 11: 3. Efes. 5: 23. Dat leert u de Natuure van 's menschen scheppinge selve. Want I. de Man is uit de Vrouwe niet, maar de Vrouwe uit den Man: 1. Kor. 11. 4/8. Adam is eerst gemaakt, daarna Eva. 1. Tim. 2: 13. II. Ook en is de man niet geschapen om de vrouwe; maar de Vrouwe om den Man. 1. Kor. 11: 9. Daarom is 't de Vrouwe niet toegelaaten datse over den Man heersche, 1. Tim. 2: 12. maar haar bevoolen onderworpen te zijn. 1. Kor. 14: 34.

12. Vr. Leert u de Genade des Euangeliums hier van niet breeder?

Antw. Ja: en dese verborgentheid is groot; alsmen siet op Christus en op de Gemeinte: So volgt dat een ygelik moet zijne eigene Vrouwe alsoo lief hebben als hemselven; en de Vrouwe moet sien, dat zy den Man vreese. Efes. 5: 32/33.

13. Vr. **Seg dan hier uit eens / hoedanig is de pligt van den Man tot de Vrouwe?**

Antw. I. **Dat hy haar beminne.** Gy Mannen, hebt uwe eigene Vrouwe lief, gelijk ook Christus de Gemeinte lief gehad heeft. Alsoo zijn de Mannen schuldig hunne eigene Vrouwen lief te hebben, gelijk hunne eigene lighaamen: die zijne eigene Vrouwe lief heeft, die heeft hem selven lief. Want niemant en heeft ooit zijn eigen vleesch gehaat; maar hy voedtet en onderhoudtet; gelijkerwijs ook de Heere de Gemeinte: want wy zijn leden zijns Lighaams, van zijnen vleesche en van zijne beenen. **Efes.** 5:25/28/29/30. II. **Dat hyse in eeren houde / en op haar toesie.** Gy Mannen **derhalven /** woonet by **uwe Vrouwen** met verstand, den vrouweliken vate als het swaxte, eere geevende; als die ook medeerfgenaamen der genade des Leevens zijt: op dat uwe gebeden niet verhinderd werden, 1. **Pet.** 3:7. **In 't kort gesegd /** Gy Mannen hebt uwe Vrouwen lief, ende en word niet verbitterd tegen haar. **Kol.** 3.19.

14. Vr. **Hoe moet sich de Vrouwe draagen tegen den Man?**

Antw. Gy Vrouwen zijt uwen eigenen Mannen onderdaanig, gelijk het betaamt in den Heere; **Kol.** 3:18. **ja wat meer is /** weest uwen Mannen onderdaanig gelijk den Heere. Want de Man is 't Hoofd des Wijfs, gelijk ook Christus 't Hoofd der Gemeinte is; en hy is de behouder des Lighaams. Daarom gelijk de Gemeinte Christus onderdaanig is, alsoo de Vrouwen haaren eigenen Mannen in alles. **Efes.** 5:22/23/24. In alles; **verstaat / gelijk te voozen gesegd is /** in den Heere.

15. Vr. **Hoedanigen order isser tusschen Ouders en Kinders?**

Antw. **Alsoo dat d'Ouders moeten sorge draagen voor de Kinders / 2. Kor. 12:20. en de Kinderen moeten d'Ouders na de oogen sien. Dat leert de Natuur genoegsaam / en de Schriftuur overvloedig.**

16. Vr. **Hoe leert de Nature dat aan d'Ouders?**

Antw. Een Vader ontfermt sich over sijn kind; **Psal.** 103:13. **en** eene Moeder kan haaren suigeling niet vergeeten, **Jes.** 49:15. **tot welken zy segt met groote genegentheid /** wat ô mijn soone, en wat ô soone mijns buix? **Spreuk.** 31:2.

17. Vr. **Leerent de Kinders ook uit de Natuur?**

Antw. **Ja: de Natuur selfs spreekt /** Hoort na uwen Vader die u gewonnen heeft, en laatse haar verheugen die u gebaard heeft. **Spreuk.** 23:22:25.

18. Vr. **Wat leert de Schriftuur aan d'Ouders?**

Antw. Gy Vaders en tergt uwe Kinderen niet; op datse niet moedeloos en worden: **Kol.** 3:21. verwekt uwe Kinders niet tot toorn; maar voedtse op in de leeringe en vermaaningen des Heeren. **Efes.** 5:4. Tugtigt uwen soon alsser noch hoope aan hem is, **Spreuk.** 19:18. **want** die zijnen soone lief heeft, soekt hem vroeg met tugtinge. 13:24. **en** 23:13. Leert den jongen d'beginsselen na den eisch sijns wegs; als hy ook oud geworden sal zijn, so en sal hy daar van niet afwijkken. 22:6. **Deut.** 6:7.

19. Vr. **Wat leert de Schriftuur aan de Kinders?**

Antw. **Met een Woord /** Eert uwen Vader en Moeder; Een Soon sal zijnen Vader Eeren, **Malach.** 1.6.

20. Vr.

20. Vr. Is 't anders groote sonde voor God / als de Kinders hunne Ouders niet en eeren?

Antw. O ja! De Wetten van Moses seggen / so wie sijnen Vader ofte zijne Moeder slaat, die sal sekerlik gedood worden: wie ook zijnen Vader ofte zijne Moeder vloekt, die sal sekerlik gedood worden, Exod. 21: 15/17. Of raakt hy vry van 't Gerigt / God sal hem straffen: zijne lampe sal uitgebluscht worden in swarte duisternisse; Dat is / hy en sal geene voorspoed hebben maar louter tegenspoed. Spreuk. 20: 20. d'Ooge die den Vader bespot, ofte de gehoorsaamheid der Moeder veragt, die sullen de raaven der beeke uitpikken, en des arends jongen sullense eeten: Spreuk. 30: 17 te weeten / eer sullen 't de wilde wreeken / dan dat het God soude ongewrooken laaten. Kanaan is daar over vervloekt: Genes. 9: 24/25. ja/ vervloekt zy die sijnen Vader of zijne Moeder veragt! Deut. 27: 16. hoe so? Hy heeft zijnen Vader ofte sijnen Moeder gevloekt: zijn bloed is op hem. Levit. 20: 9. 't is te swaaren sonde / zy moet gewrooken worden.

21. Vr. Hoe moet sich een goed Kind dan tegen zijne Ouders draagen?

Antw. Hy moetse eeren en beminnen met alle Eerbiedigheid en Gehoorsaamheid en Trouwigheid.

22. Vr. Hoedanig is die Eerbiedigheid?

Antw. Dat wijse vreesen en ontsien: Een yder sal zijne Moeder ende zijnen Vader vreesen. Levit. 19: 3. De Moeder staat voor / om datse van wegen haare vrouwelike swakheid niet en mag veracht worden: want wy moeten ook met de swakheid en gebreeken der Ouders gedult hebben / om dat het onse Ouders zijn / en dat God ons door hunne hand regeeren wil. Daarom veragt uwe Moeder niet als zy oud geworden is: Spreuk. 23: 22. En mistet uwen Vader eens / gelijk hy mede een mensch is / doet niet als Cham, maar als Sem en Jafet. Genes. 9: 23/24.

23. Vr. Hoe grooten Gehoorsaamheid zijn Kinders aan hunne Ouders schuldig?

Antw. Gy kinderen zijt uwen Ouderen gehoorsaam in alles, doch / in den Heere: want dat is regt, en den Heere welbehaagelik. Efes. 5: 1. Kol. 3: 20.

24. Vr. Hoe verstaaje dat / in den Heere? 'tselve seidje sus van de vrouwen ook.

Antw. Dat is so veel te seggen / als datmen God boven al moet vreesen / en meer gehoorsaamen dan den menschen. Hand. 5: 29. Daarom zeit Christus; die Vader of Moeder lief heeft boven my, die is mijns niet weerdig: en die Soon of Dogter lief heeft boven my, die is mijns niet weerdig Matth. 10: 37. Nooit moet de vreese voor d'Ouders of de liefde tot de Kinders so groot wesen / dat wy dien te gevallen tegen God souden misdoen: Deut. 13: 6/7/8. Daarom moeten wy zijn als Levi die tot zijnen vader en tot zijne moeder seide, ik sie hem niet, en die zijne broederen niet en kende; en zijne soonen niet agtede, maar bewaarde Gods woord en onderhield zijn verbond. Deut. 33: 9.

25. Vr. In wat saaken mag ikse dan veilig gehoorsaam zijn /

Antw. Mijn soon, I. hoor de Tught uwes Vaders, en verlaat de Leere uwer Moeder niet: Spreuk. 1: 8. en 4: 1. II. Bewaar 't Gebod uwes Vaders, en verlaat de wett uwer Moeder niet. 6: 20. In voegen als de Rechabyten: Jerem. 35: 14. ja Christus selve was sijnen Ouderen onderdaanig, ter wijlen hy deede watse hem hieten. Luk. 2: 51.

26. Vr. Mogen de kinderen alsse groot zijn/ wel trouwen buiten Ouders raad?

Antw. Neen: 't is de Vader die sijne Doghter ten houwelike uitgeeft of niet uitgeeft. 1. Kor. 7: 3[illegible]. Indien haar vader ganschelik weigert haar uit te geeven, so kanse niet trouwen. Exod. 20: 16/ 17. d'Ouders hebben de maght om doghteren voor hunne soonen te neemen, of hunne doghteren aan anderliens soonen te geeven. Deut. 7: 3. Jerem. 29: 6.

27. Vr. Wat Trouwigheid is een kind aan sijne Ouders schuldig?

Antw. Sodanige datse den voorouderen goede vergeldinge doen. 1. Tim. 5: 4. Want die sijnen Vader ofte sijne Moeder berooft, en seit, 't en is geene overtreedinge, die is des verdervenden mans gesell. Spreuk. 28: 24. Michajehu was in sijne Afgoderye noch so vroom/ dat hy sekere duisend en hondert silverlingen die sijne Moeder ontnoomen waren/ weer ter handen braght. Right. 17: 1.

28. Vr. Waar van komt d'Order der Heeren en Kneghten?

Antw. Rykken en Armen ontmoeten malkanderen, de Heere heeftse beide gemaakt. Spreuk. 22: 2. Daar door gebeurtet dat d'eene dienen moet en d'ander gedient wil wesen. Siet Matt. 20: 28. Luk. 22: 27. Joh. 13: 13/ 14. Hoe iemant ryker en vermogender is/ hoe hy sich meer laat dienen: Siet Genes. 12: 16. en 24: 35. 1. Koon. 10: 5. Pred. 2: 7. Job 1: 3. Hoe iemant armer en geringer van staat is/ hoe hy lighter nood heeft om een ander te dienen. Deut. 15: 11/ 12.

29. Vr. Hoe moeten die met malkanderen leeven?

Antw. Moses geefter verscheidene Wetten van voor de Jooden/ Exod. 21: 1–11/ 20/ 21. Deut. 15: 12–18. Siet Jerem. 34: 8–17. Die ons niet besonderlik raaken. Maar 't Euangelium geeft ons nutte lessen/ die op alle Kristenen bekwaamelik passen; het sy datse gediend worden/ het sy datse dienen. Efes. 6: 5/ 9. Koloss. 3: 22–25. en 4: 1.

30. Vr. Welk is de Plight der Dienstbooden?

Antw. Dat d'oogen der Kneghten op de hand hunner Heeren zijn, en d'oogen der Dienstmaagd op de hand haarder Vrouwe: Psal. 123: 2. sulx doende met alle Eerbiedigheid/ Gehoorsaamheid en Getrouwigheid.

31. Vr. Hoedanigen Eerbiedigheid?

Antw. De Dienstkneghten, insgelijx de Dienstmaagden so veele alsser onder 't jok zijn, sullen hunne Heeren alle Eere weerdig aghten: en die geloovige Heeren of Vrouwen hebben, en sullense niet veraghten om datse broeders en susters zijn; maar sullense te meer dienen om datse geloovig en geliefd zijn, als die deser weldaad mede deelaghtig zijn. 1. Tim. 6: 1/ 2.

32. Vr. Hoedanigen Gehoorsaamheid?

Antw.

Antw. Gy Huisknegten, sijt met alle vreese onderdaanig den Heeren; niet alleen den goeden en bescheidenen, maar ook den harden: 1. Pet. 2: 18. en dat in eenvoudigheid uwes herten, gelijk als aan Christus; dat is / doetet ter liefden van Christus / dien gy daarmede dienst doet dat gy uwen Heeren dient: weest in allen welbehaagelik niet tegenspreekende. Tit. 9: 9. (Siet Matt. 8: 9. Nochtans niet na oogendienst, als menschen behaagers, maar als Dienstknegten van Christus; doende Gods wille van herten, dienende met goedwilligheid den Heere en niet den menschen: weetende, dat so wat goed een ygelik sal gedaan hebben, hy selve van den Heere sal ontvangen, het sy Dienstknegt, het sy Vrye. Efes 6: 5–8. Koloss. 3: 22–25.

33. Vr. Hoedanigen Getrouwigheid?

Antw. Niets ontrekkende, (als Onesimus gedaan hadde Filem. v. 18.) maar alle goede Trouwe bewysende; op datse de leere van God onsen Saligmaaker in alles mogen verzieren. Tit. 2: 10.

34. Vr. Wat lesse isser voor de Heeren of Vrouwen?

Antw. Gy Heeren, doet uwen Dienstknegten regt en gelyk; nalaatende de dreiginge: als die weetet, dat ook uwes selfs Heere in de hemelen is, en dat geene aanneeminge des persoons by hem en is: Kol. 4: 1. Efes. 6: 9. de Heer is by hem niet meer als de Knegt. Gal. 3: 18. Daarom so iemant eenen geloovigen Dienstknegt heeft/die moet by hem geacht worden niet so seer als een Dienstknegt, maar meer als een Dienstknegt, naamelik een geliefde Broeder; alsoo hy dan gemeenschap met hem heeft beide in den vleesche en in den Heere. Filem. v. 16.

35. Vr. Seg nu / hoe is 't gelegen met de Burgerlike Ordre / ofte gelijkmen spreekt / de Politique Regeering?

Antw. Van wegen de boosheid der menschen ware 't niet mogelik dat elk huisgesinn op sich selve soude konnen bestaan: sy souden malkanderen vernielen. Siet Genes. 6: 4. en 10: 8/9. Daarom hebben de menschen zamen ordre gesteld tot hunner versekeringe; en veele huisgesinnen tot een volk geworden sijnde hebben hunne magt zamengevoegd / en 't bestuur daar van aan eenen of aan weinigen gegeeven; diese altemaal beloofden tegen de vreemden te beschermen en onder malkanderen te regeeren / en dien sy alle belooven onderdaanig te zijn. Die dan regeeren dat sijn Overheden / en die geregeerd worworden / dat sijn onderdaanen.

36. Vr. So is dit / hoor ik wel / maar eene menschelike ordening?

Antw. So noemtet d'Apostel / 1. Pet. 2: 13. om datse van de menschen uitgevonden is. Maar overmits sy dat gedaan hebben door Godts ingegeeven ligt van hun natuurlik verstand / en datter Gods Voorsienigheid besonderlik over gaat; daarom seit Paulus / dat de Magten die der zijn, die sijn van God geordineerd, en dat de Magt is God ordinantie; datse is Gods Dienaaresse den menschen ten goede, en d'Overheden noemt hy Gods Dienaars. Daarom is 't noodig onderworpen te zijn, niet alleenlik om de straffe, ofte uit vreese van hoogere magt; maar ook om der conscientie wille, want daar en is geene Magt dan van God. Rom. 13: 1/2/4/6/5/1.

37. Vr. Heeft Christus dese weereldlike Maght niet weghgenoomen / volgens Dan. 2: 44.

Antw. Neen / geduurende 't Rijk der Genade en doet hy dat niet: want mijn Kooningrijk, seit hy / is niet van dese weereld. Joh. 18: 36. Siet XVI. §. 60–67. XXVI. §. 49, 50, 51. Maar namaals sal hy 't Rijk sijner Heerlikheid voltrekken / wanneer hy sal te niete gedaan hebben alle Heerschappy en en alle Maght en Kraght. 1. Kor. 15: 24. En dan sal Daniels voorsegging in alles vervuld worden: dat Christus Kooningryk alle Kooningryken sal vermaalen en te niete doen; maar selve sal 't in eeuwigheid bestaan, Dan. 2: 44. op dat God sy alles in allen. 1. Kor. 15: 28.

38. Vr. Welke sijn de Plighten van d'Overheden?

Antw. Die sijn tweederley / raakende hunne Persoonen en hunne Regeeringe; hoese onder de menschen verkeeren / en hoese d'onderdaanen regeeren moeten. Een volmaakt voorbeeld geeft David. Psal. 101.

39. Vr. Wat seght gy dan van hunne Persoonen? Hoedanige luiden behooren te regeeren?

Antw. Wijse en ervaarene mannen, Deut. 1: 15. Kloeke mannen, Godvreesende, waaraghtige mannen, de gierigheid haatende: Exod. 18: 21. Daarom Righteren, siet wat gy doet. 2. Kron. 19.

40. Vr. Hoe behoort een Kristen Overheid dan te leeben?

Antw. Voor al niet min deugdelik als een Kooning in Israël. Het heilig Boek sal by hem zijn, en hy sal daarin leesen alle de dagen sijns leevens; op dat hy den Heere sijnen God leere vreesen, om te bewaaren alle de woorden van Gods wett, om die te doen: dat hy niet af en wykke van 't gebod, ter reghter of ter slinkerhand. Deut. 17: 18/ 19. Jos. 1: 7. Nu dan, handelt verstandelik, laat u tughtigen gy Righters der aarde. Psal. 2: 10.

41. Vr. Hebben d'Overheden meer Tught van nooden als andere menschen?

Antw. Jase: God eischt hen meer af / sy sijn in meerder gevaar van sondigen / en hunne sonden wegen swaarst.

42. Vr. Wil God meer van d'Overheden hebben als van een ander?

Antw. Dat is seker / sy sijn Gooden in hun amt; Psal. 82: 1/6. daarom moetense te godliker leeben. Verg. 2. Pet. 1: 4. God bestraft op 't ernstigste en straft op 't binnigste de sonden der Overheden / wanneer hy minst by hen vind 't gene meest by hen behoort te wesen. Ik sal gaan, seit hy / tot de Grooten, en met hen spreeken; want die weeten den wegh des Heeren, het reght haares Gods: maar sy hadden zamen 't jok verbrooken, de banden verscheurd. Siet Jerem. 5: 5. Siet Jes. 1: 22/ 23. ens. Ezech. 22: 18–22. Hos. 4: 18/ 19.

43. Vr. Hebben de Overheden lighter nood van sondigen als gemeene lieden?

Antw. Jase. Want sy staan onder niemants bedwang / om datse Gooden zijn; en nochtans sijnse tot kwaad genegen / om datse Menschen zijn. Psal. 82: 6/ 7. Meest derhalven hebbense nood van Hoverdy; als Sanherib, Jes. 37: 10–13.

Ne-

Nebukadnezar, Dan. 4: 29/30. Darius, 6:7–10. Herodes; Hand. 12:21/22/23. ja selfs onder de Heiligen David, 2. Sam. 24. 1. Kron. 21. Amazija, 2. Kron. 25:19. Hizkya. Jes. 39:2. Nu dan gy Kooningen, handelt verstandelik, laat u tughtigen gy Righters der aarde: Psal. 2: 10. En verhoogt den hoorn niet om hooge, en spreekt niet met styven halse. Psal. 75:6.

44. Vr. Past de Nedrigheid dan ook voor hooge luiden?

Antw. O ja: Is iemant hooger als een ander / dat sijn herte sich daarom niet en verheffe boven sijne broederen: Deut. 17:19. Want het verhoogen en komt niet uiten oosten noch uit den westen: maar God is Righter; hy vernedert desen en verhoogt genen. Psal. 75:7/8. Siet Dan. 4:32. Sy sijn Gooden in hun amt / maar Menschen van natuure. Psal. 75:6/7. En sijnse Kristenen / dat sijnse neffens hunne onderdaanen / met wiense gelijkelik onder eenen Heere staan; en onder dese vermaaninge / dient den Heere met vreese, en verblyd u voor hem met bevinge: Kusset den Soon. Psal. 2:11/12. Siet 2. Sam. 6: 21/22. Psal. 42:5. en 84:11.

45. Vr. Sijn de Sonden der Grooten grooter als van den gemeenen mann?

Antw. O ja / want I. sy geeven kwaad exempel / als Jeroboam en Achab, die Israel deeden sondigen: 2. Koon. 10:19. II. en sy veroorsaken gemeene en swaare plaagen over hunne Onderdaanen; als David. 1. Sam. 24. 1. Kron. 21. 2. Sam. 12: 10. Sy en weeten niet noch en verstaan niet, sy wandelen steeds in duisternis: dies wankelen alle de fondamenten der aarde. Psal. 82:5.

46. Vr. Wordter ook sonderling misdaan in Regeering?

Antw. Immers ja: ik hebbe gesien onder de Sonne; ter plaatse des Gerights, aldaar was godloosheid; en ter plaatse der gereghtigheid, aldaar was godloosheid. Pred. 3:16.

47. Vr. Welke sijn de voornaemste Sonden ontrent de Regeeringe?

Antw. Staatsught / Baatsught / Geweld en Overdaat.

48. Vr. Wat noemt gy Staatsught?

Antw. I. Dat elk voor ander regeeren wil / sy sijnder bekwaam toe of niet: selfs kinderen sijn dryvers des volx, en wyven heerschen over 't selve. Jes. 3: 12. II. Datmen traght de regeeringe te verkrygen of te behouden door allerhande middelen / het sy reght of onreght: als Abimelech, Right. 9:2. enf. Absalom, 2. Sam. 15: 1–6. enf. Adonya; 1 Koon. 1.5–10. en 2:13–25. selfs tot nadeel van 's lands welvaaren 2. Sam. 15:3/4. en van de Religie, als Jerobeam. 1. Koon. 12:26–29.

49. Vr. Waar in bestaat de Baatsught van de Grooten?

Antw. I. Dat de vorsten en overheden sijn dieven, een yder van hen heeft de geschenken lief, en sy jaagen de vergeldinge na: Jes. 1:23. dat de schilden, ('t is schande!) beminnen het woord, Geeft: Hos. 4:18. Die so doende den godloosen reghtveerdigen om een geschenk, en de gereghtigheid der reghtveerdigen van deselve afwenden. Jes. 5:23. en 1:23. II. Datse voor geld en gaaven d'Amten verkoopen / niet aan de besten / maar aan de ryxten; waar door de snoodsten van de menschen kinderen verhoogt worden. Psal. 12:9.

50. Vr. **Wat noemt gy Geweld?**
Antw. d'Onderdrukkinge des armen en de beroovinge des gerights en der gereghtigheid: **Pred.** 5: 7. **waar door de stoel des Gerights gemaakt word tot eenen** stoel des Gewelds; **Amos** 6: 3. **waarover God het** wee **uitroept.** **Jes.** 5: 8. **Mich.** 2: 2. **en** Achab **swaarlik gestraft heeft.** 1. **Koon.** 21: 19.

51. Vr. **Wat word door Overdaad by kwaade Regenten misdaan?**
Antw. Hunne suiperye is **afvallig**; **Hos.** 4: 18. **'t sijn** Herders die hen selven weiden, maar de schaapen niet, **Ezech.** 34: 2/4. **ens. die** weelderig sijn in 't banket der weelderigen, **en** sich niet en bekommeren **met het welvaaren des Lands.** **Amos** 6: 4-7.

52. Vr. **Hoedanig moet eene welgestelde Regeeringe zijn?**
Antw. Als **iemant** het bestemde Amt ontvangen heeft, **so moet hy** gansch reght righten; **en so doende** de Pilaaren des Lands vast setten, **Psal.** 75: 3/4. **so wel in de** Justitie **als in de** Politie.

53. Vr. **Hoe behoortet toe te gaan in 't bedienen van de** Justitie?
Antw. **Sijn 't Pleitsaken / so moetense** 't Geschil datse niet en weeten, **wel** ondersoeken; **Job** 29: 16. **en dan sonder aansien van persoonen /** in gereghtigheid **hunnen** naasten righten. **Levit.** 19: 15. **Deut.** 1: 17. **Exod.** 23: 2/3/6. **Psal.** 82: 2/3/4. **Jes.** 1: 17. **Sijn 't Misdaaden of** criminele **saken / sy moeten toonen datse** verre sijn van valsche saken, **om** den Onschuldigen en Gereghtigen niet te dooden; **Exod.** 23: 7. **maar als** David, alle Godloosen des lands **te** verdelgen, **en** alle werkers der ongereghtigheid uit **te** roeijen. **Psal.** 101: 8. **Daar toe verplight hen de vreese Gods /** 2. **Kron.** 19: 6/7/9/10. **Spreuk.** 17: 15. **en de Gunst des Volx. Spreuk.** 24: 24/25.

54. Vr. **Wat saken sijn 't besonderlik die onder de** Politie **behooren?**
Antw. I. **Land-schattingen / tot ondersteuninge / Esth.** 10: 1. 1. **Koon.** 4: 6. II **Neeringen en Hanteringen tot onderhoudinge / Gen.** 41: 46-49. **en** 47: 13-26. 1 **Koon.** 9: 23/26/27/28. III. **Krijg en Oorlog tot beschermінge / Deut.** 20. 2. **Sam.** 23: 8-. IV. **d'Opvoedinge der Jeugd en de Schoolen / tot aanvoedinge /** V. **d'Onderhoudinge van den Godsdienst / tot segeninge van den Staat. Luk.** 7: 5.

55. Vr. **Hoe moet de** Politie **bediend worden?**
Antw. **Alsoo dat op alles goede ordre gesteld worde / om de menschen van allerley staat elk tot sijnen plight te houden: in voegen dat d'Overheid aan d'Onderdaanen** I. verklaart **hunne billike** Instellingen en Wetten, en **alsoo** bekend maakt den wegh daar in sy wandelen sullen, en 't werk datse doen sullen: **Exod.** 18: 20. II. **datse bekwaame** Righters **en** Amtlieden **over 't volk bestellen om alles in ordre te houden: Deut.** 16: 18. 2. **Kron.** 19: 6/11. **Exod.** 18: 21. **beide daartoe strekkende / op dat alle onheil geweerd / en** wy een gerust en stil leeven leiden mogen in alle godsaligheid en eerbaarheid. 1. **Tim.** 2: 2.

56. Vr. **Welke sijn nu de Plighten der Onderdaanen?**
Antw. Alle siele sy den Maghten over haar gesteld onderworpen. **Rom.** 13: 1. **Tit** 3: 1. Sijt alle menschelike ordening onderdaanig, om des Heeren wille: het sy den Kooning, als d'opperste maght hebbende; het sy den Stadhouderen,

als

als die van hem gesonden worden; (in ons Land daar geen kooninglike regeering is / moeten wy onsen Overheden van gelijken doen) tot straffe wel der kwaaddoenders, maar tot prijs der genen die goed doen. 1. Pet. 2: 13/14.

57. Vr. Maar is 't geene swaare sake / dat vrije luiden moeten staan onder 't gebied van anderen / die niet meer menschen zijn als zy?

Antw. 't Is waar: wy zijn als vrye luiden / so verre ons Christus vry gemaakt heeft: Gal. 5: 1. maar dat is geestelik / wy hebben dese vryheid, niet als een dexel der boosheid, maar als dienstknegten Gods. 1. Pet. 2: 16. Wilt gy vry wesen van de magt der Overheid / en wilt gy de Magt niet vreesen, doet het goede; en gy sult lof van haar hebben. Rom. 13: 3.

58. Vr. Ben ik meer schuldig als Onderdaanigheid?

Antw. Ja: want daarom betaalt gy ook Schattinge, daar zy 't Land van onderhouden / en u met huis en goed beschermen. So geeft dan eenen ygelijken dat gy schuldig zijt; Schattinge dien gy schattinge, Tol dien gy tol, Vreese dien gy vrese, Eere dien gy eere schuldig zijt. Rom. 13: 7. Geeft den Keiser dat des Keisers is, en Gode dat Gods is. Matt. 22: 21. Vreest God; Eert den Kooning. 1. Pet. 2: 17.

59. Vr. Maar als d'overheid gebied 't gene tegen Gods woord strijd/ wat staat ons dan te doen?

Antw. Niemant kan twee Heeren dienen die tegen malkanderen zijn: Matt. 6: 24. de minste moet voor de meesten wijken; Men moet Gode meer gehoorsaam zijn dan de Menschen. So seiden en deeden d'Apostelen, Hand. 5: 29. en 4: 19. mitsgaders Sadrach, Mesach en Abednego Dan. 3: 16/17/18.

60. Vr. Als ons al niet geboden word dat tegen onse conscientie is / souden wy evenwel godloose Overheden gehoorsaamen moeten?

Antw. Ja: Sijnse godloos / het komt op henselven aan: 't raakt ons niet watse zijn / maar waartoe datse gesteld zijn. Josef gehoorsaamde den Kooning van Egypten / Gen. 41. Kornelius diende den Keiser; Hand. 10. hoewelse Heidenen waren / gelijk dies tijds alle overheden / die ons d'Apostelen beveelen te gehoorsamen: De vroome Obadias diende den godloosen Kooning Achab. 1. Koon. 18: 3. Ja / hoe ongeschikter menschen dat het zijn / hoe meer dat wijse na d'oogen moeten sien; omse door onse bescheidentheid te winnen / als David by Saul deede / 1. Sam. 24: 9-20. en 't ongemak hunner gramschap t'ontgaan; weetende dat 's Koonings grimmigheid is als de booden des Doods. Spr. 16: 14. Verg. 23: 1/2/3. Want alsoo is 't Gods wille, dat gy wel doende den mond stopt aan d'onweetende en dwaase menschen. 1. Pet. 2: 15.

61. Vr. Maar alsse kwaalik regeeren / soudener dan niet mogen tegen op staan?

Antw. Ook niet. Want de regeeringe uwer Overheid staat onder uw oordeel niet: dat komt God en hooger Overheid toe. Maar indien gy d'onderdrukkinge des armen en de beroovinge des gerigts en der geregtigheid siet in een landschap; en verwondert u niet over sulk een voorneemen: want die hooger

is dan de hoogen neemter agt op, en daar zijn hoogen boven haar lieden. Pred. 5: 7. Daarom hoe 't gaat/ vreest den Heere en den Kooning, en vermengt u niet met hen die na veranderinge staan. Spreuk. 24: 21.

62. Vr. Alsse my evenwel onregt doen/ en onderdrukken/ daarse my behoorden voor te staan/ sal ik dat moeten lijden?

Antw. O ja: Want dat is genade, indien iemant om de conscientie voor God swaarigheid verdraagt lijdende t'onregte: want wat lof is 't indien gy verdraagt als gy sondigt, en daar over geslagen ofte andersins gestraft word? maar indien gy verdraagt als gy wel doet, en daarover lijdet, dat is genade by God; volgende daar in 't exempel onses Saligmaakers. 1. Pet. 2: 19/ 20. ens. En wie isset die u kwaad doen sal, indien gy navolgers zijt van het goede. 3: 13.

63. Vr. Hoe! als ik 't evenwel lijden moet?

Antw. Dat sal God wreeken 1. Pet. 3: 12. want God is Rigter, Psal. 75: 8. de God der wraaken. Psal. 94: 1. De Heere en sal zijn volk niet begeeven, noch hy en sal zijne erve niet verlaaten: want het oordeel sal wederkeeren tot de geregtigheid. v. 14: 15. Staat op, ô God! oordeelt het aardrijk: want gy besitt alle natuur. Psal. 82: 8.

64. Vr. Wat wordter vereischt tot behoudenis van 't Menschelik Geslagt?

Antw. Dat het selve bewaard en voortgeplant en onderhouden word. Want God heeft uit eenen bloede het gansch Geslagte der menschen gemaakt, om op den geheelen aardbodem te woonen; bescheiden hebbende de tijden te vooren geordineerd, en de bepaalingen hunner wooningen. Hand. 17: 26. Van de Bewaaringe des Leevens spreekt het Seste/ van de Voortteelinge meld het Seevende/ van 't Onderhoud des Leevens leert ons 't Achste Gebod.

XL. SONDAG.

105. Vraage. Wat eischt God in 't Seste Gebod?

Antwoord. Dat ik mijnen Naasten noch met gedaghten/ noch met woorden/ noch met gelaat/ veel weiniger met de daad/ door my selven of door anderen onteere/ haate/ kwetse ofte doode; maar dat ik alle wraakgierigheid aflegge: ook my selven niet en kwetse/ noch moedwilliglik in eenig gevaar begeeve. Daarom ook d'Overheid het sweerd draagt/ den Doodslagh te weeren.

106. Vraage. Maar dit Gebod schijnt alleenlik van Doodslaan te spreeken?

Antwoord. God verbiedende den Doodslagh/ leert ons dat hy den wortel des Doodslaghs/ als Nyd/ Haat/ Toorn/ en Wraakgierigheid haat; en sulx alles voor eenen Doodslagh houd.

107. Vraage. Maar is dat genoeg / dat wy onsen Naasten / gelijk 't voorseid is / niet en dooden?

Antwoord. Neen: want God verbiedende den Nijd / Haat / en Toorn; gebied dat wy onsen Naasten liefhebben als onsselven; en tegen hem Geduld / Vreede / Saghtmoedigheid / en alle Vriendelikheid bewijsen; sijne schaade / so veel als ons mogelik is / af keeren / en ook onsen vyanden goed doen.

65. Vr. Geeft het Seste Gebod te kennen / dat God gesorgd wil hebben voor de bewaaringe van 't menschen Leeven?

Antw. Ja: als hy seit / Gy en sult niet Doodslaan, so geeft hy te kennen / dat hy zijn beste maarel voor al niet en wil gebrooken hebben: want God heeft den Mensch na zijn Beeld gemaakt. Genes. 9: 6/ 5.

66. Vr. Hoe salmen dit best begaan?

Antw. Sorge draagende dat aan ons of iemants Leeven geen hinder geschiede; doende anderen als onsselven: want niemant heeft ooit zijn eigen vleesch gehaat, maar hy voedtet en onderhoudtet. Efes. 5: 29. Voorder, het ligt is soet, en 't is den oogen goed de Sonne 't aanschouwen. Pred. 11: 7. Daarom huid voor huid, en al wat iemant heeft sal hy geeven voor zijn Leeven. Job. 2: 4.

67. Vr. Nochtans vindmen menschen die sich selfs te kort doen?

Antw. Dat kan wesen uit mismoedigheid / of krankśinnigheid / daarvan hebben wy niet t' oordeelen: De Duivel is daar dikwijls oorsaak van / dat de menschen selfs juist geenen schuld hebben. Maar doet iemant hemselven de Dood aan uit wanhoope als Saul, 1. Sam. 31: 4. en Judas, Matt. 27: 5. of uit spijt en ongeduldigheid / als Achitofel; 2. Sam. 17: 23. sulk een mensche sterft in zijne overtreedinge; 1. Kron. 10. 13. waarvan wy 't oordeel aan God beveelen.

68. Vr. Maar als gy voor oogen saagt / dat gy van ander menschen handen sterven moest / soud gy niet liever u selfs het leeven beneemen?

Antw. Neen: want ik ben my selven naast: het is dan erger dat ik selfs mijn eigen beul ben / als dat een ander 't is. Het komt deurgaans uit grootsheid en spijt / dat een ander kwanswijs d'eere niet hebben sal dat hy ons overmogt heeft: hoewel 't elendige kleinmoedigheid is / sich selven te dooden / om datmen 't een ander niet doen kan: gelijk Saul. 31: 4/ Of het komt mede uit afgunstigheid / dat men zijnen vyand de winst niet gunt / die men selfs missen moet / en datmen alsoo tragt te arbeiden tegen Gods voorsienigheid. Daarom kant 't in generleije wijse bestaan / wanneermen sich selven met een Schip in brand steekt en in de lugt laat springen. d'Exempelen van Simson Rigt. 16: 26. -30. en Eleazar Aaron 1. Machab. 6: 43. hadden een heel ander bescheid.

69. Vr. Wordter door Reukeloosheid ook niet veel misdaan?

Antw. Ja: Sommige begeeven sich uit vermetelheid of onbedagtsaamheid in eene blijkelijk gevaar / daar in zy dikwijls raaken te sneuvelen: Num. 14: 44/

44/45. 2. Kron. 25: 17—23. Dese sondigen door Reukeloosheid: want daar is geschreven gy en sult den Heere uwen God niet versaken; Matt. 4: 7. naamlik / om te beproeven of God u bewaaren wil of niet: want dat heeft hy ons maar beloofd als wy op onse behoorlike wegen gaan / Psal. 91: 11. dat is te seggen / in ons beroep. Gaan wy op sorgelike plaatsen / daar wy niet beschepden zijn; 't heeft geen plaats dat wy seggen / God kan ons daar so wel bewaaren als elders: want wie segt / dat hy 't doen wil? Wy moeten de middelen gebruiken.

70. Vr. Moetmen ook Medecijnen gebruiken?

Antw. Ja: want God heeft ook 't genees-kruid geschapen tot dienst des menschen, Psal 104: 14. en selfs voor Hizkija een Plaaster geordineerd. Jes. 38: 21. De Medezijnmeester balsemde Israël, Genes. 50: 2. en Lucas de Medezijnmeester was een geliefd man by d'Apostelen in de Gemeinten / Kol. 4: 14. en die siek zijn hebben den Medezijnmeester van noode: Matt. 9: 12. en daartoe dient ook des Apotekers konst. 1. Kron. 16/ 14. Alleenlik hebben wy toe te sien / dat wy niet zijn als Asa die den Heere niet en sogt in zijn krankheid, maar de Medezijnmeesters. v. 12.

72. Vr. Is ieder een ook verpligt om te sorgen voor 't Leeven van zijnen Naasten?

Antw. Ja: het is de pligt van ieder man / en 't is het Amt der Overheid: Wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed sal door den mensche vergooten worden. Gen. 9: 8.

72. Vr. Op wat voor gronden berust dit seste Gebod ten aansien van een ieder?

Antw. Op de Vijandschap die onder de menschen is / en op de Vriendschap die der behoort te wesen.

73. Vr. Wat is Vijandschap:

Antw. Wanneer de menschen eenen afkeer hebben van malkanderen in hun gemoed / so seer datse geneegen zijn malkanderen kwaad te doen / denkende d'een des anderen kwaad. Zach. 7: 10.

74. Vr. Wat voor kwaad rijst hier uit?

Antw. Die kwaade Genegentheid alsse haastig opkomt so heeftse Toorn of Gramschap; Gen. 4: 6. 1 Sam. 18: 8. Matt. 2: 16. wanneerse lange duurt / so isset Haat: Genes. 27: 41/ 42. d'ongenegentheid word door 't lang duuren versterkt / en dat noemen wy Nijd en Afgunstigheid; Genes. 37: 11. en 't voorneemen om den Naasten kwaad te doen is Wraakgierigheid. Genes. 4: 5. en 37: 18

75. Vr. Komen hier van Doodslagen?

Antw. Anders niet. I. Een toornig man verwekt gekijf: Spreuk. 29: 22. en 27: 4. Daarom alle bitterheid, en Toornigheid en gramschap zy van u geweerd. Efes. 4: 26/ 31. Kol. 3: 8. Jak. 1: 19/ 20. II. Haat verwekt krakkeelen: Spreuk. 10: 12. Daarom sult gy uwen broeder in uw herte niet haaten; Levit. 19: 17. want die zijnen broeder haat, is een Doodslager. 1. Joh. 3: 15. Siet 2: 9. en 4: 20. III. Nijd is verrottinge der beenderen. Spreuk. 14: 30. Jak. 3: 14/ 16.

en

en 4: 5. Siet Gen. 17: 11/18. 2. Sam. 3: 23. ens. en 20: 10. Mar. 15: 10. So legt dan af alle kwaadheid en Nijdigheid. 1. Pet. 2: 1. IV. En wreekt u selven niet, beminde; Rom. 12: 19. 17: 18. 1. Thess. 5: 15. 1. Pet. 3: 9. Siet Genes. 27: 41. En segt niet, gelijk als hy my gedaan heeft, so sal ik hem doen: Spreuk. 24: 29. want daar is geschreeven, my komt de wraake toe, ik sal 't vergelden, spreekt de Heere. Rom. 12: 19. Deut. 32: 35.

76. Vr. Magmen dan geensins eenige Ongenegentheid hebben tegen zijnen Naasten?

Antw. Nijd en Wraak mogen nimmer of nergens plaats hebben; om datse altijd kwaad zijn. Maar tot Toorn en Haat kannen somtijds reden hebben: gelijk Christus met Toorn rondom de schaaren aansag, over de verhardinge van hun herte, Mar. 3: 5. en bestraft alleenlik so wie 't onregt op zijnen broeder toornig is: Matt. 5: 22. Daarom word toornig, maar en sondigt niet. Efes. 4: 26. Psal. 4: 5. Verdorvene en onbekeerlike menschen magmen haaten om hunne boosheid: Daarom haat ik de vergadering der Boosdoenders: Psal. 26: 5. Want soud ik niet haaten, Heere, die u haaten? Ik haatese met eenen volkomenen haat; tot vijanden zijnse my. Psal. 139: 21/22.

77. Vr. Wat noemt gy eigentlik Doodslag?

Antw. Allerleije belortinge van 's Naasten Leeven? welke op allerleye wijse geschied / met woorden / Matt. 5: 22. Psal. 57: 5. Siet Matt. 26: 61. 1. Sam. 22: 9. ens. en 25: 10. 1. Koon. 21: 10. met gelaat / Genes. 4: 6. en 31: 2. Matt. 27: 39. met de daad selve door allerleye gereedschap: Num. 35: 16/17/18. ten deele door schendinge 2. Sam. 10: 4. of kwetsinge / Levit 24: 19/20. Deut. 19: 21. Exod. 21: 18/19. Levit. 24: 19: of in 't geheel / door doodinge / het zy dattet iemant selfs doet. Lev. 24: 17. of door anderen. 2. Sam. 11: 15. Verg. met 12: 9. Siet Joh. 19: 11.

78. Vr. Waar in bestaat de Vriendschap?

Antw. Dat wy eenen besonderen trek hebben tot malkanderen / en daar door besonderlik geneegen zijn om iemant goed te doen / wanneer de siele des eenen als gebonden is aan de siele des anderen. 1. Sam. 18: 1. Een man die vrienden heeft, heeft sich vriendelik te houden: want daar is een Liefhebber die meer aankleeft dan een Broeder. Spreuk. 18: 24.

79. Vr. Wat voor Deugden ontstaan hier uit?

Antw. De innerlike beweegingen der Barmhertigheid, Goedertierentheid, Ootmoedigheid, Sagtmoedigheid, Langmoedigheid verdraagende malkanderen, en vergeevende d'een den anderen. De geloovigen insonderheid doet dit als Gods uitverkoorenen, heiligen en beminden, Kol. 3: 12/13. Efes. 4: 32. hen beneerstigen om te behouden d'Eenigheid des geloofs door den band des Vreedes, v. 2. Psal. 34: 15. Voorts dan uwe Bescheidenheid zy allen menschen bekend. Filip. 4: 5. En eindelijk, zijt alle eens gesind, vriendelik. 1. Pet. 3: 8.

80. Vr. Maar als wy ondertusschen anders bejegend worden?

Antw. Soekt den vreede en jaagt dien na. Psal. 34: 15. 1. Pet. 3: 11. Indien 't mogelik is, so veele in u is, houd vreede met alle menschen. Rom. 12: 18. Vergeld niemant kwaad voor kwaad: v. 17. Hebt uwe Vyanden lief,

Matt

Matt. 5/44. weest bereid om hen goed te doen. Indien uwen vijand hongert; so spijsigt hem; indien hem dorst, so geeft hem te drinken. Rom. 12: 20. Spr. 25: 21/22. Exod. 23: 5. Siet Luk. 10: 30. ens.

81. Vr. Gaat dat niet al te breed?

Antw. Geensins. Want I. so volmaakt moet een kristen wesen? Want indien gy lief hebt die u lief hebben, wat loon hebt gy? doen ook de tollenaars en grootste sondaars niet het selve? II. So moet gy God navolgen/ op dat gy meugt kinderen zijn uwes Vaders die in de hemelen is; want hy doet zijne Sonne opgaan over boosen en goeden, en hy regent over regtveerdigen en onregtveerdigen. Matt. 5: 46/ 47/ 45/ 48. III. En niet beter kont gy u aan uwen Vyand wreeken/ want dat doende sult gy koolen vuurs op zijn hoofd hoopen. Rom. 12: 20. Spr. 25: 22.

82. Vr. Welk is hier 't Regt en Amt der Overheid?

Antw. Die draagt het Sweert niet te vergeefs, maar als Gods dienaresse, een wreexter tot straffe den genen die kwaad doen: Rom. 13: 6. volgens d'oude Wet; Wie des menschen Bloed vergiet, diens bloed sal door de Mensche vergooten worden; Genes. 9: 6. welke Christus vernieuwd heeft/ als hy seide/ dat alle die het sweerd neemen, daar 't hen van Gods wege niet gegeeven is/ die sullen door 't Sweerd der Overheid vergaan. Matt. 26: 52. d'Overigheid dood de doodslaagers om den doodslag te weeren.

83. Vr. Op wat wijse gaat dat toe?

Antw. Tweesins: by maniere van justitie over de Onderdaanen/ en by maniere van Oorloge tegen de Vyanden van den Staat.

84. Vr. Hoe door Justitie?

Antw. I. Wie iemant slaat dat hy sterft, die sal sekerlik gedood worden: wel verstaande/ indien iemant tegen zijnen naasten moedwilliglik gehandeld heeft om hem met list te dooden; in welken gevalle geenerleije verschooninge plaats heeft. Exod. 21: 12/ 13/ 14. Levit. 24: 17. Deut. 19: 11: 12/ 13. II. Als ook iemant aan zijnen naasten een gebrek sal aangebragt hebben, gelijk als hy gedaan heeft, sal ook aan hem gedaan worden: Breuke voor breuke, ooge voor ooge, tand voor tand. v. 19: 20. Exod. 21: 23/ 24/ 25. Deut. 19: 25. Matt. 5: 38. En dit moet altemaal so geoordeeld en uitgevoerd worden voor de Rigteren, Exod. 21: 22. die de sake wel hebben t'ondersoeken; Deut. 19: 18.

85. Vr. Hoe door Oorlog?

Antw. Wanneer den Staat ongelijk geschied/ van een ander volk/ d'Overigheid moet dat wreeken als voorstander hunner Onderdaanen. Doch dat kan niet geschieden/ so de vyand weigert het ongelijk te boeten/ oft moet door de wapenen uitgevoerd worden: dit Regt leert de Nature; want I. mag ieder besonder persoon sich ter weere stellen als hy geene gelegentheid siet om t'ontkoomen of aan hooger te klaagen; so mag een vry volk zelve doen/ als 't van een ander volk bestreeden word. II. Indien een Herder gehouden voor de schaapen te strijden tegen de wolven; so heeft ook d'Overheid regt voor hunne onderdaanen te vegten tegen de vyanden.

86. Vr. Komtet ook over een met de H. Schrift?

Antw. Ja: I. d'Oorlogen der Israeliten onder 't oude Verbond zijn genoegsaam bekend / en d'oorlogswetten. Deut. 20. II. Onder 't Nieuw Testament is de vreede grooter in het geestelik / met God Rom. 5: 1. en onder de Menschen. Efes. 2: 14-17. en in dien sin sal 't een Volk tegen 't ander volk geen sweert opheffen: Jes. 2: 4. maar in 't weereldlik neemt dat den Oorlog niet weg. Braave soldaten konnen goede kristenen zijn / als seker Hoofdman over honderd was. Matt. 8: 9/ 10. en Kornelius, Hand. 10: 1. en de Stadhouder Sergius Paulus, een verstandig man, 13: 7.

87. Vr. Maar hebben die hun bloedig beroep niet verlaaten alsse kristenen wierden?

Antw. Geensins. Want Joannes de Dooper (hoe streng dat hy anders tegen de sonden was) heeftse noch daarenboven onderweesen hoe zy sich in den krijgshandel moesten draagen; als hy seide: En doet niemant overlast, noch en ontvreemd niemand het zijne met bedrog, en laat u vergenoegen met uwe besoldingen. Luk. 3: 14.

88. Vr. Nochtans bespeurtmen ten overvloet sodanige onheilen in den Oorlog / welke kristenen niet en betaamen?

Antw. 't Is de Waarheid / helaas! hoewel d'Oorlog daarom niet kwaad is: het misbruik neemt het gebruik niet weg / evenwel / overmits d'ongelegendheden en ongeregeldheden van den krijgs handel ongemeen groot zijn / so mogen wy seggen

In 't Oorlogs werk is heil nog segen:
Om Vreede zijn wy meest verleegen.

89. Vr. So houd gy nochtans van den Oorlog niet alsmender af kan;

Antw. Dats regt. De vreede is 't einde van den Oorlog; als die verkreegen is / so is d'Oorlog gedaan: 2. Sam. 7: 1. kannen dan Vreede hebben so magmen niet oorlogen. Deut. 20: 10/ 11. 12. De vreedsaamste mannen zijn de beste krijgsluiden: David was een dapper held en een krijgsman; 1. Sam. 16: 18. nogtans was hy vreedsaam: Psal. 120: 7. Hy konde en hy wilde als hy moest; maar mogt hy vreede hebben / 't was hem liever. God haat de genen die den Oorlog beminnen: hy heeft den volkeren verstrooid, die lust hebben in Oorlogen. Psal. 68: 31.

XLI. Sondag.

108. Vraage. Wat leert ons het Sevende Gebod?

Antwoord. Dat alle Onkuischeid van God verbloekt zy: en dat wy daarom deselve van herten vijand zijnde kuisch en tugtelik leven moeten; het zy in den Heiligen Houweliken Staat / of buiten den selven.

109. Vraage. Verbied God in dit Gebod niet meer dan Echtbreuk / en diergelijke schanden?

Antwoord. Dewijl ons Lijf en Siele Tempelen des H. Geestes zijn;

zijn; so wil God dat wy die beide suiver en heilig bewaaren / daarom verbied hy alle onkuische Daaden / Gebeerden / Woorden / Gedagten / Lusten / en al wat den mensche daartoe trekken kan.

90. Vr. Raakt het Sevende Gebod de Voortteelinge van 't menschelik Geslagt?

Antw. Ja: so verre / dat het gesteld is tegen d'ongeregeldheid die daar te neffens word gepleegd / en gegrond is op de Wetten van den Houweliken Staat.

91. Vr. Is 't Houwelik dan eene Wettelike saak?

Antw. Ja: het Houwelik is eerlik onder allen, en 't bed onbevlekt, maar hoereerders en overspeelders sal God oordeelen. Heb. 13:4.

92. Vr. Waar in bestaat een wettig Houwelik?

Antw. Dat een Man met een Wijf onscheidelik verbonden is in gemeinschap der Lighaamen en des Leevens tot voortplantinge der menschen en malkanders behulp: alsoo wy leesen die van den beginne den mensche gemaakt heeft: dat hyse gemaakt heeft Man en Wijf, en gesegd heeft, het is niet goed dat de Mensch alleen zy, ik sal hem eenen hulpe maaken die als tegen hem over zy: en die Twee sullen tot een vleesch zijn; alsoo datse niet meer Twee en zijn, maar Een Vleesch. Matt. 19:4/5/6. Genes. 1:27. en 2. 18—24. 1. Kor/6:16. En God segendese en seide, zijt vrugtbaar en vermenigvuldigt en vervullet d'Aarde. Genes 1:28. en 9:1

93. Vr. Is 't dan niet geoorlosd dat een Man meer als een Wijf hebbe / om de Weereld dies te meer te versterken?

Antw. Eertyds heeftet God daarom toegelaaten; Deut. 21:15. als mede in de heilige oudvaders te sien is. Maar van den beginne is 't alsoo niet geweest. Matt. 19:8. Daarom lyd God dat nu ook niet meer; immers voornal van de Kristenen niet / dien 't er wel bekend is hoe d'eerste menschen geschaapen en 't eerst houwelik gemaakt is: Mal. 2:15. te meer / alsoo dit besonderlik Gods will is, onse heiligmaakinge; 1 Thess. 4:3. om ons meer op de geestelike als vleeschelike voortteeling uit te leggen. 2. Joh. v. 4.

94. Vr. Mogen alle Menschen trouwen?

Antw. Ja: het Houwelik is eerlik onder Allen. Heb. 13:4 Doch ongelijk dienstig is 't na dat de tijden zijn / en nadat iemants gelegentheid is. Alsser nood is van vervolginge of andersins / so is 't de mensche goed geen wijf aan te raaken, 1. Kor. 7:1/26/27/32/37/38/40. om met geen huisgesin belemmerd te zijn; v. 28/33. maar om der hoereryen wille sal een ygelik man sijn eigen wijf hebben, en een ygelik wijf haaren eigenen man. v. 2/9/35.

95. Vr. Magh elk trouwen die hy will?

Antw. Neen. In 't begin moest elk trouwen die hy konde: selfs de Broeder sijne Suster / want daar was geen keur. Den Joden heeft God om redenen veel toegelaaten / Matt. 19:8. Deut. 24:1. en 25:5. 't welk ons niet en raakt. Maar de natuurlike Eerbaarheid leert ons / I. dat die persoonen voegelijt zamen trouwen / die malkanderen van ter sijden minst in Bloed of

Maag-

Maagschap bestaan: II. datter geen houwelik sijn kan tusschen Ouders en Kinders/ of die eenigsins onder en boven malkanderen staan. De Schriftuur verklaartet nader door de Joodsche Wetten. Levit. 18. Deut. 22: 30. en 27:20/ 22/ 23.

96. Vr. Waarin bestaat de Band des Huwelix?

Antw. Dat Man en Vrouws persoon die beide houwbaar sijn uit eigene maght (die sijn eigen mann is 1. Kor. 7: 39. Genes. 25: 1.) of met verlof van Ouders of voogden XXX. §. 26. malkanderen vrijwilliglik voor God beloo-ven/de gemeenschap van Lijf en Goed/sonder malkander ooit te verlaaten. Als die Beloften gedaan zijn/so is't houwelik tusschen beiden vast: maar sal 't by alle man gelden so moetense trouwen in 't openbaar; en om te trouwen in den Heere, 1. Kor. 7: 39. so doetmen best datmen de trouw laat bevestigen voor de Gemeinten des Heeren.

97. Vr. Sijn Mann en Wijf dan altijd en in alles aan malkander verplight?

Antw. Ja. I. In alles wat het houwlik aangaat: de Man sal aan 't Wijf de schuldige goedwilligheid betaalen; en desgelyx ook het Wijf aan den Man. Het Wijf en heeft de maght niet over haar eigen Lighaam; maar de Man: en desgelijx ook de Mann en heeft de maght niet over sijn eigen Lighaam; maar het Wijf. II. Aangaande den Tijd: En ontrekt u malkanderen niet, het en sy dan met beider toestemminge, voor eenen tijd; op dat gy u tot vasten en bidden moogt verledigen: en komt wederom by een; op dat u de Satan niet versoeke, om dat gy u niet en kont onthouden. 1. Kor. 7: 3/ 4/ 5.

98. Vr. Is 't eenen mensche geoorlofd sijn Wijf te verlaaten om allerleye oorsaak? Matt. 19: 3. Mar. 10: 2.

Antw. Neen: 't gene God te samen gevoegd heeft en scheide de mensche niet. Daarom gebied de Heere, dat het Wijf van den Man niet en scheide, en dat de Man het Wijf niet en verlaate. 1. Kor. 7: 10/ 11. Want so wie sijn Wyf verlaat anders dan om hoererije, en eene andere trouwt, die doet overspel; (ja maakt dat sijn wijf overspel doet: Matt. 5: 42.) en die de verlaatene trouwt, doet ook overspel. Matt. 19: 9.

99. Vr. Wel so de Mann of 't Wijf moedwillens schied/ wat sal d'onschuldige doen?

Antw. Indien een van beiden scheid, dat hy scheide: de Man of 't Wijf sijnde broeder of suster in de gemeinte/ en word in sulken gevalle niet dienstbaar gemaakt om ongetrouwd te blijven: maar God heeft ons tot vreede geroepen; die 't dan laaten kan weer te trouwen/ die doet best/ so heeft hy met niemant moeite. 1. Kor. 7: 15.

100. Vr. Indien de saake des menschen met den wyve alsoo staat, so en is 't niet oorbaar te trouwen?

Antw. Alle en vatten dit woord, (dat is dese sake) niet; maar dien 't gegeeven is. Matt. 19: 10/ 11/ 12. 't Ware wel dat alle menschen so waren, datse 't doen en laaten konden: (1. Kor. 7: 27.) maar een ygelik heeft sijne eigene gaave van God; d'een wel aldus, maar d'ander alsoo. Daarom den ongetrouwden en den weduwen is 't goed indiense so blyven: maar indiense haar niet

en konnen onthouden, datse trouwen; want het is beter te trouwen dan te branden, 1. Kor. 7: 7/8/9. en weelderig te worden tegen Christus. 1. Tim. 5:11/14.

101. Vr. **Moet nu alle gemeenschap van Mann en Wijf na de Wetten van een houwelik geregeld worden?**

Antw. Ja. Want I. om dat wy redelike Menschen zijn / so mogen wy niet leeven als d'onredelike dieren, die de natuure volgen. 2. Pet. 2: 12. Jud. v. 10. II. En om dat wy ook kristenen zijn / so pastet ons niet der Heidenen wille te volbrengen, en na de begeerlikheden der menschen te wandelen in Ontughtigheden, 1. Pet. 4:3/2. om alle onreinigheid gieriglik te bedryven. Efes. 4:19 Of weet gy niet dat ulieder Lighaam een Tempel is van den H. Geest? 1. Kor. 6: 19/18. So iemant Gods Tempel schend, dien sal God schenden. 3: 17.

102. Vr. **Maar is dat altemaal Echtbreuke?**

Antw. Echtbreuke is in 't besonder / wanneer echte luiden hunne Trouw te buiten gaan. Niettemin al wie Onkuischeid pleegt / die breekt de Regelen van de Echt: want om der hoereyen wille is 't Houwelik ingesteld; 1. Kor. 7: 2. Hoereerders worden so wel als d'Overspeelders tegen het Houwelik gesteld. Heb. 13: 4.

103. Vr. **Wat sijn 't voor sonden die daar tegen strijden?**

Antw. Alle onreinigheid en oneerbaarheid; Efes. 5: 3/4. welke insonderheid bestaat in dese vier hoofsonden / Hoererye / Overspel / Bloedschande / Beestelikheid. 1. Kor. 6: 10.

104. Vr. **Wat noemt gy Hoererye?**

Antw. Alle vleeschelike gemeenschap van Mann en Wijf buiten Echt. Want om der Hoereryen wille sal een ygelik Man sijn eigen Wijf hebben, en een ygelik Wyf haaren eigenen Man. 1. Kor. 7: 2. Siet Heb. 13: 4. Hoewel 't ook een gemeene naam is van alle onkuische daaden. Siet 1. Kor. 5: 1. Dese Sonde word verswaard door Schaaken / Right. 21. en Verkraghten. Deut. 22: 25.

105. Vr. **Is bloote Hoerery so grooten sonde?**

Antw. Immers: de Hoereerders sal God oordeelen; Heb. 13: 4. sy sullen Gods Kooningryk niet beërven; 1. Kor. 6: 10. Efes. 5: 5. maar den Hoereerders is hun deel in den poel die daar brand van vuur en sulfer. Openb. 21. 8. Daarom vlied de Hoererye, 1. Kor. 6: 18. en 10: 8. Levit. 19: 29. Deut. 23: 17/18. Heb. 12: 16. Rom. 13: 13.

106. Vr. **Wat noemt de H. Schrift Overspel?**

Antw. Wanneer een getroud Wijf by een ander man slaapt / of een Man gevonden word liggende by eens mans getrouwde Vrouwe: Deut. 22: 22. Daar van is hy een overspeelder en sy een overspeelderse. Levit. 20: 10. Sodanigen moesten na Moses wetten beide sterven. Deut. 22: 22. Levit. 20: 10. Want het is eene swaare sonde by God: 1. Kor. 6: 10. Heb. 13: 4. Overspeelders en Overspeelderessen, en weet gy niet dat de vriendschap der weereld eene vyandschap Gods is? Jak. 4: 4. Want overspel is een van de werken des vleesches, Gal. 5: 19. 't welk vyandschap is tegen God. Rom. 8: 7. Siet Levit. 18: 20/ 20/ 24-30.

107. Vr.

107. Vr. Wat noemt gy Bloedschande?

Antw. 't Gene God verbied Levit. 18: 6. Niemant sal tot eenige nabestaande sijns vleesch naderen. Siet Levit. 20: 11/12/14/17/19/20. Want dat is sodanige Hoererye, die ook onder de verstandige Heidenen niet genaamd word: 1. Kor. 5: 1. 't is een van de voornaamste grouwelen om welke God de verbasterde Heidenen uitgeroeid heeft. Levit. 18: 24–30.

108. Vr. Wat verstaat gy door Beestelikheid?

Antw. Dat Mannen of Vrouwen het natuurlik gebruik veranderen in 't gebruik tegen de natuure. Rom. 1: 26. dese grouwelikke sonde is tweederley. Siet van d'eerste soorte/ Levit. 18: 22. en 20: 13. Rom. 1: 24/27. 1 Kor. 6: 10. Efes. 4: 17. Exempelen/ die van Sodom Genes. 19: 5. daarvan heet het Sodomye, ja selfs onder d'Israeliten die van Gibea Right. 19: 22. En iet diergelijk. Gen. 38: 8/9. en van noch grouweliker slagh Exod. 22: 19. Levit. 18: 23. en 20: 15/16.

109. Vr. Wat raad/ om ons voor alle dese Grouwelen te waghten?

Antw. Gy hebt sorgvuldelik te vermijden niet alleen alle onkuische Daaden/ maar selfs sodanige Gebeerden/ Woorden/ Gedaghten/ Lusten/ en al wat den mensche tot Onkuischeid trekken kan.

110. Vr. Van de Daden is geseid; van de Gedaghten en Lusten moet in 't volgende Hoofdstuk gesprooken worden: Wat wilje seggen van onkuische Gebeerden of Woorden?

Antw. Die beschrijft Salomo spreekende van eene Vrouwe die eenen verstandeloosen jongeling ontmoete in hoeren-versiersel, en met haar hert op haare hoede. Dese was woelaghtig, en wederstreevig; haare voeten bleeven in haar huis niet: na buiten, dan op de straaten zijnde, en by alle hoeken loerende: sy greep hem aan, en kuste hem; sy sterkte haar aangesight, sy beweegde hem door de veelheid van haar onderright, sy dreef hem aan door de vleyinge haarer lippen Spreuk. 7: 7/10–13/21. hebbende d'oogen vol overspel, 2. Pet. 2: 14. Siet Gen. 39: 7. Deut. 22: 5. Daarom maak ik liever een verbond met mijne oogen, Job 31: 1. om geene ydelheid te sien. Psal. 119: 37. Spreuk. 6: 25.

111. Vr. Wat isser meer dat den mensche tot Onkuischeid trekken kan?

Antw. Veelerhande dingen: besonderlik lightveerdige Schilderijen Verg. Ezech. 23: 14. en pronk van kleedinge/ Deut. 22: 5. Spreuk. 7: 10. Jes. 3: 15. ens. 1. Tim. 2: 9. Tit. 2: 3. 1. Pet. 3: 2. Blanketsel. 2. Koon. 9: 30. Brasseryen en Dronkenschappen gaan verseld met de slaapkameren en ontughtigheden. Rom. 13: 13/14. Al had gy 't niet in den sin/ so gy u dronken drinkt of u vleesch te veel wille geest/ uwe oogen sullen na vreemde Vrouwen sien. Spreuk. 23: 31/33.

112. Vr. Wat middel dan/ om ons selven te wapenen tegen alle besmettinge van Onkuischeid?

Antw. Laat ons onsselven reinigen van alle besmettinge des vleesches en des geests, voleindigende onse heiligmaakinge in Gods vreese: 2. Kor. 7: 1. op dat een ygelik weete sijn vat te besitten in heiligmaakinge en eere: 1. Thess. 4: 4.

Hy sy getrouwd of ongetrouwd. Een ygelik daarin hy geroepen is, blyve in 't selve by God. 1. Kor. 6: 24/ 17/ 20.

113. Vr. Wat lesse geest gy den Ongetrouwden?

Antw. d'Ongetrouwde bekommere sich met de dingen des Heeren, op dat hy heilig sy beide aan lighaam en aan geest; om den Heere wel aan te hangen; sonder herwaarts getrokken te worden. 1. Kor. 7: 34/ 35.

114. Vr. Wat hebje voor de Getrouwden?

Antw. Dit segg ik, dat de tyd voorts kort is: op dat de genen die wyven hebben souden syn als niet hebbende, en die dese weereld gebruiken als niet misbruikende; want de gedaante deser weereld gaat voorby. 1. Kor. 7: 29/ 31. Daarom wijl 't u beuren magh / so verblijd u wegen de huisvrouw uwer jeugd: Spreuk. 5: 18/ 19. Geniet dit leeven met de vrouwe die gy lief hebt alle de dagen uwes ydelen leevens, welke God u gegeeven heeft onder de sonne, alle uwe ydele dagen; want dit is u deel in dit leeven, en van uwen arbeid dien gy arbeid onder de Sonne. Pred. 9: 9.

115. Vr. Hoedanigen Ordre heeft God gesteld op den handel en wandel der menschen met malkander?

Antw. Die raakt I. het gebruik van de tijdelike Goederen / tot onderhoud van 's menschen Leeven / den Leeftoght; Mar. 12: 44. Luk. 8: 43. en 21: 4. 2. Tim. 2: 4. en daaraf spreekt het 8. Gebod: II. het gebruik van de Spraak / tot onderhoud van de menschelike Gemeenschap; Genes. 11: 1/ 7. en daarvan handelt het 9. Gebod. Want wy moeten 't so maaken / dat elk van ons magh leeven / en dat wy zamen leeven mogen.

XLII. Sondagh.

116. Vr. Sijn alle lighaamelike Goederen niet gemein?

Antw. Van natuure sijn alle menschen tot alle goederen even na / volgens d'eerste scheppinge: Genes. 1: 27. en 9: 2/ 3. maar door de voortteelinge en uitbreidinge van 't menschelik geslaght / so hebben de menschen noodsakelik het goed des weerelds moeten deelen / en elk sijn eigen houden: alsoo God bescheiden heeft de Tijden te vooren geordineerd en de bepaalingen hunner Wooningen. Hand. 17: 26.

117. Vr. Hoe verstaa ik dat?

Antw. I. Dewijle alle menschen op een plaats niet woonen konden / so konden se ook geen een goed met malkanderen gebruiken; maar dat word daar door op so veele plaatsen verdeeld: Siet Gen. 13: 6. en 36: 7. en die de keur hadden / die koosen sulke woon-plaatsen met sulk goed als hen best aanstond! Gen. 13: 11. Num. 32. II. Die eerst eenige plaats inneemt / of eenig goed aanveerd / die magh dat houden voor sijn eigen; en niemant magh 't hem beneemen / alsooder niemant meer toe kan gereghtighd sijn als d'eerste besitter.

118. Vr. Moeten alle goederen dan altijd blijven by de genen diese eerst hebben beseten?

Antw.

Antw. Neen: want de menschen selve blyven niet / maar sterven of veranderen van plaatse. De mensche sal in zijn sterven niet metallen mede neemen, Psal. 49: 18. maar 't goed anderen nalaaten. v. 11. Siet Deut. 10: 11. Oversulx raakt d'eigendom van 't goed van den eenen op den anderen door erfenis of door koop of eenig ander bedingst / als genoegsaam bekend is.

119. Vr. Volgt hier uit ook niet / dat d'eene mensche meer goed moet hebben als d'ander?

Antw. Ja: Rykken en Armen ontmoeten malkanderen. Spreuk. 22: 2. d'Eene heeft ten eersten beter deel verkoozen of gevonden / Gen. 13: 11. of meer vergaard en beter gespaard als een ander: de handelingen gaan ongelijk toe / tot winst voor den eenen / tot verlies voor den anderen. Maar insonderheid heeft d'eene van God meer segen als d'ander: Psal. 128: 1/ 2. en 128: 2/ 4. de Heere heeftse beide gemaakt. Spr. 22: 2. De segen des Heeren die maakt ryk. 10: 22.

110. Vraage. Wat verbied God in 't Achste Gebod?

Antwoord. God en verbied niet alleen dat steelen en rooven 't welk d'Overheid straft; maar hy noemt ook Dievery alle boose stukken en aanslagen / waarmede wy onses naasten Goed gedenken aan ons te brengen / het sy met geweld of schyn van reght; als met onreghten gewighte / elle / maate / ware / munte / woeker; of door eenig ander middel van God verbooden: daartoe ook alle gierigheid / allen misbruik en verkwistinge syner gaaven.

111. Vraage. Maar wat gebied u God in dit Gebod?

Antwoord. Dat ik myns naasten nut / daar ik kan en magh / vordere; met hem alsoo handele als ik wil datmen met my handele; daartoe ook dat ik trouwelik arbeide / op dat ik den noodruftigen helpen magh.

120. Vr. Wat staat ons nu te doen ontrent de Tijdelike Goederen?

Antw. Ons eigen wel te verkrijgen en te gebruiken / en een ander 't sijne te laaten / te geeven / en te beschermen.

121. Vr. Hoe moeten wy ons draagen in 't vergaaren van weereldsch Goed?

Antw. Eerlik en Neerstig. Een ygelik blyve in die beroepinge daar in hy geroepen is; 1. Kor. 7: 10/ 17/ 24. werkende wat goed is, Efes. 4: 28. en beproevende wat den Heere welbehaaglik sy: 5: 10. geene ydele dingen doende, op dat wy niemant lastig zijn, maar in stilheid werkende ons eigen brood eeten. 2. Thess. 3: 8/ 9/ 12. Siet Spreuk. 13: 4. en 20: 4. en 6: 6—11. en 24: 33/ 34. en 22: 29. 1. Kor. 4: 12. 2. Kor. 11: 9. en 12: 13. 1. Thess. 2: 9.

122. Vr. Hoe moeten wy 't gebruiken?

Antw. Eet uw brood met vreugde en drinkt uwen wijn met goeder herten:

Pred.

Pred. 9/7. dewijle de menschen niet beters en heeft onder de Sonne; dan t'eeten en te drinken en blijde te zijn; want dat sal hem aankleeven van zijnen arbeid de dagen des leevens die hem God geeft onder de Sonne. 8: 15. Ook een ygelijk mensche aan welken God rijkdom en goederen gegeeven heeft; en hy geeft hem de magt om daarvan te eeten en om zijn deel te neemen, en om sich te verheugen van zijnen arbeid, dat selve is een gaave van God. 5: 18. en 2: 24/ 25. en 3: 12/ 13/ 22.

123. Vr. Maar wat sal hy doen die niet en heeft?

Antw. Sulk een sal sich dikwijls meer vermaaken met zijn kleintjen als een ander met zijn groot. De slaap des arbeiders is soet, hy hebbe weinig of veel gegeeten; maar de satheid des rijkken en laat hem niet slaapen. Pred. 5: 11. Een handvol met ruste is beter dan beide vuisten vol met arbeid en kwellinge des geestes. 4: 6. Spreuk. 17: 1. Beter is een weinig met de vreese des Heeren, dan een groote schat, en onrust daarby. 15: 16/ 17. Psal. 37: 16.

124. Vr. Wat noemje onrust en kwellinge des geestes?

Antw. Het bedrijf van een Gierigaart. Al d'arbeid des menschen is voor zijnen mond: en nochtans en word de begeerlikheid niet vervuld: Pred. 6: 7. dit is ook ijdelheid. 5: 9/ 10. en 6: 1/ 2. Want de Geldgierigheid: is een wortel van alle kwaad, tot welke sommigen lust hebbende zijn afgedwaald van 't geloof, en hebben henselven met veele smerten doorsteeken. 1. Tim. 6: 10. Daarom siet toe, en wagt u van de Gierigheid: want het is niet in den overvloed gelegen dat iemant leeft uit zijne goederen. Luk. 12: 15. ens.

125. Vr. So wilje seggen / dat een mensche lustig teeren en smeeren sal / wijl 't hem beuren mag? Laat ons eeten en drinken; want morgen sterven wy. 1. Kor. 15: 32. Jes. 22: 13. en 56: 12.

Antw. Dat zy verre. Een maatig gebruik is geoorlosd; Verkwistinge en Overdaad is groote sonde. So goed is God / dat hy onse herten vervult met spijs' en vroolikheid. Hand. 14: 17. Psal. 104: 14: 15. Maar wagt u selven evenwel voor 't misbruik van zijne goedheid en goede gaaven / dat uwe herten niet t'eeniger tijd beswaard en worden met Brassery en Dronkenschap, en sorgvuldigheden deses leevens: Luk. 21: 34. Rom. 13: 13. maar laat ons waaken en nugteren zijn. 2. Thess. 5: 6/ 7/ 8.

126. Vr. Wat is grooter sonde / Gierigheid of Overdaad?

Antw. Ik en weet de beste niet. I. Beide is 't eene groote sonde tegen God / tegen den Naasten / tegen den Menscheselven. Tegen God: want het is Afgodery: de Gierigaart is een Afgodendienaar; Efes. 5: 5. want hy dient den Mammon voor God: Matt. 6: 24. De Voorbrengers zijn Afgodendienaars; welker God is de Buik: Filip. 3: 12. Tegen zijnen Naasten: want dien word onthouden 't gene den Brasser verdoet Luk. 16: 21. en de Gierigaart vergaart en spaart. Jak. 5: 5. Tegen hemselven; want hy verkort zijn leeven door Overdaad / Psal. 49/ 15. en maakt dat het hem kort valt door Gierigheid: Luk. 12: 20. Hy onthoud hemselven 't goed dat hem beuren mag / en hy doet hemselven smerten aan die hy voorby kan. Pred. 2: 23 en 5/ 12. II. Beider eind is 't verderf. Filip. 3/ 12. Efes. 5: 5. 1. Kor. 6: 10.

127. Vr.

127. Vr. Hoe verstaat gy datmen een ander 't zijne behoort te laaten?

Antw. Datmen geenerleije Dieverije pleegen mag / het zy openbaar of heimelik?

128. Vr. Wat noemt gy openbaare Dievery?

Antw. Dat Steelen en Rooven 't welk d'Overheid straft: Niet om dat het openbaarlik geschied / maar om dat het opentlik gestraft word. Andere Dievery komt onder menschen oogen niet. Dat niemant en lijde als een Dief, of als een Kwaaddoender: 1. Pet. 4: 15. want geen Dief nog Roover en sal Gods Kooningrijk beerven. 1. Kor. 6: 10. en 5: 10.

129. Vr. Is 't evenveel watmen steelt of rooft?

Antw. Neen: aan 't eene goed besondigtmen sich swaarder als aan 't ander. I Het scheelt veel ofmen den menschen hun goed ontsteelt / of datmen menschen selfs steelt: Exod. 21: 16. II. Ofmen iemants leevendige haave weghdrijft / of zijn huisraad wegdraagt; Exod. 22: 1. Of 't uit iemants huis of van 't velt gestoolen is: v. 5/6. III. Of 't goed een man toekomt of alleman: want als 't gemeen goed is dan is 't Landsdievery / of Kerkdievery / wanneermen den Keiser niet en geeft dat des Keisers is, of Gode dat Gods is. Matt. 22: 21. Sal een mensche God berooven? Mal. 3: 8. Spreuk. 20: 25. Siet Jos. 7: 20. 2. Kron. 28: 21. 1. Sam. 2: 12–17.

130. Vr. Is 't ook eveneens hoemen steelt?

Antw. Ook niet. I. Steelen uit nood is sonde / maar sonder nood is meerder sonde: want men doet eenen dief so ligt geene veragting aan als hy steelt om zijne siele te vullen, dewijle hy honger heeft. Spreuk. 6: 30. II. Rooven is slimmer als Steelen; die iet met gewelt neemt of huisbraake begaat / indien hy gevonden word in 't doorgraaven, en hy word geslagen dat hy sterft, het en sal hem geen bloedschult zijn Exod. 22: 2.

131. Vr. Wat voor Dievery isser meer?

Antw. Alle boose stukken en aanslaagen waarmede wy onses naasten goed tragten aan ons te brengen: het welke tweesins geschied / door Geweld of onder schijn van Regt; wanneermen iemant Overlast doet, of ontvreemt hem 't zijne met Bedrog; Luk. 3: 14. Dat niemant zijnen Broeder Vertreede of Bedriege in zijne handelinge. 1. Thess. 4: 6.

132. Vr. Waar in bestaat sulke handelinge?

Antw. Gy en sult geen onregt doen in 't gerigte met d'Elle, met Gewigte of met de Maat; Levit. 19: 35. Deut. 25: 13–16. Ezech. 45: 9/ 10/ 11. alsoo 't den Heere een grouwel is Spreuk. 11: 1. en 20/ 10/ 23. Noch erger is 't / wanneer de Ware of Munte ook vervalscht word / en datmen so te seggen het kaf voor koorn verkoopt, en dat om te vernielen d'elendigen des lants. Amos 8: 4/ 5/ 6.

133. Vr. Wat segje van de Woeker?

Antw. Die zijn gelt niet geeft op Woecker, maar leent selfs sonder iets weder te hoopen, dat is de beste man. Psal. 15: 5. Jerem. 15: 10. Ezech. 18: 8. Luk. 6: 35. Insonderheid indien gy iemant die by u arm is, geld leent, so sult gy tegen sulk een niet zijn als een Woekeraar; gy en sult op hem geenen Woeker

leggen. Exod. 22: 35. Levit. 25: 36. Deut. 23: 19/ 20. Ezech. 18: 8: en 22: 12:

134. Vr. Magmen dan geen winst doen met zijn Geld?

Antw. Alsoo wel als met de waren / 't een is so wel mijn eigen als 't ander. Niemant behoeft eenen anderen zijn Geld of Goed vergeefs te laaten gebruiken / of 't soude hem schade zijn; om dat hy den winst dan mist / die hyder selfs van hebben konde so hy 't hielde. En Interest is so goed als huur: huishuur / landhuur / geldhuur / of huur van eenig gereedschap; 't is al eveneens.

135. Vr. Maar magmen wel Pand neemen alsmen geld uit leent?

Antw. Als 't Pand is dat de luiden missen konnen; maar sonder dat of sonder oorsaake niet. Joh. 22: 6. Gy en sult het kleed der weduwe niet te pande neemen: Deut. 24: 12/ 17. Exod. 22: 26/ 27. maar die doet best / die den schuldenaar zijn Pand wedergeeft. Ezech. 18: 7.

136. Vr. Wat segje van de Leenbanken en Lombaarden?

Antw. Daar hebik niet op te seggen / alsse geene overwinste neemen. Ezech. 18: 8/ 17. Sy staan onder deselve wet als de Tollenaars, en eisch niet meer dan 't gene u gelet is. Luk. 3: 12: 13. Datse Pand neemen sonder onderscheid / konnense dikwijls niet beteren / om datse de luiden niet en kennen. Datse grooter interest van 't Geld trekken / 't is om datse grooter onkosten hoeden moeten. Waren die impost doen / verkoopt de koopman daarom te duurder: alsoo 't Geld daar hy so veel als impost van geeft / dat beleent hy daarom te hooger. d'Overheden mogen toesien dats'er niet te veel op leggen; en de Handelaars / dats'er niet te veel af neemen.

137. Vr. Schuilter ook niet veel woeker onder de Koopmanschap?

Antw. Immers ja: de bedriegeryen en onregtveerdigheden zijn te menigvuldig om te verhaalen: Dat sietmen in 't misbruik van de Gilden / Opkoopers / Cessien, Banquerouten, Quinquannelle-brieven / in de genen die huis aan huis trekken, akker aan akker brengen, tot datter geene plaatse meer en zy, om alleen inwoonders des lands te zijn. Esa. 5: 8/ 9/ 10. Die koorn inhoud, dien vloekt het volk; maar segening sal zijn over 't hoofd des verkoopers. Spreuk. 11: 26. De godloose ontleent en geeft niet weder; maar de regtveerdige ontfermt sich en geeft. Psal. 37: 21.

138. Vr. Is 't dan niet genoeg datmen niemant iet neemt; moetmen ook geeven?

Antw. Dat is billik: want wy mogen ook niemant onthouden 't gene hem toekomt. So geeft dan eenen ygeliken dat gy schuldig zijt. Rom. 13: 7. Het zy voor zijn goed of voor zijnen arbeid. Onthoud het goed van zijne Meesters niet, als 't in vermogen uwer hand is te doen: segt niet tot uwen naasten gaat henen, komt weder, en morgen sal ik 't u geeven; dewijl het by u is. Spreuk. 3: 27/ 28. Insonderheid sal des daglooners arbeid by u niet vernagten tot aan den morgen: Lev. 19: 13. dat hy tegens u niet en roepe tot den Heere, en sonde in u zy. Deut. 24: 15. Jak. 5: 4.

139. Vr. Als ik nu niemant te kort doe / is 't dan niet genoeg?

Antw. Neen: Een ygelik sie niet op het zijne, maar een ygelik sie op 't gene dat des anderen is. Filip. 2: 4. 1. Kor. 13: 5. Gal. 5: 13. en 5. 2. I. Gy moet uwes naasten Schaade af keeren / so veel als mogelijk is. Gy en sult uwes broeders selfs uwes vyands os of klein vee niet sien afgedreeven, en u van die verbergen. Deut. 22: 1/ 2. Exod. 23: 4/ 5. II. Gy moet een ander ook voorthelpen so veel als gy kont en meugt: den blinden moet gy zijn tot oogen. Job. 29. 15/ 16.

140. Vr. Als ik 't buiten mijne schaade doen kan maar anders ook?

Antw. Ja: als 't een ander van doen heeft / en ik het missen kan: deelt mede tot de behoeften der heiligen. Rom. 12: 13. Wanneer onder u een Arme sal zijn, so sult gy uw herte niet verstijven, noch uwe hand toesluiten voor uwen broeder die arm is: Deut. 15: 7. Jes. 58: 6. ens. alleenlik om datter geen bedelaar onder u sal zijn. Deut. 15: 4 Vergeet de Herbergsaamheid en Weldaadigheid en Mededeelsaamheid niet: want aan sodanige offerhanden heeft God, een welbehaagen. Heb. 13: 2/ 16. Geeft, en u sal gegeeven worden. Luk. 6: 38.

141. Vr. Waar door is de Mededeelsaamheid so grooten Deugd / dat die God so seer behaagt?

Antw. Om dat sulk geeven ten eersten op God siet en geschied ter liefde van God / als wy hem dankbaarheid toonen willen; 2. Kor. 1: 19. dewijle men aan hem selven geen ding vergelden kan / so doet men 't aan d'Armen: en gy sult salig zijn, om dat zy niet hebben om te vergelden: want het sal u vergolden worden in d'opstandinge der regtveerdigen. Luk. 14: 14/ 12/ 13. Maar hebt agt, dat gy uwe aalmoessen niet en doet voor den menschen, om van hen gesien te worden: anders so en hebt gy geenen loon by uwen Vader die in de hemelen is. Matt. 6: 1—4.

142. Vr. So heeft men geene schaade van 't gene men aan d'Armen geeft?

Antw. O neen; die sich over den Armen ontfermt, die leent den Heere; en hy sal hem zijne weldaad vergelden: Spreuk 19: 17. Pred. 11: 1. Dan. 4: 47. Matt. 25: 45. Eene goede, neergedrukte, en geschudde, en overloopende maate salmen in uwen schoot geeven. Luk. 6: 38.

143. Vr. So zijnder de rijken in dit stuk beeter aan; want die konnen meest geeven?

Antw. Dat volgt niet. Want indien te vooren de volveerdigheid des gemoeds daar is, so is iemant aangenaam na 't gene dat hy heeft, niet na 't gene dat hy niet en heeft, 2. Kor. 8: 12. Mar. 12: 43. Luk 21: 1. Daarom een ygelik geeve na dat hy heeft; niet uit droefheid ofte uit nooddwang: want God heeft een blymoedigen geever lief. 1. Kor. 9: 7. Deut. 15: 7. Rom. 12: 8.

144. Vr. 't Zijn nochtans d'eigene woorden die de Heere Jesus gelegd heeft, Het is saliger te geeven dan t'ontvangen. Hand. 20: 35.

Antw. Ja: hy wil seggen / dat men liever wat meer aan iemant sal geeven als hem komt / of noodig is; dan datmen meer ontvangt als een toebehoort / of alsmen van doen heeft. Best datmen in 't geenen wat te ruim is / en in 't ontvangen wat te nauwer: Laat een ander liever wat meer hebben / en houd selve wat minder? wanneer gy 't missen kont. Eischt niet al wat u komt /

geeft liever meer als gy schuldig zijt: so doet gy niemant te kort. Paulus had regt om onderhoud te neemen van de Gemeinten voor zijnen dienst; maar hy nam 't niet om voor al niet beschuldigt te worden dat hy te veel kreeg. v. 33: 34/35. Siet 1. Kor. 9:7–18. Vergel. hier tegen Jes. 58:3.

XLIII. SONDAGH.

112. Vraage. Wat wil God in 't Negende Gebod?

Antwoord. Dat ik tegen niemant Valsch Getuigenis en geeve / niemant zijne woorden verkeere / geen achterklapper of lasteraar en zy / niemand ligtelik en onverhoort oordeel of helpe verdoemen: maar allerley liegen en bedriegen / als eigene werken des Duivels vermijde; ten zy dat ik Gods swaaren toorn op my laaden wil. Daarbeneven / dat ik in 't Gerigt en alle andere handelingen de Waarheid lief hebbe / opregtelik spreeke en bekenne: ook mijns naasten eere en goed gerughte na mijn vermogen voorsta en vordere.

145. Vr. Komende nu tot de gemeenschap der Taale / wat voordeel doet die onder de menschen?

Antw. Datse malkander hunne meening daar door konnen bekend maaken; op dat d'eene mag leeren wat d'ander weet / en doen wat d'ander wil. Sonder dat souden de menschen elk hun eigen weg loopen / als de beesten / en geen ding konnen doen met malkanderen; als in de Babyloniers te sien was. Genes. 11:1–9. Siet 1. Kor 14:7–11/21/22. Deut 28:49. Jes. 28:11.

146. Vr. Is 't genoeg dat de menschen malkanders Taale verstaan?

Antw. Neen; maar zy moeten ook van malkanderen versekerd wesen / datse 't so verstaan gelijk zy 't seggen: en daar is geen ander raad toe dan dat elk de waarheid spreeke. Daarom legt af de Leugen, en spreekt de Waarheid.

147. Vr. Is die Vermaning al noodig?

Antw. Seer noodig. Want daar is niet dat den mensche minder past / en ligter te doen valt / en suurder opbreekt / als de Leugen; en daar is niet dat meer kwaads kan stigten onder de menschen.

148. Vr. Waarom past den mensche de Leugen niet?

Antw. Om dat de Waarheid van God is en de leugen van den Duivel.

149. Vr. Hoe is de Waarheid van God?

Antw. Alsoo / dat de mensche na God geschapen en na 't selve beeld vernieut is in waare regtveerdigheid en heiligheid, so verpligt ons de scheppinge en de wedergeboorte om de leugen af te leggen / en de waarheid te spreeken. Efes. 4: 23/24/25. Want het past niet dat God waaragtig is, en de mensche leugenagtig; Rom. 3:4. de menschen behoorden God na te volgen.

150. Vr. Is de Leugen nu van den Duivel?

Antw. Ja. Die is in de waarheid niet staande gebleeven; want geene Waarheid en is in hem. Wanneer hy de Leugen spreekt so spreekt hy uit zijn eigen: want hy is een Leugenaar, en een Vader der selve Leugen. Joh. 8: 44. De Duivel sprak d'eerste Leugen / en pleegden daar door 't eerste Bedrog. Genes. 3: 4/ 5/ 13.

151 Vr. Valt het liegen den mensche so ligt?

Antw. Och ja: 't is een gemeene plaage. De verdorventheid der menschen openbaart sich meest in de gebreeken en boosheid der Tonge. Psal. 12: 2/ 3. Rom. 3: 12/ 13/ 14. En indien iemant in woorden niet en struikelt, die is een volmaakt man, magtig om ook 't geheele lighaam in den toom te houden. Maar de Tong en kan geen mensche temmen: zy is een onbedwingelik kwaad, vol van doodelik venijn. Uit den selven mond komt voort segeningen en vervloekinge. Dit en moet mijne broeders, aisoo niet geschieden. Jak. 3: 2/ 8/ 10. ens.

152. Vr. Wat straffe stelt God op de leugen?

Antw. Den Leugenaar is hun deel in den poel die daar brand van vuur en solfer, Openb. 21: 8. Want de Heere heeft eenen grouwel van den man des bedrogs. Psal. 5: 7. Spreuk. 6: 16/ 19. en 12: 22. en 19/ 9. 1. Kor. 6: 10. Openb. 21: 27 en 22: 15.

153. Vr. Wat kwaad doet de Leugen?

Antw. Wat sal u de bedrieglike Tonge geeven? of wat salse u toevoegen? Scherpe pijlen eens magtigen, mitsgaders gloeyende jeneverkoolen. Psal. 120: 3/ 4. Siet, een klein vier, hoe grooten hoop houts het aansteekt? De Tonge is ook een vuur, eene weereld der ongeregtigheid: Jak. 3: 5/ 6. Allerley kwaad heeft de Leugen te hulpe. Psal. 12: 2–6.

154. Vr. Waarin bestaat de Leugen?

Antw. Datmen iets siet of denkt of gelooft tegen de waarheid van de Saak en tot nadeel van de Persoon. I. eene Valsche Tonge, II. een Herte dat ondeugtsame gedagten smeed. Spreuk. 6: 17/ 18. III. Kwaade Nadenkingen. 1. Tim. 6: 4. Daarom I. spreekt de waarheid / en II. denkt niet d'een des anderen Kwaad in uw herte, Zach. 8: 16: 17. en III. oordeelt niet ligtveerdelik / op dat gy niet geoordeeld en word. Matt. 7: 1.

155. Vr. Wat is Waarheid? Joh. 18: 38.

Antw. Die met zijn herte de Waarheid spreekt, Psal. 15: 2. die spreekt niet alleenlik van de saak so als 't is / maar ook so als 't dienstig is; tot voordeel van zijnen naasten / maar niet tot zijn nadeel.

156. Vr. Kan de Waarheid ook tot iemants nadeel strekken.

Antw. Ja: als wy kwaad van hem weeten / en wy maaken dat openbaar; ofte als wy goed van hem weeten / en wy seggen dat by menschen die 't goede haaten. So doet een Achterklapper en een Lasteraar; hy seit so wel waarheid als leugen / maar altijd tot nadeel van een ander. Psal 53: 3–6.

157. Vr. Wat segje van Achterklap?

Antw. Die als een Achterklapper wandelt openbaart het heimelike: maar die getrouwe is van geest, bedekt de saak. Spreuk. 11: 13. Alser geen hout is,

gaat het vuur uit; en alsser geen Oorblaasers is, wort het gekijf gestilt. Spreuk. 26: 20. Gy en sult dan niet wandelen als een Achterklapper onder uwe volken / Lev. 19: 16. die met zijne tonge niet achterklapt, sal by God verkeeren; Psal. 15: 3. maar die zijne naasten in 't heimelik achterklapt, dien sal ik verdelgen, seide David. Psal. 101: 5. Siet Psal. 50: 19. Jak. 4: 11.

158. Vr. Wat staater van Lastering?

Antw. Alle Lasteringe zy van u geweerd; Efes. 4: 31. Psal. 15: 3. en vermaant ook andere menschen / datse niemant en Lasteren: Tit. 3: 1/2. en helpt de vermaaninge niet / laatse den Satan overgegeeven worden / op datse mogen leeren niet meer te lasteren. 1. Tim. 1: 20.

159. Vr. Wat scheelt Lasteringe van Achterklap?

Antw. Een Achterklapper is schoon voor oogen / maar hy lastert achter rugge: Psal. 12: 3. en 28: 3. Maar een Lasteraar spreekt tot nadeel van iemant daar hy by is; als Simei David, 2. Sam. 16: 5. Achab Elias, 1. Koon. 18: 17. de Jooden Christus Joh. 8: 48. en d'Apostelen. Hand. 2: 13. en 17: 6.

160. Vr. Kanmen iemant ook anders lasteren als met woorden?

Antw. Ja; 't geschied ook met gebeerden: de Lasteraars steeken de lippe uit, zy schudden den kop; Psal. 22: 8. en 109: 25. gelijk de Jooden Christus lasterden, schuddende hunne hoofden, Matt. 27: 39. Mar. 15: 29.

161. Vr. Hoe behoortmen dan achter de rugge van een ander te spreeken?

Antw. Het kwaad magmen swijgen: als 't de nood niet eischt om een ander te waarschouwen. Joh. 6: 70/71. Matt. 15: 13 Maar weetje wat goeds van iemant so segtet / om hem in achtinge te brengen daar hy onbekend is; gelijk Sauls knegten van David: 1. Sam. 16: 18. en voor zijne eere te spreeken wanneer hy gelasterd of mishandeld word? gelijk Jonathan voor David, 1. Sam. 19: 4. en 20: 32. Ebedmelech voor Jeremia, Jer. 38: 8. en Nicodemus voor Christus. Joh. 7: 51.

162. Vr. Maar hoe spreekje dan van of tot een ander in zijne tegenwoordigheid?

Antw. I. Is 't wat goeds / so swijgtet daar hy by is: want wy moeten met geene pluimstrijkende woorden omgaan: 1. Thess. 2: 5. Dat doen geveinsde menschen / die verleiden met schoonspreeken en prijsen de herten der eenvoudigen Rom. 16: 18. verwonderende sich over de persoonen om des voordeels wille. Jud. v. 16. Och dat ik niemants aangesigte aan neeme, en tot den mensche geene bynaamen, dat is / ydele eernaamen gebruike: want ik en weet geene bynaamen te gebruiken; in korten soude mijn Maaker my wegneemen. Job 32: 21/22. II. Maar weet gy kwaad van iemant so segtet hem liever dat hy 't hoort.

163. Vr. Wel; soud u selfs al lief zijn datmen 't u seide daar 't op stonde?

Antw. O ja. Openbaare bestraffing is beter dan verborgene liefde: De wonden des Liefhebbers zijn getrouw. Spreuk. 27: 5/6. De regtveerdige slaa my; 't sal weldaadigheid zijn; hy bestraffe my; 't sal oolie des hoofds zijn: het en sal myn hoofd niet breeken. Psal. 141: 5.

164. Vr. Als 't nu Leugen is wat iemant spreekt / is 't Liegen altijd eenerley?

Antw. Neen; de Leugen is driederley: alsmen seit dat niet waar is / of ontkent het gene waar is; of datmen verdraait en verkeert watter geseid is of gedaan.

165. Vr. Hoe alsmen seid dat niet waar is?

Antw. Sodanig was de Leugen van Saneballat, tot welken Nehemias seggen liet: daar en is van alsulke saken als gy segt niet geschied; maar gy versiertse uit uw herte: Neh. 6: 8. en so loogh d'eene Profeet den anderen te vooren. 1. Koon. 13: 18.

166. Vr. Hoe word ontkent het gene dat waar is?

Antw. Kajin had sijnen broeder vermoord / en de Heere seide tot Kajin, waar is Habel u broeder? en hy seide, ik en weet het niet; Sara had gelagghen; en daarna looghende sy 't, seggende, ik en bebbe niet gelagghen. Genes. 18: 15. Gehasi hadde Naaman achter na geloopen / en gebedeld; en Elisa seide tot hem, van waar Gehasi? En hy seide; uwe Knecht en is noch herwaart noch derwaart gegaan. 2. Koon. 5: 25.

167. Vr. Wat is verdraaijinge van woorden?

Antw. Alsmen iemants woorden niet ter goeder trouwe na vertelt / of den sinn anders duid als de meeninge was. So misduidde de Slange Gods eigene woorden / Genes. 3: 4/ 5. de valsche getuigen die van Christus / Matt. 26: 61. en 27: 40. Verg. met Joh. 2: 19. en andere de leere van Stefanus. Hand. 6: 13/ 14. en Paulus. 21: 27/ 28. Dat is niet eerlik gedaan. Doet de verkeerdheid des monds van u, en de verdraaidheid der lippen doet verre van u, Spreuk. 4: 24.

168. Vr. Kan d'een ook des anders doen niet misduiden?

Antw. Ja: Als Hanna yverig bad / sloegh haar Eli over / datse dronken was: 1. Sam. 1: 12/ 13/ 14. als Jeremia uit Jerusalem scheidde / so greep hem de waghtmeester Jerya, seggende, Gy wilt tot de Chaldeën vallen; 't welk hy niet in sijne gedaghten hadde / Jerem. 37: 12/ 13. als Jesus op den Sabbath iemant genas / sommigen uit de Fariseën seiden t'elkens / dese mensch en is van God niet; want hy en houd den Sabbath niet. Joh. 9: 16. So doende en oordeelt gy niet na liefde: Rom. 14: 15. want die en denkt geen kwaad. 1. Kor. 13: 5.

169. Vr. Waar is 't den Leugenaar om te doen / dat hy de Waarheid so veelsins te buiten gaat?

Antw. Om te bedriegen; en de Leugens te gebruiken tot bedexelen der schande; wandelende in arglistigheid. 2. Kor. 4: 2. Om van een ander een kwaad gevoelen te geeven als hy wel doet / en van hemselven een goed gevoelen als hy kwaad doet. Die rein van handen en suiver van herten is, sal sijn siele met geene ydelheid besmetten Psal. 24: 4. die in gereghtigheden wandelt, is deselve die ook billikheden spreekt. Jes. 33: 15. Siet. 1. Pet. 2: 1/2/3.

170. Vr. Wat voordeel doetmen dan alsmen de Waarheid spreekt?

Antw. Dat onse naaste een reght verstand krijgt van de saak en een reght gevoelen van den persoon. 171. Vr.

171 Vr. Isser veel aan gelegen ost iemant de saake verstaat?

Antw. Ja: anders weet hy niet wat hy doen of laaten sal; doetmen ons kwaad beright / so worden wy verleid: daarom wee den genen die 't kwaade goed heeten, en 't goede kwaad; die duisternisse tot light stellen, en 't light tot duisternis; die het bitter tot soet stellen, en 't soet tot bitterheid: Jes. 5:20. want siet, gy vertrouwt u dan op valsche woorden, die geen nut doen. Jerem. 7:8.

172 Vr. Wat isser aan vast of men 't reghte gevoelen heeft van de persoon / of niet?

Antw. Dat wy weeten mogen of wy met vriend of vyand te doen hebben: Gelijk een die sich veinst te raasen, die viersprankelen, pijlen en doodelike dingen werpt; alsoo is een man die sijnen naasten bedriegt, en seit jok ikker niet mede? Spreuk. 26:18/19. So handelden Jakobs soonen met Sichem, Genes. 34:13. ens. Saul met David, 1. Sam. 18:17 Joab met Abner 2. Sam. 3:27. en met Amasa, 20:9. Judas, so veel als hem aanging / met Christus. Matt. 26:48/49. De Heere snyde af alle vleyende lippen: Psal. 12:4. want de kussingen des haaters sijn af te bidden. Spreuk. 27:6.

173. Vr. Wat raad om met de menschen om te gaan / nademaal sy so bedrieglik zijn?

Antw. Sijt voorsightig gelyk de slangen en opreght gelijk de duiven: waght u voor de menschen, Matt. 10:16/17. om niet light te glooven: Mich. 7:5. en voor u selven / om niet light te liegen; u Ja sy Ja, en het Neen, Neen. Jak. 5:12. Matt. 5:37.

174. Vr. Maar alsser niemant door bedroogen of bekort word / is 't liegen dan ook sonde?

Antw. Ja: wat meer is / van elk ydel woord 't welk de menschen sullen gesprooken hebben sullense rekenschap geeven ten dage des oordeels. Matt. 12:36. Daarom ook geen sot geklapp of gekkerye en laat onder u niet genaamd worden, welke niet en betaamen. Efes. 5:4. Maar u woord sy altijd in aangenaamheid, met sout besprengt; op dat gy meugt weeten hoe gy eenen ygeliken moet antwoorden. Kol 4:6. Mar. 9:50.

175. Vr. Heeft de Waarheid ook Tyd en Plaats?

Antw. O ja: Een reden op sijn pas gesprooken is als gulden appelen in silvere gebeelde schaalen. Spreuk. 25:11/12. Een mann heeft blydschap in d'antwoorde sijns monds: en hoe goed is een woord op sijnen tijd? 15:23. Hy wil seggen / dattet eenen mensche selfs vermaakelik is / wanneer hy een reden wel weet te passen.

176. Vr. Waar komt de Waarheid best te pas?

Antw In alle onse handelingen / en insonderheid in 't Gerighte. I. Spreekt de Waarheid een ygelik met sijnen Naasten: II. Oordeelt de Waarheid en een oordeel des Vreedes in uwe Poorten; Zach. 8:16. dat is / voor 't Gereght; want d'Israelijten hielden reght in de Poorten. Siet 2. Sam. 15:2. Job 31:21. Psal. 22:2/5.

177 Vr. Waarom in 't Gerighte meer als anders?

Antw. I. Om datmen daar voor Gods aangesighte staat, Psal. 82:1, 1. Kron.

2. Kron. 19: 6/ 7. II. Om dat sich alle man reguleert na 't gene voor 't Reght gesprooken word. Exod. 22: 9.

178. Vr. Op wien komt dit nu aan?

Antw. Op ieder een die in of voor 't Gereght verschijnt. I. De Righters moeten geen onreght oordeelen, Psal. 82: 2. maar een reghtveerdig oordeel. Joh. 7: 24/ 51. Spreuk. 24: 23/ 24/ 25. II. De Getuigen moeten de waarheid verklaaren. Exod. 23: 1. Want een valsch getuige haat de Heere. Spreuk. 6: 19. Daarom weest niet sonder oorsake Getuige tegen uwen naasten: want soud gy verleiden met uwe lippen? 24: 28. en 19: 5. en 25: 18. 't Soude u selfs ook kwaalik bekomen: Een valsch Getuig en sal niet onschuldig zijn; en die leugenen blaast en sal niet ontkomen, maar vergaan. 19: 5/ 9. III. Sijt gy Aanklaager beschuldig niemant onreght als Ziba Mefiboseth deede. 2. Sam. 16: 3. IV. Sijt gy de Gedaagde / so geeft God d'Eere: en doet voor hem belydenis, en geeft den Reghter te kennen wat gy gedaan hebt, en verbergtet voor hem niet. Jos. 7: 19.

XXXI. HOOFDSTUK.

XLIV. SONDAG.

Van de Genoegsaamheid.

113. Vraage.

WAt eischt van ons het Tiende Gebod?

Antwoord. **Dat ook de minste Lust of Gedaghte tegen eenig Gebod Gods nimmermeer in onse herten kome: maar dat wy t'allen tyden allen sonden van ganscher herten vyand zijn / en lust tot alle gereghtigheid hebben.**

1. Vr. Is 't maar een Gebod dat van 't begeeren spreekt / of sijnder twee verscheiden?

Antw. 't Is maar een Gebod / daarvan dit de sinn is / Gy en sult niet begeeren: Rom. 7: 7. alevenveel wat saken dat het souden mogen zijn; daaraf eenige besondere exempelen verhaald worden van 's naasten Huis, Wijf, kneght, maagd, os, of esel; en om datmen niet alle exempelen noemen kan / so seit hy ten laatsten in 't gemein / al wat uwes naasten is.

2. Vr. Welk is 't oogmerk van dit Gebod?

Antw. Dat elk in sijnen staat te vreeden sy / en hem laate vergenoegen met het gene God hem geeft; sonder te haaken of te traghten na 't gene dat een ander is of heeft. Hy wil seggen / sijt vergenoegd met het tegenwoordige: Heb. 13: 5. Een ygelik blyve in de beroepinge daar in hy geroepen is. 1. Kor. 7: 20.

3. Vr. Waarom moetmen te vreeden zijn?

Antw. I. Om dat wy onsselven in de weereld niet gebragt hebben; maar God heeft allen menschen bescheiden niet alleenlik de tyden te vooren geordineerd, maar ook de bepaalingen van hunne wooningen. Hand. 17: 26. Gelijk God dan eenen ygeliken heeft uitgedeeld, gelijk de Heere eenen ygeliken geroepen heeft, dat hy alsoo wandele. 1. Kor. 7: 17. II. Om dat wy selve ook niets in de weereld gebragt hebben; en 't is openbaar, dat wy ook niet en sullen iets daar uit draagen: als wy dan voedsel en dexel hebben, wy sullen daarmede vergenoegd zijn. 1. Tim. 6: 7/8.

4. Vr. Magmen dan nimmermeer na beter tragten?

Antw. Ja. 't Is een mensche van natuuren ingeplant/ dat hy zijnen staat soekt te beschermen: en hoe hy dien meer verseekeren kan / hoe hy sich beter beschermen kan; het zy na den lighaame of na de siele. Siet Spreuk. 24: 27. en 31: 17/21/25. En so verre magmen wel begeerte hebben tot wijf of kinderen/ Spreuk. 31: 10. Verg. Pred. 4: 9. en Psal. 127: 3/4/5. tot huis en hof / Spreuk. 31: 16. of andere dingen; maar insonderheid tot de wijsheid. 1. Koon. 3: 7/8/9. Want alle die dingen konnen ons tot eene schaduwe zijn. Pred. 7: 12.

5. Vr. Wat begeerte zijn dan ongeoorlofd?

Antw. Om dat te weeten so moet gy onderscheiden/ I. met wat insigt of oogmerk dat gy iet begeert meer dan gy hebt / II. wat saken / III. wiens saken / IV. op wat wijse dat gyse begeert?

6. Vr. Is 't niet evenveel tot wat einde datmen iet begeert?

Antw. Neen. Men mag wel iet begeeren om God daar met te dienen; als David Onans dorschvloer: 1. Kron. 21: 22. of om onsen Naasten daarmet te helpen; gelijk d'ouders schatten voor de kinderen, 2. Kor. 12: 15. en elk een mag wel wat meer begeeren als hy selfs van doen heeft/ op dat hy hebbe om mede te deelen den genen die nood heeft. Efes. 4: 28. Maar dan is 't een kwaade begeerte / wanneer gy begeert en yvert na de dingen, op dat gy die in uwe wellusten doorbrengen soud. Jak. 4: 2/3.

7. Vr. Magmen ook allerleije saken niet begeeren?

Antw. Neen; wy mogen niet begeeren I. 't gene ons niet aangaat / II. 't gene voor ons niet te bekomen is / III. 't gene ons niet noodig is. IV. 't gene ons niet past.

8. Vr. Hoe verstaaje 't gene ons niet aangaat?

Antw. Indien gy u met eens anders doen bemoeit, 1. Pet. 4: 15. wat gaat u dat aan? Joh. 21: 22/ 23. Een ygelik blijve in die beroepinge daar in hy geroepen is. 1. Kor. 7: 20.

9. Vr. Wat zijn 't voor dingen die voor ons niet te bekomen zijn?

Antw. 't Gene dat verre af is en seer diep, wie sal dat vinden? Pred. 7: 24. Daarom tragt niet na de hooge dingen; maar voegt u tot de nedrige. Rom. 12: 16. My aangaande/ik en hebbe niet gewandeld in dingen my te groot en te wonderlik. Psal. 131: 1.

10. Vr. Wat acht gy noodig of onnoodig om te begeeren?

Antw.

Antw. 't Gene mijn ſtaat vereiſcht/ dat is altijd noodig; en dat mag ik begeeren: want het Gods Wille is/ die my in ſulken ſtaat beroepen heeft/ en daartoe middelen verordineerd: Maar 't gene daartoe niet vereiſcht word/ ſo dat ik ſonder dat mijnen ſtaat even ſeer kan waarneemen/ dat mag ik niet begeeren. Gelijk als Salomo, doe hy kooning geworden was en geene andere middelen gebrek hadde om zijnen ſtaat t' onderhouden/ ſo heeft hy voor hemſelven niet begeerd rijkdom, goederen ofte eere, enſ. maar wijsheid en weetenſchap: want ſonder dat en ſag hy 't niet te klaaren. 1. Koon. 3: 5–12. 2. Kron. 1/7–12.

11. Vr. So ware 't dan beſt/ datmen liever minder begeerde alſmen juiſt van doen heeft.

Antw. Neen: wy moeten blijven by de middelmaat/ biddende als Agur, Armoede noch Rijkdom en geef my niet; voed my met het brood mijns beſcheidenen deels: op dat ik ſat zijnde u dan niet en verlooghene, en ſegge, wie is de Heere? ofte dat ik verarmd zijnde dan niet en ſteele, en den naam mijns Gods aan en taſte. Spreuk 30: 8/9.

12. Vr. Wat ſaken zijn 't die ons niet paſſen?

Antw. En hebt de Weereld niet lief, noch 't gene in de weereld is: ſo iemant de Weereld lief heeft, de liefde des Vaders en is niet in hem. Want al dat in de Weereld is, naamelik (I.) de Begeerlikheid des Vleeſches, en (II.) de Begeerlikheid der Oogen, en (III.) de Grootsheid des leevens, en is niet uit den Vader, maar is uit de Weereld. En de Weereld gaat voorby en haare Begeerlikheid: maar die den wille Gods doet, blijft in der eewigheid. 1. Joh. 2: 15/16/17.

13. Vr. Wat verſtaaje door de Begeerlikheid der Weereld?

Antw. Datmen al te veel luſten trek heeft tot de verganklike dingen in de verdorvene weereld. Want deſe moeyelike beſigheid heeft God den kinderen der menſchen gegeeven, om hen daarin te bekommeren. Pred. 1: 13. maar wagt u ſelven, dat uwe herten niet t'eeniger tijd beſwaard en worden met de ſorgvuldigheden deſes levens. Luk. 21: 34. want wat heeft doch de menſche van al zijnen arbeid, en van de kwellinge zijns herten, dien hy is bearbeidende onder de Sonne? Pred. 2, 22/23. het wandelen der Begeerlikheid is maar ydelheid en kwellinge des geeſtes. Pred. 6: 9.

14. Wat is de Begeerlikheid des Vleeſches?

Antw. De luſt dien de menſchen hebben tot vleeſchelike of lighaamelike wellusten/ beſtaande in ontugtigheden, braſſeryen, dronkenſchappen, en diergelijke uitgietinge van overdadigheid. 1. Pet. 4: 3/4. Luk. 21: 34. Rom. 13: 13. Geliefde ik vermaan u dat gy u onthoud van de vleeſchelike Begeerlikheden, welke krijg voeren tegen de ſiel. 1. Pet. 2: 11. Rom. 13: 14.

15. Vr. Wat is de Begeerlikheid der Oogen?

Antw. De Begeerte tot allerley weereldſchen Goed; waar van d'ooge niet en word verſadigd met ſien, noch d'oore niet word vervuld van hooren. Pred. 1: 8. Beter is 't aanſien der oogen, dan 't wandelen der Begeerlikheid. 6: 9. Hy wil ſeggen/ datmen deſe dingen aanſien en gebruiken mag voor 't gene datſe

zijn; maar door geene Begeerlikheid tot deselve ontsteeken worden.

16. Vr. Wat verstaat gy door de Grootsheid des Leevens?

Antw. Eergierigheid en Staatsugt / waar door elk soekt d'eerste te zijn, 3. Joan. v. 9. en dat door begeerte tot ydele eere. Filip. 2: 3. Siet. Matt. 18: 1. en 20: 20/ 21. Die hemselven verhoogd, die sal vernederd worden; en die hemselven vernedert; sal verhoogd worden. Luk. 14: 11. en 18: 14. Jak. 4: 6/ 10. 1. Pet. 5: 5.

17. Vr. Stelt gy daarin ook onderscheid wiens saken datmen begeert?

Antw. Ja: gy meugt geen ding begeeren tot nadeel van een ander. Maar heeft een ander iet / dat gy wel van doen waart / doet u best om door uwen eigenen arbeid en onder Gods segen diergelijcke te bekomen. God kan 't u so wel geeven als een ander / dan hebt gy 't beide. Begeert dan dat Gods is / die verliester niet by: maar gy sult niet begeeren iet dat uwes naasten is; want u voordeel soude hem tot schade zijn.

18. Vr. Maar als ikker hem voor te vreeden stel / soud ik 't dan niet mogen begeeren?

Antw. Ja: wanneer hy der toe verstaan kan: maar 't is niet genoeg dat ik hem de weerdije vergoeden wil / 't moet ook zijn wille zijn: want het gerief is dikwils meer als de saak / daar 't om te doen is. Ik mag eens anders goed niet begeeren tot zijn ongerief / of tegen zijne sinnelikheid. So deede Achab; hy wist dat Naboth zijnen wijngaard voor geen geld te missen had; en evenwel had hy 'et noch so grooten begeerte toe / dat hy daar over gemelik en toornig werd. 1. Koon. 21: 1–6.

19. Vr. Word in 't Tiende Gebod alleenlik verbooden de Begeerte van 't gene dat onses Naasten is?

Antw. Verder niet: gelijk de woorden uitdrukkelik seggen. Maar de Begeerten die tegen God stryden zijn verbooden in 't Eerste Gebod: Siet XXVIII. Hoofdst. want zy behooren tot d'eerste Tafel / gelijk het Tiende Gebod tot de Tweede.

20. Vr. Nochtans spreekt Paulus so / als oft alle begeerlikheid met dese woorden verbooden waare / wanneer de wet segt, Gy en sult niet begeeren. Rom. 7: 8/ 7.

Antw. Dat segt hy niet om dat die woorden so te verstaan zijn / in 't Tiende Gebod; want daar staat al by wat voor saken datmen niet begeeren sal; maar om dattet noodsakelik volgt / is d'eene Begeerlikheid kwaad / so kan d'andere niet goed zijn; magmen 't een niet begeeren / 't ander ook niet.

21. Vr. Hoe! verstaaje dan dat alle Begeerlikheid kwaad is?

Antw. Neen: maar alle sodanige Begeerlikheid als hier verbooden word: dat is / alle Lust of Trek dien de mensch in hem selve gevoelt tot het geene dat hy niet en behoort te begeeren / volgens 't gene te vooren geseid is.

22. Vr. Wel / alsmen geen voorneemen heeft om dien Trek te volgen / of dien Lust te volbrengen / is 't dan ook sonde?

Antw. Ja: 1. Paulus verstaat hier sodanigen Begeerlikheid / die hy voor geene sonde soude gekend hebben, indien de wet niet en seide, Gy en sult niet be-

begeeren: Rom. 7: 7. maar dat een kwaad voorneemen ſonde is / dat weeten de wijſe Heidenen wel uit de natuur. II. Chriſtus ſeit / Die eene vrouwe maar aanſiet om deſelve te begeeren, die heeft alreede overſpel iu zijn herte met haar gedaan. Matt. 5: 28. Jakobus geeſt te kennen / dat de Begeerlikheid ſonde is / waar door de menſche tot vordere ſonde verſogt, afgetrokken en verlokt word; om datſe de ſonde baart. Jak. 1: 14/ 15. En dat moetmen noodſakelik verſtaan van d'eerſte Beweeginge tot de ſonde / om datſe van de ſonde onderſcheiden word.

23. Vr. Maar daarom ſoud ik ſeggen dat ſulke Begeerlikheid geene ſonde is / om datſe van de ſonde onderſcheiden word.

Antw. 't Is wel: maar wordſe van alle ſonde onderſcheiden? Neen / maar van ſonde die voleindigd is. v. 15. Alle Sonde dan begint met die Begeerlikheid / en zy eindigt met de Dood: So haaſt alſſer de minſte Beweeging in den menſch is ten kwaade / ſo iſſer Sonde; hoewel de Sonde daarmet noch niet voleindigd word. Die maar mikt op een ander om hem te ſchieten / al beraad hy hem anders / hy toont dat hy niet veel goeds in den ſin heeſt; daar is een kwaade Beweeginge en Begeerte / al iſſer 't volle voorneemen niet: die 't roer afſchiet / ſchoon dattet hem weigert; die toont zijn kwaad Voorneemen / al volbrengt hy de Daad niet: treft hy iemant met de ſchoot / ſo volbrengt hy zijn voorneemen en voleindigt de ſonde. Daar ſien wy drie trappen in de Sonde: de Begeerte / 't Voorneemen / de Daad. De Sonde begint met de Begeerte / en zy eindigt met de Daad; Salſe nooit voleindigt worden / ſo moetſe nooit beginnen. So volgt dan / dat d'allereerſte Beweegingen ſonde zijn; en die beſtaat in de minſte Luſt of Gedagte die tot ſonde ſtrekt.

24. Vr. Maar hebt gy alle kwaade Gedagten uit u ſelven?

Antw. Neen: ſommige Kwaade Gedagten komen voort van binnen uit het herte; Matt 7: 21: zijnde een herte dat ondeugdſaame gedagten ſmeed. Spreuk. 6: 14. Geneſ. 6: 5. en 8: 21. Maar ſommige Gedagten zijn vuurige pijlen des Booſen die hy van buiten in onſe herten ſchiet. Eſeſ. 6: 16.

25. Vr. Doen wy dan ook ſonde als de Duivel ons kwaade Gedagten inwerpt?

Antw. Neen / als wijſe terſtond weer uitwerpen; want dan doen wy niet / maar wy lijden. Want dat is anders niet dan oft ons iemant kwaaden raad geeſt; dat konnen wy niet beteren; als wy ſulken raad niet aanneemen. So ſtond Chriſtus den Duivel tegen Matt. 4: 3/ 10. Luk. 4: 3/ 12. en Job zijn eigen wijf. Job. 2: 9/ 10. Maar David volgde Duivels raad / als die hem aanporde om 't volk te tellen: 2. Sam. 24: 1. ſo kwam 't ook dat hy ſwaarlik ſondigde.

26. Vr. Maar als onſe eigene Begeerlikheid ontvangen heeſt / wat baartſe dan voor Sonden? Jak. 1: 15.

Antw. Uit het herte komen voort booſe Bedenkingen; en die bedenkingen ſtrekken tot allerleije ſonden tegen onſen Naaſten / als Hooveerdye, Doodſlagen, Overſpeelen, Hoereryen, Dieveryen, Valſche Getuigeniſſen, Laſteringen: Alle deſe dingen komen voort van binnen, en verontreinigen den menſche. Matt. 15: 19/ 20, Mar. 7: 21/ 22/ 23.

27. Vr. Weetje daar Exempels van?

Antw. Ja. I. Door Begeerte om selfs meester en souverain te zijn so rebelleerde Zedekija tegen den kooning van Babel: 2. Koon. 24:20. dat was tegen 't 5. gebod. II. Door Begeerte om te regeeren word Zacharya van Sallum, en Sallum van Menahen, en Menahen van Pekah gedood: 2. Koon. 15: 10/13/25. Dat was tegen 't 5. en 6. gebod. III. Door Lust tot Vrouwen beging David overspel met Bathseba, 2. Sam. 11:2–5. en verkraghte Amnon sijne suster Thamar; 13: 1–14. tegen 't 7. gebod. IV. Door Lust tot andermans goed beging Achan swaaren Diefstal/ Jos. 7:21. tegen 't 8 gebod. V. Door Lust tot Naamans geschenken raakte Gehasi tweemaal aan 't Liegen; 2. Koon. 5:20–25. tegen 't 9. gebod. Siet ook 2. Sam. 16: 1/2/3.

28. Vr. Komen uit eene Begeerte ook verscheidene sonden ontstaan?

Antw. Ja: eene Begeerte kan den mensche doen sondigen tegen alle Geboden zamen. Absalom had lust tot sijns Vaders kooningrijk; 1. Koon. 15: 1/10. en dat was ten eersten tegen 't 5. gebod: en daaruit ontstonden voorts alle dese sonden: I. Dat hy tegen sijnen Vader opstond/ v. 12. waarin hy noch eens misdeede tegen 't 5. gebod: II. Dat hy bloedigen oorlogh stighte; tegen 't 6. gebod: 18:7/8. (want onreghtveerdigen oorlogh is een algemeene doodslagh) III. Dat hy sijns Vaders bywijven besliep; 16: 20/21/22. de gruwelijkste sonde tegen 't 7. gebod: IV. Dat hy sijns vaders vermogen en goederen aan hem trok; 16: 15–. tegen 't 8. gebod: V. Dat hy met leugens en bedrogh omging; 15: 2–8. tegen 't 9. gebod.

29. Vr. Maar welk is d'oorsaake/ dat wy so begeerig zijn?

Antw. I. Eigenliefde; dat wy te veel van ons selfs houden; en meenen daarom dat wy 't altemaal weerdig zijn; dat ons meer toekomt als wy hebben/ en meer of ten minsten so veel als een ander heeft. II. Uit Eigenliefde komt Nijdigheid; als een ander beter geluk heeft als wy/ dat wy 't selfs so goed of niet beter hebben; want wy meenen dattet aan ons beter soude besteed zijn. Genes. 26: 14. Daaruit volgt dan/ dat wy begeeren 't gene een ander heeft/ al souden wy 't hem afhandig maaken.

30. Vr. Kont gy daar Exempelen van toonen?

Antw. Ja. I. Josefs broeders kenden Josef geen meerder eere weerdig als henselven; dat baarde in hen nijdigheid en bloedige raadslagen. Genes. 37: 8. ens. II. Absalom rekende hemselven tot de regeering bekwaamer als sijn Vader; daarom stond hy na sijn kooningrijk: 2. Sam. 15: 3/4. III. Achab geloofde dat hem geen onderdaan iet weigeren moght; daarom maakte hy so veel werk om Naboths wyngaard: 1. Koon. 21: 7. IV. Amazya meende dattet sijne majesteit te na ging/ wanneer een profeet hem bestrafte; daarom bejegende hy hem kwaalijk: 2. Koon. 25: 16. Siet ook 2. Sam. 24: 2/3/4. V. De Fariséen meinden dat sy de wijsheid en deugd alleen hadden/ so datse anderen niet en aghteden; Luk. 18: 9. daarom kondense geen meesteren verdraagen: Joh. 9: 27/28/34. Sy moghten Christus niet lyden/ om dat hy grooter naloop hadd als sy; Joh. 7: 48/49. waarom sy hem ook uit nydigheid overgeleeverd hebben. Matt. 27: 18. VI. d'Apostelen wilden elk voor ander de meeste zijn/

zijn / om dat elk meest van hemselven hield. Matt. 18: 1. en 20: 20–24. Mar. 9: 33/ 34. Luk. 9: 46. en 22: 24.

31. Vr. Wat raad is hier nu tegen?

Antw. Dat wy onsselven klein aghten / en onsen naasten groot.

32 Vr. Dunkt u dat geraaden? Die hemselven niet aght / die word ook niet geaght van een ander.

Antw. So spreekt het hoveerdig Vleesch: Maar de Geest seit / Indien iemant wil d'eerste zijn, die sal de laatste van allen sijn en aller Dienaar. Mar. 9: 35. en 10: 43. Matt. 20: 27. en 23: 11.

33. Vr. Maar wat helptet al datmen sich selfs so gering maakt?

Antw. Die sich selven geen ding weerdig kent die sal light met sijnen staat te vreeden zijn; en al heeft hy noch so weinig / hy sal oordeelen dat hem noch overschiet. David was beter man als Saul; nochtans rekende hy 't voor groote eere / moght hy sleghts sijn schoonsoon worden. 1. Sam. 18: 18. Mefiboseth aghte sich selven maar voor eenen dooden hond by David, hoewel hy van kooningliken bloede was / en dat sijn vader Jonathan so veel by David gedaan hadde; daarom was hy met sijns vaders erfgoed en 's koonings tafel wel vernoegd / hy stond niet na het kooningrijk. 2. Sam. 9: 6–13. Menig is met groote schatten niet te vernoegen; maar Petrus eens vry veel gevangen hebbende riep uit / Heere ga uit van my; want ik ben een sondig mensche: Luk. 5: 8. So doght hem dat hy sulken vangst niet weerdig was. v. 9. Verg. Gen. 32: 10. 2. Sam. 7: 18/ 19/ 20.

34. Vr. Moetmen sijnen Naasten meer aghten als hemselven?

Antw. Ja: door ootmoedigheid aghte d'een den anderen uitnemender dan hemselven, Filip. 2: 3. met eere d'een den anderen voorgaande. Rom. 12: 10. Siet Luk 14: 7.

35. Vr. Hoe kanmen dat juist so doen?

Antw. 't Sal u wel te doen staan / so gy sleghs uselven wilt leeren kennen. Een ander heeft sijn gebrek so wel als wy; uitwendig in de werken / en inwendig in 't herte. Wy sijn ons selfs bewist alle onse inwendige en uiterlike gebreken; maar wat een ander in 't hert is dat sien wy niet / 1. Kor. 2: 11. en al wat hy uiterlik doet dat komt ons juist niet voor: So volgt dan / dat wy meer moeten houden van onsen Naasten als van ons selven / om dat wy sijne gebreken so wel niet sien konnen als ons eigen.

36. Vr. Nochtans kanmen light denken dat een ander ook wel gebreeken heeft diemen niet en merkt?

Antw. Men magh dat van alleman denken in 't gemeen: maar men magh 't van niemant gelooven in 't besonder / so lang alsmen 't niet en siet; want de liefde denkt geen kwaad. 1. Kor. 13: 4/ 5. Siet XXX. §. 168.

37. Vr. Hoe komtet dan dat de menschen doorgaans meer van henselven houden als van een ander?

Antw. Dat komt door diense op een ander nauwer letten als op henselven: want elk heeft hemselven liefst. Daarom / kent u selven, seiden d'oude Heidenen; En Christus seit noch meer; wat siet gy den splinter die in uws broeders

oog

oog is, maar den balk die in uw oog is en merkt gy niet? Matt. 7: 3/4/5. Luk. 6:41/42.

38. Vr. Kan dat nu mijne Begeerten teugelen / dat ik mijnen Naasten meer aght als myselven?

Antw. Ja: want dien ik meest aghte / dien sal ik 't meeste niet misgunnen. Sie ik dan / dat en ander meer heeft als ik; ik sal denken / hy is ook meer weerdig / dat komt hem toe. Joannes gunde Jesus meerder eere als hemselven; want hy wist dat Christus meerder was als hy: Joh. 3:26-31. Jakob gaf noch van 't sijne wegh aan sijnen broeder Esau; om dat hy hem ontsagh / niet als sijns gelijke / maar als syn meerder. Genes. 33:10.

39. Vr. Maar genoomen dat ik klaarlik sagh / dat iemant veel snooder ware als ik; soud ik geen reden hebben om hem sijn geluk te misgunnen / of na 't selve te traghten?

Antw. Ook al niet: En zijt niet nijdig over de boose lieden; Spreuk. 24:1. en 23:17. te weeten / wanneer een man rijk word, wanneer d'eere van zijn huis groot word: want hy en sal in zijn sterven niet met allen mede neemen, en zijne eere sal hem niet nadaalen. Psal. 49: 17/18. en 37:1/6. Onthoud u slegts van ongeregelde Begeerten / de tijd sal komen dattet u beter sal gaan dan hem: want sekerlik daar is eene belooninge, en uwe verwagtinge en sal niet afgesneeden worden. Spreuk 23:18. en 24:14. Siet hier van in 't Breede Psal. 73.

40. Vr. So houd gy ook van geen menschen die sich verblijden over een anders ongeluk?

Antw. O neen: dat is niet kristelik. Als menschen so zijn wy alle uit eenen bloede, Hand. 17:26. en als kristenen so sijn wy alle een Lighaam, en elk een zijn wy elkanders Leden. Rom. 12:5. 1. Kor. 10:17. Siet XXII. §. 4-12. En zy dat een lid lijd, so lijden alle de leden mede; het zy dat een lid verheerlikt word; so verblijden hen alle de leden mede. 1. Kor. 12:26. Daarom / wilt gy wel doen / so verblijd u met den blijden, en weent met den weenenden. Rom. 12:15. Siet Heb. 13:3.

41. Vr. Maar is dat so te laaten / meenje / datmen ondertusschen niet en soude begeerig zijn na eens anders geluk?

Antw Ik beken / 't is den vleesche swaar: Doch 't sal u ligter worden / als gy bemerkt hoe weinig dat die dingen weerd zijn / daar uwe Begeerlikheid toe strekt. En hebt de weereld niet lief met het gene dat in de weereld is: want de weereld gaat voorby en haare Begeerlikheid; maar die den wille Gods doet; blijft in der eeuwigheid. 1. Joh. 2:15/17.

114. Vraage. Maar konnen degenen die tot God bekeerd sijn dese Geboden volkomelik houden?

Antwoord. Neense; maar ook d'allerheiligsten / so lang alsse in dit leeben zijn / die hebben maar een klein beginssel deser gehoorsaamheid: doch alsoo / datse met een ernstig en ongeveinsd voorneemen / niet alleenlik na sommige / maar na alle Gods Geboden beginnen te leeben.

42. Vr.

42. Vr. Maar wie kan dat doen?

Antw. Wy weeten dat een ygelik die uit God gebooren is, niet en sondigt; maar die uit God gebooren is bewaart hemselven, en de boose en vat hem niet: 1. Joh. 5: 18. want Gods saad blijft in hem, en hy en kan niet sondigen; want hy is uit God gebooren. 1. Joh. 3:9.

43. Vr. Wat is dat te seggen? kommen hier tot sulken volmaaktheid? Isser dan geen strijd tusschen Vleesch en Geest? XXII. §. 34. 35, 36.

Antw. Ja: maar 't en strijd hier niet tegen / datter strijd is. Voor so veel als wy wedergeboozen zijn so en doen wy geene sonde; want wat uit geest gebooren is dat is geest. Joh. 3:6. Ik kan wel sondigen al ben ik wedergebooren; maar ik en doe dat selve nu niet meer, maar de sonde dien in my woont. Dat is / de vleeschelike verdorventheid die noch in my over is. Rom. 7: 17/ 20.

44. Vr. Hoe konje dat seggen?

Antw. Om dat ik een vermaak heb in Gods wet na den inwendigen mensche. So dan, ik selve diene wel met den Gemoede de wet Gods, maar met den Vleesche de wet der sonde: Rom. 7: 22/ 26. alsoo de sonde ny vaak noch so kragtig prangt / als offe my wetten stelt / om te doen 't gene ik niet en wil. v. 15/ 19/ 20/ 23. Daarom konnen wy nooit volmaakt wesen in onse Werken/ maar wel opregt in onse Herten.

45. Vr. Wat segje / konnen wy nooit volmaakt sijn in onse Werken?

Antw. O neen. Indien wy seggen dat wy geene sonde hebben, so verleiden wy ons selven, en de waarheid is in ons niet: 1. Joh. 1: 8. want wy struikelen alle in veelen. Jak. 3: 2.

46. Vr. Maar ofter al niemant is die nooit sonde gedaan heeft / hebben nochtans sommigen sich so lang en so veel geoefend / datse ten lesten niet meer en sondigden?

Antw. Niemant: want dat blijkt insonderheid aan sommigen van d'allerheiligsten / die op 't lest van hun leeven sich noch verloopen hebben; als Moses in ongeloovigheid / Num. 20: 10/ 11/ 12. David in hoogmoedigheid / 1. Kron. 21: 1–4. verg. met 22: 1–7. ens. Salomo in afgodery: 1. Kron. 11: 3-6. Asa twee jaaren voor sijnen dood soght den Heere niet in sijne krankheid, maar de medezynmeesters; 2. Kron. 16: 12. Josafat vergeselschapte sich op 't einde van sijn leeven met den godloosen Ahasia, door ydele optoghten van grooten handel ter Zee; 2. Kron. 20: 35/ 36/ 37. verg. 21: 1. Hizkija was noch hoogmoedig na dat hem 't leeven uit den dood was weder gegeeven; 2. Koon. 32: 24/ 25. Josija storf in eenen oorlog / dien hy tegen Gods raad / uit loutere vermetelheid begonnen hadde. 2. Kron. 35: 22/ 23/ 24. Zacherias verviel tot kleingeloovigheid. Luk. 1: 20.

47. Vr. Kan daar 't Hert dan noch goed wesen / daar so veele gebreken zijn?

Antw. Ja: David volgde God met sijn gansch Herte na; 1. Koon. 14: 8. Verg. 15: 5. Josija hadde sich tot den Heere met sijn gansch herte, en met sijne gansche siele en met sijne gansche kraght, na alle de wet van Mose, bekeerd.

1. Koon. 23: 25. Zacharias en Elisabeth waren beide reghtveerdig voor God, wandelende in alle geboden en reghten des Heeren onberispelik. Luk. 1: 6.

48. Vr. Wel / wat is dat anders te seggen / als dat die heilige menschen Gods wet volkomelik hebben gehoorsaamd? warense dan niet volmaakt?

Antw. Neen: dat blijkt uit de voorgaande exempelen wel. Siet 1. Koon. 15: 5. Maar so losselik spreekt de H. Schrift van een mensche die sijn gansch Herte gericht heeft om God den Heere te soeken. 2. Kron. 30: 19. So kan ik seggen / mijn Hert is bereid: Psal. 108: 2. maar niet, dat ik 't alreede gekreegen hebbe, ofte alreede volmaakt ben. Filip. 3: 12.

115. Vraage. Waarom laat ons God dan de Tien Geboden so scherpelik prediken / indiense doch niemant in dit leeben houden kan?

Antwoord. Eerstelik / op dat wy al ons leeben lang onsen sondigen aart hoe langer hoe meer leeren kennen; en dies te begeeriger zijn / om de vergeebinge der sonden en de gereghtigheid in Christus te soeken. Daarna / dat wy sonder onderlaaten ons beneerstigen / en God bidden om de genade van sijnen Heiligen Geest / op dat wy dagelijx hoe langer hoe meer na Gods Beeld vernieuwd mogen worden; tot dat wy eindelik tot de voorgestelde volmaaktheid na dit leeben geraaken.

49. Vr. Wat helpt de Wet dan als die nimmermeer in dit Leeben kan volbragt worden?

Antw. Sy leert ons onse Onvolmaaktheid kennen / en zy beweegt ons om na de volmaaktheid te tragten.

50 Vr. Hoe leerts' ons d'Onvolmaaktheid kennen?

Antw. Indien ik 't gene doe dat ik niet en wil; (dat is te seggen / indien ik my door 't Vleesch vervoeren laat om kwaad te doen / daar ik goed in 't sin had / so als de Wet eischt) so stem ik de Wet toe, datse goed is. Rom. 7: 16. Alsoo is dan de Wet in sich selven heilig, en 't Gebod is heilig en regtveerdig en goed: v. 12. En wy weeten dat de Wet ook goed voor ons is, so iemant die wettelik gebruikt: 1. Tim. 1: 8. So ben ik dan niet goed / als ik de Wet niet en doe; want die anders de geheele Wet sal houden, en in een sal struikelen, die is schuldig geworden aan allen. Jak. 2: 10. Matt. 5: 19. Verg. Psal. 119: 96. met 19: 12/ 13. Daarom aangaande de volmaaktheid / als ik de Wet regt insie / ik agte niet dat ik 't selve gegreepen hebbe. Filip. 3: 13.

51. Vr. Hoe maakje't dan? Laatje't daar by blijven?

Antw. Neen: Maar een ding doe ik; vergeetende 't gene dat agter is, en strekkende my tot het gene dat voor is, jaag ik na 't wit; of ik 't ook grijpen mogte, daartoe ik van Christus Jesus ook gegreepen ben. Filip. 3: 14/ 12. Weet gy niet, dat die in de loopbaane loopen, alle wel loopen; maar dat een den prijs ontvangt? Loopt alsoo, dat gy dien meugt verkrijgen. 1. Kor. 9: 24/ 25/ 26/ 27.

52. Vr.

52. Vr. Maar hoe doeje dan? Leer my dat ook.

Antw. I. Al wat waaragtig is, al wat eerlik is, al wat regtveerdig is, al wat rein is, al wat lieflik is, al wat wel luid; so der eenige deugd is, en so der enige lof is; dat selve Bedenkt: II. 't Gene gy ook geleerd, en ontvangen, en gehoord, en in andere vroome Kristenen of goede voorgangeren gesien hebt, dat Doet. En de God des vreedes sal met u zijn. Filip. 4: 8/9.

53. Vr. So God niet met u ware / soud gy'er dan wel raad toe sien?

Antw. Och neen! niet dat wy van onsselven bekwaam zijn iet te Denken, (veel min te Doen) als uit onsselven: maar onse bekwaamheid is uit Godt; 2. Kor. 3: 5. die in ons werkt het willen en 't Werken, na zijn welbehaagen. Filip. 2: 13. Dewijl onse Geest wel gewillig is, maar 't vleesch is krank; so waakt en Bid: Matt. 26: 41.

54. Vr. Wat sal ik bidden?

Antw. Leer my, HEERE, uwen Weg; ik sal in uwe Waarheid wandelen: vereenig mijn herte tot de Vreese Uwes Naams. Psal. 86: 11. en 25: 4. en 27: 11. Leer my u Welbehaagen doen; Want Gy zijt mijn God: U goede Geest geleide my in een effen land. Psal. 143/ 10.

55. Vr. Kont gy 't niet wat breeder uitdrukken / ook met woorden uit de H. Schrift?

Antw. Ja: dus spreek ik met David / die so grooten geluk stelde in 't overdenken van des Heeren Wet. Psal. 1: 1.

HEERE, Gy hebt gebooden, datmen Uwe Beveelen seer bewaaren sal. Och! dat mijne wegen gerigt wierden, om Uwe Insettingen te bewaaren! Dan en soud ik niet beschaamd worden, wanneer ik merken soude op all' Uwe Geboden. HEERE, leer my den weg uwer Insettingen, en ik sal hem houden ten einde toe: geef my 't verstand, en ik sal Uwe Wet houden; ja ik sals' onderhouden met ganscher herten: Doe my treeden op 't pad Uwer Geboden; want daarin heb ik lust. Siet, ik heb eene begeerte tot Uwe Beveelen; maak my leevendig door Uwe Geregtigheid: en dat my uwe Goedertierentheden overkomen, o Heere! U Heil, na Uwe toesegginge. Ik hebb Uw aanschijn ernstelik Gebeden, van ganscher herte: Sijt my genadig, na Uwe toesegginge. Psal. 119: 4/ 5/ 6/ 33/ 34/ 35/ 40/ 41/ 58.

XXXII. HOOFDSTUK.

Van 't Gebed.

1. Vraage.

OM dat gy van 't Bidden spreekt / en te vooren is geseid / dat het Gebed het Tweede Deel van de Dankbaarheid is: XXVII. §. 17. Hoe soud gy my daar af best wat nader konnen onderzigten?

Antw. Let maar op dese drie stukken: I. om wat Reden / II. na wat voor Regelen / III. om wat Saken datmen bidden moet.

XLV. Sondag.

116. Vraage. Waarom is 't Gebed den Kristenen van noode?

Antwoord. Om dat het is 't voornaamste stuk der Dankbaarheid welke God van ons vordert: en dat hy zijne genade en H. Geest anders niemant geeven wil/ dan die hem met hertelik sugten/ sonder ophouden/ daarom bidden en daar voor danken.

2. Vr. Om wat reden moeten wy Bidden?

Antw. I. Om dat God die Eere toekomt/ VI. §. 21, 22. en II. om dat wy sijne hulpe van doen hebben. XV. § 17, 18. Want hy seit selve/ Offert Gode Dank: en roept my aan in den dagh der benauwdheid: Ik salder u uit Helpen, en Gy sult my Eeren. Psal. 50: 15.

3. Vr. Is 't Eere voor God datmen hem Dankt;

Antw. Ja: door Danken komtmen God Eere te geeve; Luk. 17: 18. Dankseggingе is gevoegd met sijne Eere en Heerlikheid. Openb. 5: 12. Als hy segt/ gy sult my Eeren, so verstaat hy daarmet/ Gy sult my danken. Psal. 51: 15. Siet Psal. 107: 1/8/15/21/31.

4. Vr. Maar is 't Bidden ook een stuk van Dankbaarheid?

Antw. O ja: want wy konnen God niet beter danken als dat wy Hem de hoogste Eere geeven. Wat sal ik den Heere vergelden voor alle sijne weldaaden aan my beweesen? Ik sal den naam des Heeren Aanroepen. Psal. 116: 12/ 13. Want ik moet voor hem bekennen/ Mijne goedheid en raakt tot u niet Psal. 16: 2. Siet IV. §. 22.

5. Vr. Is dat sulken Eere voor God datmen hem bid?

Antw. Ja: eene Eere die niemant anders toekomt. Ik ben de Heere, seit hy/ dat is mijn naam: en mijne Eere en sal ik geenen anderen geeven, noch mijnen Lof den gesneedenen beelden. Singt den Heere sijnen Lof. Jes. 42: 8/ 10. en 48: 11. Dan aght God datmen hem voor God kent/ wanneermen hem aanbid; van den genen die dat doet seit God/ hy kent mijnen naam: waaraan sal dat blijken? hy sal my aanroepen. Psal 91: 14: 15. De reden is te vooren geleerd. XXVIII §. 58–64.

6. Vr. Maar konje met reden seggen/ dat onse voornaamste Dankbaarheid in 't Gebedt bestaat?

Antw. Ja. Onse voornaamste plighten bestaan in d'eerste Tafel van de Wett: 't Is een bewijs van Godtsaligheid dat men bidt; hierom sal een yder Heilige Godt aanbidden: Psal. 32: 6. en een teken van Godtloosheid dat men niet en bid; want de workers der ongeregtigheid die en roepen Godt den Heere niet aan. Psal. 14: 4. en 53: 5. En 't is 't voornaamste van den Godsdienst/ die van 't Bidden den naam draagt: want alsmen Godt opentlik begon te dienen/ doe begonmen den Naam des Heeren t'Aanroepen; Gen. 4: 26. en 't huis daarmen den Godsdienst pleegde werd genaamd een huis des Gebeds. Luk. 19: 46. Jes. 56: 7.

7. Vr. Soude God ons niet helpen sonder dat wy hem bidden?

Antw Neen: want al kan hy 't doen/ so wil hy nochtans niet geeven / als onder bedingst / dat wy 't eerst van hem begeeren moeten: Daarom die niet bidden wil / die sal ook niet hebben: Gy begeert, ende en hebt niet; om dat gy niet en bidt. Jak. 4: 2. Laat dan uwe begeerten in alles door bidden en smeeken met dankseggingе bekend worden by God: Filip. 4: 6. Want een ygelik die bidt, ontvangt. Matt. 7: 8.

8. Vr. Hoe? soude God van my niet weeten / soo ik hem mijne begeerten niet bekend maakte?

Antw. Dat zy verre: want hy weet wat gy van nooden hebt, eer gy hem biddet. Matt. 6: 8. Maar 't is te seggen / dat wy Gode onse begeerten voorstellen; waar door 't hem soude bekend worden indien hy 't anders niet en wiste. Want al heeft Godt die bekendmaakinge niet van noode / nochtans komt hem d'eere daarvan toe / dat wy'er hem in kennen / die eenen ygeliken mildelik geeft en niet en verwyt. Jak. 1: 5.

9. Vr. Geest hy de geestelike gaaven ook op dat bedingst?

Antw. Ja: de hemelsche Vader sal den heiligen Geest geeven den geenen die hem bidden. Luc. 11: 13. Eerst belooft hy op ons uit te storten den Geest der genade en der Gebeden. Zach. 12: 10. en door die genade / of door dien geest / bidden wy dan om meerdere genade. Rom. 8: 26. want eenen ygeliken die heeft dien sal gegeeven worden. Luc. 19: 26.

117. Vraage. Wat behoort tot sulk een Gebed dat God aangenaam zy en van hem verhoord werde?

Antwoord. Eerstelik / dat wy alleen den eenigen waaren God / die hemselven in zijn Woord aan ons geopenbaard heeft / om al 't gene hy ons bevoolen heeft te bidden / van herten aanroepen. Ten anderen / dat wy onsen nood en elendigheid regt en grondelik kennende / ons daarover voor 't aangesigt zijner Majesteit verootmoedigen. Ten derden / dat wy desen vasten grond hebben / dat hy ons Gebed / niet tegenstaande dat wy sulx onweerdig zijn / om des Heeren Christus wille / sekerlik verhooren sal; gelijk hy ons in zijn Woord beloofd heeft.

10. Vr. Welke zijn nu de Regelen / daar een Kristen sijn Gebed na stellen moet?

Antw. Dese vijf: I Dat wy Godt alleen aanbidden / II dat wy 't doen met Aandaght / III. met Ootmoedigheidt / IV. met Vertrouwen; V. dat wy hem bidden om 't gene hy ons beloofd heeft.

11 Vr. Magh men niemand aanbidden dan God?

Antw. Neen: den Heere uwen God sult gy aanbidden, en hem alleen dienen Matt. 4: 10. Luk. 4: 8. Deut. 6: 13. en 10: 20. Niemant anders komt die eere toe / en niemant anders kan ons helpen. Alle goede gaaf en alle volmaakte

maakte gifte is van boven van den Vader der lighten afkomende; Jak. 1: 17. die magtig is meer dan overvloedelik te doen, boven al dat wy bidden ofte denken. Efes. 3: 20. Siet XXVIII. §. 23–27. alsmede XIII. §. 53.

12. Vr. Wat aandaght moeter wesen in 't Gebedt?

Antw. God is een Geest: en die hem aanbidden, moeten hem aanbidden in geest en in waarheid; dat is te seggen/ met d'innerlike gedaghten der ziele/ en met opregtigheid van 't herte. Joh. 4: 24. Stort uw Herte uit voor 't aangesight des Heeren Psal. 62: 9. en 1 Sam 1: 15. Siet XXIX. §. 34, 35.

13. Vr. Soo is 't Vasten dan vergeefs?

Antw. Als 't herte niet en vast/ so is 't loutere geveinsdheid. Zach. 7: 8. Jes. 1: 13. Soud het sulk een Vasten zijn, dat ik verkiese, seit God/ dat de mensche zijne siele eenen dag kwelle, dat hy zijn hooft kromme gelijk eene biese, en eenen sak (dat is slegt kleed) en assche onder sich spreid? want so rouden eertijds d'Israelijten/ 2. Sam. 1: 2. 1. Koon. 21: 27. Esth. 4: 1/ 2. Soud gy dat een vasten heeten, en eenen dag den Heere aangenaam? Jes. 58: 5.

14. Vr. Hoe woud gy dan hebben datmen vasten soude?

Antw. Is niet dit het Vasten dat ik verkiese, seit de Heere verder/ dat gy los maakt de knoopen der godloosheid, v. 6. (want wy weeten dat God de Sondaars niet en hoort; maar so iemant godvrugtig is, en zijnen wille doet, dien hoort hy. Joh. 9: 31.) Is 't niet dat gy den hongerigen u brood mede deilt, en d'arme verdreevenen in huis brengt, als gy eenen naakten siet dat gy hem dekt, en dat gy u voor uw vleesch niet en verbergt. v. 7.

15. Vr. Sou dat uiterlik Vasten dan kwaad zijn?

Antw. Neen: 't word van God selfs gepreesen in Achab/ om dat hy sich so doende vernederde voor Gods aangesigte; Siet XXIX. §. 80, 81. 1. Koon. 21: 28/ 29. en de luiden van Nineve, geloofden aan God; en zy riepen een Vasten uit, en bekleedden sich met sakken van hunnen grootsten af tot hunnen kleinsten toe. En God sag hunne werken, datse sich bekeerden van haaren boosen weg. ens. Jon. 3: 5–10. So behaagtet God/ wanneermen van herten zamen voegt het Bidden en Vasten. Matt. 17: 21.

16. Vr. Hoe soud ik mijn Gebed dan doen moeten/ 't zy dat ik vast of niet en vast?

Antw. Wanneer gy bid so en sult gy niet zijn gelijk de geveinsden: want die pleegen geerne so te bidden, datse van den menschen mogen gesien worden: voorwaar ik segge u, dat zy haaren loon weg hebben. Maar gy, wanneer gy bid, gaat in uwe binnenkamer, en uwe deure geslooten hebbende, bid uwen Vader die in 't verborgen is: en uw Vader die in 't verborgen siet, sal 't u in 't openbaar vergelden. Matt. 6: 5/ 6. Siet 2. Koon. 4: 33. Hand. 10: 4.

17. Vr. Als ik nu vasten wil/ hoe moet ik dat sonder geveinstheid doen?

Antw. Wanneer gy vast, so en toont geen droevig gesigt, gelijk de geveinsden: want zy mismaaken hunne aangesigten, op datse van den menschen mogen gesien worden, als zy vasten. Voorwaar ik seg u, dat zy haaren loon weg hebben. Maar gy, als gy vast, salft uw hoofd, (want dat was by de Jooden in hun Land gebruikelik/ Luk. 7: 46. Matt. 26: 7. 2. Sam. 12: 20. Verg.

Psal.

Psal. 23: 5. en 141: 5.) en wascht uw aangesigt: op dat het van de menschen niet gesien en worde als gy vast; maar van uwen Vader die in 't verborgen is: en u Vader die in 't verborgen siet sal 't u in 't openbaar vergelden. Matt. 6: 16/ 17/ 18.

18. Vr. **Moetmen ook Ootmoedigheid gebruiken in 't bidden?**

Antw. **O ja:** de offerhanden Gods zijn een gebrooken geest. Psal. 51: 19. De Heere is naby den gebrookenen van herte; sy roepen, en de Heere hoort. Psal. 34: 19/ 18. **Die wat versoekt moet sich nedrig aanstellen/ al is 't maar by de menschen: hoe veel te meer by God?** want God wederstaat den hoveerdigen; maar den nedrigen geeft hy genade. Jak. 4: 6. 1. Pet. 5: 5.

19. Vr. **Hebben wy daar ook geen besondere reden toe?**

Antw. **Ja. I. Om dat wy so uitnemende gering zijn by dat God is; so moeten wy denken/ als wy met Hem spreeken/** ô Heere mijn God, gy zijt seer groot, Psal. 104: 1. daar ik maar stof en assche ben. Gen. 18: 27. II. **Om dat wy groote sondaars zijn/ so heeft elk van ons reden om te seggen/** Mijn God, ik ben beschaamd en schaamrood, om mijn aangesigt tot u op te heffen, mijn God; want onse ongeregtigheden zijn vermenigvuldigd. Esr. 9: 6. Siet Luk. 18: 13.

20. Vr. **Als gy dit weet/ hoe kont gy dan een goed Vertrouwen hebben/ dat God u verhooren sal?**

Antw. Wy hebben eenen voorspreeker by den Vader, Jesus Christus den regtveerdigen; 1. Joh. 2: 2. in welken wy hebben de vrymoedigheid en den toegang, met Vertrouwen door 't geloof aan Hem: Efes. 3: 12. Heb. 10: 19. **die tot God seit/** Vader, ik weet dat gy my altijd hoort, Joh. 11: 41: 42. **en tot ons seit hy/** voorwaar, voorwaar seg ik u, al wat gy den Vader sult bidden in mijnen naame, dat sal hy u geeven. Joh. 16: 23. en 14: 13/ 14. en 15: 16.

118. Vraage. **Wat heeft ons God bevoolen van hem te bidden?**

Antwoord. **Allen geestelijken en lighaameliken noodrust; welken de Heere Christus begreepen heeft in 't Gebed dat hy ons selve geleerd heeft.**

21. Vr. **Weeten wy wel uit onsselven wat wy bidden sullen?**

Antw. **Neen:** Wy en weeten niet wat wy bidden sullen gelijk 't behoort: Rom. 8: 26. **Daarom** weet gy **dikwijls** niet wat gy begeert; Matt. 20: 22. **so dat** gy bid, en gy en ontvangt niet, om dat gy kwaalik biddet. Jak. 4: 3. **Maar** dit is de vrymoedigheid die wy tot hem hebben, dat so wy iet bidden na zijnen wille hy ons verhoort. 1. Joh. 5: 14. Matt. 26/ 39.

22. Vr. **Wat is zijn wille dan dat wy bidden sullen?**

Antw. **'t Gene hy ons beloost heeft te geeven/ en bevoolen heeft te soeken: dat is/ al wat ons noodig is na lighaam en siele/ waar door wy God konnen eeren/ en onsen Naasten voordeel doen.**

23. Vr. **'t Ware goed dat gy 't my altemaal eens te vooren seid/ so wist ik wat ik bidden soude/ om niet te missen?**

Antw.

Antw. Niemant kan u dat beter leeren / als de Heere Jesus selfs in 't Onse Vader doet: want het gebeurde eens / doe hy in eene sekere plaatse was biddende, dat een van zijne discipelen tot hem seide, Heere, leer ons bidden, gelijk ook Joannes zijne Discipelen geleert heeft: En hy seide tot hen, wanneer gy biddet, so biddet aldus; en hy sprak hen de woorden te vooren diese seggen souden. Luk. 11: 1–4. Matt. 6: 9–13.

119. Vraage. Hoe luid dat Gebed?

Antwoord. Onse Vader die in de Hemelen zijt.

U Naam werde geheiligd.

U Kooningrijk kome.

U Wille geschiede, gelijk in den Hemel, alsoo ook op der Aarde.

Ons dagelix Brood geef ons heden:

En vergeef ons onse Schulden, gelijk ook wy vergeeven onsen schuldenaaren:

Ende en leid ons niet in Versoekinge; maar verlost ons van den Boosen.

Want uw is 't Kooningrijk, en de Kragt, en de Heerlikheid, tot in Eeuwigheid, Amen.

24. Vr. Magmen dan anders geen Gebed spreeken als 't Onse Vader?

Antw. Ja: d'Apostelen selve / dien Christus dit leerde / bonden sich aan die woorden niet. Hand. 1: 24. en 4: 24. en 7/ 50/ 59/ 60. Men mag zijn gebed maaken na dat de nood en de gelegentheid vereischt: gelijk eertijds sulke Gebeden gemaakt zijn van Moses, Psal. 90: 1. van David, Psal. 17: 1. en 86: 1. en 102: 1. van Salomo, 1. Koon. 8: 22/ 23. enz. van Jona, Jon 2: 1. van Hizkija, Jes. 38: 2/ 3/ 9. enz. van Daniel, Dan. 9: 3/ 4. enz. van Habakuk, Hab. 3: 1. en van den Heere Christus selfs / Joh. 12: 27/ 28. en 17: 1. enz.

25. Vr. Wel / waar houdje meestal / dat elk by hem selfs bid / of datmen sekere Gebeden uit een boek leest?

Antw. 't Is beide goed of kwaad / na datmen doet: Men kan somtijds beter aandagt hebben / alsmen zijn eigen herte voor God uitstort / 1. Sam. 1: 15. en datmen bid na datmen selfs te moede is. Jak. 5: 13. Jon. 2: 2/ 7. Maar men kan beter met malkanderen bidden / alsmen so een seker voorschrift heeft: ook konnen slegte luiden sich dan beter behelpen / om datse niet geoefend zijn om met den grooten God te spreeken; gelijk Christus en Joannes Discipelen daarin hunne swakheid kenden. Luk. 11: 1.

26. Vr. Maar dan sietmen vaak / datse de gebeden so maar van buiten leesen / of uit een boek heen rabbelen / sonder verstand en sonder aandagt?

Antw. Doch dat is te beklaagen; 't mag so niet geschien: Als gy bid, so en gebruikt geen ydel verhaal van woorden; daar is God niet met gediend. Matt. 6: 7. Liever wil ik my neerstig oefenen in 't Gebed / op dat ik selfs leere met God te spreeken / en geen andermans voorschrift langer behoef te volgen.

Wat

Wat is 't dan? Ik sal met den Geest bidden, maar ik sal ook met den Verstande bidden. 1. Kor. 14: 15.

27. Vr. Waartoe dient het Onse Vader dan?

Antw. Om ons te strekken tot een volmaakt Voorschrift / waarna wy alle onse Gebeden moeten schikken. Al wat wy bidden dat met dit Gebed niet over een komt / dat deugt niet. Wy mogen op geene andere Wijse bidden / noch om geene andere Saken / als in dit Gebed word voorgeschreeven. Gy dan biddet aldus. Matt. 6: 9.

28. Vr. Wat Wijse van bidden leert ons Christus in 't Onse Vader?

Antw. Dat wy bidden met weinig woorden / en met Eendragt / en met goede Ordre.

29. Vr. Hoe met weinig woorden?

Antw. 't Is een kort Gebed; als de Heere dan seit / biddet aldus, dat is so veel als / Biddet kort: Ofte als gy bid so en gebruikt geen ydel verhaal van woorden; gelijk de heidenen: (Siet 1. Koon. 18: 26.) want zy meinen datse door hunne veelheid van woorden sullen verhoord worden: Wordet dan hen niet gelijk; want u Vader weet wat gy van nooden hebt, eer gy hem biddet, Matt. 6: 7/ 8. Het lang bidden kan 't niet doen / maar 't wel bidden. Jes. 1: 15.

30. Vr. Kannen dan wel te lang bidden?

Antw. Wel bidden kannen niet te lang doen / alsmen 't so verstaat / datmen altijd bidden moet en nooit vertraagen. Luk. 18: 1. Wanneermen eens of tweemaal gebeden heeft / daarmet is 't niet goed: maar men moet gestadig ter weere staan / als 't de nood vereischt / en so lang als de nood duurt / om 't Gebed dikwijls te hervatten; met alle biddinge en smeekinge, t'aller tijd, en met alle geduurigheid. Efes. 6: 18. Daarom houd sterk aan in 't Gebed, en waakt in 't selve met dankseggingе Kol. 4: 2. Volherd in den Gebede / Rom. 12: 12. en bid sonder ophouden. 1. Thess. 5: 17.

31. Vr. Wat Eendragt moeter wesen in 't Bidden?

Antw. Dat wy met malkanderen en voor malkanderen bidden: want dat leert ons Christus / als hy ons doet seggen / ONSE Vader Geef ONS ONSE brood, vergeeft ONS ONSE schulden, leid ONS niet, maar verlos ONS uit de versoekinge. Dat is de Gemeinschap in de Gebeden. Hand. 2: 42.

32. Vr. Is 't niet genoeg dat elk alleen bid; Matt. 6: 6. moetmen ook zamen bidden?

Antw. O ja: I. sulken eenigheid moeter by de Kristenen zijn / datse eenerleije begeerte hebben / en datse eens gesind zijn in den Heere. Filip. 4: 2. II. Sulken kragt isser by de veelheid dat so Gode en zijner kinderen verhoort / veel eer sal hy veele verhooren: want so segt de Soon / indiender twee van u zamenstemmen op aarde over eenige sake die zy souden mogen begeeren, die sal hen geschieden van mijnen Vader die in de hemelen is. Matt. 18: 19/ 20. Honderd en twintig persoonen waren alle Eendragtelik volherdende in 't bidden en smeeken; Hand. 1: 15/ 14. dat deede sulken nutt / datse alle vervuld wierden met den H. Geest: 2: 4. daarna hievense Eendragtelik hunne stemme op tot

God; en als sy gebeden hadden, werd de plaatse, in welke sy vergaderd waren, beweegd. ens. 4: 24/ 31.

33. Vr. Moeten wy ook voor malkanderen bidden?

Antw. Ook al; Bid voor malkanderen, Jak. 5: 16. en voor alle de Heiligen; Efes. 6: 18. ja voor alle menschen: besonderlik I. voor Kooningen en die in hoogheid gesteld zijn; op dat wy een gerust en stil leeven leiden mogen in alle godsaligheid en eerbaarheid: 1. Tim. 2: 1/ 2. Jer. 29: 7. II. voor Gods Dienstknegten, om met alle vrymoedigheid Gods woord te mogen spreeken, om de verborgentheid des Euangeliums bekend te maaken; Hand. 4: 29. Efes. 6: 19/ 20. op dat alsoo het Woord des Heeren sijnen loop hebbe, en verheerlikt worde: 2. Thess. 3: 1. III. Indien iemant sijnen broeder siet sondigen eene sonde niet tot de dood, die sal God bidden; en hy sal hem 't leeven geeven. 1. Joh. 5: 16. Siet XX. §. 57. ens.

34. Vr. Salmen ook voor sijne Vyanden bidden?

Antw. Ja: so leerde Christus/ Bid voor de genen die u geweld doen en die u vervolgen. Matt. 5: 44. En so deed hy ons voor: 1. Pet. 2: 23. Luk. 23: 34. So deeden Stefanus Hand. 7: 60. en Paulus hem na: 2. Tim. 4: 14/ 16. So moeten wy doen/ willen wy als Christenen door de weereld; Wy worden gelasterd, en wy bidden. 1. Kor. 4: 13.

35. Vr. Wat Ordre van bidden leert gy uit het Onse Vader?

Antw. Dat blijkt in 't geheel uit de 3. Deelen van dit Gebed/ I. De Voorreden of Aanspraak/ II. De Beden/ III. Het Besluit: in 't besonder uit het gevolg van de Ses Beden/ die in 't selve worden voorgesteld.

36. Vr. Maar isser niet meer dan eenerleye manier van Bidden?

Antw. Ja: Paulus stelter vier/ Smeekingen, Gebeden, Voorbiddingen, Dankseggingen; 1. Tim. 2: 1. die ook altemaal in dit Gebed begreepen zijn. I. Smeekingen sijn alsmen ootmoedelik bid om van eenig kwaad verlost te zijn? gelijk de Sonden en versoekingen, in de 5. en 6. Bede. II. Gebeden sijn begelijk sonderlik alsmen iet van God begeert te hebben; gelijk in de 4. eerste Beden/ en besonderlik in de vierde. III. Voorbiddingen sijn 't altemaal: want in de 3. eerste Beden spreeken wy voor Gods Kerke; en in de 3. laatsten voor Ons, dat is/ voor my en voor een ander met. IV. Dankseggingen sijn 't als wy bidden om Gods Eere/ gelijk in de 3. eerste Beden; of verklaaren dat hy Eere weerdig is/ als wy doen in 't Besluit.

XLVI. SONDAG.

37. Vr. Waarin bestaat de Voorreden van dit Gebed?

Antw. Die behelst twee dingen; I. den Naam/ waarmede wy God aanspreeken/ II. de Plaats daar wy Hem aanspreeken.

120. Vraage. Waarom heeft ons Christus geboden/ God alsoo aan te spreeken/ Onse Vader?

Antwoord. Op dat hy terstond in 't begin van ons Gebed/ in ons

ons de kinderlike Eerbiedigheid en Vertrouwen tot God verwekke; 't welk beide de grond van ons Gebed moet zijn: namelik/ dat God onse Vader door Christus geworden is; en dat hy ons veel weiniger afslaan sal/ 't gene wy met een waar geloove van hem bidden/ dan onse Vader ons aardsche dingen ontseggen.

38. Vr. Waarom God juist aangesprooken met den naam Vader, daar hy so veele Heerlike Naamen heeft?

Antw. Daar hadde onse Saligmaaker besondere reden toe/ beide tot onsen Troost; het sy dat wy op hem sien die ons so geleerd heeft/ het sy dat wy op God sien/ dien wy alsoo aanspreeken.

39. Vr. Wat Insight heeft hy aangaande hem selfs?

Antw. Dat wy sijnent halven wel met God staan. Want alsoo hy Gods Eenigbooren Soon is/ Joh. 1:14. XVII. §. 6–9. die sich niet en schaamt ons Broeders te noemen; Heb. 2:11/ 12. XVII. § 22–26. so wil hy seggen/ dat hy en wy eenen God en Vader hebben; want hy seit tot sijne Broederen, Myn Vader, uw Vader, Myn God, u God. Joh. 20:17.

40. Vr. Wat geeft hy dan te kennen ten aansien van God?

Antw. Dat wy God moeten aanspreeken als kinderen; I. met kinderlike Eerbiedigheid/ en nochtans ook II. met kinderlike Vrymoedigheid.

41. Vr. Hoe met kinderlike Eerbiedigheid?

Antw. Een Soone sal den Vader eeren. Ben ik dan een Vader, waar is mijne Eere? seit de Heere der heirschaaren: Mal. 1:6. En indien gy tot eenen Vader aanroept den genen die sonder aansien des persoons oordeelt na eens ygelix werk; so wandelt in vreese den tyd uwer inwooninge. 1. Pet. 1:17.

42. Vr. Hoe met kinderlike Vrymoedigheid?

Antw. Dit is de Vrymoedigheid die wy tot Hem hebben, dat so wy iet bidden na sijnen wille, hy ons verhoort: En indien wy weeten, dat hy ons verhoort, wat wy ook bidden; so weeten wy ook, dat wy de beden verkrygen die wy van Hem gebeden hebben. 1. Joh. 5:14/ 15. Want de Vader selve heeft u lief: Joh. 16:27. Indien dan gy die boos sijt, (sodanig sijn wy alle van nature/) weet uwen Kinderen goede gaaven te geeven; hoe veel te meer sal uwe Vader die in de hemelen is, goede gaaven geeven den genen die se van Hem bidden? Matt. 7:11. Luk. 11:13. Siet Psal. 103:13. Jes. 49:15/ 16. 2. Kor. 1:13.

121. Vraage. Waarom word hier toe gedaan/ die in de Hemelen zijt?

Antwoord. Om van Gods Hemelsche Majesteit geene geringe noch aardsche gedaghten te hebben: maar ook van sijne Almaghtigheid allen noodtruft des lijfs en der Siele te verwaghten.

43. Vr. Waar moeten wy God aanspreeken?

Antw. In de Hemelen, dat is / in den hoogen hemel. Siet XIX. §. 33. en XXII. §. 72, 73. Kooningen moeten wy aanspreeken voor den Troon daar sy geseten zijn: Alsoo God ook; de Heere is in 't Paleys sijner heiligheid, des Heeren Troon is in den Hemel. Psal. 11: 4. Want alsoo seit de Heere, de Hemel is mijn Troon, en d'Aarde is de Voetbank mijner voeten. Jes. 66: 1. Daarom een is uw Vader, die in de Hemelen is. Matt. 23: 9.

44. Vr. Verhoud sich God in den Hemel / so is hy verre genoeg van ons: so mogen wy lang roepen eer hy ons verhooren sal?

Antw. Dat is onverstand. Ben ik een God van naby? spreekt de Heere, en niet een God van verre? soude sich iemant in verborgene plaatsen konnen verbergen, dat ik hem niet en soude sien? spreekt de Heere: vervull ik niet den Hemel en d'Aarde? spreekt de Heere. Jerem. 23: 23/ 24. God is overal; XIII. §. 36. maar in den Hemel openbaart hy sijne grootste majesteit / Psal. 103: 19. en 104: 1-4. en uit den hemel doet hy ons alle goed, na den ligchaame Hand. 14: 17. en na de siele. Jak. 1: 17.

45. Vr. Met wat insighten seggen wy dan / die in de Hemelen zijt?

Antw. Om daar by te gedenken hoe Grooten en Maghtigen God dat wy aanbidden. Onse God is doch in den Hemel; hy doet al wat hem behaagt; Psal. 115: 3. Daarom laat ons onse Herten opheffen, mitsgaders de handen; Klaagl. 3: 41. als gy bid / so siet om hoog en heft uwe oogen opwaarts Luk. 21: 28. na den Hemel: Hand. 7: 55. Christus wil ons leeren doen gelijk hy selfs gedaan heeft. Joh. 17: 1. d'Afgodendienaars sagen na de bergen daarop hunne Afgoden tempelen waren: ik heffe mijne oogen op na de bergen van welken myne hulpe komt; myne hulpe is van den Heere die Hemel en Aarde gemaakt heeft. Psal. 121: 1/ 2. Siet. XIV. §. 39, 40, 41.

46. Vr. Kont gy 't wel met woorden van de Schriftuur uitdrukken / in wat sin dat gy God dus aanspreekt / Onse Vader die in de Hemelen syt?

Antw. Ja; aldus: Gy, ô Heere, syt onse Vader; onse Verlosser van ouds af is u naam. Hoort in den Hemel; Siet nederwaarts van den Hemel af, en aanschouwt van uwe heilige en uwe heerlike wooninge: waar syn uw yver en uwe mogentheden? 't gerommel uwes ingewands en uwer barmhertigheden? Houd die niet tegen ons in. Deut. 26: 15. 1. Koon. 8: 30. Jes. 63: 15/ 16.

47. Vr. Isser ook onderscheid in de Ses Beden van 't Onse Vader?

Antw. Ja: De drie eersten gaan God aan / en de drie laatsten onsselfs. God gaat voor al; want uit Hem, en door Hem, en tot Hem sijn alle dingen: Rom. 11: 36.

48. Vr. Hoe! moeten wy voor God ook bidden?

Antw. God en is geen ding behoevende, alsoo hy selve allen het leeven, den adem en alle dingen geeft: Hand. 17: 25. wy konnen ook niemant voor hem bidden / alsoo hy niemant die meerder is en heeft. Heb. 6: 13. Maar wy bidden Hem voor ons selfs om dingen die Hem aangaan; dat wy hem houden mogen voor 't gene dat hy is / en aan hem bewijsen d'eere die hem komt.

XLVII. SONDAG.

122. Vraage. **Welk is d'Eerste Bede?**

Antwoord. U Naam werde geheiligd. **Dat is: Geef ons eerstelik, dat wy U reght kennen; en U in alle Uwe Werken, (in welken Uwe Almaghtigheid, Wysheid, Goedheid, Gereghtigheid, Barmhertigheid en Waarheid klaarlijk schijnt) heiligen, roemen en prijsen: Daarna ook, dat wy all ons leeben, gedaghten, woorden en werken altijd daartoe schikken, dat Uw alderheiligste Naam om onsent wille niet gelasterd, maar geëerd en geprеesen werde.**

49. Vr. **Wat verstaat gy hier door Gods** Naam?

Antw. **Gods** Naam **is zijn Roem, waardoor hy vermaard is onder de menschen, seit de Fransse Catechismus op dese plaats; en dat volgens Gods Woord:** Gelijk u NAAM, ô God! alsoo is u ROEM, tot aan d'einde der aarde. **Psal.** 48: 11. **Dese Roem bestaat in heerlike Eigenschappen,** XIII. §. 10–36. **die hy laat blykken in zijne Werken.** XIV. §. 25–29. **Wat anders Gods Naamen zijn, Siet** XIII. §. 8, 9. **en hoe** Gods Naam **in 't derde Gebod verstaan word, dat is geleerd in 't** XXIX. **Hoofdst.** § 37, 38.

50. Vr. **Wat is nu** Gods Naam Heiligen?

Antw. **Dat is Hem roemen en prijsen; of ten minsten daar voor erkennen dat hy roem weerdig is: want als God daartoe gelegentheid geeven wil, dan seit hy,** Alsoo sal ik my groot maaken en my Heiligen, en bekend worden voor d'oogen veeler heidenen; en sy sullen weeten dat ik de Heere ben. **Ezech.** 38: 23. **Alsser iets tot Gods Eere geschied, so word hy** geheiligd; **wordter iets gedaan tot sijne oneere so word hy** ontheiligd. 36: 22, 23.

51. Vr. **Wie meenen wy dan dat Gods Naam** Heiligen zal?

Antw. **De meeninge is, dat God ons so goed wille maaken dat wy 't doen, of dat Hy 't selfs doe.**

52. Vr. **Hoe souden Wy dat doen?**

Antw. **Door** God den Heere te heiligen in onse herten, **1. Pet.** 3: 15. **en** te verkondigen sijne deugden, 2: 9. **en** alles te doen ter Eeren Gods: **1. Kor.** 10: 31. **anderen een exempel geevende om God te** verheerliken; **Matt.** 5: 16. **en alsoo voorkomende, dat** Gods Naam **niet ontheiligd, dat is,** gelasterd werde. **Rom.** 2: 24. **Siet breeder** XXVII. §. 11. **en** XXIX. §. 79, 84.

53. Vr. **Wy weeten nochtans wel, dat Gods Naam op aarden nooit van alle menschen sal geheiligd worden?**

Antw. **So is 't, en daarom denken wy 'er dit by, als de menschen in gebreeke zijn, dat God dan selfs sijne eigene Eere voorsta, mits dat hy de vroomen bescherme, en de godloosen straffe; daar hy Eere van heeft: Levit.** 10: 3. **Ezech.** 20: 41, 42. **Want** God die Heilige sal Geheiligd worden door gereghtigheid. **Jes.** 5: 16.

54. Vr. **Seg nu dese Eerste Bede eens met andere woorden uit de H. Schrift?**

Antw. O Heere, onse Heere; hoe heerlik is u Naam op de gansche aarde! **Psal.** 8: 2/ 10. Niet ons, ô Heere, niet ons, maar Uwen Naame geeft Eere. **Psal.** 115: 1. Laat mijnen mond vervuld worden met uwen Lof, den ganschen dagh met Uwe Heerlikheid. **Psal.** 71: 8. Leid my, en voer my om uwes Naams wille. **Psal.** 31: 4. Heere, maakt uw heil bekend, openbaart uwe geregtigheid voor de oogen der heidenen. **Psal.** 98: 2. O Heere, U Naam sy in eeuwigheid; Heere, uwe gedaghtenisse van geslaghte tot geslaghte. **Psal.** 135: 13.

XLVIII. Sondag.

123. Vraage. **Welk is de Tweede Bede?**

Antwoord. U Koningryk kome. **Dat is: Regeer ons alsoo door u Woord en uwen Geest/ dat wy ons langs so meer U onderwerpen: Bewaar en vermeerder Uwe kerke: verstoor de werken des Duivels/ en alle geweld dat sich tegen U verheft; mitsgaders alle boose raadslagen die tegen U heilig Woord bedaght worden: tot dat de volkomenheid uwes Rijx sal komen/ daarin Gy alles sult sijn in allen.**

55. Vr. **Wat verstaat gy hier door Gods** Kooningrijke?

Antw. **Gods Gemeinte/ volgens den staat des nieuwen Testaments; welke Mattheus altijd noemt het** Kooningrijk der Hemelen, **Markus en Lukas** het Kooningrijke Gods, **Paulus** het Kooningrijk van Christus en God. **Efes.** 5: 5. **Siet.** XVI. §. 60, 61, 62.

56. Vr. **Lijd dit Kooningrijk ook gevaar/ om datter voor gebeden word?**

Antw. **Ja: want** de Satan heefter zijn Rijk **tegen/ Matt.** 12: 28. **'t welk genaamd word** de Magt der Duisternisse. **Luk.** 22: 53. **Die daar onder is/ die is in swaare slavernije van** den strik des Duivels gevangen tot zijnen wille. 2. **Tim.** 2: 26. **Maar gelukkig zijn de genen/ die** God getrokken heeft uit de Magt der Duisterniss, en overgesett heeft in 't Kooningrijk des Soons zijner liefde. **Kol.** 1: 12/ 13.

57. Vr. **Hoe na is daar dan dit bidden om te doen?**

Antw. **Ja. Als Christus zijnen Apostelen dit Gebed leerde/ so en was zijn** Kooningrijk **noch niet geopenbaard/ maar 't was** na by gekomen: **Matt.** 4: 17. **d'Apostelen haddender groot verlangen na; Hand.** 1: 6. **zy wierden van Christus na zijne opstandinge daar af onderzigt/ v.** 3. **hoe zy 't zelfs door hunnen Dienst souden bevorderen/ met belofte van zijne hulp en segen: Matt.** 28: 18/ 19/ 20. **Mar.** 16: 15–18. **En om dien Segen leert hy hen hier bidden/ gelijk wy ook schuldig zijn te doen. Matt.** 9: 38.

58. Vr. **Op wat wijse verstaaje dan/ dat Gods Kooningrijk noch** komt?

Antw.

Antw. **Alsoo / dat het meer en meer toeneemt; Matt. 11: 12. tot dattet ten laatsten voltrokken werde /** in de tijden der wederopregtinge aller dingen. **Hand. 3: 21. 1. Kor. 15: 24/25/26/28**

59. Vr. **Hoe segt gy ons dan dese Twede Bede breeder uit de H. Schrift?**

Antw. I. Wy bidden den Heere des oogstes dat hy arbeiders in zijnen oogst uitstoote: **Matt.** 9: 38. op dat het Woord des Heeren zijnen loop hebbe en verheerlikt worde. 2. **Thess.** 3: 1. Geef den genen die tegenstaan bekeeringe tot erkentenis der waarheid, op dat zy mogen ontwaaken uit den strik des Duivels, 2. **Tim.** 2: 26. tot dat de volheid der Heidenen sal ingegaan zijn, en geheel Israël salig worde. **Rom.** 11: 25/26. II. Volmaak **ons** in allen goeden werke, op dat **wy Uwen** Wille mogen doen; werkende in **ons** 't gene voor **U** welbehaagelik is, **door** Jesus Christus. **Heb.** 13: 21. III. ô God des Vreedes, **wilt** den Satan haast onder **onse** voeten verpletteren; **Rom.** 16: 20. op dat den schepper der godloosheid niet ruste op 't lot der regtveerdigen. **Psal.** 125: 3. Laatse beschaamd en agterwaarts gedreeven worden alle die Zion haaten. **Psal.** 129: 5. IV. Alsdan sal d'ongeregtige geopenbaart worden, den welken de Heere verdoen sal door den Geest zijns monds, en door de verschijninge sijner Toekomste. 2. **Thess.** 2: 8. Ja, Kom, Heere Jesus! Amen. **Openb.** 22: 20.

XLIX. Sondagh.

124. Vraage. **Welk is de Derde Bede?**

Antwoord. U wille geschiede; gelijk in den Hemel, alsoo ook op d'Aarde. **Dat is / geef dat wy en alle menschen onsen eigenen wille versaaken; en Uwen Wille / die alleen goed is / sonder eenig tegenspreeken gehoorsaam zijn: op dat alsoo een ygelik zijn amt en beroepinge gewilliglik en getrouwelik mag bedienen en uitvoeren gelijk d'Engelen in den Hemel doen.**

60. Vr. **Dewijle Gods Wille tweesins aangemerkt word;** XV. §. 10, 11. **hoe verstaaje 't hier?**

Antw. **Ik soud schier van beiden verstaan / om dat het so verstaan kan worden. Maar overmits in de voorgaande Bede versocht is / dat Gods ons Gehoorsaamheid leere /** om sijnen Wille te doen; **Heb.** 13: 21. **so soud ik 't hier anders verstaan.**

61. Vr. **Hoe dan?**

Antw. **Dat wy hier bidden om Geduldigheid / om gewilliglik op ons te neemen en te verwagten al wat ons overkomt / het zy goed of kwaad; om dattet Gods Will is: Siet** XV. §. 52–55, 63, 64, 65. **Want met sulken sin bad Christus selfs /** Mijn Vader, indien dese Drinkbeker van my niet voorby kan gaan, 't en zy dat ik hem drinke, U wille geschiede, **Matt.** 26: 42. **en so seiden de Kristenen tot** Cesareen, **aangaande de swaarigheden die** Agabus **profeteerde over** Paulus, De wille des Heeren geschiede. **Hand.** 21: 14.

62. Vr. **Waarom juist /** gelijk in den Hemel alsoo ook op d'Aarde?

Antw. Hoewel God zijnen Wille over al volbrengt; XV. 4, 13, 14, 22. nochtans is men in den Hemel veel gewilliger om sich Gods wille t'onderwerpen / als hier op aarden: XXIII. §. 57, 56, 59. Daarom oefenen wy onse Onderdaanigheid neffens God / wanneer wy in ons Gebed seggen / dat Gods Wille op Aarden so wel voortgaan moet als in den Hemel; om dat hy hier beneden so wel te seggen heeft als daar boven.

63. Vr. Moeten wy daar so seer om bidden?

Antw. O ja: want het is so ligten saake niet; de geest is gewillig, maar 't vleesch is swak; Matt. 36: 51. insonderheid als een ander mijn herte week maakt. Hand. 21: 13. Gy hebt lijdsaamheid van nooden, op dat gy den Wille Gods gedaan hebbende de beloftenis meugt wegdraagen. Heb. 10: 36. Luk. 21: 19. Gy hebt dan ook van noode den God der Lijdsaamheid te bidden / Rom. 15: 5. om so veele sterkte; dat gy seggen kont als David, Siet, hier ben ik, hy doe my so als 't in zijne oogen goed is; 2. Sam. 15: 26. of dat gy kwaade tijdingen so kont op neemen als Eli, die seide / Hy is de Heere; hy doe wat goed is in zijne oogen., 1. Sam. 3: 18.

L. Sondag.

125. Vraage. Welk is de Vierde Bede?

Antwoord. Ons dagelix Brood geef ons heden. Dat is; Wilt ons met allen Noodruft des Lighaams versorgen; op dat wy daar door bekennen / dat Gy d'eenige oorsprong alles goeds zijt / en dat noch onse sorge / noch arbeid / noch Uwe gaaven / sonder Uwen Segen ons konnen gedyen; en dat wy derhalven ons betrouwen van alle Schepselen aftrekken / en op U alleen stellen.

64. Vr. Wat verstaat gy hier door Brood?

Antw. Dat is te seggen Noodruft of behoorlike Leeftogt, Mar. 12: 44. Voedsel en dexel: 1. Tim. 6: 8. Brood om t'eeten en kleederen om aan te trekken. Gen. 28: 20.

65. Vr. Waarom segje / Ons Brood?

Antw. Daar willen wy met seggen / dat wy vergenoegd zijn met ons eigen / 't gene wy met regtveerdige middelen / en met onse eigene neerstigheid / en in goede gesondheid door Gods segen verwerven konnen; 't gene wy weeten dat God ons toe wil. Dan eet gy U brood, en drinkt Uwen wijn, als God een welbehaagen heeft aan Uwe werken: Pred. 9: 7. so doende komen de kristenen hun Eigen brood eeten. 2. Thess. 3: 12.

66. Vr. Wat is dan nu het dagelix Brood?

Antw. Het Brood onses Bescheidenen Deels, Spreuk. 30: 8. na vereisch van onsen staat; 't gene wy dagelix van doen hebben: gelijkmen seit de dagelixe portie.

67. Vr. Wel / die nu meer heeft als hy op kan / sal die ook noch al bidden om dagelix brood?

Antw. Ja: al soud 't maar zijn / I. om hem genoegsaamheid te leeren / II. om 't hem wel te doen gebruiken in behoorlike maatigheid / III. om hem te doen gedenken dat hy sonder Gods segen niet en heeft / en dat hy God uit de handen eet / IV. om hem te leeren / dat het ook al een gaaf is / wanneer hy 't hert heeft om zijn goed behoorlik te gebruiken.

68. Vr. Waarom segt gy Heden?

Antw. I. Om dat wy niet moeten besorgd zijn tegen den morgen, Matt. 6: 34. maar vergenoegd met het tegenwoordige: Heb. 13: 5. II. Dat wy leeren elken dag daarom te bidden; gelijk 't Lukas verklaart: 11: 3. anders souden wy noch ligter vergeeten / waar 't ons van af komt; daar wy doch niin genoeg aan denken.

Siet van dese dingen breeder XV. §. 42—48, 58, 63. XXX. §. 121, 126. XXXI. §. 3, 4, 6, 11. ens.

69. Vr. Hoe soud gy dit nu bidden uit de H. Schrift?

Antw. Als my de Heere gegeeven sal hebben Brood om 't eeten en kleederen om aan te trekken, mitsgaders vreede en voorspoed; so sal de Heere mijn God zijn. Genes. 28: 20/ 21. Daarom Twee dingen heb ik van U begeerd: en onthoudse my niet aleer ik sterve. Ydelheid en Leugentaale (dat is / bedriegelike middelen om onregtveerdig goed te winnen) doet verre van my: Armoede noch Rijkdom en geef my niet; voed my met het brood mijns Bescheidenen Deels: Op dat ik sat zijnde, U dan niet en verlooghene, en segge, wie is de Heere? ofte dat ik verarmd zijnde dan niet en steele, en den naame mijns Gods aan en taste. Spr. 30: 7/ 8/ 9.

LI. Sondag.

126. Vraage. Welk is de Vijfde Bede?

Antwoord. Ende vergeef ons onse Schulden, gelijk ook wy vergeeven onsen schuldenaaren. Dat is; Wilt ons armen sondaaren alle onse Misdaaden / en ook de Boosheid die ons altijd aanhangt / om Christus bloeds wille niet toerekenen: alsoo wy ook dit getuigenis Uwer genade in ons bevinden / dat ons gansche voorneemen is / onsen Naasten van herten te vergeeven.

70. Vr. Merkt gy niet wat besonders in de vijfde Bede?

Antw. Ja: want zy is tweeledig: Het eerste deel is onse Begeerte aan God / het tweede is onse Verklaaringe van ons selven.

71. Vr. Wat begeert gy hier van God?

Antw. Vergeevinge van Sonden; volgens 't gene geleerd is in 't XXII. Hoofdst. §. 15—22. en XXIV. §. 21, 22, 23.

72. Vr. Hoe? onse Schulden zijn dat onse Sonden?

Antw. Ja. Als Lukas 't Onse Vader verhaalt / daar Mattheus seit / onse Schulden, daar stelt hy / onse Sonden Luk. 11: 4. Want door onse Sonden komtet by / dat wy so veel aan onsen God ten achteren zijn. Matt. 18: 24.

73. Vr. **Maar gelooft gy niet dat** uwe Sonden u al vergeeven zijn? **Matt.** 9: 2. **Num.** 23: 21. **Jes.** 43: 25. **Hoe bidjer dan noch alle dagen om?**

Antw. **Na God te rekenen/ hy vergeeft de Sonden altemaal te gelijk; want by hem is geen onderscheid van tijd:** XIII. §. 35. **Maar ten aansien van ons selven/ so rekenen wy dat God ons de Sonden so dikwils vergeeft/ als wy hem bidden; wy sondigen dagelix; wy bidden ook dagelix/** vergeef ons onse Sonden.

74. Vr. **Wat behoefter dese verklaaringe by dat** wy ook vergeeven eenen yegeliken die ons schuldig is? **Luk.** 11: 4.

Antw. **Daar geeft Christus selfs reden van/ alsoo 't een saak is die ons alderswaarst valt om wel te bidden.** Want indien gy den menschen hunne Misdaaden vergeeft, so sal uw Hemelsche Vader ook U vergeeven: maar indien Gy den menschen hunne Misdaaden niet en vergeeft, so en sal ook uwe Vader U we misdaaden niet vergeeven. **Matt.** 6: 14/ 15. Want een onbarmhertig oordeel sal gaan over den geenen die geene barmhertigheid gedaan heeft. **Jak.** 2: 13. **Daarom** wanneer gy staat om te bidden, vergeeft, indien gy iet hebt tegen iemant, op dat ook u Vader die in de hemelen is, ulieden uwe misdaaden vergeeve. **Mar** 11: 25/ 26.

75. Vr **Meenje dan dat wy daar door verdienen/ dat God ons de sonden vergeeft?**

Antw. **Dat zy verre. Dan ware 't niet uit genade.** XXIV. §. 51, 67. **Maar hy geeft ons dit voor een kenteken om ons te verseekeren dat ons onse sonden van God vergeeven zijn/ wanneer wy onsen naasten vergeeven: en so niet; dat wy ons dan voor Gods kinderen niet konnen uitgeeven. Want wy moeten hem na volgen; Kol.** 3: 13. **en daarom van hem so verwachten/ als wy aan anderen doen. Matt.** 18: 35. **Luk.** 6: 37/ 38.

76. Vr. **Hoe drukt de H. Schrift dese Bede breeder uit?**

Antw. So gy, Heere, d'Ongereghtigheden gade slaat; Heere, wie sal bestaan? Maar by u is vergeevinge, op dat gy gevreesd word. **Psal.** 130: 3/ 4 Sijt my genadig, ô God, na uwe goedertierentheid; delgt myne overtreedingen uit na de grootheid uwer barmhertigheden. **Psal.** 51: 3. Heere mijn God, indien ik kwaad vergolden hebbe dien die vreede met my hadde! ja ik hebbe gereddet dien die my sonder oorsaake benauwde: **Psal.** 7: 5. ik wandel in mijne opreghtigheid. Verlost my dan, en sijt my genadig. **Psal.** 26: 1.

LII. Sondag.

127. Vraage. **Welk is de Seste Bede?**

Antwoord. Ende en leid ons niet in Versoekinge; maar verlos ons van den Boosen. **Dat is: dewijle wy van ons selven so swak zijn/ dat wy niet een oogenblik konnen bestaan; en daartoe onse Doodvyanden/ de Duivel/ de Weereld/ en ons eigen Vleesch/ niet op houden ons aan te vechten; wilt ons toch behouden en sterken/ door de**

de kraght van Uwen heiligen Geest; op dat wy in desen geestelijken Strijd niet onder liggen / maar altijd sterken tegenstand doen / tot dat wy eindelik t'eenemaal d'overhant behouden.

77. Vr. Moetmen ook bidden tegen de Versoekingen?

Antw. Ja: waakt en bid, op dat gy niet in Versoekinge komt: de Geest is wel gewillig, maar 't Vleesch is swak. Matt. 26: 41.

78. Vr. Wat versoekinge meenje?

Antw. Gy moet u tot vasten en bidden verledigen, op dat U de Satan niet en versoeke; 1. Kor. 7: 5. Want die is de Versoeker, Matt. 4: 3. voor wien wy ons wel te waghten hebben / op dat de Satan over ons geen voordeel krijge; want sijne gedaghten en sijn ons niet onbekend, 2. Kor. 2: 10/ 11. dat het sijn listige omleidingen des Duivels, Efes. 6: 11. en diepten des Satans. Openb. 2: 24

79. Vr. Waarmede versoekt hy ons?

Antw. Een ygelik word versoght, als hy van sijne eigene begeerlikheid afgetrokken en verlokt word: Jak. 1: 14. Siet XXXI. §. 12–16. want daar door soekt ons de Duivel te brengen tot allerleye sonden; door de begeerlikheid des vleesches tot wellustigheid / 1. Kor. 7: 5. door de begeerlikheid der oogen tot eigenbaatigheid Matt. 4: 8/ 9. door de grootsheid des leevens tot vermetelheid v. 3. en reukeloosheid. v 6.

80. Vr. Versoekt God de menschen nooit?

Antw. Niemant als hy versoght word en segge, ik worde van God versoght: want God en kan niet versoght worden met het Kwaade; en hy selve en versoekt niemant. Jak. 1: 13. Maar God versoekt u wel ten Goede, Rom. 8: 28. tot beproevinge uwes geloofs: Jak. 1: 3. 't sy dat het menschelike versoeking is / 1. Kor. 10: 13. bestaande in swaarigheden die allen menschen konnen overkomen; het sy dat God den Satan iet toelaat om ons te kwellen / gelijk Job 1: 12. en 2: 6. en Paulus. 2. Kor. 12: 7.

81. Vr. Derf ik daarom wel bidden / dat God my versoeke of versoeken laate?

Antw. Neen: wy mogen om 't kwaad niet wenschen. Maar send u God wat over / so aght het voor groote vreugde, wanneer gy in veele Versoekingen valt; weetende dat dese beproevinge uwes geloofs lijdsaamheid werkt: Jak. 1: 2/ 3. En salig is de man, die Versoekinge verdraagt; want als hy beproefd sal geweest zijn, so sal hy de kroone des leevens ontvangen. v. 12. Siet 2 Kor. 12: 10.

82. Vr. So magh ik evenwel niet bidden dat hy my daar af verlosse / als 't my so nutt is?

Antw. O ja: God maaktet my te nutte; maar ik selfs souder anders terstond met verlegen wesen. Daarom leert ons Christus bidden / verlos ons van den boosen: en Paulus heeft den Heere in eene versoekinge wel driemaal gebeden, op dat de Engel des Satans van hem soude wijkken. 2. Kor. 12: 7/ 8.

83. Vr. De Boose, is dat dan de Satan te seggen?

Antw. Veele sijnder die 't so verstaan; en 't heeft ook sijne reden / gemerkt: niemant booser is dan de Duivel: 1. Joh 3: 8. Niettemin verstaa ik hier onder / dat my de Heere sal verlossen van Alle Boos werk, en bewaaren tot sijn hemelsch Kooningryk 2. Tim. 4: 18.

84. Vr Soude dat ook niet wel missen konnen? magh ik met erf ke heid so wel bidden?

Antw. Ja: waarom soud gy niet? want God is getrouw, welke u niet en sal laaten versoght worden boven 't gene gy vermeugt maar hy sal met de Versoekinge ook d'uitkomste geeven, op dat gy se konnet draagen 1. Kor. 10: 13. Paulus kon wel met driemaal biddens niet verwerven / dat God den Satan geheelik van hem deede wijkken; maar hy kreeg nochtans tot antwoord / Mijne Genade is u genoegh; want mijne kraght word in swakheid volbraght. 2. Kor. 12: 9. Hoe my de Ver oekinge meer versswakt / hoe meer dat Gods Genade my daar tegen sterkt; daarom als ik swak ben dan ben ik maghtig. v. 10.

Siet van den geestelikken Strijd. XVI. §. 80–89. en XXII. §. 35–39.

85. Vr. Bid dit nu ook eens nader uit Gods Woord?

Antw. My aangaande, mijne voeten waren byna uitgeweeken, mijne treeden waren bykans uitgeschooten. Psal. 73: 2. Om dese oorsaake buig ik mijne knyen tot den Vader onses Heeren Jesus Christus, op dat hy my geeve, na den rijkdom sijner heerlikheid, met kraght versterkt te worden door sijnen Geest in den inwendigen mensche; Efes. 3: 14/16. tot nederwerpinge der sterkten des Satans. 2. Kor. 10: 4. God des Vreedes, wilt toch den Satan haast onder onse voeten verpletteren. Rom. 16: 20.

86. Vr. Geeft d'Heere Christus daar ook niet eenige versekeringe van in dit Gebed?

Antw. Ja; in 't Besluit: want hy eindigt dit Gebed met een Reden van Lof tot God / en een Woord van Sekerheid voor ons.

128. Vraage. Hoe besluit gy U Gebed?

Antwoord. Aldus: Want uw is 't Kooningrijk, en de Kraght, en de Heerlikheid in Eeuwigheid. Dat is: Sulx altemaal bidden wy van U / dat Gy als onse Koning en alle dingen maghtig / den wille en 't vermogen hebt om ons alle goed te geeven; en dat al / op dat daar door niet wy / maar Uw heilige Naam eeuwiglik gepreesen werde.

87. Vr. Sijn sulke Lofspreuken wel meer gebruikelik?

Antw. Ja: I Daar sijn geheele Psalmen van / die tot Gods Lof vermaanen / als Psal. 148. en 150. en die Gods Lof verhaalen / als 145. 146. 147. 149. ens. II. Daar sijn verscheidene diergelijke Spreuken / daarvan eenigen op sich selfs staan / als Jes. 6: 3. Openb. 4: 8/9/11. en 5: 12/13. eenigen in 't begin van de reden / als 1. Kron. 29: 10–13. Efes. 1: 3. Openb. 1: 6. anderen op 't einde. Rom. 11: 36. 1. Tim. 1: 17. 2. Tim. 4: 18.

88. Vr.

88. Vr. Wat houd dat in?

Antw. Na dat het te pas komt: Hier heeftet vast driederleye plaats. I. Om God te danken / door hem sulken Lof te geeven / na dat wy Hem gebeden hebben / gelijk David doorgaans deede; Psal. 7: 18 en 41: 14 en 57: 8–12. en 89: 53. II. Om te toonen dat wy God d'eere weerdig keinen om van ons aangebeden te worden: want onsen God te Psalmsingen is goed, dewijle hy lieflik is; de Lof is betaamelik. Psal. 147: 1. III. Om noch eens aan te wijsen / hoe vasten vertrouwen dat wy op God hebben in ons Gebed; nu so wel na dat het gedaan is / als te vooren / doe wy begonnen te bidden: en dat wy dienvolgens standvastig sijn gebleeven.

89. Vr. Op wat voor gronden rust dit altemaal?

Antw. Dese vier: I. sijn Reght / dat hyder alleen in te seggen heeft; want sijne is 't Kooningryk: II. sijn Vermogen / dat hy 't volkomelik doen kan; want sijne is de Kraght: III. sijne Uitneementheid / dat niemant meerder is dan hy / en dat hem daarom d'Eer alleen toekomt; want sijne is de Heerlikheid: IV. sijne Onveranderlikheid / dat hy ons wel geeven sal wat hy ons toewil; want dat hy is dat blijft hy / en wat hy voorneemt daar blijft hy by / tot in Eeuwigheid. Siet XV. §. 63, 64, 65.

90. Vr. Word dit ook ergens breeder uitgedrukt?

Antw. Ja: 't schijnt of de Heere Christus dese spreuk genoomen heeft uit Davids Gebed / dat hy dus met Lof en Dank begint. Gelooft sijt gy, Heere, God onses Vaders Israels, van Eeuwigheid tot in Eeuwigheid. Uwe, ô Heere, is de Grootheid, en de Maght, en de Heerlikheid, en d'Overwinninge, en de Majesteit: Want al wat in den hemel en op d'aarde is, is Uwe, Uwe ô Heere, is het Kooningrijk, en Gy hebt U verhoogd tot een Hoofd boven alles: En Rijkdom en Eere sijn voor Uw aangesight, en Gy heerscht over alles, en in Uwe hand is Kraght en Maght; ook staatet in Uwe hand; alles groot te maaken en sterk te maaken. Nu dan, onse God, wy danken U, en looven den Naam Uwer Heerlikheid. 1. Kron. 29: 10–13.

129. Vraage. Wat beduid het woord Amen?

Antwoord. Amen is te seggen / 't sal waar en seker zijn: Want mijn Gebed veel sekerder van God verhoord is / dan ik in mijn herte gevoele dat ik sulx van Hem begeere.

91. Vr. Wat is Amen te seggen?

Antw. 't Is in 't Hebreuwsch een woord van versekering / en 't heet in Duits Waarheid en Trouwigheid: want Gods beloften sijn in Christus Ja en zijn in hem Amen; 2. Kor. 1: 20. waarom hy ook selfs de Amen genoemd word voor so veel hy is de Trouwe en Waaraghtige getuig. Openb. 3: 14.

92. Vr. Hoe brengtmen dit woord te pas?

Antw. I. Alsmen zijne eigene woorden bevestigt; gelijk Christus selve / *Amen*, *Amen*, dat is / voorwaar, voorwaar: Matt. 5: 18. Luk. 23: 43. Joh. 1: 52. en 5: 25. en 6: 32. ens. II. Alsmen eens anders seggen toestemt; gelijk de

gansche gemeinte tot Nehemija seide, *Amen*. Nehem. 5: 13. Siet Deut. 27: 15. ens. III. Alsmen ergens na wenscht; gelijk Jeremija seide tot Hanania, Amen, de Heere doe alsoo. Jerem. 28: 5/6. Als Christus segt/ Ik kome haastelik, so seggen wy daarop/ AMEN; ja kom, Heer Jesus: Openb. 22: 20/21. en so sluiten d'Apostelen hunne Brieven met een wensch/ en versegelden dien wensch met een AMEN.

93. Vr. Wel/ wat heeft dat nu in 't Gebed te seggen?

Antw. Aangaande de Lof-spreuk en Dankseggingе/ dat ik die van herten meen: Psal. 72: 18/ 19. aangaande mijn begeeren/ dat ik 't van God onfeilbaarlik verwagt. Siet van beiden. Psal. 41: 13/ 14.

94. Vr. Kont gy wel AMEN seggen op een ander zijn Gebed?

Antw. Ja: als ik 't ook verstaa: Daarom plagt Gods volk eertijds de manier te hebben/ dat een van allen sprak/ en datse daarop allegaar Amen seiden; het zy Jooden/ Deut. 27: 15. ens. Nehem. 5: 13. en 8: 7. en zy Kristenen. 1. Kor. 14: 16. Eendragtig was 't Geloof/ eendragtig was 't Gebed.

95. Vr. Maar moetje juist Amen seggen als gy bid?

Antw. Of ikter by seg of niet/ ik moet so bidden/ dat ik Amen seggen kan; want ik moet alle ding begeeren met geloove, niet twijfelende: Jak. 1: 6. En indien gy altijd geloof had, en niet en twijfeldet, al wat gy soud begeeren in 't gebed, soud gy ontvangen. Matt. 21: 21/ 22. en 17: 20. Luk. 17: 6.

96. Vr. Mag ik dan bidden al wat my in den sin komt/ en gelooven strax dat God my dat geeven sal?

Antw. O neen: I. Gy moet weeten wat gy begeert: want gy ontvangt niet, indien gy kwaalik bid. Jak. 4: 3. II. Gy moet weeten hoe gy bid: want als 't sonder aandagt geschied/ so komter niet van. Joh. 4: 22/ 24. Hoe soude God om uw Gebed denken als gy'er selfs niet om denkt? Hoe kont gy seggen/ 't sal waar zijn dat ik segg; indien gy niet en weet wat gy segt? Hoe soude God u hooren/ als gy tot God niet en spreekt? want als uwe gedagten in 't wild vervliegen/ so sult gy zijn als die in de lugt spreekt. 1. Kor. 14: 9.

97. Vr. Wel/ als ik my niet bekwaam genoeg vinde om mijn Amen regt te seggen/ wat raad dan?

Antw. Strijd tegen die swakheid/ en bid daar tegen aan. Alsser eenig vertrouwen is dat op Gods Deugden steunt; al konjer so vast niet op staan/ van wegen uwe eigene onweerdigheid; so segg evenwel met traanen, Ik geloof, Heere; kom mijne ongeloovigheid te hulpe. Matt. 9: 24.

98. Vr. Hoe moet ik dan denken als ik AMEN segg?

Antw. Ik hebbe myne siele uitgegooten voor 't aangesigt des Heeren. 1. Sam. 1: 15. De Heere heeft myne smeekinge gehoord; de Heere sal mijn Gebed aanneemen. Psal. 6: 10. Gy dan/ mijne siele, swijgt Gode; want van Hem is myne verwagtinge: mijn toevlugt is in God; Psal. 62: 6/ 8. Hy sal my geeven de begeerten mijns herten. Psal. 37: 4.

AMEN, De Heere doe alsoo!

AMEN, ja AMEN!

ADVYSEN
Van eenige
LEERAARS
Der vereende Nederlanden,
Over zijne Verklaaringe van den
KATECHISMUS:
Mitsgaders een
NOODIG ANTWOORD,
Op 't Advijs van Franeker.

Aan den Leeser.

NA 't uitgeeven van mijne *Toespÿse* by den derden druk mijner *Vaste Spÿse*, docht het my geraden; om de selfde redenen, dese ADVYSEN met mijn NOODIG ANTWOORD voor de tweede maal aan 't licht te brengen: zijnde d'eerste Exemplaaren daar af al lange vertierd; en nochtans het leesen derselven dienstig tot een volkomen verstand van de saken, die ik in de voornoemde *Toespijse* had te melden. Doch hier heb ik eenige verandering, door afdoen, niet door toedoen, willen maken. Want de gelegentheid der saken in dese 20 of 21. jaren, zedert den eersten druk, niet weinig veranderd is: in voegen, dat my doe wel 't een en 't ander gevergd is te schrijven, sommige persoonen of derselver handelingen raakende, tot overtuiginge; 't gene nu, na dat sy met hun doen verstorven zijn, niet so wel en scheen te voegen. Al wat derhalven van dien aart is, heb ik uitgelaten; zamen byna een vell Papiers beslaande. Niettemin heb ik my gewacht, van iets in de rest te veranderen, schoon ik wel stoft had, om my selven hier en daar wat nader te verklaaren. Want het docht my redelik, den Leeser het selfde werk te doen sien, dat in den tijd des tegenstands voor my, en door my geschreeven is geweest: om hem daaruit te laaten oordeelen van de reghte geschapenheid der geschillen, diemen my diestijds gemaakt heeft. Waaruit ik een billik gevoelen over mijne schriften te gemoed sie: welke God geeve, dat nu noch tot stichtinge zijner Kerke mogen dienstig zijn. Amsterdam den 1/8 van Oogstmaand 1682.

B. BEKKER.

ADVI-

ADVYSEN

Van verscheidene

Beroemde Professoren

der

NEDERLANDSCHE UNIVERSITEITEN,

voor het Boek van

BALTHASAR BEKKER,

Genaamd der

VOLMAAKTEN VASTE SPYSE;

Aan d'Edele Mogende Heeren, de Gedeputeerde Staten, van Friesland,

Edele Mogende Heeren,

Genade en Vrede van God onsen Saligmaaker,

HEt heeft sommigen van de Professoren tot Franeker goed gedagt Uwe Ed: Mog: op meer als eene wyse en tydt te moeijen met de uitwerkingen hunner besondere gevoelens en driften neffens myn Boek genaamd de Vaste Spyse der Volmaakten; ende besonderlik gelegentheid en aanleidinge te geeven, waar door sich Uwe Ed: Mog: in staat gevonden hebben, om van de Theologische Faculteit derselver Advis te eischen; waarop deselve aan Uwe Ed: Mog: hebben overgeleverd seker Geschrifte dat sy een *Advys* noemen, anders niet inhoudende dan een Beschuldiginge tegen myn Boek over enige poincten die 't hen beliefd heeft daar uit te siften, en door misduidinge verdacht te maaken van schadelike dwalingen, ondien-

ſtig voor Godts Kerke. Waaruit UweEd. Mog: ſelve lichtelik beſpeurende de partydigheidt van die heeren Adviſeurs tegens myn perſoon, 't ſelve volgens hunne hooge wijsheidt en diſcretie niet en hebben konnen aanneemen voor een wel-geformaliſeerd Advys, dienſtig voor hun oogmerk. Hebben dienvolgens raadſaam geoordeeldt, niet alleen mijn Boek, maar ook het voornoemde Geſchrifte van die twee Profeſſoren aan alle de ſes Claſſen der Landſchappen te verſenden. met begeerte, dat de ſelve over beiden hunne oordeelen tegens de naaſte Synode ſouden inbrengen. Ondertuſſchen, terwijle de ſake dus ſtond, ſchikt' ik my vaſt om op de beſte wyſe by de Claſſen myne verantwoordinge te doen; niet dervende my ſelven verſtouten, om tegen Uwer Ed: Mog: verbod iets dien aangaande door den druk gemeen te maaken. En eer ik noch reght beraden ben wat ik doen ſal, komt my onverwacht te voren een gedrukt Plakkaat van Uw' Ed: Mog: by wege van waarſchouwinge ordonneerende, dat myn Boek, ſtaande 't geſchil daarover, middeler tyd ſal worden ingetrokken, om niet verkocht te worden. Wel is 't waar, dat dit ſelve by veelen tot mijne oneere geduid word, die ik echter weete dat Uwe Ed: Mog: niet lief kan zijn: dat dieshalven mijne haaters daaruit groote blijdſchap, en die my lief hebben groote moeyelikheid; voorts in 't gemeen de goede Burgery en Gemeinte van Franeker geene kleine ontſteltenis hebben gevat: alſoo my God de genade gunt, om van de goeden hertelik bemind, van anderen benyd, en van kwaade gehaat te zijn. Niettemin heb ik 't gene in deſen van Uwe Ed: Mog: gedaan is liever willen opnoemen als een poinct van goede voorſorge: dan aangeſien 't genoemde Advis der Profeſſoren tot Franeker ſo byſter tegen my lag; ſonder dat derſelver menſchelikheid te mywaardt Uwe Ed: Mog: bekend was, ſonder dat ook van elders mijn onſchuld blijken konde; deſelve niet ſonder reden beducht zijnde, dat eindelik de Synodus inſgelijx niet ten beſten van mijn Boek moghte ſpreeken; liever hebben goed gevonden het ſelve middelertijd te doen arreſteeren: ten einde niemant in allen gevalle daar by kwaalik vaaren mogte; en ondertuſſchen alle bedenken ophouden, dat d'ontydige aandrijvers tegen mijn Boek ſouden hebben mogen opneemen tegen Uwe Ed: Mog: perſoonen; als of deſelve niet in tijds genoegſaam waren yverende, tot voorkominge van de minſte beſmettinge der ſaligmaakende leere. Te meer, alſoo de Synodus noch verre was, ſulx dat, voor den uitſlagh van dien mijn Boek hadde konnen uitverkocht zijn; van 't welke nu alreede in den tijd van vijf maanden, niet boven het vijfde deel der

ge-

gedrukte exemplaren overgebleeven zijn; en dat men in Holland al gedagten heeft, so my berigt word, om 't selve buiten mijne kennis te herdrukken. Volgens dit mijn begrijp van Uwer Ed: Mog: wel-meeninge, acht ik niet dat de gene die my 't grootst afront gunnen, veel sullen te roemen hebben, gelijkse doen, van dit Plakkaat: welx kragt by noodsakeliken gevolge wederom sal ophouden, so haast als Uwe Ed: Mog: volgens hun oogmerk, aangaande de regtsinnigheid van mijn Boek tot hun benoegen sullen versekerd zijn. Ende want d'eenigste beswaaringe tegen 't selve by Uwe Ed: Mog: is veroorsaakt uit het Advys van de Faculteyt; so hebb ik gedagt dat deselve veerdiglik soude konnen weghgenomen worden door verscheidene Advisen van andere Academien, die mijn Boek vryspreeken, goed kennen en aanprijsen; altemaal ouder dan dit Geschrifte van dese Faculteit, uitgenomen 't Extract uit een Brief van den Professor *Schotanus* selfs, die laater is. Sulx dat uit den datum derselve Advisen doorgaans blijkt, datse nu eerst uit nood van my niet zjn gesogt; en dat ik by 't uitgeeven van mijn Boek niet hebbe willen te pronk staan met so veel lofs van so veel geleerde mannen. Maar voorsiende van verre wat my gegund wierd, van de genen die so veel nijds op my hebben, en nu noch so veel meer, alsser op 't nieuw scheen plaats gemaakt te zijn voor mijn avançement: so vond ik al vroeg raadsaam my op die wijse te wapenen tegen alle vermoedelike ongemakken, die my nu overgekomen zijn; op sulk een wijse, dat ik alle mijne rustinge t'effens schijne te behoeven om enen onvermoedeliken swaren storm af te keeren. 't En sal dan in Uw oordeel geene roemsugtigheid zijn, Edele Mogende Heeren, dat ik tegenwoordelik met so veele loffelike Getuigen verschijne, nademaal ik nu genoodsaakt ben alsoo te doen. Sy hadden so veel omslags niet van nooden om mijn Boek voor goed te verklaaren, als dese twee Professoren om het kwaad te noemen. Want die iets ondeugende verklaart, is schuldig de feilen aan te wijsen; maar die het vry kent, behoeft slegts te seggen dat het geene feilen heeft; en die 't voor goed en dienstig keurt, heeft alleen te spreeken, dat het goed en dienstig is. Het Advys van de Eerw. Faculteit tot Leiden was my al by 't leeven van den Professor *Valkenier* beloofd, 't welk uit sijnen Brief die hier achter gesteld is, blijkt. Maar sijn dood daar tusschen komende, hebbe van de tegenwoordige twee Heeren versocht, indien de tijd hen te kort viel om mijn geheele Boek te leesen, dat hunne E. E. sich op de voornaamste stukken, daar op ik dies tijds vermoede dat de beschuldigingen vallen souden,

den, mochten verklaaren, gelijk zy hebben gedaan. Want hoe veelerhande billike middelen dat ik hebb aangewend, om de regte meininge myner beschuldigers te weeten, echter hebbe ik daar niet eer toe konnen koomen, dan door 't leesen van dit Advys; in 't welke verneemende dat de poincten daar 't Advys van Leiden op staat, ook in der daad by die van Franeker meest gewoogen worden; ja dat het eerste van dien de gewigtigste helfte maakt van al 't gene datse tot mijne beswaarnisse schrijven: so kan ik niet twijfelen of alle die geleerde mannen (een of twee uitgenoomen, die als partyen nochtans iets voor my getuigen) dit Advys van Franeker siende, sullen niet alleenlik van ongesondheid in de leere vry kennen alle de plaatsen die dese Faculteit in mijn Boek met swarte koolen geteekend heeft; maar sich boven dien niet weinig verwonderen en bedroeven, over dusdanige handelingen van die luiden tegens my, mitsgaders de groote vreemdigheid en ongesoutenheid van dit genaamd Advys.

Ik bidde, dat Uwe Ed: Mog: de Getuigenissen van so veel braave mannen voor my, so veel te gunsteliker gelieven te ontfangen, als 't hun ontwijfelik liever is eenen hunner vreedsame en lieve onderdaanen onschuldig als schuldig te weeten, en vervolgens my te doen verneemen, dat hen so lief is de kragtige reddinge zijner eere, als het hen ernst is voor de suiverheid der onvervalschte leere te waaken. Gave God, dat wy de waarheid betragtende in liefde allesins mogten opwassen in hem die 't hoofd is, naamelik Christus: wiens Kooningrijke kragtig zy in Uwer Ed: Mog: voorspoedige regeeringe.

Lettinga tot Britsum
den 16. Martii 1671

Dit wenscht

Ed: Mog: Heeren,

Uwer Edele Mogentheden onderdanige en trouwhertige dienaar

B. BEKKER.

ADVY-

Advysen van verscheidene Vermaarde Theologanten, over het Boek van Balthasar Bekker, genaamd de vaste Spijse.

I.

MOs ille non bonus, qui hodie inter Fratres eandem relligionem professos, eidemque fidei confessioni adstrictos, nimis quam regnat; ut si quis in Phrasi vel in Methodo, vel in Problematicis, vel in Expositione dicti alicujus S. Scripturæ, vel in exprimenda mente, non per omnia tritam viam calcet, aut non iisdem verbis utatur, quibus alii utendum fuisse censent; mox censores adsint, qui talia in suspicionem erroris & hæreseos adducant, & auctoribus Remonstrantismi & Socinianismi, & quorum non errorum dicam scribant, eoque nomine publicè reos agant aut traducant. Quo & charitas, quæ omnia credit, omnia sperat, violatur, & proficiendi desiderium sufflaminatur, & Ecclesiæ pax in discrimen adducitur, & bonum nomen, quo gaudere eos, qui Ecclesiæ bono invigilant æquum est, nigratur, & disputationibus, scandalis, & schismatis occasio nimis propitia datur. Quod sibi evenisse queritur Reverendus & Doctissimus D. BALTHASAR BEKKER S. Th. D & florentissimæ Ecclesiæ, quæ est Franequeræ, Pastor: se editâ in lucem sua in Catechismum Heidelbergensem commentatione: quam ut Verbo Dei, & analogiæ fidei consentaneam, probare, & propugnare paratus sit; evitare non potuisse quin opus suum in quorundam Fratrum censuram incurrerit, & nominatim expressiones quædam ejus, quæ Cap. 6. §. 43. 44. 45. 46. & Cap. 24. §. 36. usque ad 47. leguntur, tanquam hæreticæ & Socinianæ notatæ, eoque nomine publicè traductæ. Quod certè factum dolemus, qui multò mallemus, antequam res ista publica facta esset, tentatam fuisse per amica colloquia, & sapientum intercessiones concordiæ viam, atque ita sopitum fuisse hunc ignem. Nos certè non sumus tam lynceis oculis, ut quamvis diligenter perlectis notatis sectionibus, tale quid in illis offendere aut videre potuerimus, ob quod auctor illarum Hæreseos aut Socinianismi nota adspergi mereatur, aut ejus publicè insimulari debeat. Cum tantum dissensus esse videatur super quorundam S. Scripturæ dictorum intellectu, in quibus explicandis, quædam sententiarum & modorum loquendi occurrit diversitas; cæterum non talis aut tanta, quin non obstante illa aliquali diversitate, retineri possit & debeat unitas spiritus per vinculum pacis. Ergo hoc est nostrum votum, ut cum inter fratres & membra ejusdem corporis orta sit hæc dissensio, cum omni modestia & mansuetudine & animi lenitate, tolerent alii alios per charitatem; quantum ejus fieri potest, conantes idem inter se sentire & loqui. Quod si (ut ob scientiæ & charitatis imperfectionem & defectum in nobis

fieri assolet) in aliqua re contingat eos aliter sentire, ne dubitent, hoc quoque sibi retecturum Deum: dummodo in eo, ad quod pervenerunt, animus illis sit, eâdem incedere regula, & idem sapere. Quod faxit Deus!

ABRAHAMUS HEIDANUS.
FRID. SPANHEMIUS.

'T IS geen goede manier/ die hedendaags onder Broeders van eenerleijen Godsdienst en belijdenis meer dan te veel plaats heeft; dat wanneer iemant in de wijse van spreeken/ of ordere/ of verhandelinge van vraagen/ of uit-legginge van een of andere schriftuurplaats/ of uitdrukkinge van sijn gevoelen/ niet in alles den gemeenen weg betreed/ of de selve woorden niet gebruikt/ die anderen achten datmen gebruiken moeste; terstond sich vinden laten die dat berispen/ en sulx alles van dwaalinge en ketterije verdacht maken/ en de schrijvers van Remonstrantery en Socinianery beschuldigen/ en onder dien naam opentlik aanklaagen of deurhaalen: waar door de liefde/ die alles gelooft/ en alles hoopt/ geschonden; en de lust tot vordering in kennisse onderdrukt; en de vreede der Kerke in gevaar gebragt; en de goede naam/ welke hen billik toekomt/ die het beste voor de Kerke soeken/ swart gemaakt; en aan twist vraagen/ ergernissen/ scheuringen al te voordeelige gelegentheid/gegeeven word. 't Welk d'Eerw. en Welgel. D. Balthasar Bekker S. Th. Doctor en Herder van de bloeijende Gemeente tot Franeker klaagt/ dat hem gebeurd is. Als dat hy in 't licht gegeeven hebbende sijne verklaaringe over den Heidelbergsen Catechismus/ die hy bereid zy te bewijsen en te verdeedigen/ als overeenstemmende met Gods Woord/ en de regelmaate des Geloofs: echter niet heeft konnen ontgaan/ dat sijn werk onder de berispinge van sommige Broederen gevallen is; en met naamen eenige syne uit-drukkingen/ die in 't VI. Hoofdst. §. 43. 44. 45. 46. en in 't XXIV. Hoofdst. §. 36-47. te leesen staan/ voor Sociniaansch en Kettersch aangemerkt zijn/en opentlik daar voor uitgemaakt. 't Welk ons waarlik leed is te verstaan; die veel liever gewenscht hadden/ datmen door vriendelike zamenspraaken en tusschenkomen van wijse luiden/ den weg van eendragt gesocht hadde; en dit vuur so gebluscht/ eer de sake dus in 't openbaar gekomen was. Wy zijn voorwaar so overscherp van gesichte niet/ dat wy/ schoon neerstelik doorleesen hebbende d' aangeweesene stukken/ iet dergelyk in deselve hebben konnen bespeuren of sien/ waarover de Schrijver derselve verdient met den naame van Kettery of Socinianery beklad of opentlik betijd te worden. Gemerkt het verschil alleenlik schijnt te wesen over 't verstand van enige schriftuurplaatsen/ in welker uit-legginge enige verscheidentheid van spreuken en wijse van spreeken valt; doch sodanig noch so groot niet/ of de eenigheid des geestes kan en moet/ onaangesien so enige verscheidentheid/ noch behouden worden door den band des

vree-

vreedes. Dit is dan onse wensch / dat aangesien dit verschil onder Broeders en leden van een selfde lighaam gereesen is: sy malkanderen met alle sedigheid en sagtmoedigheid en vriendelijkheid verdraagen door de liefde; tragtende so veel als doenlik is onder elkanderen het selve te gevoelen en te spreeken. Doch of 't ware (gelijk 't onder ons vermits onvolmaaktheid en gebrek van kennis en liefde pleegt te gebeuren) datse in enige sake iet anders quamen te gevoelen; datse niet en twijfelen / of God sal hen dat ook openbaaren: sose slegts in 't gene daarse toe gekomen zijn / gesind zijn na een selven regel te wandelen en 't selve te gevoelen, 't Welk God geeve.

ABRAHAMUS HEIDANUS.
FRID. SPANHEMIUS.

II.

QUum visum fuerit Deo, per auditum, sensum disciplinæ, cœlestem sapientiam homini infundere, ita ut ἐξ ἀκοῆς sit fides: merito apud Ecclesiam in pretio est Catechesis sacra, per quam divinæ sapientiæ rivuli excipiuntur, & in cisterna quasi colliguntur, unde longè latequè diffundantur. Primus certè Catechistæ munus obiit ipse Deus Opt. Max. qui proteuangelium ex corde suo eructatum è cœlo in terras detulit, hominique peccatori in paradiso prænunciavit. Quod fidei salutisque verbum exinde in Ecclesia sonuit, dum continua Patriarcharum Catechesi ad posteros in sequentia sæcula propagatum fuit: donec sequioribus ævis perversa à Pharisæis Patrum Catechesi, & à Sadducæis illa sublata, occultata fuit plebi clavis scientiæ & rectus de justitia & regno Messiæ sensus adulteratus & corruptus. Quod & posteriorum sæculorum fatum fuit; quando sublata rursus fuit ab Antichristo genuina sacræ traditionis clavis; unde Prophetiæ veste denudata fuit misera plebs, & profundæ ignorantiæ cimmeriisque tenebris immersa. Et quasi ille Pharisaismi tradux non suffecerit, reviviscens Sadducæismus in Socinianorum propagine, tantum non Catechesin antiquam ab Ecclesia eliminatam vult. Non mirum ergo ab omni retro ævo, etiam sub ipso Papatu, præcipuè vero majorum nostraque ætate, viros magnos, res Ecclesiæ lapsas hinc instaurasse, plebique sua jura reddidisse. Hærent enim quam maxime semel instillata teneris animis veræ fidei principia, & nusquàm majori cum fœnere plerumque deponuntur, quam apud indoctum cæteroquin plebem; quæ inde sæpe surgit, & regnum cœlorum invadit; dum docti contentionibus suis & controversiis, quæ veram theologiam non tam continent, quam falsam destruunt, districti, in carne & sanguine suo volutantur. Horum quoque vestigiis post plures alios insistit Vir Rever. & Doctiss. D. BALTHASAR BEKKERUS, V. D. M. & S. Theol. D. in Catecheticis hisce institutionibus, in quibus, quatenus pro negotiorum ratione eas percurrere licuit, & orthodoxias puritatem, & doctrinæ

So-

Soliditatem, & conceptuum robur, & divinorum testimoniorum selectum, & orationis lumina ac nervos, & rerum egregiarum decoram ἔκθεσιν deprehendi: ideoque istas epulas appositas, nisi fallor, video, ex quibus & infantes lac, & exercitatiores robustum cibum elicere poterunt. Ut nullus dubitem, quin multorum profectui, omnium usui accommodum sit futurum hoc scriptum; cujus istum Ecclesiis polliceor fructum, ut sacrum istud Catecheseos depositum tam dextrè mediæ luci expositum, & tam decora veste circumfusum, multorum desiderium & amorem accensurum sit. Quo nomine Deum supplex veneror.

Trajecti a. d. IV.
Sept. CIↃIↃCLXX

FRANCISCUS BURMANNUS.
S. Theol. Professor.

NAdemaal 't Gode believd heeft / het gevoelen der leeringe van de hemelsche wijsheid / den mensche door 't gehoor in te planten; so dat het geloove uit het gehoor is: so word de heilige Catechismus met reden in de Gemeente veel geacht / waar door de beekens der goddelike wijsheid opgevat / en als in eenen bornput vergaderd worden / van waar sy sich wijd en breed verspreiden. Immers heeft God d'Almagtige selfs 't eerste amt van Catechizeeren bekleed / als hy 't eerste Euangelium uit sijn herte geopend / en van den Hemel op d'Aarde gebragt heeft / en den sondigen mensche in 't Paradijs te vooren verkondigd. Welk Woord des geloofs en der saligheid zedert in de Gemeinte geklonken heeft / terwijl het door de gedurige Catechisatie der Eerstvaderen/op de nakomelingen in de volgende eeuwe is voortgeplant: tot dat met het verval der tijden de Catechismus der Vaderen van de Fariseën verkeerd / en van de Saduceën wechgenoomen zijnde / de sleutel der kennisse voor 't volk verborgen / en 't reght gevoelen van de gereghtigheid en 't rijk des Gesalfden verbasterd en verdorven is. Welk onheil in de laatste eeuwen meer gebeurd is / wanneer door den Antichrist wederom d'egte sleutel der heilige overleveringe wechgenoomen zijnde / 't arme volk daar door van 't kleed der Profezije ontbloot / en in dikke duisternisse van diepe onweetenheid ingedompeld is. En even of wy aan dat voortspruitsel van 't Fariseisdom niet genoeg hadden / so scheeltet noch weinig dat het Sadduceisdom / herleevende in het Teelsel der Sociniaanen / dat oud gebruik van Catechizeeren niet poogt weg te bannen. Geen wonder dan / dat beroemde mannen al van onse tijden af / selfs ook onder 't Pausdom / doch meest in onse en onser voor-ouderen tijden / het verval der Gemeinte door dit middel verbeterd / en 't gemeen volk in hun regt hersteld hebben. Want de beginselen des waaren geloofs den teeren gemoederen eens ingestort zijnde / beklijven seer vast / en worden doorgaans nergens met meerderen woeker besteed / als aan 't onbedreeven slechte volk: 't welk dikwijls daar door moed krijgt / en 't Rijk der Hemelen inneemt; terwijl de geleerden met hunne twisten en verschillen in de leere /

die

die meer dienen om de valsche Leere te wederleggen als om de waare te verklaaren / van malkanderen verwijderd / in hun vleesch en bloed liggen wentelen. Deser voetstappen volgt na verscheide andere mede de Eerw. en Hoogge. D. Balthasar Bekker Dienaar des G. W. en Doctor Theol. in dese sijne onderwijsinge over den Catechismus: waar in ik / so veel als my mijne besigheden toelieten dien te doorbladeren / een suivere regtsinnigheid / en grondige geleerdheid / en een bondig begrijp / en keure van godlike getuigenissen / en licht en senuwen der reden / en nette uit-drukkinge van treffelike saken gevonden hebbe; dienvolgens / so ik wel sien kan / sulke spijse gevist sie / waar uit de kinderkens Melk/en die bet geoefend zijn Vaste Spijse haalen konnen. Sulx dat ik geensins twijsele / of dit Schrift sal tot vordering van veelen / en tot gebruik van alle dienstig zijn: waar af ik de Gemeente die vrugt beloove/ dat dit geheiligd pand der Catechizatie so voegelik aan den klaaren dag vertoond / en met so schikkeliken kleed omhangen / de begeerte en liefde van veelen sal ontsteeken. Daarom ik God ootmoedelik bidde.

Uytrecht den 4. Sept. CIↃIↃCLXX.

FRANCISCUS BURMANNUS
S. Theol. Professor.

III.

CUm sit officium Patrum familias, ut præcepta divina, quibus nobis viam ad vitam monstrant, suis liberis cum efficacia tali proponant, quâ fit, ut animum eorum penetrent; oportet, ut in his intelligendis omnem ponant operam, sibique eam comparent facultatem, qua id commodè præstare possint. Manuductione ergo utendum est, qua in scrutatione Verbi Divini ejusque præceptorum, viam ad vitam ostendentium, adjuventur. Atque huc inserviturum esse puto Reverendi & Clarissimi Viri D. BALTHASARIS BEKKERI Catechismum, quem eo nomine imprimis commendandum esse puto. Cum autem de hoc suo libro judicium meum postulaverit, non possum dissimulare, me in eo percurrendo non tantum nihil deprehendisse, quod formulis consensus inter Reformatos receptis contrarietur, quodve heterodoxiæ vel hæreseos ullius suspicionem movere queat: Sed è contrario delectatum fuisse concinno ordine, quo ubique utitur, dextera perspicuitate & claritate, qua omnia ad captum vulgarem proponit, delectu eorum, quæ utilitatem legentibus præbere possunt, imprimis verò quod verbis Scripturæ aut æquipollentibus viam Domini inculcare studet, conferendo Scripturas cum Scripturis: eaque quæ alibi obscurius dicta videri possunt, clariorum adjectione illustrando: qua ratione Scripturæ phrasin & intelligentiam magis familiarem futuram iis, qui cum attentione ejus hoc opusculum legere fuerint dignati, nullus dubito. DEUS porro ipsius laboribus, quos bono Ecclesiæ impendit, benedicat, eosque dirigat ad nominis sui gloriam & Ecclesiæ emolumentum. Scribebam Neomagi Non. Sept. CIↃↃCLXX.

CHRISTOPHORUS WITTICHIUS
Ph. & Theol. Doctor hujus Professor.

ALsoo 't de pligt der Huis-vaderen is / de godlike geboden / waar door sy ons den weg ten leeven wijsen / hunnen kinderen met sulken kragt voor te stellen / datse hen door 't herte gaan; so is 't behoorlik / datse sich hier geheelik op uit-leggen / en de bekwaamheid tragten te hebben om sulx voegelik te doen. Dienvolgens moetmen sich van anderen als metter hand geleiden laaten / om in 't ondersoek des godliken woords en sijner geboden den weg tot het leeven wijsende / geholpen te worden. Waar toe ik dienstig achte de Catechisatie van den Eerw. D. Balthasar Bekker, achtende deselve weerdig om tot desen einde insonderheid aan te prijsen. En alsoo hy mijn oordeel van dit sijn werk begeerd heeft / so en kan ik niet laaten te verklaaren / dat ik 't selve doorloopende / niet alleen niets gevonden hebbe 't gene tegen de aangenoomene formulieren van eenigheid der Gereformeerde kerken strijd; ofte ook aan iemant eenig achterdenken van onschriftmatigheid of ketterije geeven kan: maar dat ik daarentegen veel meer behaagen geschept hebbe in de nette ordre / die hy over al gebruikt / bekwaame duidelikheid en klaarheid / waar mede hy alles na 't gemeen begrijp voorstelt / en keure van saken / die den leesers nuttig zijn: doch insonderheid / dat hy den weg des Heeren met woorden der H. Schrift / of die den selven sin hebben / tragt in te prenten / Schriftuire met Schriftuire vergelijkende / en 't gene elders schijnen mogte wat duisterlik geseid te wesen / door bywoeginge van klaardere woorden verligtende. Sulx dat ik geensins twijfele / of so doende sullen de gene die de moeite neemen dit sijn werrken te leesen / d'eigenschap en den sin der woorden van de H. Schrift gemeensaamliker leeren kennen. Voorts / God segene sijnen arbeid dien hy ten goede van de Gemeinte besteed / en stiere die tot eere sijns Naams en voordeel zijner Kerke. Nieuwmegen 5. Sept. 1670.

CHRISTOPHORUS WITTICHIUS.

I V.

DOorsien hebbende de Catechizatie geschreven by de seer Eerwaerde en Welgeleerde D. Balthazar Bekker S. Theol. Doct. en getrouwe Bedienaar des heiligen Euangely in de Gemeente Jesu Christi tot Franeker / bevinde my verpligt te verklaaren / gelijk ik doe mids desen / dat ik deselve niet alleen bevinde rechtsinnig / en met de heilige schriftuere overeenkomende / wat aangaet de leere die nae de Godsaligheyt gericht / en tot verkrijginge der saligheit van nooden is / nemaer ook oordeelese een nut en stichtelijk werk te wesen voor Gods Volk / seer dienstig so tot nodige onderregtinge der Leerlingen / als mede tot versterkinge van oude en volmaektere Christenen. Immers behaagt my het boek seer / om dat daar uit de goede studien en geleertheit / het scherpsinnig oordeel / en / dat wel meest te achten is / de seer geoeffende sinnen in Gods heilig Woord van sijn Eerw. klaarlijk blijken; en dat de hooftstukken der Christelijker leere daar in doorgaans grondig en aerdig verklaert / en getuigenissen der heyliger schriftuere mede gemeenlijk wel uytgeleyd en toegepast

werden,

werden. Wel is waar / dat d'Eerwaerde Autheur, gelijk ook andere Schrijvers doen / die haar eygen oordeel volgen / sijne besondere gevoelens omtrent de verklaeringe van eenige vraegen / gevallen der conscientie / en plaetsen der heilige Schriftuyre / waarover tegenwoordig onder de Broederschyp geen eenderley gesintheyt is / en ik selfs met zijn Eerw. niet allerdings overeen en stemme / hier en daer in dit werk heeft laten invloeyen. Maar also onse Kerkeleeraars van het jok der Paapse dienstbaarheyt verlost zijnde/haar gevoelen te uyten vrystaat; dunkt mijn / datmen sulke kleynigheden / daar so eene deftige overeenstemminge in de grondleere des geloofs is / lichtelijk kan en behoort ook over 't hooft te sien. En seeker / gelijk door onderscheyd van gaven de stichtinge van Gods Kerke merkelijk bevorderd werd / also dient selfs het verschil der gevoelens tot naukeuriger ondersoekinge / en naeckter ontdeckinge der waarheyt. De verstandige Leesers bekomen daer door gelegentheyt om Gods heilig Woord naerstiger te doorgronden / en daer aen de verschillende meeningen te beproeven: en konnen daer op / haare gemoederen ten vollen versekert houdende / het beste en met de Godlijcke Schriftuere meest overeenkomende behouden. En wat aangaat de Leeraars / gelijck de selve aen d'eene sijde betaemt sich te bevlijten / datse alle, so veel doenlijk is / het selve spreeken, 1. Cor. 1: 5/ 10. en met bescheidenheyd en sachtmoedigheyt / ofte oock / wanneer het de nood vereischt / met behoorlijcke kloekheyt en yver die gene tegenstaen / die door gevaerlycke leeringe ofte bedenkelijke nieuwigheden Gods Kerke met opset schynen te willen ontroeren / en dwaelingen ofte scheuringen in de selve trachten in te voeren: also past haer aen d'andre zijde mijns oordeels ook niet / hunne Broederen om geringe verschillen te vervolgen / op 't lijf te vallen / en met hatelijke verwijtingen van ongesonde leere of ketterij voor te staen/te beswaeren. D'aerd der Christelijker liefde kan veel oversien en ten besten duyden / dat anders wel quaelijk koste opgevat werden. Uyt welcken hoofde ick oordeele / dat het gene pag. 453. vr. 58. van d'outste wijse van kerkelijke regeeringe geleerd werd / sijn Eerw. niet van de tyden der Apostelen (gelijk ook blijkt uyt pag. 437. vr. 17. 18.) nochte van die eeuwe / die daer op onmiddelbaar gevolgt is / maar van de daer nae opgekomene tijden / sonder twijfel sal verstaen hebben; en soude misschien op meer plaetsen diergelijcks konnen aangemerckt worden. Maer achtende den geleerden Schrijver selfs bequaem genoeg om sijne gevoelens voor Gods Kerke te verdedigen / sal hier mede eyndigen / en sijn Eerw. over dese en andere desselfs loffelijcken arbeyd Gods zegen / en de geheele Broederschap den geest der wijsheid / der kennisse en vreese des Heeren / des vreedes / der liefde en der eenigheyt tot algemene stichtinge van herten toewenschen.

Deventer den 5. Sept. 1670.

ANTONIUS PERIZONIUS
S. Theol. Doct. & Professor Ordinarius.

V.

Utile eſt inquit Auguſtinus, *libros plures à pluribus fieri, diverſo ſtylo, non diverſâ fide, etiam de quæſtionibus iiſdem, ut ad plurimos res ipſa perveniat, ad alios ſic, ad alios autem ſic.* Ita judicarunt omnes illi, qui idem argumentum ſuſceperunt, pertractandum, vel ad eoſdem libros concinnarunt commentarios. Et enim ſi cuncta exactiſſimè ab his illiſve præſtita crediidiſſent, vidiſſent quoque ſupervacaneam ergo fore omnem aliam ſcriptionem. Sed quod vel ubertim magis, vel magis perſpicuè, vel magis ordinatè rem eandem peragi à ſe poſſe opinarentur, vel etiam aliquid ſuperaddituros ſeſe ſperarent momentum allaturum, rati ſunt citra priorum ſcriptorum injuriam, citraque poſteriorum præjudicium, aliquid à ſe quoque poſſe ſuſcipi. Hinc cum in alia ſcripta, tum in Catecheſin Palatinam tot exegeſes vario conſilio, modo, atque ordine vulgatæ ſunt, quæ patent delectui Lectorum, ut ſibi reddat familiariſſimam, quam deprehenderit ſuo ſcopo oportuniorem. Iſtiuſmodi quoque ſcripſit Vir Reverendus & Clariſſimus D. BALTHASAR BEKKER, S. Theologiæ Doctor, & in Eccleſia Franekerana Verbi Divini Miniſter vigilantiſſimus, ſermone vernaculo, in uſum potiſſimum ſuorum Auditorum, ut quouſque cognitione profeciſſent conſtaret, qui jam non ſolum lacte alendi eſſent, ſed etiam ſolido cibo. Qualem periti fidique Oeconomi inſtar appoſuit ex ταμιέιω S. Scripturæ petitum, atque ad uſum ſalutarem doctè religioſeque paratum. Laudatus iſte labor eſt à laudatis viris, ob varia egregiaque quæ commendari merentur, neque ego eum debitis encomiis fraudare velim. Licet enim non unum caput libro iſto contineatur, in quo Auctor diſcedit à quotidianis loquendi modis, id tamen hoc fine factum animadverto, ut propius ad Scripturam accederet, & de ſpiritualibus, inde ſolùm ſumendis, acturus, indidem quoque mutuaretur ſermones, ut quantum pote ſpiritualia ſpiritualibus componeret, Spiritus S. veſtigiis utrobique inſiſtens. In quibuſdam capitibus problematicis non potuit omnibus conſentientia dicere, cum inter ſe diſſentiant Doctores ipſi, quæ idcirco ſic expreſſit, quemadmodum veritati maximè duxit eſſe conſentanea. Sic de arbore vitæ cum Auguſtino veteribuſque locutus eſt; de fine hominis integri cum ipſo Catecheſeos ſcriptore Urſino; de remiſſione peccatorum in utroque Teſtamento cum Beza; de Sabbatho cum Calvino, & aliis; & vix ullibi ſine teſtibus magni bonique in Eccleſia nominis. Quamvis autem, ut ingenuè dicam, illi in omnibus aſſentiri nequeam, tum quod attinet interpretationes quaſdam dictorum Scripturæ, tum etiam dogmatica nonnulla, inprimis quam de Sabbatho tradit ſententiam, tamen cauſam non video, cur adſpernanda omnia, & non illa ipſa, de quibus aliquis eſt diſſenſus, magno queant eſſe uſui: quum non legis inſtar ſua eſſe velit, ſed eapropter ubique ad Scripturam provocarit, ut, normâ explorandi appoſitâ, hujus judicio delata cuncta agnoſcerentur. Eodem quo Auguſtinus conſilio, cum ait: *Quiſquis hæc legit, ubi pariter certus eſt, pergat mecum; ubi pariter hæſitat, quærat mecum; ubi errorem ſuum cognoſcit, redeat ad me; ubi meum, revocet me; ita ingrediamur ſimul charitatis viam, tendentes ad eum, de quo dictum eſt; Quærite faciem ejus ſemper.*

per. Et hoc placitum, pium, atque tutum coram Domino Deo nostro. Quod ut universi sepuamur in hac cognitionis imperfectione, mutuumque juvemus ac juvemur, animitus opto ac voveo.

JACOBUS ALTING Sacrarum Literarum & Linguæ sanctæ
Professor in Academia Groningæ & Omlandiæ.

'T IS nut, seit Augustinus, dat veele boeken gemaakt worden van veelen, met verscheidenheid van stijl, niet van geloove, ook van de selve vraagstukken, op dat de sake selfs tot veelen kome, tot sommigen dus, tot anderen so. Also hebben alle de genen geoordeeld/ die eenerley stoffe ondernoomen hebben te verhandelen/ of verklaaringen gemaakt over de selve boeken. Want immers/ so sy geloofd hadden dat alles op 't netste van desen en genen volbraght was/ sy hadden ook light konnen sien/ dat alle vorder schrijven te meer soude overtollig sijn. Maar om datse meinden eene selfde saak overvloediger/ duideliker/ of ordentliker te handelen/ of ook iet daar by te doen dat eenig gewigt aanbragte; so hebbense verstaan/ dat sy ook iet souden konnen onderleggen sonder nadeel van de voorige schriften/ of voordeel aan de volgenden. Hier door zijn so over andere schriften/ als over den Heidelbergsen Catechismus so veel Uitleggingen met verscheiden overleg/ wijse en order uitgegeeven/ die ter kenne der leesers open staan; in voegen elk sich aldergemeenst maakt het gene hy bemerkt dat met sijn oogmerk best overeenkomt. Dergelijk heeft mede geschreeven d'eerw. en verm. man D. Balthasar Bekker Doctor der H. Schrift/ en getrouwe Bedienaar des Godliken Woords in de Gemeinte tot Franeker/ en dat in de moedertaale/ ten gebruike insonderheid van sijne toebehoorders; op dat blijken mogte/ hoe verre sy in kennis hadden toegenoomen/ die nu niet meer met melk alleenlik/ maar ook met Vaste Spijse dienden gevoed te worden. Sulx heeft hy als een ervaaren en getrouw Huisvoogd opgedist/ het gene uit de Spijskamer der H. Schrift gehaald was/ en tot een heylsaam gebruik geleerdelik en godvrugtelik toebereid. Die arbeid is van losselike mannen gepreesen/ om verscheidene en treffelike saken die prijsweerdig zijn/ en ik soud hem ook van den lof die hem toekomt niet willen bekorten. Want hoewelder meer als een hoofdstuk in dat boek begreepen is/ waar in d'Auteur van de dagelixe spreek-wysen afwijkt/ nochtans merk ik dat sulx tot dien einde geschied is/ dat hy de Schrift te nader komen mogte/ en om van geestelike dingen te handelen/ die daaruit alleen moeten genoomen worden/ ook de redenen uit deselve ontleenen; op dat hy/ so veel doenlik geestelike dingen met geestelike soude zamen voegen/ aan beide kanten houdende binnen de voetstappen van den H. Geest. In sommige Vraagstukken heeft hy met allen niet alleens konnen spreeken/ vermits de Leeraars selve onder malkanderen verschillen; en heeft die derhalven so uitgedrukt/ als hem docht dat met de waarheid best overeenkwam. So heeft hy van den Boom des Leevens met Augustinus en d'Ouden gesprooken; van 't einde des menschen voor den val met Ursinus den eigenen schrijver van den Catechismus; van de vergeevinge der sonden in beide Testamenten met Beza; van den Sabbath met Calvinus, en an-

derey / en nergens schier sonder Getuigen van grooten en goeden naame in de Gemeinten. En hoewel ik / om vry uit te spreeken / hem in allen niet toestemmen kan / so aangaande eenige uitleggingen der Schriftuurplaatsen / als mede sommige leerstukken / insonderheid het gevoelen dat hy van den Sabbath leert; evenwel sie ik geen oorsake / waarom het altemaal soude te verwerpen sijn / maar veel eer deselve dingen over welke eenig verschil is van groote nuttigheid konnen wesen: nademaal hy 't syne niet als een Wet wil doen gelden / maar om die reden sich op de Schrift beroepen heeft / datmen den regel des ondersoex by brengende / alles aan desselfs oordeel gesteld / daaraan kennen mogten. Juist so als Augustinus voorhadde / als hy seyde; Al wie dit heeft als hy even seker is, hy vaare met my voort; daar hy even seer hapert, hy soeke met my; als hy zijne dwaalinge erkent, hy keere weder tot my; indien de myne, hy roepe my te rugge; Alsoo laat ons zamen den weg der liefde ingaan, ons strekkende tot hem van wien gesegd is: Soekt zijn aangesigt altijd. En die u welbehaagelik, vroom, en veilig voor den Heere onsen God. Dit wensch ik van herten / dat wy alle volgen mogen in dese onvolmaaktheid der kennisse / malkanderen helpende en van elkanderen geholpen zijnde:

JACOBUS ALTING Professor der H. Schrift en Taale in d'Acad. van Stad Groningen en Omlanden.

Getuigenissen van woord tot woord getrokken uit eenige Brieven van geleerde mannen aan den Autheur van het Boek de Vaste Spijse.

I.

Reverendi & clarissimi Vir & Frater in Christo honorande.

PErlegi pariter cum fruge & voluptate Catechetica vestra & utroque presso pollice approbo.

J. M STEINBERG.

Eerwaarde, &c.

IK hebb uw boek over den Catechismus beide met vrugt en vermaak doorleesen / en kenn het in alles volkomelik voor goed.

J. M. STEINBERG.

II.

Admodum Reverende & Clarissime Vir.

TUas gratissimas cum docta enucleatione Catecheseos accepimus. D. Heidanus decanus facultatis scribet judicium Facultatis, egoque subscribam. Sic & utiliter facis Vir Clarissime, quod laborem impendis isti doctrinæ ge-

generi, quo grex Christi in salutari cognitione mysteriorum cœlestium adolescit. Hoc verè est Christo lucrari animas regnumque ejus promovere. Secus faciunt qui arduis & spinosis quæstionibus Ecclesiam fatigant. Vale, 21 Julii 1670.

Tuæ Rev. Clar. devotus.

JOH. VALCKENIER.

Eerw: ens.

Uwen aangenaamen met de geleerde uitlegginge van den Catechismus hebben wy ontvangen. D. Heidanus Deken van de Faculteit sal 't oordeel van de Faculteit schryven / en ik sal 't onderschryven. Dus doet gy mede nuttelik / D. M. dat gy uwen arbeid besteed aan dat slag van leeringe / waar door Christus kudde in de heilsaame kennis der hemelsche verborgentheeden opwast. Dat is regt sielen winnen voor Christus / en syn Ryk bevorderen. Anders doen sy die de Kerke met swaare en duistere vraagen vermoeijen. Vaart wel: 21. Jul. 1670.

UE. &c. J. VALCKENIER.

III.

Reverende & clarissimo Vir, Domine & Frater in Christo.

GRatias ago gratissimas pro tuo munere literario. Ipse titulus non ampliùs sonat lac ἄδολον modò genitorum puerorum, sed cibum solidum adultiorum. Quod in eo loquaris cum Scripturis & ex illis, jure optimo factum: mihi enim semper placuit illud B. Petri οὐδὲν ἄτερ γραφῆς. Doleo me non satis esse callentem linguæ belgicæ; ut eam possim utilitatem capere ex erudito tuo libro, quam alii ejusdem linguæ peritiores inde sunt consecuturi.

Groningæ 11/21 Nov. 1670.

Tuæ Rev. &c.

SAMUEL MARESIUS.

Eerwaarde ens.

IK krijg u grooten dank voor uwe Letter-gifte. De tytel selfs en spreekt niet meer van onvervalschte melk voor nieuwgeboorene kinderen / maar van Vaste Spyse der Volmaakten. Dat gy daar in met de Schriften spreekt en uit de selve / dat is met seer goed regt gedaan: want ik heb altijd veel gehouden van die spreuke van den H. Petrus: Niets buiten de Schrift. 't Is my leed / dat ik niet genoeg Neerduits kan; op dat ik die vrugt uit uw geleerde boek scheppen mogte / welke anderen in die spraak beter ervaaren daar uit sullen bekomen. ens.

Groningen 11/21 Nov, 1670.

Uwer Eerw. ens.

SAMUEL de MARES.

IV.

S. P. Reverende D. Collega.

NUnquam te heterodoxum, ne quidem ex effatis hujus libelli dixerim. Si testimonium mihi dicendum esset tuæ ὀρθοδοξίας, quam ex publica prædicatione Euangelii ad populum quotidiè percipio, amplum perhibere liquido possem & velim. Vale. 17. Febr. Jul. 1671. à T. R. studiosissimo.

C. SCHOTANO.

Eerwaarde Medebroeder. Saluit.

NOoit soud ik u onregtsinnig derven noemen / selfs niet uit de uitdrukkingen die in uw boek staan. Soud ik getuigenis geeven van uwe regtsinnigheid / die ik uit uwe openbaare verkondinge des Euangeliums aan de Gemeinte dagelix bespeure / ik soude 't vrijelik seer breed konnen maaken / en ik wil 't ook wel doen. Vaar wel / 17. Febr. O. S. van uwe dienstwilligen

C. SCHOTANUS.

NOODIGE AENMERKINGEN
Op alle dese
GETUYGENISSEN.

I. DAt hier verschijnen negen getuigen / altemael beroemde Theologanten; sijnde niet alleen een genoegsaam getal / maar ook ruim viermaal so veel als de twee tegenwoordige Theologanten tot Franeker.

II. Dat het eerste is van een Faculteit / so wel als dit.

III. Dat de Poincten daar over my dese Faculteit aldersiwaarst beschuldigt / door de Leidse Faculteit van alle bedenken van onregtsinnigheid bevrijd worden: waar uit men kan besluiten van de rest.

IV. Datter niet een van allen is / die met my in alles overeenstemt / gelijk de Heer Perizonius voor hem selfs te kennen geeft: en dat niettemin de meesten mijn Boek in 't geheel so als 't leid voor goed kennen / en als stigtelik den Leeser aanprijsen; en datse 't altemaal vry verklaaren van ongesondheid in de leere. Een bewijs / datse niet hebben geoordeeld door zamenstemming / of om hun eigen gevoelen voor te staan / en te verbreiden.

V. Dat

V. Dat onder die negen vijve sijn die mijn Boek hebben goed gekeurd/eerse my kenden; gelijk de Heere Spanheim my als noch van aangesigt onbekend is. Dien volgens hebben zy niet geoordeeld door toegenegentheid.

VI. Dat de Heere Maresius, van wiennen om redenen vermoeden mogte dat zijn E. alderminst behaagen in mijn Boek heeft; echter verklaart / I. Dat ik daar in spreeke met en uit de Schriftuure: 't welk regtsinnig en schriftmatig te seggen is / II. Dat de genen die goed duits verstaan / daar uit goede nuttigheid sullen komen trekken; dienvolgens / dat het stichtelik is.

VII. Dat de Heere Steinbergius sal: ged: ongevraagd verklaarende / dat hy mijn Boek doorleesen heeft; de sturgewyse aantekeningen op sijn naam / na zijnen dood achter aan dit Franeker Advys gehecht / daar door verdacht / ja t'eenemaal onaanneemelik gemaakt heeft.

VIII. Dat de Heere Schotanus, verklaarende dat hy my niet onregtsinnig noemen kan / noch uit mijne Predicatien noch uit dit Boek; het selve by gevolge neffens mijn persoon noodsakelik voor regtsinnig kent.

IX. Dat hy derhalven 't Advys condemnatoir op den naame van de Faculteit / abusivelik heeft onderteekend.

X. Derhalven 't geschrifte aan hunne Ed. Mog. geleverd niet alleenlik voor geen Faculteits Advys, maar selfs voor geen Advys te achten is.

NOODIG ANTWOORD
Van
BALTHASAR BEKKER,
Op seker Geschrifte onder den naame van *Advys der Theologische Faculteit tot Franeker*,
Over zijn Boek
Genaamd
VASTE SPYSE
Der
VOLMAAKTEN.
D'eigene woorden van 't *Advys* zijn van stuk tot stuk op hunne plaatsen ingevoegd.

Aan d'Eerwaarde, Godsalige, Geleerde, Voorsienige, d'Opsienderen der Friesche Gereformeerde Kerken, in de ses CLASSEN van

BOLSWARD,
FRANEKER,
DOKKUM,
LEEUWARDEN,
HEERENVEEN, en
SNEEK.

Saligheid.

Annen Broeders ende Vaders, hoort mijne Verantwoordinge, die ik tegenwoordelik tot U doen sal.

Ik ben een Kristen *man, in dit* land *gebooren* en *opgevoed, onderweesen na de bescheidenste wijse der* Christelike *Wet, sijnde een Yveraar Gods, gelijk gy alle heden zyt.* Hand. 15: 23.

en 22: 1, 3. Doch ik worde ſwaarlik en veelvuldelik beſchuldigd over een Boek dat ik gemaakt hebbe, om Gods Gemeinte, die ik arm menſche neffens U E. E. van zijner Majeſteit wegen weide, met mijn talent te dienen. Maar die ik meinde dat in deſen woeker behaagen ſcheppen ſouden, hebben dien verdagt gemaakt van kwaad alloy, en mijne Vaſte ſpijſe te rauw geoordeeld om te verteeren. De breedſte Beſchuldigingen zijn op 't alderſchadelixte voorgeſteld, onder den naame van ADVYS. Wat het zy, dat ſal nu tot U E. E. aller oordeel komen; ik toon in dit NOODIG ANTWOORD, wat mijn Boek is, en die 't gemaakt heeft is den Broederen wel bekend, deſgelyx de genen voor 't meerendeel die 't my hebben doen maaken: die woonen te Franeker, te Leeuwarden en te Groningen: Sommige is 't om my te doen; maar by d'anderen is mijne kleinigheid ſo veel niet geacht, datſe mijnenthalven de Kerk en 't Land ſouden beroeren. Doch 't is hen om voor te komen, dat niemant iet aan anderen of van anderen leere, 't gene ſy niet goed vinden, die meinen dat d'algemeine leere der Kerken en d'eenparige uitlegginge der Godlike Schriften aan hun oordeel hangt. Sy meinen ook, datter geen raad voor my is, om de ſwaarigheden die ik met mijn Boek hebbe t'ontkomen, ſonder mijne gevoelens die daar in ſtaan, t'herroepen, of ten minſten te verſagten. Maar tot noch toe vind ikker niet in dat te los of te hard is; anders ſoud ik 't geerne doen; en verwagt ook noch, dat my iet van dien ſlag getoond worde, alevenveel van wien, om gelegentheid te hebben, dat ik mijne leerſame geſeggelikheid toonen mag. Doch dat ſalmen my niet konnen doen door miſduidinge van mijn doen, of ſeggen, of ſchrijven, door ſtapelinge van *Advyſen*, door dwang van Plakkaten, door menſchelik geſag of magt; maar door geſonde redenen uit Gods Heilig Woord; Of, om niet ſteeg te ſchijnen, ik ben noch te vreeden om te wijkken of toe te geeven, in al 't gene dat my getoond word anders verklaard te weſen in eenig Formulier van eenigheid der Gereformeerde Kerken, of 't gene ook buiten deſelve van alle onſe Leeraars eenpariglik is tegengeſprooken. Het komt eindelik op U E. E. oordeel aan, ſeer Waarde en Gewenſchte Broeders, waar voor dat mijn Boek van wegen de Frieſche Kerken te houden is: alſoo 't hun Ed. Mog. beliefd heeft U E. Eerw. 't onderſoek van dit *Advys*, neffens dat van mijn Boek te beveelen. Mijn vermoeden is dat d'Auteurs van 't ſelve *Advys* ſich niet geerne van d'Eerw. *Claſſen* ſullen oordeelen, veel min veroordeelen laaten: maar my aangaande, hoewel my geen menſchelik oordeel,

of van de Kerk, in de conscientie binden kan, 't sal my evenwel tot stuur verstrekken, gelijk 't behoord, van d'uiterlike bedieninge, die my van God door de Kerke toebetrouwd is. Nu bid ik dan, Mannen Broeders en Vaders, *oordeelt* tusschen ons *niet na 't aansien, maar oordeelt een regtveerdig oordeel, sonder vooroordeel* of *toegenegentheid: als uit opregtigheid, als uit Gode en in Gods tegenwoordigheid; behoudende d'eenigheid des Geestes, door den band des vreedes, ende God des Vreedes sal met U L. zijn.* Dit vertrouwt en wenscht u toe

Eerw: Godts: Gel: Voors: Geliefde V. en B.

U E.E. seer dienstwillige medebroeder en onweerdige mede-dienst-knecht des Heeren in den Heere.

B. BEKKER.

NOODIG ANTWOORD
Op seeker
GESCHRIFTE,
Genaamd

ADVYS der Theologische Faculteit der Academie van Franeker, over het Boek van Doctor BEKKER, genaamd DER VOLMAAKTEN SPYSE, gegeeven op aanschrijvinge der Ed: Mog: Heeren Gedeputeerde Staten van Friesland.

ANTWOORD.

Men noemt dit geschrift een Advys, **hoewel 't in de daad een beschuldiging is; so ingesteld, dat het bekwaam was om daar op te doen volgen een openbaar verbod der hooge Overheid tegen mijn Boek; en ingeleverd zijnde so gedreeven van luiden die 't my gunden, dat sulx metter daad daar op gevolgd is.**

Dat my dit Advys **afkomt van de** Theologische Faculteit tot Franeker, **dat doet my dubbeld kwaad; het smert my aan mijne siele, en 't krenkt mijnen goeden naam.** Want het is geen Vyand die my hoont, anders soud ik 't hebben gedraa-

draagen; het en is mijn hater niet, die sich tegen my groot maakt, anders soud ik my voor hem verborgen hebben, Maar gy zijt het, O menschen als van mijne weerdigheid, mijne Leidslieden, en mijne bekenden, die wy zamen in soetigheid heimelik raadpleegden, wy wandelden in geselschap ten huise Gods. Psal. 55: 13/ 14/ 15. Daar beneven sulk een Advys gegeeven van twee vermaarde en aansienelike Theologanten / dat is / Schriftgeleerden der Gereformeerde Kerke / onder den naame van Faculteit, als magt hebbende / en dat tegen een persoon die 't huis maar bekend is / en daar noch onder de kwaadwilligen sijne benijders heeft; wat konder anders uit volgen als een swaar vooroordeel tegen mijn Boek / en vervolgens een merkelike bresse in mijn eere / die met dat Boek staan ofvallen moest? Om noch niet te seggen 't gene elders sal te passe komen / wat onse kerken hier by lijden moet.

De Theologische Faculteit echter misbruikt hier dien tytel; indien d'Aanteekeningen op den naame van den Heere Steinbergius billik achter dit Advys gevoegd zijn. Immers geloof ik niet dat d'Ed. Mog: Heeren die in 't besonder hebben geeischt. Behoort de doode Professor mede onder de Faculteit, so is dit Advis noch niet voltoopd / noch van allen ondertekend. En behoort hy'er niet toe / gelijk men soude meinen; so mistrouwt de Faculteit haar selven de Faculteit, dat is / de magt om wel t' oordeelen; door diense den dooden te hulpe roept / die my met zijn oordeel geholpen heeft als hy nog leefde.

Ik weet ook niet hoe 't by komt dat dit Advys so lang geworden is. Want de Heer Arnoldus hadde maar 8. of ten hoogsten tien pointen / tegen mijn Boek begreepen / die hy den Gecommitteerden onses kerkenraads op een briefje vertoonde / alsse met hem spraken van zijn besonder Advys; en de Heere Schotanus hadder maar een / wanneer hy my van zijne en des Heeren Arnoldi Aanmerkinge door letteren berigtte. Dienvolgens is 't bedenkelik / datter van elders nieuwe stoffe by gekomen is / om dit geschrifte so veel breeder uit te meeten.

't Is so / dat d'Ed: Mog: Heeren een Advys van de Faculteit begeerd hebben; maar datse van selfs bewoogen zijn geweest om die Aanschrijvinge te doen / kan in my niet komen; en ik vind'er weinig die 't elooven.

Hoewel dan dit Geschrift om voorige en volgende redenen voor geen Advys der Theologische Faculteit te houden is; so sal ik echter in mijn Antwoord den Naam van Advys en Faculteit alleenlik tot behulp der memorie en uit gewoonte gebruiken / sonder vooroordeel tot mijn nadeel: alsoo ik my aan de naamen weinig stooren magh.

A D V Y S.

WAt de Voorredens aangaat / smaakt na Laatdunkenheid / Waanwijsheid en Verachtinge der gemeene wijse van onderwijsinge / tot noch toe in de Gereformeerde Kerken en Scholen gebruikt.

ANTWOORD.

Sonder iets goeds van mijn Boek te seggen / of van hunne genegentheid tot den Auteur / begint het de Faculteit van 't hoofd af te berispen. Maar hebben ook de Heeren Gedeputeerden hun Oordeel wat de voorreeden aangaat, van hen geeischt? Ik hebbe die uit opregtigheid lange voor af doen drukken / om 't oogmerk en 't beleid van mijn schrijven te toonen / aan degenen dien ik 't Boek gaf t' overweegen. Dat ik om best doe / dat duiden sy ten ergsten. Want daarin gy eenen anderen oordeeld, veroordeeld gy u selven: want gy die oordeelt doet deselve dingen. Rom. 2: 1. Ondertusschen ware wel te wenschen / dat in 't doorsien van de Boeken by Classen, Synoden, Faculteiten, mede op de Voorredens wierden gelet / om alle vleijinge en gewinsoekinge te weeren. 2 Pet. 2: 3. 2. Kor. 2: 17. Niet dat men geen Schriftuurlik boek aan d'Overheden en aansienelike luiden toeeigenen mag / gelijk Lukas aan den voortreffeliken Theophilus; of eenige vereeringe voor den suuren arbeid ontvangen / die doch anders niet al te wel beloond word: maar dat ik in desen deelen liever onbelemmerd ben; waartegen degenen die luidst over my roepen / aldereerst swijgen moeten. En ik ben van gevoelen / dat die Schrijvers alderswaarschijnelikst Gods Eere / en de stigtinge der Gemeinte soeken / die door hunne Voorredens de minste begeerte tot winst of gunst van menschen toonen.

Mijn arm boexken reist op sijne eigene kosten in de weereld / van niemant iet begeerende / maar elk sijnen dienst biedende: Daar men anders den Voorreedens van sommige schrijvers een groot deel danken mag / dat de weereld hunne Boeken heeft.

Dien drievoudigen missmaak van mijn Voorgerigt heb ik echter in 't bereiden mijner Vaste Spijse niet vernoomen: verneemse ook noch in 't herkauwen niet. Geene Laetdunkenheid: want ik my niet dunken laate 't gene ik niet en ben; daar my dunkt dat ik so weinig ben / als 't begin en einde van de Voorreden wijst. Geene Waanwijsheid: vermits ik slegt ben in woorden / om slegt te schijnen in weetenschap. Geene Verachtinge der gemeene wijse van leeren: want wie prijst de maniere van onderwijsinge / die men segt dat ik verachte? en wie segt / dat het de gemeene wijse is / die maar van sommigen gevolgd word / en daar in so veel verschil is? Had ik de schrijvers / welker woorden ik in de Voorreden stelle / met opset willen verachten / ik had hunne naamen niet gespaard / en noch vry meer uit hunne boeken bygebragt / dat niet alleen verachtelik / maar ook belaghelik is / en daar in de Faculteit vry wat meer soude te doen vinden / indiense die gelijk mijn boek wouden siften. Maar al wat ik in de Voorreeden doe / dat is reden te geeven van mijn schrijven. Sommige schrijvers verachten dikwijls en verkleinen kwanswijs hun eigen werk / om in hunne laatdunkenheid nochtans nederig te schijnen. Maar 't is malkallen: elk houdtet met zijn eigen maaxel. Want deugen hunne boeken /

ken niet / waarom houdense die niet 't huis? Die een ander iet nadoet / die gelooft dat hy 't beter maaken sal / anders soude hy den arbeid liever spaaren. Niet dat hy sich selven daarom voor beter meester houd; maar hy gelooft / dat een minder wel iet kan verbeteren in een wijse van doen / die eerst van meerder gevonden is. Blijkt dat in alle dingen niet? En meintmen dan iets te verbeteren / men is schuldig daar af reden te geeven / en te toonen watter aan 't werk scheelde eer sy 't hen onderwonden. Dat doe ik in de Vodrreden: en doe ik 't niet wel; men sal my moeten toonen / waarin dat mijn Laatdunkenheid, Waanwijsheid en Veragtinge van anderen bestaat.

ADVYS.

Voorts / het Boek selve betreffende / so als het in de Letter leit / vinden wy aanstootelike stellingen en Uitdrukkingen / die na Ongesondheid in de Substantie van de waare Leere smaken; ende daar benessens veele Nieuwigheden en Vreemdigheeden in den bevang der Leere / in de Kerken van Friesland nooit voor desen dus rauw gehoord en voorgesteld.

ANTWOORD.

WAt al omhaalen maakt de Faculteit in dit Voorstel van hun Advys. Men hoort haar spreeken / I. van Ongesonde Leere selfs ten aansien van de Substantie; 't welk schrikkelik is: II. van Nieuwigheden en Vreemdigheden, niet weinig maar Veele; die sy seggen dat altemaal in mijn Boek te vinden zijn. Want sy hebbenser in gevonden / seggense; en sy neemen 't wis / om achterna niet beschaamd te staan. Voor eerst / so als 't in de letter leid, seggense: Dat is so veel / als osse seiden; hy mag 't wel anders meenen / maar de woorden brengen 't so mee; wat weeten wy / hoe hy 't verstaat? Maar om hen hier in voort te helpen / ik bekenne / dat ik 't altemaal so verstaa als 't in de letter leid; want ik den naame niet hebben wil / dat ik duisterlik of dubbelsinnig geschreeven hebbe. 't Behoeft dan niet / dat de Faculteit hier so kommerlik spreekt van Stellingen en Uitdrukkingen die aanstotelik sijn / om datse na ongesondheid smaaken. Want in 't Besluit seggense doch regt uit / dat het ongesondheden der leere sijn die mijn Boek inheeft. Van mijne Nieuwigheden en Vreemdigheden spreekt de Faculteit sorgvuldelik / doordiense my die alleenlik schijnt toe te schrijven *secundum quod*, voor so veel alsse dus rauw van my sijn voorgesteld; sijnde anders misschien niet geheelik ongehoord in de Friesche Kerken. Welke laatste bepaalinge mede te kennen geeft / dat sulke leeringen so als de mijne buiten de Friesche Kerken / en nochtans binnen de Gereformeerde wel zijn voorgesteld. En dan geeft my vreemd / dat een Friesch leeraar niet soude mogen overeenstemmen met uitlandige leeraars / huisgenooten Gods.

Maar

Maar hoe omsigtelik dat de Faculteit hier spreekt / so moet ik echter noch iet vraagen om hen wel te verstaan. Aangaande 't eerste deel / I. Wat de Substantie van de Leere is? d'Eerste gronden / daar al 't ander op rust; of de wesentlike deelen / van welken men niet een kan krenken sonder het wesen selfs te veranderen? Dan is 't noch niet klaar / hoe verre dat dit wesen strekt/ of hoe diep dit fondament; wat tot de Substantie der leere behoort of niet? En ik wil hen so veel jaaren tijd geeven om dit regt te raaden / als Simson sijnen bruilofts gasten dagen gaf. Rigt. 14: 12. II. Wat ongesondheid in de ware leere? en of die ongesond kan zijn; of waar, in diense ongesond is? want is de leere waar en onvervalscht, so is het woord daar af (so als de woorden liggen) insgelijx gesond en onverwerpelik. Tit. 2: 7. 8. III. Hoe mijne stellingen en uitdrukkingen na ongesondheid smaaken? Want de schuld van die wansmaakelikheid kan so wel in de maag / op de tong / in de lugt / als in de spijse zijn. Of misschien smaakt die sonder sausse niet / datmen door kunstige schoolwoorden het regte verstand moet geeven aan 't gene met naakte woorden der H. Schrift alderdvoegelijxt verklaard word. Of wederom / smaaktet, dat sy so veel als gelijktet daar na? So is 't dan juist so niet. Men heeft niet te seggen waar mijn Boek na smaakt, maar wat het is.

Aangaande het tweede; Nieuwigheden en Vreemdigheden, dat versta ik wel: want het is te seggen Leeringen die te vooren ongehoord en niet van den gewoonliken stijl zijn. Doch 't sal my met Gods hulpe ligt zijn in dit Antwoord te toonen: dat het altemaal Oud is / wat sy in mijn Boek berispen; en dat het gene sy daar tegen stellen Nieuw is. Daar van oordeele de bescheidene leeser.

Maar genoomen dat mijn schrijven nieuw ware; soude 't daarom vreemd sijn? Immers als 't niet vreemd van Gods Woord is / so kan 't my niet te nieuw sijn; die gaerne als een Schriftgeleerde Huisvader tot Gods Kooningrijk onderweesen, niet alleenlik d' Oude en bekende leeringen volgens Gods Woord gebruiken; maar ook Nieuwen daarby uit den selven Schat wil soeken. Matt. 13: 52. Die Oudheden waren eertijds Nieuwigheden. d'Ouden hebben die voor haar en ons gebonden: wy moeten dergelijke voor ons en onse nakomelingen soeken / om by hen oud te worden: Want wy zijn noch lange niet ten einde gekomen. In alle volmaaktheid hebb ik een einde gesien, maar Gods woord is voor ons te wijd. Psal. 119: 96. Want siet / wat een klein stuxken der sake hebben wy maar van hem gehoord: Job 26: 14. Daarom / ondersoekt de Schriften; Joh. 5: 39. Die soekt die vind. Matt. 7: 8. Wat nu verder de Bevang der leere te seggen is / dat en bevang ik in mijn verstand niet / als voor een vreemde uitdrukkinge om mijne vreemde uitdrukkingen aan te wissen. Ten sy dat men die verklaare met de woorden des Auteurs van de Lijkrede over den Dood van den Professor Steinbergius, in de Voorrede / *Catecheses, Symbola, Confessiones, Synodorum decreta unitatis & uniformitatis in religione conservandæ & ad posteros propagandæ* UNICUM *esse* VINCULUM; dat de Catechismen, Geloofssommen, Belijdenissen, en Besluiten der Synoden d'EENIGSTE BAND zijn, om de waare leere en den Godsdienst te bevangen / of te bewaaren,

ren en tot de nakomelingen voort te planten. Nochtans weeten wy/dat d'eenigheid des Geestes is de band des vredes, en dat d'eenigheid des Geloofs verkreegen word door de waarheid te betragten in liefde. Efes. 4: 3/ 13/ 14. welke is de Band der volmaaktheid. Koloss. 3: 14 Door desen volmaakten Band hadden de Heeren Broederen my en mijn Boek en Leere gemaklelik konnen bevangen; sonder so veele Niewigheden en Vreemdigheden daarin te sien / of veel eer daar tegen in te brengen.

Dit doet de Faculteit / (moet ik met verlof nog seggen) op een seer verwerde manier. Onder d'Ongesondheden brengen zy drie stellingen / waaraf de derde van den Boom des leevens naderhand tot de derde slag van Niewigheden en Vreemdigheden gesleept word. Onder welke wederom eenige Uitdrukkingen komen / daar sy by seggen / 't is puur Sociniaans, gelijk op XXIV. §. 42. of 't is grouwelik geseid, als op XXVII. §. 84. of dat het een geslagen Sociniaan sal beter maaken, gelijk op XXIX. §. 103/ 104/ 105. Hoe kan dese ordere bestaan.

ADVYS.

Stellingen die na Ongesondheid in de Substantie van de Leere smaken sijn dese:

1. Dat God Almagtig met Adam in den staat der volmaaktheid geen verbond der werken heeft opgerigt.

2. Dat God geen eewig en geestelik Leven boven het Aardsche in 't Paradijs heeft beloofd aan Adam.

3. Dat de Boom des Levens geen Sacrament geweest is van dit geestelik en eewig Leven in den Hemel: maar natuurlike kragt in sich selve soude gehad hebben / om het natuurlik Leven te conserveeren. Hoofdst. VI. pag. 57. 58. vr. 43. 44. 45. vergeleeken met Hoofdst. XI. pag. 135. vr. 9.

ANTWOORD.

Professoren in dese selve stad / Leden van de gemeinte daar af ik door Gods goedheid selfs een Herder ben / en d'eene noch onlangs met my geweest is / mijne gewoonlike toehoorders / mijne medearbeiders / mijne Vaders in 't Evangelium; die seggen van my / dat dese Stellingen na Ongesondheid in de Substantie der Leere smaaken: en de Heeren van de Faculteit tot Leiden / waar van d'Oudste my maar eens / de Jongste my nooit gesien heeft / die bekennen datse so scherpen gesigt niet hebben om te konnen sien of merken, schoon neerstelik toesiende, iet dat na ongesondheid in desen deele gelijkt; maar verklaaren dat het klein verschil 't welk hier alleenlik over d'uitlegginge van eenige schriftuurplaatsen valt / door den band des vredes en der liefde ligtelik bevangen word.

Wat nu dese drie Stellingen betreft / de twee eersten staan in mijn Boek niet. Dat verstond de Professor Schotanus ook so / die den 7. Novemb. 1670. zijne eenigste beswaarnis over mijn boek met dese woorden aan mijn schreef: *Ego in tuo scripto id non possum probare, quod cap. VI. §. 45. VIDERIS indicare, Adamo nullum promissum Vitæ Eternæ, eoque nec Fædus Operum in statu innocentiæ datum fuiße.* Ik kan in u Boek niet goed vinden, dat gy in 't VI. Hoofdst. §: 45. SCHYNT te bet kenen, dat aan Adam in den Staat des Onschulds geene belofte des Euwigen Leevens, dienvolgens ook geen Verbond der werken gegeeven is. Heeft de tijd zedert doen sien dat ik dit uitdrukkelik stelle / 't gene ik doe slegs scheen aan te wijsen? En is dit al mijne Ongesondheid in de Substantie van de Leere; so leitse diep verborgen. Niet dat ik eenige stelling van de drie ontkenne: maar dat zy die t'onregt uit mijn Boek willen haalen. Is mijne leere dan hier in ongesond, so raaden zy de siekte / sonder die te merken. Want van een verbond voor den Vall handel ik nergens. Van hoogere beloften seg ik slegts / dat het niet en blijkt: daarom konde 't anders noch wel wesen. Van den Boom des Leevens meld ik ook niet / dat hy geen Sakrament was; maar stell alleenlik dat hy natuurlike kragt in sich selve gehad heeft: en veele van onse Leeraars: seggen 't beide / als flus sal blijkken. Maar nu soud ik geerne weeten hoe dese Stellingen de Substantie van de waare Leere raaken; want daar is niet een Catechismus, die ik gesien hebbe / niet eene Belijdenis der Protestanten en Gereformeerde Kerken / dier ik elf verscheidene geleesen hebbe / niet een Synode daar ik van weet / die van een Verbond der Werken of Hemelsche Beloften voor den Vall gewaagt. Behelsende dan de Catechismus de Belijdenissen, de Besluiten der Sinoden, de geheele Substantie van de Leere niet / indiense / (als wy flus verstonden) d'eenigste band sijn van de waare Religie? Is aan die dingen so veel gelegen / hoe hebbense dan die altemaal so overgeslagen; datmer nergens iet af vind? Maar laat ons hooren wat de Faculteit segt. Die bewijst hunne beschuldiging hier mede / dat dese stukken I. overeenkomen met de Leere der Socinianen / II. en datse strijden tegen 't gevoelen der Gereformeerden en tegen 't gevolg van hunne Leere.

A D V Y S.

Dit zijn Poincten en gevaarlike Stellingen / den Sociniaanschen schrijvers gemeen. *Socinus lib. contra Puccium de Statu primi hominis. Smalcius de divinitate D. C. cap. 7. Ostorodus inst. cap. 5. paragr. 38. Vodorius in compendiolo Socinianismi cap. 2. Catechesis Racoviana pag. 202. Volkelius de vera religione lib. 2. cap. 8. pag. 15. § Restat ut &c. Neque enim videmus, Deum Adamo, si arboris illius fructu sibi temperet, aliquod Obedientiæ præmium polliceri: sed nisi dicto se audientem præbeat, interitum denunciare. Episcopius Inst. Theol. cap. 10. pag. 22. Et notatu dignum est, Legem primo homini latam, nulla boni novi aut meliores promissioni san-*

citum fuisse, sed sola malorum aut mortis comminatione. Carcellæus, Uitgeever van de werken van Episcopius segt aan de kant van 't gequoteerde Paragrapho. *Exemplum illius in Adamo, cui comminatio solum facta est; nulla promissio.*

ANTWOORD.

DEse Stellingen zijn den Sociniaansen schrijveren gemeen, is so veel gesegd / als datse Sociniaans zijn. Dat kannen ligt van iemant seggen: al spreekt hy nog so regtsinnig. De Heere Schotanus heeft zijn besonder gevoelen over den Artikel Nedergedaald ter Hellen in een besonder boekken *de descensu ad inferos* verklaard. Hieronymus Alutarius Predikant tot Gorinchem / schrijft in zijn boek van Gorinchems Watersnood / dat die uitlegginge van Schotanus Sociniaans is. Maar zijn E. heeft sich daar af bondig en ernstig gesuiverd in *Bibliotheca sacra.* Voorseker sal ik ook so doen met hulpe van God / al segt de Faculteit dat mijne stellingen Sociniaans zijn. Maar dewijle 't haar seer doet wanneermen hen voor Socinianen scheld / zy behooren 't een ander ook niet te doen / Matt. 7: 12. Luk. 6: 31.

Maar waarom houdense my hier voor Sociniaansch? Om dat ik dese stellingen met de Socinianen gemeen hebbe. Want daar door zijn 't gevaarlike stellingen. Al wel: 't is dan ook gevaarlik te stellen / dat God een is, en dat Christus de Heilige Gods is, en diergelijke: want dat hebben wy niet alleenlik met de Socinianen / maar ook met de Duivelen gemeen. Jac. 2: 19. Mar. 1: 24. Gevaarlik / ja ten hoogsten schadelik is't voor d'eenigheid des Kristendoms / 't welk door eindeloose twistvraagen / so jammerlik gescheurd en geschonden word / datmen hedendaags meer arbeid om van andere Gesindheden te verschillen als om deselve met ons te vereenigen. Niet dat ik segge / dat wy met de Socinianen souden konnen eens worden; dat zy verre: maar dat wy op sulke wijse met hen twisten moeten / waar door wy toonen / datwe niet uit lust maar uit nood van hen verschillen; door loutere liefde tot de waarheid / die ons so weerd zijn moet / dat wy die ook in de vijanden der waarheid erkennen. Of meinen wy / dat God juist gehouden is / ons alleen in besondere verschillen / in alle duistere saken 't regte verstand te geeven? Is 't ons niet genoeg / dat Gods vaste fondament onder ons staat? Kan Gods volk 't niet tuigen datse mede verligt worden door eenen Bileam uit den Lande van Pethor; dien d'oogen geopend zijn, eenen hoorder van Gods redenen, en die de weetenschap des Aller-hoogsten weet? Num. 24: 3/ 4/ 15/ 16. Is Gods Woord van ons uitgegaan, of isset tot ons alleen gekomen? 1. Kor. 14: 36. Wat wy ons inbeelden! wy kennen ten deele, en wy profeteerden ten deele. 1. Kor. 13: en wat een kleen stuxken der sake hebben wy van hem gehoord? Job. 26: 16. Met dat weinige verbinden wy ons te samen / door Belijdenissen / Catechismen en om so verre als wy gekomen zijn, na den selven regel te wandelen, Filip. 3: 16. Maar 't geen'er noch behouden is / sal God dat gehouden zijn / ons juist al-

alleene t'openbaaren? Wy hebben nu so veel voor uit: laat ons mede iet gunnen aan de genen die iet andersins gevoelen; oft God veel eer door dien weg voor hadde/ ook de meest verschillende Kristenen/ door erkentenis der waarheid in liefde te brengen tot de wenschelike enigheid des geloofs. Och dat wy nooit het kwaade goed hieten, en het goede kwaad. Jes. 5: 20. om dat wy de kwaden niet en konnen verdraagen; 2. Tim. 2: 24. maar alle gouden houd dat ten bouwe des tempels diend/ blijdelik aannaamen; al komt het een uit Libanon en 't ander uit Ophir, Heidense Landen. Dat wy ons den arbeid selfs van Tyriers lieten welgevallen/ alsse dien besteeden willen tot stigtinge van Gods Huis! Van Zion sal gesegd worden, die en die is daar in geboren; de Heere salse rekenen in 't opschrijven der volkeren; seggende, dese is aldaar gebooren. Psal. 87: 3/ 5/ 6.

Hoe veel verschiltet hier af/ dat d'E. Faculteit Episcopius en Curcellæus: mede onder de Socinianen telt/ dat zy nooit en waaren dan in eenige pointen: en Curcellæus, die andersins genoegsaam door zijnen naame bekend is/ word hier beschreeven als d' uitgeever van Episcopy boeken: daarom ook al een Sociniaan of halve die Sociniaanse boeken uit geest. Niet echter/ dat ik voor die twee schrijvers strijden wil/ die my niet aangaan; maar dat ik my vreemd houde van sulke bitterheid.

En zijn mijne stellingen den Sociniaanschen schrijveren gemeen, ik en hebs' altoos van hen niet geleerd; maar van Gereformeerde Leeraars/ van regtsinnige Oudvaders/ van den H. Geest selve uit zijn heilig woord: Heeft my Gods woord dan tot een Sociniaan gemaakt/ so verblijde ik my dat ik een ben. Maar de Faculteit segt anders.

ADVYS.

Dese Leere strijd t'eenemaal tegen 't gevoelen der Gereformeerde kerken: 't welk onder anderen met klaare woorden te vinden is in de Voorreden der Oversettinge onses Nederlandschen Bibels over 't eerste Boek Mosis ende over 't Nieuw Testament/ en daar voor sich met grondige schriften gekant hebben alle onse Scribenten/ voornaamelik *Rivetus*, *Paræus*, *Hoornbeek in Socinianismo confutato de Fœdere Dei*, *Maresius in Hydra*, *Maccovius in Antisocino*, *Cloppenburg in Antismalcio loc. comm. de statu hominis ante lapsum disp. 5. Compend. Socinianismi refutati cap. 2. Coccejus summa Theologie cap. 22. & 23. de Fœdere operum & vite sacramento. Idem summâ doctrine de Fœdere, operum & legali Justitia cap. 2. per totum*, ende andere ontallike meer.

ANTWOORD.

Sy bewijsen met veele Getuigen/ dat mijne stellingen strijden tegen 't gevoelen der Gereformeerde kerken. 't Soude korter en bondiger zijn/ sose beweesen datse strijden tegen Gods Woord. Tot de Wett en tot het Ge-

tuigenisse, sose niet en sullen spreecken na dit woord dat geenen dageraad en
heeft. Jes. 8:20. want God is waarachtig, alle menschen leugenachtig. Rom.
3:4. Maar genoomen / menschen hadden hier te seggen / hoe bewijst de Fa-
culteit dat de menschen der Gereformeerde Kerke dit gevoelen verwerpen?
Eerst met de Nederlandsche Oversetters / en dan noch seven van onse Lee-
raars. Nopens beiden hebb ik dit te vragen / Of de Heeren van de Faculteit
sich selven wel willen laaten oordeelen uit de Nederlandsche Oversetters en
Gereformeerde Leeraars? want sy beiden ook onderling in veele dingen ver-
schillen. Immers sal ikse van beiden hier na in andere stukken voor mij in-
brengen: geld hun getuigenis tegen my 't geld ook tegen de / Faculteit / diese
eerst als geloofweerdig hebben ingebraght. *Si quis testibus usus fuerit, iidemq;*
testes adversus ipsum in alia lite producantur, non licebit ei personas eorum ex-
cipere, nisi ostenderit inimicitias inter se & illos postea emersisse, ex quibus testes
repelli leges præcipiunt. L. 17. C. De Testibus. So iemand Getuigen by brengt,
en dat deselve getuigen in een ander pleit tegen hem worden voorgebragt, so mag
hy hunne persoonen niet werssen: indien hy niet kan toonen, dat naderhand ee-
nige vyandschap tusschen hem en haar ontreesen is, waarover de wetten gebieden
de Getuigen te weeren. So seggen de reghten. Nu / dit laatste heeft hier geen
plaats: alsoo dese Getuigen van de Faculteit en van my te gelijk worden in-
gebraght / en dat op een na alle na hun dood. Waarom verwerpen dan de Hee-
ren mijne uitlegginge over Rom. 3:25. in 't stuk van de Rechtveerdigmakinge /
die sy hier na voor de dertiende van mijne Nieuwigheden en Vreemdigheden
stellen? hoewel deselve met onse Oversetters over een stemt / en van Clop-
penburg beweerd / en van Coccejus insonderheid ernstelik gedreeven word.

In 't besonder nu onse Oversetters belangende / die braave mannen / de
roem van Nederland / waren sy de Gereformeerde Kerke? Is die nergens
dan in Nederland? Seggen 't andere Oversetters ook 't gene sy seggen? Dat
vind ik niet. Somen nu eens nieuwe Oversetters stelde / die van de voorigen
niet en wisten; souden die juist ook een Voorreden schrijven so als dese? Maar
de Kerken hebben die in 't gemeen goed gekeurd / sult gy seggen 't Is wel / want
sy vonden niets in deselve dat onstightelik was: maar daarom hebbense sich
niet verbonden aan ieder woord dat in de Voorreden staat. Flus toonde ik de
woorden van D. Arnoldus, seggende / dat onse Leere door Catechismen / Be-
lijdenissen ens. bepaald is / sonder van d'Oversetters te melden: Hier behelpt hy
sich daar mede alleen / sonder iet van de rest te reppen: een seker bewijs / dat hy
binnen de paalen der Gereformeerde Religie niet en blijft / om te bewijsen dat ik
die te buiten ga. Maar waarom loopt hy so voorby die paalen diemen niet ver-
setten mag? om datter niet een is daar hy merk of perk aan vind aangaande de-
sen weg. Sullen sich dan de Gereformeerde buiten Nederland binnen 't perk van
onse Oversetters schikken? Of bepaald dat ons alleen / d'anderen niet? So zijn-
der dan scheidpalen tusschen onse en andere Gereformeerde Kerken. Siet eens /
waar dit wederom heen wil. God behoede ons voor meer verschil! wy hebbens
genoeg. Maar hoe konnen onse Oversetters hier een regel zijn / van wien onse
eigene Nederlandsche Leeraars / van wien de beide Heeren in de Faculteit sel-
ve

ve so dikwijls verschillen; gelijk sy beiderzijds doen van malkanderen / so in
't oversetten als in 't uitleggen van de woorden der H. Schrift. Aangaande
d'Oversetters / 'tis in hunne Aantekeningen overvloedelik te sien. Onse
Faculteit / siet eens / hoe sich die aan onse Oversetters houd. Die seggen
dat Gen. 1: 2. en v. 9. en 3. van eenerlije wateren gesprooken word: D. Ar-
noldus spreekt dat tegen / *Luc. in Teneb.* Gen. 2: 17. verstaan d'Oversetters
driederleyen dood: Arnoldus maakt dien vierderley. d'Oversetters seggen
dat Jesta sijne dochter niet gedood heeft / Right. 11. Arnoldus segt / hy heeftse
gedood / *disput de voto Jephte.* Wederom / Genes. 1: 16 / 18. verstaan d'Over-
setters dat de Maane groot genaamt word / ten aansien van hare uiterlike ge-
daante; Arnoldus seid dat het so niet en is. Doch alle geleerde mannen zijn
selfs oversetters genoeg: en sulx was ook het bescheiden oordeel onser Ne-
derlandsche Oversetters / die nooit voor hadden hunne uitleggingen tot re-
gelen voor anderen te maaken / die sy alleenlik den wegh geweesen hebben;
laatende op veele plaatsen uitdrukkelik aan den leeser de vryheid van sijn ei-
gen gevoelen.

Het sevental van de Gereformeerde Leeraars vergroot de Faculteit noch
met ontallike anderen meer / die sy niet en noemt. Maar laat eens sien / of de
genen die genoemd zijn / hen tot dit getal toe vast staan sullen. Rivetus staat
voor aan / en siet hier is'et strax al mis. Want hy Exerc. XIX. in Genesin ver-
haalt onder de drie behulp middelen van 's menschen onsterflikheid voor den
val / na de meeninge van Scotus; *contra defectum caloris naturalis aut primigenij
humoris provisum erat homini specialiter per Arborem Vitæ, cujus fructus præter vim
alendi & nutriendi vim etiam habuit reparandi humidi radicalis & in primigeniam
puritatem restituendi; item corroborandi & redintegrandi caloris nativi.* Tegen 't ge-
brek der natuurlike warmte en oorspronkelike voghtigheid was de mensche
voorsien besonderlik door den Boom des Leevens; wiens vrucht behalven de
groeisame kracht en voedsaamheid, ook kracht hadde om 't oorspronkelik
voght te vernieuwen, en tot d eerste suiverheid te herstellen; als mede om de
natuurlike warmte te versterken en te herstellen. Hier op seid Rivet, *Nec re-
jicimus quæ dicuntur de remedijs à Deo homini præparatis*; wy verwerpen ook
niet het gene gesegd word van die hulpmiddelen, welke den mensche van God
sijn toebereid. So verwerpt hy dan ook niet dat de Boom des Levens sulk
een middel geweest zy. Siet vorder Exerc. XL. op Genes. 3: 23. Rivetus word
hier dan niet trouwelik genoemd; en so vermindert het getal van seven / op
ses getuigen. Ik behoef derhalven maar ses by Rivetus te voegen om met
stemmen boven te raken / als 't immers so wesen moet. Laat sien of ik dat
halen kan.

Tot dien einde sal 't ook evenveel zijn / of ik een van dese drie stellingen of
alle drie zamen in onse schrijvers toone; nademaalse de Faculteit ook zamen en
onder een vermengt: te meer also d'een uit d'andere dog volgt / so dat wie 't ee-
ne stelt die staat ook 't ander toe.

II. *Petrus Martyr* L. C. *Class* II. C. 1. §. 51. *Primus homo cibos habuit quibus
aleretur & alijs Fructibus adversus naturæ defectum vescebatur; sed Arbore Vitæ con-
tra*

tra vetustatem. Nam per illam fiebat ut absumtum quod resarciebatur non minoris bonitatis & perfectionis esset, quam id quod erat amissum. d'Eerst mensch hadde spijsen daar van hy sig voedde en andere Vrugten tegens 't gebrek der natuure; maar van den Boom des Levens tegen den Ouderdom. Want daar door gebeurde, dat het geene hersteld wierd in plaatse van 't geene verteerd was, also goed en volkomen was al 't gene datter verlooren was. III. Piscator over Genes 2:9. gelooft eerder dat de Boom des Levens so genoemd was wegen sijne natuurlike kragt, als om dat hy een Sacrament was: en dat bewijst hy uit Openb. 22:2. Spreuk. 15:4. Voegt hier by twee vermaarde Leeraars der Fransse Kerken IV. Joh. Mestrezat en V. Amyraldus, die noit van Socinianery besmet was *disp. salm tom. I. disp de tribus Fœderibus divinis* P. 214. §. 11, 12. VI. Calvinus over Gen. 2:7. vergelijkt Adam soo met Christus, dat hy van sijnen staat voor den val juist so spreekt als ik. 't Is te lang om uit te schrijven / die sijn Commentarien heeft / gelieve 't daar te leesen en te overweegen. Van den Boom des Levens seit hy wel dat die 't leeven niet en gaf; maar echter ook geen ander leven versegelde als de mensche doe hadde / *sed ut symbolum ac memoriale esset vitæ Divinitus acceptæ*, maar om een kenteken en gedenkteken te wesen van 't leven dat hy van God ontfangen hadde; niet dat hy ontfangen soude. *Voluit igitur hominem quoties Fructum Arboris illius gustaret in memoriam revocare, unde vitam haberet; ut se agnosceret non propria virtute, sed Dei unius beneficio videre.* So wilde God dan de mensche, so dikwils als hy de Vrught van dien Boom smaakte, in gedaghtenis brengen, van waar dat hy 't leeven hadde; (niet van waar dat hy een ander leeven hebben soude) om hem te doen erkennen dat hy niet door eigen kraght, maar alleenlik door Gods weldaad leefde. VII. Ursinus selfs / wiens Catechismus ik verklaare / die en droomde nooit van sulk een verbond. Want daar hy van den Staat des menschen voor den Val spreekt over de 6. vr. En daar na van 't Verbond achter den 5. Sondagh; maakt hy geen gewagh van Gods Verbond met Adam; geen ander stellende / als 't gene God met den gevallenen mensche gemaakt heeft om hem weder op te reghten. 2. Van hemelsche beloften weet hy noch veel minder: want hoort wat hy seit. De mensch is geschapen geluksalig, God volkomelik kennende en prijsende: dit is sijne volmaaktheid geweest, welke hy in de scheppinge terstond gehad heeft: en met een is hy geschapen tot dien einde dat hy sodanig altijd blijven soude; dienvolgens niet dat sijn staat in beter konde veranderd worden. 3. 't Is waar / dat in den duitschen Ursinus ook van den Boom des Leevens staat / dat die een teken was; ('t welk ik om der ongeleerden wille vermaane) maar daar staat op de kant BAST. Dat is te seggen: dat die woorden tusschen twee haarkens [] ingeslooten uit Bastingius genoomen zijn. Want d'Oversetters hebben Ursinus met byvoegsels van andere schrijvers vermeerderd. Ik seg derhalven / so Ursinus leesde / hy soude selfs belijden / dat ik sijnen Catechismus wel verklaart hadde. 't Gene de Faculteit in my voor Nieuwigheid en Vreemdigheid keurt / dat hebb ik gesteld / om te toonen / dat de stellingen die sy maken / nieuw en vreemd zijn / sonder vastigheid; om mijnen leeser niet dan vaste spijsen te geven /

geven/ en sijne niewsgierigheid te teugelen: seggende met den ouden *Spanheim in Cham. Contr. Sacram. cap.* 8. §. 5. *Ridiculum ni quirere in statum qui nec futurus sit nec fuerit.* 't Is spottelik, ondersoek te doen na sulk een staat die nooit zijn sal, noch geweest is. Nu ben ik al boven 't getal der hedendaagse getuigen die ik van doen hadde/ salder noch eenen by doen/ die de saake met reden in 't korte bevat. VIII. Henricus Alting, eertijds voortreffelik Leeraar eerst te Heidelberg/ daarna tot Groningen/ heeft in den jaare 1642. zijn gevoelen over dese vraage in den Catechismus/ aldus beschreeven. *Fœdus naturale, id est Lex impressa naturæ formâ fœderis* 1. *nuspiam dicitur in Scriptura* 2. *nec habet requisita pactionis mutuæ quæ in fœdere.* 3. *nec solennem sanctionem & confirmationem. Nam quod ex Gen.* 2 v. 9: 16. 17. *adducitur, non sufficit. Confer. exempla Gen.* 15: 17. *Exod.* 24. Een Verbond der natuure, dat is de Wet de natuur ingeplant by vorme van een Verbond 1. word nergens genoemd in de Schrift, 2. en heeft ook niet 't gene vereischt word tot onderling verdrag, so als in een verbond, 3. noch ook geene staatelike instelling of bevestiginge. Want het gene uit Gen. 2: 9, 16. 17. word bygebragt, is niet genoeg. Vergelijk d'exempelen Gen. 15: 17. Exod. 24. Met dese en diergelijcke redenen sal ik mijn gevoelen als 't de saak verder eischt/ staande houden. Ook sal geen van d'Oudvaders ligtelik gevonden worden/ die van eenig verbond der werken voor den val gewaagt. Altemaal noemen zy 't een Wet/ 't gene nu een Verbond heet. Sy wisten van geen Verbond sonder Middelaar. Ondertusschen/ magmen so spreeken/ ik sta toe/ datter een Verbond was/ met dien verstande/ dat onder d'uitgedrukte dreiginge des Doods Gen. 2: 18. een belofte stilswijgens verborgen was van het tegengestelde Leeven; en een eisch van 's menschen gehoorsaamheid/ woude hy leevendig blijven en niet sterven.

Maar dan komtet weer op de tweede stelling aan: Of God een hemelsch en geestelik leeven boven 't aardsch aan Adam beloofd heeft? I. Ik leer §. 46. dat de geestelikheid van ons leeven aan den hemel niet gebonden is/ als God die op aarden geeven wil. II. Ik segge §. 35. 36. enz. dat Adam 't eeuwig Leeven had in 't paradijs: dat was meer dan of 't hem beloofd ware geweest; en so had hy meer dan een lighamelik leeven. 't selve leerden d'Oudvaders. *Basil. serm. de humilit. debebat homo in gloria quam apud Deum habebat manere: & sublimitatem habuisset non fictam sed veram: potentiâ Dei sublimis, sapientiâ Dei præclarus, Æterna Vita sese oblectans & alacris.* De mensche moest in de heerlikheid die hy by God hadde, blijven: en so soude hy geene versierde maar waare hoogheid gehad hebben: verheven door Gods magt, voortreffelik door Gods wijsheid, in 't Eeuwig Leeven en desselfs goederen sich vermakende en lustig. *Gregorius M. in Psal. Pœnit. Sabbathum humanum genus in primo Parente habuit: qui quamdiu in Conditoris sui obedientia perstitit, in suavissimo contemplationis divinæ lecto requievit. In Paradiso namque primus homo delicius potitus, sicut nullam in animâ poterat sentire esuriem, ita etiam omnem quæ ex carne nascitur, ignorabat passionem. At postquam divini Colloquii peccando familiaritatem perdidit, mortis legibus succumbens, requiem Felicitatis Æternæ amisit.* 't Menschelik geslagt hadde Sabbath in den eersten Vader, die so lang hy in de gehoorsaamheid sijns

Schep-

Scheppers ſtaande bleef, in een luſtig bed der godlike beſchouwinge geruſt heeft. Want ter wijl de eerſte menſch in 't Paradijs de vermaaklikheden genoot, gelijk hy geenen honger in de ſiele gevoelen konde, ſo wiſt hy ook van geenerhande lydinge die uit het vleeſch ontſtaat. Maar ſint hy door ſondigen de gemeenſaamheid der godlike Zamenſpraak verlooren heeft, heeft hy, door de wetten des doods overmand, de ruſte der eeuwige Gelukſaligheid verlooren. De ruſte verlooren, ſeit hy / die hy hadde; maar niet de hoope der ruſte, die hy hebben ſoude. *Gregorius Nyſſ. l. de Creat. hom. c. 2.* ſegt / dat God des menſchen natuur geſchapen heeft τῷ γηΐνῳ τὰ θεῖα ἐγκαταμίξαι· ἵνα δὴ ἀμφοτέρων συγγενῶς τε καὶ οἰκείως πρὸς ἑκατέραν ἀπόλαυσιν ἔχῃ, τῷ θεῷ μὲν διὰ τῆς θειοτέρας φύσεως, τῶν δὲ κατὰ τὴν γῆν ἀγαθῶν διὰ τῆς ὁμογεοῦς αἰθήσεως ἀπολαύων. Het aardſche met het godlik onder een vermengende, op dat hy door beiden na vereiſch ſijner eigene natuure 't genot hadde van God door de godlike natuure, en van d'aardſche goederen door 't gevoelen van een gelijke natuure met deſelve. De Dood die den menſche voor den Val gedreigd is / beſtaat in de volheid van Alle Kwaad: maar ſal dat een Dood heeten / ſo is 't met eën de beroovinge van Alle Goed; niet dat eerſt zijn ſoude / maar dat alreede was. Ten dage als gy daar van eet, ſult gy den Dood ſterven, Gen. 2: 18. Hoe kond hy ſterven ſo hy niet en leefde? Soude hy meer ſterven als den lichameliken Dood / ſo heeft hy ook meer dan lichamelik geleefd. Hy ſoude ſterven den Eeuwigen Dood / dat is / de diepſte Elende: So leefd hy dan / eer hy ſo ſterven konde / het Eeuwig Leeven / dat is / de hoogſte Gelukſaligheid. Daar op ſeit *Tertullianus, l. 2. contra Marc. Sicut Deus homini Vitæ ſtatum induxit, ita homo ſibi Mortis ſtatum attraxit.* Gelijk God den menſche den ſtaat des Leevens gegeeven heeft; alſoo heeft de menſch hemſelven den ſtaat des Doods behaald. Niet dat Adam niet gelukkiger hadde konnen worden dan hy in 't begin was / trapswijſe vorderende in daadelike kenniſſe en oeſeninge der deugd / door lange gemeinſchap met God; en in 't vermaaklik gebruik der geſchapene dingen door langer hoe meerder ondervindinge van alles: maar door 't genoegen ſijns gemoeds en de vaſtigheid ſijns gelux ſoude vermeerdert zijn geweeſt. Doch niet dat het een ander Leeven ſoude geweeſt zijn in weeſen; maar alleen in ſekere trappen en omſtandigheden.

ADVYS.

NJet ſonder reden: als om verre ſtootende Adams origineele Geregtigheid / en by gevolge d'Erfſonde: het Reght Gods om ons Adams ſonde toe te rekenen / en van ons t'eiſchen 't gene wy in Adam verlooren hebben; de Tegenſtellinge die d'Apoſtel maakt tuſſchen Adam en Chriſtus Rom. 5. uit dewelke gebleikt / dat Chriſtus ons geſteld heeft in 't reght des Hemels / dat Wy in Adam verlooren hebben. Ende hoe hebben wy 't in hem verlieſen konnen / ſo

so hem de Hemel ende de geluksaligheid des Hemels niet en was beloofd? Het Paradijs verstrekte maar tot het Natuurlik Leeven, zijnde een Voorbeeldinge des Geestelikèn leevens.

ANTWOORD.

Op dese redenen moet ik dit eerst seggen: So Adams oorspronkelike Gerechtigheid, d'Erfsonde, Gods Reght over den mensche en ons recht tot den Hemel door Christus op gene andere noch vastere gronden steunt, als dese stellingen van de Faculteit zijn; so is 't met onse leere slecht besteld. Wy behoeven in spijt van de Socinianen, Papisten, Remonstranten niet te leeren 't gene wy niet bewijsen konnen; en wy mogen 't ook niet doen. So doende geeftmen schijn aan de Vyanden der waarheid dat onse Leer in alles op so losse schroeven staat. Maar datse vast genoeg is, blijkt ten vollen; en 't blijkt klaarder sonder die Verklaaringe, die de Faculteit wil dat ik volgen sal.

I. Adam had d'oorspronkelike Geregtigheid niet uit kragt van een Verbond, maar van de scheppinge; ten zy dat wy die boven natuurlik maaken op zijn Jesuwijts. II. d'Erfsonde leer ik klaarlik genoeg in 't VII. Hoofdstuk: waarom hier dan sonder reden, een gevolg te maaken, om my door misduidinge een strijdig gevoelen aan te wrijven? Zijn wy Adams kinderen door de geboorte niet? behoeft dat een Verbond? III. God heeft regt om van 't menschelik geslagte t'eischen 't gene hy aan 't menschelik geslagte gegeeven hadde. Zijn wy Gode niet schuldig, of wy moeten ons besonderlik daar toe verbinden? uit wien, tot wien, en door wien dat wy zijn en al wat wy hebben? IV. De Tegenstellinge tusschen Adam en Christus Rom. 5:12. enz. die en siet niet op 't bloote Regt, maar op 't Goed selve dat wy in Adam verlooren, en in Christus weer verkreegen hebben. Want de tweede Adam doet voorseker meer, als ons maar 't regt tot den hemel te geeven: Ik geeve, seit hy, mijnen schaapen 't eeuwig Leeven: Joh 10. zijnde onse Saligmaaker niet alleenlik door verdienste maar ook door kragt. So kan dan de gemelde Tegenstellinge des Apostels niet bestaan met de meininge van de Faculteit, sonder de kragt van Christus Middelaarschap en de hoope der Saligheid te verkleinen. Siet, so kanmen iemant door Consequentien brengen al waarmen hem hebben wil. Best derhalven, dat wy niets en leeren, dan 't gene duidelik volgt uit het eigen getuigenis van Gods Woord.

De laatste woorden van de Faculeit maak ik dus met kleine verandering de mijnen: Hoe hebben wy 't eeuwig Leeven of de Geluksaligheid in Adam konnen verliesen, so hem die op Aarden niet en was gegeeven? Het Paradijs verstrekte maar tot het Natuurlik Leeven, zijnde vergeselschapt met het Geestelik Leeven.

ADVYS.

HOe *non liquet*, of 't geblijkt niet der Socinianen / dat Adam geene hoogere Geluksaligheid soude beloofd zijn als die in't Paradijs / hebben seer kragtig wederleid boven geciteerde regtsinnige Godsgeleerden.

ANTWOORD.

OM de menschen te doen gelooven / dat ik met de Sociniaanen gevoele / so toont de Faculteit dat ik met hen spreeke. Want de woorden / dat blijkt niet, die ik stell op de 45. vr. in dit Hoofdstuk / zijn niet anders / willense seggen / als Sociniaanse Taal. Dienvolgens moet men na hun meening alles gelooven / wat onse rechtsinnige Godsgeleerden gelooven / al en blijkt het niet. Maar dat sy verre van my / en alle die de waarheid met kennis ondersoeken / dat wy iemant of zijn gevoelen voor regtsinnig erkennen / so lang het ons uit Gods Woord niet en blijkt. Is dat Sociniaansch / het ander is Paapsch; te gelooven / al wat de Kerke gelooft. Ik wil dan in dit stuk liever Sociniaans als Paaps zijn.

Maar de Faculteit begaat *ignorationem Elenchi*, veranderende den staat des Geschils. Sy souden 't geerne so neemen / als oft ik al te gering leerde van den Staat des Menschen voor den Val; gelijk de Socinianen. Maar het blijkt klaarlijk / dat ik dien Staat noch hooger verheffe dan de Faculteit doet / en ons verlies door d' Erfsonde des te grooter maake; sulx dat ik verder van de Socinianen verschill als zy doen. Want de Sociniaanen seggen: Adam had alleenlik een Natuurlik leeven / sonder belofte van een Geestelik. De Faculteit segt: Adam hadd een Natuurlik leeven / met belofte van het Geestelik. Maar ik verklaar uitdrukkelik / dat Adam een Natuurlik leeven hadde met een Geestelik leeven: sulx dat hy geene beloften behoefde. Het gevoelen van de Faculteit is nochtans / so ik vertrouwe / beter alsse hier uitdrukken: also zy niet en sullen derven ontkennen / dat Adam na 't gevoelen van alle regtsinnige Theologanten / ook geestelik leefde voor den Val: maar om my tegen te spreeken so maakense daar geen gewag van.

So ik dan de gewoonte hadde om twistgierig te schijnen / ik soude met veel grooter reeden als zy tegen my hebben / hen te laste leggen / dese volgende Stellingen / die na ongesondheid in de Substantie van de waare leere smaaken.

I. Dat Adam voor den val niet gehouden was God te dienen / ten zy dat hy sich op hoope van noch grooter geluk daar toe besonderlik verbonden heeft.

II. Dat hy dies tijds leefden als een beest / sonder geestelik leeven / allee-

ne natuurlik; sonder gemeinschap met God; want dat is geestelik te leeven.

III. Dat Gods wesen/ ja selfs sijne maght eenigsints binnen den Hemel beslooten is; (erger als Vorstius leerde) alsoo hy niet magtig is den mensche reght geluksig te maaken/ of hy moet hem eerst by sich in den hemel hebben: zijnde in dien deele een God van na by/ maar niet van verre.

IV. Dat de Boom des Leevens de sleghtste was van alle boomen des hofs/ die altemaal natuurlike kraght gehad hebben om dit Natuurlik leeven te conserveeren; maar de Boom des Leevens niet.

Laat den verstandigen leeser oordeelen/ of dese vier stellingen niet regelreght tegen mijne drie gesteld zijn; so dat die noodsaakelik in de plaats moeten komen wanneer de mijnen worden weghgenoomen: immers so als sy hier redekavelen; want anderen beleggen hun gevoelen beter/ met wien sy 't willen houden. En nochtans vervallen sy tot mijn gevoelen/ sonder datse 't weeten. So light spreekt men sich selven tegen/ wanneer men 't een ander meent te doen.

Dus verre 't Eerste Deel van de Beschuldiging die de Faculteit een Advys noemt: Die onpartydig is/ oordeele of ik my niet genoegsaam gesuiverd hebbe van Ongesondheid in Substantie van de leere: Nu komt het Tweede/ my belastende met driederleye Nieuwigheden en Vreemdigden. Dit is d'eerste soorte.

ADVYS.

I. Tot de Nieuwigheden en Vreemdigheden in de leere behooren de navolgende Poincten van de nieuwe Philosophie. *De Mundi Infinitate*, Hoofdst. VIII. vr. 32. pag. ~~89~~. *De Forma hominis*, Hoofdst. VI. vr. 5. ~~p. 50~~. *De Creatione Successiva ratione Creaturarum* Hoofdst. XIV. vr. 11. en voorts vr. 12. word het Water of eene sulke materie als Water gemaakt tot de Stoffe/ daar alle schepselen uit gemaakt zijn. Dit smaakt na een Vreemde Philosophie.

p. 47
p. 27
p. 96

ANTWOORD.

Ik hadde de Faculteit d'eere wel gegund/ datser dit stuk hadden uitgelaaten. Want het komt te wonder sleght. Is mijn boek een *compendium Theologiæ Cartesianæ*, een kort begryp van de Cartesiaanse Godsgeleerdheid; (gelijk iemant tegen een voornaam geleerd man gesegd heeft) en komt al mijne Cartesianerije hier op uit; so heeftet weinig te beduiden. Doch siet: so grooten vooroordeel heeftmen tegen my gevat/ zedert ik voor een Cartesiaan gehouden ben/ dat men die Philosophie ook in mijn Boek meent te vinden/

Al

al hebb ik ser met vlijt uitgelaaten. Want ik hadser weinig in van doen ; en nochtans meer als'er in staat / vermits ik niet en wilde schijnen twistgierig te zijn. En evenwel moet ik aan dese lijn / of ik wil of niet. Het zijn vier stukken die men my te laste legt.

I. Van des Weerelds onbepaalbare grootheid / ten aansien van ons hebb ik in 't veertiende Hoofdstuk / daar 't te passe kwam / voorbedaghtelik geswegen. En als of 't den Heeren leed ware / datse 't daar niet vinden / om my te beschuldigen / gelijk de goede Cartesianen hooren moeten / als of 't ik de weereld oneindig maakte als God; so heeft men die beschuldiging daar ik in hemel noch in aarde geen plaats voor geeve / uit de Hel moeten haalen. Te weeten / dat ik onnoodig en ondienstig aghte na de plaatse van de Hel te ondersoeken / die wy doch nooit vinden sullen / so wy reghte Christenen zijn / en nochtans gelooven moeten datser is : om dat ons het tienduisendste deel van de wijde weereld niet bekend is. Maak ik daar mede de weereld oneindelik? Ik sal noch ruimer spreeken ; dat ons het tienduisendmaal tienduisendste deel van de plaatsen in de weereld niet bekend is : en dat sonder Cartesius of Copernicus te spreeken / selfs na de stellinge van Tycho, Ptolomæus en Aristoteles. Want geen mensch isser in de beginsselen der Meet- en Sterrekonst ervaren / sonder te weeten / dat den geheelen Aardkloot by den omkring des sienliken hemels maar een stipp is. En wat weeten wy / hoe verre sich het ruim voorby de vaste Sterren strekt? Hoe veele hemelen hebben daar onse Scholastique Philosophen noch? *Primum mobile*, *Cœlum Aqueum Cristallinum*, *Empyreum*? Droomen van 't gene sy nooit en wisten. Wat wilmen dan van de Cartesianen seggen? die bekennen datse niet en konnen weeten / hoe verre dat de weereld strekt / en datse evenwel een einde heeft / al weet men niet waar 't is. Maar laat ons by den gemenen slender blijven. Ontrent dertigmaal moet men de geheele dikte van den Aardkloot hebben / eer men van daar tot de Maane komt ; en dan hebben wy noch het twintigste deel maar tot aan de Sonne ; en de verte van de Son en is noch maar een begin by dat de vaste Sterren verre zijn. Hoe soud anders de Sonne so klein schijnen / die van geene Sterrekundigen kleinder gerekend word als 166. maal so groot als d'Aardkloot. Is dit nu op 't minste de wijdte des Hemels na de bloote lengde reght door te rekenen ; wat sal 't al schelen op het gantsche Holl. Nu mogen wy noch op d'Aarde wel blijven / om mijn ruim spreeken waar te maaken. Want is ons het tienduysendste deel van de plaatsen des Aardbodems wel bekend? Weeten wy watter binnen in / of / so men gewoonlik spreekt / onder d'Aarde is? Laat ons plaats op den Aardbodem soeken / daar hebben wy *meram superficiem* een enkel vlak / dat lang het tienduisenste deel van den geheelen Kloot niet haalen kan / al neemje 't rondom etlike vademen diep. Van dit Vlak is ons so veel onbekend. Die dan niet hooren magh / dat ik so ruim van Gods Werken / en so gering van onse kennisse spreek / die hoore God zelve spreeken : waar is de wegh daar het Light woont? ende duisterniße, waar is haar plaatse? dat Gy dat brengen soud tot sijne paalen, ende dat gy merken soud de paalen sijns huises? Gy weet het, want gy waart doe gebooren, en uwe dagen sijn veel in getale. Job 38 : 19 / 20 / 21.

II. Het tweede dat de Faculteit in mijne Philosophie niet aanstaat / is *de*
Forma Hominis, van de Wesentheid des Menschen VI. §. 5. Ik vraage maar
na's Menschen Natuur: Sy noemen 't *Formam hominis*. Cartesius selfs spreekte
so verre met de Peripatetische Philosophie / als ook doorgaans die hem na-
volgen: vermits zy geene selfsstandige wesentlikheid *formam substantialem* er-
kennen dan des menschen Siel alleen. *Forma dat esse rei*, seitmen in alle Scho-
len / ook in de Cartesiaansche: wel verstaande / *si uniatur Materiæ*, so zy met
de Stoffe vereenigd word. Tot het wesen van de mensche / of dat hy een
Mensche zy / is niet genoeg / datter een Lighaam en een redelike Siele zy;
maar datse beide zaamen vereenigd zijn. Dienvolgens dese *unio substantialis*
selfsstandige vereeniging van Siel en Lighaam maakt den Mensche.

III. *Creationem successivam* Scheppinge by verloop van tijd stel ik vast / om
Moses en den H. Geest niet tegen te spreeken. Voor af maak ik onderscheid
tusschen den Schepper wien alle tijden maar een oogenblik zijn; en de Schep-
selen / die niet geworden zijn sonder beweeginge; en geene beweeginge is sonder
tijd. Segge derhalven; God / die maakte alle ses dagwerken / die maakte
de geheele weereld in eenen oogenblik; maar de Weereld wierd gemaakt ses
dagen lang. God had alles in eenen dag konnen scheppen; maar 't beliefde
hem ses daagen tijd daar toe te neemen: dit moeten de Heeren toestaan. Maar
't werk van elken dag / seggense / schiep God t'elkens in eenen oogenblik.
Waarom dat juist? Is 't ongerijmder dat God elke dagwerk niet doet wor-
den in eenen oogenblik; en nochtans so veele dagen / of (so zy willen) so veel
oogenblikken neemt tot altemaal? Maar hy spreekt, en het isser; hy gebied,
en het staater. Psal. 33: 9. 't Is wel: voor so veel als de schepselen door geen
andere kragt geworden zijn als door Gods woord en wille: Openb. 4: 11.
Maar daaruit volgt niet datter by oogenblikken geschied is. Want na elke
dagwerk / seit Moses / was 't avond en morgen: daar liep t'elkens een et-
maal mede deur. Uitdrukkelik staater van de Wateren / dat God hen tijd
gaf om te vergaderen Genes. 1: 9. Maar wat behoeftmen veele woorden? De
Mensche werd ten minsten in eenen oogenblik niet geschapen; als God hem op
zijn Pottebakkers formeerde, en daarna den leevendigen adem inblies; Gen.
2: 7. als hy de ribbe bouwde tot een Vrouwe. v. 21/22. Hoe wel hy alle zijne
werken seer snel volbragt / nochtans wasser tijd toe. *Sex dierum spatium* ses da-
gen lang tijd, seit Calvin. Nu / als 't al geseid is / ik behoefde my so bloot
niet te verklaaren / indien ik my mijns gevoelens schaamde; alsoo de Heeren
't anders uit de woorden mijns Boex niet hadden konnen besluiten. Want oft
ik segge / In ses dagen schiep God de Weereld; of / In ses dagen is de Weereld
geschapen; of / Ses dagen duurdet dat God de Weereld schiep; of / de Schep-
selen duurden ses dagen datse geschapen wierden; of so als in mijn Boek staat;
wie kan ons seggen wat onderscheid datter is? Blijkt derhalven / dat ik dit
geschil *de Creatione successiva* hier niet hebbe willen roeren: gelijk ik met waar-
heid seggen kan / dat ik die woorden en van die saak aldaar schrijvende /
geensins daaraan gedagt hebbe. Siet / so brengt men my wederom tot de
Philosophie / wanneer ik'er niet weesen wil.

IV. Het laatste is t'eenemaal tegen Moses selfs / die eerst niet dan Water in Hemel en Aarde stelt / daar Gods Geest op sweefde. Verstaat, om 't eerste wesen en gestalte der Aarde en der Wateren, so die doe was, t'onderhouden; op dat so treffelike schepselen door de kragt des Geestes daaruit voortgebragt souden worden, seggen onse Oversetters. Calvin spreekt juist als ik / *Cælum & Terram non dubium est qu'n molem illam confusam vocet, cui postea nomen Aquarum imposuit.* 't Is buiten twijfel, dat hy die gemengde stoffe Hemel en Aarde noemt, welke hy daarna den naame van Wateren geeft. Junius seit van dese wateren / *in materiæ illius superficie (ut Basilius loquitur) supernatantium, & summam illius materiæ cutem sic fermentantium, ut aquea esse videretur*, als op 't vlak van die stoffe, (so Basilius spreekt) boven drijvende, en de bovenste huid van die stoffe so deessemende, datse waterig scheen te wesen. Smaakt dit na vreemde Philosophie, so is Moses een vreemd Philosoof geweest; of ten minsten sietmen hier aan dat het waar is / 't gene de Heere Schotanus toestaat en bewijst *Triumph. S. Ser. l. III. c. 4.* maar de Heer Arnoldus, met grooten yver tegenstaat / dat de H. Schrift sulke taale niet en voert waaruit wy de Philosophie eigentlik leeren konnen: want salmen 't na de nauwkeurigheid verstaan so als 't verhaal van de Scheppinge by Moses ligt; dit smaakt, seggense na een vreemde Philosophie.

ADVYS.

II. Verscheidene Contradictien: als tusschen Hoofdst. I. pag. I. vr. 3. en Hoofdst. XXVIJ. vr. 83. De tien Geboden die spreeken ten meerendeele maar van d'uiterlike gehoorsaamheid, vergeleeken met ibidem vr. 100, pag. 504. In welke Tafel staat aan te merken de innerlike heiligheid des gemoeds. Hoofdst. XI. vr. 9. pag. 135. Daar is geen ander Verbond tusschen God en den Mensche, als 't Verbond der Genade, vergeleeken met Hoofdst. ibid. vr. 35. pag. 141. En daarom heet dit ook 't Verbond der Werken of der Wet. Hoofdst. X. vr. 7. pag. 115. Het Euangelium is de weg der saligheid, vergeleeken met Hoofdst. XXIV. v. 42. De Vaderen hebben de Beloftenissen der Wet geloofd: Waar uit dat volgt / dat de Vaderen des O. Test. alleen hebbende gehad de Beloftenissen der Wett / niet zijn salig geworden / als niet hebbende 't Euangelium / zijnde de weg der saligheid. Ende wat diergelijcke selfs tegen-spreekinge sich sullen opdoen aan den leeser in de poincten der Regtveerdigmaakinge en des Sabbaths.

ANTWOORD.

De tweede slag van mijne Nieuwigheden en Vreemdigheden bestaat / seggen de Heeren / in verscheidene Contradictien, Tegenspreekingen. Won-

der-

derlik. Sijnder van ouds gene Contradictien begaan? Is dat wat Nieuws of wat Vreemds? 't Is Vreemdigheid die so te noemen. Maar wy aangaande, wy sullen eens sien of dat so is.

I. Op 't eerste vind ik hier aangeteekend Hoofdst. 1. §. 3. pag. 1. Maar alsoo ik dit niet kan schikken met de twee volgende plaatsen, zamen vergeleeken, so vermoed ik dat hier een feil in 't uitschryven begaan is, waar door de weerga van dese plaats is uitgelaaten: So lang my die niet blijkt, kan ikker niet op antwoorden.

II. Neeme dan voor d'eerste Contradictie XXVII. §. 83. met 100. daar ik gantsch geene swarigheid in sie. Want hoewel de Tien Geboden ten meerendele spreeken van d'uiterlike gehoorsaamheid; 't is wat anders als in allen deelen. Sose dan voor 't minder deel d'innerlike heiligheid uitdrukkelik eischen; dat is niet geseid, dat het innerlike geene plaats heeft in de Tien Geboden. 't Heeft 'er beide plaats: 't eene meer, 't ander min; waar van hier na. Alleenlik blijkt dan, so veel de tegenwoordige beschuldiginge betreft, dat hier geene Contradictie is: gemerkt volgen moet, dat het meerder en minder deel van den eisch deser Geboden, aangaande d'innerlike en uiterlike gehoorsaamheid, beide moet verklaard worden. En dat is 't gene ik daar by voege, in de woorden die men hier ontrouwelik verswijgt: alsoo ik daar segge, In elke Tafel staat aan te merken I. d'Innerlike heiligheid des gemoeds, en II. d'Uiterlike oefeninge des leevens: gelijk ik mede mijne gansche afdeelinge en onderscheidinge der vier volgende Hoofdstukken op dat onderscheidt gebouwd hebbe.

III. De Contradictie uit XI. §. 9. pag. 135. met §. 35. pag. 141. heeft voor al niet meer te beduiden. Want in 't eene spreek ik van 't eenerley Verbond; in 't ander van de veelerleye Naamen des Verbonds, uit de veranderinge van eenige omstandigheden ontstaande: sulks dat alles wat ik hier segge, nergens anders toe dient, dan om voor te komen dat men door de Naamen niet en verbijstere, om te meinen datter meer als een Verbond is.

IV. Volght X. §. 7. pag. 115. met XXIV §. 42. Maar dewijle de Faculteit sich hier vorder gedraagd tot het gene ik leere in 't stuk der Rechtveerdigmakinge en des Sabbaths; so sal ik 't gene hier te seggen vallen soude tot daar toe spaaren.

ADVYS.

III. ONder dese Nieuwigheden en Vreemdigheden behooren mede dese navolgende.

ANTWOORD.

IN de rest van mijne Nieuwigheden en Vreemdigheden is de Faculteit verbijsterd, wat naame datse die geeven sal, om datse, so 't schijnt, te veelerhande

handde zijn. Echter zijnder 25. in getalle: Laat sien of ik so veel Artijkelen wel beantwoorden kan.

ADVYS.

1. Hoofdst. VI. vr. 6. pag. 50. De mensche soude zijn sonder lighaam als een Engel, sonder siele gelijk een Beest.

ANTWOORD.

Sy stellen sleghs mijne woorden / zonder iets daar af te zeggen: niet / gelijk men seght / die swijgt die stemt toe; maar als ofse geloofden / dat dese mijne woorden van selfs door hunne ongerijmdheid vallen moeten. Maar neen / ik houdse staande: en achte dat niet nieuw noch vreemd / den Mensche te leeren wat hy minder is als een Engel / en meerder als een Beest. Ik waght my wel te seggen / dat 's menschen siel een Engel / en sijn Lighaam een Beest is: maar dat de Siele sonder het Lichaam na een Engel gelijkt / en sijn Lichaam sonder redelike siele na een Beest. 't Is 't oud en gemeen seggen in de schoolen / dat de mensch in moeders lichaam eerst als een Plante leeft / daar na als een Beest: dus verre sonder blijk van de redelike siele; als dat komt / dan leeft het kind eerst als een Mensch. 't Selve komt met mijne woorden over een: hoe is mijn seggen dan so nieuw en so vreemd?

ADVYS.

2. Word de leere van Gods Evenbeeld t'eenemaal verkeerdelik ingesteld. Want ibidem pag. 51. vr. 10. word gesegd het Evenbeeld Gods in den mensche te bestaan in de Heerschappye. En daarna vr. 15. pag. 52. Gerechtigheid en Heiligheid alleen als toevallen der heerschappye. Daar doch het Beeld Gods voornaamelik bestaat in Heiligheid en Gereghtigheid / uit kraght van dewelke de Mensche 't Reght hadde om over alle schepselen te heerschen; en alsoo de Heerschappye een gevolgh is van Gods Beeld. De Socinianen bewijsen uit de plaatsen der H. Schrifture vr. 10. bygebraght / Genes. 1: v. 26. en Psal. 8: v. 4. dat het Beeld Gods bestaat in Heerschappye.

ANTWOORD.

By de Faculteit word mijne Leere van Gods Beeld t'eenemaal verkeerdelik verhaald. Want I. het is niet waar / dat ik pag. 51. vr. 10. Gods Beeld

Beeld stell in de Heerschappye; maar in de Bekwaamheid tot die Heerschappije: en die Bekwaamheid stell ik ten aansien van de siele in Kennisse, Gereghtigheid en Heiligheid vr. 13/ 14/ 15. gelijk alle onse Leeraars seggen. Daarom kan men my sonder groot ongelijk geen ander gevoelen toeschrijven / tegen d'uitgedrukte woorden van mijn Boek. Selfs op de 10. vr. seg ik niet anders / hy schiep den mensche sodanig (dat is / met sulke eigenschappen) dat hy als een kleine God kon wesen; of dat hy bequaam was tot sulk eenen kleinen God of Ondergod: Is 't niet een en 't selfde? Ik meinde dat ik 't gemeen gevoelen niet beter konde verklaaren als op dese wijse. II. Ook noem ik nergens de Gerechtigheid en Heiligheid Toevallen der Heerschappye; dat woord staat in mijn Boek niet: noch ik verklaar die niet als toevallen; maar de Heerschappye (gelijk de Faculteit spreekt /) als een gevolg, niet van Gods Beeld / (daar sy na 't gevoelen van andere Leeraars selfs een deel van is) maar van de Kennisse / Gerechtigheid en Heiligheid.

Wat de plaats aangaat die ik bybreng uit Genes. 1: 26. misdoe ik daar in / dat ik terstond de woorden van Moses aangaande de Heerschappye verhaale; so hadde Moses die hier behooren uit te laaten / om mijnen berispers te voldoen. Ik gebruikse daarse Moses gebruykt / en in den selven sin. Gelijk sulx mede onder andere oude leeraars seer duydelik gesegd is van Gregorius Nyssenus de N. *opif. cap.* 4. Οἷόν τι σκεῦος εἰς βασιλείας ἐνέργειαν ἐπιτήδειον τὴν ἡμετέραν φύσιν ὁ Ἀριστοτέχνης ἐδημιούργησε. De beste Kunstenaar heeft onse eigene natuure gewroght als een vat tot de werkinge van een Koningrijk bekwaam. En een weinig daar na / καὶ ἔτι πρὸς τούτοις τὰ τῆς δυναστευούσης τῶν πάντων φύσεως εἰκόνα γενέσθαι, οὐδὲν ἕτερον ἐστιν, ἢ εὐθὺς βασιλίδα δημιουργηθῆναι τὴν φύσιν. Dienvolgens dan, een Beeld te zijn van de Godlike Natuure, die 't gebied over alles heeft, dat en is anders niet, als dat de Natuure reght Koninglik geschapen is: Dat is / so hy vervolgens verklaart / met koninglike eigenschappen / so des lichaams als der siele; die hy voorts besonderlik verhaalt / gelijk ik doe. En daar mijn seggen so oud en so bekend is; hoe dersinen 't hier onder de Nieuwigheden en Vreemdigheden noemen?

Indien de Sociniaanen / (gelijk de Decanus schrijft) uit de plaatsen Genes. 1: 26. en Psal: 8: 4. bewijsen 't gene sy leeren / so hebbense gelijk: want al wat iemant ons bewijst / dat zijn wy gehouden te gelooven. In een Hekelschrift / als dit is / moet men de woorden vry wat effener neemen / als doorgaans daar in geschied. Insonderheid behoord men sich te wachten / (hoewel 't een gemeen misbruik is) dat men geen Gods Evenbeeld seght / in plaatse van Gods Beeld: alsoo de mensche voor een roof geacht heeft, als hy kwam te vallen / Gode evengelijk te zijn; vergel. Filip. 2: 6. met Genes. 3: 5/ 22. Dese καινοτομία sta ik bekend.

ADVYS.

3. IBidem vr. 19 pag. 53. Adam konde voor sijnen val sinn hebben tot goed doen: **daar Adam niet alleene den sinn hadde/ maar ook geneegen was tot den goede uit de natuur.**

ANTWOORD.

WAs Adam uit de natuur *Actualiter* daadelik **geneegen ten goede; hoe werd hy dan geneegen tot het kwaad? Door dien hy veranderlik was/ sal men seggen: Maar wat was die veranderlikheid? hy kond ook sinn hebben ten kwaade; anders had hy nooit gesondigt: dat leert** D. Arnoldus selfs *Relig. Socin. c. x. de libero arbit. Tametsi homo integer in bonum ferebatur actu; quia tamen pro libera Creatoris dispensatione & Creaturæ natura liberum ejus arbitrium mutabile erat, & ad utrumque oppositorum flexibile, poterat objecta mali Specie decipi &c.* Hoewel de mensche noch in sijn geheel zijnde daadelik ten goede gestrekt was; aangesien echter volgens de vrye bestellinge des Scheppers ende natuure des Schepsels, sijn vrye wille veranderlik was, en tot beide tegengestelde zyden buigsaam, so kond hy door voorwerp van schyn des kwaads (schijn des goeds, *boni specie*, **will hy seggen**) bedroogen worden. **In welke woorden tegenstrijdigheid is. Want was de mensche** met de daad, *actu*, van natuure **geneegen ten goede/ hoe kond hy dan van natuure geneigd worden ten kwaade? 't welk de** Decanus **met my evenwel vast stelt. Maar na sijn seggen is de natuure des menschen daar door veranderd/ die te vooren** *actu*, daadelik **was geneegen ten goede; soodanig geschaapen zijnde. Of is 't eene bovennatuurlike gaave geweest om des menschen geneegentheid ten kwaade te bedwingen? Indien hy dat seid/ so spreekt hy Paapsch.**

ADVYS.

4 IBidem vr. 43: pag. 57. De Vrught van dien Boom was voor den eersten mensche van ongemeene en algemeene kraght: dat genomen oft hem al eenige swakheid hadde mogen overkomen, so soude 't gebruik van dese Boomvrught die weder gesterkt hebben; en de levendige kraght en bewaard, selfs ook na den val. **Stelt alsoo/ dat de Boom konde geeven/ daar af hy een Sacrament was: alsoo hy geen hooger beloften hadde als van dit Leeben: vergeleeken met vr. 45.**

Hier neeven staat aan te merken/ dat op deselve 43. vr. op 't herdrukte blad/ wasser sulken kraght in dien Boom? word geantwoord met Ja; **'t welk niet waar en is: en dat op dit selfde blad eerst gedrukt zijnde/ en daar na verworpen/**

pen / de vraage reghtsinnig beantwoord was met Neen, hy was maar een Sacrament. Wat dese veranderinge van beter tot slimmer beduid / dat weet d'Auteur des Boeks selfs ten besten.

ANTWOORD.

WAar toe dit onder de Nieuwigheden en Vreemdigheden wederhaald / dat te vooren onder d'Ongesondheden der leere al gesteld was? Om hunne eigene ongerijmdheid meer te ondekken. In de voorige stellinge van den Boom des Leevens / hebbense dus verre mijn gevoelen wel gevat / dat hy kracht hadde tot dit Natuurlik Leeven. Hier seggense: hy was een Sakrament van dat leeven / waar af ik segge dat de Boom het konde geeven: Merkt eens / waar toe dat men vervalt. De Boom des Leevens was / na hun seggen / (tegen aller menschen seggen) een Sacrament des Natuurliken leevens / 't welke ik segge dat hy konde geeven; selfs ook na den val. Seit men / dat is vergeefs / te seggen wat de Boom na den Val soude geweest zijn; so acht ik 't noch meer vergeefs / te leeren dat hy voor den vall een Sakrament was van sulk een Verbond eens beteren leevens / daar hy nooit door dat Verbond toe gekomen is. Maar den Boom aangaande: hielden andere boomen in 't Paradijs hunne kracht niet / sint de mensche daar uit verdreven is? Was de Boom des Leevens ongelukkiger? Spotte God als hy seide / op dat de mensche sijne hand niet uit en steeke, en neeme van den Boom des Leevens, en eete, en leeve in eeuwigheid? Genes. 3: 22. Wieder een Sakrament afmaaken / die seggen / 't was om dat hy het Teken niet en soude misbruiken / sint hy 't recht verlooren hadde tot de betekende saak? Was de Boom dan noch een Sakrament des Verbonds / als 't Verbond uit was? Maar die den Boome natuurlike kracht toeschrijven / volgens d'eerste en eenvoudige betekenis van 't woord / (gelijk 't Geestelik Brood en Water genaamd worden brood en wateren des leevens, om datse 't eeuwig leeven geeven / en niet om datse 't beteekenen: Joh. 4. en 6. alsoo dese Natuurlike Boom de Boom des Leevens / om dat hy 't Natuurlik leeven gaf) die seggen dat God hem 't middel des leevens benam / om hem 't leeven te beneemen: even gelijk wy den Socinianen antwoorden / dat God den menschen voor den Val spijse en drank verleend heeft; niet als een bewijs van sijne sterflikheid / maar als middelen der onsterflikheid. 't Krachtigste middel daar toe was de Boom des Leevens / om sijner uitneementheids wille boven anderen alsoo genaamd: en dat in dien sinn als 't niet alleen andere Leeraars op 't eerste genoemd verklaaren; maar de Heere Schotanus selve so breed als iemand ooit gedaan heeft beschrijft / Heptaem. pag 408. 409. Verhaald hebbende 't gevoelen van Lyranus, Augustinus en anderen / stemt het selve toe / en besluit met dese woorden. *Erat igitur ejus vis* προφυλακτική *& conservativa sanitatis in humidi radicali, & per consequens in totius corporis omniumque humorum & spirituum æquabili temperamento. In hoc enim*

sanitas

sanitas & vita consistit. Si dixeris, non potuisse vitium facere quam diu homo sine
peccato erat, nec alio eguisse medicamento quam obedientiæ; concedam, quia conten-
derenolo: dicamque fuisse tamen fructum ipsius insigniter salubrem; ut ita analogicè
responderet rei signisicatæ, id est, gratiæ dei in cœlo spiritualem vitam perpetuò conser-
vaturæ. Fuit sane insignis arbor, cujus fructus pollebat facultate nobilissima. Unde &
à spiritu sancto quidquid insignem homini adfert utilitatem & ad salutem vitamque
conducit, hoc dicitur vocabulo. Prov. 3: 18. & 13: 12. & 15: 4. So was dan zijne
kragt tot bewaaringe en onderhoudinge der gesondheid in 't oorspronkelik
vogt, en by gevolg in d'evendragtige gemaatigheid van 't gansche lighaam en al-
le vogtigheden en geesten. Want hier en bestaat de gesondheid en het leeven. Segt
gy, dat den mensche geen gebrek kon overkomen, so lang als hy sonder sonde
was, en dat hy geen ander bewaar-middel behoefd heeft als gehoorsaamheid;
ik sta dat toe, alsoo ikker niet om strijden wil: segg evenwel, dat zijne vrugt
uitneemende gesond geweest is; om so by vergelijkinge te passen op de beteken-
de sake, te weeten Gods genade, die 't geestelik leeven in den hemel ge-
duuriglik soude hebben bewaard. 't Is waarlik een uitneemende Boom geweest,
welx vrugt was van seer edele kragt. Waarom ook de H. Geest met dese
benaaminge betekent al wat den mensche uitsteekende nuttigheid geeft tot
het leeven ende de saligheid. Spreuk. 3: 18, en 13: 12. en 15: 4. Op dese
woorden des Heeren Schotanus staat aan te merken, I. dat zijn E. hier uitdruk-
kelik sulken kragt toeschrijft aan den Boom des leevens als ik: derhalven in
dit Advys niet behoorde te seggen; dat dit niet waar is. II. Dat hy evenwel
dien Boom tot een Sacrament maakt / het welk ik niet en segge / of 't moe-
ste zijn in den sin van Calvinus hier vooren verhaald. Evenwel volgt hier uit
datmen 't gevolg uit mijne woorden te verre trekt / als men uit het eene
besluiten wil dat ik 't andere platt uit looghene / aangesien 't D. Schotanus bei-
de / ja 't eene noodsakelik van wegen het andere stelt / de gelijkheid des tekens
van wegen de vergelijkinge desselfs met de betekende saak. III. Dat hy niet
voor seker stelt of den mensche voor den vall geene swakheid nog ongemak
hadde konnen overkomen; maar dat hy 'er alleenlik niet om twisten wil /
laatende elk zijn gevoelen: kan derhalven in my niet te verwerpen zijn / dat ik
segge / genoomen oft hem al eenige swakheid hadde mogen overkomen: *quia con-*
ditio nihil ponit in esse; dewijle ik daar niet leeren wil wat den mensche hadde kon-
nen overkomen / maar wat kragt dat in de vrugt van desen Boom was.

't Gene ik hier selfs door 't herdrukken van dit blad in 't Boek veranderd heb-
be / dat is niet van beter tot slimmer; maar na dese leere van den Heere Schota-
nus van gelijk tot gelijke goed; en na mijn verstand van slimmer tot beter. D.
Schotanus stelt het beide / de Natuurlike kragt en het Sakrament. Het eerste
onthend ik in den eersten druk van dit blad / en steld het tweede: nu stell ik 't
eerste / sonder van het tweede te seggen / Ja of Neen. Ik verwis-
sel dan ten uitersten maar dese twee stellingen die D. Schotanus bei-
de steld. Niettemin word my dit hier so ernstig geseid / Wat dit be-
duid, weet d'Auteur selfs ten besten: als ofter vry wat ysters onder
schuilde. Wat beduiden de *Retractationes* van Augustinus? Is dat sulk een
won-

wonder / 't gene so menigen schrijver gebeurt / dat hy hier of daar een blad veranderd onder 't drukken van zijn boek? Insonderheid so de penn en de persse teffens gaan; gelijk het my geschied is. Ten minsten sullense by 't herdrukken van 't geheele werk iet veranderen om te verbeteren / als het sulke Schrijvers zijn *qui scribendo proficiunt & proficiendo scribunt*, die schrijvende in kennisse vorderen en vorderende schrijven: daar onder reken ik my mede; en mag geerne lijden / ja ik legge my daarop uit / dat mijn toeneemen openbaar zy by allen. En schande waar 't so ik in twee jaaren niet met allen geleerd hadde; so veel tijds scheeltet dat het laatste blad na 't eerste gedrukt is. Want mijn Boek is tot in 't derde jaar onder wege geweest; alsoo 't werk langen tijd stille stond / waaraf ik d' oorsake ten deel in de voorreden hebb aangewesen: en somtijds hadd de drukker / somtijds had ik wat anders te doen: altemets dreef die my aan door gebrek van ander werk / wanneer ik selfs ander werk hadde als om de copije t'oversien. Wanneer dan 't Boek op 't leste ging / vond ik onder 't gedrukte dat te verbeteren was / en geloofde dat ik 't ook gehouden was te doen / om niet anders te schrijven als ik geloofde. Dat lag by my so vast / dat ik niet en schroomde dit blad mede te veranderen / hoewel ik bange was voor dergelijke onlusten als de Heer Alting om dat gevoelen dies tijds lijden moeste: nochtans hebb ik dit stuk by die gelegentheid nader ondersocht en beter geleerd. Maar in de leere van den Sabbath hebb ik dien Heer / hoe grooten Vriend dat hy my is en altijd wesen sal / niet gevolgt; om dat ik 't so niet en konde verstaan. Siet so handel ik als uit opregtigheid, als in Gods tegenwoordigheid het woord spreekende: 2 Kor. 2: 17. niet om eene andere in zijn gevoelen te vleijen (waar van daan ons 't meeste kwaad komt in 't verschil der leere) dat ik niemants aangesigte aan en neeme, en tot den mensche geene bynaamen gebruike: want ik en weet geene bynaamen te gebruiken; in korten soude mijn Maaker my wegneemen. Maar ik sal mijn deel ook antwoorden, ik sal mijn gevoelen ook vertoonen Mijn redenen sullen d'opregtigheden mijns herten, en de weetenschap mijner lippen, dat suiver is, uitspreeken. Job 32: 2 / 22 / 17. en 33: 3. Nu weeten de Heeren door my 't gene ik selfs ten besten weet / wat de veranderinge van dit blad beduit; en hoewel der noch seven behalven dit veranderd zijn / echter melden zy van dit alleen / alsoo in d'anderen niets tegen hunnen sin veranderd is: Uit welken zy nochtans wel konden denken dat de veranderinge van dit blad niet anders beduid als van de seven.

ADVYS.

5. HOofdstuk. VII. bl. 3. pag. 60. Waarom kander geen sonde weesen daar geen verstand is? Antwoord, Om datter eerst moet kennisse wesen. 't Is wel waar / dat de sonde niet kan zijn als in een redelik schepsel; maar datter eerst juist soude werkelike kennisse moeten voorgaan / eer datter sonde konde wesen / wat soude dan worden van d'Erf-

d'Erfsonde / daarinne wy ontvangen en gebooren zijn? En om welker wille ook de kinderen sterven en de gestraft worden / eer datse regts en slinx weeten t'onderscheiden; ja eer datse uit moeders lighaam gebooren worden.

ANTWOORD.

Bystere verdraaijinge mijner woorden! waar spreek ik van werkelike kennis Is een kind meer sonder kennis als sonder sonde / om dat het juist geene werkelike kennisse noch sonde heeft? Tegen de Cartesianen salmen sich behelpen met schriftuurplaatsen / die den Beesten schijnen kennisse toe te schrijven; en hier soudemen my t'ondank wel ontkennen dat een kind een redelik mensch is. Juist om mijn Arminiaans te maaken/ of erger / oft ik kwanswijs des menschen natuurlike verdorventheid en d'Erfsonde ontkende; die ik in dit selfde Hoofdstuk so duidelik leere / datter de Faculteit schier te veel af heeft: gelijkse in de drie naastvolgende aanmerkingen te kennen geeven.

ADVYS.

6. HOofdst. VII. vr. 52. pag. 72. is vreemd gesegd / de Siel is onder de slaverny van 't Lighaam.

ANTWOORD.

IS de verklaaringe dan vreemd / die ik hier aanwijse / als voorgaande; §. 38. pag. 69. waarop dit seggen gegrond is? De Heeren sullen my dat anders beduiden moeten / eer ik dese stellinge verlaate.

ADVYS.

7. HOofdst. VII. pag. 66. vr. 29. Alsoo misbruikte hy het Beeld dat hy hadde. Dat is mede vreemd seggen / datmen Gods Evenbeeld misbruiken kan. Men kan het breeken en tegen gaan / maar niet misbruiken.

ANTWOORD.

AUditum admissi risum teneatis amici. Is 't ligter een ding tegen te gaan en te breeken als te misbruiken? Wie hoorde ooit afwijsiger taal?

A D-

ADVYS.

8. HOofdst. VIII. vr. 16. pag. 84. Adam was ook strafbaar om onser sonden wille. Onverstandig seggen.

ANTWOORD.

ONverstandig seggen moet het heeten 't gene ik op de selve plaatse so duidelik verklaare / 't gene ook van niemant onser leeraars anders word geleerd: die eenpariglik verstaan / dat Adams sonde niet alleenlik tegen d'eerste / maar ook tegen de tweede tafel gestrekt was; door dien hy sondigende ook zijne Nakomelingen heeft doen sondigen: en hoe hy meer sondigde / hoe hy meer strafbaar was. Is derhalven niet onverstandig / 't gene alle man verstaat. Maar 't is meesterlik seggen van de Faculteit, die sich hier aanmetigt met een woord / sonder de minste reden te geeven / eens anders woorden / die met reden bekleed zijn / als onverstandig te veroordeelen.

ADVYS.

9. HOofdst. XI. vr. 25/26. pag. 138. word het Verbond der Natuure / dat God gemaakt heeft met alle dieren op 't drooge onbescheidelik vermengd met het Verbond der Genade / 't welk is in den beloofden Saade.

ANTWOORD.

't VErbond der Natuure word hier niet vermengd / maar zamengevoegt met het Verbond der Genade / waarop het berust. Ja het selve Verbond is een Verbond der Genade / om dat het uit Gods genade is; §. 9. maar der Natuure / om dat de geheele natuur / al wat op het drooge is / daar in begreepen word. Anders wat sullen wy doen den regt-sinnigen Leeraars / die de woorden Rom. 8: 19–22. so verklaaren?

ADVYS.

10. IBidem vr. 39. pag. 142. gelijk mede Hoofdst. XXV. vr. 29. pag. 406/407. en vr. 31. ibid. worden der gesteld drie ordinarie Sakramenten des O. Testaments / naamelik de Besnijdenis, het Pascha en de Sabbath; tegen het gevoelen van alle Gereformeerde Kerken / die tot noch toe met het getal van twee Sacramenten des O. Test. het getal van twee Sacramenten in de Kerke des N. Testam. anderen beweerd hebben.

A D-

ANTWOORD.

MIsbruik ik al wederom de waarheid tot voordeel van de Ketters? Moetender maar twee Sacramenten geweest zijn in 't Oude Testament? alleenlik om den Papisten of anderen geen meer te gunnen in 't Nieuwe? Hebben wy anders geen argumenten, so raaken wy der sleght af. Dan weet ik niet hoe 't Calvinus gemaakt heeft, die groote Held tegen 't Pausdom, die noch al breeder gaat, hoewel hy noch Pascha noch Sabbath noemt. Als 't met seggen te doen is, syne woorden sullen by onse kerken niet min geacht worden als die van de Faculteit. Dus schrijft hy. *Inst. L. IV. c.* 14. §. 20. *Abrahæ & ejus posteritati mandata est Circumcisio; cui postea Purificationes & Sacrificia, aliique ritus ex lege Mosaïca addita sunt. Hæc Judæorum fuerunt Sacramenta ad Christi usque adventum abrogatis illis, duo Sacramenta instituta, quibus nunc Christiana Ecclesia utitur, Baptismus & Cœna Domini.* De Besnydenis is aan Abraham en sijne nasaten bevoolen: daar naderhand de Reinigingen en Offerhanden met andere kerkseden na de wet van Moses bygevoegt zijn. Dit waaren de Sakramenten der Jooden tot op de komste van Christus: welke afgeschaft zynde, so zynder twee Sakramenten ingestelt, die de Kristen Kerke nu gebruikt, de Doop en 't Avondmaal des Heeren. Van den Sabbath schrijft hy uitdrukkelik, over Ezech. 20: 12. *Sabbathum fuisse Sacramentum, quia visibilis fuit gratiæ invisibilis figura*, dat de Sabbath een Sakrament geweest is, dewijl hy een sightbare aftekeninge was van d'onsienelike genade. Voorts spreekt hy op dit 12. en daar na op het 20. vs alsoo van den Sabbath, dat hy niet alleen alle deelen en eigenschappen eens Sakraments, eigentlik en gebruikkelik so genoemd, daar in aanwijst, maar ook bewijst, hoe dat alle waare Sakramenten wesen moeten, uit het gene dat de Sabbath was. Den Sabbath noem ik dan onbeschroomdelik onder de Sakramenten des Ouden Testaments; de Doopen en Offerhanden so niet, om dat ik 't van den Sabbath duidelikst aanwijsen konde; stellende *numerum numeratum, non numerantem*, datter drie geweest zijn, sonder te seggen, geen meer als drie. En so wy by de Besnydenis en Pascha blijven moeten, wat salmen doen, wanneer sommige leeraars seggen, dat het Pascha een Offerhande, of ten minsten een Sacrament en Offerhande was. Dan blijfter maar een of anderhalf, in plaatse van twee suivere Sakramenten des Ouden Testaments; om, so de Faculteit meint, daar mede te bewijsen, datter twee suivere Sakramenten sijn des Nieuwen Testaments, dat is, die anders niet als Sakramenten zijn. Mijn Ursinus segt, dat de Sakramenten des O. en N. Testaments onder anderen mede verschillen in 't getal. Eertyds zynder meer en swaardere Sakramenten geweest, ende nu zynder weiniger ende lighter. Waar is nu 't gevoelen van alle leeraars, datter maar twee Sakramenten geweest zijn in 't O. Testament? Noch Nederduitsche noch Fransse Catechismus (den Engelsen hebb ik niet) noch eenige Belijdenis der Protestanten noemt deselve; behalven dat de laatste Switserse ook die twee aanwijst; de Besnydenis en 't Pascha, sonder anderen

in of uit te sluiten. Maar de Beemse Belijdenis noemt de Besnydenis en d'Offerhanden. Al warender honderd Sakramenten geweest in 't O. Testament/ wat raakt dat de Nieuwen? Christus heeft ons maar twee gegeven/ en alle d'ouden heeft hy vernietigd.

ADVYS.

11. IBidem vr. 46. pag. 144. Word het Oude Testament geconfundeerd met het Verbond der Genaden en der Werken. Ende het gene d'Apostel spreekt van beide Testamenten/en het onderscheid van dien; dat word getrokken tot het Verbond der Genaden en der Werken. 26

ANTWOORD.

HIer word met groote confusie gesprooken van confusie, die in mijne leere van 't Verbond soude zijn. So iemand die dit leest/ en met de 46. vr. deses Hoofdstux of ook met dit geheele 144. blad vergelijkt/ verstaan kan wat de Faculteit hier mede meent; so sal ik mijn bericht daar op distinctelik doen; want confuselik en magh ik niet.

ADVYS.

12. HOofdstuk XXIV. vr. 42. pag. 387. Maar geloofden de Vaderen des O. Testaments op een wijse als wy? Antwoord Neen: Sy de Beloftenissen van de Wet; wy de Tijdingen des Euangeliums. Dat is eene seer vreemde en gevaarlikke stellinge. Want wat Beloften der Wet worden daar verstaan? der Sedelike of Kerksedige Wet? De eerste niet: want die word gesteld tegens de Beloften des Euangeliums/ Gal. 3: 18. Niet de tweede/ dat is de Beloften der Ceremonieele Wet: want die worden niet gesteld tegens de Beloften des Euangeliums; maar sy worden daar onder begreepen/ selfs een gedeelte des Euangeliums zijnde; daar door de Vaderen als door een Tughtmeester tot Christum worden geleid. Gal. 3: 24. De woorden schijnen/ ja zijn seer gevaarlik/ Dat sy hebben gehad (te weeten d'Oudvaderen) de Beloftenissen der Wet, wy de Tijdingen des Euangeliums; en dat sy de beloofde Genade des N. Verbond niet hebben verkreegen. Want daar uit moet volgen/ dat de Vaderen des O. Testaments geene Beloften des Euangeliums gehad hebben/ ('t welk puur Sociniaans is) ende by gevolge niet zijn salig 207

lig geworden. Want het Euangelium sijnde de weg der saligheid, gelijk d'Auteur des Boeks wel segt Hoofdst. x. vr. 101. pag. 115. Ende sy de Beloftenissen des Euangeliums niet hebbende; hoe konnense sijn salig geworden sonder Wegh der saligheid.

ANTWOORD.

DAt is een seer vreemde en gevaarlike tegenstellinge: want wat Wet verstaat Christus / als hy zeyt / de Wett en de Profeeten zijn tot op Johannes? Luk. 16: 16. Zijn dat niet de Schriften met den dienst des Ouden Testaments? En wat zijn dan de Beloftenissen van de Wet anders / als de Beloftenissen die in 't Oude Testament geschied zijn van de genade die in 't Nieuw Testament door de bedieninge des Euangeliums verkondigt word? En wat was dat voor eene Genade? Gene andere wesentlik / maar eene veel grootere Genade als des Ouden Testaments. Leert dat de gansche Schriftuure niet? Wilmen Beloften des Euangeliums heeten 't gene ik noeme Beloftenissen der Wett; ik mag 't lijden / so veele den sinn aangaat. Maar dan spreek ik nogtans duideliker; want ik spreeke met de Schrift / die verklaart haar selven best. De Genade des N. Test. is in de Wet beloofd: so zijn 't Beloftenissen der Wet. Deselve Genade soude door 't Euangelium verkondigd worden: so waren 't dan ook Beloftenissen / niet so seer des Euangeliums / als van 't Euangelium. Want de Ἐπαγγελία. Beloftenisse was onder 't O. Verbond begreepen in de bedieninge en leringe der Wet: Εὐαγγέλιον Euangelium is de blijde tijdinge des Nieuwen Testaments / dat die Beloftenissen verbuld zijn. Bedroefde saak / dat ik so duidelike taale noch verklaaren moet / aan de genen diese my mede geleerd hebben.

Wat nu dit discours aangaat / dat zy over mijne woorden maaken; 't is ten eersten ongerijmd / en ten tweeden onredelik. Ongerijmd is de al te nawkeurige onderscheidinge van de betekenis des woords Wet; welke anders nergens toe strekken kan als om scherpsinniger te schijnen dan d'Apostel selve was. De H. Geest en verstaat in 't N. T. altijd niet eene van de drie soorten der Wet: dewijle hyse doorgaans te samen als in een lighaam voorstelt: Hoewel 't gene daar af geseid word soms de ceremonien; somtijds de seden meest betreft. Het Subject is de Wet van Moses, die word tegen 't Euangelum vergeleeken; de Wet is door Moses gegeeven, de Genade en Waarheid is door Jesus Christus geworden. Joh. 1: 17. 't Is ligt te bewijsen / dat hier meer als een van beiderleije Wetten verstaan word. Nu tot de woorden Gal. 3: 18 / 24. Sy willen 't 18. vers van de Sedelike, en 't 24. van de Ceremoniele Wet verstaan. Maar dat en kan niet zijn: alsoo d'Apostel hier maar van de Wet spreekt / sonder veranderinge van taal en sonder onderscheidinge van saaken. Hoe derf de Faculteit seggen / dat de Wet der Seden word gesteld tegen de Beloftenissen; en so doende het 18. vers verklaaren regelregt tegen d'eigene ver-

verklaaringe des Apostels in 't 21. vers. Is de Wet dan tegen te Beloftenissen Gods? dat zy verre. Het is onwedersprekelik / dat hier gene andere Wet verstaan word als in 't 18. vers / en dat was / segt de Faculteit / de Wet der Zeden. Is dat niet aan alle kanten den Apostel tegen gesproken; so weet ik 't niet.

Maar onredelik is 't dat zy den Apostel / om my te verketteren / ten Sociniaan te maken; wanneerse seggen / dat zyne eigene woorden die ik hier gebruike / en die zy ook uitdrukken / dat d'Oudvaderen de Beloftenissen des N. V. niet hebben verkreegen Hebr. 11: 39, 40. puur Sociniaans zijn. Hoe sal sich de Faculteit hier uit ontwikkelen? 't is onmogelik. Want dat het woord Beloftenissen daar my wel verklaard word van de Beloofde Genade des N. T. die ons door J. Christus geworden is, Joh. 1: 17. dat is onwedersprekelik. Of willen zy 't van de Beloftenissen selve verstaan / hoe hebben de Vaderen die dan niet verkreegen; die in 't Geloove gestorven zijn? Dus sprekense hen selven tegen / die my te laste leggen / dat ik de Euangelische Beloftenissen ontkenne die in de Wet geschied zijn. Maar daar ik met den Apostel so duidelik spreeke / wat heeftmen mijne en om mijnent wille des Apostels woorden t'ontkennen.

ADVYS.

13. IBid. Pr. 4?. 44. pag. 388. 't Onderscheid van de wyse der Regtveerdigmaakinge des geloofs in 't Oud en Niew Testament / als tusschen verdraagen en vergeeven, borgen en kwijtschelden is niet schriftmaatig. Borgen is geen kwijtschelden / seggen wy in 't Nederduits: en kwijtschelden of vergeeven / is een en 't selve. Zijnder sonden vergeeven / so zijnse ook kwijtgescholden: waer van de 34. Psalm ende anderen meer genoegsaam geblijk doen.

ANTWOORD.

DEse Distinctie mishaagt hen allermeest: hoewel Cloppenburg en Coccejus die twee braave mannen / sulx voor desen beide in dese Academie hebben geleerd en beschreeven: *Cloppenb. disput. de Testam. V. Eccl. communi nobiscum salute* §. 8. 9. *& disp. de Compor.* T. V. & N. §. 8. *& de Sacerd. Christi* §. 16. *Coccejus de Fœdere & in Rom.* 3: 25. *item expresso tractatu cui tit. More Nebochim*, en met hen voor als na *Calvinus Inst. L. II. c.* 7. §. 17. *& Comm. in Hebr.* 10: 18. *Beza Annot. maj. in Rom.* 3: 25. *Marloratus. ex Calv. in Hebr.* 10: 18. *Burmannus* in zijn boek genaamd de Wett en 't Getuigenisse pag. 412, 413. & 590, 591. *Ioh. Mestrezat ad Hebr.* 10: 17. *& Act.* 2. *Gu. Apollonius disput. de Lege c.* 11. §. 7. Hoewel zy 't woord πάρεσις Rom. 3: 25. niet alle eveneens uitleggen / nochtans word het by hen allen van ἄφεσις onderscheiden / selfs by d'oude leeraars zy Letter-

terkundigen of Schriftgeleerden / als Chrysostomus, Oecumenius, Photinius; Suidas, Appianus, Theophylactus; en de saake selfs word van hen allen / so Ouden als Nieuwen / op eene selfde wyse verklaard / als ik gedaan hebbe.

Maar de Faculteit dit weetende / beroept sich op heiliger getuigenis als van menschen / en segt dat het niet Schriftmatig is. Maar dat is regtgangs met het hoofd tegen de muur geloopen; alsoo dit Onderscheid juist schriftmaatig is / 't welk een groot deel van hunne schooldistinctien niet en zijn. Want het is gegrond in d' uitgedrukte en onderscheidelike woorden des Apostels / leerende datter πάρεσις was voor de komste van Christus / Rom. 3: 25. en na zijne komste ἄφεσις. Heb. 10: 18. 't Eerste het Overgeevinge, Oversettinge of overdragt, en 't ander Vergeevinge of kwijtscheldinge der sonden. Hoewel onse Oversetters met de meeste stemmen goedvonden datmen 't woord πάρεσις Rom 3: 25. ook soude vertaalen Vergeevinge; daarom διὰ τὴν πάρεσιν dat verduitschen zy / door de vergeevinge, als ofter stonde διὰ τῆς ἀφέσεως: niettemin die 't anders verstonden als onse Faculteit / naamelik / dat het was van wegen d'overgeevinge, oversetting of overdragt der sonden; hebben de verklaaringe die ik volge in d' Aantekeningen op de kant gesteld; d'andere so goed als wederleggende met de plaatsen Filip. 3: 9. Heb. 10: 14. 1 Joh. 1: 7. en 2: 2. De sin van de woorden Rom. 3: 25. is dese: dat Christus noodsakelik onse sonden met zyn bloed versoenen moeste / van wegen d'Overdragte der sonden onder Gods verdraagsaamheid, dat is / om dat God onder 't Oud Testam. de sonden van zijn Volk als Schulden hadde overgesett van haar selven op Christus / als hunnen Borge: en dat die in zijn persoon daar voor voldaan heeft / om dat hyse tot zynen laste hadd overgenoomen. Sulx dat God zijne Regtveerdigheid betoont / door dien hy van ons geene betaalinge vorderd; maar van Christus / op wien hyselve den last of schuld onser sonden had overgesett. Jes. 53: 6. Van wegen die Overgeeving of Overdragte dan / so verdroeg God de sonden onder 't Oude Testament; alsoo hy geen reden hadde die te straffen / nademaal hy vrywillig met den Borge te vreeden was. Daarom noemt d'Apostel dat den tyd van Gods Verdraagsaamheid. Hier op past nu dat hy segt Heb. 10: 18. waar nu vergeevinge der sonden is, gelyk in 't Nieuwe Testament / zedert dat Christus eenmaal geofferd is; daar en is geen offerhande meer voor de sonde, gelijker was in 't Oud Testament / als Christus noch niet geofferd was. 't Welk duidelik te verstaan geeft / dat de volle Vergeevinge der sonden / eigentlik so genaamd / niet en konde bestaan met d'offerhanden der Wet; want in deselve geschiedde alle jaaren wederom gedagtenisse der sonden; alsoo 't onmogelik was / dat het bloed der stieren en bokken de sonden wechnaame; v. 3/4. terwijle Christus die hadde overgenoomen / die ons met eene Offerhande in eeuwigheid volmaakt heeft v. 14. Van welke d'Heilige Geest getuigt, 15. dat daar door eerst vervuld word de beloftenis ten tyde der Verdraagsaamheid gedaan: (Jer. 31: 34.) Hunne sonden en hunne ongerechtigheid, en sal ik geensins meer gedenken, v. 17. Daar van geene offerhande

de na de Wet meer over is voor de sonde/ maar alles vernietigt en alles betaald door d'Offerhande van Christus/ daer is eerst regte Vergeevinge der sonden: dat is/ (om ons wel te verstaan) Gods algemeine en openbaare verklaaringe daar van door 't Euangelium/ en zijne besondere versekeringe daar van in onse herten door zijnen Geest. Want Gods wille om de sonde te vergeeven is eeuwig en altijd de selve; maar wy seggen dat hy ons regtveerdigt als hy ons regtveerdig verklaart/ of bekent maakt/ dat hy ons daar voor houd. Dat deed hy voor de versoeninge so niet als na de selve: dat Onderscheid moet elk Krijsten toestaan; maar hoedanig of hoe groot/ daar van is al t' verschil.

Doch alsmen 't wel insiet/ de Faculteit neemt'et slegs op de woorden van Borgen en Kwijtschelden: achtende dat die den sin niet wel uit en drukken. Want borgen is geen kwijtschelden, seggen zy in 't Nederduits; Ik ook. Sijn dan de sonden den geloovigen niet kwijtgescholden onder 't Oude Testament? Jase: maar onder Acte van Borgtogte; en niet onder Quitance van Betaalinge. Daarom dient de 34. (hy meent de 32.) Psalm niet tegen my: want die spreekt van Vergeevinge, dat is (als de Faculteit wel segt) soo veel als kwijtscheldinge; maar niet van 't onderscheid/ hoe die vergeevinge geschied. Waarom onderscheid ik dan §43. den tijd der Vergeevinge van den tijd der Verdraagsaamheid, als oft God de sonden niet vergeeven hadde doen hyse verdroeg? Dat en segg ik niet: maar veel eer/ dat God de sonden niet hadde konnen verdraagen, sonder die te vergeeven. Want ik stell uitdrukkelik deselve Regtveerdigmaakinge in 't Oud Testament als in 't Niewe; §. 38. 39. 40. 41. welke niet zijn kan sonder Vergeevinge der sonden/ Rom. 4: 5–8. die ik ook toeschrijf aan 't oud Israël XXII. §. 20. Maar de Vergeevinge so alsse doe was/ by datse nu is/ verschilt so veel als Borgen van Kwijtschelden: En so segg ik dat doe ook gold/ Borgen is geen kwijtschelden. Want hoewel God de sonde der Vaderen van hunne eigene Persoonen wegnam/ so lagense nochtans op den halse van den Borge so lang als hy noch niet betaald hadde: en niettemin ook noch op den oorspronkeliken schuldenaar/ op wien het handschrift is luidende/ dat met de betaalinge eerst vernietigd is Kol. 2: 14. sulx dat zy te vooren in d'offerhanden gemaand wierden om de schuld Heb. 10: 3. recognosceerende hunne handen: 't welk in Gods Volk eenen Geest der dienstbaarheid werkte tot vreese, die eerst weggenoomen word door dien Geest der aanneeminge tot kinderen, welken ons Christus in de volheid des tijds verworven heeft. Rom. 8: 15. Gal. 4: 4/5. Ik neeme dan de woorden Borgen en Kwijtschelden beide in den oorspronkeliken en eigentliken sin. Want God borgde eertijds de sonden van zijn volk/ of/ om/ beter te seggen/ hy regtveerdigde hen en gaf hen 't eeuwig Leeven te borg; om dat zijn Soon als Borge hem mans genoeg was: Jerem. 30: 21. welke betaald hebbende/ heeft hy ons handschrift de wet der insettingen vernietigd/ Kolos. 2: 14. en Quitance verworven/ zijnde de geest der aanneeminge/ Rom. 8: 15. 1 Kor. 2: 12. 2 Kor. 1: 22. Efes. 4: 30. en opentlik pardon verkondigd, Jes. 61: 1/2. Hand. 10: 42/43.

Hoe veel verscheelt dit / Kristenen / van d'onsalige leere der Socinianen / die men ons so bitterlik te laste legt / terwijle wy so veel vastere gronden leggen om hen te wederstaan / die de versoeninge des Middelaars / die de saligheid der Vaderen / en dienvolgens alle borghtoghte en betalinge looghenen. Maar wil men plat uit / dien ketteren te spijt / dit onderscheid ontkennen; so verkleynt men de genade des Nieuwen Testaments / en maakt die niet grooter als in 't Oude; van welker merkelik verschil Gods woord nochtans in beide Testamenten so duydelik en so roemelik spreekt.

ADVYS.

14. HOofdst. XIII. vr. 45. 46 pag. 174. De Heilige Geest gaat uit van den Vader door den Soone.

ANTWOORD.

DIt blootelik aan te wijsen / dunkt de Faculteit genoegh om te toonen dat het ongerijmd is: 't welk echter noch niemand van onse Leeraars / mijns weetens / ooit verworpen heeft / en in Christus eigene woorden gegrond is / Joh. 14: 26. en 15: 26. spreekende van d'order der werkingen van de drie Persoonen: waaruit wy te reght het zelve oordeelen van hun bestaan; 't welk mijn eerste reden is. En daar beneffens / om dat het voegelik is te stellen / gelijk de Soon op eene andere wijse bestaat als de Vader / dat hy ook op eene andere wijse (om so te seggen /) doet bestaan: en gelijk de Vader d'eerste Persoon is / de Soon de tweede; dat de derde dan ook niet van de twee eerste gelijkelik / maar van den eersten door den tweeden bestaat. Is dat so misselik? Hadden de Westerse Kerken eertijts so willen spreeken / sy hadden voor een groot deel konnen voorkomen de droevige scheuringe der Grieken; die niet verdragen konden / dat de Latijnen de Geloofsbelijdenisse des Conciliums van Constantinopel in den jaare 381. veranderden / daar alleenlik geseght wierd / de Heiligen Geest gaat uit van den Vader; daar by doende / sonder de Grieken te kennen / en van den Soone? Waar op dese naderhand so veel meer aan d'overzyde hellende / allenx begonden t'ontkennen met Theophylactus, dat de H. Geest van den Soon uitgaat. Aan d'andere kant gingen de Roomschen so veel verder / en dreeven tegen de Grieken / dat de H. Geest van Vader en Soon beide / als van een zelfde beginsel / en door eene selfde werkinge / uitgaat. Die nu niet lijden mogen / datmen hier tusschen beiden gaat / en evenwel niet aanwijsen / dat het tegen de Schrift is; die toonen in dit kleyn proefstuk / hoe weinig datse doen sullen / om de Grieke kerken met d'onsen te vereenigen; daar onse eerste Reformateurs so om gewenscht hebben / en den arbeid begonnen: zijnde ook die van d'andere kant niet geheelik in gebreeke geweest; en waar over noch in den jaare 1629. gewroght is tusschen den Heere Cornelius Haga gesant van desen Staat aan 't Turxe Hof en Cyrilllus Patriarch

triarch van Konstantinopel / diens Belijdenis uit den naame der Grieke en andere Oosterse Kerken spreekt van den H. Geest, die van den Vader uitgaat door den Soon, het selfde wesen hebbende als de Vader en de Soon. Nu de Grieken ons so na by komen / is 't onbillik / dat wy hen ook van onse kant so veel voegen als de waarheid lyden kan? Immers: op dat wy alle mogen komen tot de eenigheid des Geloofs. Efes. 4: 13.

A D V Y S.

15. Hoofdst. XXVI. Vr. 15 pag. 436. Maar nu wy Kristen Overheden hebben, die Armevoogden stellen konnen, soude men 't ampt der Diakenen in de Gemeente missen konnen. **Dit is tegen het gevoelen van de algemeene Kerke van alle tyden.**

A N T W O O R D.

Dit is van de Faculteit veel gesegd / en strijd tegen alle menschelik verstand / en 't gebruik van kleine kerken die geene Diakonen hebben / dat men soude moeten d'Armen besorgen daar se niet en zijn; en hoe soudense wesen / indien de geloovige Overheden hun amt betraghtende / toesagen / datter geen bedelaar onder ons zy. Deut. 15: 4. So der ooit gesteld wierde / dat de Voogden van Gemeene Armen algemeen waren / so wel die binnen als die buiten de Kerke zijn besorgende; souden wy dan van binnen noch Voogden behoeven. Ik stelle / I. Dat der Overheden amt is / te besorgen dat niemant hunner onderdanen vergaa. II. Datse daar toe stellen opentlike Aalmoessemiers. III. Datse die voor al niet minder doen sorgen over de Ledematen der Gemeinte / die so wel als andere hunne onderdaanen / en daarenboven nadere vrienden zijn / als zijnde met de kristen Overheden huisgenooten des geloofs. Gal. 6: 10. IV. Dat echter onse Overheden d'Armen der Gemeinte niet behoeven te besorgen / alleenlik om datse van besondere Diakenen besorght zijn. V. Dat insgelijx de Gemeinte niet behoefden te sorgen / indien 't door d'Overigheid geschiedde: Dit segg ik van d'openbaare en gemeene bestelling; in 't besonder is 't de plight van alle man. Daar de Magistraat self Weeshuisen houd / daar hebben de Diakenen van de kinders geenen last. So nu voor de rest op gelijke wijse gesorgd wierde / so der Gasthuisen en siekhuisen genoeg waren / wat souden dan de Diakenen doen? Ik hebbe dit dan so gesteld *ex hypothesi*, by wege van voorslagh; niet dat wy / so als de saken staan / de Diakenen missen konnen; maar om te toonen / waar toe dat wy juist door Gods Woord verbonden zijn / en wat in de keure der Gemeinten staat / na gelegentheid; en om te mogen weten / waarom wy doen 't gene wy doen. In tijden van verbolginge moet de Gemeinte Diakenen hebben: waaruit ook die bedieninge eerst ontstaan is; die men zedert noodsakelik

gracht

geacht heeft. Dies hebb ik willen toonen / wat daar van is. Men leese tot bevestiginge van mijn gevoelen Doede van Amswer in sijn boexken genaamt Christelik Bedenkent unde disposition van Armen ordenung, gedrukt tot Franeker. 1600.

ADVYS.

139 16. HOofdst. xxvi. vr. 41. pag. 446. Maar kiest de Gemeinte een Regent tot Predikant, en is hy bekwaam om beide te bedienen; 't is hem so na als een ander. 't Is onwaarheid / dat een Regent tot een Predikant kan gekooren worden / en beide Amten zamen bedienen. Sal dan de Paus niet konnen te samen het weereldlike sweerd en de sleutelen des Koningrijx der Hemelen voeren?

ANTWOORD.

DE Faculteit behoorde dit geen onwaarheid te noemen / so lang alsse de gronden niet wederleid hebben / waar op mijn seggen gebouwd is; die sy niet eens aanroeren. My derhalven gedragende tot het gene in dit Hoofdstuk van §. 20. tot hier toe geleerd hebbe/so segg ik wederom;'t is loutere waarheid dat een Regent tot Predikant kan gekooren worden en beide amten zamen bedienen / als hy bekwaam is om het beide gelijk te doen. Aangaande den Paus; wie sond 'er wat tegen hebben dat hy weereldlik bevel neffens den Kerkendienst hebben moghte; indien hy niet uit kracht van dat kerkelike ook weereldlik socht te regeeren; en sijn gesagh niet alleen op sijnen eigene boodem / maar ook over vreemde Koningrijken / selfs buiten 't Kristendom / te voeren: en voorts / so hy na Gods Woord beide Amten bediende / sonder nadeel van 't een of 't ander? Dus moetmen dat toestaan. Indien niet / so is de gantsche bestelling onser eigene kerken valsch: En onwaarheid / so de Faculteit waar seght / 't gene de Swabische Belijdenisse verklaart / Act. 13. van de Dienaars des Euangeliums / *Qui secularem aliquam potestatem & dominationem obtinent, eam à Deo ipso, quomodocunque vocentur, obtinent: ideoque ordinationi Dei obsisteret, quisquis se temporali illi dominationi opponeret.* Die eenige weereldlike maght en heerschappye bekleeden, hebben deselve van God selfs, wat naame datse hebben: dies wederstaat hy Gods ordinantie, so menig als sich tegen die tijdelijke heerschappye stelt. 't Welk d'Augsburgse Confessie dus verklaart en bevestight. *art.* VII. *de potest. Eccles. Si quam habent Episcopi potestatem gladii, hanc non habent ut Episcopi, ex mandato Euangelii, sed jure humano donatam à Regibus & Imperatoribus, ad administrationem civilem suorem bonorum. Hæc interim alia functio est quàm ministerium Euangelij. Quum igitur de Jurisdictione Episcoporum quæritur, discerni debet imperium (discerni, non separari) ab Ecclesiastica jurisdictione.* So de Bisschoppen eenige macht des

sweerds hebben, die en hebbense niet als Bisschoppen, uit last des Euangeliums, maar door menschelik reght hen geschonken van de Koningen en Keisers, tot de burgerlike bedieninge hunner goederen. Dit is ondertusschen een ander amt als de dienst des Euangeliums. Wanneer dan gevraagd word van 't Gebied der Bisschoppen, so moet men de heerschappye onderscheiden van het kerkelik bevel, Onderscheiden staater / maar niet scheiden; 't geene sy verstaan dat wel kan vereenighd worden / als 't niet vermenght word. Kan men dit ontkennen / so moet men Mennist worden. Want maakt de regeeringe iemand onbekwaam / of beneemt die hem 't recht tot de bedieninge der kerke; so maaktse hem onbekwaam om een kristen te zijn. Want die een kristen is / die is als kristen gerechtigd tot alle kristelike bedieningen daar hy toe bequaam is. Of geeft God anderen Ledematen de openbaringe des Geestes tot het gene dat oorbaar is, 1 Kor. 12: 7. en is die in de Regenten alleen onnutt en vergeefs? Zijn d'Overheden alleen vry van den plight om hunne gaaven te besteeden, het zy in de Profezye, of bedieninge, of in 't leeren; so hen sulke gaave gegeeven is: of zijn wy alleen ongehouden hunne gaaven te gebruiken / en die van anderen al? Om nu niet mede te seggen / dat wy d'Engelschen en andere Gereformeerden veroordeelen moeten / indien wy dit recht der Overheden ontkennen. Laat sleghs dese redenen boven die van mijn Boek tot overtuiginge strekken. I. Het Ouderlings ampt is so kerkelik als het Predikampt: want de kerkelike Tught / die hen so seer toekomt als den Predikanten / onderscheiden zijnde van de burgerlike regeeringe / is der Gemeente so eigen als de bedieninge des Woords en der Sacramenten. Nochtans word het mede doorgaans van Magistraatspersoonen bediend; ja ook van sulken / die volgens wetten van den Lande eenige andere wereldlike bedieningen niet mogen hebben; als by exempel / Officiers van de Militie. Souden wy dan seggen / datter meer strijdigheids is tusschen twee weereldlike Amten / als tusschen een wereldlik en kerkelik? II. De Predikanten in Friesland hebben ten platten lande altemaal 't recht van stemmen in saken der Regeeringe / zijnde in dien deele mede Staten des Lands / van wien de Volmachten al de volheid hunner macht ontvangen. Hoewel door Lands wetten in den jaare 1581. is goed gevonden / dat de Predikanten gene burgerlike bedieninge mogen bekleeden / gelijkse in 't Pausdom uit kracht van dat stemrecht deeden; so om sich tot den dienst der kerken des te beter t'ontledigen / als om andere reden; die mede in de Beamten des oorlogs plaats hebben: so neemt dat echter niet weg de natuure van de saak; dat sulk recht van stemmen behoort tot de hoogste Majesteit van den Lande. Men leese hier over wat de *Politici* schrijven / en met naame *Schookius de Majestate*, by wien men vinden sal κατ' ἀναλογίαν, dat onse Predikanten hier in nessens anderen hebben *Majestatem absolutam*, maar de Volmachten sleghs *Majestatem delegatam*. III. Wat sal men seggen / wanneer iemand Predikant en Professor is; en dat in d'Academie van Franeker: daar de *Senatus Academicus* een rechtelike Vierschare spant; pleit / vonnist / bant; in geldboeten / in boeijens / in gevankenissen smijt; daar de Rector Magnificus (past die Magnifique naam volgens de meininge der Faculteit op den nederigen dienst

van Christus?) schepters voor sich draagen / pedellen achter sich treeden laat; daar Advocaten / Procureurs / en Fiscaal Executeur en Adsistenten zijn / ook die van heurentwegen het sweert draagen? Sal dan de Paus niet te gelijk het weereldlike sweerd en de sleutelen van 't kooningrijk der hemelen konnen voeren? Ik spreeke na den mensche.

Laat dan nu geoordeeld worden tusschen den schrijver van de Vaste Spijse en van dit Advis, wie doet beter / die schrijft watmen doen mag / al en doet hy 't niet / of die schrijft datmen 't niet doen mag / en hy doetet?

ADVYS.

17. 't Is ook ongerijmd / dat *eadem pag.* vr. 40. gesustineer d wordt / dat iemant soude konnen Predikant, Ouderling en Diaken zamen wesen in een reguliere en welgestelde kerke.

ANTWOORD.

'T Is ongerijmd dit t'ontkennen; en so doende veele kleine Gemeinten / daar dit voegelik geschied / den name van reguliere en welgestelde kerke t'ontseggen. Sommigen hebben geene Diakenen om datse geen armen hebben; als op de 15 Aanmerkinge geseid is; of dat hen 't overschot van de kerke goederen (die ten platten lande veel daartoe gebruikt worden) genoegsaam is. Sommigen hebben ook geene Ouderlingen besonder; om dat de Predikant selfs Ouderlings genoeg is / daar so weinig te doen valt. Of weeten wy nog niet / dat alle Predikanten by ons mede Ouderlingen en Diakenen zijn / die de Hoofdsorge over de Discipline en over d'Armen hebben? want d'ontvang en uitgaave maakt den Diakenen niet: dat doen wel anderen. Voorts / dat de Gemeinte / na datse groot is / meer of minder getal van Ouderlingen en Diakenen heeft? In sommige plaatsen is een buiten den Predikant genoeg; waarom ook in seer kleine gemeinten niet die eene Ouderling die de Predikant selfs is? Wederom / sommige Predikanten by ons bedienen 2. 3. 4. 5. dorpen zamen als Predikant en als Ouderling. Is elke Dorp eene besondere Gemeente; so behoord elk voor al eenen Predikant op sich selve te hebben / so wel als Ouderlingen. Zijnse zamen eene Gemeente; al hebbense elk hunne besondere Ouderlingen en Diakenen / alleenlik om datse zamen onder eenen Predikant staan; sal dan degene die in so veele Dorpen voor Predikant en Mede-ouderling dient / in maar een Dorp van gelijke beslag voor Predikant en Ouderling zamen niet konnen verstrekken? Maar wat berispt de Faculteit my? Na haar seggen so was d'eerste kerke van die 5000. Ledematen irregulier en ongesteld: want daar waren d'Apostelen eerst Predikanten, Ouderlingen en Diakenen zamen.

ADVYS.

18. 't IS mede notoir onwaarheid / 't gene gesegd word Hoofdstuk XXVI. vr. 42. pag. 447. en vr. 47. pag. 149. dat de Kerke hare magt van Christus verleend soude konnen overdraagen aan d'Overheid.

ANTWOORD.

't IS notoire misduidinge mijner woorden / die ik genoegsaam ontkenne / dat d'Overigheid die magt of dat bewind soude konnen ontvangen als Overheid: Dewijl ik leere I. datse die niet kan hebben dan van de Kerke; II. en dan noch niet als Overheid / maar als Lidmaaten van de Kerke; die door hunne openbaare bediening in de weereld de beste gelegentheid hebben / om de Kerk uiterlik goed te doen / en te dien aensiene die eere van de kerke genieten. So dat de Magistraaten hier niet als publique persoonen / maar als particulieren worden aangemerkt / met die publique weerdigheid bekleed. Het fundamenteel regt der Kerke en de gewoonte onser eigene Kerken toonen klaarlik / dat dit notoire waarheid is. I. Het Regt van kiesinge is oorspronkelik by alle Ledematen: maar 't bewind daar af word / om verwerringe te mijden / daar de Gemeinte groot is / aan weinigen gelaaten. Die doen al watse hier in doen uit aller naame / *per potestatem delegatam*; door geleende magt. Kanmen dan niet sien / dat de Gemeinte dit bewind van de kiesinge / so wel als van de bedieninge / mag geeven aan sulke of so veele persoonen als haar dunkt dat dienstig is? *Eligantur religiosè ab Ecclesia, vel ad hoc deputatis ab Ecclesia*, Laatse Godsdienstelik van de Kerke gekoosen worden, of van de genen die de Kerke daar toe gelastigd heeft, segt de laatste Switserse Belijdenis cap. 18. *de Ministris Eccl.* 't welk even 't selve is / dat onse Catechismus segt op de 85. Vraage / de gemeinte of die vande gemeinte daartoe gesteld zijn, sonder te seggen dat de Gemeinte gehouden is deselve luiden tot de kiesinge te stellen / die zy tot de bedieningen besteld heeft. In wat Collegie vondmen ooit sulken wett? 't Welk vry wat anders is / als dat zy haar oorspronkelik regt / en de magt haar van Christus verleend soude vermogen aan d'Overheid als Overheid af te staan: 't welk ik plat uit ontkenne. II. Om deselve reden neemtmen in onse Kerken tot Ouderlingen luiden van regeeringe: en 't gebeurt dikwijls by gevalle / dat alle d'Ouderlingen Magistraats-persoonen zijn. Word aan hen dan met dat amt het regt van kerkelike kiesinge niet op of overgedraagen? nogtans niet als Overheid; maar als aan een kristen / om dat hy Overheid is: Juist so als ik segge pag. 447. vr. 42. Maar dan maakmens' eerst tot Ouderlingen / sult gy seggen. 't Is soo: Maar leert het gebruik van onse Kerken ook / dat het regt van kiesinge alleenlik by den Kerkenraad is? Neen: op veele plaatsen selfs in Friesland / ook in steden / stemmen alle Ledematen die mannen zijn /

hoofd

hoofd voor hoofd: De kerkenraad heeft slegs d'uitsettinge / om verwerrin-
ge voor te komen. Elders / gelijk tot Harlingen worden neffens de tegenwoor-
dike Ouderlingen en Diakenen mede daar toe geroepen / die de jongste maal
uit hunnen dienst getreeden zijn. Hier te Franeker / en op veele andere plaat-
sen is dat bewind alleenlik by Predikanten / Ouderlingen en Dia-
kenen: die in dienst zijn. Elders worden de Diakenen uitgeslooten:
of alleenlik tot de kiesinge / niet tot d'uitsettinge toegelaaten; als tot
Groningen: Voorts / ongelijk veel word hier in aan d'Overheid als
Overheid opgedraagen: sommigen d'Approbatie na d'Uitsettinge / gelijk
hier; sommigen alleenlik na de kiesinge / gelijk tot Harlingen. ens. Dese
verscheidentheit / op voorverhaalde gronden duldelik / wijst mede bekwaa-
me plaats aan voor 't Reiglement dat de Friesche Staaten op de verkiesin-
ge der Predikanten ten platten lande gemaakt hebben. Naamelik / so 't de
kerken maar toestonden / 't soude wettig zijn / en uit hunnen naamen gevolgd
worden 't gene op den naame der Overheid als Overheid niet bestaan kan. Al-
leenlik souden als Stemmers Ledemaaten moeten wesen: eensdeels / om
dat de kerk haare magt niet geeven mag aan degenen die buiten haar zijn; an-
derdeels / om dat het woord Liefhebbers der Geref: Religie in 't Reglement ge-
bruikt / doorgaans in d'uitvoeringe seer misbruikt word. Echter kan sich
de beroepene Predikant so verre gerust stellen / als hy buiten die Liefhebbers
nochtans de meeste stemmen heeft.

Breeder word dit stuk bepleit van den Eerw. D. Everhardus Bornæus, door
maagschap mynen seer weerden Neeve / in zijn Boek de Getrouwe Herder ge-
naamd pag. 193 alwaar zijn E. in dit stuk noch vry wat verder gaat als ik
doe: geevende t'onser gerustellinge neffens 't voornoemde Reiglement me-
de sulke redenen / uit welken volgt / dat ook d'Overheid als Overheid Pre-
dikanten beroepen mag; selfs ook sonder last of toestemminge / alleenlik by
noodsakelike toelatinge der Gemeinte / die het niet kan tegenstaan; en noch-
tans verstaat dat het tegen Gods Woord is / gelijk d'Auteur op zijne derde re-
den verklaard. Dit Boek evenwel van D. Bornæus is by dese Faculteit / by
dese selve twee Heeren / die 't mijne verwerpen / volgens hunne Acte van
Approbatie, doorleesen zijnde bevonden (so luiden de woorden) regtsinnig
ten aansien van de leer en stellinge, voorts grondig en stigtelik voor den Leeser.
Maar in mijn Boek vindense ten minsten Nieuwigheid en Vreemdigheid / als
't geen erger naam heeft. 't Is wel / ik stemm hen toe / aangaande mijns Nee-
ven Boek. Maar noopens 't mijne moet ik hen seggen / om beleefd te spree-
ken. Mijne Broeders, en hebt niet het geloove onses Heeren Jesus Christus des
Heeren der heerlikheid met aanneeminge des persoons. Jac. 2: 1. Siet ook.
1. Tim. 5:21. Joh 7:28.

Tot volkomene overtuiginge sullen d'eigene woorden van dese twee Heeren
strekken / die beide leeren dat de *Professores* en *Doctores Theologiæ* zijn de Leeraars
van de kerke / van welken d'Apostel spreekt Efes. 4:11. en nochtans willen-
de selfs Leeraars der kerke wesen / zijnse te vreeden datse niet van de kerke /
maar van de Overheid als Overheid / sonder eenigsins de kerke t'erkennen /

 daar

daartoe gesteld zijn; en D. Arnoldus selfs ook om te prediken. Hoe makense hunne Doctoren, die zy Leeraars der kerke noemen / en nochtans seggen / *pro facultate mihi ab Ill. ab præpott. ordinibus concessa te Doctorem creo*; ik maak u tot Leeraar, volgens de magt my van d'Ed: Mog: Staaten verleend? Is dat van de kerke? Wat meer is / tot de sake selfs: In hunne bullen waarmede de *Facultas Theologica* de Candidaten voor desen tot den Dienst toeliet / vondmen dese woorden / dat de Faculteit hen die magt gaf *ex sibi concessa potestate ab Ampliss. Dd. Ordinibus Frisiæ & Synodis Ecclesiarum &c.* volgens de magt die hen selve van de hoogachtbaare Heeren Staaten van Friesland en van de Synoden der Kerken was toegestaan. So luidde sulken bulle van den 28. Nov. 1637. by Revius verhaald *Exam. disp. de Magist. 2. pag. 266.* Mag d'Overheid met de kerken deelen als overheid / en niet van haar ontvangen als ledemaat / de maght die Christus aan haar heeft verleend? En evenwel na dat de Faculteit die maght wederom van de Synodus en van de Staaten benoomen was / om datse misbruikt wierd; so hebbense wederom nu in den jaare 1665. sonder de kerke t'erkennen / een Getuigenisse aan een Student uit Westfalen verleend / daar in sy hemmacht gaven tot den heiligen dienst. Waar over de Faculteit in't volgende jaar voor de Synodus van Harlingen geroepen / veroordeeld / en van de Politijke Commissarisen ernstelik bestraft is: die dies tijds *Scriba Synodi* was / noch seer wel heugt / ende te sien is *ex actis Synod. Ven. 1664. sess. 4. §. 30.* vergeleeken met *Syn. Harl. 1666. sess. §. 63. 69. 70.*

ADVYS.

19. Hoofdst. XXVI. vr. 8. pag. 453. op de Vraage / Welke is d'oudste en gebruikelixte kerkelike regeeringe? na de tijden der Apostelen? is het Antwoord onwaaracht. Want de Hierarchia is lange na d'eerste en suiverste tijden opgekomen. En sullen de Papisten uit des Auteurs Antwoord geen klein voordeel konnen trekken van d'oudheid en waarheid hunner kerken en kerkelike regeeringe.

ANTWOORD.

Het Antwoord op dese Vraage is waarachtig: Want geene kerkelike Historien sijn so oud / datse ons tijden aanwijsen / die van alle hierarchie (so de Faculteit al 't geene ik hier segge / op 't alderbreedste noemt / geheel vry waren. Al in de tweede eeuwe / noch by 't leeven van den Apostel Johannes, heeft geene Gemeinte (hoe groot datse was) meer als eenen Bisschop gehan. Gelijk ook geene sonder Bisschop was. Een seker bewijs / dat dese hierar-

hierarchia, dat is kerkelike opperhoofdigheid (aanstooteliker naam als
sake) in die tijden al begonnen is. So de Bisschoppen doe in allen
't selve waren/ dat nu onse Predikanten zijn; hoe soudense groote ge-
meinten niet meer gehad hebben als eenen Predikant? Nooit heeft Romen
ook meer als eenen Bisschop t'essens gehad. Die was in de eerste tij-
den *continuus præses*, het hoofd van den kerkenraad: hoewel mede dienst doen-
de als d'andere *Præsbyteri*, dat is Ouderlingen; waar van sommige Predi-
kanten met een waren/ en sommige niet. Maar naderhand kwam de ver-
dorventheid/ dat de Bisschoppen het prediken lieten/ en de bestieringen van
de kerkentucht/ (selfs ook allenxkens die van Romen de weerldlike Regee-
ringe/ en d'algemeene Opperhoofdigheid) aan sich trokken.

Dat de Papisten uit mijne leere voordeel souden konnen trekken van de
Oudheid hunner kerken/ wat schaad ons dat? Want wie van d'onsen heeft
hen ooit die Oudheid misgund of ontkend? De tegenwoordige Regeeringe
hunner kerken sullense nooit uit mijne woorden oud konnen maaken. En wy
pleegen/ als wy met de Papisten te doen hebben/ nooit de Waarheid uit
d'Oudheid/ maar d'Oudheid uit de Waarheid te bewijsen. Of staat de Fa-
culteit hen nu toe/ dat d'Oudheid een kenteken van de waare kerk is? Maar
wat Oudheid isser voor onse hedendaagse kerkelike regeering in de Nederlan-
den? Was 't in tijden der Apostelen so/ dat men jonge Studenten van de
schoolbanken terstond op den Predikstoel voerde/ en alsoo mede tot Ouder-
lingen maakte/ sonder te vooren Diaken of gemeen Ouderling geweest te
zijn? Wist men doe van Candidaten, so als d'onse; of van Siekentroosters
gelijk als nu? Veranderde men doe om de twee drie jaaren van Ouderlingen
en Diakenen/ en van Predikanten niet? Hoe sullen wy dit ons gebruik en de
groote verscheidenheid die daar neffens gaat/ goed maaken: als wy niet ver-
staan/ gelijk ik schrijve/ dat de Gemeente wel last ontvangen heeft van Chri-
stus dat om d'onderscheidene Bedieningen t'onderhouden/ en daar toe gaa-
ven ontvangen: doch dat nooit van hem selfs/ of van d'Apostelen eenig voor-
schrift gegeeven is/ maar in de vryheid der kerken de maniere van die bestel-
linge gelaaten; om de bedieningen so wel als de gaaven te bestuuren tot het
gene dat na elx gelegentheid meest oorbaar is? Siet so maak ik onse kerken-
ordre goed/ en veroordeele die van andere Gereformeerde kerken niet. Laat
nu sien of mijn antwoord onwaarachtig is.

A D V Y S.

20. HOofdst. xxvi. vr. 69. pag. 457. Christus droeg sijne Commis-
sie in 't bestuuren sijner Kerk over aan d'Apostelen. So heeft
hyse dan gemaakt tot Viceroys? De Commissie van sijn Rijk sal hy
overleeveren aan sijnen Vader. 1 Cor. 15. v. 21.

ANT-

ANTWOORD.

De Faculteit kan niet ontkennen / dat de plaatse Joh. 20: 21. van my hier by gebracht / duidelik verklaart het gene ik segge. Volgens dien segg ik dat Christus de Commissie om 't Evangelium persoonlik en uiterlik te bedienen aan d'Apostelen overdroegh / als hy na den lichaame van hen scheidde; om so veel syn persoon aanging / sijne Gemeinte voortaan alleen geestelik te regeeren; nochtans toesiende dat d'uiterlike bedieninge in swang bleef? Efes. 4: 11. Heeft Christus dan de Apostelen gemaakt tot Viceroys? De Boheemse Belijdenis noemtse *Vicarios Christi, id est, qui locum hujus obtinent. cap.* 9. *de docentibus in Ecclesia.* Stedehouders van Christus, dat is, die sijne plaatse bekleeden. Wel te weeten / ten aansien van 't gene daar in Christus nu niet meer by ons is; maar niet ten aansien van 't gene daar in hy altijd by ons is: gelijk de Paus voorgeeft. Hy is van ons na den lichaame / hy is by ons na den Geest. En dit is geheel wat anders / als 't gene gesegd word. 1 Kor. 15: 24. Welke woorden sy niet trouwelik / immers niet voegelik hier verhaalen. Want daar en staat niet / dat Christus sijne Commissie, maar sijn koningrijk aan den Vader sal overleeveren: welverstaande / 't koninkrijk dat van hem geregeerd word / niet de regeeringe van dat koningrijk: 't welk / schoon niet op deselve wijse bediend word / nochtans eeuwiglik duurt. Luk. 2: 33. So verklaaren 't onse rechtsinnige Leeraars. *Bezain. h. l. An verò tunc non regnabit Filius? Maximè verò; quum regni ejus non sit finis.* Maar sal de Soone dan niet regeeren? Immers ja: gemerkt sijns kooningryx geen einde sal zijn.

ADVYS.

21. Hoofdst. XXVII. vr. 82. ~~pag.~~ 499. Dat de Tien Geboden behooren tot alle drie soorten der Wet / Sedelike / Ceremonieel / en Burgelike: Ongehoord. 267

ANTWOORD.

Al ware dit tot noch toe ongehoord / daarom soude 't niet kwaad om hooren zijn. Hoe de weereld langer staat / hoe langer wy in Gods Kerke te school gaan / hoe wy meer hooren sullen. Evenwel en is 't niet ongehoord. Men leese slegts Primerose van den Sabbath, *part.* II. *cap* 6. §. 3, 4. En besonderlik seid hy / §. 2. dat wy niet verplight zijn de Wet t'onderhouden, ten dien opsighte, in welken de Heere deselve op den Berg Sinai heeft uitgesprooken, ende op twee steene tafelen geschreeven, die hy aan Moses heeft behandight. Want ten sulken opsicht so verbind sy de Jooden alleen,

dien

dien sy alleen toegeeigend en toegepast wierd in de Voorreden *hoort Israël &c.* Georg. Walker Onderwijs. van den Sabb. cap 11. *Jac. Alting. Sabbat. Euang. Mss. sect.* IV. *cap.* 1. Men leese ook *Abrah. Heidan.* de *Sabb. & Die. Dom.* Welk Boerken my aldereerst uit de laatste swarigheid geholpen heeft / die ik voor desen noch tegen mijn tegenwoordig gevoelen van den Sabbath hadde; namelik dat het vierde Gebod / een van de tien zijnde / moeste sedelik weesen. Want dat woord light geseid; maar ook meer niet als geseid; noit beweesen. Doch dit is veel eer ongehoord / of liever noit geloofd al hoordemen 't duisendmaal / dat de Tien Geboden niet als sedelike dingen in hebben: dewijle niemand oit ontkend heeft / dat het vierde Gebod ten minsten voor een deel niet sedelik is. So is 't dan al niet sedelik wat in de Tien Geboden staat. Maar de faculteit moest eens op mijne redenen letten / so die ik bybreng als die ik wederlegge by. 82/83/84/85. en sich niet inbeelden dat alle mijne woorden met dit eene woord genoegsaam beantwoord zijn / als se seggen / ongehoord; 't welk voor my onhoorbaar is.

ADVYS.

22. Ibidem by. 83. *pag. eâdem.* De Tien Geboden spreeken ten meerendeele maar van d'uiterlike gehoorsaamheid. **Dat is onwaarheid: de Wett is geestelik. Christus heeft Matt. 5. en 6. het tegendeel getoond.** 't En sy uwe gerechtigheid overvloediger sy dan der Phariseen en Schriftgeleerden &c.

ANTWOORD.

Is 't onwaarheid / so is 't al lange niet waar geweest. *Gregorius M. l. d. in cap* 15. *l.* 1. *Reg. Mosi decem Legis præcepta tribuntur, quæ Dei digito scripta sunt. Qui cum legem scripsit, hanc utique in decem præceptis edidit, quia etsi in ea carnale aliquid foris protulit; intus hanc spiritualis intelligentiæ perfectionem signavit.* De Tien Geboden der Wet worden Moses toegeschreeven, die met Gods vinger geschreeven zyn: dewelke de Wet schryvende heeft deselve immers in Tien Geboden uitgegeeven. Want hoewel hy daar in uiterlik iet vleeschelix heeft uitgedrukt, so heeft hy inwendelik de volmaaktheid des geesteliken verstands beteekend. Hy seid klaarlik I. dat in de Tien Geboden iet vleeschelix (dat is 't geene tot d'uiterlike gehoorsaamheid behoord) en iet geestelix is: juist so als ik segge by. 100. II. Dat het vleeschelike of 't uitwendige alleen met woorden uitgedrukt / maar het geestelik sleghs daar onder begreepen is / en door den eisch van lichaamelike gehoorsaamheid by goeden gevolge aangewesen: so spreek ik mede by. 83 / 84. Dat echter de Wet geestelik is / sta ik geerne toe / ook van d'Insettingen en Reghten; indien de Faculteit de woorden Rom. 7: 14. op de Tien Geboden past: want die worden daar niet meer genoemd als d'anderen. Doch dat is te verstaan van 't oog-

't oogmerk dat de Wetgever met die Geboden voor hadde / en de volmaaktheid die hy neffens alle sijne Wetten eischt; ook die in lichaamelike oefeninge bestaan. Jes. 1: 11--17. Psal. 50: 14/ 23. Maar daar uit en volgt niet / dat de woorden van de Tien Geboden / in hunnen naasten en eigentliken sin / niet en souden spreeken van d'uiterlike gehoorsaamheid; anders als in de hoofdsommen der geestelike geboden. Deut. 6: 5. Levit. 19: 18. Christus en spreekt Matt. 5: 17--- van de Tien Geboden niet / als onderscheiden van andere geboden in de Wet van Moses; maar van de Wetten in 't gemein die door Moses gegeeven zijn; waar af hy eenige tot exempelen verhaald / so wel buiten de X. Geboden als binnen deselve: gelijk de Wet van den scheidbrief v. 31/ 32. en van de wraake 38---42. En hy seid nergens / dat de woorden van alle die geboden in sich selfs eenen geestelijken sinn hebben; (immers de wet van den scheidbrief niet) en dat de Fariseën en Schriftgeleerden die t'onreghte na de letter verklaarden; maar dat sy by de letter staan bleeven / en Gods oogmerk niet verder insagen / als juist so de woorden liggen. De Faculteit moet dan ander bewijs by brengen / om ons te doen gelooven dat de Tien Geboden meer als d'andere die in Moses Wetboek staan / in de woorden geestelik zijn.

ADVYS.

23. Hoofdst. XXVII. bz. 84. pag. 499. en 500. Om dat de Tien Geboden in sich selve gesteld worden tegens het Euangelium, waar door sy vernietigd zijn en tot ons niet en behooren. Dat is grouwelik geseid so als de woorden liggen.

ANTWOORD.

Ik hoop immers niet / dewijle de Faculteit dese mijne woorden so grouwelik acht / datse die kwalik hebben verstaan: als oft ik de X. Geboden so tegen 't Euangelium stelde als 't gene daar tegen strijd. Want dat heeten wy gemeinlik mede Tegenstellinge / wanneer men dingen met malkanderen vergelijkt / waar af het minder voor het meerder wijken moet. So spreekt de hooggel. Fr. Burmannus in de Wett en 't Getuigenis over Exod. 19. pag. 396. In de Schrift worden geduurig tegen malkander gestelt twee Bergen, ten opsighte van 't woord 't welk aldaar geopenbaard is, en de Heerlikheid die aldaar vertoond is, de Berg Sinai en Zion. ens. Dewijl genoegsaam blijkt / dat dit mijne meining ook in mijn Boek is; so behoordemen die niet grouwelik te noemen: insonderheid / dewijle d'Apostel self d'eerste afkundiginge van de Wet der Tien Geboden op die wijse met het Euangelium vergelijkt. Hebr. 12: 18--25. welke woorden ik by brenge. Hy neemt het eerste wegh, om het tweede te stellen. Hebr. 10: 9. Wie kan hier ontkennen I. dat d'Apostel vers 18---21. van de X. Geboden spreekt; siende op 't verhaal daar van Exod. 19. en 20. Deut.

Deut. 5. en vers 23/24/25. van 't Euangelium; gelijk hy Moses en Christus zamen vergelijkt vers 25. als Hebr. 2:3. II. dat hy de verkondiginge der Tien Geboden tegen de verkondiginge des Euangeliums stelt / als het minder tegen het meerder; vers 18. Gy en zyt niet gekomen enz. vers 22. maar gy zyt gekomen &c. III. Dat hy in de 4. laatste verssen des Kapittels tusschen deselve bedieninge van de Wet der X. Geboden en die van 't Euangelium dit onderscheid stelt / dat het eerste moeste verandert worden / om aan 't tweede plaats te geeven: sulx bewijsende uit Hagg. 2:7. Volght derhalven onwedersprekelik / dat de X. Geboden / so als se liggen / als het Formulier des Ouden Verbonds tegen de bedieninge des Nieuwen Verbonds en de Predikinge des Euangeliums vergeleeken worden. *Burmannus œcon. Fœd. l. IV. c. 6. §. 1. Israëlitas quod spectat. Deus promulgans ipsis ecalogum solennem adeo in modum, Fœdus suum cum ipsis erepisse dicitur.* Wat d'Israëliten aangaat, God heeft met hen sijn Verbond opgericht, als hy hen de X. Geboden so stateliker wyse verkondigde: So word gesegd Exod. 19: 5. en 34: 28. Deut. 4: 13. en 5: 2. En daar na §. 11. seid hy. *Unde non satis bene Decalogus à multis non aliter consideratur, quàm si solùm Legem operum contineret. Cum Decalogum in prima sua latione fuerit νομοθεσία Fœderis gratiæ.* Volgens dien worden de X. Geboden van sommigen niet seer wel so aangemerkt, als offe alleenlik de wet der werken in hielden: daar de Tien Geboden in hunne eerste voorstellinge geweest zijn de wetgeevinge van 't verbond der genade: te weeten / so als 't onder 't Oude Testament voegde. Maar nadien nu onder 't Nieuw Testament het selve Verbond der genade op eene volmaaktere wijse voorgesteld en bediend word / door de verkondiginge des Euangeliums; so en behoord die wetgeevinge of die voorstellinge des Verbonds / welke in de Tien Geboden is uitgedrukt / niet meer tot ons op sulk eene wijse / of in sulke termen als daar uitgedrukt is: maar alleenlik / so verre als de X. Geboden op 't Euangelium sien. So als dese woorden liggen / heeft Augustinus ook gesprooken / die loffelike Leeraar *L. II. de Civit. Dei c. 18. Educto autem populo in monte Sina divinitùs acceptam tradidit legem: quod vetus dicitur Testamentum, quia promissiones terrenas habet; & per Jesum Christum futurum fuerat Testamentum Novum, quo regnum cœlorum promitterur.* 't Volk uitgeleid hebbende, heeft hy hen de Wet, van God op den Berg Sina ontvangen, overgeleeverd: welke 't Oude Testament genoemd word, om dat het aardsche beloftenissen heeft; en soude door Jesus Christus een Niew Testament worden, waarin 't rijk der hemelen beloofd wierde. Siet gy / dat dese Man de Tien Geboden en 't Oude Testament voor een neemt?

ADVYS.

24. Hoofdst. XXVIII. vr. 47. pag. 521. So moetmen doen als Job en Paulus, doe die betoverd waren.

ANTWOORD.

DIt komt de Faculteit ook vreemd voor/ als offe't nooit geleesen hadde. Immers 't gene Job 1. en 2. mitsgaders 2 Kor. 12. geleesen word/ kan ik anders niet begrijpen of 't was enkel Toverije. Want iemant door Duivels hulpe te beschadigen/ met siekten en andere plaagen te kwellen/ dat noemen wy gemeenlik Betooveren. Nu weeten wy wel/ datter de Tooveraars selve natuurliker wijse niet in werken; al wat zy bedrijven is maar beuselarije; hoewelse sich inbeelden datse vry wat uitrigten/ en dat de grillen die zy in 't werk stellen/ sulk een kragt hebben: 't welk des duivels bedrog is/ om zijn arm volk in zijnen dienst te houden/ doende dan zijne werkingen door duisent kunsten/ juist als de Toveraars hunne lessen opseggen. Als iemant dan betoverd is/ so en is hem metter daad van die menschen niet met alle geschied; maar die 't werkt dat is de Duivel. So hy zijnen dienstknechten/ menschen der sonde/ eenig vergif leert toemaaken/ of hen tot iet anders gebruikt daar mede zy de menschen beschadigen; dan doense wel iets: maar de Duivel is de werkbaas/ die sulx door hen doet. Maar so een boosaardig mensche uit eigene boosheid anderen beschadigt/ sonder Duivels leere/ raad/ of hulpe; dat noemtmen geen Toverije: Volgt derhalven dat al 't kwaad van betooverd te zijn daarin bestaat/ dat hy van den Duivel geplaagd is: het zy door dienst van menschen of niet. Indien 't inwendelik geschied tot belemmeringe van d'uitwerkinge der sinnen/ so noemen wy Besetenheid. Job en Paulus waren niet beseten/ maar betooverd. Paulus sonder Dienst van menschen: 2 Kor. 12:7. maar Job op beiderleye wyse. Siet Job. 1:19. en 2:7. wederom cap. 1:15/17. Doch kan my iemant beter leeren; ik wil geerne bekennen/ dat ik/ God dank/ het tooveren niet en verstaa.

ADVYS.

25. HOofdst. XXIX. Vr. 103. 104. 105. pag. 565. 566. word gesteld/ dat het Vierde Gebod geen een dag uit de weeke voor altoos vast stelt/ en dat de Sondag is een menschelike instellinge. Geen rechtsinnig Theologant heeft oit so lebbig en verachtelik van den dag des Heeren gesprooken. Men herleese eens de *Post-acta Syn. sess.* 164. Reg. 4. 5. 6. en wat onderteekeninge dat een yder Predikant desen aangaande heeft moeten doen *ibid.* Een geslagen Sociniaan sal bescheideliker van dien Dag spreeken. *Volkelius de Vera Relig. lib.* 4. *cap.* 14. *pag.* 450. *Interim tamen ejus celebrationem in antiquissimo more positum esse minimè diffitemur. (Nam etiam Apostolorum ætate eam agitatam in Christi Ecclesia fuisse certis quibusdam conjecturis assequimur: cùm non solùm* 203

pri-

primò post Sabbathum die, qui à Joanne Dies Dominicus dici videtur, fideles convenisse scriptum legamus; sed etiam nullum post Apostolos tempus nominari possit, quo idem dies agi cœperit. Dr. Bekker segt / dat sich dit gebruik meest geopenbaard heeft ten tijde van den grooten keiser Constantinus.

ANTWOORD.

DEse mensch en is van God niet; want hy en houd den Sabbath niet, seiden de Jooden van den Heere des Sabbaths Joh. 9: 16. laatmen dit Advys met dergelijke beschuldiging einden / dat ik in dit stuk erger als een Sociniaan ben. Twee dingen leitmen my te laste dat ik leere. I. Van 't4. Gebod, dat het geen een dag in de weeke vast stelt. II. van den Sondag, dat die een menschelike instelling is. d'Eerste beschuldiging is plat uit valsch / so als de woorden leggen. Want ik leere vr. 86. dat het vierde Gebod uitdrukkelik den sevenden dag der weeke vast stelt. Maar dat sulx de kristenen raakt / dat ontken ik vr. 88. enſ. So 't woord sevenste dag, een van seven dagen te seggen is; so vraag ik ieder een / in wat plaatse van den ganschen Bibel dan te vinden is / dat het by de Jooden de laatste dag van seven wesen moeste? Die zeit datmen eerst ses dagen arbeiden / en daarna op dien dag rusten sal / die op de ses dagen volgt / en op welken God gerust heeft / niet op eenen van seven / maar op den laatsten van de seven dagen; segt die niet uitdrukkelik genoeg / niet alleen op hoe menigsten / maar ook op welken dag datmen rusten sal? het laatste word in 't 4. Gebod geseid: het eerste wordter noodsakelik in begreepen.

II. Dat ik den Sondag / eene menschelike instellinge noeme / leitmen my door dubbelde dubbelsinnigheid te laste. Want I. Door den Sondag versta ik niet alleen den tijd die tot den Godsdienst bestemd word; maar juist dien selven dag daar toe te stellen / en geenen anderen. II. Dat noem ik menschen instellinge; om dat het van menschen / en niet van God selve ingesteld is / geenen anderen als den eersten dag der weeke te vieren: maar 't zy verre van my / dat ik 't menschelike insettinge soude noemen indien sinn / als de Schriftgeleerden der Jooden en die van 't Pausdom doen / buiten en tegen Gods Woord. Want het is zijn wille / dat de menschen sekere tijden tot den Godsdienst vast stellen sullen / als ik leere §. 85: maar hy en heeft selve den kristenen geenen dag gesteld. Daarom is 't eerste Gods / het tweede menschen instellinge: geen menschelike evenwel / maar goddelik; dat is / volgens Gods Woord. Doch ik achte 't voor de Faculteit ligter / mijne woorden hier te berispen / als mijne redenen te wederleggen.

Mijn gevoelen echter word van hen seer bitter deurgehaald. Want hen dunkt voor eerst / dat nooit eenig regtsinnig Theologant so lebbig en veragtelik gesprooken heeft / als ik doe / van des Heeren Dag? Waarom? Om dat ik so eerbiedelik spreeke van des Heeren dienst? Want wie den dag waarneemt, die neemt hem waar den Heere. Rom. 14: 6 Welk is dan meer; de Dag des

Heeren / of de Heere des Dags? dien ik wenſchte datmen alle dagen ſo eerde / als de Faculteit wil datmen alle weeken doen ſal. Of is 't verachtelik van een Dag des Heeren geſprooken / als ik dien niet kan agten boven d'andere Dagen des Heeren? Ik veragte dan eenen dag der weeke / ſeggen zy: maar dan ſegg ik ook / dat zy dien eenen dag ſo achtende / verachtender ſes. Niettemin kan ik noch ook niet ſien / hoe ik verachteliker ſpreeke van den Dag des Heeren als zy doen; ſo veele d'onderhouding aangaat. Want ik leere I. datmen den Sondag onderhouden moet §. 104. 105. 109. II. Datmen dan zijn eigen werk moet ſtaan laaten / om God te dienen §. 106. en dat het groote ſonde is ſulx niet te doen. § 112. III. Dat het niet genoeg is / alleenlik d'opentlike vergaderinge behoorlik by te woonen; maar datmen ook den overigen tijd des Dags tot heilige oefeningen beſteeden moet: §. 111. 112. So niet / datmen ſondigt; doch minder met werken als met ledig gaan. Die dit ontkent / moet gelooven op zijn Joodſch / dat de Ruſte ſelfs een deel van den Godsdienſt is / ſo als 't onder de wet was. Hoe! leert D. Schotanus ſelve niet / dat het geoorloft is / by twijfelagtig weder / op Sondag te maaijen en in t'oogſten; ſonder daar by te ſeggen / dat het onder de Predikatie niet geſchieden mag? Maar 't ſal / denk ik / daar meeſt op aankomen / dat ik geenen dag wil weeten als van God ingeſteld / of uit kragt van 't 4. Gebod. Laat my dat niet alleen ontgelden; maar den Heere Schotanus ook; gemerkt zijn E. dikwijls / en beſonderlik op Paaſch 1666. over Matth. 28: 1. gepredikt heeft alle 'tzelve / dat ik hier van den Sabbath ſchrijve in mijn Boek. Daer zijnder noch genoeg dien 't heugt. En wat ſegt ons eigen Catechiſmus? Ik ſpreeke juiſt ſo als die ſpreekt; niet meldende welken of hoemenigſten dag; maar inſonderheid op den Ruſtdag. In 't Hoogduits ſtaat / am Feijertag; in 't Latijn / *diebus tum aliis, tum præcipuè feſtis*, ſo op andere dagen; als inſonderheid op de feeſt of vier dagen. Ik neem 't ook ruim ſo ſmal / ſeggende / ſo op andere dagen, als inſonderheid op den weekeliken vierdag. §. 109. En wat behoef ik beter van den Dag des Heeren te ſpreeken dan Urſinus ſelfs / voorneemſte ſchrijver van den Catechiſmus dien ik verklaare? Wat ſalmen my doen / ſo ik met zijne eigene woorden toone / dat hy 't ſelve ſo verſtaan heeft; in alle zijne ſchriften? I. *In Enchiridio Catechetico ad 4. præceptum Qu.* 1. *Quotuplex ſit. Reſp. Duplex, Morale & Ceremoniale, ſeu externum Morale ſeu ſpirituale &c. Ceremoniale eſt certum tempus deſtinatum in Eccleſia miniſterio Verbi Dei & adminiſtrationi Sacramentorum. Hoc eſt duplex, vel à Deo inſtitutum, vel ab Eccleſia, ut Dies Solis pro Die Saturni propter reſurrectionem Domini: &c.* 2. *Quatenus ad nos pertineat? Moraliter, & Ceremonialiter in genere, non in ſpecie: ideſt, oportet nos habere aliquem diem quo doceatur Eccleſia & adminiſtrentur Sacramenta, ſed non ſumus alligati certo diei* 1. Vraage. Hoe veelerhande dat de Sabbath zy? Antw. Tweederley, Sedelik en Kerkſedelik, of uiterlik de Sedelike of geeſtelike Sabbath enſ. De Kerkſedelike is een ſekere tijd in de Gemeinte verordent tot den dienſt van Gods Woord en de bedieninge der Sakramenten. Deſe is tweederley: van God ingeſteld, of van de Kerke gelijk de Sondagh voor den Saterdagh, om d'opſtandinge des Heeren. enſ. 2. Hoe verre dat die tot ons behoort? Sedelik, en Kerkſedelik in 't gemein,

niet

niet in 't besonder: dar is, wy moeten eenigen dagh hebben, op welken de Gemeinte geleerdt werde, en de Sacramenten bediend; maar wy sijn niet gebonden aan eenen sekeren dagh. II. In sijne Verklaaringe over den Catechismus in 't Schatboek van Hommius segt hy: Tot ons behoort noch d'innerlike en geestelike Sabbath, die in de Wet der Seden bevoolen is; en ook het geen dat de Ceremoniale Sabbath in 't gemein beteekende, naamelik, datmen eenen sekeren tyd tot den dienst des godliken woords moet besteeden. ens. d'Apostolische Gemeinte heeft na de vrijheid die haar van Christo gegeeven is, om eene goede oorsake, voor dien sevensten dagh den eersten dagh verkooren &c. III. *Opusc. Theol. in Expos. 4. præcept. Cum igitur non minùs alio die meditatio ac celebratio operum Dei possit fieri quam septimo, sicut initio propter causam accommodatam primus temporibus designavit Deus ministerio diem septimum; sic deinde propter causam accommedatam exhibiti Messiæ temporibus, legem eam abrogavit & liberum Ecclesiæ reliquit alios dies eligere: quæ propter causam probabilem elegit diem primum. &c.* Overmits dan d'overdenking en prijsinge van Gods werken so wel op eenen anderen dagh als op den sevenden geschieden kan; gelijk Godt uit oorsaken na de eerste tijden gevoegd, den sevenden dagh tot den dienst bescheiden heeft: alsoo heeft hy naderhand, uit oorsaken die op de tijden pasten in welken de Messias verscheenen was, die wet afgeschaft, en aan de Gemeinte vry gelaaten andere dagen te kiesen: welke om waarschijnlike oorsaake den eersten dagh verkoosen heeft. Om te toonen dat dit niet alleenlik der Gereformeerden / maar ook Luterschen Leer is / daarmen 't onderscheid van dagen noch harder drijft als by ons; so laat ik Dr. Luther in sijnen kleinen Catechismus spreeken. Solches aber, (sag ich) ist nicht also am zeit gebunden, wie bey den Jüden, dass es musse eben dieser order jener tag seyn: denn es ist keiner an ihn selbsten besser denn der ander; sonder solt wolt täglich geschenen. Aber weil es der hauffe nicht warten kan, muss man je zum wenigsten en einem tag in der woche darzu ausschiessen. Weil aber von allen Christen der Sontag darzu gestellet ist, sol mans auch dabey bleiben lassen, auf das es in einträchtiger ordnung gehe, und niemant durch unnötige neuerung ein unordnung mache. Sodanig is 't gevoelen geweest in de Kristen kerke / van der Apostelen tijden af: immers is 't er van niemant onder d'oude Leeraars tegengesprooken; maar van een groot deel der selve / insgelijx in d'eerste Reformatie klaarlik voorgesteldt; welker getuigenissen by onse beste Theologanten / Gomarus, Primerosus, Walæus, Heidanus, Coccejus, in menigte te leesen staan, volgens dien onnoodig hier te verhaalen. Sulx dat het gevoelen dat tegen 't mijne strijd nauwelix hondert jaaren oud is.

Van de Synode te Dordreght heeft de Faculteit niet veel te spreeken / die deselve leest sal niet eenen letter vinden / daar af het mijne verschilt: En behoorden my tot d'ondertekeninge aldaar gemeld niet te wijsen de gene die den Catechismus regelreght tegen sijnen eigenen sin verklaaren / en voor lebbig veroordeelen wat daar mede niet overeenkomt. *Sed actor sequitur forum Rei.* Wil sich de Faculteit self wel onderwerpen aan de Synode van Dordrecht / waar voor sy my betrekken? Laatse dan leesen *Sess.* 163. op het 3 *Gravamen*, §. 3.

§. 3. Dat behalven de Politique persoonen ook een Predikant of twee dese sorge en opsight, (t: w. als *Curatores Academiarum*) werde aanbevoolen, om te nauwer toesight te hebben op de Teologische Faculteit. § 4. Dat tot de *Professie Theologiæ* niemant beroepen werde, dan met toestemminge des *Synodi* of desselfs Gedeputeerden, &c. §. 9. Of niet geraaden sy, dat de *Professores Theologiæ* en de *Regenten* der Theologische Collegien in de *Synodus* verschijnen, en aldaar rekenschap geeven van haare Leere, ende het oordeel des *Synodi* zijn onderworpen? Hoe geerne dat sich de Faculteit den Synoden onderwerpt / is te vooren over 't 19. Point door kennelike proefstukken getoond.

Volkelius de Sociniaan wordt van de Faculteit te hulpe geroepen / om my te beschaamen / door sijn bescheidelik spreeken. Met wat bescheid dat ik spreeke / blijkt genoegh. Verblijde my mede over de bescheidentheid der Socinianen in dit stuk: Laat niemant van ons so onbescheiden zijn / dat hy den Socinianen tegenspreeke / wanneerse spreeken met so goed bescheid. Doch tot mijn geluk voegt sich hier de Faculteit tegen my met de Socinianen / in so verre alsse noopende dit stuk van my verschillen. Want waarom moght ik dan over den Boom des Leevens met den aankleeve niet met de Socinianen spreeken: gelijk sy hier doen / om my tegen te spreeken? Doch dit ὡς ἐν παρόδῳ.

Maar wat helptet / bescheidelik of onbescheidelik van des Heeren dagh te spreeken. Laat sien wie datter van ons drien best na doet? Beter sullense my leeren met wel doen als met veel seggen; 't is met seggen niet te doen. Want ik kan niet begrijpen / hoe iemant het werk van den Godsdienst op dien dag versuimen mag / zy als Leeraar of als Toehoorder / die gelooft dat de Sondag van God is ingesteld. Ja al gelooft hy maar als ik. Siet eens hoe dese menschen instellinge kragtiger is om ons te verpligten / als Gods gebod is om u te verbinden?

Een ding staat my nog te bewijsen; dat zich dit gebruik meest geopenbaard heeft eerst in tijden van den grooten Keiser Konstantijn: 't welk de Faculteit / so 't schijnt / mede vreemd voor komt. *Eusebius de vita Constantini l. IV. c. 18. ex vers. Musculi de Constantino sic. Idoneum verò precationi tempus salutarem diem dominicam constituebat: quippe qui tum verè præcipuus est, tum haud dubiè primus.* Hy (Konstantijn) stelde den heilsamen dag des Heeren tot eenen bekwaamen tijd voor 't gebed; so om dat die waarlijk de voorneemste is, als om dat hy ongetwijfeld d' eerste is. En weinig daarna: *Statuit, ut cuncti Rom. Imp. parentes, diebus de Servatoris nomine nuncipatis ab omni opere feriarentur, ut etiam diem qui Sabbathum antecederet, venerarentur, ob memoriam, (ut mihi videtur) earum rerum quæ iis diebus à communi omnium nostrum Servatore fuerunt gestæ.* Hy ordonneerde, dat alle Onderdaanen des Roomschen Keisers de dagen na des Saligmakers naame genoemd van alle werk souden vieren; datse ook den dag voor den Sabbath (dat is den Vrydag) souden vereeren: om de gedagtenisse (so my toeschijnt) van die dingen, welke op die dagen van ons aller Saligmaker verrigt zijn. *Sozomenus H. E. l. 1 c. 8. sub finem legem etiam tulit, ut tum die dominico, (quem Hebræi vocant primum diem hebdomadæ vel Sabbathi, Græci*

autem

autem Solis nomine nuncupant) tum die Veneris, omnes à judicijs dan iis & alijs obeundis negotijs vacarent, precibusque atque obtestationibus Deum colerent. Diem autem dominicum veneratus est, ut pote in quo Christus resurrexit à mortuis; diem verò Veneris, ut pote in quo cruci suffixus fuerit: Op 't laatst heeft hy ook eene wet gemaakt, datse op des Heeren dagh (welken d'Hebreen den eersten dagh der weeke of des Sabbaths noemen, doch de Grieken den Sondagh heeten) als mede op Vrydagh, altemaal van rechtplegingen en andere besigheden souden stille zyn, om God door gebeden en smeekingen te vereeren. Dat hy den dagh des Heeren eerbiedigheid bewees, 't was om dat Christus op den selven van den dooden verreesen is; doch de Vrydagh, om dat hy doen gekruist is. Seght iemant/ dat Constantinus alleenlik met sijne plakkaaten 't gebruik van den Sondag/ dat lang al geweest was/ bevestigt heeft: ik sta dat toe/ dewijl ook de woorden van sijne wetten in Constitutionibus Constantini sulx mede brengen; mits I. dat evenwel niemant denselven hield uit kracht van 't 4. Gebod of door Christus en der Apostelen bevel; maar/ (gelijk Eusebius seght) alleenlik om dat het d'eerste en voor de Kristenen de naamkundigste dagh was. II. Daarbenessens/ dat die dag niet alleen/ maar benessens den Vrydag gevierd wierd. 't Welk beide uit het voorverhaalde blijkt. Maar III. noch nader/ datter tot dien tijd toe geen eenparige voet was in 't onderhouden der dagen. *Sozomenus l. VII. c. 19. Imò verò ne Ecclesiæ quidem convocandæ apud omnes idem Tempus ac modus est, Siquidem alij Sabbatho, consimiliter ac postridie Sabbathi, conveniunt, ut Constantinopoli; & apud alios ferè omnes: Romæ autem & Alexandriæ non item: apud Ægyptios denique multis in civitatibus & pagis, præter consuetudinem communiter apud omnes consecratam, sub vesperum Sabbatho convenientes, ac jam pransi mysteriorum participes fiunt. Precibus quoque & cantibus & lectionibus nec iisdem nec eodem* Tempore *cunctos uti invenire est.* Ja selfs en is 'er geen een selve Tijd noch wyse om de Gemeinte by een te roepen. Want eenige komen op den Sabbath (dat is, Saterdagh) so wel als daags na den Sabbath by een, als te *Konstantinopelen*, en bykans alle d'anderen: maar te *Romen* en *Alexandrien* so niet: eindelik by d'*Egiptenaars* komt men in veele steden en dorpen, buiten de gewoonte die gemeenlik van allen onderhouden, tegens Saterdags avonds by een; en houd men eerst na 't middaghmaal de gemeinschap der verborgentheden (of der Sacramenten.) Men vind ook geen eenerleijen Tijd noch wyse by allen in d'oefeninge der gebeden, gesangen en lessen. IV. By dit alles komt noch/ dat de vaststellinge van den Sondagh in sulken tijd is opgekomen/ als de kerke reeds met veelerleije bygeloovigheid bevangen was; gelijk so uit het verhaal als uit het eigen gevoelen van die schrijvers blijkt/ wanneer men hen breeder naleest. En dat dit mede in 't stuk van d'onderhoudinge der dagen was/ blijkt genoegsaam uit den schandeliken twist/ die al over de 100. jaaren voor de tijden van Konstantyn door Victor gedreeven is/ om den rechten dag van Paaschen. Waarop Socrates segt *Hist. Eccl. lib. V. cap. 21. Neque servator neque Apostoli istud servandum lege aliqua præciperunt.* De Saligmaker noch d'Apostelen hebben die door geenerhande wet geboden te houden. En weinig daar na: *Apostolis propositum fuit, non ut leges de festis diebus celebrandis sancirent, sed ut*

rectè vivendi rationis ac pietatis nobis autores essent. d'Apostelen hadden niet voor om iets van de vierdagen t'ordonneeren; maar om ons de rechte wijse van leeven en van de godsaligheid voor te schrijven. De Kerken van Bohemen in hunne Belijdenisse/ cap. xv. tellen den Sondagh mede onder de gewoonten die sy *ex veteribus ritibus & consuetudine introductis*, uit d'oude kerkseden die door gewoonte sijn ingevoerd, noch onderhouden. Datmen nu dan dus op desen eenen dagh ter weeke staat/ als oft ware door Gods gebod; 't is van den beginne alsoo niet geweest. Selfs de Heere Voetius sal hier in voor my spreeken/ wiens Discipelen sommige so ongeschiktelijk op den Sabbath dringen/ datse dese maatigheid huns Meesters seer te buyten gaan. Sijn E. schrijft in sijne Aanteekeningen over Baylys oefeninge der Godsaligheyd. Dat de Kerke des N. T. op desen dagh heeft beginnen te vergaderen, ende dat wy derhalven wel doen sulx navolgende; dat heeft bescheid in passagien Joh. 20. Act. 20. 1 Cor. 16. die van onsen Auteur aangetoogen worden. Doch en is de sekerheid soo klaar en blijkelik niet, van dat Christus en d'Apostelen met dit gebruik en haar exempel een Goddelik en onveranderlik recht of eene eeuwige wet, daar mede souden gemaakt en ons voorgeschreeven hebben. Laatende hier van elk, so hy best kan, gevoelen tot maatigheid, so dunkt my evenwel &c. dat het eene kerkelike Constitutie is. Daarom tot de Wet en tot het Getuigenisse. Jes. 8:20.

Noch een woord moet ik hier achter by doen/ om sommiger Broederen wille/ die bevreest zijn/ dat de dag des Heeren verachtelijk sal worden/ indien men daar van spreekt als ik. Maar ik antwoorde I. Dat wy door al te groote sorgvuldigheyd voor den Godsdienst niets mogen leeren als sijn gebod/ dat hy niet geboden heeft. Wy en moeten niet wijser zijn als God/ die sijne Kristenen ontwijfelijk seekere dagen soude verordend hebben/ hadd hy geoordeeld dat het ter Godsaligheid dienstig waare. II. Ja 't vermindert de kracht van den Redelijken Godsdienst/ dat men die aan sekere dagen bind/ Gal. 4:10/11. gelijkse ook niet magh gebonden worden aan seekere plaatsen. Seght men/ 't Volk is doch traag genoeg; ik sta dat ook: maar so hen 't ander gevoelen graager maaken kan/ het sal weesen in bygeloovigheyd/ die doorgaans kragtiger werkt als 't Geloove. Siet men dat in 't Pausdom niet? Hoe meer superstitie/ hoe meerder yver; maar niet met verstand. III. Die dan den redelijken Godsdienst betrachten/ sullen dien dagh immers so seer onderhouden als d'anderen: is 't niet om dat het sulken dagh is; het sal zijn/ om dat het sulk een werk is/ dat hen altijd behaaght/ en daar toe sy alle gelegentheid soeken. Dien 't daarom niet te doen is/ die in de kerke niet komt om datter gepredikt word/ die salder ook niet komen om dat het Sondagh is: want het eerste houd ieder een voor Gods Gebod; wat vereischt men dan noch een ander. Komt een goed Kristen niet ten Avondmaale so dikwils als 't gehouden word? eyscht hy ook een gebod/ dat men 't op dien tijd houden sal? of is hem dit gebods genoeg/ Doet dit tot mijner gedachtenis. En/ so dikwils als gy 't doet, so verkondight den dood des Heeren tot dat hy komt. Insgelijx/ word 'er gepredikt; daar heeft hy gelegentheid om de Byeenkomste t'onder-

der-

derhouden / en hy doettet daarom / dat hem God gebied d'onderlinge Byeenkomsten niet na te laaten. Hebr. 10: 25. al en bepaalt hy 't niet tot sulken dagh. By nadere gelegentheid sal ik met Gods hulpe breeder toonen / dat het gevoelen van alle die geleerde mannen / 't welk ik volge / verre wegh krachtiger op de waare Godsaligheid dringht als 't ander; 't welk ik echter sie dat veelen alleen uit Godsaligheid aanneemen; die anders niet van nooden hebben / als de volle verseekerdheid des gemoeds / datse so wel doen / als sy 't wel meinen.

ADVYS.

OM dese Ongesondheden der leere / Contradictien / gevaarlike Nieuwigheden / onbekwaame Uitdrukkingen / oordeelen wy in de vreese des Heeren / dat het Boek van Dr. BEKKER genaamt De Vaste Spijse &c. niet dienstig is voor de Kerke / derselver Jeugd en Aankomelingen; als waar uit veele Misverstanden en Verwijderingen zijn te vreesen.

ANTWOORD.

OP dat ik sluite gelijk de Faculteit doet uit al 't gene van my tot hier toe op alle dese hunne aanmerkingen geseid is / blijkt klaarlik / wat van dit genaamd Advis te houden is. Echter sal ik 't nader toonen / de woorden van dit Besluit daar 't meest op aankomt / wel overweegende: waar in ik vinde I. Hoe wel gegrond / II. Hoedanig / en III. van wat inhoud dat het is.

I. De Grond van hun seggen bestaat in 't gene dat mijn Boek in heeft / en watter voorts uit volgen moet. I. In mijn Boek / seggense / sijn Ongesondheden der Leere, Contradictien, gevaarlike Nieuwigheden, en Onbekwaame Uitdrukkingen. Hoe komt dit met het Voorstel en 't Beleid van dit Advys overeen? Want daar wierden d'onbekwaame uitdrukkingen op d'ongesondheden der Leere gepast / die hier van de selve gescheiden worden: voorts de Contradictien onder de Nieuwigheden gerekend / van welke sy hier onderscheiden zijn. Daar benessens waren 't eerst Stellingen die na Ongesondheid smaken; maar nu sijnse zedert tot Ongesondheden der Leere geworden. Soo dat dese gantsche Syllogismus van de Faculteit meer dan vier *terminos* heeft / en daarenboven *plus in conclusione quam in præmissis*; en dienvolgens tweesins gebreklik is. En hoe kan dat anders uitvallen / dat so was aangelegt? II. dat uit mijn Boek veele misverstanden en verwyderingen zijn te vreesen, is louter misverstand. Mijn Boek en heeft dat kwaad niet; maar een reght verstand der goddelike saken / dienstig om wegh te neemen de verwijderingen dieder meer dan te veele zijn. Bewijst my / gy Heeren / die dus oordeelt

 van

van mijn werk / dat ooit een onpartijdig leeser eenig misverstand / of Gods volk eenige de minste verwijderinge uit mijn Boek geleeden heeft. Maar de quade naspraak van sommige heeft onder de goede Gemeinte / terwijle sy so soet begon te eeten van dese vaste Spijse; en dit Advys heeft selfs onder de voornemsten in Kerk en Staat so veel missmaak en misverstands verwekt / immers / so veel als hen aanging. Dat alleman noch geen kwaad wil seggen van mijn Boek / of het daar voor houden / is desen luiden leed genoegh. En wat verwijderinge stondter te vreesen / so sy 't niet en deeden? Waarom laatense mijn Boek niet met vreeden / gelijk ik hunne Boeken tot noch toe gedaan hebbe? Of magh ik / ja moet ik niet antwoorden alsmen my verkettert? En so sy noch niet swijgen willen; maak ik dan verwijdering / of doen sy 't die 't laatste woord toch hebben willen / al soude de kerk om heurentwille swijgen?

II. Men noemt dit een Oordeel: maar d'aghtinge van mijn Boek hangt aan hun oordeel niet; want andere Luiden so geleerd als sy / hebben anders geoordeeld. Doch my is voor 't minste dat ik van u lieden geoordeeld worde, mijne Heeren / zy dat Gy voor of tegen my oordeelt / of eenig menschelik oordeel: ja ik en oordeel ook my selven niet; want ik en ben myselven geens dings bewust: doch ik ben daar door niet geregtveerdigt; maar die my oordeelt is de Heere. ens. 1 Kor. 4: 3/ 4/ 5. Hoewel ik weete dat de geesten der Profeeten den Profeeten onderworpen zijn; en dat derhalven d'anderen oordeelen moeten / wat twee of drie Profeeten spreeken, 1 Kor. 14: 29. dat raakt so wel die my oordeelen als my die geoordeeld worde. Want de Kerken sullen ons beide oordeelen: 't welk de Faculteit in hunne eigene persoonen hadde konnen voorkomen / indien sy gedaght hadden / Oordeelt niet; op dat gy niet geoordeelt en word. Matth. 7: 1. Rom. 14: 10.

De vreese des Heeren die de Faculteit in dit oordeel gehad heeft / en sal ik van wegen de vreese des Heeren niet oordeelen. Want ook de 10. stammen van Israël oordeelden van de anderen / in en door de vreese des Heeren / datse den Altaar aan de grensen der Jordane ter afgoderije gestigt hadden; al was 't anders. Jos. 22. Immers is hier de vreese des Heeren niet genoegh; want met deselve kannen somtijds alleen aansien dat voor oogen is; maar de Heere dien wy vreesen siet het herte aan. 1 Sam. 16: 8. Daarom oordeelt niet na 't aansien, maar oordeelt een regtveerdig oordeel. Joh. 7: 24.

III. Doch daar 't nu meest op aankomt / wat oordeelt de Eerw. Faculteit van mijn Boek? Dat het niet dienstig is voor de Kerke. Maar 't soude / dunkt my / best wesen / dat de Kerke selve oordeelde wat haar dienstig is: Sy heeft haren Ouderdom, vraagt haar selve. Of staat de Kerke onder de voogdije van de Faculteit. Echter hoe sal de Kerke konnen oordeelen / dat dese mijne Vaste Spijse haar niet dienstig is / dewijle sy haar tot noch toe / door Gods Genade / so wel daar af dient? Ondertusschen staat te bedenken of dit so algemeen te verstaan is van de Kerke / of alleenlik ten aansien van de nadere bepaalingen / tot derselver Jeugd en Aankomelingen. So verklaart het de Heere Schotanus, die dit Besluit gesteld heeft / in sijnen brief aan my van den

den-Mart. *Summa judicij Facultatis de libello tuo est, libellum istum non esse aptum ut ex eo Catechumeni hauriant elementa veritatis; Paradoxa & καινολογούμενα, in quibus magnos viros sequeris in cathedram Theologicam non admittimus, nedum in subsellia Catechumenorum.* D'Inhoud van 't oordeel der Faculteit over uw boexken is, dat het selve boexken niet bekwaam is, waaruit de Aankomelingen souden konnen scheppen de beginselen der waarheid. Vreemdigheden en Nieuwigheden, waarin gy groote mannen volgt, laaten wy op den stoel der Schriftgeleerden niet toe; veel min in de gestoelten der jonge leerlingen. Dese woorden geeven te kennen/ dat de Faculteit mijn Boexken/ so als 't in sich selven is/ niet ondienstig oordeelt; maar voor so veel als 't voor de jeugd en Aankomelingen mogte geschreeven zijn. Daarbeneffens/ selfs de Vreemdigheden en Nieuwigheden die sy my toeschrijven (van Ongesondheid word hier niet gewaagd/ daar 't nochtans meest op aankomt) daarin segt sijn E. dat ik groote mannen volge; maar dat onse Faculteit die op stoel onder de geleerden/ veel min d'Aankomelingen/ niet dulden wil; 't welk hunne eigene sinlikheid is. Want hy geeft te kennen/ dat andere geleerden/ die sijn E. bekent dat ik hier in volge/ anders gesind zijn. En dat blijkt ook metter daad: want niet een is'er van alle dese leeringen die de Faculteit in my berispt/ of groote mannen/ die ik volge/ hebbense opentlik voorgesteld. Wel/ hangt de weerde van mijn Boek nu aan de besondere sinnelikheid deser twee Heeren Professoren/ so staatet langer slegt genoegh met onse Kerken. 't Sal niet licht gebeuren dat ontrent 200. Predikanten onser Friesche Kerken juist sullen overeenkomen met het oordeel van dese 2. Professoren: Want so veel hoofden/ so veel sinnen. Indien de gantsche Kerke segt/ dat mijn werk niet deucht/ so is 't niet beter dan hout, hooy, stoppelen, om verbrand te worden: maar indien 't al de hitte van dit vuur uitstaan kan/ so sal 't blijven. Want de dagh sal 't openbaaren. Hy beproeve my dan/ als goud sal ik uitkomen.

Maar waar toe dientet/ te seggen/ dat mijn Boek niet en dient voor de Jeugd/ om geleerd te worden op de banken der Aankomelingen? De Heere Schotanus heeft/ neffens my noch Predikant zijnde/ de Catechisatie van de Witte, die de helft breeder en ongelijk hooger en dieper gaat dan de mijne/ selfs den kinderen laaten van buiten leeren/ en opseggen/ sonder 't minste onderscheid van stoffe daarin te maaken/ het een met het ander; welk gebruik van mijn Boek ik in 't einde van mijne Voorreden verwerpe: daarin ik ook niet so verre/ maar alsoo vast hebbe willen gaan; en nochtans oordeeld zijn E. het niet dienstig voor de jeugd. Hoewel ik selfs so oordeele/ die mijn Kindermelk en Gesneeden Brood voor de Aankomelingen geschreeven hebbe/ maar dese Vaste Spiise voor de Volmaakten, die door de gewoonheid de sinnen geoefend hebben, tot onderscheidinge des goeds en des kwaads. Heb. 5. Dies heeft dit oordeel van de Faculteit so veel te beduiden/ als of sy voor ervarene Keukenmeesters in Gods huis aangesien/ gevraagd zijnde na den smaak van eenen eikelham/ of een stuk pekelvleesch; daar op antwoordden/ dat die

gerechten niet goed waren / om reden datmense met lepelen niet eeten of geen kinderpap daar af kan maaken. Sy moesten dan volgens onse Grammatica, die wy kinders zijnde leerden / hier ook gedacht hebben aan den regel / *interrogativum & redditivum casu convenire debent*; So als de vraage is / moet ook 't antwoord wesen; of dese Spijse vast genoeg is voor de Volmaakten, dat is / volwassenen in Christus? Dienvolgens heeft de Faculteit te vergeefs so veel kwaads van mijn Boek gesegd / sonder iets te besluiten dat ter sake dient. *Quid est, si hoc non est, magno conatu magnas nugas agere?* En by provisie maakt men dus een gerugt door de weereld / dat ik op hunne rekeninge laate / die daar af d'oorsake zijn. Maar is 't voor de jeugd niet / 't is echter / sulke seggen / voor de Leeken; want het is in Duits geschreeven. Maakt het Latijn ons tot Theologanten? Dat is de taale van λατεῖνος, het Beest wiens getal is 666. Openb. 13. Moeten wy de Gemeinte niet verkondigen allen raad Gods? Hand 20. En oft ik my so gewende Duits te spreeken / dat mijne Leeken verstaan konden 't gene anders de Geleerden alleen behouden willen? Ook vinden wy Leeken genoeg / (so noemtmense t' onregte) die 't menigen Geleerden sullen te raade geeven. Is onse Nederduitsche Oversettinge so goed niet als eenige Latijnsche / en d' Uitleggingen op de kant van deselve / behelsen die niet / so wel als eenige andere / de gewigtigste vraagstukken der Geleerden? Zijn in de Neerduitsche Taale geen boeken genoeg alsoo geleerd als in de Latijnsche? En selfs de vreemde schrijvers die iet wat zijn / heeftmen in Duits vertaald; selfs dat door geleerde Boek der Onderwijsingen van den grooten Calvijn, en d'utleggingen van Ursinus over den Catechismus zijn niet alleenlik in Duits vertaald / maar noch veel vermeerdert. De Ridder geeft veel breedere wapenrustinge in zijnen duitschen Apollos, als de Heer Arnoldus in zijn Latijnsch boek van den selven slag / dat hy den naame van *Lux in tenebris* geeft. Dat Ligt beschijnt de gestoelten der studenten / en Apollos geeft vaste Spijse der volmaakten. Maar / seitmen my / u Boek is evenwel eene Catechisatie / die in Vraagen en Antwoorden bestaat. 't Is wel: d'eerste Leeraars der hooge Schoolen waren by de Kristenen Catechistæ. De Heeren Professores onderwijsen so wel hunne studenten examinando als explicando, door vraag en antwoord als door uitlegginge: in beiden handelen zy eenerleije saken. Ik hebbe die wijse van schrijven uitgekoosen: gelijk veele geleerde in allerleije taalen: om datse my de bekwaamste scheen tot mijn oogmerk.

Aangaande den inhoud / sommige diepsinnige vraagstukken / daar af ik my willens onthoude / hield ik niet alleen ondienstig voor de gemeene jeugd en aankomelingen; maar selfs ook voor die van de Schoolen: en hebber niets ingesteld / sonder eerst sorgvuldelik t' overwegen / of 't al noodig of dienstig konde zijn. En dat sal ik ligtelik toonen in alle stukken die de Faculteit in dit geschrifte rept. Sal derhalven kortelik van 't een tot het ander gaan / so alsse by hun E. E. uit mijn Boek vervolgens aangetekend zijn.

In 't VI. Hoofdst §. 43–46. pag. 57/58. aaaangaande de drie stellingen die- 31
men ongesond noemt in de substantie van de leere, noopende den staat des menschen

schen voor den vall: hoe kond ik dat voorby? Want daar van handelen vast alle Catechisatien/ die voorbedagtelik ten dienste van de jeugd geschreeven zijn; selfs om van buiten te leeren: 't welk/ als geseid is/ mijn oogmerk nooit geweest is. Is 't verschil hier over so gewigtig als de Faculteit daar af spreekt/ hoe kond ik 't dan overslaan? Sond ik so voornaamen geregte nalaaten onder de vaste Spijse der volmaakten? Is die na allemans mond niet toegemaakt; als 't nochtans gesonde stoffe is/ die den gasten wel smaakt en wel bekomt/ so valter met redenen niet te seggen.

De weinige stukken die de Faculteit voor vreemde en nieuwe Philosophie keurt/ bewysen kennelik/ dat ik my voorbedagtelik van de Philosophie onthouden hebbe; voorbygaande selfs 't gene voegelik hadde konnen te passe komen: 't welk ik niet soude gedaan hebben/ hadd ik iet meer onder de kristenen willen weeten, als Christus Jesus en dien gekruist. 1 Kor. 2: 1.

De weinige staaltjes van Contradictie die de Faculteit uit mijne woorden meint aan te wijsen/ verseekeren my te meer van de vastigheid deser spijse/ en dat ik de geestelike dingen al redeliker wyse met malkanderen hebbe zamengevoegd.

VI. § 6. pag. 50. Den Mensche te leeren wat een Mensch is/ dat doen alle Catechisten; het zy hier of in 't stuk van de Scheppinge. En zy doen 't niet regt; want het heet γνῶθι σεαυτόν, kent u selven. *Da mihi, Deus, nosse Te, nosse me*: Geef my, ô God, U te kennen, my te kennen. Ik geeve die vraag hier plaats/ om dat het te pas komt/ hoedanig de Mensche geschapen is?

VI. §. 10. pag. 50, 51. Van Gods Beeld in den Mensch is een noodsakelik Hoofdstuk/ na 't oordeel van alle leeraars.

VI. § 19 pag. 53. Van den Vryen wille; die word van allen volgens den vierderleijen Staat des Menschen verklaard; gelijk ik hier doe ontrent den eersten staat.

VI. §43. pag. 57. is te vooren geseid.

VII §3. pag. 60. van de noodsakelikheid der kennisse in een sondig schepsel sal niemant seggen dat ondienstig is; als tot grondige verklaaringe dienstig van een noodsakelik stuk.

VII. §. 52. pag. 72. Van den slaafschen Wille leeren alle Theologanten/ en zy moeten 't doen.

VII. § 29. pag. 66. van 't misbruik des god'liken Beelds bereid den weg tot verklaaringe van 't volgende.

VIII. § 16. pag. 84. van onse gemeinschap met Adams sonde, is mede nutt en noodig/ en word van allen geleerd.

XI. § 25, 26. pag. 138. dient tot het regte verstand der Historie van Gods eenigst en genadig Verbond.

XI §. 39: pag. 142. en XXV. §. 29. 31. pag. 406. 407. van 't getal der Sakramenten, ook des Ouden Verbond/ leert ieder een.

XI §. 46. pag. 144. 't onderscheid van 't Oud en Nieuw Testament moet noodsakelik geleerd worden.

XXIV. §. 42. pag. 387. desgelijx 't onderscheid van de trappen des geloofs in beiden.

XXIV.

XXIV. § 43. 44. pag. 388. insgelijx het verschil van de trappen der genade in 't een en 't ander Verbond werkende / en van de verscheidene bedeelinge der verborgentheden des geloofs.

Want / leertmen doorgaans van 't onderscheid der Sakramenten / segelen der Rechtveerdigmaakinge in beide Testamenten; wat schuld hebb ik / die 't onderscheid in beiden toone van de Regtveerdigmaakinge selve / sonder welke dat van de Sakramenten niet verstaan kan worden / als daarop gegrond zijnde. Te vergeefs berisptmen my dan / dat ik dit stuk niet ben voorby gegaan.

XIII. § 45. pag. 174. Van 't onderscheid der drie Persoonen in de Godheid moet mede noodsakelik geleerd worden: en ieder doet dat na sijn verstand.

XXVI. § 15. pag. 436. mitsgaders § 40. en 41. pag. 446. en § 42. pag. 447. gelijk ook § 47. pag. 449. noch § 58. pag. 453. met §. 69. pag. 457. Te toonen hoe noodig d'eene Bediening is by d'andere / en wat bescheidt dat daar van is in 't Godlik en menschelik Recht; dient om den rechten grond te leggen van eene bekwaame Bestellingh in de Kerken / d'onderlinge verdraagsaamheid der verschillen in desen / en elx gerustestellinge om sich op goede gronden te laaten genoegen met sulk eene kerkelike Regeeringe als hy onderworpen is; op dat een iegelik in sijn eigen gemoed ten vollen versekerd sy. Rom. 14: 5.

XXVII. §. 82. met § 83. 84. pag. 499. en 500. van den aart der Tien Geboden, die in den mond van alle man / en van de kinderkens zijn / de Volwassenen wel t'onderrigten / is buiten twijfel ten hoogsten noodsakelik: om elk te doen weeten / aan welke geboden / en op wat grond dat hy aan alle dese Tien verpligt is.

XXVIII. §. 47. pag. 521. Daar 't volk so veel van Toveren spreekt / exempelen uit de H. Schrift te verhaalen / die dat stuk verklaaren / kan niet ondienstig nog overtollig wesen.

XXIX. § 103. 104. 105. pag. 566. van 't vierde Gebod, de Kristelike vryheid te leeren in gene dat de menschen waanen te doen door drang van een Godelik Gebod; en hen d'ordre der Kerken te wijsen tegen 't misbruik van die vryheid / is so noodsaliken stuk / als het is / sorge te draagen / dat Christus ons niet ydel en worde. Gal. 5: 4.

Hier tegen soude 't my ligt zijn om te toonen / dat anderen / niet alleene die den Catechismus uitleggen / als ik; maar ook die Catechismen schrijven / selfs ook voor de kinderen / ongelijk meer Vraagen stellen, die dwaas en sonder leeringe zijn, en die wy weeten dat twistinge voortbrengen. 2 Tim. 2: 23. en die zy sonder bewijs of nadere verklaaringe beantwoorden met Ja of Neen: den eenvoudigen alsoo twijfelagtig maakende / alsse merken / datter so veel disputs is / sonder datmen hen te regte helpt. Maar de proeven daaraf hier voor te brengen / soude by sommigen na Laatdunkenheid / Waanwijsheid en Verachtinge der gemeene wijse van leeren smaaken.

ADVYS.

DIt dan zijnde ons eenparig Advis, hebben 't selve met het gewoonlik Segel onser Faculteit / en eigenhandige ondertekeninge bevestigd. Actum Franeker den 20. January 1671. Stylo vet. (Onderstond het Segel met een papiere ruit overdekt) en was vertekent Christianus Schotanus, N. Arnoldus *S. Th. Dr.* en *Prof. p. t. Facultatis Decanus.*

ANTWOORD.

VAn eenpaarigheid hebben dese Heeren niet te roemen: alſo ik my verſekerd houde / datſe meer van malkanderen verſchillen als van my / ſo in gevoelen over beſonderheden der Leere als anders; al zijnſe juiſt voor dees tijd eenpaarig tegen mijn Boek / nochtans zijnſe 't niet met hen ſelven / gelijk ik op verſcheidene plaatſen getoond hebbe. Sy ſwijgen ook wat al werk datſe gehad hebben / eerſe dus verre eenpaarig konden worden. Sy toonen echter 't groot verſchil dat tuſſchen hen en den heere Steinbergius ſr. is / door de bygevoegde Aantekeninge desſelfs: welker nawelix een is die te recht over een komt met dit Advis. Deſe laatſte getuige moeſt 'er dan ook noch by komen / om te toonen dat ſy ook alſoo noch niet eenpaarig zijn. Voorts mocht ik lijden / dat ſleghs een van alle Boeken die deſe twee Heeren geſchreven hebben / ter proeve aan 't oordeel van alle geleerden gegeeven wierden; verſeekerd zijnde / dat die alle ſo licht als hier de twee / ſullen eenparig konnen zijn / om ruim ſo veele ſtukken als ſy in 't mijne / in deſelve te misprijſen.

Het Segel toont dat de Faculteit oordeelt als maght hebbende. Ik ſal verwachten / of de Kerke geenen ſleutel van de Verbondkiſt heeft / met maght en wille om dit geſegelde t'ontzegelen. Hoet 't 'er om gaat / Evenwel Gods vaste fondament ſtaat; hebbende dit ſegel, God kend de gene die ſijne zijn. 2 Tim. 2: 19. die daar by blijft die heeft verſegeld dat God waarachtig is. Joh. 3: 33. Maar / hoogwaarde Broeders / die ons verſegeld heeft is God, die ons ook 't onderpand des Geeſtes in onſe herten gegeeven heeft. 2 Kor 1: 22. Door deſen Geeſt dan laat ons alle 't ſelve ſpreken, en zamen gevoegd zijn in eenen ſelfdenſinn, ende in een ſelfde gevoelen. 2 Kor. 1: 10. En indien gy ook iet anderſins gevoelt, ook dat ſal u God openbaren. Doch daar wy toe gekomen zijn, laat ons na den ſelven regel wandelen, laat ons het ſelve gevoelen. Filip. 3: 15/ 16. En ſo veele als 'er na deſen regel ſullen wandelen, over deſelve zy vreede en barmhertigheid, en over 't Iſraël Gods. Gal. 6: 16.

Aan den Leser.

De Heeren Professoren hadden achter hun *Advijs* gevoegd de AANTEKENINGEN van den heer *Joh. Melchior Steinbergius*, niet meer dan ruim 8 maanden Professor der Theologie tot Francker geweest: ende zijn deselve ook daar by van hen daar na in druk uitgegeven. Doch mijn Antwoord op deselve is voor desen niet gedrukt geweest. Dat gaat hier dan nu nevens, op dat den Leser niets ontbreke.

OP D'AANTEKENINGEN van den Professor *Steinbergius*, achter 't Advys van de twee anderen gevoegd.

MARGINALE AANTEKENINGEN van wylen den Heere *Johan Melchior Steinbergius S. S. Th. D. en Professor*, over *Dr. Bekkers* Boek genaamd DER VOLMAAKTE VASTE SPYSE, zijnde in 't leesen desselfs gekomen tot pag. 96. sonder verder, de resteerende bladen noch onopgesneden zijnde.

ANTWOORD.

Nochtans heb ik 's mans eigene hand / waarmede hy schrijft (als voor onder d'Advijsen aangetekend is) dat hy mijn Boek doorleesen heeft.

Heeft nu Dr. Bekker enig schriftelik Advijs van gemelden Heere tot telle quelle approbatie: dat is / buiten allen twijfel gegeeven op 't goed vertrouwen 't welk sijn E. gehad heeft op Dr. Bekker, eer hy 't Boek geleesen heeft; en alsoo meer te estimeeren voor een getuigenis der liefde als der waarheid. Want van 't gene hy gelesen heeft / sullende sijn advijs als Professor Theologiæ in de Faculteit inbrengen / heeft hy sijn judicium so geformeerd / dat na geen approbatie is gelijkende. D'Aantekeningen zijn so als volgt.

Antwoord. Hoe veel voorsightteliker hadde de Copijist van dese Aantekeningen gedaan / so sijn E. eerst vernomen hadde / hoe 't Advijs lagh dat ik van dien sal. Heer hadde: so ware 't niet nodig geweest / denselven hier so los en onvoorsightelik na sijnen dood ten toon te stellen met dese kladderijtjes / so min voegelik op die vorige verklaringe sijner eigene hand. En dat dese Professoren so licht buiten allen twijfel stellen van ene telle quelle approbatie, wat is 't anders / als hunne Collega s. g. lichtveerdig maken? also die d'approbatie heeft gegeeven niet *telle quelle*, dat is / so wat heen; maar *in forma*, so volkomelik als iemant soude kunnen doen; en dat soude hy gedaan hebben eer hy 't boek geleesen hadde, daar hy schrijft / dat hy 't doorleesen heeft. Behalven dat is dese distinctie noch schriftuurlik noch scholastijk / tusschen een getuigenis der liefde en der waarheid. Immers sose al te onderscheiden zijn / so en strijdense nochtans tegen de waarheid niet. *Nam disparata non pugnant; nec verum vero repugnat nec bonum bono.*

Ongerijmd is 't mede dat sijn Eerw. dese Aantekeningen en *Judicium* dat is oordeel noemt: daar het seer veel af verschilt / gelijk elk verstandige licht sien kan.

Dat d'Aantekeningen so zijn als volgt; is so niet; alſo d'uitschrijver die hier en daar met sijne glossen vermeerderd heeft / hoewel het niemant betaamd de copien verder 't extenderen als in 't origineel begrepen is.

Staat voor 't laatst aan te merken / dat dese bovenstaande Voorrede wel by 't schriftelik advijs der Faculteit is uitgedrukt; maar nu hier in den druk uitgelaten. Om wat reden / laat ik gissen.

Aantekening. Aan 't voorhoofd van de Voorreden aan den Leeser staan dese woorden: *Judicium de Præfatione. Præstitisset breviter & ad rem apposite præfari, quam alios perstringere, & in alios grassari.* Het oordeel over de Voorreden. 't Hadde beter geweest kortelik en ter sake dienstelik in de Voorreden te spreken, als anderen door te strijken ende op 't lijf te vallen.

Antwoord. My dus door te strijken en op 't lijf te vallen om de voorreden / wat heeft dat voor reden by luiden die hun eigen gevoelen nergens schier voorstellen/sonder degene die 't anders verstaan door te strijken en op 't lijf te vallen: 't gene ik echter in mijn Boek ganschelik hebbe nagelaaten / te vreeden zijnde mijne eigene meininge kortelik en ter sake dienstelik te verklaaren. Wat de Voorreden aangaat / ik hebbe daarover op 't Advis geantwoord / offe te lang of te scherp is: laat de levendigen oordeelen. Doch om my niet ongeseggelik te toonen: ik salder by den tweeden druk twee of drie plaatsen in veranderen of wech nemen; die ik gisse dat eenigen tot aanstoot konden wesen. En wijst my iemant meer (tot noch toe is my niet met al getoond) ik sal daarmede van gelijken doen.

Aant. Voortgaande in de Voorreden / segt Dr. Bekker: maar in d'uitleggers sie ik dit voor den eersten misslagh aan, &c. en segt de heer Steinbergius. *Quæritur an majoris usus sint intrusæ plurimæ quæstianes?* de vraag is offer al meer nuttigheid steekt in veele ingedrongene vragen.

Antw. De vraag is wederom / waar men sodanige in mijn Boek vind? Laat sien offe in dese aantekeningen niet en zijn.

Aant. Wyders in de Voorreden: maar gemeenelik de hoofden overdekt &c. segt de Heer Steinbergius: *Scrupulosæ cumini-sectiones, Dei verbum legere denudato an tecto capite.* 't Is commijnsiften, Gods woord met gedekten of ongedekten hoofde te leesen.

Antw. Hy moet niet al te schrupuleus wesen / dien 't evenveel is ofmen Gods Woord of den Catechismus leest; en datmen aan beiden evenveel eerbie-

biedigheids bewijse. So behoren wy 't dan by 't lesen van menschelike schriften na te laten; om voor al geenen schijn te geeven als of wy die even hoog achteden als Gods Woord. Daarom segg ik slechs / 't onsent doetmen beter; sonder te seggen / datmen elders qualik doet / daarmen so veel niet doet.

Aant. Wijders / meer na d'eere van scherpsinnigheid, als van duidelikheid, ens. Steinb. *An hoc consecutus es?* Hebt gy dat bereikt?

Antw. Laat anderen oordeelen.

Aant. Op 't volgende blad heeftet D. Bekker geladen op de beschrijvinge van een persoon in de H. Drie-eenigheid / deselve belacchende: Steinb. *Atqui nullam das*, nochtans en geeft gy'er geen. t. w. pag. 92. daar sy moeste gegeven worden.

Antw. Ik hebber ook in de Voorreden geene beloofd / noch pag. 92. nodig gehad.

Aant. Noch meer: niet anders dan oft hunne leerlingen gewend waren by Pythagoras ter schole te gaan, sonder Schrifture. Steinb. *Atqui toties omittis Scripturam & loqueris sine Scriptura.* Nochtans laat gy de schrifture so dikwijls na, en spreekt sonder Schrifture.

Antw. Hier worden mijne woorden verkreupeld / die dus luiden; sonder 't minste bewijs uit de Schrifture, of uit de gesonde Reden. D'allerschriftuurlijkste leeraars hebben overal geene uitgedrukte schrifture; maar zijn genoodsaakt somtijds ook door reden / uit de natuurlike Godsgeleerdheid den leerling tot de Schrifture te brengen. Laat my getoond worden / waar ik iets stel sonder Schriftuur: of wat schriftuur dat op sulken plaatse nodig is? Of verwijtet den Apostel / dat hy spreekt van niets te seggen buiten Moses ende de Profecten; Hand. 26: 22. ende nochtans dien van Lijstren en Athenen predikt sonder Schrifture. Hand. 14. en 17.

Aant. Dr. Bekker. En ik heb, als de Persse gaande was, dikwijl geenen tijd gehad om 't oneffene te beschaven. Steinb. *Canis festinans cæcos parit catulos.* Een al te jaghtige hond werpt blinde jongen.

Antw. In Duits seitmen: haastige teeven werpen blinde jongen. Ondertusschen is dit al te hondsch gesegdt van een Professor Theologiæ.

Aant. Eindelik seit D. Bekker / Ik breng dikwijls weinig by daar anderen veel hebben; ende veel daar ik by anderen weinig vinde: om niet licht te schrijven dat geschreven is, of te swijgen dat geswegen is. Steinb. *Vanitas*: Ydelheid.

Antw. So segg ik wederom van dit oordeel des Professors.

Aant. Op de 3. Vr. pag. 1. *Ubi Scriptura?* Waar is de Schrif- 1 tuur?

tuur ? Want D. Bekker in de Voorreden anderen berispt heeft/ datse de Vragen beantwoorden sonder Schrifture : So moet hy dan desen aangaande self niet in gebreke blijven / ende niet sonder Schrifture spreken of schrijven : Daar nochtans niet alleen dese / maar andere meer als honderd vragen sonder Schrifture van hem beantwoord zijn.

Antw. Dese lange glosse heeft hier de Coppist onder 't drukken bygevoegd ; die hy in de Copy aan de H. Gedeputeerden vergeten hadde. Maar hy hadser wel mogen af laten : want ik hebbe reeds getoond / hoe slechten reden dat dit is. Wonder dat men my terstond op d'eerste vrage geen Schriftuur afeischt. Maar ik breng in dit gansche hoofdstuk slechs enige Schriftuurplaatsen / niet tot bewijs / maar tot verklaringe by. Want het soude spottelik zijn / met de Schriftuur iets te willen bewijsen / eer de Schrifture self bewesen is. Dat doe ik eerst in 't II. Hoofdstuk. Ondertusschen behoordemen onderscheid te maken / tusschen Leeringen die op sommige uitgedrukte spreuken der H. Schrifture gegrond zijn / en degenen die op 't geheel beslagh der H. Schrift berusten ; daar van men geen besondere spreuken toonen kan. Wederom behoordemen te onderscheiden / wanneer iemant sijne woorden met die van Gods Woord bewijst / en wanneer hy de doorgaande leere van Gods Woord met sijne woorden verklaart : altijd nochtans blijvende by den sin der H. Schrifture.

AANT. Op de 5. Vr. p. 1. *Maximè admiranda est Dei providentia, quæ voluit esse hæreses.* 1 *Cor.* 11 : 19. Meest is te verwonderen Gods Voorsienigheid , die gewild heeft datter Ketteryen souden zijn. 1

Antw. Ik spreek hier van de oorsaken die in de menschen zijn. Van Gods Voorsienigheid in desen meld ik deselve spreuke. Vr. 34. So past hier dan / *Canis festinans*, &c.

AANT. p. 2. vr. 11. *Quæstio est , an verum Deum adorent , qui negant & blasphemant S. S. Trinitatem* ? De vraag is , of sy den waren God aan bidden , die de H. Drie-eenigheid ontkennen en lasteren ? 2

Antw De vraag is / of Paulus den waren God niet en verkondigde / die de Weereld gemaakt heeft, so lang als hy die Heidenen niet en leerde / dat deselve Godt drieeenig is? Hand. 17: 23/ 24. &c.

AANT. Pag. 2. Vr. 13. *Hoc non potest ita crude Dici de Judæis , qui ex Lege Dei se servari credunt.* Dat kan so raaw van de Joden niet gesegd worden, die geloven datse uit Gods wet salig worden. 2

Antw. Ik spreke van de hedendaagse Joden onder ons / die de Wett volgens den Talmud onderhouden. Ondertusschen sta ik toe / dat hier mijne woorden wat versaghtinge lijden konnen.

AANT.

AANT. pag. eadem Vr. 16. *Imò Papismi ea est novitas, ut anno 400 nulla dogmata hodiernæ Ecclesiæ Romanæ in legem abierint. Photianismus longè antiquior.* Immers is 't Pausdom so niew, dat in den jare 400. geene leeringen der hedendaagse Roomsche Kerke voor wetten erkend zijn. De Photiniaansche leer is veel ouder.

Antw. Lett. op mijne Vraag / en gy sult bevinden dat d'Antwoord goed is. De Photinianery is wel in de Socinianery begrepen; maar de Sociniaansche Leere / so alsse nu is / heeft geen hoger ouderdom als zedert de Reformatie.

AANT. Sijn E. doet 'er by op deselve Vrage: *in subtilibus non est catechisandum cum rudibus tam crassè & absolutè.* In diepsinnige dingen moet men met d'onervarenen so grof en onbepaaldelik niet catechiseeren.

Antw. Ik gelove niet dat een bescheiden leser hier op antwoorde begeert / of behoeven sal.

AANT. Tot de Vr. 18 en 19. *Quid istæ quæstiones ad Catechesin rudium?* Wat doen die Vragen tot onderwijsinge der bedreevenen?

Antw. I. Leest den tijtel van mijn Boek. II. Wie seit ook dat sleghte leken dit niet behooren te weten. Zijn die vragen so hoogh?

AANT. Pag. 3. Vr. 21. *Imò ex historia Socini constat quod olim noster fuerit.* Ibid. *Quakerismus non est immediatè ex Papatu.* Immers blijkt uit de historie van Socinus, dat hy eertijdts d'onse geweest is. De Quakery is niet onmiddelik uit het Pausdom.

Antw. Ik spreke van Socinus niet / die ook nooit reght met ons geweest is; maar dat de Sociniaansche Gemeinte niet is voortgekomen en afgeweken van de Gereformeerde. 't Is te Munster wel bekend / dat de Quakers d'eerste Geestdrijvers niet en zijn.

AANT. Pag. 6. Vr. 6. *Naturalis cognitio Dei plures longè usus habet.* De Natuurlike kennisse van God heeft veel meer gebruiken.

Antw. Dit vind ik in de Coppe niet / die aan onse Classis gesonden is. Maar laat dat van den Apostel gesegd worden / die Rom. 1:20 anders niet en leert. Watter meer af gesegd word / is tot dese ene reden light te brengen.

AANTEK. Pag. 6. Vr. 7. 8. Steinb. *Præcipua ratio omittitur, cognitio Christi.* De voornaamste reden, namelik de kennisse van Christus, word uitgelaten.

Antw. Die reden komt in den mensche / natuurlik aangemerkt zijnde / niet te pas. Hadd Adam voor den val niet salig konnen worden sonder Middelaar? Van desselfs noodsakelike kennisse na den val / handel ik eerst daar 't behoort / in 't IX. hoofdstuk.

AANTEK. Pag. 6. Vr. 9. *Locus iste non agit præcipuè de revela-*

tione salutarium dogmatum. Die plaats en handelt voornaemelik niet van d'openbaaringe der heilsaame leeringen.

Antw. Sy word als sodanig ook niet ingebraght.

AANTEK. Pag. 6. Resp ad vr. 10. *Falsum; quia Moses non tantum loquitur de Lege & Pentateucho.* Valsch: want Moses spreekt niet alleenlik van de Wett en sijne vijf Boeken.

Antw. Hier toont d'Uitschrijver grote onbedagtsaamheid / indien 't geloofllik is / so ik achte / dat de heere Steinbergius s: g. 't woordeken *non*, niet hier geen plaats heeft willen geven; al isset mogelik door eenen mistrek van de penne ingeslopen. Want anders soude hy niet tegen my / maar met my spreken. Doch wat die sake self betreft: Moses spreekt so van de Wett te beschrijven; dat hy met een leert / waarom alle d'andere Godsspraken beschreven zijn.

AANTEK. Pag. 7. vr. 15. *Hæc probatio est mere particularis, nec facit ad omnes traditiones orales.* Dit bewijs is gansch besonder, ende doet niet tot alle mondelinge overleveringen.

Antw. 't Is een bewijs / als men 't noemt a pari, van gelijk tot gelijk. Dien 't niet aan staat / sijn gehouden 't breeder te tonen ; 't welk noch niemant heeft gedaan.

AANTEK. Pag. 8. Vr. 34. *Ubi numerus* XXXIX. *Si Lamentatio pertineat ad Jeremiam?* Waar ist getal van 39. so de Klaagliederen aan Jeremia behooren?

Antw. Leest en telt.

AANTEK. Pag. 8. Vr. 37. *Ergò quæ ceremonialia & typica non instruunt ad salutem.* So onderwijsen ons dan de kerkledige en voorbeeldende dingen tot de saligheid niet?

Antw. Wie seit dat? behoren de veranderlike wetten en voorbeeldingen/ so verre als die ons noch onderwijsen / niet mede tot d'onveranderlike leere der saligheidt?

AANTEK. Pag. 9. vr. 38. *Loca illa unicè agunt de prædicatione orali.* Die plaatsen handelen alleenlik van de mondelinge predikinge.

Antw. De plaatse Jud. v. 3. dan ook?

AANTEK. Pag. eâdem vr. 42. *Illud est falsum, quia Epistolæ Catholicæ dicuntur quæ ad speciales Ecclesias non sunt scriptæ.* Dat is valsch: want algemeene Sendbrieven genoemd worden, die aan besondere Gemeinten niet sijn geschreeven.

Antw. Nochtans isser niet een die aan alle Gemeinten geschreven is: sy heeten algemeen, ten aansien van de Joodsche kristenen; als uit d'opschriften van Jacobus en Petrus blijkt. Ook segg ik daar niet / dat elke Brief maar aan eene Gemeinte geschreven is.

AAN-

AANTEK. Pag. 9. Vr. 45. *Sunt tantum quinque. Vide Belgas Interpretes.* Daar zijn maar vijf. Siet de Nederlandsche Oversetters.

Antw. Leest voor mijn Boek in de Lijste der Drukfeilen. En niettemin worden 2 Boeken Samuels genoemd/ daar in 't tweede niet van Samuel staat: à potiori fit denominatio, men geeft den naam na 't voornaamste.

AANTEK. pag. 11. Vr. 57. *Circulus* Kring. Dat is een bewijs/ daarmen 't een sonder 't ander bewijst/ sonder te vorderen/ gelijk in een Rosmeulen.

Antw. Hy moet swijmelhoofdig wesen/ die alles siet rondom lopen wat vast staat.

AANTEK. Pag. 11. Vr. 59. *valdè hæreret, si probatio adesse deberet.* Hy soude seer haperen, indien der bewijs by zijn soude.

Antw. Hy moet paaps wesen/ die my hier van bewijs af eischt.

AANTEK. Pag. 11. Vr. 60. *A Judæi Alexandrinis, qui non erant tunc infideles.* Van de Alexandrijnsche Joden die doe niet ongeloovig waren.

Antw. Van Ptolemæus Philadelphus en sijn volk die Heidenen waren; Uit wiens naam en last de Bybel van de Joden is vertaald.

AANTEK. Pag. 12. Vr. 67. *Non adeo appositè.* Niet al te wel tot de saak.

Antw. Dat is dan meer als ik weet: Te Leewarden staat die spreuke met gulde Letters aan de Franse Kerk. So is dat daar dan ook *non adeo apposite* niet heel wel tot de saak.

AANTEK. Pag. 15. Vr. 13. *Non erat Catechisatio Gamalielis institutio.* D'onderwijsinge van Gamaliel en was geen Catechisatie.

Antw. Wat is dan te seggen πεπαιδευμένος waarom brengen onse Catechisten dat exempel by?

AANTEK. Pag. 16. Vr. 18. *Nihil ad scopum*, Dat raakt het wit niet, Ibid. *Sensus non est absolutus?* De sinn is niet volkomen.

Antw. Dese Aantekeningen raken de saken niet.

AANTEK. Pag. 23. Vr. 8. *Scriptura ubi?* Waar is de Schriftuur?

Antw. Daar de Schriftuur is. Op sulk onbescheiden vragen behoeft geen breeder bescheid.

AANTEK. Ibid. Vr. 9. *Crudè* Rauw.

Antw. Raaw misschien voor ongesonde magen.

AANTEK. Pag. 24. Vr. 25. *Unde probat? Hocne ideotis?* Waar mede bewijst gy 't? Is dat voor Leken.

Antw. Ik bewijs 't met het gene gy daar leest. Ist al voor de Leken wat ik schrijve? En moeten de Leken niet verstaan konnen/ 't gene men den kinderen van buiten leert?

AANTEK. Pag. 27. Vr. 6. *Præsupponitur Bruta non habere animas sensi-*

sitivas. Nigæ, ad Catechismum nihil facientes. Word voor af vast gesteld, dat de Beesten geen gevoelige siel hebben. Beuselingen! die niet doen tot den Catechismus.

Antw. Dese Aantekening is beuselachtig; en so veel nodig beantwoord in mijn Nodig Antwoord pag. 406. 409. 447.

AANTEK. Pag. 27. 28. Vr. 10. *Quasi præcipuè imago Dei in Dominio consistat. Sociniani in solo Dominio constituunt imaginem Dei.* Als of Gods Beeld voornamelik in Heerschappye bestonde. De Socinianen stellen Gods Beeld in de Heerschappy alleen. pag. 28. Vr. 11. *Ineptiæ, negare Imaginem Dei consistere in spiritualitate & immortalitate, contra Gen. 9.* Sotternye! t'ontkennen dat Gods Beeld in de Geestelikheid en Onsterfelikheid bestaat; tegen Gen 9.

Antw. Siet mijn Nodig Antwoord op 't Advis pag. 409. 410. En doet'er dit noch by. Synops. Theol. Leid. §. 91. pag. mihi 158.

AANTEK. Pag. 28. Vr. 13. *Obscure & confuse.* Duister en verwerd.

Antw. *Clarè & distinctè.* Duidelik en bescheidelik.

AANTEK. Pag. ead. Vr. 16. *Ubi Scripturæ?* Waar is de Schrifture.

Antw. Ik segge wederom / daar de gansche Schriftuur is Leest mijn vorig antwoord op d'Aantek. over de 3. Vr. pag.

AANTEK. Pag. 29. Vr. 20. 21. 22. *Verba! Verba! Verba!* Woorden! Woorden! Woorden!

Antw. Sonder woorden soude my niemant verstaan: en ik versta d'Aantekeninge niet / die anders niet als woorden heeft.

AANTEK. Pag. ead. Vr. 23. 24. *verbosus, verbosus,* Vol woorden, vol woorden.

Antw. *Bona verba, quæso:* woorden voor geld.

AANTEK. Pag. ead. Vr. 27. *An Psalmo octavo de Homine integro agitur?* Word in den 8 Psalm van den Mensch in den staat der volmaaktheid gehandeld.

Antw. Daar word van den Mensche gehandeld. Kan het van den Apostel op den tweeden Adam gepast worden / Heb. 2: 6--9. 1 Kor. 15. 27. 28. en past het op den eersten minder voor / als na den Val?

AANTEK. Pag. 30. Vr. 31. 32. 33. *Inutilia, Inutilia, Inutilia, & multò minus Catechetica.* Onnutte, onnutte, onnutte dingen, en noch veel minder passende in een Catechismus.

Antw. Onnut soude mijn antwoord op so onnutte aantekeningen wesen.

AANTEK. Pag. 30. Vr. 35 *Proba* Bewijs't.

Antw. *Contra negantem principia non est disputandum.* Tegen hem die de beginselen ontkent en hoeft geen bewijs.

AAN-

AANTEK. Ibid. Vr. 37. *Imago Dei in Dominio?* Gods Beeld in Heerschappye.

Antw. 't Is al geseid.

AANTEK. Pag. 31. Vr. 45. *Falsum; ex oppositi Comminationis, Morte, morieris* Valsch: uit de tegengestelde dreiginge, Gy sult den dood sterven.

Antw. Siet mijn Antwoord op 't Advis pag. 401. 403.

AANTEK. Pag. 33. Vr. 9. *Conjecturæ*, Gissingen.

Antw. Die hier niet gissen wil die moet wisser tonen.

AANTEK. Pag. 34. Vr. 19. 20. *Otiosa, Otiosa.* Vergeesse, Vergeesse dingen.

Antw. Is 't vergeefs / de heilige geschiedenissen / die den gemeenen man meest bekend en dienstig zijn / te verklaren; so is 't al vergeefs wat men schrijft.

AANTEK, Pag. 93. Vr. 2. en 4. *Ista sunt moralia potius quam Catechetica.* Die dingen behoren meer tot de Seden als tot den Catechismus.

Antw. Vreemde Theologie / die de leere der Seden buiten den Catechismus sluit.

AANTEK. Pag. 44. Vr. 8. *Apoc.* 12:9, 10. *de peccato Adæ non agitur.* Openb. 12:9, 10. word van Adams sonde niet gehandeld.

Antw. Dat is waar. Niettemin word'er van de selfde saake gehandeld / die hier neffens d'eerste Duivels Menschen-moord aan te merken was. De thesis isser / de Hypothesis volgt van selfs.

AANTEK. Pag. ead. vr. 11. *Inutilia.* Onnutte dingen.

Antw. Dan weet ik langer niet wat nutt is / als het dit niet is.

AANTEK. Pag. 45. vr. 16. *Obscura & periculosa* Duistere en gevaarlike dingen.

Antw. *Distinctè*, Bescheidelik.

AANTEK. Pag. 48. vr. 36. 37, 38, 39, 40, 41. *Amplificationes rei ejusdem.* Uitbreidingen van een deselve saak.

Antw. Korte verklaringe van een dienstige leere.

AANTEK. Pag. 49. vr. 42. *Idem & supra jam tractatum.* Dat deselve is boven ook al verhandeld.

Antw. Waar isset gehandeld in sulken sin als hier?

AANTEK. Pag. ead. vr. 44. *Historica, non Catechetica.* Die dingen behooren tot de Historien, niet tot den Catechismus.

Antw. Immers sulke historische dingen behoren tot den Catechismus meest: de kinderen moetense leeren / en de volmaakten moetense verstaan.

AANTEK. Pag. 50. vr. 50. De plaatse Luc. 31. 38. *De Genealogia, ad spiritualem filiationem non facit.* van 't Geslaght regist er en doet niet tot de geestelike kindschap.

Antw. Daar word het ook van my niet toe gebruikt.

AANTEK. Pag. 51. vr. 55. *Tædiosæ repetitiones.* Verdrietige wederhalingen.

Pag. ead. vr. 56. *Miræ repetitiones.* Wondere wederhalingen.

Antw. Wat word hier dan wederhaald; dat eerst was voorgesteld word nu verklaard. Ofhoorje niet geerne veel verhalen van de Hell? Dat schijnt so uit het volgende.

AANTK. Pag. ead. vr. 57. 58. *Infernus nimis diu te detinet.* De Hell houd u al te lang op.

Antw. In de Helle blijft gy steken. Want hier houden uwe Aantekeningen op. Beter dat wy ons in dit leven met de Hel wat langer ophouden / om den schrik des Heeren t'overdenken; als dat wy na dit leeven in de Helle worden opgehouden om den toorn des Heeren te gevoelen.

TANTUM. SO VEEL.

seggen hier op de uitschrijvers.

Uit dese staaltjes is light te oordeelen / wat dien overleden Heer soude geoordeeld hebben / in dien hem sijne krankheid niet belett hadde / om 't gansche Boek door te leesen: naamelik dat het selve voor al niet gelinder soude zijn geweest / als 't gene van de Faculteit gegeeven is.

Antw. Immers is uit dese staaltjes lightelik te sien / hoe misslijk het Advis van dien overleden Heer soude geweest zijn / so hem de dood niet belett hadde in dese leurige Aantekeningen voort te gaan / indien hy 't daaruit hadde willen maken. Maghmen so met iemants Boek handelen / so salder langer niets ongeschend blijven / hoe wel dat het ook geschreeven zy. Met schaamte (dat kan ik waarlik seggen) hebb ik dese lomperijen uitgeschreven / die 't meerendeel 't minste gewight niet hebben / en vast altemaal sonder grond zijn; behalven dat in 't begin hier en daar iets is dat enige aanmerkinge weerdig was. En ik moet my seer verwonderen / hoe iemant so veel moeite heeft mogen nemen om so veel en veelerhande getuigenissen by een te prangen/en de pen en pers te misbruiken; om aan de weereld te tonen / hoe de Heer Steinberg saliger gedagtenis over mijn Boek heeft liggen grollen. Waar toe dese Aantekeningen / die onvoltrokken zijn? Om te tonen dat het Advis van de Faculteit so bytser niet en is / of dat van Steinbergius soude noch bytserder geweest zijn. Hoe weetj'et vrienden? Soude Steinbergius, meenje / als 't er op aan kwam / sulke sotternijen hebben derven voor den dagh brengen? Dat meen ik niet. En hoe qualik doet U E dan / desen man dus na sijn dood ten toon te stellen / in meening om het my te doen? Wy hebben een Spreekwoord / Men laat kinderen en gekken half gemaakt werk sien. Waar voor houd U E. de luiden dien gy dit werk sien laat?

Maar genomen dat hier iets in ware van gewighte; soude dat tot de sake iets konnen doen? Ik hebb' immers 't uitgedrukt Advis van dien Heer; my in 't besonder gegeven so hy verklaart / na dat hy mijn Boek doorleesen hadde

de. Maar daarna heeft men hem wijs gemaakt/ datter in mijn Boek veel kwaads was. So heeft dan D. Steinbergius noch eens geleesen: en daar hy niets en vond/ so wat willen stellen by gissing van t' gene hem daght dat andere luiden/ die ontrent wel wisten (so een van hen seide) waar die Aantekeningen van Steinbergius van daan quamen/ mogelik souden aanmerken. In allen gevalle/ laat bewesen worden/ eermen dien saligen heer de schuld geeve/ dat hy dese dingen na sijne eigene meininge geschreven heeft.

(Onderstond) dit zijn eigen Aantekeningen van den Heere Steinbergius, met sijneigen hand. In kennisse van my N. Arnoldus S. Theol. Dr. & Professor, Facultatis p.t. Decanus.

Antw. Den twintigsten January verklaarde de heer Arnoldus met dese ondertekeninge/ dat dit Steinbergius de hand van was: en den 29 Mart. 3 en 5. April kreeg hy eerst daar af d' Attestatjen die in 't Nodig Bericht, verhaald staan. En daar hadde hy nog al werk mede/ eer hyse kreeg.

Het voorschreven *Advys* der twee Professoren met die *Aantekeningen* van den derden, vertoond zijnde aan de Heeren Gedeputeerde Staten van Friesland, wierden door de selve omgesonden aan alle de ses CLASSEN met begeerte om daarop hun goedbedunken op de aanstaande Synode in te brengen. Twee derselven te weten die van *Sevenwolden* en *Sneek* hebben geene schriftelike Aantekeningen gemaakt d'andere vier worden hier na ordre van het *Advys der Faculteit* op ieder poinct by een gesteld, met dat onderscheid, dat die van *Bolswerd* ene besondere ordre houdende, met nombers by my getekend is, so als de stukken na den anderen in hun Advys zijn volgende. Hebbe op ieder ook mijne korte Aantekeninge gesteld, so als na de beide Synode van 1671. en 1672. aan derselver Gedeputeerden van my overgeleverd is.

VERGELYKINGE van d'AANMERKINGEN der 4. Classen, van *Bolswardt*, *Franeker*, *Leewarden* en *Dokkum* met malkanderen, ende met het *Advys der Theologische Faculteit*, op het Boek van B. B. genaamd de VASTE SPYSE *der* VOLMAAKTEN.

BESOIGNES in het ondersoek van *D. Bekkeri* Boek genaamd *der Volmakten Vaste Spyse*, door de Visitatoren *Classis Bolsverdianæ* voorgevallen tot Workum, den 29en en 30en Mey 1671.

Aanmerkingen der Gecommitteerden *Classis Franequeranæ*, over het Boek *D. Bekkeri*, genaamd *Vaste Spyse*, den Classis vertoond, in bedenkinge gegeeven, en vervolgens geapprobeerd den 5. Juny 1671.

't *Oordeel* van de Broederen Committeerde des E. *Classis Leovardianæ*, nopens het Boek van Dr. Balthasar Bekker *der Volmaakten Vaste Spyse* genaamd, ende het *Advys* van de Theologische Faculteit tot Franeker over het selve.

Aanmerkingen des Classis van Dokkum waren sonder opschrift my ter hand gesteld.

CL. BOLSV. Na dat de Naam des Heeren was aangeroepen/ so zijn wy in des Heeren H. vreese getreeden/ voorzeerst tot het examineeren der Hoofdstukken en poincten van Religie in dit voornoemde tractaat vervat en voorgesteld/ in manieren als volgt.

CL. FRANEQ. In den eersten nopens het Advis der H. H. Professoren of Theologische Faculteit.

CL.

CL. LEOVARD. De Broederen Committeerde des Classis Leovardianæ gelesen ende geexamineerd hebbende het Boek van Dr. Bekker, ende het Advys der H. H. Professoren *Facultatis Theologicæ* binnen Franeker over het selve/ hebben daar op in de breese des Heeren geadviseerd ende geoordeeld in manieren als volgt.

I.

BOLSW. 51. Wat aangaat de Voorreden deses Boek / wilden dat wy daarin hadden gevonden by den Auteur meerder sedigheid voor sich selven/ en beter discretie ontrent anderen en over haren loslijken arbeid.

FRANEQ. De Voorreden aangaande / bevinden wy niet sonder reden by de Faculteit getaxeerd.

LEOVARD. De Vooreden voorbygaande.

Antwoord. Ik maakte de Voorreden / om my eens vooral te suiveren / van al 't gene my naderhand over dit Boek is te laste gelegd. Hebb echter 't gene 2. Classen voorbygaan / ten gevalle der 2. anderen daarin iet veranderd; door 't uit doen van weinig woorden / die misschien te scherp zijn geweest.

FRANEQ. Waarin vooraan komen Stellingen die na ongesondheid in de substantie van de Leere smaken. Aangaande welke wy oordeelen:

II.

BOLSV. (7.) Cap. 6. So mede br. 46. Hadd Adam ook den Hemel niet konnen verdienen door gehoorsaamheid? en word geantwoordt / Neen, Ec. Dit gevoelen is ongefondeerd / en strijdig tegen Pauli seggen Rom. 4: 4. En voorts de uitdrukkingen in 't laatste deser antwoorde schijnen ons seer vreemd.

Antwoord. D' Eerw. Classis gelieve sich te verklaren / of se verstaat / dat de woorden Rom. 4: 4. ook passen op den staat der natuure / sonder Verbond aangemerkt / daar over dus verre 't geschill noch is: Voorts / of 't hunne E. E. vreemd dunkt / dat God / so hy woude / den mensche so gelukkig op Aarden soude konnen maken / als hy in den Hemel doet?

FRANEK. Dat het eerste en derde sodanig in 't Advys uitgedrukt by D. Bekker gesteld is: en dat beide pointen en stellingen zijn die gevaarlijk zijn.

Antwoord. Vinde / behoudens 't respect des E. Classis / geen van beiden so van my gesteld; 't gene ook de E. Classis Leovard. en Dokkum. aangaande het

het derde met ny ontkennen / en so verre tegen de Clasſ. Franeq. ſtrijden.

Classis Doccumana. 't Claſſis verſtaat / of 't niet wel met volle uitgedrukte woorden van D. Bekker geſteld is in ſijn Boek / nochtans niet donkerlik ontkend word / datter geen Verbond der werken is geweeſt voor den val: en oordeelt een periculeuſe dwalinge te zijn / waar uit veele kwade gevolgen te verwachten ſtaan.

Antwoord. Verſoeke deſe periculen en kwade gevolgen van d'Eerw. Claſſis te verſtaan: en voorts van dwaling overtuigd te worden.

Leovard. Seggen de Broederen Committeerde nopens de eerſte poſitie / dat vaſtgeſteld word / dat God op het fundament van de wet der Nature met Adam heeft opgerigt een Verbond der Werken; ende dat ſich D. Bekker daarop categoricè [met ja of neen] verklare.

Antwoord. Tot voldoeninge van den eiſch des Eerw. Claſſis / gedrage my tot de veranderinge / over deſe plaatſe in mijn Boek gemaakt.

NB. Dat ook mede de Heeren Adviſeurs ſullen hebben te verklaren / dat het haar geliebe den ſtaat der Opreghtigheid te noemen den ſtaat der Volmaaktheid.

Antwoord. Hebb in mijn N. Antw. p. 403. 404. getoond / dat d'Eerw. Faculteit dit by gevolge tegen ſpreekt.

III.

31 Bolsw. (6.) Cap. 6. vrage 45. Dat Adam geen belofte van hogere gelukſaligheid hadde, boven d'aardſche beloften van het Paradijs; dit word expreſſelijk by ons ontkend.

Sal dit mede ontkennen / wanneer ik geleerd worde waar het bewijs te halen zy.

Franeq. Het tweede aangaande / niet uitdrukkelik in D. Bekkers Boek gevonden wordende / gelijk het by de Faculteit is opgeſteld: ſo is het by ons aangemerkt onder de eigene woorden van D. Bekkerus, dat Adam geen hogere gelukſaligheid was beloofd, als hy rede in't Paradijs beſat ende genoot; welke wy insgelijkx een gevaarlike ſtelling achten.

Antwoord. Hebb alleenlik met waarſchijnlike redenen ontkend / dat ſulk een hogere belofte blijkt / of bewijſlik is.

Maar hoe noemt d'E. Claſſis dit mijne eigene woorden, die men ter aangeweſene plaatſe / noch elders in mijn Boek niet en vind?

Begeere te leeren / wat gevaar?

LEOVARD. Nopens de tweede positie word geoordeeld/ dat Dr. Bekker verstaat Hoofdst. VI. v. 35. 36. dat Adam *actu* de besittinge van een Natuurlijk en Geestelijk leeven gehad heeft. Maar daar moeste by komen / dat hy den loop van sijne gehoorsaamheid geëindigd hebbende, soude tot hoger geluksaligheid gebraght worden. Daarop hy hem nader sal hebben te verklaren.

Antwoord. Gedrage my wederom tot mijne gemaakte veranderinge: met vertrouwen / dat daar in 't gevoelen van d'Eerw. Classis sal getroffen hebben; waar op hun Ed. verklaringe verwachte.

Mede *ad eandem positionem* [op deselfde stellinge] word van de Broederen verstaan / dat de H. H. Professores over dese *thesis* [stellinge] hadden behoren accurater te spreken / en benessens het aardsche leven te voegen het geestelike, 't welk Adam alreede hadde in besittinge.

Antwoord. D'E. Classis stemt / dus spreekende / toe / 't gene ik dien aangaande in mijn N. Antw. p. 403. 404. tot wederlegginge en overtuiginge van de E. Faculteit gesteld hebbe.

IV.

FRANEQ. (Siet boven §. 2.)

LEOVARD. Dat de Boom des leevens geen Sakrament geweest zy van het geestelik en eewig leven in den Hemel / word na de letter in het Boek van D. Bekker niet gevonden.

Antw. D'Eerw. Cl. Leov. spreekt met my / Nod. Antw. p. 394. en regelreght tegen 't oordeel des E. Cl. Francq. op §. 2. gemeld.

FRANEQ. Voorts nopende aangetekende Nieuwigheden of Vreemdigheden.

LEOV. Nu voortgaande tot de stellingen die na enige Nieuwigheden ofte Vreemdigheden souden smaken in de Leere, oordeelen de Broederen dat dese poincten van geen importantie zijn.

Antw. Volgens dien isser gansch niets van importantie; alsso ook de voorgaande Aanmerkingen deses E. Classis niets meer / maar minder tegen my importeeren / als tegens de Faculteit.

V.

BOLSV. (17.) Cap. 8. v. 32. Dat ons het tienduisendste deel der weereld niet bekend is. De hedendaagse ervarentheid doet ons het contrarie gevoelen.

Antw. De spreuke Job 38: 19. 20. 21. en de redenen van my pag. 405. van 't N. Antw. bygebraght / bewijsen d'onmogelikheid van sulk een ervarentheid.

LEOVARD. Doch dat D. Bekker sich op 't eerste verklare / of hy gevoelt dat de Weereld zy *actu infinitus*; [metter daad oneindig] alhoewel datselve uit sijn Boek geensins blijkt.

Antw. Men soude my en een iegelik vragen *in infinitum* (in 't oneindig heen) konnen voorstellen; indien ik my verklaren sal / ook op 't gene uit mijn Boek geensins blijkt.

VI.

BOLSV. (§. 3. Cap. 6.) item vr. 5. van 't selfde hoofdstuk / in 't beschrijven van den Mensch/achten wy dat het beter ware dat dese vrage was geheel uitgelaten.

Antw. Is 't om dat d'Eerw. Classis onnodig acht het γνῶθι σεαυτὸν; of dat dese vrage na haar oordeel van my niet wel beantwoord is?

V. VI. VII. VIII.

FANEQ. Art. 1. van de Niewe Philosophie gaan wy het eerste en derde voorby / als niet van gewighte: maar het tweede *de forma hominis*, [van 's menschen wesentlikheid] gelijk het vierde van de eerste stoffe, erkennen wy voor een ongepaste spreek-manier.

Antw. Die spreekmanier meende ik wel gepast te hebben na de Godsspraak / Genes. 2: 7. en 1: 2. Is 't kwalik; d'Eerw. Cl. gelieve my te onderreghten.

DOCCUM. *De Mundi infinitate, de forma Hominis, de Creatione successiva ratione creaturarum* [dat is / van 's Weerelds oneindigheid, van 's Menschen Wesentlikheid, van de Scheppinge by vervolg van tijd, in aansien van de schepselen] en hebben wy niet te seggen.

IX. X. XI.

FRANEQ. Art. 2. Aangaande verscheidene Contradictien, daar in zijn ons de 1. 2. en 3. niet contradictoir gebleeken.

IX. X. XI. XII.

DOCCUM. Van de Contradictien seggen wy / datse meer apparent / als in waarheid zijn.

Antw. D' E. Classis oordeelt voor my: want apparente Contradictien heeft de H. Schrifture self genoegh.

LEOVARD. Nopens de Contradictien die in Dr. Bekkers Boek souden mogen bevonden worden; 't gene de H. H. Professoren des aangaande aangetekend hebben / word gelaten tot verklaringe van den Auteur.

Antw. Mijne verklaringe is te sien Nod. Antw. pag. 407. 408.

X.

BOLSW. (43.) Cap. 27. bl. 83. De tien Geboden spreken ten meerendeele maar van d'uiterlijke gehoorsaamheid, ende bl. 100 segt hy/ in elke tafel staat aan te merken de innerlike heiligheid des gemoeds. Dit komt niet over een.

Antw. Ik twijfele / of de E. Classis mijn N. Antw. p. 407. gelesen heeft.

XII.

FRANEQ. Maar in den vierden achten wy den Auteur verwerd in sijne stellinge / ende na contradictie smakende.

Antw. Sie my niet te ontwerren / sonder dat my d'Eerw. Classis redde: also ik de verwerringe niet sie.

Item in hunne besondere Aanmerkingen No. 12. XI. Hoofdst. bl. 35. Nopens 't Verbond is d'Auteur in de sake confuus.

Antw. Of de bijvoeginge / van my hier gemaakt / de confusie (so d'E. Classis toeschijnt) heeft weghgenomen / kan de selve oordeelen.

FRANEQ. Nopende vordere Niewigheden en Vreemdigheden is dus aangemerkt.

LEOVARD. Tot andere Niewigheden en Vreemdigheden van de H. H. Advíseurs aangetekend / worden ook dese navolgende aangetrokken / en gebraght tot 25. in 't getal.

XIII.

BOLSW. (2.) Cap. 5. In 't seste Hoofdst. b. 6. Dat de Mensche sonder lichaam als een Engel, en sonder siele gelijk een Beest soude zijn. Dese maniere van uitdrukkinge word niet voor goed gekend. (op de kant stond) *approbatur*, ['t word goed gekeurd.]

Antw. Versoeke te mogen leeren / hoe dit dan goed te maken / of beter uit te drukken?

FRA-

FRANEQ. 1. Hoofdst. VI. v. 6. Een onnodige vrage.

Antw. Diesvolgens ook onnodig te veranderen: hoewel ik se nodig / of immers dienstig oordeelde om te stellen.

DOCCUM. 1. De mensche soude zijn, sonder lighaam als een Engel, sonder siele gelijk een Beest. Wy laten 't passeeren.

LEOVARD. Ad art. 1. Dit point word van geen belang geoordeeld.

XIV.

FRANEQ. 2. Ibidem vz. 10. en 15. is by ons niet uitgedrukt gebonden 't gene by de Faculteit gesteld is. Echter is d'Auteur in de leere van Gods Evenbeeld in den Mensch in ongewoone en gevaarlike stellingen ingewikkeld.

Antw. Word derhalven de Faculteit veroordeeld *pravæ allegationis*, over wat aangaat de woorden mijns Boex / wat ongewoonte gaat d'E. Classis hier aan? of wat gevaar siet s' in dese stellinge / 't welk d'andere Eerw. Classen niet en sien / ja ontkennen.

DOCCUM. 2. Aangaande Bekkeri stellingen van 't Evenbeeld Gods, word volgens sijne verklaringe voor goed gekeurd.

LEOVARD. Ad art. 2. Hier in vinden de Broederen geen ongesondheid in de leere; maar hadden wel netter uitdrukkinge gewenscht Hoofd. 14. v. 11.

Antw. Daar toe dient de veranderinge / alhier van my gemaakt.

XV.

BOLSW. (4.) Cap. 6. Noch in 't selfde Hoofdst. v. 19. dat Adam uit hemselven kon sinn hebben tot goed doen, voor den val. Dit schijnt ons een ongesonde manier van spreken.

Antw. Dese schijn verdwijnt voor d'Advijsen van 2. andere Classen over dit selve stuk.

FRANEQ. 3. Ibidem vz. 19. pag. 29. kan verbygegaan worden.

DOCCUM. 3 Oordeelen het vreemd gesegd / dat Adam voor synen val konde sin hebben tot goed doen.

LEOVARD. Ad art. 3. hier word het selve mede geoordeeld.

Antw. Meine dat de veranderinge van een woord d'E. Classis sal genoegen.

XVI.

BOLSW. (5.) Cap. 6. Wyders vz. 42. 43. van den Boom des lee-

leevens sijn ongemeene en algemeene kraght voor en na den val, volgens d'opinie des Auteurs: dese meininge word niet aangenomen / maar word verworpen.

FRANEQ. 4. Ibidem bl. 43. p. 31. Nopens den Boom des Leevens wijkt den Auteur van 't gesond gevoelen onser Theologanten af; en refereeren wy ons tot het gemelde hier vooren nopens het derde der eerste stellingen is gemeld. 31

DOCCUM. 4. Van d'algemeene en ongemeene kraght der Boom des leevens, oordeelen 't selve te wesen een gevaarlike stellinge.

Antw. De 3. eerste Classen gelieve te oordeelen van nadere verklaringe: alsoo de Class. Leov. deselve niet en vereischt.

LEOVARD. (op het 3 der ongesondheid in de substantie) Aangaande het tweede lid / of de Boom des levens natuurlike kraght in sich selve soude gehad hebben / om het natuurlik leeven te conserveeren: is problematijk; en word derhalven geen ongesondheid in de substantie der leere in desen gevonden.

XVII.

FRANEQ. 5. Hoofdst. VII. bl. 3. Wy ons voorbygegaan. Doch wenschten dat d'Auteur ten eersten so naakt in sijne uitdrukkinge geweest ware / als hy in sijne Nood. verantw. de sake uitdrukt. 32

DOCCUM. 5. Oordeelen 't wel gesegd te wesen / datter geen sonde koste wesen daar geen verstand is.

LEOVARD. Ad art. 5. Op dit poinct is geoordeeld / dat Dr. Bekker hem nader sal verklaren.

Antw. Hebber een woord of drie tot verlichtinge bygedaan.

XVIII.

FRANEQ. 6. Ibidem bl. 52. p. 72. Achten wy een onbekwame uitdrukkinge te wesen / daarna hellende als of de ziel in haar selven niet verdorven ware. 39

(Besond. Aanm.) 23. XXIII. Hoofdst. II. bl. p. 187. Schijnt wederom / gelijk hier voren Hoofdst. VII. bl. 52. p. 39. 't Lighaam 't eenig onderwerp der sonde te stellen.

(Besond. Aant.) 7. Ibidem 52. bl. p. 39. Een ongevoegde antwoord / schijnende de ziele te vrijen van verdorventheid / en d'oorsprong van dien alleen tot het Lighaam te brengen.

DOCCUM. 6. Dat de Siel is onder slavernye van 't Lighaam: schijnt een vreemd seggen: om dat het geen beweeginge van sich selven heeft/ maar alleen alle beweeginge van d'inwonende siele moet ontvangen.

37 LEOVARD. Ad art. 6. De verklaringe van D. Bekker over dese sake bz. 38. p. 37. voldoet ons.

Antw. De twee eerste Classen verschillen in de reden/ waarom sy dese stellinge mispryjsen: en worden versocht gerust te wesen met de Cl. Bolw. die dit voorby gaat/ en Leov. die in mijne verklaringe bz. 38. p. 37. te vreden is.

XIX.

36 FRANEQ. 7. Ibid. bz. 29. p. 66. verbygegaan.

DOCCUM. 7. Also misbruikte hy het beeld dat hy hadde: verdraaglik/ wegens de nadere verklaringe van D. Bekker loc. cit.

LEOVARD. Ad art. 7. Adam heeft Gods Beeld misbruikt, dat is/ niet een kleinen kreuk gegeven/ maar ganschelik in stukken gebrooken: en D. Bekker het in dien sin verstaande/ so zijn misbruiken en breeken gelijk luidende woorden.

XX.

5. BOLSW. (15.) Cap. 8. bz. 16. Adam was ook strafbaar om on[s]e sonden. Dit is duister spreken in 't onderwijsen der eenvoudigen; datmen/ so veel doenlik/ moet mijden. (op de kant stond/ *audiatur*, [laat hem gehoord werden.]

Antw. Ik spreek so onderwijsende de volmaakten/ dien d'eenvoudigheid aller kristenen betaamt. Maar waarin duister? So sal ik/ onderreght zijnde/ klaarder spreken.

FRANEQ. 8. Hoofdst. VIII. bz. 16. p. 45. is d' Auteur vreemd en aanstotelik.

Antw. Dese aanstotelikheid is voor my vreemd.

DOCCUM. 8. Adam was straf baar om onse sonden. Niet onverstandig door nader verklaringe.

LEOVARD. Ad art. 8. Oordeelen wy/ dat indien Dr. Bekker verstaat/ dat Adam strafbaar was om onse sonden/ voor so verre hy d'oorspronkelike oorsaak is van ons sondigen/ dat het enigsins kan worden goedgekeurd! maar indien anders/ so vereischen wy van Dr. Bekker nadere verklaringe.

Antw. Hebbe 't woord oorspronkelik, in den text mijner woorden bygevoegd/ om 't E. Classis te vernoegen.

XXI.

XXI.

Bolsv. (§. 21) Cap. 11. vz. 22. 25. 26. Het Verbond der Genade, dat God met sijn volk gemaakt heeft in Christo / word indistincte vermengd met het verbond der Nature dat God gemaakt heeft met alle dieren. Dit is een ongehoorde taal / en een vreemd seggen.

Antw. Verstaa de woorden des E. Classis also / dat dese stellinge behoort *inter paradoxa*, [onder de vreemde en ongehoorde leeringen] doch sodanige konnen alsoo licht *orthodoxa* (reghtsinnige) als *heterodoxa* (onreghtsinnig) wesen. Meine derhalven / dat dit advijs tegen my niet en is / alsmen segt / wat niewe leer is dese?

Franeq. § 9. Hoofdst. xi. vz. 25. 26. p. 55. heeft d'Auteur een kwade uitdrukkinge en wonderlike vermenginge.

Antw. De twee andere Classen verschillen meer van dese / als dese van my: wiens woorden Cl. Docc. reghtsinniglik verstaat / en Cl. Leov. duidelik verklaart.

Doccum. 9. Laten ons vernoegen met D. Bekkeri nadere verklaringe / dat het Verbond der Nature niet en word vermengd / maar zamengevoegd met het Verbond der Genade.

Leovard. Ad art. 9. oordeelen wy / dat het Verbond met Noah opgeright is een Verbond der Nature, voor so verre het d'onredelike schepselen aangaat: maar so verre het Noah aangaat / was 't een besonder bewijs en betoninge van 't Verbond der Genade / waar op slaat de plaatse Jes. 54. Dit sal my zijn als de wateren van Noah.

Antw. Hebb in de veranderinge gebruikt de eigene woorden alhier van d'E. Classis uitgedrukt.

XXII.

Bolsw. (§. 2.) Cap. 11. vz. 39. met dese vraag vergeleeken cap. 25. vz. 29 hier word den Sabbath een Sacrament gesteld / des O. T. beneffens de Besnijdenis en het Pascha; daar immers alleen de Besnijdenis en het Pascha alleen te houden zijn voor de ordinarie Sakramenten des O. T.

Franeq. §. 10. Ibidem vz. 39. p. 75. gelijk ook Hoofdst. xxv. vz. 29. p. 406. 407. en vz. 31. ibid. Wy achten dat de Sabbath eigentlik geen Sacrament is / als waarop de beschrijvinge van een Sakrament niet past.

(besondere Aant.) 26. xxv. Hoofdst. 29. vz. p. 218. word tegen 't ge-

't gevoelen onser Theologanten den Sabbath een Sakrament gemaakt gelijk in 't Advijs s. 10. is aangetekend: gelijk daar op ook niet past de definitie van een Sacrament by den Auteur selve bl. 12. p. 215. gesteld.

DOECUM. 10. *De Sabbatho agemus suo loco*, [Van den Sabbath sullen wy te sijner plaatse spreken.]

LEOVARD. Ad art. 10. Oordeelen wy / dat hoewel sommige voorname Godsgeleerden den Sabbath ook een Sakrament noemen / als Calvinus, Ursinus, Paræus, Walæus; evenwel veilig te zijn / te blijven by 't gemein gevoelen / datter maar twee geweest zijn.

Antw. Ik geef aan 't oordeel van alle de E. E. Classen de verandering / in d'aangetekende plaatsen met weinige woorden gemaakt.

XXIII.

FRANEQ. 11. Ibid. bl. 46. p. 76. waaronder wy mede betrekken bl. 47. en 48. achten dat d' Auteur het O. en N. T. met het verbond der Genade confundeert en verwerred is.

DOCCUM. 11. De *Confusie* [verwerringe] van 't O T. met het Verbond der Genade en der Werken en word niet bespeurd p. 76. bl. 46.

LEOVARD. Ad art. 11. Oordeelen wy / dat so wel de Heeren Professores in haar Advijs / als Dr. Bekker in sijne stellinge seer duisterlik en verwerd spreken.

Antw. Het stilswijgen R. Cl. Bolsw. en de goedkenninge Cl. Doccumanæ stelt my hier gerust; die anders in dese verscheidenheid der Advijsen van de 3. Classen soude moeten verwerren.

XXIV. XXV.

BOLSW. (35.) Cap. 24. bl. 42. Maar geloofden de Vaderen des O. T. op eene wyse als wy? R. Sy geloofden de Beloftenissen der Wet, wy de Tijdingen van 't Euangelium. bl. 44. Wat onderscheid isser tusschen de Verdraagsaamheid en de Vergeevinge? R. So veel als tusschen Borgen en Kwijtschelden. Dese stellingen konnen wy niet voor goed aanneemen.

Antw. Misschien sal d'E. Classis dese twee stellingen so gelieven aan te neemen / gelijkse van my in 't breede veranderd en nader verklaard zijn.

XXIV.

FRANEQ. 12. Hoofdst. XXIV. bl. 42. p. 207. Achten wy een gevaarlike en onduldelike stellinge te wesen.

Antw. Versoeke / dat d'E. Cl. Fr. gelieve / sonder vreese van gevaar te dulden ene stellinge / die na 't oordeel Cl. Doccumanæ wel / gesond / en reghtsinnig is; en van Cl. Leovardiana als niet ongerijmd / conform de meeninge des Auteurs verklaard word.

Doccum. 12. Dr. Bekkerus spreekt wel / gesond / en reghtsinnig p. 207. vr. 4 . Doch wenschten dat hy klaarder en duideliker van woorden hadde gemaakt.

Antw. Vreese / hoe duideliker voor Cl. Doccumana so veel onduldeliker voor Cl. Franequeranæ te sullen spreken; 't gene die / hoewel maar duisterlik geseid / nochtans onduldelijk acht.

Leovard. ad Art. 12. Oordeelen wy / dat Dr. Bekker niet voorsightig spreekt / wanneer hy seit / dat de Vaderen hadden de Beloftenissen der Wet. Doch dat hy behoort sich te verklaren / of hy dit verstaat van de beloftenissen des Euangeliums onder de Bedieninge van de Wett; en dat wy dan geen ongerijmdheid sien.

Antw. Hebb in de gemaakte veranderinge d'eigene woorden deses E. Cl. gebruikt.

XXV.

Franeq. 13. Ibid. vr. 43. 44. p. 208. waarby wy brengen vr. 45. 46. 47. geconfereerd met vr. 16. 20. en 21. p. 180. 181. schijnt geen donkere tegenstrijdigheid te wesen / ten principale des Autheurs gevoelen den troost der Vaderen des O. T. schijnende te verminderen.

Antw. Is van my in 't breede veranderd / en de schijn van tegenstrijdigheid door de nieuwe 45. vr. weghgenoomen. Doch ben genoodsaakt hier te vragen; of d'Eerw. Classis verstaat / dat de Troost der Vaderen in 't O. T. niet minder was dan d'onse is in 't N. T.

Doccum 13. p. 208. vr. 43. 44. word de sake selfs niet tegengesproken: maar wenschten het selve wat duideliker op gemeener wijse moghte uitgedrukt worden.

Leovard. ad Art. 13. Oordeelen wy / dat de maniere van spreken / die Dr. Bekker gebruikt / aanstotelik is / en vereischten daarin wel enige veranderinge. Maar wat belangt de sake die hy wil voorstellen / dat daarin geen heterodoxie [onreghtsinnigheid] gelegen is; maar accordeert met het gemeen gevoelen der Godgeleerden.

XXVI.

Bolsw. (§. 23.) Cap. 13. vr. 46. Dat de H. Geest uitgaat van den

den Vader door den Sone. Het is veiliger te blyven by de gewoonlike manieren van spreken/in dese hoge verborgentheid; dat nam: de H. Geest uitgaat van den Vader en den Sone.

FRANEK. 14. Hoofdst. XIII. vr. 46. p. 93. nopens het uitgaan van den H. Geest / heeft d'Auteur een ongewoone spreekmanier / niet overeenkomig met de Nederlandsche Belydenisse des geloofs / en onse gesonde Godsgeleerden.

DOCCUM 14. p. 93. vr. 46. Oordeelen vreemd en periculeus gesegd / dat de H. Geest uitgaat van den Vader door den Soon.

Antw. Hebbe de 3. eerste Classen willen te gemoet komen/door enige veranderinge op dese plaatse.

Antw. Sie echter niet / hoe dese 2 stellingen stryden: de H. Geest gaat uit van den Vader en den Soon, so de Nederlandse Belydenis spreekt; en de H. Geest gaat uit van den Vader door den Soon. Ik meine dat het laatste 't eerste mede insluit; en dat het eerste spreekt van (om so te seggen) de Beginsselen des uitgangs / maar 't laatste van de wyse en order.

LEOVARD. ad Art. 14. seggen wy / dat wy geen ongerymdheid sien in dese manier van spreken van Dr. Bekker.

XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI.

FRANEQ. 15. Hoofdst. XXVI. vr. 15. pag. 234.
§. 16. ibid. vr. 41. p. 239.
§. 17. ibid. vr. 40. pag. eadem.
§. 18. ibid. vr. 42. 47. p. 239. 240.
§. 19. ibid. vr. 58. p. 243.
} Achten wy alles aanstotelik / en refereeren ons volkomelik tot het Advys der E. Faculteit.

Antw. Hier wys' ik in alles op de verandering / dienstig tot nadere verklaringe en bevestiginge deser 5. stellingen.

XXVII.

BOLSW. (36.) Cap. 26. vr. 15. Alwaar gesteld word / dat de bedieninge des Diakenschaps altijd in de Kristen Kerke niet nodig is, dat men die wel missen kan. Word geoordeeld/ dat de dienst/ der Diakenen in de Kerke nutt ende dienstig is: is ook onnodig sodanige vragen te stellen in Catechisatien.

Antw. Dat de dienst der Diakenen in de Kerke nutt en dienstig is / leer ik selve. Maar hoe verre nodig / dat acht ik (sonder nader onderrigtinge) so nodig te stellen onder de vaste Spyse voor de volmaakten: als 't hen nodig

is Diakenen te stellen/of daartoe gesteld te worden/of te weten wat en waarom sy doen in 't gene sy doen / of aan hen selve laten doen.

Doccum. 15. Vergenoegen ons in d'antwoorde D. Bekkeri, op 't gene p. 234. vr. 15. gesteld is.

Leovard. ad Art. 15. Oordeelen wy / dat dit een onnutte en voor den eenvoudigen een aanstotelike vrage is.

Antw. So d'E. Classis door eenvoudigen onvolmaakten verstaat / so spreekt de Tytel dat dit hen niet gevraagd word.

XXVIII. XXIX.

Bolsw. 38. Cap. 26. vr. 40. Soude iemant Predikant, Ouderling en Diaken mogen wesen? R. Waarom niet? So gevoelt den Auteur ook vr. 41. dat iemant soude te gelijk Regent en Predikant zijn. Maar wy seggen kan beiden van Neen.

Antw. Ik gedrage my tot de gemaakte veranderingen.

XXVIII.

Doccum 16. Over de saken p. 239. vr. 41. in tegenwoordigheid niet geoorlofd in Christi kerke onder ons.

Antw. D'E. Classis spreekt dan niet tegen de sake selfs; maar alleenlik ten aansien van de hierlandsche en hedendaagsche omstandigheden. Sulx komt met my over een.

Leovard. ad Art. 16. Oordeelen wy dat dat kan geschieden *in sensu diviso*, [in gedeelden sin] en niet *in sensu composito*, [in t'saamgestelden sin.] En vermits het schijnt / dat Dr. Bekker het laatste vast stelt / so verstaan wy dat die Amten met malkander niet sijn compatibel [tsamen duidelik.]

Antw. Ik bekenne / dat dit by my verstaan word *in sensu composito* (in t'saamgestelden sin.

XXIX.

Doccum. 17. *Non sunt incompatibilia, in casu necessitatis*, ['t magh wel tsamen bestaan, [ingevalle van noodsakelikheid] dat pag. 239. vr. 40. gesustineerd word.

Antw. Indien *in casu necessitatis*, in gevalle van noodsakelikheid, so volgt dat het ook niet en strijd *à parte rei*, [in aansien van de nature der saken]

Leovard. ad Art. 17. Oordeelen wy dat dit *in casu necessitatis*, [in gevalle van noodsakelikheid] soude konnen geschieden: maar anders is het gelegen met reguliere en welgestelde kerken.

Antw.

Antw. Indien d'Eerw. Classis Leov. dit verstaat gelijk Cl. Docc. §. 28. so is hunne meininge van my in de veranderinge wel uitgedrukt.

XXX.

BOLSW. (39.) Cap. 26. vz. 42. met vz. 47. Dat de Gemeinte haar reght, dat Christus haar heeft gegeven, kan opdragen en toelaten aan d'Overigheid, wanneerse Kristen zijn, dat oordeelen wy ongerijmd.

Antw. Die ongerijmdheid siet Class. Docc. niet / dewijle sy geen quaad hier in siet.

DOCCUM. 18. konnen ook geen kwaad daar in sien / 't gene gesteld is p. 239. vz. 42. en p. 240. vz. 47.

LEOVARD. ad Art. 18. Oordeelen wy dit mede een onnutte en aanstotelike vrage.

Antw. Ik meinde met dese vrage nut te doen aan allen: dewijle wy alle / wijsen en onwijsen / groten en klemen met dit stuk hier te lande meest geoefend worden; en datter elk aan gelegen is / om te weten wat reght hem toekomt.

XXXI.

BOLSW. (40.) Cap 26. vz 58. Dat de Bisschopl. Ertzbisschopl. Metropolitaansche en Patriarchale Kerkelike Regeeringe, de oudste is na de tijden der Apostelen. Dit moet beweesen worden.

Antw. Het bewijs hier van geef ik in mijn Nodig Antw. p. 430. 431. voorts Streso in sijnen Histori-Catechismus p. 71. en voor een kort begrijp der ouds schrijvers dienende Magdeb. Cent. II. cap.

DOCCUM. 19. *Historica magis sunt quam Catechetica* [dese dingen behoren meer tot de Historien als tot den Catechismus] p. 243. vz. 58.

Antw. Ik kan niet verstaan/ dat *Historica* en *Catechetica* ἀσύςατα zijn [dingen die tsamen niet konnen bestaan] doet Stresos Historisch-Catechismus en Ridders Historisch-nuttige oefeninge over den Catechismus; so ik met eene historische vraag in mijnen Catechismus misdoe?

LEOVARD. ad Art. 19. Dit Artijkel word verworpen / als in Gods Woord niet gegrond.

Antw. De Historie en kan ook niet / als later geschied zijnde. De leere word van my geensins voorgesproken.

XXXII.

BOLSW. (41.) Cap. 26. vz. 69. Dat Christus sijne Commissie in 't besturen sijner Kerk aan d'Apostelen overgedragen heeft, daar van seg-

seggen wy / dat wy wenschten / dat den Autheur so gesproken hadde in dese Catechisatie / als hy doet in sijne explicatie deser stellinge in sijne Apologie. pag. 428. 429.

Antw. Om so te spreken als in mijne Apologie, hebb ik 't in mijn Boek met een woord geholpen. Dit ten believen der twee eerste Classen / hoewel Doccum mijne stelling approbeert / en Leewarden noch daarenboven verdedigt en verklaart.

FRANEQ. (20.) Ibid. vr. 69. pag. 245. waar in wy alles met de Faculteit confereerende / achten wy dat het gevoelen by hare E. genoomen / uit D. Bekkeri woorden wel so niet volgt. Onder des / dat sijne uitdrukkinge vreemd en te verbeteren is.

DOCCUM 20. Word voor goed geapprobeert / 't gene staat pag. 245. vr. 69.

LEOVARD. Ad art. 20. Oordeelen wy / dat de Heeren Adviseurs seer kwalik besluiten uit dese stellinge van D. Bekker / dat de Heere Jesus Christus sijne Apostelen soude gemaakt hebben tot sijn Viceroys. 't En is niet ongerijmd / dat de H. Jesus Christus de bedienende Commissie overgelaten heeft aan d'Apostelen / behoudende voor sich de regeeringe der kerke.

Antw. Voorts gedrage my / nopende dese ses voorgenoemde Aanmerkingen / tot de redenen in mijn Nodig Antwoord bygebraght / so lange niet beter worde onderreght. Daarbenessens de verandering hier over doorgaans gemaakt.

XXXIII. XXXIV. XXXV.

FRANEQ. 21. Hoofdst. XXXVII. vr. 82. pag. 267.

§. 22. Ibid. vr. 83. p. eadem.

§. 23. Ibid. vr. 84. p. ead. by ons geconfereerd met vr. 64, 65. en 76. p. 263. 264.

In welke plaatsen d'Auteur stelt: 1. Dat de tien Geboden niet zijn de Wet der Seden. 2. eigentlijk zijn een regel voor het volk Israëls, gedurende dat Verbond. 3. Daarin onderscheiden van de Wet der Seden, datse meest spreken van de uiterlike, daar de sedelike siet op de inwendige gehoorsaamheid. 4. Dat de Tien geboden onder 't N. T. zijn vernietigd. Alles strijdig tegen Gods H. Woord en de gesonde Theologie.

Antw. Dat iets in dese drie stellingen strijdig is tegen Gods Woord / ben ik seer begeerig te leeren; en bereid / om geleerd zijnde te beteren.

BOLSW.

XXXIII.

Bolsw. (42.) Cap. 27. bz. 82. Dat men de X Geboden brengen moet tot alle drie soorten der wet, Sedelike, Ceremonieele en Burgerlike. Dit woord geimprobeerd / so als het in woorden leit: hier over dient een beter verklaringe.

Doccum. 21. Seggen ongehoord, met het Advys van de E. Professoren / op 't gene staat pag. 267. 268. bz. 82--84. Deut. 6: 4/ 5. Rom. 13: 9.

Antw. Mijne nadere verklaring is in de veranderde stukken te sien.

Leovard. Ad art. 21. Oordeelen wy / dat indien Dr. Bekker meint / dat elk gebod van de X geboden soude behoren tot alle drie soorten der Wet / so soude dat ongerijmdheid wesen: doch so hy dit verstaat van de geheele *Decalogus*, de tien Geboden in 't gemein / so sien wy die ongerijmdheid niet.

Antw. Mijne woorden te verstaan zijnde in den laatsten sim hier van de E Classis uitgedrukt; hebbe die in den text met dese hunne eigenste uitdrukkinge verklaard.

XXXIV.

Doccum. 22. Seggen 't gene gesegd word pag. ead. bz. 83. Dat de X geboden ten meerendeel spreken van d'uiterlike gehoorsaamheid, een kwade consequentie op een ongehoord fondament steunende.

Leovard. Ad art. 22. Oordeelen wy dat Dr. Bekker bestepener en netter behoorde te spreken. Ondertusschen konnen wy niet sien / dat hy ontkent / dat onder die uiterlike schorsse der geboden de inwendige en geestelike heiligheid geboden soude worden; maar veel eer dat selve uitdrukt.

Antw. Gedrage my tot de veranderinge: die echter van Classis Bolsv. dit voorbygaande / niet vereischt word.

XXXV.

Bolsw. (35) Cap. 27. bz. 84. In de Antwoorde word gesegd / dat de X. Geboden in sich selven gesteld worden tegen 't Euangelium, waar door sy vernietigd zijn, en tot ons niet en behoren. Dese meininge / so als de woorden liggen / konnen wy niet aanneemen.

Doc-

DOCCUM. 23. Konnen niet voor goed keuren 't gene staat p. 268. bz. 84. dat de X Geboden in sich self gesteld &c.

Antw. De woorden alhier als aanstotelik aangemerkt zijn van my ganschelik in mijn boek doorgestreken.

LEOVARD. Ad art. 23. So als de woorden liggen improbeeren wy die ten hoogsten: en verstaan dat D. Bekker sich daar over moet verklaren.

XXXVI.

BOLSW. (46) Cap. 28. bz. 47. Dat Job en Paulus betoverd waren, als Job 1. en 2. en 2 Cor. 12: 7, 8, 9. dit is een ongesoute maniere van spreken.

FRANEQ. 24. Hoofdst. XXVIII. bz. 47. p. 521. Een vreemd gevoelen.

DOCCUM 24. Nooit gehoord / dat Job en Paulus betoverd zijn geweest.

LEOVARD, Ad art. 24. Oordeelen wy / dat in die personen Tovery geen plaatse heeft gehad.

Antw. Dit is met een woord veranderd.

XXXVII.

BOLSW. (47.) Cap. 29. bz. 103. 104. 106. 109. In dit Hoofdstuk daar gehandeld word van den Sabbath, dat het 4 Gebod geen enen dagh in de week voor altoos vast stelt, dat de Sondagh is een menschelike instellinge &c. Dese leere / so als die alhier / word voorgedragen aangaande den Sabbath der Christenen / mishaagt ons ten hoogsten.

Antw. *Quoad rem*, [ten aansien van de sake] refereere my tot de verklaring en bevestiginge van dit mijn gevoelen / in mijn Nodig Antwoord pag. 437--442. *quoad phrasin*, [ten aansien van de spreckwijse] tot mijne gemaakte verandering op de vragen 85. 86. 89. 91. 103. 104. 105. 106.

FRANEQ. § 25. Hoofdst. XXIX. bz. 87. 88. en eenige volgende; item bz. 403. 104. 105. waarby van ons gebraght bz. 109. 110. alles p. 300. 303. in welken / onses achtens / d'Auteur sulke stellingen heeft / die den godvrugtigen yver van vrome predikanten en overheden tot heiliginge van des Heeren dagh niet weinig tegen gaan; en van geen geringe ergernisse voor des H. Gemeinte zijn / strijdig tegen het heilsame Woord Gods.

Antw.

Antw. Ben genoodsaakt te vragen:

I. Wat d'E. Classis te seggen heeft op de 87. 88. 89. 109. en 110. vr. van hen mede aangetekend?

II. Wat bewijs op 't gene vr. 103. van my ontkend word?

III. Wat tegenberight op vr. 104? Sal my / onderreght zijnde / noch geerne laten geseggen.

IV. Wat ergernisse?

V. Waarin strijdig tegen G. Woord?

Doccum. 25. Pag. 300. ens. Tegens ons gevoelen en de Synodale Resolutie gesteld; die haar conformeeren met de post Acta Synodi Dordracenæ.

Antw. Met de Synodus Dordracensis conformeer ik my ook. Siet de niewsingevoegde 115. vr.

Leovard. Ad art. 25. Oordeelen wy / dat het veiliger is te spreken *in excessu* (by overmaat) als *in defectu* (by ondermaat) van dese materie: en besonder / dat D. Bekker beter gedaan hadde / so hy sich gehouden hadde aan de post-Acta Synodi Dordracenæ.

Antw. Salomon acht *excessum & defectum* (overmaat en ondermaat) over al even seer onveilig Pred. 7:16. 17. De waarheid het zy *in excessu* (by overmaat) het zy *in defectu* (by overmaat) is altijd veiligst. Want wy vermogen niets tegen de waarheid maar voor de waarheid. 2 Kor. 13:8.

Franeq. Hier by overgesien de Aanteikeningen van de Heer Steinbergius sal: ged. is daar in niet aanmerkelix gevonden 't gene niet of in het bovengestelde / of in volgende Aanmerkingen gevonden word.

Waar by dan onse besondere Aanmerkingen, buiten 't gene dus verre aangeteikend is.

Doccum. *Annexa.*

(d'order is dese. (I) p. 71. v. 21. (II) p. 50. v. 49. (III) p. 166. vr. 55. (IV) p. 207. vr. 36.)

Als vreemdigheden worden genoteerd.

(in ordre dus. Hoofdst. VII. vr. 20. XIV. § 8. XVII. § 55. XVIII. § 42. XIX. §. 79. XXIII. § 13.)

XXXVIII.

Franeq. 1. I. Hoofdst. 7. vr. p. 2. Nodig bygevoegd / alsmen sulx weet uit Gods Woord.

Antw. Dit byvoegsel soude mijns dunkens / onder verbetering / overtollig zijn / voor de genen die noch niet en weten of en wat Gods Woord is.

XXXIX.

Bolsw. (1.) In 't 1. Hoofdstuk vr. 29. is van den Auteur geantwoord / datmen door alle Religien niet kan salig worden. Maar hier met vergeleken zijnde de volgende 30 en 31. vragen en antwoorden / schijnt een ruimer wegh en pad ter saligheid te banen / als den Auteur in de 29. vr. doet ; waar op dan D. Bekkerus hem nader sal hebben te verklaren (op de kant stond) *Approbatur*, (word goed gekeurd.)

Antw. Ik en sie (behoudens d'eere van het E. Classis) noch niet / waar in dat d'eerste wegh te nauw / of de laatste vr. 30. 31. te ruim of ruimer dan d'eerste is. Wy weten dat de religie te onderscheiden is *in idea & in subjecto*, *in abstracto & concreto*. (dat is / in haar self aangemerkt, en so alsse in den mensche gevonden word.)

XL.

Franeq. 2. VI. Hoofdst. 1 vr. pag. 26. De plaats niet bekwaam ter plaatse.

Antw. Mijne eerste vrage word immers door de twede verklaard ; en so mein ik dat de plaats seer wel past.

XLI.

Franeq. 3. Ibid. 7. vr. p. 27. De reden van minderheid niet genoegsaam.

Antw. So tot onderscheidinge van de Nature der Engelen en Menschen (daar af ik hier spreke) meer vereischt word / so begeer ik nader onderrightinge.

XLII.

Bolsv. (8.) Cap. 7. vr. 5. Zijn de Duivels dan Engelen ? word geantwoord / Sy zijn 't geweest. Dit is een wonder fatsoen van spreken / die wy in sulk een boek / gemaakt tot onderwijsinge der jeugd niet gevoeglik oordeelen.

Antw. Ik weet alsnoch / in waarheid / niet voegeliker te spreken / voor d'aldereenvoudigste ; hoewel dit boek voor de volmaakten is. Wat is by den gemeenen man gebruikeliker / als de goede geesten blotelik Engelen, en de kwade Duivelen te noemen ?

XLIII.

BOLSW. (9.) Cap. 7. vr. 16. Dat Moses Genes. 3. door de Slange den Duivel niet en verstaat. Dit is ook een vreemd seggen dat ons niet aan staat.

FRANEQ. 4. VII. Hoofdst. 16 vr. p. 34. Geen accurate antwoord.

Antw. Geerne wil ik beter leeren.

XLIV.

BOLSW. (10.) Cap. 7. vr. 20. Dat Eva niet konde denken, dat de Slangen niet spreken konnen uit henselven; dat Eva de natuur der Beesten noch so volkomen niet en kende als Adam. Hier word Eva imperfectie en onvolmaaktheid toegeschreeven in't stuk van kennisse/ waar van Adam word vry gehouden.

Antw. Wat d'Eerw. Classis hier van my/ of liever van Eva hebben wil/ en kan ik niet sien. Was 't *scientia habitualis? connata vel innata*, wetenschap met den mensch geboren of ingeboren, de beesten onderscheidelik te kennen? of was'er noodsakelik geen *imperfectio scientiæ experimentalis?* (onvolmaaktheid van weetenschap by ondervindinge verkregen) so wasser geen experientie.

FRANEQ. 5. Ibid. 20. vr. p. 34, 35. met vr. 36. p. 30. geconfereerd; daar sien wy niet hoe dese so verscheidene uitdrukkingen/ nopens Adam en Eva wel over een komen.

Antw. Dese verscheidene uitdrukkingen zijn immers niet *secundum idem*. (in aansien van eene selfde sake.)

DOCCUM. Hoofdst. VII. vr. 20. van Eva onweetenheid.

Antw. Nam: *Secundum quid*, *ignorantia puræ negationis*: (ten aansien van dit of dat, onweetenheid van enkele onkunde, maar niet *pravæ dispositiones* (van misgesteldheid) alsmen in de scholen spreekt.

XLV.

BOLSW. (11.) Cap. 7. vr. 28. in d'Antwoord: Sy lieten sich bedriegen van den Duivel, om niet bedrogen te wesen van God. Seer harde uitdrukkinge die in sachter termen konde uitgedrukt worden.

Antw. D'Eerw. Classis wil de sonde onser eerste Ouders wat versacht hebben: indien ik 't gedaan hadde/ stond te vreesen dat my andere daarover also seer berispt hadden.

XLVI.

Bolsw. (12.) Cap. 7. vr. 29. **In de Antw.** *In fine.* Dat doende, verloor hy wat hy hadde, **en vr.** 30. Heeft Adam Gods Beeld verloren? **in d'Antwoorde:** die 't al soekt, verliest het al. **So als de woorden leggen/ tonense dat het Beeld Gods geheel verloren is: daar nochtans enige** overblijffelen, **ende** *rudera* **gebleven zijn / ook na den Val/ volgens dese gemeene** maxime, **by de Godsgeleerden bekend.** *Naturalia corrupta per lapsum, supernaturalia penitus sublata.* (Het natuurlijk door den val bedurven, het bovennatuurlijk geheel verloren.) **Den Auteur hadde distincter ende voorsightiger behoren te spreeken.**

Antw. **Dunkt d'Eerw. Classis / dat mijne woorden breeder gaan dan die van onse Belijdenisse? §.** 14. Hebbende sijne nature verdorven.... heeft hy verloren alle sijne uytneemende gaven, die hy van God ontvangen hadde. **De spreuke van hunne E. E. bygebraght bevestigt mijn seggen / dewijl ik kennelik spreke** *de supernaturalibus penitus sublatis.*

XLVII.

Bolsw. (13.) Cap. 7. vr. 38. **Dat door den Val** de Siel niet meer over 't Lighaam regeert, dat het Lighaam is meester in Adams Beeld. **vergel. met vr.** 52. De mensch is geen vry man meer, de Siel is onder slaverny van 't Lighaam: **Dese** phraseologie **en natuur van spreken/ past/ onses oordeels/ in geen Catechismus.**

Antw. **Mijn Boek is ook geen Catechismus gelijk het d'E. Classis verstaat: dewijl ik daarin geen** melk voor kinderen **geeve / maar** vaste Spyse voor volmaakten.

XLVIII.

Franeq. 6. Ibid. 38. vr. p. 37. **Schijnt d'Auteur niet donkerlik te stellen/ datter in den vleesche** Lusten, **die** bedwongen **moesten worden / geweest zijn voor den Val.**

Antw. **Voor** bedwingen **sett ik** besturen **en** bepalen: **Is 't so dan wel?**

XLIX.

Bolsw. (14.) Cap. 7. vr. 61. **Alwaar de heerschende sonde word**

word beschreven. De beschrijvinge deser sonde word geacht niet suffisant en volkomen genoegh te zijn/ (op de kant stond) *audiatur* (laat hem gehoord werden.)

Antw. Ware ik gehoord geweest / ik soude gevraagd hebben / wat aan dese beschrijvinge ontbreekt.

L.

Bolsw. (16) Cap. 8. vr. 19. De Kinders worden nooit gestraft om de sonden van de Ouders; maar de sonden der Ouders worden gestraft aan de Kinders. Dit word ook niet duidelik en klaar genoegh voorgesteld.

Antw. Soude versoeken nadere verklaringe; want van selfs weet ik niet klaarder te spreken.

LI.

Franeq. 8. VIII. Hoofdst. 49. vr. § II. p. 50. schijnt d'Auteur te stellen / of niet d'oorspronkelike sonde, en ieder dadelike alleen oneindige schuld vergaderde / en na sich sleepte.

Doccum. D'Uitdrukkinge van de straffe der Erfsonde en konnen wy niet approbeeren / in de eerste gedrukte en twede herdrukte bladen. p. 93. vr. 49.

Antw. Ik stelle blykelik het tegendeel in 't selfde Hoofdst. §. 17. Dat d'Erfsonde mede strafbaar is voor God §. 20. ook de dadelike sonden §. 21--24. Voorts hoedanig dese straffe zy § 26-30. En alsoo ik daar τὸ ὅτι, en hier nu τὸ διότι leere; was 't my gereeder iemant / van Gods reght tot so strengen straffinge te overtuigen / so ik de sonden *conjunctim* en *in concreto* [t'samen ende in een] voorstelde / dan offet *separatim* en *in abstracto* [afsonderlik en op sich selven] geschiedde.

LII.

Bolsw. (18.) Cap. 8. vr. 50. Kwam Adam ook in de Hel? R. Neen, door Gods genade; want Adam was de Sone Gods Luk. 3. en cap. 17. vr. 4. Welke zijn de Kinderen die God geschapen heeft? Antw. d'Engelen en de Menschen. Luk. 3: 38. Adam Gods Soon. Adam was Gods Soon uit het reght der scheppinge; maar dat hy niet in de Helle kwam was uit genade. Hoe kan dat bevestigd worden met Luk. 3: 38?

Antw. Uit genade was 't dat Adam niet in de Helle kwam; dat segg ik daar ook: doch bevestige dat niet / maar verklaar het met Luk. 3: 38. Want die uitneemender wijse Gods Soon was van natuure / dien heeft God / om 't eerste maarel sijner handen niet te verliesen / sijnen sone gemaakt uit genade.

Franeq. 9. Ibid. 50. vr. p. 50. De Text niet tot bewijs dienstig.

Antw. De Text dient tot bewijs / dat Adam van God onmiddelik geschapen was: en dit tot ene reden / waarom God hem van 't verderf verschoonde / om (segg ik) sijn eerste maarel den Duivel niet te geven.

LIII.

Franeq. 10. IX. Hoofdst. 13. vr. vergeleken met 15. vr. p. 104. 105. schijnt tegen strijdigheid nopens de verlossinge door 't deu en uitstaan van de straffe der sonde.

Antw. Met al mijn verstand kan ik hier geenen schijn van tegenstrijdigheid sien.

LXIV.

Bolsw. (19.) Cap. 9. vr. 33. en 34. Dat die voor onse sonden soude voldoen, moest een tweeden Adam wesen, geboren uit den eersten, en dat tot desen &c. En vr. 34. in de antwoorde: God haddet met het geheele menschelike geslaght te doen; als die dan te samen eenen uit maken van hen allen, die voor allen in staat, so rekent God dat hy van de menschen in 't geheel voldaan is. In dese beide vragen by een gebraght / vinden wy harde manieren van spreken.

Antw. D'Eerw. Classis gelieve my die hardigheden aan te wijsen / en ik sal 't versachten.

LV.

Franeq. 11. Ibid. 36. vr. 1. reden p. 50. Een onbekwaame uitdrukkinge / de Middelaar der algemeene verdorventheid.

Antw. Isse onbekwaam so geef ik dese voor bekwamer / onser gemeene verdorventheid.

LVI.

Bolsw. (20.) Cap. 11. vr. 9. Isser meer als een Verbond? Antw. Neen; daar is anders geen Verbond tusschen God en de Menschen, als

't Verbond der Genade; En vz. 10. mede. Daar immers tweederley Verbond is/ der Werken en der Genade/ Gal. 4: 24. van Paulus uitdrukkelik beschreven/ niet mogende het een met het ander vermengen.

Antw. Ik erkenne met alle regtsinnige Leeraars een tweederlei verbond, maar geen twee verbonden. Gal. 4: 24. noemt d'Apostel de twee verbonden in den sin van twee verbindingen des selfden verbonds; even gelijk hy 't verklaart cap. 3: 17. 24. So en is dan in mijne woorden geen vermengingе, maar zamenvoeginge van 't een en ander Verbond.

LVII.

Doccum. XIV. § 8. vergel. met § 32. D'uitlegginge van de plaatse Psal. 33: 6.

Antw. D'uitleggingen deser plaatse zijn so verscheiden / dat ik geene hebbe konnen treffen die allen behaagde: des is 't my genoegh / dat d'andere E. Classen geen mishagen toonen.

LVIII.

Franeq. 13. XIV. Hoofdst. vz. 33. p. 99. Een ongevoegde vertalinge en toepassinge van de heerlike en beroemde schriftuurplaatse. Jes. 9: 5.

Antw. Ik kan niet begrijpen/ waarin mijne woorden de heerlikheid en den roem deser schrifture bekorten. D'E. Classis schijnt daar uit Christus Eewigheid; en ik meen uit deselve sijne Almaghtigheid en Eewigheid zamen te bewijsen. Siet voorts mijne verandering.

LIX.

Bolsw. (24.) Cap. 16. vr. 68. Niemant komt toe de Naam van Christus, dan die Christus is, nam: Jesus, Josefs Soon van Nazareth. Joh. 1: 46. Wy oordeelen / dat het beter ware geweest so geexprimeerd / als staat Luk. 3: 23. nam: Jesus, zijnde, so men meinde, de Sone Josefs.

Antw. Ik kan niet verstaan / waarom dat my so wel niet geoorlofd is / de woorden van Johannes te gebruiken die juist op 't gevraagde slaan / als die van Lukas by andere gelegentheid zijn voorgebraght. Isser vrese / dat Josef voor den vader van Jesus sal gehouden worden; die werd van des te duideliker weghgenomen / wanneer ik hem sijnen Stiefvader noeme.

LX.

Bolsw. (25.) Cap. 17. vr. 7. en 8. Dat Christus uit Gods Wesen gegenereerd is; dat gelijk menschen teelen huns gelijk &c. also teelt God sijnen Soon, en deelt hem mede het godlijk leven. Dese expressien schijnen vry rauw te zijn.

Antw. Ik en wist hier geen bekwamer expressie te gebruiken: maar wil geerne leeren / so my de E. Classis betere aanwijst. Haar gelieve te besien / hoe hoog en breed dat de Witte hier gaat / in sijne Catechis. over de 33. vr. §. 14.

LXI.

Bolsw. (26.) Cap. 17. vr. 43. Joseph word genaamd Christi Stiefvader, welk geen gewoone stijl is die so te noemen / met wien Maria de maagd ondertrowd was. Matt. 1: 18.

Antw. Is de name Pleegvader dan beter; dat is / meen ik / so veel als Mombaar te seggen. Ik meen / onder correctie / dat de Man van Maria over den sone van sijn wijf meer Stiefvader dan Pleegvader geweest is.

Franeq. 14. XVII. Hoofdst. vr. 43. p. 131. Een ongewone en ongegronde benaminge / Stiefvader.

Antw. Is de name selfs quaad / so maghmense nooit of van niemant gebruiken. Echter hebb ik dit ook veranderd.

LXII.

Doccum. xvii. § 55. item XVIII. § 61. D'uitlegginge van de plaatse. Hebr. 2: 16.

Antw. Ik weet geen betere: hebbese derhalven voor de beste gesteld.

LXIII.

Bolsw. (27.) Cap. 18. vr. 42. Heeft Christus nu den Vloek gevoeld als hy stierf? Antw. Ja: maar niet op dat ogenblik als de Siel van 't Lighaam scheidde; want doe was 't al over, als hy seide, Vader in uwe handen, &c. Luk. 23. en korts te voren, het is volbraght. Joh. 19. Den Autheur sal hem hier op nader dienen te verklaren.

Antw. Hoedanige verklaringe / en hoe verre de Eerw. Classis van my vereischt / dien ik van hunne E.E. nader te horen: also ik sonder hunne verklaringe my niet verklaren kan daar ik geen duisterheid sie.

FRANEQ. 15. XVIII. Hoofdst. vr. 42, 43, 44. p. 130. 131. Is de Auteur het drieurig Lijden en het dragen van Gods vloek voor dien tyd gunstig: 't gene strydet met Catechismus en Liturgie.

Antw. Wat ik gevoele blykt uit al 't voorgaande / myns oordeels / klaar genoegh. Doch ik en sie niet wat oorsake d'Eerw. Classis uit dese plaatse opneemt / om my dit gevoelen besonderlik toe te schryven.

DOCCUM XVIII. § 42. Van Christi lighamelike dood.

Antw. Weet ook niet van d'E. Cl. Doccumana, van Christus lighamelike dood seggen / of geseid wil hebben.

LXIV.

BOLSW. (28.) Cap. 18. vr. 45. Dat Christus in syn laatste lyden / door d'overmaat sijner benaawdheid voor dien tijd geen troost kon voelen, noch op de reden denken, waarom dat hy so swaar lijden moest. Dit laatste is een harde manier van spreken / en gevaarlyk.

FRANEQ. 16. Ibid. vr. 45. Een kwaade uitdrukkinge / dat onse Heiland niet kon denken op de waarom van sijn Lijden.

Antw. Wat dunkt d'E. E. Classen dan van dese reden? *Non fuit hæc meditata Christi oratio; sed extorsit ei subitam vocem vis & impetus doloris, cui statim additæ fuit correctio. Eadem vehementia præsentem cœlestis decreti memoriam illi abstulit; ut non reputaret in ipso momento, se hac lege missum esse humani generis redemptorem.* Dit was geen voorbedacht gebed van Christus: maar wierd hem dat schielik woord door de kraght en den overval der pijnen uitgeperst, 't welk hy terstond sich bedenkende wederom inhaalde. Deselfde hevigheid van beweeginge sijns gemoeds benam hem voor tegenwoordig de geheugenis van 't godlijk raadbesluit; so dat hy op dat moment niet en bedacht dat hy tot verlosser des menschelijken geslachts gesonden was. Calv. in Matth. 26: 38. Harm. Euang. p. mihi 328.

LXV.

BOLSW. (29.) Cap. 18. vr. 50. en 51. Dat Christus in de Art. des Geloofs geseid word / dat hy is begraven, is het selve met dese woorden, nedergedaald ter hellen: alwaar de begravinge Christi / en syn nederdalen ter helle in eenen sin genomen worden / en geconfundeerd; welke uitlegginge wy verwerpen.

Antw. Misschien verwerpt d'E. Classis dese uitlegginge om de woorden Nedergedaald ter hellen, in den text te behouden; welke nochtans van voorname leeraars als overtollig en aanstotelik verworpen zyn. Ik hebse liever dus wil-

len verklaren omse te behouden / als te verwerpen of verklaren tegen den styl der H. Schriftuur en de gansche oudheid.

LXVI.

FRANEQ. 17. XIX. Hoofdst. 68 vr. p. 155. schijnt te stryden met Hoofdst. XXIV. br. 65. p. 393.

Antw. Hoewel de beide plaatsen niet en zijn ad idem, [in eenerleyen opsight geseid] hebbe niettemin enen schijn van strydigheid door geringe veranderinge weghgenomen.

LXVII.

BOLSW. (30.) Cap. 19. vr. 79. Varen de Godlosen eerst ter Helle, of de Gelovigen eerst ten Hemel? Antw. Eerst moeten de Godlosen de Weereld ruimen, &c. Psal. 104: 35. Psal. 37: 11. Mat. 5: 5. Dese bygebraghte plaatsen en bewijsen dit niet.

Antw. Waarom niet?

DOCCUM XIX. § 79. De Godlosen sullen eerst de weereld ruimen, &c.

Antw. D'Eerw. Classis seit niet / wat haar hier aan scheelt. Maar misschien verstaanse 't gelijk boven.

LXVIII.

FRANEQ. 18. XX. Hoofdst. 10. vr. p. 160. Schijnt d'Autheur alle andere bondige bewijsen voor de waarachtige Godheid des H. Geestes te ontsenuwen / en is in de antwoorde de derde reden redenloos.

Antw. Hoewel ik ganschelik het tegendeel van de E. Classis gevoele / nopens dese aanmerkinge; hebb echter de woorden hun E. E. te gevalle veranderd. Versoek ondertusschen bericht / hoe de bewijsen van Christus Godheid hier door van my ontsenuwd / en ene redenlose reden gesteld word.

LXIX.

FRANEQ. Ibid. vr. 55. p. 166, 167. Eigene en eigensinnige verklaringe van die Text. Matt. 12: 31/32.

Ik hebse niet als eigen noch eigensinnig gesteld; maar geleend als een veelsinnige verklaringe / van mannen die geoefende sinnen hadden / Calv. en Beza in Heb. 2: 5. Drus. in h. l. Quistorp in h. l. Lichtfoot Hor. Talm. in h. l.

Spanh.

Spanh. Vindic. p. 71. l. II. voorts de Nederl. Aant. op Heb. 2: 5. en Diodati ibid. en in h. l.

DOCCUM. D'uitlegginge van de plaatse Matt. 12:31/ 32. improbeeren wy. pag. 166,167. vr. 55.

LXX.

BOLSW. (31) Cap. 21. vr. 21. Jakob heb ik lief gehad en Esau gehaat. Rom. 9: 13. dat is, Jakobs nakomelingen en Esaus nakomelingen. Den Autheur verstaat dit dus; maar den Apostel verstaater ook de personen / Jakob en Esau selfs.

FRANEQ. 20. XXI. Hoofdst. vr. 21. p. 171. word de text de partyen seer gunstelik verklaard / tegen de personele verkiesinge en verwerpinge; en by gevolge seer gevaarlik.

Antw. Hoe gunstiger den partyen / dunkt my / hoe min gevaarlik; als 't flechs waarachtig is. Ik wenschte dat de waarheid en liefde ons toelieten den partyen seer veel te gunnen: wy souden dan weinig partyen hebben. De verklaringe des Apostels kan / (mijns achtens / onder verbeteringe) niet strijden tegen den sin des Profeets; die klaarlik deselfde is als ik gesteld hebbe/ en van voorname en reghtsinnige uitleggers geleerd.

DOCCUM. Pag. 171. vr. 21. Konnen niet approbeeren d'applicatie en de verklaringe van de schriftuurplaatse / Rom. 9: 13.

LXXI.

BOLSW. (32) Cap. 22. 16. De vergevinge der sonden word geseid daarin te bestaan / dat God ons de straffe der sonden kwijtscheld, en sijn reght afstaat, om de volle gehoorsaamheid van ons te eischen die wy hem schuldig zijn. Dit is seer duister / ende heeft van node beter en duideliker verklaringe.

Antw. So lang ik die duisterheid niet en sie / kan ik geen meerdere klarigheid geven.

LXXII.

FRANEQ. 21. XXII. Hoofdst. vr. 34. p. 182. Een aanstotelike uitdrukkinge nopens de verscheidene trappen in de heiligmakinge.

Antw. Ik stoot my hier nergens / weet ook niemant die sich gestoten heeft of stoten kan. D'Eerw. Classis gelieve my gevoeliger te maken.

LXXIII.

Franeq. 22. Ibid. 36. vr. een aanstotelike uitinge / dat de H. Geest sijn werk daarby set: schijnende ook alleen een bedwingende genade des Geestes in den Heiligen te stellen.

Antw. Hier segg ik 't selfde: en hoe duidelik de bedwingende genade van de saligmakende by my onderscheiden word / blijkt in 't vergelijken van VII. §. 69. N°. 11. XX. §. 19/ 20/ 21. met §. 30. Ec.

LXXIV.

Bolsw. (33.) Cap. 23. vr. 13. Daar de ruste na den dood alleen gepast word op de Siele: daar het seker is / dat na de Schrift de Lighamen der geloovigen volgens de geallegeerde plaatsen mede rusten van haar moeyelikheden deses leevens.

Franeq. 24. Ibid. vr. 13. p. 187. Een ongewoone uitdrukkinge / stellende de Ruste alleen voor de Siele / en geen ruste maar Rottinge voor het Lighaam.

Doccum XXIII. §. 13. Van de Ruste der saligen.

Antw. Houde my noch (met verlof van de drie Classen) aan de verklaringe / en 't bewijs daaraf in den text; meinende dat de sake daar door op 't alderovergelijkt en reghtsinnigst word verklaard: en kan in de verrottinge geen ruste sien; noch *physicè* natuurkundig, noch *ethicè* redekundig. Versoeke derhalven nadere onderrightinge.

LXXV.

Bolsw. (34.) Cap. 23. vr. 61. spreekende van de Ruste des eewigen Levens, daar de gelovigen ingaan / uit den Psal. 95. met Hebr. 4. seggen daar van / dat de sin klaarder moeste uitgedrukt zijn / ten dienste van de jonge leerlingen.

Ant. D'Eerw. Classis berispt hier onse Oversetters / welker eigene woorden ik / uit den inhoud deses Capittels van hen gesteld / hier gebruikt hebbe: niet juist voor jonge leerlingen, maar (als dikmaals geseid is) voor volmaakten.

LXXVI.

Franeq. 25. XXIV. Hoofdst. vr. 36. p. 386. Die spreek-manier van uit en door bewijst des Auteurs oogmerk niet; gelijk ook vr. 26. ibid. geblijkt.

Doc-

DOCCUM. De distinctie van UIT en DOOR het Gelove gereghtveerdigd te worden / en konnen wy niet verstaan: En schijnt d'Auteur hemselven ook te contrarieeren p. 207. vr. 36.

Antw. Hebbe dit door enige uitbreidinge op die plaatse mijns Boex wat nader verklaard; en den schijn van strydigheid / ten aansien van §. 36. mijns oordeels weghgenomen. Den E. E. Cl. Fr. en Docc. gelieve het te sien.

LXXVII.

FRANEQ. 27. Ibid. vr. 42. p. 411. 412. Al te veel den dompelaars gegeven.

Antw. Niet geerne soud ik hen meer geven als hen toekomt. De Eerw. Classis gelieve my te tonen / watter te veel is.

LXXVIII.

BOLSW. (37.) Cap. 26. vr. 34. Maghmer ook wel Vrouwen toe gebruiken? R. Tot de lighamelike diensten wel; maar met de geestelijken is 't anders gelegen: het zy Regeeringe, 't zy Bedieninge; beide past den Vrouwen niet, immers alsser Mannen zijn. Waar mede den Autheur in enig geval haar dat toelaat; dat ons vreemd dunkt.

Antw. Het dunkt my (onder correctie) vreemder / dat ene kristelike vergaderinge van louter Vrouwen / daar by gevalle geen mannen zijn / soude wesen sonder Godsdienst; als dat deselve door ene vrouwe soude bediend worden. Vinde sulx ook nergens absolutelik verboden: maar *secundum quid*, ten aansien van getrouwde vrouwen / en welker mans tegenwoordig zijn; waarop de redenen slaan. 1 Tim. 2: 11/ 12/ 13. en 1 Kor. 11: 3/ 7–12. Anders past den Vrouwen ook niet datse profeteeren. v. 5.

LXXIX.

FRANEK. 28. XXVII Hoofdst. vr. 27. p. 257. Noch de saak na behooren verklaard / noch de plaats des Apostels behoorlik uitgedrukt.

Antw. Soder wat aan scheelt / ik hebt met weinigen geholpen.

LXXX.

BOLSW. (45.) Cap. 27. vr. 85. De Wet der Seden is nooit in steenen

nen Tafelen (namelik onder den Euangelio) geschreven, maar in vleeschene Tafelen des herten. 2 Cor. 3: 3. Aangaande de Schriftuurplaats / is hier niet gevoegelik bygebraght.

Antw. Ik kan / sonder onderrightinge des E. Classis / niet vatten / waar dese schriftuurplaats voegeliker past.

Franeq. 29. Ibid. vr. 85. p. 268. Ongevoegde en ongenoegsame redenen / waar van ook de Conclusie gevaarlijk.

Antw. Begeere van d'E. Classis Fran. voegeliker en genoegsamer redenen te verstaan / mitsgaders ene Conclusie van minder gevaar. Al wat ik / buiten 't gene gesteld is vinden konde / dacht my onvoegeliker en ongenoegsaam. Hebb echter / half radende waar 't haperen moghte / op de 2e reden enige verandering gemaakt.

LXXXI.

Franeq. 30. XXVII. Hoofdst. vr. 6. p. 271, 272. Geest aanleidinge tot gevaarlike Conclusie.

Antw. 't Gevaar op sulk ene Conclusie kan ik sonder nadere aanleidinge niet sien.

LXXXII.

Franek. 31. Ibidem vr. 15. p. 509. Word de Text in 't tweede Deel der antwoord kwalik aangetrokken.

Antw. Hoe is dat mogelik? want na mijn oordeel nergens beter.

LXXXIII.

Franek. 32. XXIX. Hoofdst. vr. 31. p. 290. Een onvoorsightig antwoord.

Antw. Ook sie ik hier mijne onvoorsightigheid niet / so die door kleine veranderinge niet is weghgenomen.

LXXXIV.

Franek. 33. XXX. Hoofdst. vr. 35, 36. p. 319. Is de antwoord al te nadeelig aan de godlike order der Overigheid.

Antw. Versoek iet meer tot voordeel der Overheid te weten; want Gods besondere instellinge was eertijds ene weldaad voor 't volk van Israël alleen.

LXXXV.

Bolsw. (46.) Cap. 30. vr. 136. Wat segje van de Leenbanken

ende

ende Lombarden ? R. Daar hebb ik niet op te ſeggen, alſſe geen overwinſte nemen. Datſe panden nemen ſonder onderſcheid, konnenſe dikwijls niet beteren, om datſe de luiden niet kennen. Datſe groter intereſt van 't geld trekken, 't is om datſe groter onkoſten hoeden moeten. **Den Autheur ſchijnt deſe luiden te favoriſeeren: waar tegens de Synodale Reſolutien niet ſonder reden by onſe Synoden zijn gemaakt.**

Antw. Ik en favoriſeere den luiden van deſe neeringe niet / ſoſe die misbruiken: maar hunne neeringe wel gebruikt zijnde / ben ik gunſtiger als menig andere die voor deugdelijk gehouden word: ja oordeele dat d'andere meerendeels door deſe eene onderſteund worden. Synodale reſolutien vind ik niet alle tegen de Leenbanken; en moeten nochtans neffens mijn Boek aan eenen Regel beproefd worden / welke is Gods Woord.

Aldus by ons onderſocht / en eenparig geoordeeld van 't geen na onſe beſte kenniſſe van deſe ſtukken in deſen Catechiſmus konde geoordeeld werden / in alle opreghtigheid en ſinceriteit / volgende den laſt ons van d'Eerw. Claſſis opgelegd. Actum **Workum / in onſe claſſicale kamer den 29. en 30. Mey 1671. Ende tot beveſtiginge van dien / dit met onſe handen ondertekend.**

(Onderſtonden)

Bernhardus Sylvius Eccleſ. Worcumanus p. t. Præſes.
Adolphus Mark p. t. Scriba.
G. Moda (met halen)
Martinus Avercamp. P. W.
Lambertus Perſijn paſtor Hindelopenſ.
Petrus Vogelſang Eccl: Witmarſumanæ miniſter.

Alle de voorſz. Aanmerkingen op den name des Claſſis Bolſw. geſteld / zijn by de ſelve goedgekeurd. Volgen noch twee / by de bovengeſchrevene Gecommitteerden mede opgeſteld; maar by de E. Claſſis gecaſſeerd.

Cap. 7. vr. 18. Dat de Duivel tot Eva ſprak / en niet tot Adam / antwoord den Autheur: Om dat de Vrouwen deurgaans lichter te bewegen zijn, als de Mans; **en bewijſt dit met deſe ſchriftuurplaats / 1. Pet. 3: 7.** het vrouwelike vat is het ſwakte. **Deſe reden kan gelden**

den in den staat der verdorventheid; maar oordeelen/dat niet gevoeglik kan worden bygebraght tot dit stuk in den staat der volmaaktheid Eva gesteld zynde.

(in margine stond) Transeat. [laat doorgaan.]

Cap. 8. vr. 41. in de Antw. om te tonen de kommerlike armoede/ gekomen over den mensche door den val; dat aangaande syn kleedinge de rokken van vellen daar toe dienden: brengt hy de plaats Hebr. 11:37. alwaar van de gelovige Hebreen om Christi geloove gehaat en vervolgd/ den Apostel seit/ datse zijn gesteenigd, versocht &c. datse hebben gewandeld in schaapsvellen en geitevellen: welke plaats ongevoegelik tot desen sin van de rokken van vellen/ die God Adam en Eva maakte/ geleid word.

(op de kant stond als voren) Transeat.

De Conclusien der respective Classen zijn dese.

Bolswerd.

De Broeders die tot Visitatores van D. Bekkeri Catechisatie waren gesteld/ hebben haar devoir daar toe aangewend/ de Classis overleverende by geschrifte haar animadversie: [aanmerkinge] welke voorgeleesen is/ en van den ganschen Classe geoordeeld/ en waarna de Broederen/ die als Gecommitteerde op een aanstaanden Synodum gaan sullen/ hebben te letten.

Antw. Sy spreken alleenlik van mijne Catechisatie: maar warense mede over 't Advys der Faculteit niet gesteld? Dat hadden evenwel de H. Gedeputeerde Staten so begeerd. Hoe komt in d'Eerw. Classis dese aanmeeninge der personen? En schoon sy ook al seggen/ dat hare Gecommitteerden in de Synodus op die animadversien sullen letten: sy hebbender echter geensins op gelett; alsoo sy deselve niet eens in Synodo vertoond/ maar by sich behouden hebben: en also hunne instructie niet gevolgd.

Nu/ aangaande dan het Advijs onses E. Classis: oordeelen de E. Broederen eenparig/ dat het Boek D. Bekkeri, dienaar Jesu Christi tot Franeker/ veel goede en geleerde dingen in sich vervat: niet tegenstaande dat wy daarin ook aanmerken met misnoegen verscheidene stellingen, die wy niet konnen voor goed keuren; so nochtans dat wy den voorsz. Autheur/ aangaande enige harde uitdrukkingen, niet willen schuldig houden aan opinien van *Socinus*, maar *in thesi* bevrijden sijn E. daar van.

Antw. Wat reden dan wegens Aanmerkingen van so kleinen gewighte; en wat nood / een Boek dat niet meer te koop was in te trekken? Maar vermits d'E. Classis bekend was / dat het Boek was uitverkocht / hadse op dien grond reden volgens hare aanmerkingen / om dit laatste te stellen / van so niet meer als 't nu is te laten uitgaan.

Daarbeneffens adviseerd het E. Classis / dat het voorschreven Boek / so als het nu is gedrukt en uitgegeven / sal zijn en blijven ingetrokken / dat het de Autheur niet meer sal mogen laten herdrukken so als het eerst geemaneerd is.

Antw. So oordeelt d'E. Classis dan / dat mijn Boek nutter verbeterd zijnde uitgegeeven / als onverbeterd verborgen word.

En dat het goed en nut soude zijn, dat de dingen die daarin aanstolik zijn, wierden uitgeschift door ordre van het Christelijke Synodus, en daar het nodig heeft verbeteringe verbeterd wierde / tot de beste stichtinge van Gods kerke.

Sulx heeft de E. Synodus niet eens onderleid: waarmede vele moeite hadde konnen weghgenomen en voorgekomen worden. 't Was ook absoluit noodsakelik / om (so 't ernst was) het oogmerk der E. E. Classen te bereiken / gelijk hier / de beste stichtinge van Gods kerke.

Franeq. Waarop dan / na dat aldus het bovengenoemde Boek D. Doctoris Bekker volgens aanschrijvinge van haar Ed: Mog: de Heeren Gedeputeerden deser Provincie by de Eerw. Classe in de vreese des Heeren / met het Advijs der Theologische Faculteit daarover genomen was geconfereerd / ende voorts geheelik geexamineerd / in alle besondere Aanmerkingen van de daartoe gecommitteerde Broederen in dit bovengestelde geschrifte by een gebraght: D'Eerw. Classe heeft geoordeeld / gelijk sy doet by desen / dat het selve Boek / (vermits daarin bevonden worden / behalven nodelose vragen en ongepaste aantrekkingen der H. Schrift, ook mede gevaarlike en onschriftmatige stellingen, aanstotelike niewigheden en vreemde uitdrukkingen) in deser voegen niet uitgegeven moeste zijn geweest; ende nu uitgegeven zijnde / behoort gesupprimeerd te worden en te blijven: waar toe ook de Autheur na alle vermogen sal traghten van allenthalven het selve in te trekken. Ende sal hy welgemelte Autheur dese gevaarlike en onschriftmatige stellingen, aanstotelike niewigheden, en vreemde uitdrukkingen nimmermeer na desen / of by monde / of by geschrifte enigsins dryven / of anderen inboesemen. So dat hy dit of enig an-

der Boek of Geschrifte / nooit weder directè of indirectè sal uitgeven / doen of laten drukken / of enigsins daar toe behulpig zijn; ten zy dan van dese of diergelijke gevaarlike stellingen en aanstotelikheden volkomelik gevrijd ende gesuiverd / ende alvoren by sijnen Classe gevisiteerd / en in forma geapprobeerd. Tot welken allen d'Autheur hem heiliglik door mondelinge belofte en handtastinge te verbinden / gehouden sal zijn. Aldus gedaan en finalik geslooten in onse Classicale kamer en vergaderinge / desen 8. Juny 1671. In kennisse ons ondergesz. Præses en Scriba, die desen nomine Classis met onse onderschrijvinge hebben bekraghtigd. [En was vertekend] Gerco Joannis p.t. Classis Præses. Bartoldus Wiarda p. t. Classis Scriba.

D'E. Classis maakt eerst ses benamingen van de feilen die sy oordeelt in mijn Boek; en wederhaalt alleen de 4. laatsten / als dewelke den Autheur verboden worden te leeren.

Dies is de vraag / om qualitatem & quantitatem [de hoedanigheid en grootheid] mijner misstellingen te weten / hoedanig onderscheid d'E. Classis tusschen de 2 eersten en de 4 laatsten stelt?

Voorts nasiende / wat voor benamingen / in d'Aanmerkingen gebruikt zijn; bevinde alleenlik dit eene §. 13. voor ene nodelose vrage aangetekend.

Dese 6. als ongepaste aantrekkingen der H. Schrifture. §. 40. 52. 58. 76. 79. 82.

Dese II. voor gevaarlike stellingen. §. 2. 3. 4. 14. 16. 24. 68. 70. 77. 80. 81.

Dese 6. voor aanstotelike niewigheden. §. 27. 28. 29. 30. 31. 37.

Dese 4. voor vreemde uitdrukkingen. § 20. 26. 32. 61. In alles 32 stellingen / die volgens d'uitdrukkingen in d'Aanmerk. gebruikt tot een van dese 6 soorten konnen gebraght werden.

Maar behalven dese noch 27. die d'E. Classis in 't besonder met andere woorden noemt. Namelik /

2. Ongepaste spreekmanieren. §. 6. 8.
3. Verwerringen. §. 12. 21. 23.
5. Contradictoire of na contradictie smakende. §. 12. 25. 44. 53. 66.
1. Ongewone stellinge. 14.
2. Donkere uitdrukkingen. §. 17. 79.
3. Onbekwame uitdrukkingen. §. 18. 55.
3. Aanstotelike uitdrukkingen. §. 20. 72. 73.
2. Kwade uitdrukkingen. §. 21. 24.
1. Onduldelike stellinge. §. 24.
1. Vreemd gevoelen. §. 36.
1. Eigene en eigensinnige verklaringe §. 69.
3. Redenlose redenen. §. 68. 76. 80.

2. On-

2. Onvoorsightige antwoorden. §. 83. 84.

Noch worden 8. stellingen mispresen / sonder benaminge van d'hoedanigheid der feilen uit te drukken; namelik §. 1. 22. 38. 41. 43. 48. 51. 63.

Volgens dien is de vrage: vermits de voorsz. ses benamingen alleen voorbedachtelik en nadrukkelik in de Conclusie gesteld zijn; of d'andere 13. en welke derselven / en onder welke van de 6 / na de meininge van 't E. Classis begrepen zijn?

Indien niet; waar voor dese dan nevens d'anderen te houden / en van wat belang?

DOCCUM. Also in D. Bekkeri Boek / genaamd de Vaste Spyse der volmaakten, gevonden worden niet alleen disputabile quæstien, die grote oneenigheden konnen veroorsaken; maar ook donkere en duistere expressien van woorden, vreemde en ongehoorde saken, die tegens 't gevoelen der Kerke, en met de Synodale Resolutien strijden: So is 't / dat wy 't voornoemde Boek niet dienstig oordeelen / in sodanigen gestalte verbreid te worden: maar mogen lijden / dattet (na dat al het voorgeroerde in 't gemelde Boek veranderd en verbeterd zy) op niew / na voorgaande Resolutie en approbatie van de Kerke / 't zy door de Synode / ofte door een Classis / herdrukt ofte uitgegeven werde.

D'Eerw: Cl. Docc. spreekt mede van 't Advys der E. Faculteit niet.

Versoek hier sleghs openinge van twee dingen.

I. Welke de disputabile quæstien mijns Boex zijn / die grote oneenigheden souden konnen veroorsaken?

II. Welke mijne stellingen tegen 't gevoelen der Kerke strijden? Also geen van beiden in d'Aanmerkingen deses E. Classis vinde uitgedrukt / noch eenige expressie die ik so soude konnen verstaan?

LEOVARD. D'E. Classis van Leeuwarden hebbende gehoord het schriftelijk rapport van de E. E. gecommitteerde Broederen / tot het overleesen en ondersoeken van de Catechisatie R. D. Bekkeri D. Theol. en Dienaar Jesu Christi tot Franeker; item van 't Advijs der E. E. Theologische Faculteit, in deselve stad over voornoemde Catechisatie: hebben aangemerkt in der E. E. Broederen remarques over D. Bekkeri Boek / verscheiden stellingen niet na wensch van de Vergaderinge gesteld, ende aanstotelike expressien. Verstaan oversulx / dat sijn Eerw. op deselve rotundè (rondelik) sal verklaren sijne meininge; en de Christelike Synodus dan sal oordeelen / of

sijne verklaringe met de orthodoxe Theologie / dat is / met Gods Woord en de Confessie / en order onser kerken accordeert.

't Is seer bedenkelik / dat d'Eerw. Class. Leov. het Boek niet wil veroordeeld hebben / sonder eerst den Auteur desselfs te horen / als den besten uitlegger en bewijser van sijne eigene woorden.

Oordeelen mede dat D. D. Professores netter en accurater in enige poincten hadden behoren te spreken. Souden van herten wenschen / dat d'ontresene onlusten in onse kerken / ter occasie van gemelde Boek / moghten worden gedempt per amicam collationem [door vriendelike onderhandelinge] van enige Broederen / die 't d'Eerw. Synode daar toe soude believen te committeeren.

Dit heeft d'E. Synodus niet beliefd / het gene d'E. Classis so hertelik wenscht / en so veel haar aangaat beveelt.

Oordeelen voor 't laatste / dat d'aanstotelike expressien / die in 't Boek moghten bevonden worden / in een twede editie sullen worden weghgenomen. Stellen voorts het gene verder in desen te doen staat / aan 't oordeel des E. Synodi, en geven haren Gecommitteerden last / om te doen pro re nata. [na voorval van saken.] Aldus gedaan en geresolveerd in onse Classicale kamer den 16. Juny 1672.

(Onderstond) uit last en name van d'E. vergaderinge / Sibrandus Vomelius V. D. M. tot Wirdum p. t. Classis Scriba.

't Classis van Seven Wolden.

Wy ondergesz. van den E. Classe Sylvana gecommitteerd zijnde / om volgens order der Ed: Mog. H. H. Gedeputeerde Staten van Friesland / te lesen en t'examineeren het Boek van D. B. Bekker / genaamd de Vaste Spyse der Volmaakten, mitsgaders d'Advysen der Theolog. Faculteit van Franeker, over dat selvige Boek / adviseeren ende gevoelen gelijk volgt.

1. Dat d'E. Heeren Professoren genoemd / veele dingen in dat selvige Boek met reght berispen / als aanstotelijk / en met Gods Woord niet overeenkomende / na de letter / ende so als van D. Bekker geschreven is.

2. Dat D. Bekker sommige stukken / waar over hy van de E. gemelte Professores berispt word / goed maakt / en tot contentement verdedigt in sijne Apologia, dat is / [Nodig Antwoord.]

3. Dat

3. Dat D. Bekker uit dat selvige Boek niet voor een Sociniaan kan gehouden worden.

4. Dat in het gemelde Boek van D. Bekker zijn vele prijselike en goede dingen/ dewelke in Gods Woord gegrondet zijn. Maar nochtans/ dewijle in dat selvige Boek enige aanstotelike en rauwe manieren van spreken zijn/ dewelke voor het gemeene volk der gelovigen onbekwaam zijn; so was 't wel nodig dat dese Vaste Spyse der Volmaakten niet en kwam dan in de handen van de gene die goed en kwaad konnen onderscheiden. Heb. 5: 14. Alwaarom wy oordeelen/ het selvige Boek niet tot stichtinge der Gemeinte te konnen uitgegeven worden/ ten zy die aanstotelikheden werden gecorrigeerd of weghgenomen: 't welk soude konnen geschieden in Synodo, per amicam collationem; [door ene vriendelike onderhandeling] en wy wenschten dat sulx eerder ware getenteerd geweest tusschen haar beiden. Den 7. Juny 1671.

(Was onderteekendt) P. Koëller. J. Samplonius. P. Cranzius. J. Kleyenborg. R. Elgersma. V. Winsemius. J. Steenhovius. C. Tennink.

Dit Advijs is van den Classe geapprobeerd/ den 7. Juny 1671.

D'E. Cl. Sylv. heeft geene besondere Aanmerkingen nagelaten/ waaruit men soude konnen weten/ wat het zijn voor aanstotelike expressien, die met Gods woord niet overeenkomen, en rauwe manieren van spreken.

Welke eerste en laatste No 4. alleen voor de reden gesteld worden/ van sulk een censure over mijn Boek: en derhalven aanleiding en oorsake geven tot dese vrage/ of die aanstotelike en rauwe manieren van spreken te verstaan zijn/ datse niet overeenkomen met Gods Woord?

Indien niet; of 't gene met Gods Woord niet overeenkomt minder weegt als het rauwe en aanstotelike; als hebbende geene oorsake konnen geven aan d'E. Classis so wel als dese/ om het Boek te doen inhouden.

Voorts/ of het gemeen volk der gelovigen, volmaakten; of de volmaakten 't gemeen volk konnen genaamd worden?

Eindelik/ bemerkende/ dat d'E. Classis alleenlik wenscht dat het Boek in geen andere handen kwame/ als der volmaakten, Hebr. 5: 14. voor wien het na uitwijsen des Tytels geschreven is: also niemant borge voor sijn boek kan zijn dat het selve niet in onregte handen kome; of de E. Classis (behoudens haar respect) so sprekende/ het Boek in sich selven aangemerkt niet vry spreekt/ en de schuld veel meer op d'onvolmaakte lesers als op den schrijver legt/ die sijn Boek alleen voor de volmaakten schrijft?

't Classis van Sneek.

Is voorgekomen de sake van D. Doctoris Bekkeri Boek / waar over de gecommitteerde Broederen zijn gehoord in haar Advisen en oordeelen: En heeft het E. Classis aldus daar over geoordeeld. Dat het voornoemde Boek van D. Doctor Bekker een geleerd Boek is / in welke sijn Eerw. sich aan de principale fundamenten deser Religie wel vast houd: Doch dat daarin ook zijn verscheidene gevaarlike stellingen, contradicten en niewigheden, ook die by de H. H. Professoren Facult. Theol. tot Franeker wel zijn aangemerkt / (uitgenomen enige weinige die al wat te hard getaxeerd zijn.) Oordeelt derhalven het E. Classis / dat D. Dr. Bekker daar over van den E. Synodo broederlik sal vermaand worden / om sodanige Aanstotelikheden en Niewigheden te corrigeeren en uit te laten. Edoch / indien D. Dr. Bekkerus daar toe niet konde geinduceerd worden / (des niet verhoopt word) conformeert het E. Classis haar met het Advijs der H. H. Professoren / dat het voorsz. Boek ondienstig is voor Gods kerke.

Ik wenschte hier wel te weten / welke de principale of min principale fundamenten der Religie zijn. Dan / of (gelijk ik gisse) 't woord principale *exegeticè* en niet *diacritice* [uitleggender en niet onderscheidender wijse] gesteld is: maar voor principale stukken / welke zijn de fundamenten.

D'E. Classis heeft my verklaard / datse d'aangetekende gevaarlike stellingen, contradictien, nieuwigheden, niet heeft geexamineerd; maar fide implicita, [met een ingewikkeld gelove] op 't aangeven der gecommitteerde Broederen daar voor genomen.

Mede: de Gecommitteerden hebben my deselve en corps [gesamenderhand] niet konnen aanwijsen / ook enigen geen annotatie behouden.

Geerne soude ik mede weten / welke stellingen al te hard, of niet / getaxeerd zijn.

Echter magh ik lijden / dat de H.H. Professores over al te harde taxatie werden getaxeerd.

Dese broederlike vermaninge hebb ik van d'Eerw. Synodus niet genoten: en als ik my van selfs overbodig toonde / om sodanige aanstotelikheden en niewigheden / als men my aanwijsen soude / te corrigeeren en uit te laten; is my de aanwijsinge daar van geweigerd.

De Synodale Conclusie.

DEwijle in Synodum, volgens aanschrijvinge der Ed: Mog: H. H. Gedeputeerden / zijn ingebraght de Classicale Advisen / gevallen over het Boek van Dr. Bekkerus, genaamd de Vaste Spyse der Volmaakten: so heeft d'E. Synodus geoordeeld / gelijk sy oordeelt mits desen / uit alle Advisen der Classen te samen vergeleken / dat het bewuste Boek D. Bekkeri, voor't meerendeel wel is een geleerd geschrifte; echter in sich vervat / verscheidene vreemde uitdrukkingen, onschriftmatige stellingen en gevaarlike gevoelens, die in een duits geschrift / veel min in een Catechisatie over d'aangenomene Catechismus / zijnde een formulier der eenigheid onser Kerken / geensins behoren geduld te worden / of gedrukt zijnde gemeen te blijven: doch in tegendeel / dat het selve / gelijk 't ingetrokken is by haar Ed: Mog: behoort ingetrokken te blijven. Doch met dien verstande / dat het sal mogen gedrukt en uitgegeven worden / wanneer het als behoort gevisiteerd / en van 't gene aanstotelik is gesuiverd sal zijn. Accordeert met de principale, in kennisse van my *Petrus Vogelsang Syn: Bolsw. p. t. Scriba.*

Nopens dese Synodale Conclusie staat te merken.

1. DAt daar in tweemaal genoemd worden Advisen der Classen, 't gene by deselve onder den name van Conclusie gesteld is: en dat door Advisen niet konnen verstaan worden de Classicale Aanmerkingen op verscheidene passagien van het Boek; welke Aanmerkingen der Classen in ieder derselven de grond van hunne respective Conclusien is geweest / of immers volgens hun eigen stijl en ordre behoorde te wesen.

2. So dat niet d'Aanmerkingen, maar alleenlik de Conclusien der respective Classen / zijn geweest het eenigste fondament van de Conclusie Synodaal: en kan derhalven niet verwacht worden / dat deselve met d'Aanmerkingen beter soude accordeeren / als van de respective Classicale Conclusie is aangeweesen.

3. Behalven dat de Classen van Heerenveen en Sneek geene Extratten of Aanmerkingen op 't papier hebben gehad / gelijk sy my deselve achter de Synodus versoekende / self hebben beleeden. So dat indien schoon de Synodus d'Aanmerkingen der respective Classen hadde nagesien / niet in staat soude geweest sijn om te concludeeren; daar twee van ses stemmen of Classen 't hare niet hadden ingebraght.

4. Boven dat / geprasupponeerd / dat de Synodus hadde te spreken uit den name van alle of de meeste / en dienvolgens overstemmende Classen / so is aanmerkensweerdig:

5. Dat in de Synodale Conclusien word gevonden / 't gene in geen van alle de classicale te vinden is: namelijk /

I. Gevaarlike gevoelens.

II. Die geensins (in sulken Boek) behoren geduld te worden.

6. Ook in het gene maar van een / of ten hoogsten twe Classen gesteld is: t. w. onschriftmatige stellingen; so de Classis Franeq. affonderlik spreekt. De Classis Sylvana heeft iet diergelijk: doch is hier te voren nopens beiden aangetekend / wat daar in was aan te merken.

7. Waar uit geblijkt / dat d'E. Synodus heeft gehad plus in Conclusione quam fuit in præmissis, [meer in haar besluit dan in hare stellingen] nopende dat gene dat tot nadeel van het boek was dienende.

8. Daartegen hebben drie Classen / als Leewarden, Wolden en Sneek, enige dingen in 't Ayvis der Faculteit mispreesen; dat evenwel by d'Eerw. Synodus is voorby gegaan.

9. Niet tegenstaande dese drie de pluraliteit hebben van de vijf Classen / die over 't Boek en 't Advijs beide uitdrukkelik geoordeeld hebben; want Bolsward expressim [uitdrukkelik] alleen op het Boek heeft geadviseerd.

10. En dat ook d'aanschrijvinge der Ed. Mog. H. H. Gedeputeerde Staten / by 't senden van 't gemelde Theologisch Advijs aan de Classen / derselver oordeel over 't een en 't ander, verstaat het Advijs so wel als 't Boek / gevorderd hebben.

11. In voegen dese last was geweest relatijf: in substantie niet anders contineerende / als om te adviseeren / hoe verre 't gemelde Advijs der Faculteit op mijn Boek applicabel was of niet.

12. Maar 't is den Broederen van die Synodus bekend / hoe en door wie alles by hen (gelijk mede in de Classen) daar henen is gedirigeerd geweest / dat het Advijs der Theologische Faculteit / en vervolgens 't Plakkaat van d'E. M. H. H. Gedeputeerden daar op gefondeerd / geen letsel kreege.

13. Waarom in specie de Synodale Brief van citatie op de Theol. Faculteit / op mijn versoek eenpariglik ingewilligd / en reeds afgesonden door den Heere Commissaris is ingetrokken / en de geciteerde gecontramandeerd.

14. Om welke oorsake mede is voorby / ja / uitdrukkelik tegengegaan / 't gene 4 Classen / te weten Bolsward, Leewarden, Heerenveen en Sneek eenstemmelik vereischen / naamelik de Auteur te hooren / en alleenlik 't gene per ami-

amicam collationem, [door vriendelike onderhandelinge] niet soude konnen goed maken ten genoegen der Synode / hem de stukken aangewesen zijnde / te veranderen.

15. Verre daar af zijnde / datmen so autoritatijf / sonder de minste aanwijsinge aan den Auteur te doen / ja sonder eenig poinct der Classicale Aanmerkingen by haarselven in te sien / het Boek eensklaps / gelijk geschied / soude verdoemen.

16. Komt daar uit ten voorschijn de geseggelikheid van den Auteur des Boex / die in regarde van alle de voornoemde proceduren in de Classen en de Synode / niet en heeft de nullitate geprotesteerd / ofte sich by anderen wege daar tegen geopposeerd.

De samentlike Aanmerkingen der E. E. respective Classen met elkanderen vergeleken zijnde, sal bevonden worden

1.) DAt Classis Bolswerdiana onder de 85 stellingen / niet meer dan dese XLVII heeft aangemerkt: §. 1. 2. 3. 5. 6. 9. 13. 15. 16. 20. 21. 22. 24. 25. 26. 27. 29. 30. 31. 32. 33. 35. 36. 37. 39. 42. 44. 47. 49. 50. 52. 54. 56. 59. 60. 61. 63. 64. 65. 67. 70. 71 74. 75. 78. 80. 85.

2.) Heeft derhalven gemelde Classis tacitè [stilswijgens] geapprobeerd dese XXXVIII. st. die sy voorbygaat. §. 4. 7. 8. 10. 11. 12. 14. 17. 18. 19. 23. 28. 34. 38. 40. 41. 43. 45. 46. 48. 51. 53. 55. 57. 58. 62. 66. 68 69. 72. 73. 76. 77. 79. 81. 82. 83. 84. Nam qui tacet consentire videtur [want die swijgt / die stemt toe.]

3.) Dat Classis Franequerana in LVIII poincten iets taxeert: te weten 1. 2. 3. 4. 6. 8. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 40. 41. 43. 44. 48. 51. 52. 53. 55. 58. 61. 63. 64. 66. 68. 70. 72. 73. 74. 76. 77. 79. 80. 81. 82 83. 84.

4.) En derhalven / de XXVII overige goed keurt: nam: expresse [uitdrukkelik] dese VII. §. 5. 7. 9 10. 11. 15. 19. en tacitè [stilswijgens] dese XX. §. 39. 42. 45. 46. 47. 49. 50. 54. 56. 57. 59. 60. 62. 65. 67. 69. 71. 75. 78. en 85.

5.) Dat Classis Doccumana iet misprijst in dese XXIV. stellingen: §. 2. 15. 16. 18. 24. 25. 26. 28. 31. 33. 34. 35. 36. 37. 44. 51. 57. 62. 63. 67. 69. 70. 74. 76.

6.) Volgens dien toont sich onbeswaard over dese LXI. st. nam: expressè XX. §. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13 14. 17. 19. 20. 21. 22. 23. 27. 29. 30. 32. en dese XLI. stilswijgens. §. 1. 3. 4. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 52. 53. 54. 55. 56. 58. 59 60. 61. 64. 65. 66. 68. 71. 72. 73. 75. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85.

7.) Dat Classis Leovardiana maar XIX. stukken berispt / te weten §. 2. 3. 4. 14.

14. 15. 19. 22. 23. 24. 25. 27. 28. 29. 30. 31. 34. 35. 36. 37.

8.) Waaruit volgt / dat het selve LXVI. poincten heeft voor goed gekeurd: dese XVII. expresse. § 1. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 16. 17. 18. 20. 21. 26. 32. 33. en tacitè alle de rest / zijnde particuliere Aanmerkingen tot XLVIII in getale van §. 38. ten einde toe.

9.) XXXIX. Poincten zijn elk by een Classis alleen getaxeerd: te weten XVIII by de Classis van Bolswerd alleen / §. 5. 10. 39. 42. 45. 46. 47. 49. 50. 54. 56. 59. 60. 65. 71. 75. 78. 85. Dienvolgens by de drie andere Classen geapprobeerd: nam: Fran. Dokk. Leewarden.

10.) Noch XVIII. by Cl. Fran. alleen misprezen: §. 12. 38. 40. 41. 48. 53. 55. 58. 66. 68. 72. 73. 77. 79. 81. 82. 83. 84. by Bolsw. Docc. Leew. geapprobeerd.

11.) II. Poincten zijn by de Classis Doccumana alleen berispt: nam: §. 57. 62. maar by Bolsw. Fran. Leew. voorbygegaan.

12.) Dit eene §. 19. by die van Leewarden alleen gelaakt; maar by Bolsw. Franeker Docc. goed gekeurd.

13.) Wederom zijnder XX. stellingen / ieder by 2 Classen quaad / en by 2 andere goed gekeurd: daar onder dese XII. by Bolsw. en Franek. verworpen by Docc. en Leov. geapprobeerd §. 1. 4. 6. 13. 20. 21. 32. 43. 52. 61. 64. 80.

14.) Dit eene by Bolsw. en Doccum verworpen / by Fran. en Leovard. aangenoomen te weten §. 67.

15.) Noch een / te weten §. 17. by Bolsw. en Leov. quaad / by Fran. en Docc. goed geoordeeld.

16.) Dese II. by Franeq. en Leov. getekend / maar by Bolsw. en Docc. verschoond. §. 14. 23.

17.) Dese IV. by Fran. en Docc. berispt; by Bolsw. en Leov. voorbygegaan. §. 18. 51. 69. 76.

18.) Noch zijnder XV. by 3. Classen wel getaxeerd; en nochtans by een van de vier voor goed gekeurd; nam. dese §. 15. by Bolsw. Docc. Leovard. quaad; by Eraneq. goed.

19.) By Fran. Docc. Leov. dese II. quaad §. 25. 34. maar by Bolsw. echter niet quaad.

20.) V. By Bolsw. Fran. Leov. misprezen / by Docc. niet: § 3. 22. 27. 29. 30.

21.) VII. By Bolsw. Fran. Dokk. berispelijk / maar by Leov. niet. §. 16. 26. 33. 44. 63. 70. 74.

Deselve Aanmerkingen der respective *Classen* vergeleken met die van de *Theol. Faculteit*, so blijkt.

1.) DAt Classis Bolswerdiana van de XXXVII. poincten by welgemelte Faculteit geimprobeerd niet meer dan dese XXVI. heeft aangetekend /

kend; §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 10. 13. 15. 16. 17. 20. 21. 22. 24. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 35. 36. 37.

2.) Passeerende also dese XI. §. 7. 8. 9. 11. 12. 14. 18. 19. 23. 25. 34. die sy volgens dien approbeert / en 't oordeel der E. Faculteit tegen deselve niet aanneemt.

3.) Classis Franequerana heeft'er XXIV. afaangetekend: §. 1. 2. 4. 6. 12. 13. 16. 18. 20. 21. 22. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 35. 36. 37.

4.) En over §. 3. so wel 't Advijs der Faculteit als het Boek gecensureerd.

5.) D'overige XII. geapprobeerd of gepasseerd: §. 5. 7. 8. 9. 10. 11. 14. 15. 17. 19. 23. 34. Dienvolgens de Faculteit daarin tegengesproken.

6.) Cl. Doccumana heefter sleghs XIII. voor censurabel aangemerkt: §. 2. 15. 16. 18. 24. 25. 26. 28. 31. 33. 35. 36. 37.

7.) En also verre 't grootste deel tot XXIV. goed gekeurd: volgens dien 't Advijs der Faculteit daarin veroordeeld. §. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 17. 19. 20. 21. 22. 23. 27. 29. 30. 32. 34.

8.) Cl. Leovardiana heeft ook 't minste deel met de Faculteit gestemd / te weten dese XVI. §. 14. 15. 17. 19. 22. 23. 24. 25. 27. 28. 29. 30. 31. 35. 36. 37.

9.) Heeft in III. poincten 't Advijs en 't Boek beide gecensureerd / §. 2. 3. 11.

10.) Blijven dan noch XVIII. waar over d'E. Classis voor den Auteur, en tegen de Faculteit adviseert / te weten §. 1. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 12. 13. 16. 18. 20. 21. 26. 32. 33. 34.

11.) Waaruit nader blijkt / dat door d' Advijsen der respective Classen in 't meergemelde Theol. Advijs volgende X. Aanmerkingen by 't een of ander Classis veroordeeld zijn.

Bolsw. §. 25.
Franek. §. 15.
Doccum. §. 22. 27. 29. 30
Leovard. §. 2. 16. 26. 33.

12.) Van twe Classen tsamen dese IX.

Bolsw. en Leovard. §. 18.
Bolsw. en Docc. §. 1. 3. 4. 13. 20. 21. 32.
Fran. en Docc. §. 17.

13.) Van drie Classen tsamen dese VII.

Bolsw. Fran. Docc. §. 14. 19. 23.
Bolsw. Fran Leov. §. 34.
Bolsw. Docc. Leov. §. 12.
Fran. Docc. Leovard. §. 5. 32.

14.) Van alle vier Classen zamen dese IV. §. 7. 8. 9. 11,

15.) Komen also slechs dese VII. Aanmerkingen der E. Faculteit over te blijven / §. 2. 24. 28. 31. 35. 36. 37. die onder de XXXVII. van een / of meer / of alle Classen niet en zijn verworpen.

16.) Waarvan het eerste §. 2. neffens noch twee volgende §. 3. en 4. by de Faculteit als na ongesondheid smakende in de substantie van de leere; doch by de E. E. Classen voor sodanig niet zijn aangemerkt.

17.) De VI. anderen zijn onder die stellingen / van welke Class. Leovard. verklaart / datse niet van importantie zijn. Siet in d'Aanmerk. voor §. 5.

18.) Insgelijx zijn de IV. staaltjes (sose d'E. Faculteit noemt) van de niewe Philosophie hier van uitgesloten.

D' *Aanmerkingen der Respective Classen* met *malkanderen* en met het *Advijs der Faculteit* te samen vergeleken,

So blijkt van poinct tot poinct / dat de welgemelde Classen in voorgenoemde Aanmerkingen / waarin sy of d'een met d'andere of met de Faculteit schijnen t'accorderen; so verre datse elk iet of wat in 't Boek over dat poinct berispen: nochtans in die berispingen seer selden over een komen; maar d'een op de sake, d'ander op de woorden siende / d'eene voor vreemdigheden keurende 't gene d'andere als duister of verwerd, of dit of dat / misprijst: de sake na waarheid ingesien / onder de 85. Aanmerkingen nauwelijx eene te vinden is / waarom twe Classen met malkanderen / of een van allen met de Faculteit volkomelik accordeeren. 't Welk uit mijne Aantekeningen op ieder Aanmerkinge te sien is.

Uit het gene geseid is volgt.

I. Oversulx hadde d'Auteur des Boex genoegsame reden / om alle verandering in 't selve na te laten / so lang hem van de respective E. E. Classen geen overeenstemmende verklaringe gedaan word; wat / hoe veel / en hoe daar in te veranderen zy.

II. Veel eer heeft hy oorsaak om te geloven / dat sijn Boek so voorsightig en bondig is ingesteld: dat hy selfs niet van noden heeft / so veel veranderings daarin te maken / als een Auteur / buiten opspraak van anderen / by 't weeruitgeven van sijn werk pleegt te doen; volgens de spreuke / δεύτεραι φροντίδες σοφότεραι [de laatste gedachten zijn de beste] na welke by hem ook was voorgenomen in die voegen te doen / als hy in de Voorreden aan den Leser op 't einde te kennen geeft.

III. Want de δεύτεραι en τρίται φροντίδες [de twede en derde gedachten of versinningen] van enige Professoren / en ontrent 200. Predikanten daarover gegaan zijnde: evenwel so veel niet gevonden is / waarop men vast magh gaan / om iet in 't Boek te veranderen ofte verbeteren.

IV. Immers / dat de E. Th. Faculteit, of d'E. E. Classen, d'eene dit / d'andere dat daarin believd heeft te berispen; na so een breed en scherp ondersoek: is dat wonder in eene weereld / daar 't alleronberispelijxte minst vry gaat van berispinge; en in ene Gemeinte / daar men noch maar ten deele kent / en noch / meer ten deele slechs bemint?

V.

V. En vermits het mede lichter is een Boek te laken als te maken; so is 't noch so veel aanmerkeliker/dat een kort geschrift als het oordeel der Th. Faculteit / vermaarde en geoefende schrijvers van verscheidene boeken/ en luiden van credijt;in so vele meer delen/dat is in allen aan verscheidene / en in sommige aan allen Classen heeft mishaagd:als dat een geheel boek/'t eerste werk van een Auteur / wien de Faculteit wegens 't voorspreken van de Cartesiaansche Philosophie en vriendschap met voortreffeliker Theologanten/ in 't oog had / en by anderen in 't oog braght / het geluk niet hebben konde / om van niemant berispt te worden.

VI. Niettemin / ten overvloed / om / so veel doenlijk allen alles te worden; en so veel kristelijk / allen te behagen / en sijne bescheidenheid allen menschen bekend te maken: heeft hy enige poincten ten gevalle van een of meer van de E.E. Classen / so veranderd; als hy best kon begrijpen / dat met de meeninge der selven overeenkwam.

VII. Doch daar by / so veel mogelijk / sorge gedragen / om het by d'eene Classis so niet goed te maken / dat hy 't by d'andere kwame te bederven.

VIII. Behoudende in allen de substantie van de leeringen / so als die noch in d'aangemerkte plaatsen des Boex staan uitgedrukt / met die woorden waarover de censuren / so 't schijnt / gevallen zijn.

Veranderinge van enige plaatsen in het Boek de Vaste Spyse, door den Auteur selve gedaan; so veel als voegelik geschieden konde, volgens de verschillende Aanmerkingen van 4 Classen *Bolswerd*, *Franeker*, *Dokkum*, en *Leeuwarden*: Met d'Aantekeningen van de Gedeputeerden der Synode.

(1) Pag. 28. VI. §. 11.

Antw. Neen; want dan souden de Menschen / die half Geest/ half Lighaam zijn / Gods Beeld so wel niet hebben als d'Engelen; die geheel Geest en sonder Lighaam zijn / gelijk God ook is: nochtans word den Mensche Gods Beeld also eigentlik/ en noch uitdrukkeliker toegeschreven als den Engelen.

Transeat [laat doorgaan]

(2) P. 29. §. 19.

Antw. --- uit hemselven voorneemen om goed te doen: en &c.

Transeat.

(3) Pag. 30. —— §. 38, 39.

38. Vr.) Antw.--- stellen moest. Hy wist uit hemselven —— laten moest.

39. Vr. Wasser ook enige besondere Wet / welke paste op den volmaakten staat daar hy doe in was?

Antw. Ja: want om sijne gehoorsaamheid te &c.

Transeat.

(4) p. 31. §. 43.

43. Vr.) Antw. 't Is waarschijnelik / en word nauwelix van eenigen leeraar reght outkend / dat gelijker noch —— nature lighamelik versterken ; also de —— mensche geweest is van ongemeene —— den Val / Genes. 3: 22. hoewel de staat des menschen doe veranderde / so en verging nochtans de kraght van dien Boom niet / daar desselfs natuur in bestond ; maar alleenlik 't gebruik daaraf / (Siet Genes. VIII. §. 38.) 't welk met een was (na 't gevoelen van voorname leeraars) om als een Teken van Gods wege den Mensche te versekeren van de salige onsterflikheid. Dies te meer voegdet dan / dat die Boom gelijkheid hadde met de sake die daar door soude betekend worden.

Transeat.

(5) p. 31. 32. §. 45. 46. 47.

45. Vr. —— Beloste van hemelsche Geluksaligheid ?

Transeat.

Antw. —— Hy was 't God sijnen ——

46. Vr. Was hem dan geen hogere saligheid beloosd / het zy in Hemel of op Aarde ?

Antw. Dat segg ik niet. Maar de Wet der beproevinge. Gen. 2: 17. (daar van §. 39) gaf te kennen / I. Dat den Mensche de Dood gedreigd zijnde tot straffe der Ongehoorsamheid / met een het Leven beloosd wierde tot loon der Gehoorsaamheid. II. Dat hy gehoorsaam blijvende / niet alleen 't natuurlijk en geestelijk leeven soude behouden so goed als hy 't hadde : maar ook door ondervindinge God hoe langer hoe meer kennende / en door gedurige oefening in de gereghtigheid en heiligheid behardende / in de salige gemeinschap met God soude hebben toegenomen. En so verre stond de Mensche doe ook onder Belostenisse en in Verbond met God / dat het hem wel doende wel / en langs so beter soude gaan. Dit noemen vele leeraars een Verbond der Werken voor den Val.

Approbatur [word goed gekeurd]

47. Vr. Antw. —— en hy hadd / en kon / so doende / krijgen wat hy woude. Want in 't gemein hadd hem God so goed en so —— Doch aangaande de besonderheden hier voren verklaard / om so enigsins af te beelden den staat waaruit wy vervallen zijn ; (gelijk hier na den staat waar toe wy hopen te komen XXIII. §. 40. ens.) daaraf word doorgaans met meer waarschijnlikheid als sekerheid gesproken: also 't seer weinig is dat ons Moses / d'eenigste schrijver / daaraf verhaalt.

Transeat [laat doorgaan]

(6) p. 32. 33. VII. §. 2. 3.

Antw. —— sonder verstand / en daar door onbekwaam zijn / om eigentlik goed of kwaad te doen.

Probatur [word goed gekeurd]

Vr. 3)

Vr. 3) Antw. Om datter bekwaamheid wesen moet om Gods Wett te verstaan / dewelke is ——— Rom. 5: 13. Siet V. §. 3. 4. 5—12.
Approbatur.

(7) p. 37. §. 38.

38 Vr.) Antw. —— lusten van 't vleesch te besturen en te bepalen gelijk ——
Transeat.

(8) p. 45. VIII. §. 16.

16 Vr.) Antw. — Adams sonde is d'oorspronkelike oorsaak van ———
Probatur.

(9) p. 47 —— §. 32.

32 Vr.) Antw.—-- plaats genoeg toe heeft in de wijdbepaalde weereld ——
Omittatur [laat uit]

(10) p. 59. IX. §. 36.

36 Vr.) Antw.—-- Middelaar onser gemeene verdorventheid ———
Probatur.

(11) p. 73. XI. § 25. 26.

25 Vr.) Antw. —— Nature / daarin de geheele nature / dat is / Menschen ——
Probatur.

26 Vr.) Antw. Ja trouwen: So verr het Noah aanging was 't een besonder bewijs en betoninge van 't verbond der Genade; waarop slaat de plaatse Jes. 54: 9. Want dat God beloofde d'Aarde niet meer met water te bederven / dat deed hy uit insighte van Noahs ———
Probatur.

(12) p. 75. —— §. 35.

35. Vr.) Antw. Hoewel 't in sich selven niet en verscheelt van 't eenigste Verbond der Genade en des Geloofs.
Probatur.

(13.) p. 75. —— §. 39.

39. Vr.) Antw.) De twee eerste Tekenen worden van de leeraars gemeenelik Sakramenten genoemd: waarvan hier na XXV. §. 5. 6. 7.
Probatur.

(14) p. 75. —— §. 46.

46. Vr.) —— bestaat voornamelik het onderscheid. ———
Probatur.

(15) p. 76. XIII. §. 46.

46 Vr.) Antw. Dat hy van beiden even seer uitgaat ten aansien van den oorsprong sijner selfstandigheid / doch na ordre van den Vader ———
Transeat. [laat doorgaan]

(16) p. 95. XIV. §. 5.

5. Vr. Antw. Het grote Ruim des Weerelds/ en al wat binnen des selfs palen besloten is ———

approbatur. [word goed gekeurd.]

(17) p. 99 —— §. 33.

33. Vr. Antw. —— Vader der Eeuwe dat is/ so veel als Vader des Weerelds. Jes. 9: 5. alsode tijd of Eewe met de Weereld geschapen is.

Dit hebbense doorgestreken.

(18) p. 131. XVII. §. 43.

15. Vr.) Antw. —— ondertrowde man was so veel als sijn Stiefvader; hoewel hy by de Joden dies tijds voor sijn Vader gehouden wierd/ Luk. 3. 23. en daarom in sijne wandeling op aarde genaamd word Josefs Soon. Luk. 4: 22. Joh. 1: 46. en 6: 42. Doch met goed reght heet Maria de Moeder ——

Probatur. [word goed gekeurd]

(19) p. 155. XIX. §. 68.

68. Vr.) Antw. —— uitgedaan en d'onvolmaakheid onser deugden over 't hoofd gesien. Siet XXIV. ———

Probatur.

(20) p. 160. XX. §. 10.

10 Vr.) Ant. Ja: veelsins/ en dat seer kraghtelik. Want I. de H. — III. Gelijk de geest des menschen tot het wesen van den mensche behoort/ die uit twee deelen bestaat; also behoort Gods Geest ook tot het wesen Gods: volgens dien moet de Geest Gods wesen selfs/ en also wesentlik God zijn. IV. Elke Mensch ———

Probatur.

(21) p. 171. XXI. §. 21.

21. Vr.) Antw. —— gelijk geschreven is (Mal. 1: 2/3) Jakob —— was te seggen hemselfs en sijne Nakomelingen —— Esau met de sijnen: de wijl ik ——

Probatur.

(22) p. 207. XXIV. §. 36. 37.

Ant. Wanneer een van die beide spreekwijsen alleen staat / so heeft UJT en DOOR dikwijls eenerleyen sin. Maar hier voegtse d'Apostel beide by malkanderen: om eene sake tweesins uit te drukken / en te tonen dat de Joden gereghtveerdigd zijn UJT kragt van vorige Belostenissen. (Rom. 9: 4/5.) die sy geloofden dat niet vervuld waren; maar de Heidenen door de Gehoorsaamheid des Geloofs Rom. 16: 26. sonder voorgaande belostenissen / daaruit sy sulk eene Reghtveerdigmakinge souden hebben konnen leeren. Efes. 2: 12. Dus word deselve Reghtveerdigmakinge verscheidelik aangemerkt / ten aansien van 't onderscheid der Personen die gereghtveerdigd worden.

Transeat [laat doorgaan]

(23)

37. Vr. Isser ook in den Tijd enig onderscheid?
Antw. Ja: Paulus leert ——

(23) P. 207. 201. —— §. 42. 43. 44. 45. 46. 47.

42 Vr.) Antw. Neen; sy de Beloftenissen van 't Euangelium onder de bedieninge van de Wet; wy de Tijdingen des Euangeliums / na de vervullinge X. §. 18. 19. ens. Rom ——

Probatur.

43. Vr.) Antw. —— meerderen nadrukt als in 't Oude. Want God hadde doe / om —— en straffese niet Rom. 3: 25. Siet XI. §. 17.

44. Vr. Doet hy nu noch beter?
Antw. Ja: Christus —— misdaden vergeevende, v. 13. uit kraght van de betalinge die door Christus geschied is. Want daarom is hy de Middelaar des N. T. Hebr. 9: 15. en 12: 24.

45. Vr. Wasser dan geen ware Reghtveerdigmakinge in 't O. T.?
Antw. Immers ja: also den gelovigen Vaderen hunne sonden waarlik vergeven / Jes. 43. 25. Num. 23. 21. Psal. 103. 3. en dies volgens de reghtveerdigheid hen wierd toegerekend sonder de werken; gelijk Paulus Rom. 4: 6/ 7/ 8. Davids woorden Psal. 32: 1/ 2. verklaart.

46. Vr. Wat onderscheid isser dan?
Antw. Als de Reghtveerdigmakinge des O. T. vergeleken word by die van 't Niewe / dan bevind sich dese laatste so veel uitneemender / dat die eerste daarby voor geen Reghtveerdigmakinge gerekend word. Want doe borgde God (so te seggen) sijnen volke hunne sonden; of liever hy regtveerdigde en gaf hen 't Eewig leven te borg; maar ons nu onder absolute Quitantie. En de H. Geest getuigt ons ook Heb. 10: 15. Siet Jerem. 31: —31—34. vergeleken met Hebr. 10: 18.

['t Gansche werk afgedaan, ende in 't herlesen van de Conclusie gekomen zijnde, tot dit stuk van de Reghtveerdigmakinge, so wilden D. D. Deputati, dat ik dese gansche rede noch wat anders schikken soude; middelertijd dat sy in 't herlesen voortgaan souden. Doch sy wisten niet te seggen: hoe? genoegsaam te kennen gevende, dat sy 't self onderling niet eens en waren. Doch ik hielp hen te reghte, mits veranderende dese woorden, daar sy sich meest aan stieten, immers sodanige, so 't scheen. Op de 46. Vr. in plaatse van want doe borgde God — tot aan — absolute Quitantie / so steld ik dus; Want doe vergaf God sijnen volke hunne sonden / en gaf hen 't eewig Leven / op versekeringe van toekomende betalinge; maar ons nu onder absolute Quitantie van ene betalinge die alreeds geschied is.

47. Vr.) Antw.) — onsen Heere Jesus Christus: om dat Gods liefde in onse herten uitgestort is, door sijnen Geest dien hy ons heeft gegeven: Rom. 5: 1/ 5. niet der dienstbaarheid wederom (gelijk het doe was) tot vreese; maar den Geest der aanneeminge tot kinderen, door welken wy Abba, Vader, roepen, Rom. 8: 15. en dat met vrymoedigheid, met een waarachtig herte, in volle versekerdheid des geloofs. Heb. 10: 19/ 22.

(24) Pag. 218. XXV. §. 29.

Antw. Het Pascha Exod. 12: daar by kwam de Sabbath die ook uitdrukkelik

lik een Teken des Verbonds genaamd word ———
Probatur.

(25.) P. 234. XXVI. §. 15.

Antw. —— Armevoogden stellen konnen / so souden deselve sulken ordre konnen houden over alle Armen in hun gebied / daar die van de Gemeinte met onder begrepen waren / dat men voor deselve in 't besonder geen Diakenen behoefde: hoewel 't hier te lande so niet besteld is / dat wy souder deselve konnen wesen. Ondertusschen blijft'et altijd en over al ieders amt / dat wy ——
Transeat. [laat doorgaan]

(26.) Pag. 239. —— §. 40. 41. 42. 43.

Antw. ——— 2. Kor. 8: 19. Dus zijn onse Predikanten al wat d'Ouderlingen zijn; en beide zijnse mede besorgers der Armen / neffens de Diakenen / die slegs 't bewind van d'uitdeeling alleen hebben. Doch veele Gemeinten zijn so klein / noch hun dienst so gemakkelik niet / dat het daar altemaal van den Predikant alleen bekwamelik gedaan kan worden.

§. 40. R. Immers niet so veel de gelegentheid onser Kerken aangaat.
Reliqua deleantur. [laat het overige uitgedaan werden.]

41. Vr. Maar als d'Overheid &c.
Antw. — Gelijk een ander / en niet meer.

42. Vr. Soud een Regent ook met een Predikant of Ouderling of Diaken mogen wesen?

Antw. Is hy bequaam en maghtig om 't beide gelijk te bedienen / 't is hem ——— Het reght dat ieder Kristen heeft om gekoren te worden tot alle kerkelike Amten daar hy toe bequaam is / dat kan niemant om sijn overigheids Amt benomen worden: Of wy souden moeten seggen / dat een Regent geen Kristen konde zijn. 't Is by ons mede gebruikelijk / politijke personen tot Ouderlingen te kiesen: warom ook niet tot Predikant / alsse bequaam daar toe waren? gemerkt het Ouderlingschap also seer kerkelik en also min politijk is als het Predikamt. Daarom konnen wy met reden niet verwerpen / dat d'Engelsche Gereformeerde Kerken die gewoonte hebben / so veel de sake belangt: hoewel het Predikamt by ons so niet besteld is / dat een Magistraats Persoon 't selve voegelik soude konnen bedienen.
Omittatur. [laat uit]

43. Vr. Soude nochtans &c.
Antw. —— zijn gescheiden. Doch de Gemeinte / by wie 't oorspronkelijk reght van kiesinge staat / kan 't bewind daaraf aan d'Overigheid toelaten / of toestaan / of opdragen; so wel als aan andere Ledematen / die bekwaam en dienstig zijn om dat reght te gebruiken. Sonder dat heeft d'Overigheid niet meer te seggen als een ander: en wat maght datse hier heeft / die heeftse als Kristen / en niet als Overheid.

Transeat [laat doorgaan]

(27) Pag. 240. ——— §. 47.

[geheel doorgestreken]

(28) p. 243. —— §. 58.

58. Vr. Hoe wasset by ouds na verloop van de tijden der Apostelen?

Antw. De Kerkelike regeeringe is van 't begin af allenx ten deele verandert / ten deele vervallen; datse metter tijd in desen staat gekomen is. I. Dat iedere Kerk ——— Alexandrien. Dus wasset meest al voor het Pausdom. Op 't lest liet sich ———

Omittatur [laat uit]

(29) p. 244. —— §. 62.

Antw.) Wy moeten onse eigene kerkelike regeeringe voor onse Kerken best keuren; maar daarom andere niet verwerpen.

Probatur [word goed gekeurd.]

(30) p. 245. —— §. 69.

Antw. Christus droeg sijne Commissie in d'uiterlike bestieringe sijner kerk. ———

Probatur.

(31) p. 257. XXVII. §. 27.

Antw. D'oude Mensche, dat is / aangaande de vorige wandelinge des menschen verdorvene nature / die bedorven word ———

Probatur.

(32) p. 266. —— §. 82. 83. 84. 85.

Antw. Alsmense 'tsamen by malkanderen neemt / so behorense tot geen van de drie in 't besonder / maar tot alle drie te samen: meest echter ———

Transeat [laat doorgaan]

83. Vr.) Antw. Ja: alsmer sleghs wel op let. Want I. Hoewel d'eisch deser Geboden sich uitstrekt tot de plighten van innerlike geestelike heiligheid; nochtans / so als de woorden liggen / spreken deselve ten meerendele van d'uiterlike gehoorsaamheid / voor so veel die door de Ceremonien &c.

Transeat.

Vr. 84.) Antw. I. Om dat Christus &c. II. Om dat de Tien &c. Siet ook Hebr. 12: 18--27. Maar de Geestelike &c.

Deleatur ratio II, unà cum loco Hebr. 12: 18, 27. Laat uitgedaan werden de twede reden, met de plaats Hebr. 12: 18, 27.

Vr. 85.) Antw. II. Dat dese in steenen Tafelen beschreven zijn / gaf geen langer duursaamheid te kennen / als so lange de Tafelen duurden &c. III. Dat de Tien Geboden in d'Arke des Verbonds gelegd zijn / gaf niet te kennen / datse van beter nature waren &c.

(33) p. 279. XXVIII. §. 47.

Vr. 44.) Antw.) So moetmen doen als Job en Paulus, doe die van den Satan geplaagd waren. Job 1. en 2. Ec.

Probatur [word goed gekeurd.]

(34) p. 290. XXIX, §. 31.

Vr. 45. Antw. 't Is waar / 't soud in sich selve niet ongeoorlofd / maar nochtans onvoorsightelijk en gevaarlyk geschieden. Want mitsdien dat —

Uitgedaan en in de plaats gesteld: *Ja, 't soude qualik gedaan zyn.*

(35) p. 291. —— §. 34.

Vr. 66.) Antw.) – tot eerbiedigheid en aandaght verwekken. Om dese oorsake I. buig ik mijne knien, als ik bidde; Efes. 3: 24. Filip. 1: 10. met opheffinge mijner handen. Psal. 141: 2. 1. Tim. 2: 8. II. Mijne stemme is tot Godt, en ik roepe. Psal. 77: 2/ 3. Jon. 2: 2. ens. III. Ook sal ik altemets den Heere singen in mijn leven: Psal. 104: 33. en 146: 2.

Probatur.

(36) p. 299. —— §. 83, 82.

35. Vr. (Siet 83 Vr. en Antw.)

36. Vr. (Siet 82. Vr. en Antw. aldus veranderd.) Zijn die Gebeerden Gode ook aangenaam?

Antw. Ja: Selfs in Achab beviel hem dat seer wel. 1 Kon. 21: 27/ 28/ 29. Ook segt God selve: Roept my aan, en ik sal verhooren. Psal. 50: 15. en 91: 15. Daarom is mijne stemme tot God, en ik roepe: mijne stemm is tot God, en hy sal d'ore tot my neigen. Psal. 77: 2.

37. Vr. Maar waartoe is dat nutt?

Antw. I. Tot opwekkinge van my selven; als ik segge / Loofd den Heere, mijne Ziele. Psal. 103: 1 en 104: 1. Waakt op gy luit en gy harp; ik sal in den dageraad opwaken. Psal. 108: 3. II. Tot stightinge van een ander: daarom leert en vermaant Ec.

(37) p. 291. —— §. 35.

38. Vr. Maar kanmen God voldoen door dat uiterlik gebaar?

Antw. Neen. Ec.

(Vervolgens de Vragen genombreerd elk 3. hoger: als voor 36. stelt 39 en so voorts tot 80. incluis, die dus te veranderen is, als volgt.)

(38) p. 299. —— §. 80.

83 Vr.) Antw. —— en alle tonge sal God belijden. Rom. 14: 11. 't Welk dient om ons t'oefenen in d'eerbiedigheid tot God Ec.

Probatur. [word goed gekeurd.]

('t Gene op No. 35, 36, 37, 38. gesteld is, heb ik niet na d'Aanmerkingen der Classen, maar na eigene sinnelikheid, tot verbetering der ordere, en vermijdinge van nodelose weerhalinge also geschikt.)

Terstond achter de 103. Vr. van den Catechismus voor §. 85.

(39) p. 300. ——— §. 81.

85. Vr. Hoe verklaart de Catechismus het 4. Gebod?

Antw. 't Is eigentlik geen verklaringe / maar een toepassinge van dat Gebod / op de plighten die Kristenen schuldig zijn; uit kraght van den Grond daar 't op rust / en 't Oogmerk van den Wetgeever.

85. Vr. 86. Vr. Welk is de Grond van 't Vierde Gebod?

Antw. Eerstelik / dat de Kerkendienst en de Scholen (gelijk de Catechismus segt) moeten t'allen tijden onderhouden worden. Voorts datter bestemde Tijden moeten zijn &c.

86 Vr. 87. Vr. Maar wat is Gods Oogmerk daarin geweest?

Antw. I. So veel 't uiterlik aangaat / was 't hem besonderlik te doen om sekeren Tijd en uitwendige Wijse te bepalen / na den eisch van 't O. T.: en volgens dien is de sin / sijn volk Israel voor te schrijven / &c. Doch belangende den inwendigen geestelijken Godsdienst: 't was om dien met een door dit uiterlike af te beelden; So dat het innerlike in dien sinn hier mede voor altoos geboden word.

(Vervolgens van Vr. 86. tot 104. 't getal 1. hoger, als 88. voor 87 &c.)

(40) Pag. 300. 301. —— §. 91.

92. Vr. Maar wat reden &c.?

Antw. Overmits d'overdenking en prijsinge van Gods werken, so wel op enen anderen dagh, als op den sevenden geschieden kan; gelijk God uit oorsaken na die eerste tijden gevoegd, den sevenden dagh tot den dienst bescheiden heeft: also heeft hy naderhand uit oorsaken, die op de tijden pasten in welken de Messias verscheenen was, die wett afgeschaft, en aan de Gemeinte vry gelaten andere dagen te kiesen, seit Ursinus Opusc. theol. in expos. 4 ptæc. 't Selve word nader beweesen uit het natuurlik Reght &c.

(41) Pag. 303. ——— §. 103--108.

103. Vr. 104. Vr. Nu dan / dewijle wy &c.

Antw. (Dat leestmen &c.) Wat den Sondagh belangt / de Saligmaker noch d'Apostelen hebben dien door geenerhande wet geboden t'onderhouden: want d'Apostelen hadden niet voor, om iets van de Vierdagen t'ordonneeren; maar om ons de reghte wijse van leven, en van de Godsaligheid voor te schrijven; segt Socrates Hist. Eccl. lib. V. cap. 21

104. Vr. 105. Vr.) Antw. De Kerken van Bohemen in hunne Belijdenisse. cap. XV. stellen den selven onder d'oude Kerk seden, die door gewoonte zijn ingevoerd. Want het is een oud en &c. ——— Konstantijn: wanneerder selfs noch geen een selve Tijd noch Wyse was, om de Gemeente by een te roepen; ook geen eenerleye Tyd noch Wyse, by allen in d'oefeninge der gebeden, gesangen en lessen: also by sommigen de Saterdagh en Sondag beyde; by sommigen een van beiden / by d'eene 's morgens / by d'andere

re 's avonds onderhouden wierd: na 't getuigenis van Sozomenus H. E. l. VII. cap. 19. Dienvolgens heeft Constantinus / so de selve Sozomenus getuigt / l. 1. c. 8. als eerste kristen keiser / daar op een algemeene order gesteld: gebiedende datmen alle weken &c.

105 Vr. 106 Vr. Is de Sondagh dan maar ene menschelike instellinge?

Antw. 't Is geen menschen instellinge / dat men op sekere tijden ter gemeinte vergaderd / en sich tot den Godsdienst ontledigt: alsoo dat van God selv is ingesteld: §. 85 86. Maar welken dagh / dat staat aan de keur en instellinge van de Kerke. §. 92. En so is d'onderhoudinge van den dagh des Heeren van de menschen Gods ingevoerd / niet na d'overleveringe, geboden en leeringen der menschen; maar na Christus. Koloss. 2: 8/ 22. op den grond van Gods gebod / en volgens 't reght van Gods Kerke.

107. Vr. Ben ik dan al &c.

Antw. Ja &c. —— dagh des Heeren; gelijk Johannes den dagh sijner godlike openbaringe noemt / Openb. 1: 10.

106. Vr. 108. Vr. —— Sondaghs geenen Godsdienst pleegde / dewijl God selve niet en seit / doet het juist op sulken dagh?

Antw. Gy moet oordeelen / dat het U van God selve genoegsaam geboden is; wanneer de gelegentheid daar is / om sulk een plight waar te nemen / daar God u in die gelegentheid toe verbind. Gelijk gy ten H. Avondmale gaan moet / als 't gehouden word; om u die gelegentheid niet te laten ontgaan: dewijle God u dien dienst geboden heeft / alschoon dat hy nergens en seit / hoe dikwijls of wanneer.

109. Vr. Maar volght daar uit ook / dat ik mijn eigen werk dan laten moet / en rusten op dien dagh?

Antw. Ja / duidelik: om dat het u &c. —— Waarom ook d'Overheid op dien dagh het werken verbied; gelijk mede op de Biddaghen. In sulk een kristelik gebod gehoorsaamt gy billik d'Overheid / so wel op Biddagen als op Sondagen / en word d'overtreding even swaar gestraft: al ten selfden einde / en op den selfden grond / op dat gy te vryer &c.

110. Vr. Wat segje dan / —— Antw. Die staan &c.

111. Vr. Maar maken &c. Antw. Die Feestdagen &c.

(42) p. in 't midden op 't einde van 't XXIX Hoofdst.

116. Vr. Hoe verstaat gy de verklaringe der Synode van Dordrecht op 't stuk van den Sabbath?

Antw. I. Dat daar in is uitgedrukt het gevoelen niet van alle Gereformeerde Kerken; maar alleenlik van de Nederlandse Leeraars. II. en deselve niet alle: maar alleen die op het Synode tegenwoordig waren; sonder ruggespraak met de Kerken te houden. III. Ook niet eigentlik verklarende / wat hun uiterlik gevoelen was; waarin sy 't samen eens waren / hoewel se buiten dat veel verschilden. IV. Veel min was de mening / om ons altemaal tot op den dagh van heden 52. jaren lang aan dat gevoelen te binden / en de vryheid te benemen / ons in 't ondersoek van dat stuk verder te oefenen; om eindelik de reghte waarheid te vinden: maar so lange tot dat in 't naaste Nationale Synode

node ('t welk sy hoopten dat om de 2 of 3. jaren stond te volgen/na den eisch van de Nationale Synode van Embden 1571. §. 9. Dordrecht 1578. §. 45. en Middelburg/ 1581. §. 35.) over dese quæstie nader ondersoek soude wesen gedaan. V. Niettemin blijkt genoegsaam/ dat het gevoelen hier te voren van my verklaard in genen dele met de 6. provisionele regelen van de gemelde Synode strijd/ welke aldus luiden. I. In het vierde Gobod &c. II. Ceremonieel is geweest ('t gene met de woorden des Gebods is uitgedrukt) de ruste van &c. III. Moreel ('t gene de grond en 't oogmerk des Gebods is) dat een sekere &c. Merkt dat de Synodus geensins segt/ eenen dagh ter weke, of eenen eersten dagh; noch ook dat de ruste in sich selve vereischt word als een deel van den Godsdienst/ maar als een middel om dien te vorderen. IV. De Sabbath der Joden. &c. Siet §. 104. V. dese dagh is zedert &c. §. 104. 105. VI. deselve dagh moet also &c. Siet het selve §. 108. 113. 114. Waaruit volgt / dat die ons gevoelen tegenspreken / die spreken buiten en tegen de Synode / daar sy ons meer aan binden willen als de Synode ooit gedacht heeft / ofte sy selfs willen gebonden wesen.

Op dit alles wat op No. 39, 40, 41. 42. staat, hebben de Gedeputeerden van 't Synode niets aangetekend: maar gewild, dat ik my in 't gemein wat nader soude conformeeren met de *Post-Acta* dat is, NAHANDELINGEN DER NATIONALE SYNODE van Dordreght 1619. Dies heb ik d'eigene woorden van 't Synode ter bequamer plaatsen ingevoegd, volgens dit opstel, daar sy in te vreden waren.

102. Vr. 103. Vr.) Antw. En so was in 't gebod van den Sabbath iet ceremonieel en iets moreel. Ceremonieel is geweest de ruste van den sevenden dagh na de scheppinge; en de strenge onderhoudinge van den selven dagh, die het Joodsche volk besonderlik opgeleid was. Moreel, dat een gesette dagh (of tijd) den Godsdienst zy toegeeigend; en daartoe soveel ruste, als tot den Godsdienst en heilige overdenkinge dessels van noden is: seit het Synodus Nationaal van Dordrecht/ in de 164. Sessie/ art. I. II. III.

103. Vr. 104. Vr.) Antw.) Wat den Sondagh belangt/ &c. Christus en sijne Apostelen &c. maar ook op andere dagen.

104. Vr. 105. Vr. Uit wat reght komtet dan &c.

Antw. Zijnde de Sabbath der Joden afgeschaft, moeten de Kristenen den Sondagh solemnelik heiligen. Dese dagh, is zedert d'Apostelen in d'oude algemeene Kerke altijd onderhouden geweest: seit het gemelde Synode verder aldaar art. IV. en V. Daarom ook de Kerken van Bohemen &c.

105. Vr. 108. Vr. Maar soud ik al veel misdoen/ so ik Sondaghs geenen Godsdienst pleegde/ dewijle Godt niet uitdrukkelik en seit/ doet het juist op sulken dagh?

Antw. Deselve dagh moet alsoo den Godsdienst toegeeigend worden, dat men op den selven moet rusten van alle slaafwerken (uitgesonderd die de liefde en tegenwoordige noodsakelikheden vereischen) mitsgaders van alle sodanige

ret

recreatien, die den Godsdienst verhinderen; luid het VI. en laatst artijkel van het geseide Synodus. Want gy moet oordeelen &c.

109. Vr. 113. Vr. Maar wat houdje van andere &c.

Antw. Daar ben ik mede na mijn beste vermogen aan gehouden. Want de Kerk &c. — en doeter niet toe. Het zy ook wanneer het wesen magh / is 't ons eenigsins mogelik / laat ons d'onderlinge byeenkomsten niet nalaten. Hebr. 10: 25. Maar dit onderscheid &c.

113. Vr. 117. Vr. Hoe verstaat gy etc.

Antw. Weer maar een dagh dunkt my te weinig. De kristen Kerke moet de Joodsche in redelike Godsdienstigheid te boven gaan: alsoo 't light der Genade nu groter is in 't Niew Testament / dan het was in 't Oude. Daarom behoorde onse Sabbath te wesen I. Gedurig etc.

D. D. Deputati Synodi over 't vorenstaande Geschrift tot op den derden dagh geseten hebbende, gaven 't my dus wederom, met hunne aantekeningen, van *approbatur*, *deleatur*, *transeat*, en hier en daar iets uitgedaan of by gedaan of in de plaats gesteld, so alsmen daar nu siet; dan sy hadden in 't Boek self op navolgende plaatsen ook noch dese veranderinge gemaakt.

(1) Pag. 33. VII. 5 Vr.) Antw. Sy zijn goede Engelen geweest.
(2) Pag. 34. —- 20. Vr.) Antw. Men soude mogen seggen / Neen.
(3) Pag. 36. —- 30. Vr. (Antw. Niet geheel / maar ten deele.
(4) Pag. 72. XV. 9. Vr.) Antw. — tusschen God en den gevallen mensch.
(5) Pag. 125. XVI. 8. Vr.) Antw --- also genereerd God sijnen Soon.
(6) Pag. 167. XX. 55. Vr.) Antw. uitgedaan de woorden, dat is / in den tijd van de Wett; en, dat is / in den tijd van den Messias.

Daar beneffens hieldense my noch drie plaatsen voor, die sy aan my self lieten te verklaren; na d'aanwijsinge die sy my van hunne meining deden: gelijk ik dan gedaan hebbe pag. 139. XVIII: 42. Vr. Pag. 240. XXVI. 47 Vr. Pag. 243. XXVI. 58. Vr. so als hier achter in de VERGELYKINGE te sien is.

VER-

VERGELYKINGE

Van de plaatsen, die in 't Boek de VASTE SPYSE enige veranderinge geleden hebben, so als by de GEDEPUTEERDEN van de Synode tot *Franeker* 1672. is goedgevonden.

D'eerste Colom van elke sijde vertoond deselve so als van woord tot woord in den eersten druk gestaan hebben, d'ander so als by den tweeden druk veranderd zijn.

VI. HOOFDSTUK.

Vrag. 11. 19. 38. 39. 45. 46. 47.

I. Druk.	II. Druk.

Bestaat dit Beeld daarin / dat de Mensch ene Siel heeft die een Geest is / gelijk God een Geest is?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. Neen / want dan hadden d'Engelen Gods Beeld noch veel beter; die geheel sonder Lichaam zijn / gelijk God ook is.	Antw. Neen / want dan souden de Menschen / die half Geest half ligchaam zijn / Gods Beeld so wel niet hebben als d'Engelen; die geheel Geest en sonder Lichaam sijn / gelijk

God ook is: Nochtans word den Mensche Gods Beeld alſo eigentlik en noch uitdrukkeliker toegeschreven als den Engelen.

19. Vr. Had Adam dan voor sijnen vall enen Vrijen Wille?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. Ja. Hy konn uit hem selven sinn hebben tot goed te doen: en daarin was hy op aarden gelukkiger als wy nu zijn.	Antw. Ja. Hy konn uit hem selven voornemen om goed te doen: en daar in was hy op aarden gelukkiger als wy nu zijn.

38. Vr. Stond hy doe onder geene Wetten?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. Ja hy toch. Want God was boven hem altijd / en die stelde hem Wetten / daar hy sijn doen na stellen moest: deed hy dat / so soude hy 't houden so als hy 't hadde; maar deed hy 't niet / so was 't uit.	Antw. Ja hy toch. Want God was boven hem altijd / en die stelde hem Wetten / daar hy sijn doen na stellen moest: Hy wist uit hem selven / en hy leerde uit de Natuur / en hy hoorde van God als die met hem sprak / wat hy doen of laten moest.

39. Vr. Wat waren dat voor Wetten?

Antw. Hy wist uit hem selven / en hy leerde uit de Natuur / en hy hoorde van God / als die met hem sprak / wat hy doen of laten moest. En / om sijne gehoorsaamheid te beproeven—

39. Vr. Wasser ook enige besondere Wet / welke paste op den volmaakten staat daar hy doe in was?

Antw. Ja: om syne gehoorsaamheid te beproeven ——

43. Vr. Wasser sulken kraght in dien Boom?

Antw. Ja: gelyker noch wel seer kraghtige kruiden en vrughten zijn / die 's menschen natuur versterken; also was de Vrught van dien Boom voor den eersten Mensche van ongemeene en algemeene kraght; dat —— Gen. 3: 22.

Antw. 't Is waarschynelik / en word nauwelikr van enigen leeraar reght ontkend: dat gelyker noch wel seer kraghtige kruiden en vrughten zijn / die 's menschen nature lighamelik versterken; also de Vrught van dien Boom voor den eersten Mensche geweest is van ongemeene en algemeene kraght: dat —— Gen. 3: 22. Want hoewel de staat des menschen doe veranderde / so en verging noghtans de kraght van dien Boom niet / daar des selfs natuur in bestond: maar alleenlik 't gebruik daar af / (Siet VIII. §. 38.) om als een Teken van Gods wege den Mensche te versekeren van de salige onsterflikheid. Dies te meer voegdet dan / dat die Boom gelijkheid hadde met de sake die daar door soude betekend worden.

45. Vra. Maar hadd Adam geene belofte van hogere Geluksaligheid?

Antw. Dat blijkt niet. Maar doe ging hy hem te buiten / als hy na hoger stond. Ware 't hem beloofd geweest / so had hy'er wel na mogen traghten: ja hy haddet moeten doen.

45. Vr. Maar hadd Adam gene belofte van hemelsche Geluksaligheid?

Antw. Hy was God synen Schepper en weldoender schuldig / dat hy hem diende so veel als hy konde. Daarom ware 't Gods loutere goedheid geweest / den Mensche boven waardije te kronen / en boven verdienste te lonen. Of dat in den Hemel of op d'Aarde geschiedde / was evenveel. De Saligheid bestaat in de gemeinschap met God / die aan geene plaats gebonden is: So lang als de mensche die op Aarde genoeg had / so en hadd hy den hemel niet van doen.

46. Vr. Had Adam ook den Hemel niet konnen verdienen door gehoorsaamheid?

Antw. Neen hy niet: want hy was het God sijnen Schepper en weldoender schuldig / dat hy hem diende so veel als hy konde. Daarom ware 't Gods loutere goedheid geweest / den Mensche boven waardye te kronen / en boven verdienste te lonen. Of dat in den Hemel of op d'Aarde

46. Vr. Was hem dan geen hogere saligheid beloofd / het zy in Hemel of op Aarde?

Antw. Dat segg ik niet. Maar de Wet der beproevinge / Gen. 2: 17. (daar van §. 39.) gaf te kennen / I. Dat den mensche de Dood gedreigd zijnde tot straffe der ongehoorsaamheid / met een het Leven beloofd wierde tot loon der gehoorsaamheid. II. Dat hy gehoorsaam blyvende niet al-

I. Druk.

geschiedde / was evenveel. De Saligheid bestaat in de gemeinschap met God / die aan geene plaats gebonden is: So langh als de mensche die op Aarde genoegh had / so en hadd hy den Hemel niet van doen.

II. Druk.

alleen 't Natuurlik en Geestelik Leven soude behouden / so goed als hy 't hadde: maar ook door ondervindinge God hoe langer hoe nader kennende / en door gedurige oefening in de gereghtigheid en heiligheid beharrende; in de salige gemeinschap met God soude hebben toegenomen. En so verre stond de mensche doe ook onder Belostenissen / en in Verbond met God; dat het hem / wel doende / wel / en langhs so beter soude gaan. Dit noemen vele leeraars een Verbond der Werken voor den val.

47. Vr. Seg nu dan kortelik / in wat Staat was de Mensche voor den Vall?

I. Druk. Antw. Hy dede wat hy soude: hy hadde wat hy woude. Want God had hem so goed en gelukkigh geschapen.

II. Druk. Antw. Hy dede wat hy soude: hy hadd; en kon / so doende / krygen wat hy woude. Want in 't gemein had hem God so goed en gelukkig geschapen. Doch aangaande de besonderheden hier voren verklaard / om so eenigsins af te beelden den staat waaruit wy vervallen zijn / (gelijk hier na den staat waar toe wy hopen te komen: XXIII. §. 40 ens.) daar af word doorgaans met meer waarschijnlikheid als sekerheid gesproken; alsoo 't seer weinigh is / dat ons Moses d'eenigste schryver / daar af verhaalt.

VII. HOOFDSTUK.

Vrage 2. 3. 5. 20. 30. 38.

2 Vr. WAarom segje van schepselen die verstand hebben?

I. Druk. Antw. Om dat de Beesten sonder verstand zijn; en daarom ook niet konnen sondigen.

II. Druk. Antw. Om dat de Beesten sonder verstand zijn; en daar door onbekwaam om eigentlik goed of kwaad te doen.

3. Vr. Waarom kander geene sonde wesen daar geen verstand is?

I. Druk. Antw. Om datter eerst kennis moet wesen van Gods Wett / dewelke is 't gene men weet van Gods wille. Want ——

II. Druk. Antw. Om datter bekwaamheid moet wesen om Gods Wett te verstaan / dewelke is 't gene men weet van Gods wille. Want ——

5. Vr. Zijn de Duivels dan Engelen?

I. Druk. Antw. Sy zijn 't geweest. Engelen &c.

II. Druk. Antw. Sy zijn goede Engelen geweest. Engelen &c.

20. Vr. Wel / kon die vrouw niet denken / dat de Slangen niet spreken en konnen uit henselven?

 Antw

Antw. Neen.

Antw. Men soude mogen seggen/ Neen. Hy was so korts eerst in de weereld gekomen. &c.

30. Vr. Hoe? Heeft Adam Gods Beeld verloren?

Antw. Ja hy. Want God wilde —

Antw. (a) Niet geheel maar ten deele. Want God wilde hem/ door sijn reghtveerdig oordeel/ die heerlijke gaven niet langer toelaten/ als hy &c.

In d'Antwoord op de 38. Vrage.

Dat de Ziel niet meer over 't Lichaam regeert/ om de lusten van 't vleesch te bedwingen; gelijk als 't voor den Vall geweest is: maar &c.

Dat de Ziel niet meer over 't Lichaam regeert/ om de lusten van 't vleesch te bestieren en te bepalen; gelijk als 't voor den Vall geweest is: maar &c.

VIII. HOOFDSTUK.

16. 32. Vrage.

16. Vr. HOe! straft God dan de menschen om meer sonden/ als diese selfs hebben gedaan?

Antw. Ja: Adam was ook strafbaar om onse sonden/ en wy zijn mede strafbaar om Adams sonde. Want Adams sonde is oorsaak van onse sonden; daarom moet hy ook om onse sonden lijden: &c.

Antw. Want Adams sonde is d'oorspronkelike oorsaak van onse sonden; daarom moet hy ook om onse sonden lijden: &c.

32. Vr. Men verneemt nochtans niet/ waar dat de Hell is?

Antw. Ons isser ook niet aan gelegen: (b) hoewel der God plaats genoegh toe heeft in de wijde weereld/ daar ons het tien duisendste deel niet af bekend is. Laat ons veel eer toe sien/ en God bidden/ dat wy 'er nooit en komen.

Antw. Ons isser ook niet aan gelegen: Laat ons veel eer toe sien/ en God bidden/ dat wy 'er nooit en komen.

IX. HOOFDSTUK.

In d'Antwoord op de 36. Vrage.

Antw. I. Paulus seit dat van elk besondere werken; dat ieder van de sijne sal rekenschap geven; maar wy spreken hier van den Middelaar der algemeene verdorventheid. II. Ezechiel &c.

XI. HOOFD-

XI. HOOFDSTUK.

Vrage 9. 25. 26. 35. 36. 46.

9. Vr. Isser meer als een Verbond?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. Neen: daar is anders geen Verbond tusschen God en den Mensche als 't Verbond der Genade: want God en behoeft sich niet te verbinden / of hy wil / &c.	Antw. Neen: daar is anders geen Verbond tusschen God en den gevallen Mensch als 't Verbond der Genade: want God en behoeft sich niet te verbinden / of hy wil &c.

25. Vr. Seg nu besonderlik / hoedanig was 't Verbond met Noach?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. 't Was een Verbond der Nature / daar in dat Menschen en Beesten alle gelykelik begrepen zijn: Gen. 8. 9/ 10. doch gelykelik verder niet / als omse voor enen tweeden Sondvloed en algemeen verderf te bewaren. vers. 11.	Antw. 't Was een Verbond der Nature / daar in de geheele Nature / dat is / Menschen en Beesten alle gelijkelik begrepen zijn: Gen. 9: 9/ 10. doch gelykelik verder niet / als omse voor enen tweeden Sondvloed en algemeen verderf te bewaren. vers. 11. en dat is met den Regenboog / als

een besonder Teken in de gemeen Natuur / bevestigd. vers. 12–17.

26. Vr. So was dit geen Verbond der Genade; ende en hadde geene gemeenschap met Christus?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. Ja trouwen, God deed uit insight van Noahs Offerhande —	Antw. Ja trouwen. So verre het Noah aanging / was 't een besonder bewijs en betoninge van 't Verbond

der Genade; waar op slaat de plaatse Jesa. 54: 9. Want dat God beloofde d'aarde / niet meer met water te bederven / dat deed Hy uit insight van Noahs Offerhande.

In d'Antwoord op de 35. Vrage.

I. Druk.	II. Druk.
— En daarom heet dit ook 't Verbond der Werken of der Wett:	— En daarom heet dit ook 't Verbond der Werken of der Wett: hoewel 't in sich selve niet en verscheelt van

't eenigste Verbond der Genade en des Geloofs —

In d'Antwoord op de 39. Vrage.

I. Druk.	II. Druk.
— Heilighmakinge Ex. 31: 15/ 17. Ezech. 20: 12/ 20.	De twee eerste Tekenen worden van de leeraars gemeinelik Sakramenten genoemd: waar van hier na XXV. §. 51. 6. 7.
46. Vr. Maar in wat saken be-	46. Vr. Maar in wat saken be-

 staat

I. Druk.	II. Druk.
staat eigentlik het onderscheid van 't Oud en Niew Testament?	staat voornamelik het onderscheid van 't Oud en Niew Testament?

XIII. HOOFDSTUK.

46. Vrage.

46. Vr. Waar door word de H. Geest onderscheiden van den Vader en den Soon?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. Dat hy van den Vader uitgaat/ door den Soon; overmits de Soon hem send &c.	Antw. Dat hy van beiden even seer uitgaat/ ten aansien van den oorsprong syner selfstandigheid; doch na order van den Vader uitgaat door den Soon: overmits de Soon hem send &c.

XIV. HOOFDSTUK.

Vrage. 5. 33.

5. Vr. Wat heeft God gemaakt?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. Al watter is buiten God/ het grote Ruim van Hemel en Aarde/ en al wat daar in besloten is:	Antw. Al watter is buiten God/ het grote Ruim des weereldss/ en al wat binnen (c) des selfs palen besloten is:

33. Vr. Hoe door de Natuur?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. God Vader / Soon en H. Geest is onse Vader / door de Scheppinge: want daarom heet de Soon Vader der Eewe, of Vader des weereldss. Jes. 9: 5.	Antw. God Vader / Soon en H. Geest is onse Vader / door de Scheppinge: want daarom heet ook selfs de Soon Vader der Eewigheid. Jes. 9: 5. Dienvolgens is hy noch so veel te meer een Vader van 't gene dat niet eewig is.

XXVII. HOOFDSTUK.

Vrage 8. 43.

8. Vr. Hoe is hy uit Gods Wesen gegenereerd?

I. Druk.	II. Druk.
Antw. Also. Even als de menschen teelen huns gelijk / en deelen 't menschelijk leven aan hunne kinderen; menscheliker wijs: also (d) teelt God synen Soon / en deelt hem mede	Antw. Also. Even als de menschen teelen huns gelijk / en deelen 't menschelijk leven aan hunne kinderen; menscheliker wijs: also (d) genereert God synen Soon / en deelt hem mede

de 't Godlik Leven; godliker wijs: Ec.

mede 't Godlik Leven; godliker wys. Ec.

43. Vr. Wie zijn nu Christus naaste Ouders geweest?

Antw. De Maagd Maria was syne Moeder; en Josef haar ondertrowde Man was sijn (e) Stiefvader. Darom heet Maria de Moeder des Heeren, Luk. 1: 43. Hand 1: 14. en Jesus haar eerst geboren Soon. Luk. 2: 7.

Antw. De Maagd Maria was syne Moeder; en Josef haar ondertrouwde Man was syn (e) Pleegvader: hoewel hy by de Joden dies tijds voor syn Vader gehouden wierd/ Luk. 3: 23. en daarom in syne wandeling op aarde genaamd word Josefs Soon. Luk. 4: 22. Joh. 1: 46. en 6: 42. Doch met goed reght heet Maria de Moeder des Heeren Luk. 1: 43. Hand. 1: 14. en Jesus haar eerstgeboren Soon. Luk. 2: 7.

XVIII. HOOFDSTUK.

42. 43. 50. Vragen.

42. Vr. Heeft Christus nu dien vloek gevoeld/ als hy sterf?

Antw. Ja: maar niet op dat ogenblik/ als de Siel van 't Lichaam scheidde: want doe was 't al over; als hy seide/ Vader, in uwe handen beveel ik mijnen Geest; Luk. 23: 46. en korts te voren had hy geseid/ Het is volbraght. Joh. 19: 30.

42. Vr. Heeft Christus nu dien vloek niet eer gevoeld; als wanneer hy sterf?

Antw. Ja: den ganschen tijd sijns levens op aarde; maar insonderheid op 't einde/ terwijl hy aan 't kruis hing/ dat den vloek betekende: want daar is geschreven, vervloekt is een iegelik die aan 't hout hangt. Gal. 3: 13. uit Deut. 21: 23. Aan dat vervloekte hout droeg Christus den ondraagliken last van den eewigen Vloek over onse sonden/ als hy riep met ene grote stemme: Myn God, myn God, waarom hebt gy my verlaten? Matt. 27: 46. Marc. 15: 34. tot op dat ogenblik/ als de Siel van 't Lighaam scheidde: en hy seide/ Vader, in uwe handen beveel ik mynen Geest; Luk. 23: 46. en korts te voren hadde geseid/ Het is volbraght. Joh. 19: 30.

43. Vr. Wanneer dan?

Antw. Terwijl hy aan 't kruis hing/ dat den vloek betekende; want daar is geschreven, vervloekt is een iegelik die aan 't hout hangt. Gal. 3: 13. uit Deut. 21: 23. Aan dat ver-

43. Vr. Was hy dan van God verlaten?

Antw. Ja hy/ voor dien tijd: wat had hy anders te klagen? En dat moest ook wesen: want/ hoe soude hem God op dien tijd enige de minste gunst hebben getoond/ als hy synen

vloekte hout droeg Christus den ondraagliken last van den eewigen Vloek over onse sonden / als hy riep met ene grote stemme, Myn God, myn God, warom hebt gy my verlaten? Matt. 27: 46. Mar. 15: 34.

nen Toorn tegen onse sonden / op 't alderhevigst brandende / gevoelde? Selfs de Sonne weigerde hem doe sijn licht / Matt. 27: 45. Marc. 15: 34. Luk. 23: 44.

51. Vr. In wat staat was Christus doe?

Antw. In den staat der Doden / en onder de maght des Doods; daar hy voor enen tyd van God onder gelaten is: Hand. 2: 27/ 31. dat word volgens den Hebreewschen en Grieken stijl verstaan / door de woorden Nedergedaald ter Helle, of ten grave:

Antw. Gelijk in ons Geloof staat / hoewel het nergens so te lesen is in Gods Woord.

XIX HOOFDSTUK.

In d'Antwoord op de 68. Vrage.

Door 't geloof worden onse kwade werken uitgedaan / en onse onvolmaakte deugden voor volmaakt erkend. Siet XXIV. Hoofdst. Siet Joh. 3: 16/ 36.

Door 't geloof worden onse kwade werken uitgedaan / en d'onvolmaaktheid onser deugden over 't hoofd gesien. Siet XXIV. Hoofdst. Siet Joh. 3: 16/ 36

XX. HOOFDSTUK.

Vrage 10. 55.

10. Vr. Konje daar uit enigsins bewysen / dat de H. Geest God is?

Antw. Geen beter bewijs in de gansche H. Schrift. Want I. &c. III. Gelijk de geest des menschen self mensch is / also is Gods Geest ook selve God. IV. &c.

Antw. Ja / veelsins / en dat seer kraghtelik. Want I. &c. III. Gelijk de geest des menschen tot het wesen van den mensche behoort / die uit twe delen bestaat; also behoort ook Gods Geest tot het wesen des ondeilbaren Gods. Volgens dien moet de Geest God zijn. IV. &c.

God wesen selfs / en also wesentlik

In d'Antwoord op de 55. Vrage.

—noch in dese eewe, dat is / in den tijd van de Wett / noch in de toekomende, dat is / in den tyd van den Messias: (f) daar anders de ge-

—noch in dese eewe, noch in de toekomende; (f) daar anders de genade veel groter soude wesen. Jer. 31: 34. Matt. 12: 31/ 32. Marc. 3: 28/

nade

genade veel groter soude wesen. Jer. 31: 34. Matt. 12: 31/ 32. Marc. 3. 28. 29. Luk. 12: 10.

29. Luk. 12: 10.

XXI. HOOFDSTUK.

In d'Antwoord op de 21. Vrage.

Jakob heb ik lief gehad, en Esau hebb ik gehaat. v. 13. dat was te seggen: Jakobs nakomelingen heb ik meerder liefde bewesen als Esaus; dewijl ik d'Israëlyten tot mijn volk heb aangenomen/ en d'Edomyten niet.

Jakob heb ik lief gehad, en Esau hebb ik gehaat. v. 13. dat was te seggen: Jakob en syne nakomelingen heb ik meerder liefde beweesen als Esau met de synen; dewijl ik d'Israelyten tot myn volk heb aangenomen/ en d'Edomyten niet.

XXIV. HOOFDSTUK.

Vrage 36. 37. 42. 43. 44. 45. 46. 47

36. Vr. Maar den eenen tijd segje/ door 't Gelove; en dan wederom/ uit het Gelove: Heeft dat seggen ook onderscheid?

Antw. Ja: nademaal God de Besnydenis (dat is/ de Joden) reghtveerdigt UIT het Gelove, en de Voorhuid (dat zijn de Heidenen) DOOR 't Gelove. Rom. 3. 30.

Antw. Ja: nademaal God de Besnydenis (dat is/ de Joden) reghtveerdigt UIT het Gelove, en de Voorhuid (dat zijn de Heidenen) DOOR 't Gelove; Rom. 3: 30. Wanneer een van die beide spreekwysen alleen staat so heeft UIT en DOOR eenerleijen sin: maar hier voegtse d'Apostel beide by malkanderen/ om eene sake tweesins uit te drukken; en te tonen/ dat de Joden gereghtveerdigd zijn UIT kraght van vorige belostenissen/ (Rom. 9: 4/ 5.) die sy geloofden dat nu vervuld waren: maar de Heidenen DOOR de gehoorsaamheid des geloofs; Rom. 16: 26. sonder voorgaande Belostenissen/ waar uit sy sulk een reghtveerdigheid souden hebben konnen leeren Efes. 2: 12. Dus word deselfde reghtveerdigmakinge verscheidelik aangemerkt/ ten aansien van 't onderscheid der Personen die gereghtveerdigd worden.

37. Vr. Hoe sal ik dat verstaan?
Antw. Paulus leert/ dat God syne Reghtveerdigheid in Christus op twee verscheidene tyden betoont. d'Eerste is ene betoninge van &c.

37. Vr, Isser ook in den Tyd enig onderscheid?
Antw. Ja. Paulus leert/ dat God sijne Reghtveerdigheid in Christus op twe verscheidene tijden betoont. D'eerste is ene betoninge van &c

42. Vr. Maar geloofdense op eene wijse als wy?

I. Druk.

Antw. Neen: Sy de Beloftenissen van de Wett; wy de Tijdingen van het Euangelium. X. §. 18/ 19. ens. 57. Ec.

II. Druk.

Antw. Neen: Sy de Beloftenissen van 't Evangelium onder de bedieninge van de Wett; wy de Tijdingen van 't Euangelium na de verbullinge. X. §. 18/ 19. ens. 57. Ec.

43. Vr. Worden wy dan op ene betere en volmaaktere wijse gereghtveerdigd als sy?

I. Druk.

Antw. Ja. Hoewel wy niet reghtveerdiger verklaard worden als sy; nochtans heeft de Reghtveerdigmakinge in 't Niew Verbond meerderen nadruk als in 't Oude. Want doen heeft God de sonden verdragen; maar nu vergeven. Rom. 3: v. 25.

44. Vr. Wat onderscheid siet gy tusschen de Verdraagsaamheid en de Vergevinge?

Antw. So veel als tusschen borgen en kwijtschelden. Siet XI. §. 44/ 45/ 46.

45. Vr. Hoe? borgde God ons de sonden onder 't Oud Testament?

Antw. Ja. God had doe/ so te seggen/ noch een Handschrift dat tegen ons was, in een lastig jok (Hand. 15: 10.) der Insettingen van uitterlijken Godsdienst bestaande; 't welk, segg ik, eniger wyse ons tegen was: Kol. 2: 14. want daar door bekende Gods volk/ datse sondaars waren. Heb. 10: 3. Rom. 3: 20. Maar deselve Wett Ec.

46. Vr. Doet hy nu noch beter?

Antw. Ja: Christus self gekomen zijnde heeft voor alles voldaan; en also/ by manier van spreken/ dat Handschrift uitgewischt, uit het midden weghgenomen, en aan 't kruis genageld. Kol. 2: 14. Dienvolgens verklaart ons God nu opentlik voor reghtveerdig/ alle onse misdaden vergevende. v. 13.

II. Druk.

Antw. Ja. Hoewel wy niet reghtveerdiger verklaard worden als sy; nochtans heeft de Reghtveerdigmakinge in 't Niew Verbond meerderen nadruk als in 't Oude. Godt had doe/ so te seggen/ noch een Handschrift dat tegen ons was, in een lastig jok (Hand. 15: 10.) der insettingen van uiterliken Godsdienst bestaande; 't welk, segg ik, eniger wyse ons tegen was: Kol. 2: 14. want daar door bekende Gods volk/ datse sondaars waren. Hebr. 10: 3. Rom. 3: 20. Maar deselve Wett Ec.

44. Vr. Doet hy nu noch beter?

Antw. Ja: Christus selfs gekomen zijnde/ heeft voor alles voldaan; en also/ by manier van spreken/ dat Handschrift uitgewischt, uit het midden weghgenomen, en aan 't kruis genageld. Kol. 2: 14. Dienvolgens verklaart ons God nu opentlik voor reghtveerdig/ alle onse misdaden vergevende. v. 13. uit kraght der betalinge die door Christus geschied is. Want daarom is hy de Middelaar des Niewen Testaments. Hebr. 9: 15. en 12: 24.

45. Vr. Wasser dan geen ware Reghtveerdighmakinge in 't Oude Testament?

Antw. Jmmers ja: also den gelovigen Vaderen hunne sonden waarlik ver-

vergeven. Jes. 43: 25. Num. 23: 21. Psal. 103: 3. en diesvolgens de reghtveerdigheid wierd toegereekend sonder de werken: gelijk Paulus Rom. 4: 6/7/8. Davids woorden Psal. 32: 1/2. verklaart.

46. Vr. Wat onderscheid isser dan?

Antw. Als de Reghtveerdigmakinge des Ouden Testaments vergeleken word by die van 't Niewe/ dan bevind sich dese laatste so veel uitneemender/ dat die eerste daar by voor geen reghtveerdigmakinge gerekend word. Want doe vergaf God sijnen volke de sonden/ (g) onder versekeringe van toekomende betalinge: maar nu onder absolute quitantie/ van ene betalinge die al geschied is. En de H. Geest getuigtet ons ook. Heb. 10: 15. Siet Jer. 31: 31–34. vergel. met Heb. 10: 18.

47. Vr. So mogen wy nu noch beter gerust wesen op de Reghtveerdigmakinge/ als in tijden van de Wett?

I. Druk	II. Druk
Antw. Dat is so ——— door onsen Heere Jesus Christus. Rom. 5: 1.	Antw. Dat is so ——— door onsen Heere Jesus Christus; om dat Gods liefde in onse herten uitgestort is, door sijnen Geest dien hy ons heeft gegeven. Rom. 5: 1/5.

Niet der dienstbaarheid wederom (gelijk het doe was) tot vreese: maar den geest der aanneeminge tot kinderen, door welken wy Abba, Vader, roepen; Rom. 8: 15. met vrymoedigheid, met een waarachtig hert, in volle versekerdheid des geloofs. Heb. 10: 19/22.

XXV. HOOFDSTUK.

In d'Antwoord op de 29. Vrage.

I. Druk	II. Druk
Maar gedurig bleef'er de Besnijdenis, van Abrahams tijden af; Gen. 17. en sint Israels uitgang uit Egipten/ het Pascha Exod. 12. en de Sabbath, Exod. 16: 23/29. die alleruitdrukkelijxt een (h) Sakrament genaamd word. Exod. 31: v. 13/17. Ezech. 20: 12/20.	Maar geduurig bleef 'er de Besnydenis, van Abrahams tijden af: Gen. 17. en sint Israels uitgang uit Egipten / het Pascha; Exod 12. en de Sabbath, Exod. 16: 23/ 29. die ook uitdrukkelijk een (h) Teken des Verbonds genaamd word. Exod. 31: 13/ 17. Ezech. 20: 12/ 20.

XXVI. HOOFDSTUK.

Vrag. 15. 34. 40. 41. 42. 47. 57. 58 62. 69.

In d'Antwoord op de 15. Vrage.

I. Druk	II. Druk
Maar nu wy kristen Overheden hebben / die Armevoogden stellen konnen; so soude men dit Amt in de Gemeinte missen konnen: hoewel 'tyders	Maar nu wy kristen Overheden hebben / die Armevoogden stellen konnen: so souden deselve sullen ordre konnen houden over alle armen in hun

I. Druk: 't yders amt is dat wy goed doen aan allen, maar allermeest aan de huisgenoten des geloofs. Gal. 6: 10.

II. Druk: in hun gebied / daar die van de Gemeinte met onder begrepen waren / datmen voor deselve in 't besonder geen Diakenen behoefde: Hoewel 't hier te lande so niet besteld is / dat wy sonder deselve konnen wesen. Ondertusschen blijftet altijd en over al yders amt / dat wy goed doen aan allen, maar allermeest aan de huisgenoten des geloofs. Gal. 6: 10.

34. Vr. Maghmer ook wel Vrouwen toe gebruiken?

I. Druk: Antw. Tot de lighamelike diensten wel: §. 15. Maar met de geesteliken is 't anders gelegen: het zy regeeringe/het zy bedieninge; beide past den vrouwen niet? immers alser manmannen zijn. Dat dan de vrouwen &c.

II. Druk: Antw. Tot de lighamelike diensten wel; §. 15. Maar met de geesteliken is 't anders gelegen: het zy regeeringe/ het zy bedieninge; beide past den vrouwen niet. Dat dan de vrouwen &c.

40. Vr. Wat wilje dan seggen? Soudemen 't dopen en 't prediken mogen scheiden? en soude iemant predikant / ouderling en diaken zamen mogen wesen?

I. Druk: Antw. Waarom niet? als 't de gelegentheid van de Gemeinte so vereischte: als maar niemant iet doet / of hy moeter van de Gemeinte toe gesteld zijn; het sy voor een tijd / het zy voor altijd. Want het gene God niet bepaald heeft / &c.

II. Druk: Antw. Immers niet / so veel de gelegentheid onser Kerken in 't besonder aangaat. Doch in 't gemein moetmen besorgen / dat niemant iet doe / of hy moeter van de Gemeinte toe gesteld zijn; het zy voor een tijd/ het zy voor altijd. Want het gene God niet bepaald heeft / &c.

I. Druk: 41 Vr. Maar als d'Overigheid kristen is / soude die de kerkelike amten niet aan haar selfs mogen houden?

Antw. Neen. Want dat iemant meer of min is na de weereld / dat heeft in Gods Gemeinte geen plaats: Daar en is Joode noch Griek, daar en is noch dienstbare noch vrye, daar en is geen man noch wijf: want gy alle zyt een in Christus Jesus. Gal. 3: 28. Is een Overigheid gelovig; so is hy daar door een lidmaat van de Gemeinte/ gelijk een ander / en niet meer. Maar kiest de Gemeinte een Regent tot Predikant of Ouderling of Diaken / en is hy bekwaam om 't beide te bedienen; 't is hem so na als een ander / en niet nader.

II. Druk: De nevenstaande 41. Vr. en Antw. is geheel uitgelaten.

I. Druk: 42. Vr. Soude nochtans d'Overigheid het reght niet hebben om de Kerken-dienaars te beroepen?

Antw. Ook niet: want myn Koningrijk, seit Christus / is van dese weereld niet. Joh. 18: 36. De Burgerlike regeering en de kerkelike zijn gescheiden. Draagt de Gemeinse haar reght op aan de Kristen Over-

II. Druk: 41. Vr. Soude nochtans d'Overigheid etc.

Antw. Ook niet: want myn Koningrijk!, seit Christus / is van dese weereld niet: Joh. 18: 36. De Burgerlike regeering en de kerkelike zijn gescheiden. Doch de Gemeinte / by wie 't oorspronkelik reght van kiesinge

heid / in welker land of gebied sy burgers zijn ; dat kan geschieden. Sonder dat heeft d'Overheid niet meer te seggen als een ander. Was 't so in 't Oud Testament/ 't had daar een ander bescheid ; in 't niewe vinden wy 't so niet.

47. Vr. Als d'Overheden van de Predikanten stellen / met wat reght doense dat?

ge staat / kan 't bewind daar af toelaten of toestaan of opdraagen / aan de Kristen Overheid / in welker land of gebied sy burgers zijn ; so wel als aan andere lidmaten / die bekwaam en dienstig zijn om dat reght te gebruiken. Sonder dat heeft d'Overheid niet meer te seggen als een ander. Want de Regenten hebben so veel maghts als 't volk hen geeft / en so voorts uit d'Antw. op de 47 Vr. na den 1. druk.

Antw. Met geen godlik reght altoos : want God heeft dat niet aan d'Overheden deser weereld / maar aan de Gemeinte gelaten. Doch de Gemeinte kan daar in te vreden zijn / of die maght aan d'Overheid toelaten / of opdragen / wanneer 't kristen Overheden zijn. Want de Regenten hebben so veel maghts als 't volk hen geeft &c.

57. Vr. Hebbense sonder onderscheid over malkanderen te seggen / of komtet alleen sommigen toe datse over anderen staan?

Antw. Gods Woord heeft dat niet bepaald. De Gemeinten mogen daar in sulken ordre stellen als hen best voegt / tot gemeene stightinge : want op d'eene plaats dientet dus beter / op d'andere so. Daarom ook by de hedendaagse Kristenheid / en selfs by de Gereformeerden geen eenderleije stijl gevolgd word.

55 Vr. Hebbense sonder onders. &c.

Antw. Gods Woord heeft dat niet bepaald. De Gemeinten mogen daarin sulken ordre stellen als hen best voegt / tot gemeene stightinge : want op d'eene plaats dientet dus beter / op d'andere so. Na verloop van de tijden der Apostelen raakten eertijds allenx alle Kristen Kerken van de gansche weereld onder vijf Patriarchen, &c. uit d'Antw. op de 58 Vr. na den 1 druk, die hier in versamelt.

58. Vrag. Welke is d'oudste en gebruikelikste wyse van kerkelike Regeering?

Antw. I. Dat ieder kerk enen Bisschop of Opsiender heeft / die 't hoofd van d'andere Opsienders is / waaruit de Kerkenraad bestaat. II. Een Ertzbisschop of Opperbisschop heeft over verscheidene andere Bisschoppen te seggen. III. Metropolitaan is de Bisschop van de hoofdstad / daar alle Bisschoppen van dat landschap onder staan. IV. Patriach of Ertzvader is de gene die over de samentlike Bisschoppen / Erzbisschoppen en Metropolitanen van enige landschappen te seggen heeft : en op die wyse raakten eertijds allenx alle Kristen Kerken van de gansche weereld onder vyf Patriarchen &c.

62. Vr.) Antw. —— Sommigen hebben alle Predikanten en Opsienders neffens malkanderen gelijk gemaakt : so is 't hier in Nederland / en by de Gereformeerden in Vrankrijk.

59. Vr.) Antw. —— Sommigen hebben —— Vrankrijk. Wy moeten ons eigene kerkelike regeeringe voor onse kerken best keuren ; doch daarom andere niet verwerpen.

69. Vrag. Hoedanig was hunne Commissie of Last?

Antw. Christus droeg sijne Commissie in 't besturen sijner Kerk aan de Apostelen over / &c.

66. Vr. Hoedanig &c.

Antw. Christus droeg sijne Commissie in 't uiterlik besturen sijner Kerk aan de Apostelen over / &c.

't Getal der Vragen dus veranderd.

43. 44. 45. 46. Vr. — 42. 43. 44. 45 Vr.

47. Vr. Als d'Overheden &c. — (vernietigd)

48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57 Vr. — 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55 Vr.

58 Vr. Welke is d'oudste &c. — (vernietigd)

59. 60. 61. Vr. — 56. 57. 58 Vr.

Van daar voort tot aan 't einde toe, 't getal 3 minder als in den eersten Druk.

XXVII. HOOFDSTUK.

Vrage 27. 82. 83. 84. 85.

27. Vr. Wat verstaat hy daar door?

Antw. Gelijk hy 't self verklaart: d'oude Mensch, dat is / de vorige wandeling, die bedorven word door de begeerlikheden der verleidinge. &c.

Antw. Gelijk hy 't self verklaart: d'oude Mensch, dat is / aangaande de vorige wandelinge des menschen verdorvene nature / die bedorven word door de begeerlikheden der verleidinge. &c.

82. Vr. Maar vermitser driederleye Wetten zijn; tot welke van de drie brengt gy de Tien Geboden?

Antw Tot geen van allen; maar tot alle drie: meest echter tot de Sedelike Wet; die niet alleen de grond / maar self het pitt en mergh is van d'andere beiden. Matt. 22: 30. Marc. 12: 30. &c.

Antw. Als mense 't samen by malkanderen neemt / so behorense tot geen van de drie in 't besonder; maar tot alle drie te samen: meest echter tot de Sedelike Wet; die niet alleen de grond / maar self het pitt en mergh is van d'andere beiden. Matt. 22: 30. Mark. 12: 33. &c.

83. Vr. Blijktet ook uit de Tien Geboden / datse niet alleenlik op de Seden sien?

Antw. Ja / alsmer sleghts wel op lett. Want I. Sy spreken ten meerendeele maar van d'uiterlike gehoorsaamheid; so als door de Ceremonien en de Politijke Wet voegelixt konde in train gehouden worden: maar de Sedelike Wet dringt &c.

Antw. Ja / alsmer sleghts wel op lett. Want I. Hoewel d'eisch deser geboden sich uitstrekt tot de plighten van innerlike geestelike heiligheid: nochtans / so als de woorden liggen / spreken deselve ten meerendeele van d'uiterlike gehoorsaamheid; voor so veel die door de Ceremonien en de Politike Wet voegelixt konde in train gehouden worden. Maar de Sedelike Wet dringt &c.

84. Vr. Waar mede soud gy bewijsen dat Gods meininge &c.

I. Druk.

Antw. I. Om dat Christus de Hoofdsomme van de geestelike en sedelike Wett in andere woorden begrijpt / die van God self op Horeb niet zijn uitgesprooken. Matth. 22: 36/37. Marc. 12: 28/29. Luk. 10: 25/26. II. Om dat de Tien Geboden in sich selve gesteld worden tegen 't Euangelium; waar door sy vernietigd zijn / en tot ons niet behooren. Hebr. 12: 18-27. III. Om dat de Tien woorden zijn de woorden des Verbonds. Deut. 10: 4. en 5: 2. dat &c.

II. Druk.

Antw. I. Om dat Christus de Hoofdsomme van de geestelike en sedelike Wett in andere woorden begrijpt / die van God self op Horeb niet zijn uitgesprooken. Matth, 22: 36/37. Marc. 12: 28/29. Luk. 10: 25/26. II. Om dat de Tien woorden zijn de woorden des Verbonds, Deut. 10: 4. en 5: 2. dat &c.

85. Vr. Waar toe dan dese Tien Geboden &c.?

I. Druk.

Antw. I. Waarom dat alle d'andere geboden ook op die wijse niet uitgesproken zijn / daar van was des volx verslagentheid d'oorsake. Exod. 20: 19. Deut. 5: 23-28. Hebr. 12: 18-22. (i) II. Dat dese in steenen Tafelen beschreven zijn / gaf te kennen / datse so lange duren souden als die Tafelen duurden &c. III. Dat de Tien Geboden in d'Arke des Verbonds gelegd zijn / gaf te kennen / datse van eenerleye nature waren als die Arke &c.

II. Druk.

Antw. Leest daar van / 't gene verhaald word Exod. 20: 19. Deut. 5: 23-28. Hebr. 12: 18 —— 22. Voorts I. Dat dese in steenen Tafelen beschreven zijn / gaf geen langer duursaamheid te kennen als so lange de Tafelen duurden: &c. II. Dat de Tien Geboden in d'Arke des Verbonds gelegd zijn / gaf niet te kennen datse van beter nature waren / als die Arke en dat Verbond / dat is / vergankelijk: maar de Wet der Seden blijft altijd.

XXXVIII. HOOFDSTUK.

In d'Antwoord op de 47. Vrage.

I. Druk.

Indien God toe laat / datter sich een bose geest onder mengt / tot beproevinge van den mensche: so moet men doen als Job en Paulus, doe die betoverd waren; Job 1. en 2 Kor. 12: 7/8/9. onsen toevlucht nemende tot ens.

II. Druk.

Indien God toelaat / datter sich een bose geest onder mengt / tot beproevinge van den mensche: so moet men doen als Job en Paulus, doe die van den Satan geplaagd waren; Job 1. en 2. en 2. Kor. 12: 7/8/9. onsen toevlught nemende tot ens.

XXIX. HOOFDSTUK.

Vrage 31. 84. 85. 86. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 111. 115. 116

31. Vr. MAar genomen dat wy de reghte Beeldenissen van sommige Heiligen konden hebben / &c.

Antw.

Antw. 't Is waar/ 't soude (k) niet kwalik gedaan zijn/ maar nochtans onvoorsightelik. Want &c.

Dit is niet in den eersten druk.

Antw. Ja/ 't soude (k) qualik gedaan zijn. Want &c.

85. Vr. Hoe verklaart de Catechismus het vierde Gebod?

Antw. 't Is eigentlik geen verklaringe/ maar een toepassinge van dat gebod op de pligten die Kristenen schuldig zijn: en dat uit kraght van den Grond daar 't op rust/ en 't Oogmerk van den Wetgeever.

85. Vr. 86. Vr. Welk is de grond van 't Vierde Gebod?

Annw. Datter bestemde Tyden moeten zijn om God te dienen. Want alles heeft enen bestemden Tijd, en alle voornemen onder den Hemel heeft sijnen Tijd. Pred. 3: 1.

Antw. Eerstelik / dat de kerkendienst en de Scholen (gelijk de Catechismus seit) t'allen tijden moeten onderhouden worden. Voorts / datter bestemde Tyden moeten zijn om God te dienen. Want alles &c.

86. Vr. 87. Vr. Maar wat is Gods oogmerk daarin geweest?

Antw. Om sijn volk Israel voor te schrijven / datse onderscheid maken moesten in de dagen der weke; gebruikende de Ses eersten om te werken / en den Sevensten of laatsten om te rusten: gelijk de woorden uitdrukkelik te kennen geven.

Antw. I. So veel 't uiterlik aangaat / was't hem besonderlik te doen / om sekeren Tijd en uitwendige wyse te bepalen / na den eisch van 't Oude Testament: en volgens dien is de sin / om sijn Volk Israel voor te schrijven / datse onderscheid maken moesten in de dagen der weke; gebruikende de Ses eersten om te werken / en den Sevensten of laatsten om te rusten; gelijk de woorden uitdrukkelik te kennen geven. Doch belangende den inwendigen geesteliken godsdienst / 't was om dien met een door dat uiterlike af te beelden: So dat het innerlike in dien sin hier mede voor altoos geboden word. En so was in 't vierde Gebod iet Ceremonieel, en iet Moreel. Ceremonieel is geweest de ruste van den sevenden dagh na de Scheppinge, en de strenge onderhoudinge van den selven dagh, die den Joodschen volke besonderlik opgeleid was. Moreel, dat een sekere en gesette dagh (of tijd) den Godsdienst zy toegeeigend; en daar toe so veel ruste, als tot den Godsdienst en heilige overdenkinge desselfs van noden is: seit het Synodus Nationaal van Dordrecht 1619. Sess. 164 §. I. II. III.

103. Vr. 104. Vr. Nu dan / de wyle wy met ons Kristenen God ook dienen moeten / &c.

Antw. Dat leestmen nergens: en moester nochtans wel duidelik geschreven staan/ indien wy sekeren dagh souden onderhouden moeten uit kraght van een goddelijk gebod. Onsekere gissingen gelden hier niet: gissen doet

Antw. Overmits d'Overdenking en Prysinge van Gods werken so wel op enen anderen dagh als op den sevensten geschieden kan; gelijk God uit oorsaken na die eerste tijden gevoegd den sevenden dagh tot den dienst bescheiden heeft;

missen. Christus en d'Apostelen zijn wel met de Gelovigen vergaderd geweest &c.

heeft; also heeft hy naderhand, uit oorsaken die op de tijden pasten in welken de Messias verschenen was, die wet afgeschaft, en aan de gemeinte vry gelaten andere dagen te kiesen: segt Ursinus *in Opusc. Theol. in IV. præc.* Wat nu den Sondagh belangt: de Saligmaker noch d'Apostelen hebben dien door geenerhande wet geboden t'onderhouden. Want d'Apostelen hadden niet voor om iets van de vierdagen te ordonneeren: maar om ons de reghte wijse van leeven en van de godsaligheid voor te schrijven, schrijft Socrates/ *Hist. Eccl. lib v. cap.* 21. Christus en d'Apostelen zijn wel met de Gelovigen vergaderd geweest &c.

104. Vr. Hoe komtet dan/ datmen nu over al den Sondagh onderhoud?

Antw. 't Is een oud en algemeen gebruik van de Kristen Kerke/ 't welk sich meest geopenbaard heeft ten tijden van den groten Keiser Konstantijn: die Kristen zijnde een gebod uitgaf/ dat men alle weeken twee naamkundige dagen tot den gemeenen Godsdienst besteeden soude; den Vrijdagh op welken onse Saligmaker gestorven is/ en den Sondagh/ op welken hy verreesen is. En op datter geen belet moghte zijn/ so verbood hy op die dagen eenig ander werk te doen. Maar de Vrydagh is allenx uit het gebruik gekomen: de Sondagh alleen is in't gebruik gebleven.

104. Vr. Uit wat reght komtet dan/ datmen nu over al den Sondagh onderhoud?

Antw. Zijnde de Sabbath der Joden afgeschaft, moeten de Kristenen den Sondagh solemneelijk heiligen. Want dese dagh is zedert d'Apostelen in d'Algemeene Kerk altyd onderhouden geweest, seit het gemelde Synode verder aldaar § IV. en V. Daarom ook de kerken van Bohemen in hunne Belydenisse cap. 15. den selven dagh stellen onder d'oude Kerkseden, die door gewoonte zijn ingevoerd. Want het is een oud en algemeen gebruik van de Kristen Kerke/ 't welk sich meest geopenbaard heeft ten tyden van den groten Keiser Konstantijn: wanneerder self noch geen eenerleije Tijd noch wijse was om de Gemeinten by een te roepen; ook geen eenderleije Tijd noch wijse by allen in d'oefeninge der gebeden, gesangen en lessen: also by sommigen de Saterdagh en Sondagh beide/ by sommigen stechs een van beiden/ by d'eene 's morgens/ by d'anderen 's avonds onderhouden wierd; na't getuigenisse van Sozomenus *H. E* / VIII. c 29. Dienvolgens heeft Constantinus/ (so deselve Sozomenus getuigt) als eerste Kristen Keiser/ daarop een algemeene ordre gesteld: gebiedende dat men alle weeken twee naamkundige dagen tot den gemeenen Godsdienst besteeden soude; den Vrijdagh op welken onse Saligmaaker gestorven is/ en den Sondagh/ op welken hy verreesen is. *Euseb. de Vita Const. l.* IV. *c.* 18. En op datter geen belet moghte zijn/ so verbood hy op die daghen enig ander werk te doen. Maar de Vrijdagh is allenx uit het gebruik gekomen: de Sondagh alleen is in 't gebruik gebleven.

105. Vr. Is de Sondagh dan maar een menschelike instellinge?

Antw. 't Is geen menschen instellinge / dat men op sekere Tijden ter gemeinte vergadert / en sich ten Godsdienst ontledigt; alsó dat van God selfs ingesteld is. §. 85, 86. Maar welken dagh / dat staat aan de keur en instellinge van de Kerke. §. 104. En so is d'onderhoudinge van den dagh des Heeren van de menschen Gods ingevoerd: niet na d'overleveringen, geboden en leeringen der menschen; maar na Christus, Kol. 2: 8/ 22. op den grond van Gods gebod en volgens 't reght van Gods Kerke.

105. Vr. Wel als 't maar menschen instelling is / ben ik dan al aan dien dagh gehouden?

Antw. Ja: niet om des daghs wille; maar om des Heeren wille. 't Is de dagh des Heeren: Openb. 1: 10. niet om dat hy van den Heere is ingesteld; maar &c.

106. Vr. Maar soud ik al veel misdoen / so ik Sondaghs werkte / dewijle God selve dat niet verboden heeft?

Antw. Gy behoort evenwel uw werk dan staan te laten. I. Om dat het u beletten soude Gods werk te doen. Jes. 58: 13. II. Om dat het u d'Overigheid ten selve einde verbied. Want op Biddagen werkt gy ook niet / om dat d'Overigheid sulx niet toelaat: en dat geschied mede / op dat gy te vryer en t'yveriger uwen God meught dienen.

106. Vr. Ben ik dan al aan dien dagh gehouden?

Antw. Ja: niet om des daghs wille; maar om des Heeren wille. 't Is de dagh des Heeren; gelijk Joannes den dagh sijner godlike openbaringe noemt: Openb. 1: 10. niet om dat hy van den Heere is ingesteld; maar &c.

107. Vr. Maar soud ik al veel misdoen / so ik Sondaghs geenen godsdienst pleegde; dewijle God selve niet uitdrukkelik en seit / doetet juist op sulken dagh?

Antw. Ja: want gy moet oordelen dat u sulx van God selve genoegsaam geboden is; wanneer de gelegentheid daar is / om sulken plight waar te neemen / daar u God toe verbonden heeft: Gelijk gy ten H. Avondmale gaan moet als 't gehouden word / om u die gelegentheid niet te laten ontgaan: dewijle God u dien Dienst geboden heeft; schoon dat hy nergens daar van seit / hoe dikwijls of wanneer dat men 't houden sal.

108. Vr. Maar volgt daaruit ook / dat ik mijn eigen werk dan laten moet / en rusten op dien dagh?

Antw. Ja / duidelik. Want het u beletten soude van Gods werk te doen. Deselve dagh moet dan alsoo den Godsdienst toegeeigend worden, datmen op denselven ruste van alle slaafwerken; (uitgesonderd degene die de liefde en tegenwoordige noodsakelikheid vereischen) mitsgaders alle sodanige recreatien, die den Godsdienst verhinderen: luid het VI. en laatste art. van 't meergemelde Synodus. Waarom ook de Overheid op dien dagh het werken verbied / gelijk mede op de Biddagen. In sulk een kristelijk bevel gehoorsaamt gy billik d'Overheid / so wel op Biddagen als op Sondagen; en by d'Overheden word d'overtreeding even swaar gestraft: al ten selven einde / op dat gy te vryer en t'yveriger uwen God meugt dienen.

109. Vr. Maar wat segje van andere dagen in de week alsser gepredikt word?

Antw. Daar ben ik van Gods wegen even seer aan gehouden / als aan den Sondagh: want de Kerk is de Kerk / de Gemeente is de Gemeente / &c.

110. 111. 112. Vr. Is niet in den eersten druk.

111. Vr. Maar wat segje van &c.

Antw. Daar ben ik mede / na mijn best vermogen aan gehouden: want de Kerk is de Kerk / de Gemeente is de Gemeente / &c.

112. 113. 114. Vr. &c.

115. Vr. Hoe verstaat gy den handel van 't laatste Nationaal Synode tot Dordreght / over 't stuk van den Sabbath?

Antw. I. Dat daar in is uitgedrukt het gevoelen niet van alle Gereformeerde Kerken / maar alleenlik van de Nederlandsche Leeraars. II. En deselve niet alle / maar alleen die op 't Synode tegenwoordig waren / sonder ruggespraak met de Kerken te houden: 't welk noodsakelik vereischt werd tot een kerkelike wet. III. Ook niet eigentlik verklarende wat hun uiterlik gevoelen was; maar waar in sy zamen eens waren; hoewelse buiten dat veel verschilden. IV Veel min was de meening / om ons altemaal tot op desen dagh van heden 53. jaren lang aan dat gevoelen te binden / en de vryheid te benemen / om ons in 't ondersoeken van dat stuk verder t'oeffenen / en so eindelik de reghte waarheid te vinden: maar so lange / seggense / tot dat in 't naaste Nationaal Synode ('t welk sy hoopten dat om de 2. of 3. jaren stonde te volgen / na den eisch der Nationale Synoden van Emden 1571. §. 9. Dordrecht 1578. §. 45. en Middelburg 1581. §. 35.) over dese quæstie nader ondersoek soude wesen gedaan. *Seß.* 163. op 't einde. Waar uit volgt / dat die ons gevoelen / ('t welk noch ten overvloed met de Synode overeenkomt / §. 103. 105. 108.) tegenspreeken / die spreeken selve tegen en buiten de Synode: daar sy ons meer aan binden willen als de Synodus ooit gedaght heeft / ofte sy selve willen gebonden wesen; die op de Ruste des Sondags / welken sy t'onreght / op sijn Joods / Rustdagh noemen) so driftig dringen / datse metter daad daarin stellen de meeste kraght hunner godsaligheid.

113. Vr. Hoe verstaat gy dan / dat een Kristelike Sabbath behoort te wesen?

Antw. I. Gedurig / dagh op dagh; volgens 't gene voorseid is etc.

116. Vrag. Hoe verstaat gy dan / etc.?

Antw. Weex maar een dagh dunkt my te weinig. De Kristen Kerke moet de Joodsche in redelike Godsdienstigheid te boven gaan: also 't licht der genade nu groter is in 't Niewe Testament / dan het was in 't Oude. Daarom behoort onse Sabbath te wesen I. Gedurig / dagh op dagh / volgens 't gene voorseid is etc.

HEt Boek in die voegen veranderd, als d'uitgedrukte plaatsen op de tweede kolom van ieder bladsijde medebrengen, is by de Gedeputeerden van de Synode tot Franeker goedgekeurd, volgens hunne Acte van den Septemb. 1672. ende by de Gedeputeerde Staten veroorloft om uitgegeven te worden, achtervolgens hunne Resolutie van den 15. Nov. 1673. ende voorts aan hunne Ed: Mog: opgedragen zijnde, door uitdrukkelike Missive van den 31. Januar. 1674. veraangenaamd. Evenwel van my noch ingehouden, tot dat de niewe Gedeputeerden der Synode van Harlingen hun gevoelen daar over souden geuitet hebben. Welken beliefd heeft, dat noch enige dingen na hunne eigene sinlikheid daarin moesten veranderd worden; en dat sulx geschieden soude door een AANHANGSEL. Waarom ik dan dit volgende gemaakt hebbe.

AANHANGSEL

Van 't Boek de *Vaste Spyse der Volmaakten*, inhoudende eenige narightinge op 't gene daar in begrepen, of nopens de verandering aan te merken is.

I.

Aanwÿsinge van de plaatsen, die in den eersten Druk door desen Tweeden, op goedvinden der E. E. Deputaten Synodi Franeq. 1672. *veranderd zijn.*

Hoofdstuk.	Vragen na den eersten	tweeden druk.
vi.	11. (19. 38. 39.) 43. 45. 46. 47.	11. (19. 38. 39.) 43. 45. 46. 47.
vii.	(2. 3. 5. 20. 30.) 38.	(2. 3. 5. 20. 30.) 38.
viii.	(16.) 32.	(16.) 32.
ix.	(36.)	(36.)
xi.	(9. 25.) 26. (35. (39 46.)	(9. 25.) 26. (35. 39. 46)

xiii.	(46.)	(46.)
xiv.	(5. 33.)	(5. 33.)
xvii.	(8. 43.)	(8. 43)
xviii.	(43. 42.) (50.)	(42.) (51.)
xix.	(68)	(68.)
xx.	(10. 55.)	(10. 55.)
xxi.	(21)	(21)
xxiv.	36 (37. 42.)	36. (37. 42.)
	43. 45. 46.	43. 44.
	44.	——
	—— 47.	45. 46. 47.
xxv.	(29.)	29.)
xxvi.	15. (34.) 40. 41.	15. (34.) 40. ——
	42. 47.	41.
	57. 58.	55.
	(62. 69.)	(59. 66.)
xxvii.	(27. 82.) 83. 84. 85.	(27. 82.) 83. 84. 85.
xxviii.	(47.)	(47.)
xxix.	(31) —— 86.	(31.) 84. 85. 86.
	103. 104.	103. 104.
	105.	105. 106.
	106.	107. 108.
	(109)	(111)
	——	115.
	113.	116.

Merkt hier nevens,

I. Dat besonderlijk de Vragen en Antwoorden in 't xxvi. en xxix. Hoofdstuk niet altyt op een ordre, noch ook in 't getal even uitkomen: vermits der selven hier en daar een versett, of ingevoegd, of uitgelaten is.

Gelijk xxix. §. 34. 35. 80. 81. 82. 8 : . 84. in den eersten, zijnde de § 34. 35. 36. 37. 38. 83. in den tweeden druk, uit eigenen wille van my geschied is. Vermits enige dingen eerst, door versinning onder 't drukken, tweemaal gesteld geweest; nu maar eens, elk op sijne plaatse staan.

II. De getallen in (.) haaxkens gesloten, wijsen sulke plaatsen, daar de veranderinge maar in een of weinige woorden bestaat.

III. Daar in dese Tafel aan d'eene kant een getall, en aan d'ander een — streekje staat, sulx beduid, dat die Vrage in den eenen van de beide drukken te vinden is, en in den anderen niet.

IV. De twee oude Voor-redens, d'eene aan mijn Vader, d'andere aan den Leser, heb ik, buiten last, vrywilliglijk veranderd, door 't uitlaten van een goed deel ontrent het midden: 't gene ik hebbe laten staan, is van woord tot woord gelijk te voren.

Dit berigt was ik ſchuldig aan die den eerſten druk niet hebben; dieſe beide leeſt, ſal ſo als voorſeid is uit de vergelykinge bevinden.

II.

Hoewel nu 't gemelde Boek, op deſe wijſe vervormd, volgens d'Aanmerkingen der E. E. Claſſen, door laſt der eene Synode, op 't goed-kennen der E. E. Deputaten deſſelven Synodi, en geſterkt met d'authoriteit der Ed: Mog: H. H. Gedeputeerde Staten van Frieſland; by den uitlandigen Leſer behoorde erkend te worden, als genoegſaam herſteld van d'opſpraak, die door contrarie toevallen den eerſten druk hadden overladen: evenwel, om ten overvloed ieder een te voldoen (ſoder voldoen aan is) die noch daarenboven enige beſondere aanmerkingen hebben moghte, ſo veel als ik voor en na by d'een en d'ander vernomen hebbe; ſtell ik volgende byvoegſelen noch, met advys der *E. E. Deputaten Syn. Harlinganæ:* moetende gevoegd worden achter aan d'Antwoorde van elke Vrage vervolgens aangetekend.

BYVOEGSEL

Tot

I. HOofdſt. §. 2. Ik ſegge: niet licht. Want hoewel ſy alle ene Godheid erkennen/ of ten minſten enig gevoelen daar af hebben: evenwel zijnder hier en daar gevonden/ aan wien men niet heeft konnen merken/ datſe enigen Godt dienen; immers ſulke die weinig daarom bekommerd zijn. Rom. 1:21. Nochtans vindmer/ die in de grootſte verduiſteringe noch enige ſchaduwe van Godsdienſt tonen: gelijk ſulx alles te ſien is uit Carolyns Hedend. Heidend. 1 Deel. 1. Cap. Siet ook hier na xiii. §. 2/3.

§. 7. Alle andere kentekenen worden bekwamelijk onder deſe twee begrepen. Want het gene vereiſcht word/ dat de ware Religie moet van God ſelve geopenbaard zijn/ dat word uit deſe beide ſtukken genoegſaam beſloten: overmits het Gode niet behagen kan/ noch ter ſaligheid ſtrekken 't gene van hem ſelve niet geopenbaard en belaſt is; gelijk hier na geſeid ſal worden §. 29. en 11. §. 1.

§. 30. Seide Paulus dat van ſaken die enigerwijſe voor middelmatig gehouden wierden: veel meer moet dat plaats hebben ontrent de keure van een ware en valſche Religie?

§. 31. Want hoe d'onwaarachtige Godsdienſt verder van den waren God afwijkt: hoe meer gevaar en minder hoope voor den menſch is/ om eens tot de reghte kenniſſe der waarheid te geraken.

II. 18. De woorden Oud en Nieuw Teſtament neem ik hier voor Boeken.

§. 19. Siet x. §. 8. en xxiv. §. 48/49.

VI. §. 1. Dat is te ſeggen: hy heeft eerſt dien eenen gemaakt/ alsſer noch niemant was; en uit dien eenen al de reſt.

§. 7. Dit is den menſche dienſtig om te weeten: op dat hy ſijn eigene natuur

tuur en eerste weerdigheid kenne; dat hy minder dan d'Engelen / en meerder dan de Beesten is: daar uit hy sijn eerste reght kan verstaan / waarin hy / als 't daarna verloren was / door Christus hersteld is. Want God heeft hem een weinig minder gemaakt dan d'Engelen: en aangaande de Beesten / hy heeft alles onder sijne voeten gesteld. Psal. 8: 6/7.

§. 10. En 't is wel aan te merken / dat / hoewel de H. Schrift op verscheidene plaatsen van Gods Beeld gewagh maakt / daar het sleghs in andere reden te passe komt: nochtans nergens als hier het selve so met opset en uitdrukkelijk verklaart. Volgens welke verklaringe besonderlijk nader te besien staat / waar in dat Beeld doe bestond / §. 11 —— 19. en waartoe dat het diende. §. 20 —— Het eerste raakt de volmaaktheid van 's menschen Natuur; het ander sijnen volmaakten Plight §. 20 —— 26. en uitneemenden Staat. §. 27. ——

§. 17. Ik segge / van Goed en kwaad: so veer hy 't Goed in sich self en by ondervindinge kende; en 't kwaad / dat hy noch niet ondervonden hadde / daar uit verstonde dat het tegen 't Goede streed.

§. 43. Daarom / gelijk wy tegen de Socinianen beweeren / dat God den Mensche d'onsterflikheid hadde toe gelegd; niet sonder spijs en drank / als middelen sijn lichamelijk leeven geduriglijk ondersteunende: so was onder de middelen geen kraghtiger als de Boom des Leevens. Want hoe gesonder en kraghtiger voedsel / hoe beter de kraghten des menschelijken lichaams daar door konden worden ondersteund. Segtmen datter geen gebrek kan komen in den staat der Volmaaktheid / dat door de vrught van dien Boom des Levens te helpen of te verhoeden stonde: men segge dan met een / datter ook geen gebrek was / daar enig voedsel toe behoefde; en derhalven alle gebruik van Spijs en Drank vergeefs: 't welk ongerijmd is / en tegen 't verhaal van Moses strijd. Buiten twijfel was doe 's menschen lichaam / hoewel buiten ongemak / de bewegingen des bloeds en der geesten onderworpen / so wel als nu: alsoo dessels nature daar in bestaat / so dat het afgang en aanwas leed. Want hoe soud anders een kind in dien staat geboren / sonder sulk een aanwas hebben komen opwassen; of een volwassene / sonder afgang / door 't bykomen van dagelijxe aanvoedinge niet oneindelijk voort gewassen zijn? Dese waarheid word bekend gestaan van Petrus Martyr. L. C. Cla. § II. c. i. §. 51. Piscator over Gen. 2: 9. en Rivet. Exerc. xix. in Genesin, dit stuk uit Schotus verklarende C. Schotanus in Heptam. p. 408. 409. toestemmende 't selve gevoelen van Lyranus en Augustinus.

§. 44. 't Is spottelijk / ondersoek te doen na een staat die nooit wesen sal / noch geweest is: segt Spanheim Chamier. contr. de Sacram Cap. 8. §. 5.

§. 45. Wat ons aangaat / die nu sint Adams val door Christus hersteld worden: onse wandel is in de Hemelen, van waar wy den Saligmaker verwachten; Filip. 3: 20. die ons in den hemel sal weder geven / 't gene Adam op Aarden verloren heeft. Want d'eerste mensch is uit d'Aarde aardsch; de tweede Mensch is de Heere uit den Hemel. 1. Cor. 15: 47.

§: 47. Uit wiens woorden niet anders kan besloten worden als dit. I.

Dat de mensche ten dage sijns vals sekerlik gestorven moet zyn. Want dat hadd hem God uitdrukkelik voorseid: *mooth tamuth*, gy sult stervende (dat is/ sekerlik) sterven. Genes. 2: 17. II. Dat dese dood evenwel niet bestond in de scheidinge van Ziel en Lijf: maar in't verlies van een geestelijk en geluksalig leeven. Genes. 3: 7/ 8/ 10/ 22/ 23/ 24. Want het leven verliesen dat is eigentlik Sterven. *Mors est privatio vitæ*. III. Waar uit volgt/ dat d'eerste Mensche/ boven de natuurlike werkingen/ die uit vereeninge van Ziel en Lichaam ontstaan/ welke hy niet en heeft verlooren; noch een uitneemender Leven gehad heeft voor den val/ dat hy door sijnen val verloor: en hier voren beschreven is. §. 16.—23 ens. 36. Ec. En 't welk verloren zynde/ noodsakelijk de dood des lichaams volgen moeste. Vergel. §. 31/ 32. met §. 41/ 42/ 43.

VII. §. 16. Moses seit van een ware Slange/ datse sprak: maar niet datse uit haar selven heeft gesproken/ of datse ook waarlijk sprak; als geen verstand hebbende/ om eigentlik te konnen spreken: maar door die Slange heeft de duivel selfs gesproken.

§. 30. Te weten/ van d'Opreghtigheid en Heiligheid/die hy geheel verloor. En vermits enige Leeraars verstaan/ dat Gods Beeld daar in alleenlijk bestond: so seggen die ook dat het geheelijk verloren is. Maar die daar onder mede begrijpen de kraghten des verstands/als vi. §. 15/ 16. daar noch een deel van behouden is/ immers in natuurlijke saken: zijn gehouden/ op't naauwst ondervraagd zynde/ te verklaren/ dat Gods Beeld ten deele verloren/ ten deele nog behouden is. Daarom so dikmaals van des selfs verlies gesegt word/ moet onder die bepalinge verstaan worden.

VIII. §. 16. Want de Sonde is niet alleenlijk des genen diese doet/ maar ook des genen diese doet begaan. Die door sijne sonde oorsaak is van andere sonden/ moet lyden om de sonde die hy selfs begaat/ en die hy soudigende anderen doet begaan. So was't met Adam. Wederom/ die niet alleenlijk kwaad doet/ maar die het doet door besmetheid met een anders kwaad: is schuldig aan de straffe voor dat bedreeven kwaad en voor die smette; welke is d'Erfsonde. En so is 't met ons.

§. 18. Waar uit ten minsten so veel blijkt/ dat het Gode niet ongewoon is/ de sonden der Voorouders te straffen in de Nakomelingen. Hoewel 't anders gelegen is met de toerekeninge van Adams sonde: het bewijst nochtans/dat Adams straffe ook te reghte word gelegd op sijne Nazaten; in welker straff hy mede werd gestraft/ gelijk sy in hem sondigen. Rom. 5: 12.

§. 49. Het blijkt uit vorige verklaringe/ dat d'Erfsonde alleen den mensche kan verdoemen. Vergel. 17: 25/ — 29. Maar 't is lichter te begrijpen/ dat God den Mensche niet al te hardelijk straft/ wanneer men so/ als ik hier spreke/ d'eene Sonde met d'andere t'essens voor ogen steld.

IX. §. 6. Die syn Middelaarschap bediend heeft in de tijden des Nieuwen Testaments; waar van echter de kraght sich mede uitstrekt tot de tyden van het Oude.

§. 34 Niet dat de Menschen van selfs uit hen sulk enen Middelaar stellen; §. 13 — 16. 23. maar dat hy alleen uit alle Menschen van God daar voor

aangenomen / en den menschen voorgesteld zynde / by de selve insgelijx aan genomen is. In soo verre staat dit doen so aan te merken / dat sy alle desen eenen / als alleen daar toe bequaam / hebben uitgemaakt.

§. 41. En gelijk gy zyt gereghtveerdigd, so zyt gy ook geheiligd door den Geest onses Gods. 1. Kor. 6: 10.

X. §. 18. So dat het gene in de boeken des Ouden Testaments van 't Evangelium geleerd word (Siet II. §. 20.) dat bestaat in sodanige Belostenissen aangaande den toekomenden Messias.

XI. § 7. Antwoord hieraldus: Ja: voor den vall/ als geseid is vi. §. 46. was'er sulk een Verbond (dat anderen / om net te spreken / geen Verbond derven noemen) waar door de Mensche natuurliker wyse / door de Scheppinge en 't onderhouden sijner natuure / verplight was/ Godt alsoo te dienen / als hy in die volmaaktheid konde. vi §. 20/21/38/39. En Godt/ die den Mensche niet nodig hadde te scheppen; noch geschapen hebbende uit vrijen wille / 't minste schuldigh was te geven/ of gegeeven hebbende te laten houden: hadd hem echter uit vrywillige goedheid te kennen gegeven / dat hy met hem eewiglijk leven soude/ soo hy gehoorsaam bleeve; (vi §. 45/46) wanneer hy hem dreigde/ dat hy soude sterven/ dat is / dit leeven van die heerlike volmaaktheid verliesen / soo haast als hy in de gehoorsaamheid besweek. Maar sint dat de Duivel &c.

§. 35. Want het verbond is een: de manier is verscheiden; daar van 't Verbond verscheidene namen krygt. Siet §. 14. &c. 21.

§. 39. 't Welk daarom diende aangemerkt/ op dat elk magh verstaan/ welke Tekenen sy doorgaans meinen/ als sy noemen de Sacramenten des Ouden Testaments.

XIX. §. 69. 't Welk so te verstaan is/ dat alle sonden der menschen in sich selve wel verdoemelijk zyn; maar ook alle door Gods Genade vergevelijk/ so hy sich bekeert: uitgesonderd d'Ongelovigheid / die met de bekeeringe niet bestaan kan; en dienvolgens alle sonden des menschen onvergeeflijk maakt: (waar toe mede behoort de lasteringe tegen den Geest/ XX. §. 45. &c.) En van die ongelovigheid word geoordeeld uit het Evangelium/ wiens stalene wet aldus beschreven staet. Wie in den Soon gelooft, die heeft het eewig leeven: maar wie den Soon ongehoorsaam is, die en sal 't leeven niet sien; maar Gods toorn blyft op hem. Johan 3: 36.

§. 79. Immers is dit het waarschijnelixte / dat wy oordeelen konnen van een sake / waar af ons alle d'omstandigheden noch eerst ter dege sullen geopenbaard worden/ wanneerse komt te geschieden.

XXIII. §. 11. Welke Sonde of Sondelikheid by een Lichaam vergeleeken / en een lichaam der sonde Rom. 6: 6. en des doods Rom. 7: 24. genaamd wordt.

§. 13. Of ik segge liever / voor die het dus beter verstaan kan: de gelovige mensche rust in't graf/ voor soo veel hy na den lichame slaapt/ welx weder opstandinge verwacht wordt; niet ten verderve / of ter eewige doodt / maar ter zaligheid des eewigen leevens. Want so dood te wesen/ dat heet slapen. Mar. 5: 39.

XXIV. §. 36. Tusschen Efes. 2: 12. en dus word de selve laat dese woorden ingevoegd werden. Want gelijkmen denken kan / dat d'Apostel in dese korte spreuke die twee onderscheidene woorden UIT en DOOR, met wederhalinge van't selfde woord Gelove, niet sonder reden gebruikt / so en konnen de selve alhier niet voegeliker verklaard worden / als in sulken sin / die best over een komt met de sake en met den Text: also hy in dit gantsche kapittel will aanwysen / dat Joden en Heidenen daar in eenerley waren / datse beide onder de sonde zyn; v. 9/ 23. en dienvolgens voor beiden ook maar eenerley middel was om gereghtveerdigd te worden / niet de Werken / maar 't Gelove; v. 27/ 28. Want dien aangaande isser geen onderscheid. v. 22. Maar overmits d'openbaring en 't gebruik van dat middel / den Jooden al te voren bekend was uit de Wet / die nu door 't Euangelium bevestigd wierd; maar den Heidenen sonder de Wet zynde / en alsoo nooit te voren van sulx gehoord hebbende / nu eerst door 't Euangelium wierd bekend gemaakt: so toont hy / dat Godt / die so wel Godt van d'eenen als van d'anderen is v. 29. hen beide wel reghtveerdig verklaart op eenerleye wyse; v. 22/ 26. maar dat sy die regtveerdigmaking op tweederleye wyse ontvingen: de Joden UIT dat gelove / datse lang al hadden gehad tot Beloftenissen / verwachtende doe de vervullinge daar af / die sy nu sagen; maar de Heidenen daar DOOR, dat sy nu mede geloofden deselfde genade / aan hen nooit te voren beloofd / maar die hen nu evenwel neffens de Joden voorgesteld en aangeboden wierd. v. 25/26.

§. 46. Want als de Heere Godt aldaar by Jeremias seit / dat hy met syn volk een niew verbond sal maken; niet na 't verbond, sept hy / dat ik hebbe gemaakt, 't welk sy vernietigd hebben: maar dit verbond, daar af hy d'artykelen verhaalt / ik sal myne wett in hunne herten schrijven, (dat is de wedergeboorte) ik sal hen tot een Godt zyn &c. en ik sal hunne sonden niet meer gedenken: ist niet klaarlijk so gesproken / datmen seggen soude; 't is 't selfde verbond niet; Godt was doe hun Godt / en sy syn volk niet; daar was doe geen vergevinge der sonden? Maar in der daad is 't anders niet als een maniere van spreken / dienende om de volgende genade / by de vorige vergeleeken / dies te meer te verheffen. Gelijk God Jerem. 7: 22/23. seit / dat hy Israël uit Egipten trekkende / geen offerhanden / maar alleenlik gehoorsaamheid sijner geboden afgevorderd heeft: daar 't nochtans kennelijk is / dat hy 't hen alle beide aanbevolen hadde / maar / wil hy seggen / de gehoorsaamheid meest. Welke wyse van spreeken verklaard word / als hy seit ik hebbe lust tot weldadigheid, en NIET tot offer; en tot de kennisse Gods MEER dan tot brandofferen. Hos. 6:6. Alsoo weten wy ook / dat Israel onder de Wet in verbond met Godt stonde / en desselfs geestelike weldaden genoot; xi. §. 33/ 36. 45. besonderlik de Vergevinge der sonden / die tot Gods Verbond onscheidelik behoort / xi. §. 19/ 20. Siet ook xxii. §. 20/ 21. Maar 't staat ons niet toe / de genade des Ouden Testaments groter / of die van 't Niew Testament kleinder te maken als Godt die selve maakt; noch anders te spreeken als met woorden die de H. Geest leert; welke door geen woorden van menschelike wysheit konnen verbeterd worden; 1. Kor. 2: 13. noch den Vaderen meer toe te schryven als hen onder

die

die bedeelinge der tyden nodig was; noch ons selven onnut te maken die kraghtige vertroostinge, die sy doe verwachten, Luk. 2: 25. en wy nu genieten. Heb. 6. 18. Siet hoe ruim datter de H. Geest doorgaans af gesproken heeft / eer't quam; Jes. 40: 1—5. en 49: 8/10. Ec. en 52: 7. en 54: 13/14. en 55: 1. Ec. en 60: 1. en 64: 4. Ec. Mal. 4: 2. Ec. en hoe hy noch by reden staat / sint dat het gekomen is. Joh. 7: 37/38/39. Hand 2: 16. Ec. 2 Kor. 3: 6— en 6: 1/2. Hebr. 2. 1. ens. en 12: 18—29. 1. Pet. 1: 8—12. Openb. 22: 17.

XXV. §. 42. Stelt ten gevalle van enige Broeders, induiken in de plaatse van indompelen.

XXVI. §. 36. Men kan ook seggen / dat Godt dese daad van Zippora juist daar mede niet heeft goed-gekend / dat hy daar op van Moses af liet: maar alleenlik willen toonen / dat hem't werk behaagde; en dat hy niet te min noch sijne reden van misnoegen hield op de persoon die het deede / sonder daar toe gelast te zyn; en dat met een ontsteld gemoed / als uit hare woorden bleek. v. 28.

XXVII. §. 86. Doen wy dan de Wet te niete door't Gelove? Dat sy verre; maar wy bevestigen de Wett. Rom. 3: 31. Alleenlik dienen dese redenen om elk te doen verstaan / niet welke Geboden ons noch aangaan; want daar over geen verschil is: maar op wat grond wy ons nu noch verplight vinden/ om deselve t'onderhouden. Doetmen qualik / als men dien grond in sulke woorden toont / die uitdrukkelik te kennen geeven d'innerlike geestelikheid van den eisch der godlike geboden / als Deut. 6: 5. Levit. 19: 18. te sien is: daar echter de 10. Geboden so zyn uitgedrukt / datse door die twee andere moeten verklaard worden; gelijk ook by ieder een geschiedt. So dat dit gevoelen meer kraght van ware godzaligheid in heeft als het ander. 't Selve bekent nu self de geleerdste der Vrouwen A. M. Schuurman / in haar Boexken onlangs in't Latijn uitgegeeven genaamd Eukleria in t 4. cap. schoon datse te voren meer als iemand tegen dit gevoelen ge-yverd hadde; verklarende / datse daar in veel vaster grond vind / als ooit in hare vorige meininge; om daar op te bouwen de dagelijksche en gedurige betrachtinge van den redeliken Godsdienst/ waar toe sy sich by haar niew geselschap nader afgesonderd heeft. So vast en kragtig is dan dese waarheid / alsse sonder vooroordeel (daar sy te voren/ na hare eigene bekentenisse / niet vry af was) grondelik ondersocht word. En so veer ist van daar / dat dese leere de Godsaligeid krenkt; dat so godsdienstigen persoon deselve aanneemt / om daar door noch Godsdienstiger te worden.

XXIX. §. 115. Het komt dan op de Synodus van Dordreght niet eens aan / dat men daar gedurig so van roept. Maar de sake self bestaat hier in, I. Op wat grond wy nu noch enige dagen onderhouden: §. 19. ens. 103—107. op dat wy geen ding en doen door bygelovigheid / meinende dat iet van Godt geboden is / 't gene niet en is; of 't gene kerkelik is ingesteld / gelyke kraght toeschryven als den Instellingen Godts. II. Hoemen op den reghten grond reght bouwen sal? §. 107: 108/ 112. Dat wy den Sondagh der Kristenen houdende van Godt selve niet bepaald te zyn; nochtans den selven veel stadi-

ger onderhouden / als die van sulk gevoelen niet en zyn: 't welk so veel is / als de Wet niet te hebben / en nochtans meer daarna te doen als die de Wet hebben / ende hen selven hier in ene wet te zyn. Vergel. Rom. 2: 14. 't zyn van de godzaligste en godtsdienstigste luiden / daar ik ooit mede verkeerd hebbe / die sich door dese onse leere meest gesticht vinden; als zynde daar door nopens hunnen Godsdienst in hun eigen gemoed ten vollen versekerd, volgens: Rom. 14: 5. sonder belemmerdheid of pyninge des gemoeds; die uit het ander gevoelen noodsakelik ontstaat / gelyk ik selfs aan beide zyden ondervonden hebbe; zynde voor desen geweest / en noch bekend voor eenen / die meer dan anderen in Classen en Synoden dringe op d'onderhoudinge van dien / en andere dagen van plegtelike Godsdienstigheid. Dat ligtelik te bewysen staat: schoon ik 't woord Sabbath schendinge noit meer gebruike / dat in 't Niew Testament geen plaats heeft En dit word mede door het tegenwoordig exempel van A. M. Schuurman die groote Sabbathdienstige / bevestigd: dieder eertyds alderhardst tegen was; nu echter / door yver tot meerdere Godsdienstigheid / hebbende dese waarheidt nader ondersocht / geheelik voor dit ons gevoelen spreekt / in haar boek genaamd Eukleria in 't 4. cap. §. 7.

Daar tegen vindmen / die sich aan dit deel onser leeringen wel meest stooren; en welker sommige nochtans de gewoonte hebben van slechs eene predikatie des Sondaghs te hooren of te doen: welke 't meerendeel van dien dagh / waar van sy tegen ons so roepen / dat hy van Godt geheiligd is / in ledige vermakelikheid doorbrengen; of ook wel so besteden / dat sy dan meer als andertyds ongeregeld wandelen, niet werkende, maar ydele dingen doende. 2. Thess. 3: 11.

NIEW VOORSCHRIFT der Gecommitteerden van de Synodus tot Dokkum, om het voorschreven *Aanhangsel* daar na te schikken.

De voorseide Gedeputeerden der Synode van Harlingen, klagende, dat in dit aanhangsel te veel was uitgelaten, of niet na hunnen sin veranderd: hebben my dit niew voorschrift gegeeven, om het daar na te schikken.

De DEPUTATI SYNODI HARLINGANAE D. Joannes de Lespierre, D. Franciscus Elgersma, D. Bartoldus Wiarda en D. Michaël van den Doem respective Predikanten in Britswerd / Grouw / Workum en Ansbuur; mitsgaders d'Eerw: Heeren Broederen CORRESPONDENTEN D. Joannes Canzius Predikant tot Piershil wegens Suidholland / D. Christianus Dengbertius Predikant tot

Medenblik wegens Noordholland/ en D. Henricus van Byler, Predikant op 't Hoogesand wegens Stad en Landen; gecommitteerd van den Eerw. SYNODO DOCCUMANA om t'examineeren het *Appendix D. Bekkeri*, gehecht aan sijn Catechisatie-Boek genaamd de Vaste Spyse der Volmaakten, en vervolgens dit gansche werk een maal ten einde te brengen: hebben na voorgaande rijpe deliberatie eenpariglik geadviseerd en (l) gestatueerd / gelijk sy doen mitsdesen / in manieren al volgt.

I. (m) Dat het vers achter de Voorreden tegen D. Hubertus van der Meer sal moeten uitgelaten worden.

II. *In Appendice* [in 't Aanhangsel] pag. 2. sect. 1. §. 4. (n) sullen die woorden / buiten last, vrywillig, uitgelaten worden.

Pag. 4. sect. 3. §. (so'er voldoen aan is) gecasseerd.

Pag. eadem [op deselfde syde] voor advijs moet staan last.

Pag. 4. §. 30 sullen alle die woorden uitgelaten worden: mits dat in textu pag. 7. quæst. 30. voor het woord wisse pad gesteld werde / (o) het eenigste wisse pad.

Pag. 5. §. 7. sijn eerste Reght, veranderd / sijne eerste Heerlikheid.

Pag. 5. §. 10. *totus deleatur & substituantur hæc verba*: [zy geheel uitgelaten, en dese woorden in de plaats gesteld] het Beeld Gods bestond voornamelik in ware kennisse, heiligheid, reghtveerdigheid; en uit gevolge van dat Beeld in heerschappije over de schepselen.

Pag. 5. voor 17. moet 16 geset worden.

Pag. 6. §. 43. (p) staat der Volmaaktheid; sett / staat der Opreghtigheid. (Eccl. 7: 29.)

Pag. 6. na het woordeken ondersteund moeten volgen dese woorden: En (q) dese Boom sulken kraght hebbende, heeft als een Sacrament gehad dies te kraghtiger versegelinge van het eewig leeven in den Hemel.

Pag. 7. §. 44. *Deleatur totus.* [laat geheel uit]

Pag. 7. §. 45. *Deleatur totus.* [geheel uit te laten]

Pag. 7 §. 47. de dood des Lighaams, doet hier by / en der Siele tot in eewigheid, als een straffe der sonden volgen moeste.

Pag. 9. § 49. De woorden / dat d'Erfsonde alleen den mensche kan verdoemen, moeten aldus verandert worden: dat d'Erfsonde alleen stelt den mensch in den staat der verdoemenis.

Pag. 9. §. 34. van God daar toe aangenomen, **stelt/** van God daar toe verordineerd. *Reliqua deleantur.* [het overige doe uit]

Pag. 9. §. 41. **By die occasie goedgebonden/ dat de plaats** Rom. 8: vers. 33. **in den Catechismo pag.** 112. **als een drukfaut is te verwerpen.**

Pag. 9. §. 7. **Dese woorden/** (dat anderen, om net te spreeken, geen Verbond derren noemen) **worden geroyeerd.**

Pag. eâdem (*r*) in die volmaaktheid, **zy gesteld/** in dien staat. *ibidem.* [ter selfde plaatse] En God die den mensch, &c. **ten einde toe worden doorgestreeken.**

Pag. 10, §. 35. Want het Verbond is een, de manier is verscheiden; **verandert aldus:** want het Verbond der Genade is een, de manier van bedieninge is verscheiden.

Pag. 10. §. 39. **Het woord** doorgaans **moet uitgedaan worden.**

Pag. 12. §. 46. **Pag.** 380. *in Catechismo in textu Catecheseos* [in den text van 't Catechisatie-boek.] **te stellen dese woorden:** dan bevind sich de laatste veel uitneemender dan d'eerste. *Omnia in appendice deleantur.* [Alles in 't Aanhangsel uit te doen.]

Pag. 13: §. 42. **Dese woorden/** (*s*) ten gevalle van enige broederen, **uit te laten.**

Pag. 14. §. 86. **Alle de woorden/** so dat dit gevoelen &c. **tot den einde toe sullen uitgelaten worden.**

Pag. 14. §. 15. **en** 16. **Hoofdst.** 29. §. 115. **geheel wech te neemen.**

(*t*) **En word hier by verstaan/ dat het allerveiligst is/ sich in 't stuk van den Sabbat te reguleeren na de** *Post-Acta Synodi Dordracenæ* [de Nahandelingen der Synode Nationaal van Dordreght] **van welke D. Bekker is afgeweken.**

Aldus gedaan binnen Dokkum, desen 19. Juny 1674. (onderstonde) *Joannes de Lespierre*, p. t. Deputat. Syn.

Franciscus Elgersma, p. t. Synodi Deput.

Bartoldus Wiarda, p. t. Deput. Synodi.

Michaël van den Doem, Pastor in Ausbuur & Collumerswaag, p. t. Synodi Deputatus.

Johannes Canzius, ad Correspond. Fris. Synodi Suidholl. Deputat.

Christianus Dengbertius, Noordholl. ad Corresp. Frisiæ Deputatus.

H. van Byler Gron. Oml. ad Corresp. Fris. Dep.

Also

Alſo nu de ſelfde Gedeputeerden der voorledene Harlinger Synode, het Aanhangſel, door my ſelf, volgens dit voorſchrift veranderd zijnde, verworpen hebben; onder voorgeven, dat het daar mede geenſins over een quam; en 't jaar daar na 1675. een van deſelven, op de Synode tot Leewarden, een ander exemplaar vertoond heeft, van hem ſelf o-verſien, 't welk by die vergadering is goed gekeurd: ſo heb ik de beide exemplaren; het mijne, dat ik ſelf had doen drukken, en in perſoon aan d'Ed. Mog. Gedeputeerde Staten overhandigd, en 't ſijne, dat by de Synode na 't verwerpen van het mijne, aangenomen is; van woord tot woord hier neffens malkanderen doen ſtellen: op dat de Leeſer blootelik ſie, wat van de ſaak is.

Op d'eerſte Colomne ſtaat het mijne; op de twede dat van de Synode.

II. AANHANGSEL.

Van 't Boek de *Vaſte Spÿſe der Volmaakten*, inhoudende enige narightinge op 't gene daar in begrepen, of no-pens de verandering aan te merken is.

I.

Aanwyſinge van de plaatſen die in den eerſten druk door deſen twee-den, op goetvinden der E. E. Depu-taten Synodi Franeq. 1672. *veran-dert zyn.*

Hoofdſt.	Vragen.
vi.	11. (19. 38. 39.) 43. 45. 46. 47.
vii.	(2. 3. 5. 20. 30. (38.)
viii.	(16.) 32.
ix.	(36.)
xi.	(9. 25.) 26. (35.) (39. 46.)

III. AANHANGSEL.

Van 't Boek de *Vaſte Spyſe der Volmaakten*, inhoudende enige narightinge op 't ge-ne daar in begrepen, of nopens de verandering aan te merken is.

I.

Aanwÿſinge van de plaatſen, die in den eerſten Druk door deſen Twee-den, op goedvinden der E. E. Depu-taten Synodi Franeq. 1672. *veran-derd zijn.*

Hoofdſt.	Vragen
vi.	11. (19. 38. 39.) 43. 45. 46. 47.
vii.	(2. 3. 5. 20. 30. (38.)
viii.	(16.) 32.
ix.	(36.)
xi.	(9. 25.) 26. (35). (39. 46.)

Hoofdst.	Vragen.
xiii.	(46.)
xiv.	(5. 33.)
xvii.	(8. 43.)
xviii.	(43. 42.)(50.) of (51.)
xix.	(68.)
xx.	(10. 55.)
xxi.	(21.)
xxiv.	36. (37. 42.)
	43. 45. 46. inden II. druk 43. 44.
	44. is inden II. druk uitgelaten
	—— 47. daar voor inden II. druk (45. 46. 47.
xxv.	(29)
xxvi.	15. (34.) 40. 41. de laatste is niet in den tweeden.
	42. 47. daar voor inden II. druk 41.
	57. 58. inden II. druk. 55.
	(62. 69.) inden II. druk (59 66.)
xxvii.	(27. 82.) 83. 84. 85.
xxviii.	(47.)
xxix	(31.) — 86. inden II. druk 84. 85. 86.
	103. 104. 105. inden II. druk (105. 106.
	106. inden II. druk 107. 108.
	115. alleen inden II. druk.
	116.

Merkt hier nevens,

I. Dat besonderlijk de Vragen en Antwoorden in 't xxvi. en xxix. Hoofdstuk niet altijdt op een ordre, nog ook in 't getal even uitkomen: vermits der selven hier en daar een verset, of ingevoegd, of uitgelaten is.

II. De getallen in ( ) haaxkens gesloten wijsen sulke plaatsen, daar de veranderinge maar in een of weinige woorden bestaat.

III. Daar in dese tafel aan d'eene kant een getall, en aan d'ander een — streekje staat, sulx beduid, dat die vraage in den eenen van de beide druk-

Hoofdst.	Vrag.
xiii.	(46.)
xiv.	(5. 33.)
xvii.	(8. 43.)
xviii.	(43. 42.) (50.) of (51.)
xix.	(68.)
xx.	(10. 55.)
xxi.	(21)
xxiv.	36 (37. 42.)
	43. 45. 46. inden II. druk 43. 44.
	44. is inden II druk uitgelaten.
	—— 47. daar voor inden II. druk (45. 46. 47.
xxv.	(29.)
xxvi.	15. (34.) 40. 41. de laatste is niet inden tweeden.
	42. 47. daar voor inden II. druk 41.
	57. 58. inden II. druk 55.
	(62. 69.) inden II. druk 59. 66.)
xxvii.	(27. 82.) 83. 84. 85.
xxviii.	(47.)
xxix.	(31.) — 86. inden II. druk 84. 85. 86.
	103. 104. 105. inden II. druk (105. 106.
	106. inden II. druk 107. 108.
	115. alleen inden II. druk.
	116.

I. Dat besonderlijk de Vragen en Antwoorden in 't xxvi. en xxix. Hoofdstuk niet altijdt op een ordre, nog ook in 't getal even uitkomen: vermits der selven hier en daar een versett, of ingevoegd, of uitgelaten is.

II. De getallen in ( ) haaxkens gesloten wijsen sulke plaatsen, daar de veranderinge maar in een of weinige woorden bestaat.

III. Daar in dese tafel aan d'eene kant een getall, en aan d'ander een — streekje staat, sulx beduidt, dat die vraage in den eenen van de beide druk-

ken

ken te vinden is, en in den anderen niet.

IV. De twee oude Voor-redens, d'eene aan myn Vader, d'andere aan den Leſer, hebb ik veranderd door 't uitlaten van een goed deel ontrent het midden. 't Gene ik hebbe laten ſtaan, is van woord tot woord gelijk te voren.

Gelijk xxix. §. 34. 35. 80. 81. 82. 83. 84. in den eerſten, en §. 34. 35. 36. 37. 38. 83. in den tweeden druk uit eigen wille van my geſchied is; vermits enige dingen eerſt, door verſinning onder 't drukken, tweemaal geſteld geweeſt, nu maar eens, elk op ſijne plaatſe, ſtaan.

Dit bericht was ik ſchuldig aan die den eerſten druk niet en hebben: dieſe beide leeſt, ſal ſo als voorſeid is uit de vergelijkinge bevinden.

Hoewel nu 't gemelde Boek, op deſe wyſe vervormd, volgens d'Aanmerkingen der E. E. Claſſen, door laſt der Eerw. Synode, op't goed kennen der E. E. Deputaten deſſelven Synodi, en geſterkt met d'authoriteit der Ed: Mog: HH. Gedeputeerde Staten van Frieſland; by den uitlandigen Leezer behoorde erkend te worden, als genoegſaam herſteld van d'opſpraak, die door contrarie toevallen den eerſten druk hadde overladen: evenwel, om ten overvloed ieder een te voldoen, die noch daarenboven eenige beſondere aanmerkingen hebben moghte, ſo veel als ik voor en na by d'een en ander vernomen hebbe; ſtell ik volgende byvoegſelen noch, volgens laſt der *E. E. Deputaten Syn. Harlinganæ*: moetende gevoegd worden achter aan d'Antwoorde van elke Vrage vervolgens aangetekend.

ken te vinden is, en in den anderen niet.

IV. De twee oude Voor-redens, d'ene aan myn Vader, d'andere aan den Leſer, hebb ik buiten laſt, vrywilliglijk veranderd, door 't uitlaten van een goed deel ontrent het midden. 't Gene ik hebbe laten ſtaan, is van woord tot woord gelijk te voren.

Gelijk xxix. §. 34. 35. 80. 81. 82. 83. 84. in den eerſten, en §. 34. 35. 36. 37. 38. 83. in den tweeden druk uit eigen wille van my geſchied is; vermits enige dingen eerſt, door verſinning onder 't drukken, tweemaal geſteld geweeſt nu maar eens, elk op ſijne plaatſe, ſtaan.

Dit bericht was ik ſchuldig aan die den eerſten druk niet en hebben: dieſe beide leeſt, ſal ſo als voorſeid is uit de vergelijkinge bevinden.

Hoewel nu 't gemelde Boek, op deſe wijſe vervormd, volgens Aanmerkingen der E. E. Claſſen, door laſt der Eerw: Synode, op't goed kennen der E. E. Deputaten des ſelven Synodi, en geſterkt met d'authoriteit der Ed. Mog. H. H. Gedeputeerde Staten van Friesland; by den uitlandigen Leeſer behoorde erkend te worden, als genoegſaam herſteld van d'opſpraak, die door contrarie toevallen den eerſten druk hadde overladen: evenwel, om ten overvloed ieder een te voldoen, die noch daarenboven eenige beſondere aanmerkingen hebben moghte, ſo veel als ik voor en na by d'een en ander vernomen hebbe; ſtell ik volgende byvoegſelen noch, door laſt der *E. E. Deputaten Syn Harlinganæ*: moetende gevoegd worden achter aan d'Antwoorde van elke Vrage vervolgens aangetekend.

BYVOEGSEL
Tot

HOofdſt. §. 2. Ik ſegge; niet licht: Want hoewel ſy alle ene Godheid erkennen / of ten minſten enig gevoelen daar af hebben; evenwel zijnder hier en daar gevonden / aan wien men niet heeft konnen merken / datſe enigen God dienen; immers ſulke die weinig daarom bekommerd zyn. Rom. 1: 21. Nochtans vindmer / die in de grootſte verduiſteringe noch enige ſchaduwe van Godsdienſt toonen: Gelijk ſulx alles te ſien is uit Carolyus Hedend. Heidend. 1. Deel 1. C. Siet ook hier na xiii. §. 2/3.

§. 7. Alle andere kentekenen worden bekwamelijk onder deſe twee begrepen. Want het gene vereiſcht word / dat de ware Religie moet van God ſelve geopenbaard zyn / dat word uit deſe beide ſtukken genoegſaam beſloten: overmits het Gode niet behagen kan / noch ter zaligheid ſtrekken / 't gene van hem ſelve niet geopenbaard en belaſt is: gelijk hier na geſeid ſal worden §. 29. en 11. §. 1.

§. 30. Voor het woord, wiſte pad ſtelt, eenigſte wiſſe pad!

§. 31. Want hoe d'onwaarachtige Godsdienſt verder van den waren God af wijkt / hoe meer gevaar en minder hope voor den menſch is / om eens tot de reghte kenniſſe der waarheid te geraken.

II. 18. De woorden Oud en Nieuw Teſtament neem ik hier voor Boeken.

§. 19. Siet x. §. 8. en xxiv. 48/ 49.

vi. §. 1. Dat is te ſeggen: hy heeft

BYVOEGSEL
Tot

HOofdſt. §. 2. Ik ſegge; niet licht: Want hoewel ſy alle ene Godheid erkennen / of ten minſten enigh gevoelen daar af hebben; evenwel zynder hier en daar gevonden / aan wien men niet heeft konnen merken / datſe enigen God dienen; immers ſulke die weinig daarom bekommerd zyn. Rom. 1: 21. Nochtans vindmer / die in de grootſte verduiſteringe noch enige ſchaduwe van Godsdienſt toonen: Gelyk ſulx alles te ſien is uit Carolyus Hedend. Heidend. 1. Deel 1 Cap. Siet ook hier na xiii. §. 2/ 3.

§. 7. Alle andere kentekenen worden bekwamelijk onder deſe twee begrepen. Want het gene vereiſcht word / dat de ware Religie moet van God ſelve geopenbaard zyn / dat word uit deſe beide ſtukken genoegſaam beſloten: overmits het Gode niet behagen kan / noch ter ſaligheid ſtrekken / 't gene van hem ſelve niet geopenbaard en belaſt is: gelijk hier na geſeid ſal worden §. 29. en 11. §. 1.

Moet in den Text van 't Catechizatie-boek pag. 7. Vrag. 30. voor wiſte pad, geſteld worden/het eenigſte wiſſe pad.

§. 31. Want hoe d'onwaaraghtige Godsdienſt verder van den waren God af wijkt / hoe meer gevaar en minder hope voor den menſch is/om eens tot de reghte kenniſſe der waarheid te geraken.

II. 18. De woorden Oud en Nieuw Teſtament neem ik hier voor Boeken.

§. 19. Siet x. §. 8. en xxiv. 48/49.

vi. §. 1. Dat is te ſeggen: hy heeft eerſt

eerst dien eenen gemaakt / als'er noch niemant was ; en uit dien eenen al de rest.

§. 7. Dit is den Mensche dienstig om te weten / op dat hy sijne eigene natuur en eerste weerdigheid kenne ; dat hy minder dan d'Engelen / en meerder dan de Beesten is : daar uit hy sijne eerste heerlikheid kan verstaan / waar in hy als 't daar na verloren was / door Christus hersteld is. Want God heeft hem een weinig minder gemaakt dan d'Engelen ; en aangaande de Beesten / hy heeft alles onder sijne voeten gesteld. Psal. 8: 6/7.

§. 11. Gods Beeld bestond voornamentlik in ware kennisse / heiligheid / regtveerdigheid ; en in gevolge van dat Beeld in heerschappije over de schepselen.

§. 16. Ik segge / van Goed en Kwaad : so verr hy't Goed in sich self en by ondervindinge kende ; en 't Kwaad / dat hy noch niet ondervonden hadde / daar uit verstonde / dat het tegen 't Goede streed.

§. 43. Daarom / gelijk wy tegen de Socinianen beweeren / dat God den Mensche d'onsterflijkheid hadde toegelegd ; niet sonder spijs en drank / als middelen sijn lichamelijk leeven geduriglijk ondersteunende : so was onder die middelen geen kraghtiger als de Boom des Leevens ; want hoe gesonder en kraghtiger voedsel / hoe beter de kraghten des menscheliken lichaams daar door konden worden ondersteund. En dese Boom sulken kraght hebbende / heeft als een Sacrament gehad dies te kraghtiger versegelinge van het eewig leven in den Hemel. Seghtmen datter geen gebrek kon komen in den staat der Op-

eerst dien eenen gemaakt / als'er noch niemant was ; en uit dien eenen al de rest.

§. 7. Dit is den Mensche dienstig om te weten / op dat hy syne eigene natuur en eerste weerdigheid kenne ; dat hy minder dan d'Engelen / en meerder dan de Beesten is : daar uit hy syne eerste heerlikheid kan verstaan / waar in hy / als 't daar na verloren was / door Christus hersteld is. Want God heeft hem een weinig minder gemaakt dan d'Engelen ; en aangaande de Beesten / hy heeft alles onder syne voeten gesteld. Psal. 8: 6/7.

§. 10. Het Beeld Gods bestond voornamelik in ware kennisse / heiligheid ende reghtveerdigheid ; en uit gevolge van dat Beeld in heerschappye over de schepselen.

§. 16. Ik segge / dat Goed en Kwaad : so verr hy't Goed in sich self en by ondervindinge kende ; en 't Kwaad / dat hy noch niet ondervonden hadde / daar uit verstonde / dat het tegen 't Goede streed.

§. 43. Daarom / gelijk wy tegen de Socinianen beweeren / dat God den Mensche d'onsterflikheid hadde toegelegd ; niet sonder spijs en drank / als middelen syn lighamelik leven geduriglik ondersteunende : so was onder die middelen geen kraghtiger als de Boom des Leevens ; want hoe gesonder en kraghtiger voedsel / hoe beter de kraghten des mensche-liken lichaams daar door konden worden ondersteund. En desen Boom sulken kraght hebbende / heeft als een Sacrament gehad dies te kraghtiger versegelinge van het eewig leven in den Hemel. Seghtmen datter geen gebrek kan komen in den

reghtigheid / dat door de vrught van dien Boom des Leevens te helpen of te verhoeden stonde : men segge dan met een / datter ook geen gebrek was / daar enig voedsel toe behoefde ; en derhalven alle gebruik van Spijs en Drank vergeefs : 't welk ongerijmd is / en tegen 't verhaal van Moses strijd. Buiten twijfel was doe 's menschen lichaam / hoewel buiten ongemak / der bewegingen des bloeds en der geesten onderworpen / so wel als nu : alsó dessels nature daar in bestaat / so dat het afgang en aanwas leed. Want hoe soud anders een kind in dien staat geboren / sonder sulk een aanwas / hebben konnen opwassen : of een volwassene / sonder afgangh / door 't bykomen van dagelijkse aanvoedinge niet oneyndelijk voort gewassen zyn ? Dese waarheid word bekend gestaan van Petrus Martyr. L. C. Class. II. c. 1. §. 51. Piscator over Gen. 2:9. en Rivet. Exerc. xix. in Genesius dit stuk uit Scotus verklarende / C. Schotanus in Heptam: pag. 408. 409. toestemmende 't selve gevoelen van Lyranus en Augustinus.

§. 47. Uit wiens woorden niet anders kan besloten worden als dit. I. Dat de mensche ten dage syns vals sekerlijk gestorven moet zyn : want dat hadd hem God uitdrukkelijk voorseid : *mooth tamuth*, gy sult stervende (dat is / sekerlijk) sterven. Genes. 2:17. II. Dat dese dood evenwel niet bestond in de scheidinge van Ziel en Lijf : maar in 't verlies van een geestelijk en geluksaligh leven. Genes. 3:7/8/10/22/23/24. Want het leeven verliesen dat is eigentlijk sterven ? *Mors est privatio vitæ* : de dood is het leven missen. III. Waar uit volgt / dat d'eerste Mensche / boven de natuur-

staat der Opregtigheid / (Ecclef. 7. en 29.) dat door de vrught van dien Boom des Leevens te helpen of te verhoeden stonde / men segge dan met een / datter ook geen gebrek was / daar eenig voedsel toe behoefde ; en derhalven alle gebruik van Spijs en Drank vergeefs : 't welk ongerijmd is / en tegen 't verhaal van Moses strijd. Buiten twijfel was doe 's menschen lichaam / hoewel buiten ongemak / de bewegingen des bloeds en der geesten onderworpen / so wel als nu : alsó des selfs nature daar in bestaat / so dat het afgang en aanwas leed. Want hoe soud anders een kind in dien staat geboren / sonder sulk een aanwas / hebben konnen opwassen : of een volwassene / sonder afgangh / door 't bykomen van dagelixe aanvoedinge niet oneindelik voort gewassen zyn ? Dese waarheid word bekend gestaan van P. Martyr L. C. Clafs. II. c. 1. §. 51. Piscator over Gen. 2: 9. en Exerc. xix. in Gen. dit stuk uit Scotus verklarende / C. Schotanus in Heptam. p. 408. 409. toestemmende 't selve gevoelē van Lyranus en Augustinus.

§. 47. Uit wiens woorden niet anders kan besloten worden als dit. I. Dat de mensche ten dage zyns vals sekerlik gestorven moet zyn : want dat hadd hem God uitdrukkelik voorseid : *mooth tamuth*, gy sult stervende (dat is / sekerlik) sterven, Genes. 2: 17. II. Dat dese dood evenwel niet bestond in de scheydinge van Ziel en Lijf : maar in 't verlies van een geestelijk en geluksaligh leven. Genes. 3: 7/8/10/22/23/24. Want het leeven verliesen dat is eigentlijk sterven : *Mors est privatio vitæ*: de dood is het leven missen. III. Waar uit volght / dat d'eerste Mensche / boven de natuur-

like

II.

like werkingen / die uit vereeninge van Ziel en Lichaam ontſtaan / welke hy niet en heeft verloren ; noch een uitneemender Leven gehad heeft voor den val / dat hy door ſijn val verloor: en hier voren beſchreven is / §. 16 —— 23. enſ. 36. enſ. En 't welk verlooren zynde / noodſakelik de dood des lichaams en der ziele tot een ſtraffe der ſonde volgen moeſte. Verg. §. 31/32. met §.41. 42 (43.

VII. §. 16. Moſes ſeit van een ware Slange / datſe ſprak : maar niet datſe uit haar ſelven heeft geſproken / of datſe ook waarlijk ſprak ; als geen verſtand hebbende / om eigentlik te konnen ſpreken : maar door die Slange heeft de Duivel ſelfs geſproken.

§. 30. Te weten / van d'Opreghtigheid en Heiligheid die hy geheel verloor. En vermits enige leeraars verſtaan / dat Gods Beeld daar in alleenlijk beſtond / ſo ſeggen die ook / dat het geheelijk verloren is. Maar die daar onder mede begrijpen de kraghten des verſtands / als vi. §. 15/16. daar noch een deel van behouden is / immers in natuurlijke ſaken: zyn gehouden op 't naawſt ondervraagd zynde / te verklaren / dat Gods Beeld ten deele verloren / ten deele noch behouden is. Daarom ſo dikmaals van des ſelfs verlies geſegd word / moet onder die bepalinge verſtaan worden.

VIII. §. 16. Want de Sonde is niet alleenlijk des genen dieſe doet / maar ook des geenen dieſe doet begaan. Die door ſijne ſonde oorſaak is van andere ſonden ; moet lijden om de ſonde die hy ſelfs begaat / en die hy ſondigende anderen doet begaan.

III.

like werkingen die uit vereeninge van Ziel en Lichaam ontſtaan / welke hy niet en heeft verlooren ; noch een uitneemender Leven gehad heeft voor den val / dat hy door ſyn val verloor : en hier voren beſchreven is / §. 16. —— 23. enſ 46. enſ. En 't welk verloren zynde / noodſakelijk de dood des lichaams en der ziele / tot in eeuwigheid / als een ſtraffe der ſonde volgen moeſte. Vergel. §. 31/32. met §. 41/ 42/ 43.

VII. §. 16. Moſes ſeit van een ware Slange / datſe ſprak : maar niet datſe uit haar ſelven heeft geſproken / of datſe ook waarlijk ſprak ; als geen verſtand hebbende om eigentlijk te konnen ſpreken : maar door die Slange heeft de Duivel ſelfs geſproken.

§. 30. Te weten / van d'Opreghtigheid en Heiligheid / die hy geheel verloor. En vermits enige leeraars verſtaan / dat Gods Beeld daar in alleenlijk beſtond / ſo ſeggen die ook / dat het geheelijk verloren is: Maar die daar onder mede begrijpen de kraghten des verſtands / als vi. §. 15/16. daar noch een deel van behouden is / immers in natuurlijke ſaken : zyn gehouden / op 't nauwſt ondervraaghd zynde / te verklaren / dat Gods Beeld ten deele verloren / ten deele noch behouden is. Daarom ſo dikmaals van deſſelfs verlies geſegd word / moet onder die bepalinge verſtaan worden.

VIII. §. 16. Want de Sonde is niet alleenlik des genen dieſe doet / maar ook des genen dieſe doet begaan. Die door ſijne ſonde oorſaak is van andere ſonden ; moet lijden om de ſonde die hy ſelfs begaat / en die hy ſondigende anderen doet begaan.

So was 't met Adam. Wederom / die niet alleenlik kwaad doet / maar die het doet door besmetheid met een anders kwaad: is schuldig aan de straffe voor dat bedreven kwaad en voor die smette / welke is d'Erf-sonde: en so ist met ons.

§. 18. Waar uit ten minsten so veel blijkt / dat het Gode niet ongewoon is / de sonden der Voorouders te straffen in de Nakomelingen. Hoewel 't anders gelegen is met de toerekeninge van Adams sonde: het bewijst nochtans dat Adams straffe ook te reghte word gelegd op sijne Nasaten / in welker straf hy mede werd gestraft; gelijk sy in hem sondigen. Rom. 5. 13.

§. 49. Het blijkt uit vorige verklaringe / dat d'Erfsonde alleen den mensche stelt in den staat der verdoemenisse. Vergel. 17/25/ — 29. Maar 't is lichter te begrijpen / dat God den Mensche niet al te hardelijk straft: wanneer men so / als ik hier spreke / d'eene Sonde met d'andere t'effens voor oogen stelt.

IX. §. 6. Die syn Middelaarschap bediend heeft in de tijden des Niewen Testaments; waar van echter de kraght sich mede uitstrekt tot de tijden van het Oude.

§. 34. Niet dat de Menschen van selfs uit hen sulk een Middelaar stellen; §. 13 — 16. 23. maar dat hy alleen uit alle Menschen van God daar toe verordineerd is.

§. 41. Doet uit als een drukfaut de plaatse Rom. 8. 33.

So was 't met Adam. Wederom / die niet alleenlik kwaad doet / maar die het doet door besmetheid met een anders kwaad: is schuldig aan de straffe voor dat bedreven kwaad en voor die smette; welke is d'Erfsonde en so is 't met ons.

§. 18. Waar uit ten minsten so veel blijkt / dat het Gode niet ongewoon is / de sonden der Voorouders te straffen in de Nakomelingen. Hoewel 't anders gelegen is met de toerekeninge van Adams sonde; het bewijst nochtans dat Adams straffe ook te reghte word gelegd op sijne Nasaten / in welker straff hy mede werd gestraft; gelijk sy in hem sondigen. Rom. 5. 13.

§. 49. Het blijkt uit vorige verklaringe / dat d'Erfsonde alleen den mensche stelt in den staat der verdoemenisse: Vergel. 17/25/ — 29. Maar 't is lichter te begrijpen / dat God den Mensche niet al te hardelik straft / wanneer men so / als ik hier spreke / d'eene Sonde met d'andere t'effens voor ogen stelt.

IX §. 6. Die syn Middelaarschap bediend heeft in de tijden des Niewen Testaments; waar van eehter de kraght sich mede uitstrekt tot de tijden van het Oude.

§. 34. Niet dat de Menschen van selfs uit hen sulk een Middelaar stellen; § 13 — 16. 23. maar dat hy alleen uit alle Menschen van God daar toe verordineerd is.

§. 41. En gelijk gy zijt gereghtveerdigd so zijt gy ook geheiligd door den Geest onses Gods. 1 Kor. 6: 10.

De plaats Rom. 8: 33. in den text van 't Catechisatie-boek gestelt p. 112. nu in 40. p. moet als een drukfaut verworpen worden.

XI. §. 7.

II.

X. §. 18. So dat het gene in de Boeken des Ouden Teſtaments van 't Euangelium geleerd word (Siet II. §. 20) dat beſtaat in ſodanige beloſteniſſen aangaande den toekomenden Meſſias.

XI. §. 7. Antwoord hier aldus. [Ja voor den vall : als geſeid is vi. §. 49. waſſer ſulk een Verbond : waar door de Menſche natuurliker wyſe / door de Scheppinge en 'tonderhoude ſijner nature / verplight was / God alſo te dienen / als hy in dien ſtaat konde : vi §. 20/ 21/ 38/ 39. Maar ſint dat de Duivel enſ.

§. 35. Want het Verbond der genade is een : de maniere van bediening is verſcheiden ; daar van 't Verbond verſcheidene namen kragt. Siet §. 14. Ec. 21.

§. 39. 't Welk daarom diende aangemerkt / op dat elk magh verſtaan / welke Tekenen ſy meinen/ als ſy noemen de Sakramenten des Ouden Teſtaments.

XIX. §. 69. 't Welk ſo te verſtaan is / dat alle ſonden der menſchen in ſich ſelve wel verdoemelik zijn ; maar ook alle door Gods Genade vergeevelik / ſo hy ſich bekeert ; uitgeſonderd d'Ongelovigheid / die met de bekeeringe niet beſtaan kan / en dienvolgens alle ſonden des menſchen onvergeeflik maakt : (waartoe mede behoort de laſteringe tegen den Geeſt / XX. § 45. Ec. En van die ongelovigheid word geoordeeld uit het Euangelium / wiens ſtalene wet aldus beſchreven ſtaat : Wie in den Soon gelooft, die heeft het eeuwig leeven ; maar wie den Soon ongehoorſaam is, die en ſal 't leeven niet ſien : maar Gods toorn blijft op hem. Joh. 3; 36.

§. 79. Immers is dit het waarſchijnelixte / dat wy oordeelen kon-

III.

X. §. 18. So dat het gene in de Boeken des Ouden Teſtaments van 't Euangelium geleerd word (Siet II. §. 20.) dat beſtaat in ſodanige Beloſteniſſen aangaande den toekomenden Meſſias.

XI. §. 7. Antwoord hier aldus. [Ja: voor den vall / als geſeid is vi. §. 26. waſſer ſulk een Verbond : waar door de Menſche natuurliker wijſe / door de Scheppinge en 't onderhouden ſijner nature / verplight was / God alſo te dienen / als hy in dien ſtaat konde. vi. §. 20/ 21/ 38/ 39.

§. 35, Want het Verbond der genade is een : de maniere van bedieninge is verſcheiden : daar van 't Verbond verſcheidene namen krijgt. Siet §. 14. Ec. 21.

§. 39. 't Welk daarom diende aangemerkt / op dat elk magh verſtaan / welke Tekenen ſy meinen/ als ſy noemen de Sacramenten des Ouden Teſtaments.

XIX. §. 69. 't Welk ſo te verſtaan is / dat alle ſonden der menſchen in ſich ſelve wel verdoemelik zijn : maar ook alle / door Gods Genade / vergeevelik / ſo hy ſich bekeert ; uitgeſonderd d'Ongelovigheid / die met de bekeeringe niet beſtaan kan / en dienvolgens alle ſonden des menſchen onvergeeflik maekt : (waar toe mede behoort de laſteringe tegen den Geeſt/ X. §. 45. Ec.) En van die ongeloovigheid word geoordeelt uit het Euangelium / wiens ſtalene wett aldus beſchreeven ſtaat : Wie in den Soon gelooft, die heeft het eewig leeven; maar wie den Soon ongehoorſaam is, die ſal 't leeven niet ſien : maar Gods toorn blijft op hem. Johan 3: 36.

§. 79. Immers is dit het waarſchijnelixte / dat wy oordeelen konnen van

nen van een sake / waar af ons alle d'omstandigheden noch eerst ter dege sullen geopenbaard worden/wanneerse komt te geschieden.

XXIII. §. 11. Welke Sonde of Sondelikheid by een Lichaam vergeleken / en een lichaam der sonde Rom. 6: 6. en des doods Rom. 7: 24. genaamd word.

§. 13. Of ik segge liever / voor die het dus beter verstaan kan: de gelovige mensche rust in 't graf / voor so veel hy na den lichame slaapt / welx wederopstandinge verwacht word: niet ten verderve / of ter eewige dood / maar ter saligheid des eeuwigen leevens. Want so dood te wesen dat heet slapen. Mar. 5: 39.

XXXIV. §. 36. Tusschen Efes. 2: 12. en dus word de selve laat dese woorden ingevoegd worden. Want gelijkmen denken kan / dat d'Apostel in dese spreuke die twe onderscheidene woorden UIT en DOOR met wederhalinge van 't selve woord Gelove, niet sonder reden gebruikt: so en konnen deselve alhier niet voegeliker verklaard worden / als in sulken sin/ die best over een komt met de sake en met den Text: also hy in dit gantsche kapittel will aanwijsen / dat Jooden en Heidenen daarin eenerley waren / datse beide onder de sonde zijn; v. 9/ 23. en dienvolgens voor beiden ook maar eenerley middel was om geregveerdigd te worden / niet de Werken / maar 't Gelove. v. 27/28. Want dien aangaande isser geen onderscheid. v. 22. Maar overmits d'openbaring en 't gebruik van dat middel den Jooden al te voren bekend was uit de Wet / die nu door 't Euangelium bevestigd wierd; maar den Heydenen sonder de Wet zijnde / en also nooit te voren

van een sake / waar af ons alle d'omstandigheden noch eerst ter dege sullen geopenbaard worden / wanneerse komt te geschieden.

XXIII. §. 11. Welke Sonde of Sondelikheid by een Lichaam vergeleeken / en een Lichaam der sonde Rom. 6. 6. en des doods Rom. 7: 24. genaamd word.

§. 13. Of ik segge liever / voor die het dus beter verstaan kan; de gelovige mensche rust in 't graf / voor so veel hy na den lichame slaapt / welx weder opstandinge verwacht word; niet ten verderve / of ter eewige dood/ maar ter saligheid des eewigen leevens. Want so dood te wesen dat heet slapen. Mar. 5: 39.

XXIV. 36. Tusschen Efes. 2: 12. en dus word deselve laat dese woorden ingevoegd worden. Want gelijkmen denken kan / dat d'Apostel in dese korte spreuke de twee onderscheidene woorden UYT en DOOR, met wederhalinge van 't selve woord Gelove , niet sonder reden gebruikt: so en konnen deselve alhier niet voegeliker verklaard worden / als in sulken sin / die best overeen komt met de sake en met den Text: also hy in dit gansche kapittel wil aanwijsen / dat Joden en Heidenen daar in eenerley waren / datse beide onder de sonde zijn; v. 9/ 23. en dienvolgens voor beiden ook maar enerley middel was om geregtveerdigd te worden / niet de Werken / maar 't Gelove. v. 27. 28. Want dien aangaande isser geen onderscheid. v. 22. Maar overmits d'openbaring en 't gebruik van dat middel / den Jooden al te voren bekend was uit de Wet / die nu door 't Euangelium bevestigd wierd; maar den Heydenen sonder de Wet zijnde / en also nooit te

vo-

van sulx gehoord hebbende / nu eerst door 't Euangelium wierd bekend gemaakt : So toont hy / dat God / die so wel God van d'eenen als van d'anderen is v. 29. hen beide wel reghtveerdig verklaart op eenerleye wyse: v. 22/26. maar dat sy die reghtveerdigmaking op tweederleije wijse ontvingen : de Joden UIT dat gelove / datse lang al hadden gehad tot de Belostenissen / verwachtende doe de vervullinge daar af / die sy nu sagen; maar de Heidenen daar DOOR, dat sy nu mede geloofden deselve genade / aan hen nooit te voren beloofd / maar die hen nu evenwel neffens de Joden voorgesteld en aangeboden wierd; v. 25/26.

XXV. In plaatse van de woorden, dan bevind sich dese laatste ens. tot want doe vergaf / stelt dese: dan bevind sich de laaste veel uitneemender dan d'eerste.

XXV. §. 42. Stelt induiken in de plaatse van indompelen.

XXVI. §. 36. Men kan ook seggen / dat God dese daad van Zippora juist daarmede niet heeft goedgekend / dat hy daar op van Moses afliet; maar alleenlik willen tonen / dat hem 't werk behaagde: en dat hy niet te min noch syne reden van misnoegen hield op de persoon die het dede / sonder daar toe gelast te zyn / en dat met een ontsteld gemoed / als uit hare woorden bleek. v. 28.

XXVII. §. 86. Doen wy dan de Wet te niete door't gelove dat zy verre: maar wy bevestigen de Wett. Rom. 3: 31. Alleenlik dienen dese redenen om elk te doen verstaan / niet welke Geboden ons noch aangaan; want daar over geen verschil is: maar op wat grond wy ons nu noch verplight vin-

voren van sulx gehoord hebbende / nu eerst door 't Euangelium wierd bekend gemaakt: So toont hy / dat God / die so wel God van d'eenen als van d'anderen is v. 29. hen beide wel reghtveerdig verklaard op enerleye wyse v. 22/26 maar dat sy die reghtveerdigmaking op tweederleye wyse ontvingen : de Joden UIT dat gelove / datse lang al hadden gehad tot de Belostenissen / verwachtende doe de vervullinge daar af / die sy nu sagen; maar de Heidenen daar DOOR, dat sy nu mede geloofden deselve genade / aan hen noit te voren beloofd / maar die hen nu evenwel neffens de Joden voorgesteld en aangeboden wierd. v. 25, 26.

(y) In den text van 't Catechisatieboek moeten dese woorden gestelt worden : dan bevind sich de laatste veel uitneemender dan de eerste.

XXV. §. 42. Stelt induiken in de plaatse van indompelen.

XXVI. §. 36. Men kan ook seggen / dat God dese daad van Zippora juist daar mede niet heeft goed gekend / dat hy daar op van Moses afliet ; maar alleenlijk willen tonen / dat hem 't werk behaagde : en dat hy niet te min noch syne reden van misnoegen hield op de persoon die het dede / sonder daar toe gelast te zyn / en dat met een ontsteld gemoed / als uit hare woorden bleek. v. 28.

XXVII. §. 86. Doen wy dan de Wett te niete door 't gelove ? dat zy verre: maar wy bevestigen de Wett. Rom. 3: 31. Alleenlik dienen dese redenen om elk te doen verstaan / niet welke Geboden ons noch aangaan ; want daar over geen verschil is : maar op wat grond wy ons nu noch

verplight vinden / om deselve t'onderhouden. Doetmen qualik / als men dien grond in sulke woorden toont / die uitdrukkelik te kennen geven d'innerlike geestelikheid van den eisch der Godlike geboden / als Deut. 6: 5. Levit. 19: 18. te sien is? daar echter de 10. Geboden so zyn uitgedrukt / datse door die twe andere moeten verklaard worden; gelijk ook by ieder een geschied.

den / om de selve t' onderhouden. Doetmen qualik / alsmen dien grond in sulke woorden toont / die uitdrukkelik te kennen geven d'innerlike geestelikheid van den eisch der Godlijke geboden / als Deut. 6. 5. Levit. 19: 18. te sien is? daar echter de 10. Geboden so zyn uitgedrukt / datse door die twe andere moeten verklaard worden; gelijk ook by ieder een geschied.

(z) Het Synodus Doccumana oordeelt, dat het alderveiligst is sich in't stuk van den Sabbath te reguleeren na de *Post-acta Synodi Dordracenæ*.

Wy ondergeschreven van de Eerw: Synode in den Jaare 1675. gehouden binnen Leeuwarden, gelastight zijnde, om dit bovenstaande Appendix van D. Bekkers Catechizatie-boek over te zien, hebben bevonden het selve te accorderen met het Exemplaar, door ordre des Eerw: *Synodi Documanæ anni* 1674. gecorrigeert.

In kennisse onse handen

PETRUS FEDDEMA, V. D. M. in Cubaart.
CORN: WELLENS, Burgemr: en Ouderling tot Franeker.

Idem testor

FRANC: ELGERSMA, *Servus* J. C. in Grouw.

AANMERKINGEN,

Tot nodige opening over de veranderingen in 't Boek self, en in de *Aanhangselen* gemaakt.

Hoewel ik my in't geheel of ten voornaemsten niet uitlaten wil / om myne bedenkingen over de veranderde plaatsen myns Boekx / of der Aanhangselen te seggen; om dat sulx van te groten beslagh soude zyn: echter moet ik hier niet afscheiden / sonder dese weinige Aantekeningen mynen Leser toe te dienen. De Letters tusschen haarkens () ingesloten/in den text der veranderde plaatsen en der Aanhangselen wijsen / waar dat elke Aanmerkinge op siet.

(a) P. 524. Niet geheelik, maar ten dele. Myne vrage was inden eersten druk: Had Adam Gods Beeld verloren? en d'Antwoord hier op / Ja. De Gedeputeerden van de Franekersche Synode hebben dit Ja doorgestreken / en in de plaats gesteld / Niet geheelik, maar ten deele. Die van de Harlinger Synode komen 't jaar daar na / en berispen dit onder anderen; meinende dat het myne eigene

eigene stellinge was. Ik toonde hen 't Boek / waar in het Ja doorgehaald / en die andere woorden met d'eigene hand van den Scriba hunner voorsaten daar by geschreven was. Daar mede was 't uit (*u*) Doch om het te bemiddelen / heb ik in 't Aanhangsel p. 544. §. 30. dat stuk / en d'oorsaak van dat verschil een weinig nader verklaard.

(*b*) P. 524. VIII. Hoofdst. §. 32. Waar dat de hel is? Het schynt dat de Broeders mede gehoord hadden/ dat Des Cartes de Weereld oneindig stelt. Daarom kondense niet verdragen 't gene ik daar seide / dat ons het tien duysendste deel daar af niet bekend is. Want / seiden sommigen / de Weereld is nu genoegh rondom bevaren: meinende / so 't schijnt / dat de Weereld niet verder strekt alsmen varen kan. Dies heb ik die woorden in den tweden druk uitgelaten.

(*c*) P. 526. Daar tegen in 't XIV. Hoofdst. 5. Br. in plaats van in de Wereld besloten, gesteld / binnen des selfs palen besloten, om te tonen / dat ik der Weereld mede palen stellen soude / so ikse wist.

(*d*) P. 526. *Deputati Synodi Franequeranæ*, oordeelende dat het latynsch woord *genereeren* beter was als het duitsche teelen, hebben dat in deses plaats gesteld: maar vergeten / 't selve ook in 't eerste lid deser antwoorde te veranderen; want nu blijkt noch / dat sy teelen en *genereeren* even eens verstaan.

(*e*) P. 527. In de veranderinge deser Antwoorde had ik 't woord Stiefvader noch behouden; en gesteld / dat Josef so veel als de Stiefvader van Jesus geweest was. *Deputati Syn. Franeq.* hebben dat in Pleegvader veranderd; maar my niet konnen seggen / wat een Pleegvader was. Uit oorsaken dier onkunde had ik dat woord ook niet gebruikt. Zedert vond ik in een woorden-boek / dat het so veel als Plightvader, dat is / voogd of momber is / die den plight eens Vaders doet. Dat kan wel iemant zyn / die de Moeder niet getrouwd heeft. Myner Moeder man / seid ik / is myn Stiefvader / of Steevader, die myns Vaders stede houd. Luid dat duitsche woord te stijf; 't staat my niet toe / nieuw Duitsch te maken: het ander is te slap. Josef / wien de Schrift *den* Man van Maria en self Jesus Vader noemt / is meer dan syn bloote Plightvader geweest.

(*f*) P. 528. D'uitlegginge die ik met weinig woorden invoegde; van de tegenwoordige eeuwe, dat is / den tyd van de Wet, en de toekomende, zynde die van den Messias, daar de genade veel groter wesen soude als onder de Wet: hebbense uitgedaan / in meininge / dat de toekomende eewe is de gene die na d'opstandinge wesen sal; latende die woorden staan / daar anders de genade veel groter soude wesen. Waar uit nu volgt / dat de tyd der heerlikheid een tyd van genade wesen sal.

(*g*) P. 531. Ik had eerst in de verandering gesteld / dat God onder 't oude Testament synen volke de sonden te borg vergaf / maar nu / onder absolute Quitantie, gelijk ik ook in myn Nodigh Antwoord spreek. Dit haddense eerst laten doorgaan: maar by 't herlesen ontrent anderhalf uire lang onderlinge gehaperd / of die woorden gene verbetering behoefden. Eindelik riepense my self / en ik beslegtde dat geschil op staande voet / door in de plaats te stellen 't gene daar nu staat.

(*h*) Pag. 531. 't Woord Sakrament op den Sabbat des Ouden Testaments gepast/ kondense daar niet verdragen; maar seer wel/ gelyk ik in de plaats gesteld hebbe/ Teken des Verbonds. Wat onderscheid de Broeders tusschen 't een en 't ander stellen/ hebbense my noch niet geleerd.

(*i*) P. 535. De twede druk geeft in 't XXVII Hoofd. 85. Vr. genoegsaam te verstaan/ hoe ik 't meen 't geen in den eersten op den selven sin/ hoewel misschien niet wel so duidelijk gesteld hadde. Oversulx is 't gene geringe ontrouwigheid van eenen/ die my in een latijnsch boek met smadige woorden verwijt: dat ik in den eersten druk/ die ook door den tweeden doe al wegh genomen was/ voor bewijsreden bybrenge/ 't gene ik sleghs voor antwoord op het tegenbewijs hadde doen dienen/ om te tonen hoe swak dat is.

(*k*) P. 536. Daar schijnt wat tegenstrijdigheids te zyn/ daar in den eersten druk staat/ dat het niet qualyk; in den tweeden/ dat het qualik soude gedaan zyn/ Beelden in de Kerken ter gedachtenis slechs te bewaren. Maar dewijl het woord qualik d'onvoorsigtigheid in of buiten sluit/ na dat men 't breeder of smalder neemt; so kan het beide bestaan: En 't is qualik gedaan 't gene onvoorsigtelik gedaan is.

Wat ik nu op 't veranderd Aanhangsel vervolgens aantekene/ dat pas ik op de Broederen Corespondenten niet; Want die hadden sich met het eerste/ ja sonder 't eerste wel gerust gesteld. Dan sy schikten sich/ so veel doenelijk/ na de sinnelikheid der Deputaten. Selfs de Synodus was te vreden wanneer die sleghs te vrede waren.

(*l*) P. 549. Gestatueerd. Weinig mannen/ geen Vergadering maar slechs Gelastigden vande Vergadering/ aan welke sy bescheid hadden te doen/ spreken hier als maght hebbende/ wanneerse hunne besondere sinnelikheden voor statuten willen doen gelden. Het statueeren, meind ik/ quam alleenlik der hoge Overigheid toe. 't Is een woord van heerschappye/ welke d'Apostel den Kerkendienaren ontseit 1. Pet. 5: 3. De Broeders echter hebben lust gehad also te spreken; en derhalven van geen ongelijk te klagen/ so ik my somtyds van hun eigen woord bedien.

(*m*) P. 549. En het eerste is/ datse hunne statuten verder uitstrekken/ dan hun gebied/ volgens ontvangen last/ reiken moght. Hen was niet meer bevolen als 't Aanhangsel: en sy nemen ten eersten ook het voorhangsel wech; want sy willen/ dat het vers achter de Voorrede tegen D. vander Meer sal uitgelaten worden. Indien D. vander Meer s. g. insgelijx ware belast geweest/ syne beide versen wegh te nemen; 't eerste daar dit myne op siet/ en het tweede daar in hy my geantwoord heeft/ gesteld voor syn Boexken genaamd de Dood in de Pot: het hadde syn bescheid gehad. Is 't nu niet genoegh/ dat ik op dit laatste hebbe stil geswegen? Laat gesorgd worden/ dat niemant versen tegen my make; de myne sal ik dan van self wel achter wege laten.

(*n*) P. 549. Buiten last, vrywillig. Dit is de waarheid/ want geen Classis of Synode heeft het my belast. Maar de Deputati willen niet/ dat ik dese waarheid segge.

(*o*) P. 549. Het eenigste wisse Pad. Of dese uitdrukkinge beter op die plaatse past dan

dan de myne / laat ik den Leser oordeelen. Ik en kan also geen reden sien van die verandering : of de Deputaten moeten willen seggen / dat al wie buiten 't gereformeerd Geloof sterft / tot Luterschen en hums gelijken toe / sekerlik verlozen gaat. Want geen onwis pad kan ons na den Hemel leiden. God echter / hoop ik / sal den eenvoudig dolenden / die op den grond der waarheid blijft / genadig zyn.

(*p*)(*r*)P.549.550.Staat der volmaaktheid. Dat en deugt hier/na't gevoelen deser Broeders / niet. Sy statueeren derhalven / datter staan moet / staat der Opregtigheid. Desgelyx hebbense hier op na pag. XI. §. 7. aangetekend. Maar de Classis van Leewarden wilde enkelik hebben / dat sich de Professozen tot Franeker rondelik verklaren souden / dat het hen gelieft, den staat der Opregtigheid te noemen den staat der Volmaaktheid. So luid het advys van die Classis over dese plaatse van myn Boek. Ben ik niet wel qualik te pas geraakt / die twee Heeren dienen moet?

(*q*) P. 549. Dit niew Byvoegsel na 't woord ondersteund, was geheel onnodig : also het van my self inden text des tweeden druks VI. §. 43 op 't einde genoegsaam was uitgedrukt. Of het moet om 't woord Sakrament of Hemel te doen geweest zyn. Doch het eerste noemd ik hier in duitsch : over 't ander heb ik my op de 45. en 46. Vragen verklaard. Voegt nu dese woorden der Deputaten in dit deel des Aanhangsels aan de antwoord op de 43. Vrage / en siet / of 't geen hapering inden styl sal geven.

(*s*) P. 550. Dat ik segge/ten gevalle van eenige Broeders; die 't woord induiken, 't welk ik in desen sin voor geen goed Duitsch hiel / voor indompelen wilden gesteld hebben : was om dat ik niet en geloofde/ dat iemand anders als sy van die sinnelikheid wesen soude. Doch hun oordeel was / dat ik hen niet sleghs als enigen Broederen iets te gevalle doen ; maar als den genen die maght hebben gehoorsamen moest / in 't gene hen beliefd hadde te statueeren.

(*t*) P. 550. Sy verstaan/ dat het allerveiligst is/sich in't stuk van den Sabbat te reguleeren na 't gene dat geen regel is/ noch wesen magh/ noch daar voor opgegeven is by de Broeders te Dordreght self. Maar na myn verstand is 't onveilig, niewe regelen buiten Gods woord aan te nemen. Hoewel 't op geene veiligheid noch onveiligheid aankomt / daar niet als waarheid gesocht word. Die te swijgen of mis te gaan is somtijts allerveiligst. Echter weet ik noch op alle weereld niet / hoe ik my nauwer na die *post acta* reguleeren sal; die/ wanneer ik dat Boek schreef / noch nauwelijx aan 't licht gekomen waren / ontrent 50. jaren na de Synode. Ik stel daar af de eigene woorden in den text van myn Boek / en hecht die met de mynen zamen ; Ursinus, voornaamsten schrijver van den Catechismus / voeg ik van woord tot woord daar tusschen : en dat sonder de minste verandering in den reghten sin / so als de Synode spreekt / als Ursinus leert / als ik selve schrijf. Is dat noch van een Synodus afgeweken, gelijk sy my hier te laste leggen : so en sie ik niet hoe men daar by blyven kan.

Nu volgt / dat wy sien / of ik van hun eigen Voorschrift ook ben afgeweken / in het tweede Aanhangsel / dat so onweerdiglijk van hen verworpen is :

en of het derde / dat is / hun eigen / beter is; 't gene de Synodus tot Leewarden so pleghtelik / in plaats van 't myne heeft vast gesteld. Sy staan daar nu beide tegen malkanderen: de Leser sie / offer enig onderscheid is; ik vind het sleghs op drie plaatsen.

(x) P. 558. onder In het Boek self in 't IX. Hoofd. had ik d' 41. Vr. en antw. aldus gesteld: Vr. Kan niemand de gereghtigheid herstellen als God? Antw. Neen: die onse natuur eerst goed geschapen heeft, die kanse alleen weer goed maken na datse verdorven is. Kol. 3. 10. *God is 't die reghtveerdig maakt Rom.* 8. 33. Geen Professor / Classis / Synodus / of hunne Gedeputeerden hadden hier op iets aangemerkt: maar de Deputati Syn. Harl. oordeelden achter na / dat de plaats Rom. 8. 33. daar niet wel te passe quam. So heb ik 'er dan in 't eerste Aanhangsel by gevoegd; en gelyk gy zyt gereghtveerdigd, so zyt gy ook geheiligd door den Geest onses Gods 1. Kor. 6. 10. om so te tonen / dat reghtveerdiging en heiliging / waar in de herstellinge van den sondaar bestaat / beide alleen van God afhangt. En so meend ik / dat de eerste plaats kon staande blyven / gehecht zynde met die tweede. Echter hebben deselve Broeders gewild / als voren / dat de plaats Rom. 8. 33. als een drukfaut te verwerpen was. Dat heb ik dan in myn tweede Aanhangsel met die woorden so gesteld: doch met een d'andere plaats 1. Kor. 6. 10. als nu niet meer nut / en in 't Boek self niet uitgedrukt / weder weghgenomen. Maar dese Broeders / gelyk gy siet / Leser / laten die staan. Of ik 't nu door 't wegh nemen van myn eigen byvoegsel / dat hen geen genoegen gaf / of sy door 't inlassen van het selve 't werk verbeterd / en hun eigen voorschrift wel gevolgd hebben / laat ik geerne aan den Leser verblyven.

(y) Pag. 561. XXIV. §. 46. Sie ik tusschen 't hunne en 't myne geen ander onderscheid / als dat sy sleghs seggen / welke woorden in den text myns Boex moeten uitgedaan of ingevoegd worden: maar dat ik ook de plaats aan wyse / daar sulx geschieden moet / en dat na hunne eigene meininge; pag. 550. in 't midden; die ik volgens dien duideliker dan sy self heb uitgedrukt; want sy en noemender de plaatse niet.

(z) Pag. 562. op hun oordeel / dat het veiligst was, sich in 't stuk van den Sabbath te reguleeren na de *Post acta Synodi Dordracenæ*, heb ik al 't gene over dat stuk in myn eerste Aanhangsel pag. 14. 15 16. tot breeder verklaringe gesteld had / uitgelaten. En het was bekend / dat de laatste woorden daar af op het meerder deel van de Deputaten pasten. Doch sy hebben / so 't schynt / goed gevonden / datter die uitgedrukte woorden evenwel noch staan moesten; die sy ook / doch verminkt / daar by gesteld hebben. Want sy latender af / 'tgene sy in hunne Acte seggen / dat ik van de genoemde Post acta afgeweken ben: misschien overtuigd zynde / dat ik daar aan minder dan sy selve schuldig zy.

GESNEE-

GESNEEDEN
BROODT
VOOR DE
KRISTEN KINDEREN.

't Welk is

De Heidelberghsche
CATECHISMUS

In

Meer Vragen en kortere Antwoorden gekerfd / tot verlichtinge der memorie / en opscherpinge van 't oordeel der Kristelike Jeugdt.

Eersame, Voorsienige, Godsalige Mannen,

DE

D I A K E N E N

der Gereformeerde Kristen Gemeente tot Franeker.

KLAAS TJEBBES Burgerhopman.
TJEPKE TJEERDS Koopman.
KORNELIS WELLENS Vroedsman.
JORIT van BRUINIA, Ontfanger der Stads Boelgoeden.

Beminde Broeders in den Heere.

WY weten, watter aan d'Opvoedinge der jeugd al gelegen is; en hoe ernstig onse besondere sorge behoort te zyn over de genen die Gode in den H. Doop van hunne Ouders zyn toegeeigend, en zedert van de selve stervende verlaten, God alleen tot hunnen Vader hebben behouden; en van God ter bedieninge van hunne Voogden en Besorgers aanbesteed zyn; welke aan hem rekenschap sullen geven, hoese met syne kinderen handelen. Dit neemt Gy U billik ter herten, Broeders, terwijle gy selve met onvermoeibaren yver bevordert het Kristelik oogmerk en eenparig Besluit onser geheele Kerkenraad, om een Huis te stichten, waar in de Weesen, onder uwe Bedieninge staande, alle by malkanderen sullen opgevoed worden in de leeringen en vermaningen des Heeren. Tot gebruik van de selve, en die hier af mede gediend willen zyn, hebb ik dit eenvoudig werkje bereid: hoewel 't myn werk niet en is te noemen, als voor so veel d'onvervalschte melk der gesonde kinderlessen uit het Heidelberger Vat getapt, onse jeugd, na elx begrijp, wat besonderliker word toegemeeten. Want ik hebb driemaal den Heidelbergsen *Catechismus*, eerst op 't ruimst voor de grooten, daar na wat bekrompener voor de middelmatigen, en op 't lest alderdeunst en dunnetjes vloeijende voor de kleinste kindertjes Christus suigelingen, toegemeeten; en soo doen drukken, datse te zamen of elk besonder konnen verkocht worden tot yders gerief. Anderen hebben elk so 't hen goed docht, in 't kort begrepen eenige seer nutte onderwijsingen voor de jeugd: die ik geensins voor hebb hier mede te verwerpen. Maar om onse kinderen na iegelix jaren en bequaamheid, eenpariglik tot de wekelike *Catechizatien* te houden, volgens de gebruikelike afdeelingen van de 52. Sondagen in onsen *Catechismus*; so docht my, dat men dus doende elk syn

werk kon geven, om groten met kleinen gelijk t' onderwysen. Grootere of kleindere boeken als 't grootst en kleinst van dese mynen, behoortmen mijn oordeels, den kinderen niet voor te houden, om van buiten te leeren. Want het oordeel dient in de leerlingen vry wat meer gescherpt; en de memorie veel min beswaard te worden, als by veelen geschied. Nochtans zynder kinderen, die men meer of minder leeren moet, als ik in 't grootst en kleinst van dese *Catechismen* met woorden heb uitgedrukt. Want den kleinsten melk-kindertjes, diemen 't leesen noch niet leeren kan, behoortmen *'t Onse Vader*, *'t Geloove*, de gemeene gebedekens, en voorts de korte vraagjes hier voort achter gevoegd van buiten in te prenten: dan, mits datse letters en leesen leren, den bekorten *Catechismus* zy in rijm of sonder rijm, na dat de kindsche geneightheden zyn, laten doorgaan: daarna den grootsten; welken eens, so alsse luid, geleerd hebbende, kanmense de naaste reis eene of meer getuigenissen der H. Schrift op iedere antwoord aangetekend, daar by doen voegen; en vervolgens na aanleidinge van de selve, alsmede uit de predikatien wat nader ondersoeken: waar by 't ook dienstig sal zyn, datse eenig grooter boek van *Catechizatie* leesen; gelijker verscheidene zyn, en noch een van my bereid word, dat reeds onder de pers is, daar dit van daan komt, dienstigh tot sulk een gebruik als ik (met Gods hulpe) wanneer 't uit komt, in de Voorreden sal aanwijsen. Wat hier gedaan is, daar toe hebben de randvragen van den Heidelbergsen *Catechismus* in 't Latyn en de rijmversjes van *Spiljardus* stoffe en aanleidinge gegeven: In 't ander werk meen ik iets van myn eigen te doen, so veel als my God gegeeven heeft; die verdere uitbreidingen begeert in Duitschen rijm over onsen *Catechismus*, sal sich konnen dienen met den stichteliken arbeid van den Eerw. *R. Meyer*, onsen geliefden Mededienaar tot Herbaaijum. Ondertusschen sal ik, door de genade van Gods Geest, neffens anderen uitsien na de voegelixte middelen, om sijne Gemeente te helpen bouwen: op dat wy niet meer kinderen zyn; maar de waarheid betrachtende in liefde, alsins mogen opwassen in hem die 't hoofd is, Christus: terwijl ik wensche, dat dese myne eerstelingen, Gode in sijn Kinderhuis opgeofferd, en U E. E. toegeschreven, neffens dit U goede werk, so overvloedelik van den Hemel gesegend zy, als ik my verſekere, dat UE. E. 't eene met ons ernst is, en 't ander van my aangenaam sal zijn.

Franeker, den 15. van Oogstmaand. 1668.

U E. E. Dienstw: Medebr. in den Heere.

B. BEKKER.

CA-

CATECHISMUS

I. SONDAGH.

Eerste Vrage.

1. Vr. WElk is uw eenige troost beide in 't leven en sterven?
Antw. Dat ik met lijf en ziele / by leven en sterven / niet mijn / maar mijns getrouwen Saligmakers Jesus Christus eigen ben. Rom. 14: 8. 1. Kor. 3: 23. en 6: 19/ 20.

2. Vr. Hoe zijt gy sijn eigen geworden?
Antw. Also / dat hy met sijn dierbaar bloed voor alle mijne sonden volkomelik betaald heeft / en my uit alle geweld des Duivels verlost. 1. Pet. 1: 18/ 19.

3. Vr. Wat kan u dat helpen?
Antw. Dat hy my so wel bewaart / dat sonder den wille mijns hemelschen Vaders geen haar van mijn hoofd vallen kan. Mat. 10: 31.

4 Vr. Wat meer?
Antw. Dat my ook alle ding tot mijne saligheid dienen moet. Rom. 8. 28.

5. Vr. Hoe weet gy dat?
Antw. Daarom / dat hy my ook door sijnen Heiligen Geest van 't eewig leven versekert. Rom. 8: 16/ 17.

6. Vr. Wat doet hy u meer?
Antw. Dat hy my van herten willig en bereid maakt / om met hem voortaan te leven. Tit. 2: 14.

2. Vrage.

7. Vr. Hoe veel stukken sijn u nodig te weten op dat gy in desen troost saliglijk leven en sterven meugt?
Antw. Drie stukken. Psal. 130: 3/ 4.

8. Vr. Welk is 't eerste?
Antw. Hoe groot dat mijne sonde en elendigheid zy? Rom. 7: 24.

9. Vr. Welk is het tweede?
Antw. Hoe ik van alle mijne sonden en elende verlost werde. Rom. 3: 23/ 24/ 25.

10. Vr. Welk is het derde?
Antw. Hoe ik God voor alsulke verlossinge sal dankbaar zijn. Rom. 12: 1/2.

I. DEEL.

Van 's Menschen Elendigheid.

II. Sondagh.

3. Vrage.

11. Vr. **W**Aar uit kent gy uwe elendigheid?
Antw. Uit Gods Wet. Rom. 3: 20. en 7: 7.

4. Vrage.

12. Vr. Wat eischt Gods Wet van ons?
Antw. Dat leert ons Christus in eene somme Mat. 22. 37-40.
13. Vr. Wat eischt hy dan?
Antw. Gy sult den Heere uwen God lief hebben met u geheel herte, met uwe geheele siele, en met u geheel verstand: dit is het eerste en grootste gebod.
14. Vr. Welk is dan het tweede?
Antw. Het tweede desen gelijk, is, gy sult uwen naasten lief hebben als u selven.
15. Vr. Is aan dese geboden so veel gelegen?
Antw. Aan dese twee gebooden hangt de gansche Wet en de Profeten.

5. Vrage.

16. Vr. Kont gy dit all' volkomelik houden?
Antw. Neen ik. Pred. 7. 20.
17. Vr. Hoe so?
Antw. Want ik ben van nature geneigd God en mijnen naasten te haten. Rom. 7: 18. en 1: 21. Tit. 3: 3.

III. Sondagh.

6. Vrage.

18. Vr. Heeft dan God den Mensche so boos en verkeerd geschapen?
Antw. Neen hy. Gen. 1: 31.
19. Vr. Hoe dan?
Antw. Hy heeft hem goed / en na sijn Beeld geschapen. Pred. 7: 29. Gen. 9. 6. en 5: 1.
20. Vr. Wat is dat te seggen?
Antw. Dat is / met waare Reghtveerdigheid en Heiligheid. Efes. 4: 24.
21. Vr. Waarom schiep hy hem sodanig?
Antw. Op dat hy God sijnen Schepper reght soude kennen. Kol. 3: 10.
22. Vr. Wat meer?
Antw. Hem van herten lief hebben. 1. Joh. 5: 3.
23. Vr. Wat soude hy dan / als hy so dede?
Antw. Met hem in d'eewige gelukfaligheid leven. Gen. 2: 8/9.
24. Vr. Waar toe dat?

Antw. God te loven en te prijsen. Spreuk. 16:4.

7. Vrage.

25. Vr. Van waar komt dan sulk een verdorven aart des menschen?

Antw. Uit den vall en ongehoorsaamheid van onse eerste Voorouders / Adam en Eva / in 't Paradijs. Gen. 3.

26. Vr. Hoe komt daar onse verdorventheid van daan?

Antw. Alsó / dat daar onse natuur alsó bedorven is geworden / dat wy alle in sonden ontvangen en geboren worden. Rom. 5:12.

8. Vrage.

27. Vr. Maar zijn wy so seer bedorven / dat wy ganschelik onbekwaam zijn tot eenigen goede / en geneigd tot allen kwade?

Antw. Ja wy: ten zy dat wy door Gods Geest weder geboren werden. Gen. 6:5. 1. Kor. 2:14.

IV. Sondagh.

9. Vrage.

28. Vr. Doet God den mensche geen onreght / dat hy in sijne wet van hem eischt / 't gene hy niet doen en kan?

Antw. Neen hy. Want God heeft den mensche sodanig geschapen / dat hy 't wel konde doen. Pred. 7:29.

29. Vr. Wiens schuld is 't dan?

Antw. De mensch heeft hem selven en alle sijne nakomelingen van die heerlike gaven beroofd. Job 14:4.

30. Vr. Hoe kwam hy dat te doen?

Antw. Door 't ingeeven des Duivels / en door moedwillige ongehoorsaamheid. 2. Kor. 11:3. Rom. 5:19.

10. Vrage.

31. Vr. Will God sulke ongehoorsaamheid en afval ongestraft laten?

Antw. Neen hy geensins: maar hy vertoont sich schrikkelik. Nah. 1:2.

32. Vr. Waarom?

Antw. Beide over d'aangeboorene en werkelike sonden. Rom. 1:18.

33. Vr. Wat wil hy tegen de sonden doen?

Antw. Hy wilse door een reghtveerdigh oordeel tijdelik en eewiglik straffen. Luk. 12:5.

34. Vr. Hoe weet gy dat Godt de sonden straffen wil?

Antw. Alsoo hy gesproken heeft / Vervloekt is een ygelik die niet en blijft in al 't gene geschreven is in 't boek der wett, om dat te doen. Gal. 3:10. Deut. 27:26.

11. Vrage.

35. Vr. Is God dan ook niet barmhertig?

Antw. God is wel barmhertig; maar hy is ook reghtveerdig. Exod. 34:7.

36. Vr. Wel / wat wilje daar mede seggen?

Antw. Daarom so eischt syne reghtveerdigheid / dat de sonde tegen Gods allerhoogste majesteit begangen / ook met de hoogste straffe gestraft werde. 1 Sam. 2: 25.

37. Vr. Wat is de hoogste straffe?

Antw. Dat is / de eewige straffe aan lighaam en ziele. Matt. 10: 28.

II. DEEL.

Van 's Menschen Verlossinge.

V. Sondagh.

12. Vrage.

38. Vr. AAngesien wy dan / na Gods reghtveerdig oordeel / tydelike en eewige straffe verdiend hebben: isser wel eenig middel / waar door wy dese straffe ontgaan moghten / en weder tot genade komen?

Antw. God wil / dat syne gerechtigheid genoegh geschiede Gen. 18: 25.

39. Vr. Wat sullen wy dan doen?

Antw. Daarom moeten wy derselve of door ons selfs / of door iemant anders volkomelik betalen / Kol. 3. 25. 2 Kor. 5: 15.

13. Vrage.

40. Vr. Maar konnen wy door ons selve betalen?

Antw. In geenerleije wyse. Marc. 8: 37.

41. Vr. Waarom niet?

Antw. Want wy maken de schuld ook noch dagelix meerder. Rom. 2: 5.

14. Vrage.

42. Vr. Kan ook ergens enig creatuur of schepsel in hemel of op aarde gevonden worden / dat voor ons betaale?

Antw. Neen. Hebr. 10:4. Psal 49:8/ 9.

43. Vr. Waarom niet?

Antw. Ten eersten so wil God aan geen ander schepsel de schuld straffen/die de mensche gemaakt heeft. 1. Kor. 15: 21.

44 Vr. Wat reden isser meer?

Antw. Ten anderen so kan ook geen bloot schepsel den last van Gods toorn tegen de sonde dragen / en andere daar van verlossen. Jesa. 33. 14.

15, Vrage.

45. Vr. Wat moeten wy dan voor enen Middelaar en Verlosser soeken?

Antw. Eenen sulcken die een waarachtig en rechtveerdigh Mensche zy.

46. Vr. Anders niet?

Antw. Ja: en nochtans ook sterker dan alle schepselen.

47. Vr. Hoe sterker dan alle creaturen?

Antw. Dat is / die ook mede waarachtig God zy.

VI. Sondagh.

16. Vrage.

48. Vr. Waarom moet hy een waarachtig Mensche zijn?
Antw. Om dat Gods reghtveerdigheid vorderde; dat de menschelijke natuur die gesondigd hadde/ selfs ook voor de sonde betaalde. 1 Kor. 15:21. Gal. 6:7.

49. Vr. Waarom moet hy een rechtveerdig Mensche wesen?
Antw. Om dat een mensche selve een sondaar zynde niet en konde voor anderen betalen. Hebr. 7:26/27.

17 Vrage.

50. Vr. Waarom moet hy mede waarachtig God zijn?
Antw. Ten eersten: Dat hy door de kraght van syne Godheid den last van Gods toorn aan syne menscheid dragen magh. Psal 90:11. Jes. 53:6/7.

51 Vr. Waarom noch?
Antw. Dat hy ons de gereghtigheid en 't leeven verwerven en wedergeven magh. Rom. 8:33. 1. Sam. 2:6.

18. Vrage.

52. Vr. Maar wie is deselve Middelaar/ die zamen waarachtig God en een waarachtig rechtveerdig mensche is?
Antw. Onse Heere Jesus Christus, die ons geworden is wysheid van Gode, en reghtveerdigheid, en heiligmakinge, en verlossinge. 1. Kor. 1:30.

19. Vrage.

53. Vr. Waar uit weet gy dat?
Antw. Uit het H. Euangelium. Rom. 1:1/3.

54. Vr. Hoe weet gy van 't Euangelium?
Antw. God heeftet selve eerstelik in 't Paradijs geopenbaard. Gen. 3:15.

55. Vr. Anders niet?
Antw. Ja: namaals heeft hy 't door de Patriarchen en Profeten laten verkondigen. Rom. 1:2. Hebr. 1:1.

56. Vr. Hoe meer?
Antw. Hy heeftet door d'offerhanden en andere ceremonien der Wet laten voorbeelden. Hebr. 10:1.

57. Vr. Is die voorbeeldinge ooit verbuld?
Antw. Ja: Godt heeftet ten laatsten door synen eeniggeborenen Sone verbuld. Hebr. 1:1.

VII. Sondagh.

20. Vrage.

58. Vr. Worden alle menschen wederom door Christus salig/ also sy door Adam zyn verdoemd geworden?
Antw. Neense. Luk. 13:23/24.

59. Vr. Wie dan?

Antw. Alleen de genen die hem door een opreght gelove worden ingelijfd. Joh. 3:36.

60. Vr. Wat moeten die dan doen?

Antw. Alle syne weldaden aanneemen. Joh. 1:12.

21. Vrage.

61. Vr. Wat is een opreght Gelove?

Antw. Daar toe word vereischt een seker weten of kennisse. Jes. 53:11. Joh. 17:3.

62. Vr. Wat kennisse?

Antw. Waar door ik 't al voor waaraghtig houde / wat ons God in syn Woord geopenbaard heeft. Luk. 24:25. Joh. 3:33. Hand. 24:14.

63. Vr. Is dat genoegh?

Antw. Niet alleen: maar ook een seker vertrouwen. Efes. 3:12.

64. Vr. Hoedanigen vertrouwen?

Antw. 't Welk de H. Geest door 't Euangelium in mijn herte werkt.

65. Vr. Wat moetje dan vertrouwen?

Antw. Dat niet alleen anderen / maar ook my vergeevinge der sonden / eewige gereghtigheid en saligheid van God geschonken zy. Gal. 2:20.

66. Vr. Hoe geschonken?

Antw. Uit loutere genade / alleen om Christus verdiensten wille. Rom. 3: 23/24.

22. Vrage.

67. Vr. Wat is dan voor een Kristen nodig te geloven?

Antw. Al wat ons in 't Euangelio geopenbaard word. Mark. 1:15.

68. Vr. Wat is ons daar in geopenbaard?

Antw. 't Gene ons de twaalf Artijkelen onses algemeinen / ongetwijfelden / Kristeliken Geloofs in eene somme leeren.

23. Vrage.

69. Vr. Hoe luid het eerste Artijkel?

Antw. Ik gelove in God den Vader, almaghtigen Schepper van Hemel en Aarde.

70. Vr. Welk is het tweede?

Antw. Ende in Jesus Christus, synen eeniggeborenen Soon, onsen Heere.

71. Vr. Welk is het derde?

Antw. Die ontvangen is van den H. Geest, geboren uit de maagd Maria.

72. Vr. Welk is het vierde?

Antw. Geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruist, gestorven en begraven, nedergedaald ter Hellen.

73. Vr. Welk is het vijfde?

Antw. Ten derden dage wederom opgestaan van den dood.

74. Vr. Welk is het seste?

Antw. Opgevaren ten Hemel, sitt ter reghterhand Gods syns hemelschen Vaders.

75. Vr. Welk is het sevende? Antw.

Antw. Van waar hy komen sal om te oordeelen leevenden en dooden.
76. Vr. Welk is het achtste?
Antw. *Ik* gelove in den H. Geest.
77. Vr. Welk is het negende:
Antw. Ik gelove eene heilige, algemeine, kristelike Kerke, de gemeinschap der heiligen.
78. Vr. Welk is het tiende?
Antw. Vergeevinge der sonden.
79. Vr. Welk is het elfde?
Antw Wederopstandinge des vleesches.
80. Vr. Welk is het twaalfde:
Antw. En een eewig Leeven. Amen.

VIII. Sondagh.

24. Vrage.

81. Vr. Hoe werden dese twaalf artijkelen verdeeld?
Antw. In drie deelen.
82. Vr. Welk is het eerste?
Antw. Van God den Vader en onse Scheppinge. 1. art.
83. Vr. Welk is het twede?
Antw. Van God den Soon en onse Verlossinge. 2---7. art.
84. Vr. Welk is het derde?
Antw. Van God den H. Geest en onse heiligmakinge. 8---12. art.

25. Vrage.

85. Vr. Isser niet maar een eenig waarachtig God?
Antw. Ja. Deut. 6:4. 1. Kor. 8:4 Efes. 4:6.
86. Vr. Waarom noemt gy dan drie / den Vader, Soon, en H. Geest.
Antw. Om dat sich God in sijn Woord also geopenbaard heeft. Deut 29:29.
87. Vr. Hoe heeft hy hem geopenbaard?
Antw. Also / datter zijn drie onderscheidene persoonen / Matt. 28:19.
88. Vr Zijn dat dan geen drie onderscheidene Goden?
Antw. Neen. Sy zijn de eenige / waarachtige en eewige God. 1. Joh 5:7.

I. Art. IX. Sondagh.

26 Vrage.

89. Vr. Wat gelooft gy met dese woorden / Ik gelove in God den Vader, almaghtigen Schepper van Hemel en Aarde?
Antw. Dat de eewige Vader onses Heeren Jesus Christus den Hemel en de Aarde met all watter in is / uit niet geschapen heeft. Rom. 1:20. Jer. 10:11/12. Psal 96:5. Hebr. 11:3.
90. Vr. Wat doet hy meer?
Antw. Dat hij ook deselve noch door syuen eewigen raad en Voorsienigheid onderhoud. Psal. 104:10---30.

91. Vr. Geloost gij alleenlik dat God de Schepper Christus Vader is?
Antw. Neen; maar ook / dat hy om syns Soons Christus wille mijn God en myn Vader zy. Efes. 1:5/6.
92. Vrag. Wat kan u dat helpen?
Antw. Dat ik op hem vertrouwe. Psal. 25:1.
93. Vr. Wat vertrowt gy hem toe?
Antw. Dat ik niet en twyfele/of hy sal my met allen noodrust des lichaams versorgen. Psal. 55:23. 1 Pet. 5:7.
94 Vrag. Isset dat altemaal?
Antw. Neen; maar hy sal ook al 't kwaad dat hy my in dit jammerdal toeschikt / my ten besten keeren. Psal. 119:71.
95. Vr. Hoe konje dat weten.
Antw. Dat hy sulx doen kan / als een almaghtig God. 2. Tim. 1:12.
96. Vr. Wat meer?
Antw. Dat hy 't ook doen will / als een getrouwe Vader. Psal. 103:13.

X. Sondagh.

27. Vrage.

97. Vr. Wat verstaat gy door Godts Voorsienigheid?
Antw. Gods almaghtige en alom tegenwoordige kraght. Hebr. 1:3. Hand. 17:27/28.
98. Vr. Wat is dat voor ene kraght?
Antw. Door welke hy Hemel en Aarde / mitsgaders alle schepselen/ gelyk als met syne hand noch onderhoud en regeert. Job. 38:33. en 12/9/10. Psal. 36:7. Hand. 17:25.
99. Vr. Hoe onderhoud en regeert hy die?
Antw. Also: dat loof en gras / regen en drooghte / vrughtbare en onvrugtbare jaren / spyse en drank / gesondheid en krankheid / rykdom en armoede / en alle dingh / niet by gevalle; maar van syne Vaderlike hand ons toekomen. Psal. 101:14/15/27/28. en 145:15/16. Hand. 14:17. Jak. 1:17.

28. Vrage.

100. Vr. Waar toe dient ons dat wy weten / dat God alles geschapen heeft / en noch door syne Voorsienigheid onderhoud?
Antw. Dat wy in tegenspoed geduldig zyn. Hebr. 10:36.
101. Vr. Maar hoe moeten wy in voorspoed wesen?
Antw. In voorspoed dankbaar. Gen. 32. 10.
102. Vr. Hoe sullen wy ons dragen tegen het toekomende?
Antw. In 't gene ons noch toekomen kan sullen wy ene goede hope of toeversight hebben op onsen getrouwen God en Vader. 1 Pet. 5:7.
103. Vr. Wat reden hebje daar toe uit syne Voorsienigheid?
Antw. Aangesien dat alle schepselen also in syne hand zyn / datse sich tegen synen willen niet roeren noch bewegen konnen. Hand. 17:28. vergel. 2. Sam. 15:25/26.

II. Art. XI. Sondagh.

29. Vrage.

104. Vr. Waarom word Gods Soon Jesus genaamd

Antw. Dat is te seggen Saligmaker.

105. Vr. Waarom heet hy Saligmaker?

Antw. Om dat hy ons salig maakt. Matt. 1:21.

106. Vr. Hoe maakt hy ons salig?

Antw. Om dat hy ons van onse sonden verlost. Psal. 130:8.

107. Vr. Isser anders geen Saligmaker?

Antw. Neen: want by niemant anders enige saligheid te soeken of te vinden is. Hand. 4:12.

30. Vrage.

108. Vr. Geloven dan die ook aan den eenigen Saligmaker Jesus, die hunne saligheid by sich selven / of by de heiligen / of by iemant anders ofte elders soeken?

Antw. Neense; maar sy verloochenen met de daad den eenigen heiland en saligmaker Jesus / of sy sich schoon van hem met den monde roemen. Tit. 1:16.

109. Vr. Om wat reden segje dat?

Antw. Want van tweeën een: of Jesus en moet geen volkomen Saligmaker sijn / of die desen Saligmaker aanneemen / moeten alles in hem hebben wat tot hunne saligheid nodig is. Joh. 1:16. Kol. 1:19/20.

XII. Sondagh.

31. Vrage.

110. Vr. Waarom word hy *Christus* genaamd?

Antw. Dat is te seggen Gesalfde.

111. Vr. Maar waarom heet hy Gesalfde?

Antw. Om dat hy van God den Vader verordineerd is / en met den H. Geest gesalfd. Psal. 45:8. Jesa. 61:1. Joh. 10:36. Hand. 10:38.

112. Vr. Waar toe?

Antw. Tot onsen hoogsten Profeet en Leeraar. Hand. 3:22/23.

113. Vr. Wat Leeraar?

Antw. Die ons Gods verborgenen raad en wille van onse verlossinge volkomelik geopenbaard heeft. Luk. 4:18. Joh. 15:15.

114. Vr. Waar toe is hy meer gesalfd?

Antw. Tot onsen eenigen Hogepriester. Psal. 110:4. 1. Joh. 2:1/2.

115. Vr. Wat voor een Hogepriester?

Antw. Die ons met d'eenige offerhande sijns Lichaams verlost heeft. Efes. 5:2.

116. Vr. Wat priesterlijke deugd doet hy ons meer?

Antw. Dat hy ons met sijne voorbiddinge steeds voortreed by den Vader. Hebr. 7:25. en 9:24.

117. Vr Isser niet noch een derde amt / daar hy toe gesalfd is?

Antw. Ja? tot onsen eewigen Koning. Psal. 2: 6.
118. Vr. Hoedanigen Koning?
Antw. Die ons met sijn Woord en met sijnen Geest regeert. Jes. 59: 21.
119. Vr. Wat doet hy meer?
Antw. Dat hy ons by de verworvene verlossinge beschut en behoed. Joh. 10: 28. 2. Thess. 3: 3.

32. Vrage.

120. Vr. Maar waarom word gy een Kristen genaamd? Hand. 11: 26.
Antw. Om dat ik door 't gelove een Lidmaat van Christus / en also sijner salvinge deelachtig ben. 1. Joh. 2: 20. Joh. 3: 34. 2 Kor. 1: 21/22.
121. Vr. Hoe zyt gy dan gesalfd tot enen Profeet?
Antw. Op dat ik sijnen Naam bekenne. Matt. 10: 32. 1. Thess. 5: 51.
122. Vr. Hoe tot enen Profeet?
Antw. Dat ik my selven tot een leevendig dank-offer aan hem offere Hebr. 13: 15/ 16. 1. Petr. 2: 5.
123. Vr. Hoe tot enen Koning?
Antw. Dat ik met ene vrije conscientie / in dit leven / tegen de Sonde en den Duivel strijde Efes. 6: 12. 1. Tim. 6: 12.
124. Vr. Sult gy dan altijd strijden?
Antw. Neen. Maar namaals in eewigheid met hem over alle schepselen regeeren. Rom. 16: 20. 2. Tim. 2: 12. Openb. 5: 10.

XIII. Sondagh.

33. Vrage.

125. Vr. Waarom word Christus Gods eeniggeboren Soon genaamd?
Antw. Daarom dat hy alleen de eewige en natuurlike Sone Gods is / Psal. 2: 7. Joh. 1: 18. Hebr. 1: 2/ 3/ 5.
126. Vr. Zijn wy dan ook Gods kinderen niet?
Antw. Wy zijn alleenlik om sijnent wille / uit genade / tot Gods kinderen aangenomen. Efes. 1: 5. Gal. 4: 4.

34. Vrage.

127. Vr. Waarom noemt gy hem onsen Heere?
Antw. Om dat hy ons tot sijn eigendom gemaakt heeft. Hand. 10: 36. Tit. 2: 14.
128. Vr. Hoe zijn wy sijn eigen geworden?
Antw. Hy heeft ons met lijf en ziele gekocht: 1 Kor. 6: 20.
129. Vr. Waar van heeft hy ons vry gekocht?
Antw. Van alle onse sonden. Tit. 2: 14.
130. Vr. Door wat prijs?
Antw. Niet met goud of met silver / maar met sijn dierbaar bloed. 1. Pet. 1: 18/ 19.
131. Vr. Wat reden isser meer?
Antw. Dat hy ons van alle geweld des Duivels verlost heeft. Hebr. 2: 14/ 15. 1. Joh. 3: 8.

III. Art. XIV. Sondagh.

35. Vrage.

132. Vr. Wat is dat geseid / die ontfangen is van den H. Geest, geboren uit de Maagd Maria?

Antw. Dat Gods eewige Soon / die waarachtig God is en blijft / ware menschelike natuur aangenomen heeft. Joh. 1: 14. 1. Tim 3: 16. 1. Joh. 4: 2.

133. Vr. Waar uit had hy die Menscheid?

Antw. Uit het vleesch en bloed van de maagd Maria. Luk. 2: 7. Gal. 4: 4. Luk. 1: 42.

134. Vr. Hoe konde hy mensch worden van eene Maagd?

Antw. Door de werkinge des H. Geestes. Matt. 1: 18/ 20. Luk. 1: 35.

135. Vr. Waarom moest Gods Soon mensche worden?

Antw. Op dat hy ook het ware saad van David zy. Psal. 132: 11. Hand. 13: 23.

136. Vr. En wat meer?

Antw. Zijnen Broederen in alles gelijk / uitgenomen de sonde. Hebr. 2: 17. en 4: 15.

36. Vrage.

137. Vr. Wat nuttigheid bekomt gy uit dese heilige ontvankenis en geboorte van Christus?

Antw. Dat hy onse Middelaar is. 1. Tim. 2: 5.

138. Vr. Wat noch in 't besonder?

Antw. Dat hy met sijne onschuld en volkomene heiligheid / mijne sonden / daarin ik ontvangen en geboren ben / voor Gods aangesighte bedekt. 1. Petr. 3: 18. 2. Kor. 5: 21.

IV. Art. XV. Sondag.

37. Vrage.

139. Vr. Wat verstaat gy door 't woord geleden?

Antw. Dat hy Gods toorn gedragen heeft. Gal. 3: 13.

140. Vr. Was God dan toornig op hem?

Antw. Neen: maar tegen de sonden van 't gansch menschelik geslaght. Rom. 5: 10. 2 Kor. 5: 19.

141. Vr. Hoe droeg hy Gods toorn / lichamelik of geestelik?

Antw. Aan lichaam en siele. Matt. 26: 38. 1. Pet. 4: 1.

142 Vr. Wanneer / en hoe lang?

Antw. Den ganschen tijd zijns levens op aarden / maar insonderheid op 't einde van sijn leven. Luk. 12: 50 Joh. 12: 27.

143. Vr. Waar toe was dat nutt?

Antw. Op dat hy met sijn lijden / als met een eenig Soenoffer / ons lijf en ziele van d'eeuwige verdoemenis verloste. Rom. 5: 10. en 8. 8: 34.

144. Vr. Maar verlost zijnde / wat dan?

Antw. Dat hy ons Gods genade / gereghtigheid / en't eewig leeven verworve. Joh. 3: 15/ 16.

38. Vrage.

145. Vr. Wat is 't dat hy onder den Righter Pontius Pilatus geleden heeft?

Antw. Dat hy onschuldig van den weereldliken reghter veroordeeld is. Matt. 27: 24/ 25/ 26.

146. Vr. Waar toe was dat nodigh?

Antw. Op dat hy ons daar mede van Gods streng oordeel / dat over ons gaan soude / bevrijdde. Jesa. 53: 5. Rom. 8: 1.

39. Vrage.

147. Vr. Heeft dat iet meer in dat hy gekruist is geweest / dan oft hy met enen anderen dood gestorven ware?

Antw. Ja: want daar door ben ik seker / dat hy de vervloekinge / die op my lagh / op hem self geladen heeft. 1. Pet. 2: 24.

148. Vr. Hoe kont gy dat daar uit weten?

Antw. Om dat de dood aan 't kruis / van God vervloekt was. Gal. 3: 13/ 14.

XVI. Sondagh.

40. Vrage.

149. Vr. Waarom heeft sich Christus tot in den Dood moeten vernederen? 1. Kor. 15: 3. Matt. 27: 50.

Antw. Daarom dat niet anders voor onse sonden konde betaalt worden / dan door den dood van Gods Zoon. Rom. 8: 34.

En dat om twee redenen.

150. Vr. Welk is d'eerste reden?

Antw. Van wegen Gods Gereghtigheid. Rom. 1: 32. en 6: 23.

151. Vr. Welk is de tweede reden?

Antw. Van wegen Gods Waarheid. Gen. 2: 17. Jesa. 53: 8.

41. Vrage.

152. Vr. Waarom is hy begraven?

Antw. Om daar mede te betuigen / dat hy waarlik gestorven was. Mar. 15: 42--45.

42. Vrage.

153. Vr. So dan Christus voor ons gestorven is / hoe komt dat wy ook noch moeten sterven? Hebr. 9: 27.

Antw. Onse dood en is geen betalinge voor onse sonden. Psal. 49: 8/ 9.

154. Vr. Hoe! wat isse dan?

Antw. Alleen ene affsterving der sonden. Rom. 6: 7.

155. Vr. Wat meer?

Antw. Een doorgang ten eewigen leeven. Joh. 5: 24. 2 Kor. 5: 1.

43. Vrage.

156. Vr. Wat verkrygen wy meer door nuttigheid uit Christus offerhande en dood aan 't kruis?

Antw. Dat door sijne kraght onse oude mensch met hem gekruist / gedood / en begraven word. 1. Pet. 2: 24. Rom. 6: 6. Gal. 5: 24.

157. Vr. Waar toe kan dat dienen?

Antw. Op dat de boose lusten van 't vleesch niet meer in ons en regeeren. Rom. 6: 12/ 14.

158. Vr. Wat moet daar dan uit volgen?

Antw. Dat wy ons selven tot een leevendig Dankoffer aan God opofferen. Rom. 6: 13.

44. Vrage.

159. Vr. Waarom volgt daar / Nedergedaald ter helle?

Antw. Op dat ik in mijne hoogste aanvechtingen verseker zy / om my ganschelik te troosten. 1. Kor. 15: 55/ 56/ 57.

160. Vr. Waar mede?

Antw. Dat mijn Heere Jesus Christus my van de helsche benauwdheid en pijne verlost heeft. Gal. 3: 13. Hebr. 2: 14/ 15.

161. Vr. Waar door heeft hy dat gedaan?

Antw. Door sijne onuitsprekelike benawdheid / smerten / verschrikkinge / en helsche kwalen. Joh. 12: 27. Matt. 26: 38.

162. Vr. Wat voor helsche benauwdtheid?

Antw. In welke hy in all sijn lijden / maar insonderheid aan 't kruis gesonken was. Hebr. 5: 7. Matt. 27: 46.

V. Art. XVII. Sondagh.

45. Vrage.

163. Vr. Wat nutt doet ons d' Opstandinge van Christus? Hand. 13: 30. 1. Kor. 15: 4.

Antw. Ten eersten heeft hy door sijne Opstandinge den Dood overwonnen. Openb. 1: 18.

164. Vr Waar toe was dat nodig?

Antw. Op dat hy ons de gerechtigheid / die hy ons door sijnen Dood verworven hadde / konde deelachtigh maken. Rom. 4: 25.

165. Vr. Wat nuttigheid isser meer?

Antw. Ten anderen worden wy ook door sijne kraght opgewekt tot een nieuw leeven. Rom. 6: 4/ 5/ 6.

166. Vr. Wat noch?

Antw. Ten derden is ons Christus Opstandinge een seker pand van onse eigene salige opstandinge. 1. Kor. 15: 20/ 21/ 22.

VI. Art. XVIII. Sondagh.

46. Vrage.

167. Vr. Wat verstaat gy daar mede / Opgevaren ten hemel?

Antw.

Antw. Dat Christus voor d'oogen sijner leerlingen van d'aarde ten hemel is opgeheven. Luk. 24:51. Hand. 1:9/10/11.

168. Vr. Kan ons dat ook wat helpen?

Antw. Ja. Want hy ons ten goede daar is? Joh. 16:7.

169 Vr. Hoe lang sal hy daar blijven?

Antw. Tot dat hy wederkome om te oordeelen de leevenden en de dooden. Hand. 1:11. 3:12. Heb. 9:28.

47. Vrage.

170. Vr. Js dan Christus niet by ons tot aan 't eind van de weereld/ gelijk hy ons beloofd heeft? Matt 28:20.

Antw Christus is waarachtig Mensche en waarachtig God. Rom. 1:3/4. en 9:5.

171. Vr. Wat wilje daar mede seggen?

Antw. Dat hy na syne menschelike nature niet meer en is op de aarde. Joh. 16:28. Matt. 26:11. Hebr. 8:4.

172. Vr. Jsset dan van de godlike natuur te verstaan?

Antw. Ja: na syne Godheid/ Majesteit/ Genade en Geest en wijkt hy nimmermeer van ons. Joh 14:23. 2. Kor, 13:13.

48. Vrage.

173. Vr. Maar so de Menscheid niet over all en is/ daar de Godheid is/ worden dan die twee naturen in Christus niet van malkanderen gescheiden?

Antw. Geensins/ mitsdien de Godheid onbegrypelijk en over all tegenwoordig is. Jerem 23:24. Hand. 17:24.

147. Vr. Wat besluitje daar uit?

Antw. So moet volgen/ datse wel buiten hare aangenomene Menscheid is/ en nochtans evenwel persoonlik met haar vereenigd blijft? Kol. 2:9. Joh. 3:13.

49 Vrage.

175. Vr. Wat nut geeft ons de Hemelvaart van Christus?

Antw. Ten eersten/ dat hy in den hemel voor 't aangesight sijns Vaders onse Voorspreeker is. Hebr. 9:24. Rom. 8:34. 1. Joh. 2:1.

176. Vr. Wat meer?

Antw. Ten anderen dat wy ons vleesch in den hemel tot een seker pand hebben. Efes. 5:30.

177. Vr. Wat versekert ons dat pand?

Antw. Dat hy als het hoofd ons sijne lidmaten ook tot sich sal opneemen. Joh. 14:2/3.

178. Vr. Wat voordeel hebben wy noch meer uit Christus hemelvaart?

Antw. Dat hy ons sijnen Geest tot een tegenpand send. Joh. 16:7.

179. Vr. Hoedanigen tegenpand?

Antw. Door welk kraght wy soeken 't gene daar boven is: daar Christus is sittende aan Gods reghterhand/ en niet het gene op aarden is. Filip. 3:20. Koloss. 3:1.

XIX. Son-

XIX. Sondagh.

50. Vrage.

180. Vr. Waarom werd daar by geseid / sittende ter reghterhand Gods? Mar. 16: 19. Rom. 8: 34.

Antw. Dat Christus daarom ten hemel gevaren is / op dat hy hemselven daar bewyse het hoofd sijner kristelike kerke. Psal. 110: 1/ 2. Efes. 1: 20/ 21/ 22.

181. Vr. Hoe? regeert hy 't dan alleen?

Antw. Ja: Hy is 't hoofd / door welken de Vader alle ding regeert. 1. Kor. 15: 24/ 25.

51. Vrage.

182. Vr. Wat nuttigheid brengt ons dese heerlikheid onses hoofds Christus?

Antw. Eerstelik dat hy door sijnen H. Geest in ons sijne lidmaten de hemelsche gaven uitgiet. Hand. 2: 33. Efes. 4: 8.

183. Vr. Doet hy ons ook meer voordeel?

Antw. Ja: dat hy ons met sijne maght tegen alle vyanden beschutt en bewaart. 1. Kor 15: 25/ 26.

VII. Art. 52. Vrage.

184 Vr. Wat troost u de wederkomste van Christus om te oordelen de levenden en doden?

Antw. Dat ik in alle droefenis en vervolginge met opgerighten hoofoe mijnen Righter uit den hemel verwachte. 1. Thes. 1: 5/ 6/ 7. Luk. 21: 28.

185. Vr. Wien verwacht gy tot uwen Righter?

Antw. Even den selven / die sich te voren om mijnent wille voor Gods gerighte gesteld / en allen vloek van my weghgenoomen heeft. Joh. 5: 22. Openb. : 7.

186. Vr. Wat verlossinge verwachtje van sulken Righter?

Antw. Dat hy alle sijne en mijne vyanden in de eewige verdoemenis sal werpen. 2. Thes. 1: 7/ 8/ 9.

187. Vr. Wat voor geniet hoopje van hem?

Antw. Dat hy my met alle uitverkoorenen tot sich in d' eewige blijdschap en heerlikheid neemen sal. 1. Thes. 4: 17. Matt. 25: 24.

VIII. Art. XX. Sondagh.

53. Vrage.

188. Vr. Wat gelooft gy van den H. Geest?

Antw. Eerstelik dat hy tsamen met den Vader en den Soon waarachtig God is. Hand. 5: 3/ 4. 1. Kor. 3: 16.

189. Vr. Maar hoedanig is hy neffens u?

Antw. Dat hy ook my gegeeven is. Rom. 8: 25. 1. Joh. 3: 24. Joh. 14: 17.

190. Vr. Waar toe?

Antw. Dat hy my door een opregt gelove aan Christus en alle sijne weldaden deelachtig make. 1. Kor. 12: 3/ 9/ 13. 2. Kor. 4: 13. Gal. 5: 22. Rom. 8: 9. 1. Kor. 2: 12.

191. Vr. Waar toe meer?

Antw. Dat hy my trooste. Joh. 14: 15/ 16. Hand. 9: 31

192. Vr. Hoe lang duurt dat?

Antw. Altijd: om dat hy eewiglik by my blijft. Joh. 14: 16/ 17. Efes. 4: 30.

IX. Art. XXI. Sondagh.

54. Vrage.

193. Vr. Wat gelooft gy van de heilige algemeine Kristelike Kerke?

Antw. Dat Gods Soon sich ene Gemeinte ten eewigen leeven uitverkoren heeft. Hand. 20: 28. 1 Tim. 3: 15. Rom. 8: 29. 1. Pet. 1: 2.

194. Vr. Waar uit?

Antw. Uit het gantsche menschelijk geslaghte. 1. Kor. 1: 2. Heb. 11: 23. Openb. 7: 9.

195. Vr. Hoe lang isser die geweest?

Antw. Van 't begin der weereld tot aan 't einde. Matt. 28: 20.

196. Vr. Waar in bestaat die?

Antw. In eenigheid des waren Geloofs. Efes. 4: 4/ 5/ 6/ 13.

197. Vr. Hoe krijgt en houd Christus de Gemeinte by een?

Antw. Door sijnen Geest en door sijn Woord. Jesa. 59: 21. Efes. 4: 11/ 12.

198. Vr. Hoe beschikt hy dat?

Antw. Also dat hyse vergadert/ beschermt/ en onderhoud.

199. Vr. Gaat u dat niet aan?

Antw. Ja/ mits dat ik een leevendig lidtmaat van de Gemeinte ben.

200. Vr. Hoe lang sulje dat wesen?

Antw. Ik sal 't eewig blijven. 2. Tim. 1. 12. Joh. 6. 37. 1. Kor. 1: 8/ 9.

55. Vrage.

201. Vr. Wat verstaat gy door de Gemeinschap der Heiligen?

Antw. Eerstelik/ dat alle en elk gelovige/ als lidtmaten/ aan den Heere Christus/ en aan alle sijne schatten en gaven/ gemeinschap hebben. 1. Kor. 1: 9. 12: 12/ 13. Efes. 1: 3. 1. Joh. 1: 3. 2. Kor. 13: 13/

202. Vr. Wat meer?

Antw. Ten anderen/ dat elk sich moet schuldig kennen/ sijne gaven ten nutte en tot saligheid der andere lidmaten/ gewilliglik en met vreugde/ aan te leggen. Rom. 12: 5. Fil. 2: 4. Rom. 12: 13. 1. Thess. 5: 11.

X. Art. 56. Vrage.

203. Vr. Wat gelooft gy van de Vergeevinge der sonden?

Antw. Dat God geen van alle mijne sonden/ selfs ook mijnen sondeliken aart/ (waarmede ik al mijn leeven lang te stryden hebbe) nimmermeer en wil gedenken. Jes. 43:25. 44:22. Mich. 7:18/19. Psal. 103:3. Zach. 13:1.

204. Vr. Waarom niet?

Antw. Om de voldoeninge van Christus. 2. Kor. 5:21. 1 Joh. 2:2. Rom. 3:24. Hand. 10:43.

205. Vr. Wat will hy dan?

Antw. My Christus gereghtigheid uit genade schenken. 2 Kor. 5:21.

206. Vr. Wat sal u dat baten?

Antw. Dat ik nimmermeer onder Gods gerighte kome. Rom. 8:1. Gal. 3:13.

XXII. Sondagh.

XI. Art. 57. Vrage.

207. Vr. Wat troost geeft u d'Opstandinge des vleesches?

Antw. Dat niet alleen mijne siele/ na dit leeven/ van stonden aan tot Christus haar hoofd sal opgenomen worden. Pred. 12:7. 1 Kor. 5:1/2. Openb. 14:13.

208. Vr. Wat hebje dan meer te verwachten?

Antw. Dat ook dit mijn vleesch wederom met mijne siele sal vereenigd worden. Rom. 8:11. 1. Kor. 6:15.

209 Vr. Hoe sal dat geschieden?

Antw. Door Christus kraght opgewekt zijnde. Joh 5:28/29. 6:39. 1. Kor. 15:20.

210. Vr. Hoedanig sal u lichaam dan wesen?

Antw. Dat het Christus verheerliken lighame gelijkvormig sal worden. Filip. 3:21.

XII. Art. 58. Vrage.

211. Vr. Wat troost schept gy uit den artijkel van 't eewig Leeven?

Antw. Dat ik nu 't beginssel der eeuwige vreugd al in myn herte gevoele. Luk. 10:20. 1. Pet. 1:8.

212. Vr. Maar wat sal daar op volgen?

Antw. Dat ik na dit leven volkomene saligheid besitten sal. Joh. 17:24. Kol. 3:4. 1. Pet. 1:9. Matt. 25:21/34.

213. Vr. Hoe groot sal die dan wel wesen?

Antw. Dat geen oge sulx ooit gesien/ noch geen oore gehoord heeft/ noch in geens menschen herte gekomen is. 1. Kor. 2:9. Jesa. 64:4.

214. Vr. Waar toe salse dienen?

Antw. Om God daar in eewiglik te loven en te prysen. Openb. 4:8.

XXIII. Sondagh.

59. Vrage.

215. Vr. Wat baatet u nu / dat gy dit all gelooft?

Antw. Dat ik in Christus voor God reghtveerdig ben. Hab. 2: 4. Rom. 5: 1.

216. Vr. Maar wat baat u die reghtveerdigheid?

Antw. Dat ik een erfgenaam ben van 't eewige Leeven. Joh. 3: 36. Rom. 4: 16.

60. Vrage.

217. Vr. Hoe zijt gy reghtveerdig voor God?

Antw. Alleenlijk door een opreght Gelove aan Jesus Christus. Rom. 2: 26/ 28. 4: 5. Gal. 2: 16. Hand. 10: 43.

218. Vr. Kont gy een sondaar zijn / en nochtans voor God reghtveerdig?

Antw Ja: al is't dat my mijne conscientie beklaagt/ dat ik tegen alle Gods geboden swaarlik gesondigd / en geen van deselve gehouden hebbe. Rom. 5: 8/ 9/ 10.

219. Vr. Is 't dan / dat gy u niet meer tot het kwaad genegen zijt?

Antw. Neen. Al is 't ook / dat ik noch steeds van my selven tot alle boosheid geneigd ben Rom. 7: 14/ 15.

220. Vr. Hoe houd u God dan voor reghtveerdig?

Antw. Sonder enige mijne verdienste / uit loutere genade. Rom. 3: 24.

221. Vr. Hoedanig is uwe reghtveerdigheid dan?

Antw. Dat God my Christus genoegsame voldoeninge / gereghtigheid en heiligheid schenkt en toerekent. Rom. 3: 24/ 25/ 26. 4: 4. 2 Kor. 5: 19. 11.

222. Vr. Hoe word u syne heiligheid toegerekend?

Antw. Even als of ik nooit sonde hadde gehad noch gedaan. Psal. 32: 12 Jes. 43: 25.

223. Vr. Hoe word u sijne Reghtveerdigheid toegerekend?

Antw. Even ofte ik alle de gehoorsaamheid selve volbraght hadde / die die Christus voor my volbraght heeft. Rom. 4: 6. 2. Kor. 5: 21.

224. Vr. Maar met wat bedingst?

Antw. So verre ik dese weldaad met een gelovig herte aanneeme. Rom. 4: 23/ 24. 10: 10.

61. Vrage.

225. Vr. Hoe segt gy dan/ dat gy alleenlik door 't geloove reghtveerdig zijt?

Antw. Niet / dat ik van wegen de weerdigheid mijns Geloofs God aangenaam zy. Psal. 16: 2.

226. Vr. Waarom dan?

Antw. Daarom / dat alleenlik Christus voldoeninge / gereghtigheid / en heiligheid / mijne gereghtigheid voor God zy. Rom. 5: 19. Filip. 3: 9.

237. Vr. Maar wat raakt dat het Gelove?

Antw. Om dat ik die weldaden niet anders dan door 't Gelove aanneemen en my toeeigenen kan. Joh. 1: 12. Rom. 5: 17.

XXIV. Sondagh.

62. Vrage.

228. Vr. Maar waarom komen onse goede werken niet onse gereghtigheid voor God / of een stuk der selve zijn.

Antw. Daarom dat de gereghtigheid / die voor Gods Gerighte bestaan kan / gansch volkomen / en Gods Wett in alle stukken gelijkmatig moet wesen. Matt. 22:37/38. Gal. 3:10. Jak. 2:10.

229. Vr. Zijn onse werken sodanig niet?

Antw. Neense. Vermits selfs onse beste werken in dit leven alle onvolkomen / en met sonden besmett zijn. Jesa. 64:6. 1. Joh. 1:8/9. Jak. 3:2.

63. Vrage.

230. Vr. Hoe! verdienen onse goede Werken niet / die God nochtans in dit en het toekomende leeven wil beloonen?

Antw. Dese belooning geschied niet uit verdienste / maar uit genade. Luk. 17:10. 1. Kor. 4:7.

64. Vrage.

231. Vr. Maar maakt dese leere geene sorgeloose en godloose menschen?

Antw. Neense / Rom. 3:8. en 6:1.

232. Vr. Niet? maar hoe kan dat missen?

Antw. Het is onmogelijk / dat so wie Christus door een waarachtig gelove ingelijfd is / niet en soude voortbrengen de vrughten der dankbaarheid. 2. Kor. 5:14/15. Gal. 5:6. Hand. 15:9.

XXV. Sondagh.

65. Vrage.

233. Vr. Aangesien dan alleen 't Gelove ons aan Christus ende alle sijne weldaden deelachtig maakt / van waar komt sulk Gelove?

Antw. Van den H. Geest. 1. Kor. 12:3/9.

234. Vr. Hoe brengt hy dat te wege?

Antw. Also / dat hy 't Gelove in onse herten werkt door de verkondiging van 't H. Euangelium. Rom. 1:16. en 10:14/17.

235. Vr. Wat doet hy dan / als hy 't in ons gewerkt heeft?

Antw. Hy versterkt het selve door het Woord / en door 't gebruik der Sakramenten. Gen. 17:11. Matt. 28:19.

66. Vrage.

236. Vr. Wat zijn Sakramenten?

Antw. Heilige en sightbare waartekenen en Segelen.

237. Vr. Van wien zijn die ingesteld?

Antw. Van God

238. Vr. Waar toe?

Antw. Op dat hy ons door 't gebruik derselve de belostenissen des H. Euangeliums dies te beter te verstaan geve en versegele. Rom. 4: 11.

239. Vr. Wat belostenissen zijn dat?

Antw. Dat hy ons / van wegen Christus eenig slaghtoffer aan 't kruis volbraght / vergeevinge der sonden en 't eewig leven uit genade schenkt.

67. Vrage.

240. Vr Zo zijn dan 't Woord en de Sakramenten beidegaar daar toe gerigt / datse ons gelove op Christus offerhande aan 't kruis / als op den eenigen grond onser saligheid wysen?

Antw. O ja! want de H. Geest leert ons in 't Euangelium / en versekert ons door de Sakramenten / dat onse volkomene saligheid op Christus eenige offerhande staat / die voor ons aan 't kruis geschied is. Matt. 28: 19. 1. Kor. 11: 26.

68. Vrage.

241. Vr. Hoe veele Sakramenten heeft Christus in 't Niew Verbond ingesteld?

Antw. Twee: naamelijk den H. Doop en 't H. Avondmaal.

XXVI. Sondagh.

69. Vrage.

242. Vr. Hoe word gy in den H. Doop vermaand en versekerd dat d' eenige offerhande van Jesus Christus aan 't kruis volbraght / u te goede komt?

Antw. Also / dat Christus selve dit uitwendig waterbad ingesett heeft. Joh. 1: 33.

243. Vr. Wat helptet u / oft hy dat ingesett heeft?

Antw. Om dat hy my iets daar by toegeseid heeft.

244. Vr. Wat heeft hy u toegeseid?

Antw. Dat ik met sijnen Bloede en Geest van d' onreinigheid mijner ziele / dat is / van alle mijne sonden gewasschen ben. 1. Joh. 1: 7. 1. Kor. 6: 11.

245. Vr. Gaat dat vast?

Antw. Ja / so sekerlik en so waarachtelik / als ik uitwendelik met het water ('t welk d' onsuiverheid des vleeschs pleegt wegh te neemen) gewasschen ben. Hand. 2: 38/ 39. en 22: 16. Gal. 3: 27.

70 Vrage.

246. Vr. Wat is dat / met Christus Bloed gewasschen te zijn?

Antw. Het is vergeevinge der sonden van God uit genaden hebben / om Christus Bloeds wille / 't welk hy in sijne offerhande aan 't kruis voor ons uitgestort heeft. Hand 2: 38. Openb. 1: 5.

247. Vr. Wat is dan / met Christus Geest gewasschen te zijn?

Antw. Dat is / door den H. Geest verniewd te wesen. Joh. 3: 5.

248. Vr. Wat volgt daar dan op?

Antw. Dat wy tot Christus lidmaten geheiligd worden. 1. Kor. 12: 13.

249. Vr. Waar toe?

Antw. Op dat wy hoe langer hoe meer de sonden afsterven / en in een godsalig / onstraffelik leven wandelen. Rom 6:4.

71. Vrage.

250. Vr. Waar heeft ons Christus toegeseid / dat hy ons so sekerlik met sijnen Bloede en Geest wasschen wil / als wy met het Doopwater gewasschen werden?

Antw. In de Insettinge des Doops en in de Belostenis.

251. Vr. Hoe luid d'Insettinge?

Antw. Matt. 28: 19. Gaat dan henen, onderwyst alle volkeren, deselve doopende in den naam des Vaders en des Soons en des H. Geests.

252. Vr. Wat Belostenis isser by den Doop?

Antw. Marc. 16: 16. Die geloofd sal hebben, en gedoopt sal zyn, die sal salig worden; maer die niet en sal gelooft hebben, sal verdoemd worden.

253. Vr. Vindmen die Belostenis ook wel meer in de H. Schrift?

Antw. Ja: dese Belostenis word ook verhaald / daar de Schrift den Doop het bad der wedergeboorte en d'afwasschinge der sonden noemt. Efes. 5: 26. Tit. 3: 5. Hand. 22: 16.

XXVII. Sondagh.

72. Vrage.

254. Vr. Is dan 't uiterlijk waterbad d'afwasschinge der sonden selve?

Antw. Neen 't: want alleen het Bloed van Jesus Christus en de H. Geest reinigt ons van alle onse sonden. 1. Joh. 1: 7. Heb. 9: 14. Openb. 1: 5. Matt. 3: 11. 1. Kor. 6: 11. Tit. 3: 5/ 6.

73. Vrage.

255. Vr. Waarom noemt dan de H. Geest den Doop het bad der wedergeboorte en d'afwasschinge der sonden?

Antw. God en spreekt alsoo niet sonder groote oorsake.

256. Vr. Wat oorsaken?

Antw. Ten eersten / om ons daar door te leeren; ten tweeden om ons door dit godlik pand en waarteken te versekeren.

257. Vr. Wat wil hy daar mede leeren?

Antw. Dat gelijk d'onsuiverheid des lighaams met water / also ook onse sonden door Christus Bloed en Geest weghgenomen worden.

258. Vr. Van wat sake wil hy ons versekeren in den Doop?

Antw. Dat wy so waarachtelik van onse sonden geestelijk gewasschen zijn / als wy uitwendig met water gewasschen worden.

74. Vrage.

259. Vr. Salmen ook de jonge kinderen dopen?

Antw. Ja: mitsdien sy alsoo wel als de volwassenen in Gods Verbond en Gemeinte begreepen zijn. Hand. 2: 39. Rom. 11: 16. Matth. 19: 14. 1. Kor. 7: 14.

260. Vr. Isser anders geen reden?
Antw. Ja / en dat hen de verlossinge van de sonden door Christus Bloed / en de H. Geest / die 't Gelove werkt / niet weiniger als den volwassenen toegeseid word. Jesa. 44: 3.
261. Vr. Wel wat besluit maakje nu uit die eerste reden?
Antw. Dat sy moeten door den Doop / als zijnde het Teken des Verbonds / de kristelike Kerke worden ingelijfd. Hand. 2: 38.
262. Vr. Wat besluitje uit de tweede reden?
Antw. Dat sy door den Doop van de kinderen der ongelovigen moeten onderscheiden worden. Hand. 10: 47.
263. Vr. Plagh dat by ouds ook so te wesen?
Antw. Ja. Gelijk in 't Oude Verbond door de Besnijdinge geschied is. Gen. 17: 12.
264. Vr Moet het daarom metten Doop ook so geschieden?
Antw. Ja / mitsdien daar voor in 't Niew Verbond de Doop is ingesteld. Koloss. 2: 11/ 12.

XXVIII. Sondagh.

75. Vrage.

265. Vr. Hoe word gy in 't H. Nachtmaal vermaand en verseckerd / dat gy aan Christus eenige Offerhande aan 't kruis volbraght / en aan al sijn Goed gemeinschap hebt?
Antw. Also / dat Christus my en allen gelovigen / van dit gebroken Brood te eeten / en van desen Drinkbeker te drinken bevolen heeft. 1 Kor. 11: 24/25.
266. Vr. Waar toe heeft hy dat bevolen?
Antw. Tot sijner gedachtenis. 1. Kor 11: 24/ 25.
267. Vr Heeft hy daar ook wat by beloofd?
Antw. Ja: eerstelik / dat sijn Lichaam voor my aan 't kruis geofferd en gebroken / en sijn Bloed voor my vergooten zy. 1. Kor. 11: 24/ 25.
268. Vr. Is dat seker?
Antw. Ja / so seker / als ik met ogen sie / dat het Brood des Heeren my gebroken / en de Drinkbeker my medegedeeld word. 1 Kor. 11: 26.
269. Vr. Wat beloofd hy meer in 't H. Avondmaal?
Antw. Dat hy selve mijne ziele / met sijn gekruist Lichaam en vergoten Bloed ten eewigen Leven spijst en laaft. Joh. 6: 54.
270. Vr. Hoe vast gaat dat?
Antw. So seker / als ik het Brood en den Beker des Heeren (als sekere waartekenen van 't Lichaam en Bloed des Heeren) uit des Dienaars hand ontvange en mondeling geniete. 1. Kor. 11: 26.

76. Vrage.

271. Vr. Wat is dat te seggen / Christus gekruist Lichaam eten en sijn vergoten Bloedt drinken?

Antw. Het is voor eerst met een gelovig herte Christus gansche Lijden en Sterven aanneemen. Joh. 6: 35.

272. Vr. Hoe aanneemen?

Antw. Dat wy daar door vergeevinge der sonden en 't eewig leeven verkrijgen. Joh. 6: 51/54/57.

273. Vr. Wat betekentet meer?

Antw. Dat wy door den H. Geest/ (die zamen in Christus en in ons woont) met sijn H. lichaam hoe langer hoe meer vereenigt werden. 1. Kor. 10: 16.

274. Vr. Hoe kan dat geschieden/ vermits Christus lichaam niet by ons en is?

Antw. Also/ dat al is 't/ dat Christus in den hemel en wy op de aarde zijn/ wy nochtans vleesch van sijn vleesch/ en been van sijn been zijn. Efes. 5: 23.

275. Vr. Waar door komt die eenigheid?

Antw. Door dien wy zamen van eenen Geest/ (gelijk de leden van een lichaam van eene ziele) eewiglik leeven en geregeerd werden. 1. Kor. 6: 17.

77. Vrage.

276. Vr. Waar heeft Christus beloofd/ dat hy de gelovigen so sekerlijk met sijn Lichaam en Bloed will spijsen en laven; als sy van dit gebroken Brood eeten/ en van desen Beker drinken?

Antw. In d' Insettinge des Avondmaals. Matt. 26: 26/27/28. Mar. 14: 22/23/24. Luk. 22: 19/20. 1. Kor. 11: 23—26.

277. Vr. Wat seit Paulus/ wie dattet H. Avondmaal heeft ingesteld/ en wanneer?

Antw. De Heere Jesus in de nacht, in welken hy verraaden werd.

278. Vr. Wat seit hy van het Brood?

Antw. Dat hy het Brood nam; en als hy gedankt hadde, brak hy 't, en seide: neemt, eet, dat is mijn Lichaam, dat voor u gebrooken word; doet dat tot mijner gedachtenisse.

279. Vr. Hoe dede hy met den Beker?

Antw. Desgelijx nam hy ook den Drinkbeker na 't eten des Avondmaals, en seide: Dese Drinkbeker is het Nieuw Testament in mijnen Bloede; Doet dat, so dikwyls als gy dien sult drinken, tot mijner gedachtenisse.

280. Vr. Wat belast ons Paulus te doen met Brood en Beker?

Antw. So dikwyls als gy dit Brood sult eten, en desen Drinkbeker sult drinken, so verkondigt den dood des Heeren tot dat hy komt.

281. Vr. Waar word ons van dese Beloftenisse meer gesproken?

Antw. Dese toeseggingen word ook verhaald door den H. Apostel Paulus. 1. Kor. 10: 16/17.

282. Vr. Wat seit hy daar van den Beker?

Antw. De Drinkbeker der dankseggingе, daar mede wy dankseggende segenen, is die niet de gemeinschap van Christus Bloed?

283. Vr. Wat seit hy van 't Brood?

Antw. Het Brood dat wy breeken, is dat niet de gemeinschap van Christus

 Lichaam?

Lichaam? Want een Brood is 't, so zijn wy veele een Lichaam, dewyle wy alle aan een Brood deelachtig zijn.

XXIX. Sondagh.

78. Vrage.

284. Vr. Word dan uit Brood en Wyn het wesentlijk Lichaam en Bloed van Christus?

Antw. Neen. Gelijk het water in den Doop niet in Christus Bloed veranderd word; noch d' afwasschinge der sonden selve is; maar daar van alleen een godlijk waarteken en versekering is.

285. Vr. Wat wilje daar mee seggen?

Antw. Also en word ook het Brood in 't Nachtmaal Christus Lichaam selve niet; hoe wel het na den aart en eigenschap der Sacramenten Christus Lichaam genaamd word. Gen. 17:10. Exod. 12:11.

79. Vrage.

286. Vr. Waarom noemt dan Christus het Brood sijn Lichaam, en den Wyn sijn Bloed, of het Niew Verbond door sijn Bloed, en Paulus de gemeinschap van Christus Lichaam en Bloed?

Antw. God en spreekt also niet sonder grote oorsaken.

287. Vr. Wat zijn dat voor oorsaken?

Antw. Ten eersten / om ons daar door te leeren: ten anderen / om ons door die sightbare tekenen en panden te versekeren.

288. Vr. Wat wil hy ons hier door leeren?

Antw. Dat gelijk Brood en Wyn dit tijdlijk leven onderhouden; also zijn ook sijn gekruist Lichaam en vergoten Bloed de waarachtige Spijse en Drank / daar door onse sielen ten eewigen Leeven gevoed worden.

289. Vr. Wat saken will hy ons daar door versekeren?

Antw. Eerstelik / dat wy so waarachtelik / aan sijn waar Lichaam en Bloed / door de werkinge van den H. Geest / deelachtig worden; als wy dese H. waartekenen / met den lichameliken monde / tot sijner gedachtenis ontvangen.

290. Vr. Wat meer?

Antw. Dat all sijn Lijden en Gehoorsaamheid so sekerlik ons eigen is; als of wy selfs in eigener persoon alles hadden geleden / en Gode voor onse sonden voldaan.

XXX. Sondagh.

80. Vrage.

291. Vr. Wat onderscheid isser tusschen 't Nachtmaal des Heeren en de Paapsche Misse?

Antw. Driederley: van Christus offerhande / gemeinschap / en aanbidinge.

292. Vr. Wat leert ons 't H. Nachtmaal van Christus offerhande?

Antw.

Antw. Het Nachtmaal des Heeren betuigt ons / dat wy volkomene vergeevinge van alle onse sonden hebben / door Christus eenige offerhande / die hy selve eenmaal aan 't kruis volbraght heeft.

293. Vr. Wat leert de Misse daar van?

Antw. De Misse leert / dat de leevenden en doden door Christus lijden geene vergeevinge van sonden hebben; ten zy dat Christus noch dagelix voor de selve van de Mispriesteren geofferd werde.

294. Vr. Wat leert het Avondmaal van onse gemeinschap met Christus?

Antw. Dat wy door den H. Geest Christus worden ingelijfd / die na sijne menschelike nature niet op aarden / maar in den hemel is / ter reghterhand van God sijnen Vader.

295. Vr. Wat seit de Misse hier tegen?

Antw. Dat Christus lijflik onder de gestalte des Broods en Wyns zy.

296. Vr. Wat leert ons 't H. Avondmaal van de aanbiddinge?

Antw. Dat Christus daar / als in den Hemel sittende / van ons will aangebeden zijn.

297. Vr. Maar de Misse / wat seit die daar af?

Antw. Dat hy in 't Brood moet aangebeden werden.

298. Vr. Wat houdje dan van de Misse?

Antw. Datse in den grond anders niet en is / dan ene verloochening van Christus eenige offerhande en ene vervloekte afgoderye.

81. Vrage.

299. Vr. Voor wien is 't Nachtmaal des Heeren ingesteld? 1. Kor. 11:28.

Antw. Voor de genen / die voor eerst sich selven van wegen hunne sonden mishagen. Psal. 51:19. Jesa. 66:2. Matt. 11:28.

300. Vr. Moetense dan geloven / datse verdoemd zijn?

Antw. Neen; maar vertrouwen / dat die sonden hen om Christus wille vergeeven zijn; en dat ook d'overblijvende swakheid met sijn Lijden en Sterven bedekt zy. 1. Kor. 11:26.

301. Vr. So behoevense dan geenen schrik te hebben voor de sonde?

Antw. O ja / mits begeerende hoe langer hoe meer hun gelove te sterken / en hun leven te beteren. Matt. 5:6. en 11:28.

302. Vr. Wat houdje dan van de geveinsden / en die sich niet van herten tot God en bekeeren?

Antw. Die eeten en drinken hen selven een oordeel. 1. Kor. 11:27/29. Matt. 22:12/13.

82. Vrage.

303. Vr. Sal men die dan ook wel tot dit Avondmaal laten komen / die sich met hunne bekentenis en leven als ongelovige en godlose menschen aanstellen?

Antw. Neen. Matt. 7:6. 1. Kor. 5:11. en dat om twee redenen niet.

304. Vr. Welke is d'eerste?

Antw. Om dat also Gods verbond ontheiligd word. Psal. 50:16/17. Ezech. 44:7.

305. Vr. Welk is de tweede reden?

Antw. Gods toorn word/ so doende/ over de gansche Gemeinte verwekt. 1. Kor. 11: 29/ 30/ 31.

306. Vr. Hoe salmen dan met sulk volk handelen?

Antw. De kristelike Kerk is schuldig/ de sulke door de sleutelen des hemelrijx uit te sluiten. Matt. 16: 19.

307. Vr. Uit wiens last word dat gedaan?

Antw. Na de ordening van Christus en sijne Apostelen. Matt. 18: 17. 1. Kor. 5: 13. Tit. 3: 10.

308. Vr. Hoe lang sullense uit gesloten blijven?

Antw. Tot datse beterschap huns levens bewijsen. 1. Kor. 5: 5. 2. Kor. 2: 7. 2. Thess. 3: 14/ 15.

XXXI. Sondagh.

83. Vrage.

309. Vr. Welke zijn de Sleutelen des Hemelrijx?

Antw. De verkondiging des H. Euangeliums/ en de kristelike Bann/ of uitsluitinge uit de kristelike Gemeinte.

310. Vr. Wat doet men daar mede?

Antw. Door dese twee stukken word het Hemelrijk den gelovigen opgedaan/ en den ongelovigen toegesloten. Matt. 16: 19. en 18: 18.

84. Vrage.

311. Vr. Wien word het Hemelrijk door de Prediking des Euangeliums ontsloten?

Antw. Achtervolgende Christus bevel/ word het allen en elken gelovigen verkondigd en opentlik betuigd. 2. Kor. 5: 18/ 19/ 20.

312. Vr. Wat word hen verkondigd?

Antw. Dat hen waarachtelik alle hunne sonden/ van God om Christus verdiensten wille/ vergeeven zijn. Luk. 24: 47.

313. Vr. Maar op wat conditie?

Antw. So dikwijls als sy de belostenis des Euangeliums met waren gelove aanneemen. Joh. 3: 16. Rom. 10: 9.

314. Vr. Wien word het Hemelrijk door de Prediking des Euangeliums toegesloten?

Antw. Allen ongelovigen/ en die sich niet van herten bekeeren/ word sulx verkondigd en betuigd. Joh. 8: 24. Hand. 8: 21.

315. Vr. Wat word hen verkondigd?

Antw. Dat Gods toorn en d' eewige verdoemenis op hen ligt. Rom. 2: 5.

316. Vr. Hoe! altijd/ sonder genade?

Antw. So lang alsse sich niet en bekeeren. Ezech. 18: 21.

317. Vr. Maar geld dit ook by God?

Antw.

Antw. Ja: volgens dit getuigenis des Evangeliums sal God in dit en in 't toekomende leeven oordeelen. Joh. 3:36. en 20:23. Marc. 16:16.

85. Vrage.

318. Vr. Wien word het Hemelrijk toegesloten door den kristeliken Bann.

Antw. Achtervolgens Christus bevel / den genen die onder kristeliken Naam onkristelike leer of leeven voeren. 2. Thess. 3:6/14. 1. Kor. 5:11.

319. Vr. Worden die strax ten eersten uitgesloten?

Antw. Neen: maar na datse ettelike malen broederlik vermaand zijnde / van hunne dwalingen of schandig leeven niet afstaan willen. Tit. 3:10. Matt. 18:15/16.

320. Vr. Hoe moetm'er dan mede handelen?

Antw. Also / datse by de Gemeinte / of de genen die vande Gemeinte daartoe gesteld zijn / aangebraght worden. Matt. 18:17.

321. Vr. Wat word'er dan gedaan?

Antw. Sose na de vermaaningen niet vragen / wordense van heul. door 't verbieden van de Sacramenten uit de kristelike Gemeinte gesloten. Matt. 18:17. 2. Joh. 10. 1. Kor. 5:5.

322. Vr. Maar wat doet God hier toe?

Antw. Sy worden van God selfs uit Christus Rijk gesloten. Matt. 16:19. en 18:18.

323. Vr. Moetense daar dan eewig buiten blijven?

Antw. Neen: maar sy worden wederom als lidmaten van Christus en sijne Gemeente aangenomen / so wanneerse waarachtige betering beloven en bewijsen. 2. Kor. 2:6/7.

III. DEEL

Van 's Menschen Dankbaarheid.

XXXII. Sondagh.

86. Vrage.

324. Vr. Aangesien wy uit onse elendigheid / sonder eenige onse verdienste / alleen uit genade / door Christus verlost zijn; waarom moeten wy dan noch Goede Werken doen?

Antw. Ten eersten / daarom dat Christus / na dat hy ons met sijn bloed gekocht en vry gemaakt heeft; ons ook door sijnen H. Geest na sijn Beeld vernieuwt. Tit. 2:14. 1. Kor. 1:30.

325. Vr. Waartoe doet hy die verniewinge?

Antw. Op dat wy Gode met ons gansch leven dankbaarheid voor sijne weldaden bewijsen / en hy door ons geprezen werde. Psal. 116:8. Rom. 12:1/2. Jesa. 43:21. Luk. 1:74/75.

326. Vr. Wat reden weetje meer?
Antw. Daarna ook / dat elk by hem selfs sijns geloofs uit de vrughten verseker zy. Jak. 2: 18. 2. Pet. 1: 10. 1. Joh 2: 3/4.
327. Vr. Kan een ander ook wat van uwe godsaligheid genieten?
Antw. Ja: mits dat door onsen godsaligen wandel onse naaste ook voor Christus gewonnen werde. Matt. 5: 16. 1. Pet. 2: 12. Rom. 14: 19. Hebr. 10: 24.

87. Vrage.

328. Vr. Konnen die dan niet salig worden / die in hun godloos / ondankbaar leeven voortvarende / sich tot God niet en bekeeren?
Antw In geenderleije wijse. Want de H. Schrift seit / dat geen onkuische / afgodendienaar / echtbreeker / dief / gierigaart / dronkaart / lasteraar / noch roover / noch diergelijke / Gods Koningrijk be-erven sal. 1. Kor. 6: 9/ 10. Gal. 5: 19/ 20/ 21. Efes. 5: 5.

XXXIII. Sondagh.

88. Vrage.

329. Vr. In hoe veele stukken bestaat de waarachtige Bekeeringe des menschen?
Antw. In twee stukken: in d'Afstervinge des Ouden / en d'Opstandinge des Niewen Mensches. Efes. 4: 22/ 23/ 24. Kol. 3: 9/ 10. Psal. 34: 15.

89. Vrage.

330. Vr. Wat is d'Afstervinge des Ouden Mensches?
Antw. Voor eerst / een hertelik leedwesen / dat wy God door onse sonden vertoornd hebben. Joel 2: 12/ 13. Psal. 51: 19. 2. Kor. 7: 10.
331. Vr. Wat meer?
Antw. Deselve sonden hoe langer hoe meer haten en vlieden. Psal. 97: 10. Amos 5: 15. Jes. 1: 16. 2. Tim. 2: 19.

90. Vrage.

332. Vr. Wat is d'Opstandinge des Niewen Mensches?
Antw. Ten eersten ene hertelike vreugd in God door Christus. Rom. 14: 17. Fil. 3: 1. en 4: 4. Luk. 19: 6.
333 Vr. Wat meer?
Antw. Een ernstige lust en liefde / om na Gods wille in alle goede Werken te leeven. Rom. 7: 21/ 22. Psal. 1: 1. Rom. 6: 13.

91. Vrage.

334. Vr. Uit wat grond moeten de Goede Werken komen?
Antw. Uit waren gelove. Hand. 15: 9. 1. Tim. 1: 5. Rom. 14: 23. Hebr. 11: v. 6.
335. Vr. Na wat regel moetense geschieden?
Antw. Na Gods Wett. Jesa. 8: 20.
336. Vr. Tot wat einde?

Antw.

Antw. Tot Gods Eere. Matt. 5:16. 1.Kor. 10:31. Fil. 1:11.
337. Vr. Wat voor goede werken houdje voor kwaad?
Antw. Ten eersten die op ons goeddunken gegrond zijn. Spreuk. 16:25. Jesa. 1:11. en 65:2.
338. Vr. Wat meer?
Antw. Die op menschelike insettingen gegrond zijn. Matt. 15:9. Kol. 2:22. Ezech. 20:18/19. 1. Pet. 1:18.

92. Vrage.

339. Vr. Welke is de Wett des Heeren?
Antw. Sy is begrepen in de tien Geboden/ die God op den bergh Sinai selfs heeft uitgesproken aan 't volk Israël. Exod. 20. en 34:28. Deut. 5:6—.
340. Vr. Isse ook niet beschreven?
Antw. God schreefse selfs in twee steenen Tafelen/ en bestelde se door Moses aan het volk. Exod. 31:18. en 34:28. Deut. 4:13. en 10:4.

XXXIV. Sondagh.

93. Vrage.

341. Vr. Hoe worden dese tien Geboden verdeeld?
Antw. In twee Tafelen: Exod. 34:28.
342. Vr. Welk is d' inhoud van de eerste Tafel?
Antw. Die leert ons in de vier eerste Geboden/ hoe wy ons neffens God sullen houden. Matt. 22:38/39. Deut. 6:4/5.
343. Vr. Welk is d' inhoud van de tweede Tafel?
Antw. Die leert ons in de ses laatste Geboden/ wat wy onsen Naasten schuldig zijn. Rom. 13:9.

I. Gebod.

94. en 95. Vrage.

344. Vr. Hoe luid het eerste Gebod?
Antw. Ik ben de HEERE uwe God, die u uit Egyptenland uit den Dienst-huise uitgeleid hebbe.
Gy en sult geene andere Goden voor mijn aangesight hebben.
345. Vr. Wat voor sonden worden u hier verboden?
Antw. In 't eerste/ Afgodery. Psal. 81:10. 1. Kor. 10:7. 1. Joh. 5:21.
346. Vr. Wat is Afgodery?
Antw. Ten eersten so is dat Afgodery/ als men in plaats van den eenigen waren God/ die sich in sijn Woord geopenbaard heeft/ iet anders versiert of houd/ daar op de mensche sijn betrouwen sett. Gal. 4:8. 1. Thes. 1:9.
347. Vr. Isser noch andere Afgodery?
Antw. Ja/ alsmen beneffens den waren God noch iet anders heeft/ daar op men betrouwt: gelijk als de Aanroepinge der Heiligen of andere schepselen. Matt. 4:10. Jesa. 63:16. Hand. 10:25/26. Openb. 19:10.

348. Vr. Wat word hier meer verboden?
Antw. Toverye. Exod. 22: 18. 1. Sam. 15: 23.
349. Vr. Welk is het derde / dat hier verboden word?
Antw. Waarseggerye. Lev. 19: 26/ 31. Deut. 18: 10/ 11/ 12.
350. Vr. Welk is het vierde?
Antw. Superstitie of Bygelove. Kol. 1: 21/ 22.
351. Vr. Hoe scherpelik worden u dese sonden verboden?
Antw. Dat ikse / so lief als my mijner ziele saligheid is / myde en vliede. Openb. 21: 8.
352. Vr. Wat voor deugden worden u hier tegen belast?
Antw. Dat ik voor eerst den eenigen waren God reght leere kennen. Jer. 9: 24. Joh. 17: 3. 2. Thess. 1: 8.
353. Vr. Wat meer?
Antw. Dat ik hem alleen betrouwe. Jesa. 26: 4. Jerem. 17: 5/ 7.
354. Vr. Welk is het derde?
Antw. Dat ik met alle ootmoedigheid en lijdsaamheid my hem alleen onderwerpe. Jak. 4: 10. Spreuk. 3: 11.
355. Vr. Welk is het vierde?
Antw. Dat ik van hem alle goed verwachte. Job 13: 15. Psal. 130: 7. Spreuk. 16: 3.
356. Vr. Welk is het vijfde?
Antw. Dat ik hem van herten lief hebbe / vreese en eere. Deut. 6: 5/ 13. Mal. 1: 6.
357. Vr. Hoe sterk moet gy die deugden dryven?
Antw. Also / dat ik eer alle schepselen afga en varen late / dan dat ik in 't alderminste tegen sijnen wille doe. Matt. 10: 37/ 38. Hand. 5: 29. Dan. 3: 17/ 18.

II. Gebod. XXXV. Sondagh.

96. Vrage.

358. Vr. Welk is het tweede Gebod?
Antw. Gy en sult u geen gesneden Beeld noch enige Gelykenisse maken, van 't gene dat boven in den hemel is, noch van 't gene dat onder op d' aarde is, noch van 't gene dat in de wateren onder d' aarde is, gy en sult u voor die niet buigen, noch hen dienen.
Want ik de HEERE uwe God ben een yverig God: die de misdaad der Vaderen besoeke aan de kinderen, aan het derde en vierde lid, der genen die my haaten;
En doe barmhertigheid aan duisenden der genen die my lief hebben, en mijne geboden onderhouden.
359. Vr. Wat eischt God in dat tweede Gebod?
Antw. In 't besonder / dat wy God op geenerleye wyse af beelden. Deut. 4: 15–18. en 27: 15.
360. Vr. Meent hy iet meer?

Antw. Ja: in 't gemein / dat wy hem op geene andere wyse vereeren / dan hy in sijn Woord bevolen heeft. Jesa. 1: 12. en 29: 13. Deut. 12: 32.

97. Vrage.

361. Vr. Maghmen dan ganschelik geene Beelden maaken?

Antw. God en kan noch en magh op geenerleye wyse afgebeeld werden. Jesa. 40: 18. Deut. 4: 15. Hand. 17: 29. Rom. 1: 23.

362. Vr. Maar de lichamelike schepselen kannen nochtans wel af beelden?

Antw. Die schepselen / al ist datse konnen afgebeeld worden / so verbied nochtans God hunne beeldenissen te maken of te hebben / om die te eeren / of God daar door te dienen Lev. 26: 1. Psal. 97: 7. Exod. 23: 24.

98. Vrage.

363. Vr. Maar soudemen de Beelden in de kerken als boeken der leken niet mogen lyden?

Antw. Neen: want wy en moeten niet wyser zijn dan God / dewelke sijne kristenen niet door stomme Beelden will onderwesen hebben. Psal. 115: 5. Jerem. 10: 8/14. Hab. 2: 18.

364. Vr. Waar door dan?

Antw. Door de leevendige stemme sijns Woords. Hebr. 4: 12, Deut. 12: 32. Rom. 10: 14/15.

III. Gebod. XXXVI. Sondagh.

99. 100. Vrage.

365. Vr. Hoe luid het derde Gebod?

Antw. Gy en sult den Naam des HEEREN uwes Gods niet ydelijk gebruiken: want de HEERE en sal hem niet onschuldig houden, die sijnen Naam ydelik gebruikt.

366. Vr. Wat wil dit derde Gebod?

Antw. Voor eerst / dat wy Gods Naam niet sullen lasteren. Levit. 24: 16.

367. Vr. Wat meer?

Antw. Dat wy Gods Naam anders ook niet misbruiken. Hand. 19: 13. Jud. v. 4.

368. Vr. Hoe geschied dat?

Antw. Voor eerst / met vloeken. Lev. 24: 11/15. Hand. 23: 12.

369. Vr. Hoe meer?

Antw. Met valschen eede. Lev. 19: 12. Zach. 8: 17.

370. Vr. Hoe noch meer?

Antw. Met onnodig sweeren. Lev. 5: 4. Matt. 5: 34/35/36. Jak. 5: 12.

371. Vr. Als een ander vloekt of sweert / ist ons dan niet best / dat wy swygen?

Antw. Neen: op dat wy ons selven / door ons stilswygen en toesien aan sulke schrikkelike sonden niet deelachtig maken. Levit. 5: 1. Spreuk. 29: 24.

372. Vr. Ist dan so grote sonde / Gods Naam met vloeken en sweeren te

 lasteren /

lasteren / dat God hem ook over die vertoornt / welke / so veel als hen mogelik is / dat vloeken en sweeren niet en soeken te beletten of verbieden?

Antw. Ja 't gewisselik: want daar en is geen grotere sonde / noch die God meer vertoornt / als de lasteringe syns Naams.

373. Vr. Wat straffe stelt 'er de Wett van Moses op?

Antw. Godt heeftse bevolen met de Dood te straffen. Lev. 24: 14.

374. Vr. Maar wat gebied u God in 't derde Gebod?

Antw. Dat wy synen heiligen Naam niet anders / als met vreese en eerbiedigheid gebruiken. Mal. 4: 2. Deut. 28: 58/ 59. Gen. 18: 27/ 30/ 31/ 32.

375. Vr. Waar in bestaat dat gebruik?

Antw. Dat hy van ons reght beliend / aangeroepen / en in alle onse woorden en werken geprezen werde. Psal. 22: 23. Kol. 3: 17.

XXXVII. Sondagh.

101. Vrage.

376. Vr. Maghmen ook godsaliglik by Gods Naam eenen Eed sweeren?

Antw. Ja: als 't de Overheid van hare Onderdanen / of andersins de nood vordert. Esr. 10: 5. Gen. 21: 23.

377. Vr. Waar toe is dat nutt?

Antw. Om trouwe en waarheid daar door te bevestigen. Heb. 6: 16. Exod. 22: 10/ 11. Jos. 2: 12. en 9: 15/ 19. Jerem. 4: 2.

378. Vr. Na wat regel moet d' Eed geschieden?

Antw. Tot Gods eer en des Naasten saligheid.

379. Vr. Wat sekerheid hebje / datmen so wel sweeren magh?

Antw. Sulk eedsweeren is in Gods Woord gegrond. Deut. 6: 13. en 10: 20. Esa. 65: 16/ 6.

380. Vr. Hebje daar ook exempel van?

Antw. Ja: 't is by de Heiligen in 't Oud en Nieuw Testament reght gebruikelijk geweest. Gen. 21: 24. en 26: 31. 1. Sam. 24: 22/ 23. Rom. 1: 9. en 9: 1. 2. Kor. 1: 23.

102. Vrage.

381. Vr. Maghmen ook by de heiligen of by enige andere schepselen enen eed sweeren?

Antw. Neen. Esa. 65: 16. Matt. 5: 34-37. Jak. 5: 12. Zefan. 1: 4/ 5.

382. Vr. Om wat reden niet?

Antw. Want een reght eedsweeren is God aanroepen / dat hy / als die alleen 't herte kent / der waarheid getuigenis wille geven; en my straffen indien ik valschelik sweere. 2. Kor. 1: 23.

383. Vr. Maghmen daarom by geen schepselen sweeren?

Antw. Neen: want dese eere geenen creaturen toekomt. Matt. 4: 10. 1. Kon. 8: 39. Esa. 63: 16. Deut. 32: 35.

IV. Gebod.

IV. Gebod. XXXVIII. Sondagh.

103. Vrage.

384. Vr. Hoe luid het vierde Gebod?
Antw. Gedenkt aan den Sabbathdagh, dat gy dien heiligt.
Ses dagen sult gy arbeiden, en all' uw' werk doen.
Maar de sevende dagh is de Sabbath des HEEREN uwes Godts: dan en sult gy geen werk doen; noch uwe Soon, noch uwe Dochter, noch uwe Dienstknecht, noch uwe Dienstmaagd, noch uw vee, noch uwe vreemdeling die in uwe poorten is.
Want in ses dagen heeft de HEERE den Hemel en de Aarde gemaakt, de See, en all' wat daar in is; en Hy ruste ten sevenden dage; daarom segende de HEERE den Sabbathdagh, en heiligde den selven.
385. Vr. Wat gebied God ons Kristenen in dit vierde Gebod?
Antw. Eerstelik/ dat de Kerkendienst of het Predikampt en de Scholen onderhouden werden. 1. Kor. 12: 28. Efes. 4: 11/ 12. 1. Kor. 9: 13/ 14. Gal. 6: 60. Rom. 10: 14 Tit. 1: 5. Matt. 9: 38.
386. Vr. Maar wat is de plight van ieder Kristen in 't besonder?
Antw. Dat ik insonderheid op den Sabbath, dat is op den Rustdagh/ tot Gods Gemeinte neerstelik kome. Hebr. 10: 25. Matt. 18: 20.
387. Vr. Wat hebje daar te doen?
Antw. Gods Woord te hooren. Luk. 11: 28.
388. Vr. Ook anders wat?
Anrw. Ja: de Sakramenten te gebruiken. Hand. 2: 42.
389. Vr. Wat meer?
Antw. God den Heere opentlik te aanroepen. Hand. 2: 42.
390. Vr. Wat noch meer?
Antw. Den Armen kristelike handreikinge te doen. 1. Kor. 16: 2.
391. Vr. Is 't genoegh/ dat gy so den uiterliken Godsdienst betraght?
Antw. Neen: maar ten anderen so word vereischt/ dat ik alle dagen mijns leevens van mijne bose werken viere. Jesa. 58: 13.
392. Vr. Wat meer?
Antw. Dat ik den Heere door sijnen Geest in my werken late. Exod. 31: 13. Ezech. 20: 12.
393. Moetet dan altijd met u Sabbath wesen?
Antw. Ja; Op dat ik also den eewigen Sabbath in dit leeven aanvange. Jesa. 66: 23. Heb. 4: 9/ 10/ 11.

V. Gebod. XXXIX. Sondagh.

104. Vrage.

394. Vr. Seg nu eens 't vijfde Gebod?
Antw. Eert uwen Vader en uwe Moeder, op dat uwe dagen verlengd werden in 't land dat u de HEERE uwe God geeft.

395. Vr. Gebied God hier alleenlik Vader en Moeder te eeren?
Antw. Mijnen Vader en Moeder en alle die over my gesteld zijn. Lev. 19: 3/32. 1. Sam. 24: 12. Right. 5: 7. 1. Kor. 4: 15.
396. Vr. Hoe moet ik my neffens de sulke dragen?
Antw. Alle eere/ liefde/ en trouwe bewijsen. Matt. 15: 4/5/6. Mal. 1: 6. 1. Pet. 2: 17. 1. Thess. 5: 12. Spreuk. 28: 24. Tit. 2: 9/10. Rom. 13: 7. Matt. 22: 21.
397. Vr. Moet ik ook niet doen watse my gebieden?
Antw. Ja/ en my hunne goede leere en straffe met behoorlike gehoorsaamheid onderwerpen. Spreuk. 1: 8. Efes. 6: 1/2/3/5. 1. Pet. 2: 13. en 5: 5. Hebr. 13: 17. Spreuk. 5: 12/13.
398. Vr. Sy zijn evenwel selfs ook menschen die hunne gebreken hebben.
Antw. Maar ik moet met hunne swakheden en gebreken geduld hebben. Spreuk. 23: 22. en 30: 17. Gen. 9: 24/25/26. 2. Kon. 2: 23/24/25.
399. Vr. Door wat reden worden wy verplight/ om onsen meerderen dus t'ontsien?
Antw. Aangesien het Gode belieft ons door hunne hand te regeeren. Efes. 6: 4. 1. Pet. 2: 13/14. Rom. 13: 1/2. Efes. 4: 11. 1. Kor. 12: 28.

VI. Gebod. XL. Sondagh.

105. Vrage.

400. Vr. Welk is 't seste Gebod?
Antw. Gy en sult niet doden.
401. Vr. Wat verbied God in 't seste Gebod?
Antw. Dat ik mijnen naasten niet en onteere/ haate/ kwetse of dode: maar dat ik alle wraakgierigheid aflegge.
402. Vr. Op hoe veelderleye wijse geschied de doodslagh?
Antw. Ten eersten/ met gedachten. Zach. 8: 17. Levit. 19: 17.
403. Vr. Hoe meer?
Antw. Ten tweeden/ met woorden. Psal. 57: 5. Matt. 5: 21: 22. Efes. 4: 31.
404. Vr. Hoe noch?
Antw. Ten derden/ met gelaat. Gen. 4: 6. Matt. 27: 39.
405. Vr. Hoe ten vierden?
Antw. Met de daad. Num. 35: 16/17/18.
406. Vr. Magh ik 't door iemant anders wel laten doen/ om selfs geen doodslager te zijn?
Antw. 't Is beide verboden/ door my selven/ of door anderen. 2. Sam. 12: 9. Matt. 27: 25.
407. Vr. Magh ik my selven wel misdoen?
Antw. Neen/ ik moet my selven niet kwetsen noch moedwilliglijk in 't gevaar begeeven. Efes. 5: 29. Matt. 4: 6/7.

408. Vr. Heeft God ook geene besondere menschelike straf op de doodslagers gestelt?
Antw. Ja: want d'Overheid daarom het sweerd draagt / om den doodslagh te weeren. Gen. 9: 6. Exod. 21: 12. Matt. 26: 52. Rom. 13: 4.

106. Vrage.

409. Vr. Maar dit Gebod schijnt alleen van doodslaan te spreken?
Antw. God verbiedende den doodslagh / leert ons dat hy allen wortel des doodslaghs haat / en voor doodslagh houd. Matt. 5: 21/22. en 15: 19.
410. Vr. Welke zijn de wortelen van doodslagh / die God voor doodslagh houd?
Antw. Ten eersten / Nijd. Spreuk. 14: 30. Gen. 37: 4/11. Jak. 3: 14.
411. Vr. Welk is het tweede?
Antw. Haat. 1. Joh. 3: 15. Spreuk. 10: 12.
412. Vr. Welk is het derde?
Antw. Toorn. Spreuk. 29: 22. Jak. 1: 20.
413. Vr. Welk is 't vierde?
Antw. Wraakgierigheid. Spreuk. 24: 29. Rom. 12: 19. 1. Thess. 5: 15. 1. Pet. 3: 9.

107. Vrage.

414. Vr. Maar is dat genoegh / dat wy onsen naasten / so als voorseid is / niet en doden?
Antw. God verbiedende den nijd / haat en toorn / gebied alſo dat wy onsen naasten lief hebben als ons selven. Matt. 22: 38. Rom. 12: 10.
415. Vr. Wat voor deugden sullen wy dan aan hem bewijsen?
Antw. Ten eersten / Geduld. 1. Kor. 13: 7. Kol. 3: 12/13.
416. Vr. Welke is de tweede?
Antw. Vrede. Marc. 9: 50. Efes. 4: 3. Rom. 12: 18. Psal. 34: 15.
417. Vr. Welke is de derde?
Antw. Sagtmoedigheid. Matt. 5: 5. en 11: 29. Efes. 4: 2
418. Vr. Welke is de vierde?
Antw. Barmhertigheid. Matt. 5: 7. Luk. 6: 36. Jak. 2: 13.
419. Vr. Welk is de vijfde?
Antw. Vriendelikheid. Filip. 4: 5/8. 2. Tim. 2: 24.
420. Vr. Isser ook noch meer dat gy uwen naasten schuldig zijt?
Antw. Ja / sijne schade / so veel als mogelik is / af te keeren. Deut. 22: 4. 1. Joh. 3: 16. Filip. 2: 4.
421. Vr. Is 't genoegh / als ik dus handel met de vrienden?
Antw. Neen. Ik moet ook mijnen vyanden goed doen. Matt. 5: 44-47. Rom. 12: 20/21.

VII. Gebod. XLI. Sondagh.

108. Vrage.

422. Vr. Welk is 't sevende Gebod?
Antw. Gy en sult niet echtbreken.
423. Vr. Wat leert ons dat?
Antw. Dat alle onkuischeid van God vervloekt is. 1. Kor. 9: 10. Hebr. 13: 4. Deut. 27: 20/ 22/ 33.
424. Vr. Wat staat ons dan te betraghten?
Antw. Dat wy d' onkuischeid van herten vyand zijn. Efes. 5: 3.
425. Vr. Wat staat ons hier tegen te doen?
Antw. Dat wy kuisch en tuchtelik leeven moeten. 1. Thess. 4: 3/ 4.
426. Vr. In wat staat/ getrowd/ of ongetrowd?
Antw. Evenveel/ het zy in den heiligen houweliken staat/ of buiten den selven. Hebr. 13: 4. 1. Kor. 7: 9/ 28.

109. Vrage.

427. Vr. Verbied God in dit Gebod niet meer dan echtbreuk en diergelijke schanden?
Antw. Dewijle onse lichamen en zielen tempelen des H. Geestes zijn/ so will hy ook/ dat wy die beide suiver en heilig bewaren. 1. Kor. 3: 16. en 6: 18/ 19/ 20. 2. Kor. 7: 1.
428. Vr. Wat verbied God dan nessens dien?
Antw. Ten eersten/ alle onkuische daden. Efes. 4: 17/ 19.
429. Vr. Welk is het tweede?
Antw. Onkuische Gebeerden. 2. Pet. 2: 14. Job 31: 1. Spreuk. 5: 20.
430. Vr. Welk is het derde?
Antw. Onkuische Woorden. Efes. 4: 29.
431. Vr. Welk is het vierde?
Antw. Onkuische Gedachten. Matt. 5: 28.
432. Vr. Welk is 't vijfde?
Antw. Onkuische Lusten. 1. Thess. 4: 45. 2. Pet. 2: 10.
433. Vr. Isser ook noch meer?
Antw. All wat den mensche tot onkuischeid trekken kan. Deut. 22: 5. 1. 1. Tim. 2: 9. Ezech. 23: 14. Spreuk. 7: 10. en 23: 31/ 32/ 33. 2. Kon. 9: 30.

VIII. Gebod. XLII. Sondagh.

110. Vrage.

434. Vr. Welk is 't achtste Gebod?
Antw. Gy en sult niet stelen.
435. Vr. Wat word hier verboden?
Antw. In 't eerste/ het stelen en roven/ 't welk d'Overheid straft. Exod. 22: 1—4.
436. Vr. Wat meer?

Antw. Alle bose stukken en aanslagen / waarmede wy onses naasten goed denken aan ons te brengen / het zy met geweld of schijn van reght. Levit. 19: 11/13. Luk. 3: 14.

437. Vr. Wat voor schijn van reght?

Antw. Als met onreghten gewighte / elle / mate / ware of munte. Levit. 19: 35/36. Deut. 25: 13/16. Spreuk. 11: 1. Amos. 8: 4—8.

438. Vr. Wat voor heimelijk geweld?

Antw. Woeker. Exod. 22: 25. Psal. 15: 5. Ezech. 18: 13.

439. Vr. Wat meer?

Antw. Eenigerhande middel van God verboden. Jerem. 22: 13. Spreuk. 11: 26. Psal. 37. 21. Jak. 5: 4.

440. Vr. Maar zijnder geen besondere sonden / daar dievery uit rijst?

Antw. Ja / Gierigheid. 1. Tim. 6: 9/ 10. Luk. 12: 15. 1. Kor. 6: 10.

441. Vr. Wat meer?

Antw. Alle misbruik en verkwistinge van Godts gaven. Spreuk. 23: 20/21. Amos. 6: 3—7.

111. Vrage.

442. Vr. Maar wat gebied u God in dit Gebod?

Antw. Ten eersten / dat ik mijns Naasten nutt / daar ik kan en magh / vordere. Deut. 22: 1—4. Filip. 2: 4.

443. Vr. Welk is het tweede?

Antw. Dat ik met hem alsoo handele / als ik woude / dat men met my handelde. Matt. 7: 12. 1. Thess. 4: 6.

444. Vr. Welk is het derde?

Antw. Dat ik trouwelik arbeide. 1. Thess. 4: 11/ 12. 2. Thess. 3: 10. 11/ 12.

445. Vr. Waartoe 't arbeiden meer als voor u selfs?

Antw. Op dat ik den noodruftigen helpen moge. Efes. 4: 28. Deut. 15: 4/7. Pred. 11: 1.

IX. Gebod. XLIII Sondagh.

112. Vrage.

446. Vr. Welk is 't negende Gebod?

Antw. Gy en sult geen valsch getuigenisse spreken tegen uwen naasten.

447. Vr. Wat wil dat Gebod?

Antw. Uitdrukkelik / dat ik tegen niemant valsch getuigenis en geve / Exod. 23: 1. Spreuk. 6: 16/ 19.

448. Vr. Maar word hier niet meer onder begrepen?

Antw. Ja. Dat ik niemants woorden verkeere. Spreuk. 4: 24. Matt. 26: 61.

449. Vr. Wat meer?

Antw. Dat ik geen Achterklapper en zy. Lev. 19: 16. Psal. 15: 3. 101: 5.

450. Vr. Wat noch?

Antw. Dat ik geen Lasteraar en zy. Tit. 3: 2. Efes. 4: 31. Exod. 22: 28.

451. Vr. Wat worder meer verboden?
Antw. Jemant lichtelik of onverhoord oordeelen / of helpen verdoemen. Joh. 7:51. Spreuk. 17:15. Matt. 7:1/2. Luk. 6:37.
452. Vr. Isser noch meer onder begrepen?
Antw. Allerley liegen en bedriegen / Efes. 4:25. Psal. 12:2. Rom. 16:18. 1. Thess. 2:5. Matt. 12:36. 2. Kor. 4:2.
453. Vr. Is dat so groten sonde?
Antw. 't Zijn eigene werken des Duivels. Joh. 8:44 Jak. 3:6.
454. Vr. Vreest gy dan dat daar veel kwaads van komen moghte?
Antw. Ja: ik moet dit myden / ten zy dat ik Gods swaren toorn op my laden wil. Psal. 5:7. Openb. 21:8.
455. Vr. Maar wat word u hier geboden in dit Gebod?
Antw. Dat ik in 't Gerighte en alle andere handelingen de waarheid lief hebbe. Exod. 18:21. Zach. 8:19. 1. Kor. 13:6.
456. Vr. Wat meer?
Antw. Dat ik die opreghtelik spreke en bekenne. Efes. 4:25. Psal. 15:2.
457. Vr. Is 't daar nu altemaal?
Antw. Ik moet ook mijns naasten eere en goed gerughte na mijn vermogen voorstaan en vorderen. 1. Sam. 19:4. en 20:32. Jerem. 38:8/9. Joh. 7:50/51.

X. Gebod. XLIV. Sondagh.

113. Vrage.

458. Vr. Hoe luid het tiende Gebod?
Antw. Gy en sult niet begeeren uwes naasten huis; gy en sult niet begeeren uwes naasten wyf; noch sijnen dienstknecht, noch sijne dienstmaagd, noch sijnen osse, noch sijnen esel, noch iet dat uwes naasten is.
459. Vr. Wat eischt van ons het tiende Gebod?
Antw. Dat ook de minste lust of gedachte / tegen enig Gebod des Heeren / nimmermeer in onse herten kome. Rom. 7:7/8. 1. Kor. 10:6. Jak. 1:14/15.
460. Vr. Hoe moet het dan met onse herten gesteld zijn?
Antw. Dat wy t'allen tyden / van ganscher herten / alle sonden vyand zijn. Psal. 119:104/128. Gal. 5:24. Amos. 5:15.
461. Vr. Wat sullen wy dan?
Antw. Lust tot alle geregtigheid hebben. Rom. 7:22. Psal. 119:47. Amos 5:15.

114. Vrage.

462. Vr. Maar konnen de gene die tot God bekeerd zijn dese Geboden volkomelik houden?
Antw. Neense. 1. Joh. 1:8. Psal. 19:13.
463. Vr. Hoe so?
Antw. Want ook de allerheiligsten / so lang alsse in dit leven zijn / hebben maar een klein beginsel deser gehoorsaamheid. Filip. 3:12/13. Jak. 3:2.

464. Vr. Hebbense dan geenen lust tot Gods Woord / of ontbreektet aan de maght?

Antw. 't Is so / datse met een ernstig voorneemen niet alleen na sommige / maar na alle Gods geboden beginnen te leven. Rom. 7: 22. Psal. 1: 1. en 119: 60. Filip. 3: 13/ 14.

115. Vrage.

465. Vr. Waarom laat ons God de tien Geboden dan so scherpelik prediken / sose doch niemant in dit leven houden kan?

Antw. Eerstelik / op dat wy all ons leven lang onsen sondeliken aart hoe langer hoe meer leeren kennen. Rom. 3: 20. en 5: 13/ 20.

466. Vr. Wat voordeel doet dat?

Antw. Dat wy dies te begeeriger zijn / de vergeevinge der sonden / en de gereghtigheid in Christus te soeken. Rom. 10: 3/ 4. Gal. 3: 21–24.

467. Vr. Maar waarom isset meer te doen?

Antw. Dat wy ons sonder onderlaten tot de Wett beneerstigen. Filip. 3: 14. 1. Kor. 9: 24–27.

468. Vr. Maar als wy ons te swak bevinden / wat raad dan?

Antw. God te bidden om de genade van sijnen H. Geest / op dat wy hoe langer hoe meer na Gods Beeld vernieuwd werden. Psal. 119: 4/ 5/ 33–36. en 143: 10.

469. Vra. Hoe lang sullen wy daar na traghten?

Antw. Tot dat wy tot de voorgestelde volkomenheid na dit leven geraken. 1. Kor. 13: 9/ 10. 1. Joh. 3: 2. Hebr. 12: 23. Fil. 3: 12.

XLV. Sondagh.

116. Vrage.

470. Vr. Waarom is 't Gebed den Kristenen van node?

Antw. Daarom / dattet het voornaamste stuk der dankbaarheid is / welke God van ons vordert. Psal. 50: 14/ 15. Joh. 4: 22/ 23/ 24. Rom. 12: 12.

471. Vr. Isser noch niet ene besondere reden?

Antw. Ja: dat God sijne genade en H. Geest alleen dien geven wil / die hem met hertelik suchten / sonder op houden daarom bidden / en daar voor danken. Matt. 7: 7/ 8. Luk. 11: 13. Psal. 50: 23. 1. Thess. 5: 17/ 18. Rom. 8: 26.

117. Vrage.

472. Vr. Wat behoort tot sulk een Gebed / dat Gode aangenaam zy / en van hem verhoord werde?

Antw. Eerstelik / dat wy den eenigen waren God aanroepen / so als die sich in sijn Woord geopenbaard heeft. Matt. 4: 11. Joh. 4: 22. Rom. 10: 14.

473. Vr. Om wat saken?

Antw. Om al 't gene hy ons bevolen heeft te bidden. 1. Joh. 5: 14. Jak. 4: 3.

474. Vr. Hoe sullen wy God bidden?

Antw. Van herten. Klaagl. 3: 41. Heb. 10: 22. Psal. 145: 18.

475. Vr. Wat word 'er meer tot een goed Gebed vereischt?

Antw. Dat wy onsen nood en elendigheid reght kennen. 2. Kron. 20: 12. Openb. 3: 17.

476. Vr. Waar toe sal dat dienen?

Antw. Dat wy ons voor 't aangesighte van Gods Majesteit verootmoedigen. Luk. 18: 13. Esr. 9: 6. Matt. 9: 12. 1. Pet. 5: 5.

477. Vr. Welk is het derde / datter vereischt word?

Antw. Dat wy desen vasten grond hebben / dat God ons Gebed / niet tegenstaande onse onweerdigheid / sekerlik verhooren sal. Dan. 9: 18. 1 Joh. 5: 14

478. Vr. Op wat grond vertrouwen wy dit?

Antw. Om sijns Soons Christus wille / gelijk hy ons in sijn Woord beloofd heeft. Joh. 14: 13. en 16: 23. Hebr. 10: 19--22.

118. Vrage.

479. Vr. Wat heeft ons God bevolen van hem te bidden?

Antw. Allen geesteliken en lijfliken nooddruft; welke begrepen is in 't Gebed / 't welk ons de Heere Christus selfs geleerd heeft. Matt. 6: 9--13. Luk. 11: 1/ 2/ 3/ 4.

119. Vrage.

480. Vr. Hoe luid dat Gebed?

Antw. Onse Vader, die in de Hemelen zijt; Uw Naam werde geheiligd.

Uw Koningryk kome. Uwe wille geschiede, gelijk in den hemel, alsoo ook op de aarde.

Ons dagelyx brood geef ons heden.

En vergeef ons onse schulden, gelijk ook wy vergeven onsen schuldenaren.

En leid ons niet in versoekinge; maar verlost ons van den boosen. Want uw is het koningrijk, en de kraght, en de heerlikheid, tot in eewigheid. Amen.

XLVI. Sondagh.

120. Vrage.

481. Vr. Waarom heeft ons Christus geboden / God also aan te spreken / Onse Vader?

Antw. Op dat hy terstond in 't beginssel onses Gebeds / in ons de kinderlike vreese en toeversight tot God verwekke. 1. Pet. 1: 17. Mal. 1: 6. Jesa. 63: 15/ 16/ 17.

482. Vr. Waarom zijn die nodig?

Antw. Om dat die beide de grond van ons Gebed zijn. Luk. 11: 13. Eses. 3: 20.

483. Hoe so?

Antw. Dat God onse Vader door Christus geworden is. Joh. 1: 12/ 13. Eses. 1: 5. 1. Joh. 3: 1.

484. Vr. Wat volgt daar op?

Antw.

Antw. Dat hy ons veel weiniger afslaan sal / 't gene wy van hem met een opreght gelove bidden / dan onse Vaders ons aardsche dingen ontseggen. Luk. 11: 13. Rom. 8: 17. Psal. 103: 13. Jesa. 49: 15/ 16.

121. Vrage.

485. Vr. Waarom word hier toe gedaan / die in de hemelen zijt?
Antw. Ten eersten / op dat wy van Gods hemelsche majesteit niet aardschelik en denken. Jak. 1: 17. 1. Kon. 8: 27. Jesa. 66: 1.
486. Vr. Wat meer?
Antw. Ten tweeden / dat wy van sijne almaghtigheid allen nooddruft des lijfs en der ziele verwachten. Efes. 3: 20.

XLVII. Sondagh.

122. Vrage.

487. Vr. Welke is d'eerste Bede?
Antw. Uw Naam werde geheiligd.
488. Vr. Wat is dat te seggen?
Antw. Dat is / eerstelik / geef dat wy u reght kennen. Efes. 1: 16/ 17/ 18.
489. Vr. Wat meer?
Antw. Geef dat wy u in alle uwe werken / (in welken uwe deugden klaarlik schijnen) heiligen / roemen en prijsen. Psal. 51: 17. en 71: 8.
490. Vr. Wat hebben wy besonderlik in Gods werken te roemen?
Antw. Ten eersten / sijne Almaghtigheid. Deut. 3: 24. Psal. 115: 1/ 3.
491. Vr. Welk is het tweede?
Antw. Sijne Wijsheid. Psal. 104/ 24.
492. Vr. Welk is het derde?
Antw. Sijne Goedheid. Gen. 1: 31. Psal. 136.
493. Vr. Welk is het vierde?
Antw. Sijne Reghtveerdigheid. Dan. 9: 14.
494. Vr. Welk is het vijfde?
Antw. Sijne Barmhertigheid. Psal. 103: 8.
495. Vr. Welk is het seste?
Antw. Sijne Waarheid. Psal. 36: 6. en 111: 7.
496. Vr. Bidden wy niet noch meer in dese bede?
Antw. Ja: Dat wy al ons leven / gedachten / woorden en werken also schikken en righten; dat Gods Naam om onsent wille niet gelasterd / maar ge-eerd en geprezen werde. Rom. 2: 24. 1. Pet. 3: 15. Psal. 98: 2.

XLVIII. Sondagh.

123. Vrage.

497. Vr. Welk is de tweede Bede?
Antw. U Koningryk kome.

498. Vr. Wat bidden wy hier?

Antw. Dat is / regeer ons alsoo door u Woord en door uwen Geest / dat wy ons hoe langer hoe meer aan U onderwerpen. Psal. 25: 4/5. en 143: 10.

499. Vr. Wat meer?

Antw. Bewaar en vermeerder uwe Kerke. Psal. 51: 20. en 122: 6/ 7. 2. Thess. 3: 1. Matt. 9: 38.

500. Vr. Wat al meer?

Antw. Verstoor de werken des Duivels / en alle geweld dat sich tegen u verheft / mitsgaders alle boose raadslagen / die tegen uw heilig Woord bedacht werden. Rom. 16: 20. Psal. 5: 11. en 83: 17. en 129: 5.

501. Vr. Hoe lang moeten wy dit bidden / of wat bidden wy ten laatsten?

Antw. Dat de volkomenheid van Gods Rijke kome / waarin hy alles sal zijn in allen. 1. Kor. 15: 24/ 25/ 26/ 28. Openb. 22: 20.

XLIX. Sondagh.

124. Vrage.

502. Vr. Welk is de derde Bede?

Antw. Uwe Wille geschiede, gelijk in den hemel, alsoo ook op de aarde.

503. Vr. Wat meenen wy daar met?

Antw. Dat is / geef dat wy en alle menschen / onsen eigenen wille versaken. Matt. 16: 24. Psal. 141: 4.

504. Vr. Hoe dan verder?

Antw. Dat wy dan Gods wille / die alleen goed is / sonder enig tegenspreken gehoorsaam zijn. Psal. 25: 4/5. Jerem. 31: 18. 2. Kor. 3: 5. Hand. 21: 14. 1. Pet. 4: 19.

505. Vr. Wat sal daar dan uit worden?

Antw. Dat een iegelik sijn amt en beroepinge gewilliglijk en getrouwelik bediene en uitvoere. Psal. 40: 9. en 119: 33/ 36/ 133.

506. Vr. Hoe gewilliglik en getrouwelik sullen wy dat doen?

Antw. Als d'Engelen in den Hemel. Psal. 103: 20/ 21. Dan. 7: 10. Heb. 1: 14.

L. Sondagh.

125. Vrage.

507. Vr. Welk is de vierde Bede?

Antw. Ons dagelix Brood geef ons heden.

508. Vr. Wat is dat?

Antw. Wilt ons met allen nooddruft des lichaams versorgen. Psal. 145: 15/ 16. Spreuk. 30: 8.

509. Vr. Waar toe is dat bidden nutt?

Antw. Op dat wy daar door bekennen / dat God d'eenige oorspronk van alle goed is. Jak. 1: 17. Hand. 14: 17.

510. Vr. Wat dan meer?

Antw. Dat noch onse sorge / noch arbeid / noch sijne gaven / ons sonder sijnen segen konnen gedyen. Spreuk. 10: 22. Psal. 127: 1/2. en 90: 17.

511. Vr. Wat staat ons dan te doen?

Antw. Dat wy derhalven ons betrouwen van alle schepselen aftrekken / en op God alleen stellen. Psal. 62: 8 – 11. Jerem. 9: 23/24. Psal. 55: 23. Jerem. 5: 23/24.

LI. Sondagh.

126. Vrage.

512. Vr. Welk is de vijfde Bede?

Antw. Ende vergeef ons onse schulden, gelijk wy ook vergeeven onsen schuldenaren.

513. Vr. Wat is dat?

Antw. Dat is / wilt ons armen sondigen menschen / alle onse misdaden / en ook de boosheid die ons altijd aanhangt / om de wille van Christus bloed / kwyt schelden. Psal. 130: 3/4. en 51: 6/7/11. en 19: 13. Luk. 18: 13.

514. Vr. Op wat grond bouwen wy dese bede?

Antw. Alsoo wy ook dit getuigenis van Gods genade in ons bevinden; dat ons gansch voorneemen is / onsen naasten van herten te vergeeven. Matth. 6: 14/15. en 18: 35.

LII. Sondagh.

127. Vrage.

515. Vr. Welk is de seste Bede?

Antw. En leid ons niet in versoekinge, maar verlost ons van den bosen.

516. Vr. Waarom bidden wy dus?

Antw. Dewijl wy van ons selven so swak sijn / dat wy niet eenen oogenblik konnen bestaan. Matth. 26: 41. Rom. 8: 26.

517. Vr. Isser meer oorsake?

Antw. Ja: dat daartoe onse geestelike vyanden niet ophouden ons aan te vechten.

518. Vr. Wat voor vyanden?

Antw. Ten eersten / de Duivel. Efes. 6: 12. 1. Pet. 5: 8.

519. Vr. Wie meer?

Antw. De Weereld. Joh. 15: 19. 1. Joh. 2: 15/16.

520. Vr. Welk is de derde?

Antw. Ons eigen Vleesch. Gal. 5: 17. Jak. 1: 14.

521. Vr. Wat is 't nu dat wy hier tegen bidden?

Antw. Dat God ons wille versterken met sijnen Heiligen Geest. Efes. 3: 14/16.

522. Vr. Waar toe sal ons die sterkte strekken?

Antw. Op dat wy in desen geestteliken strijd niet onder liggen; maar altijd sterken wederstand doen. Efes. 6: 10/ 11/ 13.

523. Vr. Hoe lang sal dat bidden en stryden duren?

Antw. Tot dat wy eindelik t'eenemaal d' overhand behouden. Rom. 16: 20. 1. Thess. 3: 13.

128. Vrage.

524. Vr. Hoe besluit gy uw Gebed?

Antw. Want uw is het koningrijk, en de kraght, en de heerlikheid, tot in eewigheid.

525. Vr. Wat is dat?

Antw. Dat is: sulx alles bidden wy van u/ daarom dat gy als onse koning/ en alle dingen maghtig/ den wille en 't vermogen hebt/ om ons alle goed te geven. Psal. 5: 3. en 20: 10. 2. Kron. 20: 6. Efes. 3: 20.

526. Vr. Maar tot wat einde strekt dit altemaal?

Antw. Op dat daar door niet wy/ maar Gods heilige Naam eewighlik geprеesen werde. Psal. 29/ 2. en 115: 1. Filip. 4: 20. Spreuk. 16: 4. 1. Kor. 10: 31.

129. Vrage.

526. Wat beduid het woord Amen?

Antw. Amen is te seggen/ 't sal waar en seker zijn. Jerem. 28: 5/ 6. 2. Kor. 1: 20.

527. Vr. Waarom segje dat achter uw gebed?

Antw. Want mijn gebed veel sekerder van God verhoord is/ dan ik in mijn herte gevoel/ dat ik sulx van hem begeere. Jesa. 65: 24. Mar. 11: 24.

KINDER-MELK,

Of

KORT BEGRYP

Van den

Heidelbergschen

CATECHISMUS.

KORTE CATECHISMUS.

1. Sondagh.

1. Vrage.

WJe is uw eenigste hoop en Troost?
Antw. Mijn Saligmaker Jesus Christus.
2. Vr. Wat moetje weten om reghten troost te scheppen?
Antw. Drie stukken: mijne Elende/ Verlossinge/ Dankbaarheid.

I. Van d'Elendigheid.

2. Sondagh.

3. Vr. Waar uit kent gy uwe Elende?
Antw. Uit Gods Wett!
4. Vr. Wat eischt Gods Wett?
Antw. God lief te hebben boven al/ en andere Menschen als my selven.
5. Vr. Kont gy dat wel doen?
Antw. Neen: mijne natuur is daar al te bedorven toe.

3. Sondagh.

6. Vr. Heeft God u so boos geschapen?
Antw. Neen: maar goed/ en na sijn Beeld.
7. Vr. waar door zijt gy dan bedorven?
Antw. Door Adams Vall in't Paradijs.
8. Vr. Zijt gy dan niet bekwaam om goed te doen uit u selven?

Antw.

Antw. Neen: Maar geneigd tot alle kwaad.

4. Sondagh.

9. Vr. Waarom eischt God dan goed van ons?
Antw. Om dat wy 't schuldig zijn te doen al konnen wy niet.
10. Vr. Wil God de sonden straffen?
Antw. Ja: al wie sondigt / die is vervloekt.
11. Vr. Is God dan niet barmhertig?
Antw. Ja: maar hy is ook reghtveerdig.

II. Van de Verlossinge.

5. Sondagh.

12. Vr. Konje van de Verdoemenis verlost worden?
Antw. Ja: als Gods Gereghtigheid voldaan word.
13. Vr. Maar kont gy self wel voldoen?
Antw. O neen: ik sondige noch alle dagen.
14. Vr. Kan een ander schepsel 't wel doen?
Antw. Neen: en dat is ook niet reght by God.
15. Vr. Wat Verlosser begeerje dan?
Antw. Die God en Mensch is / sonder sonde.

6. Sondagh.

16. Vr. Waarom moet hy God wesen?
Antw. Om door sijne kraght Gods Toorn te verdragen / en door sijne maght ons te verlossen.
17. Vr. Waarom een waar reghtveerdig Mensche?
Antw. Om sonder eigene schuld voor andere menschen te sterven.
18. Vr. Wie is nu sulken Middelaar?
Antw. Onse Heere Jesus Christus.
19. Vr. Waar uit weet gy dat?
Antw. Uit het H. Evangelium.

7. Sondagh.

20. Vr. Maakt Christus alle menschen salig?
Antw. Alle die aan hem geloven.
21. Vr. Wat is geloven?
Antw. Vertrouwen / dat God my om Christus wille de sonden vergeeft / en 't ewig leven schenkt.
22. Vr. Wat saken moetmen geloven?
Antw. Al wat in 't Evangelium beloofd word.
23. Vr. Waar vindmen dat in 't kort begrepen?
Antw. In de 12. Artykelen van 't kristen Geloof.

8. Sondagh.

24. Vr. In wien gelooft gy?
Antw. In God Vader / Soon en Heiligen Geest.

25. Vr. Zijnder dan drie Goden?
Antw. Neen: die drie Persoonen zijn een God.

9. Sondagh.

26. Vr. Wat gelooft gy van God den Vader?
Antw. Dat hy Christus Vader en mijn Vader is / die alle ding geschapen heeft; en dat ik op hem betrouwen moet.

10. Sondagh.

27. Vr. Wat doet God nu in de weereld?
Antw. Hy onderhoud en regeert alle dingen.
28. Vr. Is u dat ook troostelijk?
Antw. O ja: So God voor ons is / wie kan tegen ons zijn?

11. Sondagh.

29. Vr. Waarom heet Gods Soon JESUS, dat is / Saligmaker?
Antw. Om dat hy 't alleen is die ons volkomelik salig maakt.
30. Vr. Maghmen dan de saligheid by niemant anders soeken?
Antw. Neen: die dat doet / die gelooft aan den eenigen Saligmaker niet.

12. Sondagh.

31. Vr. Waarom heet hy CHRISTUS, dat is / Gesalfde?
Antw. Om dat hy van God geestelik gesalfd is; tot onsen Profeet / Priester / en Koning.
32. Vr. Waarom heet gy een Kristen?
Antw. Om dat ik van Christus volk ben.

13. Sondagh.

33. Vr. Hoe is hy Gods eeniggebooren Soon? zijn wy Gods kinderen ook niet?
Antw. Hy is Gods Soon van natuur: wy zijn Gods kinderen door genade.
34. Vr. Waarom noemt gy hem onsen Heere?
Antw. Om dat hy ons met sijn Bloed gekocht en verlost heeft.

14. Sondagh.

35. Vr. Is Gods Soon ook Mensche?
Antw. Ja: hy is ontfangen van den H. Geest, gebooren uit de Maagd Maria.
36. Vr. Wat helpt u dat?
Antw. Dat hy de reghte Middelaar is / ons van God beloofd.

15. Sondagh.

37. Vr. Wat verstaat gy door 't woord geleden?
Antw. Dat hy Gods toorn gedragen heeft om mijne sonden?
38. Vr. Waarom segt gy / onder Pontius Pilatus?
Antw. Om dat die hem onschuldig veroordeeld heeft.

39. Vr. Waarom is hy gekruist?
Antw. Om dat hy voor my van God vervloekt was.

16. Sondagh.

40. Vr. Waarom is hy gestorven?
Antw. Om my van den dood te verlossen.
41. Vr. Waarom is hy begraven?
Antw. Om dat hy waarlik dood was.
42. Vr. Waarom sterven wy dan?
Antw. Om eewig vry van sonden te leeven.
43. Vr. Hoe sterft men met Christus?
Antw. Als men sijn eigen vleesch kruist en dood.
44. Vr. Hoe is Christus neder gedaald ter helle?
Antw. Dat hy voor my helsche benawdheid geleden heeft.

17. Sondagh.

45. Vr. Waarom is hy ten derden dage weder opgestaan van den doode?
Antw. Om den Dood te verslinden / en ons op te wekken tot een heilig en salig Leeben.

18. Sondagh.

46. Vr. Hoe is hy opgevaren ten Hemel?
Antw. Hy heeft d'Aarde verlaten; en verhoud sich in den Hemel / ten beste van ons?
47. Vr. Is hy dan niet meer by ons?
Antw. Na de Menscheid is hy van ons: maar na sijne Godheid en genade verlaat hy ons noit.
48. Vr. Is sijne Menscheid niet overal daar de Godheid is?
Antw. Neen. Want de Godheid is onbegrypelijk.
49. Vr. Wat helpt ons Christus Hemelvaart?
Antw. Dat hy daar voor ons bid/ ons plaats maakt/ en ons tot sich trekt.

19. Sondagh.

50. Vr. Hoe sitt hy aan Gods reghterhand?
Antw. Dat hy 't Hoofd is van sijne Gemeinte.
51. Vr. Wat helpt ons dat?
Antw. Dat hy ons ter saligheid vergadert en bewaart.
52. Vr. Wat troost u sijne Wederkomst om te oordeelen?
Antw. Dat mijn Verlosser sal mijn Righter wesen; tot mijne saligheid / en der vyanden verdoemenisse.

20. Sondagh.

53. Vr. Wat gelooft gy van den H. Geest?
Antw. Dat hy God is; en in my werkt al wat goed is.

21. Sondagh.

54. Vr. Wat gelooft gy van de heilige algemeine kristelike Kerke?

Antw. Dat Christus overal syn volk heeft / die hy tot het eewigh leeven brengt.

55. Vr. Wat is de Gemeinschap der Heiligen?

Antw. Dat alle gelovigen met Christus en met malkanderen eens zijn.

56. Vr. Wat is de vergeevinge der sonden?

Antw. Dat God my om Christus wille alle mijne sonden vergeeft.

22. Sondagh.

57. Vr. Wat verstaat gy door de Wederopstandinge des vleesches?

Antw. Dat ik met mijn eigen dood lichaam weer opstaan sal ten jongsten dage.

58. Vr. Waarin bestaat het Eewig Leeven?

Antw. Dat ik na dit leeven eewige en volkomene saligheid besitten sal.

23. Sondagh.

59. Vr. Wat baat u dit Geloof?

Antw. Dat ik in Christus voor God reghtveerdig ben.

60. Vr. Hoe zijt gy reghtveerdig voor God?

Antw. Alleen door een opreght geloof aan Jesus Christus.

61. Vr. Hoe is dat te verstaan?

Antw. Dat ik my selven de verdiensten van Christus toerekene.

24. Sondagh.

62. Vr. Waarom konnen wy door onse goede werken niet salig worden?

Antw. Om dat die altesamen onvolmaakt zijn.

63. Vr. Wilse God nochtans niet beloonen?

Antw. Niet uit verdienste; maar door genade.

64. Vr. Behoeftmen dan al goed te doen?

Antw. O ja; Die uit God gebooren is / die en doet de sonde niet.

25. Sondagh.

65. Vr. Van waar komt het Gelove?

Antw. De H. Geest werkt het door 't Euangelium / en versterktet door de Sakramenten.

66. Vr. Wat zijn Sakramenten?

Antw. Segelen van Gods Verbond.

67. Vr. Passen die wel by Gods Woord?

Antw. Ja; want sy wysen ons beide op Christus.

68. Vr. Hoe veele Sakramenten zijnder nu?

Antw. Twee; de Doop en 't Nachtmaal.

26. Sondagh.

69. Vr. Wat beduid het doopen?

Antw. Dat wy met Christus Bloed en Geest gewasschen worden.

70. Vr. Wat is dat te seggen?

Antw. Dat God ons om sijnent wille de sonden vergeeft / en door sijnen Geest bekeert.

71. Vr. Waar staat dat beschreven?

Antw. In d'Insettinge des Doops. Matt. 28: 19. en Mar. 16: 16.

27. Sondagh.

72. Vr. Kan 't water ons van sonden wasschen?
Antw. Neen: Maar Christus Bloed en Geest.
73. Vr. Waarom spreekt hy dan so van den Doop?
Antw. Om dat de Doop daar van een duidelijk en seker pand is.
74. Vr. Salmen ook de jonge kinderen doopen?
Antw. Ja: want het Koningrijk der Hemelen komt hen toe.

28. Sondagh.

75. Vr. Wat beduid het Nachtmaal?
Antw. Dat wy Christus Lichaam eeten / en sijn Bloed drinken.
76. Vr. Wat is dat te seggen?
Antw. Dat wy geloven / dat sijn Lichaam gebroken en sijn Bloed vergooten is / tot vergeevinge van onse sonden.
77. Vr. Waar uit weet gy dat?
Antw. Uit d' Insettinge des Nachtmaals, 1. Kor. 11: 23--26.

29. Sondagh.

78. Vr. Verandert Brood en Wyn dan in Christus Lichaam en Bloed?
Antw. Neen: niet meer als 't doop water in sijn Bloed veranderd word.
79. Vr. Waarom wordense dan so genoemd?
Antw. Om datse daar van duidelike en sekere waartekenen zijn.

30. Sondagh.

80. Vr. Is de Misse Christus Nachtmaal niet?
Antw. Neen: maar ene mislike vervalschinge en verbloekte afgodery.
81. Vr. Hoe moetmen aan 't H. Nachtmaal gaan?
Antw. Met een boetveerdig en gelovig herte.
82. Vr. Hoe salmen met d' ongelovige en onboetveerdige menschen handelen?
Antw. Men salse door de Sleutelen des Hemelrijx uit sluiten.

31. Sondagh.

83. Vr. Welke zijn de Sleutelen des Hemelrijx?
Antw. De Predikatie van Gods Woord en de kristelijke Ban.
84. Vr. Hoe sluitmen den Hemel op en toe door de Predikatie?
Antw. Den Gelovigen verkondigt men de Saligheid / en den Ongelovigen de Verdoemenis.
85. Vr. Hoe sluitmen toe en open door den Bann?
Antw. Als iemant sich omkeert / men verbied hem 't Nachtmaal; en als hy hem bekeert / dan word hy wederom toegelaten.

III. Van

III. Van de Dankbaarheid.

32. Sondagh.

86. Vr. Waarom moet een gelovig mensche noch goede Werken doen?
Antw. Om sijn Geloof te toonen uit de werken.
87. Vr. Kan niemant salig worden sonder goede werken?
Antw. Neen: Wy moeten ons noodsakelik bekeeren.

33. Sondagh.

88. Vr. Waarin bestaat de Bekeeringe?
Antw. In d'Afsterving des ouden/ en d'Opstandinge van den niewen Mensche.
89. Vr. Wat is d'Afstervinge van den ouden mensche?
Antw. De sonden te haten en te laten.
90. Vr. Wat is d'Opstandinge van den niewen mensche?
Antw. Goede werken te beminnen en te doen.
91. Vr. Wat zijn goede Werken?
Antw. Al wat wy doen om God te behagen; niet na ons goeddunken/ maar na Gods Wett?
92. Vr. Waar leestmen Gods Wett?
Antw. In de Tien Geboden.

34. Sondagh.

93. Vr. Hoe worden de tien Geboden gedeeld?
Antw. In twee Tafelen: van de Liefde tot God en onsen Naasten.
94. Vr. Wat eischt het eerste Gebod?
Antw. Niemant anders voor God te eeren/ als den waren God alleen.
95. Vr. Wat is dan Afgodery?
Antw. Alsmen in plaats van God/ ofte nevens hem iet anders eert voor God.

35. Sondagh.

96. Vr. Wat verbied het tweede Gebod?
Antw. God door Beelden te eeren/ of anders als hy bevolen heeft.
97. Vr. Maghmen dan geene Beelden of schilderyen hebben?
Antw. God kan niet afgebeeld worden/ en magh door geenerhande Beelden gediend zijn.
98. Vr. Maar zijnse niet goed voor sleghte luiden/ die niet leesen konnen?
Antw. Neen. God leert ons door geen stomme Beelden/ maar door de stemme van sijn Woord.

36. Sondagh.

99. Vr. Wat eischt het derde Gebod?

Antw. Dat wy God niet lasteren / noch vloeken of sweeren; maar tegen hem eerbiedig zijn.
100. Vr. Maghmen wel swijgen als een ander vloekt of sweert?
Antw. Neen: want dan rekent God ons dat mede aan.

37. Sondagh.

101. Vr. Maghmen dan gansch niet sweeren?
Antw. Ja: alsmen den Eed van ons eischt / tot bevestiginge van de waarheid.
102. Vr. Maghmen wel sweeren by iemant anders als God?
Antw. Neen: men moet God alleen aanbidden; en d'Eed is ook een Gebed.

38. Sondagh.

103. Vr. Welk is de grond van 't vierde Gebod?
Antw. Den Godsdienst met de Gemeinte op de gesette tijden te verrighten.

39. Sondagh.

104. Vr. Welk is d'eisch van 't vyfde Gebod?
Antw. Vader en Moeder / en alle die over my gestelt zijn / gehoorsaamheid en eerbiedigheid te bewijsen.

40. Sondagh.

105. Vr. Wat seit het seste Gebod?
Antw. Eenen anderen / noch my selven niet te wreeken / haten / kwetsen ofte dooden.
106. Vr. Maar seit het Gebod al meer / als van doodslaan?
Antw. Die sijnen broeder haat is een doodslager.
107. Vr. Wat word ons hier dan geboden?
Antw. Onsen naasten altijd wel te bejegenen / so als wy willen dat ons geschiede.

41. Sondagh.

108. Vr. Wat wil het sevende Gebod?
Antw. Onkuischeid te vermijden / en kuisch te leven; in den houwelijken staat / of buiten den selven.
109. Vr. Verbied God ook meer?
Antw. Ja: al wat den mensche tot onkuisheid trekken kan.

42. Sondagh.

110. Vr. Wat verbied het achtste Gebod?
Antw. Iemand met geweld of praktijk sijn goed te bekorten.
111. Vr. Wat moetmen dan doen?
Antw. Kloek en neerstig zijn / om ons selven en anderen door de weereld te helpen.

43. Son-

43. Sondagh.

112. Vr. Wat eischt het negende Gebod?
Antw. Leugen en Bedrogh te vermijden; en de Waarheid te betraghten.

44. Sondagh.

113. Vr. Wat meent het tiende Gebod?
Antw. De minste gedachten tot de sonden te mijden; en lust te hebben tot de Deugd.
114. Vr. Die bekeerd is / kan die de Wett volbrengen?
Antw. Neen: d'allerheiligsten zijn noch onvolmaakt.
115. Vr. Wat behoeven wy dan de Wett te leeren?
Antw. Om onse onvolmaaktheid te sien / en God om genade te bidden.

45. Sondagh.

116. Vr. Is 't ook noodig datmen bidde?
Antw. Ja: want daar door eeren wy God / en krijgen wat wy van doen hebben.
117. Vr. Hoe moet ons Gebed geschieden?
Antw. Tot den eenigen God / met een nederig vertrouwen / in Christus Naam.
118. Vr. Om wat saken moetmen bidden?
Antw. Om allen nooddrust des Lichaams en der Ziele; so als Christus ons geleerd heeft.
119. Vr. Waar heeft hy ons dat geleerd?
Antw. In 't Onse Vader.

46. Sondagh.

120. Vr. Waarom segje / Onse Vader?
Antw. Om dat ik vertrouwe / dat God my so gunstig is / als een vader sijn kind.
121. Vr. Waarom segje daar by / die in de Hemelen zijt?
Antw. Om dat ik sijne hoge Majesteit ontsie.

47. Sondagh.

122. Vr. Wat is te seggen / Uwe Naam werde geheiligd?
Antw. Dat de menschen Gods Werken prijsen / en sijne Deugden navolgen.

48. Sondagh.

123. Vr. Wat is te seggen / U Koningrijke kome.
Antw. Datter veele menschen mogen bekeerd worden / en met ons in den Hemel komen.

49. Son-

49. Sondagh.

124. Vr. Waarom bidje / dat Gods Wille geschiede?
Antw. Dat wy geduldig lijden mogen / en gewillig doen / al wat God gebied.

50. Sondagh.

125. Vr. Wat verstaaje door 't dagelijksche Brood?
Antw. Dat ik God dagelix bidde / om kost en kleeren / en gesondheid.

51. Sondagh.

126. Vr. Wat meenje daar mede; Vergeef ons onse schulden, gelijk wy vergeeven onsen schuldenaren?
Antw. Dat ik den menschen vergeven moet watse my misdoen; indien ik will / dat God my de sonden vergeeve.

52. Sondagh.

127. Vr. Wat segt gy van de Versoekinge?
Antw. Dat God my beware en verlosse van sonden en verdoemenis.
128. Vr. Waarom besluitje dus: uw' is het Koningrijk, en de kraght, en de heerlikheid, tot in eewigheid?
Antw. Om dat God alleen / en altijd rijk en maghtig is / om ons te helpen.
129. Vr. Wat is te seggen Amen?
Antw. Dat het waar en seker is / dat God ons verhooren sal.

GERYMDE KINDER-LEER,

Of

KORT BEGRYP

Van den Nederlandschen

CATECHISMUS:

Tot behulp der memorie, voor de Kinderen en Eenvoudigen gerijmd.

Kriſtelijke Leeſer.

'T IS genoegh bekend, watter aan d'opvoedinge der Jeugd al gelegen is. De Wyſe Heidenen hebben 'er by de haren kraghtigh op aangedrongen: die by ons ſoo veel moeten gelden tot beſchaaminge, als de godlijke Schriften tot overtuiginge van onſe ſloffigheid; door welke de kriſten Jonkheid voor 't meerendeel onweerdig blijft om voor Joden of Turken te verſchijnen. Sommige meenen genoeg voldaan te hebben, als ſy hunne Kinderen den koſt beſorgen. Eene weldaad, die ook de verkens van hen genieten. Andere latenſe ſomtijts eens in de School kijken, om leſen en ſchrijven te leeren: ſonder wat anders daar in te beögen, als de bekwaamheid om hen te beter door de weereld te helpen. Sy durven hen geenen tijd gunnen, om den *Catechiſmus* van buiten te leeren: uit vreeſe datſe te veel in 't leſen moghten verachteren. So weinig word om de behoudenis der ſielen gedacht; die ſy by den Doop van hunne Suigelingen belooſd hebben te bevorderen: en daar van ſy Gode eenmaal rekenſchap ſullen doen. Ik heb, ſo duidelijk, en ſo eenvoudig als ik konde, onſen *Catechiſmus* in 't Duits gerijmd; om den geeſt te verſoeten en de *memorie* te verlichten. Elke Regel begrijpt den ſin van ieder Vrage of Antwoord: Dat ook den genen die leeſens onkundig zijn, licht ſal konnen geleerd worden: om hen ſo de ſchaduwe van 't lichaam der kriſtelijke Leere ten minſten in te planten. Gave God, dat Kinderen van 12. of 14. jaren, ſo weinig, als dit is, maar onthielden, wy ſouden heurent wegen noch kleine eere, doch minder ſchande te dragen hebben. Vaar wel, Neem dit kleintjen in dank; en gebruiktet t'uwen beſten.

GERYMDE KINDER-LEERE.

De 1. Sondagh.

1. Vrage.

Ie isset die u troost in 't leven ende sterven?
Antw. t Is Christus; door wiens dood ik 't leven hoop te erven?
2. Vr. Waarin bestaat de leer die tot dien Troost u leid?
Antw. In drieën: mijn Elend / Verlossing / Dankbaarheid.

HET EERSTE DEEL.

Van 's Menschen Elendigheid.

2. Sondagh.

3. Vr. Hoe word gy reght gewaar u jammer end' Elende?
Antw. Als ik my tot den eisch van Gods Bevelen wende.
4. Vr. Wat eischt de Wet / daar hy ons allen aan verbind?
Antw. Dat God zy boven al; de Mensch als ik bemind.
5. Vr. Kont gy dit al voldoen / volmaaktelijk / na wenschen?
Antw. Och neen! want van natuur so haat ik God en Menschen.

3. Sondagh.

6. Vr. Wiens schuld is 't? heeft u God geschapen so verkeerd?
Antw. Neen hy: maar na sijn Beeld / daar van hy lof begeert.
7. Vr. Hoe komt' et datwe dan so sondig zijn geboozen?
Antw. Door Adams Appel-beet is 't heerlijk Beeld verlooren.
8. Vr. Maar is 't verderf so groot / dat niemant goed en werkt?
Antw. Van selven; neen: 't en zy Gods Geest hem weder sterkt.

4. Sondagh.

9. Vr. Wat reght heeft dan sijn eisch; indien wy niets vermoghen?
Antw. Wy moghten wel / had ons de Duivel nooit bedroghen.
10. Vr. Wil God den Menschen-val ook wreeken door de Straf?
Antw. Och ja! sy zijn vervloekt / die van hem vallen af.

11. Vr. Kan sijn Barmhertigheid die felle wraak gedoghen?
Antw. Genoegh: sijn hoogste Reght word daar door niet geboghen.

HET TWEEDE DEEL.

Van 's Menschen Verlossinge.

5. Sondagh.

12. Vr. Nu / isser weer geen raad om dit verderf 't ontgaan?
Antw. Ja: so Gods Reght door ons / of and'ren word voldaan.
13. Vr. Maar om het self te doen / is 't wel in ons vermoghen?
Antw. Neen: dagh'lijx wassen noch ons schulden voor sijne oghen.
14. Vr. Wel / kan het ook van geen bloot schepsel sijn volbraght?
Antw. De Schepper eischt dat niet; en 't schepsel heeft geen kraght.
15. Vr. Wat word'er dan vereischt / om 't sekerst heil te ramen?
Antw. Een waar / reghtveerdig Mensch; en waare God te samen.

6. Sondagh.

16. Vr. Waarom een Mensch / en die van sonden onbelaan?
Antw. Een heilig Mensch moest voor onheil'ge Menschen staan.
17. Vr. Waarom selfstandig met de Godheid juist verbonden?
Antw. Om / door Gods kraght / sijn toorn te draghen voor de sonden.
18. Vr. Wie is die God en Mensch / door wien gy 't al vermeugt?
Antw. 't Is Christus, ons verstand, en reght, en deugd, en vreugd.
19. Vr. Waar haalt gy 't reght bescheid / dat dit so is gelegen?
Antw. Uit Gods genaden-woord / voorseid verbeeld / verkregen.

7. Sondagh.

20. Vr. Maar wordens' al herfteld die Adam heeft geschend?
Antw. Neen: maar die door 't Geloof in Christus zijn geentt.
21. Vr. En moetmen door 't Geloof Gods Woord waaraghtig houwen.
Antw. O ja! en elk sijn heil op Christus Bloed betrouwen.
22. Vr. Wat moet een Christen dus in 't herte zijn geprentt?
Antw. Al wat Gods Woord belooft / en 't kristen volk bekent.
23. Vr. Hoe luid de Hoofd-som van al 't gene wy belyden?
Antw. Twaalf spreuken zijn daar van gesteld in d' eerste tyden.

Stem. Psalm 23.

1. Ik hoop op God den Vader, Albeschikker:
2. En sijnen Soon, mijn Heere, Alverquikker;
3. Ons uit de Maagd, door 's HEEREN Geest, geschonken;

4. Die

4. Die leed; en ſterf aan 't kruis; in 't graf geſonken;
5. Den derden dagh weer opſtond om te leven;
6. Ten Hemel voer; ſit aan Gods Hand verheven;

7. Van waar ik hem verwachte tot mijn Righter.
8. Ik hoop op God den Geeſt, den Alverlichter
9. Der Kriſten Kerk, dier leden zamen leven;
10. Aan welken God de ſonden heeft vergeven.
11. Ik hoop dat ook mijn vleeſch ſal weer verryſen;
12. Dan ſal ik God in 't eewig leven pryſen. *Amen.*

8. Sondagh.

24. Vr. Wat voor Afdeeling van die Hoofd-ſom haagt u meeſt?
Antw. In drieën / dat's van God als Vader / Soon / en Geeſt.
25. Vr. Is God dan meer als een? hoe komt gy drie te noemen?
Antw. Een God zijn deſe drie / in eewigheid te roemen.

Van God den Vader.

9. Sondagh.

26. Vr. Wat houd gy nu van God den Vader voor gewis?
Antw. Dat hy / die 't alles werkt / mijn God en Vader is.

10. Sondagh.

27. Vr. Wat is Voorſienigheid / die hem word toegeſchreven?
Antw. Dat alle ſchepſels door hem leeven / zijn en ſweven.
28. Vr. Wat baat u deſe leer / dat God het al regeert?
Antw. Dat ik op hem betrow / wat my gelukt of deert.

Van God den Soon.

11. Sondagh.

29. Vr. Dat Gods Soon Jeſus heet / wat heeft dat voor een reden?
Antw. Om dat van hem alleen ons Heil moet zijn gebeden.
30. Vr. Is 't wan-geloof / wanneer dat elders word geſocht?
Antw. 't Is ſpreken met den mond / 't geen nooit het herte docht.

12. Sondagh.

31. Vr. Wat geeft u d' ander naam van Chriſtus voor betooning?
Antw. God ſalfd hem met den Geeſt; tot Leeraar / Prieſter / Koning.

32. Vr. Maar wat is 't dat ook gy den naam van Christen draagt?
Antw. Dat hy my aan sijn Geest en Ampt deelachtig maakt.

13. Sondagh.

33. Vr. Gy noemt hem Godes Soon: zijn wy niet ook Gods Kind'ren?
Antw. Wy door gena: 't welk sijn geboorte niet kan hind'ren.
34. Vr. Wat reden isser / dat gy hem noemt onsen Heer?
Antw. Hy kocht ons met sijn bloed / en gaf de vrydom weer.

14. Sondagh.

35. Vr. Hoe segt gy / dat hy is geboren end' ontfangen?
Antw. Gods Geest deed uit de Maagd hem vleesch en bloed erlangen.
36. Vr. Wat helpt'et dat hy ons ter weereld is gebraght?
Antw. Dat mijn geboorte-vlek by God niet word gedacht.

15. Sondagh.

37. Vr. Doen hy beneden was / wat heeft hy daar geleden?
Antw. Gods toorn; om in het quaad dat menschen ooit misdeeden.
38. Vr. Wel waarom moest hier juist Pilatus Reghter zijn?
Antw. Om ons door 't onreght reght van 't oordeel Gods te vry'n.
39. Vr. En dat hy is gekruist, was 't meer dan and're doden?
Antw. Gewis: want door dien vloek ben ik den vloek ontvloden.

16. Sondagh.

40. Vr. Moest van Gods Soon die schuld door sterven sijn beslegt?
Antw. So eischte t'eenemaal Gods Waarheid en sijn Reght.
41. Vr. Waarom moest hem de dood tot in het graf geleiden?
Antw. So bleek'et dat de ziel van 't lichaam was gescheiden.
42. Vr. Wy sterven niettemin; wat baat ons dan sijn dood?
Antw. Ons sterven is geen straf; maar 't helpt ons uit den nood.
43. Vr. Wat vordert / dat de Heer aan 't kruis verliet sijn leeven?
Antw. Dat ik der sonde sterf / en Gode poog te leven.
44. Vr. Wat isset / dat hy quam te dalen inde Hel?
Antw. Dat my sijn helsche pyn verloste van 't gequel.

17. Sondagh.

45. Vr. Wat baat 'et dat hy weer verrees door eige kraghten?
Antw. Dus sterft de Dood: dies ik herleev / en 't Leeven wachte.

18. Sondagh.

46. Vr. Dat hy ten Hemel voer, hoe word dat stuk verklaard?

Antw.

Antw. Men sagh hem / t'onsen nut / verheffen hemelwaart.
47. Vr. Maar seit hy niet / dat hy steeds by ons wil verblijven?
Antw. Dat 's niet de Menscheid / maar de Godheid toe te schrijven.
48. Vr. Word dus de Menscheid van de Godheid niet verdeeld?
Antw. O neen: 't is een persoon; maar d'eigenschap verscheelt.
49. Vr. Wat reght hy daar al uit / om ons sijn jonst te wijsen?
Antw. Hy bid voor ons; en doet ons' herten opwaart rijsen.

19. Sondagh.

50. Vr. Hoe neemt gy 't / dat hy sit aan 's Vaders reghter hand?
Antw. Dat hy / als 't Hoofd / de Kerk bewaart in haren stand.
51. Vr. Wat helpt 'et ons / dat hy so heerlijk is verheven?
Antw. Dat hy sijn gaven schenkt / en doet ons' haters beven.
52. Vr. Maar dat hy komen sal ten oordeel, is 't u goed?
Antw. Dat mijn Verlosser my sal righten / geeft my moed.

Van God den H. Geest.

20. Sondagh.

53. Vr. Gelooft gy / dat de Geest met Soon en Vader God is?
Antw. O ja: en dat hy my gegeven tot mijn lot is.

21. Sondagh.

54. Vr. En houd gy / datter is een algemeene Kerk?
Antw. So is 't; en ik daar van een uitgeleese serk.
55. Vr. En wat gemeinschap houd de Christen schaar elkander?
Antw. Hun Heiland is gemeen; sy deelen d'een aan d'ander.
56. Vr. Vertrouwt gy / dat u God vergeeven sal de schuld?
Antw. Ja: Al wat ik misdee / heeft Christus weer verbuld.

22. Sondagh.

57. Vr. Wanneer u lichaam sterft / sal 't namaals beter lot sien?
Antw. Dan rijst de siel om hoog: mijn' ogen sullen God sien.
58. Vr. En wacht gy noch de vreugd / die nimmer zy gestoord?
Antw. O immers! want haar smaak gevoel ik reghte voort.

23. Sondagh.

59. Vr. Nu gy dit al gelooft; wat doet 'et tot u voordeel?
Antw. Dat ik Gods Erfgenaam / en vry ben van sijn oordeel.
60. Vr. Hoe kont gy / sondig mensch / voor God reghtveerdig zijn?

Antw

Antw. Wat Christus leed of deed / word door 't Gelove mijn.
61. Vr. Hoe? maakt u dan 't geloof by God so lief en weerdig?
Antw. Neen: Christus bloed maakt myn / als ik geloov / reghtveerdig.

24. Sondagh.

62. Vr. Word dan de Hemel niet verkregen door de deugd?
Antw. Ons deugden? voor Gods Wett en isser geen die deugd.
63. Vr. Waarom is 't dat hy dan belooft ons werk te loonen?
Antw. 't Is niet om ons verdienst / maar sijn gena te toonen.
64. Vr. Word niet door sulken leer het deugden-pad gestoord?
Antw. Geen echte plant en brengt onechte vrughten voort.

Van de H. Sacramenten.

25. Sondagh.

65. Vr. Vermagh 't Geloof so veel; wie kan 't Gelove werken?
Antw. Des Heeren Geest: door 't Woord; en Segelen / die 't sterken.
66. Vr. Wat zijn de Segels / die u geven desen grond?
Antw. 't Zijn sightb're Tekens van 't onsienelijk Verbond.
67. Vr. Zijn 't Woord en 't Teken beid / om Christus kruis te togen?
Antw. Ja: 't Woord verklaart aan 't oor / dien 't Teken stelt voor ogen.
68. Vr. Wat Segels heeft de Heer aan 't Niew Verbond gehecht?
Antw. Den Doop en 't Nachtmaal twee; seer weinig ende slecht.

Van den H. Doop.

26. Sondagh.

69. Vr. Als 't Water u besprengt / wat kan dat Doopsel leeren?
Antw. Dat myn van sonden wascht de Geest en 't Bloed des Heeren.
70. Vr. Hoe gaat 'et toe / wanneer de siel gewasschen werd?
Antw. Sijn Bloed betaalt de schuld; sijn Geest verniewt het hert.
71. Vr. Wat voor Belofte doet u hebben sulk vertrouwen?
Antw. Dat magh ik op 't bevel des Saligmakers bouwen.

Stem. *Psalm* 100.

Gaat uit: verkondigt heen en weer
Aan alle volken 's Hemels Leer;
En doopt, die daar toe zijn bequaam,
In 's Vaders, Soons, en Geestes Naam.

Die

Die 't waar Geloof heeft en den Doop,
Heb tot den Hemel vaste hoop:
Maar 't ongelovig steenen hert
Verschrikte 't vuur der helsche smert.

27. Sondagh.

72. Vr. Wel / is 't dan water / 't geen de siel van sonde wascht?
Antw. O Neen: 't is Christus Bloed en Geest / die daar toe past.
73. Vr. Wat wil dan 't woord van bad en sonden-wasch betoonen?
Antw. Hy wascht de siel so wis / als water 't lijf kan schoonen.
74. Vr. Op wat voor reden is de Kinder-doop gegrond?
Antw. Sy hebben 's Heeren Geest / en zijn in Gods Verbond.

Van 't H. Nachtmaal.

28. Sondagh.

75. Vr. Wat word door Brood en Wijn in 't Avondmaal gegeven?
Antw. Met 's Heeren Lijf en Bloed voed ons de Geest ten leven.
76. Vr. Hoe word sijn Lijf en Bloed genut van Christus schaar?
Antw. Sijn Offer dempt 'er schuld; sijn Geest die voegt se gaar.
77. Vr. Waar vindge 's Heeren Last op dit geheim te lesen?
Antw. Dus heeft 'et Paulus heel trowhertig aangewesen.

Stem. *Psal.* 104.

Ons Heiland nam sijn leste nacht het Brood:
Hy dankte, brak, gaf 't yder dis-genoot:
Neemt, sprak hy, eet mijn Lichaam t'uwen besten;
En denkt aan my, so doende, totten lesten.
Dus gaf hy ook den Beker om in 't rond:
En zei: dit is mijn Bloed, een niew Verbond,
Drinkt, en gedenkt aan 't offer uwer sonden:
Wilt dus mijn Dood, tot dat ik kom, verkonden.

29. Sondagh.

78. Vr. Word dan uit Brood en Wijn des Heeren Vleesch en Bloed?
Antw. Niet meer dan in den Doop 't geheiligd water doet.
79. Vr. Nochtans / hy spreekt also van 't Brood en van den Beker?
Antw. Dat doet hy om 't geloof te stellen vast en seker.

30. Sondagh.

80. Vr. Seg my eens 't onderscheid van 't Nachtmaal en de Mis:
Antw. Daar 't Nachtmaal Christus raakt / daar staat de Misse mis.
81. Vr. Wat eischt hy van den mensch die tot sijn disch wil naken?
Antw. Een naar gebroken hert magh 't heilig offer smaken.
82. Vr. Hoe houd gy 't sondig volk van 's Heeren Tafel af?
Antw. Als schenders van 't verbond / en oorsaak van de straf.

31. Sondagh.

83. Vr. Wat Sleutels heeft de Kerk om sulk gedroght te sluiten?
Antw. Des Heeren Woord en Ban / om toe of op te sluiten.
84. Vr. Hoe sluit of opent God den Hemel door sijn Woord?
Antw. Na boet belooft hy gunst: of anders / blijft gestoord.
85. Vr. Hoe bantmen die in 't quaad so hard gelijk een steen is?
Antw. Men snyd hem af van 't geen Gods kinderen gemeen is.

HET DERDE DEEL.

Van 's Menschen Dankbaarheid.

32. Sondagh.

86. Vr. Als wy goe Werken doen / wat vordert dese plight?
Antw. God word gedankt / 't Geloof betoond / de Mensch gesticht.
87. Vr. En isser dan geen heil in 't ongebonden leven?
Antw. Och neen: onheilig volk wil God geen erf-deel geven.

33. Sondagh.

88. Vr. Wat is Boetveerdigheid / die God als wettig prijst?
Antw. Dat d' Oude Mensch versterft; de Niewe Mensch verrijst.
89. Vr. Waar sietmen / so 't behoort / den Ouden Mensche doden?
Antw. Daar sonde hertseer baart / gehaat word en gevloden.
90. Vr. Hoe word de Niewe Mensch na 't eerste beeld hersteld.
Antw. Als 't hert in God verheugd den lust tot deugden meld.
91. Vr. Is menschen willekeur de proef der goede Werken?
Antw. O neen: 't Gelove moet Gods Wet en Eer bemerken.
92. Vr. Hoe luid des Heeren Wet? wat houd haar eisch al in?
Antw. Van Sinai, donder-berg / sprak God op desen sin.

Stem. *Heft op u hert.*

Ik ben de HEER, die uit het lyden
U tot gewenschten vrydom braght.
1. D'Afgoden sult gy dan vermyden.
2. Geen Beelden ooit te eeren traght.

3. Wacht u van mijnen NAAM te schenden.
4. Maakt dat de Sabbath heilig zy.
5. Wilt d' Ouders nooit hunne eer ontwenden.
6. Van Doodslagh maakt u herte vry.
7. Onkuischeid vlied en vuile sonden.
8. Bewaart u hand van 's naasten goed.
9. Geen valscheid zy in 't hert gevonden;
10. Noch quâ begeerten in 't gemoed.

34. Sondagh.

93. Vr. Hoe deelt gy dit vertoog der tien gebode-plighten?
Antw. In tweeën: hoe ik my tot God en Mensch sal righten.
94. Vr. Wat vordert d' eerste wett / gelaten of gedaan?
Antw. 't Ongoddelijk te vlien; op God alleen te staan.
95. Vr. Wat is Afgodery / 't ongoddelijkt van allen?
Antw. Als menschen van hun God tot valsche Godn vervallen.

35. Sondagh.

96. Vr. En in den tweeden eisch / wat stelt de reden vast?
Antw. Geen Beeld te sneden / noch hem eeren buiten last.
97. Vr. Is 't ook ondoenelijk sijns wesens beeld te maken?
Antw. Gewis: En door 't geschep hem eeren / is hem laken.
98. Vr. Maar oft een leek het beeld gebruikte voor sijn boek?
Antw. Geen beeld / maar d' held're stem des leeraaars maakt hem kloek.

36. Sondagh.

99. Vr. Verbied het derde stuk godslasterlijk te vloeken?
Antw. Ook valschen eed; en eischt / des Hoogsten eer te soeken.
100. Vr. Is 't quaad / als hy die 't hoort den vloeker niet en scheld?
Antw. Voorseker: mits 'er God doods-vonnis over velt.

37. Sondagh.

101. Vr. Betaamt 'et Kristenen / by God een Eed te sweeren?

Antw. 't Is wettig / na sijn Woord / al 't nood eischt / hem ter eeren:
102. Vr. Misdoet hy die daar sweert by anders iet als God?
Antw. O ja: die 't herte kent / kan straffen die hem spott.

38. Sondagh.

103. Vr. Waar toe wil ons de les der vierde Wet verplighten?
Antw. Den Gods-dienst / op sijn tijd / aandachtig te verrighten.

39. Sondagh.

104. Vr. Word in het vyfde meer dan Kinder-plight gemeld?
Antw. Ja: yder hoofd t'ontsien / daar God ons onder stelt.

40. Sondagh.

105. Vr. Wat werd den mensch uit kraght der seste Wet verboden?
Antw. Een ander noch hem selfs met hert of hand te doden.
106. Vr. Maar in de woorden word van doodslaan maar gedacht.
Antw. Boosaardigheid word voor handdaadigheid geacht.
107. Vr. Is 't wel / wanneer we dus den naasten niet en schaden?
Antw. God eischt ook Liefd' in 't hert / en Vriendschap in de daden.

41. Sondagh.

108. Vr. Het sevende bevel wat heeftet voor een sin?
Antw. In echt of buiten echt / God vloekt d' onkuische Min.
109. Vr. Hoe sal de mensch sijn ziel en lichaam kuis bewaren?
Antw. Door vuiligheid te vlieên en 't gene vuil kan baren.

42. Sondagh.

110. Vr. Verbied het achtste meer dan Roof of Dievery?
Antw. De Geld-sucht en 't Bedrogh des handels zijn onvry.
111. Vr. Maar welke deugden word hier weder plaats gegeven?
Antw. Elk by het sijn / getrouw / tot 's naasten nut te leven.

43. Sondagh.

112. Vr. Vervloekt het negenst' hem die Leugens spreekt of vind?
Antw. So doet 'et; en het prijst elk die de Waarheid mint.

44. Sondagh.

113. Vr. Verdoemt het tiende selfs het zaad der quâ Gedachten?
Antw. So is 't: en 't eischt een lust / om na de deugd te trachten.
114. Vr. Maar kan 't herbooren hert dier Wetten eisch voldoen?
Antw. Geen heilig hier beneên en vond sich ooit so koen.

115. Vr.

115. Vr. Waar toe dan Gods Geboôn den mensch so scherp te preken?
Antw. Dus merkt hy syne elend / en vordert God te smeken.

Van 't Gebed.

45. Sondagh.

116. Vr. Welk is de reden / die de Biddens-plight belangt?
Antw. 't Gebed is Dankbaarheid: die God aanbid / ontfangt.
117. Vr. Wat deugden voeren ons Gebed van hier na boven?
Antw. Men bidde na syn wil / met ootmoed / in 't geloove.
118. Vr. Wat gaven heeft u God te bidden so belast?
Antw. Den noodzust voor de siel en 't lichaam stelt hy vast.
119. Vr. Waar is 't Voorschrift des Gebeds / dat vry gaat van gebreken?
Antw. Daar d' Opper-Leeraar ons geleerd heeft dus te spreken.

Stem. *Onse Vader in Hemelrijk.*

O Vader, die gy op den troon
Des hoghen Hemels sit, ten toon
Van d'aldergrootste Majesteit:
1. U Naam behoud' haar heiligheid.
2. Uw Ryk doe komen en bestaan.
3. Uw Wille zy van ons gedaan.

4. Geef ons, ô Heer, 't bescheiden brood:
5. Vergeef de schulden, noch so groot;
Wy doen 't aan die ons schuldig zijn:
6. Bekoort ons 't quaad; help uit de pyn.
Uwe is de kraght en heerlijkheid,
En 't rykke tot in eewigheid. Amen.

46. Sondagh.

120. Vr. Wat denkt gy die met God als Onsen Vader spreekt?
Antw. Dat hy geen beed' ontseit / daar hem syn Kind om smeekt.
121. Vr. Waar toe stond hier de troon des Hemels by te noemen?
Antw. Om in syn grote Kraght en Majesteit te roemen.

47. Sondagh.

122. Vr. Wat is 't: Geheiligd zy uw, nooit-volpreese Naam?
Antw. Maak ons verstand en hert tot uwen Roem bequaam.

48. Sondagh.

123. Vr. Wat wil dit tweede: Laat u Koningrijke komen?
Antw. De Satan breek den hals; God heersche met de vromen.

49. Sondagh.

124. Vr. Wat heet: Uw Wil geschiê, als boven, hier om laag?
Antw. Maak ons tot uwen dienst / als Engelen / even graag.

50. Sondagh.

125. Vr. Wat meent de vierde bee: Verleen ons brood op heden?
Antw. Geef / datwe voor u sorg aan 't lichaam zijn te vreden.

51. Sondagh.

126. Vr. Wil 't vyfde niet; dat God de Sonden sie voorby?
Antw. Ja: 'k wacht van hem die deugd / als ikse vind in my.

52. Sondagh.

127. Vr. Bid gy in 't lest; dat hy u siele wil bevryden?
Antw. Ja: tegen Weereld / Hel / en Vleesch / die ons bestryden.
128. Vr. De Lof-spreuk in 't besluit, wat heeft die voor bescheid?
Antw. Zijn kraght voed onse hoop; 't gebed sijn heerlykheid.
129. Waarom word dese Wensch besloten met een Amen?
Antw. Ik wacht hem met een hoop die nimmer sal beschamen.

De plight van

Ouden en Jongen.

Deut. 11: 18, 19, 20, 21.

WIlt 's HEEREN Woord met hert en siel betrachten:
Verbind u Hand en Oog / om dat te achten.
Geeft dese Leer u teere Spruitjes in
Met d' eerste melk; en / na een goed begin /
't Zy binnens huis / 't zy datje gaat na buiten /
't Zy datje ligt of opstaat; wilt ontsluiten
U wysen mond tot vorder onderright.
Elk post en poort zy zierelijk gesticht /
Met een geschrift van goddelyke Spreuken.
So sal geen tijd Uw welvaart konnen kreuken /
Noch uwes Saads. Die desen plight beleeft /
't Is of hy hier alreê den Hemel heeft.

Spreuk. 14. 26.

In de vreese des HEEREN is een sterk vertrouwen; ende hy sal sijnen Kinderen een toevlught wesen.

LII. VRAAG.

LII. VRAAGJES,

Ieder gepast op elken Sondagh, van den Catechismus, voor de kleinste Kindertjes.

1. Vr. Wie is u hoop en troost?
Antw. Mijn Saligmaker Jesus Christus.
2. Vr. Waart gy anders niet elendig?
Antw. Ja/ want ik Gods Wett niet volbrengen kan.
3. Vr. Hoe komt dat?
Antw. Ik ben van God goed geschapen/ maar uit Adam sondig gebooren.
4. Vr. Hoe sullen de sondaars varen?
Antw. Sy sijn eeuwig verdoemt.
5. Vr. Wie kan ons verlossen van de verdoemenis?
Antw. Die waarachtig God en een waar reghtveerdig Mensche is.
6. Vr. Wie is dat?
Antw. Jesus Christus.
7. Vr. Wat voor menschen maakt hy salig?
Antw. Die aan hem geloven.
8. Vr. In wien gelooft gy?
Antw. In God/ Vader/ Soon/ en H. Geest.
9. Vr. Wat gelooft gy van God den Vader?
Antw. Dat hy alle ding geschapen heeft / en dat ik op hem betrouwen moet.
10. Vr. Wat vertrouwt gy hem toe?
Antw. Dat hy alle ding regeert / en dat hy voor my sorge draagt.
11. Vr. Waarom heet Gods Soon Jesus?
Antw. Om dat hy alleen ons salig maakt.
12. Vr. Waarom heet hy Christus?
Antw. Om dat hy mijn Profeet / Priester / en Koning is / en ik met hem.
13. Vr. Wiens Soon is hy?
Antw. Hy is Gods Soon alleen / en wy sijn Gods kinderen door hem.
14. Vr. Is hy ook geen Menschen Soon?
Antw. Ja / hy is Davids Soon / gebooren uit de maagd Maria.
15. Vr. Wat heeft hy voor ons geleeden?
Antw. Hy is gekruist / en van God verbloekt.
16. Vr. Viel hem dat niet suur?
Antw. Ja / hy is met groote benawtheid voor ons gestorven / en begraben.
17. Vr. Is U Saligmaker dan dood?

Antw. Neen. Op derden dagh is hy wederom opgestaan van den dood.
18. Vr. Waar bleef hy doe?
Antw. Hy is opgevaaren ten Hemel.
19. Vr. Wat hadd' hy daar te doen?
Antw. Hy sitt aan Gods reghterhand / tot dat hy komt om te oordeelen.
20. Vr. Wat geloost gy van den H. Geest?
Antw. Dat hy God is / en in my werkt al wat goed is.
21. Vr. Wat geloosje van de Kristen Kerk?
Antw. Dat Christus een heilig volk op aarden vergadert / en leidse na den Hemel.
22. Vr. Wat hebben die te verwachten?
Antw. Datse wederopstaan sullen uit den dood / tot het eewig leven.
23. Vr. Wat helpt u 't geloof?
Antw. Dat ik door Christus reghtveerdig ben by God.
24. Vr. Konje niet reghtveerdig wesen uit u selven?
Antw. Neen: want myne beste werken zyn God niet goed genoegh.
25. Vr. Wat tekenen geeft u God / dat Christus u Saligmaker is?
Antw. De twee Sakramenten / Doop en Nachtmaal.
26. Vr. Wat beduid het Doopen?
Antw. Dat Christus my van sonden wascht.
27. Vr. Kan 't water ons van sonden wasschen?
Antw. Neen / maar Christus Bloed en Geest.
28. Vr. Wat beduid het Avondmaal?
Antw. Dat Christus Lichaam en Bloed my het eewig leeven geeft.
29. Vr. Eet en drinkt gy dat metten mond?
Antw. Neen: maar geestelik / door 't geloove.
30. Vr. Wie moet aan 't Avondmaal gaan?
Antw. Die van herten bekeerd is.
31. Vr. Hoe handeltmen met de godloosen?
Antw. Men bestraftse in de predikatie / en men bantse uit de gemeinte.
32. Vr. Kan men wel salig worden sonder goede werken?
Antw. Neen; maar wy moeten tot dankbaarheid een nieuw leeven leiden.
33. Vr. Hoe doet men dat?
Antw. Alsmen van herten 't kwaade laat / en 't goede doet / volgens Gods Wett.
34. Vr. Wat wil God in 't eerste Gebod?
Antw. Niemant voor God te eeren als hem alleen.
35. Vr. Wat seit hy in 't tweede?
Antw. Datmen voor geene Beelden aanbidden moet.
36. Vr. Wat eischt hy in 't derde?
Antw. Niet te vloeken of God te lasteren.
37. Vr. Maghmen by God wel sweeren?
Antw. Ja: alsser so veel aan de saak gelegen is.
38. Vr. Wat gebied hy in 't vierde gebod?

Antw. Neerstig op Kerk en school te passen.
39. Vr. Wat leert hy in 't vijfde?
Antw. Mijne Ouders / Meesters / en Overheid gehoorsaam te zijn.
40. Vr. Wat meent het seste?
Antw. Niemant leed te doen / maar elk een te helpen en beschermen.
41. Vr. Wat eischt het sevende gebod?
Antw. Eerbaarlik te leeven / 't zy dat ik getrouwt ben / of ongetrouwt.
42. Vr. Wat seit het achtste?
Antw. Elk by 't sijne te laaten en te beschermen.
43. Vr. Wat wil het negende?
Antw. De leugen te mijden / en de waarheid te betraghten.
44. Vr. Wat eischt het tiende gebod?
Antw. Geen kwaad in 't allerminst te denken.
45. Vr. Maar kan een kristen so volmaakt wel wesen?
Antw. Neen: maar wy moeten ons best doen.
46. Vr. Moeten wy God ook niet bidden?
Antw. O ja. Al wat wy van hem bidden in Christus Naam / dat sal hy ons geven.
47. Vr. Hoe moetje Godt aanspreeken?
Antw. Onse Vader die in de Hemelen zijt?
48. Vr. Welk is de eerste Bede?
Antw. Uw' Naam werde geheiligd.
49. Vr. Welk is de tweede Bede?
Antw. Uw' Kooninkrijk kome.
50. Vr. Welk is de derde?
Antw. Uw' wille geschiede gelijk in den Hemel, alsoo ook op der aarde.
51. Vr. Welk is de vierde?
Antw. Geef ons heden ons dageliks Brood.
52. Vr. Welk is de vijfde?
Antw. Vergeef ons onse schulden, gelijk wy ook vergeeven onsen schuldenaaren.
53. Vr. Welk is de seste?
Antw. En leid ons niet in versoekinge, maar verlost ons van den boosen.
54. Vr. Hoe besluit gy u Gebed?
Antw. Aldus: Want uw is 't Kooningrijk en de kracht, en de heerlikheid, tot in eeuwigheid. Amen.

't Selfde in Rym.

1. Vr. Welk is u troost in doot en leeven?
Antw. Dat ik aan Christus ben gegeeven.
2. Vr. Kont gy Gods wet voldoen na wensch?
Antw. Neen: mijn natuur haat God en Mensch.

3. Vr. Wel schiep u God so God vergeeten?
Antw. Neen: 't komt van Adams appel-eeten?
4. Vr. Straft God de sonden swaar en fel.
Antw. Ja: hier / en namaals in de Hell.
5. Vr. Wat Losser moet hier zijn gevonden?
Antw. Die God en Mensch is / vry van sonden.
6. Vr. Wie is die God-mensch / na Gods leer?
Antw. 't Is Jesus Christus onsen Heer /
7. Vr. Verlost hy alle menschen even?
Antw. Neen: maar die 't waar Geloof beleven.
8. Vr. In wien gelooft gy onbevreest?
Antw. In Vader / Soon en Heyl'ge Geest.
9. Vr. Wat kunt gy op God Vader bouwen?
Antw. Dat ik den schepper mag betrouwen.
10. Vr. Wat is 't dat gy hem toebetrout?
Antw. Dat hy my helpt en onderhoud.
11. Vr. Wat word in Jesus Naam gevonden?
Antw. Hy maakt ons salig van de sonden.
12. Vr. Wat is hy dat hy Christus heet?
Antw. Koning / Priester en Propheet.
13. Vr. Is hy alleen Gods Soon gebooren?
Antw. Ja wy sijn kinders uytverkooren.
14. Vr. Hoe is hy dan een 's Menschen Soon?
Antw. Als 't Maagdekind op Davids troon.
15. Vr. Wat nut deed ons sijn komst beneden?
Antw. Hy heeft Gods toorn voor ons geleden.
16. Vr. Wat baat ons sijn vervloekte dood?
Antw. Dat hy ons vrijt van helsche nood.
17. Vr. Waar toe is Christus opgestanden?
Antw. Om ons te vrijden van doods banden.
18. Vr. Wat voordeel geest sijn Hemel-vaart?
Antw. Dat hy ons plaats maakt / en bewaart.
19. Vr. Hoe lang sit hy in hoogster eere?
Antw. Tot hy ten oordeel weder keere.
20. Vr. Gelooft gy dat Gods Geest is God?
Antw. O Ja: en 't segel van mijn lot.
21. Vr. Wat volk behoort ter kristen kerken?
Antw. Dat God vertrout en roemt sijn werken.
22. Vr. En heeft dit volk groot heil by God?
Antw. Mijn vleesch verrijst in 't salig lot.
23. Vr. Wat geeft u dit Geloof al voordeel?
Antw. Het eewig Leven / vry van 't oordeel.
24. Vr. Verdienen 't ons goe werken niet?
Antw. 't Is loon uit gunst wat ons geschied.

25. Vr. Moet 's Heeren Geest 't Geloof niet werken?
Antw. Door 't Woord / ja: en door Tekens sterken.
26. Vr. Waar op is 't dat het Doopsel past?
Antw. Dat Christus my van sonden wascht.
27. Vr. Sou dat tot Kinders mee behoren?
Antw. Wel ja: God heeft ter toe verkoren.
28. Vr. Wat doet in 't Nachtmaal Brood en Wyn?
Antw. Het voed hen die gelovig zijn.
29. Vr. Kan Brood en Wyn sulk voedsel geven?
Antw. Neen: Christus voed de ziel ten leeven.
30. Vr. Wie gaat met reght aan 's Heeren Dis?
Antw. Die 't sondig pad haat / en de Mis.
31. Vr. Wat zijnse die sich gaan te buiten?
Antw. Door Hemel-sleutels of te sluiten.
32. Vr. Doet gy goe werken / helpt dat iet?
Antw. Aars quam ik in den Hemel niet.
33. Vr. Wat moet een Kristen reght bekeeren?
Antw. 't Niew leven / na de Wet des Heeren.
34. Vr. Word Afgodsdienst niet eerst verboon?
Antw. Ja: God en lijd geen and're Goôn.
35. Vr. Magh niemants Beeld zijn aangebeden?
Antw. Sulk doen wierd nooit by God geleden.
36. Vr. Misdoet hy die Gods Naam onteert?
Antw. Gewis; en ook die 't niet en weert.
37. Vr. Hoe verr is 't Oorlof datmen sweere?
Antw. Als 't nood en saak eischt / by den Heere.
38. Vr. Wat leert ons 't oude Rust-gebod?
Antw. Met rust van sonden / lust in God.
39. Hoe moet een kind sijn Ouders eeren?
Antw. Door wel te doen / en kloek te leeren.
40. Vr. Is 't dood-slagh als men niemant slaat?
Antw. Ja: als men sleght niet mint / maar haat.
41. Vr. Verbied de Heer ontuchtig minnen?
Antw. So is 't: en eischt ook kuische sinnen
42. Vr. Waar toe verbied hy Dievery?
Antw. Dat elk sijn goed verseekerd zy.
43. Vr. Wat word verboden by de Leugen?
Antw. All' yd'le woorden / die niet deugen.
44. Vr. Zijn qua gedachten ook niet quaad?
Antw. Gewis: dies na volmaaktheid staat.
45. Vr. Moet God daarom ook niet gebeden?
Antw. Ja: en met dank 't gebrek beleden.
46. Vr. Wat roepj' hem Hemels Vader aan?
Antw. Om datw' in vrees vol hope staan.

47. Vr. Wat is het / sijnen Naam vereeren?
Antw. 't Is heiliglik met Hem verkeeren.
48. Vr. Hoe bid gy om sijn Koningrijk?
Antw. Gods kerk neem toe / de vyand wijk.
49. Vr. Hoe moet sijn Will alleen geschieden?
Antw. Door wel te doen en 't quaad te vlieden.
50. Vr. Bid gy om dagh'lijx Brood alleen?
Antw. Niet: maar om nooddruft in 't gemeen
51. Vr. Hoe siend' ons schuld by God vergeven?
Antw. Als wy met and'ren ook so leven.
52. Vr. Wat volgter op den Zielen-strijd?
Antw. Gods rijk en eer / en eewen tijd.

KORT BEGRYP

Der

GODGELEERDHEID,

Bestaande

In 100. stellingen, verdeeld in 20. vijftalen,

De voornaamste saken des Geloofs begrijpende; in welker eerste ieder d'eene of andere Schriftuurplaats word verklaard.

Den 25. Mey 1665. ter Disputatie/ tot Doctor in de Godgeleerdheid/ in de Academie tot Franeker voorgesteld geweest.

Aan den Leser.

AL wat niet gemeen is, salmen sien dat doorgaans allerleye oordeel onderworpen is: insonderheid indien 't den schijn heeft, datmen door iet ongemeens sich van't gemeen wil onderscheiden, of daar mede niet te vreden zijn. Dit gaat so verre, dat self sulke die dit in de menschen sien; schoon sy 't ongemeen voor nutt en loflijk keuren; echter mede tot dat oordeel lichtelik vervallen. My is dat ook wedervaren, als ik iemant eerstmaal openbaarde, dat ik om alsulke redenen, als d'instellinge der Trappen van geleerdheid in de Scholen medebraght, (die buiten twijfel goed en eerlijk zijn) het *Doctorschap der Godgeleerdheit* voorgenomen hadde te begeeren. Want het eerste seggen was tot my, *an non hinc metuis invidiam fratrum?* dat is, *en vreest gy niet, daar door den nijd van uwe medebroeders te behalen?* Hoewel hy voor hem self een groot genoegen toonde in mijn opsett, en noch meer wanneer het was volbraght; loffelijk (so ik seker wete) van my spreekende: nochtans was hy, beneffens anderen, die mede dat genoegen toonden, de eerste, die my dese voorsegginge beproeven dede. En overmits my 't selfde nu noch heden wedervaart, so verre dat de lastering ten quade trekt, het gene van een onpartijdig oordeel moest ten goede worden uitgelegd: so heb ik hier den Leser willen tonen, hoedanig mijne Theologie is geweest, wanneer ik over 28. jaren daarin Doctor wierd. Dat is te sien uit 100. korte stellingen, die hier na volgen, in 't openbaar ter proeve voorgesteld, invoegen als ik achte dat ik wat omstandigliker hier verhalen moet. So wete dan de Leser, dat in alle hoge Scholen van Europa, niet diemen noemt *Illustre*, of *Gymnasia*, maar *Academien* of *Universiteiten* (op datge niet en meint dat sulke Academien gelijk de Amsterdamsche Schowburg zijn) en welke niemant maght heeft om te stichten, dan een Souverain of Oppervorst of Staat, die boven sich geen hooger kent: dat (segge ik) daar op name van den Souverain, door de Professoren van die plaatsen, als daar toe gemagtigd, drie Trappen van geleerdheid onderscheiden zijn; door welken iemant met besonder reght van leeren word beschonken. Dese zijn van onder op, *Baccalaureus*, *Licentiaat*, en *Doctor*: in drie of vier verscheiden *Faculteiten*, so genaamd; de *Theologie*, *Reghten*, *Medecijnen*, en *Filosofie*. 't Is in de Reghten en de Medecijnen meest, dat hier te lande iemant Doctor word, om dat verscheidene Hoven en Gereghten niemant laten voor sich pleiten als Advocaat, ten zy eerst blijke dat hy Doctor in de Reghten is; noch doorgaans in de steden iemant toegelaten, om voor Medecijn de kranken te bedienen, so hy niet eerst Doctor in die Faculteit op enige Academie gepromoveerd, dat is, bevorderd is. En overmits het in de Godgeleerdheid of Filosofie niet so veel te passe komt; so sietmen ook so veel niet, die in d'eene of andere Doctor worden, en noch minst in de Theologie. Daar by so hebben die twe ondertrappen van *Licentiatus* en *Baccalaureatus*, niet so veel gebruik in dese landen als daar buiten; maar de hoogste, zijnde die van Doctor, is men hier te lande meer gewoon. Om waar toe te komen, word vereischt, dat

dat hy in die Universiteit of Academie daar hy sich dan aangeeft, door de Professoren, scherpelijk in alle de voornaamste en de swaarste stukken sijner Faculteit geexamineerd; en daar op opentlik ter gemeene hoorplaats, of (gelijk het nu wel meest geschied, (in de Universiteits Raadkamer voor bequaam verklaard werde; om overal in 't openbaar in alle Hooge Scholen sulx te leeren, als tot sijne Faculteit, daarin hy gepromoveerd word, is behorende; en met een de maght om mondeling en by geschrifte alles dien aangaande voor te stellen en verklaren. Daar toe behoort ook, dat hy na 't Examen, en aleer hy word gepromoveerd, in 't openbaar, (niet onder scherm van den Professor, die hem helpt wanneer hy ergens in te kort komt, maar enkelik alleen) moet disputeeren; dat is sekere stellingen, door hem opgesteld, en gedrukt, verantwoorden tegen enen iegeliken, wie 't ook zy, die maar wil daar tegen opponeeren, dat is, sijn best doen, om door kraght van redenen die voorgestelde stellingen te wederleggen. Dit is, op dat de gansche weereld weten magh, dat hy bequaam is; om sich niet op sijn Examen binnens kamers te verlaten. Nochtans word dikmaals wel de Disputatie verschoond, op voorwaarden die my niet raken. En so het is een Predikant, by de Universiteit genoegh bekend dat hy bequaam is; of reeds Professor, sonder dat hy nochtans Doctor was; so word wel dikmaals, en gemeenlik aan de laatste, self 't Examen nagelaten. Ook neemt men dikmaals waar den tijd, dat de vacantie aanstaande, of weinig volx op d'Academie is, wanneermen disputeeren sal; of maakt de uren kort, die na de wetten doorgaans twee daar toe gesteld zijn; om 'er met de minste moeite en perijkel af te raken.

Nu sal de Leser sien, hoe ik my droegh, wanneer ik in May 1665. het achtste van mijn predikamt tot Oosterlitsens, twee uren van Francker, en onder 't Classis van die Stad behoorende; (waar binnen ik drie jaren d'eerste helft als Student en d'andere als Rector der Latynsche Scholen had gewoond) om goede redenen, en ook met raad van goede vrienden my begaf, om tot dien trap van Doctorschap der God-geleerdheid te geraken. Hoewel genoegh bekend, om redenen terstond gemeld; heb ik my geerne dat Examen onderworpen; dat 's donderdaghs en vrydaghs voor den dagh van Pinxteren verright wierd. De Disputatie heb ik my mede niet onttrokken; maar om deselve op het alderpligtelijxte te volvoeren; den tyd der naast weke na de Pinxter week daar toe genomen: als niet alleen de Pinxterviertyd was ten einde; maar ook de Synodus van Friesland in die Stad vergaderd, en also wel 100. Predikanten tegenwoordig waren. Om welke niet te missen, de gansche Synodus, daar toe van my versocht, en also seer gewillig, (misdien ook dan de Heeren hunne Ed. Mog. Commissarissen) sich daar toe schikte; hare sittinge op dien dagh van 7. tot 9. uren vervroegende, om voort van 9. tot 11. welke ook anders hare uren waren, in de Disputatie te zijn. Die wierd precys te 9 uren wel begonnen, maar dicht by twaalven eerst geeindigd, hoewel de klok noch daarenboven opgehouden was: om tyd te geven aan wel seven opponenten, die elk hun best deden, om den niewen doctor te versetten; welker twe te Dantsich en in Polen t' huis behoorden, en d' anderen op twe na onder ons gestorven zijn. Leven echter noch de heeren Johannes

hannes Schotanus van Sterringa Doctor en Professor der Philosophie tot Franeker, en Henricus Leffrink Licentiaat in de Theologie en Predikant tot Bolsw. Die sullen in 't besonder konnen seggen hoe 't zy toegegaan. Indien ik met geen goed geweten van reghtsinnigheid dat werk had aangegaan; ik hadde 't niet so openbaar gesocht; maar met veel minder omslagh, en bedekteliker konnen doen. Acht maanden na dien dagh begon ik mijnen Kerkendienst tot Franeker, met wille en na wensch van alle drie de Professoren in de Theologie, de heeren Nicolaus Arnoldi, Joh. Valkenier en Christianus Schotanus; met welken laatsten ik als Amtgenoot ook noch tot in het derde jaar in goeden vrede heb verkeerd; waar nu sijn Ed. ontslagen van het Predikamt, het overige sijns leevens als Professor sleet. In desen tyd quam ik allenx, met een of twe beginnende, en wien ik dat uit sonderlinge vriendschap niet kon weigeren, tot onderwysinge in huis, van sommige Studenten, d' een den anderen mede brengende; so als hier voor in mijn Berigbt so veel des nood scheen, meldinge is gedaan. Het konnen noch verscheidene, die leven, wel getuigen, hoe ik my van 't begin af tot den einde toe daarin gedragen hebbe: so als ik twee uit allen hier sal doen verklaren; so verre als in dese landstreek best bekend zijn. Het eerste schreef aan my van Buiten-post, (sijne eerste plaats) Henricus Brink, een mijner eerste leerlingen, nu Predikant tot Utrecht, den 19. Febr. 1669. *Faxit Deus T.O.M. ut recusatâ a Spanhemio Professione via vestræ ampl. sternatur ad fastigium benè meritæ dignitatis.* Dat is in Duitsch: *God geve dat de Professors plaats* (tot Franeker in de Theologie) *door den heer Spanheim afgeslagen zijnde, UE. de wegh magh open staan, om tot dien top der welverdiende waardigheid te komen!* De schriftelike Attestatie, beneffens Munkerus predikant op Schingen onder Franeker van hem getekend, getuigt dat mede. Gelijk sy van de eerste waren, so is de heer Joh. van der Mark, Professor in de Theologie tot Leiden, een der vyf laatsten geweest, ook alle noch in 't leven zijnde: die t'samen ondertekend hebben een getuigenis, waarin sy duidelik *verklaren, dat voorgenoemde D. Bekker* (seggense) *hem altijd so heeft gedraghen, dat niet alleen* sanitatem in doctrinâ ubique (dat is, *gesondheid in de Leere overal*) *heeft gefoveerd:* (dat is te seggen, *onderhouden* en *gevoed*) *maar ook sij besondere bequaamheid in institutie genoeghsaam getoond.* ens. Het is mijn oogmerk noch gebruik niet, met getuigenissen te staan pronken: maar wete dat mijn Leser sal bekennen, dat ik dus verre reden hadde. D' andere zijn my genoegh dat ik se hebbe, en boven dien dit selfde schrift dat hier nu volgt; waar uit te sien is, wat ontrent doe mijne Theologie was. En voorts getuigen mijne schriften, die ik t'sedert heb in druk gegeven, wat van mijne leere zy te houden; van mijnen dienst de Kerken daar my God beriep: en boven al 't getuigenis van mijn gemoed, dat ik met wille van de waarheid (die ik heiliglijk beoghe) nooit geweken; maar al geduriglik van dien tyd af tot heden toe daar in gevorderd ben, en, so my God genade en leven geeft, noch meer sal vorderen. Want wy kennen ten deele, en profeteeren ten deele, tot dat het volmaakte sal gekomen zijn.

KORT

KORT BEGRYP Der GODGELEERDHEID.

I. Van de Theologie.

§. 1.

DE spreuke Jes. 54: 13. alle uwe kinderen sullen van den HEERE geleerd zijn, en Joh. 6: 45. sy sullen alle van God geleerd zijn, kan driesins genomen worden. 1. Van overvloediger openbaringe des Niewen Testaments dan des Ouden / 2. van meerdere werksaamheid des H. Geestes in de herten der gelovigen / 3. van Christus predikinge in den vleesche: welke uitleggingen alle drie even seer met des Saligmakers meininge schijnen over een te komen; te kennen gevende / datter geen ware Godgeleerdheid zy buiten de gene die van God geopenbaard / en der menschen herten ingeschreven zy.

§. 2. Doch men moet de Godgeleerdheid / diemen noemt ἀρχέτυπ☉ *archeetypos*, van d'eerste schets wel onderscheiden van Gods Weetenschap / so als een deel verschilt van sijn geheel; en van de ἔκτυπ☉ *ektypos*, of afgeschetste, als het uitgebeeldde van sijn eerste beeld.

§. 3. De natuurlike kennisse van God / in aansien van de blote bespiegeling / behoort niet tot de Overnatuurkunde / of Metaphysica: maar met de Zedekunde gevoegd / en also werkstellig gemaakt / brengt ene besondere filosofische weetenschap uit / die bequamelik Natuurlike Godgeleerdheid word genaamd: welke waarlik te bekomen / doch niet genoegsaam is ter saligheid.

§. 4. Der Engelen Theologie is na verscheidentheid der selven onderscheiden. In de quaden kan deselve meer niet dan natuurlijk / en by ondervindinge zijn / ook maar in bloote kennisse bestaan. In de goeden steektse uit door leevende kraghtdadigheid / en word geduurig door 't aanschouwen van Gods aangesight noch meer verlicht. Maar degene die van God aan sijne Gemeinte geopenbaard is / schijnt dat hen meest wel door de Gemeinte word bekend gemaakt.

§. 5. Deselve is op Gods Woord enkelik gegrond; de Reden als een middel slechs gebruikende: also sy vele dingen leert / die de Reden en 't verstand te boven gaan; maar nochtans niets dat daar tegen strijd.

II. Van de H. Schrift.

§. 6. DE spreuk van Petrus 2. Br. 1: 21. kan niet wel bequamelik verklaard worden / so men in de plaats van ἐπιλύσεως *epiluseoos*, oplossin-

lossinge, niet en lese ἐπηλύσεως *epeluseoos*; herkomst; of ten minsten segge/ dat d'Apostel 't ander woord in sulken sin als dit betekent heeft verstaan: so dat de sin zy/ dat Gods heilige mannen niet door eigene beweeginge/ maar door ingeevinge des H. Geestes gesproken hebben.

§. 7. 't Is kristelijk/ de Schrift voor goddelijk te erkennen/ uit sulk getuigenis alsse van haar selve geeft. Doch om daar van de ongelovigen te overtuigen/ dient wel gelett op d'eigene merktekenen van godlikheid die dese Schrift selfmedebrengt: waar by dan komt het eigen innerlijk getuigenisse van Gods Geest/ de herten so beweegende/ dat sy aan God in sijn Woord spreekende/ gelove geven.

§. 8. Het blijkt echter niet/ dat alle en ieder van de heilige Schrijvers uit Gods besonderen last aan 't schrijven zijn gekomen. Doch dit is seker. I. Dat ten minsten sommigen/ in sekere gevallen/ en nadruks halven is van God bevolen dit of dat in schrift te stellen. II. Datse alle en een iegelijk zijn niet onfeilbaarheid begaafd geweest. III. Datse pleghtelik van God geroepen/ en also gemaghtigd zijn geweest/ om so by geschrift als mondelinge 't volk te leeren. 't Welk alles wel genoegsaam zynde/ om 't goddelijk gesagh der Schriften te bevestigen: so en is 't niet nodig daar noch by te voegen/ dat God self aan iegeliken sijnen stijl heeft ingegeven/ die hen in 't besonder eigen was.

§. 9. De Roomschgesinden/ die d'autoriteit der Schrift ontleenen van de Kerk/ en wederom de Kerk bewijsen uit de Schrift: die drijven klaarlik/ in den maalstroom om; waar van sy 't ons dan tegen reden schuldig maken/ daar in dat wy 't getuigenisse van Gods Geest inwendig stellen.

§. 10. Die eenigsins de duidlikheid of de volmaaktheid der Schriftuur in twijfel trekt/ die loochent metter daad het gene buiten allen twijfel is: als/ dat deselve aan de Kerk tot enen Regel des geloofs ten eewigen Leven van God gegeven zy.

III. Van God.

§. 11. Gen. 17: 1. In de woorden: Ik ben God שדי *schaddaj*, de almaghtige, of de algenoegsame, is die kraght/ dat sich God daar mede verklaart te zijn een wesen op het allerkraghtigst werksaam/ en van oneindige volmaaktheid: waar by gemeld de H. Drieëenigheid/ sal het de volmaaktste beschrijvinge van God zijn/ die wy in onsen aansien daar af maken konnen.

§. 12. Echter kan sijn Wesen/ sodanig en so groot als 't is/ in sijn geheel/ van geen geschapen verstand/ veel min van den mensche/ begrepen worden. Niet sodanig als hy is. Want also 't voor ons onmogelijk is/ Gods eigenschappen anders te begrijpen/ als van sijn wesen ende van malkander onderscheiden/ die evenwel in God al een en 't selfde zijn: hier van is 't dat ons d'eigenschappen die wy God ontkennender wijse toeschrijven/ alleenlik leeren wat hy niet en is; en die wy stellender wijse op hem passen/ noch niet eens en

seggen

seggen wat hy is / maar wat hem gelijkt. Sodanig is 't wanneer we seggen / God is een Geest.

§. 13. Ook niet / so groot als hy is. Want aan hem stellender wijse iets toe te schrijven; als by exempel / Goedheid: also wy niet bequaam zijn groter goed ons selve te verbeelden dan geschapen; so volgt / dat wy bemerkende God als ten hoogsten goed / met al ons uiterste verstand niet verder dan maar tot den laagsten trap van sijne goedheid raken konnen.

§. 14. Nochtans so schijnt dat sommige der goddelike eigenschappen sijn wesen boven andere verklaren. Sodanig zijnse alle van de eerste soort / die d'onvolmaaktheid aller schepsels seer volmaakter wijse van den Schepper weeren.

§. 15. En aangesien 't oneindige niet meer dan een kan zijn: so is het strijdig datter meer zy dan een eenig God.

IV. Van de H. Drieëenigheid.

§. 16. De plaats 1. Joh. 5:7. schoon in verscheidene der oudste afschriften / noch in de Syrische / Arabische en Etiopische Oversettinge niet gevonden word: schijnt evenwel seer nodig om den ... aldaar te vullen. Maar de woorden ἕν εἰσι, *hen eisi*, zijn een, worden beter op de eenheid van 't getuigenis als des wesens uitgelegd; en evenwel dit selve uit het ander duidelik genoegh verstaan.

§. 17. Het woord van Triniteit in de latijnsche tale wel geseid / behoort van ons Drieëenigheid vertaald te zijn. Want alsmen seit Drievuldigheid, gelijk als in 't hoogduitsch Dreyfaltigkeit; so doetmen Gods volmaakte enkelheid te kort / en stelt de leere der gereformeerde Kerk in desen voor de tegensprekers bloot.

§. 18. Daar tegen helpt ons dese kristelijke leer van Gods heilige Drieëenigheid seer in 't gelove: also daar door getoond word / hoe God in 't geheel en alles met ons is; de Vader ons vergeevende / de Soon voor ons boetende / de Geest aan ons verzegelende het reght der eeuwige saligheid; en dat God also zy van wien / door wien / en tot wien dat alle dingen zijn.

§. 19. Gods Soon word 1. Joh. 1:1. en 5:7. Λόγος, *Logos*, Woord of Reden genaamd: het zy in aansien van het voorwerp / dat hy 't is op wien de Profeten en Apostelen gedurig in hun spreken sien; of als des Vaders werksaamheid / als sijne uitbeelding of afdruksel zijnde; of wel van wegen sijner eigene werkinge / als brengende het woord des Vaders aan ons over. Het laatste schijnt de waarheid naast / wanneermen Joh. 6:68. met 1 Joh. 1:1. te samen vergelijkt.

§. 20. De H. Geest / het zy dat wy belijden dat hy van den Vader en den Soon / of van den Vader door den Soon uitgaat / is even veel. En hoewel dat Christus Joh. 15:26. meer van d'order in het werken schijnt te spreken / dan van d'order in 't bestaan: nochtans / dewijle d'order in het werken volgt de order van bestaan; so magh het ander ook uit desen ook met reden wel besloten worden.

V. Van

V. Van Gods Besluiten.

§. 21. 't Gene staat Hand. 4: 28. drukt seer aardig uit / hoe Gods Besluit sich toedraagt met der menschen sonden; wanneermen 't woord ποιῆσαι, *pojeesai*, te doen, niet op 't oogmerk van Herodes en Pilatus / maar op d' uitkomst past / welke over een quam met Gods raad besluit.

§. 22. God will alles wat hy will van eewigheid: sulx dat sijn Wille slechs in onse redeneeringe van sijn Besluit verschilt. En dus is dan Gods wille d' oorsaak aller dingen; niet sijn weetenschap.

§. 23. Doch in 't stuk van Gods Besluiten en Verkiesinge magh d' ongeleerdste billijk voor geleerdst gehouden werden: nadien dat self de Ziel ten Hemel opgetrokken daar over uitroept ô diepte! Rom. 11: 33. Derhalven is het verre best gedaan / dit so diep geheim met ernst / en boudig / en met matigheid behandeld werde.

§. 24. En sal derhalven tot de kennisse ter saligheid genoegsaam zijn / te stellen / dat het voorwerp / der Verkiesinge zy de gevallen mensch / en om den val verdoemelijk / en om hem self te helpen kraghteloos; herstelbaar evenwel door Gods genade.

§. 25. Maar datmen Gods Verkiesinge op voorwaarden van des menschen wille bouwen wil: sulx kan met sijnen onbepaalden wille / en kennis aller dingen niet bestaan.

VI. Van de Scheppinge.

§. 26. Hebr. 11: 3. het woord Gelove in ruimen sin genomen zijn / geeft d' Apostel dan te kennen / dat des weerelds oorspronk uit de bloote beschouwinge van 's schepsel niet te kennen is. Waar uit volgt / dat een Filosoof / Gods Woord niet hebbende / en de Weereld houdende van eewigheid te zijn / niet seer gedoold heeft.

§. 27. Den Aardkloot onder de Sterren te rekenen / of immers buiten 't middelpunt des Weerelds beweeglijk / de Son in 't midden sonder plaats verandering te stellen: sulx komt met die eenvoudigheid en klaarheid des verhaals dat Moses Gen. 1. daar af doet / niet over een.

§. 28. Te seggen / dat de mensche voor den val ook sterflijk zy geweest / en dat om dese reden dat hy ook vergankelijk voedsel nodig hadde / so als de Socinianen willen; heeft gansch geenen grond.

§. 29. Belangende den oorsprong van de Ziel: 't heeft minder swarigheid / te seggen dat deselve word onmiddelik van God geschapen / als datse met het lichaam soude worden voortgeteeld.

§. 30. Het Huwelijk / tot voortteelinge van 't menschelijk geslaght van God ingesteld / behoort uit eigenen aart tot den weereldliken Magistraat; en niet tot de Kerk. Om alles echter ordentlik en best betamelik te doen geschieden / word by de wel bestelde Kristenheid desselfs bevestiging in 't openbaar en ter ver-

vergadering verright; insonderheid met opsight op de voortplanting van een geestelyk zaad.

VII. Van Gods Voorsienigheid.

§. 31. Het word 1. Kron. 21: 1. uitdrukkelik geseid / dat de Satan [of een Satan] David porde / om het volk te tellen: maar dat God sulx ook gedaan heeft / leestmen 2 Sam. 24: 1. niet.

§. 32. Met de Scheppinge gaf God den Schepselen hun wesen / en de kraght van werken: welke beiden hy door sijne Voorsienigheid doet duren / bewarende het Schepsel in sijn wesen / en bestierende het selve in sijn werken.

§. 33. God te stellen tot een oorsaak van het sondig quaad / komt met sijne alderheiligste natuur niet over een / kan ook uit den gedurigen stijl der Schrifture niet getrokken worden; ende magh de leere der Gereformeerde Kerke sonder lastering niet worden toegeschreven.

§. 34. God als eerste oorsaak aller dingen / heeft sijn invloed op elke alderminste daad van 't redelijk schepsel: behoudens echter noch de vryheid van beraad in ieders wille / in het gene datse doen.

§. 35. Derhalven doen de bose Geesten niets / dan by besondere toelatinge van God tot iegelike daad. Dit zijnde buiten twijfel / so en is 't nochtans so klaar niet / of sulx altijd so uitdrukkelik geschied; gelijk in dat besonder geval Job. 1. en 2. Matt. 8: 31/ 32. Liever maghmen seggen / dat wel de Duivelen / terwijle sy door eigene / en in henself vrywillige beweeginge / tot alle quaad vervoerd zijn; nochtans in veelen door Gods heimelijk bestuur verhinderd worden.

VIII. Van 't Verbond.

§. 36. Petrus Hand 2: 39. sprekende van Gods Verbond met Abrahams nageslaght gemaakt / sagh alleenlik op dat volk; sonder hier van Kristenen / die noch eerst uit de Heidenen te roepen waren / iets te melden.

§. 37. Doch is Gods Verbond met d' uitverkorene menschen in sijn eigen wesen altijd een geweest / 't welk genoemd word der Genade; of wel liever der toekomstige eewige Heerlikheid / den mensche uit loutere genade van God te schenken. Maar 't is verscheiden in de wijse en voorwaarden / so als 't van tijd tot tijd is verder uitgebreid en anders voorgesteld: waar af 't Oud en Niew der Werken ende des Geloofs / der Wett en ook des Euangeliums genaamd word.

§. 38. God heeft eerst met den mensche voor den Val verdragen: op bedingst / dat hy in sijnen staat volherdende / door eigene gehoorsaamheid / die hy als schepsel sijnen Schepper schuldig was / door Gods genadige en geensins schuldige vergeldinge het eewig Leven soude maghtig worden.

§. 39. Maar na den val heeft God op tweederleye wijse sijn Verbond gemaakt. Want eerst heeft hy alleen den huysgesinnen der Eerst-vaderen; daarna het eene volk van Israël / uit alle volkeren van hem verkooren / de zedelike Wet te

onderhouden voorgesteld / en met een hun onvermoghen om deselve te volbrengen aangewesen; mits dat hy offerhanden en slaght-offers voor de sonden instelde: die evenwel niet maghtig zijnde om de sonden wech te nemen / so heeft hy hen door die afschaduwende Godsdienst pleegingen als metter hand tot eene die volmaakt is opgeleid.

§. 40. Dies eindelik ook sijnen Soon in 't vleesch gesonden hebbende / heeft hy den selven voorgesteld tot een versoensel door sijn bloed: op dat wy geregtveerdigd door 't Gelove / door hem met God bevredigd wierden. Dus heeft hy dan 't Verbond niet meer met een / maar alle volkeren van alle taal en natie gemaakt: derhalven ook d' Apostel dubbeld reden hadde om te seggen / dat Jesus van een beter Verbond was Borge geworden. Hebr. 7: 22.

IX. Van des Menschen Elendigheid.

§. 41. De woorden Psal. 51: 7. Ik ben in ongereghtigheid geboren, ende in sonde heeft my mijne moeder ontvangen, zijn niet te verstaan / gelijk de Socinianen willen / van de sonde sijner moeder die sy hadde in haar baren: maar van Davids sonde / die hy hadde doe hy wierd geboren; 't welk daar uit alleen magh blyken / dat so wijsen Profeet als David was / niets ter sake soude geseid hebben / so hy 't anders hadde verstaan.

§. 42. 't Natuurlijk goed dat in 't Verstand des menschen was / schoon door den val veelsins verminderd is; kan evenwel niet gansch vergaan / ten zy de Ziele self met een verga. Doch 't zedelijk goed dat in den Wille was / dewijle 't ene hoedanigheid en geen selfstandigheid is; heeft wel / behoudens 't wesen van den mensch geheel te niete konnen gaan / en is 't is geschied. Hier mede valt de vrye wil in aansien van noodsakelikheid / die ook in d' afgevallene Engelen niet meer en is.

§. 43. Dus sondigt nu de mensch eerst door natuur / en voorts door navolginge: door beide wegen aan de sonde van het eerste menschen paar deelachtig / die boven dien noch door toerekeninge word verswaard. Want Adam hadde alleen niet voor hem self gesondigd / maar ook voor sijne nakomelingen; als zijnde hunder allen hoofd / so in natuur als in de zeden.

§. 44. Geen sonde so gering of sy is dodelijk; en geene wederom so swaar / die niet vergevelijk en zy: dat wel door Gods gereghtigheid / en dit door sijne genade. Daar is nochtans ene sonde ter dood / anders geseid tegen den H. Geest / buiten alle hope van vergiffenisse; niet so seer uit eigener nature / als door Gods reghtveerdig oordeel.

§. 45. De volstrekte eeuwigheid der helsche straffen moetmen aan Gods strengste gereghtigheid; en 't meerder getal der verdoemden dan der saligen aan sijn enkel welbehagen stellen.

X. Van den Middelaar.

§. 46. 't Schijnt best te voegen met den t'samenhang der woorden Gal. 3: 19. datmen door den Middelaar aldaar genoemd eer Moses dan den Heere Christus moet verstaan.

§. 47. 't Strijd

§. 47. 't Strijd regelreght met Gods gereghtigheid / de sonden uit genade / sonder tusschen komste van den Middelaar so vlak wech te vergeven. Die sulx beweeren / meinende daar mede Gods genade en liefde te vergroten; die verkleinense / ja brengen die bykans tot niet.

§. 48. So was 'er dan een Middelaar van node / die sich in 't midden tusschen God en Menschen stelde; so door gemeenschap van der beiden wesen / als dat hy vry van schuld is en verdorventheid: en so is Christus God-mensch God noch Mensch alleen / maar beide God en Mensch in een persoon.

§. 49. 't Gaat vast / dat Christus heeft voldaan door sijnen Dood voor onse sonden: doch ook met eenen een vervloekte dood / die met gevoelen van Gods vreeselike gramschap was gemengd.

§. 50. Sijn Nederdalen ter Helle word in 't Pausdom gekkelik genoegh op hun voorburg gepast: also 't hebreewsch שאול *scheool* noch het grieksch ᾅδης *hadees* sulks in geenen deele medebrengt. Beide is het eigentlik een onder aardsche plaats te seggen / en voorts dan een graf, en eindelik den staat der doden in 't gemein: maar nooit word in de Schrift de plaatse der verdoemden so genoemd. Doch soude ik met Piscator den artijkel Nedergedaald ter hellen van de Begravenisse liefst verstaan.

XI. Van 't Gelove.

§. 51. De plaats / Exod. 14: 32. en schijnt my niet so swaar toe / datter sich de geleerden om behoeven veel te quellen. Want hoewel daar eene selfde sake op twee so seer verscheidene voorwerpen / God en Mose / word gepast: echter word de wijse daar in klaarlik onderscheiden / dat van Israël geseid word / hoe sy wel geloofden in den HEERE en aan Mose sijnen knecht; de gelijkheid van 't woordeken IN genoegsaam wechgenomen zijnde / door de woorden sijnen knecht; te weten Gode gaven sy gelove als den HEERE / en aan Moses als des HEEREN knecht.

§. 52. Het wesen des Geloofs bestaat in de gerustheid des gemoeds op de voldoeninge van Christus; waar uit dan volgt een vast betrouwen van vergeevinge der sonden / en vervolgens ook de hope van het eewig leven.

§. 53. De Liefde / alhoewel se tot het wesen des Geloofs niet en behoort: is evenwel een eigen uitwerksel van 't selve / uit den aart en 't wesen van een waar Gelove voortkomende / 't welk sonder Liefde niet bestaat.

§. 54. Tot het Gelove word noodsakelik voor afkennisse / en toestemminge van de waarheid der geschiedenis vereischt: en daarom heeft een ingewikkeld Gelove / als men in 't Pausdom voorgeeft / gansch geen plaatse. Ik segge ingewikkeld, in aansien van de Kerk / niet van de Schrift: also een kristen alles wat daar in staat / en daar uit te halen is / schoon hem alles noch niet eens bekend is / nochtans als van God / en diens volgens ook waarachtig zijnde / moet geloven.

§. 55. De Vaderen des Ouden Testaments / die Christus maar van verre / en als door een raadsel moghten sien; insonderheid het volk / dat geen besondere

verlichting hadde; en konden na dies tijds gelegentheid/ en mate van die openbaringe/ met hun Gelove niet wel verder komen/ dan datse sich op God verlieten/ die 't middel en de wijse om hen tot de saligheid te brengen aan hem selven hadde.

XII. Van de Reghtveerdigmakinge.

§. 56. In de maniere van spreken by Paulus Rom. 3: 30. gebruikt uit en door 't Gelove/ leit buiten twijfel enige verborgentheid; welke wy aan de oefeninge geven om daar uit te halen. *

§. 57. Echter is de wijse van Reghtveerdigmakinge in 't Oud en Niew Testament altijd deselfde geweest: also sy op geen ander fundament als de verdiensten van Messias steunde.

§. 58. De Toerekeninge der gereghtigheid van Christus/ en Vergevinge der sonden om Christus wille/ zijn slechs in de wijse van aanmerken/ maar geensins in de daad self onderscheiden: volgens den Apostel Rom. 4: 5/ 6.

§. 59. Voorts is het buiten twijfel/ dat so wel de werkende als lijdende Gereghtigheid van Christus toegerekend word.

§. 60. 't Geloof alleen reghtveerdigt; niet door eigene weerdigheid/ als so veel voortreffeliker werk; also het in den mensch niet beter noch volmaakter is dan andere werken: maar op den grond van Christus volle verdienste/ die niet anders dan alleenlik door 't Geloof word aangenomen.

XIII. Van de Heiligmakinge.

§. 61. 't Gene Job 15: 15. van d'Engelen geseid word/ dat die ook self niet suiver in Gods oghen zijn/ magh men bequamelik also verstaan: dat d'Engelen/ alhoewel volkomen heilige schepselen/ nochtans geleken by den Schepper/ desselfs volstrekte heiligheid verwonderende moeten roemen: so dat het een exempel maar geensins de mate stelt/ wanneer gesegd word/ 1. Pet. 1: 16. Zijt heilig, gelijk ik heilig ben.

§. 62. De Heiligmakinge is hier in van de Reghtveerdigmakinge verscheiden/ dat dese in dadelike werkinge/ maar gene (als geseid) in toerekeninge bestaat; de schuld wegneemende/ gelijk dese de verdorventheid; dat die ook eens voor al geschied/ maar dese tot het einde onses leevens toe is durende: niet door een onvermogen van den heiligenden Geest; maar om dat het God also believt/ tot sijner meerdere eere/ en der heiligen saligheid.

§. 63. De Strijd tusschen Vleesch en Geest kan in de reghtgeborenen sodanig zijn/ dat somtijds wel de Geest schijnt onder te liggen/ en bykans te sterven: nochtans en wijkt hy nooit geheel en al; maar staat met niewe/ en ook wel meerder kraght den vleesche tegen/ tot dat hy 't eindelik geheel ten onder brengt.

§. 64. De goede Werken zijn so verre nodig tot de saligheid/ dat het den mensch

* Siet dit van my uitgehaald pag. 207. §. 36. 42. pag. 492. No. 76. pag. 512. No. (22) pag. 529. 546.

mensch onmoghelijk is / so hy ten einde van sijn leven toe in sonden blijft / ter saligheid te komen.

§. 65. De Bekeeringe is ten aansien van God werkelijk / en ene weldaad van hem; maar in den mensche lijdelijk / en als sijn plight.

XIV. Van de Heerlikmakinge.

§. 66. De woorden Job 19: 25. hy sal de laatste over 't stof opstaan, is op de Verrijsenis van Christus / of des selven laatste kraght ten voordeel niet te duiden: maar na ons verstand wil hy daar mede seggen / dat God als een onverwinnelik wreker tot der vromen hulpe veerdig staat.

§. 67. 't Gene Paulus noemt van aangesight tot aangesighte sien, 1. Kor. 13: 12. en Johannes 1. en Br. 3: 2. God te sien sodanig als hy is, schijnt also te moeten verstaan zijn / dat sy niet so seer Gods genegentheid tot ons / als wel sijne heerlikheid en majesteit daar by te kennen geven.

§. 68. Het blijkt onfeilbaar uit de Schrift / als dat de Zielen der gelovigen / na den dood met Christus in de Hemelen vereenigd worden. Doch van de genen die gestorven zijnde buiten den gemeenen regel wederom verreesen zijn / mach ik lijden datmen sich onseker houde: achtende nochtans / dat die van welken Matt. 27: 52. word gemeld / noch eens gestorven zijn.

§. 69. Het Vagevuur en Voorburg der Papisten / zijn enkele verdichtselen des Duivels en des Mammons; daar Gods Woord niet af meld / en ook daar tegen strijd.

§. 70. 't Schijnt echter dat de Schrift ook seit / en de gesonde Reden leert ons ook / dat in den Hemel onderscheidene trappen sullen zijn van heerlikheid / gelijk alhier op aarden van genade.

XV. Van de Kerk.

§. 71. D'Apostel noemt de Kerk 1. Tim. 3: 15. een pilaar en vastigheid der waarheid, in burgerliken sin / maar niet bowkunstig te verstaan: in voegen dat de Roomschgesinden gansch geen voordeel hebben uit die plaatse / maar veel eer om hunne bygelovigheid veroordeeld staan. Nochtans en dientse mede voor 't gevoelen van degenen niet / die hedendaags geen sightbare Kerk op aarden meer erkennen; 't welk ene gevaarlike doling is.

§. 72. God is van dat de weereld was nooit sonder Kerk geweest / en sal ook sonder haar niet zijn; hoewel haar niet altijd so sightbaarlik bewarende. Doch nooit onthoud hy sijne nodige genade den gelovigen / als een besonder voorreght zijnde van de Kerk.

§. 73. De klaarheid der Voorseggingen / en langwijlige ondervindinge laten ons niet meer in twijfel / of die so beroemde Antichrist de Paus van Romen zy; sich aan de weereld als een God op aarden toonende / en den algemeinen opperpriester van de Kerk.

§. 74. 't Gesagh der Kerke is beneden de Schriftuur: so dat sy sonder de Schrif-

Schristure niet vermagh iets te besluiten / over 't gene daar de Schrift uitdrukkelik afspreekt. Hier af is 't / dat ik in 't besonder derf beweeren / dat Lijkredens by sommige kerklike Resolutien in sommige plaatsen verboden / nochtans met Godes Woord en het gebruik der oudste kerken wel bestaan.

§. 75. Het rust op goede redenen so wy geloven / dat het Joodsche volk noch eens ter algemeine kristen Kerke sal herroepen worden / na des Apostels voorsegginge. Rom. 11: 25/26. Ja 't dunkt ons ook niet vreemd / na dat ons enige Profeten breed vertoonen / dat sy noch in hun eigen Vaderland / so sy door hopen moghten wederkeeren.

XVI. Van de Wett.

§. 76. In de woorden Deut. 6: 5. en Levit. 19: 18. by Matt. 22: 36. enz. wederhaald zijn de wetten der Nature en der Zeden kort begrepen; 't voorwerp van Dienst en Liefde en met een des menschen plight betonende: welke is / God lief te hebben boven al / en den Mensche als hemselven.

§. 77. De Tien woorden zijn een kort begrijp / niet van de redelike wett alleen / en der nature; maar van den ganschen Dienst en 't burgerlijk Bestuur des volx van Israël / van God door Moses ingesteld. Daar van is ook de taal en stijl der selven op des volx gelegentheid gepast; 't gene in het 1 / 2 / 4 / en 5. gebod besonderlik te zien is.

§. 78. De zin des derden Gebods is / ten eersten regtdraads te verbieden 't misbruik van den naam Jehova; (so als wy nu lesen /) doch met eenen by gevolge alle ontheiliging van God en 't gene godlijk is.

§. 79. Het vierde by uitneementheid den wekeliken Sabbath noemende / begrijpt met eenen alle jaarlikse en maandelike Feesten / mitsgaders allen uiterliken Godsdienst van dien tijd.

§. 80. Het tiende is gelijk een regel der voorgaande wetten van de tweede tafel / so als de selve moesten nagekomen worden: te weten / dat de mensche niets begeeren moet / dat sijnes naasten is.

XVII. Van 't Evangelium.

§. 81. De Apostel seit Rom. 16: 25. dat het Evangelium in oude tijden is versswegen geweest: om reden / dat de wegh der saligheid den Vaderen des ouden Testaments wel veelmaal en op veelerleye wijse; maar echter nooit so duidelik noch reghtuit is verklaard geweest; self den Profeten niet. 1. Pet. 1: 10/11. Doch nu in 't Niew Testament is alles aan den dagh.

§. 82. Johannes de Doper / als gesteld in 't midden tusschen Wett en Evangelium / magh daarom wel de eerste Dienaar van het Niew Testament genaamd zijn: hoewel de verkondiging des Evangeliums / dus eigentlik te noemen / of de bedieninge des Niewen Testaments / eerst met d'uitstortinge des H. Geestes op d'Apostelen begonnen is.

§. 83. De leere van de Wett word door het Evangelium volmaakt / in

sulken

sulken sin; dat hier het middel onser saligheid / de Wett onmoghelijk / en echter door de Wett verbeeld / onfeilbaar aangewesen word.

§. 84. Nochtans en is dat geen vermeerderinge noch verbetering der Wett; also in 't Euangelium geen ding geboden word / dat in de Wett niet al geboden was: maar wel verkondiging en ook bedeelinge van meer genade; waar uit d'Apostel ook met reden dit als Geest by 't ander als de Letter vergelijkt.

§. 85. Het onderscheid van Euangelische Raad-gevingen en Geboden (hoewel van desen sommige raads-wijse worden voorgesteld) is ongegrond. Want Gods raden in sijn Woord is evenveel als sijn gebieden.

XVIII. Van de Sacramenten.

§. 86. De woorden Exod. 12:11. het is des Heeren Pascha, moetmen na den eisch en t'samen-hang der reden op het Paaschlam passen: so dat in desen een klaar blijkelijk bewijs is van 't gebruik der H. Schrifture / in haar spreken van de Sacramenten.

§. 87. Nochtans en brengen sy niet mede de genade: maar sy betekenen deselve / uit kraght van Gods instellinge; haar ook versegelende door sijnen Geest. Dies is 't versuim der selven een bewijs van klein gelove; gelijk het wederom uit bygelovigheid ontstaat / aan anderen dan den bestelden dienaars van de Kerk den dienst der selven te bevelen.

§. 88. De vijf verdichtte Sacramenten der Papisten en de Voet-wasschinge van sommige Mennisten zijn voor geen Sacramenten aan te nemen: de Doop en 't Avondmaal alleen de gene zijnde / op welken de beschryvinge van Sacramenten past.

§. 89. 't Is mede tegen waarheid / 't gene de Socinianen stellen: dat het gebruik der selven niet seer nodig zy / of maar t' onser keure sta; of slechs ten tijde der Apostelen ter eerste wyinge der Kristen Kerke dienen moesten; of maar voor blote tekenen te houden zijn.

§. 90. 't Is 't algemeen gelove van de Kerk / dat de Doop in plaatse der Besnydenis / en 't Nachtmaal in de plaats van 't Pascha zy gevolgd. Waarom de Doops-gesinden den Kinder-doop onwaardiglik versmadende / en die van ons zijn uitgegaan het met hen houdende / vergeefs so veel beweeginge maken / om ene sake die van dat belang niet is.

XIX. Van den Kerken-dienst.

§. 91. Door Herders en Leeraars dunkt ons voegelijkt / dat d'Apostel Efes. 4:12. twee onderscheidene bedieningen verstaat.

§. 92. Welke beiden ook de Kerk tot allen tijden / uit kraght van Gods bestellinge van noden heeft: maar niet so seer die van Diakenen / of Ouderlingen van de Predikanten onderscheiden.

§. 93. 't Beroepen tot den Kerken-dienst bestaat oorspronkelik en op sich selven

selven aan de Kerk. En 't gene hier de Magistraat te seggen heeft / het zy door reght van Patronaatschap ofte op enige andere wijse / daar toe en heeftse niet de minste reden; maar trekt het aan sich / en de Kerk laat haar begaan.

§. 94. Dat Bisschoppen over andere Bedienaars staan / niet met heerschappye / maar om opsight ende orders halven; dunkt ons niet te strijden met het gene by d'Apostelen is ingesteld.

§. 95. Het onderhouden van den openbaren Dienst / hoognodig na den eisch des Niewen Testaments / doch vry van tijds bepalinge; is door een over-oud gebruik de algemeine Kerk aan elken eersten dagh der weke vast gemaakt: dies ieder een / om sich betamelik als lid en leeraar van de Kerk te dragen; ten minsten desen eenen en geheelen dagh des Heeren / in 't openbaar en by hem selven in den Godsdienst moet besteden. Derhalven leggen wy 't op hun gemoed / die / daar hen tijd en plaats wel dient / nochtans maar eene predicatie ter week of horen of ook doen.

XX. Van de Overigheid.

§. 96. In die woorden des Apostels Rom. 13: 1. de maghten die der zijn die zijn van God verordineerd, bedieden wy wat meer / dan datse blotelik van God zijn toegelaten. Want sy geven duidelik te kennen / dat het amt der Overheid niet op Gods blote toelatinge / maar op sijne ordinantie en instellinge gegrond is.

§. 97. Derhalven leeren de Mennisten en Socinianen ganscch niet wel / dat sulx den kristenen niet en betaamt / noch by 't gelove magh bestaan / het een en 't ander niet wel onderscheidende.

§. 98. Nochtans en willen wy den Overheden geen andere maght toestaan / dan in 't burgerlijk / en over saken die van dese weereld en dit leven zijn: doch wat de Kerk aangaat / niet verder dan die te ondersteunen en beschermen.

§. 99. Men magh haar geensins 't reght des sweerds noch oorloghs weigeren / mits dat sy 't selve draghen na den eisch van Reghten en Gods Wett. Want dat een Vorst sich aanmatige de maght/om iemant die met reght ter dood veroordeeld is / te pardonneeren / gelijk men heden siet; verstaan wy dat een quaad exempel is.

§. 100. Staan echter toe / dat na de grootheid of gelegentheid der misdaad / die in sich self niet doodlijk is / de Magistraat de straf verswaren / en ook wel aan den halse komen magh: daar tegen wederom uit sekere oorsaak de straffe uitstellen / maar niet ganschelik achter laten. Vergel. 2. Sam. 12: 5. en 1. Kon. 2: 5/ 8.

Kort

Kort Beright
Van 't gebruik of misbruik
DER
LYK-REDEN
EN
LYK-PREDICATIEN.
Met een Aanhangsel

Van enige Synodale Resolutien : aangaande het Prediken metten aankleeve.

Christelijke Leser.

MEt weinige woorden geef ik hier over, aan 't onsijdig oordeel en neerstig ondersoek der verstandigen, mijne gedachten van de Lyk-reden en Lyk-predicatien: so als ik die voor 2. jaren uit sekere insighten had op 't papier gesteld: dat dus lang by my gerust heeft, eer 't van onder mijne opgeleide schriften weer voor 't licht gehaald, en om niewe oorsaken, ten dienste der gelovigen, ter drukpersse gebraght is. Mijn oogmerk is de stichtinge van Gods Huis, en d'eendraght der genen die daar aan arbeiden, d'een dus, d'ander so; doch beidersijds met een goed oogmerk: op dat een ieder die de gewoonte of door neerstigheid volght, of uit eerbiedigheid laat, *in sijn gemoed*, van 't gene hy doet of laat, *ten vollen versekert zy.* Ik sal de gelegentheid waar neemen, so my die gegeven word, om dit Geschil nader uit te breiden: of, so dit genoegh is, ik sal liever den arbeid sparen, en tot wat anders besteeden. 't Zy dat mijne bedenkingen den Leser behagen, of niet: ik sal my, hoor ik beter, geseggelijk; vind ik party, weerbaar stellen. Om de voegelijkheid der stoffe, ook om andere redenen van goeden insighte, heb ik met moeiten opgesocht, en met order hier aangehecht eenige Besluiten der Synoden van onse Friesche Kerken, die van 't Prediken spreken, en 't gene daar aan vast is: tot opwakkering van de genen die meest van *Synodale Resolutien* roepen, die sy minst onderhouden. Die my lief hebben sullen, so niet het Werk, immers mijn oogmerk prijsen: van die my haten, verwacht ik niet goeds, maar wensch hen beter. Vaar wel, Christen Leser, en gedenk miiner by onsen God ten goede.

Kort

Kort Bereight
VAN DE
LYK-REDEN.

§. 1. OM den staat des Geschils voor eerst vast te setten; dient gemerkt dat wy (voorbygesien wat elders buiten Lands geschied) door LYK-REDE of LYK-PREDICATIE niet anders begeeren verstaan te hebben / als ene Aanspraak des Kerken-dienaars tot de Leevenden / by de Dooden: uyt Gods Woord vermanende tot overdenkinge van de gemeene sterflikheid der menschen / en de besondere saligheid der Christenen; om d'omstanders door een Christelijk wel-leeven / tot een salig wel-sterven te doen bereiden.

§. 2. De Stoffe deser verhandelinge word / na de voorsightigheid des Predikers en gelegentheid van saken / somtijds wat ingelegd met een gematigd verhaal van 't vorigh Leven des overledenen: soo verre als dat enige proeven / die te volgen of te mijden staan / kan uitleveren.

§. 3. Sulke Reden / binnen de Sterf-huisen gedaan / hooren wy meest LYK-REDEN noemen; maar in de Kerk / LYK-PREDICATIEN: mogelijk om dat hier van sommigen alle omstandigheden by Predicatien gebruikelijk ('t gesang en den laatsten segen uitgesonderd) betraght worden. Maar andere volgen de gewoonte der Redenaren: maken (sonder 't aflesen van text / insegening / voor of na-gebed) alleen so een *discours* over enige spreuke der H. Schrift / op die besondere gelegentheid voegelijkt; met ene vriendelijke aanspraak begonnen / en met enen hartelijken wensch geeindigd.

§. 4. In de plaats voegt men sich na de Graf-stee. Is die op 't Kerkhof; men doet vooraf de Rede binnen 't Sterf-huis: Isse in de Kerk; men stijgt daar op den Predik-stoel / om dies te beter gesien en gehoord te worden.

§. 5. Doorgaans / soo veel de sake lijden kan / spreektmen den Pausdom en Mennisten tegen: aangaande 't Vagevuur / Siel-missen / Gebeden voor de doden / dwalingen der Geesten; Slaap der Sielen / Opstandinge van andere Lichamen / verdiensten der Werken; bewaken der Doden / Ec. pogende also door woorden en daden het quaad te weeren en 't goed te stichten.

§. 6. Sal ik voorts tot de REDENEN komen / om sulk een gebruik van Lijk-prediken te billiken; Soo seg ik

VOOR EERST:

Datter geen blijk is van onbilligheid.

Want I. So 'tis om de Stoffe die daar verhandeld word: wie kan veroor-
deelen ene kriſtelijke aanſpraak uit Gods Woord; of wie kan verwerpen
ene Stemme die roept, Alle vleeſch is Hoy. Jeſa. 40. of ene penne die ſchryft,
Salig ſijn de Doden. Openb. 14.

§. 7. II. Of ſcheeltet aan de Perſoon en ſijne wyſe van doen? Magh een
Profeſſor *Orationes funebres* [Lykoratien] ſpreken / en zijn enen Predikant de
Conciones funebres Lijk-predikatien ongeoorloſd? Magh een ieder Lyk-dighten
maken / en moghten wy alleen geene Lyk-reden doen? 't Is kennelijk /
quantum licentiæ ſibi ſumat oratio ſtricta quæ non cadit in proſam, [wat al vryheids
de rymers boven de predikers gebruiken.]

§. 8. III. Of is 't geen woord in ſijnen Tijd, datmen van de Doden ſpreekt
wanneer de Dode daar is. Wat reden ſal iemant geven / waarom 't behoor-
lijk zy in geſonde tyden van Sterfte te prediken ende alſſer meeſt Sterfte is /
te ſwygen. Behalven noch / dattet des Apoſtels leſſe is tydelijk, ontyde-
lijk, te prediken. 2. Tim. 4. 2.

§. 9. IV. Hapertet dan aan de Plaats? Maghmen ſulke dingen binnens
Huis doen / en inde Kerk niet? Of / ſo inde kerk; nochtans niet op den
Preek-ſtoel? Beide zijn dienſtig om van allen geſien en gehoord te worden;
beide zijn voor den Prediker en de Toe-hoorders gemaakt. Wy hebben God
te danken / dat wy Kerk en Preek-ſtoel hebben; en ſouden wy die tot ſtigh-
tinge der leevende kerk niet alſins mogen gebruiken? Of ſo 't onvoegelijk is
by de graven ende by de Lykken te prediken: waarom dan de gewoonte der
Ouden noch gevolgd / die de kerken op en by de graven bowden / om onder
den Gods-dienſt aan den dood en 't leven der verſturvenen te denken? *Cen-
turiat. Magdeburg. Cent. 5. cap. 6.* En maghmen Lijk-ſchriften ſtellen
op de graven; ſoo magh men ook Lijk-reden ſpreeken by de gra-
ven. *Quod ad Cadaver lugendi cauſa acceſſit Abraham, id referendum eſt ad mo-
rem, cui aliquid concedebant viri ſancti, ubi nihil erat ſuperſtitioſum. Potuerunt
tali objecto humanæ miſeriæ ſpeculum contemplari, & adduci in conſiderationem mor-
talitatis communis, ut magis ac magis ſe coram Deo humiliarent.* Dat Abraham
ſijne rowklaghte by 't Lyk ging doen, ſulx moetmen 's lands wyſe toeſchry-
ven, daar ſich de heilige mannen wat na voegden, wanneer het was ſonder by-
gelovigheid. Sy konden in ſulken voorwerp enen ſpiegel der menſchelike elen-
digheid beſchouwen, en ſo tot betrachtinge der gemeene ſterflikheid gebraght
worden, om ſich meer en meer voor God te verootmoedigen. *Rivet. in Geneſ.
Exerc. 100.*

§. 10. V. Ten laatſten / 't is kennelijk / tot wat Einde ſulx geſchied? Want
wie is ſo ongeleerd / of ſo omgekeerd / dat hy hier mede of Siel-miſſen / of
gebeden voor dooden ſoude willen doen goed vinden: dewijl het meeſt gedaan
word /

woord / om 't wan-en by-geloof nopende de dooden wech te neemen: als voren gerept is. §. 5.

§. 11. Ik ga verder / en bewyse

TEN TWEEDEN:

Dat dit gebruik geoorlofd is.

Want I. Gods Woord gewaagt van so vele Row-klaghten by Gods volk en over Gods kinderen gebruikt. Abraham quam om Sara te beklagen ende om haar te beweenen; daar na ftond Abraham op van fijnen dooden. Gen. 23. 2. 3. De begraaf plaats van Deborah hiet daar van אלון בכות *Alloon ba choet* Klaag-eike. Gen. 35: 8. Jakob wierd beklaaghd 7. dagen. Gen. 50: 10. De kinderen Ifraëls beweenden Mofe in de vlakke velden Moabs 30. dagen. Deut. 34. 8. Samuel fterf: ende ganfch Ifraël vergaderde fich, en fy bedreven rouwe over hem, ende begroeven hem in fijn huis te Rama. 1. Sam. 25: 1. Over den Profeet van den leew verscheurd maakten men ene klage; Ach, mijn Broeder! 1. Kon. 13: 30. Enige godvrughtige mannen droegen Stefanus zamen ten grave, ende fy maakten ene grote Row-klaghte over hem. Hand. 8. 2. Wat meinen wy dat dit voor klaghten waren? בכות, בכה, geween; מספד, κοπετός, row-gebaar. Seker / geen ydel gehuil of stomme gebeerden van 7. of 30. dagen. Want die pasten den Heidenen of sotten beter dan Gods volk. Mar. 5: 38. 41.

Sed quemadmodum in Ecclefia fieri decet, in lugubribus actibus credendum eft commonefactiones fuiffe propofitas, de caufis mortis & miferiarum humanarum, & futurâ refurrectione. Hæc quidem & alia tum fuiffe meditata, & etiamnum meditanda effe non dubitamus. Maar gelijk 't in Gods Kerke behoort, magh men denken, dat in die weplegingen ook vermaningen zijn voorgefteld geweeft aangaande de oorfaken des doods en der menfchelike elendigheden, als ook van de toekomftige Opftandinge. Wy en twyfelen niet of fy hebben dies tijd defe en diergelijke faken daar by bepeinfd; en behoorde men fulx heden ook te doen. *Rivet. in Gen. Exerc.* 187.

§. 12. Dunkt nu iemant dat dit niet en voldoet? Wat sal die seggen wanneer hy leest II. dat over den dood van Saul en Jonatham 2. Sam. 1: 17-27. van Abner cap. 3: 31-34. van Jofija 2. Kron. 35: 25. uitgedrukte Lyk-gesangen gemaakt zijn: waarin wy weten dat noch vry breeder gegaan word als in Lyk-predicatien. De woorden 2. Sam. 32: 33. zijn aanmerkensweerdig. Als fy nu Abner te Hebron begroeven, fo hief de Koning fijne ftemme op en weende by Abners graf: ook weende al het volk. Hy seit daarna / hoe sy weenden Ende de Koning יקונן Jekoneen maakte ene klage over Abner, enf. En wat is de 90. Psalm anders / als gesongen zijnde een Lyk-gesang; of gesproken / ene Lyk-predicatie?

§. 13. Ik trede noch nader / om te bewysen

TEN DERDEN:

Dat Lyk-reden behoorlijk zijn.

De I. reden is / de Last der Dienaren des godlijken Woords. Ene stemme seit, roept; en hy seit, wat sal ik roepen? Alle vleesch is gras, en alle sijne goedertierenheid als ene bloeme des velds. Jesa. 40. 6. Laat ene eenige reden bedacht worden / waarom dat dese stemme niet gehoord magh worden over 't Lyk / die uit het Lyk haren oorsprong heeft. Wat meer is: 't is aanmerkelijk / dat hy niet alleen gebied te spreken van dese stoffe / maar met yver te roepen. vergel. Jesa. 58. 1.

§. 14. II. Voorts / 't is de plight der overleevenden / die gedurig bidden / Leer ons alſo onse daghen tellen, dat wy een wys herte bekomen. Psal. 90. 12. Want in 't klaag-huys is het einde aller menschen, en de leevendige set het in sijn herte. Pred. 7. 2. Wat kan nu dienstiger zijn om onse daghen te leeren tellen / en den leevendigen 't einde aller menschen in sijn herte te setten; als hem in 't klaag-huis / onder 't aanschouwen sijner oghen / met hertelijke vermaningen op te wekken?

§. 15. En III. Soder iet gedenkweerdigs in 't leeven des over-ledenen geweest is / of in sijn einde: voegtet niet best / datmen daar dan van spreke / alsmen met sijn laatste besig is? Hoe zijn de Helden gevallen? David klaagde dese klage over Saul en over Jonathan sijnen soon, als hy geseid hadde, datmen den kinderen Israëls den boghe soude leeren. 2. Sam. 1: 18. Ende over Abner: Is dan Abner gestorven als een dwaas sterft? cap. 3. 33. om te tonen d' ydelheid van 's weerelds hoogheid. Vergel. 2. Kon. 2: 12. Hand. 9: 39. So maaktmen sich der voorneemen ende vromen dood te nutte / alsmen by den dood gedenkt / hoe nut sy ons leevende geweest zijn. *Ereptum ex oculis quærimus invidi.*

Die ons is door den dood onttoghen,
Dien sien wy na met natte oghen.

§. 16. Ik segge

TEN VIERDEN:

Dat het enigsins nodig is, Lyk-reden te doen.

Om de hardigheid van 's menschen herte / dat anders van steen / maar ontrent den dood van vleesch is: *Objecta movent sensus.* Aansien doet gedenken. Wy sien hoe weinig dat gewoonlijke Predicatien van 't sterven op de Stervelingen werken. De reghtveerdige komt om, sonder dattet iemant ter herten neemt. Jesa. 57: 1. maar alsmen den dood voor ogen siet / so helptet noch wat. En wy konnen immers door bevindinge getuigen / dat dikwijls eene

slechte

slechte Lyk-rede meer gesticht heeft / als veele wel-gewroghte Predicatien.

EYNDELYK

§. 17. Een Papist of Mennist by onse Lyk-reden tegenwoordig / word so doende overtuigd, en geoordeeld: en also worden de verborgene dingen sijns herten openbaar, ende also vallende op sijn aangesighte sal hy God aanbidden; en verkondigen, dat God waarlijk onder ons is. 1. Kor. 14: 25. Ik beroep my op 't getuigenis van verscheidene ervarene Predikanten.

§. 18. So de geseide redenen niet genoegh zijn om dese Lyk-plighten te doen invoeren daar die ongebruikelijk zijn: sy sullen ten minsten dienen / om 't gebruik der selve / daar 't in swang is / niet te doen ophouden. Want / waarom d' oude palen te rugge geset, die onse Voor-ouders niet qualijk gemaakt hebben? Spreuk. 22: 28. Waarom sich te vermengen met de genen die na veranderinge staan? cap. 24. 21. *Omne novum periculosum etiamsi in bonum tendat; & nimia reformatio quandoque deformatio est. Qui illam intendit, incidit in Scyllam duw vult vitare Charybdim.* Al wat niew is dat is gevaarlijk; en te veel verbeteren is dikmaals verergeren. Die daar op uit is valt dikmaals van quaad tot erger. Wy hebben maght kerkelijke besluiten te maken; maar wel toe te sien dat dese onse maght niet eniger wyse een aanstoot werde den genen die swak zijn: 1. Kor. 8: 9. Want seker / 't is ons weinig eere den gemeenen man te hooren seggen / gelijk ons daghelijks voorkomt / dat de leuyheid der Predikanten oorsaak is van 't af-schaffen der Lyk-predicatien.

§. 19. Is 't ook niet ongerymd / door den selven so hard tegen te spreken / so veele bloeyende Gemeenten onder de Protestanten / daar die gebruikelijk zijn / gelykelijk in schuld te stellen! Daar ook Lyk-gesangen op de straat gehoord worden by 't uit-dragen der Doden.

§. 20. Maar het word tijd om den TEGENWERPINGEN te voldoen. De Kerkelijke Resolutien spaar ik op 't lest. TEN EERSTEN. Men seit dat het een overblijfsel uit het Pausdom is / en na gebeden voor de Dooden smaakt. ANTWOORD. I. Ten is uit het Pausdom niet; maar langh voor 't Pausdom gebooren. *Indicat Tertullianus, in libro de anima, mortuos etiam oratione a Presbyteris compeni consuevisse.* Tertullianus geeft in sijn boek van de ziel te kennen, dat de doden ook met enige Rede van den Priester [dat is Leeraar] plaghten ter aarde besteed te werden. *Magdeb. Cent.* 3. *cap.* 6. *Iidem Cent.* 4. *cap.* 6. *Orationes de vita eorum qui è vivis excesserant, antequam in sepulcrum funus deponeretur, haberi solitas, vel ex Nazianzeno clarum est.* Het blijkt uit Gregorius Nazianzenus, dat men over 't leven der genen die gestorven waren, enige reden plagh te doen, eer men 't lijk in 't graf bestelde. En wat verder. *Habuit & Gregorius super funere Meletii Antiocheni, quemadmodum Socrates ostendit lib.* 5. *cap.* 2. Desen volgende heeft ook Gregorius selve sulx gedaan, over 't lijk van Meletius; so als Socrates betoont. Onder de Oratien van Ambrosius vind gy dese. *I. De obitu Valentini Imperatoris. II. De Excessu Fratris. III. De morte Theodosii.* I. Van den dood des Keisers Valentijn

tyn. II. Van sijns broeders overlyden. III. Over 't afsterven van Theodosius. Maar de voorbiddingen voor de Dooden zijn eerst in de 5. of 6. eewe ontstaan.

§. 21. Al wat in 't Pausdom gebooren is / word daarom niet verworpen. 't Blijkt aan de Sondaaghsche Evangelien / diemen noch in voorname Gemeinten onderhoud: niet tegenstaande datse onder 't Pausdom gevonden zijn / uit bevel van Karel den Grooten / door Warnefried / anders Paulus Diaconus genoemd / by een gesteld / anno 807. Guthb. Chronol. p. 324. Videatur Amesius *Consc. lib.* 4. *cap.* 26. §. 8. Immers dus doende soudemen ook de gemeene besoekingen voor 't Avondmaal moeten nalaten / als enen nasmaak gevende van de paapsche Biechte: so ons de Mennisten verwijten.

§. 22. In de provincie van Stad en Landen / daarmen de Lijk-predicatien heeft afgeschaft / als smakende na 't bidden voor de Doden: doetmen echter versamelingen voor d'Armen in een bekken / dat op 't kerkhof geset word by 't begraven der Doden. Ruikt dat dan niet na Ziel-missen? Indienmen so naaw siet / salmen den eenvoudigen / die van 't Pausdom niet weten / het Pausdom leeren.

§. 23. Men sal mogen aanhouden / datmen dit gebruik behoort te laten / als in 't Pausdom misbruikt. ANTW. Dat misbruik schaad ons niet / die 't maar gebruiken. En soudemen al verwerpen / dat in 't Pausdom misbruikt is; waar souden onse Tempelen / waar souden de H. Sacramenten / waar souden de voornaamste deelen van den Godsdienst blijven?

§. 24. TEN TWEEDEN. Maar op 't misbruik word meest gesproken; als vleyingen / gewinsoekingen ende diergelijke. ANTWOORD. I. *Tollatur abusus; maneat usus.* Men weere 't misbruik / en beware 't gebruik. So dede Paulus ontrent het H. Avondmaal. 1. Kor. 11: 23. Men sal ook in andere Predicatien / die gewoonlijk geschieden / wel misbruiken vinden: maar wat dan? II. Die door vleyen gunst of voordeel soeken / en alsoo meer den menschen als Christus prediken / laat gestraft worden. Ons aangaande / wy en dragen niet, gelijk vele, Gods Woord te koop: maar als uit opreghtigheid, maar als uit Gode, in Gods tegenwoordigheid spreken wy 't in Christus. 2. Cor. 2: 17. III. Maar of 't geviele / dat aan iemant voor gedane diensten neffens den Kranken en Doden van de vrienden des overledenen iets geschonken wierde; geschied dat ook niet wel daar geene Lijk-reden gedaan worden? Maar wie sal daar uit besluiten / dat het besoeken der Kranken / anders een wesentlijk deel des Herder-amts / moest wesen geweerd?

§. 25. TEN DERDEN. Maar hoe maken wy 't met de Synodale Resolutien? gaan die dan geheel buiten reden? hebben so vele wijse Mannen gedwaald? Geensins. Eerst laat ons de Resolutien hooren.

Extract. Tit. XXXVIII. §. 2. Syn. Harl. 1590. §. 46. De Lijk-predicatien in de Dorpen sullen nagelaten worden / overmits sy

strijden tegen 't besluit der Nationale Synodale Acten des 48. art. Syn. Middelb. 1581. en Hag. 1586. §. 58. luidende so volgt. Daar de Lijk-predicatien niet en zijn / salmense niet aanstellen; en daarse zijn aangenomen / salmen neerstigheid doen / om deselve door de voegelijkste middelen af te doen.

Om van wat Resolutien andere Provincien zedert genomen hebben niet te spreken: in Friesland zijn laatst gevolgd / Syn. Leov. 1661. §. 56. Sylv. 1662. §. 65. Invoegen dat Nationale en Provinciale Synoden den Lijk-predicatien tegen zijn.

§. 26. IK ANTWOORDE. I. Dat kerkelijke Besluiten / in 't gemeen aangemerkt / over middelmatige saken / die of toegelaten worden wanneerse stichten / of afgekeurd / wanneerse ontstichten; geenen verderen insight of kraght hebben / als voor so veel dienstig. Ik segge bescheidelijk. 1. Ene middelmatige sake word of wel gebruikt / of misbruikt. 2. Daar die misbruikt word / kan een kerkelijk Besluit / tegen dat misbruik gemaakt / stichtelijk gehoorsaamd worden. 3. Daar die echter wel gebruikt word / ende met stichtinge / daar en heeft sulk een besluit nogh plaats noch grond. Reden waarom? *Quia ubi cessat ratio legis, cessat & ipsa Lex. Ratio Legis in his casibus est remotio scandali & ædificatio Ecclesiæ. E. ubi non datur scandalum, & ædificatur Ecclesia per ejus rei usum, cujus alibi taxatur abusus, atque ita cessat ratio scandali; cessat & ipsa lex de eo amoliendo.* Om dat al waar de reden van de wett op houd, daar houd de wett ook op. De reden der Wett in desen, is de wechneeminge der ergernis, en de stichtinge der Kerke. Dienvolgens so daar geen ergernis ontstaat, maar de Gemeinte gesticht word door ene sake die elders misbruikt zijnde ontsticht; en also de oorsaak der ontstichtinge ophoud: daar houd ook de wett op van deselve af te schaffen. Volgt dan / dat ene Gemeente in desen deele met geene misbruiken of ergernissen beheбt / dese Resolutien niet aangaan. Consentit Voetius Polit. Eccl. Part. 1. Tract. 11. cap. 10. Qu. 1. *An nulla Ecclesia absque crimine schismatis aliquam circa receptos Canones mutationem tentare possit? & An à sola Correspondentiâ & Synodo, s. OEcumenica sic dicta, s. Nationali, s. Provinciali hic præeunte, hoc expectandum?* Resp. Præmissis Distinct. Conclus. 11. *Observatio Canonum, qui circa substantialia regiminis ecclesiastici aliquid continent quod Scripturæ repugnet, aut quorum observatio majori Ecclesiæ damno sit quàm ædificationi; ab Ecclesia aut Ecclesiis particularibus, quæcunque ac simulac possint, omittenda est.* 1. Vr. Of 't aan geen Kerken vry staat, sonder schuld van scheuringe enige veranderinge ontrent gebruikelike Regelen aan te gaan? en of dat niet anders dan door medestemminge en na aanwijs van Synoden Nationaal of Provinciaal geschieden magh? Antw. Na voorgaande onderscheidingen / is sijn twede Sluitregel. D'Onderhoudinge der kerkelike wetten, welke ontrent het weesentlike in het Kerkbestier iets hebben, dat met de Schrifture strijd; of waar van d'onderhoudinge meer tot nadeel dan tot stichtin-

ge der Kerken ſtrekt: magh van de Kerk of beſondere Kerken, welke het ſouden mogen zijn, ſo haaſt als ſy konnen, nagelaten worden.

§. 27. II. Men bemerke den tijd ende de gelegentheid van de Reſolutien nationaal/ als ook dat van deſe Provincie 1590. Dat in die eerſte tijden der Reformatie/ als de meeſte Inwoonders noch Paapſch; de meeſte Leeraars uit het Pausdom over-gekomen of luiden van weinig ſtudie waren; (gelijk onder anderen te ſien is uit de voorreden der Acta Syn. Nat. Dord.) de misbruiken noch groter als 't gebruik; de ſinnen der Gelovigen/ ook ſelfs ſommiger Leeraren/ door de gewoonheid noch niet geoefend waren tot onderſcheidinge des goeds ende quaads: genoegſame redenen geweeſt zijn/ die de Synoden beweegd hebben/ om 't gebruik der Lijk-predicatien/ dat doe onder 't misbruik/ vry meer als nu/ bedolven lagh/ geheel af te doen. Wetten dan na tijds gelegentheid genomen/ moeten noodſakelik veranderen/ als de tijden veranderd zijn.

§. 28. III. Staat wel aan te merken: dat ſelfs in die Reſolutien deſe woorden van verſachtinge ſtaan/ datmen door voegelijke middelen het misbruik ſal weeren. Waar mede gantſch niet over een komt/ datmen door onvoegelike middelen/ tegen dank/ ende tot ergernis van beſondere Gemeenten/ niet ſoo ſeer het misbruik/ als het wettig ende ſtichtelijk gebruik der Lijk-predicatien wil uitroepen; ende alſo de conſcientien der Leeraars en Toehoorders/ die 't anders verſtaan/ onder menſchelike maght bedwingen: *cum Conſcientia ſit judicium hominis de ſemetipſo, prout ſubjicitur judicio Dei.* De Conſcientie is het oordeel des menſchen van hem ſelve, voor ſo veel als het aan Gods oordeel onderworpen is. *Ameſ. Conſc. l. 1. c. 1.*

§. 29. IV. Immers dat ſelfs deſe Nationale Synoden verſtaan hebben/ dat Lijk-predicatien niet altijd onſtichtelijk zijn/ blijkt uit den ſtijl van hunne Reſolutien; die vry ſcherper moeſt gaan/ indien ſy deſelve voor gantſch onlijdelijk gekeurd hadden.

§. 30. Wat aangaat de latere Beſluiten onſer beſondere Synoden. I. Die gedragen ſich blijkelijk tot de voorgaande. Dit tonen de woorden Syn. Leov. 1661. §. 56. Of niet een ieder Claſſis de gearreſteerde Reſolutien Synodi Tit. 38. §. 57. van 't prediken, van 't weeren en afſchaffen der Lyk-predicatien en Lyk-reden aan een ieder der Claſſicale Leden ſal ſtriktelijk beveelen te onderhouden? Men ſiet dan/ dat dit beſluit alleen op den grond van 't voorgaande ruſt: ſo dat dan valt/ ſo leit dit ook.

§. 31. II. Het blijkt ook uit een Gravamen Claſſis Franequeranæ zedert ingediend Syn. Ven. 1662. §. 57. dat de Kerken van Frieſland in deſe vernieuwde Reſolutie niet zijn te vreden geweeſt; als door bevindinge geleerd hebbende/ dat ſich d'eenvoudige Gemeente niet weinig geergerd heeft aan 't nalaten van ſulk een gebruik/ dat ſy ſo ſtichtelijk bevinden.

§. 32. III. Maar ſoudemen ook al vernieuwen/ wat eertijds nopende de regeeringe der Kerken beſloten is/ men ſoude werk vinden. Het Jus Patronatus, het committeeren van Politiquen in de Kerkelijke vergaderingen/ vond het Synodus Nationaal dragelijk voor dien tijd: en niettemin word het he-

den beide / niet sonder reden / tegen gesprohen. Datmen dan Synodale Besluiten in sulk een geval tot Persische wetten wil maken; is soo veel als die meer kraghts toe te schrijven / dan die van 't Synodus der Apostelen. Hand. 15.

§. 33. Datmen sich in desen met de naburige Kerken wil gelijk maken / en heeft niet gronds genoegh: I. Om dat hier zedert het jaar 1590. tot 1661. in 7 · jaren geen gewagh van dese saak gemaakt is: maar in de naburige Kerken vieler meer om te doen. II. Dat hier dikwils wel kan geleden worden / 't gene elders niet en deugt: & contra. III. Datter genoegh Zeden en gewoonten zijn / die in alle Kerken plaats hebben / ende verscheidene gewightiger saken / als dese; waarin onse Friesen sich niet geern met anderen souden vergelijken: seggende doorgaans in sulken gevall / onse Synodus blijft by de oude gewoonte.

§ 34. En billik word dit in bedenkinge gebraght. I. Of 't genoegh zy / om te grondvesten een kerkelik Besluit / over middelmatige saken; te seggen / dat daar af al oude Resolutien zijn / die men nooit soude mogen vergeeten: en of ene sodanige Resolutie niet van ouderdom soude konnen sterven? *Et annon quælibet suo loco & tempori conveniant*? Als mede, of alle ding niet sijnen tijd en plaatse heeft.

§. 35. II. Of 't ook nodig / of dienstig zy / verstorvene Wetten weer levendig te maken / alsser geen voedsel meer is om hen in 't leven t onderhouden: dat is / geen misbruik dat door Wetten verbeterd dient. Dan of niet beter zy / in 't graf van vergetelheid te laten rusten / 't gene levende geenen nut kan doen. *Ubi non est transgressio, ibi non est lex. Ex malis moribus nascuntur bonæ leges, iisdemque aluntur; non contra.* Daar geen overtreedinge is daar behoeft geen wett. Uit quade zeden komen goede wetten, en worden door de selve gevoed; en anders niet.

§. 36. III. Welk van beiden meest moet gelden by enen Herder van Gods Gemeinte? 't outsigh van kerkelijke Besluiten in tijden genomen; of de stichtinge van sijne Kerke hem voor altijd aanbevolen? Dat is / om nader te seggen / of hy sich tegen sijn gemoed / in weerwil sijner Kudde / onder iemants maght sal laten brengen?

§. 37. Staat derhalven te besluiten: dat iemant doende ene middelmatige sake / met stichtinge / sonder 't minste gevaar van ergernis; hoewel 't gene hy so doet / elders of ook in voortijden / ter oorsake van ergernis / by kerkelijke willekeuren ondienstig verklaard is; in sulken gevall niet en misdoet: maar wel / so hy / tot ergernis der eenvoudigen / om sulke synodale Besluiten te gehoorsamen / ene middelmatige gewoonte / tot stichtinge gebruikt / komt te onderlaten: 't welk besonderlijk in 't stuk van de LYK-REDEN plaats heeft.

πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γενέσθω.

Laat alles tot stichtinge geschieden.

Tegen 't Misbruik.

§. 38. OP dat niemant gelove / dat wy / schryvende van de Lyk-predikatien / daar mede het misbruik willen verdedigen; so laat dit vast staan: dat gelijk in alle dingen / in alle deelen van den Gods-dienst / in alle burgerlijke gewoonten / pleegt te gebeuren; also ook dese plight ontrent de Dooden veelsins misbruikt word. Onderscheids halven zy gemerkt / dat dit misbruik of in de uiterlijke omstandigheden / of in de verhandeling der Predikatie of Rede bespeurd werd.

§. 39. I. In d'Omstandigheden word gesondigd / I. alsmen de Lyk-predikatien op Sondagen in plaats van den gewoonlijken Gods-dienst doet. Want dan word. 1. het gene gemeen en openbaar is / in enen besonderen dienst verandert. 2. Veelen die anders reght tot den gewoonlijken Gods-dienst hebben / de wegh gesloten / om den genooden ter uitvaart plaats te geven.

§. 40. II. Alsmen die hoort met ongedekten hoofde / als of 't een Gebed ware; daar anders de toehoorders doen in ene gewoone ende opentlijke Kerk-predikatie.

§. 41. II. In de Predikatien selve word misdaan. I. Door te groten lof des overleedenen: zy dat die wel heeft geleefd; want dat is den menschen prediken ende niet Gode; het zy qualijk; want dat is strijdig 1. tegen de waarheid / en opreghtigheid eens Predikants; die geen voorstander vande bosen moet zijn. 2. tegen de stichtinge der toehoorders: want die sullen / dus doende / de Rede des Predikers billijk in kleinachtinge trekken. 3. tegen de kraght der Godsaligheid: want de menschen hoorende de godloosten selfs noch na hunnen dood so prysen; sullen denken / datter weinig werk aan vast is / om enen naam van deugdelijk geleefd te hebben / te verkrygen.

§. 42. So men dit verschoont met voorwendinge van den eisch der liefde / die geen quaad en denkt; of der eerbaarheid / die van de dooden niet dan alle goed geseid wil hebben: so is d'antwoord / dat de liefde nooit tegen de waarheid spreekt: sy gaat wel de gebreken des naasten voorby; maar sy roept wee over de gene die het quade goed heten. Jesai. 5. 20.

§. 43. Oorsaak hier af is (1.) dat de godloose gereghtveerdigd word om een geschenk. Jsai. 5:23. (2.) dat van Gods volk gemaakt word ene koopmanschap. 2. Petr. 2: 3. Welk gebrek by de Duitschen insonderheid heerscht; niet alleen buiten / maar ook binnen de Gereformeerde Kerk: ende veroorsaakt word of uit het karig onderhoud der Dienaren / die van dit of diergelijke bygevallen meest leeven moeten; of daar 't onderhoud eerlijk genoegh is / door de onversadelijke gierigheid der Predikanten.

§. 44. II. 't Is ook misprijselijk / alsmen door verkeerden yver of ingenomenen wrok / quansuys om den waan van vleijinge te ontgaan; (doch eigentlijk reghts gangs te dwersdryven) het goed leven des overledenen hekelt / of sijne bose daaden ten toon stelt.

§. 45. Middelen tot verbeteringe, daar 't een of 't ander misbruik is. I. Laat de Leeraars bedenken wat hen betaamt / na den eisch der vermaningen / die Gods Woord geeft. (1.) datse niet den menschen maar Gode prediken. Gal.

1: 10.

r: 10. (2.) dat sy 't ook prediken in Christus: niet gelijk sommige, als te koop; maar uit opreghtigheid. 2. Kor. 2: 17. vergel. 1. Thess. 2: 4/5/6. 1. Petr. 5: 2.

§. 46. II. Laat kerkelijke straffe gaan / selfs op 't alderscherpste / na eisch van saken / over de gene die dus of so doen als geseid is. Want de geesten der Profeten zijn den Profeten onderworpen. 1. Kor. 14: 23.

§. 47. III. Laat behoorlijke sorge gedragen worden voor 't onderhoud der Predikanten / om van hen wegh te nemen die bedexelen van schande; en gewaakt tegen der selver gierigheid / door kerklijke en burgerlijke wetten / ernstig in kraght gesteld.

§. 48. Op dese wijse kan 't gebruik van 't misbruik geschuimd worden: maar als dit d' overhand gekregen heeft; ('t welk hier so niet en is) dan dient beter 't gansche werk achter gelaten.

AANHANGSEL

Van alle de *Resolutien* der Friesche *Synoden*, nopende het stuk van prediken:

I. Van Lyk-predikatien en Lyk-reden.

I. Synodi Leovard. 1661. *sess.* 8. §. 9.

AD Gravamen 1. Classis Doccumanæ. Nadien besloten is Tit. 22. van de Classicale vergaderingen §. 19. dat een ieder Classis alle goede Resolutien en Constitutiones Synodales onderhouden sal / ende arbeiden dat sy effect sorteeren; so is de vrage / of niet een ieder Classis de gearresteerde Resolutiones Synodi Tit. 38. van 't prediken, §. 7. van 't weeren en afschaffen der Lyk-predicatien en Lyk-reden / aan een ieder van hare Classicale Leden sal strictelijk beveelen t'onderhouden / by pœne van Censure? Resp. Dat noch Lyk-predicatien noch Lyk-redenen toegelaten werden; maar sullen nagelaten worden en blyven.

II. Syn. Venanæ 1662. *sess.* 8. §. 6.

Gravamen VII. Classis Franequeranæ. Of niet nodig zy / dat de Resolutie genomen tegens de Lyk-reden / in de laatst gehoudene Synode tot Leewarden / behoorde in dier maten gelimiteerd te worden: dattet aan ieder Dienaar des H. Euang. geoorlofd zy / in sijne plaats van bedieninge / daar hy sulx stichtelijk vind / inde huisen / voor of na de Uit-vaart / ene Rede te doen: als menighmaal gelegentheid geevende tot winninge van veele sielen? *Resp.* 't Synodus blyft dien aangaande by de vorige Resolutie *Synodi Leovardiensis.*

III. Franeq. 1665. *sess.* 6. §. 1.

Gravamen I. Classis Snecan. Wat Censure hy verdient / die gesondigd heeft tegen de Resolutie Synodaal aangaande de Lyk-predicatien en Lyk-reden; daar van geene schuld willende bekennen? Resp. Synodus. *Est res judicata*, ['t Daar over is uitsprake gedaan.] *in Synodo Venana* 1662. *sess* 8. §. 14.
NB. Dese Resolutie Syn. Ven. is de tiende van dic hier na volgen.

II. Van't prediken en Catechizeeren op Sondaghen.

I. Syn. Leov. 1640. *sess.* 3. §. 5.

Op het derde Gravamen Classis Bolsward. Word op 't hoogste nodig geoordeeld / dat een Dienaar selfs in den tijd des Oogsts alle devoiren sijns dienstes aanwende / ende selfs in/ tegenwoordigheid van twee of drie toe-hoorders predikatie doen sal; op dat door yver van den Dienaar de traagheid sijner Gemeinte verbeterd / ende tot meerderen yver aangesteken werde.

II. Bolsw. 1643. *sess.* 6. §. 7.

Op het eerste Gravamen Classis Franeq. van 't ontheiligen der Sondaghen en heilige daghen ——— om sulke ontheiliging te beter te remedieeren, is goed gevonden en besloten / dat de Pastoren ten platten Lande ook Sondaghs na den middagh sullen prediken / daar 't geschieden kan: waar van 't oordeel by de Classen sal staan.

III. Franeq. 1644. *sess.* 4. §. 5.

Verstaat ook d' E. vergadering / op 't III. Gravamen Class. Leovard. dat niemant de na middaghs Predicatien op Sondaghen sal moghen versuimen op pœne van Censure; ten zy hy door swakheid of hoghen ouderdom verhinderd werde. In welke heilige exercitien, in gevalle de Dienaren verstoord worden door kaatsen en andere insolentien op het Kerk-hof / sullense hunne respective Officieren versoeken / daar in ernstelijk te voorsien.
Ibidem §. 13. Overslaande het II. Gravamen Classis Snecanæ, zijnde alvorens §. 16. vast geset / dat geene Predikanten / ook die gecombineerde plaatsen bedienen / de namiddaghs predikatien op den dagh des Heeren sullen moghen nalaten.

IV. Harling. 1645. *sess.* 3. §. 1. (13.

Het E. Synodus heeft geconsenteerd den 39. art. Synodi præcedentis, sprekende vande Sondaghs namiddaghs Predikatien / ook inde gecombineerde plaatsen; ende alsnoch geresolveerd / dat tot effect van dien een ieder Classis sorg sal dragen / dat de voorsz. Acten werden nagekomen / daar het moghelijk is / en bequamelijk kan geschieden.

V. Docc. 1646. *seſſ.* 2. §. 5. (8.

Het 9. 10. 11. 12. art. passeerende / behoud den inhoud van den 13. nopende de namiddaghs Predikatien / tot een Gravamen hier na t' examineeren.

Ibidem seſſ. 7. §. 6. (42.

Ten III. Of niet de Classes in 't particulier sullen sorge dragen / dat geene Dienaars vande Predicatie in den onleegen tijd ses of meer weken sullen op houden? Antwoord: de Classes sullen sulx ernstelijk verbieden / d' onwillige daar over aanspreken / ende na vereisch der saken straffen.

VI. Leov. 1654. *seſſ.* 2. §. 8. (13.

Ad secundum Grav. Claſſ. Leov. Of het niet nodig is / van haar E. M. te versoeken vernieuwinge der Plakkaten tegen d' ontheiliging des Sondaghs? segt d' E. Synodus, dat elk Predikant onser Kerken gehouden is / niet enen H. yver / so in 't predikien voor ende na den middagh / daar het zijn kan; als mede door bestraffingen ende ernstige vermaningen onder 't prediken en anders / het ontheiligen van den dagh des Heeren exemplaarlijk te weeren.

VII. Bolſw. 1657 *seſſ.* 9. §. 4. (73.

Word ook inter particularia raadsaam gevonden / ieder Classi t' erinneren / de Synodale Resolutien aangaande het Catechizeeren der jonge jeugd; ten einde per præsidem Classis ieder Predikant sijns plighte vermaand werde.

VIII. Fran. 1658. *seſſ.* 4. §. 2.

In 't leesen vande Acten præc. Syn. gekomen zijnde tot het 73. art. spreekende van de Catechisatie der jonge jeugd in dese Provincie: Het E. Synodus oordeelt dit stuk van grote consideratie: en volgens dien / dattet door de respective gecommitteerde aan ieder Classis sal werden gebraght / om hier op in de vreese des Heeren te letten.

IX. Leov. 1661. *seſſ.* 8. §. 1. (48.

Gravamen X. Claſſ. Franeq. Word in ernstige bedenkinge gegeven de noodwendigheid van de Catechizatien en namiddaghs predicatien / meest ten platten Lande; so dikwijls na den eisch van Gods Woord / by de Resolutien Synodi Nationalis Dordracenæ en andere Synoden deser Provincie gearresteerd. En overmits door moeijelijke Combinatien, klein getal of traagheid der toehoorderen / en so voorts / dit lofselijk gebruik doorgaans word nagelaten: so zy dit middel van redres de Eerw. Synode en den Classen respective voorgeslagen.

I. Dat alle Predikanten / vry van Combinatien tot het prediken en Catechizeeren op alle Sondaghs na-middagen mogen gehouden worden; ten minsten tot een van beiden: schoon dat in een van beiden maar weinige tegenwoordig zijn.

II. Dat / daar drie / of meer / of twee ver van malkander gelegene Dorpen door eenen Predikant bediend worden / op 't eene voor / op 't ander namiddagh de Predicatie geschiede; d' eerste wat vroeger / d' andere wat later: of beide Predicatien in 't selfde Dorp; so dat elk sijne beurte behoude.

III. Dat /

III. Dat / daar eene Gemeente so veel niet kan uitmaken / twee of meer benabuurde Predikanten zamen spannen / om hunne zamentlijke Kerken / elk syne beurt / gelijkelijk te bedienen: gelijk sulx ook by sommigen alreeds met stichtinge is gepractiseerd.

IV. Dat / daar dit gebruik / om de voorverhaalde of andere ongelegentheden / niet terstond kan in vollen train gebraght worden; de Dienaren ter plaatse / allenx / door kleine beginsselen tot grotere traghten te vorderen.

V. Dat geen Candidati tot het S. Ministerium werden toegelaten / dan na ene heilige beloste / om de gemelde ordre / ten minsten een jaar in dienst geweest zijnde / te observeeren.

Resp. Dat de Catechisatie behoort te geschieden / daar 't enigsins mogelijk is; staande alles onder 't wijs oordeel sijns Classis: Et fiat executio, so in achtermiddaghs te prediken als catechiseeren / sonder enigsins meer te dilayeeren.

X. Ven. 1662. *sess.* 8. §. 14. (65.

Gravamen II. Class. Docc. Of het niet dienstig zy / ten einde alle Synodale Resolutien / so voorgaande / als ook die laatst in Synodo de novo gearresteerde (als van na-middaghs op Sondagen den Catechismus te prediken ofte te Catechiseeren / daar 't iet doenlijk is; item, geene Lijk-predikatien of Reden te doen) te beter en eendraghtiger onderhouden werden: dat in Synodo per præsidem aan de Gecommitteerden Classium ondersoek werde gedaan / hoe deselve elk in hun Classis al werden gepractiseerd en in effect gesteld: en wat Censure ende straffe men sal opleggen dien die de selfde niet nakomen / of in breken / 't zy met opset of anders: ten einde dat alle Resolutien onder ons genomen / ende die ook in onse eigene betraghtinge staan / eenparig / welk nodig is / onderhouden werden; op datmen van ons ook niet en segge / dat wy onse eigene Resolutien niet onderhouden / of qualijk onderhouden.

Resp. Synodus. *Quæstio est bimembris.* [De vraag is tweeledig.] *Fiat* het I. Lid als ene gearresteerde saak. Het II. Lid: dat die nalatig in desen zijn / (welverstaande daar 't geschieden kan) van alle Classicale en Synodale Amten sullen versteeken zijn.

NB. Dese Straffe (somen wel op de woorden lett) past alleen op de nalatigen in 't prediken: sonder dat iets tegens de Lyk-predikatien gesteld word.

XI. Snec. 1663. *sess.* 4. . 11. (30.

Op het 65. artic. spreekende van Catechismus prediken / verstaat het E. Synodus / dat elk Dienaar sijn gemoed behoort te quyten; om / daar het doenlijk is / neerstiglijk hier toe te waken.

Merkt. Dat dit Synodus hervattende den voorschreeven art. *Syn. Ven.*, het stuk van de Lyk-predikatien, daar in mede begrepen, stilswygens voorby gaat.

BERIGHT

BERIGHT
Aangaande de
FILOSOFIE
Van
DES CARTES.

WAt my tot dit Geschrift, dat hier nu volgt, gelegentheid gegeven heeft, sal ik den Leser wel doen sien, uit dit *Gravamen*, dat van 't Leewarder Classis, tegens den tijd der Synode, na gebruik wierd aan d'anderen voorgedragen; ende my, doe Predikant tot Franeker, om aan het onse te behandigen ook toegesonden.

Classis Leovardianæ Gravamen V.

Het woord Gods zijnde van een onfeilbaare waarheid, ende het verstand der menschen van natuiren seer verdorven, soo is het buiten twijffel, dat de *Philosophie* door het vernuft der menschen by het duistere natuurlicht uitgevonden, noit mach aanlopen tegen of heerschen over de gesonde *Theologie*, die uit Gods woord genomen is. Daarom de Kerke, hoe grooten voordeel datse ook sien moght in de *Philosophie*, altijd moet toesien, dat deselve noch opentlijk tegen de Godlijke waarheden aanga, noch stilswijgens gronden legge, daar door het verstand tot de *Theologie* min bekwaam gemaakt, of de ontsaggelijkheid der Schrift vermindert, of de verborgentheden des geloofs om verre gestooten werden, en de meeninge des Geestes of sin der Schrift, gedwongen na het welgevallen van eenige geprætendeerde *Philosophie*, daarom ook so veele, so polityke als kerkelike vergaderingen eenige jaren herwaarts in desen hebben gewaakt, insonderheid ter occasie van de schadelijke niewigheden van enen *Des Cartes*. En aangesien bespeurt word, dat meer en meer nadeel uit desen voortkomt, en sich ook wel in dese Provintie iets mocht beginnen op te doen: soo word de E. *Synodus* indachtig gemaakt, dat al in den jare 1656. de Synode van Zuid-Holland hier over zijnde gedelibereert, onder andere ook is goedgevonden, dat de Broeders Corresp. dienvolgens ook de *Synodus* van Friesland souden worden versocht, dat ieder in den haaren mede te bevorderen; 't welke ook by deselve is aangenomen, en dienvolgens in bedenkinge gegeven, of tot weeringe van 't geseide en diergelijke quaad.

1. Niet en behoorde op allerleye wijse gewaakt te worden, en indien ja.

2. Ofniet nodigh was eenige Politike middelen te verſoeken, en eenige Kerkelijke terſtond in 't werk te ſtellen na het exempel van andere Kerken? indien ja, ſoo ſtaat de E. *Claſſis* van Leewarden voor met alle ernſt en volkomene eenparigheid.

I. Aangaande de Politike middelen, dat, behalven 't geene de Hooge Wijsheid der regeeringe verder ſoude goeddduncken, door *Deputatos Synodi* by haar Ed: Mog: de Staten des Lands verſocht werde dit navolgende *Reglement.*

1. Dat geenig *Profeſſor*, *Doctor of Magiſter*, wie hy ſoude mogen zijn, het zy in de Academie, het zy daar buiten in het geheel of ten deele, met woord of pen ſoude mogen voorſtellen of leeren de *Philoſophie* van *Des Cartes*, ten zy het mochte zijn datſe gerept wierde om te wederleggen.

2. Dat de *Philoſophi* geen dingen, hoe klaar ſy mochten ſchijnen, ſouden mogen op eenigerhande wijſe ſtellen, leeren &c. daar de Schriftuire tegen ſpreekt, ſullende in Cas van verſchil over dit poinct van de *Deputaten Synodi*, met advys van de *Facultas Theologica* worden gevonniſt.

3. Dat de *Philoſophi* ook ſich niet ſouden mogen onderwinden enige Schriftuir-plaats volgens hare *controverſe Hypotheſes* uit te leggen, of trachten met deſelve over een te brengen.

4. Dat ook alle *Profeſſores* mochten gehouden zijn het voorige by handtaſtinge of op eede te belooven, op pœne van ſuſpenſie van haar ampt, &c.

5. Datſe in hare admiſſie mede ſouden moeten verklaringe doen op die poincten de *Candidaten* voor te ſtellen.

II. Betreffende de Kerkelijke.

1. Dat in het *Examen* van de *Candidaten* by de *Reſp. Claſſen* hier op neerſtigh wierde gelet.

2. Dat alle *Candidaten*, ook *Predikanten* uit andere *Synoden*, onder die van Frieſland werdende beroepen, of door onderteekeninge, of met monde ſich ſouden moeten verklaren op de volgende Vragen.

1. Wat aangaat de natuurlike, aangeboorene en ingeſchreevene kenniſſe Gods in den menſche, of iets anders van naturen in den menſche zy, als het gene ten allen tijden de rechtſinnige Godsgeleerden al voor onſe eeuwe geſtelt hebben, in gevolge van de plaatſen Rom. 1:32. en 2:14, 15. *Reſp.* Neen.

2. Of

2. Of God de Heere mag geseid worden *positivè à se*, dat is *stellenderwijse van sich selven* te zijn, soodanig dat God de Heere eenigsins sich selven soude doen, dat een werkende oorsaak doet ontrent zijn gewrocht, *quod causa efficiens circa suum effectum*? *Resp.* Neen.

3. Of de Oneindigheid zy een eigenschap en een onmede-deelbare eigenschap Godts, en of alle Schepsels hebben sekere *terminos* en palen van volmaaktheid, zijnde ook de wereld eindig en bepaalt in hare uitstrekkinge? *Resp.* Jaa.

4. Of oit op enigerlei wijse getwijffelt magh worden aan de *existentie* van alle dingen, ook of 'er een Godt zy? Jaa of dese twijffelinge zy voor alles van nooden, en geleert en gesocht moet worden, om dan tot seekerheid te geraken, en of diergelijke expressien verdraaghlijk zijn? *Resp.* Neen.

5. Of God Almaghtig zijnde, niet wel noch een, ja meer werelden soude hebben konnen scheppen, of dese noch grooter maken? *Resp.* Jaa.

6. Of desen regel waaraghtig zy, al wat een natuurlik mensche klaar en bescheidentlik vat en begrijpt is waarachtig? *Resp.* Neen.

7. Of al het dwalen alleen zy een *defectus actionis*, *non naturæ nostræ*, *een gebrek in de daad*, *en niet in onse natuur*, genomen in haar onwedergeboorene staat? *Resp.* Neen.

1. Of een mensche sich wachten kan, dat hy nimmer dwale? *Resp.* Neen, al was 't schoon in 't natuurlike alleen.

9. Of God geseght kan worden *een oorsaak van dwalinge te* konnen zijn; *Causa erroris* of *aliquem posse fallere*? [dat hy niemant kan bedriegen.] *Resp.* Neen.

10. Of het weesen van een Geest bestaat *in Cogitatione*, in denkinge? *Resp.* Neen.

11. Of de wereld soo zy uit niet geschapen, dat ook de stoffe uit niet zy, en voor den eersten dagh der Scheppinge niets behalven God selfs: ook geenige *materia præexistens* [voor af bestaande stoffe] zy geweest, konnende God ook altijd nieuwe stoffe uit niet scheppen? *Resp.* Jaa.

12. Of de Beesten niet meer hebben als stoffe, en sekere geschiktheid van die stoffe en andere *accidentia*, [toevallen] zijnde sonder eigentlijk geseide uiterlijke sinnen, leven, gevoelen, en inwendig eigen beginsel van leeven en beweegingen? *Resp.* Neen.

Om dit *Gravamen* den anderen *Classen* des te beter op 't herte te drukken, voegdemen daar by den volgenden Brief.

Eerwaarde, Godzalige, Hooghgeleerde, Wijse, Voorsienige Heeren, Vaders en Broeders in Christo.

DE E. *Classis* van Leewarden met groote droefheid, doch sekerlijk bericht zijnde, van veele wonderlike niewigheden, die in sommige plaatsen van ons Nederland sich op doen, daar door de rechtsinnigheid der Leere en vreede der Kerken niet weinig gedreigt worden, heeft dese sake ter herten genomen, als in des selfs *Gravaminibus* te sien is. Maar overmits seer aanmerkelijke Resolutien voor desen, soo van Politie als Kerke hier over genomen zijn, heeft deselve ons ondergeschrevene belast den E.E. Classen van Friesland, het gene haar was gebleken mede te deelen: latende het overige aan de goede directie, en wijse en heilsame advisen der Broederen; met hope en hertelike wensch, dat in desen door een eenparige resolutie voor de Kerken deser Provintie mochte werden gesorght. In het gemeen dan, soo is tegen die Philosophische Licentie en periculeuse niewigheid, ernstigh geresolveert in de Academie van Herborn *Anno* 1642. zijnde doe derwaarts gesonden de Advisen van verscheidene Nederlandsche Academien: seggende in het hare die van Harderwijk, dat die Philosophie is een Pest in de Theologie; die van Uitrecht, dat-se heeft voor de Theologie schadelijke *Principia* en ongerijmde opinien. Die van Leiden schreven, dat de Heeren *Curatores* en de Burgermeesters der Stad, volgens hare voorsichtigheid geoordeeld hadden, *dat tot bewaringe van de publijke Vreede .... van de Philosophie van* Des Cartes, *noch in Disputatien, noch Lessen geen gewag gemaakt soude worden.* Daar op ook de Cartesiaensche Philosophie uit de Schoole van Herborn is gebannen, en den Indringer van deselve heeft moeten verhuisen. De E. *Synodus* van Zuid-Holland heeft eenige malen seer ernstig sich hier mede bekommert: onder anderen ook de Correspondenten het selve gerecommandeert, als te sien is *Syn. Suid-Holland. Anno* 1656. *&c.* Soo mede *Synodus Geldrica*, slaande onder anderen voor, *per Deputatos Synodi* aan te houden by de Ed. Heeren Curatores &c. die ook hebben geresolveert als volght. *De Ed. Heeren Curatores*

tores van de Academie des Vorstendoms Gelre &c. hebben goed gevonden en geresolveert tot voorkoominge van alle periculeuse Niewigheeden, en andere Onheylen, dat dese navolgende Articulen by alle op niews aan te neemene Professoren onderteykent ende naargekomen sullen worden. I. Dat geen Professor, Ordinaris of Extraordinaris, directè *of* indirectè, *het zy in Academia ofte* privatis Collegiis, Cartesii, *of diergelijker adhærenten en Sectarisen Leerstukken sal leeren of voorstellen, het en ware dan om te wederleggen.* II. *Dat hy dienvolgende noch* Theses, *noch* Corollaria, *noch* Quæstiones, *of* Problemata ad disputandum, *sal voorstellen; op pœne, dat hy, ter contrarie doende, van sijne Professie sal worden gedepossideert.* Van de Resolutien der *Curatores Leidenses* zijn ons verscheidene instantien aangewesen, te langh om hier te verhalen. So heeft ook de *Synodus Generalis* van de Kerken van Gulik, Cleef, Bergh &c. het selfde gesoght, als te sien is uit des selfs Acten. Maar insonderheid de Staten van Holland ter occasie van seker *Gravamen*, hier over met grote ernst gemoveert *à Classe Hagiensi*, waar van ons een *Copia* is vertoont. De middelen betreffende, die *à Classe Leovard.* zijn voorgeslagen, zijn tweederley. De Kerkelijke belangende, heeft de E. *Classis* geoordeelt, die de alderbequaamste te zijn: versoekt ook, dat andere *Classen* haar gedaghten over deselve gelieven te laten gaan, om se te vermeerderen of te verminderen, soo als haar wys overlegh sal bevinden te behooren: immers de Kerke moet gevoelig zijn van de smerte diese lyd, door die Philosophie en desselfs vrughten. Wat noch onlanghs een Voorstander van deselve godloosliјk hebbe uytgebraakt, is genoegh bekent uyt dat grouwelijke Boek, *Philosophia Scripturæ interpres infallibilis.* Men heeft tot Leyden durven leeren, *creationem ex nihilo esse delirium Catecheseos Heidelbergensis, Benè philosophaturo existentiam Dei in dubium vocandam*, en wat dier grouwelen meer zijn. Soo gedaght word aan de voorige *factie* en oproer der Remonstranten: men sal bevinden, dat het, aan de kant van de *Theologie* mislukt zijnde, nu door de *Philosophie* gesoght word te verrighten, daar op de Remonstrantsche Factie was aangeleyd: te weten om de Libertinisterye en allerley Ketteryen den toom te geven, en den dienst en ordre en leere der Gereformeerde Kerke en Leeraren met voeten te treeden. Weshalven het tijd is, hier in Friesland bedacht te zijn, om, gelijk doe tot een exempel voor anderen geschied is, alsoo ook nu dese Provintie suyver te behouden, en door heylsame Resolutien deser Kerken,

ken, anderen voor te gaan, en op te wecken en toe te sien wat met desen surdeessem te doen zy: daarom de Kerkelijke middelen aan de Kerke staande, al terstond van nu af stand konden grypen. Wat de Politycque middelen belanght, het staat van de Regenten deser Provintie te vertrouwen, dat deselve het ootmoedig versoek der Kerken in desen, met een heyligen yver sullen secundeeren: te meer ('t welk seer te noteeren is) dewyle diergelijke middelen niet alleen seer redelijk en bequaam, maar ook niet nieuw noch *à Classe Leovardiana* alleen bedaght zijn. Want het *eerste*, *tweede* en *derde* is geheel uyt de genoemde en by ons ondergeschreevene, door ordre des E. *Classis* nader gelesene Resolutie der Staten van Holland genomen; alleen die nodige *Cautele* by het tweede *à Classe* zijnde daar by gevoeght, om dat altijd soude konnen gedisputeert worden of iets met de Heylige Schrift gestreed of niet. Wat het *vierde* belanght, dat word in deselve ook gevonden: doch soo, dat ook den Eed vereischt word. De Academie van Harderwyk heeft 'er dit by, *dat soodanigen Professor sal worden gedepossideert*. Het *vijfde* is *à Classe Leovardiana* tot meerder seekerheid daar by gedaan.

Dit is het, Eerwaardige, Godzalige, &c. Heeren, Vaders en Broederen, daar van wy gelast waren Uw Eerw. kortelijk te berighten, gelijk ook aan allen anderen Classen geschied is; op dat (welk vastelijk vertrouwt word) alle de Kerken van Friesland in desen overeen stemmende, en sulks met een heylighen yver arbeidende, deselve allen anderen Gereformeerden Kerken, tot weeringe van dit inkankerende quaad, voorlichten; ende de spoore geven mochten, waar over wy den genadigen zeegen van God Almachtigh met vyerige gebeeden versoekende, Uw Eerw. en Uw Eerw. heylige besigheeden sijne heylige voorsorge aanbeveelen. *Actum* volgens Resolutie genomen in onse Classicale Kamer den 6. Aprilis 1668.

V Eerw. Dienstvaardige, en Toegenegene Medebroederen,

Ende

Nomine Classis Leovardiana hier toe Gelastighde

N. N. N.

Dese

Dese dingen leesende, wierd ik gaande gemaakt om iets te schryven. Want ik sagh dat d'Eerw. *Classis* van Leewarden self geen oorspronkelike kennis hadde van de dingen, die op haren naam aan d'andere *Classen* wierden voorgesteld: maar alleen om sulx te doen (gelijk in saken van die nature pleeg te geschieden) sich gegrond hadden op 't aangeven van drie of vier leden hunner Vergaderinge, die sich daar toe lieten belasten; en van wien d'andere Broederen voor dien tijd hadden te geloven, datse hen trouwelik hadden bericht, uit stukken die 't elk niet gegeven was, noch gelegen om na te sien. Voorts wist ik wel, dat in Friesland weinig Predikanten souden te vinden zijn, die de schriften van *Des Cartes* selve gelesen hadden: en so vreesd ik datse iets bestaan of resolveeren, moghten, dat niet veel tot hunder eere, noch tot ruste van de Kerken strekte; en daar in sy namaals moghelik hun eigen misverstand bespeuren souden; gelijk met die van Gelderland op 't selfde voorval noch so onlangs met den heer Wittichius gebeurd was, als hier achter is te sien. Sorgende derhalven voor de leere en de ruste van de Kerk, bestond ik dit geringe schrift daar af te maken, waaraf maar weinig exemplaren zijn gedrukt geweest; en aan de Synodus dies tijds tot Leewarden vergaderd op te draghen.

Aan de Hoog-eerwaarde Synodus van Friesland, des jaars 1668. vergaderd tot Leewarden.

Eerweerde Vaders, en seer Geliefde Broeders.

OVermits 'er verscheidelik geoordeeld word over de Filosofie van René des Cartes, gelijk 't gemeenlijk pleeg te gebeuren alsser wat niews / het zy wel of qualijk gevonden aan den dagh komt; sulx dat ook de oordeelen van onse Schrift-geleerden niet over een dragen: so komt 'et / dat / behoudens de goede bestellinge die andersins tot noch toe in onse Gereformeerde Kerken is; echter

 dese

dese Filosoof (so veel de naam betekent) als herbooren uit de papieren, van den eenen geprezen/ van den anderen gelaakt word. Want hoewelder vry veele zyn/ die syne Filosoofsche Leeringen volkomelik/ of ten minsten voor een gedeelte toestemmen: nochtans isser veel groter getal van de genen/ die al dat slagh van niewe Leeringen traghten over boort te setten. En so bespeurtmen/ dat in een van onse Classen ernstiglik daar op word toegelegd/ om d' andere dienaren der kerken tot hun gevoelen te brengen; en dan gemeenerhand al dien toestel der niewe Filosofen tessens uit de kerken en Scholen te weeren. En/ om de waarheid te seggen/ ik die my tot noch toe met die oefeningen der Filosofen nooit in 't minste hebbe willen moeyen; ben nochtans hier door nu opgewekt/ om so veel als tot de Schrift-geleerdheid/ en de saken van de kerk behoort/ mijn gevoelen als een uwer allen/ in aller tegenwoordigheid/ volgens de gemeene vryheid der profeteering onder kristenen/ mede bekend te maaken. Geensins echter/ als oft ik my inbeeldde/ dat ik iemant van UE. E. soude konnen leeren/ of mijns gelijken willen meesteren: maar gemerkt dat alleman den aart van dese Filosofy/ daar wy nu af handelen/ niet en verstaat; (want die enigsins tot humne jaren gekomen zyn/ hebben die eerste lessen al afgelegd/ eer dese Leeringe aan 't licht quam) en dat elk een de gelegentheid niet heeft/ de Schriften der Kartesianen in te sien/ of ook geneigd is om deselve te lesen: daarom kom ik/ so veel als my bewust is/ doch so wat eenvowdelik na de maat van mijn begrijp/ 't selve aan UE. E. reghtmatig oordeel voor te dragen; en sal moghelik noch meer seggen/ so God/ d' oorsaak van alle wysheid/ my kraght en leven sal believen te verleenen. Dit weinige sal ditmaal hier genoegh zyn: 't welk ik/ Eerwaarde Mannen en seer Geliefde Broeders/ UE. E. om Christus wille bidde/ UE. E. te laten welgevallen.

Beproeft alle dingen; behoud het goede: En laat de geesten der Profeeten den Profeeten onderworpen zijn. Want God en is geen God van verwerringe, maar van vrede, gelijk in alle de gemeinten der heiligen.

Franeker den 9. Mey 1668.

D' uwe in Christus
en met u Christus minste Dienaar
B: BEKKER.

BERIGHT

BERIGHT
Aangaande de
CARTESIAANSCHE FILOSOFIE.

I. Voor af word ondersocht, wat gemeinschap de Theologie en de Filosofie t'samen hebben.

§. 1.

'T IS eene vrage van seer groot belang / die insonderheid in onse tijden seer geroerd word / aangaande 't gebruik en de maght der Theologie in de Filosofie / ende der filosofische Reden in de H. Schrift: Sommige Filosofen Gods heilig Woord na 't licht des verstands beproevende; en sommige Theologanten wederom de beginselen en grond regels der Filosofie bepalende / na het rechtsnoer der H. Schriften. Welk Verschil nochtans in alles lichtelik kan worden wech-genomen / indien men Gods beschreven Woord / als het waarachtig getuigenis in goddelike saken / en het menschelijk verstand / meesteresse van de natuurlijke wijsheid / elk in sijne palen besloten houd.

§. 2. En in 't begin staat aan te merken / dat alle weetenschappen in Voorwerpen / Beginselen en Einden verschillen; die ook daaromme elk in 't besonder / 't zy in de Theologie / 't zy in de Filosofie / van malkanderen zijn onderscheiden.

§. 3. Nu is 't seker / dat de Filosofie alles beschouwt wat het verstand doorgronden kan: maar dat de Theologie sodanige dingen leert / die het begrijp des menschelijken vernufts verre te boven gaan / gelijk de Apostel getuigt. Want nademaal in de wysheid Gods, de Weereld God niet en heeft gekend door de wysheid, so heeft het Gode behaagd, door de dwaasheid der predikinge salig te maken die geloven. 1. Kor. 1: 21.

§. 4. Gelijk dan de Reden is 't beginsel der Filosofie / en de Openbaringe der Theologie: also weet ook een Filosoof iets in sijne soorte waar te wesen / wanneer hy met reden bewijsen kan dat de saak also gelegen zy; maar een Theologant / of sulx het verstand begrijpt of niet / gelooft alleenlik / dat het alles waar is / wat God in sijn heilig Woord / 't welk noch bedriegen kan / noch bedrogen worden / te geloven bevolen heeft.

§. 5. Voorts bestaat het einde van de Filosofie in so groten geluksaligheid / als

als de mensche door 't licht van sijn natuurlijk verstand bekomen kan: maar nu door de boosheid van sijnen wille achterwaarts gedreven / en door Gods reghtveerdigh oordeel af gesloten / en kan hy 't reghte einde van de ware geluksaligheid niet verkrijgen; welke God in sijn Woord overvloedelijk verklaard en aanbevolen / sijnen volke / om deselve tot ene betere hope op te voeden / goedertierentlik geopenbaard heeft. 1. Kor. 2.

§. 6. In somma; Gods heilig Woord openbaart die dingen / die de Reden niet en kan doorgronden; en wat alleen door behulp des verstands klaar is / word of geheel van haar nagelaten / of alleen ter sake / als het so te passe komt / somtijds aangetogen; het zy om de geestelike dingen door natuurlike te verlichten / het zy om de natuurlike op de geestelike toe te passen. Exempelen van 't eerste hebben wy in de gelykenissen / van Christus en de Profeten nu en dan gebruikt; van de laatste sietmen in alle redeneeringen van natuurlike dingen / insonderheid Job. 38. 39. 40. 41. capp. Psal. 8. en 19: 1/ 2/ 3. en 104. geheel.

§. 7. Nu / gelijk het seker is / dat iemant die enige saken aan sekere weetenschap eigen / door die van andere verlicht of dese elders daarse haar gebruik konnen hebben / toepast; die saken daar door niet bewijst / noch verklaart: also stellen wy het buiten allen twijfel dat de H. Schrift geen licht en geeft aan de Filosofie / maar uit de Filosofie; noch datse de geschillen over natuurlike dingen so naauw beschrijft / dewelke tot noch toe onbekend zijn geweest; maar die door de Filosofie bekend zijn / tot oefeninge der Godsaligheid; ter eeren van den Schepper ten voorschijn brengt.

§. 8. En dit moet men den Filosofen toestaan / dat de H. Geest in de Schriftuur hier en daar filosofische dingen op sijne plaats aantrekkende / van deselve alleenlik na 't gemeen gebruik is sprekende: dat is / so veel als onder 't gemeen daar van bekend is / tot hogere bedenkinge over brengt; om datse tot de gansche Gemeinte / meestendeel sonder filosofische kennis zijnde / en niet besonderlik tot weereldwijsen en geleerden spreekt. Maar nu sal wy niemand die wijs is ontkennen / dat onbekende dingen door bekende; en niet bekende door onbekende konnen verklaard worden. Maar indien God in sijn geschreven Woord het ongeletterd volk heeft willen onderwijsen / aangaande dingen die voor 't natuurlijk verstand onbegrijpelijk waren; en tot dien einde aan sijne redenen licht geven / door exempels getrokken uit de nature: so had het niet met allen geweest / indien hy geen gemeene en eenvowdige manieren van spreken gebruikt hadde. Want het een duistere en kan door 't ander niet verklaard worden. Maar nu weet men dat de binnenste toegangen der Filosofie voor 't gemeen / gansch duister zijn.

§. 9 Niet minder ongerijmd / maar meer ongodlijk is de dwalinge der genen die de H: Theologie en Gods geseegend Woord aan de menschelijke Reden onderwerpen; en na haar voorschrift / als enen onfeilbaren regel / de heemelsche Godspraken soeken te bepalen: 't welk onlangs een seker onbekend schrijver van een verfoeilijk leerstuk in openbaren druk / lichtveerdelik / doch ongelukkelijk onderleid heeft; zijnde / gelijk hy sich selfs noemt /

noemt / een Cartesiaansch Filosoof. Doch desen heeft de heer Wolzogen / een groot Theologant / en geen klein voorstander / hoewel geensins gesworen leerling van Descartes / in een uitneemend boeksken van den Uitlegger der Schrifituur, alle sijne kraahten benomen. Het selve heeft in weiniger bladeren gedaan de heer Nicolaus Arnoldus / in sijn boeksken geintituleerd Theologia Philosophiæ Domina, en wat breeder de heer Christianus Schotanus in sijnen Triumphus S. Scripturæ; Leeraars beide door verscheide schriften buiten dit vermaard: en andere meer die desen selvigen oorlogh hebben neergeleid.

§. 10. So blijft dan / dat de Theologie en Filosofie elk hare palen hebben / welke het van beide zijden ongeoorlofd zy te overtreden: also dat men de saligheid niet leeren kan uit de Natuur / nochte de natuurlijke dingen uit de Schriftuur. Hier door is 't dat het niet en kan geschieden / datmen een en deselfde sake in alle dingen op gelijke wijse leere; ofte dat de Filosofie in sich selfs / de kristelijke Theologie contrarie zy: Maar als 'er iets sodanig schijnt te wesen / dat moet de Theologie of Filosofie / niet sodanig als die in haar selve / maar so als die in den mensch is / toegeschreven werden.

§. 11. Derhalven is het in Theologanten niet te dulden / so sy uit de H. Schrifture soeken te bewijsen 't wesen ener redelike of onredelike Ziele / of den stilstand van de Aarde / en den omloop van de Sonne / en diergelijke natuurlike dingen meer: Gelijk ook geen Filosoof is te verdragen / dewelke de verborgentheden van d'aanbiddelike Drieëenigheid / ofte van des Heeren Jesus Menschwerdinge / of het middel der Versoeninge met God / door natuurlike redenen soude onderneemen te bewijsen.

§. 12. Maar hoewel nu de Filosofie hare eigene Beginsselen of gronden heeft / van de Theologische onderscheiden zijnde: nochtans en konnen die elkanderen niet tegenstrijdig zijn; also geen waarheid tegen waarheid / nochte 't een goed tegen 't ander strijden kan. En God is so wel d'Auteur der Reden als der Openbaringe / even als hy is de bron en oorsprunk alles goeds. Derhalven al wat opentlik de Filosofie tegenstrijdig is / kan geensins in de Schrift waarachtig zijn. Gelijkerwijse kan men ook geen ding navolgens de Filosofie stellen / het gene de Schriftuur ontkent. So dat men te vergeefs wil uit de Schrift de Transsubstantie of Alomtegenwoordigheid van Christus Lichaam stellen; nadien de Reden daar wel klaarlik tegen strijd: of ter contrarie Natuur en Reden der voorheengenoemde leeringen tegen setten / gemerkt de H. Schrifture daar so duidelik voor spreekt.

§. 13. Uit het voorseide volgt nu dit / dat die Filosofie welke tegen de Theologie strijd niet kan waarachtig zijn. Niet dat de Schrift de Reden 't hare niet en laat; maar dat het is een misbruik van de Reden / so d'eene waarheit tegen d'andere word gesteld. En dit geschil / of de Filosofie van Aristoteles, van Socrates of van Des Cartes met den kristeliken Godsdienst strijdig zy / word altijd in concreto, dat is / gelijk het in den mensch is / en nimmer in abstracto of in sich selven aangemerkt / verstaan. Want op die eerste ma-

nier is de Filosofie maar een / en is waar / en wel voor ene vriendelike dienstmaagd der Theologie by de Kristenen geacht. Maar op de tweede wijse magh de sin van dese vrage wel met sulke woorden worden uitgedrukt: of Des Cartes, ofte iemant anders de Reden blotelik volgende / sulke leeringen heeft voortgebraght / die met de H. Schriftuur niet te verdraghen / ende om deselve oorsaak in ene kristelike Republijke niet te lijden zijn? Nu / hier en is de vraghe anders niet dan over de Filosofie van Descartes / waar op ik my dan ook in 't volgende verklaren sal.

§. 14. Maar gelijkmen over al verscheidene geneigdheid in de menschen vind / na dat een ieder meer of minder van een ding verstaat / of meer of min sijne eigene driften volgt: so en kan het niet wel wesen / dat degene die sijn oordeel over enig voorstel uiten sal / niet wat meer na d'eene als na d'andere zijde overhelle; sulx hy door vooroordeel of genegentheid eens van den reghten wegh geweken zijnde / sich lichtelik daar in te buiten ga. Want men vind 'er doorgaans / die ook wel in dese sake niet ten besten spreken of gevoelen: om datse so gewoon zijn hunner meesters lessen licht voor waarheid op te nemen; of Descartes hebben voorgenomen te verdedigen / of den oorlogh aan te doen.

§. 15. Daar by so is het ook noodsakelijk / dat hy 't gewighte van de saak versta: juist niet op 't allernetste / om 't al te weten wat Descartes ofte sijne volgers hier en daar van stuk tot stuk geleerd hebben. Maar dat hy magh ten minsten weten / welker wijse de Filosofie van Cartesius / van de gene die gemeenelik geleerd word meest verschille; en also bevoegd zijn / d'eene en de andere te samen met de H. Schriftuur te vergelijken.

II. Verklaringe van 't stuk dat hier in verschil komt.

§ 1. Dus vele dan van 't gene nodig scheen voor af geseid hebbende / sal ik met een suiver insight / sonder haat of twist (daar sich vele door vervoeren laten / datse geen reghtmatig oordeel vellen) dat gene kortelik behandelen / dat te deser sake dient: En om dat wel te doen / eerst van 't Onderwerp / en dan van 't gene spreken dat daar af geseid magh worden.

§. 2. De stoffe der verhandeling is / als geseid / de Filosofie van Descartes: in welke woorden so veel is begrepen / dat het niet en is om de Filosofie self te doen; maar voor so veel als die haar opsight tot dien stichter ener niewe gesindheid heeft / die van hem genoemd Cartesiaansch / met enen sonderlingen stijl van de Filosofie te behandelen te kennen geeft. Derhalven moetmen hier den Vinder / en het gene hy heeft uitgevonden / onderscheidentlik bemerken; van wien en wat voor leere 't zy / der niewe door natuurgesochte weetenschap. Een is daar af de hoofd-auteur / en andere die na hem daar in te bemerken zijn.

§. 3. De eerste en voornaamste stichter is in dese eewe die Renè des Cartes een Franschman geweest / van afkomst edel / en van godsdienst paapsch: die eerst / gelijk den Adel pleeg / sich enen tijd lang in den oorlogh; doch nader-

naderhand des moede sich tot de oefening der boeken overgaf: wonder gaaw van verstand / vermaard door sijne geleerdheid / en van onvermoeiden vlijt. Sijne wijse van studeeren / nauwelijx van iemant na te volgen / heeft hy self in sijn vertoogh *De Methodo*, van 't Beleid aan al de weereld bloot gesteld; welke hem gelukt is / om ter binnenste verborgentheden der Nature door te booren. En mitsdien dat hem seer veel in den gemeenen trant der Filosofeeringe mishaagde; sulx hy sich in de meest gebruikelike gevoelens niet vernoegen konde: begaf hy sich geheel en al / om alles by hem selven te bepeinsen; en een wiskonstig beleid opmakende / poogde hy met een door uitgegevene schriften den mensche tot veel sekerder / en op sijne wijse onfeilbare weghen tot de kennisse der saken op te leiden.

§. 4. En eer hy noch tot rypigheid daar in gekomen was / ontstonden tessens die hem toe-en tegen vielen; en insonderheid de laatste / met verscheidene schriften / die men voor en na in druk sagh komen. Doch metter tijd / en meest wel na sijn overlijden / saghmen hier en daar dien niewen Filosoof meer aanhangs krijgen: geen Filosofen alleen / maar ook Theologanten / so wel van onse als de Paapsche zijde; Andere nochtans / als om verschil van Godsdienst / sich daar tegen kantende. Aldus ontstond in dat verschil wel grote hevigheid; doch die gediend heeft om den yver sijner volgers en vervolgers noch meer aan te vuren: so dat nu naawlijx eene hoge School is in 't vereenigd Nederland / daar dese niewe Filosofie niet in 't openbaar / of immers heimelik heeft plaats gevat.

§. 5. Wat nu de leeringen der selve aanbelangt / die moet men gaan verneemen uit de schriften / door hem / of die van sijn gevoelen zijn aan 't licht gegeven. Wat hem aangaat / hy heefter sommige by wege van een onderwijs / andere tot wederleggingе en tot verdediging der eersten uitgegeven. En daar hy onderwijst / die zijn bequamelik tot twee hoofd-stukken te betrekken. Het eene / dat den Stijl of het Beleid beschrijft; meer om hem self te leiden dan wel om anderen also te leeren: die ook van ieder een niet wel te volgen is / maar by hem / so als de gelegentheid hem diende / besonderlik in acht genomen / om de waarheid na sijn seggen na te sporen.

§. 6. Sijne andere schriften handelen van saken: welker sommige tot de Wiskonst enkelik behooren; te weten / sijne Gesightkunde, sijne Meetkonst door verscheidene byschriften verrijkt / ende een kort begrijp der Zangkonst, buiten weten van den schryver uitgegeven. D' overige behoren tot de kennis der Nature en der Seden; als de Overdenkingen (by hem so genaamd) van de eerste Filosofie, de Beginselen der natuurlike menschelike kennis en der stoffelijke dingen / de Lucht-stoffen, de Gemoeds-beweegingen en Verhandelinge van den Mensch; welk laatste van hem niet voltrokken / en na sijnen dood eerst uitgekomen is. Wat nu dese schriften aangaat / so verre als hy binnen de bepalingen der Wiskonst blijft / word sijn door wroght verstand / en seer nutte uitvindinge self by de vyanden bekend gestaan. In d'anderen verschilt hy maghtig veel van alle Filosofen / welker dingen tot op sijne tyden gangbaar waren; insonderheid in 't gene de natuur van 's menschen

schen Ziel / 't bewijs van Gods bestaan / en de Beginselen der lichamen be- treft. Waar door hy ook tot schriften van weerlegginge en van verdedidinge sijns gevoelens is gekomen / waar mede hy de tegenwerpinge beantwoord heeft / die hem van verscheidene gemaakt zijn / en beschuldigingen tegen af- geweerd. Dese schriften zijn aan sijne Overdenkingen gehecht.

§. 7. De navolgers van Descartes zijn tweederley. Sommige die enke- lik daar op toeleggen / datse de Filosofie / na hun oordeel door hem hersteld / op de selfde gronden als van hem gelegd zijn verder opbouwen / en wat netter opschikken moghen: onder welken Johan Clauberg tot Duisburgh ene Verklarende Uitbreidinge op sijne Overdenkingen / Wesens-kunde, Natuur- kunde, en Reden-kunst, met wyderen geschreven heeft. So heeft Gilber- tus ook ene Natuur-kunde, en Lipstorp Proeven der Filosofie van Descartes uitgegeven. Tot voorstand van den selven heeft de Heer Tobias Andreæ / Professor der Filosofie tot Groningen / (wien ik als mijnen meester veel ver- schuldigd ben) en Christophorus Wittichius Professor der Theologie tot Niewmegen / en andere te lang om te verhalen / verscheide schriften aan het licht gebraght.

§. 8. Daar zijn weer andere / die hem so stipt niet aankleeven noch volgen willen: maar wel veel van hem voor goed en loflijk aanneemen / doch in verscheidene gevoelens van hem ook verschillen. Dese maghmen halve Car- tesianen / of wel vrye Filosofen noemen. Beiderleye slagh bevind sich so by Theologanten als by Filosofen / so van ons geloof en Gods-dienst / als de genen die van andere gesindheid zijn.

§. 9. Dan vind gy echter sommige / die door te groten lust tot niewigheid verdwaast en geheel vervoerd / tot ongehoorde en niet min ongodlike gevoe- lens overslaan: die dan Descartes ten beschermheer kiesen / en sich op sijne gronden / als of die alsulke dolingen ten steunsel dienden noch beroepen; en so de heilige God-geleerdheid hoofd-leer aller wijsheid / deugd en kennisse / met bittere en vuile lasteringen / in sulker voegen vast besmetten.

§. 10. Maar nu en sal my niemant dat Filosofie van Descartes noemen / daar dese of gene Filosoof slechs enige van desselfs vindingen tot sijn gevoe- len brengt: maar dan / wanneer het all op sijne gronden steunt / en niets dan van deselve afgeleid word voorgebraght: schoon al wat niews en boven 't gene den Auteur self uitgevonden heeft / daar by gedaan / en echter / (als geseid) daar ook word uitgehaald. Want wie sal ontkennen / dat een schry- ver / hoe vermaard hy zy / in geen ding ooit gedwaald / of een veel geringer niet wat beters hier of daar getroffen heeft? Laat derhalven zijn / dat Descar- tes vele dingen wel / en nochtans vele niet wel heeft geleerd; en laat hem dese volgen daar hy treft / en gene daar hy doolt: gy sult nochtans van geen der beiden moghen seggen dat hy een Cartesiaan is. Gelijkerwijs men in 't stuk des geloofs sulk enen geen Papist magh noemen / die in alles met ons een is; en nochtans gelooft / dat die regeering in de kerk / welke door Bis- schoppen geschied / in Gods Woord gegrond zy; noch ook voor reghtsinnig houden den genen die slechs met de Jansenisten eens / en in al het ander Paapsch is.

§. 11. Ook

§. 11. Ook zyn voor geen Cartesianen aan te sien/ de genen die/ gelijk de laatsten/ tegen d'order en het oogmerk van dien meester/ hunne palen der Filosofie overtreden/ en tot in de Godsgeleerdheid schrijden; der selver leeringen in enen vreemden sin te duiden; te scheiden dat vereend en te vermengen dat verscheiden is: gelijk sy mede van Descartes leeringen het reght gevoelen niet en hebben/ die daar uit aanneemen 't gene sy noch niet verstaan; of uit het seggen van anderen/ of onkunde of uitsporigheid der genen daar wy nu van spreken/ van dessels gevoelen of Filosofie oordeelen. Sulx is ook van de Godgeleerden al gemerkt/ hoe qualik 't is gedaan/ wanneer men trekt uit eens anders woorden of gevoelens bijstere gevolgen: welk ongelijk wy doorgaans klagen dat van andere gesindheden ons word aangedaan.

§. 12. Uit alles dat geseid is blijkt/ dat men voor Filosofie van Descartes houden moet den niewen Stijl en niewe Gronden/ als ook de niewe Leerstukken/ die volgens desen stijl op sulke gronden zijn gebowd; de welke van Descartes self aan 't licht gebraght/ en ook volstandiglik verdedigd zyn: of mede wel van anderen na hem/ als volgende de selfde regelen/ en wetten/ en op de selfde gronden noch geleerd. Daar af sal ons in 't volgende staan ondersoek te doen.

III. De Filosofie van Descartes, sodanig alsse in haar self is, aangemerkt.

§. 1. OM tot het voorgestelde oogmerk te geraken/ so mein ik echter niet/ dat een volkomen ondersoek van die Filosofie diemen noemt Cartesiaansche hier van node zy. Want een Godgeleerde heeft sich buiten de Schrifture niet te begeven/ om die dingen te bepalen/ welke niet so seer door dienst/ (gelijk de saken die 't Geloof betreffen/ uit Gods woord) als wel door 't meesterschap der Reden moeten werden afgemaakt. Het komt daar niet op aan/ of daar iets in zy dat niet wel met d'eigene gronden der Filosofie kan bestaan; maar of het ook den heiligen Schriften tegen zy/ en daarom met de ware Godgeleerdheid niet en kan verdragen worden: het gene ons derhalven hier nu staat te ondersoeken. Want in saken daar de Reden ons alleen den wegh toe wijst/ en die tot 's menschen saligheid niet dienen/ moet de doling/ so daar in begaan word/ aan de Reden blotelik gelaten worden/ sonder dat de Godsdienst iet daar by te lijden heeft. Want men heeft te denken/ dat iet wel kan met de waarheid/ en nochtans niet met de Godgeleerdheid strijden/ welke binnen hare palen van de Schrift besloten is; zijnde wel geen saken des Geloofs/en nochtans sodanig datse met de waarheid niet zyn over een te brengen.

§. 2. Met weinigen nochtans wil ik voor af van die Filosofie/ so als se in haar self is/ spreken. En segge dus voor eerst; dat ik geenen twijfel hebbe/ of de wijse van filosofeeren die voor sijne tijden in 't gebruik was/ in vele delen zy gebrekkelijk geweest. Want dat blijkt daar uit alleen genoegh/ dat nie-

mant tot op desen tijd / die iet wat herts hadde / sich in de schriften van de ouden / en besonder Aristoteles vernoegen liet. De Weereld hield hy dat van ewigheid geweest is / 't welk een ieder Kristen tegenspreekt; wat hebben niet de Scholastijken al gedroomd? Dies hebben vele Ramus 't sedert dese laatste eewe nagevolgd / die ons geheel een ander pad gewesen heeft / gelijk verscheiden andere d'een dus en d'ander so den wegh verlegd / en elk op hunne wijse de Filosofy behandeld hebben. Wat sal men hier nu kiesen? Descartes socht gewisser gronden / en meintse ook te hebben uitgevonden / gelijk sy ook die hem derhalven volgen. Doch anderen dunkt wederom van neen. Wat my belangt / ik wil noch 't een noch 't ander stellen; als zynde sulken Filosoof niet dat ik daar bequaam toe ben: wil my derhalven door het een aan lichtgelovigheid / door 't ander aan voorbarigheid niet schuldig maken.

§. 3. Ik ben aan d'eene kant so los of lichtgelovig niet / dat ik 't geheim van die Filosofie / dat voor een groot deel noch voor my verborgen is / so blindelings ten vollen voorstaan / of ook alles daar in toestaan wil. Want gelijk Descartes / so groten man als hy geweest magh zijn / nochtans een mensch was; so heeft hy buiten twijsel ook als andere menschen wel gedoold. Indien hy door sijn groot verstand en neerstige opmerkinge daar minder nood af hadde: de grootheid van het werk dat hy bestond / om alles uit den grond van niews aan op te halen / en so een niew bestek van weetenschap en weetenswijse te bewerken; was wederom niet sonder groot gevaar: also men siet / dat andere voorname geesten / sich op gebaande weghen houdende / dat evenwel tot noch toe niet ontweken zyn.

§. 4. Daar nevens / of ik hem al toe sta / dat hy so in 't gemeen ten aansien van het weesentlijxste wel de waarheid heeft: nochtans en sal ik daarom niet geloven / dat iemant die maar wel by sinnen is hem voorts in alles voor onfeilbaar houden sal / so wat hy ergens in 't besonder / tot bevestiginge sijner leeringen / of in dese en gene kleinigheden magh geschreven hebben / het gene hy geoordeeld heeft tot zieraad of volmakinge van sijn gebow in 't een of 't ander te behooren.

§. 5. Doch verder gaande / so men al wil toestaan dat de gronden die hy legt onwrikbaar / en geen der selven te verwerpen of in twijsel te betrekken zy: 't sal evenwel al vry wat werx geven / te ondersoeken hoe het volgende met het voorgaande telkens t' samenhangt / en 't gansch gebow of ieder stuk daar van op sijne gronden rust. 't Welk zijnde buiten ons bestek / en ook ter sake weinig dienende; word best gelaten voor de Filosofen / om hunne neerstigheid daar aan te oefenen en te beproeven.

§. 6. Ook moetmen niet licht denken / dat iets ten eersten so volmaakt van eenen man sal worden uitgewerkt; dat niet noch meer behoeven sal beschaafd / en hier en daar wat aangemaakt te worden. Dienvolgens doense mogelik veel beter / die sijne gronden / in so verre sy se vast en seker houden / wel voor een middel tegen doling en onweetenheid gebruiken: maar sich wel wachten van deselve als onfeilbaar voor den grondslagh hunder wijsheid aan te nemen / om alle hunne suiverste gedachten na de selve te bestieren.

§. 9. Men

§. 7. Men moet nochtans ook niet so eigensinnig zyn / dat men niet anders dan dat gansch gemeen / van ouds geleerd / en als verouderd / in de Filosofie aannemen of ten minste dulden soude; aanstonds verwerpende wat slechs den schijn van niewigheid vertoond / als gansch onwaardig om daar na te luisteren. Want alhoewel in saken des Geloofs de oudheid aan de waarheid is; een Filosoof traght liever na wat niews. De reden van dit onderscheid is / dat het kristelyk Geloof op Gods onfeilbaar Woord berust / van ouds geopenbaard / en 't gene nooit veranderd word: derhalven ook daar ietwes toe te doen dat is misdoen / so dikmaals als 't geschied. Maar door de Reden heeft noch niemant ooit so veel gevonden / of so wel; dat niet noch meer / en volgens dien wat niews te vinden zy: het gene ook niet om die reden dat het niew is / maar wel so het quaad is / magh verworpen worden. Dan het niew moet altyd dienen / om het oude te verbeteren; en daarom neerstig worden opgesocht: so dat hier 't oude spreekwoord past / dat 's menschen laatste peinsingen de beste zijn.

§. 8. En overmits dat de Filosofie d'Ervarentheid doorgaans tot Meesteresse heeft; so is het met een half oog wel te sien / dat hier geduriglik wat niews opkomen moet: also d'een dagh den anderen gestadig leert / van 't gene daar de ouden niets ter weereld af en wisten. Uit dese reden moet self Aristoteles noch heden van Descartes leeren / hoe dat de Zeilsteen 't yser trekt; en Ptolemeus self van onse schippers / wat volk na 't uiterst Zuiden of in 't Noorden woont; Lactantius en Augustinus van Virgilius dien Bisschop van Saltsburg / wie onse Tegenvoeters zijn. Ik soude over sulx in geenen deele willen looghenen / dat ook Descartes veel in de Natuur heeft kunnen vinden / of gevonden heeft / waar van men in voortijden geen de minste kennis hadde / en nochtans getraght heeft om daar toe te mogen komen.

§. 9. Voor 't laatst laat hier Descartes voor hem selve spreken / waar aan ik achte dat hy ook de waarheid spreekt. Ik doe hier by, 't gene misschien vreemd sal schijnen, (dat in die Filosofie, voor so verre alsse voor de Peripatetische, (dat is van Aristoteles) gehouden, en van alle andere onderscheiden word, niets is dat niet voor niew te houden zy, noch iets in de myne dat niet oud en zy. Want de beginselen aangaande, ik sta geen andere toe, dan die tot noch toe allen Filosofen zyn gemeen geweest, en derhalven d'alleroudste: en al wat ik dan daar uit afleide, betoon ik self daar in te voren al begrepen en verklaard geweest te zijn; en dat so duidelik, dat het alles over-oud, en der menschen verstanden van naturen ingeprent geweest is. Daar tegen waren de Beginselen van die gemeene Filosofie, ten minsten in den tijd wanneerse Aristoteles of anderen eerst hebben uitgevonden, noch niew, enz. In sijnen Brief aan Dinet. Gelykerwijse is 't dat onse Godgeleerden ook den Roomschgesinden hun verwijt van niewigheid der Leere weder tegenkaatsen: hen seggende dat wy Gods woord / dat alleroudst is / tot een grontvest hebben; en dat al 't gene wy verwerpen van de menschen daar als niew is toegedaan.

IV. Deselve aangemerkt in aansien van 't gebruik datse heeft in de Theologie.

§. 1. Noch is tot hier toe niets gedaan / indien men kan betoonen / dat die Filosofie van Descartes enigerhande dingen leert/die met het kristelijk gereformeerd Gelove strijdig zijn. Maar dat en heb ik evenwel alsnoch niet konnen sien; en sal met weinig woorden seggen/ waarom niet.

§. 2. Ten eersten sie ik al te veel exempelen van welberoemde Godgeleerden onder ons / en die met een betoonen die Filosofie voor te staan; als daar zijn de heeren Heidanus / Burmannus / Claubergius / Wittichius: aan welker reghtsinnigheid noch godvrugtigheid men niet en soude mogen twijfelen/ sonder self gevaar te lopen van daar in niet wel gegrond te zijn. Want het de vryheid van profeteeringe en de kristelike liefde medebrengt / malkanderen in 't broederlijk te dulden; indien daar enige verscheidentheid is van gevoelen/ ontrent so diepe en niet wel toegankelike verborgentheden / als ons het kristelijk Gelove leert : 't welk wel behoudens dat verschil in eenigheid te houden is.

§. 3. Mijn twede reden is den inhoud der Filosofie van Descartes; die ik bemerk dat tweederhande is. Het een deel is van 't gene dat gansch geen gemeenschap heeft met saken des Geloofs; en over welke dan de minste swarigheid ook niet en is. Het ander is van saken / die tot beiderley betrachtinge behooren; hoewel de wijse van betrachtinge verscheiden is: gelijk als/ datter een God is / welk het onderscheid van Ziel en Lichaam zy / hoe verre dat de vryheid van den Wille strekt / en diergelijke. Doch van alsulke dingen handelt hy niet verder / dan ons de Reden daar van leert; voor 't overige hemself met sijne Filosofie geheel en al aan Gods beschreven Woord verlatende. Dit geeft hy self met dese woorden wel te kennen / die in sijn Antwoord op de verdere Tegenwerpingen te lesen zijn. Ik (seit hy) drage groote sorge, dat het alderminste niet in myne schriften zy te vinden, daar Theologanten iet met reden op te seggen hebben: maar ik beroepe my op alle reghtsinnige en godvrughtige Theologanten; aan welker oordeel en bestraffinge ik my gewillig onderwerpe. Maar overmits sodanige betuigingen / wanneer de daad daar tegen strijd/ in Reghten niet aanneemelijk zijn: so sal 't de moeite weerd zijn/dat wy self eens gaan besien / of iets in die Filosofie ons ontmoeten sal / dat met de Schrift niet magh bestaan.

§. 4. Dat sullen wy op dese wijse best opmerkelik betraghten. Voor eerst / dat niemant sal ontkennen / dat dese volgende stukken so wel in de Filosofie als in de Theologie moeten overwogen worden; doch evenwel de saken in haar self van filosoosschen inhoud zijn : te weten / Twijfeling en Doling in 't stuk van leeringe. Voorts dan in saken van Nature / dat God is / waar inne 't wesen van de Ziel besta? wat ziel dat in de beesten zy? wat eigentlik de stoffe der lichamelike dingen zy ? en wat dies meer is. Dit / seg ik / zijn al dingen

dingen die ter Filosofie t'huis behooren / en daarom aan Descartes als een Filosoof te laten zijn; nadien hy ook niet anders dan alleenlik op sijn filosoofs / dat is / na leiding van de Reden en Nature daar van handelt / beproevende wat hier ontrent het menschelijk verstand vermagh. Ik sal een weinig verder van die stukken in 't besonder spreken.

§. 5. En zy dit tusschen beiden dan noch ook geseid / dat hy de saken des Geloofs / en wat den Godsdienst raakt / geheelik den Theologanten laat; hemself voorsichtelik daar van onthoudende. Want dat spreekt hy self in sijne Redenvoeringe van 't Beleid. Onse Godgeleerdheid hield ik by my self in eere; alsoo ik al so wel als iemant anders wenschte, d'eewige saligheid deelachtig te worden. Maar hebbende voor seker en ontwijfelbaar verstaan, dat om daar toe te komen de wegh so wel voor ongeleerden als geleerden open is; en dat de waarheid ons van God geopenbaard het menschelijk verstand te boven gaat: so was ik dan beducht, dat voor my reukeloosheid wesen soude, so ik deselve mijne swakke redeneeringe quam onderwerpen. En 't scheen my toe, dat sy die sich ontledigen deselve te ondersoeken en verklaren, van God met sonderlinge gaven boven het gemeen daar toe wel moeten begenadigd zijn.

§. 6. Het is ten derden wel in acht te nemen / dat hy somwijlen ook wel meer tot voordeel onser Leere spreekt / (schoon op sijn filosoofs) dan menig van de oude Filosofen / of wel de genen diemen Scholastijken noemt. Want hy ook daarom niet is vry gelopen van beschuldiging by sijne Roomschgesinden / voornamelik in 't stuk der Transsubstantiatie; sulx dat hy sich benodigd vond een antwoord toe te stellen / op de tegenwerpingen van Arnault / leeraar der Sorbonne tot Parijs; waar af het opschrift is / van 't gene waar aan sich de Theologanten souden mogen stoten.

§. 7. Ook moetmen mijns erachtens niet voor by gaan / 't gene hy so dikmaals aandringt / datmen om de waarheid na behoren te ondersoeken alle Vooroordeel verlaten moet. Want wy sien het self in dit stuk mede so gebeuren; ende kan mijns oordeels niet wel anders of zijn vooroordeel moet het doen / dat die eene Filosoof so boven alle anderen in 't oog is. Want men roept hem aanstonds uit voor Atheïst / of wel Papist: reght of een Filosoof ons van den Godsdienst / en niet van 't gene daar om hy den naam draagt van een Filosoof / moest onderwijsen; welk onderscheiden hier voor al eens gemeld is.

§. 8. Want luiden van een reklijk en bescheiden oordeel sullen sich aan 't paapsch Gelove van Descartes niet meer belgen / dan sy doen aan hunne Scholastijken / of Aristoteles en Avicenna / voor vyanden van God en sijnen Dienst bekend. Maar seggen andere / hy heeft self van het paapsch Gelove niet veel werx gemaakt: mits dat hy 't saad van Ongodisterij vast heimelik met sijne filosoofsche stellingen heeft onder 't volk gebraght: welk seggen / na my dunkt / niet veel van lastering verscheelt. Want ons en raakt niet / wat hy by hemself gevoelde; maar wat de sin der woorden zy / waarmede hy de stukken der Filosofie heeft verklaard. Doch daar in / om te seggen so als 't by my leit / en heb ik sulx tot noch toe niet gevonden: alsoo ik my wil

houden aan de lesse des Apostels/ die van de Liefde segt/ dat sy geen quaad en denkt 1 Kor. 13: 5. Ik ben in alles met hem noch niet eens/ noch ik versta ook alles niet: maar 't gene veelen dunkt dat met de leere onser kerken niet is in te schikken/ dat meen ik echter dat ik wel versta; so dat ik na gemoede hem daar van bevrijen moet.

§. 9. Dan nemen 't echter andere op sijn leven/ als of daar dit of dat aan haperde; hoewel ik naauwlix wete wat se meenen. Doch so 't al ware/ wat doet dat ter sake? want een die de Logica verstaat sal dat miskaveling uit toeval noemen/ so iemant dus besluiten wil: de man is quaad/ en is een filosoof; derhalven een quaad filosoof. Wie heeft ooit op het leven en de zeden van de alleroudste schrijvers ondersoek gedaan/ om daar uit af te nemen of het gene waar was dat sy leerden? Ik sta wel toe/ dat deugd de beste zieraad van de wijsen is; maar weet ook al te wel/ dat dikwyls d'aldergrootste mannen in verstand daar mede niet op 't meeste zijn bekleed geweest.

§. 10. Ja eerder salmen hier in mogen sien een sonderling bestuur van Gods voorsienigheid; wanneer de grootste dingen en merk weerdigste veranderingen dikmaals door geringe luiden worden uit gevoerd. En somen slechs op d'eerste leeraars onser Kerken lett/ die sich met yver tegen 't Pausdom stelden: ik bid u/ siet doch wat al grote feilen en bewijs van menschelike swakheid sy met eene deden blijken? En salmen dan noch meer vereischen van sulk eenen die slechs de Filosofie hedendaags heeft ondernomen te verbeteren? Te weten/ so moet ieder een bekennen/ dat de wijsheid in de menschen al so wel als alle goede gave komt van God/ als 't hem believt.

§. 11. Doch somen hier so seer den Filosoof als sijne leeringe bemerkt; mijns achtens salmen dan noch niet veel werx behoeven/ om hem te tonen/ dat hy een eerlijk man van inborst is geweest/ al braghtmen buiten sijne schriften anders geen getuigen by. Dat laat ik echter nu voor anderen/ die daar den tijd en lust toe hebben. Voor my/ ik heb 'er dus lang niets in konnen sien/ dat reden aan de Godgeleerden geeft/ om sijne leeringe verdacht te houden: en achte daarom/ datmen uit de sake self het oordeel halen moet. Derhalven sal ik sijne filosoofsche leeringen besonderlik gaan ondersoeken; dewelke orders halve zijn te onderscheiden in de gene die de wijse van begrijpen/ en de stukken so hy die begrepen heeft betreffen.

V. Word overwogen, op wat grond Descartes sijne Filosofie gebowd hebbe; en 't gene hy besonderlik van de Twijfeling en de Doling heeft geleerd.

§. 1. Het heeft by veele groten stank gemaakt 't gene Descartes van de Twijfeling geschreven heeft. Want sijn gevoelen is/ dat tot geen sekerheid van enig ding te komen zy/ indienmen niet en twijfele alvorens iet daar over vast te stellen. Doch dat en wil hy verder niet als tot het ondersoek der waarheid uitstrekken/ niet tot gebruik des leevens; dat is/ tot weeten/ niet tot doen.

doen. Beginf. 1. D. § 1/2/3. Ec. van 't Beleed §. 3. en 4. In welken sin ik dat ook voor waarachtig houde en verklare.

§. 2. Want is'er ooit een die iet leeren wil daar aan hy niet en twijfelt? En ook wat sal hy (seg ik) langer leeren 't gene daar hy geenen twijfel meer aan heeft? Want al wat iemant leert / 't gene dat hy niet en weet voor dat hy 't heeft geleerd: en hoe kan iemant buiten twijfel stellen 't gene hy noch niet en weet? Weet hy dan ook het gene hy niet en weet / voor so veel als hy 't niet en weet? Maar weet hy niet / so moet hy so lang twijfelen tot dat hy wete 't gene hy noch niet en wist. En hier van is 't dat seer veel menschen nimmermeer en leeren so 't behoort / om datse nooit getwijfeld hebben: want weten en geloven zijn twee. Als by exempel: gy wilt eens weten / of den omme loop des Bloeds door 's menschen lichaam / na 't gevoelen van Harvæjus (daar sich Descartes ook aan houd) ook waarachtig zy? Nu / gy gelooftet of glooftet niet. Gelooft gy 't reeds / waar toe dan verder ondersoek? maar so gy twijfelt / of 't so wesen magh of niet; so sult gy 't moeten ondersoeken / om de reghte waarheid uit te vinden. En dat is die so seer vermaarde Twijfelinge van Cartesius.

§. 3. Want hy eischte van een Filosoof de selfde billikheid / die in de Reghters word vereischt; dat niemant sich aan d'eene of andere kant verklare / so lang als noch de sake niet genoegsaam ondersocht is. Want anders sal 't geen oordeel maar vooroordeel zijn: doch wat al hinders dat sulx aan de waarheid geeft / is mijns erachtens by de waarheidlievenden genoegh bekend.

§. 4. Maar datmen hem hier over by de oude Sceptici of Twijfelaars wil stellen / daar op heeft hy hemselven al te wel verklaard. Want in 't Beleid §. 3. zijn dit sijne eigene woorden. Nochtans volgde ik de Sceptici in desen niet, die twijfelden om te twijfelen, en anders niet en sochten dan onsekerheid: maar was ik daar en tegen hier op uit, dat ik iet sekers vinden moghte; en so gelijk men pleeg in enen sandgrond, daar men op wil timmeren, so diep te graven, tot datmen eindelik tot steen of harde klei gekomen zy. En 't scheen my toe, dat my dit ook niet qualik was gelukt. ens. So heeft hy dan veel eer 't gevoelen van de Sceptici op 't kraghtigste gepoogd te wederleggen: dat hy van alles twijfelende / dat is de redenen van 't een of ander leerstuk elk besonder ondersoekende; op 't laatst op sekeren vasten grond gekomen is te staan / daar gansch geen twijfel aan en was. So dat hy dus oneindige twijfelingen af snijd / en so den wegh tot sekerheid van d'andere wetenschappen open maakt: Dus twijfelt hy / om niet te twijfelen.

§. 5. Maar hier word nu by sommigen wel met godvrughtigheid / doch ook by anderen wel uit quaadwilligheid / dit tegen ingeworpen / dat dus 't Geloof ook self in twijfel word betrokken / en wel een ruime wegh geopend tot de Godverloogening. Doch die quaadwilliglik so spreken / wil ik eerst gebeden hebben de schriften van den man te lesen / en dan self te oordeelen. Want mitsdien dat hy met kraghtiger bewijsen / dan gemeenlik Filosofen plegen / poogt te tonen dat God is; so doetmen hem groot ongelijk wanneermen hem van Atheisterÿ beschuldigt / daar hy so kraghtig tegen strijd. Maar 't is misschien

dat

dat hy't vergif aldus bedekt/door de voornaamste gronden van het Kristendom dus wech te graven / en andere in de plaats te schuiven die op verre na so vast niet zijn; om so dan 't gansch gebouw te doen verballen. Is 't moghelijk! Siet eens hoe veel de menschen iemant toebetrouwen. Nu is God langer dan alleen geen hertenkenner; so d'eene mensch dus veerdiglik verklaren magh / wat in eens anders hert verborgen ligt.

§. 6. Nochtans en wil ik niet ontkennen / dat hy moght somtijts wel voorsightiger gesproken hebben. Maar moet'er wederom by seggen / dat in so ongemeenen sake / en die so swaar is te betrachten/ men iemant wel een woord te goede houden magh. Voornamelik schijnt dat het wat besonderliker met sijne Overdenkingen gelegen is. Want in deselve staat ons niet so seer op elk besonder woord of spreekenswijse / als wel op't gene hy besluiten wil te letten. Men sie eens hoe dat Verulmnius het gene hy *Cogitata* dat is Gedachten noemt / van sijne *Visa* of Gevoelens onderscheid. Te weten / dikmaals heeft hy dit of dat wel dus of so gedacht; doch daarom ook niet aanstonds so besloten: maar dan eerst / en alsoals hy de saak op 't einde van verscheidene gedachten t'samen vergeleken zijnde / aan most sien. Want Overdenkingen zijn alle van dien aart / dat in de selve aan 't verstand word voorgesteld / om na te denken en te overwegen / alles wat daar van gedacht kan worden: tot datmen alles overdacht en vergeleken hebbende / ten laatsten eens iet sekerlijr besluiten magh. En dunkt ons dit van Filosofen vreemd; so laat ons/ die Theologanten zijn/ eens merken/ wat self de Prediker ons hier voor lessen geeft. Hy gaat ons voor op diergelijken pad; veel dingen als by overdenkinge voor ogen stellende / die hy nochtans tot geen besluit en brengt. 't Schijnt anders / of hy tusschen 's menschen en der beesten Ziel geen onderscheid en stelt: Want wie merkt (seit hy) dat de adem van de kinderen der menschen opvaart na boven, en de adem der beesten nederwaarts vaart in d'aarde? Pred. 3: 21. Nochtans geeft hy d'uitneementheid der menschelike Ziel genoeg te kennen / wanneer hy seit / dat de Geest wederom tot God keert, die hem gegeven heeft. Cap. 12: 7.

§. 7. Nu laat ons sien / wat dan Descartes eigentlik door sijne Twijfelinling versta. Dies seg ik / dat hy waarlik niet en twijfelt / noch wil datmen twijfele / of'er een God / of Hemel / of Aarde / of ook enig Lichaam zy. Wat dan? Al twijfelende poogt hy alle twijfelinge wech te nemen. Want ik meinde, seit hy / dat ik al dat gene daar ik enige de minste redenen van twijfeling in vond, als iets dat klaarlik valsch is (hy hadde wel voorsightiger geseid / so wel als of beneffens 't gene klaarlik valsch is) moest verwerpen: om so te sien/of dat dus altemaal verworpen zijnde wel iets overbleef / waar aan ik niet en konde twijfelen. In't Beleed. §. 4. Dus dan sulx alles als wy enigsins in twijfel konnen trekken, of ook versieren datse valsch zijn: (So versiert hy dan sleghs / maar en seit niet dat het valsch zy: dan veel eer iets daar omtrent versierende / so stelt hy dat het is) so konnen wy gemakkelik eens stellen, datter God, noch Hemel, noch enig Lichaam zy; (dat eene van God had ik wel mogen lijden / dat hy wat eerbiedigliker geseid hadde; al is 't dat in

de

de sake self geen quaad en steekt) dat wy self ook geen handen noch voeten, noch lichaam hebben: maar konnen daarom ook niet stellen, dat wy die sulx nu denken niet en zijn. Want het een strijd tegen 't ander, dat wy souden meinen iets te zijn dat denkt, en dat nochtans niet is terwijl het denkt. Dienvolgens is die kennisse, *Ik denk, so ben ik dan*, de allereerste en allersekerste, die iemant ordentlik filosofeerende te binnen komt. Ende is dit de beste wegh, om ons den aart van 's menschen Geest, en desselfs onderscheid van 't Lichaam te doen kennen. Begins. 1. deel. §. 7. 8. 't Welk alles hy daarna dan breeder uitlegt; om so te bewijsen dat God is / uit een ingeschapen denkbeeld van een Wesen dat ten uitersten volmaakt is.

§. 8. Nu sal ik dit gebruik van redeneering / dat hy twijfelen noemt/ eens kortelik verklaren. „ Ik ben / seit hy. Waar uit weet ik dat? want „ missehien ben ik daar in bedrogen. Doch so ik al bedrogen ben / so ben ik evenwel / die te bedriegen ben. Wat ben ik dan? Een Lichaam? Dat „ sie ik dat ik hebbe; maar mogelik is 't ook een droom. Ik twijfele. Doch „ twijfelen dat is ook denken: so ben ik sekerlik dan iets dat denkt. Dit is „ nu 't eerste dat ik wete: nu moet ik sien / of ik dan ook een lichaam ben „ of niet.

Hier uit besluit hy nu dat 's menschen Ziel eer is te kennen dan sijn Lichaam. Dan gaat hy verder redeneeren op het gene God betreft. „ Nu ben „ ik wel so iet dat denkt; maar nochtans twijfelende/ en beducht voor dolen. Maar wie soude my hier in bedriegen? Die moet dan meer zijn dan ik „ ben: en ik ben dan ook van my selve niet / die aan een meerder denken „ kan. Ik vind in my een denkbeeld van ene uiterste volmaaktheid. Doch die „ kan selve niet bedrogen zijn / om dat geen meerder heeft; noch ook bedriegen willen / om dat geen boosheid (dat is onvolmaaktheid) daarin plaats „ heeft. Dus meint hy nu / dat hy ten tweeden kan bevinden / datter moet een God zijn. Van daar begeeft hy sich dan tot beschouwinge sijns Lichaams; om verder te bewijsen datter stoffelike wesens zijn; al na den selfden draad van redeneeringe. In deser voegen meint hy / dat eens alle uiterlijk behulp van kennisse ter zijden stellende / de mensch de kraghten sijns verstands/ en wijsheids zaden kan beproeven: als oft hy in de weereld sich alleen bevond / en alles by hem selven leeren moeste. Of hem dit wel of qualik zy gelukt / staat niet aan ons te seggen: daar magh hy self voor sien.

§. 9. Doch laat het al so sott en los zijn als het magh; so kan ik evenwel niet sien / het gene sommigen so toeschijnt / dat so die wijse van filosofeeren voort gaat / het Atheïstendom daar door gevestigd word. Want salmen iemant Atheïstery te laste leggen / om dat de redenen waar mede hy de Godheid wil bewijsen / en die hy voor de kragtigste is houdende / na ons bedunken niet sodanig zijn? Laat vrijelik Descartes daar in dolen / dat hy die redenen / van hem bedacht/ wil boven andere doen gelden: ik magh wel lijden dat hy dole. Nochtans en doolt hy daar in niet / dat hy die stelling / dat God is, tot enen grond van alle kennis neemt: so dat / indien de lastering der Godverloochenaars gelove vond / geen sekerheid van enig ding / na dit

gevoelen van Descartes soude konnen zijn. Daar af magh onder anderen de Voorrede sijner Overdenkingen besonderlik gelesen worden. So dat nu dan in iemants oordeel Atheïsterij is / wanneer men wil bewijsen datter is een God: so maghmen ook wel seggen dat self d'Apostel Paulus / bewijsende dat Jesus is de Christus / geen kristen is.

§. 10. Of soude men wel mogen denken / dat het Gelove word te kort gedaan / wanneer men alle redenen waar op het is gegrond wil ondersoeken? Maar dit is 't gene dat d'Apostel van elk eenen der gelovigen vereischt. Ondersoekt u selven of gy in't gelove zijt, beproeft u selven. 2. Kor. 13: 5. En hoe sal iemant / om dit ondersoek in 't werk te stellen / beter konnen doen als dus. Ik ben gelovig. Maar hoe weet ik dat? Gods Geest getuigtet my. Maar of dat nu een geest des Satans ware / die my door ydele inbeeldinge van eigen sinlikheid betoverde? Om daar geen sorge voor te hebben so neem ik 't oordeel uit de vrughten van den Geest. Maar oft ik in die vrughten ook bedrogen ware; dat ik het goede meinde te beijveren / en ondertusschen vleeschelike driften volgde? Want dit bevinden we dat self Apostelen gebeurd is / wien Christus daarom nodig vond te seggen / gy weet niet van hoedanigen geest gy zijt. Luk: 9: 55. Derhalven moet ik eigene bewegingen / uit mijne sondige natuur ontstaande / van sulke die de geestelijke wedergeboorte in my werkt / wel onderscheiden. En 't is de plight eens kristens / dat hy wete sulx te doen: 't welk hier nochtans de plaats niet is / en voor een kort geschrift als dit te veel beslaghs vereischt. Alleenlik komt hier by te pas / dat sulk een ondersoek van ons Geloof so veel als de Twijfeling; waar mede wy het selve meer en meer beproeven en also te vaster worden by ons selven. Wat reden dan de Filosofen te beschuldigen / so sy de redenkavelingen huns verstands gelijkerwijse ondersoeken?

§. 11. En magh ik ook in desen niet voorby / hoe self Descartes in die twijfeling of wijse van 't bewijs te proeven dese palen stelt; dat hy daar in niet buiten 't ondersoek der waarheid ga / noch dit tot d'oefening van godsdienst of godzaligheid wil overbrengen. Want hy sich doe niet tot bedrijf van saken, maar enkelik tot ondersoek der waarheid overgaf: gelijk hy sich in sijn geschrifte van 't Beleed §. 4. verklaart: en 't selfde met byna de selfde woorden in het 1. der Begins. §. 4. weerhaalt. Daar by komt / dat hy saken des Geloofs voor alle oefeninge der Filosofie stelt: also hy op de regeling des leevens na goddelike en menschelike wetten is bedacht geweest / en dat hy sich tot ondersoek van kennis der natuur begaf / in voegen als hy self daar van getuight. Ik stelde tot myn eigen selfs gebruik voor enen tijd so ene Zedekunst, in drie, vier regelen bestaande; en die my niet verveelen hier te melden. De eerste was, my self de wetten en gebruik mijns Vaderlands te onderwerpen; en vastelik te houden aan den Godsdienst dien ik voor de beste hield, en daar ik door Gods goedheid ook van kindsbeen af in opgetrokken was. Dus veel is hier genoegh; het gene hy dan breeder uitstrekt in 't Beleed: §. 3. also het by my vast staat / dat hy die vastelik heeft voorgenomen te blijven by 't gelove aan den eenen en drie enigen God / self nooit in ernst getwijfeld heeft / of daar een God zy.

§. 12. Nu

§. 12. Nu laat ons ook eens hooren wat hy van de Doling seit; also heim daarin ook het beste woord niet nagegeven word / als al te overdadig zijnde in de vryheid aan des menschen Wille toe te staan. Men magh dan sien wat hy daar self af schrijst. Dit eerst. Om d'eerste oorsaak en den oorsprong onser dolingen eens na te speuren, en ons daar voor te leeren wachten; so moetmen daar op letten, dat deselve niet so seer van ons verstand als van den wille hangen. Beg. 1. D. §. 31. Nu seit hy dat een mensche doolt/ wanneer hy, schoon de saak niet wel begrijpende, echter daar van oordeelt. §. 33. Want dat wy in de dooling vallen, 't gebrek is wel in onse daad; of in 't gebruik der vryheid, maar niet in onse nature: also die al de selfde is, 't zy datwe wel of qualik oordeelen. §. 38. Dat nu dese vryheid zy in onsen wille, om veele dingen toe te stemmen of niet toe te stemmen, na ons believen; is so kenneliken sake, dat men die behoort te stellen onder d'eerste en gemeenste kundigheden, die ons ingeboren zyn. §. 39. Derhalven geeft hy in 't vervolg ook dit hulpmiddel tegens alle dolingen ter hand. 't Is seker, dat wy nooit iet valsch voor waarheid sullen toestaan, indien wy anders geene toestemminge geven dan aan sulx als wy wel klaarlik en bescheidelik begrijpen. §. 43. Voorts is het seker, wanneerwe onse toestemminge geven tot het een of 't ander bewijs, 't gene wy noch niet verstaan; datwe dan bedrogen worden, of sleghs by geval de waarheid treffen. §. 44. Te vooren hadde hy geseid / dat het licht der nature, of de kraght van kennisse (of bequaamheid om te kennen) ons van God gegeven, nooit enig voorwerp treft dat niet waar zy, voor so veel het van haar word getroffen; dat is, so veel als 't klaar en onderscheidentlik begrepen word. Want hy billik een bedrieger soude zyn te noemen, so hy ons die verkeerd, en 't valsch voor 't waar begrijpende gegeven hadde. Dus word die hoogste twijfelinge wechgenomen; die daar van was ontleend, dat wy niet wisten of wy ook sodanig van nature waren, dat wy ook selfbedrogen konden worden in saken die ons dunken alderklaarst te zijn. Self sullen alle andere redenen van twijfeling gemakkelik uit desen grond zijn op te lossen. §. 30. Hy heeft derhalven dit tot sijnen eersten regel van behoorte Logica genomen; nooit iets te houden voor waarachtig, dan 't gene hy volkomelik eerst ondersocht en so bevonden hadde. Beleed §. 2.

§. 13. Dit alles laat ik anderen betwisten: voor my / ik neem het aan noch en verwerpe 't niet; also ik my wat anders hebbe voorgesteld. Alleenlik kan ik wederom niet sien / hoe sulx als daar verhaald is tegen onse leere van de dienstbaarheid des menschen aan de sonde strijdig zy. Want eerstelik is meer dan eens geseid / dat hier Descartes niet en handelt van dat gene dat wy doen / maar van 't gene wy verstaan. Ten anderen en zijn 't geen geestelike maar natuurlike saken / die hy aldus ter proeve stellen wil. Ten laatsten staet ons ook besonderlik hier op te letten/dat het geschil aangaande 's menschen Vrijen Wille tusschen 't Pausdom en de Protestanten niet en is, hoedanig onse Vrije Wille van nature zy; maar so als die bepaald is tot den mensche na den Val. Want wy verschillen slechs belangende den Vrijen Wille, so als die word aangemerkt in dat eerste ogenblik der bekeeringe van den gevallenen mensche. Dit zijn de woorden van Baronius *Metaph. sect. 12.*

Disp. 1. §. 12. Indienmen nu Descartes om sijn paapsch geloof in 't verdacht wil houden / so salmen sien dat de Papisten meer verschillen van malkander / en hy so seer van sijne eigene geloofsgenoten als van ons. Daar uit besluit ik / dat hy sonderlinge niets en leert / het gene onsen Godgeleerden hinder doet.

VI. Word onderscheidentlik in acht genomen het gene van de Saken self in sijne schriften word geleerd.

§. 1. DUs verre is van sijnen stijl en wijse / die hy in sijn ondersoek der waarheid houd / gehandeld: nu sal ik mede kortelik iet van de saken spreken. De selve sien een deel op God den Schepper aller dingen / en 't ander op de Schepselen / so in 't gemeen als in 't besonder aangemerkt. Het gene God belangt / dat siet op hem alleen so als hy in hem selven is / of so dat ook het schepsel van hem afgekomen / door hem op sekere wijsen is bepaald.

§. 2. Descartes seit voor eerst / dat God is van hem self: daar niemant ietwes tegen heeft: maar hoe? dat seit hy stellender, en alle andere ontkennender wijse. Dit is so veel / als dat hy gansch geen oorsaak heeft van sijn bestaan: maar 't ander / dat hy als de oorsaak van hemselven is. Hier in moest dan de dolinge bestaan / dat hy aan God ene oorsaak toedicht / die evenwel God self; en hy also sijne eigene oorsaak zy / en tevens ook sijn werk. Wat raad tot sulken ketter als Descartes is? Maar laat hem self eerst seggen / hoe hy 't meent. Met weinig woorden heeft hy sich aldus verklaard: dat die maghtige oorsaak, die alles buiten sich in wesen houd, so veel te meer haar self door eigen kraght in wesen houd; ende also van self is. En is dat dan niet waar? Dat zy so: maar Descartes moeste van 't gemeen gebruik van spreken niet zijn afgeweken; daar af hy echter reden geeft / waarom hy 't heeft gedaan. Want na sijn oordeel was 't ontkennend woord hier niet genoegh: maar moestmen ietwes stellen / om aan te wijsen dat God in hem self volmaakt en algenoegsaam is. Doch wat hy meent of niet; hy spreekt daar als een Filosoof: en wat belangt de Godgeleerdheid / ik houde seker / dat men die aan schoolgeleerde spreekenswijsen / die somtijds bar genoegh zijn / (hoewel ook veelmaals loffelijk) niet binden magh.

§. 3. En waar toe ook so lichtelik de Filosofen hier gemeesterd / nadien wy self in Godgeleerden sulx ook wel verdragen moeten? Want so maar iemant onder hen de H. Drie-eenigheid meint uit de Reden te bewijsen: (hoewel dat so wat buiten 't ordinaris is) hy sal sich ook met die oorsakelikheid / dus stellenderwijs aangemerkt / behelpen moeten: gelijk dat is te sien by Kekkerman Syst. Theol. l. i. c. v. De redenen daar van dien schryver bygebraght kan ik niet sien dat beter klemmen / dan die Descartes van sijn seggen geeft. En dikmaal word ik by my selven moeijelijk / om sulken harde spreekwijs als by ons is in het woord Drievuldigheid, gelijk 't hoogduitsch Dreifaltigheid, als niet bestaande met Godes enkele

eenvoudig-

eenvoudigheid, die in sijn wesen is. Hoe soude 't passen/ somen in 't latijn *Triplicitas* quam seggen/ dat echter een en 't selfde is? Verhalven drijf ik altijd ernstig/ datmen seggen sal Drië-eenigheid: om niet den minsten schijn te geven/ als of wy t'samenstelling in Gods wesen sochten; of ook gelegentheid aan anderen/ om ons te lasteren. Descartes heeft dan so gesproken als hy 't meende. Een ander seit dat God ontkennens wijse van hem selver is; en wil nochtans bewijsen/ dat hy stellender wijse van hemselven is/ om dat zijn en werken in God een en 't selfde is, seit deselfde Kekkerman in 't 2. cap. gelijk het waar is. So onse luiden noemen God drievowdig/ en geloven dat hy is eenvowdig; des hem ook de oude Kerke nooit drievowdig maar drië-eenig heeft genoemd. Maar wie sal nu ontkennen/ dat hy is de wijste die liefst so heeft willen spreken als hy 't best heeft konnen vatten.

§. 4. Nu vorders tot Gods werken in de schepselen: waar af hem eerst te last word gelegd/ God toe te schryven/ dat hy oorsaak van der menschen dolingen kan zijn; als hebbende geseid/ dat God bedriegen kan indien hy wil. Op desen sin heeft een vermaard Theologant met dese woorden sich verklaard. Het is genoegh dat God het heeft geseid, om maar te weten dat hy niet bedriegen wil. Ik segge dat hy niet en wil bedriegen; op dat gy niet en meint, dat hy niet kan indien hy wil. Hier op so staat ons eerst in acht te nemen/ het gene elk een weet dat waar is/ dat om bedrogh te plegen twee dingen nodig zijn/ de boosheid en 't verstand. So dit niet boosheid word gepaard/ so sal het loosheid zijn. Nu seggense/ dat God verstands genoegh heeft/ en alsō 't vermoghen/ om den mensche te bedriegen; maar dat hy verre af is van so boos te zijn: so dat hy niemant kan bedriegen/ hoewel ten hoogsten wijs en maghtig zijnde; dewijl hy ook ten hoogsten goed is. De sake komt dan hier op uit/ dat sy genoegsaam looghenen dat God bedriegen kan. Sy leeren dan niet anders dan de reghte Leere mede brengt/ hoewel sy 't op ene andere wijse seggen. Maar wy en hebben met geen woordenstrijd te doen.

§. 5. Het ander is/ dat hy de Weereld ook oneindig noemt/ en so als 't schijnt/ d' oneindigheid aan God alleen niet laat. Doch hoe hy 't meent/ sal uit sijn eigen seggen blijken. Wy kennen ganſch geen einde van de uitstrekkinge der Weereld, ofte 't Heel-al der lichaamlike selfstandigheid. Want waar wy by gedachte stellen dat het einde wesen magh; wy sullen altijd ons noch enige onbepaalde ruimte inbeelden: ja self ook so begrypen, datse dus inbeeldelijk, en also waarlik zijn; en dat also lichamelike selfstandigheid oneindelik bepaald daar in begrepen zy. En sulx, gelijk wy nu in 't breede hebben aangewesen, mitsdien dat ook het denkbeeld van die uitgestrektheid, die wy in allerhande ruimte dus begrypen, is 't selfde denkbeeld der lichaamlike selfstandigheid. Beginſ. II. D. §. 21. Hier moetmen billik onderscheiden wat wy door het woord oneindig of oneindelijk verstaan. God is oneindelijk; so dat hy geene mate van volmaaktheid heeft: dat is nu buiten twijfel waar. Maar van de Weereld seit Descartes/ dat die oneindig is; so verre als wy 't einde daar van niet begrijpen; Voor my altoos/ ik soude my niet willen onderwinden/ om het grote werk des groten Gods te weten; ende wil 't ook

niemant raden. Nochtans heeft dese nieuwe Filosoof/ so veel als ik kan sien/ de Weereld dadelik oneindig willen stellen; so dat deselve waarlik in 't oneindig uitgestrekt sal zijn; gelijk als 't uitgestrekte in 't oneindig deelbaar word geschatt/ so als dat al van ouds betwist is/ en by hem bevestigd/ mits hy loochent datter iets ondeelbaar zy. §. 20. De reden waar om hy geene palen aan de Weereld stelt/ is om dat hy der geen begrijpen kan: 't welk my noch draghelijker voorkomt/ als dat ik Aristoteles so vele Hemelkringen/ en Verstandigheden die deselve draaijen soude toestaan; of stijf en sterk staande houden/ dat de Weereld effen rond is/ en alle vaste Sterren even verre van ons zijn.

§. 6. Het derde is/ dat God geen meer Weerelden dan desen eenen soude hebben kunnen maken. Doch is te sien/ of dit so van Descartes is geseid. D'Almaghtigheid des Scheppers roemt hy doorgaans hooghelik/ en stelt deselve mede ten grond-regel sijner leere. Begins. III. D. §. 1/2/3/4. En heeft hy die dan nu verlooghend? 't Is niet te denken. Wat dan? Men weet genoegh welk hoe groot een onderscheid gemeenlik word gemaakt/ van 't gene aan de kant van God of van het schepsel mogelijk zy. Dat heeft hier mede plaats. Siet gy op God/ sijne onbegrijpelike mogentheid is niet te palen door ons eindelijk vernuft: nochtans al had hy meer dan eene Weereld voortgebraght/ het soude noch niet meer dan eene Weereld zijn. Want aan malkanderen gevoegd so souden sy te samen een vergaderd lichaam zijn: indien verscheiden; so moest 'er ruimte tusschen beiden/ en die ruimte ledig zijn. Doch sulx is strijdig tegen 't algemein gevoelen/ en ook van Descartes. Derhalven so der al verscheide Weerelden ontstonden/ die alle t'samen souden evenwel maar een zijn/ als men seit/ by toe vergaderinge. Doch dat is 't selfde dat wy Weereld noemen; daar door verstaande alles wat geschapen is/ in een of onder een begrepen. Derhalven steekt in dat gevoelen gansch geen quaad.

§. 7. Nu tot de Schepselen/ so als die op sich self zijn aan te merken/ overgaande; so zijn 't ontrent vier stukken daar Descartes van beschuldigd word. Het eerste is de Stoffe van het Algemeen; waar over hem als vreemd word opgelegd/ dat hy de Scheppinge uit niet met al ontkent. Indien 't so is/ wech dan/ godschendige gevoelens! 't Is waar/ een seker schryver/ de Filosofie tot Uitlegster der Schrifture stellende/ speelt met het Woord van Scheppinge, en looghent dat daar uit de makinge van al uit niet kan bewesen worden. Maar dat en raakt Descartes niet. Hy toont alleenlik in het breede/ hoe men des Weerelds oorsprong kan begrijpen/ en hoe deselve metter tijd tot sulken staat als heden is gekomen zy. Des nettemin beweert hy/ dat God d'eerste Stoffe heeft uit niet geschapen/ ja 't gantsche werk in ses verscheide daghen heeft voltooid. Wat kan een Kristen beter volgens sijn Gelove seggen? Stoute lastering derhalven/ den man gevoelens toe te schryven/ die hy met alle kraghten van sich weert. Lees/ lasteraar/ sijne eigene woorden/ en swijg stil. Ja self, so sal ik, om de saken der Nature des te beter te verklaren, derselver oorsaken wat hogher ophalen, dan ik selfs gelove datse ooit geweest zijn. Want daar is geen twyfel aan, of de Weereld

is van aanvang af geschapen met alle hare volmaaktheid: so dat daar in geweest zijn Sonne, Maan en Sterren; en op Aarden niet alleen de Zaden aller planten, maar de planten self, dat Adam ende Eva ook geen kinderen geboren, maar volwassene geschapen zijn. Dit leert ons 't kristelijk Gelove, en self 't naturelijk verstand bewyst het ook. Want wel gelett op Gods oneindelike mogentheid, so konnen wy niet denken dat ooit iets van hem gemaakt kan zijn dat niet in alle deelen gansch volkomen zy. Begint. III. D. §. 45.

§. 8. Het tweede dat hier in geschil komt / is de gansche schikkinge van 't Algemeen: hoe dat de deelen van de wijde Weereld onderling geplaatst zijn; en of den Aardkloot of de Son in 't midden zy? Het gene daar 't hier meest op aankomt / is van die beweeginge / welke van Descartes aan den Aardkloot toegeschreven word: daar van ik met versekerdheid derf seggen / dat die met uitgedrukte plaatsen der Schrifture niet en strijd. En die het tegendeel beweeren / moeten sonder oordeel of met avereghtsche sinnen in den Bijbel lesen. En 't is een onverdraaglijk misbruik van de Schrift / deselve willen stellen tegen de gesonde Reden. Want so 't gesond verstand begrijpt dat d'Aardkloot draait: dunkt u dat God sal door de Schrift ontkennen hy door de Reden heeft geleerd. Niet dat ik segge / dat den Aardkloot draait: maar dat ik echter niet en sie / hoe uit de Schrift sal te bewijsen zijn / dat sy in 't middelpunt des Weerelds onbeweeglik rust. Indien het tot de Reden komt / so acht ik dat Copernicus het tegen Ptolomæus overhaalt / nochtans bepaal ik 't een noch 't ander; des ben ik ook niet schuldig te bewijsen het gene daar ik noch niet wel genoegsaam van versekerd ben. Ook is 't geschil daar af te lang / voor sulk een kort geschrift als dit: en 't hebben anderen gelukkig afgemaakt; als onder anderen de heer Wittichius in 't boek dat hy *Consensus Veritatis &c.* Overeenkomste der Waarheid noemt / 't gevoelen van Descartes met de H. Schrifture seer gemakkelik vereenigd.

§. 9. Nochtans verschilt hy noch so verre van Copernicus / dat hy den Aardkloot eigentliker wijse geen beweeginge / maar vervoeringe toeschrijft: welk onderscheid ik hier niet sal vereffenen / maar voor de meesten van het beiderley gevoelen laten. Dit kan ik echter niet voorbygaan / dat door een misbruik van scherpsinnigheid / twee strijdige gevoelens / so verr als 't Oost en Westen van malkander zijn / hier aan Descartes worden toegeschreven: als dat hy ook de Son in 's Weerelds midden stelt / die self belijd dat hy 'er d'einden niet af weet. Want waar sal 't midden zijn / so d'omtrek niet bekend is? het een en kan men self niet denken sonder 't ander. Dus blijkt ook uit de Schriften van Descartes / dat hy des Weerelds midden niet wil weten / om dat hy ook den omtrek niet en weet. Copernicus nochtans begrijpt de Son als 't middelpunt van grootte / en de Aarde 't middel punt van swaarte. Laat hen te samen dat verschil beslegthen / die noch so verre van malkander staan. Ik keere weder tot de Schrift.

§. 10. Want hoe bespottelijk men saken van dien aart wil uit de Schrift bevestigen of tegenspreken / is kennelik te merken aan Lactantius / die dus aleer den Tegenvoeters tegen ging. Wat salmen seggen van de genen welke

meinen

meinen datter Tegenvoeters zijn, die met de voeten tegen ons gesteld zijn? Gelijkt dat ergens na? of isser iemant so eenvoudig, dat hy gelooft dat ergens menschen zijn die met de voeten boven 't hoofd gaan? of dat daar alles hangt wat by ons staat? dat koorn en bomen neerwaart wassen? dat regen, sneew en hagel opwaarts na de aarde vallen? Sal iemant sich dan wel verwonderen, wanneer hy hangende lust-hoven onder die vermaarde seven wonderen hoort melden; nadien de Filosofen akkers, meiren, steden, bergen weten hangende te maken? Van dese doling moeten wy den oorsprong ook verhalen. Dat doet hy dan daarna aldus. De rondte van den Aardkloot heeft die Tegenvoeters, uitgevonden. Dat looghent nu die goede vader / en gaat daarna dus moedig voort: Maar ik wil met veel redenen bewysen, dat het onmogelik geschieden kan dat d'Aarde hogher dan den Hemel zy. Dus schrijft hy in sijn III. b. der onderwijsingen cap. 24. Wie merkt d'onvastigheid van Vastarts redenen hier niet? (Want *Firmianus*, dat is Vastart, was sijn naam.) Dus heeft de Roomsche Bisschop Zacharias / Virgilius van Saltsburg in den ban gedaan / om dat hy leerde datter Tegenvoeters waren. Dat was dan reght ter eere der Schrifture uit zijn / en de doling aan de Waarheid op te offeren. Dies moghen sich de Godgeleerden hier wel wachten / van sulke moejelike grollen ook niet na te volgen; also 't Gods mannen niet betaamt / uit insighte van Godvrughtigheid van sijne werken dus belacchelik te denken.

§. 11. Nu volgt het derde: 't wesen van des menschen Ziel betreffende. Die meint Descartes dat alleen in Denkinge bestaat: het selve so verklarende / dat alles wat de Ziel betreft in ons begrip daar af gescheiden / de Denkinge daar van niet af te scheiden is; also hy van des menschen Ziele niet kan denken / ten zy met een begrijpende het gene denkt / en 't gene hy daarna bewijst dat iet selfstandigs is. Des hy ook onder desen naam van Denkinge, begrypt al 't gene dat met onse kennis in ons is, of daar wy ons bewust van zijn. En so is denken hier te seggen, niet alleenlik iet verstaan, of willen, of by ons verbeelden; maar ook self gevoelen. Begins. I. D. §. 9. Het selfde seit hy ook in 't Antw. op de twede Tegenw. alwaar hy ook de Redenen ten voorschijn brengt / waar mede hy wiskonstig toont / dat God is, en de menschen Ziel van 't lichaam onderscheiden is. Op 't 4. voorstel seit hy daar; dat wy de Ziel / dat is de denkende selfstandigheid / wel sonder lichaam / of selfstandigheid die uitgestrekt is / klaar begrijpen konnen. Wat is hier nu dat met de Schrift niet kan bestaan? Dat onse Ziel selfstandig is? dat denk ik niet. Of datse denkt? Al mede niet. Maar dat de Ziel alleen in Denkinge bestaat / dat wil niet door. So laat hen dan het tegendeel ook uit de Schrift betonen / sose konnen. Maar daar en sie ik niet dat ons het wesen van de Ziel verklaard word. Die moet haar self wel kennen / navolgende die oude spreuke / kent u selven. Doch van den oorsprong en onsterflikheid derselve / en wat daar meer aan vast is / het gene niet natuurlik is bekend / dat heeft ons God dan in sijn Woord verklaard.

§. 12. Doch kan ik ondertusschen niet begrijpen / hoe dat so seer de Godgeleerdheid magh betreffen / of 's menschen Ziel alleenlik in de Denkinge besta /

besta / of dat die saak op andere manieren werde uitgeleid. Want echter blijft noch altijd / dat de Ziele redelijk / en als een spiegel van Gods beeltenisse zy; so blijft de waarheid en noodwendigheid des tweeden schepsels / en blijft d'onsterflikheid der Ziele na den dood. Dit al geloven en belijden wy / sulx te geloven is genoegh ter saligheid; Descartes die gelooft het mede so: wat reden heeft een Kristen dan hier om te klagen?

§. 13. Nu staat ons noch te spreken van de Ziel der Beesten / die hy gelooft dat in de t'samenstellinge der deelen van het lichaam maar bestaat; so als hy vast in sijne Schriften hier en daar te kennen geeft. Hy meint dan dat een Beest gelijk een uurwerk is; en dat de fijnste geesten met het bloed door 't gansche lichaam speelende / al die beweegingen / die wy in ieder lid en deel verneemen / te wege brengen / na dat het voorwerp is dat hen dan gaande maakt. Ik moet bekennen dat dit geestig uitgevonden is; so maar d'ervarentheid tot heden toe genoegh is om het goed te maken: wil daarom 't oordeel voor my selve schorssen / ter tijd toe dat ik daar in wijser werde. Nochtans wat God en d' H. Schriftuur betreft / kan ik niet sien waarom Descartes dat niet soude moghen leeren.

§. 14. Want God bewijst so seer de kraght en wijsheid sijner Scheppinge / so hy aan 't Lichaam self so veel volmaaktheid geeft / dat daar in werkingen / gelijk als die van 's menschen lichaam / worden voortgebraght; als dat hy enen Geest / als meester over dat gereedschap stelt: alſo by 't een so wel als 't ander word verstaan / dat in de Ziel der Beesten geen verstand en is. Doch is 't gevoelen van Descartes dan noch verdst af van die meininge / waar door de Beesten als half menschen worden aangemerkt: mitsdien hy daar beneffens geen selfstandige werksaamheden buiten 's menschen Ziel erkent.

§. 15. Nochtans dunkt velen / dat dit is de wegh tot d'aldersnoodste ketterye; waarin de kraght van 's Heeren Dood / om God voor onse sonden te voldoen / gelooghend word. Dit heb ik somtijds so gehoord / en sonder dat en soud ik 't self niet konnen dromen. Want hy moet sekerlik wel twee paar oghen hebben / die dat gevolgh daar in kan sien. De Beesten / seit Descartes / hebben eigentlik geen Ziel: so stervense dan eigentlik ook niet. Is 't waar? Ontkent Descartes dan ook datse leven? Geensins. Maar sose leven / en dat niet gedurig heen; 't is seker datse dan ook sterven. Want sterven steltmen tegen 't leven / maar niet tegen de Ziel. Waartoe dit nu? Indien de Beesten / seitmen / niet en sterven; so is de Dood van Christus in de offerhanden niet verbeeld geweest. Is dat niet schoon? Laat ons dan liever seggen / dat ook der Beesten Ziele met verstand begaafd is: so sal die overeenkomst met de Ziel van Christus noch volmaakter zijn. Want so de Ziel der Beesten door den dood te niete gaat / en die van Christus blijft: so salmen seggen / datter tusschen beiden geen gemeinschap is. Nu soude wel de saak vereischen / dat wy dit hier wat nader overwoghen: maar ons bestek en oogmerk lijd dat niet.

§. 16. Een ding nochtans moght ik wel lijden / dat geleerde luiden eens

 bedach-

bedachten: hoe sich Descartes/ so hy woude/ hier self met woorden der Schrifture sich behelpen konde. Want die stelt/ dat de Ziel der Beesten is hun bloed/ of in het bloed. Het vleesch met sijne Ziele, sijn Bloed, en sult gy niet eeten. Gen: 9: 4. daar word nu Ziel en Bloed voor een genomen. Noch duideliker dus: de Ziele van het vleesch is in sijn Bloed, en daarna/ de Ziele van alle vleesch is sijn Bloed. Levit. 17: 11/ 14. Ten minsten seit de Schrift hier wel so klaar/ dat dese Ziel der Beesten is hun Bloed; als elders/ dat den Aardkloot onbeweeglijk is. Waar uit te sien is/ op hoe weinig vastigheids alsulke redenen berusten; en hoe gereed het zy de Filosofen met Schriftuur te straffen/ alsmen wil.

§. 17. Dus meen ik dan met weinigen getoond te hebben/ het gene ik op 't begin des vierden Hoofdstuks voorgenomen hadde: sulx ik van herten wenschen soude/ dat elk in dit gevoelen ware; dat/ even veel hoe vast de leeringe van die Filosofie op de Reden en Natuur gegrond magh zijn; deselve echter niets behelst/ het gene tegen de Schrifture strijd/ of hare achtinge verkort.

VII. Word aangewesen, dat de vrijheid der Filosofie door geen Kerkelike Wetten moet belemmerd worden.

§. 1. NU sal het licht te vinden zijn/ hoe sich de Kerk ontrent de leeringen der Filosofen heeft te dragen. Want wat die van Descartes nu belangt: het blijkt/ dat daar geen groter onheil dan van de gemeene en gebruikelixte Filosofie te bevresen is; en volgens dien op haar niet meer dan op de andere te letten staat. Dies wil ik ook geen antwoord geven dan op die gemeene vrage: wat de Kerk te doen heeft/ als de Filosofen/ somen heden siet/ dus onder hen verdeeld en t'samen over hoop zijn liggende? Tot desen einde acht ik/ datmen Ongebondenheid van Vryheid onderscheiden moet.

§. 2. De Vryheid komt de kennis der Natuur als eigen toe: also deselve nergens plaats heeft/ daar de waarheid op getuigenis van God of menschen rust. Hierom is geenerhande onderwijs so seer gebonden als de Godgeleerdheid; dewijl deselve gansch en gaar na Gods beschreven Woord geregeld word. De Reghtsgeleerden/ die maar menschelike wetten volgen/ en zijn derhalven niet so dienstbaarlik verbonden: vermogen echter buiten dese wetten niet; so datse daarom ook geen vrije luiden zijn. Maar met de Filosofen is 't geheel wat anders: also deselve door de Reden en Ervarentheid geleid/ en aan geen andere wett als 't reght gebruik der selve zijn verplight. En sose daar in missen/ het is maar voor henselve datse missen: also sich daar geen leerling aan sijns meesters lessen bind; gelijk als ginder d'een so wel als d'ander aan de Wett gebonden is. Aan ieder staat sijn oordeel vry/ wat wel of qualik is geseid; en 't gene hem niet aanstaat te verwerpen. Geloven geld hier niet/ maar weten/ in alles wat Filosofy betreft: Pytagorus komt dat gesagh niet toe/ om iets op sijn bloot seggen aan te nemen.

§. 3. Hier

§. 3. Hier uit schijnt nu te moeten volgen/ dat geen Filosofie aan vreemde wetten onderworpen is/ die hare Vryheid self voor wet verstrekt. Des ook onwillig sich te laten overheerschen/ slaat sy wel over tot baldadigheid/ wanneermen haar met kraght bedwingen wil. Dat leert ons d'ondervindinge van alle tyden; en self de Godgeleerdheid leed nooit meerder verwijderinge/ dan alsmen haar te streng heeft willen handelen. Des moetmen sich wel wachten/ datmen hier niet te veel en doe; noch wy als Godgeleerden den Natuurgeleerden wetten stellen/ of d'Overigheid deselve vergen: het zy dat wy de oude leeringen bewaren/ of niewe uit de Kerk en Scholen weeren willen; of Kerkenleeraars 't opsight over Filosofen geven/ om hen so veel als rekenschap der niewe leeringen te vergen.

§. 4. En maghmen immer in 't besonder wel gerust zijn op sodanige Filosofie/ als dus lang voor Descartes is geleerd: also deselve lang al door 't gebruik beschaafd/ en tot gebruik der Godgeleerdheid is gepast. Ook is door ondervindinge gebleken/ dat die de selve met bescheid te passe brengen/ sich grotelijx daar mede tot bequame onderscheidinge van saken/ en wederlegginge der tegensprekers noch behelpen. In welken opsight ik noch niet wil seggen/ dat dus lang so veel vrughts uit die Filosofie van Descartes is ontstaan.

§. 5. Seg echter niet/ dat hy ons daarom ook geen nutt kan doen. Want sijne schriften zijn van dese en gene stukken/ die op sich self/ en 't een aan 't ander niet verbonden zijn/ noch op den stijl van Onderwijsinge by een gesteld. Maar so als alle dingen in 't begin noch raaw/ doch metter tijd in schik te brengen zijn: so maak ik staat/ dat by vervolg van tyden ook de schriften en gevoelens van Descartes boven drijven/ en 't oud voor 't niew sal moeten wijken. Men heeft slechs dese weinig jaren na te denken/ na dat hy eerst is aan den dagh gekomen; om my in desen te geloven. Want over dertig jaren was'er naawlijx een te vinden onder onse schriftgeleerden/ die sich geenen vyand toonde van dit niew gevoelen; daar hedendaags een groot gedeelte 't met hem houd/ of hem ten minste duld.

§. 6. Doch op dat niemant denke/ dat daar ook nadeel voor 't Geloof in steekt: so moet ik aan den Leser tonen/ wat dien aangaande onlangs noch met den Professor Wittich voorgevallen is. Tot Niewmegen dat amt bekleedende/ so had hy 't een en 't ander stuk van die Filosofie in 't licht gegeven. Terstond betoonden vele hun misnoegen; en meinden dat die leeringen hen ongewoon/ de Kerkenleere groten hinder soude doen. Dies wierd daar over van het Geldersch Synodus (dat wel drie jaren daar in besig was) ook aan de Staten van hun Land geklaagd. Wittichius hier op verstaan/ verdedight sijne stellingen met kraght/ en teffens de Filosofie van Descartes. Daar raakte hy met eeren af; also de Synodus hem vry sprak/ en so haar self in 't ongelijk begreep; uitsdien sy 't gene tot sijn nadeel was te boek gesteld/ self introk en vernietigde; so als uit dese stukken blijkt.

Uit het Acten-boek der Gedeputeerden van het Geldersche Synode, des jaars 1660.

OP het eerste Poinct *Deputatis Synodi* in last gegeven, hebben deselve, in conferentie met D. Wittichio geweest zijnde, aangaande de periculeuse manier van spreken in voorgaanden artijkel aangeroerd, sodanige verklaringe van sijn E. gehoord, waarin voorsz. Gedeputeerden volkomen genoegen hebben genomen: 't welk sy ook by alle gelegentheid, tot wechneeminge van allen achterdocht en blame sullen getuigen. Aangaande het laatste, te weten het versoek van een *Decreet* &c. sullen *Deputati Synodi*, tot voldoeninge van hunnen last, met sodanige discretie te werke gaan, datse verhoeden sullen alle *personalia*, so van den eenen als van den anderen; ook selfs met goede communicatie van D. Wittichius, om uit te laten so iet aanstotelijk soude gesteld zijn; en na dat hunne bejegening vallen moghte, 't selve versoek bereid zijn na te laten.

Actum Niewmegen den 20. Sept. 1660.

Christophorus Wittichius.
Præsentibus P. de Greve.
& Joh. Scultingio.

Abrahamus Tielenius.
Paulus Arleboutius.
Theod. Brandolphus.
Cornelius Costius.

Copie van de Resolutie des E. Synodi van Gelderland, gehouden tot Niewmegen den 14--22. Aug. 1661.

AAngaande den 35. Artikel *Synodi præcedentis*, 't welk drie leden heeft, hebben *D. D. Deputati* nopende de twee eerste rapport gedaan, van hare onderhandeling met den heer Professor *Wittichius*: 't welk by dese Vergaderinge gehoord zijnde, heeft deselve *D. D. Deputatos* voor hunne aangewendde devoiren bedankt, en haar over de vredens-middelen verblijd: latende 't gansche werk by de gemaakte Acte (die in de Synodale Kiste sal bewaard worden) en onderlinge beloften berusten: gelijk aangaande 't derde lid het Ed. Landschap, volgens Reces daar van voorgelesen, hier op heeft geacquiesceerd. En sal *in margine* van den genoemden 35. Artijkel getekend worden, dat D. Professor hier op *D. D. Deputatis Synodi* heeft contentement gegeven, en dien aangaande is buiten verdenkinge. Waarmede dese Artijkel is opgeheven.

In fidem Extracti subscr. PETRUS PLANCIUS
Syn. Gel. p. t. Scriba.

Hier maghmen seggen / dat Descartes leeringe / in desen eenen voorvechter / eens voor al by die van Gelderland van alle ketterye is vrygesproken / en van allen slinxen achterdocht verlost.

§. 7. Want ook alsulx niet magh genomen worden uit dien / dat wel in d'eene

d'eene en andere Academie desselfs Filosofy verboden is. Want als exempelen hier gelden moghen / sy word ook hier en daar wel opentlik geleerd. Eerst voor so losen vyand aangesien / en van de deur gekeerd: doch nader komende / als vriend in huis ontvangen. Om dese reden pleeg ik dese broeders / die onder ons veel van Descartes houden / by 't volk van Israel te vergelijken: die 't land aan gene zijde des Jordaans gelegen tot hun deel verkregen hebbende; aan dese zijde enen niewen Altaar / ter gedachtenis van d'oude eenigheid in Godsdienst en geslaghte / hadden opgerigt. By d'anderen nochtans voor een bewijs van niewigheid en afval opgenomen / wierd hen den oorlogh aangeseid / en alles in de wapenen gebraght. Doch door besendinge voor af van d'oorsaak onderright; sy trokken / naawlijx opgetrokken / weder af. Jos. 22.

§. 8. Ik soude dan de Kerkeliken raden / sich met de filosofische geschillen niet te moeyen; als tot ons oordeel niet behoorende. Doch Filosofisch is by my te seggen al wat de Godgeleerdheid niet en raakt; en houde voor sodanig al het gene dat hier voren uit Descartes is gemeld. En 'k soude daarom luiden van beraden oordeel geensins prijsen / dat na den raad van sommigen / in 't Ondersoek der genen diemen Candidaten / (of in Holland Proponenten) noemt / die splinterige vraghen / over twijfelsinnige geschillen der Filosofie wierden voorgesteld. Want dat acht ik so veel / als Hemel ende Aarde onder een vermengen. Als of de Bijbel niet genoegh en ware / om stoffe tot alsulke vragen te verschaffen / die aan de Godgeleerdheid / eigen zijn. En doet men 't ander / 't sal de hemelsche verborgentheden eer aan de dertelheid der Filosofen open stellen. Dat was geheel de meining des Apostels niet / wanneer hy seide: Siet dat u niemant als een roof vervoere door de Filosofie. Kol. 2: 8.

§. 9. Nu gaat dat noch al verder / en geheel na 't Pausdom toe; ja magh men 't noemen tyrannye: dat sommige den Professoren der Filosofie willen doen verbieden / de eene of andere spreuk der H. Schrifture te verklaren. Met eene moghten sy deselven wel beletten Kristenen te zijn: also het Kristendom vereischt / dat ieder een Gods Woord niet blotelik sal horen / maar verklaren; in so verre / als wy alle tot Profeten zijn gesalfd. Nochtans en wil ik daarom niet / dat iemant die geen Leeraar is de Schrift in 't openbaar verklaren sal: en Filosofen / so sy ook al leeraars zijn / en moghen echter buiten hun bestek niet gaan Maar so sy / daar 't te pas komt / willen tonen / dat hun seggen of gevoelen / over saken der Natuur of Reden / met de Schrift niet strijdig is: wie sal hen dat beletten? want sose 't niet en doen / ik achte datse niet betrachten 't gene dat des Kristens is. Of so dit niemant dan Theologanten vry staat / soo moeten sy ook alle Filosofen zijn. Maar so sy Filosofen moghen wesen: waarom de Filosofen ook dan geen Theologanten? Doch dient men daarom ook wel toe te sien / dat onse Kerken nu in vrede sittende / wy Gods genade tot geen paapsche dertelheid misbruiken.

VIII. Word overleg gemaakt, in welker voegen filosofische geschillen by de Kerk te helpen zijn.

§. 1. HEt gene nu tot hier toe voor de vryheid der Filosofy geseid is / wil ik tot geen voordeel van ene Ongebondenheid getrokken hebben. Want aangemerkt dat een betamelijk gebruik van filosoofsche leeringen de Godgeleerdheid dienst moet doen / en so van haar in alles ook geregeld worden: soo volgt dat ook daar op dient acht gegeven / hoe best ons al te grote vryheid magh beteugeld worden. Want in het Kristendom geen Filosoof te dulden is / die geen goed Kristen zy. En die sodanig is / en kan niet vry van Christus wetten zijn; also de grootste vryheid is / aan sulke wetten dienstbaar zijn / so heilig en reghtveerdig als de sijne. So maghmen dan geen oudwijfspraatjes / of sufferyen van ontstelde herssenen / of mijmeringen van bedorve sinnen / of uitwerpsels van broodd ronkene verstanden; ooit onder schijn van Filosoofsche Vryheid dulden: also hy na de Reden niet te werke gaat / die tegen reden doet. Derhalven moet de lossigheid der Filosofen worden ingetoomd / wanneer sy onsen Kerken lastig is: en sal ik hier met weinig woorden seggen / hoe seer 't voor haar welwesen nodig / en op het best te helpen zy.

§. 2. Het tonen ons verscheidene gebreken / waar mede veler dertelheid vry breed genoegh den meester speelt / en van de Filosofen tot Theologanten overgaat; dat hier wel nodig is versieninge te doen. Want of onweetenheid / of ingebeeldde weetenschap maakt / dat den een den anderen op 't lijf komt vallen; of nijdigheid / op 't hatelijxt bedillen; of ook niewsgierigheid; sich overal met in te laten / en al wat oud en meest bekend is te versmaden. Sulx alles verder uit te halen / komt met mijn klein bestek niet over een: de saak vereischt nu dat ik my bekorte. En om by 't voorgemelde niet meer toe te doen: so dunkt my dat hier driederhande vooroordeelen zijn / die of uit Ydelheid / of uit Onweetenheid / of Nijdigheid ontstaan; en dat het eerste door Godsdienstigheid / het andere door Neerstigheid / en 't laatste door de Liefde moet verwonnen zijn.

§. 3. Die Ydelheid of Ongodsdienstigheid ontdekt sich daar in / dat seer vele Filosofen / te seer op hunne vryheid staande / sich niet veel moeijen met het Kristenschap: maar om voor al niet min geleerd te schijnen als een ander / of ook te tonen datse meer zijn; so nu en dan wat niews / of onder niewen schijn ter bane brengen; om so by luiden van gemeen verstand voor vry wat wonders aangesien te werden. Sodanige verdienen eerst den naam / den welken Paulus t'onreght van de Ateensche Filosofen kreeg; te weten datse klappaarts zijn. Hand. 17: 18. Sy moghen van Descartes / Ramuts / of van Aristoteles gevoelen zijn; al evenveel / men moetse teugelen. En dat en kan mijn oordeels niet wel anders / dan door de kraght van wetten / en met den ernst van straffinge gevonden worden. De Wetten moeten van gemeenen

inhoud zijn / om niemant uit te sluiten ; de straffe / na genomen kennisse van saken / niemant sparen : also 't groot onreght is / op bloot aangeven / of onschuldig iemant straffen of ten toone stellen.

§. 4. Maar hoe dat best van der Regeering of der Kerken wege te besorgen zy / staat my niet toe te seggen. De Reden leert ons echter / dat Filosofen binnen hunne palen zijn te houden / om geen Theologie voor Filosofie op den stoel te brengen; waar in sich meest de *Metaphysici*, dat is Overnatuurkundigen, in dat besonder deel / natuurlike Theology genaamd / te buiten gaan. Want ons de Filosofen dat voor ene Godgeleerdheid der Natuur verkopen willen; om daarin van de scheppinge / hoe die zy toegegaan / den staat der Ziele na dit leven / 't vermoghen des verstands in geestelike saken / Gods invloed in de schepselen / en ('t gene 't uiterst perk van ons vernuft te boven gaat) van 't allerdiepst geheim der godlike Drie-eenigheid / uit Reden en Natuur te redeneeren. Dus heeft Joh. Stearne / een Arts in Yrland tot Dublin / een boek alleenlik van der Zielen Artseny gemaakt.

§. 5. Doch aan die vertelheid der Filosofen / brengen self Theologanten ook wel hulpe toe : door dien sy dikmaals over 't gene dat geheel schriftuurlijk is / met filosoosche redenen te rade gaan ; als of de Schrift haar self niet redden konde. Van ouden en van niewen word die fout begaan. Want Kekkerman en Mornay voor Descartes / en Clauberg self een groot Cartesiaan / en anderen noch onlangs / hebben 't in dat stuk der H. Drie-eenigheid ook onderleid. Dat selve buitenspoor word van degenen ook gevolgd / die Gods beroemde wonderdaden / ons in sijn Woord vermeld / met hun verstand bestaan te meten.

§. 6. D'Onweetenheid heeft hier de tweede plaats. Daar die is / komtse uit ene ongesteldheid van 't gemoed : also sy in de schriften van Descartes / of anderen die sijn gevoelen voorstaan / niet en lesen / en nochtans versoeyen ; of so sy 't lesen / niet of averechts verstaande / dat verwerpen.

§. 7. Doch dien de niewigheid mishaagt / die bidd ik te bemerken / dat in de schriften van Descartes dese order is / dat hy ('t gebruik der Wiskonst volgende) van 't enkel en oorspronkelijk / tot sulx als daar uit voort komt en bestaat / na order en gevolg van d'een tot de ander oorsaak voortgaat ; so dat hem niemant reght verstaat / die sijn geheele werken niet met aandacht leest. Doch dese moeite willen weinige daar aan te koste leggen ; waar uit de meeste voorordeelen rijsen.

§. 8. Nochtans behoorden sy te weten / die so gereed zijn om te oordeelen / dat in de lessen der gemeene / en wel meest gebruiklike Filosofie / of ook in derselver spreekwijsen al veel meer dan in dese van Descartes / ons ontmoet ; het gene so het dus gemeen niet ware / en wy self daar aan gewend / den Godgeleerden seer aanstootelijk toeschijnen soude. En wil ik lichtelik geloven / dat Paulus / so hy leefde / een groot deel onser Godgeleerdheid niet en soude verstaan. Niet dat hy die als valsch verwerpen / maar wel nodig hebben soude om te leeren / wat een Wesen door sich self, of door toeval zy? geseggelijk of overklimmelijk? Hoe veel wijsen van redenmatige afscheidingen?

of

of Christus Middelaar moet aangebeden worden / voor so veel hy Middelaar is / het woord genomen zijnde / in verdubbelende of specificeerende beteekenis: en diergelijke. Het ware wel te wenschen / dat nooit de Kerk gelegentheid gehad / of wel genoodsaakt had geweest om sulke dingen te verklaren: want die aan anderen te leeren / en was so nodig niet / of konde 't meeste deel daar van wel missen. Want die al missende / en echter al 't noodsakelijk behoudende / so soude maar de vrught te meerder zijn. Nu heeft men ene gansche eeuw van doen / om dese termen slechs te leeren / waar mede nu so wel de Theologie als de Filosofie meest word uitgeleid. Die overvloed derhalven / van al 't gene dat men leeren moet / veroorsaakt meer gebrek van weetenschap.

§. 9. Derhalven in 't gemeen / gelijk men geenen trek heeft tot het gene men niet kent; en niemant ene konst veracht / als diese niet verstaat: so moet hier ook voor al gauwe kennis van de sake zijn: op dat men de geheele Filosofie niet toeschrijve / het gene maar van sommige Filosofen word geleerd; of ook de Meester het ontgelden moet / 't gene sijne leerlingen misdoen; of een gebrek dat in het oude is / het niewe toegeschreven werde; of dat men iemand sonder enige oorsaak van gewighte / in openbare kerkvergaderingen van ketterye derft beschuldigen. Dat woord van Ketter is van ieder so gehaát / dat menig schier een dief of moordenaar daar voor wel soude willen heeten: hoewel het niet so seer de dwalinge / als quaadwilligheid behoort te zijn / die iemand by de Kristenen dus hatelijk moet maken. Want laat ons eens gedenken 't gene Christus seit: en oordeelt niet na 't aansien; maar oordeelt een reghtveerdig oordeel. Joh. 7: 24. Waar op ook Nicodemus seit / oordeelt onse wet den mensche, 't en zy datse eerst van hem gehoord heeft, ende verstaat wat hy doet? v. 51.

§. 10. Maar waarlik is 't de Nijd die hier meest onder speelt / aan welke 't eigen is / alle ding breeder aan te brengen als het is. Onse Nederlanders kunnen dat wel aardig seggen / daar de liefde klein is, daar is 't begrijp groot; gelijk de Apostel in het tegendeel van de liefde seit; sy en denkt geen kwaad. 1. Kor. 13: 5. Maar Martialis heeft den nijdigen aart der menschen dus wel uitgedrukt.

Hi sunt invidiæ nimirum, Regule, mores;
Præferat antiquos semper ut illa novis.

Dat is /

Dit is, vriend Regulus, den aard der bitsche Nijd:
Sy duld geen niewigheid, en prijst den ouden tijd.

Nijdigheid en lijd dat niet / dat iemand boven 't gemeen wijs is; niewe dingen om 't oud te verbeteren uitvindende: om dat de oudheid door lang gebruik ingewortelt / so van onwetenheid beschuldigd word. Daarom was de geleerdheid van Paulus meest den Filosofen onverdragelijk: om dat hy voor-

voorgaf/ beteren godsdienst dan sy te kennen. Hy schijnt een verkondiger te zijn van vreemde Goden. Want seggense/ hy brengt eenige vreemde dingen voor onse ooren. Act. 17: 18/ 20.

§. 11. Maar daar is niet so wanschikkelijk als dese haat der Godgeleerden: 't welk deselfde Apostel bevonden hebbende / aan de Filippensen schreef; Sommige prediken ook wel Christus, door nijd en twist, maar sommige ook door goedwilligheid. De eene verkondigen wel Christus uit twistinge, niet suiverlik, meinende mijne banden verdrukkinge toe te brengen. Fil. 1: 15/ 16. So word de godvrughtigheid voorgewend / op dat de eene broeder den anderen vervolge: men roept / dat het gedaan is met den Godsdienst / so de Cartesianen plaats hebben. Daarom en is 't van iemand sonder reden niet geseid / dat de theologische haat is een duivelsche haat. Want wie kan sulke menschen verdragen / die door hunne dulle driften so ver vervallen zijn / datse 't H. Evangelium onses Heeren Jesus self tot verderf hunner broederen misbruiken? Want wy sien tot groot nadeel der Gemeenten gebeuren / dat iemand uit eigene vyandschap eens anders leeringen berispt / en hem terstond een ketter noemt / die met hem in 't besonder juist niet eens is.

§. 12. Nu dit sal mijns achtens in 't gemeen genoegh gesegd zijn. Want ik soude niet geerne degenen welke ik voor d'oorsaak sulker beroerten kenne / aan den dagh brengen. Vrese echter datse sich selve ten toon stellen sullen / nademaal sy so vol vuur zijn / datse sich nauwlix kunnen verborgen houden. Sy achten sich geraakt door enige bewijsen van sommige / diese niet en kunnen wederleggen: konnen derhalven niet verbergen datse daar door geraakt zijn / en noch minder verdragen. Ik ben niet gehouden de redenen van mijn vermoeden te openbaren. Ik berispe de gebreken; dat is de plight van mijn beroep: Hate niemand; want de liefde vereischt geheel wat anders: welke ik met groot verlangen wensche dat sy / dewelke niet een oogenblik / terwijl ik dit schrijve / stil konnen zijn / aan my bewijsen. Och of sy ook afgesneden wierden, die u onrustig maken. Gal. 5: 12. Sy konnen niet verdragen dat ik voor de Cartesianen een vrede-schrift toestelle: ende sulx moetende lijden / nemen sy 't evenwel qualijk. Indien iemand schijnt twistgierig te zijn, wy en hebben sulke gewoonte niet, noch de gemeinten Gods. 1. Cor. 11: 16.

§. 13. Wat staat ons nu in sulk ene wightige sake te doen? Laat ons de ongenoegens afleggende / alsoo wy kristenen zijn / de Liefde onderhouden. De Apostel seit / jaagt de Liefde na. 1. Cor. 14: 1. Want de liefde bedekt alle dingen, sy gelooft alle dingen, sy hoopt alle dingen, sy verdraagt alle dingen. 1. Cor. 13: 7. 't Is niet nodig dat ik de redenen / die tot nadere aanporringe ter liefde dienen konnen / hier verhale: want die zijn van sich selve genoegh bekend. Nochtans zijn 'er drie dingen / dewelke by dit geval wel overwogen zijnde / grotelix dienstig konnen zijn / om de gemoederen te stillen: welke ik met weinig woorden sal aanwijsen.

§. 14. En voor eerst ware het te wenschen / dat wy eens ernstig overwogen / wat een schande het voor onse Gemeenten is / datse so onder malkanderen over hoop liggen. Men geeft ergernisse aan de genen die buiten

zijn. Wat was 'er aan gelegen / so de reghtsinnigen maar verschilden over de Filosofie / als sy 't ondertusschen eens waren in de Theologie? Maar so door verdeeldheid van gevoelens / d'een onder ons staande houd / en d'ander ontkent / dat de Filosofie van Descartes met de Theologie over een komt: gelijkt 't et niet / of wy 't daar noch niet eens in zijn / welke onse Theologie zy? Of dat volgt 'er sekerlijk uit / dat wy niet weten welke de Cartesiaansche Filosofie is: en datse daarom doorgaans door onkunde versmeten word. Derhalven sullen de tegenpartijders reden hebben om te seggen / dat wy in 't veroordeelen hunder leeringen deselfde reukeloosheid begaan.

§. 15. Daarna / laat ons sien hoe schadelijk dat die verschillen sullen zijn voor onse Gemeenten / indiense niet bygeleid worden. Want de historien vermelden dat de meeste Ketteryen dusdanigen oorspronk gehad hebben. De een beschuldigt den anderen / ende word of door nijdigheid / of door onbedachtsaamheid gedreven. Dese dit niet kunnende verdragen / geeft hem bitsch bescheid: dus komt men tot schelden; aan beide kanten wend men voor dat het uit kristelijken yver is / en so maakt den een den anderen voor enen ketter uit. Laat ons ten voorbeeld strekken die scheuringe van Tertullianus / welkers oorsprong de Maagdeburgers uit Hieronymus dus verhalen: dat hy door nijd en haat der Roomsche geestelikheid geslingerd, derselver baldadigheid eindelik niet langer konde verdragen. Want Tertullianus was, so 't blijkt, van een haastige en driftige natuur. Alhoewel men nergens ter degen leest, welke de oorsaak is geweest, waarom hem de Roomsche Geestelikheid vervolgd heeft; als dese, om dat hy aan de kant van Montanus schijnende te hellen, sy hem strax hunne gemeinte quamen op te seggen. 't Welk hy qualijk neemende, geheel tot Montanus vervallen is. *Cent: III. cap.* 8. Diergelijke leest men in de historien van Origenes / en de verschillen van Cyprianus en Stephanus; so dat het niet nodig is van anderen / of ook van niewer geschiedenissen te melden. Laat dan de Theologanten toesien / datse den Filosofen lagen leggende / aan de Gemeinte selve geenen hinder doen; en door het tegenstaan van versierde Godsverloochening / de ware Atheïsterye niet in en voeren.

§. 16. Want dit dunkt my moet ik noch voor 't laatste seggen: dat sulke Opsienders ene verschrikkelike straffe te verwachten hebben / die de saken der Gemeente so bestieren / datse hare leere ten toon stellen / en den vyanden ten roof geven. Maar die u ontroert, sal het oordeel dragen, wie het ook zy. Gal. 5: 10. Want hier helpt geen schijn van yver / van welken deselfde Apostel seit: Sy en yveren niet reght over u; maar sy willen ons uitsluiten, op dat gy over haar soud yveren. Doch in het goede alle tijd te yveren is goed: Gal. 4: 17/ 18. Maar so het tegendeel gebeurt / so zijn de woorden van den Profeet Esaias verschrikkelijk om lesen. Wee den genen die 't quade goed heeten, en het goede quaad. cap. 5: 20. en hy is den Heere een grouwel, die krakkeel tusschen Broeders inwerpt. Prov. 16: 9. Maar gelukkig sullen zijn degenen die den lieven vrede betraghten: Salig zijn de vreedsame; want sy sullen Gods Kinde-

Kinderen genaamd worden. Matt. 5: 9. Seer liefliк is 't / dat de voeten der genen vreedsaam zijn / die den vrede verkondigen.

§. 17. Wat salmen hier dan seggen Broeders? wederom seit my Paulus: Indiender enige vertroostinge is in Christus, indiender enige troost is der Liefde, indiender enige gemeinschap is des Geestes, indiender enige innerlijke bewegingen en ontfermingen zijn: So vervult mijne blijdschap, dat gy moogt eens gesind zijn; deselfde liefde hebbende, van een gemoed, en van een gevoelen zijnde. En doet geen ding door twistinge, ofte ydele eere: maar door ootmoedigheid achte de een den anderen uitneemender dan hem selven. Een iegelijk en sie niet op het sijne, maar een ygelijk sie ook op het gene dat der anderen is. Phil. 2: 1/2/3/4. Met alle ootmoedigheid, ende sachtmoedigheid, met lankmoedigheid, verdragende malkanderen in liefde: u beneerstigende te behouden de eenigheid des Geests door den band des vredes. Efes. 4: 2/3. Hoe dat elk van dese dingen tot ons oogmerk is geschikt / sal elk een die 't leest verstaan: so dat het niet nodig is / 't selfde hier met mijne woorden duideliker te verklaren.

§. 18. Derhalven om nu eens een einde te maken; so siet dit tegenwoordige hier meest op / dat wy de liefde godsdienstelik voorstaan / ende met de Filosofie altijd even seer bedachtsaam te werke gaan / om niet lichtelik te bepalen wat zijde te kiesen zy: 't welk noch onbepaald zijnde / laat elk uit alles kiesen 't gene hy met de reden best over een kan brengen; insonderheid dat gemakkelixt in de Theologie te pas komt. Voor 't overige / wil iemand een Cartesiaan zijn? dat hy d'ouden daarom niet verachte. Houd hy sich liever aan d'ouden? dat hy den Cartesianen niet op 't lijf en valle. Een ieder hebbe sijne keur en vryheid. Maar laat ons onse gevoelens schikken tot Gods eer / en stichtinge der Gemeente. Doet het alles ter eeren Gods. 1. Kor. 10: 31. en laat alle dingen eerlik en met orden geschieden. 1. Kor. 14: 40. Des magh ik niet reden op dit stuk de woorden des Apostels / met enige veranderinge / toepassen / daar hy van 't gebruik der onverschillige saken schrijft. D'een acht wel d'eene Filosofie boven de andere; maar de ander acht alle Filosofie gelijk: Een iegelijk zy in sijn eigen gemoed ten vollen versekerd. Die de Filosofie waar neemt, die neemese waar den Heere: en diese niet waar en neemt, die neemese niet waar den Heere. Rom. 14: 5/6. Den Koning nu der eewen, den onverderfliken, den onsienlijken, den alleenwijsen God, zy eere en heerlikheid in alle eewigheid. AMEN. 1 Tim. 1: 17.

E Latino in Belgicum sermonem transtulit

JOH. HENRICUS BEKKER B. F.

Oordeel van den vermaarden en eerwaarden heer Christiaan Schotanus, Professor in de Theologie, en Predikant tot Franeker,

Nopende de

CARTESIAANSCHE FILOSOFIE.

Uit het Latijn vertaald; *eodem interprete.*

DE eerwaarde man, mijn seer waarde medebroeder door liefde en trouwe, heeft my een boekje te lesen gegeven, toegeeigend de Synode van Friesland, welke nu voor handen is, onder den tijtel van *openhertige en oprechte vermaninge aangaande de Cartesiaansche Filosofie.* Hy bewijst daar in, en toont bescheidelik van stuk tot stuk, dat de leerstukken van de Filosofie niet en strijden tegen de rechtsinnigheid der gereformeerde Kerke: 't welk een Theologant voornamelik staat waar te nemen. Verstandige luiden weten, datmen voorsichtelik handelen moet in sodanige dingen. Een lichtveerdige veroordeeling verwekt oproer, een goedertierne uitlegginge bewaart en maakt den vrede. Ik sal niet doen gelijk de genen die dese niewe meeninge in de Filosofie onvoorsichtelik veroordeelen. 't Is ene andere vrage, of men deselve in de scholen, en onder hoedanige wetten en bestieringe toelaten sal? Dat mogen de gene seggen, welke daar toe gesteld zijn. In de godgeleerdheid word geen niewe vindinge geleden: also daar in het onveranderlijxte ook het beste is. Maar in de Filosofie en andere leeringen heeft dat beter plaats. Voorwaar het past niet, datmen malkanderen benijd alsmen iet niews uitvind: nogte datmen de palen der vryheid in 't filosoferen, op een behoorlijke wijse gesteld, verschuift. Echter ben ik van gevoelen, datmen sulke niewe vindinge by den hoop der andere voegen mag; maar niet met omkeeringe derselven op den throon stellen. Daarom wenschte ik wel, dat de Filosofie aangroeide, en met niewe vindinge vermeerderd wierde: maar datse christelik ware, dat is, eerbiediglijk de H. Schriftuur en Theologie volgde; maar niet onbesuisdelik haar op 't lijf viele, om haar gesach te ontnemen. God geve de Gemeente en den Scholen aanwas van licht en waarheid, in eendracht en vrede.

'T Welk ik wensche.

C. SCHOTANUS.

R E-

RETRACTATIONES,

Dat is,

WEDER-VERHANDELINGEN

Van sommige plaatsen in dit Werk begrepen; dienende tot nadere aanmerkinge, of ook tot verbeteringe derselven.

B*Escheiden Leser.* Ik moeste mijnen tijd seer qualik besteed hebben, indien ik in 't verloop van 28. jaren, t'sedert dat ik Leeraar in de hoghe School te Franeker verklaard ben, niet meer had aan geleerd. Ook is my doe wel duidelik geseid, dat ik so wel leeraar van my self, als van anderen gemaakt wierd: en sulx, onder andere pleghtelikheden in dat stuk gebruikelijk, door een Boek, my eerst open, daarna toegeslagen voorgelegd, betekend. Een open Boek: dat was te seggen, dat ik noch meer lesen, en van goede schrijvers leeren moeste. Doch wederom ook toegedaan: om so te tonen, dat ik op de boeken my niet moest verlaten, noch aan andermans gevoelen binden; maar ook self daar over denken, om wat naders en wat beters uit te vinden. So wil men dat een *Schriftgeleerde, in Gods Koningryke onderwesen*, navolgende des Heeren Jesus lesse, sich enen *schat* vergaren sal; waar uit hy, na vereisch van tijd en plaatse, *oude en niewe dingen voortbrengen magh.* Matt. 13:52. Ik hebbe in al den arbeid over 't boek de Vaste Spyse wel getoond, dat ik altijd te geseggen was, so men my iet beters leeren konde: en 't gene ik hier nu doe, is tot dien einde; dat het niemant vreemd en dunke, so hy ergens iet ontmoet, dat namaals anders van my is verklaard. Ik sal dan kortelik hier tonen, wat saken 't zijn, waar over ik door verder ondersoek in andere gedachten ben geraakt; en tot gerief des Lesers, hem tot mijne laatste schriften wijsen, so verr ik in deselve iets daar af verhandeld hebbe.

I. AL 't gene ik pag. 34. §. 14–22. en 544. VII. §. 16. en 557. VII. §. 16. van 't spreken dat de Duivel door de Slang tot Eva dede, na de letter dus ter neder stelle; is op den ouden voet gesteld: sulx ik dies tyds noch in 't gemeen gevoelen zijnde, my selven meinde wel te hebben uitgesloofd; op sulken grond die vragen makende, en op die wijse oplossende; dat ik van 't doen des Duivels reden scheen te weten, als of ik self daar ware by geweest.

Maar naderhands wat dieper ondersocht / heeft my het selve so veel werk gegeven / als ik tone in 't II. boek der Betoverde Weereld het 20. hoofdstuk; daar ik my ook aan houde: also my nog van niemant beter is getoond; en ik op desen grond ook by gelegentheid sal stichten de waarschijnlikste Verklaringen / meer dan eene / ter keure van den Leser / over 't stuk van 's menschen Val in 't Paradijs; daar elk wil hebben dat ik seggen sal het gene ik niet en weet; en sy my self niet leeren konnen; noch behoeven / of te weten / of te leeren. Want de Schrift en seit het niet.

II. Pag. 122. §. 82. en p. 123. §. 84. spreek ik maar met weinig woorden van den strijd eens Kristens met den Duivel; doch sonder te verklaren hoe 't met dien strijd gelegen is. Maar p. 358. en 655. § 56. seg ik alsulke dingen van des Satans Ryk, en sijn bedrijf ontrent de menschen / alsmen gemeenlik daar van seit; en ik nochtans / door nader ondersoek / bevonden hebbe gansch niet waar te zijn. Dienvolgens vind de Leser dit gevoelen wederleid in 't 34. hoofdstuk na den laatsten druk mijner Betooverde Weereld, het tweede boek; alsmede die schriftuurplaatsen van my daar in de Vaste Spyse bygebraght; schriftmatiger verklaard in sulken sin / dat daar geheel wat anders als die helsche Duivel word verstaan / voornamelik in 't 18. 19. en 31. hoofdstuk des selfden boex.

Dus is 't ook met het gene ik pag. 363. §. 78. 79. segge dat de Duivel die Versoeker is / en hoe hy ons versoekt: waar van de reghte meininge §. 9. 10. des 19. hoofdstux in het II. boek / so als het heden by my leit / te lesen is. Die oordeel met bescheidenheid wil voegen / magh overleggen / welk het naaste aan de waarheid zy.

Hier toe behoort ook al het gene dat ik pag. 276. 277. van de Tovery / so als ik dies tijds wijs was / breed genoegh geschreven hebbe. Wat daar af heden mijn gevoelen zy / is reeds genoegh bekend uit al den twist / dien ik twee jaren herwaarts / over 's Duivels maght en list / en werkingen heb uitgestaan / en uit de schriften die daar over dik en veel gewisseld zijn. Noch klaarder sal het echter blijken uit de beide boeken / die noch tot vervulling mijns hoofdwerx te verwachten staan / so God wil en wy leven sullen.

't Gene ik besonderlik pag. 279. van Job en Paulus segge / dat die betoverd waren: dies tijds berispt van alle Classen / pag. 480. en van my echter wel beantwoord aan de Professoren p. 435 / 436. na dat wy doe gemeene gronden hadden: daar over sal de Leser konnen sien / hoe ik dat stuk breedspraakelik verklare in 't 25. hoofdstuk van mijn II. boek.

III. Pag. 140. en 489. t'samen vergeleken / is aan te merken / dat ik daar van 's Heeren Dood / alsjenen Vloek om onsent will geworden / spreekende: dat selve anders niet begeer verstaan te hebben / als dat hy alles wat hy leed / in onse plaats geleden heeft; so verr als nodig was / en voor hem paste / om aan den Vader door gehoorsaamheid des lijdens te voldoen. Niet dat hy leed het selfde dat wy moeten lijden; of dat de Vader waarlik op hem was vergramd / die hem ook noch ter laatste ure / tot in den dood aan 't Kruis ten uitersten beminde; noch anders konde dan beminnen / also hy nooit den Va-

der

der meer beliefde / als wanneer hy 't allerswaarste leed. Maar dat hy droegh Gods Toorn / die tegen 't menschelijk geslaght om hunder sonden will ontsteken was / versta ik in dien sin? dat hy dat gene droegh / dat na vereisch van sijn Persoon en Amt te draghen was / van wegen 't uiterst ongenoegen / dat God op onse sonden heeft; om dat daar mede wech te nemen / en ons alsso met hem voor eewig te versoenen. Het hebben sich verscheidene van onse Leeraars in dit stuk alsso verklaard / als of sy meinden / dat de Heiland self die straffe / so als wy se schuldig waren / in eigener Persoon geleden hadde; 't welk echter de Schrifture nergens seit. Maar dit seitse: dat de HEERE alle onse ongereghtigheden op hem heeft doen aanlopen; en dat daarom de straffe (sy was dan alsse was) die ons den vrede aanbrengt; dat is / waar door wy met God wederom versoend zijn / op hem was. Jesa. 53: 5/6. Dies hebbe ik my daar na / door 't lesen in de boeken van Coccejus / en andere van onsen tijd / dit werk dieper uithalende / wat nader op dat stuk bedacht: en meest wel / om verscheide woorden in de Formulieren / die my dikmaals voorgeworpen zijn / in desen goed te maken.

Ik wil dan desgelijx de woorden pag. 640. in 't antwoord op de 15. Vrage / dat hy van God vervloekt is / in geenen anderen sin daar laten: dan dat hy van God veroordeeld is / tot sulken straffe / als genoegh was voor de weerdigheid van sijn Persoon / tot een volmaakt rantsoen voor onse sonden.

So mede 't gene ik pag. 656. §. 49. spreek van een vervloekte dood, die met gevoelen van Gods vreeselike gramschap was gemengd: dat is / een dood / waar toe hy was gedoemd / om als misdadige door Reghters vonnisse te lijden; en dat gevoelen van Gods gramschap was 't gevoelen van de straffe / die Godes haat en gramschap tegen onse sonden op hem braght.

Ik sal in desen mijne meening met de woorden van Coccejus / op de 37 Vrage van den Catechismus dus verklaren. Dat Christus Gods Toorn tegen de sonde van 't geheel menschelijk geslaght gedragen heeft, moet so niet verstaan zijn, als dat de Vader op den Sone zy vertoornd geweest, of hem vervloekt hebbe: maar wel dat Christus die smerten in sijne ziel en lichaam heeft gevoeld, die in hem geen plaats konden hebben, so niet de sonde 't gansche menschelijk geslacht aan Gods Toorn ook onderworpen hadde: en daar dan mede is betoond, dat al het menschelijk geslaght Gods gramschap onderhevig is; so dat degenen dieder salig worden, door Christus van Gods Toorne zijn verlost. En wat dan ook belangt het gene ik pag. 140. § 45. segge / dat Christus door de overmaat sijner benawdheid geenen troost gevoelen konde, hoewel bewesen / pag. 489. dat sulx Calvinus noch veel breeder heeft geseid: my dunkt dat daar wel beter uit te komen is / indien men door dien Beker, dien hy daar bid dat overga / die overgrote droefheid wil verstaan; waar mede hy aan 's menschen jammerlijk verderf door 't werk der sonde dacht / met die omstandigheden van des Joodschen volx verhardinge / en sijner Leerlingen bedroefden staat in die versoekinge. Weshalven biddende / dat dit moght overgaan / op dat hy 't vorder lijden uitstaan konde / so heeft hy niet gebeden / daar hy niet in is verhoord. Ik gebe dien aangaande aan den Leser

eens.

eens te ondersoeken het gene Arend Haak in 't IV. hoofddeel daar van schrijft.

IV. Pag. 239. 514. 533. en 662. §. 93. 98. stell ik het onderscheid der kerkelike en weereldlike Maght niet even eens; noch ook so als ik 't naderhands noch meer heb overleid. Het boexken van den heer L. v. Veldhuisen / van 't Predikamt en 't Reght der Kerke / was my doe bijster in den wegh. En evenwel in plaatse van het te weerleggen / in 't een en ander stuk vast overtuigd; heb ik my overlang daar op so veel bedacht / dat ik geen groter swarigheid meer vinde / dan 't kerklijk Reght op d'oude gronden voor te staan: alsō daaruit sal moeten volgen / dat geen Kerkendienaars in publijke Kerken / onder Protestanten / wettig zijn; dewijl 'er heden niet een land is / daar de maght der Kerkeliken niet hangt van de Magistraat. Mijn oogmerk is nu niet / daar over hier te schrijven / also ik 't ander werk noch onder handen hebbe: maar moet alleenlik seggen / dat ik de wettigheid van ons beroep daarom in 't minste niet betwiste; noch minder godlijk stelle / dan of 't so ware als ik plagh te meenen. Doch dese wettigheid sal ik dan weten goed te maken; maar sy die 't ander stellen nimmermeer.

V. Pag. 243. §. 61. beschrijf ik na 't gemeen gevoelen so den Antichrist, dat hy sich in de plaats van Christus stelt. Maar dat en seit Johannes op die aangehaalde plaatse niet: 1. Joh. 2: 18. dan wel dat hy dien naam geeft aan sulk eenen / die ontkent dat Jesus is de Christus; vs 22. of dat de Christus of Messias in het vleesch gekomen, of geboren is. cap. 3: 2 / 3. en 2 Br. vers 7. Dit was in sijnen tijd het hoofdverschil dat van de Joden wierd betwist: den een gelovende / dat de Messias al geboren / en Jesus self de gene was; en d'ander dat ontkennende. Hier van is 't dat de gene die 't geloofden Kristenen, en d'andere Antichristen, dat is / Tegenkristenen genaamd zijn. Sodanige was lang gehoord en duidelik voorseid / dat in de laatste uur, op 't einde van den Joodschen Staat / noch komen souden. Want wie heeft onse predikinge geloofd? Jes. 53: 1. Het gene dien aangaande breeder van my soude moghen zijn te vorderen / wil ik den Leser wijsen in mijne Uitlegginge op den Profeet Daniel pag. 693 – 696. tot dat ik eens misschien gelegentheid sal vinden / daar over my uitvoerlik te verklaren.

VI. Het gene ik pag. 655. §. 38. van een Verbond dat God met Adam voor den Val gemaakt heeft / segge; begeer ik so verstaan te hebben / als op verscheidene plaatsen van dit werk wat breeder word verklaard. Leest dan vervolgens pag. 30. 31. §. 38–47. p. 391–404. en 464. 465. 466. II. III. IV. Pag. 510. en 522. 523. en 543. 544. en 555 / 556. En daar by wil ik het ook laten blijven.

EINDE.

Drukfaut te verbeteren.

P. 530. en 531. behooren de 45. en 46. Vrage met derselver antwoorden beide tot den tweden druk; niet tot den eersten, gelijk het uit de stellinge schijnt.